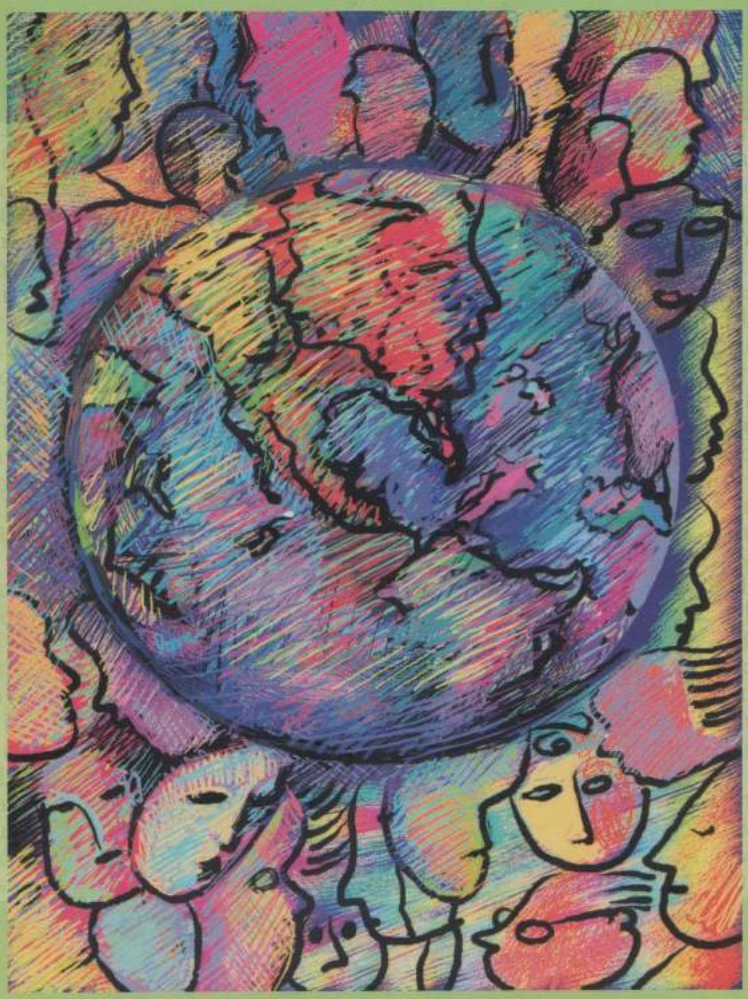
George Ritzer

KÜRESEL DÜNYA

İngilizce'den Çeviren: Melih Pekdemir

AYRINTI

Ayrıntı: 600
Ağır: 28

Küresel Dünya
George Ritzer

Kitabın Özgün Adı
Globalization: A Basic Text

İngilizce'den Çeviren
Melih Pekdemir

Yayıma Hazırlayan
Gökçe Çiçek Çetin-İlkay Özküralpli

© 2010 George Ritzer

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak İllüstrasyon
Diana Ong/SuperStock/Getty Images Turkey

Kapak Tasarım
Gökçe Alper

Dizgi
Hediye Gümen

Baskı
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No.: 244
Topkapı/İst. Tel.: (0212) 612 31 85
Sertifika No.: 12156

Birinci Basım *2011*

Baskı Adedi *2000*

ISBN 978-975-539-626-2
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
• Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No.:3 Cağaloğlu - İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

KÜRESEL DÜNYA

GEORGE RITZER

Geleceğindeki dünyanın çok daha iyi olabilmesi umuduyla ve sevgiyle Bodhi Axel Ritzer'e ithaf edilmiştir.

İÇİNDEKİLER

Şekillerin Listesi 14
Önsöz 15

1. KÜRESELLEŞME I

AKIŞKANLAR, AKINTILAR VE YAPILAR 19
Bazı Temel Bilgiler 21
Katılardan Sıvılara (Gazlara) 22
- Katılar 22
- Sıvılar ve gazlar 23

Akıntılar 25
- Akıntı türleri 27

Yoksa Küreselleşme Akmıyor da Zıplıyor mu? 28
Ağır, Hafif, Ağırlıksız 30
Akıntıları Hızlandıran Ağır Yapılar 33
Akıntılara Engel olan Ağır Yapılar 37
İncelikli Yapısal Engeller 41
Yapılar ve Süreçler 43
Küresel Akıntıların (ve Süreçlerin) ve Yapıların Artan Yaygınlığı Üzerine 44
Küresel Akıntılar ve Yapılar Üzerine Düşünmek 45
Bölüm Özeti 46

2. KÜRESELLEŞME II

BAZI TEMEL KONULAR, TARTIŞMALAR VE ANLAŞMAZLIKLAR 53
Küreselleşme Diye Bir Şey Var mı? 54
Eğer Küreselleşme Diye Bir Şey Varsa, Bu Ne Zaman Başladı? 57
- Bütünleşik 57
- Çevrimler 57
- Dönemler 57
- Olaylar 58
- Daha kapsamlı, daha güncel değişimler 61

Küreselleşme mi? Küreselleşmeler mi? 64
- Ekonomik 64
- Politik 64
- Kültürel 64
- Din 65
- Bilim 65
- Sağlık ve tıp 65
- Spor 66
- Eğitim 66

Küreselleşmeyi Yönlendiren Nedir? 67
Eğer Küreselleşme Diye Bir Şey Varsa, Bu Durdurulamaz mı? 68
Globafili mi yoksa Globafobi mi Ağır Basıyor? 70
- Globafili [Küreselleşme Sevgisi] 70
- Globafobi [Küreselleşme Korkusu] 71
- Orta bir yol bulmak 74

Küreselleşmenin Durdurulamayışı Çok İleri Gitmesinden mi? 75
Eğer Bir Şey Yapılabilseydi, Küreselleşme Karşısında Ne Yapılabilirdi? 77
- Hiçbir şey! 77

- Her şey! 77
- Gerekli eylemler halihazırda yürürlüktedir 78
- Yapılması gereken çok şey, belki de pek çok şey vardır 78

Bölüm Özeti 79

3. KÜRESELLEŞME VE İLGİLİ SÜREÇLER I

EMPERYALİZM, SÖMÜRGECİLİK, KALKINMA, BATILILAŞMA, DOĞULULAŞMA 83

Emperyalizm 84
- Yeni emperyalizm 88

Sömürgecilik 89
- Sömürgecilik sonrası 90

Kalkınma 91

Batılılaşma 94

Doğululaşma 96

Küreselleşme ile Kıyaslamalar 98

"Sonrası"lar Çağı 100

Bölüm Özeti 100

4. KÜRESELLEŞME VE İLGİLİ SÜREÇLER II

AMERİKALILAŞ(TIR)MA VE AMERİKAN KARŞITLIĞI 105

Amerikalılaş(tır)maya Açıklık Kazandırma 106

Bazı Yararlı Kavramsal Ayrımlar 112

Amerika'nın Lojistik Teknolojileri 114

Tüketim Kültürünün Amerikalılaşması Hakkında Daha Kapsamlı ve Derinlemesine Bir Görüş 116

Amerikan İmparatorluğu mu? 117

Amerikalılaş(tır)manın Önemini Azaltma 119

Amerikan Karşıtlığı 121
- Küresel bir süreç olarak Amerikan karşıtlığı 121

Amerikalılaş(tır)ma Sonrası [Post-Amerikanizm] 124

Bölüm Özeti 125

5. NEO-LİBERALİZM

KÖKENLERİ, İLKELERİ, ELEŞTİRİLERİ VE NEO-MARKSİST ALTERNATİFLERİ 129

Neo-Liberalizmin Geçmişi, Bugünü ve Geleceği 130

Neo-Liberalizm: Örnek Bir Açıklama ve Temel İlkeler 135

Popüler Neo-Liberal "Teori": Thomas Friedman Örneği 139
- Lexus ve Zeytin Ağacı 139
- Dünya Düzdür 140

Neo-Liberalizm Eleştirisi 142
- Karl Polanyi'nin erken dönem düşünceleri 142
- Neo-Liberalizmin çağdaş eleştirileri 143

Bir İstisna Olarak Neo-Liberalizm 144

Neo-Liberalizm: İsrail Örneği 147

Tarihin Sonu 148

Neo-Liberalizmin Ölümü mü? 150

Neo-Liberalizm Karşısında Neo-Marksist Alternatifler 150
- Ulus-aşırı kapitalizm 150
- İmparatorluk 152

Bölüm Özeti 155

6. KÜRESEL POLİTİK YAPILAR VE SÜREÇLER

Ulus-Devletin Politik Süreçleri ve Akıntıları Üzerine 159

Politik Süreçler ve Akıntılar Üzerine 160

Ulus-Devlet 161
▪ Ulus-Devlete Yönelik Tehditler 162
Küresel Akıntılar ve Süreçler 162
Uluslararası İnsan Hakları 163
"Savaşın Gölgeleri" 164
Ulus-aşırı Müzakere Toplulukları 165
Ulus-Devleti Savunanlar 165
"Hayali Cemaat" 166
Küresel Ulus-Devlet İlişkilerindeki Değişimler 168
Diğer Küresel Politik Gelişmeler ve Yapılar 171
▪ Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam) 171
▪ Birleşmiş Milletler [United Nations/UN] 171
▪ Uluslararası Atom Enerji Ajansı (IAEA) 173
▪ Sekizler Grubu 173
Bölgesel Politik Örgütlenmeler 174
▪ Amerikan Devletleri Örgütlenmesi (OAS) 174
▪ Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) 174
▪ Afrika Birliği (AU) 175
Küresel Yönetişim 176
Sivil Toplum 179
▪ Uluslararası Hükümet Dışı Örgütlenmeler (INGO'lar) 182
▪ INGO'lar ve küreselleşme 186
Diğer Oyuncular 186
Bölüm Özeti 187

7. KÜRESEL EKONOMİNİN YAPILANDIRILMASI

Bretton Woods Öncesi 192
▪ Küreselleşmenin erken dönemi 192
▪ II. Dünya Savaşı Sırasındaki ve Sonrasındaki Ekonomik Kalkınma 193
Bretton Woods ve Bretton Woods Sistemi 194
▪ Uluslararası Ticaret Örgütü 195
▪ Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) 196
▪ Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) 198
▪ Diğer örgütler 199
▪ Uluslararası Para Fonu (IMF) 200
▪ Dünya Bankası 202
Bretton Woods'un Sonu 206
Bretton Woods Dönemi Örgütlerinin Değişimleri ve Eleştirileri 207
Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) 210
Avrupa Birliği (Ortak Pazar) 212
▪ Avro Bölgesi 213
Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) 215
▪ Meksika mısırı 215
▪ ABD'den NAFTA'ya tepki 216
MERCOSUR 217
OPEC 217
Çokuluslu Şirket (ÇUŞ) 218
▪ Gelişmekte olan dünyanın çokuluslu şirketleri 220
Dünya Ekonomik Forumu 221
Ekonomik Küreselleşme Efsanesi? 222
Bölüm Özeti 222

8. KÜRESEL EKONOMİK AKINTILAR

ÜRETİM VE TÜKETİM 225
Ticaret 226
• Ticaret fazlalıkları ve açıkları 226
• Küresel ticaret: ekonomik zincirler ve ağlar 226
• Küresel değer zincirleri: Çin ve ABD 229
Artan Meta Rekabeti 236
Petrol Akıntısının Ekonomik Etkisi 238
• Petrol zenginliği 238
• Petrol zengini ülkelerin petrol ithalatı 241
• Artan gıda fiyatları 242
Dibe Doğru Yarış ve Terfi Etme 242
• Azgelişmiş dünyada terfi etmek mümkün mü? 242
Dış Kaynak Kullanımı [Fason İşler] 244
• Yaratıcı yıkım ve dış kaynak kullanımı 245
Finansal Küreselleşme 246
• Riskli konut kredisi [mortgage] krizi 246
Şirketler, İnsanlar ve Düşünceler 249
• Değişen şirket yapısı 249
• İş yönetimi yüksek lisansı [MBA] öğrencileri 250
• Şirket yöneticileri 250
• İşletme Fikirleri 250
Tüketim 252
• Tüketim nesneleri ve hizmetleri 254
• Tüketiciler 254
• Tüketim süreçleri 254
• Tüketim mekânları 254
• Küresel direniş 256
Bölüm Özeti 257

9. KÜRESEL KÜLTÜR VE KÜLTÜREL AKINTILAR

Kültürel Farkçılık 263
• Uygarlıklar 263
• Din 266
Kültürel Melezleşme 272
• Müslüman İzci Kızlar 274
• Salsa 274
• Appadurai'nin "görünüşleri" 274
Kültürel Çakışma 276
• Kültür emperyalizmi 277
• Dünya kültürü 279
• McDonaldlaştırma 281
• Hiçbir şeyin küreselleşmesi 284
• Spor: küresel, küyerel, küreyel 286
Bölüm Özeti 291

10. İLERİ TEKNOLOJİ KÜRESEL AKINTILARI VE YAPILARI

TEKNOLOJİ, MEDYA VE İNTERNET 295
Teknoloji 296
• Medikal teknolojiler 297
• Uzay teknolojileri 298
• Sıçrama 299
• Hindistan'ın "bir lakh'lık arabası" (ya da NANO) 301

- Sorunlu teknolojik akıntılar 301

Medya 302
- Medya emperyalizmi 302
- "Medya Amerikalı idi" 303
- Yeni küresel medya 303
- Indymedia [Bağımsız medya] 304
- Küresel medya üzerine düşünceler 305

İnternet 307
- Çevrimiçi sosyal ağları 307
- Spam 308
- Bilgisayar virüsleri 308
- Çin'deki internet 309

Bölüm Özeti 311

11. KÜRESEL İNSAN AKINTILARI

AYLAKLAR VE TURİSTLER 313

Göçmenler 314

Göç 316
- Aylaklar 319
- ABD'nin içine ve dışına göçmen akıntıları 320
- Dünyanın başka yerlerindeki göçmen akıntıları 324
- Yasadışı göçe tepki karşısındaki durum 329
- Para transferleri 332
- Diaspora 336

Turistler ve turizm 338
- ABD'deki göçmen girişimciler 339
- Turistlerin karşılaştığı sorunlar 339
- Gelişmiş ulus-devletlerden azgelişmiş ulus-devletlere akıntılar 340
- Beyin göçü 341
- Turizm 344

Bölüm Özeti 346

12. KÜRESEL ÇEVRESEL AKINTILAR

AKIŞKANLIKLAR, AKINTILAR VE YAPILAR 351

Ulus-devletler arasındaki farklılıklar 353

Çöküş 354

Önde gelen çevre sorunları 354
- Doğal yaşam alanlarının tahribatı 354
- Balıkların ve balinaların azalması 355
- Biyolojik çeşitlilikte azalma 356
- Elverişli tarım alanlarında azalma 357
- Fosil yakıt kaynaklarına erişimin giderek zorlaşması 357
- Tatlı su miktarında azalma 357
- Zehirli kimyasallar 359
- Yabancı türler 360
- Sera gazları ve küresel ısınma 360
- Nüfus artışı 365
- Tehlikeli artıkların küresel akıntısı 366
- Haşerelerin küresel yayılımı 366

Küresel tepkiler 368
- Sürdürülebilir kalkınma 368
- İklim değişikliğiyle baş etmek 371
- Karbon vergisi 372

- Karbon Nötr 373
- Alternatif yakıtlar ve enerji kaynakları 373
- Teknolojik bir çözüm mü? 375
- Ekonomik sorunlar 377
- Çevreciliğe muhalefet 377

Bölüm Özeti 378

13. OLUMSUZ KÜRESEL AKINTILAR VE SÜREÇLER

TEHLİKELİ İTHAL MALLAR, HASTALIKLAR, SUÇ, TERÖRİZM, SAVAŞ 381

Tehlikeli ithal mallar 383
- Oyuncaklar 383
- Kimyasallar 384
- Heparin 384
- Balık 385

Sınır tanımayan hastalıklar 386
- HIV/AIDS 388
- Grip 390
- SARS 391
- Ebola virüsü 392
- Avrupa'daki tropik hastalıklar 392

Suç 392
- Küresel suçlar hakkında çok farklı bir görüş 396

Yolsuzluk 397

Terörizm 400

Savaş 405
- Küresel askeri yapılar 406
- Teknoloji 407
- Bilişim savaşı 407
- Siber-savaş 409

Olumsuz küresel akıntıların bireyler üzerindeki etkisi 410

Bölüm Özeti 411

14. KÜRESEL EŞİTSİZLİKLER-I

EŞİTSİZLİK MODELLERİ 415

Eşitsizlik 418
- "Dipteki milyar" 418
- Sağlık ve sağlık hizmetleri alanında artan küresel eşitsizlik 422
- Sigara 423
- Küresel dijital bölünme 423
- e-atıklar ve eşitsizlik 424

Göç 425
- Eşitsizlik üzerine tartışma 426

Kırsal-Kentsel 428
- Kırsal kesim 428
- Kentsel kesim 432
- Şehirler: Küresel sorunların ana mahali 439

Bölüm Özeti 443

15. KÜRESEL EŞİTSİZLİKLER-II

KÜRESEL ÇOĞUNLUK-AZINLIK İLİŞKİLERİ 447

Küresel Bir Bağlamda Çoğunluk-Azınlık İlişkileri 448

Toplumsal Tanımlar 452

Irk ve Etnisite 455

Etnisite 456
• Küresel bir dünyada etnik kimlik 458
• Ulus-devlet bünyesindeki etnik çatışma 459
• Etnik azınlıkların ele alınışı 460
• Etnik temizlik 460
Irk 461
• Küreselleşme ve ABD'deki ırk ilişkileri 463
• Küreselleşme ve Avrupa'daki ırk ilişkileri 465
Toplumsal Cinsiyet 468
• Toplumsal cinsiyet ve ekonomi 470
• Küresel bakım zincirleri 474
• Seks sektöründe insan ticareti 474
• E-postayla ısmarlanan gelinler 475
Çocuklar 476
Cinsel Azınlıklar: Gayler ve Lezbiyenler 479
Küresel Azınlık Statüsüne Tepki ve Direniş: Kadınlar 479
• Uluslararası Kadın Hareketi 480
• Küresel sorunlara yerel tepkiler 480
Bölüm Özeti 484

16. KÜRESELLEŞMENİN ÜSTESİNDEN GELME, DİRENME VE GELECEK
Küreselleşmenin Üstesinden Gelme 488
• Küresel ekonominin üstesinden gelme 488
• Politik küreselleşmenin üstesinden gelme 495
• Küresel sağlık sorunlarının üstesinden gelme 497
Küreselleşmeye Direnme 499
• Yerel direniş 502
• Toplumsal bir hareket mi? 502
• Daha resmi toplumsal hareketler 503
• Ulus-aşırı toplumsal hareketler 504
• Dünya sosyal forumu ve siber-eylemcilik 506
• Hugo Chavez 507
• Fransız seçeneği 508
• Küreselleşmeye karşı direnişin bir önemi var mıdır? 509
Küreselleşmenin Geleceği 510
"Mad Max" senaryosu 512
Bölüm Özeti 513

EKLER
KÜRESELLEŞME HAKKINDA DİSİPLİNER YAKLAŞIMLAR 517
Antropoloji 518
Sosyoloji 518
Siyaset Bilimi 519
İktisat 520
Coğrafya 522
Psikoloji 523
Edebi Eleştiri (Sömürgecilik sonrası) 524
Diğer Alanlar 526

SÖZLÜK 528
KAYNAKLAR 534
DİZİN .....

ŞEKİLLER

1.1 Ulaşım rotaları. 34
1.2 Havaalanı yolcu hacmi. 35
2.1 Fiber optikler 60
3.1 Küresel İngilizce. 96
5.1 Çin'in ekonomik bölgeleri. 145
6.1 Dünyanın halihazırdaki çatışma bölgeleri. 178
7.1. Dünya borçlanması. 205
7.2 Avrupa uluslarüstücülüğü. 214
8.1 Ticaret akıntısı. 227
8.2 Dünya çapında petrol akıntısı. 237
8.3 NAFSWA (Kuzey Afrika Güneybatı Asya) petrol ve gaz. 239
9.1 Başlıca dinlerin etki alanları. 268
10.1 Bilgisayar virüsünün yayılması 309
11.1 Küresel nüfus. 315
11.2 Yirmi birinci yüzyılın başında merkez ve çevre olarak bölünmüş haliyle dünya. 318
12.1 10 metre yüksekliğindeki sahil şeridi. 362
12.2 Yenilenebilir enerji. 370
13.1 Sıtma. 387
13.2 HIV/AIDS. 389
14.1 Kentsel nüfus yüzdesi. 429
14.2 Dünya metropol nüfusu. 433
14.3 Küreselleşmeyi güçlendiren şehirler. 435
14.4 Lagos mega şehri. 441
15.1 Sırplar ve komşuları. 462
15.2 Dünyadaki anne ölüm oranları. 469
15.3 Dünya çocuk ölüm oranları. 478
15.4 Dünyada kadınlar için ortalama yaşam süresi. 481
15.5 Kadınların oy verme hakkı. 482
15.6 Parlamentodaki kadınlar. 483

ÖNSÖZ

2009 yılı Mart ayında bu önsözü gözden geçirirken yaşanan güncel günlerdeki olayların bir yandan küreselleşme sürecini yansıtıp bir yandan da bu süreci tamamen değiştiren özellikler taşıyor olması beni oldukça şaşırtmıştı. Elbette burada yüksek faizli konut borçlanmalarından kaynaklanan büyük ekonomik krizden, kredilerin dondurulmasından, efsanevi mali kuruluşların ve bankaların çıkmazından, ulusal ekonomilerdeki (örneğin, İrlanda) çöküşten, ekonomik kriz derinleştikçe ve yaygınlaştıkça dünyanın birçok yerinde büyümekte olan siyasi huzursuzluklardan söz ediyorum. Küresel iktisadi durgunluk halihazırda, sadece benim değil başkaları tarafından da ifade edildiği üzere, Büyük Bunalım boyutlarına ulaştı. Büyük ölçüde ABD kaynaklı olan bu ekonomik süreçlerin kısa dönemde bütün dünyadaki dolanımı soluk kesici olduğu gibi maalesef bu kitabın başlıca konularını da çok güzel tasvir ediyor.

Hızlı ve yaygın küresel sermaye akışları bakımından benzer bir örnek de New York bankerlerinden Bernard Madoff tarafından kurulan 50 milyar dolarlık saadet zincirinin yarattığı rezalette görülmüştü. Saadet zincirleri tarihsel bakımdan yerel özellik taşırlar; bu süreçte bir müşteriye yapılan nakit ödemenin kaynağını, tanıdık bir başka müşterinin yaptığı katkı oluşturur. Bu fonlar asla bir yatırım sayılmaz, en azından başarılı bir yatırım olarak görülmez ve nakit ödeme yapılmasını isteyenlerin talebini karşılayacak yeterince yeni katkı bulunmadığı noktada çökmüş olur. Madoff'un yaptığını emsalsiz kılan ise onun küresel düzlemde bir saadet zinciri kurmasıydı. Saadet zincirleri konusunda bir uzmanın söylediği üzere "bunun bir benzeri daha yoktu, yani gerçekten küresel diyebileceğimiz başka bir örnek yoktu... İşte bu durum, paranın hiçbir sınır, hiçbir engel tanımaması... onun, giderek daha fazla farkına vardığımız bir dünya gerçeği olduğu anlamına geliyor."[1] Elinizdeki bu kitabın merkezinde yatan fikir ise küresel çağda sadece paranın değil gerçekte diğer başka şeylerin de (hiç olmazsa daha az ölçekte) hiçbir sınır tanımamakta olmasıdır.

Bu kriz, kitabımın yayımlandığı şu günlerde daha da belirginleşen bir tarzda yerküreyi yeniden şekillendiriyor. Halihazırda bu durum ekonomik görünümleriyle ve bileşenleriyle belirginleşiyor; ancak bu kitap boyunca (ve aşağıda da) göreceğimiz üzere, küreselleşmeyi ekonomik küreselleşmeye indirgememek son derece önemlidir. Küreselleşmenin bu kitapta başından sonuna kadar tartışılan her boyutu abartılı olacaktır ve çoğu kez de bu durum çarpıcı şekilde sunulacaktır. Buradan çıkarılacak sonuç, bu sayfalarda tartışılan şeylerin en azından bir kısmının, bu değişimlerin ışığında yeniden ele alınması gerektiğidir. Ne var ki, burada sunulan temel odak noktaları, bakış açıları, kavramlar ve teoriler küreselleşmede ortaya çıkan ve çıkması beklenen değişiklikler karşısında da hâlâ geçerliliğini koruyacaktır. Zaten değişim, küreselleşme bakımından hiç de yeni bir şey değildir; hatta şimdilerde meydana gelmekte olan türden felaket düzeyindeki olaylar ve değişiklikler (1919 yılındaki İspanyol gribi salgını, Büyük Bunalım, II. Dünya Savaşı) bunun bütünleyici bir parçası olmuştur. Daha da yakın dönemde, örneğin Asya, Rusya ve Arjantin'de olduğu gibi ekonomik krizlerin pek çok çeşidini de gördük; işte bunlar da küreselleşme sürecinin birer parçasıydı. Küreselleşme hakkında faydalı olacak herhangi bir bakış açısı bu türden oluşumları da değerlendirebilmelidir.

Küreselleşmeyle ilgili genel bir değerlendirmeyi kaleme almak, en hafif deyişle, korkutucu bir görev olmuştur. Çünkü böyle bir çaba hakikaten her şey, yani her yer, herkes ve hemen hemen her inceleme alanı hakkındadır. Aynı zamanda geniş ölçekte bir tarihsel sezgiyi ve mevcut "küreselleşme çağı"nı daha önceki dönemlerden ayırt eden şeyin ne olduğu hakkında bir sezgiyi gerekti-

rir. Daha önceden de ders kitapları yazmıştım, bunlar arasında klasik ve çağdaş sosyoloji teorisini kapsayanı da bulunuyordu; ancak bu kitaplarımdan hiçbirisi elinizdeki kitap kadar iddialı olmamıştı. Hangi sorunların ele alınacağının da ötesinde, en azından mevcut haliyle küreselleşmenin epey yeni olması gibi bir durumla da karşı karşıyayız; nitekim kavramın kendisi bile ancak otuz yıl önce sözlüklere girdi. Nispeten yeni bir olgu olarak, hem kendisi hem de kavramları sürekli değişiyor. Dayanak gösterebileceğim pek az örnek bulunduğundan, küreselleşmeye dair (başlıca teorik kaynaklar üzerinde yükselen) yeni bir yaklaşım "icat" etmeye ve aynı zamanda günümüzdeki küreselleşmenin başlıca konularının ve sorunlarının çoğunu kapsayacak türden bir kitap için gerekli yapıyı kurgulamaya mecbur kaldım. Bu kadarı bile yeterince zahmetliydi; ama bu zorluk küresel değişimlerin (örneğin, en ünlü meta olan petrol fiyatı; NATO'nun Afganistan'daki konumu) sürekli ortaya çıkması gerçeğiyle daha da artmaktaydı. Kitabı bitirmek üzereyken küresel finans krizinin tam anlamıyla bir akıntıya sürüklenmesiyle birlikte, kitabı yayımlamadan önce bazı bölümlerini de düzenli bir temel üzerinde güncelleştirmek durumunda kaldım.

Bu sorun kitabın kaynaklarıyla ilgiliydi: popüler kitaplar (örneğin, aslında hayli eleştirdiğim Thomas Friedman ve onun gibilerin kitapları), gazeteler, dergiler ve web siteleri. Aslında bunlar, bir inceleme konusu hakkında bildiklerimizi akademik bakış açısıyla gözden geçirme amacıyla tasarlanmış bir ders kitabı açısından tipik olmayan kaynaklardır. Ne var ki küreselleşme gerçek dünyada meydana geliyor ve bu dünya üzerinde şimşek hızıyla devam ediyor. Bu tür gelişmeler akademik çalışmalarda ya kendilerine bir yer bulamazlar ya da ortaya çıktıktan yıllar sonra bile bunu sağlayamazlar. Bu yüzden, günceli yakalayabilmek için (ve küreselleşme hakkındaki bir çalışmanın güncel olması önemli olduğundan) bu kitap da, kısmen, çeşitli popüler kaynaklara dayanmak durumundadır. Popüler kaynaklar aynı zamanda, gerçek dünyadaki örneklerin ve küreselleşme konusundaki alan çalışmalarının ayaklarının yere basmasına hizmet ederken, küreselleşmenin daha az soyut olmasına da yarıyor.

Ancak, akademik bir metin olduğundan, bu kitap akademik çalışmalara, özellikle de bilimsel dergilerde yayınlanan makalelere ve çeşitli türden akademik monografilere daha fazla yaslanıyor. Bu yüzden çok sayıda referansa sahip ve kitabın sonundaki Kaynaklar bölümündeki pek çok referans (ve aynı zamanda her bölümün sonunda bulunan okuma önerileri) bu kitapta yer alan pek çok konu hakkında daha fazlasını öğrenmeyi arzulayan öğrencilere önemli kaynaklar da sunmuş oluyor.

Kitabın başka bir iddiası da bu popüler ve bilimsel kaynakları, küreselleşmenin genel bir değerlendirmesini ve onun hakkında bildiklerimizi uyumlu bir şekilde bir araya getirmektir. İşte böyle bir iddiayı karşılamak için sadece bu kitabın genel takipçisi olan üniversite öğrencilerinin ilgisini çekecek anlaşılabilir bir metin kaleme almakla yetinmiyorum; bunun ötesinde bir giriş kitabı olarak yeni öğrenciler ve hatta bu alanda genel bir bakış açısı sağlayacak, küreselleşmenin başlıca konularını ve önemli çalışmalarını aktaracak bir kitap arayışında olan akademisyenler için de yararlı olmayı amaçlıyorum. Küreselleşme konusunda akademik alanda yapılmış ciltlerce çalışmanın önemli bir bölümünü inceledim; ancak bunu öğrencilerin gözünde itici olmayacak bir tarzda yaptım. Aynı zamanda tartışmayı hem daha ilginç kılmak hem de öğrenci okurların ilgisini daha fazla çekmek amacıyla birçok örnek kullanmaya da çalıştım.

Küreselleşmenin teorik bir yönelim (günümüz küreselleşmesinin çekirdeği olarak artan akışkanlık) üzerinde yükselen uyumlu bir tanıtımını ve 1. Bölüm'de geliştirilen kavramsal araçları ("akıntılar"*, "engeller") bir araya getirmeyi de amaçladım. Kitabın geri kalan bölümünde

* Orijinalinde "flows" olarak geçiyor; yazar bu kavramı bazı yerlerde "dolaşım" bazı yerlerde "akış" anlamında kullanıyor. (çn.)

küreselleşmeye bu perspektif ve bu kavramlar merceğinden bakıyorum. Baştan sona, küreselleşmenin önemli özelliklerinin "kaba" tanımlarına ve anahtar kavramlarına ısrarla işaret ettim. Metnin bütününde küreselleşmeye dair veriler ve istatistiklerle aşırı derecede ilgilenmemeye gayret gösterdim (aslında bunlar son derece değişkenler ve çoğu kez de sorgulanmaya açıklar); bunun yerine kitaba, küreselleşmeyle ilgili önemli verilerin özelliklerini oldukça görsel bir tarzda özetlemek üzere tasarlanmış bir dizi haritayı dahil ettim.

Yukarıda da belirttiğim gibi buradaki asıl vurgu dünyanın çeşitli alanları boyunca ve bu alanlar arasındaki akıntılar (ve aynı zamanda bunların önündeki engeller) üzerinedir. Yani vurgu alanların kendisine (küresel Kuzey ve Güney, dünyanın ulus-devletleri, dinler vb) değil de bunlar boyunca ve bunlar arasında meydana gelen akıntılarla ilgilidir. Bununla birlikte bütün bu alanlar çoğu kez çeşitli akıntıların başlangıç ya da bitiş noktaları olduklarından sık sık kitabın sayfalarında boy gösterecek. Dünyanın pek çok bölgesini ve ulus-devletlerini bu sayfalara dahil etmeye çalıştım; ancak çeşitli nedenlerden ötürü ABD daha fazla öne çıkmış oldu. Birincisi, hem pek çok küresel akıntının kaynağı hem de şu günlerde (Çin vb ülkelerden satın aldığı petrol ve emtia bakımından) çok daha fazla büyük ölçekte alıcı konumunda olduğundan, bu ülke bir dünya lideridir. İkincisi, ABD'nin küreselleşmedeki rolüne odaklanırken çıkış noktamız hem onun tarihsel gücü hem de çağdaş önemi oluyor (ancak yakın zamanlarda yaşadığı kayda değer gerilemeler bizi "Amerika sonrası" ["post-Amerikan"] bir çağa girmekte olduğumuz fikrine de sevk ediyor). Üçüncüsü, küreselleşmedeki rolü hakkında bazı bakımlardan son derece eleştirel bir tavrı olsa da, [benim gibi] Amerikalı bir yazarın eğilimleri ve elinin altındaki kaynaklar da ABD üzerine odaklanmaya yol açar. ABD'ye çok fazla dikkat çekilmiş olmasına rağmen, okurun küresel bakımdan genel bir öneme sahip dünya çapındaki akıntılar ve engeller üzerinde yoğunlaşmasında fayda vardır.

Bu çözümlemede önemli bir yer tutan teori sadece 1. Bölüm ve kitap boyunca geliştirdiğim çerçeveyle sınırlı değil; birçok özel bölümde de söz konusu. Bunlar şöyle sıralanabilir: 3. Bölüm'deki emperyalizm, sömürgecilik ve kalkınma teorileri; 4. Bölüm'deki Amerikalılaş(tır)ma (ve Amerika karşıtlığı); 5. Bölüm'deki neo-liberalizm; 9. Bölüm'deki kültürel farkçılık, çakışma ve melezleşme; ve 14. Bölüm'deki küresel eşitsizlik. Bu teorileri anlaşılabilir kılmak ve bunları somut örneklerle ilişkilendirebilmek için çok çaba harcadım.

Bu kitap küreselleşme hakkında bir ders kitabı olduğundan, bazı kilit konular kitap boyunca tekrarlanıyor. Bunlardan birisi, yukarıda da bahsedildiği üzere, çağdaş küresel çağın artan akışkanlığının önceki dönemlere kıyasla nasıl daha fazla olduğuna ilişkindir. Bununla bağlantılı eşit ölçüde metaforik düşünce ise çağdaş dünyadaki hemen hemen her şeyin (eşyalar, insanlar, fikirler vb) bugüne dek olduğundan daha "hafif" halde olduğudur. Geçmişte, bu tür şeylerin hepsi tamamen "ağır" haldeydiler ve özellikle küresel bakımdan hareket ettirilmeleri epey zordu; ancak bu durum giderek azalıyor. Malların daha hafif, daha akışkan olmasından dolayı bunlar küresel düzlemde daha kolay ve daha hızlı hareket edebiliyor. Ancak, eski yapısal engellerin yerli yerinde durması da söz konusudur ve bunlar gibi başkaları da çeşitli küresel akıntılara set çekmek amacıyla her zaman için yaratılmaktadır (örneğin, ABD ve Meksika arasında tamamlanmak üzere olan; İsrail ve Batı Şeria arasında ise yapılmış olan duvar). Böylece bu kitabı okuduktan sonra okurun sahip olmasını istediğim bakış açılarından birisi de küresel dünyadaki akıntılar ve engeller arasındaki süregelen ilişkidir.

Bir başka önemli konu da küreselleşmenin ekonomik küreselleşmeyle eşdeğer olmadığıdır. Çoğu kez küreselleşmeyi ekonomik küreselleşmeye indirgeme gibi bir eğilim mevcuttur. Ekonomik küreselleşme elbette önemlidir, belki de küreselleşmenin en önemli özelliğidir; ancak

küreselleşme denilince, bunun ekonomik görünümlerinden çok daha fazlası söz konusu oluyor. İki bölümü (7 ve 8) ekonomik küreselleşmeye ayırdım; bunun yanı sıra kitabın başından sonuna dek küreselleşmenin diğer özelliklerine (örneğin politik, kültürel, teknolojik, demografik, çevresel özelliklerine, suçlara, eşitsizliğe vb) dikkat çektim. Bir bütün olarak ele alındığında bu türden diğer başlıklar ekonomik olanlardan daha fazla ilgi çekiyor (yine de, hakkını vermek gerekirse, diğer konuların da ekonomik özellikleri, nedenleri ve sonuçları bulunuyor).

Burada küreselleşmenin çokboyutluluğuna böylesine vurgu yapılmasının sebeplerinden birisi, ekonomik küreselleşmeye hem akademisyenler hem de sıradan insanlar tarafından atfedilen ayrıcalıklı konumun yarattığı sıkıntıdır. Bir diğeri ise, küreselleşmenin "bizim" için iyi bir şey olmadığı, bunu durdurmamız ya da en azından sınırlamamız gerektiği yönünde sözler duyduğumda kapıldığım endişedir. Onlara hep *hangi* küreselleşmeyi durdurmak ya da sınırlamak istediklerini sorarım. Peki, bunlar Çin kaynaklı ucuz ithalat akışını durdurmak ya da sınırlamak ve bunun yerini Wal-Mart* gibi hipermarket zincirlerinin almasını mı istiyorlar? Ya da hayat kurtaran ilaçların ithalatını? Ya da yasadışı hapları? Olimpiyatlara rahatça katılmayı ya da bunları televizyondan izlemeyi mi engellemek istiyorlar? Kara mayınlarının kullanımına karşı küresel yasaklamalara mı karşılar? Teröristlere mi? Turizme mi? Çevre kirliliğine mi? Önemli olan nokta şudur ki, küreselleşmenin bu türden oluşumlarına (ya da diğerlerine) karşı çıkılabilir; ancak hiç kimse küreselleşmenin bütün biçimlerine toptan karşı çıkmaz, çıkmamalıdır.

Okura kitap boyunca pek çok önemli kavram da sunuluyor. Kalın harflerle yazılmış olan bu tür kavramların tanımları sadece metnin içinde değil aynı zamanda kitabın sonundaki sözlükte de yer alıyor; sayfalar elverdiğince de daha kısa ifadeler sayfa kenarlarındaki kutucuklarda gösteriliyor.

Bu kitabı yazarken yardımını aldığım pek çok insana teşekkür borçluyum. İlk olarak, Nathan Jurgenson, Jillet Sam ve Michelle Smirnova'nın da dahil olduğu pek çok asistana teşekkür etmek istiyorum. Michelle özellikle kitabın ilk aşamalarında yardımcı oldu, Nathan ve Jillet ise kitabın sonraki aşamalarında, 2008 sonbaharında el yazmalarını yayınevine vermek üzereyken yardım etti. 2009 yılının hemen başında da Nathan haritaların kitaba ustaca eklenmesinde ve Jillet de eksik kaynak ve bilgileri tespit etmede paha biçilmez katkılarda bulundu. Ayrıca küreselleşme üzerine verdiğim çeşitli derslere katılan yüksek lisans öğrencilerine de teşekkür etmek istiyorum; özellikle 2008 sonbaharındaki derslere katılanlar bu kitabın taslak halini okudu ve geliştirilmesi yönünde önerilerde bulundu. Bir de, bu kitap hakkında yararlı yorumlarda bulunan dört anonim eleştirmen var. Wiley-Blackwell'le işbirliği yapan Louise Spencely ve özellikle gelişim editörü Claire Cameron'un da aralarında bulunduğu insanların olağanüstü katkıları oldu. Nihayet, Wiley-Blackwell'de uzun zamandan beri editörlüğümü yapan Justin Vaughan'a teşekkür etmek istiyorum; o da benzerleri halihazırda yayımlanmış ya da yayımlanmak üzere olmasına rağmen bu projeyle çok yakından ilgilendi. Ona son derece şükran borçluyum ki bu duygularıma beni Oxford'daki rugby maçında topa havada vurma imkânı tanımış olması da dahildir; gerçekten küresel ve unutulmaz bir deneyimdi.

NOT

1. Bkz. Diana B. Henriques, "Madoff Scheme Kept Rippling Outward, Crossing Borders", *New York Times*, 20 Aralık 2008: A1.

* ABD'nin ünlü hipermarket zincirinin adı; Walton ailesinin kurmuş olduğu zincir Walton ve Mart kelimelerinden türetilmiştir. (çn.)

BÖLÜM

1

KÜRESELLEŞME I

AKIŞKANLIKLAR, AKINTILAR VE YAPILAR

Bazı Temel Bilgiler
Katılardan Sıvılara (Gazlara)
- Katılar • Sıvılar ve Gazlar

Akıntılar
- Akıntı Türleri

Yoksa Küreselleşme Akmıyor da Zıplıyor mu?
Ağır, Hafif, Ağırlıksız
Akıntıları Hızlandıran Ağır Yapılar
Akıntılara Engel Olan Ağır Yapılar
İncelikli Yapısal Engeller
Yapılar ve Süreçler
Küresel Akıntıların (ve Süreçlerin) ve Yapıların Artan Yaygınlığı Üzerine
Küresel Akıntılar ve Yapılar Üzerine Düşünmek
Bölüm Özeti

Küreselleşme: Artan akışkanlıklar ve büyüyen çokyönlü akıntılar ile bunların karşılaştığı ve yarattığı yapıları içeren gezegen çapındaki süreç(ler).

Küreselleşme[1] giderek daha yaygın bir olgu haline geliyor. Öylesine değil hakikaten "küresel çağ"da yaşıyoruz (Albrow 1996). Küreselleşmenin bariz olarak önemli bir değişim, hatta *insanlık tarihindeki en önemli değişim*[2] olduğu dahi ileri sürülebilir (Bauman 2003). Bu durum pek çok alana, özellikle toplumsal ilişkilere ve yapılara[3] ve büyük oranda da coğrafi olarak geniş çapta yayılmış olanlarına yansıyor. "Küreselleşme çağında... ortak insanlık" kendi uzun tarihi boyunca attığı "birçok can alıcı adım arasında *en can alıcı* olanıyla karşı karşıyadır" (Bauman 2003: 156, italikler tarafımdan eklendi).

Aşağıda bu kitapta da kullanılacak olan küreselleşme[4] tanımı yer alıyor (italik olarak yazılmış bütün terimlerin bu bölümde tartışılacağını akılda tutmalısınız):

küreselleşme, artan *akışkanlıkları* ve insanların, nesnelerin, mekânların, bilginin büyüyen çokyönlü *akıntıları* ile bunların karşılaştığı ve yarattığı *yapıları* içeren gezegen çapındaki bir süreç ya da bir dizi süreçtir; bu yapılar da bu akıntıları *engeller* ya da *hızlandırır*...[5]

Ulus-aşırıcılık: Bireyleri ve toplumsal grupları özgül jeopolitik sınırlar karşısında birbirine bağlayan süreçler.

Küreselleşmenin pek çok başka tanımının tersine, bu tanım, daha büyük bir bütünleşmenin küreselleşmenin kaçınılmaz bir bileşeni olduğunu *varsaymaz*. Yani, küreselleşme kendiyle birlikte daha büyük bir bütünleşmeyi (özellikle mallar daha kolay dolaşıma çıktığında) getirebilir; fakat aynı zamanda bütünleşme düzeyinin (akıntıları başarılı şekilde engelleyen yapılar ortaya çıktığında) aşağıya çekilmesine de hizmet edebilir.

Küreselleşmeyle yakından ilintili bir terim de, "bireyleri ya da toplumsal grupları özgül jeopolitik sınırlar karşısında birbirine bağlayan süreçler" olarak da tanımlanabilen **ulus-aşırıcılık**'tır [*transnationalism*] (Giulianotti ve Robertson 2007b: 62). Buna bağlı bir diğer kavram da "ulus-devletlerin geleneksel yola çıkış noktasıyla açıklanamayan, yeni toplulukların ortaya çıkışı ve yeni toplumsal kimliklerin ve ilişkilerin oluşması" olarak tanımlanan **ulus-aşırı aidiyet**'tir [transnationality] (William Robinson 2007: 1199-201).

Ulus-aşırı aidiyet: Ulus-devletler gibi tanımlanması mümkün olmayan yeni toplulukların ortaya çıkışı ve yeni toplumsal kimlik ve ilişkilerin oluşması.

Küreselleşme ve ulus-aşırıcılık sıklıkla birbirinin yerine kullanılır; ancak ulus-aşırıcılık açıkça, küreselleşmeden daha sınırlandırılmış bir süreçtir. Ulus-aşırıcılık, jeopolitik sınırları, özellikle de iki ya da daha fazla ulus-devletin birleştiği sınırları aşan karşılıklı bağlantılarla sınırlıdır.[6] ABD'deki Meksikalı göçmenlerin Meksiko'da yaşayan ailelerine havaleyle gönderdikleri dövizler buna örnek gösterilebilir. Küreselleşme bu tür bağlantıları da içerir; ancak bunlarla kısıtlı değildir ve daha geniş ölçekli, gezegen çapındaki süreçleri (örneğin, internet aracılığıyla dünyanın çeşitli yerlerinden birbirine bağlanan insanlar arasındaki doğrudan ilişkileri) kapsar.[7] Dahası, jeopolitik sınırlar küreselleşmenin karşı karşıya kaldığı ve çoğu kez de alt ettiği engellerden sadece bir tanesidir.[8] Bazı olgular, örneğin işçi sendikaları, küresel olmaktan ziyade ulus-aşırıcı sayılmaya daha uygundur. Yani, sendikalar arasındaki ilişki, diyelim ki ABD ve İsveç arasında, küresel bir emek hareketine yönelik hamlelerden daha

önemlidir (bkz. Bölüm 16). Ulus-aşırıcılık, çoğu kez bir ülkeden başka bir ülkeye taşınan ama yine de çeşitli biçimlerde, gelmiş oldukları ülkeyle ilişkilerini sürdüren göçmenleri incelerken ya da bunlar hakkında düşünürken kullanılır (Portes 2001b).

Beysbol örneği, küreselleşme ile ulus-aşırıcılık arasındaki farkı belirginleştirmekte yararlıdır (Kelly 2007: 79-93). Beysbol ulus-aşırı bir spordur; çünkü bu sporun esaslarının çoğu (teknikleri, stratejileri vb) ve oyuncuları, özellikle Japonya, Tayvan, Küba, Dominik Cumhuriyeti ve elbette ABD gibi az sayıda ülkenin sınırları arasında dolaşıp durur. Ne var ki bu spor küresel *değildir*; çünkü dünyanın büyük bir bölümünü kapsayacak şekilde, gezegen çapında bir akıntı oluşturmamıştır.

Futbol ise aksine, daha belirgin şekilde küresel bir spordur; çünkü dünyanın hemen hemen her bölgesinde oynanır. Örneğin, dünyada iki yüzü aşkın ülke küresel bir örgütlenmenin, Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği'nin (FIFA) üyesidir. Spor alanında küreselleşmenin bir başka örneği de Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC) tarafından desteklenen ve benzer sayıda ülkenin katıldığı yaz (ve kış) Olimpiyatlarıdır (bu konuda daha fazlası için bkz. Bölüm 9).

BAZI TEMEL BİLGİLER

Bu kitabın odağı küreselleşme olsa da, küresel bir çağda yaşadığımız düşüncesini kabul etmeyen pek çok akademisyen de bulunmaktadır (bkz. Bölüm 2). Ama gene de, bu kitap "küreselci" bir bakış açısını benimsiyor ve bu bakış açıyla çalışmasını yürütüyor (Hirst ve Thompson 1999); yani küreselleşme bir gerçekliktir. Aslında, küreselleşme öylesine büyük bir öneme sahiptir ki yaşadığımız çağı "küresel çağ" olarak isimlendirsek yeridir.

Küreselleşmeye dair tartışmaların sebeplerinden biri de günümüzde küreselleşmeyle kıyaslandığında bırakın üstesinden gelmeyi algılanması bile bu denli zor olan başka bir konunun bulunmamasıdır. Ne var ki, bundan daha da önemli olan, hemen herkesi, her şeyi, her yeri ve bunların her birini sayısız biçimlerde ilgilendiren küreselleşme sürecinin boyutu, çeşitliliği ve karmaşıklığıdır. (**Küresellik** kavramı, küreselleşme sürecinin bir sonucu olan koşula [bu durumda onun her yerde bulunmasına] gönderme yapar [Scholte 2004: 102-10].)

Küresellik: Küreselleşme sürecinin her yerde bulunması.

Örneğin, bu kitap bir Amerikalı tarafından yazılmış bulunuyor; editörüm ve yardımcısı İngiltere'deler; sayfa editörü ise Kanada'da. Kitabı dört kıtadan farklı kişiler gözden geçiriyor, kitap Singapur'da basılıyor ve yayımcı tarafından dünyanın büyük bir kısmına dağıtımı yapılıyor ve siz de bu kitabı şimdi Vladivostok'tan Şanghay'a dek uzanan yerlerden birinde okuyorsunuz. Dahası, diğer kitaplarımda geçerli olan şey bunda da tekrarlanırsa, bu kitap da pekâlâ Rusça, Çince ve pek çok başka dile çevrilmiş olabilir. Amazon.com sitesi de bunu dijital kitaplarından birisi haline getirebilir ve kitabım bu şirketin Kindle adlı taşınabilir okuma aygıtı sayesinde kablosuz internet bağlantısı üzerinden okunabilir. Böyle bir şey kitabı son derece akışkan hale getirecektir; çünkü bu kitabı herhangi bir zamanda dünyanın herhangi bir yerinden internetten indirmek mümkün olacaktır.

Metafor: Bir terimin daha iyi anlaşılabilmesine yardımcı olmak üzere başka bir terimin kullanılması.

Sonraki bölüme geçmeden önce **metaforlar**ın kullanımı (Brown 1989) hakkında bir not düşmek gerekiyor; zira bunlar birazdan yapaca-

ğımız tartışmada hayati bir yer işgal edecek. Metafor, bir terimi daha iyi kavrayabilmemiz için, işe yarayacak başka bir terimin kullanılmasıdır. İşte bu amaçla, sonraki bölümde, küreselleşme çağı öncesi dönemleri tasvir etmek üzere "katı" metaforunu kullanacağız.[9] Benzer şekilde, küresel dünya da "sıvı" ifadesiyle tanımlanacak. Bu türden metaforların kullanımı, okura daha iyi ve daha canlı bir küresel çağ duygusunu verebilmek ve bu çağın önceki dönemlerden hangi farklılıkları taşıdığını gösterebilmek için tasarlandı.

KATILARDAN SIVILARA (GAZLARA)

KATILAR

Şimdiki küreselleşme döneminden önce (ve ileride göreceğimiz üzere, pek çok gözlemciye göre, küreselleşmenin çok sayıda önceki dönemi olmasa da, hakikaten önceki bir küresel dönem vardı [bkz. Bölüm 2]), insanları, eşyaları, bilgiyi, mekânları ve başka pek çok şeyi niteleyenlerden birinin de onların daha fazla **katılık** özelliği taşıması olduğu ileri sürülebilir. Yani bunların hepsi sabit olma [dayanıklıdır] ya da zaman içinde sabitleşme (elbette bir metafor olarak, gerçek manada değil) ve dolayısıyla başka şeylerin yanı sıra büyük ölçüde yerli yerinde kalma eğilimindeydi. Sonuç olarak, insanlar ya hiçbir yere gitmemiştir ya da doğdukları ve büyüdükleri yerlerin çok uzağına gitmeyi göze alamamıştır; toplumsal ilişkileri de yakınlarında olanlarla sınırlı kalmıştır. Pek çok nesne (aletler, yiyecekler vesaire) için de benzer şeyler söylenebilir ve bunlar da üretildikleri yerde kullanılma eğilimindeydi. Bilginin maddi göstergelerinden pek çoğundaki katılık da (taş tabletler, gazeteler, dergiler, kitaplar vesaire) bunları en azından çok uzağa götürme bakımından bir nevi zahmetli hale getirmiştir. Bunun da ötesinde, insanlar pek uzağa gitmediklerinden, bilgi de gidememiştir. Mekânlar ise sadece tamamen katı ve hareketsiz olmakla kalmamış, insanların içeri girmelerini ya da dışarı çıkmalarını zorlaştıran doğal (dağlar, nehirler, okyanuslar) ve insan eliyle yapılmış katı engellerle (duvarlar, büyük kapılar) meydan okumaya da yatkın olmuştur.

Katılık: Zaman içinde "sertleşen" ve dolayısıyla kısıtlı bir hareketliliğe sahip olan insanlar, eşyalar ve bilgi.

Tüm bunların ötesinde katılık, engellerin var olduğu ve bunların da her türden şeyin özgürce hareket etmesini önlemek amacıyla dikildiği bir dünyayı tasvir eder. Bu "katı" engelleri yaratmaya en yatkın olan ise "ulus-devlet"ti (sözgelimi, duvarlar [örneğin Çin Seddi, İsrail ile Batı Şeria arasındaki duvar], sınır kapıları ve muhafızlar) ve değişime direndikçe devletin kendisi de artan bir oranda katılaştı. Yirminci yüzyılın büyük bir bölümünde bu durum Sovyetler Birliği ve onun uydu devletlerinde sembolleşmişti; bunlar da her türden şeyin (özellikle yönetimden memnun olmayan nüfusun) dışarı çıkmasını ve içeri girmesini önleyen engeller dikme peşindeydi. Zaman geçtikçe, Sovyetler Birliği'nin dokusu giderek daha da katılaştı. Bu katılığa en iyi örnek (1961 yılından itibaren) Doğu Berlinlileri içeride ve Batılı etkileri dışarıda tutan Berlin Duvarı'nın inşa edilmesi ve bunun sürdürülmesiydi. Duvarın inşasından önce Doğu ve Batı Berlin arasında daha akışkan bir ilişki söz konusuydu; ancak bu akışkanlık Doğu'da bir dezavantaj ve hatta tehlike olarak görülmekteydi. Duvar bir kez inşa edildikten sonra da, Doğu ile Batı Berlin arasındaki ilişkiler olduğu gibi dondu kaldı (katılaştı) ve eskiye oranla aralarındaki her şeyin hareketi azaldı.

Duvar, Doğu Almanya ve Sovyetler Birliği hakkında bir şey söylemeye gerek olmaksızın, Soğuk Savaş'ın mevcudiyetinin getirdiği aşırı katılık biçimlerinin pek çoğuyla birlikte uzun süre

önce yok oldu. Bununla birlikte, katı yapılar hâlâ mevcudiyetini koruyor (örneğin, ulus-devlet ve onun sınırları ve gümrük kontrolleri) ve katı yapıların yenilerinin, yeni türlerinin, yaratılması yönünde de halihazırda çağrılar var. Yani, Avrupa'nın pek çok yerinde yasal ve yasadışı göçmenlik için daha fazla engel talebi yükseliyor. Bu durum, yasadışı Meksikalı (ve diğer Latin Amerikalı) göçmenlerden ötürü duyulan kaygı nedeniyle iki ülke arasında muazzam bir duvarın dikilmekte olduğu ABD'de aşırı bir boyut kazandı. Demek ki, çağdaş dünyada katılık, yok olmanın çok uzağındadır. Artan akışkanlığın bir sonucu olarak, yeni katılık biçimlerinin talep edilmesi çok sık rastlanılan bir durumdur. Ancak, yine de günümüz dünyasının belirgin vasfının, özellikle küreselleşme bağlamında, akışkanlık olduğu özellikle iddia edilebilir ve edilecektir de.

Elbette, insanlar asla tamamen hareketsiz ve belirli bir yere saplanmış kalacak ölçüde katı değildi (Duvar'a rağmen az sayıda da olsa bazıları Doğu Berlin'den kaçmayı başarmıştı; Meksika sınırındaki duvar tamamlandığında ise pek çok insan ABD'ye yasadışı yoldan girmeyi başaracaktır) ve bu durum özellikle toplumun seçkin üyeleri bakımından geçerliydi. Seçkinler bulundukları yerden çıkıp dolaşma imkânına daha fazla sahipti (ve sahipler) ve bu imkân da ulaşım teknolojisindeki ilerlemelerle birlikte arttı. Mallar, özellikle seçkinler için üretilmiş olanları, neredeyse her zaman hareket kabiliyetine sahipti ve teknoloji geliştikçe daha hareketli hale geldiler. Bilgi (örneğin bir kitap formunda katılaştırılabilmesi mümkün olsa da, katı olmadığından), insanlara ve mallara kıyasla her zaman daha kolay hareket edebiliyordu (bilgiyi üretmiş olan kimse pek uzaklara gidemese de bu bilgi sözlü olarak yaygınlaşabiliyordu; telgraf, telefon, internet gibi daha gelişkin iletişim teknolojileri sayesinde ise daha hızlı hareket edebildi). Ve başka teknolojiler de geliştikçe (gemiler, otomobiller, uçaklar), insanlar, özellikle kaynaklara sahip olanlar, bulundukları yerden ayrılma ve başkalarına ulaşma imkânına daha fazla sahip oldu. Bunlar artık kelimenin tam anlamıyla mekânları (ya da en azından bunların bazı bölümlerini) dahi değiştirebiliyordu; sözgelimi, 1800'lü yılların başlarında Lord Elgin Yunanistan'daki, birbirine monte edilmiş parçalardan oluşan Parthenon'u* sökmüş ve onları Londra'ya, şimdilerde British Museum'da olduğu yere nakletmişti.[10]

SIVILAR VE GAZLAR

Ne var ki, son birkaç yüzyıldır ve özellikle de artan bir oranda, son yirmi otuz yıldır, bir zamanlar katı gibi bilinenler "erimeye" yatkın hale geldiler ve giderek *sıvı*ya dönüştüler. İnsanları, nesneleri, bilgiyi ve mekânları katı buz blokları olarak düşünmektense, son yıllarda artık erimeye meyilli olduklarını ve giderek sıvılaştıklarını görmeliyiz. Buz bloklarının erimesiyle elde edilen suyun taşınması, söylemeye bile gerek yok, buz bloklarını hareket ettirmekten çok daha kolaydır. Elbette bu metaforu genişlettiğimizde, çağdaş dünyada erimemiş olan, en azından tamamen erimemiş olan ve varlığını sürdüren buz bloklarından, hatta buzullardan söz etmek gerekir (ne var ki buzullar bile artık gerçekten erimektedir). Katı maddi gerçeklikler (insanlar, kargolar, gazeteler) var olmayı sürdürüyor ancak öte yandan, (ulaşım, iletişim, internet ve benzeri konulardaki) çok kapsamlı teknolojik gelişmeler nedeniyle, dünyanın her tarafında daha kolay hareket edebiliyorlar.

Kendimiz dahil, nereye baksak, her şey giderek sıvılaşıyor. Hatta, süreç devam ettikçe, bu sıvılar, doğal dünyadaki örneklerinde olduğu gibi (örneğin buzun suya, suyun buhara dönüşmesi), çeşitli türdeki *gazlara* dönüşmeye de yatkınlar. Gazlar sudan daha hafiftir ve dolayısıyla sıvılara kıyasla çok daha kolay hareket edebilir. Buna örnek olarak, somut dünyada, doğalgazın uzun borularla küresel düzlemdeki akışı gösterilebilir. Metaforu abarttığımızda şunu da söyleyebiliriz: Bilgilerin pek çoğu, uyduların sinyalleri biçiminde havada yüzmek suretiyle, neredeyse anında

* Atina Akropolis'te bulunan ve Tanrıça Athena'ya ait olan meşhur tapınak. (ç.n.)

ulaşılabilir durumda. Bu tür sinyaller, televizyon ekranlarındaki haber bültenleri oluyor ya da sayesinde gideceğimiz yere en uygun yolu gösteren GPS (Küresel Yer Belirleme Sistemleri) mesajları.

Yukarıda kullanılan bütün terimlerin (katılar, sıvılar, gazlar) birer metafor olduğunu bir kez daha hatırlayalım; yoksa küresel dünyanın gerçekte pek az bir kısmı katı, sıvı ya da gaz halindedir. Bütün bunlar küreselleşme süreci ilerledikçe meydana gelen temel değişiklikler hakkındaki anlamları iletmek üzere kurgulanmış metaforlardır.

Karl Marx, kapitalizmin bir ekonomik sistem olarak doğası gereği[11] "katı olan her şey buharlaşıyor" diyerek bu türden çözümlemelere (ve bu türden metaforlara) kapıyı aralamıştı. Yani kapitalizmden önceki, pek çok katı, maddi gerçeklikler (örneğin, feodalizmin yapıları) kapitalizm tarafından "eritilmiş" ve sıvı haline dönüştürülmüştü. Bu tahayyülü Marx'ın ele aldığından daha ileri götürecek olursak, nihayetinde, atmosferde dağılan gazlara dönüşürler. Ancak, Marx'ın tasvir ettiği bu büyük ölçüde yıkıcı süreçte en önemli nokta, yaratılmış olan yeni sıvıların ve gazların yeni dünyaya içkin bölümler olması ve onu temelden dönüştürmesidir. Böylelikle bu süreç zarfında, *hem* yapıcı *hem* de yıkıcı sonuçlar ortaya çıkacaktır (Schumpeter 1976).

Marx'ın yüz elli yıl önceki öngörüsü son derece kâhince olmakla kalmayıp, günümüzde Marx'ın yaşadığı zamankinden daha da gerçek bir hal aldı. Aslında, kendisinin bile hayal edebileceğinden daha fazla bir gerçeklik söz konusudur. Bunun da ötesinde, günümüz küresel dünyasının büyük sorunları gibi, küresel ısınmanın bir sonucu olarak Kuzey ve Güney Kutuplarındaki ve çevresindeki erime (bkz. Bölüm 12) de önümüzdeki yıllarda devam etmekle kalmayacak, büyüyen bir oranda giderek artacaktır. Aslında, kutuplardaki buzulların erimesi, küreselleşmeyle ve özellikle onun sorunlu yönleriyle bağlantılı olarak giderek artan akışkanlık için başka bir metafor olarak görülebilir. Ve şüphesiz, küreselleşmeyle bağlantılı olarak artan akışkanlık da *hem* büyük fırsatlar *hem* büyük tehlikeler sunmaktadır.

Akışkanlık: Küresel çağda insanların, malların, bilginin ve mekânların hareketlerinin kolaylaşmasındaki artış.

Gazlaşma: Küresel çağda insanların, malların, bilginin ve mekânların aşırı hareketliliği.

Demek ki burada Zygmunt Bauman'ın (2000; 2003; 2005; 2006) çalışmalarının ışığında sunduğumuz küreselleşme perspektifi, her şeyden öte, artan bir **akışkanlık**'ı [*liquidity*] (Lakoff 2008: 277-300) (ve **gazlaşma**'yı [*gaseousness*]) içeriyor.[12] Bauman'ın akışkanlık hakkındaki çeşitli görüşleri burada gündeme getirdiğimiz küreselleşme perspektifiyle hayli yakından ilişkilidir.

Örneğin, akışkan olgular kendi şekillerini kolayca ya da uzun bir süre için koruyamaz. Bu yüzden küreselleşmeyle bağlantılı çok sayıda akışkan olgu, herhangi bir belirli biçimi sürdürebilmek için şiddetli baskı altındadır ve hatta bir şekle sahip olsalar dahi bunu çabucak değiştirmeye yatkındır.

Akışkan olgular ne mekânı ne zamanı sabitleyebilir. Akışkan (sıvı) olan bir şey, tanımı gereği, ister mekânsal ister zamansal olsun her türden sabitliğe karşı koyar. Bu da, küreselleşmenin mekânsal ya da zamansal görünümlerinin sürekli akış halinde olması demektir. Akışkan olan bir şey geçici olarak hangi şekli (mekânı) alırsa alsın her zaman için değişmeye hazırdır. Akışkan dünyasındaki zaman (ne denli kısa olursa olsun) mekândan daha önemlidir. Belki de buna en iyi örnek, küresel finanstır, ki burada pek az şey (dolar, altın) gerçekte kendi mekânını (en azından çabucak) değiştirebilir; işin esasını zaman oluşturur. Şöyle ki; paranın sembolik işaretleri anlık olarak hareket eder ve bu finans hareketlerinde alınan anlık kararlar büyük kârların kazanılmasına ya da büyük paraların kaybına yol açabilir.

Akışkan olgular sadece kolay bir şekilde hareket etmekle kalmaz, bir kez harekete geçtiklerinde artık bunları durdurmak da zorlaşır. Bunun örneği, dış ticaret, yatırım ve küresel finans hareketlerini (Polillo ve Guillen 2005: 1764-802), işlemlerin küreselliğini ve internet üzerinden karşılıklı etkileşimlerini (örneğin, Facebook, Twitter [Clive Thompson 2008: 42. dipnot]) ve uyuşturucunun, pornografinin, örgütlü suç faaliyetlerinin ve yasadışı göçmenlerin küresel akıntılarını engellemedeki zorluklar gibi pek çok alanda görülebilir.

Nihayetinde, belki de en önemli nokta, akışkan olan şeyin, yolu üzerinde ne varsa bunları (özellikle katı olanları) eritmeye yatkınlığıdır. Bu durum en belirgin haliyle, giderek artan küresel akışlar döneminde ulus-devletin ve onun sınırlarının çok tartışılan yok oluşu ya da en azından zayıflaması[13] örneğinde görülebilir (bkz. Bölüm 6). Cartier'e göre (2001: 269), "küreselleşme güçleri insanların, paranın ve malların akışı karşısında pek çok siyasi sınırı daha nüfuz edilebilir bir hale getirmiştir".

Şayet günümüzdeki küreselleşme hakkında tek bir terim kullanacak olsak, açıktır ki, akışkanlık kelimesi listemizin en tepesinde ya da onun yakınlarında yer alırdı. Bu ifadeyle, dünyada artık katı yapılar yoktur demiş olmuyoruz; geç modernlik sayılsa bile hâlâ modern bir dünyada yaşamaktayız. Modernlik ise uzun bir süre katılıkla bağlantılı olmuştur. Ayrıca bu, akışkan denilen şeylerin (örneğin, İntifada sırasında Batı Şeria'dan İsrail'e yönelen terörist saldırılar) yeni katı biçimleri içeren (örneğin, İsrail ile Batı Şeria arasındaki duvar) karşı tepkilere yol açmasındaki artışlarda görülen akışkanlık ve katılık arasında sabit bir etkileşim olmadığı anlamına da gelmemektedir. Fakat içinde bulunduğumuz şu günlerde ve yakın gelecekte, ivme küresel akışkanlığın çoğalması ve hızla gelişmesi yönündedir.

AKINTILAR

Küreselleşme üzerine düşünürken akışkanlık ile yakından ilişkili ve onun bütünleyici bir parçası olan bir başka anahtar kavram da **akıntılar** (akışlar [*flows*]) fikridir (Appadurai 1996); zaten akışkanlar katılardan daha kolay hem de çok daha kolay akar. Küreselleşmeyle ilgili yayınlarda yaygın olarak kullanılan işte bu akıntı kavramıdır[14] ve bu kitabın esasına dair fikir verecek olan da gene bu kavramdır.[15]

Akıntılar: İnsanların, malların, bilginin ve mekânların, kısmen küresel engellerdeki gözeneklerin çoğalmasından kaynaklanan hareketleri.

Dünyanın büyük bir bölümü "erimiş" ya da "erime" sürecinde olduğundan ve sıvılaştığından, küreselleşme de her türden –insanlar, nesneler, bilgi, kararlar, mekânlar vb– giderek artan oranda akışkan hale gelen olguların büyük *akıntıları* ile karakterize ediliyor.[16] Sözgelimi, her çeşit gıda maddesinin dünyadaki dolaşımı artarak devam ediyor; buna kökeni Japonya olan ve küreselleşen suşi de dahil (Bestor 2005: 13-20). Şilililer artık ABD pazarının (ve başka yerlerin) her yöresinde üretim halindeler (Goldfrank 2005: 42-53); San Francisco'da (dünyanın birçok bölgesinde) Hint yemekleri bulunuyor vb (Mankekar 2005: 197-214). Pek çok durumda, akıntılar okyanuslar, dağlar ve özellikle ulus-devletlerin sınırları gibi herhangi bir mekân temelli engel tarafından daha az sekteye uğratılır hale geliyor. Böyle bir durum, 2008 yılının sonlarında Amerikan kredi ve mali krizinin Avrupa'ya (ve başka yerlere) yayıldığı sırada kendini gösterdi: "Küresel bir finans sisteminde ulusal sınırlar geçirgendir" (Landler 2008a: Cl).

Akıntının çok farklı bir türüne bakıldığında, dünyanın pek çok yerindeki birçok insan kendinin göçmenlerin, özellikle de yoksul ve yasadışı göçmenlerin seline kapıldığına inanacaktır (Moses 2006). Bunların gerçekten de bir sel olup olmadığı bir yana, pek çok insana böyle görünürler. Birçok ülkede de onları bu şekilde göstermeyi kendine iş edinmiş politikacılar ve medya mensupları da bu tabloya katkıda bulunanlar arasındadır. Bunun en çok bilinen örnekleri, yasadışı göçmenliğin iki muhalifi olan, Fransız sağından politikacı Jean-Marie Le Pen ile Amerikalı TV haber spikeri Lou Dobbs'tur. Le Pen, göçmen sorunlarını öne çıkarması sayesinde 2002 yılındaki başkanlık seçimlerinde ikinci sırada yer almıştır ve Dobbs da CNN'deki haber kuşağında (ve kitaplarında) ağırlıklı olarak yasadışı göçmen "sel"lerinin yarattığı tehlikeye dikkat çekmektedir.

Şüphesiz, maddi olmadıklarından ötürü düşünceler, görüntüler ve bilgiler hem yasal (bloglar olarak) hem de yasadışı (örneğin, çocuk pornografisi) kişiler arası ilişkiler ve medya, şimdilerde ise özellikle internet aracılığıyla her yerde (fiili olarak) dolaşıma çıkmıştır.[17]

Düşüncelerin küresel dolaşımı bağlamında özgül bir örnek olarak, AIDS hastalarına ait "mahremiyet"in uzmanların çabası ve sahip oldukları altyapı nedeniyle Hindistan'da (ve başka yerlerde) dolaşıma çıkmasını gösterebiliriz. Bu düşünce ile, mahremiyet güvencesi sayesinde tedavi arayan AIDS hastalarını Hindistan'da daha iyi tedavi etmek ve değerlendirmek mümkün olmuştur. Hintlilerin çoğu AIDS ve cinsellik yoluyla bulaşan hastalıklarla ilgili sorunları herkesin önünde tartışma konusunda epey ketum davrandığından, mahremiyet bu bağlamda çok önemliydi (Misra 2008: 433-67).

Her tür karar, zaman içinde dünyada dolaşıma girer: "Mümkün olan her aracı sayesinde [ekonomik] kararların sonuçları dolaşıma çıktı ve çıkmaya devam edecek. Bazı kararlar üretim bantlarında yer alan ürünlere, bazıları güvenlik ücretlerine ve bazıları da kişiler arası ilişkilere yansıtılacak. Her karar tüm dünyayı akarak dolanacak ve sonra zaman içinde ilerleyecek" (Altman 2007: 255). Şu sıralar, dünyanın büyük kısmı derin bir kriz içinde ve bu kriz on yıl önceki ya da daha önceki yıllarda alınmış kötü ekonomik kararlar yelpazesinden olumsuz bir şekilde etkilenerek devam edecek; özellikle de ABD'de.

Hatta, mekânların dahi dünya etrafında akıntı oluşturduğu söylenebilir. Sözgelimi, göçmenler geldikleri yerleri, göç ettikleri mahallerde yeniden yaratır (örneğin, Londra'daki Hint ve Pakistan yerleşim bölgeleri). Buna ilaveten, mekânların kendileri de (havaalanları, alışveriş merkezleri) giderek akıntılara benzemektedir (bu konu ve "mekânların alanları"ndan "akıntıların alanları"na geçiş hakkında daha fazlası için bkz. Castells 1996).

Artan bu akışkanlıkla dahi, on-on beş yıl, hatta birkaç yıl öncesine kadar küresel akışkanlığın yüksekliğini tasarlayan şey artık giderek işe yaramaz hale geliyor. Her türden şeyin küresel dolaşımında özellikle internet ve bilgisayarın etkisini göz önüne aldığımızda, bu durumu anlayabiliriz. Bu bakımdan, pek uzak olmayan bir geçmişte, Amazon.com'dan kitap ısmarlama ve bu kitabın ekspres kargo sayesinde bir gün gibi kısa bir zaman zarfında elimize ulaşması imkânı karşısında şaşkınlığa düşebilirdik. Ne var ki bu tarz yöntem, aynı kitabı Amazon Kindle sisteminden (kitaplarını ve başka okuma malzemelerini internetten indirebilen kablosuz bir aygıt) birkaç dakikada indirme imkânı karşısında kaplumbağa hızından farksız kalıyor.

AKINTI TÜRLERİ

Akıntıların farklı türleri arasında ayırım yapmak önemlidir. Bunlardan birisi **bağlantılı** [*interconnected*] **akıntılar**dır. Küresel akıntıların birbirinden soyutlanmış halde meydana gelmediği bir gerçektir; pek çok farklı akıntı çeşitli noktalarda ve zamanlarda birbirine bağlanır. Örneğin küresel seks endüstrisini ele alalım (Farr 2005; 2007: 611-29). Seks endüstrisi, bu endüstride çalışan insanların (genellikle kadınlar) akıntısı ile müşterilerin (örneğin, seks turistleri) akıntısı arasında bir kesişme noktası gerektirir. Küresel seks endüstrisiyle bağlantılı diğer akıntılar ise para ve uyuşturucudur. Bu şekilde, bu endüstride yer alanlar tarafından taşınan hastalıkların bulaşması ve bunların da dünya çapında pek çok başka hastalık akıntılarının bir parçası haline gelmesi söz konusudur.

Bağlantılı akıntılar: Çeşitli noktalarda ve zamanlarda birbiriyle bağlantı halinde olan küresel akıntılar.

Bağlantılı akıntılar için epey farklı bir örnek de küresel balık endüstrisidir. Bu endüstride şimdilerde muazzam endüstriyel gemiler ve bunların ürettiği büyük miktarda, donmuş balık hüküm sürüyor ve bunlar da tüm dünyaya dağıtılıyor. Buna ek olarak, bu gemiler, pek çok küçük balıkçıyı işsiz bırakmış oluyor ve hatta bazıları da gemilerini başka türden akıntılarda (örneğin Afrika'dan Avrupa'ya yasadışı göçmenlerin taşınmasında) kullanıyor (LaFraniere 2008: Al, A10). Endüstriyel gemiler aşırı avlanarak balıkların neredeyse kökünü kurutuyor ve bu da balık fiyatlarının yükselmesine yol açıyor. Bu durum sözkonusu endüstriyi suçlular için cazip hale getirirken, sonuç olarak yasadışı balık ticaretinin küresel dolaşımında artış ortaya çıkıyor (Rosenthal 2008b: A1-A6).

Bir diğer tür ise çokyönlü **akıntılar**dır. Batılılaşma ve Amerikanlaşma kavramlarının da (bkz. Bölüm 3 ve 4) ima ettiği üzere, küreselleşme tek yönlü bir süreç değildir (Marling 2006). Dünyanın her yerine Batı'dan ve ABD'den her türden mal akışı olurken, bir o kadarı da dünyanın her yerinden Batı'ya ve ABD'ye akar (örneğin, Japon otomobilleri, Çin tişörtleri, Çin'de imal edilmiş iPhone'lar, Rus seks işçileri vb). Bunun da ötesinde, her türden mal dünyadaki akla gelen her noktaya doğru bir akış halindedir.

Çokyönlü akıntılar: Her türden malın dünyada akla gelen her yöne doğru akması.

Gezegen çapındaki süreçlerin sadece birbirini tamamlamakla (örneğin, seks turistleri ile seks işçilerinin dolaşımının karşılaşması) yetinmediğini, aynı zamanda sıklıkla birbiriyle (ve başka şeylerle de) çatıştığını fark ettiğimizde, bu kez başka bir karmaşık düzlemle karşılaşırız. Aslında en fazla dikkat çekenler de genellikle bu çatışan **akıntılar**dır. Bu durum en aşikâr haliyle ABD (ve onun müttefikleri, özellikle İngiltere) ile el-Kaide arasında süregelen "savaş"ta görülüyor. Bir yanda, el-Kaide açıkça kendi küresel etkisini sürdürmeye ya da artırmaya çalışıyor ve bu arada kuşkusuz, terörist faaliyetlerinin alanını genişletmek için başka yollar bulmayı da amaçlıyor. Kendi açısından ABD de bu tehdide karşı koymak amacıyla tasarlanmış çok çeşitli küresel süreçlerle ilgileniyor; el-Kaide'nin hırsı karşısında şaşırmış halde, onu eninde sonunda, tamamen yok edemese de sınırlamayı amaçlıyor. Bu amaç kapsamında ABD'nin Irak'ı[18] ve Afganistan'ı işgal etmesi, buralarda devam eden savaş ve aynı zamanda bu yörelere ve başka yerlere (örneğin Pakistan) askeri personel ve teçhizatın küresel dolaşımı; el-Kaide komplolarını açığa çıkarmak için çok sayıda istihbarat çalışması ve örgütün başındakileri (özellikle

Çatışan akıntılar: Birbiriyle (ve başkalarıyla da) çatışan gezegen çapındaki süreçler.

Usame bin Ladin'i) bulmak ve öldürmek üzere tasarlanmış terör karşıtı faaliyetler, el-Kaide hedefleri hakkında bilgi paylaşmak amacıyla diğer ülkelerin istihbarat kuruluşlarıyla süregelen temaslar vb yer alıyor.

Tersine akıntılar: Bir yönde akarken kendi kaynağına doğru tersine akmaya başlayan süreçler.

Bir de **tersine akıntılar** vardır. Bazı durumlarda, bir yönde akmakta olan süreçler, tersine dönüp kendi kaynağına (ya da başka yerlere) akmaya başlar. Bu Ulrich Beck'in (1992) *bumerang etkisi* adını verdiği şeydir. Beck'in yaptığı çalışmada bumerang etkisi, sözgelimi, dünyanın başka yerlerine "ihraç edilmiş" hava kirliliği biçimini alabiliyor; çünkü bu kendi çıktığı kaynağı etkilemek üzere geri dönebilir. Örneğin, ülkeler kendi fabrikalarının dumanlarını atmosferde çok yükseklere çıkartacak uzun bacalar inşa ettiklerini, rüzgârın da bu yüksekliklerdeki dumanı başka ülkelere, hatta dünyanın dört bir yanına sürüklediğini iddia edebiliyor (Ritzer 2008b: 342). Bu tür önlemler kendi ülkelerindeki hava kirliliğini azaltıyor gibi görünse de, bumerang etkisiyle, hâkim rüzgârların dumanların yönünü değiştirmesiyle hava kirliliği, bu kez kaynağına geri dönebilir. İlaveten, başka ülkelerin hava kirliliğinin alıcısı durumunda olan ülkeler, komşularınınkinden daha yüksek bacalar inşa etmek suretiyle koşulları kendi lehlerine çevirebiliyor.

YOKSA KÜRESELLEŞME AKMIYOR DA ZIPLIYOR MU?

Yer yer ortaya çıkan çelişkilere rağmen, küreselleşmeyi akıntılar bağlamında kavramak daha rahat olabilir. Yani, böyle bir şey, en azından teorik olarak akıntıların dünyanın her parçasına az ya da çok eşit oranda nüfuz ettiğini ileri sürüyor gibidir. Ancak, hepimizin bildiği üzere, dünya büyük bir eşitsizlikle karakterize edilir (bkz. 14. ve 15. Bölümler). Dolayısıyla, bütün akıntılar dünyanın her yanına ulaşmaz ve hatta ulaştıklarında bile, çeşitli alanları değişen ölçülerde ve çok farklı tarzlarda etkiler. Aşağıda, daha önce ele aldığımız akıntı türlerini etkileyen değişik engelleri tartışacağız. Yine de, akıntılar tezinin yanlış ya da en azından tahrif edilmiş bir küreselleşme algısını dile getirmesi ve bu yüzden en azından dünyanın bazı bölgeleri için başka bir metaforun daha uygun olması mümkündür. Bu durum, tam da James Ferguson'un Afrika üzerine yaptığı incelemede ileri sürdüğü şeydir. Ferguson'a göre, hiç değilse Afrika bakımından (ve böyle bir düşünce aynı zamanda başka yerlere de uygulanabilir) küreselleşme, bütün kıta boyunca düzgün şekilde akmak yerine bir yerden başka bir yere "zıplayarak" gerçekleşir:

> "Küreselleşme" hakkında düşünürken, küresel "akıntılar" diye bir dil kullanmaya alıştık. Ancak, akıntı metaforu tek başına zayıf kalır; çünkü Afrika'daki örneklerinin de çok canlı şekilde gösterdiği üzere... etrafı başka devletlerle çevrilmiş ülkelerin bir noktadan diğerine birbiriyle bağlantılı olduğu ve bir ağ oluşturduğu durumda, "küresel" olan aradaki boş alanları birbirine bağlamak ve suyla doldurmak suretiyle "akmaz"; *bunun yerine zıplar* ve bu yolla, şebekedeki kuşatılmış noktaları etkin şekilde birbirine bağlar; bunu yaparken de (aynı etkinlikle) noktalar arasında yer alan boşlukları da dışarıda bırakmış olur. (Ferguson 2006: 47, italikler bana ait.)

Küreselleşmenin akmak (akıntı oluşturmak) yerine zıplaması tezi, en azından dünyanın (Afrika gibi) bazı bölgelerinde, bazı alanlar güçlü ve çoğu kez de olumlu bir şekilde küreselleşmenin etkisi altında kalırken, bazılarının kalmadığı anlamına gelir.

Bu durum, Ferguson'un sözünü ettiği, başka devletler tarafından kuşatılmış ülkelerle ilgilidir. Bazı bölgeler (Afrika'daki –başka yerlerdeki– kuşatılmış ülkeler) küresel süreçlerden büyük ölçüde etkilenirken, bu süreçler bu kıtanın başka bölgelerinden zıplayıp geçmektedir. Bu tür bölgeler arasında, Kuzey'den gelen zengin turistlerin gitmeyi çok fazla arzuladıkları ulusal parklar yer alıyor. (Not: Bu kitabın tamamında "Kuzey" ve "Güney" kavramları dünyanın başlıca iki bölgesine işaret etmek için kullanılıyor: Son derece gelişkin Kuzey [özellikle ABD ve AB] ile daha azgelişmiş Güney [özellikle Afrika, Güney Amerika ve Güneydoğu Asya'nın bazı bölgeleri].[19]) Çok arzulanan bölgeler öyle ayrılmıştır ki Kuzeyli turistlerin buralara kolayca "zıplayabilmeleri", Afrika'nın son derece steril hale getirilmiş bu parçasında vakit geçirmeleri ve ardından tekrar dışarıya zıplayabilmeleri mümkün olmuştur. Böylece, bu bölgelerde herhangi bir "kaçak avcı" bulunduğunda bunları "öldürme" yetkisine sahip özel muhafızların ya da askerlerin devriye gezdiği (bazen tel örgülerle de çevrili) kapalı alanlar ortaya çıkmıştır.

Sorun, kendilerine "kaçak avcı" denilenlerin pek çoğunun aslında, kendi geleneksel av arazilerinden dışlanmış yerliler olmasıdır. Buradaki daha genel bir sorun ise küreselleşmenin bu türden kuşatılmış bölgelere (turistler ve onların parası biçiminde) zıplamış ve fakat "kaçak avcıların" da yaşamakta olduğu Afrika'nın başka pek çok bölgesi üzerinden de sıçrayıp geçmiş olmasıdır. Küresel akıntıların buralara hiçbir katkısı olmaması bir yana, bu insanlar bir zamanlar kendi yurtlarının birer parçası olan bu bölgelerin dışında kalmaları için kullanılan engellerden de olumsuz etkileniyorlar.

Bu durum ise küreselleşmenin alışık olduğumuz görüntülerinden çok daha farklı bir görüntüsüne işaret ediyor:

> Afrika'da gördüğümüz... "küresel"in keskin ve dişli kenarları var: genelindeki sefalet bölgeleri arasında süregiden yoğun ve tehlikeli trafik; terk edilmiş arazilere bitişik tel örgülerle kuşatılmış bölgeler. Bunlar, ortalama yaşam süresi otuz yıl ve daha aşağısı olarak tahmin edilen, sonu gelmeyen savaşların yapıldığı ve insanlık tarihinde bugüne dek görülmüş en derin ekonomik eşitsizliklerin yaşandığı tüm ülkelerin özelliğidir. Kuşatılmış küresel bir ağın yönetilemez bir insani felaket bölgesiyle yan yana geldiği bir yerde, sermaye akışının burayı hızlı, derme çatma ve eksik bir şekilde bir an için aydınlatmış olması da küresel bir durumdur. Bu ise gezegene ait bir paylaşımın değil, kopukluğun, parçalara ayrılmışlığın ve parçalanmanın küreselliğidir; sınırları olmayan dikişsiz bir dünya değil, kenarları itinayla çevrelenmiş, muhafaza altına alınmış ve güçlendirilmiş, hiyerarşik olarak sınıflandırılmış alanların yamanmış halidir. (Ferguson 2006: 48-9)

Öyleyse, küreselleşmeyi hem akıntılar hem de bir yerden bir yere zıplayan süreçler olarak düşüneceğiz. Genel bir kural olarak, küreselleşme gelişmiş dünyada daha rahat dolaşıma çıkar (yine de yoksulluğun hüküm sürdüğü pek çok bölge etrafında da akabilir); ne var ki azgelişmiş dünyadaki pek çok bölgenin kenarından dolanır ya da hatta buralardan tamamen kaçınır. "Akıntılar" ve "zıplamalar" şeklindeki metaforlar belli ki birlikte anıldıklarında sıkıntı yaratıyor; akan şeylerin zıpladığını düşünmek zor. Bunun yerine, akıntılar teziyle tutarlı bir şekilde birazdan kısaca tartışacağımız, bu akışları özellikle de dünyanın daha az gelişmiş bölgelerinde bloke eden "ağır yapılar" bağlamında düşünmemiz gerekebilir. Yani, bu engeller nedeniyle pek çok olumlu akıntı azgelişmiş bölgelerin kenarından geçmeye mecbur kalmaktadır.

AĞIR, HAFİF, AĞIRLIKSIZ

Küreselleşme üzerine düşünürken işe yarayacak bir başka kavramsal ayrım ya da metafor dizisi daha var. Katıdan sıvıya (ve sonra gaza) değişimin yanı sıra, *ağır*dan *hafif*e doğru bir hareket içeren değişimlerin bağlamında da düşünülebilir (bu da Zygmunt Bauman'ın çalışmasında izi sürülebilen bir başka ayrımdır) ve yakın zamanlarda bu ayrıma hafiften daha hafif olan ve *ağırlıksız* (yukarıda sözü edilen gazlar) denilen yaklaşımlar da eklenmiştir.

Orijinal Gutenberg İncil'i (on beşinci yüzyıl ortası, Almanya) genellikle iki cilt halinde, yaklaşık 1400 sayfa olarak yayımlanırdı ve çok ağır kâğıda ya da parşömene basılırdı. Kelimenin her anlamıyla ağır bir kitaptı (tıpkı şu anda okumakta olduğunuz kitap gibi); sırf ağırlığından ve hacminden dolayı da taşınması zordu. 2006 yılına gelindiğindeyse, İncil'in oldukça hafif bir nüshasını Amazon.com'dan satın almak ve neredeyse dünyanın her tarafına ekspres kargoyla taşımak mümkün hale geldi. 2007'de, Kindle sistemini kullanarak internetten indirmek mümkün hale geldiğinde ise İncil'in artık ağırlığı yoktu.

Genel olarak, hem endüstri öncesi hem de endüstri toplumlarının hakikaten "ağır" toplumlar olduğu iddia edilebilir; çünkü bunlar hareket ettirilmesi zor şeylerle karakterize edilirlerdi. Bu durum hem bulundukları yerlerde (tarlalar, çiftlikler, fabrikalar) bunları kullananlar (örneğin, köylüler, çiftçiler, fabrika işçileri) hem de bunların ürettikleri nesneler (tahıllar, makineler, kitaplar, otomobiller) bakımından geçerliydi. Ağırlıklarından dolayı işçiler sabit olma eğilimindeydi ve ürettikleri şeyler (ve yerel olarak tüketilmeyen şeyler) özellikle büyük mesafelere ancak büyük bir çabayla ve büyük masraflarla nakledilebilirdi. Sonraki gelişmeler, özellikle teknolojik olanlar, malları, insanları ve mekânları "daha hafif" ve kolayca hareket ettirilebilir hale getirdi. Bunlar hem nakliyatta hem de teknolojide ortaya çıkan gelişmeleri içeriyordu; bu sayede her türden endüstri ürünü daha küçük, daha hafif ve nakledilmesi daha kolay hale gelmişti (günümüzdeki mini dizüstü bilgisayarla yirminci yüzyıl ortasındaki oda büyüklüğündeki bilgisayarı kıyaslayın).

Karin Knorr Cetina (2005: 215), "küresel karmaşık mikro-yapılar" ya da "ölçek olarak küresel ancak yapısal olarak mikro-sosyolojik karakterli bağlantı ve bütünleşme yapıları" olarak adlandırdığı konularda yazmıştır. Finans piyasalarını bu terimlerle ifade etmiş (Knorr Cetina ve Bruegger 2002: 905-50) ve yakın zamanlardaki, el-Kaide gibi terörist örgütleri de böyle nitelendirmiştir. *Bu küresel mikro-yapılar üzerinde ileride biraz daha durmamız gerekecek (bkz.* Bölüm 13); ancak buradaki önemli nokta şu: Knorr Cetina bu küresel mikro-yapıların çeşitli niteliklerinden biri olan "hafif"liğin, "ağır" bürokratik sistemlerle kıyaslandığında öncelikli bir önemi olduğunu vurguluyor. Bu şekilde ele alındığında, ABD silahlı kuvvetlerinden farklı olarak el-Kaide ağır bir bürokratik yapıya değil de oldukça hafif bir "küresel mikro-yapıya" sahiptir. Oldukça hantal bir yapıya sahip olan ABD ordusu ve bir parçası olduğu muazzam bürokrasisi karşısında el-Kaide'ye (aynı şekilde Afganistan'daki Talibanlara) avantaj sağlayan şey onun hafiflik niteliğidir ve bu da en azından şimdiye kadar ABD ordusunun el-Kaide'yi ezmesini ya da Usame bin Ladin'i yakalamasını imkânsız kılmıştır.

Son yüz ya da iki yüz yıl boyunca ağır bir çağdan hafif bir çağa geçtiğimiz ileri sürülse de, 1980 yılından itibaren, bu iki çağın da ötesine geçtiğimiz rahatlıkla söylenebilir. Şimdi artık giderek sadece hafiflik ile değil aynı zamanda ağırlıksızlık denilebilecek bir şeyle de tanımlanıyoruz. Ağırlıksız olan ya da neredeyse böyle olan şey, ağır ya da hafif denilenlerden daha uzaklara (küresel düzlemde dahi) belirgin şekilde daha rahat hareket ediyor. Buradaki

büyük değişimler kablo ve uydu televizyonunun, uydu radyosunun, cep telefonunun, avuç içi bilgisayarların ortaya çıkması ve gelişmesiyle ilgilidir; bunlardan en önemlileri ise kişisel bilgisayar ve internet alanındaki (ve Twitter gibi sosyalleşme sitelerindeki) ilerlemelerdir. Büyük ölçüde kişisel bilgisayarlar ve internet sayesinde küreselleşme, malların dolaşımı ve toplumsal ilişkiler bağlamında yükseldi; çünkü bunlar ve benzeri şeyler artık ağırlıksızlık özelliği kazanmıştı.

Bunun mükemmel bir örneği müzik dünyasında bulmak mümkün. Taş plaklar hakikaten ağırdı ve önce kasetlere, sonra da CD'lere dönüştü; ancak bu değişiklik müziği daha hafif hale getirmedi. Ne var ki iPod ve cep telefonları gibi gelişmiş teknolojilerin yaratılması bir zamanların ağır albümlerinin binlercesini cebimizde taşımamıza imkân tanıyor artık. Bu müziği dünyanın her yerine yanımızda taşıyabiliriz ve dünyanın dört bir yanındaki insanlarla internet üzerinden müzik değiş tokuşu yapabiliriz.

Geçmişten başka bir örneği ele alalım: Eskiden, İsviçre'deki bir uzman doktora başvurmam gerekseydi, röntgen filmlerimi, MR görüntülerimi yanıma alıp oraya uçakla gitmem gerekecekti ya da bunları bildiğimiz postayla gönderecektim. Oysa şimdi, röntgenlerimi ve MR'larımı dijital ortama aktarıp internet üzerinden e-mail ile gönderebiliyorum; röntgenler ve MR sonuçları artık ağırlıksız hale geldi. İsviçreli doktorum bunları bilgisayarının ekranından inceleyebiliyor, dolayısıyla İsviçre'ye gitmeme gerek kalmıyor (bu anlamda ben de ağırlıksız oluyorum). Ben (ya da bulunduğum yerdeki doktorum) İsviçreli doktorumla telefonla, e-maille ya da internet-video bağlantısıyla (örneğin, Skype) internet üzerinden görüşebiliyoruz. Çağdaş dünyada giderek önem kazanan şey artık mallardan ziyade bilgidir. Bilgi özellikle dijital ortama, bilgisayar kodlarına çevrildiğinde (benim röntgen ve MR görüntülerimin başına gelen de budur) artık ağırlıksızdır ve dünyanın her yerine anında gönderilebilmesi mümkündür.

Gittikçe ağırlıksız hale gelen dünyamızda elbette hâlâ pek çok ağır şey de var. Fabrikalar, ofisler, binalar, büyük ve hantal makineler (bunlara MR makineleri dahildir), gazeteler, ciltli kitaplar ve hatta bazı insanlar (bunlar da örneğin azınlık statüleriyle, yoksulluklarıyla, eğitimsizlikleriyle "ağır"laştırılmışlardır) varlığını koruyor. Elbette bunların hepsi yine de şu ya da bu derecede küreselleştirilmektedir; ancak ağırlıklı oluşları bu süreci kendileri için daha hantal ve güç hale getirmektedir. Sözgelimi, küresel paket kargo sistemleri (örneğin, FedEx) çok etkili olmuştur; ancak bu sistemlerin de hâlâ, maddi bir ürünü çok uzak mesafelere nakletmeleri gerekiyor. Açıkçası bu süreç, diyelim ki Netflix gibi, internetten ağırlığı olmayan filmler indirmeyi mümkün kılan bir sistemle kıyaslandığında oldukça ağırdır (Netflix de üyelerine posta yoluyla ağır DVD'leri gönderen bir web sitesi olarak işe başlamıştı). Aslında, ağırlığı olmayan şeyler (örneğin, iTunes ve genellikle internetten indirilebilen müzik, film ve bloglar) elbette nispeten daha ağır olanları (örneğin, CD, DVD, gazete) ortadan kaldırıyor.

Burada kullandığım artan akışkanlık ve ağırlıksızlık tezleri, dünyanın "düz" olmasını ya da böyle anlaşılmasını gerektirmiyor (bkz. Bölüm 8) (Friedman 2005). Sıvılar her türden uzun ve geniş yapıların içinden akıp geçebilir; hatta sel örneğinde olduğu üzere, bu yapıları en azından geçici olarak silip süpürebilir (sözgelimi Berlin Duvarı ve daha metaforik bir ifadeyle Demir Perde de böyleydi). Dahası, bu söz konusu ağırlıksız şeyler en uzun ve en geniş yapıların arasından ve üzerinden uçup geçebilir. Demek ki, günümüz dünyası giderek akışkanlık ve ağırlıksızlık ile karakterize ediliyor; ancak bu durum mutlaka onun, öncesine göre daha düz olmasını *gerektirmiyor*.[20] Uzun, geniş yapılar, özellikle katı ve ağır olan şeylerin hareketini engelleme (ya da buna çaba gösterme) bakımından önemini sürdürse de, bu

yapıların sıvı, hafif ya da ağırlıksız olanları başarılı bir şekilde nasıl engelleyebileceği hususu hâlâ belirsizliğini koruyor.

Bu tür yapıların en aşikâr olanı, ulus-devletlerin arasındaki sınırlardır (Crack 2007: 341-54; Rumford 2007a: 327-39) ve son yıllarda bu sınırlardan pek çoğunun güçlendirilmesine (yükseltilmesine, uzatılmasına vb) tanık olmaktayız. Benzer şekilde, Çin hükümeti de kendi yurttaşlarının, en azından kendince tehlikeli bulduğu belli konularda internet erişimini sınırlama peşindedir. Hükümetin inşa ettiği bu elektronik engel "Büyük Güvenlik Duvarı" adıyla anılmaktadır (French 2008: A1, A6). (Güvenlik duvarı, internetteki bir güvenlik engelidir ve bu anlamda "Büyük Güvenlik Duvarı" Çin Seddi'ni* çağrıştırmaktadır.)

Günümüz dünyasında özellikle Kuzey ve Güney arasında ortaya çıkan muazzam "dijital bölünme", sözünü ettiğimiz engellerin bir başka örneğidir. Güney'de bilgisayarların ve bilgisayarlaşmış bir dünya için gerekli altyapı desteklerinin (telefon ve geniş bant bağlantıları) nispeten daha az olması Kuzey ve Güney arasında çok büyük bir engel yaratıyor. Bilgisayarlaşma bağlamında, Kuzey'deki ülkeler arasında ve bu ülkeler boyunca dünya giderek düzleşiyor olabilir (yine de kuşkusuz tamamen düz de sayılmaz); ancak aynı dünya Güney'de hâlâ pek çok tepeye sahiptir ve muazzam, görünüşe göre de aşılamaz sıradağlar Kuzey'i Güney'den ayırmayı sürdürmektedir. Toplumsal dünya tarihi ve toplumsal düşünce ve araştırmalar bizi şöyle bir sonuca yöneltiyor: İnsanlar, içinde yaşadıkları alanların temsilcileri olmalarının yanı sıra, her zaman kendilerini korumak, geliştirmek ve başkalarını olumsuz yönde etkilemek üzere yapısal engeller yaratmayı amaçlamıştır; ve bunu sürdürecek gibi de görünmektedirler. Sonuç olarak, daha akışkan, daha ağırlıksız bir dünyada yaşıyor olabiliriz; ancak düz bir dünyada yaşamıyoruz ve asla denilemese bile yakın bir zamanda da böyle bir dünyada yaşayacak gibi durmuyoruz. Hatta başarılı kapitalistlerden George Soros bile, bu durumu kabul ediyor ve **ekonomik küreselleşme** hakkındaki çözümlemesinde bu kabulünü yine bir metaforla ifade ediyor: "Küresel kapitalist sistem kendisine *dengesiz* bir oyun sahası üretmiştir" (Soros 2000: xix, italikler benim).

Ekonomik küreselleşme: Küresel düzlemde büyümekte olan ekonomik bağlantılar.

* "Büyük Güvenlik Duvarı"nın İngilizce'si "Great Firewall", Çin Seddi'nin İngilizce'si ise "China's Great Wall"dur. (ç.n.)

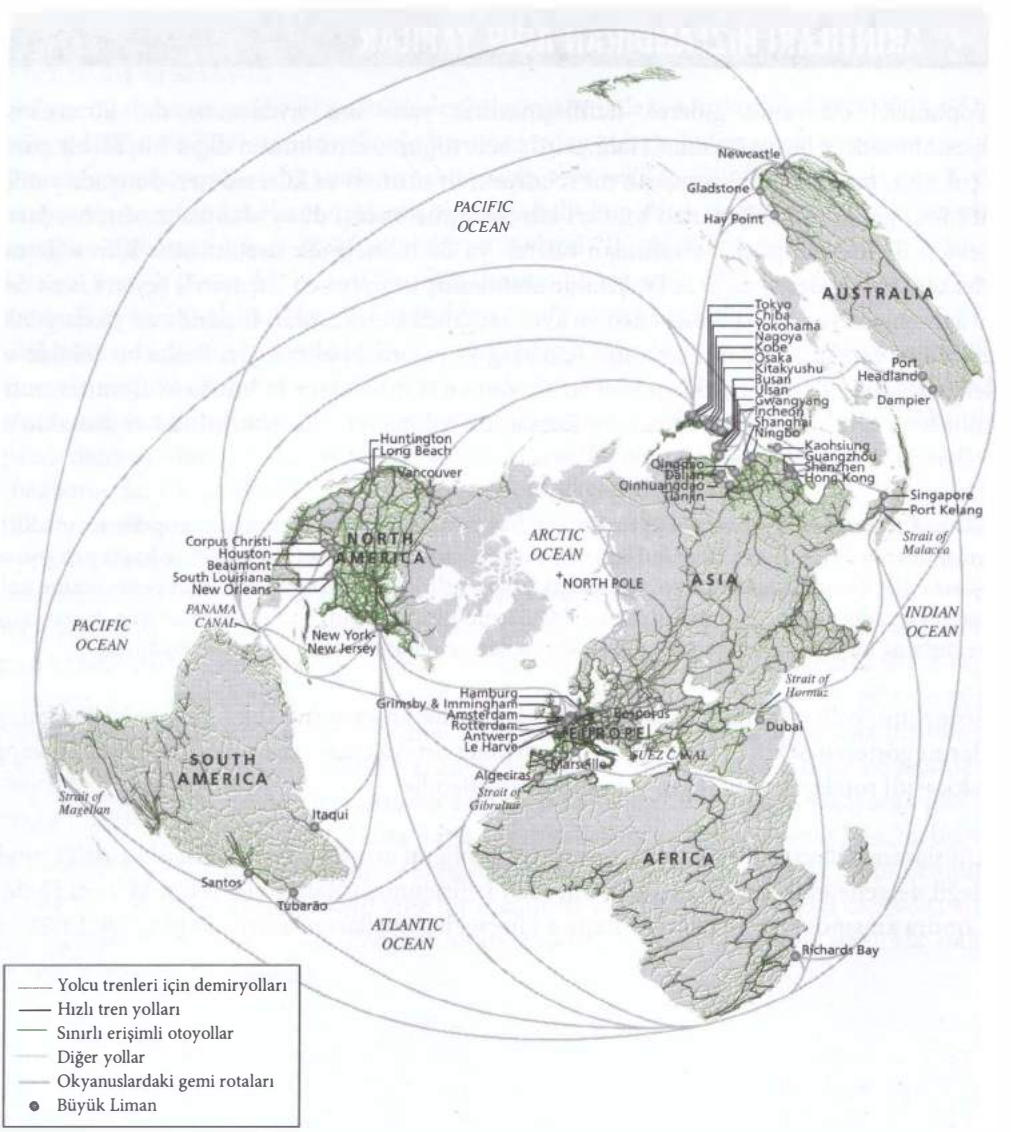
AKINTILARI HIZLANDIRAN AĞIR YAPILAR

Toplumsal dünyanın giderek hafifleşmesinin yanı sıra sıvılaşması da, küreselleşme hikâyesinin sadece bir parçasıdır. Halihazırda belirttiğim üzere, bunun diğer büyük bir parçası pek çok ağır, maddi nesnel yapıların mevcudiyetinin sürmesi ve küreselleşen dünyada yeniden yaratılması gerçeğidir.[21] Bunların bazıları küreselleşme öncesi dünyadan kalmadır; bazıları ise gerçekten de küresel güçler tarafından bilerek ya da bilmeyerek üretilmiştir. Küreselleşmeyi incelerken, *hem* giderek daha kolay şekilde akıntı oluşturan (ya da "uçuşan") şeylere *hem* de bu akıntıları engelleyen ya da bloke eden ve aynı zamanda bu akıntıları hızlandıran ya da yönlendiren bütün yapılara[22] (bunun ayrıntısı için aşağıya bakınız) bakmalıyız. Başka bir şekilde söylemek gerekirse, hafif ve ağırlıksız olanlar *ile* katı ve ağır olanlara ve bunların akıntılarını hem olumlu hem olumsuz etkileyen şeylere aynı anda bakmalıyız. Bu bakış, Inda ve Rosaldo'nun görüşleriyle aynı doğrultudadır (2008b: 29):

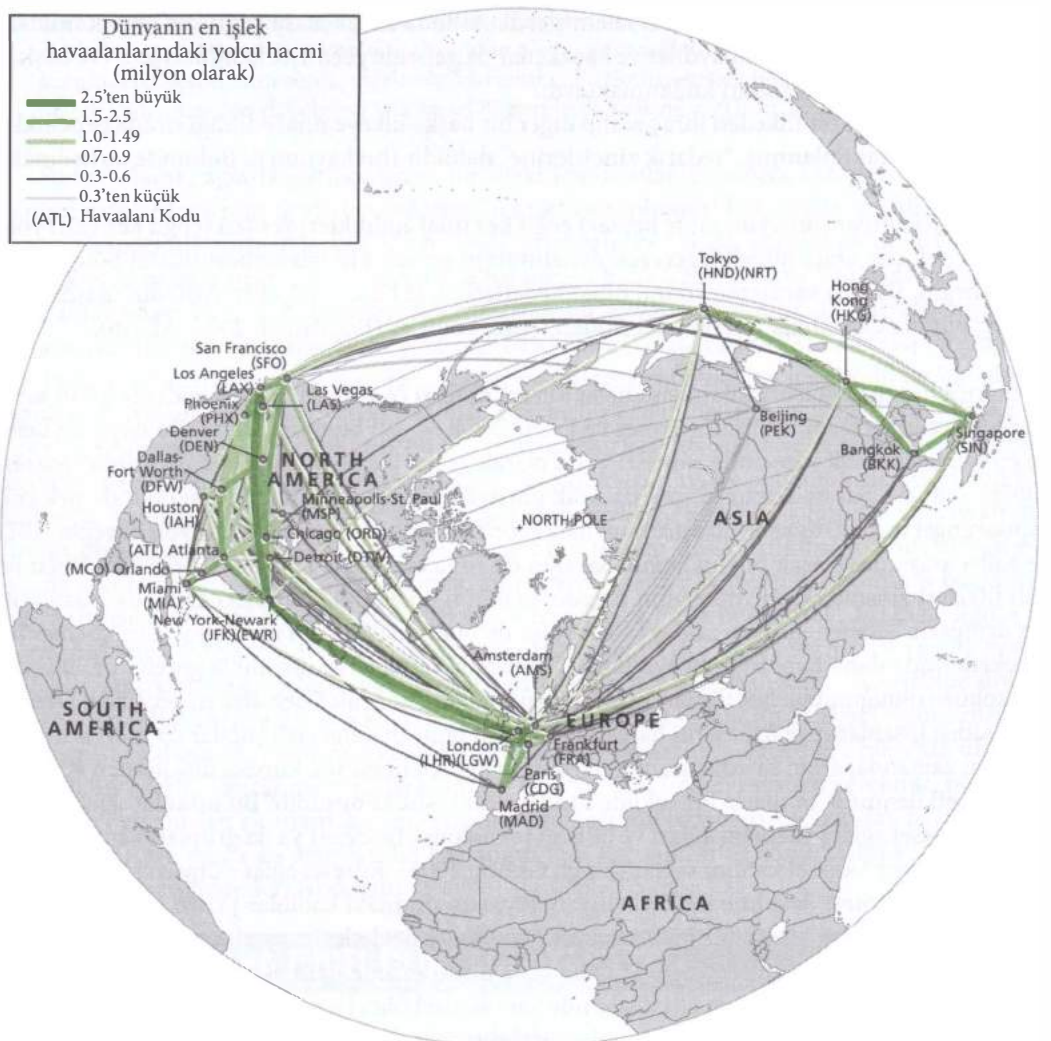
> Küresel olanın maddiliğini inceleyeceğiz. Bu durum hareketi hem üreten hem engelleyen maddi uygulamalara –altyapı, kuruluşlar, düzenleyici mekanizmalar, hükümet stratejileri ve başka pek çok şey– işaret eder. Buradaki hedef şudur: Küresel akıntılar, belirli nesnelerin ve öznelerin gezinmesine imkân tanınırken diğerlerine tanınmayacak şekilde özenle yapılandırılmış ve düzenlenmiştir. Hareketsizlik ve dışlama bu yüzden bir hareket olarak küreselleşmenin önemli bir parçasını oluşturur.

Sözgelimi, yolları üstündeki akıntıları hızlandırmanın yanı sıra (bkz. başlıca küresel ulaşım rotalarını gösteren Şekil 1.1) kendi sınırları dışında ortaya çıkan akıntıları sınırlandıran yapılar olarak çeşitli rotaların ve yolların var olduğu görülebilir.

- Uluslararası havayolları, havada çarpışma olasılığını artıran ve pilotların arzu ettiği rotaları değil de genellikle sınırlı sayıdaki, önceden belirlenmiş rotaları[23] (diyelim ki Yeni Delhi ve Londra arasında) tercih ederler (başlıca küresel havayolları rotaları için bkz. Şekil 1.2).

Şekil 1.1 Ulaşım rotaları. Dünyanın uluslararası güzergâhlarındaki hemen hemen bütün kargolar standart konteynirler içinde gemilerle nakledilir. Bu mühürlü metal konteynirler uluslararası kargo sevkıyatının görünümünü kökten değiştirmiştir. Bunlar bir nakliyat modelinden diğerine, sözgelimi bir gemiden bir trene, kolayca aktarılacak şekilde tasarlanmıştır; böylece verimlilik artmış, maliyet ise azalmıştır. Yolcu taşıyan hava trafiği gibi kargo taşıyan deniz trafiği de yoğunlaşmıştır. Singapur, Rotterdam, Şanghay, Hong Kong ve Güney Louisiana'nın başını çektiği en büyük on liman küresel kargo trafiğinin yüzde ellisinden fazlasını yüklenmiş durumdadır. National Geographic Society'nin izniyle, *College Atlas of the World* (2007) H. J. de Blij ve Roger M. Downs. The World, s. 59.

Şekil 1.2 Havaalanı yolcu hacmi. Bir zamanlar sadece zenginlerin ve iş gezisine çıkanların kullandığı havayolları, uluslararası yolcu taşımacılığında artık hatırı sayılır bir yere sahip. Artan rekabetle birlikte bilet fiyatlarının düşmesi ve büyüyen küresel ekonomi sayesinde hava yoluyla seyahat son 30 yıl içinde bir patlama yaşamıştır. Bu durumun, havayolları endüstrisindeki ekonomik istikrarsızlığa ve terörizme ilişkin endişelere rağmen, özellikle Çin ve Asya'nın diğer bölgelerinde önümüzdeki beş yıl içinde istikrarlı şekilde artması bekleniyor. Hava trafiği, Kuzey Yarımküre'de Kuzey Amerika ile Avrupa arasında yoğunlaşmış bulunuyor; Doğu Asya'da da giderek artan bir trafik söz konusu. Yaklaşık 600 milyon yolcu, Atlanta, Chicago, Londra, Tokyo ve Los Angeles'ın başını çektiği en işlek havaalanlarının kapılarından geçiyor. National Geographic Society'nin izniyle, *College Atlas of the World* (2007) H. J. de Blij ve Roger M. Downs. The World, s. 58.

- En azından son dönemlere dek Meksikalı yasadışı göçmenler, genellikle ABD'ye gelirken az sayıdaki nispeten zahmetli yolları izlemişlerdi. Aslında kaçakçılara çoğu kez büyük miktarlarda para ödemek zorundaydılar ve kaçakçılar da genelde geçmişte kendileri için (ve başkaları için) buldukları yolları kullanmaktaydı.
- Her türden mal bir ülkeden ihraç edilip diğer bir başka ülkeye ithal edildiği sırada genellikle, oldukça iyi tanımlanmış, "tedarik zincirlerine" dahildir (bu kavram 8. Bölüm'de tartışılmaktadır).
- Yasadışı ürünler (örneğin, sahte haplar) çoğu kez imal edildikleri yerden (çoğu kez Çin) yola çıkıp pek çok aracı ülkeden geçerek denetimlerin gevşek olduğu serbest ticaret bölgelerine (örneğin, Dubai) vardıktan sonra, nihai hedeflerine, ki bu da çoğu kez ABD'dir, ulaşmaktadır; burada da sıklıkla internet üzerinden temin edilirler (Bogdanich 2007: Al, A6).

Ayrıca her türden malın akıntısını hızlandıran, küresel ölçekte yaratılmış, giderek artan sayıda resmi ve gayri resmi "köprü" (Anner ve Evans 2004: 34-47) bulunmaktadır. Bu düşünce belki de en iyi, göçmenlik sürecinde sınırları yasal olarak geçen insanlar açısından geçerlidir (Sassen 2007b: 788-95). Şurası açıktır ki, çok da uzak olmayan bir geçmişte insan akışı önünde pek çok yapısal engel vardı. Dünyada bu durumun hâlâ geçerli olduğu birkaç yer bulunuyor: örneğin ABD ile Küba arasında. Ancak bugün Soğuk Savaş'ın da sona ermesiyle birlikte, sadece eski Doğu ile Batı ülkeleri arasında değil, dünyanın neredeyse bütün ülkeleri ile bölgeleri arasında insanların (ve ürünlerin) alenen geçişini sağlayan köprüler de bulunmaktadır. Yine de yasadışı göçmenler hareketlerinde daha temkinli olmaya ihtiyaç duyarlar. Yetkililerin rahatlıkla görebilme ihtimali söz konusu olduğundan, her türden yasadışı ürün bu tür "köprüler"den alenen geçemez. Demek ki, yasadışı insanların ve ürünlerin hareketine imkân tanıyan daha gizli yapılar da mevcuttur.

Aynı zamanda, artan sayıda insanın, neredeyse hemen herkesin, küresel ilişkilerden ve akıntılardan etkilenmesi, bunlarla bir şekilde ilişkili olması söz konusudur. Bu insanlar şu ya da bu türden küresel ağlara (iletişim ağları ve bilişim teknolojisi, bireyleri ya da grupları kapsayan, kişiler arası ağlar)[24] kişisel katılım sağlar (Singh Grewal 2008). Küresel ağlar dünyayı sararken (örneğin, okyanus ötesi iletişime imkân tanıyan okyanus altındaki kablolar [Yuan 2006: Al]) aynı zamanda, en azından büyük bir bölümü, ulus-aşırı (ulus-devletlerin sınırlarını geçenler [Portes 2001b: 181-93]), uluslararası (iki ya da daha fazla ulus-devletle ilgili olanlar), ulusal (ulus-devlete bağlı olanlar) ve yerel (ulus-altı düzlemde var olanlar) olan bazı ağ çeşitleri de vardır (Mann 2007: 472-96). Ağlar çok sayıda şeyi hızlandırabilir; fakat belki de en uyumlu oldukları, bilgi akışıdır (Connell ve Crawford 2005: 5-26). Ağ içindeki insanlar birbirleriyle çeşitli yollardan iletişime geçebilir: telefon konuşmaları, posta mektupları, elektronik mektuplar, bloglar, internet siteleri vb. Bu ağlar bilginin küresel akıntısını büyük ölçüde genişletmiş ve bu alanda bir devrim yaratmıştır. Ama başka yapılarda olduğu üzere bu tür ağlar da çeşitli yollardan bloke edilebilir (örneğin, "Büyük Güvenlik Duvarı").

Her türden ağı mümkün kılan şey internet olmuştur. İnternet, çeşitli türden bilginin sayısız yöne akışına imkân tanıması açısından muazzam bir önem taşır. Önemli örneklerden biri, alternatif küreselleşme hareketinin kurulmasına ve yaratılmasına yol açan ağların oluşumuyla ilgilidir (bkz. Bölüm 16). Bu durum (yanı sıra çeşitli politik eylemler, ki bunlardan en dikkat çekici olanı da 1999 yılında Seattle'de yapılan, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ-İngilizce World Trade Organization, WTO) karşıtı eylemlerdir [Smith 2001: 1-20]), günümüz dünyasındaki başka pek çok şey gibi (örneğin, Barack Obama'nın 2008 yılındaki başarılı başkanlık seçimi kampanyası) internet tarafından mümkün hale getirilmiştir:

> Önemli ölçüde artan hızı, esnekliği, bilgi akışlarına küresel bir ulaşım sağlaması ve her uzaklıkla gerçek zamanlı bir iletişim kurulmasına imkân tanımasıyla dijital ağlar, çağdaş ağ-temelli toplumsal biçimlerin ortaya çıkışı için teknolojik altyapının oluşumunu sağlar... uzak mesafelerdeki toplulukların karşılıklı etkileşimlerini sürdürmesine imkân tanır... Bu tür hareketler, interneti teknolojik bir mimari olarak kullanmak, yerel, bölgesel ve küresel düzlemlerde kullanılır... (Juris 2008: 353-4)

Sonuç olarak, ağlarla gittikçe artan bir ilişki içinde olanlar sadece bireyler değildir. Toplumsal yapılar (örneğin devletler, şehirler, hukuk) ve toplumsal kuruluşlar da (aile, din, spor) küresel düzlemde birbiriyle bağlantılı[25] hale gelmiştir ve bu da küresel akıntıları mümkün kılmakta ve geliştirmektedir. Sözgelimi, uluslararası bankacılık sistemi bankalar ağında para kaynaklarındaki küresel hareketleri kolaylaştıran bir altyapıya sahiptir. Bu altyapı bu türden para hareketlerinin nasıl olacağını gösteren IBAN'ları (Uluslararası Banka Hesap Numaraları), kuralları, normları ve prosedürleri içerir; son derece sofistike bir teknik dil de bu işte yer alanları dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar birbirleriyle iletişim halinde tutar. Başka bir örnek de, küresel şehirler (Sassen 1991) ve dünya şehirleriyle (Marcuse ve van Kempen 2000) ilgilidir (bkz. Bölüm 14); bunlar da gittikçe, var oldukları ulus-devletler yerine doğrudan birbirleriyle bağlantılı bir hal alıyor. Dünya şehirleri sayılan New York, Londra ve Tokyo'nun finans piyasaları, ışık hızıyla aralarında oluşan, her türden ticari ürünün akışının bir sonucu olarak sıkı temas içindedir. Bu bağlamda, daha genel olarak, "küresel ekonominin bağlantılılık" (Altman 2007: 255) özelliğinden söz edebiliriz. Başka bir örnek olarak, AIDS ile ilgili yedi yerel, birbiriyle bağlantılı INGO (Uluslararası Hükümet Dışı Örgüt) verilebilir (ya da verilebilirdi); yaptıkları diğer işlerin yanı sıra, Hindistan'da AIDS hastalığının tedavisinde önemli bir rol oynadılar (Misra 2008: 433-67). Hindistan'daki NGO (Hükümet Dışı Örgüt), diğerleri gibi, sırası geldiğinde, "hükümet ve hükümet dışı kuruluşların oluşturduğu bir ağda ulusal ve küresel bir işlerlik" kazanmıştı (Misra 2008: 441). Ne var ki, tekrar etmek gerekirse, bu türden karşılıklı bağlantıları sınırlamak üzere engeller oluşturuldu (örneğin, en azından bazı ülkelerin AIDS olgusunu ya da en azından bu hastalığın tam kapsamını ve sonuçlarını kabul etmeleri bakımından sergiledikleri isteksizlik).

AKINTILARA ENGEL OLAN AĞIR YAPILAR

Dünyanın giderek daha büyük bir akışkanlıkla, artan akıntılarla ve aynı zamanda bu akıntıları hızlandıran çeşitli yapılarla karakterize edilmesi konusunda hiçbir sorun yok; yine de bu akıntıların karşısında birtakım sınırlamalar ve engeller de olduğunu bilmemiz gerekiyor. Dünya sadece bir süreç içinde değil; aynı zamanda pek çok maddi yapı da (ticaret anlaşmaları, düzenleyici kuruluşlar, sınırlar, gümrük engelleri, standartlar vb) mevcudiyetini koruyor. Inda ve Rosaldo (2008b: 31) şunu ileri sürüyor: "Maddi altyapılar sadece, hareketliliği geliştirmekle kalmaz... Aynı zamanda bunu alıkoyar ve bloke ederler." Küreselleşmeyi baştan sona ele alan herhangi bir değerlendirme *hem* akıntıları ve yapıları *hem de*, ikincisi bağlamında, *her ikisinin de* akıntıları nasıl geliştirdiğini, hatta değiştirdiğini ve hatta nasıl engellediğini de dikkate almak zorunda. Bir başka deyişle, akıntılar ile yapılar arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusu; özellikle de bunları engellemek ya da durdurmak çabasıyla yaratılmış akıntılar ile yapılar arasında.[26] Shamir'in de ortaya koyduğu üzere (2005: 197-217), küreselleşme artan bir açıklık çağı ve "eşzamanlı olarak hareket üzerinde artan sınırlamalar dönemi"dir. Elbette sınırlar, hareketin bloke edildiği başlıca noktalardır. Bu konuda, mültecilere yönelik artan düşmanlığın sonucu olarak

Fransa'da (Avrupa'nın başka yerlerinde) sınır kontrollerinin sıkılaştırılması da dahil pek çok örnek mevcuttur (Fassin 2008: 212-34).

Ancak küreselleşmenin akıntılar ve akışkanlıktan ibaret olduğu tezine itirazlar da var (Tsing 2000: 327-60). Küresel akıntıları incelerken (ki bunların bazıları yukarıda öngörüldü) malların içinden aktığı kanalların "oyulması"nı sağlayan, bu kanalları zaman içinde değiştiren unsurları, akıntıları yaratan ve bunlar uğruna savaşan ulusal ve dinsel birimleri, kanallar üzerinde denetim sağlamada hak sahibi olan koalisyonları da göz önünde bulundurmamız gerekiyor.

Akıntılar yerine yukarıdaki gibi çeşitli unsurlara ve yapılara ağırlık vermek, bizatihi yapılar ile içlerinden malların aktığı yapıları yaratanlar ve bunları denetleyenler ile denetlemeyenler ve yararlananlar ile yararlanmayanlar bağlamında daha eleştirel bir yönelime kapı açmaktadır.

Akıntılar tezi başka nedenlerle de eleştiriye uğruyor. Sözgelimi, akıntı tezinin bir nevi zamansızlığı[27] söz konusu ve sonuç olarak bu da akıntıların pekâlâ gelecekte de süreceği ve bunları durdurmak için yapacak pek az şeyin olduğu ya da yapacak hiçbir şey olmadığı anlamına da gelebiliyor. Bu da akıntılardan yararlanan bilim insanlarının, işadamlarının, bunların yanı sıra bu akıntıların sınırlarında yer alanların ve hatta belki de bunlardan zarar görenlerin, yani herkesin aynı süreçte süpürülüp gideceği anlamına geliyor.[28] Akıntılara verilen önem bunlar hakkında bir nevi heyecan ifadesine ve hemen hemen herkesin her tür akıntıdan yararlanabileceğine dair hatalı bir düşünceye yol açıyor.

Bu bağlamda "hantal bağlantılar" denilen şey de önem taşıyor (Inda ve Rosaldo 2008b: 31). Küresel akıntılar ve sıvılar bütünsel ve tek tip bir bağlanmışlık fikrine tekabül ederken, bu durumun aslında böyle olmadığını ve dünyanın pek çok yerinde, özellikle azgelişmiş yerlerde, hantal bağlantılar olduğunu (örneğin, internette yavaş ve güvenilmez telefon bağlantılarıyla sınırlı olmak), hatta bağlantıların hiç olmadığını (hiçbir çeşit internet hizmetinin olmaması) biliyoruz. Diğer başka bir örneği ele alalım: Wall Street'in yatırım bankaları (en azından "Büyük Çöküş"[29] öncesinde mevcudiyetini sürdürenler) küresel olmayı amaçlasalar da, aslında bütün ağırlıklarını ana piyasalara (New York, Londra ve Tokyo) vermiş durumdalar ve dünyanın başka yerlerindeki mevcudiyetleri de sembolik olmanın ötesine geçmiş değil (Ho 2008: 137-64). Küresel dünya giderek daha fazla bağlantılı olurken, pek çok zayıf, hantal ve hatta bağlantıdan yoksun şeyin varlığını sürdürdüğünü ya da sürdürmeye yatkın olduğunu da görmezden gelemeyiz.

Benzer bir tez de "sürtünmeler" ya da "farklılık karşısında... hantal, eşitsiz, istikrarsız ara bağlantı" tezidir (Lowenhaupt Tsing 2005: 4). Buradaki esas düşünce şudur: Ara bağlantılar yaratan küresel akıntılar, düzgün şekilde ya da sürtünme yaratmaksızın hareket *etmez*. Sürtünme küresel akıntıların düzgün işlerliğinin yoluna çıkar.[30] Yalnız bu sadece akıntıları yavaşlatmakla kalmaz, aynı zamanda bunların hareket etmesini sürdürmeye, hatta hızlandırmaya dahi hizmet edebilir. Otoyollar işte bu iki uçlu niteliğe sahiptir: Bir yandan insanların ve araçların gidişlerini sınırlarken, diğer yandan hareketi "daha kolay ve daha etkili hale" getirirler (Lowenhaupt Tsing 2005: 6). Daha genel konuşursak, "küresel bağlantılar sürtünmelerde yapılmış ve sersemlemiş" haldedir (Lowenhaupt Tsing 2005: 272). Buradaki önemli nokta akıntıların kendilerinin, küresel akıntıları yavaşlatabilen ve hatta durdurabilen bu sürtünmeyi üretmiş olmasıdır: "Sürtünme, çaba göstermeksizin, küresel gücün düzgün işleyişinde ortaya çıkar. Farklılık, beklenmedik felaketlerin yanı sıra gündelik bozukluklara neden olarak, bu işleyişi altüst edebilir. Sürtünme, küresel gücün iyi yağlanmış bir makine gibi çalıştığı yalanına itiraz eder. Dahası, farklılık bazen başkaldırıya da ilham verir. Sürtünme bir filin hortumundaki sinek olabilir" (Lowenhaupt Tsing 2005: 6). Günümüzde buna başlıca örnek, çok sayıda yasal ve yasadışı göçmen tarafından dün-

yanın dört bir yanında yaratılmış olan sürtünmelerdir (örneğin, Güney Afrika'ya Zimbabwe'den kaçmış olan milyonlarca göçmen, bunların tehdit oluşturduğuna inanan ve düşmanlık hisleri besleyen Güney Afrikalıların şiddetli tepkisine maruz kalmaktadır) (*Economist* 2008: Mayıs 22).

Daha önce de belirttiğim üzere, küresel akıntılar önünde en önemli ve en aşikâr engeller ulus-devletler tarafından inşa edilenlerdir. Dünyadaki ülkelerin çoğunda sınırlar, sınır kapıları, muhafızlar, pasaport kontrolleri, gümrük görevlileri, sağlık müfettişleri vb vardır. (En büyük istisna ise üye ülkeler arasındaki hareket engelinin, tam olarak kaldırılmamış olsa bile, büyük ölçüde azaltılmış olduğu Avrupa Birliği'nin [AB] birer parçası olan ülkelerdir. AB insanların ve malların daha serbestçe ve daha çabucak hareket etmesine imkân tanıyan türden bir yapıdır. Aynı zamanda gizli kanalları kullanma ihtiyacını azaltmaya da hizmet eder; çünkü AB ülkeleri arasında hareket eden şeyleri gizlemeye artık daha az ihtiyaç duyulmaktadır.) Pek çok insan (yasadışı göçmenler) ve mal (kaçak eşyalar) bu engeller arasından geçebilse de, içlerinden bazıları yine de başarılı şekilde önlenebilmekte ve bloke edilebilmektedir. Ancak yeni birçok olgu, özellikle cep telefonları ve internetle ilgili maddi olmayan olgular söz konusu olduğunda, engeller koymak giderek daha da zorlaşıyor.

Ulus-devletler tarafından oluşturulan engeller için verilecek hususi örnekler, ulusal çıkarlara aykırı bulunan ekonomik işlemlerin bloke edilmesiyle ilgilidir. Sözgelimi, 2006 yılında ABD hükümeti, bir Dubai şirketinin, Amerikan limanlarını işletmekte olan bir Amerikan şirketini satın almasıyla ilgili sözleşmeyi engellemişti (*Economist* 2006: Mart 10). Hükümet böyle bir mülkiyetin ulusal güvenlik bakımından bir tehdit oluşturacağını düşünmüştü; çünkü yabancı milliyetten olanlar, belki de düşmanlar, teröristlerin limanlara rahatlıkla giriş yapabilmesini sağlayacak bilgilere sahip olabilirdi. Başka bir örnekte de, 2008 yılı başlarında ABD hükümeti Çinli bir şirketin (benzeri bir Amerikan özel firmanın işbirliğiyle) bir başka Amerikan şirketini (3Com) satın alma girişimini engellemişti; satın alınmak istenen şirket başka şeylerin yanı sıra askeri bilgisayarların hack'lenmesini önleyen programlar imal etmekteydi (Weisman 2008: C1-C4).

Ulus-devletler tarafından konulduğunu farz ettiğimiz engellerin çoğu, ne ölçüde başarılı olurlarsa olsunlar, aslında durdurdukları söylenen akıntılarla ilgilenmezler. Meksika ve ABD arasındaki yeni duvarın ABD'ye giden yasadışı göçmenleri hangi ölçüde azaltacağı da ileride görülecektir. Benzer şekilde İsrail ve Batı Şeria arasındaki duvarın da, Ortadoğu'daki düşmanlıklar yeniden canlandığı takdirde (ne zaman?), teröristlerin İsrail'e akışını durdurup durduramayacağı da belli değildir.

Daha genele bakacak olursak, yasal ve yasadışı küresel ithalatın kavşak noktalarına ilişkin bir incelemede, Nordstrom yasadışı malların küresel akışını durdurmanın neredeyse imkânsız olduğunu tespit etmiştir. Bunun bir sebebi, yasadışı olanın çoğu kez yasal olan bir malla, hatta onun bir parçası olarak gemiye yüklenmesidir; bu yüzden de birini engellemek diğerini engellemek anlamına gelir. İkinci sebebi ise, örneğin, dünyanın her ülkesinde bütün kargo girişlerinin incelenmesi durumunda küresel ekonominin neredeyse durma noktasına gelecek olmasıdır. Hatta "tek bir kamyon konvoyunu, tek bir treni, tek bir gemiyi" durdurmak dahi küresel tedarik zinciri boyunca dalgalanma yaratacaktır (Nordstrom 2007: 196). Nordstrom, "dünyadaki en karmaşık limanların gümrükten geçen kargoların en fazla yüzde 5'ini inceleyebileceğini" tahmin ediyor; ne var ki bu miktarda kargonun incelenmesi bile herhangi bir limana ve onun yetkililerine kapasitelerinin ötesinde bir yük bindirmiş olacaktır. Bütün kargolar incelendiği takdirde de küresel ekonominin kilitlenmesi gündeme gelecektir. Dahası, modern gemiciliğin niteliği, özellikle konteynir taşımacılığı, incelemeleri daha güç kılıyor. Her bir konteynirde gerçekte ne olduğunu bilmek imkânsızdır ve bunlardan sadece sembolik sayıda olanlarını incelemek müm-

kündür. Pek çok konteynir bilerek ya da bilmeyerek yanlış etiketlenmektedir. Yasadışı kaçak mallar çoğu kez bunlarla birlikte nakledilir ve bunları yasal olanlardan ayırt etmek de zordur. Sözgelimi dünyanın her tarafına gemilerle ilaç sevk edilir; ancak hangi gemideki malların yasal olduğu hangilerinin olmadığı (örneğin, sahte olduğu) anlaşılamaz. Buna ilaveten, limanları terk ettikten sonra gemileri denetlemek de artık mümkün değildir. Açık denize çıktıklarında kolayca ve gizlice başka gemilerle buluşup yasadışı mallarını aktarabilirler.

Nordstrom, sadece yasadışı ürünlerin değil insanların da sınırlardan serbestçe geçebildiğini tespit etmişti. Bir şileple ABD'ye gidip gelmiş ve "güvenliğin söz konusu bile olmadığını, aslında günümüz dünyasında böyle bir şeyin olamayacağını" anlamıştı (Nordstrom 2007: 181). Şilebe binmiş ve ABD'den hiçbir pasaport kontrolünden geçmeden yola çıkmış ve Avrupa'ya ulaştığında da farklı bir şey olmamıştı: "Kıyıya vardığımda, limandan ayrılıp şehre nasıl gideceğimi sorabileceğim tek bir insan dahi bulamadım. Ne gümrük ne göçmen ofisi vardı ve hatta etrafta beni görmezden gelecek bir kimse bile bulunmuyordu" (2007: 187). Atlantik'in her iki yakasında da, kimisi açık, konteynirlerin arasında serbestçe dolaşmıştı.

Bazı şeyler için akıntıları hızlandırırken bazıları için de her türden engeller yaratan pek çok farklı örgütlenmeler vardır. Ulus-devletler aslında bu türden bir örgütlenmedir ve bunlar pek çok farklı yoldan (genellikle) bir yandan kendi yurttaşlarının (ve onlar için önemli şeylerin akışlarının ve bunların dolaşımlarının) lehine çalışırken, öte yandan başka ülke vatandaşları için de pek çok engel yaratırlar. Sözgelimi, ulus-devletler yabancı rakiplerinin ürünlerini daha pahalı kılarak kendi çiftçilerinin, şirketlerinin ve benzerlerinin çıkarından yana korumacı gümrük sistemleri yaratırlar (Reuveny ve Thompson 2001: 229-49). Böylece, bu gümrük tarifeleri bir ulus-devletin kendi çiftliklerinde ve imalathanelerinde üretilen ürünlerinin akışına yardımcı olurken, yabancı rakiplerden gelen mal akışlarına engel olur. Başka bir örnek de uluslararası havaalanlarından gösterilebilir: Burada pasaport kontrolü için ikili gişe sistemi uygulanır; ülkenin yurttaşları genellikle buradan çabucak ve kolayca geçerken, yabancı misafirler sıklıkla uzun kuyruklarda bekler. Bu farklılığın sebeplerinden birisi kısmen, onlara ayrılan gişelerde genellikle, nispeten daha az görevli bulunması ve giriş yapmalarına izin verilmeden önce çoğu kez daha fazla soru sorulmasıdır.

Şirketler, diyelim ki Toyota gibi çokuluslu şirketler, kendi otomobillerinin dünya çapındaki bütün piyasalarda dolaşımını sağlayacak en iyi fırsatların peşinde koşarlar. Aynı zamanda otomobil sektöründeki diğer çokuluslu şirketlerle rekabeti ve bunlarla baş etmeyi de amaçlarlar. Başarılı oldukları takdirde, ki Toyota bu konuda son derece başarılıdır (dünyanın en büyük otomobil imalatçısı olarak General Motors'un yerini almıştır), bu şirketlerden yapılan otomobil çıkışları Toyota'nın lehine büyük ölçüde azalır.

İşçi sendikaları da, aynı zamanda kendilerini bir yandan bazı şeylerin akışına adamışken diğer yandan başka şeylerin akışını engellemek için çalışan örgütlenmelerdir (Bronfenbrenner 2007). Sendikalar çoğu kez, örneğin, yasadışı göçmen akışlarına karşı çıkar; çünkü onlar yerli, sendikalı işçilere kıyasla daha az ücrete ve daha az hakka (varsa elbette) razı olarak çalışmaya yatkındır. Sendikalar aynı şekilde başka ülkelerdeki (ve kendi ülkelerindeki) sendikasız işyerlerinde üretilmiş mal akışına da karşı çıkar; çünkü bu tür malların başarısı sendikalı işyerlerini olumsuz yönde etkileyecek ve böylece gerek sendikaya gerek üyelerine zarar verecektir.

Ulus-devletler, şirketler ve sendikalar da dahil pek çok farklı türden örgütlenme küresel akıntılara karşı duran birer yapı durumundayken, gerçekte, pek çok örgütlenmenin de değişmekte olduğuna ve bizzat kendilerinin daha akışkan ve giderek daha açık hale geldiğine dair işaretler de vardır.

Bu değişimin kökenlerinden birisi açık kaynaklarda ve internette yatıyor. Açık kaynaklarla ilgili en iyi bilinen örnek Linux'tur: bedava bilgisayar işletim sistemi. Gerekli yeteneklere sahip dünyadaki herkes bunda değişiklikler yapabilir, buna katkıda bulunabilir. (En ünlü işletim sistemleri Microsoft [Windows ve artık Vista] tarafından üretiliyor. Bunlar çok pahalıdır ve kapalı sistemlerdir; yani sadece şirkette çalışanlar, en azından yasal olarak, bunlar üzerinde çalışabilir ve değişiklik yapabilir.) Çok yakın bir zaman önce geleneksel bir kapalı örgütlenme –IBM– sadece Linux sistemini benimsemekle kalmamış, aynı zamanda kendi işletimlerini dış girdilere daha fazla açmaya başlamıştır. İnternette Web 2.0 ile bağlantılı birçok açık sistem mevcuttur (Beer ve Burrows 2007). Bedava bir çevrimiçi sözlük olan Wikipedia (ya da daha genel olarak wiki'ler[31]) bunun bir örneğidir; burada da yine (fiiliyatta) dünyanın herhangi bir yerinden herhangi bir kimse sözlükte yer alan terimlerin tanımına katkıda bulunabilir. Bunun tersine, geleneksel (ve pahalı) sözlüklerde (örneğin *Merriam-Webster's Dictionary*) ve ansiklopedi yazımında (*Encyclopedia Britannica*) seçkin uzmanlar görev alır ve başka kimselerin katkılarına kapalıdır.

Ne var ki bu yeni açıklık durumuna rağmen, örgütlenmelerin ve sistemlerin pek çoğu çeşitli akımlara karşı kapalı kalmayı sürdürüyor. Bu durum çoğunlukla (özellikle de ekonomik bakımdan) sistem içindekilerin yararına oluyor ve örgütlenme dışında kalanlar için dezavantaj yaratıyor. Yeni açık sistemlerde bile kimilerine fayda sağlayan kimilerini de engelleyen yapısal gerçeklikler mevcut. Sözgelimi Linux ya da Wikipedia'ya katkıda bulunmak isteyen bir kimsenin bir bilgisayarı olmalı, dahası bilgisayardan anlamalı ve internete (özellikle yüksek hızda) erişebilmelidir. Açıkçası, ekonomik avantajlara sahip olmayanlar –gelişmiş ülkelerde altsınıflardan olanlar ya da Güney'in daha az gelişmiş ülkelerinde (yani "dijital bölünme"nin öteki tarafında) yaşayanlar– bu şeylerin hepsine, çoğuna ya da herhangi birine sahip olamazlar. Sonuç olarak bu tür açık sistemlere katkıda bulunamazlar ya da daha ayrıcalıklı konumlarda ya da bölgelerde olanlarla aynı ölçüde bunlardan yararlanamazlar.

İNCELİKLİ YAPISAL ENGELLER

Bu durum bizi, aynı zamanda mevcut küresel akışkanlık teziyle çelişmemize de yol açan bir dizi başka yapısal engel konusuna getiriyor. Bu yapılar, yukarıda tartıştığımız yapılara kıyasla daha az belirgin, daha ince türlerdir. Ancak toplumsal bir açıdan bakıldığında pek çok bakımdan daha güçlü ve daha önemlidirler. Burada tartışacaklarımız arasında toplumsal sınıf, ırk, etnisite, toplumsal cinsiyet (bkz. 14. ve 16. Bölümler) ve *dünya dini* (Kuzey-Güney) temelinde tabi olmaya ve farklılaşmaya hizmet eden yapı çeşitleri yer alıyor. Aslında bu olgular karşılıklı ilişki içinde bulunmaya yatkındır. Böylece dezavantajlı durumdaki Güney'de, altsınıflarda, dezavantajlı ırksal ve etnik azınlıklarda oldukça çok sayıda yoksun insan bulmak daha olasıdır; bunlara cinsiyet ayrımcılığına tabi olan kadınlar da dahildir (Moghadam 2007: 135-51). Sonuç olarak, Kuzey'in Güney'i kendisine tabi kılmak için harcadığı çeşitli çabalar bütün bu kategorideki insanların dezavantajlarını artırmaya hizmet eder. Dahası bu kategoriler örtüşür; yani Afrika'daki Ibo kabilesinden siyah bir kadının altsınıftan olma ihtimali yüksektir. (Ve avantajlı konumda bulunanlar arasında da benzer bir örtüşme söz konusudur; sözgelimi, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki beyaz, üst sınıftan, erkek Anglosaksonlar.) Öyle ki, bu dezavantajlı statülerin bileşimi ("kesimlerarası durumu" [Hill Collins 2000]), itibarsızlıklarıyla birlikte felakete varacak sonuçlar doğurur.

Bu hiyerarşilerde başkalarını kendilerine tabi kılan konumlarda bulunanlar, çeşitli akıntıları durdurma ya da yavaşlatma amacıyla yapılar oluşturma eğilimindedir. Bu kısıtlamalar kendi avantajlarına ve başkalarının dezavantajına hizmet etmek üzere tasarlanır. Bunun en iyi örnekleri, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Dünya Bankası'nın işlemlerinde görülür (bkz. Bölüm 7); bunlar ise, örneğin Güney'deki ülkeler kendi ekonomilerini yavaşlatmak üzere tasarlanmış (en azından kısa dönemli olarak) yeniden yapılandırmayı ve tasarrufu öngören programları kabul etmediği sürece, bu ülkelerin feci şekilde ihtiyaç duyduğu para kaynakları akışını sınırlamaya hizmet eder. Bu türden tasarruf ve yeniden yapılandırma programları çoğu kez refah programlarının kesintiye uğraması ya da tasfiye edilmesiyle ilgilidir ve sonuçta da Güney'deki ülkelerin en dezavantajlı üyeleri –ırksal ve etnik azınlıklar, kadınlar, altsınıflardan olanlar– bu programlardan en fazla zarara uğrayanlar olur.

İşte bu kendine tabi kılma pozisyonları, aynı zamanda kendi avantajları için (ve tabi olanların da dezavantajları için) işlerlik kazanan belirli akış çeşitlerini teşvik eder. Sözgelimi, "beyin göçü" denilen süreç (Landler 2007a: A10) (bkz. Bölüm 11) küresel bir olgudur ve genellikle üst düzey eğitim almış insanların Güney'i terk ederek Kuzey'e gitmesi biçiminde gerçekleşir. Kuzey'de yaşayanlar da etkin şekilde Güney'deki yetenekli insanların peşine düşer ve bunların Kuzey'e yönelmelerini hızlandırır. Diğer tarafta ise, günbegün sayıları azalıyor olsa da teşvik edilen şey yer almaktadır: vasıfsız işçilerin çiftlik ya da ev işleri gibi niteliksiz işlerde çalıştırılıp düşük ücretler ödenmek üzere Kuzey'e yönlendirilmesi.

Günümüz dünyasında Kuzeyli üst sınıf beyaz Anglosakson Protestan erkek prototipinin, hareketlilik tarzında son derece akışkanlık ve "hafiflik" kazanması da söz konusudur ve bu türden insanlar dünya ölçeğinde rahatlıkla ve hızla hareket etme kabiliyetine sahiptir. Bunun tersine, Güneyli altsınıf, siyah Ibo kabilesi mensubu kadın ise oldukça düşük bir ölçüde akışkandır ve dolayısıyla çok daha "ağır"dır ve bu yüzden dünya ölçeğinde hareket etme kabiliyeti de oldukça azdır.

Turistler: Canları istediği için, "hafif" oldukları için, dünyanın her tarafında gezebilen insanlar.

Zygmunt Bauman (1998: özellikle Bölüm 4), bu farklılığı turistler ve serseriler arasında yaptığı kavramsal ayrımla açıklığa kavuşturuyor (bu tezlerin bir uygulaması için bkz. Bölüm 11). Kuzeyli prototip, *sırf istediği için* (ve "hafif" olduğu için) dünyanın çeşitli yerlerinde gezen bir **turist** olabilir. Oysa Güneyli prototip, hareket edebilme imkânı olduğu ölçüde dünyanın çeşitli yerlerine gitmeye zorlanmış olan ("ağır") bir **serseri** olabilir (örneğin, yoksulluktan kaçmak [ve iş bulmak] amacıyla göç etmeye mecbur olanlar; savaş nedeniyle, ayrımcılık vb nedenle buna zorlananlar). Dünyanın çeşitli yerlerine gönüllü olarak bir turist gibi gitmek, bir serseri gibi gitmekten çok daha keyifli ve ödüllendirici bir deneyimdir. Dahası serseriler için karmaşık sorunların ortaya çıkması, bunların çoğu kez farklı zamanlarda hareket etmeye zorlanmalarından kaynaklanır. Sözgelimi, ABD'deki yasadışı Meksikalı göçmenler (sayıları 11 milyon olarak tahmin ediliyor) sıklıkla işlerini ve evlerini değiştirmeye ve aynı zamanda çeşitli zamanlarda Meksika'ya geri dönmeye dahi zorlanır (Archibold 2008: A12). Öte yandan turistler, hiçbir şey olmasa da pek az şeyi yerine getirmeye mecburdur; canlarının istediği yere giderler, gittikleri yerde vizeleri (ve cüzdanları) elverdiğince kalabilirler.

Serseriler: Büyük olasılıkla mecbur kaldıkları için hareket edenler.

Serseriler, yukarıda sözü edilen itibarsız statü gruplarından birine ya da birden fazlasına (ve sıklıkla da hepsine) ait olanlardır; çoğunlukla yoksul, siyah, lanetli bir etnik grubun mensubu, kadın ve Güneyli olurlar. Öte yandan turistler, hali vakti yerinde, beyaz, yüksek statülü bir etnik grubun üyesi, er-

kek ve Kuzeyli olurlar. Elbette bu durumun pek çok istisnası vardır. Turistlerin Güneyli, serserilerin Kuzeyli olması da mümkün. Ancak itibarlı/itibarsız nitelikler ile turistler/serseriler arasındaki ilişkinin ortaya koyduğu genel görünüm epey denk düşmektedir.

Yapılar: Akıntıları ya engelleyen ya bloke eden yahut bunların hızlanmasına ve yönlendirilmesine yarayan kapsayıcı süreçler dizisi.

Kuzeylilerin Güneylilere kıyasla sahip olduğu avantajlar varlığını korurken, Güney de, en azından bazı noktalarda dünyanın bu parçasına giren ve çıkan akışları daha iyi kontrol etme konusunda kazandığı avantajlar sayesinde giderek daha başarılı oluyor. Sözgelimi, Ortadoğu petrolü eskiden büyük ölçüde Kuzeyli şirketler (örneğin, Shell) tarafından kontrol edilirdi; bunlar da petrol fiyatını düşük tutar ve daha gelişkin Kuzey'in nispeten daha ucuz petrolü uygun şekilde tedarik etmesini garanti altına alırdı. Bu durum, hak ettikleri fiyatı koyamayan petrol üreticisi ülkeleri olumsuz yönde etkilerdi ve bunun da ötesinde elde edilen kârın büyük bir bölümü petrolün geldiği Ortadoğu ülkelerine *değil* de Kuzeyli şirketlere giderdi. Şimdi elbette bu ülkeler (OPEC aracılığıyla, bkz. Bölüm 7) petrol akışını denetim altına almaya ve bu durumdan muazzam ölçüde kâr etmeye başladı.

Demek ki, sonuç olarak, küreselleşme, akıntılar –sıvılara, gazlara ve benzerlerine ait– ve bu akıntıları sadece hızlandıran değil aynı zamanda engelleyen ve hatta durduran geniş çaplı **yapılar** ile ilgilidir.

YAPILAR VE SÜREÇLER

Buraya kadar küreselleşmeyi bazı yeni tezlerle kavramsallaştırmaya çalıştık: katılar-sıvılar-akıntılar; ağır-hafif-ağırlıksız. Ne var ki bu yeni tezler klasik tezlerle yakından ilişkili olduğu gibi, aslında bu klasik tezler de küreselleşmenin aydınlatılması bakımından yararlıdır. Sosyal bilimlerde yer alan en eski düşünce çiftlerinden birisi, *yapı* ve *süreç* kavramlarıdır ve bunlar hâlâ geçerliliklerini korumaktadır. (Şunu da önemle kaydetmek lazım ki bu yapılar ve süreçler çeşitli biçimler alabilirler; örneğin, ekonomik, politik, dinsel, kültürel vb.) Bu kavramlar ilk toplumsal teorisyenlerin çalışmalarında açıkça görülmekteydi (özellikle Auguste Comte ve Herbert Spencer) ve yıllar boyunca başka toplumsal düşünürler açısından da önem taşıdılar (örneğin, Talcott Parsons, Norbert Elias) ve halen de bu önemi koruyorlar (Ritzer 2008b).

Sosyologlar arasında uzun süreden beri süreç yerine yapı olgusuna ağırlık verme yönünde bir eğilim söz konusudur.[32] Ne var ki yirminci yüzyılın ortalarında toplumsal teoride durağan yapılara gösterilen rağbet azalmaya başladı. Tepkilerden biri, yapı yerine süreci öne çıkaran teorilerin gelişmesinde görüldü. Bunun en iyi bilinen örneği, Norbert Elias'ın "süreç sosyolojisi"dir (1939/1994). Yapı ve değişimin her ikisiyle de daha fazla ilgilenen diğer teoriler de 1980'lerde oluşturuldu; bunlar arasında en kayda değeri Anthony Giddens (1984) ve Pierre Bourdieu (1977) ile birlikte anılan yapılaşma [*structuration*] teorisidir.

Yapı ve süreç tezleri yukarıda tartışılan çok daha güncel çeşitli tezlerin yanı sıra küreselleşmeyle de pekâlâ ilişkilidir. Ne var ki Elias'tan sonra, küreselleşme hakkında fikir yürütürken, sürece yapıdan daha fazla öncelik tanımamız önem kazanıyor (tıpkı akıntılara engellerden fazla öncelik tanımamız gibi). Küreselleşme her şeyin ötesinde bir süreçtir; daha doğrusu birbiriyle ilişkili çok sayıda süreçtir. Küreselleşmeyi süreçler (yukarıda tartıştığımız sıvılar, gazlar, akıntılar vb) bağlamında ele almak, ona bir nevi dinamizm katar; böyle bir dinamizmi olduğunu,

bunun da onun bünyesi ve işlerlik kazanması bakımından derin yaklaşımlar sunduğunu hepimiz biliriz.

Yine de küreselleşmede yapıların rolünü ihmal etmememiz gerekir (örneğin, ulus-devletler, çokuluslu şirketler). Birincisi, küreselleşme süreçlerini üreten genellikle yapılardır. İkincisi, yapılar genellikle küreselleşme sürecinde ortaya çıkar (örneğin, yukarıda tartıştığımız ağlar). Üçüncüsü, küreselleşme süreci ilerledikçe, genellikle küreselleşmeyi hızlandırmak üzere yapılar yaratılır ya da ortaya çıkar. Ve nihayet, küreselleşme sürecini yavaşlatmak, yönünden saptırmak ve hatta durdurmak amacıyla yaratılmış yapılar da mevcuttur.[33]

Demek ki, bir yanıyla küreselleşme belki de en iyi şekilde çok çeşitli toplumsal süreçlerle tanımlanabilir; bunlardan bazıları yeni, bazıları değişmiş olsa ve bugünkü küreselleşmede hızlanmış olsa bile uzun süreden beri mevcuttur. Bu toplumsal süreçler (ki bunlar ekonomik, politik, kültürel, dinsel vb pek çok çeşide bürünebilir) aşağıda yapacağımız küreselleşme tartışmasında başrolde yer alacaktır.

Ne var ki yeni yapıları tanımlamak ve bunları öne çıkarmak da mümkündür (bunlar, toplumsal süreçler gibi, çok sayıda farklı biçimler alabilir); bu yeni yapılar da küreselleşmenin tamamlayıcı parçalarıdır.

KÜRESEL AKINTILARIN (VE SÜREÇLERİN) VE YAPILARIN ARTAN YAYGINLIĞI ÜZERİNE

Küreselleşme (özellikle küresel akıntılar ve yapılar) giderek yaygınlaşıyor (Boli ve Petrova 2007: 103-24). Aslında bu süreç, gündelik hayatlarımızı derinden etkiliyor.

Küresel akıntılar ve yapılar *gündelik yaşantımızın* kaçınılmaz parçası haline geldi. Artık sadece bir bütün olarak dünyayı etkilemekte olan "dışarıdaki" akıntılar ve yapılar olmaktan çıktılar. Etkilenmekte olanlar sadece en büyük toplumsal yapılar ve süreçler değil, aynı zamanda gündelik hayatlarımızın en kişisel ve en özel yanlarıdır, hatta bilincimiz dahi bundan etkilenir (Robertson 1992). Dahası, bu akıntılar ve süreçler çoğu insan tarafından kendi iradelerine rağmen dayatılmış şeyler olarak görülmüyor, tersine, bunları meşru ve hatta tam da aradıkları şeyler olarak görüyorlar. Sonuç olarak, bunlar istenmeyen dayatmalar olarak ele alınmak ve görülmek yerine, hoşnutlukla karşılanıyorlar. Elbette dünyada dezavantajlı konumda olanlar, küresel akıntıları ve yapıları hoşnutlukla karşılama eğiliminde değildir. Kuzey'de ve özellikle Güney'de küresel akıntılar, yapılar ve bunların yarattığı sorunlar karşısında seslerin giderek yükselmesi de söz konusudur. Bu durum Kuzey'deki yoksullar (ve bunların temsilcileri) ve Güney yarımkürede yaşayanlar (özellikle Venezüella Başkanı Hugo Chavez bunların görüşlerinin ve sıkıntılarının sözcüsü konumundadır) için geçerlidir. Bununla birlikte, Kuzey'deki ve Güney'deki protestolar ve muhalefet hareketleri ayrıca küresel akıntıların, yapıların ve bunların gündelik hayattaki etkilerinin ne kadar yaygın olduğunu gösteriyor.

Küresel akıntılar ve yapılar toplumsal dünyaya ait, artık *olmuş bitmiş sayılan* özelliklerdir. Yani, bunlar artık tuhaf olgular ya da tartışmaya açık, kuşku duyulabilen ya da itiraz edilebilen konular olmaktan çıkmıştır. Bu son derece dikkate değer bir noktadır; çünkü küreselleşmenin genel kullanımın yanı sıra küresel akıntılar ve yapılara ilişkin tezler de ancak 1990 yılından beri genel kullanıma girmiştir. Küresel akıntılar ve yapılar artık sadece toplumun önde gelen seçkinlerini etkilemiyor; bunların etkisi toplumun en alt kesimlerine dek inmiş durumda. Bunun anlamı, bu ikinci kesimdekiler küresel akıntılardan ve yapılardan eşit ya da düzgün bir şekilde

yararlanıyor demek değil. Hatta bu gelişmelerden olumsuz yönde etkileniyor olabilirler; ancak her durumda bunlardan etkilenmektedirler.

Yukarıda anlatılan aslında daha ziyade küresel akıntılar ve yapılar hakkındaki mikro görüşlerdir. Ne var ki küreselleşmenin her yerde bulunabilirliğine dair daha makro düzlemdeki görüşlerin varlığını da unutmamalıyız. Toplumsal *varlıkların* ya da toplumsal yapıların küreselleşmesi de söz konusudur; bunlar özellikle, devlet ve çokuluslu şirketlerin yanı sıra kültürel ve örgütsel biçimlere de bürünür. Demek ki, sivil toplumun küreselleşmesi (bkz. Bölüm 6) ve devletle piyasa ve toplum içindeki insanlar arasında bir konumda bulunan toplumsal kuruluşların (örneğin üyeleri devletlerden oluşan kuruluşlar ya da uluslararası kamusal kuruluşlar [Intergovernmental Organizations- IGO'lar] ve Uluslararası Hükümet Dışı Örgütlenmeler [INGO'lar]) küreselleşmesi de söz konusudur. Nihayet gezegeni (iklim, hidrosfer, türlerin göçleri ve sınır tanımayan hastalıklar anlamında), kozmolojileri (her şeyin teorisi) ve dini (örneğin, Dünya Kiliseler Birliği'ni içeren ekümenlik) kapsayacak şekilde aşkın [*transcendental*] bir küreselleşme de söz konusudur.

KÜRESEL AKINTILAR VE YAPILAR ÜZERİNE DÜŞÜNMEK

Küreselleşme, özellikle de burada merkezi bir önem taşıyan, küresel akıntılar ve süreçler üzerine düşünme konusunda yararlı olacak çeşitli kavramlar vardır (Held vd 1999).

1. Küresel akıntılar, ilişkiler, ağlar, karşılıklı bağlantılar vb ne ölçüde *yaygın*dır? Şurası açık ki, bu türden olgular binlerce yıldır denilemese de yüzyıllardır mevcuttur; ancak bugüne özgü yanları *daha* yaygın hale gelmiş olmalarıdır. Bunlar artık, yerkürenin daha büyük bir bölümünü kapsıyor, daha fazla küresel süreç içeriyor ve gelecekte de daha fazla yaygınlaşacak gibi duruyor.
2. Küresel akıntılar, ilişkiler, ağlar, karşılıklı bağlantılar vb ne ölçüde *yoğun*dur? Bu olgular geçmişte yoğunluktan yoksun olsalar ve sonuçta daha tali bir öneme sahip olsalar da, şimdi artık daha merkezi ve daha önemli hale gelmişlerdir. Bu durum, en azından kısmen, bu süreçlerle bağlantılı olarak giderek artan aşırı hareketlilikten kaynaklanıyor; tabii bunda aynı ölçüde, gösterilen dikkatin ve ilginin de payı var. Sözgelimi, günümüzde pek çok insan, dünyanın çeşitli yerlerinden e-mail arkadaşları edinmeye ve dünyanın çeşitli yerlerinden katılımcıları olan, sosyal ağ bağlantılı web sitelerine neredeyse bağımlıdır.
3. Küresel akıntıların, ilişkilerin, ağların, karşılıklı bağlantıların vb *hızı* nedir? Önemli olan sadece bunların yaygınlıkları ve yoğunlukları değildir; aynı zamanda hangi hızda hareket ettikleri de önemlidir. Şurası açık ki, küreselleşme kendisiyle birlikte hemen hemen her şeyin hızı giderek artan hareketini de beraberinde getiriyor ve bunlar tarafından niteleniyor. Hız ise yukarıda tartıştığımız akışkanlık, gaz durumu, hafiflik ve ağırlık gibi kavramların çoğuyla yakından alakalıdır (ve bu yüzden küreselleşmeyle yakından ilişkilidir). Bunların herhangi birindeki ve bu özelliklerin hepsindeki artış küresel düzlemdeki hareketin çok daha büyük ve daha hızlı olmasına yol açabilir.
4. Küresel akıntıların, ilişkilerin, ağların, karşılıklı bağlantıların vb *etki eğilimi* nedir? Bu süreçler geçmişte derin ve yaygın bir etkiye sahip olmanın uzağında olsalar da, bu tür etkilere sahip olma bakımından artan bir eğilimin mevcudiyeti de küreselleşmenin niteliğidir. Sözgelimi, 11 Eylül'ün muazzam küresel etkisini akla getirelim; bu etkinin sebebi, bu olayın dünyanın pek çok yerinde aynı anda seyredilmiş ve öğrenilmiş olmasıdır.

Benzer düşünce zincirleri küreselleşmeyi hem engellemek hem hızlandırmak üzere ortaya çıkmış çeşitli yapılar üzerine düşünürken de yararlı olabilir ve olmalıdır:

1. Küreselleşmeyi hızlandıran ve engelleyen yapılar ne ölçüde *yaygın*dır? Şurası açıktır ki, küreselleşmeyi hızlandırmak üzere tasarlanmış yapılar (örneğin ihracat yapılan bölgeler; bkz. Bölüm 5), bir zamanlar olduğundan çok daha fazla yaygındır ve bunların gelecekte daha da yaygın hale gelebileceği gözlenmektedir. Küreselleşmeyi engellemek üzere tasarlanan yapılar ise (örneğin, gümrük tarifeleri, gümrük sınırlamaları, sınır kontrolleri vb), özellikle Büyük Çöküş'ün ışığında, günümüzde bir nevi yeniden doğuş yaşıyor.
2. Küreselleşmeyi hızlandıran ve engelleyen yapıları kuran ya da yıkan, genişleten ya da daraltan çabalar ne ölçüde *yoğun*dur? Şu an ki durumda, sözgelimi, küresel bakımdan gümrük tarife engellerini daha aşağıya çekme çabaları yoğunluğunu yitirmiş görünüyor; oysa yeni engeller yaratma çabaları (örneğin, ABD ve Meksika arasındaki duvar) ateşli bir şekilde sahneye konuluyor.
3. Küreselleşmeyi hızlandıran ve engelleyen yapıları inşa etme çabasının *hızı* nedir? Örneğin, ABD ve Meksika arasındaki duvarın inşa edilmesi çok hızlı bir tempoyla ilerliyor ve 2009 yılı sona ermeden tamamlanması bekleniyor (Blumenthal 2000: 12).
4. Küreselleşmeyi hızlandıran ve engelleyen yapıları inşa etme çabasının *etki eğilimi* nedir? Özellikle bu türden yapıların küresel akıntılar, ilişkiler, ağlar, karşılıklı bağlantılar vb üzerindeki etkisi nedir? ABD ve Meksika arasındaki duvar bağlamında, en azından Amerikan hükümeti cephesinde Meksika'dan yapılan yasadışı göçün azalacağı umulmaktadır. Ne var ki, ABD'de bazı kimseler bunun potansiyel etkisini de sorguluyor. Texas'taki sınır kasabalarından birindeki belediye başkanı şöyle diyor: "Bir duvarın altından, üstünden ya da kenarından geçebilirsiniz... ve bu konuda [duvar] herhangi bir sıkıntı yaratmaz" (Blumenthal 2000: 12).

BÖLÜM ÖZETİ

Küreselleşme, artan akışkanlıkları ve insanların, nesnelerin, mekânların, bilginin büyüyen çokyönlü akışları ile bunların karşılaştığı ve yarattığı yapıları içeren gezegen çapındaki bir ya da bir dizi süreçtir; bu yapılar da bu akıntıları engeller ya da hızlandırır.

Küreselleşme ve ulus-aşırıcılık çoğu kez eşanlamlı olarak kullanılsa da, ulus-aşırıcılık büyük ölçüde iki ya da daha fazla ulusal sınır arasındaki bağlantılara işaret eden daha sınırlı bir süreçtir. Küreselleşme sürecinin sadece boyutu, çeşitliliği ve karmaşıklığı bile bugün yaşadığımız dönemin "küresel çağ" olarak kavramlaştırılmasına yol açar. Küreselleşme katılar, sıvılar, gazlar, akıntılar, yapılar, ağırlık, hafiflik ve ağırlıksızlık gibi kavramsal metaforlar aracılığıyla çözümlenebilir.

"Küresel çağ" öncesinde, insanlar, mallar, bilgi, mekânlar ve nesneler zaman içinde sertleşme eğilimindeydiler. Böylece bunların ortak özelliği "katılık", yani bir yerde var olmakla sınırlı bir nitelik olmaktaydı. Katılık aynı zamanda insanların, bilginin ve nesnelerin o dönemde serbest hareket etmesini önleyen engellerin varlığına da işaret eder. Katılık hâlâ var olsa da, "küresel çağ"ın karakteristik özelliği "akışkanlık"tır.

Son yirmi otuz yıl boyunca, bir zamanlar katı gibi bilinenler "erimeye" yatkın hale geldiler ve giderek hareketli ya da "sıvı" oldular. Ulaşım ve iletişim alanında meydana gelen bir dizi teknolojik gelişme, önceleri katı olan şeylerin daha büyük küresel hareketlerine imkân tanıdı.

Birçok şeyin ve insanların belirli katılığa sahip olması gerçeğinin dayattığı güçlükler artık daha rahat şekilde çözülebiliyor.

Bu artan hareketlilik süreci devam ettikçe, sıvılar da gaz haline dönmeye meylettiler. Bu durum hafif olma ve daha hızlı, daha kolay akabilme kapasitesi gibi ilave özellikler kazanılması anlamına gelir. Küresel çağdaki bilgi akışı, işte bu gaz hali özelliğiyle yakından ilgilidir. Yaratılmış olan yeni sıvıların ve gazların hem yapıcı hem de yıkıcı etkileri vardır.

Bauman'ın akışkanlık hakkındaki tezleri, bu kitabın küreselleşmeye dair yönelimini destekler yöndedir. Sıvı olgular uzun süre ve kolayca şekillerini koruyamazlar. Ne zaman ne de mekân bakımından sabittirler. Daha da önemlisi, sıvılar yollarına çıkan engelleri eritmeye de yatkındır.

Konuyla yakından ilgili bir kavram da "akıntılar" tezidir. Küreselleşme giderek daha fazla insanı, nesneyi, kararı, bilgiyi ve mekânı içeren sıvı olguların akışıyla karakterize ediliyor. Birçok küresel akıntı karşılıklı bağlantı içindedir; yani soyutlanmış halde meydana gelmezler. Kimileri de çokyönlü olabilir; dünyada her türden şey bilinebilen her yönde ve her noktadan geçerek akar. Çatışan akıntılar, küresel süreçlerin çözümlemesine başka bir karmaşık düzlem ilave eder. Nihayet, ters akıntılar da sıklıkla bumerang etkisi yaratırlar. Yani, kendi kaynaklarına geri akarlar ve çoğu kez onun üzerinde olumsuz bir etki oluştururlar.

Giderek artan akışkanlığa ve çeşitli türlerde mevcut daha fazla akıntıya rağmen, dünya hâlâ büyük bir eşitsizlikle karakterize ediliyor. Akıntıların mutlaka her yere gitmesi gerekmiyor. Böyle olduğu durumlarda bile, farklı yerleri değişik yoğunluklarla etkiliyor. Başka bir metafor kullanırsak, küreselleşmenin her yerde düzgün bir şekilde akmaktan ziyade bir yerden diğerine "zıpladığı" da ileri sürülebilir. Küreselleşme gelişmiş dünyada daha kolay akarken, azgelişmiş dünyadaki pek çok bölgenin kıyısından geçmektedir.

Küreselleşme aynı zamanda ağır, hafif ve ağırlıksız metaforları sayesinde de çözümlenebilir. Tarihsel sırasıyla incelersek, ağır olan şeylerden hafif olan şeylere doğru bir hareket söz konusu olmuştur ve çok yakın dönemde de bu hafiflik ağırlıksızlığa yönelmiştir. Endüstri öncesi ve endüstri toplumları "ağır" toplumlardı ve hareket ettirilmesi zor şeyler tarafından karakterize edilirlerdi. Ulaşım ve teknolojideki gelişmeler malları, insanları ve mekânları daha hafif kıldı. Halihazırda sadece hafiflik ile değil, giderek çoğalan bir ağırlıksızlık ile tanımlanan bir çağda bulunmaktayız.

Ama bu durum, dünya düzdür anlamına gelmiyor. Bazı yapılar sıvı, hafif ve ağırlıksız olanların hareketini engelleme bakımından önemli olmayı sürdürüyor. Ulus-devletler arasındaki sınırlar ve "dijital bölünme" bu türden engellerin önemli örneklerindendir.

Başka ağır yapılar da akıntıları hızlandırır. "Rotalar" ya da "yollar" akıntıları kendi uzunluklarınca hızlandırırken, aynı zamanda kendi kapsamları dışında meydana gelen akıntıları da sınırlıyorlar. Akıntıları hızlandıran resmi ve gayri resmi köprüler de mevcuttur. Daha gizli yapılar insanların ve malların yasadışı hareketlerine imkân tanıyor. Giderek artan sayıda insan da, kişilerarası ağların yanı sıra iletişim ve bilgi teknolojisi ağlarını içeren küresel ağlara katılıyor. Dahası, artan sayıda toplumsal yapı (devlet, şehir, hukuk) ve toplumsal kurum (aile, din, spor) ağlar aracılığıyla birbirine bağlanıyor ve böylece küresel akıntılara imkân tanıyor.

Akıntılar tezi, aslında herkesin bunlardan yararlandığı düşüncesini ifade eder. Fakat hantal bağlantılar (zayıf bağlantı noktaları ya da bağlantısızlık) ve sürtünmeler (zor, eşitsiz ve istikrarsız bağlantılar) kimi insanların küresel akıntılardan daha az yararlandığını gösteren daha ayrıntılı çözümlemelere kapı aralıyor.

Ulus-devletler ve bunların yanı sıra şirket ve işçi sendikaları gibi başka örgütlenmeler de akıntıları bazıları için hızlandırırken bazıları için engeller. Sözgelimi, korumacı gümrük tarife-

leri, bir ulus-devletin kendi çiftçilerinin ve imalatçılarının ürünlerinin akışına katkıda bulunurken, bunların yabancı rakiplerinin benzeri mal akışlarına engel oluyor.

Aynı zamanda, ulusal sınırlar gibi maddi yapılardan birçok bakımdan daha güçlü, daha incelikli yapısal engeller de mevcuttur. Bu yapılar toplumsal sınıf, ırk, etnisite, toplumsal cinsiyet, yaş, cinsel yönelim ve dünyanın bölgeleri bakımından farklılaşmaların ve bağımlılık ilişkilerinin ortaya çıkmasına da hizmet eder. Bu olgular çoğu kez birbiriyle bağlantılı olmaya yatkındır. Bu hiyerarşilerde tabi kılan pozisyonundakiler, kendi çıkarlarına uymayan akıntıları önlemek amacıyla birtakım yapılar oluştururken, kendi çıkarlarına çalışan akıntıları da teşvik ederler.

Küreselleşme, ayrıca yapılar ve süreçler aracılığıyla da kavramlaştırılabilir. Bu durum küreselleşme sürecinin dinamizminin yanı sıra yapılar ve süreçler arasındaki karşılıklı bağlantının da aydınlatılmasına hizmet eder. Küresel akıntılar ve yapılar gündelik hayatın her yönünde görüldüğünden artık hafife alınır hale gelmişlerdir. Ayrıca, küresel akıntılar ve yapılara ilişkin, bunların etkilerinin toplumun her düzleminde yaygınlaştığı konusunda bir genelleme de söz konusudur. Bu yapıların ve akıntıların çözümlemesinde dört sorgulama boyutu takip edilebilir: yaygınlık, yoğunluk, hız ve etki eğilimi.

TARTIŞMA SORULARI

1. Küresel akıntıların engelleri ve hızlandırıcıları olarak yapıların ikili rolünü inceleyiniz. Daha incelikli yapısal engeller maddi engellerden daha mı fazla etkilidir?
2. Günümüz küreselleşme çağında ağların önemi nedir? Ağların akıntılar karşısında birer caydırıcı ya da engel olarak işlev görmesi imkânı var mıdır?
3. Sıvılar yollarını tıkayan yapıları çözer mi; yoksa sadece bunların etrafından mı dolanır?
4. Artan akışkanlığın ve gaz halinin hiyerarşik toplumsal yapılar üzerindeki etkisini tartışınız.

İLAVE OKUMALAR

Zygmunt Bauman, *Liquid Modernity,* Cambridge: Polity, 2000.
Arjun Appadurai, *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization,* Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996.
Jonathan Xavier Inda ve Renato Rosaldo, "Tracking Global Flows", Jonathan Xavier Inda ve Renato Rosaldo (Der.), *The Anthropology of Globalization: A Reader,* 2. Baskı, Maiden, MA: Blackwell, 2008.
Manuel Castells, *The Rise of the Network Society,* 2. Baskı, Maiden, MA: Wiley- Blackwell, 2009.
Anna Lowenhaupt Tsing, *Friction: An Ethnography of Global Connection,* Princeton: Princeton University Press, 2005.
Jan Aart Scholte ve Roland Robertson (Der.), *Encyclopedia of Globalization,* New York: MTM Publishing, 2007.
George Ritzer (Der.), *The Blackwell Companion to Globalization,* Maiden, MA: Blackwell, 2007.

NOT

1. Fransızlar buna *mondialization* diyorlar. Bkz. örneğin Ortiz (2006: 401-3). Ancak kitabının başlığından da anlaşıldığı üzere Jean-Luc Nancy (2007) dünyanın açık yaratımı diye tanımladığı *mondialization* ile daha kapalı entegre süreçler olarak görülen küreselleşme arasındaki farkı ortaya koyar.
2. Wolf (2005: ix) küreselleşmenin "zamanımızın en büyük olayı" olduğunu dile getirdiği değerlendirmesinde bir parça daha sınırlanmış durumdadır.
3. Buradaki ve kitabın başka yerlerindeki "toplumsal" kelimesi, politik, ekonomik, sosyal vb farklı kesimlerdeki toplumsal süreçleri kapsayacak şekilde çok geniş anlamda kullanılmıştır.
4. Şu noktaya dikkat edilmelidir: Bu belirgin tanımla olmasa da küreselleşme kavramı artık hepimizin bildiği bir kavramdır; bu haliyle gerçekten de çok kısa bir tarihi vardır. Chanda (2007: 246) dünya çapında 8 bin kaynağı (gazeteler, dergiler, haberler) arşivleyen bir veritabanını incelemiştir. 1979 yılına dek anlaşılmaz bir Avrupa yönetim belgesi dışında küreselleşmeye dair bir referans bulamamıştır. 1981 yılı itibariyle de küreselleşme teriminden sadece iki kere söz edilmiştir; ancak daha sonra bu türden atıflar artmış, 2001 yılında 57 bin adetin üstüne çıkmıştır. İlginç bir şekilde bu sayı bundan sonra azalmakta fakat sonra yeniden çoğalmaktadır. Küreselleşmeye yapılan atıfların 2001 yılındaki bu zirve noktasını kısa süre sonra yeniden aşması olası görünüyor.
5. Bu tanım çeşitli bakımlardan daha fazla güçlendirme ve açıklama gerektiriyor. Birincisi, küreselleşmenin gezegen çapında [*transplanetary*] olması tezi Scholte'den (2005) türetilmiştir. İkincisi, küreselleşme gezegen çapında olurken, bütün gezegeni dolaşan aslında çok az şey vardır. Gezegen çapında olmak, küreselleşmenin dışsal sınırıdır; ancak nadiren bu duruma yaklaşılmaktadır. Üçüncüsü, bu tanım bir bütün olarak giderek artan küreselleşmeye dair "büyük resmi" kastediyor görünmektedir; ancak küreselleşmenin tarihin daha önceki dönemlerinde çok daha küçük ölçeklerde meydana gelmiş olduğu (bkz. Bölüm 2) ve burada tasvir edilen değişimlerin çoğu kez düzensiz olduğu ve hatta bazı durumlarda (örneğin aşağıda göreceğimiz üzere göçmenlerin durumunda) daha önceki dönemlerde daha büyük bir akışkanlık ol-

duğu, malların daha kolay aktığı da biliniyor. Dördüncüsü, bu tanımda sözü edilen bütün olguların hepsinin eşit ölçüde akıp *akmadığına* dikkat çekmek gerekiyor. Açıkçası, iletişim en akışkan olanıdır ve en kolay şekilde akar; mekânlar ve insanlar buna kıyasla daha az akışkandır ve bunların akışları daha sınırlıdır. Ne var ki mekânlar artık geçmişe kıyasla dünyanın her tarafında daha fazla akmaya yatkındır; buna örnek olarak da pek çok fast food lokantası ve diğer zincirler gösterilebilir. Bazı durumlarda insanlar (örneğin göçmenler olarak) bugüne kıyasla, 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında ulus-devletlerin göçmenler üzerindeki kısıtlamalarının daha az olduğu bir dönemde, daha kolay hareket edebiliyorlardı (ancak bu kısıtlamalar son dönemlerde büyük ölçüde çoğaldı). Ne var ki bugün genelinde insanlar daha fazla akışkan olmaya ve küresel düzlemde daha kolay dolaşmaya yatkındır; turistler, iş gezisi yapanlar ve hatta bazı durumlarıyla (yani, akıntının daha önceki dönemde olduğundan daha çokyönlü olmasıyla) göçmenler bile buna örnek gösterilebilir. Hatta toplumsal ilişkiler bile geçmişte olduğundan daha akışkandır ve daha kolay akabilir. Beşincisi, Tomlinson (2007: 352), burada önerilen görüşe çok benzeyen bir küreselleşme tanımı daha öneriyor: "Küresel bağlantının karmaşık, hızlandırıcı, bütünleştirici... hızla gelişmekte olan ve giderek yoğunlaşan karşılıklı bağlantılar, karşılıklı bağımlılıklar ve bunların modern dünyadaki maddi, toplumsal, ekonomik ve kültürel hayatı karakterize etmesi"; akıntıları, karşılıklı bağlantıları ve aynı zamanda engelleri vurgulayan bir başka tanım da Yergin ve Stanislaw'da (1998: 383) bulunabilir.

6. Yeni bir ulus-aşırı alan yaratmak suretiyle ikamet ettikleri ülkelerle ve kökenle kesişen çeşitli ilişkiler (örneğin, toplumsal, ekonomik, politik) bağlamında, göçmenler "ulus-aşırı" olarak düşünülebilir (Basch, Schiller ve BlancSzanton 1994). Elbette bu kategoriye giren çok sayıda göçmen vardır ve bunların sayısı da çoğalmaktadır; ancak bunların sayısını abartma ve göçmenleri çok gösterme gibi bir eğilim de söz konusudur. Bu yüzden Portes (2001a: 183) şu sonuca varıyor: "ulus-aşırıcılığın, başka geleneksel formlarla varolan [örneğin, asimilasyon], ekonomik, politik ve kültürel uyumun formlarından biri olarak kavramak daha yararlıdır." Portes, ulus-aşırı faaliyetleri anlaşılır bir şekilde, "ister örgütlü gruplar ister ulusal sınırların dışındaki bireylerin oluşturduğu ağlar olsun, kurumsal olmayan aktörler tarafından başlatılan ve sürdürülen" faaliyetlerle sınırlıyor. "Bu faaliyetlerin çoğu gayri resmidir, yani bunların devlet düzenlemesi ve denetimi sınırlarının dışında meydana gelir... sivil toplumun üyeleri tarafından ulusal sınırları aşan bir koordinasyon gerektiren hedefe dönük girişimleri temsil ederler. Bu faaliyetler devlet ya da örgütlü kurumların çıkarına değil de kendi çıkarları uğruna gerçekleştirilir" (Portes 2001a: 186).
7. Küreselleşme hızlandıkça her seferinde gezegenin daha büyük bir bölümü tarafından kapsanacaktır.
8. Diğerleri, örneğin Pasifik Okyanusu'na döşenmiş kablolar bağlamında, okyanusları da içerir.
9. Küreselleşmeye uygulanan başka metaforlar için bkz. Kornprobst vd (2008).
10. Yunanlar bu hırsızlığa öfkeli olduğundan bu yana, bu durum küreselleşmede her zaman varolan gerilimleri yansıtır. Bu öfke yakın zamanlarda Atina'da yeni bir Akropolis Müzesi'nin inşa edilmesiyle birlikte artmıştır (bunun bir bölümü 2008 yılında açıldı); çünkü Parthenon'un kayıp parçaları akla gelmiştir.
11. Kapitalizm küreselleşmeyle oldukça iç içe geçmiştir; ancak bu kitabın tamamında, küreselleşmede kapitalizmden çok hem de çok daha fazlasının bulunduğunu da göreceğiz.
12. Benzer bir bakış açısı ünlü gazeteci Thomas Friedman tarafından "sıvı ağlar" kavramıyla şöyle sunuluyor: Bu ağlar, Friedman'ın giderek "düz dünya" olarak gördüğü düzlem boyunca büyük ölçüde engellenmeyen bir tarzda işlerlik kazanıyor. Friedman'ın düşüncelerinin daha fazlası ve düz dünya tezinin bir eleştirisi için bkz. Bölüm 5.
13. Bu iddianın çürütülmesi için bkz. Weiss (1998).
14. Chanda (2007) "akıntı" kavramına ilave olarak küreselleşmeyi tartışırken "akışlar", "su", "dalgalanmalar", "dalgalar" kavramlarını da kullanıyor. "Küresel Akıntıların İzini Sürmek", Inda ve Rosaldo'nun (2008b) küreselleşme hakkında hazırladıkları bir antolojiye yazdıkları girişin başlığıdır ve bu akıntılar da kitabın düzenleyici ilkesidir. Kitabın beş temel bölümü sermaye, insanlar, mallar, medya ve ideoloji akıntılarından oluşuyor. Paul Gilroy da (1993: 190) küresel "akıntıları" tartışırken sıklıkla gemi ve gemi seyahatleri görüntülerini kullanıyor. Ayrıca bkz. Ong (2006a:30499-505).
15. Bu da Martin, Metzger ve Pierre (2006: 499-521) tarafından özetlenen yaklaşımlarla aynı doğrultudadır. Yani, gerçekten küresel olan basitçe pek çok ülkedeki benzer değişiklikler değildir.

16. John Urry (2009, yakında basılacak) kitabında bu durumu bugünlerde her şeyin hareket halinde olduğu gerçeğinin bir parçası olarak görüyor; sonuç olarak bu gerçeklikle ilişki kuracak yeni bir "hareketlilik" teorisine ihtiyacımız vardır.
17. Özellikle 14. Bölüm'de görecek olmamıza rağmen, büyük küresel eşitsizlik ve bu durumda da özellikle "dijital bölünme", dünyanın büyük bölümünün bu akıntıların pek çoğuna sahip olmasını engellemektedir.
18. Tam olarak böyle olmasa da, ABD propagandasının tersine, el-Kaide'nin Irak'ta yok denemeyecek kadar az bir rolü vardır.
19. Kuzey-Güney bölünmesi üzerine, örneğin bkz. Arrighi, Silver ve Brewer (2007: 320-34); Persaud (2007: 891-6).
20. George Soros (2000: xix) şunu ileri sürüyor: Küresel kapitalizm "çok düzensiz bir oyun sahası üretmektedir".
21. Benzer bir bakış açısı için bkz. Shamir (2005: 197-217).
22. Bu tartışma yapılar konusuna yoğunlaşıyor; ancak şurası da açıktır ki yapıların işlerliğini yöneten insan unsurları bunları yaratmakta, düzenlemekte ve içlerini doldurmaktadır. Bu durum, yapı ve unsur [*agency*] arasındaki ilişkiye dair toplumsal teorideki genel eğilimle aynı doğrultudadır. Bkz. Ritzer (2008b: 394-420).
23. Aslında bu türden rotalar, yani "ticaret rotaları" yüzyıllar boyunca var olmuştur (örneğin, on üçüncü yüzyıldaki İpek Yolu) ve var olmayı da sürdürüyorlar; ama yine de her türden teknolojik gelişmeden büyük ölçüde etkileniyor ve değiştiriliyorlar. Bkz. Ciolek (2007: 1180-4).
24. Castells (2000); Holton (2007: 867-72); aslında küreselleşmenin incelenmesinde ağlar tezi öylesine önem taşıyor ki, bu konuda *Global Networks: A Journal of Transnational Affairs* adlı bir dergi dahi bulunuyor.
25. Karşılıklı bağlantılara vurgu yapanlardan birisi Nayan Chanda'dır. Kitabı ise şudur: *Bound Together: How Traders, Preachers, Adventurers, and Warriors Shaped Globalization*, New Haven: Yale University Press, 2007.
26. Meyer ve Geschiere (2003) ayrıca "akıntı ve kapanış diyalektiğini" de tartışıyor. Yine de onların ilgisi, burada yaptığımız tartışmadan daha küçük ölçektedir; onlar insanların akıntılarla karşılaştığında yaşadıkları kimlik kapanmasıyla ilgililer.
27. *Showboat*'taki şarkıda olduğu gibi: "Hey işte nehir... Dolana dolana akıp gidiyor."
28. Benzer bir görüş için bkz. Ho (2005: 68-96).
29. 2007 sonunda başlayan ve 2009'a ve sonrasına sarkan küresel krizden, bu kitap boyunca çeşitli yerlerde "Büyük Çöküntü" ["Great Recession"] diye söz edilecektir.
30. Lowenhaupt Tsing (2005: 6) burada akıntılardan ziyade güce işaret ediyor.
31. Tapscott and Williams (2006); bunun bir eleştirisi için bkz. Keen (2007).
32. Örneğin, Talcott Parsons yapıyı kavramadığımız sürece süreci (ve toplumsal değişimi) anlamayı bekleyemeyeceğimizi ileri sürmüştü. Yirminci yüzyıl ortalarında Amerikan sosyolojisinin başlıca teorik ekolü olan yapısal işlevselcilik, adından da anlaşılacağı üzere, kendi öncülü olarak ağırlık noktasının yapılara (aynı zamanda bu yapıların diğerleriyle olan işlevsel ilişkilerine) verilmesi gerektiğini savunuyordu. Ne var ki, sembolik karşılıklı etkileşimcilik akımı, daha süreç yönelimli yaklaşımıyla yapısal işlevselcilik için her zaman bir rakip olageldi (bkz. Sandstorm ve Kleinman [2001: 217-31]). Yapısal işlevselciliğin eski baskın konumunu yitirmesinin nedenlerinden birisi, hiçbir zaman süreçle (ve değişimle) uygun şekilde ilgilenecek bir yol bulamamış olmasıydı.
33. Burada yapıları ve süreçleri birbirlerinden ayrı olarak tartışmaktayız; ancak daha sonra (bkz. Bölüm 3) yapıların, diğer süreçlerle bağlantılı bir dizi süreç olarak nasıl ele alınabileceğini de tartışacağız.

BÖLÜM

2

KÜRESELLEŞME II

BAZI TEMEL KONULAR, TARTIŞMALAR VE ANLAŞMAZLIKLAR[1]

Küreselleşme Diye Bir Şey Var mı?

Eğer Küreselleşme Diye Bir Şey Varsa, Bu Ne Zaman Başladı?

- Bütünleşik • Döngüler • Dönemler • Olaylar
- Daha Kapsamlı, Daha Güncel Değişimler

Küreselleşme mi? Küreselleşmeler mi?

- Ekonomik • Politik • Kültürel • Din • Bilim • Sağlık ve Tıp • Spor • Eğitim

Küreselleşmeyi Yönlendiren Nedir?

Eğer Küreselleşme Diye Bir Şey Varsa, Bu Durdurulamaz mı?

***Globafili* mi yoksa *Globafobi* mi Ağır Basıyor?**

- Globafili [Küreselleşme Sevgisi] • Globafobi [Küreselleşme Korkusu]
- Orta Bir Yol Bulmak

Küreselleşmenin Durdurulamayışı Çok İleri Gitmesinden mi?

Eğer Bir Şey Yapılabilseydi, Küreselleşme Karşısında Ne Yapılabilirdi?

- Hiçbir Şey! • Her Şey! • Gerekli Eylemler Halihazırda Yürürlüktedir
- Yapılması Gereken Çok Şey, Belki de Pek Çok Şey Vardır

Bölüm Özeti

Birinci Bölüm'de küreselleşme hakkında kapsayıcı ve bütünleştirilmiş bir bakış açısı sunuldu; bunun yanı sıra onun (sayısız) unsurlarından en azından *birkaçı* hakkında bazı ayrıntılar verildi. Ne var ki, genelde küreselleşme ve büyük ölçüde burada akıntılara ve engellere, süreçlere ve yapılara vurgu yaparak anlattığımız özel küreselleşme yaklaşımı hiç tartışma konusu değilmiş gibi sunduk. Ancak, küreselleşmeyi inceleyen alanın tamamı farklı kanaatler ve büyük tartışmalarla dolu (Guillen 2001). Bu bölümde, bu farklılıklardan bazılarını sunuyoruz. Amaç, küreselleşmenin daha ayrıntılı bir kavrayışını sergileyebilmek.

Konuya öyle bir girdik ki, 1. Bölüm'deki tartışmayla kıyaslandığında aslında böylesi bir sorunun varlığından bile söz etmek yersiz görünüyor. Sorun dediğimiz, küreselleşme adını hak eden bir dizi gelişme olup olmadığıydı. Önceki tartışma ve aynı zamanda bu kitabın ve başlığının somut gerçekliği de sonuç itibariyle böyle bir olgunun varlığını gösteriyor göstermesine ama biz yine de bu tartışmayı küreselleşmenin mevcudiyeti üzerinden sürdürelim.

KÜRESELLEŞME DİYE BİR ŞEY VAR MI?

Küreselciler: Küreselleşme diye bir şeyin olduğuna ve bunun fiilen bütün yerküreyi kapsadığına inanırlar.

"Büyük küreselleşme tartışması", süreç hakkında kuşku duyanlar ("kuşkucular") ile onu bir gerçeklik olarak kabul edenler ("küreselciler") arasındadır (Held ve McGrew 2000: 1-50).

Küreselciler, küreselleşme diye *bir şeyin olduğu* ve bunun da fiilen yerkürenin tamamını kapsadığı noktasında dururlar. **Kuşkucular** ise küreselleşme diye *bir şeyin olmadığı* çünkü yerkürenin geniş bölümlerinin ve dünya nüfusunun önemli bir kısmının bir bütün olarak ya da önemli bir kesimi itibariyle, genel olarak küreselleşmeyle ilişkilendirilen süreçlerin dışında olduğu ve hatta etkin şekilde bu süreçlerden dışlandığı iddiasındadır. Küreselleşme teriminin gerçek bir küresel olguya işaret etmesinden ötürü, yerkürenin büyük bir bölümünün dışlanmış olmasının küreselleşmenin mevcudiyetini inkâr etmeye yol açtığı da ileri sürülüyor. Dahası, kuşkuculara göre, küresel akıntıları tümüyle önlemese de büyük ölçüde sınırlayan ve özellikle ulus-devlet ve bu türden devletlerin bölgesel grupları tarafından yaratılmış çeşitli engeller bulunuyor.

Kuşkucular: Küreselleşme diye bir şeyin olmadığını iddia ederler.

Küreselciler bu iddiaya verdikleri yanıtta, dünyanın sadece bazı bölgelerinin kapsam dışında olmasının, bunların büyük bir çoğunluğunun küreselleşmenin ağına düşmediği anlamına gelmediğini, buraların da çoğu kez derin bir şekilde, küreselleşmenin tanımına denk düşen bir dizi ilişki yaşadığını söylüyor. Daha da ileri giderek, dünyanın küreselleşmeden tamamıyla etkilenmemiş ya da hemen hemen hiç etkilenmemiş bir parçasını bulmanın imkânsız olduğunu dahi ileri sürüyorlar.

Küreselciler yaygın bir küreselleşme süreci görme eğilimindeyken, kuşkuculara göre tek bir küreselleşme süreci yoktur, pek çok küreselleşmeler söz konusudur (Therborn 2000: 151-79) (*Küreselleşmeler* [*Globalizations*] başlıklı akademik bir dergi de vardır). Aslında küreselleşmeye ilişkin düşüncelerin de pek çok farklı çeşidi bulunuyor; bunlar arasında çoklu genel süreçler (örneğin, ekonomik, politik vb) ve aynı zamanda küreselleşmeyi deneyimleyen zenginler ile yoksullar arasındaki farklılıklar yer alıyor (de Souza Santos 2006: 393-9). Demek ki kuşkuculara göre küreselleşme terimi aşırı bir basitleştirme olarak kalıyor ve dünyayı pek çok farklı biçimde etkileyen bir dizi süreci anlamayı zorlaştırıyor.

Küreselciler, buna, çoklu küreselleşme süreçleri argümanı için çok fazla dayanak olduğunu ve bu yüzden küreselleşmeler terimini kullanmanın anlamlı olacağını söyleyerek cevap veriyor. Ancak, onlara göre, böylesi sadece terminolojik bir farklılık yaratıyor ve her iki kavram da (küreselleşme ve küreselleşmeler) küreselleşmenin önemini onaylıyor. Aslında bu kitapta küreselleşme teriminin kullanımı da genellikle hem genel bir süreci hem de bunun kapsadığı çoklu alt-süreçleri içeriyor (bkz. bundan sonraki bölümler).

Küreselciler, küreselleşmeyi sadece bugüne ait bir varoluş olarak görmekle yetinmiyor, onu giderek güçlenen ve etkisi artan bir olgu olarak ele alıyor. Bu görüşe göre, küreselleşme, pek çok şey arasında dünyada önde gelen bir aktör olan ulus-devletin bu konumunu kaybetmesine yol açan bir dizi süreci içeriyor. Yergin ve Stanislaw'ın sözleriyle, ulus-devlet (esas olarak piyasa karşısında) yakın zamana dek işgal ettiği "komuta mevkisini" yitirdi; bu kayıp ise "yirminci ile yirmi birinci yüzyıl arasında büyük bir bölünmeye işaret ediyor" (1998: xiii). Bu şekilde, sözgelimi, bir zamanlar kendi sınırlarını kontrol etme gücüne sahip bir yapı olan ulus-devlet, en azından bu alanda, önemini yitirip konumunu her türden küresel akıntıya kaptırdı. Artık, merkezi öneme sahip olan şeyler bu akıntılardır ve ulus-devletin de bunları durdurmaya gücü yetmiyor (ya da durdurmayı istemiyor). Ulus-devletin küresel çağda önemi azalıyor ama "bu çağ ulus-devletin sonu değildir, hatta hükümetin sonu, hiç değildir" (1998: 396).

Kuşkuculara göre, belli bir zamanda küreselleşme denilebilecek bir süreç ortaya çıkmış olabilir; ancak artık bunun da sonuna gelinmektedir. Onlar, son yıllarda ulus-devletin kendini yeniden ispatladığını ve merkezi dünya gücü olarak tarihsel rolünü yeniden kazandığını ya da kazanmakta olduğunu iddia ediyor. Bu durum, sözgelimi, halihazırda Meksika sınırındaki ABD icraatlarında gözlenebilir; burada Ulusal Muhafızlar tarafından takviye edilen ve sayıları giderek artan sınır devriyelerinin yer alması, yüksek teknolojili gözlem teçhizatının ve sınır duvarının kullanılması gündeme geliyor. Küreselciler küreselleşmeyi nispeten yeni bir olgu olarak değerlendirirken, kuşkuculara göre küreselleşme dünyanın çeşitli parçalarının birbiriyle ilişkiye geçtiği eski, hatta antik bir süreç için kullanılan yeni bir terimden başka bir şey değil.

Ekonomik açıdan, küreselciler çokuluslu şirketler (ÇUŞ'lar/ Çokuluslu Şirket [Dunning 2006: 173-227; 1995: 461-91]), ulus-aşırı ekonomi ve yeni bir küresel işbölümünün ortaya çıkışı türünden yapılara vurguda bulunuyor. Kuşkucular ise ekonomi bünyesinde az sayıda ÇUŞ'un bulunduğunu –bunların çoğunun kendi asli ulusal topraklarını üs olarak kullandığını (örneğin, Almanya'da Daimler ve Japonya'da Toyota)– ileri sürüyor. Dahası, yukarıda da belirtildiği üzere, kuşkucular ulus-devlet ve ulusal ekonomilere yaptıkları vurguda ısrar ediyor. Onlara göre ekonomik emperyalizmin yeni biçimlere büründüğü şeyler ÇUŞ'lar değil de ulusların bölgesel blokları ve aynı zamanda belirli uluslardır. Buna ilaveten, ulus-devlet, özellikle de bunların oluşturduğu güçlü gruplar (G-8'ler; bu ve benzeri örgütlenmeler üzerine bir tartışma için bkz. Bölüm 8) küresel ekonomi üzerinde büyük bir denetim sağlamayı ve bunu düzenlemeyi sürdürüyor.

Küreselcilerin buna yanıtı ise şöyle: Pek çok ÇUŞ'un bünyesinden çıktığı ulus-devletle beraberliğini muhafaza etmesi bir gerçek olsa da, böyle bir beraberlik zaman içinde önemini yitiriyor. Sözgelimi, GM'nin [General Motors] ABD'deki verili durumda sürekli aşağıya giden çizgisi ve başka yerlerdeki (örneğin, Çin) başarısı gözler önündeyken, bu şirket (eğer ayakta kalırsa) sonuçta ABD ile bütün bağlantılarını koparıp, üssünü başka bir yere taşıyabilir ve üretimini de burada sürdürebilir.

Küreselciler, ayrıca, ulus-devletin güçlü ya da zayıf olmasının küreselleşme gerçekliğiyle hiçbir ilgisinin olmadığını da iddia eder. Aslında, ulus-devlet ister güçlü ister zayıf olsun, küreselleşmede merkezi bir konumda yer alır. Sözgelimi, ulus-devletin küresel göçmen akıntılarını, bunun yanı sıra uyuşturucu ve seks ticaretini denetim altında tutma kapasitesi inişli çıkışlıdır; ancak bu durumun küreselleşme gerçeğinin süregelen mevcudiyeti ya da ulus-devletin bu gerçeklikte üstlendiği kayda değer rolü üzerinde bir etkisi yoktur. Küreselciler, yine tek başlarına ya da topluca, ulus-devletlerin mevcut gücünün inkâr edilemez olmasına rağmen, bunların ekonomik piyasaları denetleme kabiliyetlerinin de tedricen azaldığını ve bazı piyasalarda (örneğin, finans piyasalarında) bunların denetiminin halihazırda en düşük noktada bulunduğunu da ileri sürer.

Politik bakımdan, küreselciler çokyönlülüğe vurgu yaparken kuşkucular hükümetler arası ilişkilere önem vermeyi sürdürüyor. Yani küreselciler, küresel bir dünyada pek çoğu hükümetleri ilgilendirmeyen bütün ilişki çeşitlerini mümkün görürken; kuşkucular, dünyanın ulusal hükümetler arasındaki ilişkiler doğrultusunda yönlendirilmeye devam ettiğini savunuyor.

Küresel düzen bağlamında, kuşkucular ulus-devletlerin ve uluslararası yönetimin uluslararası düzendeki rolüne vurgu yapmayı sürdürüyor; küreselciler ise basitçe ulus-devletlerden daha fazlasını içeren çok tabakalı bir küresel yönetim gözlemliyor (örneğin, Hükümet Dışı Örgütlenmeler [NGO'lar] ve uluslararası kamusal örgütler [INGO'lar]). Dahası, küreselciler bu alanda büyümekte olan küresel sivil toplumun öneminin ve dünyanın kozmopolit yöneliminin de farkında. Bütün bunlar, ileride de göreceğimiz üzere, ulus-devletlerin ve uluslararası yönetimin rolünün azalmasına yol açıyor.

Kültürel açıdan, küreselciler küresel bir popüler kültürün, yani çok sayıda insan için ortak olan ve dünyanın çoğu yerinde oluşan bir kültürün ortaya çıkmasına büyük önem veriyor. Kuşkucular, ortak küresel bir kültür tezini, özellikle de ABD tarafından yönlendirilen böyle bir kültürü reddediyor. Onlara göre, böyle bir kültürün tamamı abartılmış bir şeydir. Küresel bir popüler kültür belli ölçülerde var olup geliştiyse de, son yıllarda ulusal ve bölgesel kültürel bağımsızlığın yeniden değer kazanmasıyla bu da düşüşe geçmiştir ve genel olarak kültür, giderek pek çok farklı etkilerle pek çok farklı kaynaklar tarafından çeşitlenmekte ve şekillenmektedir. Sözgelimi, internet dahi büyük ölçüde ulusallaşmıştır ve artık bir Alman ya da Japon internetinden söz etmek mümkündür.

Konuya ilişkin olarak, küreselciler sabit politik kimliklere katı şekilde bağlı insanların azaldığına vurgu yapıyor. Böyle bir azalma, insanları küresel popüler kültüre daha açık hale getiriyor. Kuşkucular ise bunun tersine, bir kez daha, milliyetçiliğin ve ulusal kimliklerin son dönemlerde yeniden ortaya çıktığına işaret ediyor. Bu durum tek başına sadece küreselleşme açısından önem taşımaz, aynı zamanda güçlü ulusal kimliklerin küresel bir popüler kültürün etkisini sınırlamaya hizmet edebileceğini de öngörür.

Kitabın ilerleyen bölümlerinde, küreselciler ve kuşkucular tarafından tartışılan pek çok konuya yeniden dönme imkânı bulacağız. Ne var ki, bu noktada şunu açıkça ifade etmek gerekiyor: Sonuç olarak, kuşkucuların bazı eleştirilerinin ve konumlarının taşıdığı değere rağmen, hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde, biz de haklı olarak küreselleşme diye adlandırılabilen süreçler ve yapılar dizisinin var olduğu kanaatine ulaşıyoruz. Bu anlamda elinizdeki kitap, 1. Bölüm'de bahsedildiği üzere, her ne kadar kuşkucuların bazı argümanlarına duyarsız olmasa da, küreselleşme üzerinde küreselci bir konumu benimsemiştir.

EĞER KÜRESELLEŞME DİYE BİR ŞEY VARSA, BU NE ZAMAN BAŞLADI?

Bu bölümde, giderek karmaşık bir sorun haline gelen, küreselleşmenin kaynağı konusunda beş farklı yaklaşımı sunacağız.

BÜTÜNLEŞİK

Nayan Chanda (2007: xiv) şöyle diyor: "Küreselleşme, başka şeylerin yanı sıra daha iyi ve tatmin edici bir hayat arayışında olan temel bir insani arzudan kaynaklanır." Bu tespit onu, "daha iyi yiyecek ve güvenlik arayışında olan atalarımızdan küçük bir grubun Buz Çağı'nda Afrika'dan yola çıktığı zaman meydana gelen, insan türündeki ilk küreselleşmenin" izini sürmeye yöneltiyor. "Atalarımız elli bin yıl Okyanus kıyılarında gezindikten ve Orta Asya'da avlandıktan sonra, nihayet bütün kıtalara yerleştiler." Chanda'nın, küreselleşmenin insanlarla bütünleşik olduğu görüşü, burada kabul ettiklerimiz arasında yer almıyor; çünkü biz artık kendine özgü bir küresel çağda yaşadığımızı savunuyoruz.

Chanda, daha iyi bir hayat ve ticaret, misyon çalışması (din), macera ve fetih (politika ve savaş) olmak üzere, temel "arzu"yla[2] bağlantılı dört özellik üzerinde duruyor. Bütün bunlar küreselleşmenin asli görünümleridir ve başka pek çok şey gibi bunların hepsinin izi insanlığın başlangıcına dek sürülebilir; işte biz bu kitapta da bunları ele alıyoruz.

DÖNGÜLER

İkinci bakış açısı ise, küreselleşmenin uzun dönemli bir döngülü süreç olduğudur. Bu bakış açısında tek bir başlangıç noktası bulmak zordur; ama bunun da ötesinde uzun süreden beri küreselleşme döngüleri olduğundan böyle bir çaba da son derece önemsizdir ve asıl önemli olan da herhangi bir aşama ya da başlangıç noktası değil, işte bu döngülerdir (Scholte 2005). Chanda'nın görüşü gibi bu görüş de bugün bizim yeni bir "küresel çağ"da yaşamakta olduğumuz teziyle çatışmaya yatkındır. Bu görüş daha çok geçmişte başka küresel çağların bulunduğunu ve şimdi de yeni bir küresel çağa ya da bunun en üst noktasına ulaşmış gibi göründüğümüzü, bunun da gelecekte geri çekilmeye ve ortadan kaybolmaya mahkûm olduğunu savunur. Böylece sonuçta bu da küreselleşme sürecindeki yeni bir döngüyle yer değiştirecektir.

DÖNEMLER

Küreselleşmenin başlangıcına ilişkin üçüncü yaklaşıma verdiği bir örnekte Therborn (2000: 151-79), art arda meydana gelen ve her biri kendi başlangıç noktasına sahip altı büyük dönem ya da "dalga"dan söz ediyor:

1. Dinlerin (örneğin, Hıristiyanlık, İslamiyet) küreselleşmesine tanıklık eden dördüncü yüzyıldan altıncı yüzyıla kadar olan dönem.
2. Avrupa sömürge fetihleriyle karakterize edilen on beşinci yüzyıl sonları.
3. Küreselleşmenin Avrupa ülkelerinin kendi aralarındaki çeşitli savaşlarla sonuçlandığı on sekizinci yüzyılın sonu ve on dokuzuncu yüzyılın başları.
4. On dokuzuncu yüzyılın ortasından 1918 yılına kadar geçen süre; Avrupa emperyalizminin zirvede olduğu dönem.
5. II. Dünya Savaşı sonrası dönem.
6. Soğuk Savaş sonrası dönem.

Bu sıralamadan hareketle Therborn küreselleşmenin günümüz dünyasına özgü *olmadığı* sonucuna varıyor. Ne var ki, onun tarihsel ve dönemsel bakış açısı aynı zamanda döngüsel küreselleşme tezini de reddediyor. Buna göre, geçmiş dönemler, en azından ilk biçimleriyle, geleceğin belli bir noktasında geri dönmez.

Robertson (1990: 15-30) ise çok farklı ve yeni olmaktan çok uzak bir dizi dönem (ya da aşama) öneriyor. Küreselleşmenin başlangıcını on beşinci yüzyıl başına dek uzatıyor ancak bunun 1800'lerin sonuna dek yükselmeye başlamadığını da belirtiyor:

1. Avrupa'da Tohumun Atıldığı Aşama (on beşinci yüzyıl başlarından on sekizinci yüzyıl ortalarına dek). Bu dönemdeki önemli gelişmeler güneş merkezli bir evren anlayışı, modern coğrafyanın başlangıcı ve Gregoryen takviminin yaygınlaşmasıdır.
2. Ağırlıklı olarak Avrupa'daki Büyüme Aşaması (1700'ler ortasından 1870'lere). Bu dönemdeki çok önemli gelişmeler arasında "resmileştirilmiş uluslararası ilişkilerdeki kavrayışın kristalleşmesi", "çok daha somut bir insanlık anlayışı" ve "uluslararası ve ulus-aşırı düzenleme ve iletişimle ilgili sözleşmeler ve kurumlardaki keskin artışlar" yer alıyor (1990: 26).
3. Ayağa Kalkış Aşaması (1870'lerden 1920'lerin ortalarına). Bu dönemdeki çok önemli gelişmeler arasında "iletişimin küresel biçimlerinin sayısındaki ve hızındaki keskin artış, ekümenik hareketin ortaya çıkması, küresel yarışmaların gelişmesi –örneğin, Olimpiyatlar, Nobel Ödülleri– Dünya Zamanı saat ölçüsünün yerleşmesi ve Gregoryen takviminin yerkürenin hemen her yerinde benimsenmesi, Birinci *Dünya* Savaşı ve Uluslar Ligi" yer alıyor (1990: 27).
4. Hegemonya mücadelesi aşaması (1920'lerden 1960'ların ortalarına). Bu dönem hâlâ kırılgan olan küreselleşme için yapılan savaş (II. Dünya Savaşı) ve anlaşmazlıklar (Soğuk Savaş) ile karakterize ediliyor. BM bu dönemde kuruldu.
5. Belirsizlik Aşaması (1960'lardan 1990'ların başına[3]). Pek çok küresel gelişme bu dönemde meydana geldi; bunlar arasında Üçüncü Dünya'nın küresel sisteme girmesi, Soğuk Savaş'ın (ve iki kutupluluğun) sona ermesi, nükleer silahların yaygınlaşması, dünya sivil toplumu, dünya yurttaşlığı ve küresel medya sisteminin pekişmesi yer alıyor. Robertson, 1990'ların başında küresel sistemde "kriz eğilimleri" tespit etmişti; ancak her şey bir yana küreselleşme de (hâlâ bu türden kriz eğilimleri içerse bile) bu tarihten itibaren hızlanmıştı.

Robertson bu konuyu tekrar ele almak durumunda olsaydı, bu arada yirminci yüzyılın sona ermesiyle birlikte bir başka dönemin de başladığını tespit edebilirdi. Bu dönemsel görüşler, küreselleşmeyi özgül bir durum olarak değerlendirmediklerinden, buradaki, yaşadığımız küresel çağa yapılan vurguyla çelişiyor.

OLAYLAR

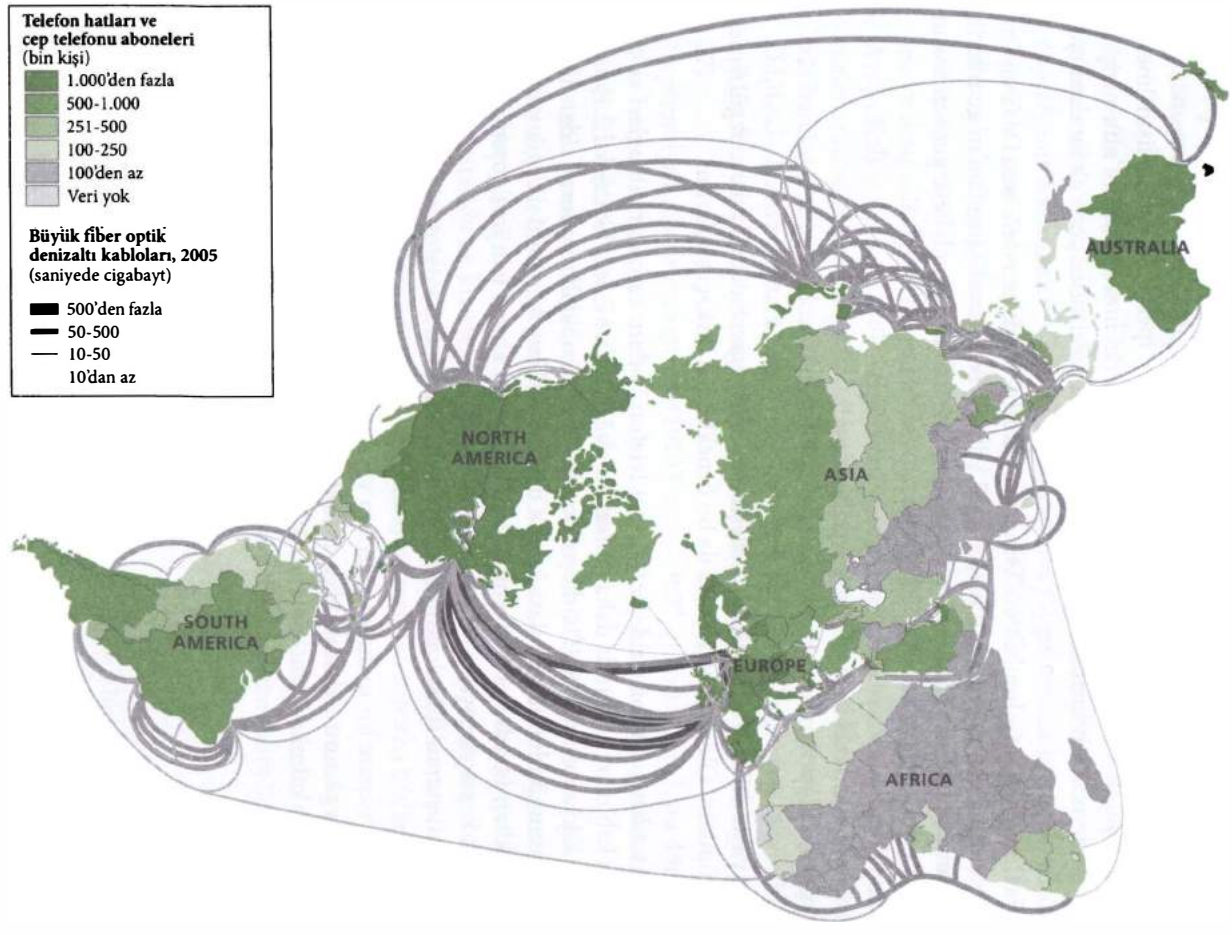
Dördüncü görüşe göreyse, küreselleşmenin başlangıç noktası olarak döngüler ya da büyük dönemler yerine, daha özgül olaylara işaret edilebilirdi.[4] Aslında küreselleşme için bu türden *pek çok* muhtemel başlangıç noktası bulunabilir ve bazıları da şunlardır:

- Romalılar ve onların İsa'dan önceki çok kapsamlı fetihleri (Gibbon 1998);
- Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Hıristiyanlığın yükselişi ve yaygınlaşması;
- Yedinci yüzyıl ve sonrasında İslamiyet'in yaygınlaşması;

- Küreselleşmenin örnekleri olarak ve dönüm noktaları olarak, on birinci yüzyıl boyunca Vikinglerin Avrupa'dan İzlanda'ya, Grönland'a ve Kuzey Amerika'ya yaptığı seyahatler;
- Akdeniz'in her tarafında Ortaçağlarda yapılan ticaret;
- İtalyan şehir devletlerinde on ikinci yüzyılda bankaların faaliyetleri;
- Cengiz Han ordularının Doğu Avrupa'yı on üçüncü yüzyılda yağmalaması (*Economist*: 12 Ocak 2006);
- Marco Polo gibi Avrupalı tüccarlar ve onun on üçüncü yüzyılda İpek Yolu boyunca Çin'e yaptığı seyahatler. (İlginç bir şekilde şimdilerde "demir bir ipek yolu"nun geliştirilmesiyle ilgili tartışmalar yapılıyor; buna göre en azından Marco Polo'nun İpek Yolu'nun cazip görüntüsünü yeniden canlandırmak üzere Asya'nın çeşitli ülkelerinden geçecek bir demiryolu şebekesi düşünülüyor.[5]);
- 1492 yılında Christopher Columbus'un "Amerika'yı keşfi". Bu dönemde Vasco Da Gama'nın 1498 yılında Ümit Burnu'nu dolanması ve 1522 yılında Ferdinand Magellan'ın gemilerinden birinin dünyanın etrafını dolanmayı tamamlaması da diğer önemli keşif gezileri arasında yer alıyordu (Joel Rosenthal 2007: 1237-41);
- Özellikle on dokuzuncu yüzyıldaki Avrupa sömürgeciliği;
- Yirminci yüzyıl başındaki küresel İspanyol gribi salgını;
- Yirminci yüzyılın ilk yarısında meydana gelen iki dünya savaşı.

Özellikle son yıllar dikkate alınarak küreselleşmenin başlangıcı hakkında daha özgül örnekler vermek de mümkün. Oldukça seçici olsa da bu örneklerden birkaçı şunlardır:

- 1956- İlk transatlantik telefon kablosu (küresel telefon hatları, cep telefonu ağları ve fiber optik denizaltı kabloları hakkında daha güncel bir değerlendirme için bkz. Şekil 2.1);
- 1958- Atlantik Okyanusu'nu 1930'larda yol boyunca çeşitli noktalarda duran deniz uçaklarıyla geçmek mümkündü; bu alandaki büyük devrim ise Pan Am transatlantik yolcu uçağının New York'tan Londra'ya (Newfoundland'de benzin almak için iniş yapması dışında durmaksızın) ilk kez uçmasıydı;
- 1962- Telstar uydusunun fırlatılması ve hemen ardından ilk transatlantik televizyon yayınlarının başlaması;
- 1966- Dünyanın yekpare bir uydu fotoğrafının yayımlanması. Bu olay sadece dünyanın tek bir yer olduğu duygusunu uyandırmakla (küresel bilinçlenmeyi artırmakla [Robertson ve Inglis 2004: 38-49]) kalmadı; aynı zamanda küresel çevre hareketinin gelişiminde önemli bir rol oynadı;

Şekil 2.1 Fiber optikler. Dünya giderek artan şekilde yeraltındaki ve denizatındaki kablolar ve cep telefonu ağlarıyla bağlanıyor. Fiber optik kablolar e-mail'lerin, verilerin, konuşmaların şimşek hızıyla iletilmesine imkân tanıyor. Cep telefonları ise, Afrika ve Asya'nın kırsal kesimleri de dahil dünyanın daha önceden hiçbir telefon hattı hizmetine sahip olmayan bölgelerinde telefon hizmetinin yaygınlaşmasına yarıyor. National Geographic Society'nin izniyle, *College Atlas of the World* (2007) H. J. de Blij ve Roger M. Downs. The World, s. 61.

- 1970- ABD'de bankalar arası takas sisteminin (Clearing House Interbank Payment System [CHIPS]) yaratılmasıyla mali kuruluşlar arasında fonların küresel elektronik transferi (şimdi günde 2 trilyon dolar) mümkün hale geldi;
- 1977- SWIFT* uygulamasıyla birlikte fonların küresel düzlemde bireylere transferi mümkün hale geldi.
- 1988- Arpanet (1969 yılında kurulmuştur) temelli modern internetin kurulması. İnternetin büyük gelişme kaydetmesi yıllar alsa da, bu olay milyarlarca insan için küresel bağlantı bakımından bir dönüm noktası olmuştu.
- 2001- New York'ta İkiz Kulelere ve Washington'da Pentagon'a düzenlenen terörist saldırı; daha sonra Madrid'de (11 Mart 2004) ve Londra'da (7 Temmuz 2005) trenlere yapılan terörist saldırılar. Şu satırlar 11 Eylül'ün küreselleşmenin başlangıcı olarak (en azından yüksek eğitimli kimseler tarafından) ele alınabileceğini gösteren özgül bir örnektir: "11 Eylül 2001 terörist saldırılarından bu yana, uluslararasılaşma, öğrencileri küreselleşmiş bir dünyaya hazırlama ve öğretim üyelerinin de kendi disiplinlerinde güncel gelişmeleri izlemesine katkıda bulunabilme bakımından üniversitelerin gündemlerinin üst sıralarına yükselmiştir" (Lewin 2008b: 8).

Bütün bunlar bizi elbette yaşadığımız güne çok yaklaştırıyor. Ama başka özgül olayların (özellikle Büyük Çöküş'ün) gelecekteki gözlemciler tarafından küreselleşmenin doğumu ya da daha fazla gelişmesiyle bağlantılı olarak ele alınması da pekâlâ mümkündür. Özgül tarihsel olaylara bu şekilde odaklanma, genellikle bu kitaptaki, yaşadığımız küresel çağa yönelik odaklanmadan daha az rastlanan bir durumdur.

DAHA KAPSAMLI, DAHA GÜNCEL DEĞİŞİMLER

Beşinci görüş, daha kapsamlı ama yine de güncel değişimlere odaklanıyor. Bu görüş, yirminci yüzyılın ikinci yarısında ani ve büyük bir değişiklik olduğu iddiasında. Bu türden muazzam değişikliklerden üçü akademisyenler tarafından bugünkü haliyle küreselleşmenin başlangıç noktası olarak şöyle tanımlanıyor:

1. II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda ABD'nin *tam anlamıyla* küresel güç olarak ortaya çıkışı.

ABD (1950'lerin başında Kore'de; 1960'larda ve 1970'lerin başında felakete yol açan şekilde Vietnam'da) sadece askeri gücünü dünya çapında yaygınlaştırmakla kalmamış, rakiplerinin pek çoğunun (Almanya, Japonya) savaş sayesinde askeri ve/veya ekonomik açıdan tahrip olmasıyla (Mihver devletleri yanı sıra Fransa ve İngiltere gibi Müttefik devletleri) hâkim bir endüstriyel güç haline gelerek ekonomik kapsama alanını da genişletmişti. Amerika'nın küresel kapsamına giren diğer görünümlerinin çoğu ya bu değişikliklere eşlik etmiş ya da bunların hemen ardından gelmişti. Bunlar arasında, ABD yönetiminin diplomatik etkinliği, ABD medyasının kapsamı, Hollywood'un gücü vb de yer alıyordu. Böyle bir görüş küreselleşmeyi Amerikalılaşma düşüncesiyle yan yana değerlendirir (bkz. Bölüm 4).

* SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication) dünya çapında bankalar arasında elektronik fon transferi sağlayan bir sistemdir. Bankalar arası ödeme transferlerinin birkaç dakika içinde gerçekleşmesini sağlar. (ç.n.)

2. Çokuluslu Şirketlerin (ÇUŞ'lar) ortaya çıkışı.

Dünyanın büyük şirketlerinin izleri, örneğin Almanya, İngiltere ve ABD'de on sekizinci yüzyıl ile on dokuzuncu yüzyılın başlarına dek uzanıyor. Bunlar başlangıçta, bünyesinde yer aldıkları ülkelerle sıkı şekilde bağlantılıydılar ve işlerinin çok büyük bir bölümünü bu ülkelerde gerçekleştiriyorlardı. Ne var ki, zaman içinde, bu şirketler uluslararası alanda giderek daha fazla iş yapmaya yöneldiler. Böyle yaparken de, durağanlaşan ya da azalan kârlar nedeniyle kapitalizmin uluslararası pazarlara açılmak zorunda olduğu, aksi halde yok olacağı yönündeki, Marx'ın ünlü sözünü haklı çıkarıyorlardı. Marx ve Engels (1848/2000: 248-9) bu durumu şöyle dile getirmişti:

> Burjuvazi, sürekli genişleyen pazar ihtiyacını karşılayabilmek için yerkürenin her yanına el atıyor. Her yere yerleşmesi, her yerde yapılaşması, her yerde bağlantılar kurması gerekiyor. Burjuvazi, dünya pazarını sömürmek yoluyla, her ülkedeki üretim ve tüketime kozmopolit bir karakter kazandırmıştır... Eski tarzda kurulmuş bütün ulusal endüstriler yok edilmiştir ya da her gün yok edilmektedir. Bunlar... artık yerli hammaddeyi değil en uzak bölgelerin hammaddelerini işleyip, mamulünün de yalnız kendi ülkesinde değil dünyanın her yerinde birden tüketildiği yeni sanayiler tarafından bir kenara itiliyor. Yerli imalatla karşılanan eski ihtiyaçların yerini de, en uzak ülke ve iklimlerin ürünleriyle ancak giderilebilecek ihtiyaçların aldığını tespit ediyoruz. Eski yerel ve ulusal kapalılık ve kendi kendine yeterlilik yerine de, ulusların her yönde hareketliliği ve her yönde birbirine bağımlılığı ile karşılaşıyoruz.

Sözgelimi, bir zamanların büyük Amerikan otomobil şirketlerinden olan Ford ve General Motors'un kökeni sadece ABD değildi; fakat, en azından başlangıç itibariyle, kendileri ya da ABD'deki taşeron şirketleri tarafından üretilen ürünlerin ya da parçalarının hepsini olmasa da çoğunu Amerikan piyasasında satıyorlardı. Elbette bunlar farklı türde çeşit çeşit hammadde de ithal ediyordu (ve otomobillerini yurtdışında da, özellikle Avrupa'da satıyorlardı); ancak esas olarak yaptıkları işin önemli bir kısmı ABD'de gerçekleşiyordu. Dahası, bu şirketlerin üst düzey yöneticileri, çalışanları ve yatırımcıları da büyük ölçüde Amerikalılardan oluşuyordu. Ne var ki yirminci yüzyıl boyunca söz konusu şirketler otomobillerinin çoğunu dünyanın diğer yerlerine ihraç etmeye, kendi markalarıyla (ve başka markalarla) otomobil satabilmek için başka ülkelerde fabrika açmaya yöneldikçe, ürünleri için bu ülkelerin farklı ihtiyaçlarını esas aldıkça (örneğin, daha küçük ve benzinden tasarruf eden arabalar) bu durum değişmeye başladı; son zamanlarda da bu şirketler ABD piyasası için amaçladıkları otomobil üretimlerini daha büyük ölçüde başka ülkelere taşımış durumdalar ve üretimlerini de ya kendi fabrikalarında ya da bu ülkelerdeki taşeron firmaların fabrikalarında gerçekleştiriyorlar.

Bu ve diğer yollardan, Ford ve General Motors birer çokuluslu şirket haline geldi. ÇUŞ'lar ise doğaları gereği, küreselleşmenin asli parçalarıdır. Aslında ÇUŞ'lar sadece küreselleşmeyle ilgili değildir; bu süreç, şirketin *bünyesinde* meydana gelen bütün küresel akıntı çeşitleri (kısımlar, insanlar, para) olarak organizasyona içselleştirilmiştir.

Bir zamanların Amerikan otomobil şirketlerinin "Üç Büyükler"i arasında yer alan şirketlerden üçüncüsü Chrysler'ın durumu da bu bakımdan çok çarpıcıdır. Başlangıçta, Chrysler da Ford ve GM ile aynı yolu izledi ve giderek çokuluslu hale geldi. Ne var ki Chrysler uzun süredir Üç Büyükler arasında marjinal bir niteliğe sahipti; herkesin bildiği üzere, ABD yönetiminden 1979 yılında aldığı tartışmalı bir borç sayesinde paçayı zar zor kurtarabilmişti. Ne var ki bu ancak kısa dönemli bir yardım olabildi ve 1988 yılında Chrysler, Mercedes Benz otomobillerinin Alman imalatçısı tarafından devralındı ve ismi de Daimler-Chrysler AG olarak değiştirildi. Bu durum açıkça bir ÇUŞ'un oluşumunu temsil ediyordu; aslında Daimler-Benz'in kendisi (ve Chrysler) de daha önceden çokuluslu bir şirketti ve başka şeylerin yanı sıra, dünyanın başka

yerlerine olduğu gibi ABD'ye de epey otomobil satmaktaydı. Yine de bu evlilik kısa dönemli oldu ve Daimler 2007 yılında Chrysler'daki hissesini sattı. Chrysler şimdi bir kez daha kendi ayakları üzerinde durabilmek için mücadele ediyor; öte yandan Daimler gibi o da hâlâ çokuluslu bir şirket olmayı sürdürüyor.

Elbette Amerikan ve Alman otomobil şirketleri artık bu endüstride dünya lideri değiller. Bunların yerini Japon şirketleri, özellikle de Toyota, Nissan ve Honda aldı (bunların yanı sıra Koreli şirketler de [örneğin Hyundai, Kia imalatçıları] küresel bir güç sergiliyor.) Ne var ki bu şirketler artık günümüzdeki ÇUŞ'lardır; sadece ABD'de (ve başka pek çok ülkede) araç satmakla kalmıyor, Kuzey Amerika'nın çeşitli bölgelerindeki fabrikalarında üretim de yapıyorlar. Günümüz otomobil imalatçılarının durumu, ÇUŞ olmuş ve dolayısıyla küreselleşmenin önemli ve belirgin bütünleyici parçaları haline gelmiş ulusal şirketlere verilecek örneklerden sadece bir tanesidir.

3. Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi.

Küreselleşmenin daha da güncel olduğu ve 1991 yılında "Demir Perde" ve Sovyetler Birliği yıkılana dek, gerçek anlamıyla başlamadığı bile ileri sürülebilir. Bu olaylarla birlikte, dünyanın esas olarak "kapitalist" ve "komünist" alanlara bölünmesi durumu ve bunlar arasında yer alan her türden engel hızla ortadan kalktı. Dünyanın başlıca bölgeleri yirminci yüzyılın başından beri ilk kez küresel akıntıların bütün çeşitlerine; göç, turizm, medya, diplomasi ve özellikle ÇUŞ'ların ve diğer iş kollarının kapitalist ekonomik işlemlerine açık hale geldi. 1991 yılından önce "özgür" dünyanın büyük bir kısmında yaygınlaşmış olan küresel süreçler, Sovyetler Birliği'nin artık birer bağımsız devlet niteliği kazanmış parçalarına, özellikle Rusya'ya ve onun müttefiklerine sel gibi aktı.

Komünizmin kalıntıları ise özellikle Küba, Kuzey Kore ve en azından kâğıt üzerinde Çin'de sürüyor. Küba, aslında, büyük ölçüde ABD'nin 1962 yılından beri Küba ile yapılan ticarete ambargo koyması ve ambargonun bu zamandan beri çeşitli kereler genişletilmesi ve sistematik hale getirilmesi nedeniyle küresel kapitalizmin dışında kalıyor. Ne var ki ambargonun kendisi bile tek başına küreselleşmenin bir ifadesidir; ABD Küba ile ticaret akışını sınırlamak ya da durdurmak amacıyla ve dünyanın başka yerlerindeki ülkelerin Küba ile ticaretini önlemek ya da yasaklamak amacıyla engeller dikmiş oluyor. Bunun yanı sıra Çin, elbette, kısa sürede olmasa da ve hükümeti en azından isim olarak komünist olarak kalsa da, küresel kapitalizmin başlıca *bir* gücü oluyor (Fishman 2006). Her durumda, Çin küreselleşmeyle sadece ekonomik bakımdan değil pek çok alanda da ilgileniyor (buna en iyi örnek Pekin 'de düzenlenen 2008 Olimpiyatları'dır).

Yaşadığımız küresel çağ hakkında bu kitapta benimsenen bakış açısı, en fazla yirminci yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen kapsamlı değişimlere odaklanmıştır. Diğer bakış açılarının hepsi de küresel süreçlerle ilgilenir; ancak bunlar coğrafi alanlara çok fazla bağlı kalır ve yirminci yüzyılın sonlarında hızlanan küresel süreçleri fazla genişletmeden ve fazla yoğunlaşmadan ele alırlar. Bu yüzden burada benimsenen bakış açısı, küreselleşmeyi, asıl başlangıç noktası II. Dünya Savaşı'nın bitiminin hemen sonrasına tekabül eden, nispeten güncel bir gelişme olarak değerlendiriyor.

KÜRESELLEŞME Mİ? KÜRESELLEŞMELER Mİ?

Her ne kadar küreselleşmeyi genel terimlerle tartışabilmemiz mümkün olsa da, böyle bir tartışma, daha önce de işaret ettiğimiz üzere, çeşitli türlerde küreselleşme, çeşitli küreselleşmeler, olduğuna ilişkin önemli bir olguyu anlaşılmaz kılacaktır; oysa bu olgunun da tanımlanması ve bunlar arasındaki ilişkilerin açığa çıkarılması gerekir (Hoffman 2002: 104-15). Bu kitapta değerlendirilecek olan küreselleşmenin başlıca türlerinden[6] *bazıları* aşağıda yer alıyor:

EKONOMİK

Görmüş olduğumuz üzere, pek çok gözlemciye göre küreselleşme ekonomik küreselleşmedir.[7] Ekonomik küreselleşme elbette büyük bir öneme sahiptir, hatta en önemli odur diyebiliriz; ancak (aşağıda da görüleceği üzere) başka önemli küreselleşme türleri de vardır.

POLİTİK

Ekonomik küreselleşmenin büyük ölçüde etkisinde olmasına rağmen, politik küreselleşme tek başına ekonomiye indirgenemez. Sözgelimi, ABD'nin 1991 ve 2003 yıllarında Irak'a açtığı savaşların kesinlikle ekonomik bir motivasyonu bulunuyordu (örneğin, Ortadoğu petrolünün korunması, hatta belki de Irak petrolü üzerinde daha fazla denetim sağlamak); ancak pek çok başka etmen de söz konusuydu ("kitle imha silahları" ve Irak'taki el-Kaide korkusunun yanlış yönlendirilmesi, genel olarak İslam'ın ve özel olarak Saddam Hüseyin'in şeytanlaştırılması vb). **Politik küreselleşme** üzerine inceleme yapanlar uluslararası ilişkiler bağlamında düşünmeye yatkındır. Ne var ki bu alandaki küreselleşme incelemelerinin can alıcı katkısı, uluslararası ilişkileri kavramakla kalmayıp küresel düzlemde varolan başka türden politik ilişkilere uzanmasıdır. Bunlara örnek olarak küresel örgütlenmeler, özellikle Birleşmiş Milletler (BM), bünyesinde yer aldıkları ulus-devletleri de aşan dinler ve şehirler arasındaki ilişkiler ve herhangi bir ulus-devlete ait olmayan ya da tek bir devlette konumlanmış olmayan, yani "devletsiz" olan terörist örgütlenmeler (örneğin el-Kaide) gibi daha özgül olgular gösterilebilir. Aslında, devletsizlik ve bununla bağlantılı olarak giderek çoğalan sorunlar (örneğin, sadece kâğıt üzerinde hükümete sahipmiş gibi görünen Pakistan'ın aşiret bölgelerinde, çeşitli Afrika ülkelerinde [örneğin Somali, Kongo]) küresel ilgi ve kaygı nedenidirler.

Politik küreselleşme: Uluslararası ilişkiler de dahil, küresel düzlemde varolan politik ilişkiler.

KÜLTÜREL

Küreselleşmenin diğer başlıca türlerinden bağımsız, birçok başka türde de kültürel akıntılar vardır. Bunlara örnek olarak gıda (İtalyan, Çinli, Hintli), televizyon programları (BBC ve Al Hurra televizyonu), sinema filmleri (Hollywood'dan ve Bollywood'dan gelenler), müzeler, rock ve klasik müzik performansı turları vb gösterilebilir. Elbette **kültürel küreselleşme**, küreselleşmenin öteki temel türlerinden bütünüyle ayrı ele alınamaz. Bunlar çoğu kez belirli bir ulus-devletten kaynaklanır (örneğin, Hindistan'ın Bollywood'u) ve bunların küresel hareketi çeşitli ülkelerde politik protestolara yol açabilir (en azın-

Kültürel küreselleşme: Çeşitli ülkeler arasında küresel düzlemde varolan kültürel etkileşimler.

dan bazı kimseler tarafından Fransa, İtalya ve başka yerlerde Amerikan tarzı fast food beslenmeye yöneltilen düşmanlık). Daha da önemlisi, kültürel küreselleşmenin bütün bu biçimleri ekonomik kaygılardan etkilenir (örneğin, insanlar başka bölgelerde kâr etmeseler dahi yaptıkları harcamaları karşılayıp karşılayamayacaklarını merak ederler) ve bunun birtakım ekonomik sonuçları da vardır (yeni kültürel katkıların devam etmesi, daha öncekilerin kârlı olması ya da en azından para kaybına yol açmamış olmasına bağlıdır).

DİN

Dünyadaki dinlerin çoğu (Hıristiyanlık, İslamiyet, Yahudilik vb), faaliyet alanı bakımından küreseldir ve genellikle kendi küresel etkilerini artırmayı amaçlar (Beyer 2007: 444-60). Sözgelimi, bir milyon fazla inananı olan Katoliklik, Vatikan tarafından yönlendirilen küresel bir operasyondur. Dünyanın pek çok yerinde Katolikler, Katolik kiliseleri ve Katolik rahipleri bulunur ve her türden bilgi bunlar ile Vatikan arasında dolaşır. Büyük ve küçük pek çok başka din de faaliyet alanı bakımından küreseldir ya da böyle olmayı amaçlar ve dünya çapında başka insanları kendi inançlarına döndürmeye çabalar; bu amaçla misyonerler gönderirler ve dinsel merkezler (kiliseler, camiler, sinagoglar vb) açarlar. İslamiyet yedinci yüzyılda ortaya çıktığından beri küreselleşen bir din olmasına rağmen (Ortadoğu, Kuzey Afrika ve İspanya'ya dek yayılmıştır), bugünlerde İslamiyet'in, özellikle de İslamcı köktendinciliğin küresel bakımdan yaygınlaşması son derece dikkat çekmektedir (Levering Lewis, Vertigans ve Sutton 2002).

BİLİM

Bilim günümüzde doğal olarak küresel bir çabadır; çünkü bu bilginin temeli dünyanın dört bir yanından gelen girdilerle oluşur ve hemen hemen her yere yayılır. Bu durum, epey bir zamandır söz konusu olan bir gerçekliktir (örneğin, atom ve atom altı elementler konusundaki teori üzerine yirminci yüzyılın ilk yarısında çalışmalar yapılmıştır); ancak çeşitli teknolojik ilerlemeler sayesinde daha kolay hale getirilmiştir. İnternetin gelişimi, bilimin küresel karakterinin gelişmesinde ve kapsamının artmasında önemli bir unsurdur. Pek çok bilimsel dergi artık internet üzerinden çevrimiçi yayın yapıyor ve bunlara dünyanın çeşitli yerlerindeki bilim insanlarının erişmesi mümkün oluyor. Dahası, pek çok bilim insanı artık dergilerin, kendi makalesini yayımlamayı kabul etmesini beklemek zorunda değil; kendi çalışmalarını çevrimiçi yayımlayabiliyorlar. Bu türden çalışmalar, genellikle ilk evrelerinde, her yerden bilim insanı tarafından okunabiliyor. Böylece, kendi çalışmaları da neredeyse anında bunlardan etkilenebiliyor ya da okudukları metin hakkında yazar(lar)ına hemen bir karşılık verip gerekli buldukları düzeltmeleri yapabiliyorlar, metnin yazarı da bunu çabucak gözden geçirip yeni halini çevrimiçi olarak tekrar yayımlama imkânına sahip olabiliyor. Bir örnek vermek gerekirse, dünyanın dört bir yanındaki bilim insanları arasındaki büyük işbirliklerinin artık internet ve e-mail aracılığıyla gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

SAĞLIK VE TIP

Sağlık ve tıp da pek çok farklı yoldan giderek küreselleşiyor (Hashemian ve Yach 2007: 516-38). Hastalıklar küresel bakımdan çoğalıyor ve çoğalabiliyor. Ayrıca, tıbbi bilginin ve uzmanlığın ve bunların yanı sıra teşhiste ve çeşitli hastalıkların tedavisinde yararlı teknolojilerin küresel düzlemde yaygınlaşması da söz konusu. Bilimsel bilgiyle birlikte, tıbbi bilginin çoğu artık çevrimiçi olarak elde edilebiliyor ve dünyanın her tarafına hızla yayılabiliyor.

SPOR

Spor da çeşitli yollardan küreselleşiyor (Andrews ve Grainger 2007: 478-97). Şimdiye dek sporun küreselleşmesiyle ilgili başlıca örgütlenmelerin birkaçına değinmiştik; kapsam itibariyle gerçekten de küresel olan diğer sporlar arasında profesyonel tenis ve golf yer alıyor. Küresel medya, özellikle televizyon, sporun küreselleşmesinde ve spor için küresel bir ilgi ve izleyici yaratılmasında önemli bir rol oynuyor.

EĞİTİM

Yüksek öğretim dünyanın birçok bölgesinde yaygınlaşıyor ve aynı şekilde yüksek öğretim sistemleri de çoğalıyor (Manicas 2007: 461-77). Bu durum iş idaresi okulları, özellikle işletme yüksek lisansı veren okullarda fazlasıyla geçerlidir (Clegg ve Carter 2007: 516-38). Son zamanlarda, Amerikan üniversiteleri çeşitli ülkelerde, özellikle de petrol zengini Körfez Ülkeleri'nde, "lisans bölümleri" açıyor (Lewin 2008b: 8).

Ne var ki ilk ve ortaöğretim kurumları küreselleşmeye uyum sağlamada aynı performansı göstermiyor. Günümüzde bu kurumlarda üç kusur göze çarpıyor:

1. Bu okullar genellikle genç insanların ne öğrendikleriyle pek ilgilenmiyor; çoğu öğrenci okulda ne öğrendiği sorulduğunda okulun "sıkıcı" olduğunu söylüyor. Küreselleşmenin çeşitli görünümleri –ekonomik, sosyokültürel, demografik– genç öğrenciler bakımından sadece gündelik gerçeklikler; ancak okullar bu gerçeklikler açısından anlamlı olan pek az şey sunuyor.
2. Okullar, özellikle Kuzey'dekiler, Güney'den gelmiş çok sayıdaki göçmen gencin ihtiyacına uygun yanıtlar vermiyor. Bunlar "genellikle ırksal, etnik, bölgesel ve dilsel azınlık grupları olarak yaftalanıp hızla marjinalleşiyor... Bu genel eğilimlerin sonuçları ise oldukça açık; çoğu zengin ülkedeki göçmen, etnik ve ırksal azınlıklar arasındaki yüksek başarısızlık oranlarından, başarı bakımından yerli ve ırksal azınlıklar arasındaki belirgin farklılıklara kadar çokyönlü bir biçimde ölçülebilir" (Suarez Orozco ve Smith 2007: 3).
3. Belki de en korkutucu sorun Güney'deki okulların başarısızlığı ve Güney'deki pek çok çocuğun ve gencin (200 milyon civarında) okula kayıt olmaması olgusuyla bağlantılıdır. Sonuç olarak, bunlar Kuzey'deki çocukların konumunun daha da gerisine düşmüş oluyor. Dahası, bu eksiklikler, Güney'de yoğunlaşmış bulunan muazzam düzeydeki cehalet sorununu da ağırlaştırıyor ve bu çoğalan cehalet ise sadece Kuzey ile Güney arasındaki uçurumun derinleşmesine yarıyor.

Yeni küresel dünyanın gerçekliklerine uyum sağlanabilmesi için ilk ve ortaöğretimin değişmesi gerekiyor.

Yukarıdaki bilgiler küreselleşmenin kapsamı bakımından en azından bir fikir veriyor; ancak gerçekte bu ifadeler bile bu kitapta ele alınabilecek az sayıdaki küreselleşmeyi içeriyor.

Çoklu küreselleşmeler tezi bakımından önemli bir nokta da, bu tezin küreselleşmeye bir başlangıç noktası bulmayı daha da karmaşıklaştırmasıdır. Açıkçası, küreselleşmede ağırlığın ekonomiye ya da politikaya ya da bilime ya da yüksek öğrenime ve benzeri şeylere verilmesine bağlı olarak farklı başlangıç noktaları ortaya çıkabiliyor. Bu durum başlangıç noktası arayışları bakımından (böyle bir arayışın arzulandığı farz edildiğinde), bir bütün olarak küreselleşmeye

tek bir başlangıç noktası bulmayı amaçlamak yerine farklı küreselleşme biçimlerinin her biri için farklı başlangıç noktaları belirlemeyi daha anlamlı kılıyor. Dahası, her biçimin içinde bile, her biri küreselleşmenin başlangıcı için farklı bir başlangıç noktasına sahip olmaya yatkın alt alanlar da yer alıyor (örneğin, sıtma yüzyıllar boyunca yayılmaktaydı; oysa kuş gribi dünyanın dört bir yanındaki çok sayıda insanı henüz etkisi altına almaktadır [ve belki asla etkisi altına alamayacaktır]).

KÜRESELLEŞMEYİ YÖNLENDİREN NEDİR?

İşte bu da kolay yanıtları olmayan son derece karmaşık bir başka sorudur. Sözgelimi, çoklu küreselleşmeler olduğu gerçeğini kabul ettiğimiz takdirde, demek ki tek bir faktör veya birkaç faktör bulabileceğimizi düşünmemiz aldatıcı olacaktır. Yine de, küreselleşmenin her biri ve her biçimi için bir faktör arayışında olmak, uzun ve sıkıcı bir süreç anlamına gelecektir. Bu noktada, en azından, en genel düzlemdeki küreselleşmenin faktörlerini aramakla kendimizi sınırlamamız gerekir. Genel olarak küreselleşmeye ağırlık verirken, işte bu benzer faktörlerin çoğu da hiç olmazsa daha özgül küreselleşmelerin bazılarına uygulanabilir olacaktır.

Buna yönelik yaklaşım tarzlarından birisi, sosyal bilimlerdeki klasik bölünmeler sayesinde sergilenebilir ki bu da maddi ve ideal açıklamalar arasındaki ayrımdır. *Maddi* ya da materyalist bir açıklama nesnel faktörlere ve güçlere odaklanır. Başka maddi güçler bulunsa bile (örneğin, politik alandaki ulus-devlet) bu yaklaşım genellikle Karl Marx'ın da yaptığı gibi (ki kendisi bir materyalisttir) üretim, teknoloji vb "güçleri" ve "ilişkileri" kapsayan ekonomik güçlere odaklanmak suretiyle gündeme gelir. İşte bu tarz bir akıl yürütmeden ötürü pek çok insan çağdaş küreselleşmenin itici gücü olarak genellikle kapitalizmi ya da günümüzdeki ÇUŞ'ları görmektedir.

Marx'ın da savunduğu görüşün karşı kutbundaki görüş ise küreselleşmenin asıl itici güçlerinin maddi faktörler değil *ideal* faktörler olduğu düşüncesindedir. İdeal faktörlere yapılan vurgu, filozof G. W. F. Hegel ve takipçileri "genç Hegelciler"in belirgin özelliğiydi. Marx da bu entelektüel koşullarda yaşadı; ancak çok iyi bilindiği üzere ideal faktörler yerine maddi faktörlere ağırlık vererek Hegel'i ayakları üzerine dikmiş oldu. Ne var ki Marx, ideoloji gibi fikir sistemleriyle tali de olsa ilişkisini sürdürdü (ideoloji için daha fazla bilgi, hiç değilse bunun küreselleşmenin neo-liberal görüşüyle bağlantısı için bkz. Bölüm 5). Günümüzde küreselleşmeye dair idealist pozisyon, asıl itici güçlerin düşünüşteki, fikirlerdeki ve ayrıca bilişim ve bilgideki değişimler olduğudur. Buna göre, yerel ve hatta ulusal bağlamda düşünmek yerine giderek daha fazla küresel düşünürüz. Ve bilgi temelimiz de öyle bir biçim alır ki bu da ancak küresel bir faaliyet alanında var olur. Bu ikinci duruma örnek vermek gerekirse küresel iklim değişikliğinden söz edebiliriz. Bazı yollardan (sözgelimi, sinema filmleri ve Al Gore'un [2006] yazdığı *An Inconvenient Truth* gibi kitaplarda olduğu üzere) küresel iklim ve iklim değişikliği hakkında pek çok bilgi edinmeye başlarız; bu bilgilerimiz belki de kendi yaşadığımız yerdeki iklim hakkında bildiklerimizden daha fazladır. Ve küresel iklim değişikliği hakkındaki bu daha fazla bilgi, bunun sebepleri ve sonuçlarıyla ilgilenmek üzere daha ciddi küresel çabaların ortaya konulmasına da yol açar. Böylece, bu görüşe göre, küreselleşme maddi değişiklikler değil, düşünce ve bilgilerdeki değişiklikler sayesinde yönlendirilmiş olmaktadır.

Elbette bu konuda bir orta yol da var; bu da *hem* maddi *hem de* ideal faktörlerin büyük öneme sahip olduğunu dile getiriyor. Toplumsal teori tarihi bağlamında, Max Weber böyle

bir görüşü benimseyebilecek en ünlü toplumsal kuramcıydı. Marx'ın ve Marksistlerin tersine, Weber ideal faktörlerin öneminden söz etmişti (örneğin, Batı'da kapitalizmin yükselişinde Protestan ahlakının rolü [Weber 1904-5/1958]); bunu da *hem* manevi *hem de* ideal faktörlerin önemini kabul eden daha geniş bir görüş bağlamında dile getirmişti (Weber 1927/1981). Aslında Weber, sonuçta maddi faktörleri asıl itici güç olarak görmekteydi; ancak bizim açımızdan dikkate değer olan, onun *her ikisinin* önemine de gereken ağırlığı vermesidir. Böylece, bu bakış açısıyla, küreselleşmeyi hem maddi hem de fikri itici güçlerin yönlendirdiğini görebiliriz. Bu durum, hem fikirler (örneğin Al Gore'un fikirleri) hem de maddi gerçeklikler (yüksek benzin fiyatları) tarafından yönlendirilmekte olan günümüzdeki küresel yeşil hareketi için de geçerlidir.

EĞER KÜRESELLEŞME DİYE BİR ŞEY VARSA, BU DURDURULAMAZ MI?

Küreselleşme diye bir şeyin olduğunu farz edersek, bunun daha fazla gelişmesinin ve genişlemesinin kaçınılmaz olduğunu da farz etmiş olur muyuz? Küreselleşmenin kaçınılmazlığı, hem akademik çalışmalarda hem de özellikle daha popüler kaynaklarda yaygın şekilde kabul edilen bir görüştür. Sözgelimi, Thomas Friedman (1999; 2005) *The World is Flat*[8] [Dünya Düzdür] adlı kitabında küreselleşmenin çeşitli biçimlerde ve yönlerde genişlemekte olduğunu ileri sürüyor. Daniel Altman (2007: x) "genel olarak 'küreselleşme' diye adlandırılan güçler... artık kalıcıdır" iddiasında bulunuyor. Nayan Chanda (2007: 320) da "küreselleşmeyi kapatma çağrılarının mesnetsiz" olduğunu savunuyor. Küreselleşme, toplumsal dünyanın daha da fazla alanını kapsadıkça, durdurulamaz gibi görünüyor. Ne var ki durdurulamazlık ve kaçınılmazlık gibi tezler her zaman için sosyal bilimlere göre sorunlu konulardır. Elbette şurası bir gerçektir ki, halihazırda önümüzdeki yıllarda da devam etmesi ve hatta hızlanması beklenen çok güçlü toplumsal eğilimler söz konusudur. Ancak bu durum bu türden değişimlerin kaçınılmaz olduğu anlamına gelmez. Aslında genel olarak sosyal bilimler, kaçınılmazlık diye bir şeyin asla olmayacağına işaret eder ve bu durum küreselleşme gibi geniş kapsamlı ve tüm dünyayı kapsayan özel durumlar bakımından da geçerlidir. Sözgelimi, yaygınlaşan göçmenliğe, özellikle de azgelişmiş ülkelerden (Güney Afrika örneğinde Zimbabwe'den) kaynaklanan göçmenliğe, karşı özellikle ABD ve Avrupa'da kendini gösteren halihazırdaki tepkiler küreselleşmenin azalmasına değil çoğalmasına yol açıyor; ya da en azından bu türden insanların akışı bakımından yol açabilir. Böylece küreselleşmeye karşı tepkiler (örneğin Güney Afrika'daki Zimbabwelilere karşı şiddet uygulanması) onun görünürdeki kaçınılmaz genişlemesi üzerinde önemli bir denetim de oluşturuyor.

Dahası, bu tür kaçınılmazlıklar bağlamında düşünmek, insanları, elinden hiçbir şey gelmeksizin bu türden değişimleri körü körüne benimseyen "yargılayıcı salaklar" konumuna düşürmeye hizmet eder (Ritzer 2008c: 387). İnsanların genellikle bu türden büyük ölçekli değişimler karşısında aciz kaldığı bir gerçektir; ancak bu tür değişimleri önleyemeseler bile bunlar karşısında tek başlarına ya da topluca bir davranış sergileyebilme kabiliyetlerini de *her zaman* için muhafaza edebilirler. İnsanlar kimi zaman yargılayıcı salaklar gibi görünse de başka zamanlarda güçlü unsurlar (Giddens 1984) ve hatta "tehlikeli devler"[9] olarak davranmaya yatkındır.

Bu durum "tepeden küreselleşme" ile "aşağıdan küreselleşme" arasındaki ayrımla ilgilidir (Kahn ve Kellner 2007: 662-74). Küreselleşme, özellikle Thomas Friedman gibi bunu popüler

hale getirenler tarafından tepeden küreselleşmeyle bağlantılı olarak ele alınır. **Tepeden küreselleşme**yi, özellikle Kuzey ile bağlantılı olan ve Güney'e (özellikle bunların ulus-devletlerine ve ekonomisine) dayatılan ve büyük ölçekli güçler (ulus-devlet ve ÇUŞ gibi) tarafından yaratılan ve yaygınlaştırılan bir süreç olarak tanımlayabiliriz. Dahası, bu şekilde bakıldığında, küreselleşme büyük ölçüde *hem* Kuzey'deki *hem de* Güney'deki bireysel aktörlere de dayatılmış bir şey olur.

Tepeden küreselleşme: Özellikle Kuzey'deki büyük ölçekli güçler tarafından yaratılan ve yaygınlaştırılan ve özellikle Güney'e dayatılan süreç.

Küreselleşmenin büyük bir kısmı elbette tepedendir; ancak sosyal bilim insanları özel olarak aşağıdan küreselleşmeyle ilgilenir çünkü böylesi en azından belli ölçülerde tepeden küreselleşmeye bir tepkidir ve onun kaçınılmazlığını azaltır. **Aşağıdan küreselleşme**, hem gelişmiş hem azgelişmiş ülkelerdeki küreselleşmeye karşı çıkan ve karşı çıkmak üzere harekete geçen bireysel aktörler ve küçük gruplar biçimini alabilir. Buna ilaveten, aşağıdan küreselleşme büyük grupları ve hatta bir bütün olarak (büyük ölçüde azgelişmiş dünyadaki) ulusları da içerebilir. Aşağıdan küreselleşme perspektifinden bakıldığında, insanlar birer aracı unsura ve hatta "tehlikeli devler"e dönüşebilir.

Aşağıdan küreselleşme: Küreselleşmeye karşı çıkan ve karşı çıkmak için harekete geçen bireysel aktörler ya da grup olarak aktörler.

Aşağıdan küreselleşme, genellikle tepeden küreselleşmeye gösterilen tepkilerle ilişkilidir. Bunun bir sonucu olarak sıklıkla "küreselleşme karşıtı" hareket diye de adlandırılır; ancak bu yanlış bir adlandırmadır çünkü hareket genel olarak kendi başına küreselleşmeye karşı değil sürecin özgül biçimlerine, özellikle de tepeden küreselleşmeye karşıdır. (*Alternatif-küreselleşme* ya da *küresel adalet hareketi* gibi terimler de çoğu kez bu durumla bağlantılıdır; konuyla ilgili daha fazlası için bkz. Bölüm 16.) Bu hareketle ilişkili çeşitli gruplar ve örgütlenmeler (en genelinde de Dünya Sosyal Forumu), örneğin ABD, Wal-Mart ve IMF gibi odakların dayatmalarına karşı çıkarlar. Bu örgütlenmeler ve gruplar küreselleşme karşıtlığı içinde yer almazlar çünkü pek çok durumda bunların kendileri küreseldir ve amaçları da tepeden küreselleşmeye karşı koyan küresel süreçler ve hareketler yaratmak ve bunları sürdürmektir.

Alternatif küreselleşmenin ilk kez 1999 yılında Seattle'deki Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) yönelik protestolar sırasında ortaya çıktığı (1994 yılında Madrid'de de bunun öncüsü olan bazı protestolar yapılmış olsa da) genel kabul görmüştür. Seattle'de protestocular DTÖ toplantısının açılış oturumunun ertelenmesine yol açmış ve protestolar günlerce sürmüştü. Bu eylemlere medyanın dikkat çekmesi, alternatif küreselleşme hareketine önemli bir görünürlük ve hız kazandırdı. Bu hareket, Brezilya Porto Alegre'de Dünya Sosyal Forumu'nun (DSF) kurulmasıyla birlikte daha kolektif bir biçim aldı. Bu örgütlenme bu yıldan itibaren her yıl toplanmaya başladı. Toplantılar genellikle Ocak ayında yapılıyor; çünkü bu grubun en fazla karşı çıktığı Dünya Ekonomik Forumu da (DEF) her yıl Ocak ayında İsviçre Davos'ta toplanıyor (DEF'i, esas olarak önde gelen işadamları ve politik liderler oluşturuyor; ancak gazeteciler, entelektüeller ve benzeri başka insanlar da davet ediliyor). Hem DEF hem de bu bağlamda daha fazla önem kazanan DSF (ve bunun yanı sıra onun bünyesinde yer alan örgütler ve gruplar) amaçları ve nitelikleri itibariyle küreseldirler ve dolayısıyla DSF'nin küreselleşme karşıtı olduğu söylenemez. Tersine, bu örgütlenme aşağıdan küreselleşmenin bir örneğidir.

Bu duruma en iyi örnek, İtalya kaynaklı Yavaş Yemek Hareketi'dir. 1989'da kurulmuş ve Roma'daki İspanyol Merdivenleri'nin alt ucunda McDonald's açılmasına gösterilen tepkiler sı-

rasında zirve yapmıştır. Yavaş Yemek [Fast Food alışkanlığına tepki olarak Slow Food] dünyanın dört bir yanında yüz civarındaki ülkede 86 binden fazla üyeye sahip bir toplumsal harekete dönüştü (Severson 2008: Dl, D7). Böylece, Yavaş Yemek nitelik itibariyle küresel bir karakter kazandı ve küreselleşmeyle çeşitli yollardan ilişkili hale geldi. Bu hareketin de küreselleşme karşıtı olmadığı açıktır; ancak bu hareket tepeden küreselleşmenin çeşitli biçimlerine, özellikle de sanayi ürünü fast food sunan McDonald's ve diğer fast food zincirlerinin küresel düzeyde çoğalmasına itiraz ediyor. Olumlu yönüyle de Yavaş Yemek geleneksel tarzda üretilen ve tarım endüstrilerinin denetimi dışında kalan yöresel yemeklerin desteklenmesinden ve hatta küresel dağıtımından yana tavır alıyor. Yavaş Yemek çeşitli yönlerde genişliyor ve pek çoğu küresel çapta, tepeden küreselleşmeye muhalefet eden çeşitli faaliyetlerle ilgileniyor. Sözgelimi, 2004 yılından beri Terra Madre adlı bir toplantıya sponsorluk yapıyor; bu toplantıda dünyanın dört bir yanındaki çeşitli ülkelerden temsilciler organik gıda, küçük ölçekli tarım ve balıkçılık ve her şeyin ötesinde sürdürülebilir bir gıda üretimi gibi konuları tartışmak üzere bir araya geliyor. Aynı zamanda bu hareket, genetiğiyle oynanmış gıdaların küresel düzlemde ihracı ve çoğaltılması gibi tepeden küreselleşme biçimlerine de muhalefet ediyor.

Buradaki en genel nokta şudur: Küreselleşme "tepede" olanların (örneğin, ulus-devlet ve ÇUŞ yöneticileri) eylemleriyle sınırlı değildir; aynı zamanda farklı ve çoğu kez de çatışan küreselleşme görüşleri olan ve "aşağıda" yer alan insanların ve grupların eylemlerinde de ortaya çıkar. Elbette ayrıca bu iki aşırı nokta arasında küreselleşmeyle ilgili pek çok başka insan ve grup da bulunmaktadır. Bu bağlamdaki belki de en önemli nokta, küreselleşmenin ya da en azından küreselleşmenin herhangi bir özgül türünün durdurulamaz oluşundaki bir başka sebebin alternatif küreselleşmeyle bağlantılı grupların eylemlerinde yatıyor olmasıdır.

GLOBAFİLİ Mİ YOKSA GLOBAFOBİ Mİ AĞIR BASIYOR?

Bu bölüm, küreselleşmenin hayranı olan ve onun tarafını tutanlar (**globafili** [küreselleşme sevgisi]) ile küreselleşmeden korkan ve ona karşı çıkanlar (**globafobi** [küreselleşme korkusu]) arasındaki uçurumla ilgilidir (Kellner ve Pierce 2007: 383-95). Globafili olanlar, küreselleşmeyi yücelten bir tutum içindedir. Onun olumlu yanını vurgulamaya, olumsuz yanlarını ise görmezden gelmeye yatkındırlar. Globafobi olanlar ise, küreselleşmenin olumsuz sonuçlarını ve insanları da onun "kurbanları" olarak görmeye eğilimlidir. Demek ki bu durumda bir ortalama yol da bulunmaktadır: "Ne *globafobi* ne *globafili* tam anlamıyla haklı görülebilir. Küreselleşme kimilerinin sandığı gibi insanlık için sınırsız bir fayda kaynağı olmadığı gibi, sorumlu tutulduğu bütün hastalıklar yüzünden suçlanması da doğru değildir" (de la Dehesa 2006: x).

GLOBAFİLİ [KÜRESELLEŞME SEVGİSİ]

En azından son zamanlara dek küreselleşmeye atfedilen ekonomik başarıya büyük ölçüde dikkat çekildi (Wolf 2005). Küreselleşmeyi destekleyenler bakımından şurası açık ki, Kuzey küreselleşme sayesinde orantısız bir şekilde kazançlı çıkmıştır. Süreçteki "kaybedenleri" görmezden gelme gibi bir eğilim de söz konusudur; kaybedenlere, sadece Güney'dekiler değil bu ekonomik kazançlardan yararlanamayan Kuzey'dekiler de dahildir. Kaybedenler bir yandan ihmal edilirken, diğer taraftan bunlardan endişeye kapılmamaları da beklenebiliyor; çünkü henüz yeterince kazanmamış olsalar da, sabrettikleri takdirde, kısa süre sonra onların da kazana-

cağı varsayılıyor. Burada benimsenen görüş "yükselen geminin bütün gemileri yüzdüreceği"dir ve sonuç olarak herkes olmasa da pek çok kimse küreselleşmenin ekonomik gelişmelerinden yararlanacaktır.

Globafili bağlantılı başka bir olumlu görüş ise, küreselleşmenin beraberinde artan bir demokratikleşmeyi de getirecek olmasıdır. Bu doğrultuda, ekonomik ilerlemenin demokrasiye ve/veya demokrasinin ekonomik ilerlemeye yol açtığı gibi bir varsayım söz konudur (Friedman 2002). İlaveten, demokrasinin bizzat küreselleşme olarak yaygınlaştığı yönünde bir görüş de vardır. Bu konudaki iyimser görüş, dünya üzerinde giderek daha fazla insanın demokrasinin yararlı olduğuna inanması ve bu yönetim biçiminin daha fazla ülkede geçerli olması için adım atması yönündedir. Globafobisi olanların herkesin önünde (ya da bazen kişisel görüşmelerde) kabul etmekten kaçındığı daha kötü niyetli görüş ise, demokrasiye yönelik küresel bir hareketin ardındaki itici gücün ABD'nin (Irak ve Afganistan örneklerindeki gibi) askeri müdahaleleri olduğu yönündedir (böyle bir hareket olduğu farz edilse bile, örneğin Irak'a demokrasinin getirilmesi konusundaki başarısızlık bu görüşü belirsizleştiriyor; ayrıca Tayland'daki demokratik yoldan iş başına gelmiş [ama yolsuzluklarla malul] hükümetin askeri darbeyle devrilmesi ve bunun yerine en azından şimdilik askeri diktatörlük kurulmuş olması da akılda tutulmalıdır).

Globafiliyle bağlantılı çeşitli değişik pozitif bakış açıları da bulunuyor; bunlar arasında küreselleşmenin "sivil toplum"un yaygınlaşmasını hızlandırdığı tezi de yer alıyor (Kaldor 2007: 153-7; Keane 2003). Sivil toplum (bkz. Bölüm 6), ulus-devletten ve piyasadan ayrı ele alınabilen örgütlenmeleri ve kuruluşları içerir; ulus-devletin ve piyasanın hegemonyasına muhalefet denilemese de bunlara karşı bazı alternatifleri temsil edebilir. Dünya çapında demokrasinin yaygınlaşması, bu yönde hamle yapmış ülkelerdeki sivil toplumun gelişmesi olarak görülmektedir. Her şeyin ötesinde, devletin ve piyasanın iktidarının karşısına dikilmiş bir sivil toplum kapasitesi, otoriterciliğin azalmasına ve demokratikleşmenin teşvik edilmesine hizmet eder. Dahası, küreselleşme de kendi yanı sıra özellikle Greenpeace ve Dünya Vahşi Hayat Federasyonu gibi INGO'ları (hükümet dışı uluslararası örgütlenmeleri) gündeme getiriyor ve bunlar da küresel sivil toplumun bir parçası oluyorlar. Normal olarak, globafili'lerin ihmal ettikleri şey, küresel INGO'lar (örneğin, Dünya Ekonomik Forumu) gibi güçlerin yanı sıra piyasa, otoriter rejimlerin ve askeri müdahalelerin yaygınlaşması gibi küresel süreçler aracılığıyla da küreselleşmenin sivil toplumu olumsuz yönde etkileyebileceği gerçeğidir. İşte bütün bunlar yerel sivil toplumda kısa devreler yaratabilir ve hatta bunları tahrip edebilir.

GLOBAFOBİ [KÜRESELLEŞME KORKUSU]

Globafili hiç değilse ABD'de önde giderken, burada ve daha genelinde dünyanın özellikle azgelişmiş bölgelerinde globafobi de eksik değildir. Açıkçası küreselleşmeye, özellikle de onun kapitalizmle olan ilişkisine yönelik eleştirilerin çoğu akademisyenlerden, özellikle de daha liberal ve sol eğilimli olanlarından gelmektedir. Küreselleşmeye ilişkin daha popüler eğilimler sadece soldan (örneğin, Noam Chomsky [2003]) gelmekle kalmıyor, sağ görüşlüler (e.g. Lou Dobbs [2004]) de eleştiride bulunuyor. Dahası, artık küreselleşme hakkında eleştirel bakış açısına sahip yaygın bir alternatif küreselleşme hareketi de söz konusu.

Lou Dobbs önde gelen bir muhafazakâr küreselleşme eleştiricisidir. En çok ABD TV habercisi olarak tanınıyor; ancak son dönemlerde küreselleşme üzerine etkili kitaplar da kaleme aldı ve bu kitaplarında özellikle taşeronluk, göçmenlik ve Amerikan orta sınıfının azalan refahı

konularında saldırılarını sürdürüyor (Dobbs 2004). Dobbs, bu konularla ilişkisi ölçüsünde, en azından bazı Amerikan ekonomi politikalarına karşı eleştirilerinde muhafazakâr Cumhuriyetçi bir tutum sergiliyor (Auleta 2006: 66ff.); ancak Amerikalıları, özellikle Amerikalıların iş hayatını hem taşeronluk hem de göçmenlerin, özellikle de ülkede yasadışı olarak çalışanların karşısında yer alarak savunurken oldukça aşırı muhafazakâr konumunu da sürdürüyor.

Dobb, Amerikan şirketlerinin, dünyanın başka bölgelerinde taşeronlar aracılığıyla iş yapma eğiliminden kaygı duyuyor (Ritzer ve Lair 2007: 307-29; yakında basılacak). Dobb'a göre, düşük ücret ödeyen ve dolayısıyla kârını artıran Amerikan şirketleri (gördüğümüz gibi bunlar giderek çokuluslu hale geliyor ve dolayısıyla bunları Amerikalı olarak görmek giderek zorlaşıyor) bu şekilde Amerikalı işçilerin işine ve hayatına kastetmeyi amaçlamış oluyor. Dobb, başka ülkelerden sağlanan kazançların doğrudan ABD'dekilerin işlerini kaybetmesiyle bağlantılı olduğunu belirterek, durumu kurtarıcı bir yolun bulunmadığı ve bir tarafın kaybedeceği öteki tarafın kazanacağı bir modelin[zero-sum model] var olduğunu söylüyor. Bu görüşü daha sonra eleştirel bir düzlemde ele alacağız (bkz. Bölüm 8); ama şimdilik bunun küreselleşme konusunda önemli bir muhafazakâr eleştiri olduğunu söylemekle yetinelim.

Dobb ayrıca ABD'ye yönelik göçmen akınlarını[10], özellikle yasadışı olanları eleştiriyor. Ona göre bu da, Amerikan işçilerinin elindeki işleri, daha az kazancı göze alarak çalışmaya istekli göçmenlere kaptırması anlamına geliyor.[11] Dobb'un konumu (göçmen politikaları konusunda muhafazakâr eski ABD Başkanı George W. Bush'la alay ederek onu eleştirmiş olsa da) esas olarak yine muhafazakâr bir çizgide; çünkü Amerikalıların işlerini ve hayat tarzlarını muhafaza etmesini istiyor. Burada, taşeronlaşma örneğinde olduğu gibi, Dobb ABD'ye gelmiş olan göçmenlerin (yine özellikle ülkede yasadışı olarak bulunanların) refahına ilişkin sorunlara hiç ilgi duymuyor; ABD'den verilen taşeron işlerin alıcısı olan Hindistan ve dünyanın diğer azgelişmiş bölgelerindeki çalışanlarla ilgili de hiçbir şey söylemiyor.

Soldan gelen eleştirilere baktığımızda, Küba'dan Fidel Castro ve Venezüella'dan Hugo Chavez gibi önde gelen politik şahsiyetlerin dahil olduğu bu cenahta da bu konuda bir eksiklik söz konusu değil. Chavez 2006 yılında Birleşmiş Milletler'de yaptığı konuşmada, ABD'ye, küreselleşme aracılığıyla bir dünya imparatorluğu yaratma peşinde olan emperyalist bir ülke diye saldırmıştı. Konuşması esnasında Chavez, George W. Bush'u "şeytan" olarak nitelemişti. Konuşmasının çeşitli yerlerinde Amerikalı dilbilimci, daha sonra sol kanat politik analisti olan Noam Chomsky'nin yazdığı bir kitabı (2003) kaldırıp göstermişti.

Noam Chomsky küreselleşmenin kendisine karşı çıkmıyor. Ancak onun da hedef aldığı şey ABD ve onun ekonomik menfaatleri tarafından yönlendirilen neo-liberal küreselleşmedir. (2003: 24). Başka bir şekilde ifade edecek olursak, Chomsky ticari küreselleşmeye, açık markette yatırımcıların kârlarını, yatırımlarını ve ekonomik refahlarını en üst seviyeye taşımayı amaçlayan sürece karşı çıkıyor. Öte yandan, sözgelimi emek hareketi ve Dünya Sosyal Forumu tarafından temsil edildiği haliyle küreselleşmenin yanında yer alıyor. Başka bir deyişle, Chomsky tepeden değil aşağıdan küreselleşmenin tarafını tutuyor; alternatif küreselleşmeyi savunuyor. En genelinde, hiç kimsenin gerçekte topyekûn bir süreç olarak küreselleşmeye itiraz edemeyeceğini ileri sürüyor; onun ve diğer sol kanat eleştirmenlerinin karşı çıktığı şey halihazırda küreselleşmenin işlerlik kazandığı özgül tarzlar.

Chomsky neo-liberal ekonomik küreselleşmeyi çeşitli zeminlerde eleştiriyor. Bunlardan birisi, bu türden bir küreselleşmenin, gerek kendi gerek Amerikan şirketlerinin ve bu ülkedeki varlıklıların çıkarlarını geliştirmek amacıyla büyük ölçüde ABD tarafından destekleniyor ve kurgulanıyor olmasıdır. Bütüne bakacak olursak, bu küreselleşme genel olarak Kuzey'in ve bu-

radaki seçkinlerin yararı doğrultusunda işliyor. Bu olguya bağlı olarak, bu türden bir küreselleşme dünyadaki pek az insana yarıyor; kitlelere, yani "halka" değil. Chomsky açıkça, dünyadaki seçkin bir azınlığın değil insanların büyük çoğunluğunun yararına işleyen bir küreselleşmeyi savunuyor.

Chomsky ayrıca, neo-liberal küreselleşmenin demokrasiyi geliştirmediğini, tersine buna zarar verdiğini de ileri sürüyor. Yani bu küreselleşme, hiçbir sorgulamaya ve hesap sormaya maruz kalmadan, ekonomi ve başka pek çok üzerinde denetim kuran birbiriyle bağlantılı devlet ve şirket yöneticilerinin iktidarını genişletiyor. Neo-liberalizmin bir unsuru olarak gördüğü özelleştirme de, "potansiyel demokratik tercihin yapılabileceği alanı azaltıyor" (2003: 138). Dahası, iktidarda olanlar aslında gerçekten önemli konuları gasp etmiş haldeyken, diğer insanlara da nispeten önemsiz konular hakkında demokratik bir şekilde karar vermek bırakılmış oluyor: "Demokrasiden geriye kalan ise büyük ölçüde metalar arasında seçim yapmaktan başka bir şey değil" (2003: 139).

Chomsky'nin bir Amerikalı ve dünyaca ünlü bir akademisyen olarak ABD'ye yönelttiği iğneleyici saldırılar özel olarak kayda değer. Sadece genel olarak Amerika'yı ve onun ekonomik faaliyetlerini eleştirmekle kalmıyor, aynı zamanda politik ve askeri girişimlerini de eleştiriyor. Chomsky, özellikle George W. Bush'un başkanlığı döneminde dünya çapında sürdürülen Amerikan faaliyetlerine de itiraz etmişti. Bütün bunları dünyada Amerikan hegemonyası kurma çabasının bir parçası olarak görüyordu. ABD'yi böyle güçlü bir şekilde eleştirenin ünlü bir Amerikalı olması nedeniyle, Chavez de BM'de yaptığı konuşmada onun kitabını elinde sallamıştı.

Sağcıların (Dobbs) ve solcuların (Chomsky) önerdiği türden özgül argümanların ötesine geçildiğinde şunu sorabiliriz: Globafobisi olanların genel eleştirileri nelerdir? Yukarıda anlatılanlardan da belli olduğu üzere, başlıca eleştiri, Friedmann gibi globafili olanların varsaydığı ve değerlendirdiği üzere küreselleşmenin olumlu sonuçlarının *olmadığıdır*. Eleştiriler özellikle Güney'in zenginlikten yoksun kesimlerinde küreselleşmenin olumsuz sonuçları olduğunu vurguluyor. Güney'dekilerin küreselleşme karşısındaki kayıplarının kazançlarından fazla olduğu söyleniyor. Aslında sıklıkla vurgulanan şey şudur: Azgelişmiş dünyada yaşayanların çoğu küreselleşmenin sonucu olarak gelişmiş ülkelerle aradaki farkı kapatmak yerine bunların daha da gerisine düşüyor; aradaki bu açık daralmak yerine daha da genişliyor. Böylece, genelde kapitalizmde olduğu gibi küresel kapitalizm de yoksulların aleyhine çalışırken varlıklıların yararına hizmet ediyor; yoksulların ekonomik durumunu nispeten daha da kötüleştiriyor. Başka bir şekilde ifade edecek olursak, globafobiye sahip görüş, küreselleşmenin daha büyük bir küresel eşitsizliğe yol açtığını söyleyen bir görüştür (ancak bu değerlendirme de sosyoloji alanında hararetli bir şekilde tartışılmaktadır; bkz. Bölüm 14). Bu durum, Friedman'ın küreselleşmenin daha büyük bir küresel eşitliğe yol açtığını savunan "düz dünya" tezinin sonuçlarıyla da şiddetli şekilde çelişiyor.

Söylemeye bile gerek yok; ama globafili'ler, globafobisi olanların hiç işine gelmezler (ve tersi de doğrudur). Sözgelimi, önde gelen bir neo-liberal olan Martin Wolf sıklıkla küreselleşme eleştirilerinin "yanlış", "neredeyse tamamen hatalı", "tamamen olmasa da büyük ölçüde mesnetsiz" vb olduğunu iddia eder. Wolf, küreselleşme üzerine son yıllardaki en önemli eleştirel incelemelerden biri olan Hardt ve Negri'nin *Empire** adlı kitabını (bkz. Bölüm 5) "saçmalık" (Wolf 2005: 57) olarak niteliyor. Eleştiriler hakkındaki en genel yargısı şu:

* *İmparatorluk*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, 2008. (y.h.n.)

> 1980'ler ve 1990'lar Sovyet komünist tiranlığının çöküşüne, demokrasinin ve buna yakın ölçüde evrensel ekonomik liberalleşmenin hızla yaygınlaşmasına tanıklık etti. İnsanlığın yüzde 55'ini barındıran Doğu ve Güney Asya refah yönünde sıçrama yapmanın keyfini çıkardı. Ancak küreselleşme eleştirileri bu umut ve başarı döneminden adeta bir felaket yaşanmış gibi söz ediyor. Kimileri bunu bolluklar dünyasındaki yoksulluk ve acının ulaştığı boyuttan duyduğu sahici ve anlaşılabilir hoşnutsuzluktan yapıyor; ancak bunun ardından da nedenler ve çareler hususunda *yanlış* sonuca ulaşıyor. Kimileri de iki yüzyıl boyunca pek çok insanın hayali üzerinde baskı kuran devrimci geleneğin ölümüne yas tuttuğundan ötürü böyle yapıyor. Bu eleştirilerin pek çoğu, yaşamakta olduğumuz kusurlu dünyayı kendi hayallerindeki mükemmel dünya ile kıyaslıyor. Dünyada olup bitenler eleştirilerinin ayrıntılarındaki gibi değil de bunların bakış tarzlarındaki gibidir; yani küresel ekonomik bütünleşmeye düşman olan bakış tarzı çoğunlukla yanlıştır. (Wolf 2005: 308, italikleri ben ekledim.)

ORTA BİR YOL BULMAK

Bazı akademisyenler yukarıda tartışılan iki aşırı nokta arasında orta bir yol arayışı bulma peşinde. Bunun örneklerinden birisi ünlü ekonomist Jagdish Bhagwati (2004) tarafından kaleme alınan *In Defense of Globalization* adlı kitaptır. Ne var ki kitabın başlığı bu türden bir uzlaşma sağlama bakımından sorunludur; çünkü kitabın kendisi eleştiriler karşısında esas olarak küreselleşmeyi[12], özellikle de onun ekonomisini savunuyor. Bhagwati esas olarak ekonomik küreselleşmenin iyi bir şey olduğunu ileri sürebilmek maksadıyla katı istatistiklere, öznel izlenimlere ve kişisel deneyimlere başvuruyor. Ne var ki kendi başına bırakıldığında küreselleşmenin iyi sonuçlara yol açabileceğini ama bunların mutlaka en iyi sonuçlar olmayabileceğini de kabul ediyor. Böylece ister istemez günümüzdeki küreselleşmede sadece yararlı şeylerin değil sorunların da bulunduğunu kabul ediyor: "Her şey mutlaka her zaman gelişim içinde olmaz! Ara sıra baş aşağı gidişler de olur" (2004: 228). Sorunlara getirdiği çözüm, küreselleşmeyi daha iyi kılmak için yaptığı öneri, sürecin daha uygun toplumsal politikaları devreye sokarak yönetilmesidir. Küreselleşmeyi yönetmek, müdahalenin dışında kalmış bir serbest piyasaya inanan pek çok ekonomist (özellikle neo-liberal olanları) için geçmişten kalma bir mirastır; ancak Bhagwati bu yerleşik ekonomik dogmadan sapmayı arzuluyor. Süreç içinde nispeten dengeli bir pozisyon öneriyor; ancak bununla birlikte ortaya koyduğu çalışma da globafiliyle yakından ilişkili.

Martin Wolf da benzer bir tutum takınıyor; o da ekonomik küreselleşmeyle ilgili sorunlar olduğunu kabul ediyor ancak bunların çoğunu küresel ekonomiye değil de ulus-devlete bağlıyor. Belli ölçülerde, sorunun kaynağı tek başına günümüz dünyasında yaklaşık 200 egemen devletin mevcut olmasında yatıyor. Bundan daha önemlisi, daha iyi nasıl yönetilecekleri ve özellikle de ekonomilerini daha iyi nasıl yönetecekleri bakımından aralarında ortaya çıkan farklılıklar. İşte devletler arasındaki bu farklılıklar yerkürenin her bir köşesindeki bireyler arasında varolan eşitsizliğin kaynağını oluşturuyor. Wolf'un tanımladığı politik sorunlar (2005: 320) arasında, "hem gelişmekte olan hem gelişmiş ülkelerde politikalarımızı sıklıkla sakatlayan ikiyüzlülük, açgözlülük ve aptallık" yer alıyor. Wolf'un görüşüne göre, dünyayı daha iyi bir yer haline getirmek istiyorsak, piyasa ekonomisine değil de devlete ve bu sorunlara bakmalıyız; piyasa ekonomisi mükemmel sayılmasa da, daha fazla refah *ve* eşitlik bakımından en çok umut besleyeceğimiz şeydir. Wolf'un orta yolcu tutumu, şayet böyle denebilirse tabii, küresel ekonominin barındırdığı ve ürettiği sorunları daha ciddi ele alsaydı daha ikna edici olabilirdi.

Son olarak, de la Dehesa da küreselleşmenin "bütün olarak bakıldığında olumlu olsa da, önlenemez ama esasında geçici, yine de derhal çare bulunması gereken olumsuz ekonomik,

toplumsal, politik ve kültürel sonuçlar içerdiğini" ileri sürüyor (2007: 2). De la Dehesa çözümlemesini küreselleşmeye ilişkin, her biri hakkında görüşlerini beyan ettiği, uzun bir eleştiri listesiyle tamamlıyor:

- "Küreselleşme dünyanın yoksulluk düzeyini yükseltmekle suçlanıyor" dedikten sonra, de la Dehesa, verilerin ve kanıtların, "küreselleşme hız kazanmaktayken, 1980'li yıllardan bu yana dünyadaki mutlak ve görece yoksulluğun önemli ölçüde nasıl azaldığını gösterme eğiliminde olduğu" sonucuna da ulaşıyor (2007: 294).
- Küreselleşme "dünyadaki eşitsizliği önemli ölçüde artırmakla suçlanıyor"; ancak bunu ölçmenin son derece sorunlu olması bir yana, "pek az da olsa, dünyadaki yurttaşlar arasındaki eşitsizliğin azalmakta olduğunu gösteren, dikkate değer ölçüde ampirik kanıt da bulunuyor" (2007: 295).
- "Küreselleşmenin çokuluslu şirketlerin devletlerden ve hükümetlerden daha fazla güç kazanmasına imkân tanıdığı ve bunların birçok ülkeden daha büyük hale geldiği iddia ediliyor." Ancak "bu iddiaların hiçbiri elverişli ampirik kanıtlarla somutlaştırılamıyor" (2007: 295-6).
- "Çokuluslu şirketler gelişmekte olan ülkelerdeki işçileri az ücret ödemek ve utanç verici, onur kırıcı işlerde çalıştırmak suretiyle sömürmekle suçlanıyor." Oysa, "bilinen ve neyse ki giderek azalan birkaç durum dışında tam tersini ortaya koyan çok miktarda ampirik kanıt bulunuyor" (2007: 296).
- De la Dehesa "gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelerin ihraç ettiği tarımsal ürünler, gıda ürünleri, tekstil, ayakkabı ve elbise gibi mal ve hizmetlere yüksek düzeylerde korumacılık uyguladığı" suçlamasını kabul ediyor; ancak "ortalama, gelişmekte olan ülkelerin de kendi ürünlerine, korumaları daha az yaygın olsa da gelişmiş ülkelerden daha fazla koruma uyguladıkları doğrultusunda pek çok kanıt" bulunuyor (2007: 298).
- Gelişmiş ülkelerin cimriliği ve gelişmekte olan ülkelere yardımlarını artırmak yerine azaltmaları karşısında öfke duyuyor.
- Uluslararası mali örgütlenmelerin (örneğin, IMF, Dünya Bankası) gelişmiş ülkelerin menfaatleri doğrultusunda tutum takındıkları "kısmen doğru"dur.
- Dünya Bankası gelişmekte olan ülkeler söz konusu olduğunda, her zaman iyi çalışmıyor.
- Mali krizler her zaman var olmuştur; ancak finans piyasaları bunlarla ilgilenirken olduğundan daha iyi bir durumda olamayışları şaşırtıcıdır.
- De la Dehesa "zengin ve yoksul ülkeler arasındaki "muazzam demografik dengesizliğin uzun dönemde çok ciddi ve baş edilemez bir sorunun fitilini ateşleyeceği gerçeğini" kabul ediyor ve bundan kaygı duyuyor (2007; 305).

De la Dehesa makul ve dengeli bir tablo sunuyor; ancak onun bir ekonomist olduğunu, iktisadi incelemeler yaptığını ve her şey söylendikten ve yapıldıktan sonra da küreselleşmeyi olumlu bulduğunu unutmamak gerekir.

KÜRESELLEŞMENİN DURDURULAMAYIŞI ÇOK İLERİ GİTMESİNDEN Mİ?

Küreselleşmeyi hiçbir surette önlenemez ya da durdurulamaz şekilde ilerleyen bir şey olarak görmeyenler olduğu gibi, sürecin çok ileri gittiğini düşünenler de var. Söylemeye bile gerek yok ki, buna şiddetle karşı çıkanlar da var ve bunlar da küreselleşmenin henüz yeterince ilerlemediğini savunuyor. Sözgelimi, halen ekonomik alanda serbest ticaretin önünde pek çok engelin bulunduğunu ve yapılması gereken işler arasında bu engellerin tasfiyesinin de yer aldığını id-

dia ediyorlar. Demek ki küreselleşme bakımından, sadece serbest ticaret için bile daha çok yol alınması gerektiğini ileri sürenler ve genelinde insanlık için özgürlüğe yol açabilecek ölçüde bir küreselleşmenin daha da ilerlediğini görmek isteyenler var.

Küreselleşmenin çok fazla ileri gittiğini ileri sürenler, genel anlamıyla küreselleşmeye ya da onun belirli özelliklerine eleştiride bulunmaya yatkın olanlar arasında yer alıyor. Dani Rodrik, *Has Globalization Gone Too Far?** (1997) adlı bir kitap yazmış ve bu kitapta küreselleşmenin, toplumsal istikrarı kötü yönde etkileyecek şekilde çok ileri gitmiş olduğunu ileri sürmüştür. Aşağıda onun görüşüne göre küreselleşmenin hangi özgül alanlarda çok ileri gitmiş olduğu yer alıyor:

1. "...ticaret ve yatırımın önündeki engellerin kaldırılması, uluslararası sınırları aşabilen gruplar ile... aşamayanlar arasında bir dengesizlik yaratır" (1997: 4). Profesyoneller, girişimciler ve vasıflı işçiler sınırları kolaylıkla aşabilirler; vasıfsız işçiler ve işsizler ise bunu başaramazlar. Bu durum belirgin şekilde büyük bir eşitsizliğe yol açar. Dahası, pek çok işçinin bir ülkeden başka bir ülkeye geçebilme olgusu, birçok ülkede işçiler ve işverenler arasında uzun süreden beri varolan toplumsal sözleşmenin yıpranmasına da hizmet eder. Bu sözleşme, ülkedeki işçilerin yaptıkları işleri durdurmaması karşılığında, onların ücretlerinde ve haklarında düzenli artışlar içerir. Bu ortadan kalktığında çeşitli ülkelerdeki işverenler ile işçiler arasındaki istikrarlı ilişkiler de yozlaşır.
2. "...küreselleşme, ülkeler içinde ve ülkeler arasında, kendi ülke içi kuralları ve bunları somutlaştıran toplumsal kuruluşlar bakımından çatışma tehlikesi yaratır" (1997: 5). Küresel ticaretin giderek artan bir özelliği haline gelen standartlaştırma, ülke içi kurallar ve kurumlarla çatışma içine girer ve bunları önemsizleştirebilir. Dahası, bir ülkenin kural ve kurumları başka ülkelerinkiyle çatışabilir. Her iki durumda da, ulusal ve küresel istikrar baltalanır.
3. "...küreselleşme hükümetler açısından toplumsal güvenceyi sağlamayı son derece güç hale getirmektedir" (1997: 6). Sosyal güvence, açıktır ki, bunu sunmaya gücü yeten ulus-devletler bünyesinde iç istikrarın bir kaynağı olagelmiştir ve bu ortadan kalktıkça insanların hayatı da kökünden tahrip olmaya yönelir.

Rodrik bu tartışmada sınırlı bir ekonomik çerçevede değerlendirme yapmıştır; ancak bu durumda dahi küreselleşmenin çok ileri gittiği çeşitli boyutlara işaret etmektedir.

Öte yandan, bu konuda alternatif küreselleşme hareketinden kaynaklanan daha radikal ve daha kapsamlı bir görüş de var. Bu görüşe göre, küreselleşmenin yol açtığı muazzam sorunlarla, özellikle küresel varlıklılar ile yoksullar arasındaki artan farklılıklar ve bunlar arasında büyümesi muhtemel düşmanlıkla kıyaslandığında, Rodrik tarafından tanımlanan sorunlar, küçük sorunlara dönüşüyor. Bunların yanı sıra, küresel kapitalizmin gelişimiyle birlikte küresel ısınmanın ve sonuç olarak gezegenin büyük bir bölümünün yok olma ihtimalinin artması ve bazı aşırı senaryolara göre de gezegenin tamamen ortadan kalkması ihtimalinin ortaya çıkması ve bu şekilde çevrenin zarar görmesi de söz konusu. Küresel ısınmadan endişe duyan pek çok kimse halihazırda bu yolda yokuş aşağı gitmekte olduğumuza ve ortaya çıkmakta olan küresel değişimlerin artık geriye döndürülemez olduğuna inanıyor.

* *Küreselleşme Sınırı Aştı mı?*, Çev. Fatma Ünsal ve İzzet Akyol, Kızılelma Yayıncılık, 1997.

EĞER BİR ŞEY YAPILABİLSEYDİ, KÜRESELLEŞME KARŞISINDA NE YAPILABİLİRDİ?

Küreselleşme tarafından doğrudan baskı altında tutuluyor ya da sömürülüyor sayılmasalar da, onun belirli özellikleri tarafından zarara uğratıldıklarına inanan bazı gruplar ve örgütlenmeler var. Öyleyse, kendi algıladıkları haliyle yaşadıkları bu sorunlar karşısında bu insanlar ne yapabilirler?

HİÇBİR ŞEY!

Bu görüşe göre, küreselleşme önlenemez bir süreçtir ve onu durdurmak için yapılabilecek hiçbir şey yoktur; küreselleşme "kontrolden çıkmış bir dünyadır". Küreselleşmenin bünyesinde ve ardında belirgin şekilde büyük bir ekonomik ve politik güç vardır; yine de küreselleşme karşısında hiçbir şey yapılamayacağı düşüncesi süreci şeyleştirmeye hizmet eder. Şeyleştirme [*reification*], Marksist teoriden türetilmiş bir kavramdır ve insanların, toplumsal süreçleri kendi başına birer gerçeklik olarak görüp kabullenmelerini ve kendileri yarattıkları halde –ki bir bakıma öyledir– bunlar karşısında yapacak hiçbir şeyleri olmadığı hissine kapılmalarını anlatır. (Ritzer 2008c: 278-9). Bunun bir sonucu olarak, bu süreçler de kendi hayatlarını sürdürmeye başlar ve insanlar tarafından kontrol edilmek yerine insanları kontrol etmeye yönelirler. Şeyleştirme diye bir şey elbette söz konusudur; ancak kaçınılmaz değildir. Küreselleşmeyi kaçınılmaz ve kendi kontrolleri dışında bir şey olarak görenler, süreci şeyleştirme yanılgısına düşenlerdir ve bu tutumda ısrar ettikleri sürece, küreselleşme de kesinlikle onların kontrolünden çıkacaktır; artık onun karşısında yapılacak bir şey kalmayacaktır. Ne var ki şeyleştirme de tıpkı küreselleşme gibi toplumsal bir süreçtir ve bunun anlamı da insanların içinde yer aldıkları (ya da yer almadıkları) doğrultuda hem küreselleşmiş hem de şeyleşmiş yapılara ve süreçlere bağlı olması, onları yaratması ve düzenli bir şekilde yeniden yaratması demektir (Berger ve Luckmann 1967). Demek ki insanlar bu gerçeklikleri nasıl yaratıyorlarsa, bunlarla ilişki tarzlarını değiştirmek suretiyle onları değiştirme gücüne de sahip olabilir. Elbette bu kolay bir iş değildir; ancak ilkesel olarak, her şeyi kapsayabilen küreselleşme de dahil olmak üzere hiçbir toplumsal süreç durdurulamaz değildir; bütün toplumsal süreçler kendilerini yaratanlar ve içinde yer alanlar tarafından değiştirilmeye açıktır.

Şeyleştirme: İnsanların toplumsal süreçlerin kendilerine ait bir gerçeklik olduğuna ve onlar karşısında yapacak hiçbir şey olmadığına inanması.

HER ŞEY!

Bunun karşısındaki görüş de, insanların küreselleşme dahil kendi toplumsal gerçekliklerini inşa ettikleri düşüncesini ciddiye alır ve dolayısıyla küreselleşmenin insanların eylemleriyle etkilenebileceğini kabul eder. Aslında bu görüşe göre, küreselleşmeyi sadece yavaşlatmak ya da değiştirmek değil, aynı zamanda süreci tamamen durdurmak dahi mümkündür. Bu aşırı görüş de karşıt görüş kadar gerçekdışı görülebilir. Sebeplerden birisi şudur: Küreselleşme belirli bir zamandan beri, bin yıldır olmasa bile yüzyıllardır devam etmektedir. Diğer bir sebep ise, küreselleşmeyle ilgili pek çok farklı insan, grup, örgüt ve ulus-devletin söz konusu olması

ve kimileri bu süreci dağıtmak isterken kimilerinin bununla derinden ilgilenmesi ve buna son derece bağlı kalmasıdır. Ve bu süreci kayda değer bir şekilde değiştirmek isteyen herhangi bir çabaya da şiddetli bir şekilde karşı koyacaklardır. Dahası, bu kesimler genellikle küreselleşmeyle ilgili en güçlü unsurlardır (yani bu süreçten büyük ölçüde yararlananlar, özellikle de ÇUŞ'lar, ulus-devletler) ve bırakın bu sürecin dağıtılmasını, bunu değiştirmeye yönelik herhangi bir çaba karşısında bile güçlü direniş sergilemeye hazırdırlar. Öyle görünüyor ki, küreselleşmeye son vermeye niyetli kesimler, aynı zamanda daha kapsamlı politik (örneğin, demokrasi) ve ekonomik sistemlerle (örneğin, kapitalizm) ve bunların yanı sıra başka sistemlerle de (örneğin, kültürel) baş etmek zorunda kalacaktır; çünkü bu sistemler küreselleşmenin can alıcı bileşenleridir ve gerek bu süreçte gerek onun sürekliliğinde yatan, derin ve kazanılmış çıkarları bulunmaktadır.

GEREKLİ EYLEMLER HALİHAZIRDA YÜRÜRLÜKTEDİR

Bu görüş de şöyledir: Küreselleşmede ne tür bir sorun olursa olsun bunlar zaten sadece BM, uluslararası kamusal kuruluşlar (örneğin, IMF), ulus-devletler ve ÇUŞ'lar tarafından değil küresel dünyada önem ve güç bakımından öne çıkan pek çok çeşitli INGO (uluslararası hükümet dışı örgütler) tarafından da dile getirilmektedir. Bu bağlamda BM, uluslararası kamu kuruluşları, ulus-devletler ve ÇUŞ'ları ciddiye almak pek mümkün değildir; çünkü bunlar küreselleşme sayesinde elde ettikleri çıkarlar nedeniyle sürecin sadece kıyısından köşesinden yapılan değişiklikleri destekleme ve yürütme eğilimindedir. Küreselleşmenin sorunlu özelliklerine işaret eden uluslararası kamu kuruluşları da elbette vardır (örneğin, Greenpeace, Sierra Kulübü, Yavaş Yemek). Ancak bu türden kuruluşlar önemli olsalar bile, kendilerine karşı çıkan ulus-devletlerin ve ÇUŞ'ların gücü karşısında sönük kalırlar; küreselleşmenin yaygınlaşmasına değilse de sürmesine kendisini adamış olan Dünya Bankası, IMF gibi uluslararası kamu kuruluşları hakkında ise fazla bir şey söylemeye gerek yok.

YAPILMASI GEREKEN ÇOK, BELKİ DE PEK ÇOK ŞEY VARDIR

Pek çok aktivist, hatta şimdiki haliyle küreselleşmeye karşı uluslararası hükümet dışı örgütlenmelerde yer alanlar bile, küreselleşmenin tamamıyla olmasa da sürecin hiç olmazsa en sorunlu görünümleriyle baş edebilmek için yeterince şey yapılmadığına, daha fazla şey yapılması gerektiğine inanıyor. Küreselleşmeye dair kitabımızda bu noktaya kadar değindiğimiz ve daha sonra da tartışacağımız büyük sorunları akılda tutmak kaydıyla, bu görüşün burada ele aldığımız görüşe en yakın görüş olduğu açıktır. Küreselleşmenin taşıdığı hastalıklara işaret etmek için daha fazlası yapılabilir ve yapılmasına da ihtiyaç vardır. Özgül bir bağlamda söylersek, neyin yapılmasına ihtiyaç olduğu, küreselleşmeyle bağlantılı çeşitli sorunlar tarafından zaten tanımlanıyor. Mümkün mertebe bütün bu unsurlara işaret edilmesine elbette ihtiyaç var ve dünyanın en geniş bölgelerinde çok sayıda insan üzerinde olumsuz etkiler yarattığı için de bunlara işaret edilmesi zorunludur. Açıkçası, ilk işaret edilmesi gereken şey de küreselleşmede izi sürülebilen ve Kuzey'in yoksullaştırılmış bölgeleri kadar özellikle Güney'de de yaşanılmakta olan uzun bir sorunlar silsilesidir.

BÖLÜM ÖZETİ

Küreselleşme incelemeleri, önemli tartışmalara ve anlaşmazlıklara ev sahipliği yapar. Başlıca ayrılık küreselciler ile kuşkucular arasındadır. "Büyük küreselleşme tartışması" doğrudan küreselleşmenin mevcudiyeti sorunuyla ilgilenir. Küreselciler, küreselleşmenin var olduğunu ve bunun tüm yerküreyi kapsadığını savunur. Kuşkucular ise, dünya nüfusunun önemli bir kesimi küreselleşmeyle bağlantılı süreçlerden dışlandığı için küreselleşme diye bir şeyin olduğuna itiraz eder. Küreselciler tek bir geniş küreselleşme süreci gözlemlerken, kuşkucular birçok küreselleşmeye işaret eder.

Küreselciler küreselleşmeyi, diğer şeylerin arasında, ulus-devletin gerilemesine de yol açan ve giderek güçlenen bir olgu olarak değerlendirir. Kuşkucular ise buna, yakın yıllarda ulus-devletin kendisine yeniden önem kazandırdığına ve can alıcı bir dünya aktörü olma rolünü yeniden edindiğine işaret ederek tepki gösterir. Küreselciler küreselleşmeyi yeni bir süreç olarak ele alırken, kuşkucular bunun sadece eski ve hatta antik bir sürece verilen yeni bir isim olduğunu ileri sürer.

Ekonomik açıdan küreselciler, çokuluslu şirketler (ÇUŞ'lar), ulus-aşırı ekonomi ve yeni bir küresel işbölümünün ortaya çıkışı gibi yapıları vurgular. Kuşkucular, bölgesel kümeleşmeler üzerinde yükselen ulusal ekonomilerin ve ulus-devletin önemini savunur ve günümüzde gerçek anlamda az sayıda ÇUŞ'un olduğunu ileri sürer. Küreselciler, ulus-devletlerin süregelen öneminin yadsınamaz olduğunu kabul ederken, bunların ekonomik piyasaları kontrol etme kapasitelerinin sürekli azalmakta olduğunu da söyler.

Küresel düzen açısından, küreselciler hükümeti içermeyen çeşitli ilişkilerin küresel dünyada gelişmekte olduğunu gözlemler. Öte yandan, kuşkucular dünyanın ulusal devletler arasındaki ilişkiler tarafından yönlendirilmeye devam ettiğini savunur.

Kültürel bakımdan küreselciler, kültürün dünyanın pek çok bölgesinde ortak olduğu tezini kabul ediyor görünür. Kuşkucular ise genellikle bu tezi reddedip kültürün giderek çeşitlenmekte olduğunu iddia eder.

Küreselleşmenin başlangıcı beş bakış açısıyla analiz edilebilir. Birincisi, küreselleşme daha iyi bir hayat arayışına dönük temel bir arzudan kaynaklandığı için insanlarla bütünleşik olarak ele alınabilir. Bu içgüdü küreselleşmenin ticaret, din, politika ve savaş aracılığıyla yaygınlaşması sonucunu doğurur. İkincisi, küreselleşme uzun dönemli bir döngüsel süreç olarak algılanabilir. Bu görüşe göre, halihazırda mevcut olandan önce başka küresel çağlar da yaşanmış ve her biri zirveye çıktıktan sonra daralmaya ve yok olmaya mahkûm olmuştur. Üçüncüsü, küreselleşme her biri kendi başlangıç noktasına sahip bir dizi dönem ya da dalga olarak görülebilir. Dördüncü bir bakış açısı ise, küreselleşmenin çoklu başlangıç noktalarının belirleyici tarihsel olaylarda yer aldığını ileri sürmektedir. Beşinci görüş, II. Dünya Savaşı öncesindeki küresel süreçlerin yirminci yüzyıl sonuyla yirmi birinci yüzyıl başındaki küresel süreçlere kıyasla coğrafi faaliyet alanı bakımından daha sınırlı ve daha az yoğun olduğunu söylemektedir.

Çeşitli tarzlarda küreselleşmeler de söz konusudur. Başlıca küreselleşmeler şunlardır: ekonomik küreselleşme, politik küreselleşme, kültürel küreselleşme, dinin, bilimin, sağlık ve tıbbın küreselleşmesi, sporun küreselleşmesi ve yüksek öğrenimin küreselleşmesi. Bir bütün olarak küreselleşme bakımından tek bir başlangıç noktası değil de farklı küreselleşmeler için ayrı ayrı başlangıç noktaları geçerlidir.

Küreselleşmeyi yönlendiren faktörler de hararetli şekilde tartışılmaktadır. Materyalist yaklaşım kapitalizm, teknoloji ve çokuluslu şirketler gibi nesnel faktörleri çağdaş küreselleşmenin itici güçleri olarak tanımlar. İdealist tutum ise sürecin ana hareket ettiricileri olarak fikir sistemlerinin, bilişimin ve bilginin rolüne vurgu yapar. Bunlara alternatif olarak küreselleşmeyi, hem maddi hem de ideal faktörler tarafından yönlendirilen bir süreç olarak görebiliriz.

Küreselleşmenin gelecekteki gelişimi ve yayılımı konusunda da tartışmalar vardır. Kimileri küreselleşmeyi durdurulamaz bir süreç olarak ele alır. Burada, tepeden küreselleşme ile aşağıdan küreselleşme arasında ayırım yapmak önem kazanıyor. Tepeden küreselleşme özellikle Kuzey'le bağlantılı olan büyük ölçekli güçler tarafından yaratılan ve yaygınlaştırılan bir süreçtir. Bireysel aktörleri ve bunların yanı sıra küreselleşmeye karşı çıkan küçük gruplardan oluşan aktörleri içeren aşağıdan küreselleşme ise süreci daha az kaçınılmaz kılmaya ve hatta tamamen yolundan çıkarmaya hizmet edebilir.

Globafilisi olanlar [küreselleşmeyi sevenler] ile globafobisi olanlar [küreselleşmeden korkanlar] arasında da görüş ayrılığı vardır. Globafilisi olanlar küreselleşmenin olumlu özelliklerine vurgu yaparken, onun büyük bir ekonomik gelişmeye ve buna bağlı olarak demokratikleşmenin ve sivil toplumun yaygınlaşmasına yol açtığını iddia ederler. Globafobisi olanlar ise onun olumsuz yönlerini, özellikle de süreçten yarar görmeyen insanları öne çıkarmaya yatkındır. Globafobi doğrultusundaki küreselleşme eleştirisi, pek çok çevreden, yani sadece sol ve liberal kanattan değil muhafazakâr sağdan da yükselmektedir. Bu eleştiriler, dünya nüfusunun refahtan payını az alan kısımları üzerindeki olumsuz küreselleşme etkisine vurgu yapar ve küreselleşmenin daha büyük bir eşitsizliğe yol açtığını iddia eder. Bazı akademisyenler ise bu tartışmada ortalama bir yol benimsemiştir.

Pek çok sayıda insan da küreselleşmenin çeşitli özellikleri yüzünden kendini zarara uğramış hissetmektedir. Bazıları ise küreselleşmenin durdurulamaz bir süreç olduğu görüşünde. Bazıları sürecin sadece yavaşlatılmasının değil bütünüyle durdurulmasının bile mümkün olduğunu iddia ediyor. Başka bir görüş ise küreselleşmenin sorunlarına zaten, uluslararası hükümet dışı örgütler (INGO'lar) kadar, küreselleşmenin başlıca aktörleri tarafından da işaret edilmekte olduğunu söylüyor. Ne var ki pek çok aktivist küreselleşmenin en sorunlu taraflarıyla başa çıkabilmek için çok daha fazla şey yapılmasına ihtiyaç duyulduğuna inanıyor.

TARTIŞMA SORULARI

1. Yaşanılan çağ küreselleşme bakımından benzersiz bir çağ mıdır? Bu benzersiz olma durumuna hangi faktörler katkıda bulunmakta ya da zarar vermektedir?
2. Küreselleşme, homojenleştirici bir süreç midir? Tartışınız.
3. Aşağıdan küreselleşmeyi tanımlayınız. Tepeden küreselleşmenin yarattığı basınçlar karşısında elverişli bir direniş sergileyebilme özelliğine sahip midir?
4. Küreselleşmenin farklı itici güçlerini tartışınız. Materyalist faktörler idealist faktörlerden daha mı etkilidir?
5. Küreselleşme durdurulamaz bir süreç midir? Öyle olması mı gerekir?
6. Küreselleşme "düz bir dünya"ya yol açar mı? Tartışınız.

İLAVE OKUMALAR

David Held ve Anthony McGrew, "The Great Globalization Debate: An Introduction", David Held ve Anthony McGrew (Der.), *The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate,* Cambridge: Polity, 2000: 1-50.

Stanley Hoffman, "Clash of Globalizations", *Foreign Affairs* 81, 4, 2002: 104-15.

Martin Wolf, *Why Globalization Works,* New Haven: Yale University Press, 2005.

Noam Chomsky, *Hegemony or Survival: America's Quest for Global Dominance,* New York: Metropolitan Books, 2003.

Jagdish Bhagwati, *In Defense of Globalization,* New York: Oxford University Press, 2004.

Guillermo de la Dehesa, *What Do We Know About Globalization? Issues of Poverty and Income Distribution,* Maiden, MA: Blackwell, 2007.

Dani Rodrik, *Has Globalization Gone Too Far?,* Washington, DC: Institute for International Economics, 1997 [*Küreselleşme Sınırı Aştı mı?* Çev. F. Ünsal ve İ. Akyol, Kızılelma Yay., 1997].

NOT

1. Bu bölümün başlığı yıllar önce editörlüğünü yaptığım bir antolojiden türetilmiştir. Bkz. Ritzer (1972).
2. Bu arada, bu türden temel bir "arzu" tezi epey tartışmalıdır ve "özcülük" ima ettiği gerekçesiyle ya da insanların özünde bazı temel karakterlerin yattığı ve bunun da insanların yaptıklarının çoğunu izah ettiği yönündeki düşünce nedeniyle postmodernistler (ve başkaları) tarafından eleştirilmektedir. Bkz. Ritzer (1997a).
3. Robertson'un çözümlemesi bu noktada sona eriyor; çünkü makalesinin yayımlanma tarihi 1990'dır.
4. Ya da en azından küreselleşme aşamasının sona ermesi olarak, bkz. James (2001).
5. http://news.yahoo.eom/s/ap/20061110/ap_on_bLge/ asia_iron_silk_road_1.
6. Gayet doğal olarak, bu tarz tartışması bir ölçüde önceki bölümde yer alan akıntı tarzları tartışmasıyla da örtüşüyor. Bunun sebebi de küreselleşme çeşitlerinin büyük ölçüde birer akıntı çeşidi olmasında yatıyor.
7. Başka bir örnek vermek gerekirse, Wolf (2005: 19) şöyle diyor: "Küreselleşme, ekonomik faaliyetlerin piyasalar aracılığıyla bütünleşmesini izleyen şeyde tanımlanır." Ayrıca bkz. Rodrik (1997).
8. Neo-liberalizm bağlamında Friedman'ın kitabının tartışması için bkz. 5. Bölüm.
9. Goffman (1961: 81). Alıntı: "Hantal ve dağınık olmak, yanlış konuşmak ya da hareket etmek, dünyaları yok eden tehlikeli bir dev haline gelmektir. Her psikopat ve komik insanın da bilmek zorunda olduğu üzere, düzenli olarak yapılan herhangi bir kusurlu hamle tam karşımızdaki gerçekliğin ince tabakasını delip geçebilir."
10. Ancak "sel" azalmış görünmektedir. 2005 yılından bu yana Meksika'dan ABD'ye yıllık ortalama 500

bin yasadışı göçmen girmektedir; ne var ki bu ortalama, 2000 ve 2004 yılları arasında yıllık 800 bin civarındaydı; 2008 yılında da Latin Amerika'nın geri kalan kısmından ve Karayip Adaları'ndan gelen yasadışı göçmenlerin sayısında da önemli bir düşüş görülmüştü. Bkz. Ginger Thompson (2008: A17).

11. Ne var ki yasadışı olanlar, pek çok Amerikalı işçinin kabul etmeyeceği koşullarda çalışmayı kabul etmeye azimli ve arzuludur (ki genellikle başka seçenekleri de yok gibidir).
12. Aynı durum de la Dehesa (2006) bakımından da geçerlidir.

BÖLÜM

3

KÜRESELLEŞME ve İLGİLİ SÜREÇLER I

EMPERYALİZM, SÖMÜRGECİLİK, KALKINMA, BATILILAŞMA, DOĞULULAŞMA

Emperyalizm
- Yeni Emperyalizm

Sömürgecilik
- Sömürgecilik Sonrası

Kalkınma
Batılılaşma
Doğululaşma
Küreselleşme ile Kıyaslamalar
"Sonrası"lar Çağı
Bölüm Özeti

Küreselleşme dünyanın büyük bir kısmını etkileyen süreçleri ve yapıları tarif ederken ve bunlar üzerinde düşünürken öne çıkan bir terim haline geldi. Bununla birlikte, küreselleşmenin kapsamına giren şeylerin en azından bir bölümüne ilişkin tarihsel ya da çağdaş gerçeklikleri tasvir eden daha pek çok kavram var. Bu bölümde küreselleşmeyle ilgili çeşitli kavramları ele alacağız; bunlar emperyalizm (Berberoglu 2003), sömürgecilik (ve sömürgecilik sonrası), kalkınma (ve bağımlılık), Batılılaşma ve Doğululaşma olarak sıralanabilir. Sonraki bölümde ise genellikle küreselleşmeyle bağlantılı bir başka kavram üzerinde özellikle duracağız ve bunu tartışacağız; bu kavram da Amerikalılaş(tır)madır (ve elbette buna çoğu kez eşlik eden anti-Amerikancılıktır).

Amerikalılaş(tır)maya ilişkin söylenecek çok şey olduğu için ona diğer süreçlerden çok daha fazla dikkat çekiyoruz; pek çok akademisyen küresel arenada Amerika'nın üstünlüğü çağının gerilemeye başladığını ve bu gerilemenin gelecekte de süreceğini ileri sürüyor olsa da (ve bu kitabın çeşitli yerlerinde de bu tespit tartışılacak). Sözgelimi, Fareed Zakaria son kitabında (2008) "Amerikan sonrası bir dünyada" yaşadığımızı iddia ediyor. Bu tür argümanlar konusunda epey yorum yapılabilir; ancak Amerikalılaş(tır)manın II. Dünya Savaşı'ndan sonra ve yakın zamanlara dek büyük bir küresel öneme sahip olduğu da bir gerçek. Dahası hemen yarın ortadan kalkacak olsa dahi (ki bu hiç de yüksek bir ihtimal değil), dünyanın dört bir yanında yarattığı sonuçlar hâlâ etkisini sürdürecek ve yıllar, on yıllar, hatta yüzyıllar boyunca hissedilecektir. Amerikalılaş(tır)ma ve anti-Amerikancılık konusuna tek bir bölümün tamamını ayırmanın nedenlerinden birisi de, bu konunun pek çok popüler yazar ve akademisyenin dikkatini çekmesidir; dolayısıyla konu hakkında çok sayıda yayın bulunmaktadır ve bunları da birkaç sayfada ele almak kolay değildir.

Bütün bu kavramlar tek tek tartışılırken, bunların pek çoğunun kimi zaman çok somut olarak birbiriyle örtüşeceğini en başından ifade edelim. Sözgelimi, emperyalizmi bazen sömürgecilikten ayırt etmek zordur; Amerikalılaş(tır)ma da Batılılaşmanın bir alt başlığıdır ve aynı zamanda emperyalizm ve sömürgecilik ile ilgilidir ve kalkınmaya (ve bağımlılık) bir vaattir. Benzer örtüşmeler bütün bu kavramlar arasında çok fazladır. Dahası, küreselleşme diğer tezlerden de tamamen ayrı ele alınamaz. Bazı durumlarda, bu tezlerin geçmiş etkileri küresel çağda da muhafaza edilir ve bu şekilde küreselleşmeyi etkilemeye devam ederler. Başka durumlarda da küreselleşme açısından geçerlidirler ve onun tarafından etkilenirler ve hatta onun bir parçası haline bile gelebilirler.

EMPERYALİZM

Emperyalizm: Bir bölge (ya da bölgeler) üzerinde güç kazanmak ve orada denetim kurmak amacıyla bir ulus-devletin uyguladığı yöntemler.

Emperyalizm, bir ülkenin başka bir ülke (ya da coğrafi bölge) üzerinde (bazen toprak fethi aracığıyla) denetim sağlamak ve akabinde bu denetimi o ülke (ya da coğrafi bölge) ve muhtemelen pek çok başka ülke üzerinde (örneğin, İngiliz İmparatorluğu'nun yaptığı gibi) özellikle politik, ekonomik ve bölgesel olarak sürdürmek amacıyla uyguladığı çeşitli yöntemleri tanımlayan kapsamlı bir kavramdır. 1800'lü yılların ortalarında olgunlaşan bir tez ve gerçekliktir (ancak yine de emperyalizmin tarihi, göreceğimiz üzere, daha da eskiye dayanır) ve dolayısıyla, kökleri de, en azından o zamandan bu yana, ulus-devlete ve ulus-devletin diğer ulus-devletler üzerinde ve aynı zamanda daha az belirgin olan coğrafi bölgeler üzerinde uyguladığı denetime uzanır.

Emperyalizm geniş çaplı denetim alanlarını kapsayabilir. Sosyolojiye kültürel bir dönüşün yaşandığı çağda, sosyoloji büyük ölçüde ilgi ve kaygı konusuydu ve **kültürel emperyalizm** diye etiketlenebiliyordu (kültürel emperyalizmin daha özgül ifadeleri kendilerine ait etiketleri hak edecek denli önemlidir ve bunlar arasında en önemlisi, **medya emperyalizmi**dir [emperyalizmin bu iki biçimini tartışmak için bkz. Bölüm 9 ve 10]).[1]

Kültürel emperyalizm: Az ya da çok bilincinde olarak kendisini diğer kültürlere dayatan kültürler.

Emperyalizm terimi Roma'daki *imperium* (Markoff 2007b: 609-14) kelimesinden gelir ve ilk kez bu bağlamda bir ya da daha fazla komşu ülke üzerindeki hâkimiyet ve politik kontrol ile bağlantılı olarak kullanılmıştır. "İmparatorluk" terimi de *imperium*'dan türetilmiştir ve Roma kanunlarına özgü olan politik biçimleri, özellikle de liderin (Roma *imperator*'unun ya da imparatorunun) büyük gücünü ve kanun koyucunun gücü ile yönetilenler arasındaki muazzam uçurumu tasvir etmek üzere kullanılmıştır (Gibbon 1998). Zaman içinde, imparatorluk düşüncesi ve emperyalizm süreci çok geniş coğrafi alanlar ve burada yaşayan insanlar üzerindeki hâkimiyet ile bağlantılı hale gelmiştir. İşte bu özellik de emperyalizm ve küreselleşme arasında bir bağlantı kurulmasına yol açmaktadır. Aslında küreselleşme başlığı altında bu kitapta tartışılan süreçlerin pek çoğu –ticaret, göç, iletişim vb– imparatorluk gücü ile denetim altındaki coğrafi bölgeler arasında mevcuttur.

Medya emperyalizmi: Az gelişmiş ülke kültürlerine tahakküm eden Batılı (özellikle ABD kaynaklı) medya ve bunların teknolojileri.

Emperyalizm terimi, bazı ülkelerin (Almanya, İtalya, Belçika, İngiltere, Fransa, ABD) daha önceden gelişmemiş coğrafi bölgeler, özellikle Afrika üzerinde denetim sağlamak amacıyla rekabete giriştiği on dokuzuncu yüzyıl sonlarında yaygın şekilde kullanılmaya başlandı. (Daha önce, İspanya, Portekiz ve Hollanda önde gelen diğer emperyalist ülkeler arasında yer alıyordu.) Emperyalizm önceleri genelde tanımlayıcı olarak kullanılırken, muhtemelen Boer Savaşı'nın (1899-1902) başlamasıyla birlikte olumsuz bir çağrışım edindi. Emperyalist güçler tarafından politik bir denetime duyulan ihtiyaç ile ilgili sorular ortaya atılmaktaydı. Ayrıca, emperyalist güçlerle birlikte anılan "üstün" kültürlerin de kontrol ettikleri "aşağı" kültürler için gerekli ya da yararlı olup olmadığı da sorgulanıyordu. Kültürün çoğunun emperyalist ülkelerden kontrol ettikleri bölgelere aktığı bir gerçekse de, kültür aynı zamanda öteki yöne doğru da akmaktaydı. Emperyalist ülkeler dünyanın geniş bölgeleri üzerinde, değişken olsa da, büyük politik, ekonomik ve kültürel bir kontrol uyguluyordu.

Politik güç bağlamında, İngiltere yirminci yüzyıla gelinceye dek çok geniş bir imparatorluk üzerinde büyük bir kontrol sağlamıştı (bu bölge, Devrimci Savaş [İngiltere'ye karşı "Bağımsızlık Savaşı" diye de bilinir] sonuna ve 1783 Paris Antlaşması'na dek ABD'yi; 1946 yılında bağımsızlığını kazanana dek Hindistan'ı vb de içermekteydi). Sovyetler Birliği de yirminci yüzyılın ilk dönemlerinde, çeşitli ülkeleri kendisine katarak (örneğin Ukrayna) ve Sovyet Bloku'nda yer alan diğer ülkeler üzerinde muazzam bir kontrol sağlayarak (örneğin, Polonya, Doğu Almanya) büyük bir imparatorluk yarattı. ABD de önemli, belki de en önemli denilebilecek, emperyalist bir ülke haline gelmişti; ancak onun politik kontrolü, zirvede oldukları dönemlerdeki İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin uygulamalarıyla kıyaslandığında, genellikle (ve elbette her zaman değil) daha ince yöntemlerle ve daha dolaylı yollardan olmuştur.

Politik emperyalizm II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Emperyalist ülkelerin çoğu kontrol ettikleri bölgelerden istemeden geri çekildikçe, hızlı bir inişe geçti. Sovyetler Birliği'nin emperya-

list gücü daha uzun süre devam etti; ancak 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla sona erdi. Günümüzde, yok denecek kadar az bir politik emperyalizm (yani, emperyalist bir ülkenin temsilcilerinin denetimleri altındaki bölgeyi yönetmeleri anlamında) söz konusudur; yine de emperyalizmin diğer biçimleri sürmektedir.

Ekonomik anlamdaki emperyalizm bağlamında İngiliz eylemleri en dikkat çekenler arasındadır. Örneğin, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi (Hollandalıların, Fransızların ve İsveçlilerin de Doğu Hindistan Şirketleri vardı) Hindistan'da İngiltere adına büyük bir ekonomik (aynı zamanda askeri ve politik) güç uygulamaktaydı. Önemli olan bir diğeri de İngiltere'nin Hudson Körfezi Şirketi'ydi; bu da Kanada'daki merkezi yoluyla Kuzey Amerika'daki kürk ticaretini ve diğer ticari faaliyetleri kontrol ediyordu. Bununla birlikte, dünya ekonomisini, özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısı itibariyle kontrol etmeye başlayan ABD de en azından ekonomik anlamda emperyalist bir güçtü.

Sovyetler Birliği'nin ilk lideri Vladimir Lenin (1917/1939), özellikle *Imperialism: The Highest Stage of Capitalism** adlı kitabıyla, emperyalizm konusundaki ilk önemli teorisyenlerden biriydi. Lenin, J. A. Hobson'un daha önceleri, 1902 yılında kaleme aldığı *Imperialism* (1902/1905/1938) kitabından etkilenmişti. Lenin'in kitabının başlığı zaten, kapitalizmin ekonomik niteliğinin[2] kapitalist ekonomileri ve böyle bir ekonomik sistemin hüküm sürdüğü ülkeleri kendilerinin dışında bir coğrafi bölge arayışına ve buraları kontrol altına almaya sevk ettiğini ifade ediyor. Bu görüş aynı zamanda Hobson'un da görüşüydü (1902/1905/1938: 85): "Böylece ulaştığımız sonuç şudur ki, Emperyalizm, endüstrinin büyük denetleyicilerinin, kendi ülkelerinde kullanamadıkları ya da satamadıkları sermaye ve malları elden çıkarmak için dış pazar ve dış yatırım imkânları peşinde koşarak artı servet akışı sağlayacak kanalları genişletmek doğrultusunda gösterdikleri çabadır." Bu bölgeler üzerindeki kontrole, kapitalist endüstrilere kaynak sağlamak ve ayrıca bu endüstriler için yeni pazarlar yaratmak bakımından ihtiyaç duyulur. Bir başka deyişle, kapitalist bir ekonomik sistem dünyanın dört bir yanında emperyalist yoldan genişleme eğilimindedir.

Lenin emperyalizmin başka boyutları olduğunu kabul etmekle birlikte, "saf halleriyle ekonomik faktörleri" emperyalizmin asli temeli, özü olarak görür. Lenin'in emperyalizm tanımı, hepsi de ekonomik faktörlere ağırlık veren şu beş boyutu kapsamaktadır:

1. Üretim ve sermayenin, ekonomik hayatta belirleyici bir rol oynayan tekelleri[3] yaratacak denli yüksek bir aşamaya ulaşması.
2. Banka sermayesi ile endüstri sermayesinin kaynaşması ve bu "mali sermaye"[4] üzerinde bir "mali oligarşi"nin yaratılması.
3. Meta ihracından ayrı olarak sermaye ihracının son derece önem kazanması.
4. Dünyayı kendi aralarında paylaşan uluslararası kapitalist tekellerin oluşması.
5. En büyük kapitalist devletler tarafından bütün dünyanın toprak paylaşımının tamamlanması (Lenin 1917/1939: 89).

Kapitalist ülkeler ve şirketler (çoğu Avrupalı) dünyanın dört bir yanına yayılmış ve dünyayı kendi aralarında yağmalamış görülmektedir. Devrimci bir bakış açısıyla Lenin, emperyalizmi asalak bir sistem, dolayısıyla bu özelliğinden hareketle kapitalizmin çürümesini yansıtan bir sistem olarak görür. Bu durumun, kapitalizmin çürümüşlüğünün bir başka göstergesi olması ve kapitalizmin çökme tehlikesi taşıması ya da çürümüş bir ceset olması gerçeği onun sonuç olarak kolayca saf dışı edilmesine de imkân tanımaktadır.

* *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, Çev. Ferit Burak Ayder, Agora Kitaplığı, 2009.

Şu işe bakın ki, Lenin'in Sovyetler Birliği de kapitalist olmamasına rağmen özellikle politik açıdan ve aynı zamanda Sovyet Bloku'ndaki ülkeleri ekonomik olarak sömürme yoluyla önemli bir emperyalist güç haline gelmişti. Politik emperyalizm bütünüyle olmasa dahi yok olmuş olsa da, tek başına kapitalizmin küresel ekonomik sistemdeki üstün güç olması nedeniyle ekonomik emperyalizm varlığını oldukça güçlü bir biçimde sürdürüyor.

Emperyalizmin tümüyle ekonomik bir olgu olduğu görüşü karşısında çeşitli iddialar yer alıyor. Bunun gerekçelerinden birisi, hâkim ülkelere ilk yıllardaki kâr akışının çoğu kimsenin farz ettiği ölçüde büyük olmamasıdır. Diğer bir gerekçe de, emperyalizmin Avrupa politikaları ve Avrupalı ulus-devletler arasındaki rekabet ile daha fazla ilgili olmasıdır. Bu gerekçeler arasında belki de en önemlisi, kendi dışlarında varolan "azgelişmiş" dünyayı üstün kültürleri sayesinde uygarlaştırma sürecinde sömürme hakkına da sahip oldukları yönündeki Avrupalı inancı ve duygusudur (Ashcroft, Griffiths ve Tiffin 1998: 126). Kültürel emperyalizm, pek çok başka şeyin yanı sıra, keşif ve misyonerlik ve insani görevler, seyahat, eğitim ve yayıncılık aracılığıyla Avrupalı düşüncelerin yayılmasını da içerir.

Sözgelimi, Fransızlar dünyanın neresinde iş yaparlarsa yapsınlar, beraberlerinde diğer şeylerin yanında kendi dillerini ve mutfaklarını da taşımışlardır. İngilizler de (kendi mutfakları Fransa'nınkine kıyasla kayda değer olmasa da) bu özelliklerinin yanı sıra, özellikle Hindistan gibi eski sömürgelerinde hâlâ popülerliğini koruyan, başta kriket olmak üzere pek çok spor faaliyeti de götürmüşlerdir (bkz. Bölüm 9) (Appadurai 1996). Günümüzde de pek çok eski sömürge, bir İngiliz sporu olan kriketi oynamayı sürdürmekte ve sadece kendi aralarında değil İngiltere'yle de iddialı maçlar yapmaktadır (ve kimi zamanlar fanatiklerini çıldırtacak şekilde İngiliz takımlarını yenebilmektedirler). "Yeni emperyalizm"in bir biçimi olarak tarif edilen futbol da böyledir; pek çok Afrika ülkesinde (*Economist* 2008: Şubat 14) ve hatta genel olarak Kuzey, özel olarak da İngiltere'ye yönelik epey eleştirel tutumları olan ülkelerde, ateşli futbol fanatikleri dinsel bir huşu içinde İngiltere'den yayımlanan maçları izlemektedir (*Economist* 2007: Kasım 1 ["Neo-imperialism at the Point of a Boot"]). İngiliz kültürel emperyalizminin başka bir biçimi de BBC'nin ve özellikle BBC World Service'in küresel faaliyetinde dikkat çekmektedir (bu durum elbette medya emperyalizmine bir örnektir).

Öte yandan, kültürel bir perspektiften bakıldığında ABD'de en güçlü küresel güç haline geldi ve bu güç II. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra ve yirminci yüzyılın ikinci yarısında özellikle dikkat çekmeye başladı. Kültürel emperyalizmle ilgisi bakımından, ABD'nin yürüdüğü kulvarlar arasında sinema, televizyon ve kitap yayıncılığı yer alıyor. Yine de yirmi birinci yüzyılın başlarında, Amerikan kültürel emperyalizminin zirveden düşüşe geçtiği yolunda pek çok işaret de bulunuyor (Tunstall 2008).

Emperyalizm düşüncesinin süregelen önemine, küreselleşme çalışmalarındaki en önemli kitaplardan biri olan Michael Hardt ve Antonio Negri'nin *İmparatorluk* adlı kitabında meydan okunuyor. Onlara göre, yukarıda anlatıldığı haliyle hantal ve ulus-temelli emperyalizmin yerini küresel politik/ekonomik/kültürel süreçlerin oluşturduğu ince ve karmaşık bir ağ alıyor; bu süreçlerde de, onlara göre, emperyalizm yerine *imparatorluk* teziyle daha iyi kavranılabilen yeni bir kontrol biçimi uygulanıyor. Bu çalışmayı daha sonra tartışma imkânımız olacak (bkz. Bölüm 5); ancak buradaki önemli nokta, sürecin değişiyor olma ihtimali söz konusu olsa bile, hegemonik kontrolü kazanma çabalarının şiddetini azaltmadan devam etmesidir.

Hardt ve Negri'nin argümanıyla bağlantılı bir tez de şudur: Ulus-devletin önemindeki azalma emperyalizm bağlamında sürdürülen tartışmayı zorlaştırıyor; çünkü emperyalizmin temelinde belirli bir ülkenin (ya da onun unsurlarının, örneğin, medya emperyalizmi durumunda,

ABD'nin *Amerika'nın Sesi* radyosunun) dünyanın dört bir yanındaki diğer ülkeler/uluslar (ya da coğrafi bölgeler) üzerinde denetim sağladığı fikri yatıyor. Hardt ve Negri'yi "merkezsiz" bir küreselleşme görüşüne sevk eden de zaten ulus-devletin rolündeki bu azalmadır. Yani emperyalizm, ulus-devlet "merkezli" modern bir süreç ve perspektiftir (İngiltere, Sovyetler Birliği, ABD); ancak ulus-devletin önemindeki azalma, küresel ölçekte uygulanacak çok farklı bir kontrol görüşünü gerektirir. Hardt ve Negri'ye göre, bu da emperyalizmin uyguladığı ve ulus-devletler tarafından hayata geçirilen gücün yerine merkezsiz bir imparatorluk tarafından uygulanan güçtür.

YENİ EMPERYALİZM

David Harvey (2003), son dönemde "yeni emperyalizm"in ortaya çıktığı ve ABD'nin de bunun (tek olmasa da) asli temsilcisi olduğu tezini ortaya attı. Harvey bu durumu "kapitalist emperyalizm" olarak adlandırıyor ve ekonomi ile politikanın çelişkili bir kaynaşması olarak görüyor. Böylece Harvey, Lenin ya da Hobson'un sunduğundan daha fazla bütünleşmiş bir emperyalizm tezi formüle ediyor. Daha da özgül olarak, bu emperyalizm, *politik* ("bir coğrafi bölgeye hâkim olma ve o bölgenin insani ve doğal kaynaklarını kendi politik, ekonomik ve askeri amaçlarına hizmet edecek şekilde seferber etme kapasitesine sahip aktörlerin ayırt edici bir politik projesi olarak emperyalizm") ve *ekonomik* ("sermaye kullanımının ve sermaye üzerindeki hâkimiyetin öncelik kazandığı zaman ve mekândaki politik-ekonomik süreçlerin kaynaşması olarak emperyalizm") olanın kaynaşmasından oluşuyor (Harvey 2003: 26). Bu ikisi arasında (toprak bakımından politik çıkar ile sermayeyi denetleme ve kullanma bakımından kapitalist çıkar) temel farklılıklar söz konusudur; ancak "bu iki mantık karmaşık ve bazen çelişik tarzlarda iç içe geçer" (2003: 29). Sözgelimi, Amerikan hükümetinin gözünde Vietnam Savaşı politik perspektiften anlamlıydı; ancak ekonomik perspektiften bunu anlamlı kılmak epey zordu, hatta Amerikan ekonomisini olumsuz yönde etkilemekteydi. Daha da genelinde, Harvey, şu günlerde ABD politik emperyalizminde (örneğin Irak ve Afganistan) bir artış mı olduğunu yoksa ekonomik emperyalizm perspektifinden bakıldığında (örneğin, Çin, AB, Hindistan ve benzeri ülkelerde ekonomik gücün çoğalması) bunun öneminin azalmakta mı olduğunu merak ediyor.

Harvey'e göre yeni emperyalizm, kapitalist emperyalizmin kapsamlı öncülüğündeki bu iki tarzın rahatsız edici bir karışımıdır. Buna ek olarak, burada, en azından klasik İngiliz emperyalizmine kıyasla, "yeni" olan şey, ABD'nin yeni emperyalizm için bir paradigma yaratmasında ve onun lideri olmasında yatmaktadır. Harvey ABD emperyalizmini tasvir etmekle yetinmiyor, aynı zamanda onu fazlasıyla eleştiriye tabi tutuyor. ABD emperyalizmini, uzun dönemde (ve hatta muhtemelen kısa dönemde de) kendisini devam edemez hale getirecek bir dizi içsel ve dışsal çelişki ve sorunu yüklenmiş olarak değerlendiriyor. Böyle bir tahmini yaparken, ister yanlış ister doğru olsun, Harvey, emperyalizmin ekonomik ve politik özellikleri ve bunların arasındaki ilişkide daha dengeli bir anlayış sunarak, emperyalizmi kavrayışımıza yararlı bir katkıda bulunuyor.

SÖMÜRGECİLİK

Sömürgecilik: Sömürgeleştirilmiş bir bölgede içişlerini yönetmek üzere sömürgeci idarenin iktidarının yaratılması.

Sömürgecilik [kolonyalizm], emperyalizmle yakından bağlantılıdır (Williams ve Chrisman 1994a), hatta bazen birbirlerinin yerine kullanılırlar[5]; ancak sömürgecilik daha kendine has bir anlama da sahiptir. En uç noktasında, emperyalizm sömürgelerin [kolonilerin] oluşumu *olmaksızın* bir kontrolü içerir (Harvey 2006: 21). Sömürgecilik ise genelde yerleşimcileri ve yanı sıra emperyalizme kıyasla daha fazla resmi kontrol mekanizması içerir. Böylece, sömürgecilik çoğu kez, yerleşimleri de dahil olmak üzere kendi içişlerini yönetmek amacıyla oluşturulan idari bir aygıtla sömürgeleştirilmiş olan bir ülkede (ya da coğrafi bölgede) sömürge iktidarının yaratılmasını kapsar. Edward Said, emperyalizm ile sömürgecilik arasındaki farkları ve bunların aralarındaki ilişkiyi çok güzel bir şekilde şöyle açıklıyor: "Emperyalizm, uzak bir diyarı yöneten hâkim bir metropol merkezin pratiği, teorisi ve tutumu anlamına gelir; neredeyse her zaman emperyalizmin bir sonucu olan 'sömürgecilik' ise bu uzak diyarda yerleşim yerlerinin kurulmasıdır" (alıntı yapılan yer: Ashcroft, Griffiths ve Tiffin 1998: 45). Emperyalizm ve sömürgeciliğin her ikisi de ekonomik ve politik (ve aynı zamanda kültürel) kontrolü içerir; ancak emperyalizm (Lenin'den sonra) ekonomik kontrol (ve istismar) ile daha fazla tanımlanıyorken, sömürgecilik daha çok politik kontrole ilişkindir.

Sömürgeciliğin çok eski bir tarihi olmakla birlikte, yakın dönemlerde iki büyük çağı olduğu söylenebilir. Bunlar Rönesans sırasında ve ondan sonra meydana gelmiştir (on dördüncü yüzyıldan on yedinci yüzyıla kadar) ve esas olarak da Avrupa toplumlarıyla bağlantılıdır. Birincisi, on beşinci yüzyılda başlamış ve Avrupalı devletler, özellikle de İspanya ve Portekiz tarafından yönlendirilmiştir; Afrika'da, Asya'da ve Kuzey ile Güney Amerika'da sömürgeler yaratılmasıyla ilgilidir. İkincisi ya da modern olan aşaması ise, kabaca 1820 ile I. Dünya Savaşı sonu arasındaki dönemde hüküm sürmüştür. Diğer Avrupa devletlerini (en önemlisi İngiltere, Fransa ve Almanya) ve ayrıca ABD ile Japonya'yı içermektedir.

Sömürgecilik teriminin çok daha geniş bir anlamda, örneğin "kültürel sömürgeciliği" içerecek şekilde, kullanıldığını unutmamak gerekir (Amsler 2008). Bu da "sömürgeci gücün kültürel faaliyetler ve kuruluşlar (özellikle eğitim ve medya) ya da bir kültürün diğeri üzerindeki asimetrik etkisi sayesinde genişlemesi" anlamına gelir. Bu bağlamda kültür, politik ve ekonomik kontrol için bir araçtır. Bu tür genişlemelere rağmen, bu bölümde ağırlık noktamız sömürgeciliğin yukarıda değindiğimiz klasik anlamları (yerleşim ve yönetim) olacaktır.

Bazı sömürgeler (örneğin, bir İngiliz sömürgesi olarak Hindistan) yirminci yüzyıla kadar bu durumunu muhafaza etmiştir. Ne var ki bu süre içinde gelişme bağımsızlaşma [sömürgelikten kurtulma, dekolonizasyon] yönünde dümen kırmış ya da "her biçimiyle bir sömürgeci gücün teşhiri ve parçalanması süreci yaşanmıştır. Bu durum sömürgeci gücün kendini idame ettirmesini ve politik bağımsızlık kazanıldıktan sonra bile ayakta kalmasını sağlayan kurumsal ve kültürel kuvvetlerin saklı özelliklerinin açığa çıkmasını da içerir" (Ashcroft, Griffiths ve Tiffin 1998: 63). Bağımsızlaşma hareketleri yirminci yüzyıl ilerledikçe daha büyük çapta başarılar kazanmaya başladı. Bu hareketleri sömürgelikten kurtulma ve politik bağımsızlığı kazanma izledi (Grimal 1878). Bağımsızlaşma, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra özel bir önem kazandı. Bu dönemin ardından da *yeni-sömürgecilik* dönemi geldi (Nkrumah 1965); bu dönemde

eski sömürgeler ve diğer ulus-devletler üzerinde kontrol kurma çabası daha dolaylı, daha kurnazca yollardan (örneğin kültür ve eğitim kuruluşları aracılığıyla) sürdürülmekte ve ekonomik kontrol ve işletmeye ağırlık verilmekteydi. Yeni-sömürgecilik, bu kurnazlığıyla daha sinsi hale geldiğinden tespit edilmesi zorlaşıyor ve ona karşı direnmek ve onunla mücadele etmek de güçleşiyordu.

SÖMÜRGECİLİK SONRASI

Sömürgecilik sonrası: Eski bir sömürgede sömürgeci güç ayrıldıktan sonra yaşanan gelişmeler.

Günümüzde artık **sömürgecilik sonrası** [post-kolonyalizm] bağlamında değerlendirebileceğimiz hiç olmazsa birkaç sömürge bulunmaktadır (Bhambrah 2007: 871-84).[6] Açıkçası bu durum, bir zamanlar sömürgeleşmiş olan bölgelerin sömürgeci güçler tarafından terk edildiği bir döneme işaret eder (yine de, sömürgecilik sonrası düşünüş ve çalışma, sömürgeci güç ayrılmadan önce de pekâlâ yürürlüğe girmiş olabilir). Ne var ki son yıllarda eski bir sömürgede sömürgeci gücün ayrılmasından sonra ortaya çıkan çeşitli gelişmeler daha özgül anlamlar kazanmaya başlamıştır. Sözgelimi, ulusal kimlik, özellikle de bir sömürgeci güç (Hindistan örneğinde bu İngilizlerdir) ayrıldıktan sonra (yine Hindistan örneğinde olduğu üzere) ulusal kimliği geri kazanmadaki güçlükler, hakkındaki incelemeler günümüz küreselleşme çalışmalarında önemli bir konu haline gelmiştir. Bu konudaki en ünlü çalışma Edward Said'in *Orientalism** (1979/1994: 93) adlı kitabıdır; bu kitap bu sorunu Doğu'da yaşayanlar hakkında Batı'da geliştirilen hem açık hem de daha ince olumsuz stereotipiler bağlamında ele alır. Sorun, çeşitli yollardan (yakın zamanlara kadar emperyalizm, sömürgecilik vb) Doğu'da hüküm sürmüş olan Batı'nın kendileri hakkında beslediği bütün olumsuzluğun ışığında, "Doğuluların" olumlu bir kimlik geliştirmeye çalışırken karşılaştıkları güçlükte ortaya çıkmaktadır. Bu olumsuzluk özellikle Doğu hakkındaki Batı edebiyatında[8] (ve filmlerinde) belirgindir (ve sonuç olarak bu konu Edward Said'in edebiyat eleştirisi alanında özel bir önem taşımaktadır). Aslında "sömürgecilik sonrası teorisinin, edebiyat çalışmalarının bir ürünü olduğu" da iddia edilmektedir (Ashcroft, Griffiths ve Tiffin 2006: 5).

Sömürgecilik sonrası teorisyenleri, çeşitli nedenlerle edebiyat metinlerine ağırlık verir. Bunun sebeplerinden birisi, edebiyat metinlerinin "yerliler" üzerinde kültürel denetim sağlama yollarından biri olarak kullanılabilmesidir (Janmohamed 2006: 19-23). Sözgelimi, sömürgeci güç tarafından yazdırılan ders kitapları doğal olarak kendi bakış açısını yansıtır ve kendisinin iktidarda olma hakkı, kendi üstünlüğü ve "yerlilerin" ne kadar aşağılık olduğu gibi konuları içerir. Bir başka sebep de, bu kitaplar, sömürgeci güce muhalefet edenler tarafından ters yüz edilebilir ve sömürgeci rejimi alaşağı etme sürecinde kullanılabilir. Nihayet, yazılı metinlerin önemi hakkındaki bu bilinç, yeni özgürlüğüne kavuşmuş sömürgelerin kendilerini olumlu yönde sergileyebilmesi, daha iyi kavrayabilmesi, eleştirmesi ve çoğu kez sömürgecilik sonrası [post-kolonyalizm] devam eden sömürgecilik mirasının üstesinden gelebilmesi doğrultusunda kullanılabilecek yeni yazılı metinlerin üretilmesine de yol açabilir. Bu türden sömürgecilik sonrası metinler, sömürgecilik sonrası yaratılan yeni bir toplum için önemli bir temel oluşturabilir.

Ne var ki sömürgecilik sonrası teorisyenlerinin, yazılı metinlere yüklediği bu önem çeşitli açılardan eleştiriliyor. Bunun sebeplerinden birisi olarak, bu metinleri üretenlerin esas itibariyle Batılı entelektüeller, özellikle de Avrupalılar olması gösteriliyor. Bu yüzden de sömürgeci-

* *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*, Çev. Berna Ülner, Metis Yay., 2006.

lik sonrası düşünürleri, köleleştirmeye katkıda bulunan sömürge metinlerini üretenler ile aynı düzlemde görülüyor. Yani sömürgecilik sonrası [post-kolonyal] akademik düşünce de "en iyisi bile yerini almaya çalıştığı söylemin rafine bir versiyonu"nu üretmiş oluyor. (Ashcroft, Griffiths ve Tiffin 2006: 11). Dahası, birer Avrupalı ya da en azından Avrupa eğitimi almış olan sömürgecilik sonrası akademisyenlerinin yaklaşımı, başka akademisyenler için üretilmiş çalışmalara da yol açmıştır; ancak bunlar da benzer akademik eğitimi almamış yerliler için büyük ölçüde anlaşılmazdır. Nihayet, bunların çalışmaları, sömürgeciliğe karşı herhangi bir hareketin ya da sömürgecilik sonrası mirasın unsurları olabilecek yerlilerin ihtiyaçlarından ve çıkarlarından büyük ölçüde uzaklaşmış bulunuyor. Sömürgecilik sonrası akademisyenlerinin çalışmaları, mesela Frantz Fanon'un yazdıklarının da epey uzağına düşüyor. Frantz Fanon (örneğin *The Wretched of the Earth** [1968] adlı kitabında), daha anlaşılır kavramlarla yazmış ve hem sömürgeciliği hem de sömürgecilik sonrası mirası alaşağı edecek pratik eylemlere yönelmişti.

KALKINMA

Kalkınma: Esas olarak, yeterince gelişmediği düşünülen belirli ulus-devletlerin ekonomik gelişmesiyle ilgili bir "proje".

Kalkınma, küresel çağdan önce gelen (kabaca 1940'lar ve 1970'ler arasındaki) tarihsel bir aşama olarak görülebilir (McMichael 2008: 21). Özel olarak da kalkınma, küreselleşme projesi öncesindeki bir "proje" olarak değerlendirilebilir.[9] Bir proje olarak kalkınma, esas olarak belirli ülkelerin, genellikle de ekonomik bakımdan yeterince gelişmemiş olduğu düşünülen ülkelerin ekonomik kalkınmasıyla ilgiliydi. Bu proje özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra ve aynı zamanda Soğuk Savaş sırasında da, savaştan zarar görmüş ülkelere yardım etmek açısından önemliydi; Batılı devletler, özellikle ABD, çeşitli zayıf ülkelere onları ekonomik açıdan geliştirmek amacıyla yardım ediyordu. Bu zayıf ülkelere yardım motivasyonu ise çoğu kez onları komünistlerden ve Sovyetler Birliği'nin bir parçası olmaktan kurtarma arzusuyla destekleniyordu. Bu ülkelerin ekonomisini güçlendirmek için, mali yardımlar ağırlık kazanmıştı; ancak kalkınma aynı zamanda teknolojik ve askeri yardımı da içeriyordu.

Kalkınma, Kuzey'in ulus-devletlerine Güney'in ulus-devletlerinin kalkındırılması sorumluluğunun verildiği, daha doğrusu onların bunu üstlendiği, esas itibariyle seçkinci bir projeydi. (Bu yüzden, daha sonraki küreselleşme projesinden farklı olarak, kalkınma ulus-devlet üzerinde yükselmekteydi; burada ulus-devlet hem yardım edilenlerin hem de yardım edenlerin yer aldığı düzlemdeki asli birimlerden birini oluşturuyordu.) Buradaki varsayım, Kuzey'in sadece ekonomik olarak (ve başka bakımlardan da) Güney'den daha iyi bir durumda olması değil, aynı zamanda Güney'in nasıl kalkınacağını da en iyi bilenin o olmasıydı. Bu yüzden de yardımını Güney'in koşullarına değil kendi koşullarına bakarak yapma eğilimindeydi. Bir diğer varsayım ise Kuzey'in model, hem de ideale en yakın model olduğuydu; dolayısıyla amaç Güney'i mümkün olduğu kadar Kuzey'e benzetmekti. Bu durum çoğu kez basit ekonomik uygulamaların da ötesine geçti; Güney başka biçimlerde de (kültürel, ahlaki, politik vb bakımlardan) Kuzey'e benzetilmeye çalışıldı. Güney'in çeşitli yönlerden Kuzey'den daha "aşağı" bir konumda olduğu ve tek çarenin de pek çok farklı yoldan Güney'in büyük ölçüde Kuzey'e benzeyecek şekilde değişmesi ya da değiştirilmesinin gerektiği imasında bulunuluyordu. Bu durum, Kuzey'i (bu örnekte daha çok Batı'yı) ve onun akademik çalışmalarını ve Güney

* *Yeryüzünün Lanetlileri*, Çev. R. Şen Süer, Versus Kitap Yayınları, 2011.

hakkındaki düşünme şeklini karakterize eden "Oryantalizm" ile bağlantılı gibiydi. Dahası, Kuzey'in, Güney'deki ulus-devletler üzerinde kontrol kurma çabalarıyla da yakından ilgiliydi. Bu yüzden kalkınma, sadece ekonomik bir proje değil, aynı zamanda "bir *idare yöntemi*"ydi (McMichael 2008: 49).

İthal ikamecilik: Ülkelerin (genellikle Güney'dekilerin) ihracata yönelik üretim yerine ithalata dayanan endüstrilerini geliştirmek üzere "teşvik" edilmesi.

Kalkınma projesinin can alıcı bir özelliği de **ithal ikamecilik** idi. Yani kalkınmanın üstesinden gelebilmeleri için Güneyli ülkelerin kendi endüstrilerini[10], ihracata ağırlık veren üretimdense, başka ülkelerden, özellikle de Kuzey'den, yapacakları ithalat ile geliştirmeleri gerekiyordu. Böylece, gelişmekte olan ülkeler, sözgelimi, otomobil endüstrisini geliştirmeye zorlanıyordu. Böyle bir endüstri sadece kendisi için önemli değildi; çünkü "çelik, kauçuk, alüminyum, çimento ve boya gibi endüstrilere ilave olarak... parça imalatı, yol inşaatı, servis istasyonları" gibi başka türden gelişmelere de yol açacaktı (McMichael 2008: 42). Böyle bir bağımlılık, Kuzey'deki gelişmiş ülkelerin çıkarına gibi görülmeyebilirdi. Sözgelimi, Brezilya'nın kendi otomobillerini üretmesi yerine ABD Brezilya'ya otomobil satmayı tercih etmez miydi? Böyle olsa bile, gerçek şuydu ki, ABD ve Kuzey'in diğer gelişmiş ülkeleri, azgelişmiş ülkelerde ortaya çıkan endüstrilere yapılan doğrudan yatırımlarını (bkz. Bölüm 7) artırmak suretiyle ithal ikameci kalkınmadan yarar sağlıyorlardı ve bu yatırımlardan da büyük kârlar elde ediyorlardı.

Kalkınma projesi aynı zamanda, II. Dünya Savaşı sonrasının bir dizi unsurunu da kapsıyordu. Bunlardan birisi Marshall Planı'ydı. Bu plan, ismini o zamanki ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'dan almış ve 1947 yılı ortasında yürürlüğe girmişti. Bu esas itibariyle ABD'nin büyük miktarda bir parayı kalkınmalarına yardım etmek için Avrupa ülkelerine (Sovyet yörüngesi dışında kalanlara) yönlendirmek şeklinde tasarlanmış iki yönlü bir plandı (ve bunları Sovyetlerin erişiminden uzak tutmaktı). 1944 yılında imzalanan çokyönlü Bretton Woods Anlaşması ve bunun yarattığı kuruluşlar da benzer hedeflere yönelmişlerdi (özellikle Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu [IMF]). Ama, 7. Bölüm'de de göreceğimiz üzere, bu kuruluşlar sonuç olarak daha sonraki küreselleşme projesinde merkezi bir rol oynadılar, Kalkınma projesi başlığı altında yer alan bir başka konu da, daha az gelişmiş ülkelere gelişmiş ülkeler tarafından sağlanan dış yardımdı. Bu, hem mali yardımı hem de gıda yardımını içeriyordu (örneğin, ABD gemilerle kendi fazla buğdayını gelişmekte olan ülkelere sevk ediyordu). Bu türden yardımlar kısa dönemde elbette yararlıydı; ancak uzun dönemde bunlar çoğu kez bazı ülkelerin kendi gıdalarını (örneğin, buğday) üretme ve çoğaltma kapasitelerini olumsuz yönde etkiledi ve dolayısıyla bazı azgelişmiş ülkelerin gıda bakımından daha fazla bağımlı hale gelmesine yol açtı.

Pek çok kimse kalkınma teorisini çeşitli açılardan eleştirmektedir. Sözgelimi, Paul Collier (2007) kalkınmaya odaklanan başarı bakımından şanslı ülkeleri öne çıkarırken, farklı boyutlarda (yaşam süresi, çocuk ölümü, uzun dönemli kötü beslenme vb) küresel hiyerarşinin en altında yer alan en yoksul ülkeleri (ve başarısız ulus-devletleri) göz ardı ettiği için eleştiriyor. Bu durum, halihazırda yaklaşık bir milyar insanı barındıran 58 ülkeyi ilgilendiriyor (bu gruptaki ülkeler hakkında daha fazla değerlendirme için bkz. 14. Bölüm).

Bağımlılık teorisi: Güney'deki ulus-devletlerin kalkınmasının, kendi bağımsızlıklarında gerilemeye, Kuzey'e olan bağımlılıklarında ise artışa yol açması.

Ayrıca kalkınma projesi ve teorisi hakkında da, **bağımlılık teorisi** (Cardoso ve Faletto 1979) diye bilinen, çok sağlam eleştirel çalışmalar bulunuyor. İsmin de anlattığı üzere, bağımlılık teorisi,

yukarıda tartışılan çeşitli programların Güney'in ulus-devletlerinde çok fazla bir kalkınmaya yol açmadığını, bunun yerine bunların bağımsızlığının azalmasına ve Kuzey'deki ülkelere, özellikle de ABD'ye bağımlılıklarının artmasına yol açtığını vurguluyor. Azgelişmişlik, alışılmadık bir durum ya da azgelişmiş ülkelerin kendi kendilerine yol açtıkları bir durum değildir; tersine bu özellik kalkınma projesinde (aynı zamanda küresel kapitalizmde) yaratılmıştır. Bu özellik ayrıca ekonomik gelişmeyi sağlamak bir yana, kalkınmayla birlikte daha büyük bir fakirleşme getirmektedir. Bağımlılık fikrinin geniş bir uygulanabilirlik alanı söz konusudur (örneğin, gıda yardımıyla yaratılan ya da en azından kısmen bunun bir sonucu olarak ortaya çıkan gıda bağımlılığı).

Bağımlılık teorisindeki çok önemli çalışmalardan biri Andre Gunder Frank'ın (1969) "The Development of Underdevelopment"[11] adlı çalışmasıdır. Frank'ın argümanlarından biri kalkınma tezinin tamamının arkasında azgelişmiş ülkelerin şimdiki halinin, gelişmiş ülkelerin geçmişine olan benzerliğinin yattığıdır. Buna göre, basitçe, gelişmiş ülkelerin izlediği yolu izledikleri takdirde, azgelişmiş ülkeler de bir süre sonra gelişmiş olacaklardır. Ne var ki gelişmiş ülkeler asla azgelişmiş ülkelerin bugünkü durumuna benzer bir konumda olmamışlardır; gelişmiş ülkeler [geçmişte] gelişmemiş iken, azgelişmiş ülkeler geri kalmıştı (ve geri kalıyorlar). Sonuç olarak, gelişmiş ülkelerin izlemiş olduğu yol azgelişmiş ülkeler için en iyi yol olmak zorunda değildir.

Frank ayrıca, bir ülkenin geri kalmışlığının kökenini bu ülkenin içsel kaynaklarına dayandıran tezi de reddediyor. Tersine, bunun kapitalist sistemin bir ürünü olduğunu ve asıl sebebin sistem içindeki gelişmiş ve geri kalmış ülkeler arasındaki ilişkide yattığını iddia ediyor. Dahası, geri bıraktırılmışlığın çözümünün gelişmiş dünyadan sermaye, kurum, değerler vs ithal edilmesinde yattığı tezine de itiraz ediyor. Tam tersine, azgelişmiş ülkelerin, gelişimden uzak kalmalarının asıl sebebi olan bu kapitalist ilişkilerden kurtuldukları takdirde gelişebileceklerini savunuyor. Ona göre, gelişmiş ülkelerdeki gelişmenin ve azgelişmiş ülkelerdeki geri kalmışlığın sebebi de kapitalizmdir.

Bağımlılık teorisi, günümüzde artık sönmeye yüz tutmaktadır[12]; ancak onun yerini, bir ölçüde onunla işbirliği halindeki daha kapsamlı bir başka teori alıyor ve bu da **dünya sistem teorisi** olarak biliniyor (Wallerstein 1974). Bu teori dünyayı esas olarak *merkez* ve çevre olmak üzere ikiye bölünmüş şekilde resmediyor. Buna göre, çevrede yer alan ulus-devletler merkezdeki ulus-devletlere bağımlı haldedir ve onlar tarafından sömürülür.[13] Nordstrom (2004: 236) bu ayrımı ve aynı zamanda Kuzey-Güney farklılaşmasını, çevrenin "sadece kozmopolit merkezler bakımından 'yararlı' olmadığı; hayati bir öneme de sahip olduğu" gerekçesiyle eleştiriyor. Nordstrom'a göre, "Bu çevreler ekonomik sistemin çevresi değildir; aslında onun merkezini oluştururlar."

Dünya sistem teorisi: Dünyayı esas olarak merkez ve çevre şeklinde bölünmüş olarak değerlendirir ve çevrenin de merkezdeki ulus-devletlere bağımlı olduğunu ve onlar tarafından sömürüldüğünü söyler.

Kalkınma projesi bazı başarılar kazansa da, esas olarak yenilgiye uğramıştı; çünkü Kuzey ve Güney arasındaki büyük eşitsizlikler, özellikle de ekonomik eşitsizlikler tarafından karakterize edilen bir dünya orta yerde değişmeden kalmıştı ve kalmayı da sürdürüyor. Daha da belirgin olanı, Güney'de yer alan pek çok ülkenin de kayda değer bir gelişme sağlamamış olmasıydı. Aslında bunların, gelişmiş ülkeler gibi olmak bir yana daha da geriye düştüğü dahi iddia edilebilirdi. Dahası, kalkınma projesinin tamamı saldırgan bir özellik taşımaktaydı; çünkü bir yandan Kuzey'i, onun hakkında her şeyi ve özellikle ekonomik sistemini

yüceltirken, öte yandan Güney'le ilgili her şeyi aşağılamaktaydı. Buna karşılık, küreselleşme projesi en azından daha eşitlikçi bir görünüm sergiliyordu; çünkü kalkınma, Kuzey'den Güney'e akan para ve diğer şeylerin yardımıyla tek yanlı ve tek yönlü olurken, küreselleşme yapısı gereği çokyanlı ve çokyönlü gelişiyordu. Yine de, küreselleşme projesinin de Kuzey ile Güney arasındaki farklılıklar söz konusu olduğunda kalkınma projesinden pek de farklı işlemediği yönünde çok sayıda kanıt bulunuyor. Dahası, bağımlılık döneminde yaratılmış olan kurumların çoğu (Bretton Woods ve BM ile bağlantılı olanlar) küreselleşmede de işlevini sürdürüyor ve merkezi bir rol oynuyor. Bu durumda küreselleşmenin, kalkınmanın daha az saldırgan başka bir isim altında devamı mı olduğu sorusu akla geliyor. Bu da, çağdaş ekonomik küreselleşmenin büyük bir kısmını alttan alta destekleyen neo-liberalizmi eleştirenlerin bir görüşüdür (bkz. Bölüm 5)

BATILILAŞMA

Batılılaşma: Batı'nın dünyanın geri kalan bölümleri üzerindeki ekonomik, politik ve kültürel etkisi.

Pek çok kimse, küreselleşme ile **Batılılaşma** arasında bir bağ kurmakla kalmaz, bu ikisini aşağı yukarı ortak görür (Sen 2002: 1-14). Bu durum elbette küreselleşmeyi Amerikalılaş(tır)ma ile eşit tutmaktan kaynaklanır (bkz. Bölüm 4); ancak Amerikalılaş(tır)ma, bu durumda daha kapsamlı bir başlık olan ve büyük ölçüde kendi etkisine Avrupalılaşmayı da ekleyen Batılılaşmanın alt başlığı olmaktadır (Headley 2008). Ayrıca, özellikle küreselleşmenin bir sonucu olarak günümüzde Batılılaşmaya (Amerikalılaş(tır)mada olduğu gibi) olumsuz bir anlam yüklemek de genel bir tutumdur; bu tutum sahipleri de başta Güney olmak üzere dünyanın diğer yerlerinde yaşayanlar arasında yer alır (elbette Batı'da da Batılılaşma konusunda olumsuz görüşte olanlar vardır). Böyle bir tutum, özel olarak da Batı emperyalizminin ve sömürgeciliğinin ilk dönemleriyle ve o dönemlere ait anlayışlarla yakından ilintilidir. Dünyanın büyük bir bölümünün her çeşit Batı emperyalizmi ve sömürgeciliği karşısında beti benzi atar... Ve bunun için de geçerli sebepleri vardır. Ancak bunları reddederken ihmal edilen ya da dikkate alınmayan şey ise, Batı'nın dünyanın diğer bölgelerine sunmuş olduğu ve halen de sunabileceği en iyi şeyin ne olduğudur.

Dünyadaki Batılılaşma iddiaları çeşitli biçimlerde destekleniyor; ancak bu konuda hem Batı'nın kendi içindeki hem de Batı ile dünyanın diğer bölgeleri (bunlar Batılı tarzları benimsiyor *görünseler* bile) arasındaki farklılıkları kavramak önemlidir (Gray 2000). Sözgelimi, siyasal demokrasi Batı ile çok yakından ilişkilidir ve dünyanın diğer pek çok yerini demokratikleştirme çabaları da Batılılaşma ile bağlantılıdır. Ne var ki Batı'daki demokrasilerin (örneğin ABD ve İngiltere) nitelikleri arasında ve daha da önemlisi genel olarak anlaşıldığı haliyle Batılı demokrasiler ile başka yerlerde ortaya çıkanlar arasında büyük farklılıklar söz konusudur. Örneğin, Pakistan'da demokrasi olduğu söylenir; ancak bu ülke kurulduğu 1947 yılından bu yana pek çok otokratik askeri yönetim dönemi yaşamıştır. 2007 sonunda Pakistan askeri bir lider tarafından yönetilmekteydi, sıkıyönetim ilan edilmişti ve Benazir Butto'ya yapılan suikasttan sonra ülke tam bir kaos içine girmişti. İşte bütün bunlar, (Butto'nun dul eşi Asif Ali Zardari 2008 sonunda devlet başkanı seçilmiş olsa bile) Pakistan'ın demokrasiye ne denli bağlı olduğu ve sınırları içindeki el-Kaide ile Taliban'ın yarattığı tehditler de dahil olmak üzere istikrarsızlaştı-

rıcı pek çok güçle karşı karşıyayken demokrasiyi hangi ölçüde sürdürebileceği sorularını akla getiriyor. Yine 2007 yılında, Tayland da başka bir askeri darbe yaşadı ve (yolsuzluğa epey yatkın olsa bile) seçilmiş lideri de bu şekilde alaşağı edildi. Muhalif generallerin periyodik olarak iptal ettiği demokrasiler, Batı'daki uzun süreli demokrasilerden oldukça farklı. Dahası, asıl olarak, demokrasinin gündelik temelde işleyişi dünyanın bir yerinde başka diğer yerinde tamamen başka bir şekilde gerçekleşiyor. Nihayet, dünyanın Batılı olmayan bölgeleri de var (bunlar arasında en önemlisi Çin) ve bunlar demokratikleşmeye bütünüyle direniyor ve totaliter rejimde kalmayı sürdürüyorlar.

Benzer şekilde, Batı'nın piyasa ekonomileri de görünüşte Batılı olmayan dünyanın dört bir yanında zafer kazanmış gibi; ancak bu piyasaların işleme tarzı bir yerden diğerine büyük ölçüde farklılaşıyor. Batı'da asıl itibariyle (Batı içinde de büyük bir çeşitlilik olmasına rağmen) piyasalar tipik olarak oldukça açık ve özgür yerlerdir (zaten bu yüzden "serbest piyasa" denir); ancak dünyanın başka yerlerinde böyle bir piyasa kısmen ya da büyük ölçüde sınırlanmış olabilir. En iyi örnek, yirmi birinci yüzyılın başındaki Çin'dir. Burada bazı durumlarda açık piyasa söz konusudur; ama bazılarında piyasa devlet yönetimindeki girişimler ve/veya devlet tarafından kontrol edilir. İlk yıllarında Sovyetler sonrası ekonomi de epey anarşik bir yapıdaydı; ancak yakın dönemlerde petrol sektöründeki gelişmeyle kendini toparladı ve en azından bazı alanlarda Batılı piyasaya daha fazla benzemeye başladı.

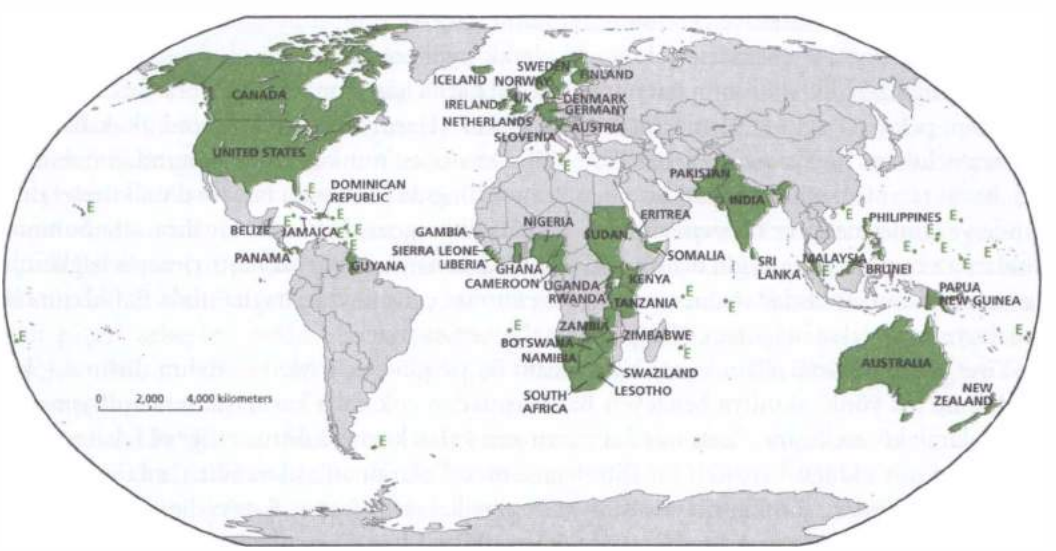
Batılılaşma, politikanın ve ekonominin ötesine geçerek dünyanın diğer yerlerine teknoloji, dil (dünyanın pek çok yerinde ortak bir dil olarak İngilizce konuşulur [günümüz dünyasında "Küresel İngilizce" kullanımının önemini gösteren harita için bkz. Şekil 3.1]; Fransızca da halen dünyanın pek çok yerinde konuşulmaktadır), hukuk (Hardt ve Negri'ye göre hukuk Batı'daki İmparatorluk'un "anayasası"nın, özellikle ABD Anayasası'nın kaynağı bakımından önem taşır), hayat tarzı (tüketimin hayati bir önem taşıması), gıda (Batı tarzı fast food'un küresel düzlemde yaygınlaşması) ve benzerlerinin de dahil olduğu geniş kapsamlı bir ihracatta bulunur. Bunlardan bazıları daha özgül olarak ABD'yle ve dolayısıyla Amerikalılaş(tır)mayla bağlantılıdır; ancak bunu ele almadan önce, en azından küresel çıkış noktası bağlamında Batılılaşma ile aynı boyutta yer alan bir süreci, "Doğululaşma"yı tartışacağız.

Yine de bu bölümü, Batılılaşma hakkındaki üç yaygın eleştiriyle kapatalım. Birincisi, küreselleşme tek yönlü akıntıya benzeyen Batılılaşmadan çok daha karmaşıktır. Batılılaşmadan farklı olarak küreselleşme, "Batı'nın dünyanın geri kalan kısmına nüfuz ettiği ve fakat tersinin de söz konusu olduğu karşılıklı bir filtreleme süreci" olarak anlaşılmalıdır (Inda ve Rosaldo 2008b: 24). İkincisi, Batılılaşmayla, dünyanın geri kalan kısmının Batı'ya benzemeye başladığı bir homojenleştirme kastedilir; oysa küreselleşme hem homojenleşmeyi hem de heterojenleşmeyi içerir. Nihayet Batılılaşma "Batı'yı çevreleyen kültür devrelerini göz ardı eder; oysa bunlar çevredeki ülkeleri esas olarak birbirine bağlamaya hizmet eder" (Inda ve Rosaldo 2008b: 25). Bu durumda, sözgelimi Tayvan için, Çin ile Japonya arasındaki bağlar Batı ile olan bağlarından çok daha önemlidir. Diğer merkezi güçlerin gelişimi (mesela Doğu, özellikle de Çin gibi) "Batı hepsinin ortasında dimdik dursa da tek bir kültürel güç merkezinin değil de bunların çoğulculuğunun söz konusu olduğu" gibi bir görüşe yol açmaktadır (Inda ve Rosaldo 2008b: 29).

DOĞULULAŞMA

Doğululaşma: Doğu'nun Batı üzerindeki ekonomik ve kültürel etkileri.

Küreselleşme, çoğu kez Batılılaşma ve daha özgül olarak da Amerikalılaşma ile bir tutuluyor. Ne var ki böylesi açıkça küreselleşmeyi, bütün süreç çeşitlerini (örneğin, Doğu Asya'da Japonya ve giderek artan ölçüde Çin gibi bölgesel güçlerin rolü) göz ardı eden dar bir bakışa sıkıştırmaktır. Bu tür bir değerlendirmenin göz ardı ettiği pek çok şey yanında, karşıt-akıntılar da bulunuyor; bunlar arasında ilgi çekenlerden birisi yakın zamanlarda Colin Campbell'in (2007) **Doğululaşma** adını verdiği şeydir ki bu da özellikle "Batı'nın Doğululaşması"dır. Burada bu görüş küreselleşme bakış açısından tartışılıyor; ancak şunun altını çizmek gerekir ki, Batı'nın Doğululaşması, Campell'e göre, Doğu'dan kaynaklanan akıntılarla kıyaslandığında Batı'daki içsel faktörlerle daha fazla ilgilidir. Bu anlamda, dünyanın Batılılaşmış bölümlerinden gelen akıntılarla daha çok ilgili olan Batılılaşmadan son derece farklıdır. Bununla birlikte Campell, Doğu'dan Batı'ya yönelen çeşitli etkilerin yarattığı akıntıya da önem veriyor. Bir diğer deyişle, Doğululaşma, en azından belli ölçülerde, onunla ilgili olmasına rağmen küreselleşmeden başka bir süreçtir.

Şekil 3.1 Küresel İngilizce. İngilizce'nin aşağıda sıralananlardan bir ya da daha çok rol üstlendiği yerler: Ulusal ya da resmi bir dil olması; genel nüfusun yarısından fazlasının kolaylıkla konuştuğu bir dil olması; çoğu toplumda hükümetin, eğitimin ve ticaretin *ortak dili* olması ve sömürgecilik dönemlerinden kalan bir ülke olması... (Veriler, R. G. Gordon, Jr. [Der.] *Ethnologue: Languages of the World* [Dallas: SIL International 2007], *Book of the Year 2007* [Chicago: Encyclopaedia Britannica 2007] ve Graddol [2004] dahil olmak üzere çeşitli kaynaklardan alınmıştır. Oxford University Press Inc. izniyle haritanın alındığı kaynak: *Power of Place: Geography, Destiny, and Globalization's Rough Landscape* [2008], H. J. de Blij, Bölüm 2: The Imperial Legacy of Language, s. 47)

Muhtemelen, pek çok Batılı, Doğululaşmanın kendi hayatı üzerinde önemli bir etkisi olacağını düşünmeyecektir. Kuşkusuz en belirgin etki, Batı'daki çeşitli etnik lokantaların mevcudiyeti ve bunların sahip olduğu popülerliktir; bunlar arasında Çin, Tayvan, Hint ve Japon lokantaları ve yiyecekleri önde gelir. Ancak Campell bunlar dışında, Batı'da giderek gözle görülür hale gelen Doğu kökenli bir dizi başka olgunun oluşturduğu geniş bir yelpazeye de işaret ediyor. Yoga, hayata "Zen" tarzı bakış, çeşitli inançlar (örneğin reenkarnasyon), vejetaryenlik, I Ching*, Tarot, Rune'ler** vb ilk akla gelenler. Ayrıca, 1960'larda Beatles tarafından icra edilen müzik üzerinde ve Beatles'ın genel olarak Doğu'ya, özel olarak da Doğu'nun maneviyatına duyduğu ilginin gözlenen değişimde Doğulu müzik ve müzik aletlerinin etkisi söz konusudur.

Campell sözünü etmiyor; ama biz yine de bunlara Doğulu imalatçıların, ABD'deki, özellikle de otomobil piyasasındaki (Japonya'dan Toyota, Nissan ve Honda, Kore'den de artık Hyundai; yanı sıra, giderek büyüyüp gelişen Çin otomobil endüstrisi) ve elektronik alanındaki (özellikle Sony ve Panasonic) güçlü etkisini ilave edebiliriz. Doğulu imalatçıların Batı'ya "Doğulu" ürünler ihraç etmedikleri (otomobiller ve video kayıt cihazları Batılı icatlar olduğundan bunların "Doğulu" sayılamayacağı), bu ürünlerin üretiminde ayırt edici yenilikler yaptıkları ve böylece Batı ile başarılı şekilde rekabet edebildikleri ileri sürülebilir.[14] Sözgelimi, Toyota, örneğin "kalite kontrol gruplarını" geliştirerek, üretim sürecine Japonlardaki kolektif çalışma anlayışını dahil etmiştir (Ritzer 2001: 230-1). Bu işçi grupları mesaiden sonra, üretim süreçlerini ve çalışma tarzlarını, bu sürecin zayıf taraflarını ve bunları geliştirme yollarını tartışmak üzere toplantı yaparlar. Kayda değer fikirler, işletme yönetimi tarafından kabul edilir ve üretim sürecini geliştirmek üzere kullanılır. Sonuçta, sadece gelişmiş üretim süreçleri değil aynı zamanda fikirleri ciddiye alınmış olan çalışanların yükselen moralleri de söz konudur. Bu yoldan ya da başka pek çok yoldan (örneğin, kolektif karar verme sistemi olan *ringi* sistemi) otomobillerin (ve başka pek çok şeyin) üretimini "Doğululaştırmak" suretiyle, Toyota (ve diğer başlıca Japon imalatçılar) Batılı, özellikle de Amerikalı imalatçıların konumunu yakalayabilmiş ve hatta onların ilerisine geçebilmiştir ve böylece de Amerika (ve Avrupa) piyasasının önemli bir bölümünü de ele geçirebilmiştir. Aynı zamanda bunların, Amerikalı şirketlerin de olup biteni fark edip pek çok Japon tekniğini kendi bünyesine katmasından ötürü, Amerikan imalat tekniklerini Doğululaştırdıkları da söylenebilir. Sözgelimi, bazı Amerikan şirketleri kalite çemberlerinin çeşitlerini kullanma çabası içindedir.

Amerikalılar, ihtiyaç duyulan parçaları "her ihtimale karşı" mantığıyla büyük miktarlarda depolarda tutar ve bu da büyük masraflara yol açar. Bu konudaki Japon yeniliği ise, ihtiyaç duyulan parçaların "anında" üretimidir ve bu sistem Amerika'da sadece otomobil imalat şirketleri değil başka şirketler tarafından da benimsenmiştir (Schonberger 1982).

Toyota gibi şirketler büyümeye (2009 yılı itibariyle dünyanın dört bir yanında 10,4 milyonluk otomobil satışı tahmin ediliyor ve bu rakam 2000 yılındaki satışlarının iki katıdır; böylece General Motors'u da geçerek dünyanın en büyük otomobil şirketi haline gelmiştir), küresel bakımdan genişlemeye (Toyota artık 27 ülkededir) ve pek çok tarzda yenilenmeye devam etmektedir (Maynard 2008: Cl, C4). Sözgelimi Toyota, Japonya'daki Toyota şehrinde bulunan üst düzey yöneticilerinin merkezi kontrolü ile dünyanın çeşitli yerlerindeki işlemlerine daha fazla özerklik ve esneklik kazandırmak arasında bir denge kurmaya çalışıyor. Toyota'nın başkanına göre, "dünyanın dört bir yanında bulunan çalışanlarına ortak bir Toyota Tarzı aşılamak

* I Ching: Kehanette ve falcılıkta kullanılan semboller içeren antik bir Çin kitabı. (ç.n.)

** Rune adı verilen özel işaretlerden meydana gelen eski bir Germen yazısı; rune sistemi antik İskandinav gizemlerindendir ve geleceği anlamakta kullanılan bilgelik araçlarıdır. (ç.n.)

son derece önemlidir... Ancak diğer yandan, dünyanın her bir köşesinde, her bölgesinde saygı gösterilmesi gereken doğal nitelikler de bulunmaktadır" (alıntı yapılan yer: Maynard 2008: Cl).

Büyük bir başarı çizgisi yakalayan Toyota kendisinin yenilik yapmak zorunda olduğunu ve bu yeniliklerinin pek çoğunun, daha öncekiler gibi, güçlü bir küresel etki yaratabileceğini biliyor. Aslında, uzun süreli gerilemesini tersine çevirmeye çabalayan Ford'daki yönetim kurulu başkanı da otomobil sektöründeki küresel yaklaşım bakımından Toyota'nın bir model teşkil ettiğini kabul ediyor. ABD ve başka yerlerdeki diğer imalatçıların gelecekte takip edecekleri yenilenmelerden biri de şudur:

> Makine bölümündeki işçiler, her araca yerleştirmek istedikleri parçaları montaj hattı yanındaki hazneden alırlardı. Şimdi ise bir grup işçi, ihtiyaç duyulan parçaları üst katlardan konteynirlere yüklüyor. Hazneler boş araba gövdelerinin içine yerleştiriliyor. İşçilerin yapması gereken sadece uygun parçalara uzanmaktan ibaret. Kullanıldıktan sonra hazneler toplanıyor ve yeniden doldurulmak üzere üst katlara gönderiliyor. (Maynard 2008: C4)

Demek ki, Doğululaşmayı, küreselleşmeyle bağlantılı önemli bir süreç olarak tartışmak epey yerinde bir tutum. Dahası, özellikle ekonomik bakımdan küresel bir güç olarak öne çıkmayı sürdürdükçe, Çin'in de Batı üzerindeki etkisinin büyüyeceğini ve Doğululaşmanın yeni ve yaygın bir biçimini başlatacağını düşünebiliriz. Sözgelimi, yüksek pozitif ticari dengelerinden dolayı (yani ihracatının ithalatından fazla olması sayesinde) Çin halihazırda muazzam miktarda Batı kaynaklı döviz, özellikle de dolar rezervini elinde tutmaktadır. Bu şekilde, önümüzdeki yıllarda daha da büyüyecek olan bir imkâna sahiptir. Bu imkân sayesinde Batı'yı sadece bu rezervleri kullanma biçimiyle (örneğin, Batı'da yatırım yaparak ya da yapmayarak) etkilemeyecek, aynı zamanda bu rezervleri bir tehdit aracı olarak da kullanabilecektir. Sözgelimi, Çin o kadar yüksek bir dolar meblağına sahiptir ki istediğinde başka para birimleri için (diyelim ki avronun) onun değerini "düşürmek" doğrultusunda karar verebilir, doların değerini serbest düşüşe bırakabilir.

KÜRESELLEŞME İLE KIYASLAMALAR

Küreselleşme, yirmi birinci yüzyılın başında da hızla devam ediyor ve ille de bir fark aranacaksa günümüzde kapsamı da önemi de artıyor. Bazı süreçlerin, hepsi olmasa da bir kısmı, kaybolmuş durumda (sömürgeleşme, kalkınma) ve bazıları da ömürlerini bitirip yok olmaya başlamış gibi görünüyor (Batılılaşma, Amerikalılaş(tır)ma). Emperyalizmin, en azından "yeni emperyalizm"in, küreselleşme ile işbirliği halinde olduğu ileri sürülebilir. Çin'in küresel bir güç olarak yükselmesi verili bir durum olduğundan, küreselleşme gibi Doğululaşma da önümüzdeki yıllarda çarpıcı bir büyüme sürecine girecek gibi görünüyor.

Küreselleşme, çok sayıda değişik yöne hareket halinde olan küresel akıntılar yüzünden, yapısal olarak çokyönlüdür. Coğrafi bakımdan tek ve tanımlanabilir bir başlangıç noktası yoktur. Oysa diğerlerinin hepsi tek yönlü özellikler taşıyor, (emperyalist devletler, sömürgeci devletler, gelişmiş dünya, Batı, ABD, Doğu gibi) belirgin şekilde tanımlanmış noktalardan akıyordu.

Küreselleşme ulus-devlete dayanmıyor ve bu kitapta değişik yerlerde göreceğimiz üzere, ulus-devlet karşısında bir tehdit oluşturacak gibi duruyor. Oysa diğer süreçler, bir ya da birkaç ulus-devlete dayanmakta (örneğin, Sovyet emperyalizmi, İngiliz sömürgeciliği) ve bir ya da birkaç ulus-devleti etkilemekteydi (örneğin, Demir Perde arkasındaki devletler, İngiltere'nin eski sömürgeleri).

Aynı şeyleri bir başka biçimde söylersek, küreselleşme *merkezsiz* bir süreçtir. Oysa diğerlerinin belirgin birer merkezi bulunuyordu ve hepsi de bu merkezden ortaya çıkmış ve kendi güç ve etkilerini böyle yaygınlaştırmıştı.

Küreselleşme genel olarak, bazı ülkelerin diğerleri üzerindeki askeri ve doğrudan kontrolünü (örneğin, işgal; sömürgelerdeki gibi yöneticilerin atanması) içermez. Güç, kontrol, hatta sömürü söz konusudur; fakat esas olarak bunlar emperyalizme, sömürgeciliğe ve hatta kalkınmaya kıyasla daha dolaylı ve ince yöntemlerle gerçekleşir. Diğer süreçler (Batılılaşma, Amerikalılaş(tır)ma, Doğululaşma), zalim ve doğrudan olmaları açısından küreselleşmeden büyük ölçüde farklılaşıyor. Doğululaşma, en azından bugün gerçekleştiği şekliyle[15], bu uygulamaların en ince ve karmaşık olanıdır; Batılılaşma ve Amerikalılaş(tır)ma ise genellikle epey kaba, hantal ve her halükârda emperyalizme, sömürgeciliğe ve kalkınmaya sıkıca bağlı olmuştur.

Zalim bir görünümü olmadığından küreselleşme (ve bu bölümde tartışılan süreçler), emperyalizm, sömürgecilik ve daha az ölçüde, kalkınmanın yol açtığı türden yoğun bir muhalefet yaratmıyor. Bu öncekilere muhalefet çoğu kez bunları sona erdirmeye yönelik silahlı isyanlar ve (her zaman başarılı olmasa da) savaşlar biçimini almaktaydı.

Elbette bu sözlerle, küreselleşmeye (ve kalkınmaya, Batılılaşmaya, Amerikalılaş(tır)maya) karşı güçlü olumsuz tepkiler olmadığını kastetmiyoruz; küreselleşmeye karşı tepkiler alternatif küreselleşme hareketinde ve pek çok büyük ve bazen de şiddetli protestolarda görülüyor. Amerikalılaş(tır)ma da dünyanın dört bir yanında güçlü (olumlu ve olumsuz) tepkiler çekmeye yatkındır (anti Amerikancılık konusundaki tartışma için bkz. bir sonraki bölüm).

Küreselleşme dışındaki bu öteki süreçler var olmayı ve önemli olmayı sürdürdükçe, küreselleşmenin en kapsamlı ve yaygın süreç olduğu ileri sürülebilir ve buna emperyalizmin, Batılılaşmanın, Amerikalılaş(tır)manın ve Doğululaşmanın dahil olduğu da söylenebilir.

Sömürgecilik ve bağımlılık, küreselleşmenin neye benzememesi ve nasıl *olmaması* gerektiği bakımından daha tarihsel bir model olabilir. Fakat maalesef, küreselleşme çoğu kez bunlara daha çok benzeme eğilimindedir.

Bu bölümde, çeşitli süreçler arasına ayırıcı çizgiler çizmeyi ve bunları şu ya da bu şekilde küreselleşmeden ayırt etmeyi amaçladık; ancak şurası bir gerçek ki bunların kendi içinde ve kendi aralarında da güçlü örtüşmeler söz konusudur. Küreselleşmenin, bu süreçlerin en son ve en kapsamlı hali olduğunu kabul ettiğimiz takdirde, *bütün* bu diğer süreçlerin ya yaşamaya devam ettiği ya da küreselleşmenin birer alt başlığı haline geldiği sonucuna ulaşmamız mümkündür. Birincisi söz konusu olduğunda, emperyalizm, sömürgecilik ve bağımlılık gibi önceki dönemlerin unsurlarının canlı ve diri olmasalar dahi küresel çağda ve küreselleşme sürecinde ayakta kaldığını görenler olacaktır. Bu durum, özellikle günümüz küreselleşmesine hükmeden neo-liberalizmi eleştirenler bakımından geçerlidir (bkz. Bölüm 5). Bunlar küreselleşmeyi, daha zayıf durumdaki ulus-devletlerin çoğu ve dünyanın diğer bölgeleri (örneğin devletsiz bölgeler) üzerinde emperyalist kontrol kurmak, buraları sömürgeleştirmek ve bunları kendilerine bağımlı kılmak amacıyla harcanan daha uzun dönemli çabalar doğrultusundaki daha yeni, kulağa daha hoş gelen bir isim taşıyan daha ince yöntemler olarak görmektedir. Bunun da ötesinde, diğer süreçleri (Batılılaşma, Amerikalılaş(tır)ma ve Doğululaşma) küreselleşme içindeki, günümüze dek varlığını sürdürmüş alt süreçler olarak görmek ve hatta bunlardan birisinin ya da birkaçının gelecekte daha önemli hale gelebileceğini ileri sürmek mümkündür. Demek ki, bu bölümün başından sonuna dek yaptığımız üzere, bu süreçler içinde ve arasında ayrımlar yapmak anlamlı olabilir; ancak bunlar aynı zamanda küreselleşme hakkında bilgi verici ve onun birer parçası olarak da görülebilir. Sonuçta, can alıcı nokta şudur ki, bu süreçleri daha iyi kav-

rarsak, küreselleşmenin temel niteliği hakkında daha ayrıntılı ve kapsamlı bir bilgi elde etmiş oluruz. Sorun da, bütün bu süreçler arasında dikkatli bir ayırım yapıp yapmadığımızda ya da bütün bunları daha büyük bir süreç olan küreselleşmenin bir parçası olarak görüp görmediğimizde yatıyor.

"SONRASI"LAR ÇAĞI

Daha önceden, sömürgeleşme tartışması vesilesiyle sömürgecilik sonrasına değinme imkânımız olmuştu. Ne var ki Amerikalılaş(tır)ma dahil bu bölümde tartıştığımız hemen hemen bütün süreçler "sonrası'lar çağı"nda yer almış olmalarıyla tanımlanabilir. Yani bunlar tarihe geçmiş, birincil önemlerini yitirmiştir ya da geçmiş zamana intikal etme işareti göstermektedir. Hepsi değilse de çoğu, önemini sürdürmektedir; ancak burada ayrıca önemli olan şey bunların tarihe geçiş işaretleridir. Bu yüzden biz de (pek çok kimse gibi) artık emperyalizm sonrası, sömürgecilik sonrası, kalkınma sonrası, Doğululaşma sonrası ve Amerikalılaş(tır)ma sonrası gibi kavramlarla konuşabiliriz.[16]

Bunun somut bir örneği, özgül biçimiyle de kriket sporundaki Batılılaşma sonrası durumdur (Rumford 2007c: 97-106). Daha önce de tartışıldığı üzere, kriket köken olarak Batılı, özel olarak da bir İngiliz sporudur. Ne var ki yakın dönemlerde, eski İngiliz sömürgeleri, özellikle Asya'dakiler, küresel düzeydeki kriket maçlarında ve yarışmalarında daha eşit takımlar haline gelmiştir. Aslında, geleneksel ve yeni gelişen güçler arasında kriket üzerinde denetim sağlama bakımından süregelen bir mücadele vardır. Bu durum özellikle Hindistan'da söz konusudur: "Hem kriketin küreselleşmesi –yaygın TV izleyicileri ve yönetsel önderlik sayesinde kriketin finansmanı için yeni bir odak yaratılması– hem de oyunun Batılılaşma sonrası haline büründürülmesi için pek çok bakımdan Hindistan merkezi bir konumda bulunmaktadır" (Rumford 2007c: 95).

Elbette daha genel bir sorun da, daha geniş anlamıyla Batılılaşma sonrası bir döneme geçip geçmediğimizle ilgilidir. Özellikle Çin'in ve daha az ölçekte de Hindistan'ın küresel bir güç olarak öne çıkması anlamında Doğululaşma tezi, Batılılaşma sonrası durumun bir göstergesi olarak alınabilir. Yirminci yüzyıl nasıl Batılılaşmanın zirvesi olduysa, yirmi birinci yüzyıl da pekâlâ Batılılaşma sonrası bir dönem, yani Doğululaşma çağı olarak görülmeye başlanabilir.

BÖLÜM ÖZETİ

Bu bölümde küreselleşmeyle ilgili çeşitli kavramları –emperyalizm, sömürgecilik (ve sömürgecilik sonrası), kalkınma (ve bağımlılık), Batılılaşma ve Doğululaşma– inceledik. Bu süreçlerin bazıları geçmişte küreselleşme üzerinde etkili olurken, bazıları da günümüzde küreselleşmeyi etkilemeyi ve hatta onun bir parçası olabilmeyi sürdürüyor.

Emperyalizm, üzerinde politik, ekonomik ve toprak temelli kontrol kurmak amacıyla bir ülkenin başka bir ülkenin topraklarını ele geçirme yöntemine denir. Böyle bir kontrol, sınırları belirli coğrafi bölgeler üzerinde olduğu kadar birkaç ulus-devlet üzerinde de uygulanabilir. Emperyalizm tezi, geniş bölgeler üzerindeki yönetimle de bağlantılı kılınmaya başlanmıştır. Bu özellik, emperyalizmin küreselleşmeyle bağlantılı olmasına yol açar. Başlıca emperyalist ülkeler arasında İngiltere, eski Sovyetler Birliği ve genellikle daha az doğrudan bir biçimiyle de ABD yer almaktaydı. Günümüzde politik emperyalizm (doğrudan politik kontrol) azalırken, diğer biçimleri varlığını sürdürüyor.

Lenin, ekonomik faktörlerin emperyalizmin özünü oluşturduğunu ileri sürmüştür. Bu görüşe göre, kapitalizmin doğasında bulunan faktörler ülkeleri emperyalist girişimlerini sürdürmeye sevk etmektedir. Ekonomik özellikten ayrı olarak kültürel emperyalizm de önemli bir kontrol biçimidir. Bu görüş esas olarak Avrupa koşullarındaki bir inançla birlikte ortaya çıkmıştır; bu inanca göre "üstün" kültür, keşif, misyonerlik ve insani görevler aracılığıyla geri kalan "azgelişmiş" dünyayı "uygarlaştırmalı"dır. Eğitim ve yayıncılık Avrupalı düşüncelerin yayılmasında çok önemli araçlar olmuştur. Kültürel emperyalizmin bakış açısına göre, ABD, Amerikan filmlerinin, televizyonun ve kitapların yaygınlaşmasıyla, en güçlü küresel güç haline gelmiştir.

Hardt ve Negri ise ağır elli devlet temelli emperyalizmin yerini artık, iktidarın küresel politik, ekonomik ve kültürel süreçlerin karmaşık ve ince ağında işlediği merkezsiz bir imparatorluğa bıraktığını ileri sürüyor. Öte yandan Harvey, başlıca temsilcisinin ABD olduğu *kapitalist emperyalizm* denilen yeni bir emperyalizme işaret ediyor. Bu emperyalizm biçimi de politik ve ekonomik emperyalizmin karmaşık ve çelişkili bir kaynaşmasını içeriyor.

Sömürgecilik ise bir arazi üzerinde daha resmi kontrol mekanizmalarını kapsar; bunlar da bir sömürgenin içişlerini sürdürmek bakımından idari bir organın yaratılmasını gerektirir. Sömürgecilik ayrıca, "kültürel sömürgecilik" mekanizmalarını da içerir ki bu da sömürgesel gücün kültürel faaliyetler ve kurumlar vasıtasıyla yaygınlaştırılması demektir. Yakın dönemlere ilişkin başlıca iki sömürgecilik aşaması bulunmaktadır. Birincisi, on beşinci yüzyılda başlamış, İspanya ve Portekiz hâkimiyetinde yaşanmıştır. İkincisi ise 1820'lerden I. Dünya Savaşı'nın sonuna dek devam etmiş ve bu süreçte İngiltere, Fransa ve Almanya'nın yanı sıra ABD ve Japonya'nın hâkimiyeti de söz konusu olmuştur.

II. Dünya Savaşı'nın sonu ise bağımsızlaşma doğrultusunda güçlü bir yönelime tanıklık etmiştir. Sömürgeciliğin yerini *yeni-sömürgecilik* yoluyla ekonomik kontrol ve sömürü bakımından daha tehlikeli bir çaba almıştır. *Sömürgecilik sonrası* ise sömürgeci güçler ayrıldıktan sonra eski sömürgelerdeki gelişmelerle ilgilidir.

Kalkınma ise belirli ülkelerin gelişmesine odaklanmış bir projedir. Nitelik itibariyle, ekonomik büyüme bakımından Kuzey'in "ideal" bir model olduğu varsayımına dayanan seçkinci bir projeydi. Güney'i bu "ideal"e mümkün olduğunca yaklaştırabilme çabasında, proje ekonominin de ötesine geçmişti. Güney'in "aşağı" sosyo-kültürel faktörleri yerine, ekonomik büyümeye daha açık olduğu varsayılan Kuzey'inkilerin konulmasına çaba harcanmıştı. Bu proje, Batılı taraftarlarınca, zayıf ülkelerin komünist bir yolu izleyecekleri gerekçesiyle teşvik edilmekteydi. Proje, ithal ikamesini savunuyordu; yani Güney, Kuzey'den yapılacak ithalata dayanarak kendi endüstriyel ürünlerini imal etme yönünde teşvik ediliyordu. Kuzey de bu politikadan büyük ölçüde yararlanıyordu; çünkü bu politika Güney'deki yeni gelişmekte olan endüstrilere yönelik doğrudan dış yatırımlarda bir artış anlamına geliyordu. Bu yaklaşım aynı zamanda gıda ürünleri düzleminde de dış yardım ve mali katkı içermekteydi.

Kalkınma projesine karşı başlıca eleştiri *bağımlılık teorisi* tarafından ortaya konuldu. Bu teoriyi savunanlar, kalkınma projesinin kalkınmayı geliştirmek yerine, gerçekte Güney'in Kuzey'e daha fazla bağımlı hale gelmesine yol açtığını ileri sürdü. Geri kalmışlık, belirli bir ülkenin iç kaynaklarına göre açıklanamazdı. Tersine, bu durum kapitalist sistemdeki gelişmiş ülkeler ile azgelişmiş ülkeler arasındaki ilişkinin bir ürünüydü. Bu bağlamda küreselleşme de çoğu kez kalkınma projesinin daha az saldırgan bir çeşidi olmakla eleştiriliyor.

Batılılaşma, genellikle küreselleşme ile ortak algılanan bir kavramdır. Bu kavram kendisine iliştirilmiş, Batı emperyalizminin ve sömürgeciliğinin ilk dönemleriyle olan bağlantıları yüzünden oldukça olumsuz bir imayla da yüklüdür. Ne var ki bu görüş Batı'nın dünyaya sunduğu

olumlu özelliklerin de dışta bırakılmasına yol açıyor. Politikasının ve ekonomisinin ötesinde, Batılılaşma teknoloji, dil, hukuk, hayat tarzı ve gıda gibi diğer etkileri de içeriyor. Batılılaşmanın içerdiği tek yönlü akıntı karşısında, küreselleşme çokyönlü akıntıları kapsıyor. Batılılaşma ile homojenleşme kastedilirken, küreselleşme hem homojenleşmeyi hem de heterojenleşmeyi içeriyor. Buna ilave olarak, Batı'ya ağırlık vermesi yüzünden, Batılılaşma aynı zamanda çevredeki ülkeler arasındaki bağlantıları da göz ardı ediyor.

Doğululaşma ise Doğu'dan Batı'ya olan akıntıları vurguluyor. Ne var ki Doğu'dan gelen bu akıntılara kıyasla Batı'nın bünyesinde bulunan faktörlerle daha fazla ilgilidir. Köken itibariyle Doğulu ve artık Batı'da yaygın olan bir dizi olgu arasında, Zen, vejetaryenlik, tarot ve Doğu müziği sayılabilir. Ayrıca, özellikle Amerikan piyasası üzerindeki, "anında" üretim gibi işletme ve üretim teknikleri aracılığıyla bıraktığı güçlü Doğulu (özellikle Japon) etkiyi de buna eklemeliyiz.

Diğer bütün akıntıların tersine, küreselleşme tek bir coğrafi kökeni olmaksızın çokyönlü akıntılardan oluşur. Ayrıca küreselleşme merkezsiz bir süreçken, diğerleri daha çok ulus-devletlere odaklanmış durumdadır. Küreselleşme genel olarak daha ince bir kontrol içerir ve böylece en azından bazı başka süreçlerin (emperyalizm, sömürgecilik) yarattığı ölçüde yoğun bir muhalefete yol açmaz. Küreselleşmenin, bu bölümde tartışılan süreçlerin en kapsamlısı olduğu söylenebilir. Diğerlerinin hepsi küreselleşme bünyesinde ya ayakta kalmayı sürdürmekte ya da onun bir alt başlığı haline gelmektedir. Bir anlamda, bu süreçlerin çoğunun dönemlerinin bittiği de ileri sürülebilir. Yaşanılan çağ, bu yüzden emperyalizm sonrası, kalkınma sonrası, sömürgecilik sonrası ve Batılılaşma sonrası bir çağ olarak da değerlendirilebilir.

TARTIŞMA SORULARI

1. Küreselleşme, basitçe emperyalizm, sömürgecilik, kalkınma, Batılılaşma ve Doğululaşma gibi süreçlere verilen başka bir isim midir? Bu süreçler arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri inceleyiniz.
2. Batılılaşma ile Doğululaşma süreçleri kapsam ve boyut itibariyle kıyaslanabilir mi?
3. Emperyalizmin değişik tanımlarının izini sürünüz. Bu değişim yaşamakta olduğumuz küresel çağ bakımından önemli bir analitik araç mıdır?
4. "Sonrası'lar çağı" kavramını tartışınız. Günümüz dünyası üzerine düşünürken bunun faydaları ve zararları nelerdir?

İLAVE OKUMALAR

Fareed Zakaria, *The Post-American World,* New York: W.W. Norton, 2008.

Vladimir Lenin, *Imperialism: The Highest Stage of Capitalism,* New York: International Publishers, 1917/1939. [*Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, Çev. Ferit Burak Aydar, Agora Kitaplığı, 2009]

David Harvey, The *New Imperialism,* Oxford: Oxford University Press, 2003 [*Yeni Emperyalizm*, Çev. Hür Güldü, Everest Yay., 2004].

Kwame Nkrumah, *Neo-Colonialism: The Last Stage of Imperialism,* Humanities Press International, 1965.

Philip McMichael, *Development and Social Change: A Global Perspective,* 4. Basım, Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press, 2008.

Immanuel Wallerstein, *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the 16th Century,* New York: Academic Press, 1974.

Colin Campbell, *The Easternization of the West: A Thematic Account of Cultural Change in the Modern Era,* Boulder, CO: Paradigm Publishers, 2007.

NOT

1. Emperyalizmin bu her iki biçiminin eleştirisi için bkz. Sparks (2007).
2. Chilcote (2000: 17) de emperyalizm ile kapitalizm arasında bağlantı kuranlardan birisidir.
3. Lenin'in de (1917/1939: 123) daha sonra ortaya koyduğu üzere, "emperyalizmin ekonomik özü tekelci sermayedir".
4. Lenin (1917/1939: 91) mali sermayeyi, endüstri sermayesinden daha önemli görmektedir: "Emperyalizmin karakteristik özelliği endüstri sermayesi *değil*, mali sermayedir."
5. Lenin de (tıpkı Hobson gibi) sıklıkla terimleri birbiri yerine kullanır ya da birini ötekiyle ilişkilendirir. Sözgelimi: "Sömürgecilik politikası ve emperyalizm, kapitalizmin bu son aşamasından önce ve hatta kapitalizmden önce de vardı" (Lenin 1917/1939: 81-2); ayrıca bkz. Williams ve Chrisman (1994b: 1).
6. Bu konuyla ilgili makalelerin mükemmel bir derlemesi için bkz. Ashcroft, Griffiths ve Tiffin (2006); ayrıca bkz. Xie (2007: 986-91) ve Krishnaswamy ve Hawley (2008).
7. Ayrıca, Gayatri Spivak ve Homi Bhabha'nın çalışmaları da kayda değerdir.
8. Bu daha kapsamlı metinler içermektedir (bkz. Ekler Bölümü).
9. Benzer bir görüş için bkz. Wallerstein (2005: 1263-78).
10. Buna karşılık, günümüzdeki vurgu, üretebileceği hangi üründe *rekabetçi avantaja* sahipse onu üreten bir ülkeye yapılıyor.
11. Frank (1969: 17-31); ayrıca bkz. Cardoso (1972: 83- 95).
12. Bir istisna için bkz. Edelman ve Haugerud (2005).
13. Küreselleşmeyi inceleyen pek çok kimsenin, küreselleşme çağında ulus-devletin gerilemeye başla-

masından dolayı dünya sistem teorisinin küreselleşme teorisi olamayacağını ileri sürmesine yol açan şey, ulus-devletlere verilen bu türden bir önemdir.

14. Üretimde Japonların yaptığı yenilikler hakkında, bkz. Schonberger (1982).
15. Japonlar da elbette II. Dünya Savaşı'nın hem öncesinde hem de savaş sırasında epey zalimdi.
16. Niall Ferguson (2008: Nisan 13: 1) Fareed Zakaria'nın çalışmasını (2008) "Amerika sonrası dünyanın öncülerinden" birisi olarak görmektedir.

BÖLÜM

4

KÜRESELLEŞME ve İLGİLİ SÜREÇLER II

AMERİKALILAŞ(TIR)MA VE AMERİKAN KARŞITLIĞI

Amerikalılaş(tır)maya Açıklık Kazandırma
Bazı Yararlı Kavramsal Ayırımlar
Amerika'nın Lojistik Teknolojileri
Tüketim Kültürünün Amerikalılaşması Hakkında Daha Kapsamlı ve Derinlemesine Bir Görüş
Amerikan İmparatorluğu mu?
Amerikalılaş(tır)manın Önemini Azaltma
Amerikan Karşıtlığı
- Küresel Bir Süreç Olarak Amerikan Karşıtlığı

Amerikalılaş(tır)ma Sonrası
Bölüm Özeti

Amerikalılaş(tır)ma: Amerikalı olmayanların, Amerika'yla/Amerikalılarla yakından ilgili şeyleri ithal etmesi.

Amerikalılaş(tır)ma, önceki bölümde tartışılanlar gibi, küreselleşmeyle bağlantılı olan ama özdeş olmayıp ona indirgenemeyen bir başka süreçtir. Ancak, elbette bunun tersini düşünenler de var. Sözgelimi, Eric Hobsbawm (1998: 1) yaşadığımız çağı "ABD ve onun yaşam tarzının küresel zaferi" olarak tanımlıyor. Bunun daha aşırısını, ABD eski Devlet Bakanı Henry Kissinger şöyle dile getirmişti: "Küreselleşme, aslında ABD'nin baskın rolüne verilen bir başka isimdir." Bu görüş, muhakkak ki asla bütünüyle doğru sayılamaz ve zaten dünyanın dört bir yanındaki ABD gücü ve etkisi yirmi birinci yüzyıl başlangıcında açıkça gerilemeye başlamış durumdadır. Bununla birlikte, Amerikalılaş(tır)ma (en azından yakın zamanlara dek) küreselleşmenin öylesine merkezi bir noktası haline geldi, öylesine önemini sürdürüyor ve bunun üzerinde o kadar çok kapsamlı inceleme, çözümleme, eleştiri ve yorum yapılıyor ki, bu kavram için ayrı bir bölüm ayırdık. Burada Richard Kuisel'in (2003: 96) tanımını kullanıyoruz: "Amerikalılaş(tır)ma, Amerikalı olmayanların, Amerika'yla/Amerikalılarla yakından ilgili ürünleri, görüntüleri, teknolojileri, uygulamaları ve davranışları ithal etmesidir."[1]

AMERİKALILAŞ(TIR)MAYA AÇIKLIK KAZANDIRMA

Amerikalılaş(tır)mayı küreselleşmeyle ilişkisi bağlamında ele alırken, bu durumu aşan bir Amerikalılaş(tır)manın da söz konusu olduğunu kaydetmek lazım. Bu büyük karmaşanın derinliği, Amerikan İncelemeleri adıyla başlı başına bir alanın olduğu ve hatta Amerika'nın küreselleşmedeki rolünün sadece küçük bir kısmını oluşturduğu bir "Amerikalılaş(tır)ma teorisi"nin dahi (Grainge 2004: 215) bulunduğu gerçeğinde yatıyor. Bu karmaşa ve farklılık, başka şeylerin yanı sıra, kimi küreselleşme teorisyenlerinin yaptığı üzere[2], böylesine çok çalışma ve incelemenin belirgin şekilde konusu olan bir tezi göz ardı etmenin imkânsız olduğu ve bunun küreselleşmedeki rolünden çok daha fazlasının olduğu anlamına geliyor. Kendi bütünlüğü ya da daha özgül haliyle küreselleşmeyle olan bağlantısı içinde bu tezi göz ardı etmek yanlıştır; öte yandan küreselleşmeyle olan ilişkileri üzerine daha büyük bir tartışma bağlamında, Amerikalılaş(tır)manın hangi unsurlarını tartışma konusu yapacağımıza karar verebilmemiz için, Amerikalılaş(tır)manın bir yapısökümüne de ihtiyaç duymaktayız.

Bu arada şunu da belirtmeliyiz ki, Amerikalılaş(tır)ma terimi sadece ABD değil, aynı zamanda Kanada, Meksika, yanı sıra Orta ve Güney Amerika etkisi anlamına da geliyor. Her halükârda, zaten bunlar da Amerika'nın (Kuzey, Orta ve Güney) birer parçasıdır. Aşağıda diğer karmaşık durumları incelerken, bunu da ele alabilmek için, Amerikalılaş(tır)mayı tartıştığımızda ABD'ye[3] ağırlık vermiş olacağız.

Küreselleşmenin akademik ve sıradan ilginin odağı olmasından çok önce, uzun süre boyunca Amerika'nın küresel etkisiyle, özellikle de Avrupa üzerindeki etkisiyle[4] uğraşan pek çok çalışma vardı. Ayrıca, son dönemlerde de bu konuyu ele alan çok sayıda çalışma mevcuttur.[5] Bu tarz çalışmaların günümüze dek devam etmesi Amerikalılaş(tır)ma konusundaki ilgide hiçbir azalma olmadığını gösteriyor; ancak bu konudaki yoğunlaşma Amerika'nın küresel güç olarak zirvede ya da zirveye en yakın olduğu 1960'lı yıllarda söz konusuydu (ABD'nin özellikle endüstriyel gücü II. Dünya Savaşı'nın yıkıntıları arasında Avrupa'yı [ve Japonya'yı] ekonomik olarak yeniden canlandırma noktasında bu yıllara damgasını vurdu) ve bu durumu da en güzel, Fransız J.-J. Servan-Schreiber'in *The American Challenge* (1968) adlı kitabı somutlaştırmaktaydı.

Georges Duhamel'in (1931) Amerikan "tehdidi"[6] kavramını çağrıştıran Servan-Schreiber, Amerika'yı iş hayatı, endüstri ve ekonomi bakımından Avrupa için bir tehdit olarak görüyordu. Onun görüşü ve yaşadığı güne ilişkin korkusu, kitabının giriş cümlesinde şöyle dile getirilmekteydi (sonraki yıllarda Avrupa endüstrisindeki yükselme [örneğin BMW] ve Amerikan endüstrisindeki gerileme [örneğin General Motors] ışığında ele alındığında bu cümle komik gelebilir): "Bundan on beş yıl sonra, dünyanın en büyük üçüncü endüstriyel gücü, ABD ve Rusya'nın hemen ardından Avrupa olmayacak, bunun yerine *Avrupa'daki Amerikan endüstrisi* olacak" (Servan-Schreiber 1968: 3). Günümüz gerçekleri (ayrıca yukarıda değindiğimiz AB, Japonya ve Çin bakımından sergilenen çıkışlar) ışığında bakılınca hatalı olsa bile, bu görüş Amerikalılaş(tır)manın özellikle endüstriyel alanda sahip olduğu güç karşısında o zamanların haletiruhiyesini yansıtmaktadır.

İzleyen yıllarda, en azından ABD endüstrileri bakımından, Amerikalılaş(tır)ma korkusu azaldı[7] ve yerini başka tezlere, korkulara bıraktı; bunların çoğu aynı zamanda ABD için de bir tehdit olarak görülmekteydi. Bu tezlerden birisi, savaş sonrası Japon endüstrisindeki dikkat çekici gelişmede yansıtılıyordu ve buna da "Japonlaştırma" deniliyordu (Elger ve Smith 1994). Ve Japonlaştırma da, "Asya Kaplanları" (örneğin Singapur), Avrupa Birliği ve son olarak da, görünürde daha uzun süreli, Çin korkusu ile destekleniyor ve bunlar belli ölçüde onun yerini alıyordu (Huntington 1996).

Ancak, diğer ülkelerin Amerikalılaş(tır)ma ve onun ekonomik gücü karşısındaki korkuları elbette ortadan kalkmış değildir. Amerikan endüstrisinin yaygınlaşmasından duyulan kaygının yerini (en azından Büyük Çöküntü dönemine kadar) büyük ölçüde artan bir korku almaktadır; bu da Amerikan ekonomisindeki büyük değişimin ve tüketim alanında küresel Amerikan hâkimiyetinin bir yansımasıdır (Goodman 2007: 330-51). Bu artık, pek de US Steel ve GM gibi çoğu gerilemeye başlamış olan (ve yok olan) endüstri devlerinden duyulan korku değildir; Wal-Mart, Coca-Cola, McDonald's ve Visa gibi tüketim dünyasının dev yaratıklarının yarattığı bir etkidir (Ritzer 1995; 1999/2005). Bu değişimi en iyi, dünyanın en büyük şirketinin artık üretim yönelimli General Motors değil de tüketim yönelimli perakendeci Wal-Mart olduğu gerçeği yansıtabilir (Soderquist 2005). ABD'de ortaya çıkmış olan ve halen devam eden tüketim dünyasındaki devler karşısında duyulan bu korku "Coca-Colalaştırma" (Kuisel 1993) (ve hatta "Coca-Küreselleşmesi" [Foster 2008]), "McDonaldlaştırma" (Ritzer 2008d), "Disneyleştirme" (Bryman 2004) ve "Wal-Martlaştırma" adları verilen süreçler karşısındaki kaygıları da yansıtıyor. Hemen hepsi ABD kökenli olan bu şirketler, tüketim alanındaki yeni liderler olarak öne çıkıyor ve yeni etiketlendirmelere ve yeni korkulara yol açıyor. Sözgelimi, Starbucks'ın büyümesi (en azından son dönemlere dek) "Starbucklaştırma" diye bir kaygıya da yol açtı (Ritzer 2008d). Dünyanın pek çok ülkesinde (bu satırlar yazılmaktayken en az 40 ülkede) açtığı kahve dükkânlarının artışına bakıldığında, bu türden bir kaygı için belirgin bir gerekçe söz konusu olabiliyordu (Stone 2008: C1, C2) (2008 ortalarında patlak veren genel çöküntü Starbucks'ın da önünde engel oluşturdu ve 600 adet dükkânını kapatarak gelecekteki genişleme planlarını da daralttı). Demek ki, şayet Servan-Schreiber sözünü ettiğimiz kitabını, diyelim ki 2007 yılında gözden geçirerek yayımlamak isteseydi, kuşkusuz Amerika'nın tüketim ürünlerine ve onun Avrupa'daki "tüketim araçlarına (katedrallerine)" –fast food restoranlarına, hipermarketlerine, alışveriş merkezlerine vb – ağırlık vermek zorunda kalacaktı (Ritzer 1999/2005). (Yukarıda değindiğimiz çeşitli süreçlerin yanı sıra bütün bunları da 8. Bölüm'de ele alacağız.) Ağırlık noktası üretimden tüketime doğru değişmiş olsa bile, Amerikalılaş(tır)ma karşısındaki akademik ve popüler çalışmalar ve endişeler varlığını korumuştu ve günümüzde de korumaya devam ediyor. Şimdi artık asıl kaygı, kökenleri ABD olan ve Amerikalılaş(tır)manın bir türü olan küresel ekonomik krize yöneliyor.

Elbette ekonomi, hatta hem üretimi hem tüketimi içeren ekonomi üzerine yapılan çalışmalar, Amerikalılaş(tır)ma hakkında yapılan yayınların ancak küçük bir bölümüne dokunabilmektedir. Aslında politika (Harding 2008), hukuk (Westbrook 2006: 526-8), askeriye, kültür vb alanlarda da Amerikalılaş(tır)maya dönük büyük bir ilginin mevcut olduğunu söylemeye bile gerek yoktur. Sözgelimi, politika alanında son dönemlerdeki Avrupa seçimleri (özellikle İngiltere ve Fransa'da) giderek daha fazla Amerika'dakilere benzemeye ve bu seçimlerde önde gelen Amerikalı politik danışmanlar artan şekilde rol oynamaya başlamıştır.

Açıkçası, bu tanım ışığındaki Amerikalılaş(tır)ma, bütün bu şeyler (ürünler, tüketim katedralleri, Büyük Çöküntü vb) anlamında elbette söz konusudur ve bunlardan daha fazlası ABD tarafından ihraç edilmekte ve başka ülkeler tarafından da çok miktarda ithal edilmektedir. Ne var ki bu durum bizi derhal yukarıda değindiğimiz karmaşıklıklardan bir başkasına götürüyor. Bu durumda şunu sormalıyız: Hangi Amerikan ithalatlarından söz ediyoruz? Bu ürünlerden bazılarının (örneğin, Coca-Cola ve McDonald's) ihraç edilmesi ve ithal edilmesi bakımından Amerikalılaş(tır)manın doğru bir adlandırma olduğu konusunda mutabık kalabiliriz. Ancak bu durum başka şeyler için geçerli değildir (örneğin, büyük ölçüde Amerikalılar tarafından icat edilmiş olan ve öncülükleri de Amerikalı şirketler tarafından yapılmış olan TV'ler ve video kayıt cihazlarının hiçbiri değilse de pek azı artık Amerika'da üretilmektedir). Demek ki, Amerikalılaş(tır)manın varlığını (ve aynı zamanda onun yokluğunu) tartışırken, sözünü ettiğimiz ithalatın ne olduğunu belirgin hale getirmeye ihtiyacımız var. ABD'den yapılan ithalatın hepsi Amerikalılaş(tır)mayı içermeyebilir ve ABD'den yapılan ithalat azalmakta da olabilir; ancak ABD, hâlâ pek çoğu kendisiyle sıkıca özdeşleşmiş olanlar da dahil, her türden malı başka ülkelere ihraç eden en önemli ihracatçı olmayı sürdürmektedir.

Benzer bir güçlük, kültürel, toplumsal, iletişimsel, politik ve ekonomik türden Amerikalılaş(tır)malar arasında ayrım yaptığımızda da ortaya çıkıyor. Yine, Amerikalılaş(tır)mayı tartışırken şunu sormak durumundayız: Hangi biçiminden söz ediyoruz? Sözgelimi, Amerika'nın Çin üzerinde güçlü bir ekonomik etkisi var; ancak demokratikleşme anlamındaki politik etkisi, en azından şimdiye dek, nispeten az oldu. Hatta, bu etki alanlarının her birinde farklılıklar olduğu bile söylenebilir. Sözgelimi, kültür alanında, "müzik düzleminde yirminci yüzyılın Amerikan yüzyılı olduğu" ileri sürülmekteydi (Blake 2004: 149); ancak böyle bir tespit doğru sayılsa dahi, bu durum resim ve heykel alanlarında kesinlikle söz konusu değildi. Benzer farklılıklar ve karmaşıklıklar yukarıda söz edilen ve edilmeyen bütün diğer etki alanlarında da mevcuttur.

Bir başka güçlük de, Amerikalılaş(tır)ma olarak düşünülen, ABD'yle sıkı şekilde ilişkili ve dünyanın geri kalanına yayılmış olan pek çok süreç bulunduğu gerçeğinden kaynaklanıyor. Sözgelimi, Dezalay dünyanın büyük bir kısmının hukuk alanının da Amerikanlaştırıldığını ileri sürüyor:

> Yüzyıl kadar önce Amerikalıların finans ve endüstri taleplerine bir çözüm olarak icat edilen Wall Street hukuk firması, başka yerlerdeki benzer gelişmeler bakımından bir model oluşturdu; yerel hukukçular, hayatta kalma mücadelelerinde şirketler için *kurumsal hukuk firması* modelini benimsemek zorunda olduklarını gördü. (Dezalay 1990: 281)

Bir diğeri ise şudur: Dünyanın dört bir yanında sporun Amerikalılaş(tırıl)masına ilişkin pek çok laf edilir ve buna örnek olarak da Yeni Zelanda'daki ticarileştirilmiş, yani Amerikalılaş(tırıl)

mış, spor faaliyetleri gösterilir (Grainger ve Jackson 2005: 192-212). Yine başka bir örnek, de Avrupa'daki peri masallarının Disneyleştirilme'sidir (Darcy 2004: 181-96). Bunun yanı sıra yukarıda sözü edilen McDonaldlaştırma, Wal-Martlaştırma, Starbucklaştırma da örnek olarak gösterilebilir. Ne var ki bütün bunların izlerini ABD'de bulmak ve hepsinde de ortak yönler tespit etmek mümkün olsa da, çoğu sadece Amerikalılaş(tır)ma başlığı altında yer aldığında hemen yok olup giderdi. Daha ayrıntılı bir çözümlemeye gidilerek, bu süreçlerin hangi açılardan benzer, hangi açılardan farklı olduğunu ve her birinin Amerikalılaş(tır)mayla hangi bakımlardan ilişkili olduğunu görmek için bu süreçlerin her birine dikkatle bakılabilir.

Dahası, bu süreçlerden, en azından bazıları, Amerika ile olan ilişkileriyle sınırlanamayacak özelliktedir. Sözgelimi McDonaldlaştırma'nın kökenleri, Alman toplumundaki bürokratikleşme ve rasyonelleşmede ve Max Weber'in bunlara dair çözümlemesinde yatmaktadır. Ve bunların hepsi, en azından belli ölçülerde, ABD'deki köklerinden firar etmiştir ve artık başka yerlere savrulmaktadır.

Ayrıca, Amerikalılaş(tır)ma kavramını daha anlaşılır hale getirmenin başka yolları da bulunuyor. Sözgelimi Amerikalılaş(tır)mayı tartışırken, pek çok ihtimal arasından, onun insanların bilinçaltındaki etkisine odaklanıyor muyuz? İnsanların bedenlerine; başka toplumlarda yaşayan insanların kendi bedenlerini Amerikalılaş(tır)ma tarzlarına? Ya da gündelik hayattaki "görünümlere" (Campbell 2004: 126-43)? Açıkçası, bütün bu etki alanlarıyla ve diğerleriyle de ilgilenebiliriz ve Amerikalılaş(tır)ma da çok farklı şeyler anlamına gelebilir ve her birinde farklı tarzlar da uygulanabilir.

Amerikalılaş(tır)ma ile ilgili çözümlemeleri daha incelikli de kılabiliriz. Bunun örneklerinden birisi Holocaust'un* Amerikalılaş(tırıl)masıdır (Sznaider 2003: 174-88). Burada köken itibariyle Amerikalı olmayan bir olgu (Holocaust) ile karşı karşıyayız ve bu olgu genellikle Amerika ve Amerikalılaş(tır)ma ile birlikte anılmaz. Yine de Amerikalılar, özellikle Amerikalı Yahudilerin onu anmaya verdikleri önem ve anma yolları açısından (örneğin, Washington DC Holocaust Müzesi) ayırt edici bir Holocaust anlayışı geliştirmiştir. Ve onların bu yaklaşımı, olayı anmak için oluşturulan benzer yapıların ve tarzların ortaya çıktığını görebildiğimiz başka yerlere (ve hatta Yahudi Müzesi'nin 2001 yılında açıldığı Almanya'daki Berlin'e) ihraç edilmiştir.

Bir de neyi Amerikalılaş(tır)ma olarak sayacağımız sorunu var. Amerikalılaş(tır)ma olarak nitelenebilmesi için, herhangi bir şeyin sadece Amerikan etiketi ("Amerika'da imal edilmiştir") taşıması mı gerekiyor? Ya da, üretenlerin ve daha önemlisi ithal edenlerin bunu Amerikalı olarak *tanımlaması* mı gerekiyor? Birinci durumda, Amerika'da üretilen pek çok mal (örneğin çeşitli makinelerin iç aksamları, bazı dış piyasalar için üretilen turistik ıvır zıvırlar) Amerikalılaş(tır)ma tarzı bakımından gerçekte bir anlam taşımıyor. İkinci durumda ise, pek çok Amerikan mamulü başka ülkelerde böyle algılanmayabiliyor. Sözgelimi pek çok Japon, McDonalds'ın bir Japon restoran zinciri olduğunu sanıyor ve seyahatlerinde bunu ABD'de de gördüklerinde şaşırıyor (Watson 1997).

Amerikalılaş(tır)mayla ilişkileri bağlamında başka ülkeler ve hatta bu ülkelerdeki (yöresel, bölgesel) alt alanlar arasındaki farklılıktan kaynaklanan bir karmaşıklık da söz konusudur. Bazı ülkelerin ve onların bazı bölgelerinin, Amerikalılaş(tır)ma bakımından daha hassas ve diğerlerine nazaran daha fazla hedef oldukları bilinen bir gerçektir. Fransa, Amerikalılaş(tır)maya

* Almanya'da Nazi rejimi sırasında altı milyon Yahudi'nin sistemli bir biçimde öldürülmesi. (ç.n.)

açık ülkelerden biri olarak *sayılamaz*; ancak Kuisel'in görüşüne göre Fransa da, en azından belirli ölçülerde, yirminci yüzyılın ikinci yarısında Amerikalılaş(tırıl)mıştır (elbette kendi ayırt edici kültürünü ve kimliğini yitirmemiştir); ancak bu süreçte Fransa'nın bazı bölgeleri (örneğin, küçük kasabaları ve kırsal kesimleri) diğerlerine nazaran daha az Amerikalılaş(tırıl)mışlardır. Farklı etkilere ek olarak, Amerikalılaş(tır)manın bazı yerlerde diğer yerlere nazaran daha fazla kamusal bir sorun haline geldiği fakat halihazırda bunun konu bile edilmediği yörelerin de bulunduğu gerçeğinden bahsedilebilir. Yani, Amerikalılaş(tır)ma bazı yerlerde kitlesel tepkilere ve gösterilere yol açarken, başka yörelerde hoşnutlukla karşılanabiliyor ve hatta karşılanmaktadır.

Amerikalılaş(tır)manın, ilişkinin diğer ucunda yer alan ve onun alıcısı durumunda olan ülkede (ya da bölge) Amerika'nın kendisinden daha fazla önem taşıdığı söylenebilir (Hodson 2001: 79-88). Bu yüzden, Amerikalılaş(tır)ma incelenirken onun ABD'de değil de alıcısı olan ülkelerde nasıl anlaşıldığına ve bu ülkelerdeki dinamikler ile bunlar arasındaki farklılıklara dikkat etmek gerekir.

Bu noktada ortaya çıkan görüş, ağırlık noktasının ya ABD'ye ya da alıcı ülkeye verilmesinin yanlış yönlendirme olduğu yönündedir. Bu yüzden ağırlık noktası bunlar arasındaki ilişkiye yöneltilmelidir. Alıcı ülkeler edilgen değildir ve Amerikalılaş(tır)manın şekillenmesinde etkin bir rol oynayabilir. Kendi açısından ABD'nin neyi ihraç edeceği hususu, başka ülkelerin bu konuda (ya da daha doğrusu, bunun içinde yer alan büyük iş imkânları gibi unsurlar konusunda) neyi kabul edeceklerinin ABD tarafından dikkate alınması ve çeşitli ülkelerin farklı Amerikan ihraç mallarına alıcı olması suretiyle şekilleniyor. Amerikalılaş(tır)ma, demek ki, bu karşılıklı ilişkide ortaya çıkıyor; yani tek başına Amerika'da ya da tek başına alıcı ülkelerde *değil*.

ABD bakımından da pek çok farklılık söz konusudur ve Amerikalılaş(tır)mayı çözümlerken bunlardan hangilerinin önem kazandığını belirlemek durumundayız. Bu yüzden, sözgelimi "Afrikalı Amerikalılaş(tır)ma" gibi bir şeyden söz edebiliriz (White 2004: 164): Örneğin caz, hip hop ya da rap müziğinin küresel yaygınlaşmasından ve bu durumdan bazı ülkelerin diğerlerine nazaran daha fazla etkilendiğinden. Dahası, Afrikalı Amerikalılaş(tır)ması diye bir şey söz konusu olabiliyorsa, öyleyse Yerli Amerikalı, İspanyol-Amerikalı ve Yahudi-Amerikalı (örneğin, yukarıda Holocaust örneğiyle tartıştığımız durum) Amerikalılaş(tır)masından ve benzerlerinden de söz edebiliriz. Dahası, ABD'de bu ihtimallerin sayısını artıracak şekilde çoğalan bir farklılaşma da vardır. Buna örnek olarak İspanyol-Amerikalıların sayısındaki artışı ve bunların çeşitli ülkelere, özellikle Latin Amerika'ya yaptıkları ihracatı (örneğin, havale yoluyla para transferi; bkz. Bölüm 11) gösterebiliriz.

Amerikalılaş(tır)manın gerilemeye başladığını ve hatta ortadan kalkmakta olduğunu iddia etsek ve bu iddiamıza inansak bile, Amerikalılaş(tır)ma yine de geçmişte hatırı sayılır bir güçtü ve küreselleşme de en azından yakın zamana dek Amerika tarafından yönlendirilmekteydi. Amerikalılaş(tır)ma tarafından hangi ölçüde yönlendirildiği noktasında (yakın) tarihin de bilinmesine ihtiyaç vardır. Dahası, Amerikalılaş(tır)ma ne ölçüde önemini yitirmiş olursa olsun, geçmişte ondan etkilenmiş olan ülkelerin ve bölgelerin çoğunun, onun farklı ve güçlü sonuçlarından arınabilmeleri için epey zamanın geçmesi gerekecektir. Amerikalılaş(tır)manın yavaşlamakta ve hatta tamamen durmakta olduğunu düşünsek bile (ki bu en azından şimdilerde açıkça hatalı bir görüştür), Amerikalılaş(tır)manın etkileri yıllar boyunca pek çok ülkede hissedilmeye devam edecektir.

Bu yüzden, sözgelimi, Japon otomobil endüstrisinin başarıları, yarattığı yenilikler (örneğin, anında üretim sistemi, kalite çemberleri) ve Amerikalı otomobil şirketlerinin bunlarla layıkıy-

la rekabet etme yeteneğinin olmadığı öne çıkınca, genellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Japon otomobil endüstrisinin elde ettiği başarının büyük ölçüde ondaki Amerikalılaş(tır)madan kaynaklandığı gerçeğini de görmezden gelmekteyiz. Oysa II. Dünya Savaşı sonrasında, Japon oto endüstrisi yıkılmış ve modası geçmiş durumdaydı. Başkalarıyla rekabet edecek konuma ise, ABD'li uzmanları (örneğin, W. Edwards Deming[9]) istihdam ederek, ABD montaj bantlarını taklit ederek vb yollardan ulaştı. Sırf Japon otomobil endüstrisi kendi bünyesinde yenilikler yaptı diye (ki bunların pek çoğu [örneğin, tam-vaktinde sistemi] ABD'li şirketlerce benimsenmiştir) ve ABD'li rakiplerini geçti diye, bunun bir Amerikalılaş(tır)ma ürünü olduğu ve şimdi de öyle olmaya devam ettiği gerçeğini görmezden gelmemeliyiz.

Bu kez daha güncel bir örneği, tüketim dünyasından verelim. Modern fast food restoran, bir Amerikan icadıydı (özellikle Ray Kroc ve McDonald's zincirinin yaratılması 1950'lerin ortasında başlamıştı); işte bu da etkin şekilde ve ısrarla dünyanın geri kalan kısmına ihraç edildi ve halen ediliyor. Ne var ki pek çok ülke kendi McDonald's tarzı (ve başka biçimlerdeki) restoranlarını yaratmış durumda; öyle ki Guatemala'daki Polio Campero gibi bazı örneklerde olduğu gibi bunu aktif olarak geri ABD'ye ihraç dahi ediyorlar. Bu durum; artık ABD'nin "Latin Amerikalılaş(tır)ması"nın bir parçası olsa da, fast food restoranlarını ihraç etme bakımından kökenleri yine Amerikalılaş(tır)mada (bu durumda Latin Amerika'da) yatıyor. Yiyecek satışı Latin Amerika'ya özgü bulunsa da, Polio Campero'ya yüzeysel bir bakış bile bunun Amerikalılaş(tır)manın ürünü olduğunu anlamaya yetiyor.

Ne var ki pek çok alanda Amerikalılaş(tır)ma, öyle aman aman çok olmasa da her zamanki güçlü konumunu hâlâ koruyor. Bu tür alanlardan birisi ceza hukuku sistemidir; bu konuda son zamanlarda yayımlanan kitaplarda "dünyanın pek çok yerinde ceza adalet sisteminde Amerikalılaş(tır)ma yaşanmakta olduğu" iddiaları yer alıyor (Andreas ve Nadelmann 2006: 107). Aşağıdaki cümleler, ceza hukukunun küreselleşmesinde ABD'nin oynadığı benzersiz rolün bazı yönlerini yansıtıyor:

> ABD örneğini benzersiz kılan şey, ABD hükümetinin kendi ceza yasalarını, usullerini ve yaptırım çabalarını başarılı şekilde uluslararası hale getirmiş olmasıdır. Yabancı yargı sistemlerinden delil toplama, yurtdışındaki kaçakları tutuklama, yabancı hükümetlerdeki yolsuzlukları hedef alma ve kendisiyle uyumlu hale getirebilmek için yabancı hükümetleri ceza hukuku normlarını değiştirmeye ikna etme açısından başka hiçbir hükümet böylesine tutkulu davranmamıştır. Başka hiçbir hükümet, uluslararası hukuksal yaptırım gündemini hayata geçirmek amacıyla onunla kıyaslanabilir şekilde kendi diplomatik ve mali kaynaklarını seferber etmemiştir. Yine, başka hiçbir hükümet yabancı uyrukluların ayrıcalıklarını ihlal etme, yabancı politik hassasiyetlere meydan okuma ve yabancı yasal normları kenarından dolaşıp etkisizleştirme bakımından onun kadar arzulu olmamıştır. (Andreas ve Nadelmann 2006: 106)

Bu türden Amerikalılaş(tır)ma süreci pek çok alanda ortaya çıktı; bunlar arasında en dikkat çekenleri uyuşturucu konusundaki yaptırımlar, yasadışı göçmenlikle ilgilenenler, terörizmin önlenmesi ve teröristlerin yakalanması oldu. ABD bütün bu alanlarda giderek daha etkin olmakla kalmadı, aynı zamanda dünyanın dört bir yanındaki hükümetlere bu (ve diğer alanlardaki) çabalarını artırmaları yönünde baskı uyguladı.

BAZI YARARLI KAVRAMSAL AYRIMLAR

Devasa Amerikalılaş(tır)ma: Amerikan etkisinin (Avrupa'da) 1945-1971 yılları arasındaki zirve dönemi.

Amerikalılaş(tır)manın niteliğindeki değişim bağlamında, **devasa Amerikalılaş(tır)ma** ile **salınım yapan Amerikalılaş(tır)ma** arasında bir ayrım yapabiliriz. Birincisi, 1945-1971 yılları arasında Avrupa'daki Amerikan etkisinin zirvede olduğu dönemi tanımlar; ikincisi ise hâlâ her yerde hissedilse de Amerikalılaş(tır)manın hegemonyasını yitirdiği dönemi tanımlar. Daha da genele bakılacak olursa pek çok Amerikalılaş(tır)ma tarihinde daha pek çok çeşitli dönem tespit etmek mümkündür ve elbette bu iki dönem ve kategori, bu ihtimalleri ortadan kaldırmayacaktır. Dahası, nasıl adlandırırsak adlandıralım, şimdi de başka bir Amerikalılaş(tır)ma dönemindeyiz. Ayrıca, yukarıda işaret ettiğimiz konunun da bir devamı olarak, dünyanın farklı bölgelerinin Amerikalılaş(tır)manın farklı dönemlerini yaşamakta olduğu da kesinlikle bir olgudur. Sözgelimi Amerikan televizyonlarının çok sayıdaki programı (örneğin "*I Love Lucy*"*) dünyanın farklı yerlerine farklı zamanlarda ihraç edilmekte, bunlar da çeşitli yerel özelliklerin ihtiyaçlarına göre uyarlanmaktadır. Böylece çok eski bazı Amerikan programları dünyanın bazı bölgelerinde, çoğunlukla dublajı yapılarak, günümüze dek yayımlanmayı sürdürmektedir.

Salınım Yapan Amerikalılaş(tır)ma: Amerikalılaş(tır)manın Avrupa'da (ve başka yerlerde) hegemonyasını yitirdiği 1971 yılı sonrası dönem.

Amerikalılaş(tır)manın ötesi: Amerikan tüketim kültüründen etkilenmiş ancak onun epey ötesine de geçmiş olan ülkeler.

Bu konu üzerinde başka bir düşünme tarzına da **Amerikasız Amerikalılaşma** deniliyor (Delanty 2003: 117). Yani sözgelimi bir ülke, evrensel tüketici kapitalizminin giderek yaygınlaşmasıyla Amerikalılaşmış olabilir ve bu durumu da mutlaka Amerika'nın bizzat etkilemiş olması gerekmez. Buradaki varsayım, tüketici kapitalizminin Amerika'da icat edildiği fakat şimdi artık üzerindeki Amerikan etkisinden yoksun şekilde ya da bunu yitirmekte olduğu bir süreçte şekillendiğidir (örneğin Japonya'daki McDonald's). Dahası, "Amerikalılaş(tır)ma" bazı Amerikan değerleri olmadan ve/veya ABD'de de çoktan beridir önemi azalan ya da büyük ölçüde ortadan kalkmış olan başka değerleri yeniden devreye sokarak (örneğin "çalışma ahlakı") ortaya çıkabilir.

Amerikasız Amerikalılaş(tır)ma: Bir ulus-devletin mutlaka ve bizzat Amerika tarafından etkilenmiş olmadan Amerikalılaş(tır)ması.

Aynı zamanda bu konuyu **Amerikalılaş(tır)manın ötesi** gibi bir kavram bağlamında da düşünebiliriz (Delanty 2003: 123). Bu durumda da, ABD tarafından etkilenmiş ülkeler vardır; ancak özellikle Amerika'nın hemen akla gelen tüketici kültürünün epey ötesine geçmişlerdir. Sözgelimi tüketim etkinliğini artırmak amacıyla Japonya'da, otomatik satış makinelerinin kullanımı ABD'de olduğundan çok fazla bir düzeye ulaşmıştır. Ancak bir ülke Amerikalılaş(tır)manın ne kadar ötesine gitmiş olursa olsun yine de Amerikalılaş(tır)ma tarafından etkilenmekte olduğu söylenebilir ve ne denli farklılaşmış olursan olsun Japonya'nın (ve dünyanın başka pek çok bölgesinin) özellikle tüketici kültürü bakımından Amerikalılaş(tır)madan etkilenmediği iddia edilemez.

* *I Love Lucy* ABD'de "sitcom'un atası" olarak bilinir; bunun Türkiye versiyonu "Sen Harikasın" adıyla yayımlanmıştır. (ç.n.)

Yararlı bir başka tez de **Amerika ifadesi** dir [*expressing America*] (Ritzer 1995). Bu kavram, yirminci yüzyılın ortalarında bir Amerikan icadı olarak küresel ekonominin her köşesine yayılmış olan modern kredi kartlarının gelişim hızını çözümlerken ortaya atılmıştır. Kavram, bu alandaki en önemli aktörlerden biri olan American Express[10] kartından yola çıkarak yapılan bir kelime oyunuyla türetilmiştir. Ancak Amerika ifadesi, daha geniş kapsamda yorumlanabilir. Bir yandan, çeşitli Amerikan icatlarının (örneğin, kredi kartı ve aynı zamanda iPod'lar ve iPhone'lar) bulunduğu tezini dile getirir. Bunlar, dünyanın geri kalanında (havayolu, deniz yolu ya da Facebook türünden daha az elle tutulur Amerikan buluşları da internet yoluyla) kendilerini dışavurma, yani ifade etme imkânına sahiptir; yani çok uzaklara ve geniş alanlara hızla yayılabilmektedir. Diğer yandan, bu kavram dünyanın geri kalan kısmına gönderilenlerin, ABD ile ilgili ayırt edici bir özellik taşıyan, belki de onu bir ülke (ulus) olarak var eden şeyin özünün bir dışavurumu, ifadesi olduğuna da işaret eder. Böylece, sözgelimi, kredi kartı Amerikalıların tüketim aşkını ve onların bu aşk uğruna büyük borçlar altına girebilme (en azından yakın zamanlara dek) konusunda ne kadar tutkulu olduklarını ifade eder. Ya da, önemli bir Amerikan buluşu olarak gördüğümüz, modern fast food restoranlar, yedikleri yiyecekler (örneğin elle yenilebilen "McNuggets") ve bunları nasıl yedikleri (örneğin, araba sürerken) söz konusu olduğunda bile hızlı ve etkili olana dair tercihleri açığa vurulur. Böylece dünyanın geri kalanına ihraç edilen sadece Amerikan ürünleri değil, aynı zamanda Amerikalıların yaşam tarzlarına ilişkin ayırt edici karakteristikler de (her şeyi çabucak ve etkili yoldan yapmak) olmaktadır.

Amerika ifadesi: ABD'nin bir ülke (ulus) olarak belki de varoluşunun özünün ifadesi olan ayırt edici bazı şeylerin ihracı.

Amerikan kredi kartlarının ihracında bir patlama yaşanmıştır. Sözgelimi, 1970 sonlarında Türkiye'de 10 bin civarında kredi kartı vardı; 2007 yılı itibariyle bu sayı 38 milyona çıktı! 2007 yılında Türkiye'deki kredi kartı borcu, 2002 yılıyla kıyaslandığında altı kat artmıştı (Landler 2008b: 1, 8). Daha da genelleştirirsek: "Kredi kartları düzeyinde bir Amerikan ihracı çok azdır. Sadece tek bir kuşakta, Batı kaynaklı bir totem etkisi ile Brezilya, Meksika, Hindistan, Çin, Güney Kore ve başka yerlerdeki gündelik aksesuarların arasına katıldı. Dünyanın üçte ikisinden fazlasına ait 3.67 milyarlık kart her yerde dolaşıma çıktı" (Landler 2008b: 8). 2002-2007 yılları arasında ABD'de kredi kartlarının sayısı % 7.4 oranında yükselirken, Türkiye'deki artış % 104.4 oldu; Çin'de ise % 282.9'luk oranla muazzam bir sıçrama yaptı. Ve bu durum beraberinde, başka bir Amerikan tiryakiliği olan borçlanma eğilimini de getirdi (aslında geri ödenemez borç oranı ABD'ye kıyasla Türkiye'de çok daha fazlaydı).

Nihayet, bütün bu artan karmaşaya yeni bir tez olarak **yerli Amerikalılaş(tır)ma** yı önerebilirim. Yani ABD'den, en azından bütünüyle ABD'den kaynaklanmak yerine diğer ülkelerin kendi bünyesinden fışkıran bir Amerikalılaş(tır)ma türünü ("Amerikasız Amerikalılaş(tır)maya" benzer bir türünü) düşünmek mümkündür. Sözgelimi, Coca-Cola'nın başarısı ve Amerika'ya beslenen düşmanlık Mekke Cola'nın ortaya çıkmasına yol açtı (Ram 2007: 465-84). Mekke Cola'nın tadı Coca-Cola'nınkinden pek farklı değil; ancak reklam kampanyaları ve kârlarının bir kısmını Filistin davasına aktarması tamamen yeni bir olguyu ve Mekke Cola'nın en fazla başarılı görüldüğü bölgelerin (örneğin Müslüman Ortadoğu) yerli kültürünü yansıtıyor. Buradaki paradoks, Yerli Amerikalılaş(tır)

Yerli Amerikalılaş(tır)ma: ABD'den kaynaklanmak yerine diğer ülkelerin bünyesinden çıkan Amerikalılaş(tır)ma türü.

ma olarak adlandırdığımız şeyin, Mekke Cola örneğindeki gibi, Amerikan karşıtı tavır alınmasında, özellikle Amerika'nın İsrail'e verdiği desteğe karşı çıkmakta kullanılmasında yatıyor.

İyi, eski-moda Amerikalılaş(tır)ma: ABD'nin kendini dünyaya onların yararına empoze ediyor olduğu yönündeki algılama.

Yukarıda söz ettiklerimizin hepsi Amerikalılaş(tır)manın kavranması bakımından son derece önemlidir; ancak bir de **iyi, eski-moda Amerikalılaş(tır)ma** var. Bu tarzda da ABD kendini dünyaya onların yararına empoze etmektedir. Bu görüş fazlasıyla destek bulmayı sürdürüyor; Hollywood ve Amerikan filmlerine ilişkin ünlü bir çalışma buna örnek gösterilebilir (Miller vd 2005). Aslında Hollywood'un sahip olduğu küresel hegemonya "müzik, televizyon, reklam, internet ve spor" da dahil olmak üzere pek çok diğer etki alanı için bir model sayılabilir (Miller vd 2005: 9).

Global Hollywood 2, Hollywood hakkında başlıca üç sonuca ulaşmaktadır. Birincisi, Hollywood, "telif hakkı, promosyon ve dağıtım sistemi aracılığıyla hemen her ülkeye satış yapıyor" olması bağlamında küreseldir (Miller vd 2005: 362). İkincisi, "kaynakları, metinleri ve etkileri bakımından dünya sinemasını ve televizyonunu daha temsil edilebilir, seçici ve çoğulcu kılmak" istiyorsak, "...Yeni Uluslararası Kültürel İşbölümü ve karşılıklı metin değişimindeki küresel altyapıya odaklanmamız gerekir" (Miller vd 2005: 362). Nihayet, Hollywood'un ABD'de olduğunu elbette herkes bilir. Ama özel olarak, Hollywood ideolojik bakımdan da "LA ve DC arasında bulunan Washwood'da" ve teknolojik bakımdan da "LA ile ara sıra Güney California Üniversitesi'yle yolu kesişen Silikon Vadisi arasında yer alır" (Miller vd 2005: 364). Elbette bu yöreler de, tıpkı Hollywood gibi, ABD içindedir ve bu çözümlemeden yola çıkıp sinema alanında Amerika'nın hegemonyasının sürdüğü ve Amerikalılaş(tır)manın üstünlüğünü koruduğu sonucuna ulaşabiliriz.

AMERİKA'NIN LOJİSTİK TEKNOLOJİLERİ

William Marling (2006) *How American is Globalization?* adlı kitabında son dönemlerde dünyanın geri kalan kısmına ihraç edilmiş olan ve büyük ölçüde Amerikalı bir olgu hakkında, ki buna "lojistik teknolojiler" diyor, düşünmemiz için çok yararlı bir yol öneriyor. Bu başlık altında ATM'ler, küresel para piyasası, esnek üretim, marka kiralama, havayolu taşımacılığı, konteynir taşımacılığı, barkotlar ve programlamanın yanı sıra lojistiğin kendisi de (gerçekleşmesinin yolları, tarzları) yer alıyor.

Dünyanın en azından bir kısmının Amerikan lojistiğine, işlerini Amerikanvari yollardan gerçekleştirmeye, uyum sağlamayı sürdürdüğü doğruysa, bunlar hâlâ olağanüstü bir düzeyde Amerikalılaş(tır)ma sağlıyor demektir. Pek çok bakımdan bu durum, diğer ülkelerin Amerikan arabaları sürmeleri ya da Amerikan tarzı hamburger yemeleriyle kıyaslandığında çok daha önemli bir Amerikalılaş(tır)ma biçimidir. Bu tür lojistikler, hayatın geniş bir alanına uygulanabilen genel ve temel yaklaşımları temsil ederler. Sonuç olarak, etkileri de bunları benimsemiş olan ülkelerde toplumun neredeyse her özelliğinde hissedilir ve tekrarlanır.

- McDonald's ve diğer fast food devlerinin başarısının anahtar noktası, bunların tek tek restoranların yanı sıra son derece küresel bir restoran zincirini çalıştırmak doğrultusunda

kurdukları lojistik sistemdir. Bunun sonucunda, dünyanın dört yanında McDonald's'ta yemek yiyenler, yerel ancak son derece McDonald's tarzında şeyleri, yani bu lokantanın tarifesiyle bütünleşmiş yiyecekleri yediklerinden, Amerika kökenli bir sisteme katılmış olur.

- Küresel para piyasasına dahil olmak, herkesin aynı para piyasasına katıldığı ve belki daha da önemlisi, Amerika'nın belirgin bir biçimde lideri olduğu küresel kapitalist sistemle giderek daha derinlemesine iç içe geçilmiş olduğu anlamına gelir. Bu durum, elbette, Büyük Çöküntü sırasında, oldukça olumsuz bir tarzda son derece açık bir hale gelmiştir.
- En basit düzlemde, ATM'ler, dünyanın her tarafında giderek çoğalan sayıda insanın, Amerikalıların çoğu gibi, aynı teknolojiyi kullandığı ve nakit paralarını tıpatıp aynı yoldan çektiği anlamına geliyor. Daha da önemlisi, bu durum aynı zamanda dünyanın her tarafındaki insanların, zaman içinde dünyanın dört bir yanında benzer şekilde büyümekte olan tüketim toplumuna (ki bu da Amerika'nın liderliğindeki bir başka arenadır) katılım sağlayabilmek için (kredi kartlarının olmadığı ya da bunları kullanmaya arzulu olmadıkları ya da imkânları olmadığı varsayıldığında) ihtiyaç duydukları nakit parayı daha kolay yoldan buldukları anlamına geliyor. Bu arada, Marling, bu konuda kredi kartlarının, az önce tartışıldığı üzere, bir Amerikan icadı olduğu gerçeğini ihmal etmiş oluyor (Manning 2001; Ritzer 1995). Ayrıca insanların paralarını nasıl harcadıkları, nasıl borçlandıkları (örneğin, kredi kartlarının yaygın kullanımı sayesinde) ve bu şekilde küresel tüketim toplumunu geliştirdikleri noktasında kredi kartları ATM'lerle kıyaslandığında çok daha güçlü küresel benzerlikler sergiliyor.
- Esnek üretim sistemi (eski tarz esnek olmayan montaj hattı teknolojisi yerine bunu getirmenin öncülüğünü de ABD yapmıştır) dünyanın dört bir yanında giderek artan sayıdaki fabrikanın, farklı şeyler üretiyor olsalar da, bunları çoğunlukla benzer şekilde (artan şekilde Amerikan tarzında) üretmesi demektir. Zaten, küresel tüketici toplumu ve onların talepleriyle, en azından çoğu zaman, aynı şeyi aynı şekilde yapmış oluyorlar.
- Hava ve konteynir taşımacılığı (ki bunlar da büyük ölçüde Amerikan icadıdır) nereden çıkmış olursa olsun malların aynı yoldan nakledildiği anlamına geliyor (bu konuda daha fazlası için bkz. 10. Bölüm). Yerel ürünlerin bu şekilde nakledilebileceği ve nakledilmekte olduğu bir gerçek olsa bile, dünyanın en homojen ürünlerinin de bu şekilde uçaklarda, gemilerde ve onların konteynirlerinde taşınması tercih ediliyor. Aslında bu türden büyük ölçekli sistemlerin varlık nedeni, büyük miktarlardaki özdeş ya da özdeşe yakın, ürünleri nakledebilme amacında yatıyor.
- Benzer şeyler barkot ve bilgisayar açısından da geçerli olabilir; bunlar da yerel ürünlerin satışını hızlandırma amacıyla kullanılırken, aynı zamanda küresel ürünlerin satışını hızlandırmaya da uygundur.

Apple'ın iPod'ları ve iPhone'ları ya da Starbucks'ın *frappuccinos*'ları [buzlu *cappuccino*] gibi göz önünde olan ürünlerin küreselleşmesinden çok daha fazla önem taşıyan ve çok daha fazla tartışılan olgu, bir bütün olarak bu türden Amerikan lojistik teknolojilerinin küreselleşmesidir.

TÜKETİCİ KÜLTÜRÜN AMERİKALILAŞMASI HAKKINDA DAHA KAPSAMLI VE DERİNLEMESİNE BİR GÖRÜŞ

Benzer şekilde Victoria de Grazia, *Irresistible Empire: Americas Advance through 20th -Century Europe* (de Grazia 2005: 3) adlı kitabında tüketici kültürün Amerikalılaşmasındaki daha derin güçleri inceliyor; ancak bunu yaparken nispeten farklı noktalara ağırlık veriyor:

> Büyük imparatorluğun [Amerika Birleşik Devletleri], büyük *emporium* [büyük mağaza, ticaret merkezi] bakış açısıyla yükselişi. İşte bu, Piyasa İmparatorluğu dediğim hükümranlığı esnasındaki Amerika Birleşik Devletleri'ydi. Sınırları olmayan bir imparatorluk olarak, yirminci yüzyıl boyunca yükselişe geçti, yüzyılın ikinci yarısında zirve noktasına ulaştı ve yüzyıl sona ererken parçalanma belirtileri sergiledi. Onun en dış çemberleri kendi önde gelen şirketlerinin küresel piyasalar karşısındaki doymak bilmeyen tutkusu, iş ağlarının yaygın etkisi, her yerde bulunan markalarının tanınırlığı ve bütün bunların dünyanın dört bir yanındaki insanlarda oluşturduğu Amerikan hayat tarzına ilişkin yakın ilgi sayesinde belirlenebilirdi. Onun gücü ve araçları, kendi yurttaşlarının hayatlarını da gözle görülür biçimde giderek daha fazla şekillendiren kitlesel tüketimdeki benzer devrimden türemişti.

Victoria de Grazia'ya göre, kitle tüketim dünyasındaki Amerikan yeniliklerinin ihracı, kitle pazarlamacılığı sayesinde, "çok farklı kültürler arasında da ortak tüketim uygulamalarının teşvik edilmesine" katkıda bulunmuştu (de Grazia 2005: 3).

Marling gibi, de Grazia da, Coca-Cola benzeri görünüşte yüzeysel ihraçlar üzerinde değil, başka toplumların, özellikle Avrupa toplumlarının dokularına derinlemesine işlemiş daha ince ve hassas olgular üzerinde duruyor. Grazia'nın ele aldığı ihraçlar arasında hizmet ahlakı, mağaza zincirleri, büyük markaların malları, şirket reklamları ve "süpermarketçilik" bulunuyor. Yirminci yüzyılın sona ermesinden bu yana Amerikalılaşma çok ilerledi ve bu ve bunun gibi değişimler Avrupa'da (ve başka yerlerde) öylesine yerleşti ki ABD artık lider konumunu yitirdi: "Avrupa da, Amerika Birleşik Devletleri kadar bir tüketici toplumdur" (de Grazia 2005: 463).

De Grazia (2005: 468) "Amerikan tüketim kültürünün güçlü icatlarının en sonuncusu"nun McDonald's ve fast food restoran zincirleri olduğunu iddia ediyor. De Grazia buna verdiği büyük önemin yanı sıra, tersine, özellikle İtalya'daki Yavaş Yiyecek hareketine de önem veriyor (bkz. 2. Bölüm). Bu tür hareketler ve diğer çeşitli değişiklikler, ABD'nin bu etki alanlarındaki öneminin azalmakta olduğuna işaret ediyor. Ancak bunun da büyük bir bölümü Avrupa ve başka yerlerdeki değişiklikler bağlamında ele alınıyor; bunlar da, yerel özelliklere adapte edilmiş ve Avrupa kaynaklı başka şeylere yerlerini terk etmişlikleriyle dahi Amerikan yeniliklerinin zaferini sergilemiş oluyor. De Grazia, böyle bir bağlamda "Amerikan toplumsal icatlarının yerel [Avrupalı] gelişmelerde oynadığı rolün önemini azaltmanın" ve göz ardı etmenin kolay olduğuna inanıyor (de Grazia 2005: 477). Hatta Grazia'nın (2005: 480) bu önemdeki mevcut azalmaya[11] ilişkin argümanı da akılda tutulduğunda, Avrupa'da (ve başka yerlerde) yaşayanların "bulacağı, kullanacağı ve anlamlı kılacağı" tüketimle ilgili çok sayıda olguyu Amerika'nın Piyasa İmparatorluğu'nun ardında bıraktığı da anlaşılmış oluyor.

Ancak, önemi ne ölçüde azalırsa azalsın, Amerika dünyanın her tarafında son derece etkili olmayı sürdürmektedir. Başka ülkelerdeki sinema endüstrilerinin hâlâ Amerikan tarzı film çekmeyi öğrenme peşinde olduğunu gösteren pek çok kanıt vardır. Sözgelimi, Ruslara zama-

nında ve bütçeye uygun film çekmeyi öğretmek üzere Amerikalı yaratım ve teknik danışmanları Rusya'ya götürülüyor. Uygulanmakta olan diğer Amerikan film yapım teknikleri arasında odak gruplarının kullanımı, senaryo uzmanlığı ve yıldız yaratmak da yer alıyor. Amerikalıların yardımıyla yapılmış bir Rus filminin yönetmeninin de söylediği üzere, "Asıl mesele Amerikan deneyimini özümsemektir" (alıntı yapılan yer: Holson ve Myers 2006: 1). Bu deneyim bir kez özümsendi mi, Rus filmleri, başka pek çoğunda olduğu üzere, yerel yönetmenler tarafından da yapılabilecektir; ancak nasıl yapacakları ise, en azından belli ölçüde, Amerikalılaş(tır)ma tarafından şekillenecektir.

Marling ve de Grazia tarafından ortaya konulan argümanlar (benzer şekilde Rusya filmleri örneği de) aynı doğrultuya işaret ediyor. Birincisi, bu daha derin ve temel alanlarda Amerikalılaş(tır)manın en önemli etkisi bulunabilir ve hissedilebilir. İkincisi, aktivistler Amerikalılaş(tır)maya hakikaten karşı koymak istiyorlarsa, bunu ancak bu düzeylerde ve bu olgulara karşı gerçekleştirebilirler; enerjilerini doğrudan yöneltecekleri yerler buralarıdır. Ne var ki bırakın bunlardan sadece birisine saldırmayı, bunlardan pek çoğunu belirlemek dahi oldukça zordur. (Sözgelimi, Rus aktivistler için Amerikan filmlerine karşı çıkmak kolaydır; ancak Amerikan teknikleri Rus film yapımıyla bütünleştiği ölçüde bu alandaki Amerikalılaşmayla uğraşmak giderek daha zorlaşacaktır.) Dahası, bunlardan pek çoğu dünyanın dört bir yanındaki toplumların dokusuna derinlemesine işlemiştir; bunun sonucunda da bunlara yönelik saldırı kendi toplumuna yönelik bir saldırı haline gelmektedir. ABD gibi dışsal bir "düşmana" saldırmak kadar kolay değildir kendi toplumuna karşı çıkmak. İşte bundan ötürü, Amerikalılaşmaya karşı çıkanların işi, imkânsız denemese de epey cesaret kırıcı bir hale bürünmektedir.

AMERİKAN İMPARATORLUĞU MU?

Amerika ve Amerikalılaş(tır)ma hakkındaki en güçlü argümanlardan birisi muhafazakâr tarihçi Niall Ferguson'un *Colossus: The Rise and Fall of the American Empire* (2004)) adlı kitabında bulunabilir. Ferguson şunu ileri sürüyor: ABD, kendi iyiliği için ve dünyanın geri kalanının büyük çoğunluğunun iyiliği için bir imparatorluk *olmalıdır*. Aslında, uzun zaman dünyada böyle bir rol üstlenmiştir; ancak bunu pek de layıkıyla yerine getirememiştir. Dahası, ABD dünyadaki imparatorluk rolünü isteksizce yerine getirmekte ve aslında imparatorluk statüsüne sahip olduğunu ve hatta bunu amaçladığını inkâr etmektedir. Bu başarısızlıkla ilgili faktörler, para ve insan gücü yatırımındaki yetersizlikte ve ayrıca her şeyin ötesinde bir imparatorluk olmak için gereken dikkatin ve böyle bir güç haline gelebilmek için gerekli olan iradenin eksikliğinde yatmaktadır.

Ferguson'un (2004: 15) hesabına göre Amerikan İmparatorluğu, dünya tarihindeki altmış sekizinci imparatorluktur (Atina ve Roma, imparatorlukların klasik örnekleriydi). Ferguson, Amerikan İmparatorluğu'nu, 1850'ler ile 1930'lar arasında hüküm süren İngiliz İmparatorluğu ile kıyaslıyor. İngiliz İmparatorluğu, "sadece mallarını ve insanlarını ve kendi sermayesini ihraç ederek değil, toplumsal ve politik kurumlarını da ihraç ederek" başarılı olmuştu. Amerikan İmparatorluğu ile İngiliz İmparatorluğu arasında pek çok benzerlik ve farklılık bulunmaktadır. İngiliz İmparatorluğu bünyesinde daha fazla toprak barındırıyordu (zirvedeyken, dünyanın % 25'ini elinde bulunduruyordu; buna karşılık ABD zirvedeyken % 6,5'ini bulunduruyordu) ve daha fazla insanı kapsıyordu (dünya nüfusunun dörtte birini ya da beşte birini kapsarken, ABD buna karşılık % 5 kadarını kapsıyordu). Öte yandan ABD, İngiltere'den askeri bakımdan çok

daha güçlü ve daha zengin bir ülkeydi. Her ikisi de "sert" (örneğin, askeri) ve "yumuşak" güç bileşimini kullanmaktaydı (Nye 2002). Yumuşak güce örnek olarak, alanları kendilerine tabi kılabilmek amacıyla imparatorluk gücünü daha kabul edilebilir ve hatta cazip gösterebilmek için çeşitli insanların ve kurumların (örneğin, yöneticilerin, misyonerlerin, eğitimcilerin, medyanın) kullanılması gösterilebilir. Bu tür benzerliklere rağmen, her ikisi arasındaki başlıca farklılık şuydu: İngilizler imparatorluğa inanmaktaydı; oysa Amerikalılar inanmıyordu ya da en azından onun hakkında kararsızdı.

Ferguson (2004: 24) Amerika'nın imparatorluk[12] ilişkisine kayıtsız kalmasından endişe duyuyor ve bunun nedenini de şöyle açıklıyor: "Ben esas olarak imparatorluktan yanayım. Aslında imparatorluğun yirmi birinci yüzyılda her zamankinden daha gerekli olduğuna inanıyorum." Ayrıca, Amerika'nın iki temel nedenden ötürü emperyal bir güç olması gerektiğine de inanıyor. Birincisi, sözgelimi dünyanın başka yerlerindeki salgın hastalıkları sınırlamak ve küresel terörizme karşı mücadele etmek ABD'nin çıkarınadır. İkincisi, ABD'nin yolsuzluk ve hukuksuzluk içindeki ülkelere politik ve ekonomik bakımdan daha iyi duruma gelmeleri amacıyla müdahale etmesi de bu ülkelerin çıkarınadır. Öte yandan Ferguson, (2004: 25) genel olarak bir imparatorluktan değil de daha özel bir çeşidinden, *liberal* bir imparatorluktan yanadır; çünkü böyle bir imparatorluk "kendi güvenliğini ve refahını, dünyanın geri kalanı için yararlı kamusal işler yaparak, sadece ekonomik özgürlük değil aynı zamanda piyasaların da gelişmesi için gerekli kurumlar oluşturarak sağlayabilir".

İşte günümüzde de, imparatorluk bakımından ABD'den başka hiçbir ihtimal yoktur (Ferguson, muhtemelen hatalı bir şekilde, AB ya da Çin'in emperyal birer güç haline gelme ihtimalini yok sayıyor). Bu yüzden ABD emperyal bir güç olmayı reddettiği takdirde, günümüz dünyasında ve yakın bir gelecekte güç boşluğu bakımından ciddi bir tehlike ortaya çıkacaktır. Böyle bir boşluk ise, küresel terörizmle bağlantılı riskleri artıracak ve pek çok azgelişmiş ülke için öngörülen senaryoları da kötüleştirecektir.

Ferguson, II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada olup bitenleri eleştiriyor; bunlar arasında, emperyal gücün gerilemesi ve dünyadaki pek çok ulusun kendi kaderini kendinin tayin ettiği bir düzenin hâkimiyeti yer alıyor. Pek çok kimse bu durumun kendi başına iyi bir şey olduğuna ve beraberinde hem daha fazla demokrasiyi hem daha büyük ekonomik başarıyı getireceğine inanmaktayken, Ferguson bunun tam tersinin meydana geldiğini ileri sürüyor. Ona göre, bu ülkelerde diktatörlük artmıştır ve ekonomik bakımdan gerileyerek daha fazla yoksullaşmışlardır. Ortaya çıkan bu başarısızlık ise, "serbest ticaret, kitlesel göç ile az maliyetli İngiliz sermayesinin bileşiminin imparatorluğun büyük bölümlerini dünya ekonomik kalkınmasının ön saflarına taşımış olduğu" İngiliz emperyalizminin ilk başarılarının tersi bir durumu yansıtmaktadır (2004: 193). Ferguson, İngilizlerin gerçekleştirdiği projeye benzer bir emperyalist projenin ABD tarafından da üstlenilmesinden yanadır. Böyle yaptığı takdirde, ABD hem dünyanın büyük bir kısmına hem de kendi sürecine yardım etmiş olacaktır.

Bu konuda Ferguson (2004: 301, italikler orijinalinde de vardır) şu sonuca ulaşır:

> Amerika Birleşik Devletleri, hem kendi güvenliği hem de başkalarının yararı noktasında liberal bir imparatorluk rolünü üstlenmesi için geçerli gerekçelere sahiptir. Pek çok bakımdan da böyle bir rolü yerine getirebilmek için benzeri olmayan iyi bir donanıma sahiptir. Ancak ekonomik, askeri ve kültürel gücündeki bütün devasalığına rağmen, Amerika Birleşik Devletleri ekonomik yapısında, toplumsal dokusunda ve politik kültüründe bazı derin değişiklikler yapmadığı takdirde hâlâ *etkili* bir liberal imparatorluk olmaktan uzak görünmektedir.

AMERİKALILAŞ(TIR)MANIN ÖNEMİNİ AZALTMA

Amerikalılaş(tır)manın önemi hakkında pek çok kanıt bulunmasına rağmen, küreselleşmeyle ilgili akademik yayınlarda ABD'nin küresel süreçlerdeki önemini küçültme ya da değerini azaltma eğilimi bulunmaktadır.

Bazıları, ABD'nin azalan önemine vurgu yapıyor (Hardt ve Negri 2000; Huntington 1996). Kendi dünya-sistemi görüşünden yola çıkan Wallerstein da, küresel dünya sisteminde ABD'nin rolü açısından, gerilemeye dair görüntülerin öne çıktığı, daha ayrıntılı bir resim öneriyor. Wallerstein (1992) 1960 sonlarındaki devrim benzeri olayların başlamasıyla birlikte (örneğin, öğrenci ayaklanmaları, Vietnam Savaşı'na karşı hareketler) ABD'nin, sadece bir bölümünde ayakta kalabildiği, uzun dönemli bir gerileme sürecine girdiğini anlatıyor. Şunu ileri sürüyor: "ABD'nin ekonomik açıdan zirvede olduğu dönem artık bitmiştir. İskele parçalanmıştır" (1992: 16). Wallerstein hatalı bir şekilde Japonya'ya dikkat çekip, Çin'in ekonomik yükselişini göremese bile; aslında, ABD'nin yakın dönemdeki genel iyi halinin, alışılmadık düşük fiyatlı ithalata dayandığı ve artık bu dönemin de sona ermekte olduğu ileri sürülebilir (Bradsher 2008a: A1-A6). Amerika kendi askeri ve politik gücünü koruyacak olmasına rağmen, Wallerstein dünya sistemindeki konumlarının giderek aşağı seviyeye inmesine uyum sağlamada epey zorluk çekecek olan Amerikalılar arasında psikolojik bakımdan "müthiş" bir düşüşün olduğunu tespit ediyor.

Başkaları da ABD'deki gerilemeyi, bir bütün olarak ulus-devletteki genel gerilemeyle bağlantılı olarak ele alıyor (Ohmae 1996: 7-20; Strange 1996:3-15). Genelinde ulus-devletin ve özelinde de ABD'nin önemindeki azalma, aynı zamanda, örneğin, ulus-aşırı akıntıların (bkz. Bölüm 5) ve küresel şehirlerin (bkz. Bölüm 14) önemine ağırlık veren incelemelere de yansıyor.[13]

Bununla yakından ilgili bir argüman da, herhangi bir ulus-devletten bağımsız olan ve onun tarafından denetlenemeyen küresel süreçlerin öneminin artması nedeniyle, ABD dahil, ulus-devletlerin gerilediğidir. Bu argümanların en çok bilineni belki de Appadurai'nin "görünüşler" ["scapes"] hakkında yaptığı incelemedir (bkz. Bölüm 9) (Appadurai 1996).

Rahatlıkla söylenebilir ki, küreselleşme konusundaki önemli teorik yayınların pek çoğu politik soldan (Hardt ve Negri 2000; Sklair 2002) ve/veya dünyanın daha az gelişmiş bölgelerine sempati besleyen çevrelerden (Appadurai 1996; Caldwell 2004: 5-26; Watson 1997: 1-38) gelmektedir. Bu kökenleri bilindiğinde, ABD'nin (ve aynı zamanda genel olarak Batı'nın) özellikle azgelişmiş ülkelerde oynadığı sömürgeci ve egemen rolüne karşı neden güçlü bir düşmanlık beslendiği de anlaşılabilir. ABD'nin küresel olaylarda daha az rol almasını arzulayan bir eğilim de söz konusudur ve bu durum, bazen onun önemini düşük gösteren bakış açılarında da dile getirilmektedir.

Genelde ulus-devletlerin, özelde de ABD'nin gerilemesine yapılan vurgu, aynı zamanda toplumsal teoriye, özellikle modernleşmenin hegemonyası ve bağımlılık teorisine (bu teori için bkz. Bölüm 3) içselleştirilmiş gerekçelerde bulunabilir. Diğer yönleriyle birbiriyle çatışmalı olan bu teorilerin ortak ilgi alanları, ulus-devletler (özellikle ABD) ve/veya bu türden devletler grubudur (örneğin Latin Amerika, Afrika). *Modernleşme* teorisyenlerine (Inkeles ve Smith 1974) göre, ABD ve diğer Batılı ülkeler, dünyanın geri kalanı tarafından taklit edilmesi gereken modelleri temsil ederler; oysa *bağımlılık*[14] teorisyenleri bu ülkeleri ve bölgeleri dünyanın azgelişmiş bölgeleri üzerinde olumsuz etki yarattıklarından ötürü eleştirir. Modernleşme teorisi belli bir süre egemenliğini sürdürmüş; ancak ağır eleştirilere de maruz kalmıştır (Nettl ve Robertson 1966) ve bu da bağımlılık teorisinin tepkisine yol açmıştır. Sosyolojinin (örneğin, Talcott Par-

sons) ve genel olarak da sosyal bilimlerin (örneğin, Walt Rostow) bazı önde gelen düşünürleri, modernleşme perspektifiyle ilişkili olmuş; bağımlılık teorisindeki karşıt görüşe sahip kişiler ise (Andre Gunder Frank, Fernando Henrique Cardoso) küresel bilim dünyasının süper starları haline gelmiştir.

Ancak bir bütün olarak, modernleşme teorisinin hâkimiyeti ve buna karşı olumsuz tepkiler, küreselleşme teorisinin gelişiminde önemli rol oynamıştır. Modernleşme teorisine olumsuz tepki gösterenleri en fazla rahatsız eden şey, ABD'nin (ve Batı'nın) dünyanın geri kalan kısmı için taklit edilecek bir model olarak ortaya konulmasıdır. Süreçte göz ardı edilenler ise, ABD içindeki sorunlar (örneğin, ırksal ve ekonomik eşitsizlik) ve bunların bağımlılık teorisinin işaret ettiği diğer ülkeler/bölgeler üzerindeki olumsuz etkileriydi. Bağımlılık teorisi sonuç olarak küreselleşme teorisinde azgelişmiş ülkelere ve bölgelere dikkat çekilmesine katkıda bulunurken; ayrıca Appadurai'nin "görünüşler" ve Castell'in "akıntılar" diye sözünü ettiği herhangi bir ülke ve bölgeden bağımsız süreçlerle ilgilenilmesine de katkıda bulunmuştu. Bu türden odaklar ise, küreselleşme teorisinin genelinde ulus-devlet ve özelinde de ABD'den uzaklaşmasına yol açtı.

Postmodern toplumsal teori (Ritzer 1997a) bağımsız bir teori olarak pek ilerleme kaydedemedi ve halihazırda, öldü denilemese de gerilemeye başlamıştır (Ritzer ve Ryan 2007: 41-57); yine de bu teori, Amerikalılaş(tır)ma ve ayrıca ABD ve ulus-devlet konusuna ağırlık veren teoriler dahil, pek çok teoriyi derinden etkilemiştir. Günümüzde pek az kimseye postmodernist denilebilir; ancak postmodern toplumsal teoriyi ve özellikle onun modern teorileştirmeye yönelik eleştirilerini hesaba katmadan günümüzdeki teorileştirme çabalarını anlamlandırmak oldukça zor olacaktır (en azından zor olacağı görülmelidir). Amerikalılaş(tır)ma, dünyanın geri kalan büyük bir kısmının giderek Amerikalılaştığına ilişkin kapsamlı tez, modern *büyük anlatı* (tarihin ve dünyanın büyük bir bölümü hakkındaki "büyük" hikâye) ve *bütünleştirme* (toplumsal dünyanın hepsini olmasa da büyük bir kısmını kapsayan resim) türlerinden birisidir ve bu görüşler de postmodernistler tarafından reddedilmektedir. Bu eleştiriye rağmen böyle bir süreçle ilgilenmek söz konusu olacaksa, bu da ancak dünyanın böyle bir süreçten etkilenmiş yerel ya da çeşitli ve farklı bölgelerinden hareketle yapılabilir. Bu türden bir yaklaşım, yani bu durumda bir merkez olarak ABD'den uzaklaşıp onun tarafından etkilenen çevredeki ülkelere yönelmek, postmodern tezin *merkezsizleştirme* çözümlemesiyle tutarlıdır. Fakat bu, Amerikalılaş(tır)ma ile ABD'nin dünyanın dört bir yanında etki yaratan pek çok sürecin *başlangıç* noktası olduğuna dair bir iddianın ortaya çıkması demek olur. Ancak başlangıç noktaları bulma anlayışı da çok modern bir tezdir. Postmodern toplumsal teorisyenler ise, başlangıç noktaları tezini reddetme eğilimindedir; gelişim sürecindeki her özelliğin izinin sürülebileceği herhangi basit ve belirgin bir başlangıç noktası olduğunu kabul etmezler.

Buna ek olarak, ABD ve çevre ülkelere odaklanma, postmodernistlerin karşı çıktığı *ikili düşünme* tarzına da bir örnektir. ABD ve dünyanın geri kalan kısmı arasında hiçbir belirgin ve basit ayrım çizgisi yoktur. Dahası her ikisinde de dikkate alınması gereken farklılıklar söz konusudur. Bu yüzden, dünyanın geri kalan kısmının önemli bir bölümü ABD'deki mevcut halleriyle görülebilir ve ABD de kuşkusuz diğer toplumların, hepsinin olmasa da büyük çoğunluğunun bir parçası durumundadır.

Postmodern bakış açısı, kendisi yaratmış olmasa da, bir dizi yaklaşımla yakından ilişkilidir; bunlar arasında *küyerelleşme* [*glocalization**], *melezleşme* [*hybridization*], *dilde yerlileştirme* [*creolization***] vb yer almaktadır (bkz. Bölüm 9).[15] Yerel olan üzerinde bazı küresel güçlerin

* Bu kavram *globalization* (*küreselleşme*) ve *localization* (*yerelleşme*) kelimelerinden türetilmiştir. (ç.n.)

** Bu kavram *creare* (*yaratmak*) ve *creole* (*yaratılmış*) kelimelerinden türetilmiştir. (ç.n.)

üstün gelmesi (oldukça modern bir görüş) yerine, bu yaklaşımlar benzersiz ve tekil oluşumların yaratılmasıyla küresel ve yerel olanın bütünleşmesini ve kaynaşmasını (daha postmodern bir görüş) vurgular. Bütün bu yaklaşımlar, ABD'den kaynaklanan her şeyin yerel ile kaynaştığı ve en iyi haliyle diğer kültürler üzerinde ancak ılımlı bir etki yarattığı yönündeki Amerikalılaş(tır)manın önemini azaltma eğilimindedir. Amerikalılaş(tır)ma var olabilir; ancak onun etkisi benzersiz (küre)yerel [*(g)local*] gerçekliklerin ortaya çıkışı karşısında tamamen ortadan kalkmış olmasa da değişmiş, ılımlı hale gelmiştir.

Demek ki, bir bütün olarak alındığında yakın dönemdeki toplumsal teorinin çeşitli akımları şu ya da bu şekilde, örtük ya da açık, Amerikalılaş(tır)manın önemini azaltma eğilimindedir.

AMERİKAN KARŞITLIĞI

Amerikalılaş(tır)manın gerileme dönemine girdiği ya da yok olduğuna ilişkin görüşlerin en azından bir kısmı Amerikan karşıtlığından (anti-Amerikancılık) kaynaklanır. Ne var ki Amerikan karşıtlığı kendi başına öylesine önemli bir konu ve süreçtir ki, bu bölümü bunu tartışmaya ayırmak durumundayız.

KÜRESEL BİR SÜREÇ OLARAK AMERİKAN KARŞITLIĞI

Amerikan karşıtlığının dünyada görülmediği bir yer yoktur. Çeşitli bireyler ya da gruplar ABD'den nefret etmese bile ondan hoşlanmamak için pek çok şey bulabilir; bu gerekçeler arasında militarizmi (son örnekleri Irak [Isernia ve Fabbrini 2007: 187-215] ve Afganistan'da görüldüğü üzere), silahlara olan takıntısı, idam cezasını sürdürmesi (Singh 2007: 59-84), görünüşte olağanüstü derecedeki dindarlığı (özellikle köktendinciliği) (Berggren ve Rae 2007: 85-114), küresel ısınmadaki rolü (Kyoto Anlaşması'nı imzalamaktan kaçınması), kültürü (popüler kültürü [Hudson 2007: 239-62] ve başka kültürleri), bu kültürüyle bağlantılı emperyalizmi (örneğin televizyon programları, filmleri ve hatta, fast food dahil yiyecekleri) ve özellikle şu günlerde küreselleşmede oynadığı rol ve bu rolün neo-liberalizm ve Washington Uzlaşması ile bağlantısı (Morgan 2007; bkz. Bölüm 5), bunun yanı sıra büyük ölçüde ABD (ve gelişmiş Batı) tarafından kontrol edilen örgütlenmelerin, özellikle IMF ve Dünya Bankası'nın gücü yer almaktadır. Aslında, Avrupa'nın dört önde gelen ülkesinde ABD'ye ilişkin zaten pek belirgin olmayan görüşler Amerika'nın yönlendirdiği 2003 Irak İşgali'nin ardından olumsuz anlamda büyük ölçüde değişmiştir ve bu durumda henüz bir düzelme yoktur (O'Connor 2007a: xix). Daha da genelinde, Avrupa ve başka yerlerde yapılan çeşitli çalışmalar ABD'ye ilişkin olumsuz değerlendirmelerin derinleştiğini ve arttığını göstermektedir (Markovits 2007: 23-40, 41-58).

Dünyanın çeşitli yerlerinde, Amerikan karşıtlığı olarak değerlendirilebilecek bir karşı tepki de uzun süredir Amerikalılaş(tır)maya eşlik ediyor. Tıpkı Amerikalılaş(tır)manın küreselleşmeyle yakından ilişkili bir süreç olarak artması gibi, Amerikan karşıtlığı da benzer şekilde artıyor. Bu karşıtlık sadece giderek artan bir küresel olgu olmakla kalmıyor, yerkürenin en uzak noktalarına Amerikalılaş(tır)madan daha hızlı ulaşmaya hazır bir akıntı görüntüsü de veriyor. Geçmişte olduğundan daha yoğun bir nitelik kazanıyor ve eskisinden daha fazla dikkat çekmeyi ve bilinmeyi de hak ediyor. Ancak, yine de, Amerikan karşıtlığı tam olarak nedir?

Her ne kadar Amerikan karşıtlığı politik ve akademik çevrelerde bir parola haline gelmiş olsa da, (Amerikalılaş(tır)ma gibi) bu ifade o kadar fazla ve o kadar değişik tarzda kullanıl-

maktadır ki, günümüzde artık belli bir tutarlılıktan yoksun bir kavram olup çıkmıştır.[16] Kendi başına dünyanın çoğu yerinde benzer şekilde dile getirilen genel bir eleştiriyi sergilemiş olsa da, Amerikan karşıtlığının homojen bir olgu olmadığını da unutmamak gerekiyor. Amerikan karşıtlığının farklı biçimleri, sebepleri ve ifadeleri var; başka bir deyişle, kapsayıcı bir Amerikan karşıtlığı yerine, (2. Bölüm'de de gördüğümüz üzere) Amerikan karşıtlıkları söz konusudur (Singh 2006). Bu öylesine şekilsiz bir kavramdır ki hem ABD'ye kültürel, ekonomik ve politik uygulamaları yüzünden muhalefet hem de ABD hakkında daha kapsayıcı olumsuz genellemeler Amerikan karşıtlığı altında bir araya getirilebiliyor. Bu tavır, ABD'ye yönelik geçici ve yüzeysel eleştirilerden başlayıp derin kökleri olan ve epey paylaşılan düşmanlıklara dek uzanabiliyor. O'Connor'un (2007b: 1-21) sözleriyle ifade edersek: "Bir kimsenin Amerika Birleşik Devletleri'ni eleştirmesi, başka bir insan için Amerikan karşıtlığı olabilir."

Amerikan karşıtlığının çok bilinen bir tanımıyla işe başlayabiliriz:

> Amerikan karşıtlığı Amerika Birleşik Devletleri'ne ve Amerikan toplumuna yönelik bir *düşmanlık eğilimi*dir ve Amerikan toplumsal, ekonomik ve politik kurumlarına, geleneklerine ve değerlerine yönelik bitmek tükenmek bilmeyen eleştirel bir itkidir. Bu durum, özel olarak Amerikan kültürü ve onun dünya çapındaki etkisi karşısında bir hoşnutsuzluk ve çoğu kez de Amerikan ulusal karakterine (ya da böyle bir karakteri temsil ettiğine inanılan şeye) karşı bir nefret ve Amerikan insanlarına, alışkanlıklarına, davranışına, giyimine vb karşı bir antipati ve dünyanın herhangi bir yerindeki Amerikan etkisinin ve mevcudiyetinin kötü olduğuna dair sıkı bir inanç ve Amerikan dış politikasını reddediş içerir (Hollander 1992: 339, vurgular orijinalinde).

İşte bu, çok kapsamlı bir dizi özgül olguyu kapsayan oldukça soluk kesici bir Amerikan karşıtlığı tanımıdır. Cazibesi hemen her şeyi kapsamasında yatıyor; ancak bu kapsayıcılığın içinde yer alan olguların farklılığı, Amerikan karşıtlığı anlayışımızın büyük ölçüde düzeltilmesi gerektiğini de açıkça ortaya koyuyor.

Amerikan karşıtlığı konusundaki bu genel düşünceyi düzeltmenin çeşitli yolları vardır. Sözgelimi Nairn, çeşitli kategoriler bağlamında Amerikan karşıtlığını şöyle çözümler (2002: 103-4).

- Amerika stereotipleri ve imajlarından kaynaklanan, epeydir sürdürülen, psikolojik ve dinsel düşmanlık.
- ABD'nin geçmişinde yer alan davranışlara işaret eden *tarihsel* Amerikan karşıtlığı.
- ABD'nin halihazırdaki politik ve ekonomik siyasetinden kaynaklanan *politik ve ekonomik* Amerikan karşıtlığı.
- Son olarak, kültürel Amerikan karşıtlığı ya da küresel kültürel emperyalizminin bir sonucu olarak Amerika'nın kültürel egemenliğine ve yerel kültürlerin yerini almasına duyulan öfke. ABD'ye karşı öfkenin kültürel boyutu dünyanın dört bir yanındaki ABD kültürünün, tatlarının, değerlerinin, tüketim mallarının, endüstrilerinin ve sistemlerinin homojenleştirici etkisine odaklanmaktadır.

James Ceaser (2003: 3-18), bu konuyla ilgili Avrupalı entelektüellerin savunduğu görüşlerin izini sürerek Amerikan karşıtlığının daha tarihsel ve daha doğru bir "şecere"sini çıkarıyor.

Bu görüşlerin en eskilerinden birisi, Amerika'nın *yozlaşması* ve *gaddarlığı* ile ilişki kurmaktaydı. Aslında bu görüş ABD'nin kuruluş dönemine dek uzanır ve Amerikan karşıtlığının bir nevi ön tarihi olarak da görülebilir. Amerika'daki iklimin, özellikle yüksek rutubetin, insanlar dahil bütün canlıları Avrupa'dakiler karşısında daha aşağı konumda olmaya mahkûm ettiği ileri

sürülmekteydi. Dahası, bu tür koşullar nedeniyle Amerikalıların kaderi gelecekte daha da kötü bir hal alacaktı.

İkinci görüş, Amerika'nın bayağılığının sadece fiziksel çevresinden değil üzerinde yükseldiği entelektüel fikirlerden de kaynaklandığı yönündeydi. Avrupalıların gelenek ve göreneklere yaptığı vurgunun aksine Amerikalıların akla, evrensel ilkelere ve mantıksal akıl yürütmeye olan bağlılıklarının zayıflayacağına inanılıyor ve bunların azalarak yok olacağı düşünülüyordu. Diğer benzeri eleştiriler de ABD'nin asla gerçek bir topluluk yaratamayacağı, oradaki kitlelerin çok güçlü olduğu ve ülkenin de öldürücü bir rahatlık ürettiği yönündeydi.

Daha sonraları ortaya çıkan bir Amerikan karşıtlığı da ABD'nin büyük bir ekonomik ve teknolojik güç olarak yükselmesiyle ilişkiliydi. ABD dünyanın geri kalanı, özellikle Avrupa üzerinde peydahlanan ve tehdit edici Amerikan hastalığını taşıyan tehlikeli bir azman olarak görülmekteydi.

Daha yakın dönemlere ait Amerikan karşıtlığı ise, Amerikan tüketiciliğinin yükselmesinden ötürü bir tehdit haline gelen tehlikelere ve felaketlere odaklanıyor. Bu tez bağlamında, Amerikan tüketimine hükmeden ve onu daha da tehlikeli kılan şeyler olarak, son derece tek tipleşmiş ve standartlaşmış malları ve hizmetleri gösteriliyor. (Belki de, kimileri Büyük Çöküntü'nün sorumlusu olarak Amerikan ekonomisindeki aşırılıkları kınarken, aslında yeni bir Amerikan karşıtlığının yükselişini görmekteyizdir.)

Ceaser, Amerikan karşıtlığıyla ilişkili Avrupalı tezlerin büyük bölümünün ABD ile Avrupa (ve aynı zamanda ABD ile dünyanın geri kalan kısmı) arasında bir diyalog kurulmasını engellediğini savunuyor. Avrupalıların kendilerini Amerikan karşıtlığının kıskacından kurtarmaları gerektiğini; ancak bu şekilde sahici bir diyalogun kurulabileceğini ileri sürüyor. Ne tuhaftır ki, Ceaser bütün bunları tek bir olay ardından kaleme almıştı; bu da ABD'nin 2003 yılındaki Irak İşgali'ydi. Ona göre, tarihte denilemese bile insanların yakın döneme ilişkin hafızasında[18] –Avrupa'da ve dünyanın geri kalan kısmının çoğunda– Amerikan karşıtlığını körükleyen böylesi başka bir olay daha yoktu.

O'Connor (2007b) ise çok sayıda başka bakış açısının yanı sıra, Nairn'in kategorileştirmesini de gözden geçirdikten sonra, konuya açıklık kazandırmak amacıyla Amerikan karşıtlığı hakkındaki beş anlayışı şu şekilde özetliyor:

1. Amerikan yanlısı ve karşıtı olma şeklindeki ikiliğin bir yanında olmak. İnsanlar, gruplar ve uluslar bu görüşe göre ya Amerikan yanlısıdır ya da karşıtıdır.
2. Ele alınan belirli bir sorunda zaman ya da mekân gibi değişkenlere bağlı olarak Amerikan yanlısı ya da karşıtı bir yöne kayabilecek olan bir eğilim.
3. Bir patoloji. Yani, Amerikan karşıtlığı, Amerikan olan her şeye patolojik bir reaksiyon göstermektir.
4. Bir önyargı. Amerika'yı, Amerikalıları ve Amerikan eylemini önyargıyla değerlendirdiğinde, Amerikalı olan şeyler hakkında tek yanlı bir görüş sunduğunda ve Amerika hakkındaki görüşü hiç değişmediğinde, Amerikan karşıtlığı bir önyargı olarak görülebilir.
5. Bir ideoloji (bu konuda daha fazlası için bkz. Bölüm 5). Daha da geniş kapsamlı olarak, Amerikan karşıtı bir ideoloji, Amerika ve Amerikalılaş(tır)ma hakkında eleştirel olan, genel ve akla yatkın, uyumlu düşünceler dizisidir. Ne var ki Marx'ın çalışmalarından bu yana, ideoloji terimi çarpık düşünce sistemleriyle ilişkili ele alınmaktadır. Yani, Marx'a göre, sözgelimi yönetici sınıfın düşünceleri, toplumdaki konumlarının seçkin niteliğinden dolayı çarpıktır. Bu yüzden, kendilerinin yüce konumlarını, iktidarı ve zenginliği ve proletaryanın

da bu tür şeylerden yoksun olmayı hak ettiğine dair yanlış bir inanca sahiptirler. Yönetici sınıfın toplumdaki konumu, kendi sömürgeci niteliğini (ve kendilerinin birer sömürgeci olarak merkezi bir rol oynadıkları gerçeğini) ve bunlardan sağladığı yararı görmesine engel olur. Bu anlamda, Amerikan karşıtlığı, Amerikancılığın gerçek niteliği hakkında çarpık bir görüşü temsil eder; böyle bir Amerikancılık ise bu tür görüşlere sahip olanların yer aldığı Amerikan sistemi dışındaki bir konumdan kaynaklanır.

Bu kavrayışları inceledikten sonra O'Connor şu sonuca varıyor: Bunların hepsi, Amerikan karşıtlığı üzerinde düşünürken faydalıdır. Ayrıca O'Connor, bu beş özellik içinde bir önyargı olarak en fazla Amerikan karşıtlığına önem veriyormuş gibi duruyor. Ona göre, böyle bir önyargının üstesinden gelmek ve Amerika hakkında çok daha iyi bir eleştiri ortaya koyabilmek için yapılacak olan eleştiri de "yaygın önyargılar ve klişeler üzerinde değil ayrıntılar ve kanıtlar üzerinde yer almalıdır; düşünmeden ifade edilen tepkilerden değil çözümlemelerden kaynaklanmalıdır" (O'Connor 2007b: 19). Daha da genelinde, şunu savunuyor: Tıpkı diğerleri gibi bu önyargı karşısında da (1) ona meydan okumaya ve onunla yüzleşmeye ihtiyaç vardır; (2) ABD hakkında daha farklılaşmış bir görüşün gerektiğinin açıkça bilinmesine ihtiyaç vardır ve (3) onun akıllı bir düşünceye karşıt olarak görülmesine ihtiyaç vardır. Böylece "yapılması gereken de, artık Amerikan karşıtı önyargıların boğucu eleştirilerin yerini almasına fırsat tanımaksızın Amerika ile nasıl başa çıkılacağı olmaktadır" (O'Connor 2007b: 21). O'Connor bir bütün olarak Amerikan karşıtlığını ciddiye almak için, bunun ABD'ye yönelik önyargılar yerine ayakları yere basan, gerçeklere dayanan ve akılcı bir eleştiri üzerinde yükselmesi gerektiğini savunuyor.

AMERİKALILAŞ(TIR)MA SONRASI [POST-AMERİKANİZM]

Yukarıda da değindiğimiz üzere, Fareed Zakaria (2008) artık Amerikalılaş(tır)ma sonrası [post-Amerikan] bir çağda yaşadığımızı ileri sürmekteydi. Bundan o kadar emindir ki kitabının ilk cümlesinde, asıl sorunun ABD'nin gerilemesi değil "ondan başka herkesin yükselmesi" olduğunu söylemektedir (2008: 1). 'Ondan başka herkes' sözü ise, diğer ulus-devletleri (özellikle Çin –"dünyadaki en önemli ikinci ülke" [2008: 93]; ancak o da ABD'yi herhangi bir etki alanında en azından birkaç on yıl boyunca geçecek gibi görünmüyor) ve ayrıca diğer devlet-olmayan çeşitli aktörleri (örneğin AB) içeriyor. ABD, büyük ve küçük pek çok alanda zirvedeki konumunu kaybetmiştir ya da kaybetmektedir; ancak dünyanın tek olmasa da en baskın süper gücü olarak politik-askeri konumunu muhafaza etmeyi sürdürüyor ve sürdürecek gibi de görünüyor. Ancak bunun dışındaki hemen her önemli etki alanında –"endüstriyel, mali, eğitimsel, toplumsal, kültürel"– sarkaç ABD hâkimiyetinden uzaklaşıyor (2008: 4). Başka bir deyişle, "pek çok yer ve pek çok insan tarafından tanımlanan ve yönetilen türden bir *Amerika sonrası dünya*ya doğru hareket ediyoruz" (2008: 5). ABD en fazla bu değişimler tarafından tehdit ediliyor ve bunlar yüzünden de kaybedecek çok şeye sahip; ancak belirli bir zaman bazı alanlarda hâlâ zirvede kalacak ve etkileri de gelecekte uzun süre hissedilecek gibi görünüyor. ABD'de buna imkân tanıyan esnekliğin nedenlerinden birisi, onun nüfus yapısındaki canlılıktır. Bu, en azından nüfusların azalmakta olduğu ve göçmenlerin pek hoş karşılanmadığı dünyanın pek çok yeriyle (özellikle AB'yle) kıyaslandığında geçerli bir durumdur. ABD'ye yenilikçiliğini bilemesinde katkıda bulunan şey de işte bu dinamik nüfusudur.

Zakaria ABD dışındaki ülkelere dikkat çekerken, elbette ABD'nin görece gerilemesine katkıda bulunan sorunlara da ilgisiz kalmıyor. Özellikle, sadece pek az şey yapmaya muktedir olan

ya da hiçbir şey yapamayan yönetimdeki işlev bozukluğunu eleştiriyor. Bunun da ötesinde, ekonomide sorunlar olduğunu da kabul ediyor; ABD doları zayıftır, tasarruf oranları düşüktür ve hızla çoğalan ayrıcalıklarla (örneğin yaşlılar için devlet sağlık sigortası) bağlantılı maliyetler son derece artmaktadır. Elbette, Zakaria'nın kitabını yazmasından bu yana çok daha başka ve daha da büyük ekonomik sorunlar ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak, Zakaria için bütün bunlar, ABD'nin artık dünyanın geri kalanına emirler verebilecek bir konumda bulunmadığı anlamına geliyor. Bunun yerine, ABD'nin "danışma, işbirliği ve hatta [şaşırtıcı şekilde!] uzlaşma" içinde olmaya ihtiyacı vardır (2008: 233). Bununla birlikte, hem dünyanın geri kalan bölümü için gündemi oluşturmak hem de tercih ettiği eylem süreçlerini desteklemek üzere koalisyonlar örgütlemek açısından ABD'nin rolü önemli olmayı sürdürecektir.

Ancak, başka kimseler de ABD'nin geleceği hakkında daha kötümser görüşlere sahip. Örneğin, Jan Nederveen Pieterse (2008) ABD'nin bir dizi sorun –eşitsizlik, ekonomisi– tarafından alt edildiği gibi bir değerlendirmede bulunuyor ve bunun sonucunda da yerle bir olabileceğini ileri sürüyor. Ona göre, ABD'nin bir Phoenix gibi kendi küllerinden yeniden doğması ya da yeni New Deal* programına ihtiyaç duyması pekâlâ mümkün (ama kısa dönemde değil). Ne var ki sonuç olarak, Pieterse de ABD'nin geleceğinde önemli bir kendini düzeltme imkânı görmüyor; bir gerileme öngörüyor. Bunun sonucu olarak, diğer ülkeler de ABD'yi izlemeyi ya da onu finanse etmeyi kesecektir. Her durumda, gelişme dünyanın başka yerlerinde; Brezilya, Çin, Hindistan ve benzeri ülkelerde ortaya çıkacaktır. Bu durum ise, özellikle Amerikan egemenliğinden "küresel özgürleşme" için atılmış bir adım anlamına gelen, küresel bir çokkutupluluğa yol açacaktır (Nederveen Pieterse, 2008: 179).

BÖLÜM ÖZETİ

Bu bölümde ağırlıklı olarak Amerikalılaş(tır)ma süreci (ve Amerikan karşıtlığı) ele alındı. Amerikalılaş(tır)ma çoğu kez küreselleşme ile eşanlamlı olarak tanımlansa bile, aslında sadece büyük sürecin bir bileşenidir.

Amerikalılaş(tır)ma, Amerika ve Amerikalılarla yakından ilişkili olan ürünlerin, görüntülerin, teknolojilerin, uygulamaların ve davranışların ihracı olarak tanımlandı. Konuyla ilgili söylemin kaynağı, en azından kısmen, Avrupa üzerindeki Amerika etkisine dair çalışmalar, bununla ilgili kaygılardır. II. Dünya Savaşı sonrasında ABD (en azından bazıları tarafından) Avrupa'nın kurtarıcısı olarak görülmekteydi; oysa 1960'lardan sonra giderek Avrupa karşısında iş hayatıyla ilgili endüstriyel ve ekonomik bir tehdit olarak algılanmaya başladı. Daha yakın dönemlerde de, ABD tarafından dayatılan endüstriyel tehdidin yerini, Coca-Colaştırma, McDonaldlaştırma ve Starbucklaştırma gibi süreçler aracılığıyla küresel tüketimdeki Amerikan hâkimiyeti korkusu aldı. Ekonomik alanın dışında, Amerikalılaş(tır)ma süreci Avrupa'da ve dünyanın dört bir yanında, politika, hukuk, askeriye ve kültür gibi alanlarda da belirgindir.

Ancak bu söylem, başka sorunlar nedeniyle daha karmaşık hale gelir ve dolayısıyla daha ayrıntılı bir Amerikalılaş(tır)ma çözümlemesini gerektirir. Amerikalılaş(tır)mayı tartışırken, bu doğrultuda yapılan ithalatın niteliğini belirlemek durumundayız. Benzer şekilde, Amerikalılaş(tır)manın özel biçimlerini de kültürel, toplumsal, iletişimsel, politik ya da ekonomik anlamda belirlemek gereklidir. Bazı küresel süreçlerin izi ABD'ye kadar sürülebilse de,

* ABD Başkanı Roosevelt'in 1933-1939 yılları arasında yürürlüğe koyduğu ekonomik yasalar. (ç.n.)

bunlar basitçe Amerikalılaş(tır)ma başlığı altına yerleştirildiği takdirde, bu karmaşık sürecin pek çok ayrıntısı gözden kaçmış olacaktır.

Amerikalılaş(tır)ma adına neyi tanımlayacağımıza çaba sarf ettikçe, sorun daha da karmaşık hale gelir. Ürünün ya da sürecin kendisi ABD'de üretilmek zorunda mıdır? Ya da, bunları ithal edenler tarafından Amerikan malı diye tanımlanıp tanımlanmamasına mı bağlıdır? Amerikalılaş(tır)ma sürecinin, ABD'nin kendisi kadar bu sürecin alıcısı ülkeyi de ilgilendirdiği ileri sürülebilir. Alıcı ülkeler edilgen varlıklar değildir ve Amerikalılaş(tır)ma sürecinin şekillendirilmesinde bunlar da etkin bir role sahiptir. Sözgelimi, pek çok ülke kendi McDonald's tarzı restoranlarını yaratmış ve sonra da bunları gerisingeri ABD'ye ihraç etmiştir.

Önemli bir kavram da *Amerikasız Amerikalılaş(tır)ma*dır. Bu durumda bir ülke bizzat Amerika tarafından etkilenmiş olmadan da Amerikalılaşabilmektedir. Bazı ülkeler geçmişte ABD'nin ağır etkisi altında kalmış olabilir; ancak artık *Amerikalılaş(tır)manın ötesi*ne geçmişlerdir. *Amerika ifadesi*, ayırt edici şekilde Amerikalı olan bir şeyin dışavurumunun ihraç edilmesine işaret eder. Sözgelimi, kredi kartları, yakın zamana dek tüketim ve borçlanma ile sürdürülen karakteristik Amerikan hayatının bir dışavurumudur. *Yerli Amerikalılaş(tır)ma* ise bütünüyle ABD'ye atfedilebilir olmak yerine başka ülkelerin kendi bünyelerinde ortaya çıkan (örneğin, Coca-Cola'ya Müslüman dünyanın bir tepkisi olarak Mekke Cola) süreçleri kasteder.

William Marley, Amerikalılaş(tır)manın özünün temel "lojistik tekniklerin" ihracı üzerinde yükseldiğini savunmaktadır. Bunlar çok geniş bir alanda uygulanabilirliği olan genel yaklaşımları temsil eder. Bu süreçler, küresel mali piyasaları, esnek üretimi, ATM'leri, isim kiralama haklarını, hava taşımacılığını, konteynir taşımacılığını, barkotları, bilgisayar programcılığını ve bizatihi lojistikleri de içerir. Benzer bir anlayışla, Victoria de Grazia daha hassas süreçleri incelemiştir; bu süreçlerde Amerikalılaş(tır)ma, özellikle Amerikan tüketim kültürü, diğer toplumların dokularına derinlemesine işlemiş durumdadır. Bu türden ihraçlar da hizmet ahlakını, mağaza zincirlerini, büyük marka malları, şirket reklamlarını ve süpermarketçiliği içermektedir.

Daha muhafazakâr bir yaklaşım benimsemiş olan Niall Ferguson ise, Amerikalılaş(tır)ma yanlısı bir tutum sergilemektedir. Amerika'nın, kendi çıkarları için olduğu kadar dünyanın geri kalanının da yararı için bir imparatorluk haline gelmesini gerektiğini savunur.

Ne var ki toplumsal teorideki son dönem akımları, Amerikalılaş(tır)manın önemini küçültme eğilimindedir. Büyük anlatı karşısında duyduğu kuşku nedeniyle, postmodern eğilim de Amerikalılaş(tır)maya, *küyerelleşme*, *melezleştirme* ve *dilde yerlileştirme* gibi olgulara dikkat çekebilmek amacıyla merkezsizleştirme çözümlemesinden yana bir tavırla karşı çıkar.

Amerikan karşıtlığı yoğun ve homojen olmayan bir küresel süreçtir; farklı biçimlerden, sebeplerden ve dışavurumlardan meydana gelir. Amerikan karşıtlığına dair beş anlayış ise şöyle özetlenmektedir: iki uçtan birinde olmak, bir eğilim, bir patoloji, bir önyargı ve bir ideoloji.

Dünyanın Amerika sonrası bir çağa geçtiği de ileri sürülebilir. ABD politik-askeri hâkimiyetini muhafaza ediyor olsa bile, artık diğer alanlar pek çok yerden ve pek çok insan tarafından yönetiliyor ve tanımlanıyor.

TARTIŞMA SORULARI

1. Amerikalılaş(tır)ma konuyla ilgili bir kavram mıdır? Hakkındaki hangi belirgin görüş bugünle en ilgili olandır?
2. Lojistik tekniklerin ihracatı bağlamında Amerikalılaş(tır)maya bir örnek veriniz.
3. Büyük Çöküntü'nün başlaması Amerikalılaş(tır)mayı güncelliğini yitirmiş bir kavram haline mi getirmiştir? Tartışınız.
4. Amerikan karşıtlığı nedir? Bu durum yıllar boyunca artmış mıdır yoksa azalmış mıdır?

İLAVE OKUMALAR

J.-J. Servan-Schreiber, *The American Challenge,* New York: Atheneum, 1968.
Richard F. Kuisel, *Seducing the French: The Dilemma of Americanization,* Berkeley: University of California Press, 1993.
Robert J. Foster, *Coca-Globalization: Following Soft Drinks from New York to New Guinea,* New York: Palgrave Macmillan, 2008.
Peter Andreas ve Ethan Nadelmann, *Policing the Globe: Criminalization and Crime Control in International Relations,* Oxford: Oxford University Press, 2006.
Victoria de Grazia, *Irresistible Empire: America's Advance through 20th-century Europe,* Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press, 2005.
Niall Ferguson, *Colossus: The Rise and Fall of the American Empire,* New York: Penguin, 2004.
William Marling, *How American is Globalization?,* Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2006.

NOT

1. "Amerika/Amerikalılar" terimlerini kullanırken Kuisel'in aklında açıkça ABD/ABD yurttaşları bulunuyor.
2. Bu düşünürlerden bazılarının çalışmaları bu bölümde daha sonra tartışılacaktır.
3. Bütün diğer Kuzey, Orta ve Güney Amerika ülkelerinin küresel etkileri, Amerikalılaş(tır)ma kapsamı söz konusu olduğunda, epey farklılaşmaktadır.
4. Bunlar arasında yer alanlar: Duhamel (1931); Williams (1962); McCreary (1962); Hebdige (1988); Duignan ve Gann (1992); Kuisel (1993); Kroes, Rydell ve Bosscher (1993).
5. Campbell (2003); Beck, Sznaider ve Winter (2003) ve Campbell, Daviesve McKay (2004).
6. Benzer şekilde Hebdige (1988: 52) de savaş sonrası "Amerikalılaş(tır)ma hayaleti" hakkında yazmıştır.
7. Yine de Avrupa'da, nasıl Amerika'nın genelinde askeri gücü, kültürü ve özelinde de medyası vb. ile dayattığı tehlikelerden kaynaklanan endişeler söz konusuysa aynı şekilde Amerikan kültürel yayılmasına ilişkin başka birtakım korkular da bulunmaktaydı.
8. Aslında, ABD'nin "Amerikasızlaş(tır)ma" sürecini yaşamakta olduğu da ileri sürülebilir ve böyle bir görüş Amerikalılaş(tır)manın azalan önemi tezini de destekler. Amerikasızlaştırılmış bir Amerika dünyanın dört bir yanındaki Amerikalılaş(tır)ma için bir güç olabilecek midir? Bkz. Robertson (2003: 262-3).
9. Deming ve onun Japonya'daki ekonomik gelişmeye etkisi için bkz. Leitner (1999: 489-505).
10. Aslında bir kredi kartı değil bir "masraf kartı". Buradaki fark şudur: Masraf kartı örneğinde, bir kimsenin kendi faturasını her ay tam olarak ödemesi beklenir.
11. Ferguson (2004), Amerika'nın emperyal bir güç haline gelmesinin dünyanın başka yerlerindeki gelişmeler bakımından yaptıklarıyla değil kendi kararsızlığıyla ilgili olduğunu söylemenin yanı sıra, Amerika'nın gerilemesi konusunda da yazmıştır.

12. Hiç olmazsa son dönemlere ilişkin Amerikan İmparatorluğu hakkında farklı ve daha bencil bir görüş için bkz. Beeson ve Higgott (2005: 1173-88).
13. Sassen (1991). İleride küresel şehirler haline gelebileceklere dair bir dizi inceleme için bkz. Marcuse ve van Kempen (2000).
14. Frank (1969: 17-31); ayrıca bkz. Cardoso (1972: 83-95).
15. Ne var ki bu tür tezlerle bağlantılı başlıca kişiler –Robertson, Pieterse, Hannerz vb– elbette kendini postmodernist saymayacaktır ve kendi düşünceleri üzerinde postmodernizmin pek az etkisi olduğunu iddia edecektir (Ritzer ve Ryan 2007).
16. Terimin en azından bazı anlamları için bkz. Ceaser (2003: 3-18).
17. Bu kavram günümüzde Michel Foucault'nun (1969) çalışmasıyla yakından ilgilidir. Bu, eleştiriye açık çok sayıda izdüşüme ve eğilime sahip çeşitli ayırt edici nitelikleri olan bir entelektüel tarih türüdür.
18. Şimdi artık, Büyük Çöküntü tarafından birleştirilecek ya da yerinden edilecek bir süreç içinde sayılabilir.

BÖLÜM

5

NEO-LİBERALİZM

KÖKENLERİ, İLKELERİ, ELEŞTİRİLERİ VE NEO-MARKSİST ALTERNATİFLERİ

Neo-Liberalizmin Geçmişi, Bugünü ve Geleceği

Neo-Liberalizm: Örnek Bir Açıklama ve Temel İlkeler

Popüler Neo-Liberal "Teori": Thomas Friedman Örneği

- Lexus ve Zeytin Ağacı
- Dünya Düzdür

Neo-Liberalizm Eleştirisi

- Karl Polanyi'nin Erken Dönem Düşünceleri
- Neo-Liberalizmin Çağdaş Eleştirileri

Bir İstisna Olarak Neo-Liberalizm

Neo-Liberalizm: İsrail Örneği

Tarihin Sonu

Neo-Liberalizmin Ölümü mü?

Neo-Liberalizm Karşısında Neo-Marksist Alternatifler

- Ulus-aşırı Kapitalizm
- İmparatorluk

Bölüm Özeti

Neo-liberalizm: Bireysel özgürlüğe liberal bir bağlılık, serbest piyasaya inanç ve devletin buna müdahalesine karşı çıkış.

Küresel ekonomik krizde ciddi bir saldırıya maruz kalmış olan **neo-liberalizm**, küreselleşme incelemeleri alanında tartışmalı bir şekilde en önemli teori olagelmiştir. Ancak, "tam da" önemli teori olmasının ötesinde bir anlamı vardır: ABD'deki ve aynı zamanda dünyanın geri kalanındaki çoğu ekonomiyi (ve politikayı) derinden etkilemiştir. Hem güçlü taraftarlara hem de ateşli eleştirmenlere sahiptir. Ekonomik kriz serbest piyasadaki ve fiyat serbestisindeki neo-liberal anlayışa bağlandığından, eleştiriler de en azından şimdilik haklılık göstermektedir. Yüksek riskli girişimlere (alt gelir gruplarına ipotekli konut satışı, vadeli işlem ve opsiyonlar vb) imkân veren sistemin 2007 yılında çökmesiyle ortaya çıkan küresel krize bankalarda ve finans kuruluşlarındaki devlet kontrollerinin kaldırılması yol açmıştı. Neo-liberalizm anlaşılmadan, küreselleşme ve onun pek çok sorunu da anlaşılamaz. Küresel çağın ortaya çıkmasında neo-liberalizm önemli bir faktördü (ve yakın zamanda da yok olmayacaktır). Ve yaratılmasına katkıda bulunduğu sorunların da kuşkusuz küresel sonuçları bulunuyor. Sözgelimi, Avrupa'daki sorunlar açığa çıktığında Fransa Başkanı Nicolas Sarkozy şöyle demişti: "Bu, dünya çapında bir sorundur ve dünya çapında bir yanıt bulunması zorunludur" (Cody 2008: A20).

Neo-liberalizm, genel olarak küreselleşme ve ayrıca bunun pek çok unsuru konusunda uygulamaları olan bir teoridir.[1] Özel olarak ekonomiye (özellikle piyasaya ve ticarete) ve politikaya (ulus-devlet ve bunun piyasa ve ticaret üzerindeki müdahalesinin, kontrolünün sınırlanması ihtiyacı) uygulanabilir (Nederveen Pieterse 2004b: 119-40). Kendi başına sahip olduğu önemin ötesinde, bu iki konuda düşünme ve teori geliştirme yönündeki çabalar üzerinde de güçlü bir etkiye sahiptir. Bu durum özellikle çeşitli neo-Marksist ekonomik teorilerin (örneğin, aşağıda da göreceğimiz üzere David Harvey'in teorisi) neo-liberalizm hakkında son derece eleştirel olduğu konulara örnek teşkil ediyor. Bu bölümün son kısmında, neo-liberalizm karşısında yer alan iki önemli neo-Marksist alternatifi inceleyeceğiz.

NEO-LİBERALİZMİN GEÇMİŞİ, BUGÜNÜ VE GELECEĞİ

Harvey (2005) neo-liberalizmi dört temel aşaması olan bir "büyük anlatı" olarak ele alıyor. Birincisi "klasik liberalizm"dir; çıkış noktası, on yedinci ve on sekizinci yüzyıldaki, John Locke ve Adam Smith gibi düşünürlerdir (Macpherson 1962). Pek çok kimse klasik liberalizm ile neo-liberalizm arasında çok az farklılık görür ya da hiç farklılık görmez. Martin Wolf (2005), aslında neo-liberalizm kavramının liberalizmi eleştirenler (örneğin Harvey) tarafından geliştirilmiş olan ve bunlar tarafından kullanılan aşağılayıcı bir kavram olduğunu iddia eder ve bu kavramı kullanmayı reddeder.

Harvey'e göre, neo-liberalizm terimi, klasik liberalizmdeki bireysel özgürlüğe bağlılık ile neo-klasik ekonomistlerin serbest piyasaya bağlılıklarının ve bu piyasadaki devlet müdahalesine karşı duruşlarının bir bileşimini içerir. Liberalizm, 1930'larda yaşanan gelişmelerin bir sonucu olarak, artık neo-liberalizm adıyla anılmaya başlanmıştır (Fourcade-Gourinchas ve Babb 2002: 533-79).

Büyük Bunalım dönemi, Harvey'in ikinci aşamasının ya da onun ifadesiyle "iliştirilmiş liberalizm"in başlangıcını işaret ediyordu; bu da, en azından kısmen, Keynesçi ekonomiye ve onun toplum üzerindeki etkisine bir tepki olarak doğmuştu. "İliştirilmiş" bir nitelikteydi; çünkü

Keynesçi teoriden kısmen etkilenmiş olan piyasa, girişimciler ve şirketler, "ekonomik ve endüstriyel stratejiyi bazen kısıtlayan ama bazı durumlarda da bunların yolunu açan toplumsal ve politik bir ağın ve düzenleyici bir ortamın" tuzağına düşürülmüş haldeydiler (Harvey 2005: 11). Yirminci yüzyılın başlangıcında düşünme biçiminin büyük bir kısmı (özellikle Keynesçi ve aynı zamanda Marksist teoriler) ve pek çok politik sistem (özellikle ABD'deki New Deal ve Sovyetler Birliği'nin yükselişi) üzerinde egemen olan müdahalecilik ve kolektivizme karşı çıkma ihtiyacından dolayı liberal düşünceler yeniden canlandırılmak ve dönüştürülmek zorundaydı (Turner ve Gamble 2007: 865-7). Neo-liberalizmin entelektüel önderleri, özellikle Avusturya Okulu'ndan Friedrich van Hayek ve Ludwig von Mises'in de aralarında bulunduğu, ekonomistlerden oluşuyordu. Kendisini liberal düşüncelere adamış bir örgütlenme olan Mont Pelerin Society ([Mont Pelerin Topluluğu] MPS) 1947 yılında kuruldu. Kolektivist sosyalizmin (özellikle Sovyetler Birliği'ndeki ve onun desteklediği sosyalizmin) yaygınlaşması ve liberal hükümetlerin piyasaya yaptığı saldırganca müdahaleler (örneğin, Franklin Roosevelt'in "New Deal" programı) karşısında bu topluluğun üyeleri endişe içindeydi. MPS'de yer alanlar, özellikle de ünlü ve hayli etkili bir Chicago ekonomisti olan Milton Friedman, geleneksel liberal düşüncelerin savunulması, neo-liberal teorinin geliştirilmesi ve bunların dünyanın dört bir yanındaki ülkeler tarafından hayata geçirilmesi konusunda önemli bir rol oynadı (Goodman 2008a: 3).

Friedman, 1946 yılından itibaren Chicago Üniversitesi'nde ekonomi dersi vermekteydi ve Hayek ("Chicago Okulu'nun patron azizi" [Klein 2007: 131]) 1950'lerde bir süreliğine ona eşlik etti. Chicago Ekonomi Bölümü neo-liberal anlayışın merkezi haline geldi ve "Chicago Çocukları" diye anılan pek çok öğrenciyi yetiştirdi. Bu öğrenciler, mezun olduktan sonra ya kendi ülkelerine döndü ya da dünyanın çeşitli yerlerinde danışman olarak görev yaptı. Her iki durumda da, Chicago Üniversitesi ve Friedman tarafından kendilerine öğretilen neo-liberal doktrini yaygınlaştırdılar ve bunun pek çok ülkenin politikası haline getirilmesinde önemli rol oynadılar.

Neo-liberalizmin tarihindeki en kilit gelişme, Salvador Allende'nin 1970 yılında Şili Cumhurbaşkanı seçilmesiydi. Allende bir Marksist'ti ve ABD, Şili ordusunun (CIA yardımıyla) 1973 Eylül'ünde düzenlediği hükümet darbesini destekledi (Dallek 2007). Darbe sırasında Allende öldürüldü ve onun yerine, darbeyi yöneten General Augusto Pinochet geçti ve kısa süre sonra da Şili'nin Cumhurbaşkanı oldu.

Chicago Çocukları'ndan çoğu, Chicago Üniversitesi'ndeki öğrenimlerinin ardından Şili'ye döndü[2] ve Pinochet'in iktidara gelmesiyle birlikte onlara Friedman'ın neo-liberal tezlerini uygulama imkânı sunuldu. Bu tezlere, epey eleştirel bir değerlendirmeyle, Naomi Klein tarafından "şok doktrini" adı verilmişti (Klein 2007). Bu doktrine göre, ekonominin bütünüyle onarılması için (Şili'de olduğu gibi) bir şok gerekiyordu *ve* uygulanan ekonomik politikalar da, en azından teorik olarak yeniden nefes alabilmesi için, çarpıcı bir şekilde değiştirmek üzere ekonomiye şok uygulamak amacıyla kurgulanmıştı. Bu ekonomik doktrinin temel serbest piyasa öncelleri, Friedman'ın öğretilerinden ve yazılarından (özellikle *Capitalism and Freedom** [2002]) türetilmişti. Bunlar endüstrinin özelleştirilmesi, ekonominin liberalleştirilmesi (devlet kontrollerini kaldırma) ve ülkenin sosyal refah programlarında daralmalar olarak tasarlanmıştı. Politik arenada ise, hukuk ve yasalar, insanları sonuçta ortaya çıkan hukuksuzluğun şoku ile baş başa bırakacak şekilde paramparça edilmekteydi. Bu şok tedavisinden en kârlı çıkanlar ise ülkenin kapitalistleriydi. Özellikle şok tedavisi kapsamındaki özelleştirme, kapitalistleri yeni özelleştirilmiş endüstrilerin sahibi konumuna getiriyor ve bunların kontrolünü onlara aktarıyordu. Kapitalist-

* *Kapitalizm ve Özgürlük*, Çev. Doğan Erberk ve Nilgün Himmetoğlu, Plato Film Yayınları, 2008.

ler aynı zamanda, ekonominin liberalleştirilmesinden de kârlı çıkmaktaydı. Bu sayede, kendi keyfine göre iş görmek, kâr etmek konusunda serbest kalıyorlardı. Bu şok terapinin esas kurbanları ülkenin yoksullarıydı; ekonomik durumları, hiç olmazsa belli ölçüde kendilerini korumaya hizmet eden sosyal güvenlik uygulamasının tahrip edilmesiyle daha da beter hale gelmişti.

Bu düşüncelerin ve şok doktrininin etkileri, 1980'li yıllarda muhafazakâr politik yönetimler altındaki Margaret Thatcher'ın İngiltere'sinde ve Ronald Reagan'ın ABD'sinde daha büyük bir küresel önem kazandı. Yönetimlerinin ilk yıllarında her iki lider de şok terapisine, örneğin işçi sendikalarının etkisiz hale getirilmesi ve yenilgiye uğratılmasında, başvurdu. Bu türden şoklar daha sonra, Chicago Okulu'nun neo-liberal tezlerini uygulamak suretiyle kendi ekonomilerini radikal şekilde onarırken kullandıkları bir temel haline geldi. On yıl sonra, Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle birlikte görünürde neo-liberalizm karşısında pek az seçenek kalmış gibiydi. Aslında, komünizmin çöküşünden kısa bir sonra, Rusya ve onun yörüngesinde olan diğer ülkeler de (örneğin, Polonya) şok terapi noktasına geldiler ve kısmen de olsa serbest piyasa ekonomisi kurumlarıyla tanıştılar. Klein, şok terapisinin küresel kullanımına dair[3] pek çok başka örnek de veriyor. İşte bunlardan bazıları:

- 1997 yılında Asya'da ortaya çıkan mali daralmanın ardından Asya ekonomilerinin yeniden inşası;
- 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali ardından Saddam Hüseyin'in Baas Partisi yanlısı yarım milyon civarındaki insanın yönetimden tasfiye edilmesi ("Baassızlaştırma") ve böylece yönetimin ve toplumun büyük kesiminin işlevsiz hale getirilmesi;
- 26 Aralık 2004'te Asya'da meydana gelen tsunami sonucu ortaya çıkan felaketin yarattığı kargaşa ve şoku (Gunewardena ve Schuller 2008) bahane edip ekonomi ve toplumu köklü bir şekilde yeniden yapılandırmak suretiyle "ikinci tsunami" yaratılması.

Dünyanın büyük bir kesimi neo-liberalizmi benimsemeye başladı ya da benimsemeye zorlandı. Bu konudaki başlıca güçler IMF ve Dünya Bankası'ydı; her ikisi de ağırlıklı olarak, Chicago Üniversitesi Ekonomi Bölümü mezunlarının doldurduğu kadrolardan oluşmaktaydı ("Chicago Çocukları'nı bu iki kuruluşun hizmetine sokan gerçek bir bağlantı kanalı bulunmaktaydı" [Klein 2007: 280]) ve bunlar da **yapısal uyum** denilen bir şok terapi biçimini uygulamaktaydı. Yani, bu örgütlerden yardım alabilmek için talepte bulunan ülkeler, ekonomilerini ve toplumlarını neo-liberal teori doğrultusunda yeniden yapılandırmaya mecburdu. Bu teori de en fazla, kendi borusunun en çok öttüğü ABD ve Washington temelli küresel örgütlenmelerle (burada yine IMF ve Dünya Bankası [Plehwe 2007: 514-28] başlıca örnekleri oluşturuyor) bağlantılı olmaya başladı. Aslında neo-liberalizm (Campbell ve Pederson 2001; Harvey 2005) denilince akla çoğu kez "Washington Uzlaşması" gelmekteydi (Serra ve Stiglitz 2008); bunun sebebi de ABD'nin politik ve ekonomik konumuyla olan bağlantısında ve bu türden örgütlerin fiziksel olarak da bu ülkenin başkentinde bulunmasında yatıyordu. "Washington Uzlaşması" deyimi, çalışmasıyla bağlantılı olarak, John Williamson'ın bir ürünüdür (1990a; 1990b; 1993; Cavanagh ve Broad 2007: 1243-5). Daha da genelinde, Washington Uzlaşması'nda "engellenmemiş özel piyasa güçleri, büyümenin itici güçleri olarak görülmektedir" (Cavanagh ve Broad 2007: 1243). Burada söz konusu edilmeyen şey ise eşitlik, yeniden dağıtım, toplumsal sorunlar ve çevredir.[4]

Bütün bunlar karşısında, Naomi Klein oldukça eleştirel bir tutum içindedir. Ona göre, şok terapisiyle bağlantılı reformların sonucu, "eşitsizlik, yolsuzluk ve çevresel bozulmaya ilişkin acı gerçek"tir (2007: 280). Klein, Joseph Schumpeter'in (1976: 81-6) ünlü yaratıcı yıkıcılık teorisi-

ni (bkz. Bölüm 8) ele alır; bu teoriye göre, kapitalizmin özü, yaratabilmek için tahrip etmeye duyduğu ihtiyaçtır. Ne var ki Klein, neo-liberalizm ve şok doktrini söz konusu olduğunda, bu durumun "azalan yaratıcılık ve güçlenen yıkıcılık şeklinde sonuçlandığını" ileri sürer (Klein 2007: 224). Klein, bütün bu gelişmelerde merkezi rol oynayan ABD'yi ve büyük oranda onun kontrolündeki küresel kuruluşları özellikle eleştirir.

Yapısal uyuma yönelik saldırılar, pek çok çevre tarafından sürdürülüyor. Sözgelimi James Ferguson (2006: 11. dipnot), bunun Afrika üzerindeki etkilerini eleştirir. Ekonomik bakımdan yapısal uyumun eşitsizliğe, marjinalleşmeye yol açtığını ve en düşük büyüme oranlarının kaydedildiğini ve hatta bazı durumlarda eksi büyümenin dahi söz konusu olduğunu ileri sürer. Yapısal uyum, politik bakımdan da, "mevcudiyeti ancak kendi başkentinin sınırları ötesine uzanabilen" devletin önemini azaltmıştır. "Kıtanın geniş bölümleri ulusal devletler tarafından terk edilmiş durumdadır" (2006: 13). Yolsuzluk çok yaygınlaşmıştır ve pek çok örnekte görüldüğü üzere devletin işlevleri özelleştirilmektedir.

Öte yandan yapısal uyum davasına, onu destekleyenlerin kamuoyunda yer alan açıklamalarının da fayda sağlamadığı söylenebilir. 1991 yılında, Dünya Bankası'nın o zamanki baş ekonomisti Lawrence Summers'ın yayımladığı bildiri (daha sonra basına sızmıştı) buna özellikle örnek gösterilebilir. (Harvard Üniversitesi[5] rektörü olan Summers, ABD Hazine Bakanı da olmuştur ve halen Barack Obama'nın Beyaz Saray Ekonomik Konseyi'nin başındadır.) Summers, Dünya Bankası'nın Üçüncü Dünya'ya çevre kirliliği ve zehirli atık ihracını desteklemek zorunda olduğunu ileri sürmüştü. Yürüttüğü mantık şuydu: "Sağlığa zararlı çevre kirliliğinin maliyet ölçütü artan hastalık ve ölümler nedeniyle meydana çıkacak kazanç kaybıdır... dolayısıyla verili bir sağlığa zararlı kirlenme maliyetin en düşük seyrettiği ülkede olmalıdır; bu da en düşük ücretli ülke olacaktır."[6]

Daha açık söylemek gerekirse, örneğin prostat kanserine yol açan kanserojen maddeler Güney'de o kadar da önemli bir sorun yaratmayacaktır; çünkü buradaki insanlar bu hastalığa yakalanacakları yaşa gelmeden çok önce zaten ölmektedir (prostat kanseri esas olarak yaşlı insanlarda görülmektedir). Daha da açık söylemek gerekirse, Afrika örneğinde, Summers "Afrika'daki az nüfuslu ülkelerin büyük ölçüde *daha az çevre kirliliğine* uğradığını"[7] ileri sürmektedir. Bu tür iddialarla, yapısal uyum ve bunları yönlendirecek kurumları savunacak dostlar kazanmak elbette pek kolay değildir.

Washington Uzlaşması, 1980'lerde ve 1990'ların başında gücünün zirvesindeydi (bu durum da 1994 yılında North American Free Trade Association [NAFTA- Kuzey Amerika Serbest Ticaret Örgütü] kuruluşuna yansımıştı; bkz. Bölüm 7); ancak aniden ortaya çıkan bazı gelişmelerin hemen ardından da çökmeye başladı (bu gelişmeler arasında, 1994 ve 1998 yıllarında Meksika'da yaşanan mali şoklar; 1997-98'de Asya'daki mali kriz; Arjantin ekonomisinin 2001 yılında çökmesi; bu dönemde liberalleştirme ve özelleştirme gibi neo-liberal düşüncelerin aşırı uygulanmasıyla ilişkilendirilmiş olan Enron ve WorldCom olaylarıyla bağlantılı skandallar vb yer almaktadır). Çok çeşitli çevreler, işçiler, çevreciler, çiftçiler ve köylüler, azgelişmiş ve yoksul ülkelerde yaşayanlar vb Washington Uzlaşması'na muhalefet etmek üzere bir araya geldiler. Ardından alternatif küreselleşme hareketlerinin eylemleri (özellikle Seattle'deki DTÖ karşıtı eylemler) ve ayrıca, şimdi Hugo Chavez'in Venezüella'sının başını çektiği, Latin Amerika'daki karşı saldırılar başladı (bkz. Bölüm 16).

Küresel ekonomideki daralmadan ötürü, neo-liberalizm gelişmiş dünyada da sorgulanmaya başladı. ABD hükümeti çeşitli yollardan piyasaya müdahale etmeye yöneldi ve bu doğrultuda, 2008 yılında bir yatırım firması olan Bear Stearns'in J. P. Morgan tarafından satın alınmasını

sağladı. Daha sonra ABD, aynı ekonomik kriz nedeniyle iflasın eşiğine gelmiş olan, ipotekli emlak satışı [mortgage] yapan Fannie Mae ve Freddie Mac şirketleri ile muazzam bir sigorta şirketi olan AIG'yi de devletleştirmek zorunda kaldı. ABD hükümeti, en büyük Amerikan bankalarını (örneğin, Citibank) ayakta tutabilmek için bunlara milyarlarca dolar yatırımda bulunmaya da zorlandı. Yine aynı şekilde, Amerikan otomobil şirketlerine de muazzam miktarlarda para yatırılmıştı. Şu satırları yazdığım sıralarda da, ABD hükümetine, krizdeki piyasalara daha fazla gözetim sağlama görevini veren ve bu piyasaları daha iyi kontrol etmek ve krizin çıkmasına neden olan çeşitli yatırım şirketlerinin ve bankaların aşırılıklarını dizginlemek için düzenlemeler yapması yönünde daha büyük bir rol üstlenmesini gerektiren bir hareket söz konusudur. Böyle bir müdahale Milton Friedman'ın aforoz edilmesi anlamına da gelecektir; çünkü Friedman'a göre piyasaların, karşılaştıkları zorluklarla kendi kendine baş etmesi gerekiyordu. Hükümete biçtiği tek rol ise para arzını yönetmekten ibaretti ("monetarizm"); bunun dışında piyasa kendi araçlarıyla baş başa bırakılmalıydı. Aslında bu bakış açısıyla, Bear Stearns, Fannie Mae ve Freddie Mac, AIG, Citibank gibi şirketlerin batmasına göz yumulmalıydı (bir zamanların mali devi olan Lehman Brothers böyle batmıştı).

Friedman'ın tezleri, Latin Amerika'da da, yoksulluğu ve eşitsizliği dikkate almadığı için eleştiri bombardımanına tutuluyor. Ünlü bir Perulu ekonomistin düşüncesi ise şu: "Milton Friedman ve onun takipçisi olan liberallerin sorunu, hiçbir zaman sınıfın önemini dikkate almamalarıdır... Seçkinlerin kendi çıkarlarına uygun kaleme aldıkları politikaları çarpıtabileceklerini görmezden gelirler" (Goodman 2008a: 3).

Harvey (2005), neo-liberalizm ile küreselleşme arasında çeşitli biçimlerde bağlantı kurar. Birincisi, neo-liberalizmin kapsamı, dünyanın dört bir yanındaki bir dizi toplumu karakterize eden ekonomik ve politik bir sistem olması anlamında küreseldir. Ancak farklı tarihlere ve niteliklere bağlı olarak, ülkelerin neo-liberalizme doğru aldıkları ortak yolların yanı sıra temel farklılıkları da söz konusudur. İkincisi, neo-liberalizm dünyanın her tarafında dolaşıma çıkan bir düşünce sistemidir. Üçüncüsü, Harvey çeşitli uluslararası örgütlenmelerin, özellikle de IMF, DTÖ ve Dünya Bankası'nın neo-liberalizmin kontrolü altında olduğunu ve neo-liberalizmin yeniden yapılanmanın çeşitli talepleriyle dünyanın dört bir yanındaki toplumlara dayatılmasında birer aracı görevi üstlendiklerini söyler. Bu örgütlenmeler elbette dolaylı ya da doğrudan bir şekilde ve açıkça (örneğin, Irak ve Afganistan'da) dünyanın her tarafında neo-liberalizmi ihraç eden ABD hâkimiyeti altındadır. Bu olguya, neo-liberalizme muhalefetin de yine küresel olduğu ve bu muhalefetin kapsamının da Büyük Çöküntü sırasında büyümüş olduğu gerçeğini ilave edebiliriz.

Harvey üçüncü bir aşamanın ortaya çıkmakta olduğunu da gördü (ve bundan ötürü korku duydu). Bu da (felaketlere yol açan ABD politikaları ve Irak Savaşı'yla bağlantılı, kötü şöhretli "neo-con"ların [ABD eski Savunma Bakanı Donald Rumsfeld ve onun yardımcısı ve daha sonra Dünya Bankası Başkanı olan Paul Wolfowitz] yönlendirdiği) *yeni-muhafazakârlık*tır [*neoconservativism*]. Bu anlayış, düzen ve ahlaka sıkı bir bağlılık *ile* bunları dünyanın geri kalanına dayatma ihtiyacı üzerinde yükselir. (Bu arada, neo-liberalizmi çok daha açık bir şekilde politik yöne sevk eden de işte bu üçüncü aşamadır.) Harvey, otoriterciliğe yatkın olması nedeniyle yeni-muhafazakârlığı tehlikeli bulur ve hem ABD'de hem de dünyanın diğer yerlerinde (örneğin, Singapur ve Çin) buna karşı çıkılması gerektiğini söyler.

Geleceğe dair bir umut (ve potansiyel dördüncü aşama) da söz konusudur. Bu da, Harvey'in neo-Marksist eğilimi bilindiğinden, hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde, hepsi neo-liberal (ve yeni-muhafazakâr) küreselleşmeye direnmesi gereken işçileri ve ırksal, etnik ve toplumsal cin-

siyete dayalı azınlıkları içeren organik sol bir ittifaktır (Watson 2001: 201-18). Harvey ayrıca, neo-liberalizmle bağlantılı kötü muamelelerin bir sonucu olarak "çarpıcı" şekilde ortaya çıkan çeşitli toplumsal hareketlerden de umutludur. Bunların pek azından söz ettiği gibi (şaşırtıcı bir şekilde çeşitli Latin Amerika ülkelerindeki, özellikle Venezüella'daki sol harekete hiç değinmiyor), eleştirmekte olduğu sisteme karşı olumlu alternatif yollar konusunda da çok az öneride bulunmamaktadır. Sonuç olarak Harvey (tıpkı aşağıda sözünü edeceğimiz Karl Polanyi gibi), piyasa ve kâr düzeninin sınırlı özgürlüklerinin yerini daha geniş özgürlüklere, daha açık bir demokrasiye, daha büyük bir toplumsal eşitliğe ve ekonomik, politik ve kültürel alanlarda daha büyük bir adalete bırakacağı bir sistemden yana tavır almaktadır.

Bu bölümde neo-liberalizmi esas itibariyle bir teori olarak tartıştık; oysa bir başka bakış tarzı da, onu bütünüyle ya da kısmen bir ideoloji olarak görmektir (Steger 2007: 367-82; 2004a ve b). İdeoloji, yaygın olarak paylaşılan düşünceler, düzenlenmiş inançlar, yönlendirici normlar ve değerler ve bazı gruplar tarafından doğru diye kabul edilmiş bir sistem olarak tanımlanabilir. İdeoloji, dünya hakkında az ya da çok uyumlu bir resim sunar ve bu resim de olduğu gibi değil olması gerektiği gibidir. İdeoloji, çok sayıda karmaşıklığı basitleştirirken, çoğu kez tahrif de etmiş olur. Bu tahrifata ilave olarak, ideoloji aynı zamanda meşrulaştırmaya ve bütünleştirmeye de hizmet eder. Aslında, neo-liberal düşünceler burada bir teori ve bilim olarak sunulmaktayken (çünkü ince ve karmaşık veriler çoğu kez bunları desteklemek üzere derlenmiştir), aynı zamanda bir ideoloji olarak da yorumlanabilir; çünkü serbest piyasa kapitalizmi yanlısı ve devlet kontrollü sosyalizm karşıtıdırlar.

İdeoloji:
Yaygın olarak paylaşılan düşünceler, inançlar, normlar ve değerler dizisi ve hakikat olarak kabul edilen idealler.

NEO-LİBERALİZM: ÖRNEK BİR AÇIKLAMA VE TEMEL İLKELER

Çok sayıda ünlü akademisyen, özellikle ekonomistler neo-liberalizmle alakalıdır (örneğin, Milton Friedman). Burada, bu perspektifi daha anlamlı kılmak ve onun destekçilerinden birinin bakış açısını aktarabilmek için, neo-liberal bir ekonomistin[8], William Easterly'nin görüşlerini kısaca inceleyeceğiz.

Easterly, özgürlüğü tamamen yok etmese de sınırladığından ötürü kolektivizmin ve devlet planlamasının[9] herhangi bir biçimine karşıdır. Easterly'ye göre, özgürlük, özellikle ekonomik özgürlük, ekonomik başarıyla yakından ilişkilidir. Bunun sebebi ise ekonomik özgürlüğün "merkezsizleşmiş başarı arayışına imkân tanımasıdır; ki bu da serbest piyasanın simgesidir" (Easterly 2006a: 35).

Easterly, ekonomik özgürlüğün neden ekonomik başarıyla ilgili olduğu ve merkezi planlamanın neden ekonomik bir başarısızlık olduğu konusunda çeşitli gerekçeler ortaya koyar. Birincisi, gelişim halindeyken neyin başarılı neyin başarısız olacağını bilebilmek son derece zordur. Ekonomik özgürlük ise çok sayıda çabaya imkân tanır ve yanılgıların da üstesinden gelinir. Merkezi planlamacılar, başarı peşinde koşan, gerek kendilerinin gerek başkalarının yanılgılarından ders çıkarabilen ve sayıları çok fazla olan bireylerin sahip olduğu bilgiye asla sahip olamaz. İkincisi, piyasalar neyin başarılı neyin başarısız olduğu konusunda sürekli bir geri bildirim içindedir; merkezi planlamacılar ise bu tür verilerden yoksundur. Üçüncüsü, ekonomik özgürlükte, başarı getiren kaynaklar acımasızca yeniden tahsis edilir; merkezi planlamacılar ise çoğu kez

bu türden yeniden tahsisleri önleyerek kendi çıkarlarını dikkate alır. Dördüncüsü, ekonomik özgürlük mali piyasalar ve şirket örgütlenmelerinde hızlı ve büyük ölçekte artışlara imkân tanır; merkezi planlamacılar büyük ölçekte değişimleri hızla yapabilme esnekliğinden yoksundur. Nihayet, ekonomik özgürlükte karmaşık sözleşme korumaları sayesinde, bireyler ve şirketler büyük riskler almayı arzular; merkezi planlamacılar ise, işler yanlış gittiğinde şahsi sorumluluk yükleneceklerinden ötürü risk almaktan kaçınır.

Daha genelinde, neo-liberalizm bir teori olarak çeşitli biçimlere bürünmektedir; ancak bunların hepsi de aşağıda yer alan görüşlerin bazıları ya da tamamı tarafından desteklenmektedir (Antonio 2007: 67-83).

Serbest piyasa: Herhangi bir engelin olmadığı özgür bir piyasa.

Serbest piyasa ve onun rasyonalitesine derin bir güven beslenir. Piyasanın herhangi bir engelle, özellikle de ulus-devlet ve diğer politik varlıklar tarafından dayatılan engellerle, karşılaşmaksızın işlemesine fırsat verilmelidir. Piyasanın serbest işleyişi "uzun dönemde" hemen herkesin yararına olacaktır ve hem ekonomik refahın gelişmesine hem de bireysel özgürlüklerin (ve demokratik bir politik sistemin) alanının daha da genişlemesine yol açacaktır. George Soros bunu **piyasa köktenciliği** [*fundamentalism*] diye adlandırmakta ya da "piyasalar bütün ihtiyaçlarımızı karşılayacak" [10] düşüncesiyle açıklamaktadır. Bunu gündeme getirmeye katkıda bulunmak için de, piyasayı ve onun serbestliğini destekleyen bir dizi teknolojik, yasal ve kurumsal düzenlemelere öncülük etmek, bunları desteklemek ve yaygınlaştırmak önem kazanıyor. Serbest piyasa, Johan Norberg (2003: 16) adlı bir neo-liberal için çok büyük önem taşıyor; ki bu şahıs, kapitalizmi de "sermaye sahipliğinin ve yatırım imkânlarının bulunduğu bir ekonomik sistem olarak" değil de "mülkiyete sahip olma hakkına ve ekonomik faaliyete başlayabilmek için görüşme yapma ve sözleşme düzenleme özgürlüğüne dayalı serbest rekabetin bulunduğu serbest piyasa ekonomisi" olarak tanımlıyor.

Piyasa köktenciliği: Piyasalar bütün ihtiyaçlarımızı karşılar.

Ona göre serbest piyasa ilkeleri ekonomiyle (ve politikayla) sınırlı değildir, toplumun *her* alanına uygulanabilir.

> Benim amacım, ekonomik işlemlerin diğer bütün insan ilişkilerinin yerini alması değildir. Benim amacım bütün alanlarda özgürlük ve gönüllülük esasına dayalı ilişkiler olmasıdır. *Kültürel* arenada bunun anlamı, ifade ve basın özgürlüğüdür. *Politikada* bunun anlamı, demokrasi ve hukukun egemenliğidir. *Toplumsal* hayatta bunun anlamı, bir kimsenin kendi değerlerine uygun yaşama ve kendi çevresini seçebilme hakkına sahip olmasıdır. Ve *ekonomide* bunun anlamı, kapitalizm ve serbest piyasalar demektir. (Norberg 2003: 17, italikleri ben ekledim.)

Kimileri ise daha ileri giderek, hayatın her alanındaki işlemlerin ekonomideki gibi *olması gerektiğini* ileri sürmektedir. Bütün bu işlemlerdeki kilit nokta ise *bireydir*; neo-liberalizm radikal şekilde bireyselcidir.

Kısıtlayıcı şartları kaldırma: Ulus-devletlerin serbest piyasa ve serbest ticaret üzerindeki kısıtlamaları azaltma ya da kaldırma konusundaki yükümlülüğü.

Serbest piyasaya duyulan güvene bağlı bir başka paralel güven de *serbest ticarete* beslenendir. Serbest piyasa ve serbest ticarete kısıtlama getirilen yerlerde, teori de bunları ortadan kaldıracak ya da azaltacak şekilde **serbestleştirici** [deregülasyon, deregulation]

yükümlülüğüne yönelir. Bu doğrultuda, mesela Avrupa Birliği ve ABD arasında, Karayipler'de yetiştirilen muzlar yüzünden, "muz savaşı" denilen bir savaş başlamıştır (Myers 2004). AB bazı küçük Karayip ülkelerinden yapılan ithalat lehine ayrımcılık yaratan bir kota sistemi uygulamıştır. ABD ise muz ticaretindeki kendi büyük şirketlerinin çıkarlarını yansıtacak şekilde, bu uygulamayı serbest ticaret üzerinde bir kısıtlama olarak değerlendirmiş ve bu konudaki şikâyetlerini, daha sonra DTÖ olacak olan GATT'ın (General Agreement on Tariffs and Trade [Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması]) gündemine taşımıştır (bkz. Bölüm 7). Sorun halen devam ediyor; ancak buradaki temel soru şudur: Serbest ticaret üzerinde kısıtlamalar ve sınırlamalar belli koşullar altında geçerli olabilir mi? Sözgelimi, tartışmanın göbeğinde yer alan Karayip Adaları'ndaki muz üreticisi ülkelerden St. Vincent ve Grenadines Başbakanı'nın söylemi şuydu:

> Savaş sadece muzlarla ilgili değil. DTÖ'nün ve uluslararası ticaret topluluğunun, kırılgan bir ekonomiye ve son derece sınırlı doğal kaynaklara sahip küçük ada devletlerinin özgül sorunlarını değerlendirmeye yatkın olup olmadığıyla ilgilidir. Özel bir yardım olmaksızın, bu devletlerin ekonomileri serbest ticaret canavarı tarafından kaçınılmaz olarak yok edilecektir. (Gonsalves 2004: x-xi)

Küresel kapitalist sistemin yayılmayı sürdürmesi gerektiği konusunda da büyük bir inanç söz konusudur. Böyle bir yayılmanın beraberinde artan bir refah getireceği ve yoksulluğu azaltacağı öngörülmektedir.

Neo-liberal ekonomiyle alakalı düşüncelerin büyük bir kısmı, bununla yakından ilişkili neo-liberal devlet kavramına da uygulanır. Harvey, *Spaces of Global Capitalism* (2006: 25) adlı kitabında böyle bir devletin ne anlama geldiğini ifade ediyor:

> Neo-liberal devletin temel misyonu, "elverişli bir ekonomik iklim" yaratmak ve bu yüzden de, istihdam ve toplumsal refah bakımından hangi sonuçlara yol açarsa açsın, sermaye birikimi için gerekli koşulları en uygun hale getirmektir. Bu durum, sermaye birikiminde yeterli ve istikrarlı oranlar sağlama koşuluna bağlı olarak kendi yurttaşlarının tamamının refahını en iyi hale getirme ve tam istihdam yükümlülüğü taşıyan, sosyal ve demokratik bir devletle çatışma halindedir.

Yukarıdaki görüşlerle açıkça şunlar kastedilmektedir: Her iki durumda da devlet ekonomiye tabi haldedir; ancak neo-liberal devlet örneğinde, ağırlık sermaye birikiminden kazançlı olanlara (kapitalistlere) verilirken, sosyal demokraside, özellikle tam istihdama benzeyen bir şeyi gerçekleştirmek suretiyle, refaha vurgu yapılmaktadır.

Serbest piyasalar ve serbest ticaret, demokratik bir politik sistemle ilişkilidir. Bu yüzden politik sistem, özellikle de demokrasinin özgürlüğü, ekonomik refah ve daha fazla bireysel zenginlik edinmek isteyen bireylerin özgürlüğüyle de bağlantılıdır. Norberg'e göre (2003: 61; italikleri ben ekledim): "Dünyanın paylaşmakta olduğu sorunlarından daha fazlasına sahip olduğundan kimse kuşku duyamaz. *Demokrasi ve kapitalizm*in yaygınlaşmasıyla bütün bunların çarpıcı şekilde azalmakta oluşu da mükemmel bir şeydir. Liberal politikalara uzun süreli fırsatlar tanındığı takdirde, yoksulluk ve yoksunluk bir kural olmaktan çıkıp istisnaya dönüşmektedir."

Ayrıca vergilerin çok yüksek olmasından ve yük oluşturduğundan yakınılan yerlerde *düşük vergiler* ve *vergi indirimleri* (özellikle zenginler için) konusunda da bir talep söz konusudur. Düşük vergilerin ve vergi indirimlerinin, insanları daha fazla kazanmaya ve bu şekilde daha fazla yatırım yapmaya, daha fazla harcamaya cesaretlendirmesinin, ekonomiyi de teşvik edeceğine inanılmaktadır.

Ticaret ve endüstri için vergi indirimleri ayrıca, bunların, vergi tasarrufu sayesinde altyapı ve işletme yatırımlarını artıracakları, böylece daha fazla iş, gelir ve kâr üretecekleri gerekçesiyle de teşvik edilmektedir. Bu durum, sadece bu kesim için değil toplumun tamamı için yararlıdır. Yüksek kârlar, paranın "zenginden fakire geçişine" ve toplumdaki pek çok insanın bundan yarar sağlamasına imkân tanıyacaktır.[11]

Toplumsal refah için yapılan harcama ve yoksullar için sosyal güvence de azaltılmalıdır. Bu tür harcamalar ve böyle bir refah sistemi ekonomik büyümeye ve hatta yoksullara zarar veren şeyler olarak görülmektedir (Norberg 2003: 97). Toplumsal refah harcamalarından yapılan kesintiler, hükümet harcamalarını azaltmak amacıyla tasarlanmaktadır; böylece hükümetin vergi indirimleri ve/veya daha "üretken" girişimlere yatırım yapması mümkün hale gelecektir. Ayrıca sosyal güvenlik ağı olmayınca, daha fazla yoksul insanın iş bulmaya zorlanacağı ve bunların da çoğunlukla asgari ya da düşük ücret düzeyinde olacağı öngörülmektedir. Bu nitelikteki işçiler de elbette şirketlerin verimliliğinin ve kârlarının artmasına imkân tanıyacaktır. Sosyal güvenlik ağının daraltılması aynı zamanda, ekonominin işgücünü büyütebilmesi için işlerin iyi gittiği zamanlarda istihdam edebileceği daha büyük bir "yedek ordu"[12] yaratacaktır.

Sınırlı hükümet: Hiçbir hükümet piyasalar kadar iş göremez; hiçbir hükümet piyasalara müdahale etmemelidir.

Sınırlı hükümet konusunda da genel ve güçlü bir inanç söz konusudur. Teori, hiçbir hükümetin ya da hükümet kuruluşunun, piyasa kadar iş yapamayacağı yönündedir (Sovyetler Birliği'nin başarısızlığı da bunun kanıtı olarak görülür.) Başka şeylerin yanı sıra, bu durum piyasalara müdahale etme bakımından, hiç olmazsa teorik olarak, hükümeti yetersiz ya da kısmen yeterli kılar. Böyle bir şey aynı zamanda muhtemelen daha az masraflı bir hükümet anlamına da gelir; yani daha az vergi toplama ihtiyacı duyacak olan bir hükümet. Yine bu durum da topluma, özellikle de son yıllarda vergi indirimlerinden en fazla yararlanan daha zengin üyelerine, daha fazla para aktarılması demektir. Wolf, (2005: xvii) devletin sadece sınırlanmasını değil, aynı zamanda açık küresel piyasalarla işbirliği yapması gerektiğini de savunur: "Devletlerin uzun dönemli çıkarlarının küresel ekonomik düzenle işbirliği içinde olduğu bir anlayışı savunuyorum."

Neo-liberal devlet, çeşitli sektörlerin (örneğin, "ulaşım, telekomünikasyon, petrol ve diğer doğal kaynaklar, kamu hizmetleri, sosyal konut, eğitim" [Harvey 2006: 25]) özelleştirilmesiyle de yakından ilgilidir. Amacı, bu alanları, kârlı kılmak için iş çevrelerine açmaktır. Özelleştirilemeyen sektörlerin de "uygun maliyetli" ve "mali yönden sorumlu" olduğundan emin olmaya çalışır.

Neo-liberal devlet, sermayenin verili bir ulus-devlet sınırları içindeki ekonomik sektörler ve coğrafi bölgeler arasında serbestçe hareket etmesine fırsat tanınması doğrultusunda çaba sarf eder. Aynı zamanda, sermayenin ulusal sınırlar ötesinde serbest hareketi önündeki engellerin azaltılması ve yeni küresel piyasaların yaratılması yönünde de çok fazla gayret gösterir.

Neo-liberal devlet, serbest rekabetin erdemlerini yüceltir. Ve iş çevrelerinin çıkarlarını ve sermaye birikimlerini sınırlayacak şekilde çalışan gruplara (örneğin, sendikalar, toplumsal hareketler) karşı çıkar.

Özet olarak, pek çok gözlemcinin aksine Harvey (2006: 28) şunu ileri sürmektedir: "Neo-liberalizm, devleti ya da devlete ait özel kuruluşları (örneğin, mahkemeler gibi) önemsiz kılmamıştır." Tersine, devletin kuruluşları ve uygulamaları, neo-liberal piyasanın ve ekonominin çıkarlarına ve ihtiyaçlarına daha iyi uyum sağlayacak şekilde dönüştürülmektedir.

Ne var ki, neo-liberal devlet, içsel çelişkiler nedeniyle sorgulanmaktadır. Bunun sebeplerinden birisi, bünyesinde taşıdığı otoriteryanizm ile bireysel özgürlük ve demokrasiye duyduğu sözde ilginin rahatsız edici bir şekilde birlikte oluşudur. Bir başka sebep ise bir yandan istikrara büyük önem verirken, öte yandan icraatlarının, özellikle de mali (ve başka) spekülasyonlara verdiği desteğin, artan bir istikrarsızlığa yol açmış olmasıdır (bu durum açık bir şekilde günümüzdeki Büyük Çöküntü'de görülmektedir). Son olarak, rekabete dönük bir yükümlülük sergilerken, gerçekte tekelleşmenin çıkarına uygun şekilde faaliyet göstermektedir. En genelinde ise, herkesin refahı için dile getirdiği desteğin, ekonomik seçkinlere yönelik destek faaliyetleri tarafından yalanlanmış olmasının yarattığı çelişkilidir.

POPÜLER NEO-LİBERAL "TEORİ": THOMAS FRIEDMAN ÖRNEĞİ

Robert Antonio, Thomas Friedman'ın kitabını "neo-liberal küreselleşmeyi savunmak üzere yaygın şekilde okunan en kapsamlı çalışma" olarak değerlendiriyor (Antonio 2007: 67-83).

LEXUS VE ZEYTİN AĞACI

*The Lexus and the Olive Tree** adlı kitabında Friedman, küreselleşmenin özünü, özellikle de ona eşlik eden gerilimlerle, dünyanın büyük bölümünde hüküm sürmeye devam eden modern otomobil (Lexus) ile antik güçler (zeytin ağacı) arasındaki farklılık düzleminde yakalamayı amaçlar (Friedman 1999). Zeytin ağaçları, "bizi dünyada konumlandıran, sabitleyen ve kök salmamızı sağlayan her şeyi temsil ederken", Lexus "günümüzdeki küresel sistemde ortaya çıktığı haliyle, geçim, kalkınma, zenginlik ve modernleşme çabasını... bugün, yüksek yaşam standartlarını yakalamak için kullandığımız muazzam küresel piyasaları, mali kuruluşları ve bilgisayar teknolojilerini temsil ediyor" (Friedman 1999: 27-8). Friedman, Lexus'u zeytin ağacı karşısında bir tehdit olarak görüyor. Yani "anonim, ulustötesi, homojenleştiren, standartlaştıran piyasa güçleri ve teknolojilerinin tamamı" yerel kültür ve kimlik karşısında bir tehdit oluşturuyor (Friedman 1999: 29). Friedman, günümüz küresel dünyasında kesinlikle Lexus modeline yönelik bir hareket olduğunu söylüyor; ancak bununla zeytin ağacı modeli arasında "sağlıklı bir denge"ye ihtiyaç olduğunu da savunuyor. Friedman, teknolojide, finansta ve bilişimde demokratikleşmeyi içermesinden ötürü küreselleşme hakkında son derece olumlu bir bakış açısına sahip. *Her şeyin ötesinde, küreselleşme neo-liberalizmin simgelerinden birisinin zaferine de işaret eder* ki, bu da **serbest piyasa kapitalizmi**dir. Bir ülke serbest piyasanın kurallarını, yani neo-liberalizmi benimseyip bunlara uymayı kabul ettiğinde, aşağıda sıralanan fikirleri de kabul etmek anlamına gelen bir "Altın Deli Gömleği" giymiş olur; bu fikirlerin en azından bir kısmı, neo-liberalizme ilişkin bir önceki başlıkta da tartışıldı (italik olarak yazılmış terimlerin şu ya da bu şekilde serbest ve açık piyasayla ilgili olduğunu da akılda tutun):

Serbest piyasa kapitalizmi: Ulusal bir açık ekonominin yaratılması.

- Ekonomik büyümenin asli motoru özel sektördür;
- Düşük enflasyon oranının ve fiyat istikrarının sağlanması;
- Devlet bürokrasisinin azaltılması;
- Fazla veren bir bütçe başarılamasa bile, dengeli bir bütçenin sağlanması;
- İthal edilen mallar üzerindeki *gümrük tarifelerinin azaltılması ya da kaldırılması*;

* *Küreselleşmenin Geleceği Lexus ve Zeytin Ağacı*, Çev. Elif Özsayar, Boyner Yayınları, 2000.

- Yabancı yatırımlar üzerindeki *kısıtlamaların kaldırılması*;
- *Kotaların düşürülmesi*;
- *Ülke içindeki tekellerin kaldırılması*;
- İhracatın artırılması;
- Devlete ait sektörlerin ve kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi;
- Sermaye piyasalarındaki kısıtlayıcı şartların kaldırılması [deregülasyonu];
- Döviz kurunun serbest bırakılması;
- Endüstrinin ve borsanın doğrudan yabancı yatırıma ve mülkiyete *açılması*;
- Ekonomideki *kısıtlayıcı şartları kaldırmak* suretiyle mümkün olduğunca fazla ülke içi rekabetin yaratılması;
- Hükümetteki yolsuzlukların, devlet yardımlarının ve rüşvetin azaltılması ya da ortadan kaldırılması;
- Bankacılığın ve telekomünikasyonun özel mülkiyete ve rekabete açılması;
- Yurttaşların bir dizi yabancı ve ülke içi emeklilik planları ve yatırım fonları arasında *seçim* yapmasına imkân tanınması.

Friedman, bunun tek beden bir model olduğunu (neo-liberalizm de çoğu kez bu nedenle suçlanıyor), dolayısıyla bazılarının bu kalıba sığabilmek için "sıkıştırılmak" zorunda kalacağını kabul eder. Ancak, serbest piyasa küreselleşmesinin bir amigosu olarak Friedman eleştirilerinde daha fazla ileri gitmez. İlgilendiği kadarıyla, dünyadaki ülkelerin de, başarılı olmak istedikleri sürece bu Altın Deli Gömleğini giymekten başka seçeneği olamaz; küreselleşmenin daha ağır basan avantajlarından yararlanmak uğruna bu tür "sıkıştırmalara" katlanmak zorundadır. Bunu tercih etmeyenler ya da gereğini tam olarak yerine getirmeyenler, "elektronik sürülerin" gazabına uğrama riskini göze almak zorundadır. Bu elektronik sürüler de özellikle elektronik hisse senetlerinden, bonolardan ve döviz tacirlerinden oluşur (elektronik sürülerde ayrıca doğrudan yabancı yatırımlarla uğraşan büyük şirketler yer alır); işte bunlar da piyasa kurallarına tam olarak uyum sağlayan ülkelere akın ederken, uymayanlardan derhal kaçarlar.

Friedman, ekonomik piyasanın zaferiyle birlikte, politik kesimin ve ulus-devletin de önem bakımından gerileyeceğini kabul etmekte ve bu durumu alkışlamaktadır (burada ekonomi ve politika arasında alışılagelen bir bağ söz konusudur). Politikacıların da bazı tercihleri vardır ancak bunlar ekonomik mülahazalarla sınırlanmıştır.

Küreselleşme ve sözü edilen sürü, daha fazla saydamlık talep etmek, güvenilir ve istikrarlı standartlar konusunda ısrarlı olmak, yolsuzluktan geçilmeyen ülkeler ve bu ülkeler bünyesinde yolsuzluk yapan kesimler için rekabeti ve başarıyı daha güç hale getirmek, basın özgürlüğü talep etmek ve rekabetçi borsa piyasalarının gelişimine katkıda bulunmak suretiyle, dünyanın her geçen gün daha fazla bölümünü demokrasiye doğru itmektedir.

DÜNYA DÜZDÜR

*The World is Flat: A Brief History of the Twenty-first Century** (Friedman 2005) adlı kitabı ise Friedman'ın küreselleşme hakkında yazdığı ilk kitaplarına nazaran bir hayli ses getirmiş ve daha etkili olmuştur.[13] Bu kitabın asıl iddiası, dünyanın giderek düzleşmesinin, dünya üzerinde, başarılı rekabet önündeki engellerin ve zorlukların tamamen yok olmasa bile azalmakta olduğu anlamına geldiğidir. Bir başka deyişle, küresel oyun sahası, çok daha fazla sayıda insa-

* *Dünya Düzdür: Yirmi Birinci Yüzyılın Kısa Tarihi*, Çev. Levent Cinemre, Boyner Yayınları, 2006.

nın bu sahada oynamasına, yarışmasına ve kazanmasına imkân tanıyacak ölçüde düzlenmektedir. Bunun anlamı da, dünyanın herhangi bir yerindeki küçük şirketlerin ve hatta bireylerin küresel düzlemde başarıyla yarışması yönünde öngörülmedik bir kapasitenin ortaya çıkmış olduğudur.

Friedman, düz bir dünyanın ortaya çıkmasında ve zaman içinde bu düzlüğün artmasında etkili olan faktörleri şöyle sıralıyor:

1. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Berlin Duvarı'nın yıkılması.
2. IBM kişisel bilgisayarlarının ve Windows işletim sisteminin ortaya çıkması.
3. 1995 yılında "internette gezinmek için yaygın olarak kullanılan ilk internet tarayıcısı" Netscape'in sahneye çıkması (Friedman 2005: 56).
4. İnternette her şeyin dijital hale getirilerek nakledilmesinin standartlaştırılması sayesinde insanların herhangi bir yerde ve herhangi bir bilgisayar aracılığıyla çalışabilmesi ve başka herhangi bir yerle ve herhangi bir bilgisayarla iletişim kurabilmesi.
5. Kendi kendilerini örgütleyerek işbirliği yapan toplulukların yarattığı açık kaynaklar (örneğin, bedava yazılım, Linux, Wikipedia).
6. Dış kaynak kullanımı ve herhangi bir ülke firmasının üretiminin bazı aşamalarını ülke dışında gerçekleştirmesi [*offshoring*] sayesinde, dünyanın dört bir tarafında yaygın şekilde yeni işbirliği biçimlerinin ortaya çıkması.
7. Tedarik zincirleri ya da "tedarikçiler, perakendeciler ve müşteriler arasında bir değer yaratmak üzere yatay düzlemde yapılan işbirliği tarzı" (Friedman 2005: 129).
8. İç kaynak kullanımının, şirketleri ve hatta küçük şirketler ile büyük şirketleri belirli işlevler için bir araya getirmesi (örneğin, UPS'nin [uluslararası büyük bir nakliye şirketi] bir şirketin kargo teslimatını üstlenmesi). Burada oyun sahası düzlenmiş olmaktadır; çünkü tıpkı dev şirketler gibi küçük şirketlerin de kargo teslimatına ya da herhangi bir iç kaynak kullanımına ihtiyacı olabilir. Aynı zamanda, küçük şirketler pek çok benzer işlevin iç kaynak kullanımıyla gerçekleşmesi sayesinde daha iyi iş görebilecektir.
9. Bilişim, bilgi ve eğlenceyle ilgili bir tedarik zinciri hakkında bilgilenme ya da "kendi kişisel tedarik zincirini kurma ya da konuşlandırmadaki kabiliyet. Bilgilenme, kişinin kendi kendisiyle yaptığı bir işbirliğidir ve bu sayede kendi kendini yönetirsin, kendi yetkili araştırmacın, editörün olursun..." (Friedman 2005: 153).
10. Yukarıda sözü edilen düzlenme durumunu çoğaltan ve etkili hale getiren yeni teknolojiler; yani dijital, mobil, kişisel ve sanal teknolojiler.

Friedman'ın "dünya aynı zamanda hem düzleniyor hem de yükseliyor" sözleri, onun sadece bir eğilimi tasvir etmekle kalmayıp onu yücelttiğini de göstermektedir (2005: 231). Bir başka deyişle, herkes düz dünyadan faydalanmaktadır.

Düz dünya tezi, neo-liberal bakış açısı içinde tutarlıdır; çünkü bu görüşle, serbest ticaret önündeki bütün engellerin kaldırılması (ve bu amaçla da gerçekte bütün her şeyin kaldırılması) kastedilir. Yani, düz bir dünyada ticaret her yerde yapılabilecek ve istediği yere engellenmeksizin gidebilecek şekilde serbesttir. Aslında düz dünyanın tersi de, serbest ticareti önlemeye yarayan kimisi yüksek kimisi alçak pek çok engelle dolu olanıdır. Bu engeller, yukarıdaki listede yer alan ve Altın Deli Gömleği giydirilerek uygulanan pek çok işlemle ilgilidir; ki bunlar da gümrük tarifeleri, kotalar, kısıtlamalar, mevzuatlardır. İşte bunlar, bütün neo-liberallerin tiksindiği sınırlama çeşitleridir.

Bu kitabın 1. Bölüm'ünde yer alan bakış açısı ile Friedman'ın tezleri arasındaki ilişkiyi hatırlatmakta yarar var. Bir yandan, "düz bir dünya" bu bölümde vurgulanan bütün sıvılaşmış akıntılara olanak sağlar. Diğer yandan, bu tez yine 1. Bölüm'de tartışılan engel çeşitlerini de dikkate alır. Ne var ki Friedman'dan benim ayrıldığım nokta, bütün bu akıntıların arzu edilebilirliğinde ve bunlar karşısındaki bütün engellerin kaldırılmasının gerekliliğinde yatıyor. Friedman gerçekte, bütün bu akıntılardan ve bütün engellerin ortadan kaldırılmasından yana bir tavır alıyor; oysa ben basitçe, küresel dünya çözümlemesi bakımından bazı araçlar öneriyorum. Şayet burada bir tercihte bulunmak zorunda kalsaydım, bu da, *bütün akıntıların arzu edilebilir sayılmaması gerektiği* (sözgelimi, bazı olumsuz akıntılar hakkında bir tartışma için bkz. Bölüm 13) ve özellikle denetimsiz bir neo-liberalizm tarafından üretilen başı boş küresel akıntıların saldırıları karşısında bazı bireyleri ve yapıları korumak amacıyla konulmuş olan, *hiç olmazsa bazı engellerin sürdürülmesinin fayda sağladığı* yönünde olurdu. Bu durum, sürmekte olan Büyük Çöküntü ile büyük ölçüde zaten açıklığa kavuşmuştur.

Friedman'la ayrıldığım başka bir nokta da, düz bir dünyanın mevcudiyeti, hatta böyle bir şeyin ihtimali hususunda kendini gösteriyor. Engeller, benim yaptığım küreselleşme tanımının yapıtaşlarıdır. Dahası, sosyoloji dediğimiz şey büyük oranda, güç sahibi olanların kendi çıkarlarını gözetmek için her türlü tedbiri alacağı ve süreç içinde diğerlerini de olumsuz yönde etkileyerek büyük eşitsizlikler yaratacağı öncülüne dayanıyor.

NEO-LİBERALİZM ELEŞTİRİSİ

KARL POLANYI'NİN ERKEN DÖNEM DÜŞÜNCELERİ

Laissez-faire: Ulus-devletin piyasada, ticarete ya da genelinde ekonomiye müdahale etmemesi politikaları.

Neo-liberalizmin çağdaş eleştirilerinin büyük bir kısmı ve bunların da özellikle ekonomiyle ilgili olanları, Karl Polanyi'ye[14] ve onun 1944 yılında yazdığı *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time** adlı kitabına dayandırılabilir. Polanyi, ekonominin dar çerçevede ele alınmasına karşı çıkan büyük bir eleştirmendir. Bu eleştirileri, özellikle ekonomik liberalizmin kendini düzenleyen ya da düzensiz piyasasına ve kişisel çıkarın esas alınmasına ilişkindir. Ona göre, evrensel kurallar değil de kapitalizmin ilerlemesiyle bağlantılı öngörülmedik gelişmeler vardır. Polanyi (1944: 149), **laissez-faire** [bırakınız yapsınlar] sisteminin, devletin yardımı sayesinde var olduğunu ve devletin faaliyetleri sonucunda işlev görmeyi sürdürebildiğini göstermiştir. Bunun da ötesinde, laissez-faire sistemi kendi başına bırakıldığında, toplumu ortadan kaldıracak bir tehdide dönüşür. Aslında, bu türden tehditler ve aynı zamanda tehlikeler nedeniyle toplum ve devlet (örneğin, sosyalizm, komünizm, New Deal) kendini serbest piyasanın sorunlarından korumak, özellikle de bu piyasada üretilen ürünleri ve bu ürünler için çalışanları korumaya almak üzere bu sisteme tepki göstermiştir (Munck 2002a: 10-21). Laissez-faire piyasasının ve buna karşı tepkinin genişlemesine de çifte hareket denilir (Hall 2007: 338-40). Ekonomik liberalizm, bu türden karşı tepkileri (bunlara korumacılığın herhangi bir biçimi de dahildir) ekonomik piyasaların işleyişini bozan "yanılgılar" olarak görür; Polanyi ise bunları serbest piyasanın kötülükleri karşısında gerekli ve arzu edilebilir tepkiler olarak değer-

Çifte hareket: Laissez-faire piyasasının ve buna karşı tepkinin birlikte bulunması.

* *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Sosyal ve Ekonomik Kökenleri*, Çev. Ayşe Buğra, İletişim Yayınevi, 2010.

lendirir. Büyük bir öngörüyle Polanyi (1944: 145), "kendini düzenleyen piyasa düşüncesinin yapısal saçmalığına" işaret etmiştir. Ayrıca sosyalistlerin, komünistlerin ve New Deal yanlılarının ve benzerlerinin liberalizme ve serbest piyasaya karşı komplo düzenlediğini sanan liberal düşünceyi de hayalperest olarak nitelemiştir. Ortada olan şey komplo değil, doğaldır; çünkü bunlar serbest piyasa tarafından tehdit edilen toplumun ve onun çeşitli unsurlarının "kendiliğinden" sergilediği ortak tepkilerdir. Polanyi (1944: 251) yaşadığı dönemde, ekonomik sistemin toplumdaki hâkimiyetinde bir tersine dönüş eğilimi görmekteydi: "Ülkeler bünyesinde, ekonomik sistemin artık topluma patronluk taslamayı bıraktığı bir gelişmeye tanıklık ediyoruz ve bu sistem üzerinde toplumun üstünlüğü de güvence altına alınıyor." Bu durum, serbest piyasa sisteminin hâkimiyeti yüzünden ortaya çıkan kötülüklerin sona ermesi ve ayrıca azalan özgürlük yerine çoğalan bir özgürlük vaadini yansıtmaktaydı. Yani Polanyi, kolektif planlama ve denetim sayesinde liberal ekonomik sistemde mümkün olandan daha fazla özgürlük kazanılacağına inanıyordu.

Aradan 60 yıldan fazla bir süre geçtikten sonra ve özellikle de çok korktuğu ve nefret ettiği serbest piyasa sisteminin bir çeşidinin hüküm sürdüğü küresel ekonominin yükselmesinin ardından, Polanyi'nin görüşlerine dönüp bakmak ilginç oluyor. Polanyi toplumdan ve ulus-devletten umutluydu; ancak bunlar küreselleşmenin, özellikle küresel ekonominin yükselmesiyle birlikte daha güçsüz hale getirildi. Bu noktada gelinen durumu tam olarak, Margaret Thatcher'in (kötü) şöhretli şu ifadesi açıklıyor: "Toplum diye bir şey yoktur."[15] Güçlü toplumsal ve politik etkiler olmaksızın, piyasa üzerinde kolektif planlamanın ve toplumsal kontrolün nasıl sağlanacağı ise merak konusudur. Açıkçası, bu türden bir planlama ve kontrol küresel çağda her zamankinden daha yetersiz bir hale geldi. Dahası, hakiki bir küresel planlama ve kontrolün yaratılmasının da ne ölçüde mümkün olduğu ya da arzu edilir olduğu da bir merak konusudur. Bununla birlikte, şayet Polanyi hayatta olsaydı, mantıksal konumu onu küresel planlama ve kontrolden yana tavır almaya sevk edebilirdi; bunun sebebi de, şimdi artık küresel ölçekteki mevcudiyetinden dolayı daha güçlü ve tehlikeli hale gelmiş serbest piyasa ekonomisi karşısında duyduğu korku olurdu.

NEO-LİBERALİZMİN ÇAĞDAŞ ELEŞTİRİLERİ

Bir teori olarak neo-liberalizmin sorunlarından biri, dünyadaki herkesin çok dar ve özgül ekonomik refah türlerini (zengin olamasa da ekonomik bakımdan iyi bir durumda olmayı) ve özgürlüğü (demokrasi) istediği yönündeki varsayımıdır. Gerçek şu ki, refahın (refaha sahip olmak için çok çalışmak zorunda olmamanın) ve özgürlüğün (demokratik bakımdan seçilmemiş olsa dahi devlet tarafından serbest bırakılmış olmamanın) nasıl algılandığı konusunda büyük kültürel farklılıklar vardır. Neo-liberalizm çoğunlukla Kuzey'den, ABD'den ve/veya küresel örgütlenmelerden (örneğin, IMF) ortaya çıkar ve dünyanın diğer yerlerine *kendi* refah ve özgürlük tanımlarını dayatmayı amaçlar. Dahası, bu tanımların hiç olmazsa bazıları kendilerine ait olsa bile yine de dayatılmış olduğundan, Kuzey'deki bu toplumların her birindeki bireyler arasında bile büyük bir farklılaşma söz konusudur.

Başka bir sorun da, teorinin, böyle bir ekonomik sistemi, bununla bağlantılı teknolojik, yasal ve kurumsal sistemlerle birlikte, savunmakta olanların toplumsal ve maddi çıkarlarını gizlemekte ya da zorlaştırmakta olduğu gerçeğinde yatmaktadır. Bunlar, dünyadaki herkes tarafından arzulandığı ya da yararlanıldığı için *uygulanmaz*; sadece *bazıları* ve genellikle de Kuzey'de olanlar bunlardan büyük ölçüde yararlandıkları ve bu yüzden onları savundukları için uygulanırlar.

Harvey, neo-liberalizm hakkında pek çok başka eleştiriden de söz eder; bunlar arasında, neo-liberalizmin dünyanın dört bir yanında mali krizler üretmiş olması gerçeği (örneğin, Mek-

sika, Arjantin), yeni zenginlik imkânları yaratmak yerine zenginliği (yoksuldan zengine doğru) yeniden dağıtması yüzünden berbat bir ekonomik sicile sahip olması, neredeyse *her şeyi* metalaştırmaya katkıda bulunması, çevrenin önemsizleştirilmesine yol açması vb eleştiriler de yer alıyor. Öte yandan, neo-liberalizm Büyük Çöküntü'nün hemen sonrasında daha ciddi eleştirilere açık hale gelmiştir. Şurası aşikârdır ki, neo-liberalizm bu çöküntünün ortaya çıkışında, özellikle mali işlemlerin ve genel olarak ekonominin düzenlenmesine yönelik itirazları nedeniyle, büyük bir rol oynar. Kısıtlamanın bulunmaması, ekonominin sınırsızca genişlemesine ve sonunda felaket getirecek şekilde çökmesine yol açmıştır. Çöküş öncesinde bile, ABD'deki bütçe açığına, hemen kapıda olan krize dair işaretler (örneğin, bütçe ve ödemeler dengesindeki açıkların uç vermesi) ve ABD'nin küresel egemenliğinin gerilemesi gibi ekonominin tökezlemekte olduğuna dair sinyaller vardı.

BİR İSTİSNA OLARAK NEO-LİBERALİZM

Aiwha Ong, bir istisna olarak neo-liberalizm ile neo-liberalizmin istisnaları arasında bir ayrıma giderek neo-liberalizm konusundaki kavrayışımıza önemli bir katkıda bulunur (Ong 2006b).

*Bir istisna olarak neo-liberalizm*in bir örneği, dünyanın çeşitli yerlerinde yaratılmış olan özel ekonomik bölgelerdir. Bunlar toplumun diğer bölümünden büyük ölçüde ayrılmış bir vaziyette, hükümet kontrolü dışındadır ve bünyesindeki piyasanın aşağı yukarı serbest bir egemenliği altındadır. "İstisnadırlar"; çünkü piyasa o toplumun başka yerlerinde bu denli serbest değildir. Sözgelimi, komünist ekonomik sistemden uzaklaşmadan önce, Çin, "emek piyasaları, yatırım imkânları ve görece idari özgürlük bulunan özel alanlar" ile karakterize edilen "Özel Ekonomik Bölgeler" ve "Özel İdari Yapılar" (aynı şekilde "Şehir Gelişim Bölgeleri") kurmuştu (Ong 2006b: 19). (Çin'in ekonomik bölgelerinin bir haritası için bkz. Şekil 5.1.) Hükümet bu bölgelerdeki resmi kontrolünü sürdürmekteydi; ancak fiili iktidar bu bölgelerde faaliyet gösteren ÇUŞ'lara dayanmaktaydı. Bölgelere göçü ve bölgelerdeki insanların yaşama ve çalışma tarzlarını kontrol edenler de işte bu şirketlerdi.

İhraç Ürünleri İşleme Bölgesi (İÜİB): Ulusal kontrolün dışında olan ve şirketler tarafından kontrol edilen bağımsız alan.

Naomi Klein, Filipinler'de Manila'nın takriben 90 mil güneyindeki bir kasaba olan Rosario'da bulunan Cavite İhraç Ürünleri İşleme Bölgesi'ni (İÜİB) epey eleştirel bir üslupla anlatmaktadır (Ong'un da benzer eleştirileri vardır) (Klein 2000: 202-29). Cavite, yerel kasaba ve bölgeden tamamen ayrılmış, vergiden muaf bir bölgedir. Bu tür bölgeler, kendi güvenliklerini sağlama ve dışarıdan bakıp ne olup bittiğinin görülmesini önleme bakımından serbest olan bağımsız varlıklardır. Cavite'nin kapıları ardında, Nike, Gap, IBM, Old Navy gibi dünyanın önde gelen markaları için üretim yapmaya tahsis edilmiş fabrikalar bulunur. Ancak, bu markalar burada büyük ölçüde görünmezdir ve bölgedeki binalarda tabelaları yer almaz. Bunun yerine, aynı fabrika içinde aynı işçiler tarafından aynı makineler kullanılarak çeşitli markalar yan yana üretilmektedir. Burada önemli olan, mümkün olduğunca fazla üretimi bu fabrikalara sığdırarak ve burada çalışanlara yüklenerek, düşük maliyetli bir üretim gerçekleştirmektir.

Klein, dünyanın her yerindeki İÜİB'nin aynı şekilde işletildiğini ileri sürmektedir: Buralardaki işçiler çoğunlukla kadındır ve taşeronlar ya da taşeronların taşeronları için çalışırlar;

ücretleri düşüktür (çoğunlukla asgari ücretin altındadır), yapılan işler son derece sıkıcıdır ve pek az hüner gerektirir. Fabrikalar ise çoğu kez tacizci yöneticiler tarafından askeri bir tarzda işletilir. Bu durum ÇUŞ'lar açısından son derece caziptir; çünkü bu bölgeler vergiden muaftır, en azından ilk yıllarda (bu yüzden de şirketler, vergi ödemekten kurtulmak için çoğunlukla vergi döneminin başlangıcında kapılarına kilit vurur ya da kendilerini yeniden yapılandırır). Bunun anlamı, hammaddelerin nakledilirken vergiden muaf olması ve bitmiş ürünlerin de buradan yine vergiden muaf olarak çıkarılmasıdır. Klein'ın ifadesiyle (2000: 287), böyle bir şey "sıfır riskli küreselleşme" ile eşanlamlıdır.

Şekil 5.1 Çin'in ekonomik bölgeleri. (Wiley & Sons, Inc. izniyle, alındığı yer: H. J. de Blij, Peter O. Muller, *The World Today: Concepts and Regions in Geography*, 3. Baskı, [2006] Bölüm 9: Doğu Asya, s. 327)

Rosario'daki koşullar da son derece berbat: Çevre kirliliğinin olduğu bu kasabada lağımlar açıktan akıyor, içme suyu sıkıntısı çekiliyor, suç oranlarında ve nüfusta bir patlama söz konusu. Fabrikalar ise demir yumruk tarzıyla işletiliyor; tuvalet araları hususunda bile çok sıkı kısıtlamalar söz konusu (işçiler bazen makinelerinin altına saklanmış plastik kaplara işemeye zorlanıyor); burada konuşmak ve hatta gülümsemek bile yasak. Düşük ücret almaları bir yana, bu işçiler fazla mesai ücreti ödenmeksizin, sadece birkaç çörek karşılığında daha fazla çalıştırılıyor. Bütün bu durumdan kâr eden ÇUŞ'lar ise, bu tür uygulamaları dert etmiyor; çünkü bu işler kendileri için değil taşeronlar için yapılmaktadır.

Dereceli egemenlik: Ulusal hükümet bazı bölgelerde tam kontrol sağlarken, bazılarında denetimin bir kısmını şirketlere ve diğer kuruluşlara teslim eder.

İstisnai olarak neo-liberalizm çeşitli biçimler alabiliyor; bunlardan pek çoğu da Çin ve Filipinler'dekinden daha az riskli ve daha az resmidir. Sözgelimi, Asya'da çeşitli ülkeler emek, turizm, orman işletmesi, bilim parkları ve bilgi merkezleri için özel bölgeler kuruyor. Olumsuz yönüyle, bu bölgeler "vergilendirme, işçi hakları ya da etnik temsiliyet" gibi konularda uluslararası hukuk tarafından kontrol edilmiyor; ancak olumlu yönüyle, bu bölgeler "vasıflı işçilerin geliştirilmesi bakımından imkânlar yaratılması, toplumsal ve altyapısal olanakların geliştirilmesi, politik hakların daha fazla tecrübe edilmesi vb" konularda özgürdür (Ong 2006b: 78).

Ong, bu bölgelerin inşasının politik sonucuna **dereceli egemenlik** adını veriyor. Yani, bu durumda, ulus-devlet kendi coğrafi alanının hepsini yönetmez, ulusal hükümet bazı bölgeleri kontrolü altında tutar; ancak bazı bölgelerdeki kontrolü çeşitli derecelerde şirketlere ve diğer kuruluşlara teslim eder. Bu tür bölgelerin oluşumu bir dizi ekonomik yarar sağlarken, aynı zamanda kendi sınırlarını artık tamamen kontrol altında tutamadığı için ulus-devlet nezdinde de bazı sorunlar yaratabilir. (İşte bu durum, ulus-devletin gerilemesiyle ilgili bir başka göstergedir.) Bir istisna olarak neo-liberalizme bir başka örnek, ülkelerin birbirine bitişik alanlarını bağlayan **büyüme üçgenleri**nin ya da büyük ölçüde özerk bölgelerin yaratılmasıyla ilgilidir. Singapur-Jahore-Riau Üçgeni (Sijori) buna örnek olarak verilebilir. Bu üçgende Endonezya, Malezya ve Singapur yer almaktadır. Bu türden bölgeler, ülkeler arasındaki sınır bölgelerinde bulunan tamamlayıcı kaynakların kullanılmasına imkân tanır.

Büyüme üçgenleri: Sınırlarda bulunan kaynakların kullanımına imkân tanımak üzere komşu ülkeleri birbirine bağlayan, büyük ölçüde özerk etki alanları.

Ong, öncelikle bir istisna olarak neo-liberalizmle ilgileniyor; ancak aynı zamanda neo-*liberalizm için istisnai olan durumları* da ele alıyor. Bunlar da iki taraflı olabilir. Bir taraftan, bu tür istisnalar, kendi yurttaşlarını neo-liberalizmin vahşiliğinden korumak üzere devlet eliyle kullanılabilir. Sözgelimi, bir kentin bütçe uygulamalarında neo-liberal kuruluşlar ve süreçler hüküm sürse de, devlet destekli konutlar yapılabilir. Diğer taraftan, bunlar neo-liberalizmin sonuçlarını daha da kötüleştirmek yönünde de kullanılabilir. Sözgelimi, şirketler belli grupları (örneğin, göçmen işçileri) piyasa güdümlü ekonomiyle bağlantılı hayat standartlarındaki iyileştirmelerin dışında tutabilir.

NEO-LİBERALİZM: İSRAİL ÖRNEĞİ

Uri Ram (2008), İsrail'in küreselleşmesinin analizini yapmıştır. Sorunu çeşitli açılardan ele alırken, başı çeken konularından birisi neo-liberalizmin İsrail üzerindeki, özellikle de onun ekonomisi üzerindeki etkisidir.

Son yıllarda, İsrail'de meydana gelen ekonomik değişimler arasında, kamu ortaklıklarını satmaya ve İsrail'in geleneksel olarak güçlü işçi sendikalarını sınırlamaya dönük bir eğilim yer alıyor. Bu durum, Washington Uzlaşması'nın bir parçası haline gelen yükselen burjuvazi ve yönetici seçkinler tarafından teşvik ediliyor. Bu iki adıma ilave olarak, Washington Uzlaşması'nın neo-liberalizmi, yerel piyasaların ithalata açılması, İsrail parasının liberalleştirilmesi, ekonomik uygulamalardaki devlet müdahalesinin azaltılması, vergi indirimleri, kamu harcamalarının azaltılması, kamu borçlanmasındaki kesintiler ve sosyal refah harcamalarında çarpıcı indirimler gibi diğer pek çok adımı da içeriyor (Ram 2008: 20).

Bu tür gelişmelerin bir sonucu olarak, İsrail dünya piyasalarındaki rekabetçiliği bakımından küresel sıralamadaki yerini yükseltti. Kapitalistler ve üst düzey yöneticiler zenginleşti; ancak çalışan sınıflar İsrail'deki gelir dağılımındaki artan açıklardan dolayı gözle görülür bir düşüşün sıkıntısını yaşadı. Bu durum, İsrail'de üretim şantiyelerinin ihracı, yabancı işçi kullanımı, istihdamın taşeronlara verilmesi ve kısmi zamanlı işlerdeki artışları da içeren yeni bir emek piyasasının büyümesiyle ilgiliydi.

İsrail'deki kapitalistlerin gücü iki faktör sayesinde arttı:

> Birincisi, bilişim, iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmedir; bu gelişmeler işyerlerinde daha birleşik ve güçlü bir yönetim ve daha parçalanmış ve yerinden edilmiş bir işgücüne aynı anda yol açmaktaydı. İkincisi, küreselleşmenin başlıca bileşenleri olarak aynı maddi altyapı üzerinde, maddi ve sembolik işlemlerin ulus-aşırı ağlarının gelişimidir. (Ram 2008: 96)

İşte bu gelişmeler, kapitalistlerin gücünü artırmanın yanı sıra, kamusal alanı ve işçi sendikalarını ve işçi partilerini de zayıflatmaktaydı.

Neo-liberal politikaların benimsenmesi, sadece ekonomide değil politikada da çarpıcı değişimlerin ortaya çıkmasına yol açtı. Başlangıcından itibaren, İsrail'de devlete vurgu yapan bir Siyonizm ve Siyonist sosyalizm hüküm sürüyordu. Neo-liberal bir gündeme yönelik hareketin bir sonucu olarak, özelleştirmeye, dolayısıyla "İsrail toplumunu devletsizleştirmeye" yönelik bir hareket de ortaya çıktı (Ram 2008: 28). Bu olguyla bağlantılı olarak, eskiden beri hâkim olan politik seçkinlerin yerini, gitgide artarak, ekonomik elitler aldı. Sermaye, İsrail'de, gitgide artarak, egemenliğini kurdu.

Benzer şekilde, ünlü kibutz[16] sistemi de radikal bir değişime uğradı. Geleneksel olarak, kibutzların sahipleri kooperatiflerdir ve genel bir meclis tarafından yönetilirler. Ne var ki son yıllarda kibutzun ekonomik yönleri ayrı ele alınmaya ve ekonomi uzmanları tarafından yönetilmeye başlandı. Bunun sonucunda, kibutz giderek daha fazla, ihracata yönelik ileri teknoloji imalatıyla bağlantılı topluluklara benzemeye başladı.

TARİHİN SONU

Çok ünlü ve yaygın bir iddiaya göre, bu bölümün tamamında tartışmakta olduğumuz neo-liberalizm tarihin ulaşabileceği en son noktadır, tarihte başka önemli bir gelişme beklenmemelidir. Buna göre, neo-liberalizm sadece iyi bir şey olarak değil, sonsuza dek olmasa da, görülebilir bir gelecekte birlikte olacağımız bir şey olarak değerlendiriliyor.

Bu iddia, Francis Fukuyama'nın (1989: 3-18; 1992) "Tarihin Sonu mu?" başlıklı, entelektüel geçmişin son yıllardaki en tartışmalı makalelerinden (ve kitaplarından) birinde yer alıyor. Makale, kötü bir şöhrete sahip olmayı da başarmış ve hem lehinde hem aleyhinde yapılan pek çok tartışmanın konusu olmuştur. Genel felsefi yaklaşımından ötürü, bu makale hepsi de küreselleşmeyle ilgili olmayan çok çeşitli disiplinler ve alanlar tarafından önemli sayılmıştır ve sayılmaktadır. Fukuyama, yerkürenin dört bir yanında giderek hâkimiyetini kurduğuna inandığı ekonomik ve politik liberalizm için bir model öneriyor. Daha açık söylemek gerekirse, ona göre, liberal düşünceler ve liberal yapılar, özellikle politik ve ekonomik olanları artık dünyanın dört bir yanında egemenliğini artırıyor.

Fukuyama'nın başlangıç noktası, G. W. F. Hegel'in felsefesi ve onun fikirlerin evrimine yaptığı vurgudur. Hegel'in gözünde "tarihin sonu"nu getiren şey (en azından o zaman için), 1806 yılında Napolyon'un Prusya monarşisi karşısında kazandığı zaferdir; çünkü bu zafer Fransız Devrimi'nin düşüncelerinin –özgürlük ve eşitlik– ve bu düşünceleri benimseyen devletin zaferi anlamına gelmektedir. İnsanların evrensel haklarını özgürlük için koruyan hukuk sisteminden ötürü devlet de liberaldir. Mevcudiyeti yönetilenlerin rızasını gerektirdiğinden, devlet demokratiktir. Böyle bir liberal devlet, daha fazla geliştirilemeyeceğinden ve üzerinde yükseldiği düşüncelerinden ötürü de tarihin sonu demektir.

Fukuyama kendisinin (ve Hegel'in) "tarihin sonu" derken neyi kastettiğine şöyle açıklık getirmektedir: "Bunun anlamı, doğum, yaşam ve ölüm gibi doğal döngünün sona ereceği, artık hiçbir önemli olayın meydana gelmeyeceği ya da bu tür haberleri veren gazetelerin artık yayımlanmayacağı demek değildir. Bunun anlamı daha çok, önemli ilkeler ve kuruluşlar bakımından artık daha fazla bir ilerlemenin söz konusu olmayacağıdır; çünkü hakikaten bütün büyük sorunlar çözülmüş durumdadır" (Fukuyama 1992: xii). Bu yüzden tarihin sonu, büyük düşüncelerin ve bu düşünceler üzerinde yükselen büyük sistemlerin sonudur. Tarihin sona ermesinden sonra da pek çok şey meydana gelmeye ve değişmeye devam edebilir; ancak bu tür dönüşümler asla muazzam ölçekte olmayacaktır.

Tarihin sona ermesi, Fukuyama'nın faşizm, komünizm ve liberalizm (hem politik hem ekonomik liberalizm) dahil, çeşitli büyük düşünce sistemlerine ilişkin yaptığı tartışmada belirgin hale gelir. Fukuyama'nın temel iddiası, alternatif bir düşünce sistemi olarak faşizmin, II. Dünya Savaşı'nda faşist güçlerin (Nazi Almanya'sı, Japonya, İtalya) yenilmesinin bir sonucu olarak ortadan kalktığıdır. Bu durum komünizmi liberalizm karşısında rakip güç olarak bırakmıştır; ancak bu da gerçekte Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle ve Çin'in liberal (yani, kapitalist) bir ekonomik sisteme yönelmesiyle birlikte yok olmuştur. Çin'in hâlâ "komünist" bir devlet olmayı sürdürdüğü doğrudur; ancak bu durum sadece kâğıt üzerinde geçerlidir ve devlet de giderek kapitalist ekonomiye bir yardımcı işlevi görmektedir. Komünizmin (ve faşizmin) yok olmasıyla birlikte artık tarihin sonuna gelmiş bulunuyoruz ve bu da liberalizmin ve şimdi neo-liberalizmin önünde hiçbir ideolojik alternatifin bulunmadığı anlamına geliyor.

Bu görüşle ilgili sorun, on dokuzuncu yüzyılın başında Hegel tarafından da öne sürülmüş olan benzer bir iddianın gerçekleşmediğinin ispatlanmış olmasıdır. Daha sonraları, faşizm ve komünizm gibi çeşitli alternatif ideolojilerin ortaya çıkışına tanıklık ettik. İşte bu durum, Fukuyama'nın da tarihin sonunu ilan ederken erken mi davrandığı ve gelecekte (neo-) liberalizmle rekabet edebilecek başka büyük düşünce sistemlerinin ortaya çıkıp çıkmayacağı sorusuna yol açıyor.

Küreselleşme bağlamında Fukuyama'nın tezi, işlevsel olarak, liberal ideolojinin ve aynı zamanda liberal devlet ile liberal ekonominin de nihai küresel egemenliği anlamına geliyor. Böylece, bu perspektif açıkça neo-liberalizmle aynı doğrultuda yer alıyor. Liberal ekonomi bağlamında Fukuyama, tüketim, tüketim malları ve "evrensel bir tüketim kültürü"ne büyük önem atfeder (Fukuyama 1989: 119). Metaları (tüketim mallarını) sağlama kapasitesine sahip olmayan herhangi bir ideoloji, devlet ve/veya ekonomi çağdaş dünyada başarısızlığa mahkûmdur. Çünkü tüketim toplumunun ihtiyaç duyacağı bolluk sadece bunlardan her birinin sahip olacağı liberal çeşitlilik sayesinde üretilebilir; şurası açıktır ki, bunların karşısında başka bir alternatif de yoktur. Kastedilen şey, (liberal) ideoloji, devlet ve ekonomi bağlamında yerkürenin dört bir yanında gitgide artan bir homojenleşmedir.

Fukuyama bu gelişmeden son derece hoşnuttur; ancak makalesinin sonunda liberalizmin zaferinin nasıl "sıkıcı" hale geleceğine ve karşısında herhangi bir alternatifin bulunmayışına ilişkin endişelerinden de söz eder. Daha önceki ideolojik mücadeleler "cüretkârlık, cesaret, tahayyül ve idealizm"e yol açmıştır; oysa şimdi bunların yerini "ekonomik hesaplama, teknik sorunların bitmek bilmeyen çözümleri, çevresel kaygılar ve karmaşık tüketici taleplerinin tatmin edilmesi" gibi şeyler almıştır.[17] Bu durum karşısında Fukuyama, yüzyıllar boyu sürecek bir can sıkıntısının, tek düzeliğin farkına varacağımızı, bunun da muhtemelen daha yeni ve hatta daha güzel bir dizi büyük düşünce yaratmak suretiyle bizi tarihi yeniden başlatmak için gayret sarf etmeye götüreceğini umuyor.

Fukuyama'nın tarihin sonu argümanında sayısız zayıf nokta ve sorun yer alıyor. Küreselleşme açısından, bu argüman neo-liberal ekonomiye ve onun küresel yoksunlukları ve aynı zamanda bunların küreselleşme yüzünden daha iyi değil daha kötü bir ekonomik konuma getirilmiş olma ihtimalini göz ardı eden alışıldık sonucuna bel bağlamış durumdadır. Dahası, oldukça tuhaf bir şekilde, sınıf sorununun Batı'da başarılı bir biçimde çözülmüş olduğunu ve Marksistlerin sınıfsız toplum rüyasının Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleşmiş olduğunu da ilan ediyor. Böyle bir şey, yoksulluk sınırının altında yaşamakta olan on milyonlarca Amerikalı için hiçbir anlam taşımıyor. Bu argüman, aynı zamanda tüketim ve tüketiciliğe ekonomik bakımdan merkezi bir önem yüklerken, tüketim toplumunun dışında kalmış olanları büyük ölçüde göz ardı ediyor ve böyle bir toplumda son dönemdeki felaket getiren çöküntü hakkında da hiçbir şey söylememiş oluyor. Ayrıca, aşırı şekilde tüketime yönelmiş bir toplum hakkında yapılan pek çok eleştiriyi dikkate almayıp, tüketiciliği de sorgulamaksızın benimsiyor (Barber 2007). Dahası, pek çok küreselleşme akademisyeni ulus-devletin öneminin küreselleşme çağında azalmakta olduğunu savunurken, o, (liberal) ulus-devlete merkezi bir önem yüklüyor. Nihayet, Fukuyama, liberalizmin küresel egemenliği karşısında, köktendincilik dahil dinsel ya da milliyetçi tehditlere de pek aldırmıyor. Ne var ki yaşadığımız günlerde, bu egemenlik, İslamiyet'in köktendinciliği ve Rusya ile Venezüella gibi yerlerde artan milliyetçilik olmak üzere, her iki taraftan da saldırıya uğruyor.

Daha da genelinde, bu argüman neo-liberal topluma yönelik tarihsel bir harekete dair büyük anlatıyı yeniden onaylamış oluyor; oysa böyle bir çağda, postmodern eleştirinin bu yakla-

şımından ötürü Fukuyama'nın daha temkinli olmasını ve bunun üzerinde daha derinlemesine düşünmesini istemesi gerekirdi. Ayrıca, genel olarak Batı'nın, özel olarak da Amerika Birleşik Devletleri'nin küresel zaferini sorgusuz sualsiz kutluyor. Fukuyama, maddi zenginlik ve bolluğa inandığı gibi, bunlar sayesinde liberal demokrasiye geçileceğine de yürekten inanıyor.

NEO-LİBERALİZMİN ÖLÜMÜ MÜ?

Yaşanmakta olan ekonomik krizin neo-liberalizmin sonunun başlangıcına işaret ettiği ileri sürülebilir. 2008 yılı sonunda, yaptığı bir konuşmada Fransız Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy şöyle demişti: "Piyasaların hiçbir kural, hiçbir politik müdahale ile sınırlanmaksızın mutlak bir güce sahip olması düşüncesi, çılgın bir düşüncedir. Piyasaların her zaman haklı olduğu düşüncesi de çılgın bir düşüncedir."[18] Aynı şekilde, o güne dek neo-liberalizmin tahakkümü altındaki küresel ekonomik sistemi kasteden Sarkozy, "Bütün mali ve parasal sistemi yeni baştan inşa etmemiz lazım"[19] diyordu. Bir başka deyişle, tıpkı neo-liberalizmin yükselişe geçmesiyle Keynesçi sistemin tasfiye edilmesi gibi küresel neo-liberal ekonomik sistemin kalıntılarını da tasfiye etmeye ve bunun yerine henüz adını koyamadığımız bir seçeneği yerleştirmeye ihtiyacımız var. Bunun nereye kadar ve nasıl uzanacağını görmek gerekiyor; ancak neo-liberalizme inananlar da ortadan kaybolmadı ve onların görüşleri, belki de yeni bir tarzda, mevcut krizin toz bulutu yatıştığında yeniden yüzeye çıkacak gibi görünüyor.

Sadece süregelen ekonomik kriz bile bize neo-Marksist düşüncenin önemini hatırlatmış oldu; çünkü bu görüşün temelinde, neo-liberalizm ve büyük ölçüde (neo-) liberal bir temel üzerinde yükselen kapitalist sistem eleştirisi yer alıyor.

NEO-LİBERALİZM KARŞISINDA NEO-MARKSİST ALTERNATİFLER

Şimdiye kadar neo-Marksist bakış açısıyla yapılan (örneğin David Harvey gibi) neo-liberalizm eleştirilerini aktardık; ancak neo-Marksistlerin neo-liberalizm eleştirileri bunların da ötesindedir; kapitalizme ilişkin kendi teorilerini ve bakış açılarını geliştirmişlerdir. Neo-liberalizm kapitalizmi desteklerken, neo-Marksistler, söylemeye bile gerek yok, onu eleştirir. Bu bölümde neo-Marksist yaklaşımlardan iki örnek sunacağız; bunlar da yine, bu bölümde özetlediğimiz neo-liberal teoriyi açıkça ve dolaylı yoldan eleştiren görüşlerdir.

ULUS-AŞIRI KAPİTALİZM

Leslie Sklair, küreselleşmeyi iki ayrı sistem olarak ele alır (Sklair 2002). Birincisi, küreselleşmenin neo-liberal kapitalist sistemi, görmüş olduğumuz üzere, artık hâkim olan sistemdir. Diğeri ise sosyalist sistemdir ve bu da artık mevcut değildir; ancak halihazırdaki alternatif küreselleşme hareketlerinde, özellikle dünyanın dört bir yanında daha fazla insan hakkı talebini dile getirenlerde izlerini görmek mümkündür. Alternatif küreselleşme hareketleri ve sosyalizm ihtimali, neo-liberal küreselleşmenin mevcut sistemindeki sorunlar, özellikle sınıf kutuplaşması ve ekolojik bakımdan sürdürülemez hale gelen kapitalist küreselleşme tarafından mümkün kılınır.

Ulus-devlet Sklair'e göre de önemini korumaktadır; ancak Sklair ulus-aşırı uygulamalara da vurgu yapmaktadır: Ulus-aşırı uygulamalar sınırları (ulus-devletlerin sınırları da dahil) aşabilir ve bu durum da kapitalist küreselleşmede ülke sınırlarının öneminin azalmasının bir göstergesi olur. Bir Marksist olarak Sklair, ekonomik düzlemdeki ulus-aşırı uygulamaların önceliğini

savunuyor ve bu bağlamda analizinin merkezi görüşlerinden birisi olarak *ulus-aşırı şirketler*in önceliğini kabul ediyor. Bunun altını çizmek, kapitalizmin uluslararası bir sistem olmaktan çıkıp herhangi bir coğrafi ülke ya da ulus-devletle bağlantısını keserek küresel bir sistem olmaya doğru yönelmesi anlamına gelir.

Büyük önem taşıyan ikinci ulus-aşırı uygulama da, *ulus-aşırı kapitalist sınıf*ın hüküm sürdüğü politik düzlemde yer alır (Carroll ve Carson 2003: 29-58). Ne var ki bunlar kavramın geleneksel Marksist anlamındaki gibi kapitalistlerden oluşmaz. Yani kendi üretim araçlarına sahip olmaları şart değildir. Sklair, ulus-aşırı kapitalist sınıf bünyesinde dört "fraksiyon" ayrımına gidiyor. Birincisi, *şirket fraksiyonu*; ulus-aşırı şirketlerin yöneticilerinden ve bunların yerel ortaklarından oluşuyor. İkincisi, *devlet fraksiyonu*; küreselleşen devlet ve devletler arası bürokratlardan ve politikacılardan meydana geliyor. Üçüncüsü, *teknisyen fraksiyonu*; küreselleşen profesyonellerden ibaret. Nihayet, dördüncüsü de tüccarları ve medya yöneticilerini kapsayan *tüketim savunucusu fraksiyonu*. Bu dört fraksiyon elbette Marx'ın kavramlaştırdığı kapitalistlerden epey farklıdır.

Ulus-aşırı kapitalist sınıf, geleneksel anlamda kapitalist olmayabilir; ancak çeşitli bakımlardan ulus-aşırı bir özelliğe sahiptir. Birincisi, bunun "üyeleri" küresel (aynı zamanda yerel) çıkarlarını paylaşmaya yatkındır. İkincisi, ülkeler arasında çeşitli yollardan kontrol sağlama peşindedirler. Yani işyerlerinde ekonomik kontrol, hem yurtiçi hem de uluslararası siyasette politik kontrol ve uluslararası sınırlar boyunca gündelik hayatta da kültürel-ideolojik kontrol sağlar. Üçüncüsü, pek çok sorunla ilişkili olarak yerel olmak yerine küresel bir bakış açısını paylaşmaya yatkındırlar. Dördüncüsü, pek çok farklı ülkeden gelmelerine rağmen, giderek artan bir şekilde kendilerini sadece doğdukları yere ait değil de birer dünya yurttaşı olarak görürler. Nihayet, belli bir zamanda nerede olurlarsa olsunlar, özellikle tükettikleri mal ve hizmetler bağlamında benzer hayat tarzlarını paylaşırlar.

Üçüncü ulus-aşırı uygulama, kültür-ideolojidir; burada Sklair kapitalist küreselleşmedeki *tüketicilik kültür-ideolojisi*nin son derece önemli olduğunu savunuyor. Asıl vurgu, kültür ve ideoloji üzerinde; ama bu vurgu genel olarak ekonomik değerlendirmelerdeki, özel olarak Marksist teorilerdeki üretime (ve ulus-aşırı şirketlere) ilişkin geleneksel ilgiye tüketim sorununun da ilave edilmesiyle birlikte ekonomiyi de kapsamış oluyor. İşte bu alanda, yerkürenin dört bir yanına dağılmış insanlar üzerinde ideolojik kontrol sağlama kabiliyeti olağanüstü artmıştır; bunun nedeni de öncelikle medya ve reklamcılık sayesinde pazarlanan tüketim mallarının şaşırtıcı yelpazesi ile medyanın ve reklamcılığın büyüyen etki alanı ve karmaşıklığıdır. Nihayet bütün bunlar, ulus-aşırı şirketlerin yararına ne varsa bunları tüketme bakımından küresel bir arzunun yaratılmasına hizmet ediyor; bu durumdan elbette bu türden şirketlerin birer örneği olan reklamcılık ve medya şirketleri de yararlanıyor.

Sonuç olarak, Sklair ulus-aşırı toplumsal uygulamalar ve kurumlar arasındaki ilişkiyle ilgileniyor; ulus-aşırı şirketlerin, kapitalist üretim sisteminin taleplerini beslemek için gerekli olan ve giderek büyüyen tüketim yanlısı kültür ve ideolojiyi pekiştirmek ve geliştirmek amacıyla ulus-aşırı kapitalist sınıfı kullandığını ileri sürüyor. Bir Marksist olarak Sklair, sadece kapitalist küreselleşmenin eleştirel analiziyle ilgilenmiyor; buna ve bunun ihlallerine karşı bir alternatif de ortaya koyuyor. Bu noktada, Ulus-aşırı şirketlerinin kendilerini sömürdüğüne inanan bazı ülkelerin uyguladığı korumacılık (ki bu neo-liberalizmin nefret ettiği bir şeydir) politikasında umut verici bazı işaretler buluyor. Ayrıca, daha sürdürülebilir bir çevre amaçlayan yeşil hareketi ve son yıllarda ortaya çıkan diğer çeşitli alternatif küreselleşme grupları gibi yeni toplumsal hareketlerden de umutlu. Sklair, neo-liberal kapitalist küreselleşmeye bir alternatifin, yani sosyalist bir küreselleşmenin tohumlarının bulunabileceğine inandığı, çeşitli insan hakları hareketleriyle

ilgileniyor. Bu ve diğer hareketlerin, küreselleşmeyi kendilerine uygun hale getiren ulus-aşırı şirketlerin uyguladıkları yöntemler karşısındaki direnişin, yirmi birinci yüzyılda hız kazanacağını öngörüyor. Aslında, iyi bilinen Marksist diyalektik kavramlarla, kapitalist küreselleşmenin başarısında kendi yok oluşunun tohumlarını atmakta olduğu değerlendirmesini yapıyor. Yani, onun yaygınlaşması sayesinde, karşıtları da (ulus-aşırı kapitalizmin ekonomik başarısından türettikleri) kendi kaynaklarını, (küresel kapitalizmindeki başarılı örgütlenmelerden taklit ettikleri) kendi örgütsel biçimlerini ve en önemlisi de amaçlarını daha açık kılmaya yönelirler. Yani ulus-aşırı şirketler başarılı oldukça, yol açtıkları kötülükler de artar; dolayısıyla bunları küresel sistemin başrol oyuncuları olmaktan çıkarma ihtiyacı da büyür.

İMPARATORLUK

Küreselleşmeye ilişkin en çok tartışılan ve üzerinde konuşulan Marksist değerlendirme Michael Hardt ve Antonio Negri'nin yazdığı *Empire** (2000) adlı kitaptır (ayrıca yazarların konuyla ilgili *Multitude*** [2004] adlı bir kitabı da var). Postmodern toplumsal teoriyle ilgili çekinceleri bulunsa da, yazarlar bu kitapta, küresel ekonominin postmodernleşmesini analiz ediyorlar. Modernite ve *emperyalizm* arasında bir bağlantı kuruyorlar (bkz. Bölüm 3); dünyanın dört bir yanındaki bölgeleri, özellikle ekonomik düzlemde kontrol eden ve sömüren ülkenin/ülkelerin (ulusun/ulusların) emperyalizmin merkezinde yer almış olması da onun tanımlayıcı niteliği olarak gösteriliyor. Postmodern bir hamleyle, yazarlar bu süreci *merkezsiz* sayıyor ve böylece İmparatorluk'u da postmodern çağda, merkezinde herhangi bir ülke (ya da başka bir oluşum) *olmaksızın* böyle bir hâkimiyetin mevcut olduğu bir gerçeklik olarak inceliyorlar. Bu argümanı başka bir şekilde ifade edecek olursak; modern egemenliğin izleri bir *yere* kadar sürülebilir; ancak İmparatorluk olarak sahip olduğu postmodern biçimiyle egemenlik hiçbir yerde olan [yokyer, *non-place*] haliyle mevcuttur.[20] Egemenlik hiçbir yerde olan haliyle mevcuttur çünkü hiçbir merkezi yoktur, yersizleştirilmiştir [mekândan bağımsız hale getirilmiştir]; gerçekte (özellikle medya aracılığıyla) iletişim formundadır ve sonuç olarak, İmparatorluk'un belirtileri ve gerçekliği her yerdedir, her yerde hazır ve nazırdır.

İmparatorluk: Merkezsiz küresel hâkimiyet.

İmparatorluk henüz tam olarak mevcut değildir, şimdilerde oluşum halindedir; ancak halihazırda onun değişkenlerini algılayabiliyoruz. İmparatorluk dünyayı tek bir mantık kuralıyla yönetir; ancak imparatorluğun merkezinde hiçbir güç yoktur. Tek bir komuta kaynağı yerine, güç bütün topluma ve yerküreye dağılmış haldedir. Hatta ABD bile, günümüz dünyasındaki görünür egemenliğine rağmen, bu anlamda bir İmparatorluk değildir ve Hardt ile Negri'nin kastettiği anlamda bir İmparatorluk'un merkezinde de bulunmaz. Yine de, ABD'nin egemenliği İmparatorluk yöneliminde hakikaten önemli bir öncü güç oluşturur ve ABD günümüz dünyasında ayrıcalıklı bir konumu işgal etmeyi sürdürmektedir. Ne var ki o da yerini İmparatorluk'a bırakma sürecindedir.

İmparatorluk'un coğrafi ya da ülkesel sınırları yoktur (ya da olmayacaktır). Tarihi erteleme (Fukuyama'nın söylediği üzere!) ve sonsuza dek varolmayı istemesi (bu konuda başarısız olsa bile) bağlamında, İmparatorluk aynı zamanda geçici sınırlardan da yoksun olacak gibi görülebilir. Ayrıca, toplumsal dünyanın derinliklerine doğru genişleme peşindeyken, alt sınırdan da yoksun gibi görülebilir. Bunun anlamı da, toplumsal dünyanın esaslarını (düşünce, eylem, kar-

* *İmparatorluk*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, 2008.
** *Çokluk*, Çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, 2011.

şılıklı etkileşim, gruplar) kontrol etmeyi ve hatta insan tabiatını ve nüfusu, yani insanların *hem* beyinlerini *hem* bedenlerini kontrol için biyo-iktidarı kullanma çabasında daha da ileri gitmeyi amaçlıyor olmasıdır.[21] Bir bakıma İmparatorluk, en tepeden en aşağıya bütün kademelerinde hayatı tamamen kontrol etmeyi amaçladığından, emperyalizmden daha da hırslıdır.

İmparatorluk'un küresel iktidarındaki önemli nokta, onun yeni bir hukuki güç olmasında (ya da olmayı amaçlamasında) yatıyor. Yani düzen, kurallar, etik gerçekler ve neyin doğru olduğuna ilişkin ortak bir düşünce ve benzeri bir temel [anayasa] üzerinde yer alıyor. Bu hukuksal formasyon, İmparatorluk iktidarının kaynağıdır. Böylece, neyin "doğru" olduğunu söylemek adına dünyanın herhangi bir yerine müdahale edebilir ve bunu da insani sorunlar olarak gördüğü şeylerle ilgilenmek, anlaşmaları güvence altına almak ve barışı istemeyenlere ve hatta onun barış dediğine barış demeyenlere dahi barışı dayatmak adına yapabilir. Özellikle de, bu hukuki oluşum adına "haklı savaşlara" girişebilir; hukuki oluşum sayesinde savaşı meşrulaştırabilir. Bu türden savaşlar da bir nevi kutsal girişimler olur. Hukuksal oluşumun dünyada kendisinin tanımladığı haliyle etik düzen karşısında tehdit olarak gördüğü herhangi bir kimse ya da herhangi bir şey, düşmandır. Böylece haklı savaşlara girişmek, bütün uygarlığı kapsayan sınırsız bir uğraş olarak görülür. Ayrıca, buna girişme hakkı zaman bakımından da sınırsızdır; sürekli ve ebedidir. Haklı bir savaşta, etik bir zeminde yapılan askeri eylemler de meşrudur ve bunun amacı da arzulanan düzeni ve barışı gerçekleştirmektir. Böylece İmparatorluk kuvvetin kendisine yaslanmaz, haklı bulunan şeylerin hizmetindeki kuvveti kullanmayı öngörme kapasitesine yaslanır (bu anlayışın öncülleri, ABD'nin Irak'a karşı gerçekleştirdiği iki savaşta ve Afganistan'ı işgalinde görülebilir).

İmparatorluk, üçlü bir zorunluluk üzerinde yükselmektedir: Birincisi, içerebileceği her şeyi içermek amacındadır. Cömert bir görüntüsü vardır ve (neo-) liberal bir tavırla işler. Ne var ki içerme sürecinde, farklılıkların, direnişin ve çatışmanın tasfiye edildiği "pürüzsüz" bir dünya yaratır. İkincisi, İmparatorluk farklılıklar konusunda ayrımcılık yapar ve bunları onaylar.

Farklı olanlar kültürel bakımdan yüceltilirken, hukuksal bakımdan bir kenara bırakılır. Üçüncüsü, farklılıklar bir kez yerini aldı mı İmparatorluk hiyerarşi oluşturmayı, hiyerarşiyi ve bünyesindeki farklılıkları yönetmeyi amaçlar. İmparatorluğun gerçek iktidarının kaynakları işte bu hiyerarşiyi oluşturmada ve onu yönetiminde yatmaktadır.

Demek ki İmparatorluk tezi, küreselleşme ve dünyanın dört bir yanında iktidarın uygulanmasına ilişkin postmodern bir Marksist perspektiftir. Ne var ki bu iktidarı uygulayan kapitalistler ya da kapitalist ülkeler yerine, kontrolü elinde tutan daha ziyade tanımsız bir İmparatorluk söz konusudur. Peki İmparatorluk'ta artık kapitalistler bulunmuyorsa, o halde proletaryanın durumu nedir? Hardt ve Negri'ye göre, proletaryanın dönemi de sona ermiştir. İyi de, İmparatorluk'a karşı koyacak bir proletarya artık mevcut değilse, ona karşı muhalefet nereden gelecektir? Bu durumda, Marksist bir bakış açısına sahip Hardt ve Negri bir muhalefet gücü ortaya koymak durumunda. Aslında yazarlar bu bakımdan hayal kırıklığına uğramış değil. Bu muhalefet grubunu "çokluk" olarak adlandırıyorlar. Bu terimin tercih edilmiş olması pek çok nedenden ötürü epey ilginçtir. İlk olarak, bu terim, proletarya kavramından çok daha genel ve soyuttur; ayrıca bizi ekonomiyle sınırlanmış bir odak noktasının ötesine de taşıyabilmektedir. İkinci olarak, İmparatorluk karşısında, en azından potansiyel olarak, pek çok muhalif yer almaktadır; aslında İmparatorluk'un kontrolünü elinde tutanlar, çokluk ile kıyaslandığında sadece küçük bir azınlık oluşturmaktadır.

Çokluk, İmparatorluk'un dünyanın dört bir yanında çeşitli yollardan beslenmesini sağlayan insanlar toplamıdır; bünyesinde emeği de barındırmaktadır (bu, İmparatorluk içindeki gerçek üretici güçtür) ama onunla sınırlı da değildir. Çokluk, İmparatorluk'u başka yollardan da besler;

Yersizleştirilme: Kültürün hayat bulduğu coğrafi yerin önemindeki azalma.

bunlar arasında İmparatorluk'un tüketicilik kültür-ideolojisinin müşterisi olmak ve daha da önemlisi, gerçekte bunun sunduğu pek çok şeyin tüketicisi olmak da yer alır. Kapitalizm ve onun proletarya ile ilişkisi gibi, İmparatorluk da çokluk ile onun yaratıcılığı ve üretkenliği üzerindeki bir asalaktır. Marx'ın proletaryası gibi (ancak bu teoride tamamen yok olmaktadır) çokluk da, İmparatorluk'ta yaratıcı olan bir güçtür. Tıpkı proletarya gibi çokluk da, karşıt bir İmparatorluk'un özerk yaratılışı sayesinde İmparatorluk'u devirmeye muktedirdir. Karşı-İmparatorluk da, İmparatorluk gibi, küresel akıntıların ve değişimlerin yarattığı ve küresel akıntılar ve küresel değişimler haline gelmekte olan küresel bir olgudur ya da öyle olmalıdır. Küreselleşme **yersizleştirilme**ye [mekândan bağımsız hale getirilmeye-*deterritorialization*] yol açar (ve çokluk'un kendisi de yersizleştirilmedeki bir güçtür ve yersizleştirilmiştir) ve yersizleştirilme de çokluk'un küresel kurtuluşu bakımından aslında bir gereksinimdir. Yani, yersizleştirilme sayesinde toplumsal devrim, Marx'ın da öngördüğü şekilde, belki de ilk kez, küresel düzlemde meydana gelebilir.

Bu yüzden, Hardt ve Negri, ister modern neo-liberal kapitalist emperyalizm ister postmodern imparatorluk olsun küreselleşme karşısında bir yandan kesinlikle eleştirel bir tutum takınırken diğer yandan küreselleşmede potansiyel bir ütopya da görür. Böylece kendi başına küreselleşme bir sorun olmaktan çıkar, onun emperyalizmde ve İmparatorluk'ta bürünmekte olduğu ya da büründüğü neo-liberal biçim sorun haline gelir. Söz konusu ütopik potansiyel ise her zaman orada durur; ancak geçmişte bu potansiyel ideolojik kontrol ve askeri kuvvet sayesinde modern egemen güçler tarafından alt edilmiştir. İmparatorluk ise artık bu kontrol pozisyonunu işgal eder ya da kısa süre sonra işgal edecektir; ancak bu potansiyeli bastırma ihtiyacı da, çokluk'un bu ütopik potansiyeli dile getirme ve ilan etme ihtiyacı tarafından dengelenir. Nihayet, küreselleşmede evrensel özgürlük ve eşitlik potansiyeli de bulunur. Dahası küreselleşme bizim, insanlık tarihinin büyük bölümünü niteleyen tekilcilik ve soyutlanmışlık düzlemine geri dönmemizi de önler. Bu süreçler, elbette, çokluk tarafından amaçlanan bir küresel değişimin engellenmesine de hizmet etmiş olacaktır. Daha da iyisi, küreselleşme ilerledikçe, bizi giderek daha fazla karşı-İmparatorluk yaratmaya doğru sürükler. Küresel olana böylesi bir odaklanma, Hardt ve Negri'nin, yerel olana ve buralardaki sorunlara ve potansiyele odaklanmaya yatkın olan diğer postmodernistlerle ve post-Marksistler ile Hardt ve Negri arasında bir ayrımın ortaya çıkmasına yarar.[22] Onların tersine Hardt ve Negri'ye göre, yerel olana ağırlık vermek, küresel düzlemde varolan temel sorunlarımızın ve kurtuluşumuzun kaynaklarının, İmparatorluk'ta yatmakta olduğunu görmemizi engeller.

Hardt ve Negri karşı-İmparatorluk da öngörür; ancak komünizm örneğindeki Marx gibi, bu yazarlar da böyle bir şeye nasıl ulaşılacağı ya da bunun neye benzeyeceği konusunda bir reçete sunmaz. Marx'ın gözündeki komünizm gibi, karşı-İmparatorluk da güncel pratiğin (*praxis*), özellikle de çokluk tarafından gerçekleştirilecek pratiğin içinden çıkacaktır. Karşı-İmparatorluk da küresel olmalıdır, her yerde olmalıdır ve İmparatorluk'a muhalefet etmelidir. Karşı-İmparatorluk, İmparatorluk çokluk'u kontrol etme kabiliyetini yitirdiği için giderek daha fazla mümkün gözüküyor. Bu yüzden İmparatorluk, gayretlerini (örneğin polis gücü kullanarak) ikiye katlamak zorunda kalıyor ve bu durum da çokluk'un harekete geçmesine ve karşı-İmparatorluk imkânlarının ortaya çıkmasına hizmet ediyor. Birer postmodernist olarak Hardt ve Negri, Marksist teoride olduğu şekliyle tek bir unsur üzerine odaklanmayı, özellikle kapitalizm tarafından sömürülmesi konusunda giderek bilinçlenen proleter devrimci unsurun önemini savunmayı reddediyor. Bunun yerine, bu türden unsur-olmayan, çokluk tarafından sergilenen terk

ediş, göç ve göçebelik gibi kolektif eylemleri öne çıkarıyorlar. Postmodern yönelimleriyle ve bu yönelimin bedene yaptığı vurguyla uyumlu şekilde, Hardt ve Negri yeni bir tür "barbarlık" savunuyor; ki bu, toplumsal cinsiyet, cinsellik ve estetik mutasyonlar (bedenlere yapılan dövmeler ve piercing'ler gibi) dünyasında ortaya çıkmaya başlayan türden yeni bedensel biçimleri de içeriyor. Bu türden bedenler dışsal kontrole boyun eğmeye daha az, yeni bir hayat yaratmaya daha fazla yatkın oluyor; işte bu da karşı-İmparatorluk'un temelini oluşturuyor. Böylece, devrimci kuvvet bilinçli unsurlar yerine yeni bedensel, fiziksel biçimler halini alıyor.

Hardt ve Negri üretim konusunda Marksist bir ilgiyi koruyor; ancak bünyesinde maddi olmayan, entelektüel ve iletişimsel emeğin de giderek önemli hale geldiği yeni bir üretim ve çalışma dünyasını da dikkate alıyorlar. Böylece, bu türden işlerle uğraşanlar, çokluk'un önemli ve sayısı giderek artan bir bölümü, üzerindeki kontrolün önemi de giderek artıyor. Ne var ki bu kesimler küresel iletişim ve ideoloji (özellikle medya) aracılığıyla kontrol edilirken, yine iletişim ve ideoloji sayesinde çokluk'un devrimci potansiyelinin ifade edilmesi de mümkün hale geliyor. İletişimde, yerkürenin her tarafına kolayca ve etkili bir şekilde akıyor olmak en kilit noktadır. Bu durum, İmparatorluk açısından kontrolü sağlamayı, üretimi küresel düzlemde örgütlemeyi ve bu iletişime içkin eylemlerini ve kendisini meşrulaştırmayı daha kolay hale getirir. Diğer taraftan, yine bu mekanizma sayesinde çokluk da sonuçta karşı-İmparatorluk'u yaratma imkânına sahip olabilir.

BÖLÜM ÖZETİ

Bu bölümde, neo-liberal teorinin küreselleşme üzerindeki etkisi inceleniyor. Neo-liberal teori ve aynı zamanda buna tepki olarak ortaya çıkan söylem, ekonomiyi ve politikayı önemli ölçüde etkilemiştir. Bu teori, bir bütün halinde ya da kısmen bir ideoloji olarak da görülebilir.

Neo-liberal teori, 1930'larda bireysel özgürlüğe bağlılık ile neo-klasik ekonominin bir bileşimi olarak ortaya çıktı. Piyasanın serbest işlemesi ve devletin buna asgari müdahalesi, teorinin köşe taşlarını oluşturuyordu. Büyük Bunalım döneminin sona ermesi, teorinin ikinci aşamasının gelişimine işaret etti; böylece iliştirilmiş liberalizm dönemine girilmiş oldu. Keynesçi ekonomiye dayanan refah devleti anlayışının etkisiyle piyasa, şirketler ve bireyler düzenleyici bir ortama yerleştirilmeye başlandı. Hayek ve von Mises'in liderlik ettiği Avusturya Okulu, bu tür müdahalelere karşı çıkan kararlı bir çaba başlattı. Chicago Üniversitesi'nin neo-liberal düşüncenin önemli bir merkezi olması ve burada Milton Friedman'ın vesayeti altında neo-liberallerin yetiştirilmesiyle birlikte bu hareket giderek büyümeye başladı.

Neo-liberal ekonomideki hayati mekanizma, "şok doktrini"nin uygulanmasıydı; bu doktrin de, endüstrinin özelleştirilmesi, deregülasyon ve sosyal refah programlarındaki kamu harcamalarının azaltılması gibi şok taktikleri ekonomiyi canlandırmak üzere tasarlanmıştı. Şili'deki ilk denemeler başarısızlığa uğrarken, bunun değişik versiyonları Thatcher ve Reagan hükümetleri tarafından sırasıyla İngiltere ve ABD'de uygulandı.

Daha sonraları dünyanın büyük bir bölümü neo-liberalizmi kabul etmeye zorlandı; en azından bir bölümü IMF ve Dünya Bankası'nın çabalarıyla, "yapısal uyum" denilen şok terapisinin belirli biçimlerini uyguladı. Bu kuruluşlardan borç para almak için yeterli sayılabilmek uğruna, bazı ülkeler ekonomilerini neo-liberal politikalar doğrultusunda yeniden yapılandırmaya mecbur kaldı. ABD'yle yakın ilişkisi yüzünden bu teori Washington Uzlaşması diye de anılıyordu. Yapısal uyum yaklaşımı, eşitsizliği artırdığı gerekçesiyle ciddi şekilde eleştirildi. Bu teori, ayrıca alternatif küreselleşme hareketlerinin muhalefetiyle de karşı karşıya kaldı.

Üçüncü aşama, neo-liberalizmden neo-konservatizme (yeni muhafazakârlığa) geçişi icap ettirmektedir; bu aşamada düzen ve ahlak konusunda çok sıkı bir bağlılık ve bunları dünyanın tamamına dayatma ihtiyacı söz konusudur. Potansiyel bir dördüncü aşama, hepsi de neo-liberal (ve yeni muhafazakâr) küreselleşmeye direnmeye mecbur işçileri ve ırksal, etnik ve toplumsal cinsiyete dayalı azınlıkları içeren organik, sol bir ittifakın gelişiminde yatıyor.

Neo-liberalizm koşullarında serbest piyasanın işleyişine son derece önem verilmektedir. Piyasaların üzerindeki her türlü kısıtlamanın kaldırılmasına yönelik yükümlülüğe vurgu yapılır. Serbest piyasalar, ayrıca bireylerin ekonomik refahına imkân tanıyan demokratik bir politik sistemle yapısal bir bağlantı içinde sunulur. Vergi indirimleri, ekonomideki yatırımları teşvik edici bir mekanizma olarak savunulur ve sonuç olarak, hükümetin özellikle sosyal refah harcamalarında kısıntıya gitmesi istenir.

Teoride "sınırlı hükümet" savunulsa da bu yaklaşım sermayenin ulusal sınırların ötesinde serbestçe hareket etmesi önündeki engellerin azaltılması ve iş çevrelerinin çıkarlarına yardımcı olunması bakımından devlet müdahalesinin yanında saf tutar. Devleti önemsiz kılmak yerine, neo-liberalizm, piyasanın işleyişine imkân tanımak amacıyla devletin işleyişini değiştirir. Friedman, bu tür engellerin kaldırılması sonucunda küresel bir oyun sahası olan dünyanın düzlenmiş olacağını ileri sürer. Bu durum da, herkesin *düz bir dünya*dan faydalanmasına yol açacaktır.

Polanyi'nin neo-liberalizm eleştirisi, laissez-faire (bırakınız yapsınlar) sisteminin devletin yardımıyla yaratıldığı gerçeğini vurgular. Kendi başına bırakıldığında, bu sistem toplumu yok edecek bir tehdit oluşturur. Serbest piyasalar, toplum tarafından sergilenen, ortak, doğal bir tepkiye sebep olur.

Neo-liberalizm, ekonomik refahla eş tutarak yaptığı, refah konusundaki sınırlı tanımlar yüzünden de eleştirilir. Teori ayrıca, kendi çıkarları için böyle bir ekonomik sistemi savunmakta olanları da gizlemektedir. Neo-liberal teorinin benimsenmesi çeşitli ülkelerde ciddi mali krizlere neden olmanın yanı sıra, aynı zamanda gittikçe metalaşmaya ve çevrenin önemsizleştirilmesine de yol açmaktadır.

Ong, *bir istisna olarak neo-liberalizm* ile *neo-liberalizmin istisnalarının* birbirinden ayrılması gerektiğinin altını çizer. Birinci duruma örnek olarak, piyasaların azami serbestliğe sahip olduğu özel ekonomik bölgeler gösterilebilir. Bu bölgelerin resmi kontrolleri ulus-devletin elinde bulunurken, fiili iktidar bu bölgelerde faaliyet gösteren ÇUŞ'ların elindedir. Neo-liberalizmin istisnaları ise iki uçludur. Devlet, bu istisnalar sayesinde neo-liberalizmin yol açtığı istikrarsızlıklar karşısında kendi yurttaşlarını koruyabiliyorken, aynı istisnalar neo-liberalizmin daha da kötü etkiler yaratması yönünde de kullanılabilir.

Fukuyama, neo-liberalizmi tarihin sonu olarak gösterir. Neo-liberalizm, sadece olumlu bir gelişme olarak değil, öngörülebilir bir geleceğin kaçınılmaz bir parçası olarak da değerlendirilir.

Neo-liberal teori, neo-Marksist düşünürlerin dolaylı ve açık eleştirilerine de maruz kalmıştır. Sklair, ulus-aşırı uygulamaları vurgular; bunlar ulus-aşırı şirketler, ulus-aşırı kapitalist sınıf ve kapitalizmin kültür-ideolojisi aracılığıyla sınırları aşabilecek uygulamalardır. Ulus-aşırı şirketler, kapitalist sistemin taleplerini karşılamak için gerekli olan tüketimci ideolojiyi geliştirmek ve pekiştirmek üzere, kapitalist sınıfı kullanmaktadır. Hardt ve Negri ise, emperyalizm ve İmparatorluk bağlamında küreselleşmenin neo-liberal biçimini eleştirir. Bu yazarlar, emperyalist imparatorluğun merkezsizleşmesi ve İmparatorluk'un yaratılması yönünde, emperyalizme postmodern bir dönemeç aldırır. Ne var ki Hardt ve Negri küreselleşme sürecinde olumlu bir potansiyelin bulunduğunu da savunur ve bu doğrultuda, aracısız kolektif eylemle karakterize edilen bir karşı-İmparatorluk öngörür.

TARTIŞMA SORULARI

1. Küreselleşme ve neo-liberalizm bir madalyonun iki yüzü müdür? Tartışınız.
2. Neo-liberal bakış açısından kaynaklanan olumlu gelişmeler nelerdir? Bu bakış açısının çeşitli akademik, politik ve ekonomik alanlarda popüler olmasının nedenlerini tartışınız.
3. Fukuyama'nın "tarihin sonu" tezini tartışınız. Güncel olaylar ışığında, neo-liberalizmin de sonuna tanıklık etmekte olduğumuz söylenebilir mi?
4. Polanyi'nin neo-liberalizm eleştirisini inceleyiniz. Bu eleştiri, Sklair ya da Hardt ve Negri'nin çalışmalarında sergilenen daha sonraki neo-Marksist eleştirilerden hangi yönleriyle ayrılmaktadır?
5. Büyük Çöküntü nedeniyle neo-liberalizmin "suçlanması" gerekir mi?

İLAVE OKUMALAR

Milton Friedman, *Capitalism and Freedom*, Chicago: University of Chicago Press, 1950.

David Harvey, *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford: Oxford University Press, 2005.

Johan Norberg, *In Defense of Global Capitalism*, Washington, DC: Cato Institute, 2003.

Naomi Klein, *The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism*, New York: Metropolitan Books, 2007 [*Şok Doktrini*, Çev. Selim Özgül, Agora Kitaplığı, 2011].

Narcis Serra ve Joseph E. Stiglitz (Der.), *The Washington Consensus Reconsidered: Towards a New Global Governance*, New York: Oxford University Press, 2008.

Robert J. Antonio, "The Cultural Construction of Neoliberal Globalization", George Ritzer (Der.), *The Blackwell Companion to Globalization*, Maiden, MA: Blackwell, 2007: 67-83.

Thomas Friedman, *The World is Flat: A Brief History of the Twenty-first Century*, New York: Farrar, Strauss and Giroux, 2005 [*Dünya Düzdür: Yirmi Birinci Yüzyılın Kısa Tarihi*, Çev. Levent Cinemre, Boyner Yay., 2006]

Karl Polanyi, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*, Boston: Beacon Press, 1944 [*Büyük Dönüşüm*, Çev. Ayşe Buğra, İletişim Yay., 2010]

Aiwha Ong, *Neoliberalism as Exception: Mutations in Citizenship and Sovereignty*, Durham, I\IC: Duke University Press, 2006.

Leslie Sklair, *Globalization: Capitalism and Its Alternatives*, Oxford: Oxford University Press, 2002.

Michael Hardt ve Antonio Negri, *Empire*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000 [*İmparatorluk*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, 2008].

NOT

1. Aslında, bu bir teori değil de bir meta-teori, yani pek çok özgül teori üzerinde şemsiye işlevine sahip bir teori olarak görülebilir. Ancak bu bölümde bunu esasen bir teori olarak ele alacağız; bkz. Ritzer (1991).
2. Başka bir Latin Amerika ülkesindeki neo-liberalizmin rolü hakkında, bkz. Babb (2001).
3. Ayrıca, bunun ABD'de New Orleans'taki Katrina Kasırgası ve sonrasında da kullanıldığını ileri sürüyor.
4. Pek çok kimse Washington Uzlaşması'nın yıprandığına ve artık revaçta olmadığına inanıyor; bkz. Held (2005: 95-113; Broad 2004: 129-54).
5. Burada azgelişmiş ülkeleri izleyenler kadar, kadınların da suçlu olduğu yönünde yorumlar içeren haberler yapmıştır.
6. Alıntılanan yer: Ferguson (2006: 70).
7. Alıntılanan yer: Ferguson (2006: 70).
8. Diğerleri de şunlardır: Dollar ve Fischer; Dollar ve Kraay (2002: 195-225); ayrıca bkz. Fischer (2003: 1-30).
9. www.freetheworld.com/release_html; Easterly
10. (2006a: 29-41). Daha geneli için bkz. Easterly (2006b). Bir kapitalist olmasına rağmen Soros (2000) da bu düşünceyi, özellikle serbest piyasanın ortak çıkarları ve demokratik bir toplumu dikkate alacağı yönündeki düşünceyi eleştiriyor.
11. Başka bir argüman da şudur: Hükümet harcamalarındaki artışlar aşağı sosyal sınıflardan olanlara damla damla akabilecektir.
12. Bu Karl Marx'ın bir kavramıdır; bkz. Ritzer (2008c: 61).
13. Pek çok eleştiriden birisi için bkz. Steingart (2008).
14. Pek çok kimse Polanyi'nin düşüncelerini günümüz dünyasına uygulamıştır. Bkz. örneğin, Munck (2006: 175-86; Da Costa ve McMichael 2007: 588-602).
15. www.margaretthatcher.org/speeches.
16. Kibutz, sosyalist ilkelere göre işleyen ve genellikle tarıma dayalı bir kolektiftir.
17. Fukuyama (1989). Yeniden Basım: Tuathail, Dalby ve Routledge (1998: 114-24).
18. www.france24.com/en/20080926.
19. www.france24.com/en/20080926.
20. Hardt ve Negri bu terimi başkalarından farklı şekilde kullanır; bunları Auge ve Ritzer örneklerinde tartışacağız (bkz. Bölüm 9). Bunların anlamı Castells'in (yer mekânları'na karşıt olarak) "akıntı mekânları" kavramına daha yakındır.
21. Burada Hardt ve Negri, Foucault'dan etkilenmiştir.
22. Örneğin bkz. Seidman (1991: 131-46; Antonio 1991: 154-63).

BÖLÜM

6

KÜRESEL POLİTİK YAPILAR VE SÜREÇLER

Ulus-Devletin Politik Süreçleri ve Akıntıları Üzerine

- Ulus-Devlete Yönelik Tehditler

Ulus-Devleti Savunanlar

"Hayali Cemaat"

Küresel Ulus-Devlet İlişkilerindeki Değişim

Diğer Küresel Politik Gelişmeler ve Yapılar

- Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam)
- Birleşmiş Milletler
- Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (IAEA)
- G8

Bölgesel Politik Örgütlenmeler

- Amerikan Devletleri Örgütü (OAS)
- Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN)
- Afrika Birliği (AU)

Küresel Yönetişim

Sivil Toplum

- Uluslararası Hükümet Dışı Örgütlenmeler (INGO'lar)
- INGO'lar ve Küreselleşme

Diğer Oyuncular

Bölüm Özeti

Bu bölümün odak noktasını, küreselleşmenin içerdiği politik yapılar teşkil ediyor.[1] Ne var ki bütün yapılar gibi bunlar da genellikle birer süreç (ve akıntı) olarak ya da bir dizi süreci kapsayan halleriyle ele alındığında daha iyi incelenebilir. Sözgelimi, bir ulus-devlet ya da bürokrasi genellikle bir yapı olarak düşünülür; ancak esasında bu da kendi bünyesinde meydana gelen süreçlerin (iletişim, karar verme vb) toplamıdır. Başka bir şekilde ifade edecek olursak, yapılar "katılaşmış akıntılar" olarak görülebilir. Yine de, dikkatimizi politik yapılara çevirmeden önce, bizatihi politik akıntılar konusunda biraz daha anlaşılır olmaya ihtiyacımız var.

POLİTİK SÜREÇLER VE AKINTILAR ÜZERİNE

Bu bölümde küreselleşmede önemli bir dizi politik yapının gelişimine ve niteliğine vurgu yapılacak; öte yandan, çağdaş küreselleşmeyi kavramada önemli, farklı türde pek çok ayırt edilebilir politik süreç ve akıntı da bulunuyor. Aslında bu kitapta baştan sona tartışılmakta olan, neredeyse bütün akıntıların politik nitelikte olduğu ve her türden politik yapı bakımından büyük önem taşıdığıdır. Bunlardan bazıları elbette diğerleri karşısında daha doğrudan bir önem taşımaktadır.

- İnsanların, özellikle mültecilerin ve yasadışı göçmenlerin küresel akıntısı (Bölüm 11), ulus-devletin ve onun sınırlarının korunmasında doğrudan bir tehdit oluşturur.
- Petrol ve su kaynaklarındaki azalmayla bağlantılı olarak beliren bir kriz (Bölüm 8), mevcut hükümetlerin devrilmesine yol açabilecek isyanlara ve belki de ayaklanmalara sebep olabilecek bir tehdit yaratır.
- ÇUŞ'ların hâkim olduğu ekonomik akıntıları kontrol etme kapasitesi olmayan ulus-devlet ve aynı zamanda dünyayı silip süpürmekte olan mevcut ekonomik ve mali kriz (Bölüm 8) de ulus-devlet için (örneğin, Doğu Avrupa'dakiler için) derin tehditler yaratır.
- Her türden çevre sorununun (Bölüm 12), özellikle de küresel ısınmayla ilgili olanların, politik istikrarsızlığa yol açması kuvvetle muhtemeldir.
- Sınır tanımayan hastalıklar (Bölüm 13), özellikle Afrika'daki sıtma, verem ve AIDS, politik yapılar için de tehlike yaratır.
- Savaş (Bölüm 13); ulus-devletleri, özellikle kaybeden tarafta yer alanları, tehdit eden en belirgin küresel akıntıdır.
- Küresel eşitsizlikler (Bölüm 14 ve 15), özellikle derinleşen ve çoğalan Kuzey-Güney ayrılığı, yoksul ülkeleri, zengin ülkeler karşısında bir cehennem çukuru haline getirme tehdidi taşır.
- Terörizm (Bölüm 13), kendisine yönelmiş olan ülkeler bakımından açıkça bir tehdit olarak değerlendirilir (bu yüzden de ABD "teröre karşı savaş"tan söz ediyor).

Dolayısıyla, bu kitabın önemli bir bölümü politik süreçleri ya da doğrudan veya dolaylı olarak politikayla ilgili süreçleri ele alıyor. Ek olarak, küresel sorunlarla uğraşan çeşitli girişimlere ilişkin tartışmalara da yer veriliyor, (özellikle Bölüm 16), ki bu tartışmaların pek çoğu da (örneğin ticaretin korunması ve liberalleşme; politik saydamlığın ve hesap verme zorunluluğunun artırılması yönündeki çabalar) politik bir nitelik taşıyor. Nihayet politik yapılar (örneğin ulus-devletler, BM), geniş çapta küresel akıntıları da başlatabiliyor (örneğin Zimbabwe'de Robert Mugabe hükümetinin desteklediği şiddet, milyonlarca insanın bu ülkeden kitlesel göçüne yol açmıştır).

ULUS-DEVLET

Westphalia Antlaşması (1648) Avrupa'daki Otuz (ve Seksen) Yıl Savaş(ların)ı sona erdirmiş ve kendi çekirdeği olarak egemen devletleri tanıyan uluslararası bir sistem kurmuştu. Demek ki yeni olan şey egemen devletler değil (sözgelimi mutlakıyetçi devletler uzun süreden beri vardı), bunların Westphalia Antlaşması'yla tanınmasıydı. Anlaşma büyük ölçüde, politik bakımdan devletlerin yasal düzlemde eşit olarak değerlendirilmeleri, kendi kaderlerini tayin hakkının tanınması ve bunların da başka egemen devletlerin içişlerine müdahale etmelerinin önlenmesini sağlayan bir düzenleme olarak yorumlanmaktaydı. Westphalia'ya ilişkin bu geleneksel yorumunu eleştirenler ise, özgün anlaşmada bu yoruma dair hiçbir şeyin bulunmadığını ama daha sonraları devlet sistemini destekleyenler tarafından böyle okunmak istendiğini savunuyor. Dahası, bu türden bir yorumun, başta I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı olmak üzere bir dizi savaşı, devletler arasında çatışmalı ve anarşik bir ilişkiyi başlattığını ileri sürüyorlar. Bununla birlikte, ulus-devletler[2,3] küreselleşme çağına dek ya da en azından bazı gözlemcilerin gözünde (ki ben de bunlar arasında yer alıyorum[4]) ulus-devleti önemsizleştirecek küresel süreçler başlayana dek, üstünlüğünü muhafaza etti (Hayman ve Williams 2006: 521-41).

Ulus: Ortak soy, kültür, dil ve toprak birliğiyle bağlanmış toplumsal grup.

Ulusal kimlik: Akışkan ve dinamik bir kolektif kimlik biçimi; topluluk üyeleri diğer gruplardan farklı olduklarına inanır.

Ulus-devlet, elbette iki temel bileşenden meydana geliyor: "ulus" ve "devlet". **Ulus**, "ortak bir soy, kültür, dil ve toprak birliği sayesinde [ya da bunlara rağmen] birbirine bağlanmış toplumsal bir grubu ifade eder" (Cerny 2007: 854). Bu bağlamda **ulusal kimlik** de aynı derecede önemlidir; bu da "bir topluluğun, kendi üyelerinin onları diğer gruplardan farklı kılan bir dizi niteliği paylaştığı yönünde öznel inancı üzerine kurulan, akışkan ve dinamik bir kolektif kimlik biçimidir" (Guibernau 2007: 849-53). Ortaçağda ulus kavramı son derece dar bir çerçevede (örneğin bölgesel olarak) ele alınırdı; on yedinci yüzyıldan itibaren, bu kavram, **ulusçuluk** (milliyetçilik) kavramına yol açacak şekilde birçok odak (politik liderler, bürokratlar, burjuvazi, proletarya, entelektüeller vb) tarafından genişletildi ve yaygınlaştırıldı. Ulusçuluk ise, ulusu politik bir yapının, özellikle bir devletin temeli yapmayı amaçlayan bir doktrin ya da politik harekettir. **Devlet** de, feodal sistemin çöküşünün hemen ardından yeni bir kurumsal biçim olarak ortaya çıktı. Devlet, (örneğin, şehir-devletlerine kıyasla) daha merkezi bir kontrol biçimine imkân tanıyordu ve "feodal, kişisel ya da dinsel yaptırımlar yerine artan bir şekilde vergilerden sağlanan kaynaklar ve kendine ait kurallarıyla, diğer sosyoekonomik hiyerarşilerin dışında, bunlardan görece özerk devlet memurlarının bulunduğu" örgütsel yapıyı geliştirdi (Cerny 2007: 855). Devleti tanımlayan başka bir şey de onun egemenlik konusundaki talebiydi. Bu özellik, hem içeride (örneğin vergi toplama) hem de dışarıda (örneğin diğer devletlerle ilişki kurma, savaş açma vb) kolektif eylem sürdürme kabiliyetini de içermekteydi. **Ulus-devlet** bu yüzden,

Ulusçuluk: Ulusu politik bir yapının temeli kılmayı amaçlayan doktrin ve (veya) politik hareket.

Devlet: Diğer sosyoekonomik hiyerarşilerin dışında ve bunlardan görece özerk memurlara sahip örgütsel yapı.

Ulus-devlet:
Devletin örgütsel yapısıyla birlikte kendilerini bir ulus olarak tanımlayan altgrupları bütünleştirir.

devleti oluşturan örgütsel yapıyla birlikte kendilerini bir ulus olarak tanımlayan altgrupların bir bütünleşmesi olarak da görülebilir.

ULUS-DEVLETE YÖNELİK TEHDİTLER

Westphalia mirasının bir sonucu olarak, ulus-devleti özerk, az çok kendi kendine yeten[5] bir oluşum olarak değerlendirmeye başladık; ancak aslında bunu kesen pek çok küresel süreç (bunları aşağıda ve bu kitabın tamamında ele alacağız) ulus-devletin asla bu türden bir "yeterlilik" taşımadığını ve taşımamış olduğunu gösteriyor. Neticede, bir gözlemci (ki onunla ben de aynı fikirdeyim) "devletin günümüzde artık son derece tabi ve istikrarsız" olduğu sonucuna varıyor (Cerny 2007: 854).

Küresel akıntılar ve süreçler

Ulus-devlet, küresel ekonominin ve küresel ekonomik akıntıların tehdidine özellikle maruz kalıyor. Bu konuda aşırı bir iddia Ohmae tarafından ileri sürülmüştür. Ohmae şunu savunmaktadır: "Rahatsız edici gerçek şudur ki, küresel ekonomi bağlamında, ulus-devletler artık figüranlardan biraz daha fazla role sahiptir" (1996: 12). Burada, ulus-devletlerin kontrol edemediği sınırsız bir küresel ekonomiden söz ediliyor.

Benzer iddia, Strange tarafından da ortaya atılmıştır. O da, ulus-devletteki gerilemenin, teknolojik ve mali değişikliklerin yanı sıra "ulusal ekonomilerin tek bir küresel piyasa ekonomisiyle bütünleşmesinin hızlanmasına" bağlı olduğunu savunuyor (Strange 1996: 13-14). Ulus-devletler bir zamanlar piyasaları kontrol etmiş olsalar da, artık piyasalar genellikle ulus-devletleri kontrol ediyor. (Sonraki iki bölümde bu ekonomik faktörlere ilişkin daha fazla şey söyleme imkânına sahip olacağız.) Bu bağlamda, Strange, Westphalia sistemini ele almakta ve ona "Westfailure" ["Batı-başarısızlığı"] adını vermektedir. Böyle demesinin sebebi, devletin mali sistemi denetleme (Asya mali krizinden söz ediyor; ama Büyük Çöküntü daha iyi bir örnek teşkil etmektedir), çevreyi koruma ve toplumsal eşitsizlikle başa çıkma konusundaki başarısızlığıdır (Strange 1999: 345-54).

Ulus-devletin özerkliğini tehdit eden pek çok çeşitli faktör de söz konusudur; bunlar arasında bilgi akışları, yasadışı göçmenler, yeni toplumsal hareketler, teröristler, suçlular, uyuşturucular, para (aklanan kara para ve diğer mali araçlar dahil), seks ticareti ve başka pek çok şey de yer alır. Bu akıntıların pek çoğu, her türden teknolojinin geliştirilmesi ve sürekli yenilenmesi sayesinde mümkün kılınıyor. Ulus-devlet, ayrıca, büyük ölçüde ulus-devletlerin kontrolü dışında faaliyet gösteren küresel ve ulus-aşırı örgütlenmelerin (örneğin, AB) artan gücü yüzünden de zayıflıyor. Bir başka faktör ise, ulus-devletin kendi kendine baş edemediği ya da baş etmeye gücünün yetmediği küresel sorunların (AIDS, tüberküloz, küresel ısınma; bkz. Bölüm 12 ve 13) büyümesidir. Daha özgül bir tarihsel faktör ise, bazı ulus-devletleri birleştiren ya da en azından bir arada tutan güçlü bir odak olan Soğuk Savaş'ın sona ermesidir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Yugoslavya'nın dağılması buna örnek olarak verilebilir. Başlıca örnek ise Sovyetler Birliği'nin pek çok bağımsız devlete (Rusya, Ukrayna, Gürcistan vb) bölünerek dağılmasıdır. Ayrıca, "başarısız devletler" de (Boas ve Jennings 2007: 475-85) (örneğin Somali) söz konusudur; bunlar da aslında işlerliği olan ulusal hükümetlere ve devletlere sahip değildir ve dağılma aşamasındadır (Li 2002: 1-20). Açıkçası, başarısız devletler ve dağılmakta olan devletler kendi sınırlarını uygun şekilde koruyabilecek konumda değildir.

Bu durumu en açık şekilde özetleyebilmenin bir yolu, ulus-devletin artık giderek *geçirgen* hale geldiğini söylemektir. Pek çok kanıt tarafından destekleniyor gibi görünse de, gerçek şudur ki, hiçbir ulus-devlet daha önceden de kendi sınırlarını tamamen kontrol etme gücüne sahip olmamıştır (Bauman 1992: 57). Dolayısıyla, yeni olan, ulus-devletin geçirgenliği değil, asıl yeni bu geçirgenlikteki ve ulusal sınırlardan geçme yeteneğine sahip akıntı çeşitlerindeki çarpıcı *artıştır*.

Uluslararası insan hakları

Ulus-devletin özerkliği karşısındaki bir başka tehdit ise, uluslararası insan haklarına artan ilgidir (Chatterjee 2008; Elliott 2007: 343-63; Fredman 2008). Aslında "bireylerin yaşama, güvenlik ve refah hakkı" olarak tanımlanan (Turner 1993: 489-512; 2007a: 591) insan hakları konusu, önemli bir küresel mesele olarak ortaya çıkmıştır. Bu haklar evrensel olduğundan, ulus-devletin bunları yürürlükten kaldıramayacağı ileri sürülmektedir.[6] Sonuç olarak, küresel insan hakları toplulukları, insanlara egemen devletler bünyesinde (örneğin, terör sanıklarına yapılan işkence) ve egemen devletler arasında neler yapıldığını (örneğin yasadışı insan ticareti [Farr 2005]) sorgulama hakkına sahip olduğunu ileri sürmektedir. Böylece, bu açıdan bakacak olursak, insan hakları devletin yetki alanında olmayan küresel bir sorundur (Levy ve Sznaider 2006: 657-76). Dahası, bununla kastedilen, bir devlet insan haklarını ihlal ettiğinde ya da bir devlet sınırları içinde bu tür bir ihlal meydana geldiğinde ve bu ihlal karşısında söz konusu devlet gerekli tutumu takınmadığında, uluslararası topluluğun buna müdahale edebileceğidir ve müdahale etmesi gerektiğidir. Küresel ölçekte insan haklarıyla ilgili kaygılar Holocaust'a (Bauman 1989) ve diğer yirminci yüzyıl vahşetlerine bir tepki olarak ortaya çıkmış ve 10 Aralık 1948 tarihinde, BM Genel Kurulu, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni onaylamıştır. Aşağıda bu Bildirge'nin ulus-devletle en fazla ilişkili bazı maddeleri yer alıyor:

Madde 1

Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğar. Akıl ve vicdanla donatılmışlardır; birbirlerine kardeşçe davranmalıdırlar.

Madde 2

Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayrım gözetmeksizin bu Bildirge ile ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir.
Ayrıca, ister bağımsız ister vesayet altında veya özerk olmayan ya da başka bir egemenlik kısıtlamasına tabi ülke yurttaşı olsun, bir kimse hakkında, uyruğunda bulunduğu devlet veya ülkenin siyasal, hukuksal veya uluslararası statüsü bakımından hiçbir ayrım gözetilmeyecektir.

Madde 13

(1) Herkesin bir devletin toprakları üzerinde serbestçe dolaşma ve oturma hakkı vardır.
(2) Herkes, kendi ülkesi de dahil olmak üzere, herhangi bir ülkeden ayrılma ve ülkesine yeniden dönme hakkına sahiptir.

Madde 15

(1) Herkesin bir ülkenin yurttaşı olmaya hakkı vardır.
(2) Hiç kimse keyfi olarak yurttaşlığından veya yurttaşlığını değiştirme hakkından yoksun bırakılamaz.

Madde 19

Herkesin, düşünce ve ifade özgürlüğü hakkı vardır. Bu hak müdahale olmaksızın bir düşünceye sahip olmayı; ülke sınırları söz konusu olmaksızın, bilgi ve düşünceleri her yoldan araştırma, edinme ve yayma hakkını içerir.

Madde 22

Herkesin, toplumun bir üyesi olarak, sosyal güvenlik hakkı vardır. Ulusal çabalarla ve uluslararası işbirliği yoluyla ve her devletin örgütlenmesine ve kaynaklarına göre, herkes onuru ve kişiliğinin özgürce gelişimi için gerekli olan ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının gerçekleştirilmesi hakkına sahiptir.

Madde 30

Bu Bildirge'nin hiçbir hükmü, herhangi bir devlet, topluluk veya kişiye, burada açıklanan hak ve özgürlüklerden herhangi birinin yok edilmesini amaçlayan bir girişimde veya eylemde bulunma hakkını verecek şekilde yorumlanamaz.

Bu Bildirge'de ve maddelerinde açık olan şey şudur: İnsan hakları ulus-devletten önce gelmektedir ve BM de en azından bu sorunlar kapsamında devlet üzerinde kontrol sağlamayı amaçlamaktadır.

Son yıllarda, insan haklarına ilginin artmasının en azından kısmen bir sonucu olarak dünyanın dört bir yanında daha fazla insan kendini küresel yurttaşlar olarak tanımlamaya ve dünyanın çeşitli yerlerindeki insan hakları ihlalleri karşısında endişe duymaya başladı. 2002 yılında, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (UCM) [International Criminal Court (ICC)] kurulmasıyla birlikte, insan hakları ihlaliyle suçlananların yargılanması ve cezalandırılması için bir imkân yaratılmış oldu. Ne var ki böyle bir uluslararası sistem kimileri tarafından ulus-devletin egemenliğine yönelik bir tehdit olarak görüldü (Sorensen 2007: 1075-8). Sonuçta, bunlardan birisi olan ABD, UCM'yi tanımayı reddetti.

"Savaşın gölgeleri"

Carolyn Nordstrom, ulus-devletlere yönelik farklı türden bir tehdit gözlemlemiş ve buna da "savaşın gölgeleri" adını vermiştir. Savaşın gölgeleri, "*resmi olarak* tanınmış devlet temelli kanalların dışına doğru hareket eden devletler arası bir dizi karmaşık ekonomik ve politik bağlantılar" olarak tanımlanıyor (Nordstrom 2004: 106). Bu kavram, ulus-devletle sınırlı değil ve onun tarafından da sınırlanmıyor; bu açıdan, özellikle azgelişmiş ülkelerde "devlet-dışı" süreçler (yani resmi devlet kanallarının dışında var olanlar; örneğin, karaborsa mal akıntıları) büyük önem taşıyor. Böyle oluşan çok sayıda akıntı (örneğin, tıbbi ürünler), bu ülkelerin gelişimine katkıda bulunuyor ve onları ulus-aşırı ve kozmopolit tüketim mahallerine bağlıyor. Nordstrom şu sonuca ulaşmıştır:

> Devlet-dışı sistemlerdeki bu mutlak güç, küresel ekonomik ve politik gerçeklikleri şekillendirme gücü, devlet otoritesinin kısmi niteliğini sergiler. Ve bu da devletin gücünün her şeyin üzerinde olmadığını; ama sadece bir topluluk ona inanırlık bahş ettiği için varolan itinayla kurgulanmış bir yanılsama olduğunu gösterir.
> Hiçbir iktidar sistemi mutlak surette hüküm süremez; dünyada hiçbir egemenlik nihai değildir. (2004: 235)

Nordstrom, "devlet-dışı" olana büyük bir önem atfetmiştir. Bir yanda, ulus-devlet çöktüğünde, bu coğrafyada yaşayan insanlar hayatta kalabilmek için, insanları ve ülkeleri küresel düzlemde bağlayan devlet-dışı ağlara yaslanır. Bunlar, en aşırı koşullara bile uyum sağlama kabiliyetine sahip çok esnek sistemlerdir. Diğer yanda, devlet-dışı olanların (örneğin, el-Kaide gibi) ulus-devletlere daha büyük tehditler yöneltmesi sık rastlanılan bir durumdur; bu ulus-devletlere başka ulus-devletler karşısında süper güç konumunda olanlar da (günümüzde bunun tek örneği ABD'dir) dahildir. "Devlet-dışı toplulukların sömürgeci dünyayı yenmiş olduğu tarihe baktıklarında, insanlar devlete meydan okumanın ve bir süper güçle savaşmanın en etkili yolunun devlet-dışındakiler olduğunu öğrenmiştir" (Nordstrom 2004: 249).

Ulus-aşırı müzakere toplulukları

Ulus-devlete yönelik çok farklı türden bir tehdit de ulus-aşırı müzakere topluluklarının (UMT) [transnational discourse communities-TDCs] gelişiminde yatmaktadır (Bisley vd 2002: 199-212). Müzakere düzleminde, UMT'ler "yerel ve küresel arasında artan bir bağlantısallığı" içerir (Bisley vd 2002: 199). Yine başka bir etki alanında ulus-devletteki gerilemeyi, hem bu devletlerin bünyesindeki yerel yönetimler için bu türden bir müzakerenin kaynağı hem de bu devletlerin bu diyalog akışını engellemedeki yetersizliğinin kanıtı olarak göstermeye hizmet ederler. Bu şekilde, örneğin ABD'deki Phoenix ile Almanya'daki Bremen gibi birbirlerine çok uzak şehirler, bir UMT olan Bertelsmann Network sayesinde kendi şehirlerini yönetme konusundaki fikirleri doğrudan paylaşmış olur. Buradaki önemli nokta, bu iki şehri etkileyen şeyin, bünyelerinde yer aldıkları ulus-devletler (ABD, Almanya) değil de, işte bu ağ ve bunun yaydığı yönetsel düşünceler olmasıdır.

Bertelsmann Network nispeten küçük bir UMT'dir. Bundan çok daha büyük öneme sahip örgütlenmeler ise Dünya Bankası ve IMF ile bunların gerçekleştirdiği müzakerelerdir. Ayrıca, UMT olan çeşitli profesyonel ve uzman örgütlenmeler de vardır. Bu müzakere toplulukları, dünyanın dört bir yanında çeşitli bölgelerdeki yerel yönetimlerin niteliğini doğrudan etkilemektedir.

ULUS-DEVLETİ SAVUNANLAR

Yukarıdaki tutuma itiraz edenler de vardır. Öte yandan, küresel sahnede ulus-devletin başrolü oynamayı sürdürdüğünü (Gilpin 2001), küreselleşmeyle yüzleşmede en azından bazı güçlerini hâlâ koruduğunu (Conley 2002: 378-99), ulus-devletlerin küreselleşme karşısında etkinlikleri bakımından farklılık gösterdiğini (Mann 2007: 472-96) ve ulus-devletin çöktüğü yönündeki iddiaların büyük ölçüde abartıldığını ileri süren argümanlar da söz konusudur.[7]

Daniel Beland, "gelişmiş endüstri toplumlarında devletin rolünün sürdüğünü ve hatta arttığını" savunuyor (Beland 2008: 48). Kolektif güvensizliğin kaynağı dört önemli odak nedeniyle, devlete dair daha büyük taleplerin olduğunu söylüyor: terörizm (bkz. Bölüm 13), dış kaynak kullanımı ve küçülmeye dönük baskılar gibi sorunlara ve güncel ekonomik krizlere yol açan ekonomik küreselleşme (bkz. Bölüm 8), göç nedeniyle ulusal kimliğe yönelen tehditler (bkz. Bölüm

11) ve AIDS gibi küresel hastalıkların yaygınlaşması (bkz. Bölüm 13). Dahası, devlet yalnızca bu tehditlere karşı koymakla kalmıyor; aynı zamanda bu tehlikeleri abartmayı ve hatta tehlikeler yaratmayı ve böylelikle yurttaşlarının daha güvensiz olmasını kendi çıkarına uygun buluyor (Glassner 2000). Bunun güzel bir örneği, 2003 yılındaki Irak Savaşı'ndan önce ABD ve İngiliz hükümetlerinin argümanlarıydı; onlara göre Saddam Hüseyin kendileri için doğrudan bir tehdit oluşturan Kitle İmha Silahları'na (KİS) sahipti. Hatta ABD, Irak'ın, denize kıyısı olan Amerikan şehirlerine ölümcül kimyasal ve biyolojik maddeler taşıyan varilleri bırakacak gemileri olduğunu dahi ileri sürmüştü (Isikoff ve Corn 2006). Bu türden aşırı beyanlarla yaratılan müşterek güvensizlik ortamı, kamuoyunu Irak'ın işgali ve Saddam Hüseyin'in alaşağı edilmesi konusunda ikna etmeye yaramıştı.

Ulus-devlete destek veren bu argümanın diğer yönü ise şöyledir: Çeşitli türden küresel süreçler kimilerinin sandığı kadar güçlü değildir. Sözgelimi, küresel ekonomi, ABD dahil pek çok ülke *bünyesindeki* ekonomilerle kıyaslandığında gerilemektedir. Bir başka örnek de, ABD ve diğer ülkelerin geçirgenliğine kanıt olarak gösterilen göçlerin, on dokuzuncu yüzyıl sonları ile yirminci yüzyıl başlarında çıktığı zirveden artık aşağı doğru somut şekilde *inişe geçmekte* oluşudur (Gilpin 2001).

Bununla bağlantılı bir başka nokta da, küreselleşmeyi basitçe ulus-devlete yönelik bir tehdit, onu sınırlandıran bir şey olarak değerlendirmenin yanlışlığıdır; küreselleşme, ulus-devlet için aynı zamanda bir *imkân* da olabilir (Conley 2002: 378-99). Sözgelimi, küreselleşmenin talepleri Avustralya toplumunda gerekli değişiklikleri (en azından neo-liberal bir bakış açısıyla) gerçekleştirmede bir temel olarak kullanılmıştı; bu da özellikle ülkeyi korumacılıktan uzaklaştırmak ve (neo-) liberalizme yönlendirerek kamu kuruluşlarını özel sektöre devretmek ve toplumsal refahı yeniden yapılandırmak suretiyle sağlanmıştı. Bu durumda, küreselleşme söylemi, özellikle de onun ve sonuçlarının abartılması, bu türden değişimlere arzulu politikacıların işine gelmişti. Bir başka deyişle, Avustralya'nın politikacıları küreselleşmeyi Avustralya toplumunda reform yapmak için bir ideoloji olarak kullanmışlardı.

"HAYALİ CEMAAT"

Hayali cemaat: Bir ulus esas olarak insanların zihinlerindeki bir dizi düşünce olarak var olur.

Küreselleşme tarafından devre dışı bırakılmış olsa da olmasa da, ulus-devlet önemini korumaktadır. Ulus-devlet üzerine özellikle küreselleşme çağında kafa yorarken, bunun "doğal" bir olgu değil de toplumsal ve politik bir yapı olduğunu akılda tutmamız gerekir. Bunun anlamı da şudur: Ulus-devlet, sözgelimi, ABD'nin ilk liderlerinin başlangıçtaki bağımsız eyaletleri birleşik bir ulus-devlet şeklinde kaynaştırmalarında olduğu gibi, kelimenin gerçek anlamıyla yaratılmak zorundaydı. Bunun bir başka anlamı da, ulus-devletin hem içinde yer alanlar hem de dışında kalanlar tarafından, böyle bir kendilik olarak tanımlanması demektir. Bu da çeşitli biçimlerde meydana gelebilir; ancak ulus-devlet birliğine ilişkin önemli görüşlerden birisi, Benedict Anderson'ın (2006) **hayali cemaatler** [topluluklar] kavramıdır.

Anderson (2006: 6), ulusu, "hayali bir politik cemaat" olarak *tanımlıyor*. Açıkçası bu, Anderson'a göre, bir ulusun esas olarak düşünceler dünyasında, insanların zihnindeki bir tahayyül olarak var olduğu anlamına geliyor. Anderson, hayali bir ulusa dört özellik atfediyor. İlk olarak, hayal edilmiştir çünkü çok küçük topluluklar hariç insanlar ancak sınırlı sayıda benzer-

leriyle yüz yüze ilişkiye girebilir. Dolayısıyla bazı insanlar, muhtemelen çok sayıda insan, kişisel ilişki imkânına sahip olamayacaklarından, diğerlerinin kim olduklarını, neye inandıklarını, bunları bir arada tutan şeyin ne olduğunu ancak zihinlerinde canlandırabilir. İkincisi, bu hayal de sınırlı olmak durumundadır; "çünkü bunların en büyükleri dahi, bir milyar insanı kapsamış olsa bile, esnek ama belirli sınırlara sahiptir ve bu sınırların ötesinde de başka uluslar bulunmaktadır. Hiçbir ulus kendisini insanlığın tümüyle örtüşüyor olarak hayal etmez" (Anderson 2006: 7). Üçüncüsü, ulus-devlet *egemen*, yani özgür bir şey olarak hayal edilir. Son olarak, bir *cemaat* olduğu tahayyül edilir; "çünkü, her birinde fiilen geçerli olan eşitsizlik ve sömürü ilişkileri ne olursa olsun, ulus her zaman derin, yaygın bir yoldaşlık olarak düşünülür" (Anderson 2006: 7).

Anderson, on sekizinci yüzyılı ulusun ve ulusçuluğun (kendi tanımladığı haliyle) ortaya çıkışının başlangıcı olarak görüyor ve bu durumu "matbuat kapitalizmi" başlığı altında topladığı iki önemli gelişmeye bağlıyor: modern roman ve modern gazete. Modern romanda önem taşıyan husus, aktörün "homojen, içi boş bir zamanda" takvimsel bir çizgide hareket etmesidir. Bu durumun "tarih boyunca aşağı (ya da yukarı) doğru ilerleyen sıkı bir cemaat olarak tasarlanan ulus düşüncesiyle kesinkes benzerlik taşıdığını" söylüyor (Anderson 2006: 26). Romanlarda, genel olarak, betimledikleri sosyolojik atmosferde hareket eden karakterlerin tahayyülü olduğu kadar ulusal bir tahayyül de vardır.

Gazete örneğine gelirsek, burada da benzer bir durum vardır: Okur gazete sayfalarına yansıyan şeylerin takvime uygun geliştiği anlayışıyla hareket eder. Bu durum, bir cemaat hakkında, örneğin Darfur'daki mülteciler hakkında, günler boyunca peş peşe okunan haberde de geçerlidir. Ancak, belli bir süre gazetede bu konuda hiçbir haber çıkmasa da aynı şey söz konusudur. Okur, Darfur cemaatinin hayatını idame ettirdiğini farz eder ve bu yüzden Darfur hakkındaki haberler bir kez daha yayımlandığında bu "hikâye"yi yeniden aklına getirme konusunda pek sıkıntı çekmez (dikkat edilirse, burada bir roman ile bir haber benzer doğrultudadır). Buna ek olarak, çok sayıda insan belli bir günde gazeteyi satın almış ve okumuştur; okur da kendisini aynı haberleri okuyan daha büyük bir cemaatin bir parçası olarak hayal etmiştir.

Hayali ulusun ortaya çıkışında, romanların ve gazetelerin kitlesel satışı ve dağıtımı hayati bir önem taşımaktaydı. Bunların sadece seçkinlerin dilinde (örneğin, Latince) ya da pek çok farklı lehçede değil de sınırlı sayıdaki basım diliyle yayımlanmış olması da ayrıca çok önemliydi. İşte bu sayede, daha önce birbirini anlamaları mümkün olmayan insanlar

> giderek kendi dillerini konuşmakta olan yüz binlerce, hatta milyonlarca başka insanın olduğunu ve aynı zamanda *sadece bu yüz binlerce* ya da milyonlarca insanın böyle bir aidiyeti olduğunu fark etmeye başladı. Matbuat aracılığıyla birbirine bağlanmış olan bu benzer okurlar, kendi dünyevi, özel ve görülür hale gelmiş görünmezliklerinde, ulusal bakımdan hayal edilmiş cemaatin embriyosunu şekillendirdi. (Anderson 2006: 44)

Matbuat kapitalizmi dile de bir kalıcılık kazandırdı ve bu da ulus kavramının sağlamlaşmasına ve uzun dönemli sürekliliğine katkıda bulundu. Öte yandan, tarihsel açıdan ulusal bir matbuat dili önemli olsa da, bu durum günümüzde uluslar (aynı zamanda ulus-devletler) ile matbuat dillerinin örtüştüğü anlamına gelmez. Açıkçası, belirli bir ulus-devlet bünyesinde çeşitli diller bulunabilir (Hindistan pek çok dili barındırmaktadır) ve diller de belirli bir ulus-devletin sınırlarının çok ötesine uzanabilir (insanlar çoğu ülkede Fransızca konuşur).

Hayali cemaat, matbuat kapitalizminin de ötesine geçen ve Anderson tarafından ele alınmamış olan gelişmeler nedeniyle, daha öncekilere kıyasla belirgin şekilde daha büyük bir gerçek-

liktir. Burada aklıma gelen şey dijital medyadır; özellikle cep telefonları, e-mail, internet, bloglar vb. İşte bunlar dört bir yana savrulmuş insan topluluklarının hayali bir cemaatin süregelen anlamını korumasına, yaratmasına ve yaygınlaştırmasına imkân tanır. Küreselleşme, sadece çok sayıda insanın saçılması anlamına gelmez; aynı zamanda bu insanlara hakikaten (küresel) hayali cemaatlerin birer parçası olma imkânı tanıyan daha yeni teknolojiler de sağlar. Bu yüzden, ulus-devletin kendisi azalan bir öneme sahip olsa da, günümüzün küresel çağında hayali bir gerçeklik olarak önemli, hatta daha da önemli olabilir.

Hayali cemaatler kavramının küreselleşmeye uygulanması konusundaki pek çok inceleme örneği arasında, Frank Lechner'in (2007a: 107-21) Hollandalılar hakkında yaptığı çalışma da bulunuyor; bu çalışmada özellikle Hollandalıların futbol üzerinden kendilerini nasıl tasavvur ettikleri ele alınıyor. Hollandalıların yaptığı şeylerden birisi, kendi uluslarını yeniden tahayyül etmek için futbolu kullanmalarıdır. 1974 yılında Hollanda Milli Takımı, Dünya Kupası finallerine çıkmıştı ve Almanya Milli Takımı karşısında maçı kaybetmelerine rağmen, finale çıkma başarısı Hollanda gibi küçük bir ülkenin küresel düzlemde sadece futbolda değil başka konularda da yarışabileceği gerçeğinin bir kanıtı olarak görülmüştü. Başka bir deyişle, dünya futbolundaki başarı Hollanda'ya, kendi ulus-devletini güçlü olarak görme, belki de gerçekte olduğundan da fazla güçlü görme fırsatını vermişti. Dahası, futbol takımının, aynı zamanda ulus-devletin de, başarısının kaynağı, ister oyuncu ister yurttaş olsun, yaratıcı birey ile kolektifin ya da sistemin bütünleşmesinin bir sonucu olarak değerlendirilmişti. Futbol takımı, oynadığı oyun sayesinde, futbol sahasını "genişleten" bir unsur olarak görülmüş ve bu durum da Hollanda'nın, bir ülke olarak denizi doldurmak suretiyle kelimenin gerçek anlamıyla kendi fiziksel boyutlarını genişletmesinin bir tekrarı sayılmıştı. Ancak bu bakımdan Hollanda benzersiz değildi. Pek çok ulus kendini Dünya Kupası ve daha genelinde küresel futbol maçları bağlamında tahayyül eder ve futbol dünyasındaki başarıları nedeniyle de kendini üstün, benzersiz ve bütün hisseder.

Ne var ki futboldaki ayırt edici Hollanda tarzı kavramının kendisi de tartışmaya açıktır. Dahası, futbol söz konusu olduğunda benzer pek çok şey birçok ülke için de söylenebilir. Ve sadece futbol söz konusu olduğunda değil bir bütün olarak ulusları söz konusu olduğunda da Hollandalı olma hissiyatının birçok destansı özelliği vardır. Aslında, ayırt edici Hollanda ulus-devletine dair ya da herhangi bir ulus-devlete dair düşüncelerin hepsi, bu nedenle, seçici bir hafıza ve uygulama içerir. Bunun da ötesinde, bu türden hayaller taşa kazınmış halde değildir; bütün bunlar küreselleşmenin etkisi altındadır ve onun tarafından değiştirilir. Hollandalılar da, diğer pek çok ulusun yaptığı gibi, küreselleşmenin hemen sonrasında özellikle göçler bakımından kendilerini yeniden hayal ediyor. Öte yandan, burada önemli olan konu, "hayali cemaatler"in özgül nitelikleri değil, onların bu son derece geniş çapta yarattıkları ulusal çevreye duydukları ihtiyaçtır.

KÜRESEL ULUS-DEVLET İLİŞKİLERİNDEKİ DEĞİŞİMLER

Ulus-devletin ötesinde, ulus-devletler arasında da, uluslararası ve son dönemlerde küresel ilişkileri yapılandırmaya yarayan geniş çaplı bir dizi resmi ve gayri resmi ilişki söz konusu olmuştur. Bu şekilde bir ilişki, II. Dünya Savaşı sırasında ulus-devletler arasında, tarafların İttifak (esas olarak ABD, İngiltere, Fransa, Rusya) ile İtilaf Güçleri (esas olarak Almanya, Japonya, İtalya) diye anıldığı bir bölünmede ortaya çıkmıştı. Soğuk Savaş sırasında başlıca bölünme ise Sovyet Bloku ülkeleri ile Batı müttefiki ülkeler arasındaydı. Sovyetler Birliği'nin çökmesinden bu yana geçen yaklaşık yirmi yıl süresince küresel politik durum daha akışkan bir hale gelirken, bu yeni küresel politik dünyanın resmini çizebilmek için çeşitli çabalar gündeme geldi.

Parag Khanna (2008a; 2008b: 34. dipnot), ortaya çıkmakta olan bu yeni dünya[8] konusunda ilginç bir bakış açısı öneriyor. Analizini, küreselleşme ile jeopolitik[9] arasındaki ayrım üzerine temellendiriyor. Esas olarak, küreselleşme serbest akıntıları, özellikle ekonomik nitelikte olanları içerir. Bunun tersine, jeopolitik ise büyük ölçüde bu akıntılar üzerinde (ve daha fazlasında) kontrol sağlamayı amaçlayan ancak sıklıkla bunları bozan politik ve askeri çabaları içerir. ABD jeopolitik alanda egemenliğe sahiptir; ancak küreselleşme jeopolitik ile rekabet ettikçe ve buna karşı üstünlük sağladıkça, ABD de büyük ölçüde güç kaybeder. Ne var ki şöyle bir durum da söz konusudur: Küreselleşmenin önceki dönemine (bkz. Bölüm 7) I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla bağlantılı olarak son verilmişti; işte bu gerçek ışığında Khanna (2008a: 341) jeopolitiğin bir kez daha küreselleşmeyi ikinci plana iteceği konusunda kaygı duyuyor.

Khanna, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle birlikte, ABD'nin jeopolitik egemenliğinin gelecekte kolayca süreceği yönünde bir beklenti olduğunu; fakat bu durumun ancak yüzyılın sonuna dek devam edebildiğini ileri sürüyor. Bunun yerine, yirmi birinci yüzyıl dünyasında "Üç Büyükler"in ortaya çıktığını söylüyor: AB, Çin ve ABD. Khanna'nın (2008b: 64) ifadesiyle söylersek, "küreselleşme ağında artık üç örümcek bulunuyor". Ancak, Khanna'ya göre, ABD bu Üç Büyükler arasında gücünü yitirirken, diğer ikisi son dönemdeki yükselişini sürdürüyor. (Ne var ki Khanna bu iki gücün ABD'nin yerini alacağını öngörmüyor; bunlar bir arada bulunacak ve birbirleriyle etkin ve saldırgan bir şekilde rekabet edecektir.) Dünya çapında güç olma bakımından diğer ihtimalleri bir kenara koyuyor; Rusya azalan nüfusuyla, "jazprom.gov" [10] tarafından yönetilir hale gelmiştir; İslam (özellikle Şiiler ve Sünniler olarak) keskin bir şekilde bölünmüştür ve kendi bünyesinde savaşmaktadır; Hindistan da Çin'in epey gerisindedir ve benzer düzeyde küresel tutku ve arzuya sahip görünmemektedir.

AB'nin sahip olduğu güç ve küresel önemindeki artışın süreceği beklentisi söz konusu olduğunda ise uzun bir liste yapmak lazım.

- İçinde bulunduğumuz dönemde, AB'ye her yıl bir devlet ekleniyor ve ona üye olmak için can atan oldukça uzun bir ulus-devlet listesi var.
- AB ülkelerine yeni petrol borularıyla Libya, Cezayir ve Azerbaycan'dan petrol getiriliyor.
- AB, halihazırda dünyada ABD'yi de geçmiş olan en büyük piyasadır.
- Avro giderek güçleniyor ve şimdi dolardan daha güçlü bir seviyededir; çeşitli çevrelerde dolardan vazgeçme (örneğin, OPEC bünyesinde petrol varil başına dolar ile fiyatlandırılıyor) ve avronun da (Büyük Çöküntü'nün başlangıcında değeri azalsa bile) giderek küresel bir kur olması konusunda baskılar mevcut.
- Teknolojik gelişmelerde Avrupa lider.
- Londra, küresel finans merkezi olarak New York'un yerini alıyor (bu eğilim, mali krizin ve önde gelen Amerikan finans şirketlerinin çökmesinin bir sonucu olarak daha da hızlanacak gibi görünüyor) ve bu durumun bir yansıması olarak da Çin, devlet yatırım fonlarının Batı'daki ofislerini New York'a değil de Londra'ya kurmayı planlıyor.
- Avrupa (ve AB), Afrika ya da Ortadoğu'dakiler nezdinde ABD'den daha büyük ölçüde politik bir model haline geliyor.
- Yabancı öğrenciler, pek çok türden engeller ve kısıtlamalar nedeniyle artık ABD'de öğrenim görmeyi daha zahmetli buluyor ve her durumda Avrupa eğitim kurumları onlara daha cazip geliyor.

Çin de çeşitli yollardan küresel bir güç olarak genişliyor.

- Dünyanın pek çok bölgesinde –Afrika, Latin Amerika vb- her çeşit malı üretiyor ve buralara da çok sayıda personel (mühendisler, askeri personel vb) gönderiyor.
- Dünya çapında sürdürdüğü ticaret muazzam boyutlarda ve (başkaları gibi o da ekonomik çöküntüden büyük darbe yemiş olsa da) bu ticaret giderek artıyor.
- ABD'nin "eşkıya devletler" dediği pek çok ülkeyle (örneğin, İran, Kuzey Kore) ilişkilerini sürdürüyor, hatta bunlara silah tedarik ediyor.
- Elbette Çin'in Doğu Asya'daki en büyük güç olmasına, Doğu Asya'nın diğer ülkelerinde 35 milyon civarında Çin kökenli insanın yaşamakta oluşu ve bunların bu ülkelerin ekonomilerinde iyi yerlerde bulunması gerçeği de katkıda bulunuyor.
- Çin, her geçen gün bölgesindeki daha fazla ülkeyi kendi politik yörüngesine katıyor ve muhtemelen NATO'nun bir Doğu versiyonunun merkezinde yer alacak gibi de görünüyor.

ABD de hesaba katıldığında, demek ki ortaya çıkan sonuç şu: "Yarıküredeki geniş aralıklı üç boylamda yer alan bölgelerde Amerika, Avrupa ve Çin hüküm sürüyor... çünkü bu boylamlarda örgütlenmiş olan bölgeler yıl boyunca devam eden her tür iklim kuşağını içerir, her geniş bölge kendi içinde yeterli olabilir ve diğerlerinin alanına nüfuz edecek güç üsleri inşa edebilir" (Khanna 2008b: 37). Birbirlerinin dünyasına nüfuz edebilme kabiliyetleri de küreselleşme sayesinde yoğunlaşmıştır ve "daralan bir dünya"da daha da kolay hale gelmiştir.

Üç Büyükler arasındaki asıl muharebe alanı, çekirdeği oluşturan Birinci Dünya ülkeleri ile çevreyi oluşturan Üçüncü Dünya ülkelerinden (Wallerstein 1974) farklı olan ve Khanna'nın "İkinci Dünya" adını verdiği ülkelerdir. Bunlar, kendileri üzerinde Üç Büyükler'in rekabete giriştiği "salıncak ülkeler"dir ve bu muharebenin sonucu geleceğin jeopolitiğinde kimin başarılı olacağını belirleyecektir. Bu salıncak ülkelerden en önemlileri "Doğu Avrupa, Orta Asya, Güney Amerika, Ortadoğu ve Güneydoğu Asya"da bulunuyor (Khanna 2008b: 39).

İkinci Dünya ülkelerinin arasında en fazla tartışma konusu olan Rusya'dır; ancak onun azalan nüfusu (mevcut eğilimler sürdüğü takdirde, nüfusu 2025 yılında Türkiye kadar olacaktır), özellikle Doğu Rusya'nın nüfusunun seyrekleşmesi (giderek Çinliler tarafından işgal ediliyor) ve gelişmelerin de ülkenin batı bölgelerinde yoğunlaşması (özellikle Moskova civarında), Rusya'nın Üç Büyükler karşısında ciddi bir rakip değil de bir İkinci Dünya ülkesi olarak ele alınmasının daha isabetli olacağı düşüncesine yol açıyor. Avrupa ağırlıklı olarak Rusya'ya yatırım yapıyor ve Avrupa (başka seçenekleri olmasına rağmen) Rusya'nın petrol ve doğalgazının başlıca pazarlarından birisini oluşturuyor. Bu yüzden Khanna (2008b: 39), Rusya'nın giderek Avrupa'nın bir eklentisi haline geldiğini düşünüyor. Yine de Rusya bakımından bir başka alternatif, AB'den uzaklaşarak yüzünü Doğu'ya dönmek olsa bile, Khanna'ya göre, böyle bir şey Rusya'yı "Çin'in petrol kölesi" haline getirecektir. Avrupa tarafından gayri resmi ilhak edilmiş olmak daha cazip ve daha istenilir bir seçenek gibi görünüyor. Aslında, Khanna'ya göre, bazı AB görevlileri açıkça Rusya'nın ilhakından da söz ediyor.

Khanna bu İkinci Dünya'da önemli saydığı ülkelere örnek olarak, Türkiye, Kazakistan, Venezüella, Brezilya, Suudi Arabistan, İran, Malezya, Tayland vb gösteriyor. Bu ülkeler ve diğerleri her zaman için kapanın elinde kalacak özellikler taşıyor. Üç Büyükler'den hiçbiri bunlardan birini sürekli olarak kendi yörüngesinde tutma kabiliyetine sahip değil. Bu ülkeler belirli bir süre için ya da belirli bir konu vesilesiyle Üç Büyükler'den biriyle, ardından da bir başkasıyla farklı bir konuda ittifak kurabiliyor. İkinci dünya ülkeleri kendi aralarında da ittifaklar oluşturabiliyor.

Khanna (2008b: 62, italikler bana ait) bu değişiklikleri Amerikanlaşmanın azalması ve küreselleşmenin çoğalması bağlamında ele alıyor: "Bu ülkelerde ve onlarca diğer İkinci Dünya

ülkesinde gördüğüm şey, *küreselleşme*nin *Amerikanlaşma* ile eşanlamlı olmadığıdır; aslında, küreselleşmeden başka hiçbir şey Amerika'nın en tepede yer alan konumundaki yıpranmayı bu denli hızlandıramaz." Khanna'nın kastettiği şey, küreselleşme nedeniyle ABD'nin jeopolitik konumunda meydana gelen yıpranmadır.

DİĞER KÜRESEL POLİTİK GELİŞMELER VE YAPILAR

MİLLETLER CEMİYETİ (CEMİYET-İ AKVAM) [LEAGUE OF NATIONS]

Milletler Cemiyeti fikri, I. Dünya Savaşı sırasında ve bu savaşın bir sonucu olarak ortaya çıktı. Cemiyet, 1919 yılındaki Paris Barış Konferansı'nda tasarlandı ve Ocak 1920'de faaliyetlerine başladı. Önemi, küresel bir politik örgütlenme ve ondan çok daha fazla hayati role sahip Birleşmiş Milletler'in öncüsü bir kuruluş olmasında yatıyordu. Bu tür örgütlenmelerin ilki değildi önceden, büyük ölçüde on dokuzuncu yüzyıl örgütlenmesi sayılan Avrupa Uyumu ve onun periyodik toplantıları vardı); ancak Cemiyet o güne dek varolan örgütlenmelerin en kapsamlı ve en geniş –yani en küresel- olanıydı. ABD, Cemiyet'in oluşumunda önemli bir rol oynamış olsa da, ABD Senatosu anlaşmayı onaylamayınca üye olamadı; senatonun gerekçesi savaş açma iradesini böyle bir örgütlenmeye teslim etmek istememesiydi. ABD olmaksızın Cemiyet sadece Avrupa'nın hâkimiyetine girmiş oldu ve bu haliyle de küresel kapsayıcılığını ve meşruluğunu yitirdi. 1946 yılında, Cemiyet'in resmen "cenazesi kaldırıldı"; ancak onun çöküşü zaten ABD'nin yokluğuyla ve hiçbir zaman gerçek bir küresel örgütlenme olamayışıyla kaçınılmaz hale gelmişti (Northedge 1989; Schuker 2007: 727-33).

Cemiyet ayrıca, bir dizi başarısızlık yüzünden de yıpranmış haldeydi; Japonya'nın Mançurya'yı işgalini (1931) ve İtalya'nın Habeşistan'ı (şimdiki Etiyopya) 1935 yılında ele geçirmesini önleyememişti. En büyük başarısızlığı ve çöküşündeki en önemli sebep ise, elbette, II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiydi.

Ancak, Cemiyet'in uluslararası işbirliği ve küresel yönetişime (özellikle Lahey'de bulunan Uluslararası Adalet Divanı'na) bazı katkıları oldu. Genel olarak BM ve ayrıca IMF gibi diğer küresel örgütlenmeler, küresel arenada Cemiyet'in getirdiği yenilikleri yansıtmayı sürdürüyor. Cemiyet'in nihai önemi, politik küreselleşmenin ilk biçimi ve kendisinden çok daha hayati olan Birleşmiş Milletler'in öncüsü olmasında yatıyordu.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER [UNITED NATIONS/UN]

Şurası açık ki, Birleşmiş Milletler (BM), pek çok sorunla boğuşmasına rağmen, politika alanında ilk sırada yer alan küresel bir örgütlenmedir. Milletler Cemiyeti'nin ardından gelmiş, onun pek çok ilkesini, bazı işlevlerini ve niteliklerini yüklenmiş, onun başaramadıklarını başarmıştır. Kendisinden önce yapılan ve kuruluşuna yol açan dünya savaşları gibi, BM de, en azından politik alanda küreselleşmenin bir göstergesi olmuştur.

BM, faaliyetlerine 24 Ekim 1945 tarihinde başlamıştır. Üyesi olan ulus-devletler temelinde örgütlenmiştir (2007 yılında 192 üye devlete sahipti). "Devlet-merkezli" bir örgütlenme olarak (Weiss, Forsythe ve Coate 2004; Weiss ve Zach 2007: 1217-23), BM en azından genel düzlemde, küreselleşmenin beraberinde (ulus-) devletin çöküşünü de getirmiş olduğu ya da getirdiği yönündeki iddiaların karşısında durmaktadır. BM, ulus-devletlerin bir araya geldiği ve sorunlarını müzakere ettiği küresel bir kuruluştur. Ancak, BM sadece ulus-devletlerin bir araya gelip toplandığı bir kuruluş değil, aynı zamanda bağımsız bir aktördür.

Ulus-devletlerin karar oluşturma süreci için bir arena

BM'nin devlet esaslı ünlü iki organı, Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul'dur. Genel Kurul, BM'nin müzakerelerini yaptığı ana gövdesidir; Güvenlik Konseyi ise uluslararası barışın ve güvenliğin sürdürülmesinden sorumludur. BM'nin gündelik faaliyetleri Sekreterlik tarafından yürütülür; bu kurumun New York'ta 9 bin civarında çalışanı vardır ve tahminen 40 bin kişi dünyanın dört bir yanında görev yapmaktadır. BM'nin iyi bir işlerliğe sahip olma kapasitesi büyük ölçüde ve sıklıkla ciddi bütçe kısıtlamalarıyla engellenmektedir.

BM esas olarak dört kapsamlı alanla ilişkilidir. Birincisi, *askeri* sorunlardır. BM, özellikle devletler arası ilişkilerde, barış ve güvenliğin sağlanmasında başlıca kuvvet olarak öngörülmüştü. Ne var ki Soğuk Savaş[11] sırasında, büyük ölçüde Güvenlik Konseyi'nde hem ABD hem de Sovyetler Birliği'nin önerilen müdahaleleri veto etmesi yüzünden bir kenara itilmişti. BM'nin üstlendiği askeri rolde dönüm noktası 1991 yılında yaşandı; Güvenlik Konseyi Irak'ın Kuveyt'i işgali karşısında kuvvet kullanma yetkisine sahip oldu. 1990'lar boyunca BM, kurucuları tarafından da öngörülmeyen ve daha önceleri devletlerin kendi yetki alanında sayılan çok kapsamlı ve çeşitli eylemlere girişti. Bunlar arasında azgelişmiş ülkelerdeki iç savaşlara müdahaleler, "seçimler ve insan hakları konusunda gözlemcilik, silahsızlanma ve hatta devlet işlevlerini üstlenme (örneğin, Kamboçya'da ve Doğu Timor'da)" gibi eylemler bulunuyordu (Weiss ve Zach 2007: 1219). Ancak, BM'nin bu alanlardaki genişlemesi, 1990'larda Somali'de ve Yugoslavya'daki başarısızlıkları yüzünden zayıflatıldı. Askeri alanda, BM'nin silahlanma denetiminde ve silahsızlanmada etkin şekilde görev alması da kayda değer bir durumdur. İkinci faaliyet alanı *ekonomik* sorunlarla ilgilidir. Bu alanda BM'nin asıl ağırlığı, küresel eşitsizliği azaltmaya dönük eylemleri teşvik etme yönündedir. Üçüncü alan ise, çevresel sorunlardır (örneğin, çevre kirliliği, tehlikeli atıklar) ve bunlar da esas olarak Birleşmiş Milletler Çevre Programı[12] kapsamında ele alınmaktadır. Son olarak, *insani koruma* amaçlı sorunlar vardır. BM destekli pek çok insan hakları sözleşmesi ve anlaşması sayesinde dünyanın dört bir yanında insan hakları korunmaktadır (bkz. yukarıdaki bölümler).

BM, hem ABD imalatıdır hem de onun bir mamulüdür. İsmi dahi ABD Başkanı Franklin Delano Roosevelt tarafından konulmuştur. BM sözleşmesi, San Francisco şehrinde kabul edilmiştir ve New York şehri de 1950'lerden beri BM'ye ev sahipliği yapmaktadır. Tek başına ABD, BM'ye en fazla katkıda bulunan ülkedir. Ne var ki, BM, ABD ile kıyaslandığında epey minik kalmaktadır; bütçesi ABD bütçesinin ancak yüzde 0.07'si kadardır. İşte bu nedenle, BM nispeten zayıf kalma halini sürdürmekte ve ABD de onunla ciddi anlaşmazlığa düştüğü her durumda kendi elini serbest hissetmektedir (Ferguson 2004).

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı [United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD)][13]

UNCTAD, 1964 yılında BM Genel Kurul'u tarafından, esas olarak azgelişmiş ülkelerin ekonomik durumunu ve aynı zamanda bunların gelişmiş ülkelerle olan ilişkisinin niteliğini iyileştirmek amacıyla kuruldu. Azgelişmiş ülkelerin mamul malları için piyasa bulmayı ve bu malların istikrarlı ücretlendirilmesini sağlamayı amaçlıyordu. Kurulduğu sırada hüküm sürmekte olan (neo-) liberalizmle çatıştığı için, bu kuruma gelişmiş ülkeler itiraz etti. Ancak, 1992 yılında, örgüt kurgusunu değiştirerek hâkim unsur olan neo-liberal sistemi kabul etti; sisteme dair değişiklikler yapmaktan vazgeçti ve bunun yerine azgelişmiş ülkelerin küresel ekonomiyle bütünleşmesi peşinde koştu (Williams 2007: 1211-13). UNCTAD, ticaret ve kalkınmayla ilgili

faaliyetlerini halen sürdürüyor; ancak amacı artık, küresel ekonomide daha iyi bir işlerliğe sahip olmaya ve bundan daha fazla yararlanmaya imkân tanıyan yollar bulmak suretiyle azgelişmiş ülkeleri bu alanlarda iyileştirmek.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü [United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO)]

Genel merkezi Paris'te bulunan UNESCO 1946 yılında kuruldu. Asli amacı, "eğitim, doğal ve sosyal bilimler ve kültür" alanlarına yönelikti (Kazancigil 2007: 1213-15). Kuruluşundan itibaren geçen kırk yıl süresince önemli başarılara imza attı; ancak faaliyetleri Soğuk Savaş nedeniyle kısıtlandı ve son dönemlerde de neo-liberalizm ve küreselleşmenin kısıtlanmalarına maruz kalıyor. Bilginin ve bilişimin özgürce hareket etmesini amaçlıyor; ancak neo-liberaller bu tür şeyleri piyasada alınabilir ve satılabilir birer meta haline dönüştürmekten yana. UNESCO'nun bütçesinin ve faaliyetlerinin azaltılması, neo-liberalizmin bu yöndeki zaferinin göstergesi.

ULUSLARARASI ATOM ENERJİ AJANSI [International Atomic Energy Agency (IAEA)]

IAEA, 2003 başlarında o zamanki başkanı Mohammed ElBaradei'nin, İran'daki nükleer silahların durumunu araştırmak üzere bir ekip kurmasıyla birlikte tanındı. (Daha önceleri ABD'nin birtakım iddialarına rağmen, Saddam Hüseyin'in Irak'ında hiçbir nükleer silah bulunmadığını da göstermişti.) Kurumun daha sonraki raporu, İran'ın nükleer gelişme ve silahlanmayla ilgili güven verici yükümlülükleri yerine getirmediği yönünde oldu.

IAEA, 29 Temmuz 1957 tarihinde kurulmuş özerk bir örgütlenmedir. BM tarafından denetlenmektedir; ancak hem Genel Kurul'a hem de Güvenlik Konseyi'ne rapor sunmakla yükümlüdür. IAEA'da yer alan ülkelerin büyük çoğunluğu, BM'nin de üyesidir. İran örneği, IAEA'nın nükleer sorunlarda dünyanın "bekçi köpeği" rolünü en iyi şekilde nasıl üstlendiğini gösteriyor. Böylece, nükleer tesislerin barışçıl amaçlarla kullanılıp kullanılmadığını araştırıyor, bu nükleer tesislerin tehlikeli hale gelmemesi için bilgi aktarıyor ve standartlar belirliyor ve nükleer teknolojinin barışçıl amaçlarla kullanımında bilimsel bir bilgi merkezi görevini üstleniyor.

SEKİZLER GRUBU [Group of Eight]

Sekizler Grubu (G8), 1975 yılında Altılar Grubu (Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, İngiltere, ABD) olarak faaliyete başladı; 1976 yılında gruba Kanada katıldı ve Rusya da 1998 yılında resmen üye oldu. G8'lerin esasını, ilgili ülkelerin liderlerinin bir araya gelip 2-3 günlük toplantı yapması oluşturuyor. Buna ek olarak, Sekizler Grubu üyelerinin temsilcilerinin katıldığı daha uzmanlaşmış toplantıların sayısı da artıyor ve uzmanlık isteyen konulara ilişkin giderek daha fazla resmi komisyon kuruluyor (Kirton 2001). G8'lerin asıl önemi, gerçekleştirilen zirve toplantısının "dünyanın önde gelen bütün ülkelerinin liderlerinin demokratik ilkelere bağlı bir şekilde geniş kapsamlı küresel yönetişim sağlamak üzere düzenli olarak bir araya geldiği tek yer olması" noktasında kendini gösteriyor (Kirton 2007: 552). G8'ler, bir dizi özgül politik (silahların kontrolü, bölgesel güvenlik, insan hakları vb) ve ekonomik (örneğin, döviz kurları, uluslararası ticaret, gelişmekte olan ülkelerle ilişkiler) sorunları ele alıyor.

G8, 2007 yılı ortasında Almanya'da toplandığında, çevresel sorunlar gündemin ilk sırasında yer aldı ve iklim değişikliği ile küresel ısınmaya dikkat çekildi. Almanya bu çevresel sorunlar-

la ilgilenmek üzere ABD'den daha güçlü bir plan orta koydu. Aynı zamanda, gündemde Batı Avrupa'ya füze kalkanı sistemi yerleştirmeye yönelik bir ABD planı da vardı, bu plana Rusya şiddetle karşı çıktı. O sıralar Almanya, ABD ve Rusya'nın başkanları olan Angela Merkel, George Bush ve Vladimir Putin'in katıldığı toplantılarda bu konular tartışıldı ve görüşüldü (Stolberg 2007: A14). Toplantının dikkat çeken diğer bir yönü de, küreselleşmeye ve bu tür toplantıların anti demokratik karakterine (çünkü dünyanın pek çok ülkesi bundan dışlanmaktaydı) karşı çıkan binlerce protestocunun yaptığı gösterilerdi (Landler 2007d: A14). 2008 yılında Japonya'nın Hokkaido şehrinde yapılan G8 toplantısında, iklim değişikliği sorunu gündemde ilk sıradaki yerini korudu; ancak sera gazı salınımının 2050 yılı itibariyle yüzde 50 azaltılmasının amaçlanmasına söz verilmesi gibi ufak değişiklikler dışında bu konuda pek az adım atıldı (*Economist* 2008: 10 Temmuz).

BÖLGESEL POLİTİK ÖRGÜTLENMELER

Aşağıda daha fazla önem taşıyan bölgesel politik örgütlenmelerden bazılarını ele alacağız (Cooper, Hughes ve Lombaerde 2008). Bunların hepsini ele alabilecek durumda olmadığımızdan, gayri resmi bölgesel örgütlenmelerden ziyade resmi örgütlenmelere dikkat çekeceğiz.

AMERİKAN DEVLETLERİ ÖRGÜTLENMESİ [Organization of American States (OAS)]

OAS 30 Nisan 1948 tarihinde kuruldu; başlangıçta bu örgüte Küba ve ABD dahil Orta ve Latin Amerika ülkeleri üyeydi (Phillips 2007: 917-21; Vaky 1993). Yıllar içinde Kanada ve öteki Karayip ülkeleri de OAS'a katıldı; ancak Küba teknik olarak üyeliğini korurken, 1962 yılında Fidel Castro'nun komünist hükümeti iş başına gelince üyeliği askıya alındı. OAS önemli bir bölgesel örgütlenme özelliği taşımadı; bunun sebebi de büyük ölçüde ABD ve diğer üyeler arasındaki derin farklılıklardı. OAS kendini çokyönlülüğe adamış bir örgütlenmeyken, ABD Latin Amerika'ya yönelik tek yönlü yaklaşımı tercih etmeyi sürdürüyordu. Bu durum (2008 yılında Fidel Castro, ülkenin başkanlığı görevini kardeşi Raul'a bırakmış olsa bile) sadece Küba'ya dönük katı ve sürekli karşıtlıktan, daha doğrusu düşmanlıktan kaynaklanmıyor; Latin Amerika'dan gelen uyuşturucu ve Meksiko şehrinden gelen yasadışı göçmenler gibi pek çok alandaki sorunlarla uğraşmak da ABD'nin gerekçeleri arasında yer alıyor. ABD ve Latin Amerika ülkeleri arasındaki ilişki, Venezüella'da Hugo Chavez'in ve diğer Latin Amerika rejimlerinde (örneğin, Ekvador, Bolivya) sol hareketlerin iktidara gelmesiyle birlikte daha da gerildi. Bu gelişmeler, aynı zamanda sol yöne kayan ve kaymayan Latin Amerika ülkelerinin kendi aralarında da gerginliklere yol açtı.

GÜNEYDOĞU ASYA ÜLKELERİ BİRLİĞİ [Association of Southeast Asian Nations (ASEAN)]

ASEAN, 1967 yılında Güneydoğu Asya'da küçük ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki işbirliğini geliştirmek amacıyla kuruldu; ilk üyeleri Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland oldu. Brunei, Vietnam, Laos, Myanmar ve Kamboçya'nın da katılımıyla üye sayısı artarak 10'a çıktı.[14] ASEAN, örgütlenme bünyesinde yer alan ulus-devletlerin kendi politik karakterini ve esasını açıkça yansıtan şu ilkelerle faaliyetini sürdürüyor:

- Bütün ülkelerin bağımsızlığına, egemenliğine, eşitliğine, toprak bütünlüğüne ve ulusal kimliğine karşılıklı saygı;
- Her Devletin, dış müdahale, baskı ve zorlama olmadan kendi ulusal varlığını sürdürme hakkı;
- Birbirlerinin içişlerine müdahale etmeme; farklılıkların ya da uzlaşmazlıkların barışçıl yoldan çözümü;
- Tehdit ya da kuvvet kullanımının reddedilmesi;
- Üye ülkeler arasında etkili bir işbirliği.[15]

Ek olarak, örgüt diğer amaçları arasında "bölgede ekonomik büyümenin, toplumsal ilerlemenin ve kültürel gelişimin" hızlandırılmasına da yer verir. [16]

ASEAN büyük ölçüde politik bir örgütlenme (Leifer 1989) olarak kurulmuş olsa da, süreç içinde ekonomik sorunlar öne çıkmaya başladı (Nesadurai 2003). Bu sorunlar arasında da özellikle, bölgedeki ve üye ülkelerdeki neo-liberal ekonomik politikalar yer alıyordu. Bu doğrultuda örgüt, serbest ticaret önünde engel oluşturan gümrük tarifelerini ve gümrüksüz geçişleri azaltmak için ASEAN Serbest Ticaret Bölgesi'ni [ASEAN Free Trade Area-AFTA] vücuda getirerek neo-liberalizmi benimsemeyi amaçladı. Diğer amacı ise 1998 yılından itibaren, yabancı yatırımcılar karşısında yerli yatırımcılara öncelik tanıyarak, yerli firmalara destek vermek oldu. Bu sayede, hem firmaların yabancılar tarafından kontrol altına alınması önlenecek hem de bunların ÇUŞ'larla rekabet edecek ölçüde büyümesi sağlanacaktı. Ne var ki 2001 yılında bütün çaba yabancı yatırımları çekmeye yöneldi. Nihayet, 1997-98 yıllarında meydana gelen Asya finans krizinden, gelecekteki finans krizlerini önlemeye katkıda bulunacak bölgesel finans sistemlerini geliştirme doğrultusunda ders çıkarıldı.

Ekonomilerinin nispeten küçük olması, ASEAN ülkelerini yanlarına güçlü Kuzeydoğu Asya ülkeleri Japonya, Çin ve Güney Kore'yi de alarak ASEAN Artı Üç'ü [ASEAN Plus Three-APT] oluşturmaya sevk etti. 2000 yılı Mayıs ayında Chiang Mai Girişimi'yle finans krizi dönemlerinde üye ülkelere fon sağlama konusunda anlaştılar. ASEAN faaliyetleri "bir grup gelişmekte olan küçük ülkenin, küreselleşmeden kaynaklanan bir dizi baskıyı hafifletmek üzere bölgesel bir işbirliğini pragmatik anlamda nasıl devreye soktuğunu" gösteriyor. "Ayrıca 1980'lerden bu yana küreselleşmeyle eşzamanlı olarak dünya çapında bölgesel bütünleşme projelerinin yeniden ortaya çıkışındaki sözüm ona paradoksal fenomeni de açıklıyor" (Nesadurai 2007: 66-7).

AFRİKA BİRLİĞİ [Afrikan Union (AU)][17]

Afrika Birliği Örgütü (OAU) 1963 yılında kuruldu; ancak 2002 yılında yerini Afrika Birliği'ne bıraktı (Murray 2004). Bu değişim pan-Afrikanizm ve kolektif kendine güvenden, küreselleşmeden yararlanmaya ve aynı zamanda onun olumsuz etkilerinden kaçınmaya doğru bir kayışı temsil ediyordu (Soderbaum 2007: 16-18). Afrika'daki büyük sorunlar akılda tutulduğunda, AU'nun da, küreselleşmenin nimetlerinden yararlanma ya da onun kurbanı olmaktan kaçınma konusunda ne ölçüde başarılı olabileceği belirsizdir.

KÜRESEL YÖNETİŞİM

Ulus-devletin geri plana düşmesi, en azından bazı yönetim işlevleri açısından, üç yeni yönetişim biçiminin ortaya çıkmasına yol açtı (Whitman 2003: 253-72). Birincisi, *yönetimsiz yönetişim*dir (Rosenau ve Czempiel 1992); hükümet idaresi olmayan yönetişim. Sözgelimi, ulus-devlet bünyesinde merkezi hükümetin müdahalesi olmaksızın çeşitli sorunlar ele alınabilir. Böylece, ulus-devlet bünyesindeki yerel birimler ve bölgeler kendi kendilerini yönetebilir. İkincisi, çeşitli *kamu siyaset ağları dolayımındaki yönetişim*dir. Küresel düzeyde, bu durum, çeşitli uluslararası kuruluşlar ve aynı zamanda Uluslararası Hükümet Dışı Örgütlenmeler ve çeşitli özel sektör örgütlenmeleri aracılığıyla yapılan yönetimle ilgilidir. Sonuncusu, *küresel düzlemdeki normatif olarak aracılık edilebilir ve düzenlenebilir yönetişim*dir. Küresel Yönetişim Komisyonu'nun ortaya koyduğu değerler ve eski BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın yarattığı "Küresel Sözleşme" değerleri için harcanan çabalar da buna dahil edilebilir. (Küresel Sözleşme, on temel ilke içermektedir ve bunlar dünyanın dört bir yanındaki ekonomilerin kendi işlerini yürütürken gönüllü olarak uyması gereken ilkelerdir [Soederberg 2007: 500-13].) Son iki yönetişim biçimi doğrudan küreselleşmeye ve yönetime hitap etmektedir; ancak üç yönetişim biçiminin hepsi de, ulus-devletin yönetişim alanında bile yaşadığı gerilemeyle ilgilidir.

Çeşitli küresel yönetişim biçimlerinin ortaya çıkışı bakımından da bazı belirtiler ve bunlara yönelik giderek artan bir baskı söz konusudur. James Rosenau (2002; Rosenau ve Czempiel 1992), bu durumu küresel düzendeki artan (birazdan ele alacağımız) "parçalı-bütünleşme"* olgusuna bağlıyor. Bu durum artmakta olan küresel farklılaşmanın yanı sıra, sonucunda serbest kalan çatışmalı güçlerin bir yelpazesini ifade ediyor. Bu çatışmalı güçler arasında küreselleşme ile yerelleşme, merkezileşme ile merkezsizleşme ve bütünleşme ile parçalanma (*fragmegration*) yer alıyor.

Daha fazla küresel yönetişim talebinin artmasının ardında ise bir dizi daha özgül faktör yatıyor. Listenin tepesinde elbette ulus-devletlerin azalan güçleri yer alıyor. Devletler kendilerine ait çeşitli sorumlulukları üstlenme hususunda ne kadar sebatsız olursa, boşluğu dolduracak bazı küresel yönetişim biçimlerinin ortaya çıkma ihtimali o denli fazla oluyor. İkinci bir faktör ise, ulus-devletlerin sınırlarını çoğu kez delip geçen her türden şeyin yarattığı çok çeşitli akıntılardır. Bir yanıyla, bu durum internet aracılığıyla dijital bilgi akışını içerebilir. Ulus-devlet açısından bu türden akıntıları durdurmak imkânsız olmasa da çok zordur; böyle bir eylem de zaten politik bakımdan alışıldık sayılmaz ve böyle bir çabaya girişen ulus-devlete karşı da epey olumsuz bir tepki yaratır. Sözgelimi, Çin periyodik olarak internete müdahale etme peşinde olmuştur ve bu durumda hem dışarıdan hem içeriden epey kınama almıştır. Ayrıca, insanların genellikle yasadışı yollardan çeşitli ulus-devletlere yaptığı kitlesel göçler ve girişler söz konusudur. Eğer devletler bu akıntıya engel olamıyorsa, o halde bu sorunla baş edebilmek için bazı küresel yönetişim çeşitlerine ihtiyaç var demektir. Suçlu unsurlar ve onların ürünlerinin akıntısı (uyuşturucular, kara para aklanması, seks ticaretinde alım ve satım yapanlar vb) küresel yönetişime ihtiyaç duyulmasında güçlü bir faktördür. Bu ve diğer durumlarda, bu tür şeyleri düzenlemeye, etkili bir otorite oluşturmaya ve en azından insan hayatını iyileştirmeye ihtiyaç vardır. Ancak, bunlardan pek azı küresel yönetişimin bazı biçimleri tarafından karşılanabilir.

Küresel yönetişime ihtiyaç duyulmasına yol açan bir dizi diğer sorun ise, ulus-devlet bünyesinde meydana gelen ya devletlerin kendisinin kışkırttığı ve sürdürdüğü ya da kontrol ede-

* *fragmegration*: İngilizce'deki "fragmentation" (parçalanma) ve "integration" (bütünleşme) kelimelerinden türetilmiştir. (ç.n.)

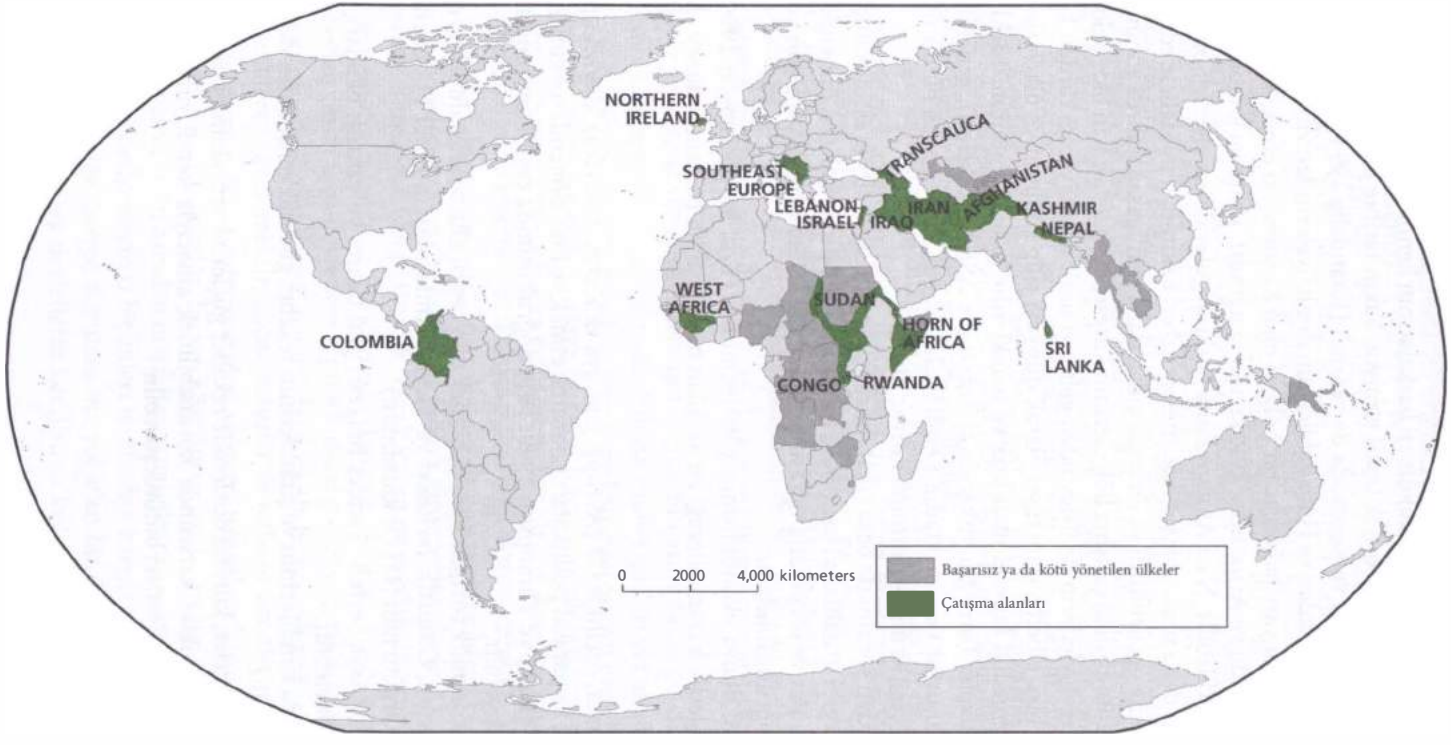
mediği dehşet eylemleriyle ilgilidir. Sözgelimi, Sudan'daki 2003 yılına dek uzanan Darfur çatışmalarında muhtemelen yüz binlerce insan öldürüldü, milyonlarca insan yerinden oldu ve daha fazla sayıda insanın da hayatı mahvoldu. Sudan hükümeti ve ordusu etnik gruplar ve aşiretler arasındaki çatışmaya müdahildi ve Sudan hükümeti başkalarının kendi içişlerine müdahalesine karşı koydu. Elbette, bu durum tek bir örnek teşkil etmiyor. Yakın tarihte benzer örnekler, ölümün ve yıkımın kol gezdiği Ruanda ve Kosova'da da yaşandı (Ruanda'da 1994 yılında Hutu kabilesinin militanları Tutsi kabilesinden ve Hutu kabilesinin ılımlı üyelerinden yüz binlerce kişiyi öldürdü. 1990'larda, Sırbistan'ın yarı-bağımsız bir bölgesi olan Kosova'daki etnik Arnavutlar ile Sırplar arasında çatışmalar oldu ve Arnavutlar kitle kıyımına uğradı). Hatta bu konuda II. Dünya Savaşı'na kadar geriye gidilebilir. Nazi Almanya'sına baskı uygulayabilen elverişli bir küresel yönetişim olsaydı ve bu da daha somut bir şekilde, mesela askeri bakımdan müdahale edebilseydi, Holocaust'un dahi önüne geçilebilirdi ya da en azından daha hafif yaşanabilirdi yönünde bir iddia ileri sürülebilir (günümüzdeki çatışma bölgelerinin küresel bir haritası için bkz. Şekil 6.1).

Ayrıca, tek başına ulus-devletlerin de üstesinden gelmeyi ümit edemeyeceği türden küresel sorunlar var. Bunlardan biri, elbette, dönemsel olarak dünyayı silip süpüren ve ülkelerin çoğu kez tek başına güç yetiremediği küresel mali kriz ve paniklerdir (bunlara günümüzdekiler de dahildir). Aslında bazı ülkeler (örneğin yukarıda tartıştığımız ASEAN ülkeleri), genellikle bu tür krizlerin mağduru olmuştur ve olmaktadır. Kendi başlarına güç yetiremeyen bu tür ülkeler, küresel yönetişimin bazı çeşitlerinin yardımına ihtiyaç duyar.

Ulus-devletler, bu türden sorunlarla başa çıkabilmek için çeşitli devletler arası sistemler aracılığıyla (örneğin, NATO gibi ittifaklarla) uzun süre mücadele etmiştir; ancak son dönemlerdeki eğilim, çeşitli türden konular ve sorunlarla uğraşmak için daha sahici küresel yapıların ve yöntemlerin geliştirilmesi doğrultusundadır.

Bu sorunlardan birisi, dünya ekonomisinin yönetişimidir (Hirst ve Thompson 1999). Bu türden bir yönetişimin işlerlik kazanabileceği en azından beş karşılıklı bağlantılı düzey söz konusudur:

1. Başlıca politik oluşumlar, özellikle G8 (Avrupa, Japonya ve Kuzey Amerika) "döviz kurlarını istikrarlı kılmak, mali ve parasal politikaları koordine etmek ve kısa-dönemli spekülatif mali işlemleri sınırlamak" (Hirst ve Thompson 1999: 191) doğrultusunda çeşitli anlaşmalar aracılığıyla yönetimi sağlayabilir.
2. Devletler, belirli bir ekonomik sorunla baş edebilmek için çeşitli uluslararası düzenleyici kuruluş yaratabilir (örneğin, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Antlaşması'nı [GATT] denetlemek üzere Dünya Ticaret Örgütü'nün [DTÖ] kurulması).
3. AB, NAFTA ve AFTA (Asya Serbest Ticaret Bölgesi) gibi ticaret ve yatırım blokları, geniş ekonomik bölgeleri yönetebilir.
4. Ülkeler, küresel piyasada kendilerinin ve şirketlerinin rekabet gücünü geliştirmek doğrultusunda politikalar üretebilir.
5. Ülkeler bünyesindeki bölgeler, küresel düzlemde rekabet güçlerini artırabilmek ve olumsuz yönde etkileyecek büyük şoklar karşısında korunabilmek amacıyla kendi sınırları içinde meydana gelen ekonomik faaliyetleri bütünleştirebilir.

Şekil 6.1 Dünyanın (tekrar eden) çatışma bölgeleri. Dünyanın belirli bölgeleri, iki nesil boyunca devam eden çatışmaları yaşıyor (yeşil); bu etkilenen bölgeler arasında bazı ülkeler başarısız devletler olarak değerlendiriliyor, bunlara müdahale öncesindeki Afganistan ve sömürgecilik sonrası Somali de dahildir. Diğer ülkeler, (gri) Dünya Bankası ve diğer kuruluşlar tarafından "başarısızlığa uğramaya aday", dolayısıyla baskı altında olarak değerlendiriliyor (Oxford University Press Inc. izniyle; alındığı yer: H. J. de Blij, *Power of Place: Geography, Destiny, and Globalization's Rough Landscape* [2008], Bölüm 6: Açık ve Kapalı Yerler, s. 153)

SİVİL TOPLUM

Sivillik ve sivil toplum, çok eski kökenlere ve örneklere sahiptir (örneğin, Aristo'da); John Keane (2003) ise bizim küresel çağda sivil toplum dediğimiz olgunun Avrupa'da ortaya çıkışının izini 1500'lü yıllara kadar uzatıyor (ayrıca bkz. Eberly 2008). On dokuzuncu yüzyıla dek (Lipschutz 2007: 304-8), sivil toplum yasaların hüküm sürdüğü bir devletten ayrı ele alınmıyordu. Filozof G. W. F. Hegel, aile ile devlet arasında duran sivil toplumun yeniden tanımlanmasında önemli bir rol oynadı; bu alan bu ikisini birbirinden ayırmakla kalmıyor aynı zamanda bireyin çeşitli toplumsal kuruluşlara doğrudan katılımını da sağlıyordu. Marx ve Engels (ve Keane) gibi Hegel'e göre de ekonomi, sivil toplumun bir parçası olarak değerlendiriliyordu.

Toplumsal teoride,[18] sivil toplum düşüncesine en yakın duran başlıca düşünür Alexis de Tocqueville'dir. Tocqueville, Amerikalılardaki politik niteliği ve yönelimi olmayan çok çeşitli örgütlenmeler (örneğin, dinsel, ahlaki) oluşturma eğilimine övgüler düzmüştür. Bu tür sivil örgütlenmeler, insanların birbirleriyle karşılıklı ilişkiler kurmalarına, daha yeni ve daha uzun süreli duygu, düşünce, tutku ve anlayış geliştirmelerine imkân tanımaktaydı. Bu tür sivil örgütlenmeler aynı zamanda insanların birbirlerine tutunmalarına ve eylemde bulunmalarına da imkân tanımaktaydı. Eğer bu tür örgütlenmeler olmasaydı, insanların eylemleri ya da eylem yapma istekleri büyük ölçeklere erişmiş çağdaş toplumlar bünyesinde soyutlanmış ve cılız bir konumda kalacaktı (Tocqueville 1825-1840/1969: 513, 515).

Piyasa (ve devlet, aile) ile sivil toplum arasındaki ayrım, yirminci yüzyıla ilişkin bir yeniliktir ve genellikle İtalyan Marksist düşünür Antonio Gramsci'ye (1992) atfedilir. Ona göre, (piyasa tarafından kontrol edilen ve kendisi de aile üzerinde egemenlik kuran) devletin egemenliğine meydan okuyabilmek için, muhalefetin sivil toplumda (örneğin, üniversiteler, medya) mevziler kazanması gerekiyordu; muhalefet, kapitalist ekonomik sistemden kaynaklanan egemen düşüncelere karşı kendi düşüncelerini ancak bu şekilde üretebilirdi.

Batı, dünyayı, çoğunlukla uygar olmayan ve hatta şiddet araçlarıyla, fethe girişti; ama "aynı zamanda basın özgürlüğü, yazılı anayasalar, dinsel hoşgörü, yeni 'uygar yaşam tarzları' (ki bunlar çoğu kez sporla ilgiliydi), şiddet içermeyen güç paylaşımı, demokrasi ve insan hakları söylemi doğrultusundaki modern mücadelelerin de yolunu açtı ve bunların müşterek 'yaşam biçimi' de zaman içinde sivil toplum kuruluşlarının büyümesine hizmet etti" (Keane 2003: 44). Sağlıklı bir sivil toplum, on dokuzuncu yüzyıl ve yirminci yüzyıl başlarında ortaya çıkmaktaydı (örneğin, barış toplulukları, kooperatifler, işçi hareketleri); fakat bunlar yaşanan iki dünya savaşı yüzünden hızla geri plana düştü. Modern sivil toplum hareketinin şekillenmesi ve dikkate değer şekilde gelişmesi ancak büyük ölçüde II. Dünya Savaşı'nın bir yan ürünü olarak söz konusu olabildi.

Mary Kaldor (2003; 2007: 153-7), özellikle Latin Amerika ve Doğu Avrupa bakımından 1970'lere ve 1980'lere çok fazla önem atfediyor. Her iki bölgede de, gerek askeri diktatörlüklere karşı muhalefet edebilmek gerek orduya karşı çıkabilmek için devletin dışında özerk ve kendi başına örgütlenebilen zeminler bulabilmek adına çaba harcanıyordu. Yine bu dönemde, dünyanın dört bir yanındaki farklı sivil toplum gruplarını mümkün olduğunca birbirine bağlayan iletişim ve seyahatin gelişmesiyle sivil toplum da artan ölçüde küreselleşti. Bu gruplar uluslararası makamların karşısına taleplerle çıktı ve kendileri için de küresel mekânlar yarattı; bu mekânlarda insan hakları gibi sorunlara dair uluslararası anlaşmaların gündeme gelmesini sağladılar ya da bu uğurda mücadele verdiler. "Kara mayınları, insan hakları, iklim değişikliği, barajlar, HIV/AIDS ya da şirket sorumluğu gibi belirli konularda bir araya gelen aktivistlerin ulus-aşırı ağlarının ortaya çıkması" bakımından 1990'lı yıllar önemliydi (Kaldor 2007: 155).

Günümüzdeki "alternatif küreselleşme" hareketlerinin pek çoğu (bkz. Bölüm 16) artık küresel sivil toplumun tamamlayıcı birer parçası haline gelmiştir.

Sivil toplum: Bireylerin birbirleriyle ve yetkiyi elinde bulunduranlarla görüştüğü, tartıştığı, uzlaştığı ve bunlarla ve birbirleriyle mücadele ettiği süreçler.

Kaldor'un (2007: 154) açıklamalarının ışığında **sivil toplum** şöyle tanımlanmaktaydı (birazdan küresel sivil toplum için de bir tanım önereceğiz): "Bireylerin birbirleriyle ve politik ve ekonomik yetki merkezleriyle görüştüğü, tartıştığı, mücadele ettiği ya da anlaştığı süreçler." İşte bu, insanların birbirleriyle az çok doğrudan ilgilenebildiği ve başka şeylerin yanı sıra kendi politik ve ekonomik kurumlarını da eleştirebildiği bir alandır. İnsanlar, "gönüllü örgütlenmeler, hareketler, partiler ve sendikalar" bünyesinde hareket ederek bütün bunları kamusal alanda gerçekleştirebilmektedir (Kaldor 2007: 154). Bu yüzden, sivil toplum da bu oluşumlar içinde yer alan oluşumları ve eylemleri aynı anda içerir. Ayrıca, pek çok insanın ve grubun arzuladığı bir ideali de temsil eder; bu da politika ve ekonomi alanındaki muktedir güçlere karşı bir denge olarak etki sağlayabilen ve eylem yapabilen aktif, hayati ve güçlü bir sivil toplumdur.

Küresel sivil toplum: Sivilliğe yönelik karşılıklı bağlantı içindeki toplumsal süreçlerden oluşan küresel, hükümet dışı, çoğulcu bir toplum biçimi.

Tarihsel olarak sivil toplum, ulus-devlet merkezlidir; yani devletler bünyesindeki gruplarla ve eylemlerle bağlantılıdır.[19] Ancak son yıllarda daha küresel eylemlerle, dolayısıyla da "toplumsal hareketler, hükümet dışı örgütlenmeler (NGO'lar), ulus-aşırı ağlar, dinsel örgütlenmeler ve cemaat grupları" (Kaldor 2007: 153) gibi bir bakıma farklı örgütlenmelerle birlikte ele alınıyor. Bir başka deyişle, sivil toplum halihazırda devletler ve toplumlar bünyesindeki bir güç olma özelliğini korusa da (Smith ve West 2005: 621-52), giderek daha fazla ölçüde küresel bir sivil toplum kavramına ulaşmaktayız (Alexander 2006a).

John Keane (2003: 8, italikler ona ait) şöyle bir **küresel sivil toplum** tanımı öneriyor:

> Bütün dünyanın yükünü sırtlamış ve dünyanın dört bir yanında etkileri hissedilen, birbirleriyle bağlantılı sosyo-ekonomik kuruluşların hükümet dışı dinamik sistemi. Küresel sivil toplum ne statik bir nesnedir ne de bir oldubittidir. Bazen kalın, bazen inceltilmiş ağlardan, dünyayı bir araya getirmek doğrultusunda bilinçli bir amaca sahip olarak sınırlar boyunca kendilerini örgütleyen sosyo-ekonomik kuruluşların ve aktörlerin "göbek ve ispit"* kümelerinden ve piramitlerden meydana gelen bitmemiş bir projedir. İşte bu hükümet dışı örgütlenmeler ve aktörler, iktidarı çoğulcu kılmaya ve şiddeti bir sorun haline getirmeye yatkındır; sonuç olarak, bunların barışçıl ve "sivil" etkileri burada, şurada, uzakta, yakında, her yerde, yerel bölgelerden başlayıp genişleyerek daha kapsamlı bölgelerde, kısacası gezegen düzleminde hissedilir.

Bu tanım küresel sivil toplumun birbirine sıkıca bağlı beş özelliğine vurgu yapıyor; *hükümet dışıdır, karşılıklı bağlantı içindeki toplumsal süreçlerden oluşan bir toplum biçimidir, sivilliğe (şiddet-dışılığa) yöneliktir, çoğulcu*dur *(ki bunda çatışmayı azaltacak güçlü bir potansiyel de vardır)* ve *küreseldir.*

Keane, bize *küresel* sivil topluma dair güzel bir anlayış sunarken, aynı zamanda bunun hem tamamlanmamış hem de değişken karakterini hatırlatıyor. Ancak Keane'nin bu argümanında aykırı olan şey, ekonomik piyasanın sivil toplumda çok güçlü bir şekilde yer ettiği iddiasıdır. Pek çok

* "hub-and-spoke": Bazı büyük havaalanlarının merkez görevi yaptığı ve uçakların çevredeki havaalanlarına oralardan havalandıkları hava trafiği düzenleme sistemi. (ç.n.)

kimse sivil toplumu hem ulus-devletten hem de piyasadan ayrı bir şey olarak değerlendirirken, Keane (2003: 76) "piyasa yoksa sivil toplum da yoktur" görüşünü savunuyor. Ona göre, piyasa, para ve para ekonomisi olmaksızın sivil toplum da hayatta kalamaz. Aslında, sivil toplum ile piyasa arasında belirgin bir ayrım çizgisi yoktur; piyasa sivil topluma gömülüdür ve tersi de doğrudur. Sözgelimi, piyasada çalışanlar sivil toplumun "düzenlilik, güven, dürüstlük, inanılırlık, grup yükümlülüğü ve şiddet-dışılık" gibi toplumsallaştırıcı kurallarından yararlanır (Keane 2003: 77).

Keane (2003: 78), bu ilişkiden yola çıkarak üç sonuca ulaşıyor: "Piyasalar, küresel sivil toplumda varolan toplumsal ilişkilerin yapısal ampirik özelliğidir; işlevsel bakımdan iç içe geçmiş bir önkoşuludur"; "küresel sivil toplum bildiğimiz kadarıyla ve artık onu tanıdığımız ölçüde, turbo kapitalizmin başlattığı piyasa güçleri olmaksızın birkaç günden fazla ayakta kalamaz" ve "turbo kapitalizmin piyasa güçleri de aileler, hayır kurumları, cemaat birlikleri, dostluk, güven, işbirliği vb dile yer etmiş ortak toplumsal normlar gibi *diğer* sivil toplum kurumları olmaksızın bir gün bile yaşayamaz".

Keane kendi görüşünü desteklemek amacıyla, emeğin de piyasa ekonomisiyle sınırlı olmadığını, aileler, hayır kurumları, sanat ve eğlence, boş zaman değerlendirme faaliyetleri, yakın ilişkiler, medya iletişimi ve kutsal oluşumlar ile kurumlar gibi piyasa dışı oluşumlarda da yer alan toplumsal bir faaliyet türü olduğunu ileri sürüyor. Dahası, ona göre, piyasalar ve kapitalist şirketler sivil toplum üzerinde, sözgelimi, kendi yüz yüze görüşme biçimleriyle ve hayırseverlik gibi örnekleri olan (örneğin, Bill Gates'in Vakfı) toplumsal kodları beslemeleri suretiyle sivilleştirici bir etkiye dahi sahiptir.

Ne var ki Keane aynı zamanda kapitalist piyasanın, sözgelimi, ürettiği büyük toplumsal eşitsizlik ya da yatırım için tercih ettiği yerler ve özellikle yatırım yapmayı tercih etmediği ve yatırımlarını geri çekmeyi tercih ettiği yerler yüzünden sivil toplumu sıkıntıya soktuğunu ve hatta tahrip ettiğini de kabul ediyor. Burada olumsuz bir görüş anlamında büyük önem taşıyan nokta, kapitalist piyasanın "toplumun kâr gözetmeyen kuruluşları üzerinde, onları birikim ve kârın azamileştirilmesi kuralına uymaları için itilip kakılan, bükülüp yırtılan bünyelere dönüştüren, piyasanın elinin hâkimiyetini" güçlendirmeye yönelik eğilimidir (Keane 2003: 90). Aslında, tam da bu nedenle, pek çok kimse piyasa esaslı örgütlenmeler ile sivil toplum arasında bir ayrım yapılması gerektiğini savunur.

Keane'in görüşlerinin tersine, Jeffrey Alexander sivil toplumu (ya da onun sıklıkla adlandırdığı şekliyle "sivil alan") piyasa ve ekonomiden ayırıyor. Ne var ki o da bir konuda ileri gidiyor ve sivil toplum ile devlet, din, aile ve cemaat arasına bir ayrım çizgisi çekiyor (Alexander 2006b: 7). Böylece, Alexander'a göre, sivil toplum bu ve başka yapılardan ve kurumlardan da bağımsızdır. Kendi ahlakına ve kurumlarına sahip bir alandır. Yine de böyle bir şey, sadece bir fikir ya da bir ideal değildir; "gerçek dünya"da da mevcuttur. Yani, zaman ve mekân bakımından sınırlı bir mevcudiyeti söz konusudur. Ne var ki cemaat, dayanışma, adalet ve demokrasi gibi bir dizi ideal de bununla bağlantılıdır. Dolayısıyla sivil toplum da asla tamamlanmayacak ya da tamamlanamayacak bir gerçeklik sayılamaz. Tersine, devam eden ve her zaman mevcut olan bir projedir.

Bu durum, ulus-devletler bünyesinde yaratılmış olan ve artık küresel düzleme genişletilmesi gereken sivil toplumların yer aldığı küreselleşme çağında özellikle söz konusudur. Gerçekte Alexander, küresel bir sivil toplum olmaksızın, ulusal sivil toplum imkânlarının da yok olabileceğini savunuyor. Günümüz dünyasının iddiaları ve tehlikeleri de küresel hale gelmiştir ve bunun sonucunda, bu iddialara ve tehlikelere karşı koyma fırsatına sahip olunması ve daha genelinde gerçek bir sivil toplum yaratılması isteniyorsa, sivil toplumun da küresel olması gerekir.

Pratikte sivil toplumda on yıllar boyunca önemli kurum ve kuruluşlar hüküm sürmüştür; ancak son yıllarda, neo-liberalizm ve neo-liberal örgütlenmeler (örneğin, Dünya Bankası) piyasayı ve hükümeti yeniden düzenlemeye yönelik ve çoğunlukla hükümetin ve uluslararası kuruluşların finanse ettiği örgütlenmeler (Hükümet dışı örgütlemeler, NGO'lar) kurulması fikrini tekrar gündeme getirdi. Kimileri bu NGO'ların tam da sivil toplum anlayışından uzaklaşma anlamına geldiğini söylüyor ve bunların sivil toplumun bir parçası olarak görülmemesi gerektiğini savunuyor. Ne var ki hem Keane'in hem de Kaldor'un işaret ettiği gibi, sivil toplum, pek çok sayıda grubu içeren kapsamlı ve kendi içinde çatışmalı bir kategoridir.

Peki, halihazırda genelinde sivil toplumdaki, özelinde ise NGO'lardaki yükselişi nasıl açıklayacağız? Bu konuda pek çok faktör söz konusudur. Belki en önemlileri, pek çok kez değindiğimiz, hem kaynaklardaki (para, bilgi, popüler kültür vb) hem de tehditlerdeki (örneğin, çevre kirliliği, uyuşturucular, seks ticareti vb) akıntıları da içeren çeşitli akıntılardır (Mathews 1997: 50-66). Ulus-devletin bu akıntılarla ve bunları hafifletmek ya da önlemek üzere gündeme gelen olumsuz akıntılarla (bkz. Bölüm 12 ve 13) mücadele etme gücünün yanı sıra, genelinde sivil toplumun, özelinde ise çok sayıda NGO'ların rolleri giderek artmaktadır.

1990'lardan beri, küresel sivil toplumun kayda değer bileşenleri olmak amacıyla çeşitli hareketler ve örgütlenmeler bir araya geliyor. Bunların bir türü, küresel ısınma, AIDS, kara mayınları vb sorunları ele alan çabalara katılan ulus-aşırı eylemcileri kapsıyor. Bunların yanı sıra, alternatif küreselleşme hareketi ile özellikle Irak İşgali'yle birlikte tekrar canlanan savaş karşıtı hareket yer alıyor. Esas olarak çevre, insan hakları ve ekonomik kalkınma gibi sorunlarla uğraşan çok sayıda örgütlenme de küresel sivil toplum alanında giderek önem kazanıyor. Bunlar arasında en dikkat çekenleri Uluslararası Hükümet Dışı Örgütlenmeler (INGO'lar; aşağıda ele alacağız), CARE*, Dünya Tabiat Vakfı, Greenpeace, Uluslararası Af Örgütü, Dünyanın Dostları, Sınır Tanımayan Doktorlar ve Oxfam**'dır. Yoksulları, özellikle azgelişmiş ülkelerdeki yoksulları temsil eden gruplar ve bunların küresel ekonomideki yoksulların konumunu iyileştirme çabaları, sivil toplum akla geldiğinde belki de en fazla önem taşıyanları oluşturuyor.

ULUSLARARASI HÜKÜMET DIŞI ÖRGÜTLENMELER (INGO'LAR)

Uluslararası Hükümet Dışı Örgütlenmeler (INGO'lar): Ulus-devletler tarafından kurulmamış olan ve bunlar tarafından yönetilmeyen fakat kâr amacı gütmeden kamusal işlevleri yerine getiren uluslararası örgütlenmeler.

Uluslararası Hükümet Dışı Örgütlenmeler [International Non-Governmental Organizations (INGO'lar)], kamusal işlevleri yerine getiren; ancak ulus-devletlerin kurmadığı ve yönetmediği, kâr amacı gütmeyen, uluslararası örgütlenmelerdir (yukarıda sıralanan örneklere Transparancy International [Uluslararası Şeffaflık]***, Global Witness [Küresel Tanık], Center for Public Integrity [Kamusal Dürüstlük Merkezi], Clean Clothes Campaign [Temiz Elbiseler Kampanyası], International Organization for Standardization [Uluslararası Standartlaştırma Örgütü (ISO)], International Electrotechnical Commission [Uluslararası Elektroteknik Komisyonu (IEC)] ve çeşitli meslek örgütleri eklenebilir). Bütün hepsi özel, gönüllü

* Yardıma muhtaç insanlara destek olmak amacıyla faaliyet gösteren uluslararası bir kuruluş.(ç.n.)
** 12 gelişmiş ülkenin kurduğu, çok sayıda ülkedeki kıtlık ve açlığa çözüm üretmeyi amaçlayan kuruluş. (ç.n.)
*** Yolsuzlukla mücadele konusunda araştırmalar yapan, çözümler öneren uluslararası sivil toplum kuruluşu. (ç.n.)

ve kâr amacı gütmeyen ve çoğu da bazı toplumsal ve/veya politik değişimleri sağlamaya dönük örgütlenmelerdir. INGO'lar pek çok şeyin savunucusudur; ancak aynı zamanda "devletlerin iç politikalarına da düzenli olarak etkide bulunur, çokyönlü forumlara ve kuruluşlara katılır, devletler arası işbirliğini teşvik eder, hükümetlere ve kamusal faaliyetlere katılıma imkân sağlar" (Warkentin 2007: 883-7).

İlk modern INGO'ların kuruluşu on dokuzuncu yüzyıla kadar uzatılabilir (Uluslararası Kızıl Haç, 1865 yılında İsviçre'de kurulmuştur); ancak bunların sayısında son yıllarda adeta bir patlama yaşanmıştır. Sayıları kadar etkileri ve güçleri de artmış ve son derece tartışılır olmuşlardır. Kimileri bunları gelecekteki sivil toplumun öncüleri olarak değerlendirmektedir. Kimileri ise bunlar hakkında epey eleştirel bir yaklaşım içindedir (aşağıda bunları göreceğiz).

Çok sayıda INGO epey etkili bir konumdadır; ancak bunların gücü (yöneticilerinin usulüne uygun seçilmiş olması gibi) rasyonel-yasal bir otoriteden değil (Weber 1921/1968), rasyonel-ahlaki otoriteden gelmektedir (Thomas 2007: 84-102). Bu durum şu gerçekten kaynaklanıyor: Bunlar (çoğu kez başarılı şekilde) evrensel insani çıkarları temsil ve ifade ederler; hem örgütlenmeler olarak hem de amaçları bağlamında demokratiktirler ve küresel ilerleme ile daha rasyonel bir dünyanın yaratılmasına kendilerini adamışlardır. Ahlaki güçleri aynı zamanda tarafsızlıklarından, çıkar gözetmeyişlerinden kaynaklanır. En genel düzlemde, kadın hakları, nüfus, eğitim ve çevre gibi alanlardaki sorunlar etrafında küresel politik bir çerçeve oluşturulmasına hizmet ederler.

Ahlaki güçler olarak, çeşitli sorunlar ve koşullar karşısında nasıl davranacakları konusunda devletlere, şirketlere ve bireylere dünya sahnesinde oynadıkları rolden daha fazla tavsiyede bulunurlar.

INGO'lar, küresel arenada kendilerini paha biçilmez kılan çeşitli niteliklere sahiptir. Birincisi, bunlar kitle tabanı olan örgütlenmelerdir ve bu yüzden ulus-devletlerle ya da uluslararası toplulukla bağlantılı daha büyük, daha resmi ve daha bürokratik örgütlenmelere kıyasla kendi üyelerinin ihtiyaçları ve çıkarlarıyla daha fazla temas halindedirler. İkincisi, diğer örgütlenme türlerine kıyasla amaçlarını gerçekleştirirken genellikle daha fazla etkilidirler (sözgelimi, bunlar çoğu kez yoksul ülkelerdeki insanlara ya da felaket kurbanlarına daha hızlı şekilde yardım sağlar). Üçüncüsü, resmi örgütlenmeleri (örneğin, devletler) harekete geçmeye zorlarken medyanın dikkatini çekme konusunda epey işe yararlar.

INGO'ların tarihinde dönüm noktası 1992 yılında, sera gazlarının salınımının kontrolüyle ilgili bir anlaşma imzalandığında yaşandı; bu anlaşma, sadece dış baskı oluşturmakla yetinmeyen, aynı zamanda karar verme sürecine gerçekten de katılan çeşitli grupların eylemlerinin sonucu ortaya çıkmıştı. Diğer bazı başarıları ise şunlardır:

1. Dünya Bankası'nın fon stratejilerinin gözden geçirilmesi.
2. BM tarafından insan hakları konusunda bir yüksek komiserlik oluşturulması.
3. Çok Taraflı Yatırım Anlaşması'nın [Multilateral Agreement on Investment (MAI)] onaylanmasının engellenmesi (bu anlaşma yabancı yatırımları serbest bırakıyor ve ulus-devletlerin bu tür faaliyetlerdeki rolüne kısıtlama getiriyordu).
4. Dünya Ticaret Örgütü toplantılarındaki protestolar, özellikle 1999 yılında Seattle'deki eylemler.
5. İsviçre Davos'taki Dünya Ekonomik Forumu'nda resmen temsil edilme.

INGO'ların kayda değer başarılarından birisi de, Kara Mayınlarının Yasaklanması İçin Uluslararası Kampanya'nın [International Campaign to Ban Londmines (ICBL)] öncülüğünü yaptığı uluslararası bir anlaşma olmuştur. Anlaşma 1997 yılında 122 ülke tarafından imzalanmış ve

kara mayınlarının satışının ve kullanımının durdurulması konusunda bir uzlaşma sağlanmıştır. Görünüşte anlaşmanın imzalanmasına katılan pek çok ulus-devletin bulunması, bunun eski devlet-merkezli sistem sayesinde gerçekleştiği anlamına gelebilir. Ancak aslında bu konuda hak edilen övgülerin büyük bir kısmı, böyle bir anlaşma uğruna 60 civarında ülkede lobi faaliyeti gösteren yaklaşık bin adet NGO'ya aittir (Bond 2000).

Öte yandan INGO'ların (ve sivil toplumun) gelişmesinin yol açtığı olumsuzluklar da söz konusudur:

- Esas itibariyle INGO'lar özel baskı gruplarıdır ve dolayısıyla daha kapsamlı sorunları ve konuları dikkate almayabilirler.
- Buna ek olarak, demokratik değildirler; genellikle kendi gündemlerini gizli tutarlar ve kendi üyelerinin dışında hiç kimseye hesap vermezler.
- Seçkincidirler (pek çoğu Kuzey'in hali vakti yerinde ve eğitimli insanlarını kapsar), yani yerel örgütlenmelere ve oluşumlara uygun olmayan evrensel planları dayatmayı amaçlayan demokratik olmayan örgütlenmelerdir.
- Bu yüzden, küresel sahnedeki, potansiyel "serseri mayınlar" olabilirler.
- Her zaman burunlarını başkalarının işlerine sokan rahatsız edici işgüzarlar olarak görülürler (Thomas 2007: 84-102).
- Genellikle, kendi konularına dikkat çekmek, kendi güçlerini ve üyelerini çoğaltmak amacıyla kamuoyunu ayartırlar ve medyayı da kullanırlar.
- Sonuçta, kendi davalarını ve çıkarlarını genişletmek uğruna belirli sorunların (örneğin, bir petrol sızıntısındaki etkileri abartmak ve sebeplerini yanlış göstermek gibi) boyutlarını tahrif edebilirler.
- Bir konuya verdikleri ağırlık, pek çok önemli diğer konunun ele alınmasını olumsuz yönde etkileyebilir.
- Bir INGO'nun odaklandığı konunun ve aslında oluşumunun niteliği, dikkat çekme kabiliyetinin ve aldığı parasal yardımların artmasına dönük olabilir. Sonuçta, daha fazla olmasa da yine de değerli pek çok konu (örneğin, özellikle Afrika'daki toprak erozyonu) daha fazla dikkat ve ilgi çekmekten uzak kalabilir.
- Bazı durumlarda, iyi niyetli INGO'lar birbirleriyle çatışmaya girebilir; sözgelimi bazı uygulamalara (örneğin, kerestecilik) son vermeyi amaçlayanlar ile bu uygulamaları çözüm olarak görenler (örneğin, fosil yakıtlar karşısında tercih edilebilir olan ağaç kesimi sayesinde sürdürülebilir bir kaynak yaratılması) arasında çatışmalar olabilir.
- Bu yüzden, belirli konuların çok cazip olduğuna ve INGO'ların aslında dikkat edilmesi gerekenlere değil de moda olanlara bakarak harekete geçtiğine işaret eden eleştirmenler de vardır.
- INGO'lar üzerinde Kuzey'in sahip olduğu kontrol, gerçekten de bunların Güney'in sorunları karşısında taşıdığı önem bakımından yöneltilen soruları artırmaktadır.
- Yine de, INGO'lara yöneltilen en güçlü eleştirilerden birisi şudur: Bunlar "toplumsal harcamalarda devletin giderek geri çekilmesini hızlandıran bir işlev yüklenmektedir" (Harvey 2006: 52). Bu anlamda, neo-liberalizmin, en berbat istismarlarına karşıymış gibi çalışırken aslında onun gündemini ilerleten "Truva atları" olarak değerlendirilebilirler.

Demek ki küresel sivil toplum son derece kapsamlıdır ve pekâlâ birbirleriyle çatışabilen örgütlenmeleri ve partileri (örneğin, önemli INGO'ları elde tutan Batılı neo-liberaller ile genellik-

le daha az örgütlenmiş gruplarda hüküm süren radikal köktendinciler dahil, neo-liberalizmin Batılı-olmayan eleştiricileri) de barındırabilir. Ortak yönleri ise, bunların hepsinin az ya da çok ulus-devletin sınırlamaları dışında faaliyet göstermesi ve insanlara dünyada süregelen tartışmaların en azından parçası olabilme imkânını sunması ve hatta onların demokrasi ve kurtuluş yönündeki hareketlerle daha fazla ilgilenmesini sağlamasıdır (Munck 2002a: 10-21; Teune 2002: 22-34).

Hükümetler arası örgütlenmeler (IGO'lar): Faaliyet alanı itibariyle uluslararası olan BM gibi örgütlenmeler.

Ahlaki güçlerinin ötesinde bazı INGO'lar (aşağıda göreceğiz) uluslararası bir kapsamı olan (örneğin BM) **hükümetler arası örgütlenmeler** [Intergovermental organization (IGO'lar)] ile resmen ilişki halindedir (Martens 2001: 388-404). INGO'lar bu tür resmi örgütlenmelerden çeşitli biçimlerde kazanç sağlar. Bunlar da, uluslararası ve göze çarpan bir örgütlenmeyle birlikte anılarak daha büyük bir meşruiyet edinmek gibi *sembolik* kazanımlardır. Ayrıca, bu türden bir örgütlenme para kaynaklarına oldukça ihtiyaç duyan çeşitli INGO'lara yardım ettiği takdirde, *maddi* kazanımlar da söz konusu olmaktadır; hatta bazı faaliyetler INGO'ların taşeronluğuna verilmekte ve onlar da gerekli görevlerini yerine getirmek için gelir elde etmiş olmaktadır.

Elbette, bu türden faaliyetlerde bulunan INGO'lar bakımından tehlikeler de söz konusudur. Bunlar kolaylıkla ilgili IGO'lar tarafından yönlendirilebilir ya da IGO'nun taleplerini ve ihtiyaçlarını karşılamak uğruna daha akli, daha bürokratik ve daha profesyonel[20] bir biçim alabilir. Böyle bir durum ise, INGO'nun radikalizminde bir azalmaya ve yöneliminde daha hassas bir değişime yol açabilir. INGO bünyesindeki diğer muhtemel değişimler arasında (artık son derece ihtiyaç duyulan para kaynaklarını sağlayan IGO'nun taleplerini karşılamak gerektiğinden) esnekliğin yitirilmesi, hızla eyleme geçme kapasitesinde bir düşüş ve belki en sıkıntılı olanı da özerkliğin ve hatta kimliğin elden gitmesi sayılabilir.

Kendi açılarından IGO'lar da INGO'larla kurdukları ilişkilerden etkilenir. Bunlar da yüce gönüllü INGO'larla kurdukları ilişkiler sayesinde kendi meşruiyetlerini sembolik bakımdan artırabilir. Dahası, maddi bakımdan da kazançlı çıkabilirler; çünkü daha az bürokrasiye sahip INGO'lar, IGO'lar tarafından yapıldığı takdirde daha fazla harcama gerektiren ve daha yavaş yapılabilen görevleri yerine getirebilir.

INGO'lar ve IGO'lar arasındaki karşılıklı ilişki belki de en açık haliyle, 1945 yılında kurulduğundan bu yana bünyesinde INGO'ların da yer aldığı UNESCO örneğinde görülebilir. Aslında kendi büyük ve farklı sorumluklarının yerine getirilebilmesi amacıyla UNESCO, Uluslararası Müzeler Konseyi [International Council of Museums (ICOM)] gibi çeşitli INGO'lar oluşturmuştur. Başka örneklerde, UNESCO mevcut INGO'ları (örneğin, 1931 yılında kurulmuş olan Uluslararası Bilimsel Birlikler Konseyi [International Council of Scientific Unions (ICSU)] parasal bakımdan desteklemiş, böylece zaten her durumda ele alınması gereken belirli görevlerin yerine getirilmesini sağlamıştır (ICSU örneğinde bilimsel araştırmanın teşvik edilmesi ve bunun da insanlığın daha fazla iyileştirilmesine uygulanması amaçlanmıştır). Nihayet UNESCO, INGO'ların zaten faaliyette bulunduğu alanlara müdahale etmeyerek ya da bu alanlarda geçerli bir INGO ortaya çıktığında kendisini geri çekerek, INGO'lara yine katkıda bulunmuştur. Bu bakımdan, 1961 yılında Dünya Vahşi Yaşam Fonu'nun [World Wildlife Fund (WWF)] ortaya çıkmasıyla birlikte, UNESCO da o güne dek bizzat ele aldığı çevresel sorunları ona terk etmiştir.

INGO'LAR VE KÜRESELLEŞME

INGO'ların küreselleşmenin bir parçası olarak ortaya çıktığı ileri sürülebilir. Ancak daha eleştirel bir görüş şöyle olabilir: Ekonomik ve politik küreselleşmenin tamamlayıcı bir parçası olarak dünyanın dört bir yanında neo-liberalizm yaygınlaştıkça, bir zamanlar ulus-devletin yerine getirdiği işlevler gerilemiş ya da tasfiye edilmiştir. Pek çok INGO'nun ortaya çıkışı da ulus-devletin geri çekilmesiyle meydana gelen boşluğu doldurmak olarak değerlendirilebilir. Daha aşırı bir değerlendirme ise, azgelişmiş dünyada neo-liberalizm ve onun kuruluşları (örneğin Dünya Bankası) tarafından oynanan role ilişkindir. Sözgelimi, Üçüncü Dünya'da bu kuruluşların talep ettiği yeniden yapılanma, genellikle ulusal hükümetlerin çeşitli işlevleri üstlenmekten geri çekilmesi anlamına gelmektedir. Bu alanlarda INGO'lar olmaksızın, artık bu işlevlerin pek çoğunun ele alınması mümkün olmamaktadır.

DİĞER OYUNCULAR

Küresel politika sahnesinde başka pek çok oyuncu yer alıyor (Thomas 2007: 84-102). Bunlar, küresel sorunlarla, özellikle küresel idealler ile gerçeklik arasında olanlarla uğraşmayı amaçlayan örgütlenmelerdir. Bunlar ayrıca, çeşitli küresel örgütlenmelerin hesap verebilmesi (ya da bundan yoksun olması), yolsuzluk, uygulama, yerine getirme ve küresel-yerel gerilimler gibi sorunlarla başa çıkmayı amaçlıyorlar.

- NGO'lar sadece kendi başlarına güçlü örgütlenmeler olmakla kalmıyor, son yıllardaki bazı durumlarda kendi güçlerini ve etkilerini en azından potansiyel olarak artırmak amacıyla koalisyonlar da oluşturuyor (Yanacapulos 2005: 247-66). Bu koalisyonlar (ya da kitabımızın küreselleşme kavramlaştırmasında önem taşıyan bir kavramı kullanırsak, bu ağlar) genellikle belirli konular üzerinde değil de Dünya Bankası gibi uluslararası mali kuruluşlar üzerinde daha fazla etki yaratmak ve ayrıca NGO'lara yöneltilen tehditlere karşı çıkmak ve bunları sorgulamak amacı güdüyor. En genel hedef ise, küresel politikalar üzerinde daha çok etkili olabilmek.
- Çeşitli unsurları birleştiren küresel oyuncuların –"melezler"– oluşturduğu bir saflaşma söz konusu. Örneğin, Çevresel Sorumluluk Taşıyan Ekonomiler Konseyi, özel yatırımcı grupları ile çevreyle ilgili INGO'ları bir araya getiriyor. Küresel Sözleşme, küreselleşme ve sorumluluğuyla ilgili tartışmalarda devlet görevlileri ile şirket üyelerini kapsıyor. Ulus-devletlerin, INGO'ların ve şirket üyelerinin yer aldığı daha özgül bir grup olan Kimberly Süreci ise "kanlı elmaslar"* sorununu ele almak üzere toplanıyor.
- Bölgeler altı ve bölgeler üstü çeşitli örgütlenmeler vardır.
- Ayrıca, yerel oluşumlar ile küresel alan arasında doğrudan bağlantılar söz konusudur. Bunlara bir örnek, kendilerini doğrudan küresel izleyiciye pazarlayan şehirlerdir.
- Ulusal ve yerel NGO'lar, INGO'lar çevresinde çoğalır ve kümelenir.
- Çeşitli dinsel gruplar, örgütlenmeler ve hareketler önemli küresel oyunculardır. Bu bağlamda bunlardan önem taşıyanları, örneğin Katolik Bağış gibi hayır kurumlarıyla insani amaçlı kurtarma ve geliştirme faaliyetleriyle ilgilenenlerdir.
- Küresel terörist örgütlenmeler de bulunmaktadır. Sözgelimi, el-Kaide de bir INGO olarak görülebilir.

* Afrika'daki savaş bölgelerinde çıkarılan ve savaş düzenini finanse etmekte kullanılan elmaslardır. Bu elmaslar sıklıkla "kanlı elmaslar" anlamına gelen "blood diamonds" terimiyle anılır. (ç.n.)

- Ayrıca, küresel oyuncu olan birçok birey de söz konusudur (profesyoneller, bilim insanları, dini liderler, gösteri dünyası ünlüleri [Bono, George Clooney], eski politikacılar [Tony Blair, Jimmy Carter] vb). Küreselleşmenin ne kadarının bireyler, bireysel çıkarlar tarafından sağlandığını ve bireyciliğin de büyük ölçüde neo-liberalizmle alakalı olduğunu kaydetmek de ilginçtir. Ancak bu durum, yukarıda tartışılan INGO'ların kolektif düzlemi bağlamında ortaya çıkmış bir tepki olarak da değerlendirilebilir. Bu kolektif tepkiler, özellikle ekonomik alandaki sınırlanmamış bireyciliği genellikle bir sorun olarak ele alır.

BÖLÜM ÖZETİ

Bu bölümde küresel politik yapıların gelişimi ve işlevi inceleniyor. Ulus-devlet gibi daha geleneksel yapılardan başlayarak, tartışma bölgesel ve küresel politik yapıların ve süreçlerin gelişimine taşınıyor.

Modern ulus-devletin kökeni, ulus-devletlerin özerkliği anlayışına yol açan Westphalia Antlaşması'na dek uzanmaktadır. Daha sonraki gelişmeler kültürel bir ulus kavramı ile devletin yapısının kaynaşmasına ve bu da ulus-devlet düşüncesine yol açmıştır. Küreselleşmeyle birlikte, ulus-devlet çok sayıda meydan okumayla karşı karşıya kalıyor, bunlar da ekonomik akıntılar ve ulus-aşırı örgütlenmeler üzerinde önemli bir kontrol kaybına sebep oluyor. "Ulus-devlet öldü" ya da "ölmedi" soruları çerçevesinde bir tartışma da ortaya çıkıyor. Ulus-devletin rolü azalmış olsa da, hâlâ önemli bir politik yapıdır. Ne var ki küresel çağda, ulus-devletin "geçirgenliği", yani onun bünyesinden geçen küresel akıntılardaki artış, önemli bir ilgi konusu olmalıdır.

Benedict Anderson'ın "hayali cemaatleri", ulus-devlet tartışmasında önemli bir tezdir. "Matbuat kapitalizmi"nin gelişiminin bir sonucu olarak, ulus-devletin temsil ettiği cemaat ile kendisini özdeşleştirmiş insanlar tarafından, bu ulus-devlet toplumsal ve politik açılardan etkin şekilde inşa edilmiş haliyle tahayyül edilmeye başlandı. Bu kavram, hızla gelişen teknoloji ve artan göçmen akıntıları karşısında ulus-devletin kendi coğrafi sınırlarını nasıl aştığının incelenmesiyle daha da ileri boyutlar kazandı. Bu tür küresel akıntılar ışığında, vurgu da ulus-devletin "yeniden-tahayyülü" konusuna yöneldi.

Değişen jeopolitik senaryo bağlamında, dünyanın üç ayrı aşamada evrim geçirdiği söylenebilir: iki kutuplu (Soğuk Savaş sırasında), tek kutuplu (ABD'nin yükselişe geçtiği dönem) ve nihayet ABD, AB ve Çin'in üç merkezi gücü oluşturduğu üç kutuplu bir gelecek.

Ayrıca Milletler Cemiyeti, Birleşmiş Milletler gibi daha geniş küresel politik yapıların ortaya çıkmasının yanı sıra, UNCTAD, UNESCO, G8'ler ve IAEA gibi daha özgül örgütlenmeler de inceleme konusu olmuştur.

Küresel yönetişim kavramı da açıklandı. Bu kavram, çeşitli küresel sorunların ele alınmasında devletler arası sisteme bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Küresel yönetişim, ulus-devletin gerilemesinin yanı sıra ulus-devletin kontrol edemediği küresel krizlere bir yanıt olarak da gelişmektedir.

Ayrıca, sivil toplum da büyük bir politik önem taşır. Çok eskilere giden kökenleri olmasına rağmen, modern sivil toplum kavramı Hegel ve Gramsci gibi düşünürler tarafından canlandırılmıştır. Sivil toplum, bir yanda devletten diğer yandan piyasa ve aileden tamamen ayrı ele alınarak değerlendirilir. Öte yandan, piyasanın sivil toplum üzerinde yarattığı yıkıcı etkiler ışığında, günümüzde sivil toplumun piyasadan gerçekten de ayrı olup olmadığı konusunda tartışmalar

yapılıyor. Bu durumun izleri kısmen, epey farklı örgütlenmeleri kapsayan sivil toplumun içsel geriliminde görülebilir. Yerel sivil toplum artık "küresel sivil toplum" ile, Hükümet Dışı Örgütlenmeler de (NGO'lar) Uluslararası Hükümet Dışı Örgütlenmeler (INGO'lar) ile birlikte var oluyor.

Küresel sivil toplumun, ulus-devletin "yerine geçen" bir şey olabileceği gibi bir anlayış da söz konusudur. Pek çok alanda bunun, ulus-devletin geriye çekilmesiyle ortaya çıkan boşluğu zaten doldurmakta olduğu görülüyor. Sivil toplum (daha etkin olma, insanlara daha yakın olma şeklinde) gücünü korumakla birlikte, dar bir alana sıkışıp kalma eleştirilerine, seçkincilik ve Kuzey tarafından kontrol edilme suçlamalarına maruz kalıyor. INGO'lar aynı zamanda hükümetler arası örgütlenmeler (IGO'lar) ile de sembiyotik ilişkileri paylaşıyor, ki bu ilişkiler sembolik ve maddi anlamda yararlı olurken, radikalizm ve özerklik yitimi bağlamında INGO'lar için bir risk de yaratıyor.

TARTIŞMA SORULARI

1. Yerel ve küresel sivil toplum arasında ayrım yaparak, ulus-devlet ile sivil toplum arasındaki karşılıklı ilişkiyi inceleyiniz.
2. Ulus-devletin "çöküşünde" özellikle küresel akıntıların oynadığı rolü öne çıkarmak suretiyle, "ulus-devletin ölümü" tezi *lehine* bir örnek durum gösteriniz.
3. Özellikle küresel akıntılar önündeki engellerin (özellikle ulus-devlet tarafından konulan engellerin) oynadığı rolü öne çıkarmak suretiyle "ulus-devletin ölümü" tezi *aleyhine* bir örnek durum gösteriniz.
4. Küresel yönetişim kavramını analiz ediniz ve "gerçek dünya"daki politik bir araç olarak böyle bir hükümetin uygunluğunu tartışınız.
5. "Hayali cemaatler" bağlamında ulus-devletin avantajlarını ve ona karşı olan unsurları tartışınız.
6. Küresel akıntılar ve süreçler ışığında BM gibi küresel politik yapıların önemini inceleyiniz.

İLAVE OKUMALAR

Robert J. Holton, *Globalization and the Nation-State,* New York: St. Martin's Press, 1998.

E. Ohmae, *The End of the Nation-State: The Rise of Regional Economies,* New York: Free Press, 1996.

Susan Strange, *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy,* Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

Carolyn Nordstrom, *Shadows of War: Violence, Power, and International Profiteering in the Twenty-First Century,* Berkeley: University of California Press, 2004.

Daniel Beland, *States of Global Insecurity: Policy, Politics and Society,* New York: Worth, 2008.

Benedict Anderson, *Imagined Communities,* Gözden Geçirilmiş Basım, Londra: Verso, 2006 [*Hayali Cemaatler*, Çev. İskender Savaşır, Metis Yay., 2011]

Parag Khanna, *The Second World: Empires and Influence in the New Global Order,* New York: Random House, 2008.

John Keane, *Global Civil Society,* Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Mary Kaldor, *Global Civil Society: An Answer to War,* Londra: Polity, 2003.

NOT

1. Bazı ekonomik yapılar, örneğin, AB, en azından bazı politik özellikler ve sonuçlar taşısa da, aslında bu kitapta tartışılan her şey zaten politika ağırlıklıdır.
2. Tek bir ulus-devlet ile küreselleşme arasındaki ilişkinin incelenmesi için bkz. Kim (2000); Mohammadi (2003).
3. Şimdilerde ulus-devletin fiilen politik yapıyla eşanlamlı olduğunu düşünmeye yatkın olsak da, gerçek şudur ki "köy toplumları, şehir-devletleri, çok tabakalı ve feodal ve savaş lordlarının hüküm sürdüğü toplumlar, kabile toplumları, çeşitli türlerde federasyonlar ve konfederasyonlar ve imparatorluklar" gibi başka önemli politik yapılar hâlâ mevcudiyetini sürdürmektedir (Hayman ve Williams, 2006: 521-41).
4. Ancak ekonomisinin ABD tarafından düzlüğe çıkarılmasıyla birlikte, İngiltere, Almanya ve diğerleri yine de kendi ulus-devletleri sayesinde başarıya ulaşabilirdi; zaten böyle bir şeyi sağlayacak hiçbir küresel örgütlenme ya da para kaynağı yoktur.
5. Ulus-devletin sınırları, kendisini istenmeyen dış etkilerden koruyan bir "muhafazanın" ve her şeyin olmasa da pek çok şeyin kendisi için işlev görmesini sağlamasına fırsat veren çeperleri olarak değerlendirilmektedir.
6. 11. Bölüm'de de göreceğimiz üzere, yine de ulus-devlet, "ulusal sınırı geçen bir kimse" diye yapılan mülteci tanımı da dahil, çeşitli şekillerde merkezi önemini korumaktadır.
7. Örneğin bkz. Wolf (2005); Conley (2002: 377- 99).
8. Khanna popüler bir çalışmayı kaleme almıştır; ancak jeopolitik alanda çalışan Richard N. Rosecrance, Samuel Huntington, Robert Gilpin ve John Agnew dahil pek çok akademisyenden de yararlanmaktadır.
9. Maalesef o da, bu iki kavram bakımından olması gerektiği kadar açık değildir; bkz. Khanna'nın (2008a) kitabında xxi. sayfadaki dipnot.
10. Gazprom muazzam bir Rus şirketler topluluğudur; ancak bunun asıl işi doğalgaz üzerinedir. Rusya hükümeti üzerinde gayri resmi bir baskı kurduğu söylenmektedir.
11. Soğuk Savaş, II. Dünya Savaşı'nın sonu ile 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin yıkılması arasında geçen sürede Sovyetler Birliği ve müttefikleri ile Batı, özellikle de ABD arasındaki çatışmaları tanımlamak üzere kullanılan bir deyimdir. "Soğuk" bir savaştı; çünkü asla tarafların en azından doğrudan karşı karşıya geldiği "sıcak" çatışmaları içermemişti.
12. www.unep.org.
13. www.unctad.org; Taylor (2003: 409-18).
14. www.aseansec.org; Nesadurai (2007: 64-7).
15. www.aseansec.org.
16. www.aseansec.org.
17. www.africa-union.org.
18. Toplumsal teorinin bu alanında, Tocqueville'in çalışmasından hiç olmazsa kısmen etkilenmiş önemli bir çağdaş örnek için bkz. Alexander (2006b). Tocqueville'in eserinin son dönemde gözden geçirilmesiyle ilgili bkz. Ritzer (2008a: 81-105).
19. Bu durumun hiç olmazsa belli ölçülerde hâlâ geçerli olduğuna ilişkin bir iddia için bkz. Vogel (2006: 635-55).
20. Bu süreçlerin karşılıklı ilişkisi için, en azından Weberci teori açısından bir değerlendirmesi için bkz. Ritzer (1975: 627-34).

BÖLÜM

7

KÜRESEL EKONOMİNİN YAPILANDIRILMASI

Bretton Woods Öncesi
- Küreselleşmenin Erken Dönemi
- II. Dünya Savaşı Sırasındaki ve Sonrasındaki Ekonomik Kalkınma

Bretton Woods ve Bretton Woods Sistemi
- Uluslararası Ticaret Örgütü • Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)
- Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) • Diğer Örgütler • Uluslararası Para Fonu (IMF)
- Dünya Bankası

Bretton Woods'un Sonu

Bretton Woods Dönemi Örgütlerinin Değişimleri ve Eleştirileri

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)

Avrupa Birliği (Ortak Pazar)
- Avro Bölgesi

Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA)
- Meksika Mısırı • ABD'den NAFTA'ya Tepki

MERCOSUR

OPEC

Çokuluslu Şirket (ÇUŞ)
- Gelişmekte Olan Dünyanın Çokuluslu Şirketleri

Dünya Ekonomik Forumu

Ekonomik Küreselleşme Efsanesi ?

Bölüm Özeti

Küreselleşmede ekonominin taşıdığı önemden dolayı iki bölümü bu konuya ayırdık. Bu bölümde ağırlıklı konu ekonomik yapılar; gelecek bölümde ise ağırlık ekonomik süreçlere ve akıntılara verilecek. Ancak şu noktayı tekrar söylemekte yarar var: Bu ayrım büyük ölçüde yapaydır; çünkü yapılar süreçlerden meydana gelir ve süreçler de yapılandırılabilir.

Günümüzde, küreselleşmeyle ilgili başlıca yapıları kavrayabilmek için bunların iktisat tarihindeki yeri hakkında fikir sahibi olmak gerekiyor (Frieden 2006; Hirst ve Thompson 1999).

BRETTON WOODS ÖNCESİ

KÜRESELLEŞMENİN ERKEN DÖNEMİ

Bu konudaki önemli bir görüş, küresel ekonomik sistemin, özellikle de küresel kapitalist bir sistem olarak, ortaya çıkışının yaklaşık 1896 yılında gerçekleştiği ve 1914 yılında da dünya çapında zirve yaptığı yönündedir.[1,2] O dönemki küresel kapitalist ekonominin büyümesi ile günümüz arasında bazı ilginç analojiler bulunmaktadır.[3]

- Erken dönem boyunca küresel ilerleme, demiryolu ve buharlı gemi sayesinde ulaşımda sağlanan gelişmelerle hızlanmıştır; son yıllarda ise bu gelişmede uçaklar önemli bir rol oynamıştır.
- Yirminci yüzyılın başlarında, küresel iletişim büyük ölçüde telgraf sayesinde genişlemiştir; yaklaşık yüz yıl sonra ise internet bu rolü üstlenmiştir.
- Küresel ekonomik gelişme o zaman olduğu gibi şimdi de büyük ölçekli sermaye akıntılarına bağlıdır.
- Buna ek olarak, her iki dönemdeki böyle bir gelişme büyük çaptaki göçlere yol açmış ve göç edenlerin kendi yurtlarında kalanlara yaptığı para transferinin önemini artırmıştır (günümüzdeki havale yoluyla para transferi konusunda bir tartışma için bkz. Bölüm 11).
- Daha genelinde, dünya ülkeleri arasındaki küresel ekonomik uzmanlaşma (Smith 1776/1977) o zaman da şimdi de bir kural haline gelmiştir.
- Dahası, uzmanlaşma *mukayeseli üstünlük* "yasası" temelinde işlerlik kazanmaktadır (Ricardo 1817/1971); yani, bu türden ülkeler en iyi yaptıkları şeylere yoğunlaşacaklardır. Bu kıyaslama içseldir: bir ülke, başka ülkelerin yaptıklarına kıyasla *değil*, *kendi* yaptıkları arasındakilere kıyasla en iyi yaptığı (ya da yapabildiği) şeye yoğunlaşmalıdır.
- Bu durum, günümüz ve yüzyıl öncekiler açısından da bir benzerlik taşır; ki bu da serbest ticaret ve ticari engellere (örneğin gümrük tarifeleri) yapılan bir vurgu anlamına gelir.[4]

İki dönemdeki küresel ekonomik gelişme arasında sadece yapısal benzerlikler bulunmaz; bu iki dönemde yaratılan sorunlar da benzerlik taşır. Birincisi, yoksul ülkeler ve buralarda yaşayan insanlar küresel ekonominin işlemlerine tabi kılınmıştı ve halen de kılınıyor. İkincisi, küresel ekonominin büyümesinden dünyanın bütün kesimleri (örneğin, geleneksel ekonomiler) kazançlı çıkmadı, çıkmıyor da (ya da eşit şekilde kazançlı çıkmadılar ve çıkmıyorlar). Dünyanın gelişmiş kesimleri içinde bile kazançlardan eşit pay almayan alt-bölgeler vardı, şimdi de var. Üçüncüsü, coğrafi bölgeler arasındaki bu ekonomik rekabette kaybedenler sadece belirli bölgeler değildi, belirli endüstriler ve toplumsal sınıflar da, en azından kazananlara kıyasla kaybedenler arasındaydı; şimdi de öyle. Dördüncüsü, ülkeler daha gelişmiş ülkelere olan borçlarını ödemeye zorlandığında, bu ülkelerde bu durumdan en fazla mağdur olanlar yoksullardı; şimdi

de onlar. Özetle, yüzyıl önceki küresel ekonomi (ve aynısı şimdiki için de söylenebilir) "herkes için eşit ölçüde iyi değildi, hatta pek çok kimse için kötüydü" (Frieden 2006: 26).

Ekonomik küreselleşmenin önceki dönemi hakkında güçlü argümanlar ileri sürülebilir; ancak bu argümanlarda farkına varılmayan (ama bu kitapta önemle üzerinde durulan) bir şey vardır ve o da şudur: Küreselleşme, ekonomiyle olan ilişkisinin ötesinde şeyler içermektedir. Sözgelimi, Jeffry Frieden İngilizce'nin ve futbolun küresel düzlemde yaygınlaşmasından da söz ediyor; ancak bu tür kültürel olguların hak ettikleri önemi fark etmekte eksik kalıyor. Dahası, Frieden politik konulara daha fazla dikkat çekse bile, bunlar genellikle ekonomiye ve ekonomik küreselleşmeye tabi ya da bunların birer parçası olan şeyler. Bu yüzden Frieden (ve başka pek çok kimse) küreselleşmeye dair genel bakışında, politik ve kültürel küreselleşmeye gerekli rolü verme konusunda eksik kalıyor. Oysa, Frieden'ın gözüne bir görünüp yok olan kültürel ve politik unsurlar, küreselleşmenin iki önemli özelliğidir. Bu yüzden onun (başkalarınca da paylaşılan) ekonomik küreselleşmenin yeni olmadığı argümanını kabul etsek dahi, bu argüman bize küreselleşmenin diğer özellikleri hakkında hiçbir şey söylememiş ya da pek az şey söylemiş olur. Bununla birlikte, ekonomik küreselleşmenin önceki dönemi hakkındaki argüman, çok yakın dönemlerdeki küresel ekonomik yapıların ortaya çıkışını izlemek üzere yapılan tartışmalar bağlamında epey yararlıdır.

II. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDAKİ VE SONRASINDAKİ EKONOMİK KALKINMA

Frieden, II. Dünya Savaşı sonrasındaki ekonomik küreselleşmenin gelişimini, ekonomik küreselleşmenin bu önceki döneminin yanı sıra, onun I. Dünya Savaşı sonrasındaki çöküşünün, Büyük Bunalım'ın ve II. Dünya Savaşı'nın da sonucu olarak ele alıyor. Bütün bu olayların, neredeyse bütün önemli ekonomiler üzerinde olumsuz etkileri olmuştu (ABD ekonomisi, en azından iki dünya savaşının etkileri bakımından, önemli bir istisna teşkil ediyordu). 1930'larda özellikle önemli olan, pek çok ülkenin, dikkat çekici şekilde de faşist İtalya ile Almanya'nın, otarşi'ye doğru kaymasıydı ya da bir ülkenin, mümkün olduğu kadar kendine yeterli bir ekonomi yaratabilmek amacıyla kendi içine kapanmasıydı. Böyle bir içe kapanış, elbette, küreselleşmenin lanetlenmesi anlamına geliyordu; çünkü küreselleşme, ulus-devletler de dahil çeşitli oluşumların içe dönük değil dışa dönük olmalarını, hem de yalnızca dünyayı seyretmekle kalmayıp, dünyanın diğer bölgeleriyle sahici ilişkilere girmelerini gerektirir. Kendi açısından ABD, 1930'larda *yalnızcılık* [*isolationism*][5] politikası gütmekteydi; yine de böyle bir yönelim, ekonomik olmaktan çok politik olması itibariyle ekonomik küreselleşmede otarşi ölçüsünde olumsuzluk yaratmıyordu.

Otarşi: Bir ulus-devletin, ekonomik bakımdan mümkün olduğunca kendisine yeterli olabilmek amacıyla içe kapanması.

Ancak, II. Dünya Savaşı'nın ortasında bile Batılı dünya, özellikle ABD ve İngiltere, daha açık bir uluslararası ekonomiyi planlamaya başlamıştı. Büyük bir korku da, II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından Büyük Bunalım'ın yeniden yaşanmasıydı; bunun nedeni ise özellikle, savaş sona erdiğinde ordunun terhis olmasıyla birlikte yaratılan kitlesel insan gücünü özümsemek durumunda olan toplumların karşılaştığı güçlüklerde yatıyordu. Bir başka korku da, II. Dünya Savaşı'ndan önce sıradan hale gelmiş olan bir şeyin, ticaret ve serbest para akışı önündeki engellerin yeniden ortaya çıkmasıydı. Söz konusu planı tasarlamaya başlayanların odaklandığı konu, ticaret önündeki engelleri azaltmak ve paranın serbest akışı ve yatırım için gerekli olan koşul-

ları yaratmaktı. Başka bir kaygı da, yerkürenin her yanında mali istikrar için gerekli koşulların yaratılmasına ilişkindi. Bu durum, New Hampshire, Bretton Woods'taki Mount Washington Hotel'de Temmuz 1944'te yapılan bir toplantının geri planını oluşturmaktaydı; üç hafta süren bu toplantı, "Bretton Woods Sistemi"nin başlatılmasına yol açtı.

BRETTON WOODS VE BRETTON WOODS SİSTEMİ

Büyük Bunalım'daki en önemli faktörün, ulus-devletler arasında işbirliğinin bulunmaması olduğu düşünülmekteydi. İşbirliği eksikliği, yüksek gümrük tarifeleriyle ve diğer önemli kısıtlamalar ve korumacı uygulamalar, yanı sıra küresel ticarette diğer ülkeler karşısında köşe kapmak amacıyla kendi para birimlerinin değerinin düşürülmesine olan yatkınlıkla alakalıydı. İşte bu son unsur, aynı zamanda benzer işlerle ilgilenen ülkeler arasında döviz savaşı anlamına da geliyordu.

Bu tür kaygılar, Bretton Woods Sistemi'nin yaratılmasının ve bu sistemin beş önemli unsurunun geri planını oluşturdu (Bordo ve Eichengreen 1993; Boughton 2007: 106-7). Birincisi, her katılımcı devlet "kendi para birimi için, altın esasına ya da (buna eşdeğer olarak) 1944 yılı Temmuz ayı itibariyle ABD dolarının altın karşısındaki değerine göre belirlenmiş bir 'itibari değer' biçecekti" (Boughton 2007: 106). Sözgelimi, ABD kendi para birimini bir ons altın karşılığı olmak üzere 35 dolar olarak belirledi; diğer yandan Nikaragua bir ons altın karşılığını 175 kordoba olarak ilan etti. Bu da, iki para birimi arasındaki değişim oranının (döviz kurunun) bir dolar karşılığında beş kordoba olması anlamına geliyordu.

"İkincisi, her ülkedeki para bakımından resmi yetkili (merkez bankası ya da onun benzeri) kendi para birimini diğer ülkelerin paralarıyla, mevcut döviz kurlarıyla artı ya da eksi yüzde bir sınırında, değiştirmeyi kabul edecekti" (Boughton 2007: 106-7). Bu durum, herhangi bir dış müdahale olmaksızın, belirlenmiş döviz kurları sayesinde ilgili ülkelerin para birimleriyle uluslararası ticaretin yapılmasını mümkün kılıyordu.

Üçüncüsü, döviz kurlarını oluşturmak, istikrarlı hale getirmek ve denetlemek amacıyla (aşağıda göreceğimiz Dünya Bankası'nın da bir öncüsü olarak) Uluslararası Para Fonu (IMF) kurulmuştu (Babb 2007: 128-64). 1946 yılında 40 devlet IMF üyesi oldu ve onlardan kendi altın rezervlerinden bir kısmını bu kuruluşa yatırmaları istendi. IMF dövizlerin itibari değerini onaylama yetkisine sahipti ve üye devletler bu değeri yüzde 10'dan daha fazla değiştiremeyecekti. Bir kurun istikrarsız hale gelmesi durumunda IMF de üye devletlere kendi kurlarını istikrarlı hale getirmek üzere ihtiyaç duyduğu borç parayı vermeye hazırlıklıydı.

Dördüncüsü, üye devletler "uluslararası ticaret için kendi para birimleri üzerindeki bütün kısıtlamaları" en azından uzun dönemde ortadan kaldırma konusunda anlaşmışlardı (Boughton 2007: 107).

Son olarak, sistemin tamamı ABD dolarını esas almaktaydı (II. Dünya Savaşı'nın sonunda ABD dünya altın rezervinin dörtte üçüne sahipti ve dünya ihracatının beşte birini elinde tutuyordu). ABD, doların sabit bir itibari değer üzerinden başka dövizlere ya da altına çevrilmesini de kabul etti. Dolar fiilen küresel para birimi haline geldi. Elbette Bretton Woods Sistemi ortaya çıkıp gelişme fırsatı bulunca, o da zaman içinde çarpıcı şekilde değişime uğradı.

Bretton Woods'un en güçlü etkileri, küresel ticaret, küresel para düzeni ve küresel yatırımlarda görüldü (Peet 2003).

Küresel ticaret bakımından en önemli nokta, "aynı ticari imtiyazları [ticari engellerin kaldırılması, bir ülkenin ürünleri karşısında ayırımcı davranmama] herkese sunabilen hükümetleri

gerektiren" "koşulsuz en tercih edilen ülke" düşüncesiydi (Frieden 2006: 288). Yıllar boyunca yapılan çeşitli toplantılarda uluslararası ticaretteki kısıtlamalar azaltıldı; bu toplantılar ("turlar" ["rounds"]) önce GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) sonra da (aşağıda ele alacağımız) DTÖ gözetiminde yapıldı.

Parasal düzen bağlamında sahnede en önde olan IMF'ydi. Amaç parasal düzen için esneklik ve güvenlik sağlamaktı. 1958-1971 yılları arasında ortaya çıkan sistemde ABD kendi dolarının değerini değiştiremiyor, diğer ülkeler ise değiştirebiliyordu; ama bunu mümkün olduğunca seyrek yapmaları lazımdı. Bu durum döviz kurlarını, uluslararası ticareti ve yatırımı yeterince teşvik edecek ölçüde istikrarlı hale getirdi; aksi halde kurlardaki büyük dalgalanmalar bunların önünü kesecekti.

Küresel yatırımlar bağlamında, Dünya Bankası en önemli rolü üstlenmişti; ancak Marshall Planı aracılığıyla ABD'nin yaptığı muazzam yardım ve savaş sonrasında Avrupa'nın hızla kendini toparlaması, Dünya Bankası'nın bu dönemdeki görevini beklendiğinden daha az önemli hale getirdi. Yatırımlar bağlamında önemli bir gelişme, başka ülkelerde kendi fabrikalarını kuran ve/veya yerli şirketlere yatırım yapan ÇUŞ'lar, özellikle otomobil ve bilgisayar alanındaki Amerikan kökenli şirketlerle ilgiliydi. Bu türden yatırımlar ön plana çıkmaktaydı; çünkü söz konusu endüstriler etkili şekilde iş yapabilmek için çok büyük ve genellikle de küresel örgütlenmeler gerektiriyordu. Buna ek olarak, bu türden yatırımlar, ticari engellerin olduğu ülkelerde fabrikalar açmak suretiyle bu engellerin kenarından dolaşmayı mümkün kılıyordu.

Bretton Woods'un teşvik ettiği küresel açıklık, aynı zamanda pek çok ülkede sosyal refah programlarının ve aslında refah devletinin de ortaya çıkmasına ve yaygınlaşmasına katkıda bulundu. Refah devletleri çeşitli sorunlarla başa çıkmayı amaçlıyordu; bunlar arasında piyasadaki durgunluk, işten çıkarmalar, ücretlerdeki düşüşler ve rekabet edemeyen şirketlerin iflasları gibi sorunlar yer alıyordu. Söz konusu ülkede sosyal güvenlik ağının kurulması da bu ülkeyi ve onun yurttaşlarını hiç olmazsa belli ölçüde bu tür sorunlar karşısında korumaya hizmet ediyordu. Bu süreçler, ülkeye ve onun girişimcilerine, küresel piyasayla etkin şekilde ilişkiye geçmek için gereken korumayı da sağlıyordu.

Bretton Woods'un bütün bu özelliklerinin ve boyutlarının bileşimi, pek çok farklı ülkeyi ve bunların bileşenlerini (örneğin, sermaye ve emek) tatmin etti ve süreç içinde bu sistem "modern tarihteki en hızlı ekonomik büyüme oranlarını ve en fazla devam eden ekonomik istikrarı yakaladı" (Frieden 2006: 300).

Bretton Woods'un geçmişine ilişkin bu kısa bilgiler ışığında, şimdi bunun doğrudan ya da dolaylı olarak ürettiği bazı ekonomik örgütlenmeleri daha ayrıntılı ele alabiliriz.

ULUSLARARASI TİCARET ÖRGÜTÜ

Uluslararası Ticaret Örgütü [International Trade Organization (ITO)] ile başlayabiliriz; çünkü bu, Bretton Woods tarafından kurulmuş olsa bile, hiçbir zaman faaliyete geçmemiştir. Bunu yok eden büyük ölçüde ABD'nin karşı çıkışıdır ve bu karşı çıkış da aslında ITO'yu ulusal egemenliğine karşı bir tehdit olarak değerlendirmesinden kaynaklanmıştır. Dahası, kimileri (ABD'deki korumacılık yanlıları) onun aşırı şekilde serbest ticarete dönük olduğunu düşünürken, başka Amerikalılar da (serbest ticaret yanlıları) onun çok korumacı olduğuna inanıyordu. Bu saldırıdaki çelişkili nitelik ortadayken, ITO'nun ABD'de politik destek bulma şansının çok az olduğu aşikârdı. Aslında, ITO'ya karşı çıkış öylesine güçlüydü ki, Başkan Harry Truman bu konuyu hiçbir zaman Kongre'ye taşımadı; çünkü bunun orada hemen reddedileceği belliydi.

ITO, doğmadan ölmüş oldu; ancak aynı şey (henüz) serbest ticaret için geçerli değildi. Bu durum GATT ve aynı zamanda Dünya Bankası konusunda yapılan sonraki tartışmalarda açıkça görülmektedir.

GÜMRÜK TARİFELERİ VE TİCARET GENEL ANLAŞMASI (GATT)

GATT, Bretton Woods'un bünyesinden çıkan ve ticaretin serbestleştirilmesi (liberalleştirilmesi) için tasarlanan bir sistemdi ve 1947 yılında kurulmuştu (Hudec 1975). 1995 yılında (aşağıda ele alacağımız) Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) yerini bırakana dek faaliyetlerini sürdürdü. GATT malların ticaretine ağırlık veriyordu; DTÖ ise aynı zamanda, giderek önemi artan hizmet sektöründeki ticaretin de sorumluluğunu üstlendi. GATT, ülke temsilcilerinin toplandığı basit bir forum niteliğini taşırken, DTÖ bağımsız bir örgüt haline gelmişti.

GATT, ITO'ya kıyasla ABD (ve diğer ülkeler) tarafından daha fazla kabul gördü ve 1947 yılında 23 kadar ülke ilk ticari anlaşmaları görüşmeye başladı. O günden itibaren çokuluslu ticaret anlaşmalarıyla ilgili görüşmeler GATT'ın (ve daha sonra DTÖ'nün) kurumsal şemsiyesi altında gerçekleşti. Yıllar boyunca birçok görüşme "turu" tamamlandı (örneğin, 1967 yılında Kennedy Turu tamamlandı; Tokyo Turu da 1979 yılında sonuçlandı). Uruguay Turu'nun (1986-93) bir sonucu olarak da DTÖ'nün kurulması için anlaşmaya varıldı. GATT'ın yerini DTÖ alırken, onun pek çok unsuru da DTÖ'ye aktarılmış oldu; bunlar da küresel ekonomik gerçekliklerin bir sonucu olarak değişime ve evrime uğramaya devam etti. Ticaret üzerine yapılan görüşmeler DTÖ'nün gözetimi altında sürdü; bu satırlar yazılmaktayken hayli tartışmalı Doha Turu da başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Yıllar boyunca DTÖ görüşmeleri, malların ticaretindeki gümrük vergisi oranlarının azaltılması, gümrük dışı sistemlerin ele alınması (örneğin, kotalar, endüstri ve tarım için ulusal mali destekler) ve tarım alanındaki uluslararası ticaretin liberalleştirilmesi gibi konuları ele almaktaydı. Son zamanlarda ise ağırlık, "hizmet sektöründeki uluslararası ticaret, ticari değer taşıyan fikri mülkiyet [telif] hakları (TRIPS), ticari değer taşıyan yatırım önlemleri (TRIMS)" gibi sorunlara kaydı (House 2007: 477-9).

Ticari Değer Taşıyan Fikri Mülkiyet [Telif] Hakları (TRIPS)

Fikri mülkiyet (telif) hakları günümüz dünyasında önemi gittikçe artan bir sorundur ve küreselleşmeyle de alakalıdır. Bunların kapsamına, kullanımı için sahip olanların onayı gereken, manevi değer taşıyan düşünceler, bilgi ve ifadeler girmektedir. Burada söz konusu olan, sinema filmleri, kitaplar, müzik kayıtları ve bilgisayar yazılımları gibi büyük ölçüde düşün dünyasına ait olan ya da değerleri burada ortaya çıkan çok sayıda fikri mülkiyet konularıdır. Önemli bir fikri bileşen taşıdığı düşünülen tıbbi ürünler ve gelişkin teknolojiler gibi daha maddi ürünler de bunlar arasında yer alır. Tarihsel olarak "patentler, telif hakları, ticari markalar ve ticari sırlar" da bununla alakalı olgulardır (Rangnekar 2007: 1175-8). Telif hakları artık yukarıda tartışılan türden şeyleri içerecek şekilde genişletilmektedir. Küreselleşme çağından çok önce ulusal telif hakları anlaşmaları vardı; ama bu tür anlaşmalar arasındaki derin farklılıklar, bir dizi ulusal anlaşma yerine küresel bir anlaşmanın geliştirilmesi ihtiyacını doğurdu. **Ticari Değer Taşıyan Fikri Mülkiyet Hakları** (TRIPS) adını taşıyan (Correa 2000) bu küresel anlaşma DTÖ aracılığıyla 1986-94 Uruguay Turu görüşmelerinin bir sonucu olarak ele alın-

Ticari Değer Taşıyan Fikri Mülkiyet Hakları (TRIPS): Yaratıcı düşüncelere sahip insanların çıkarlarını korumak üzere düzenlenen DTÖ anlaşması.

dı. Bu anlaşma, fikir üreten bireylerin, örgütlerin ve devletlerin çıkarlarını korumaya hizmet ediyor. Ancak, bu fikirlerin üretilmesinde küresel bir eşitsizlik söz konusudur; bunun sonucu olarak da, pek çok gelişmiş ülke ve bu ülkelerin örgütleri ve bireyleri TRIPS'ten yararlanırken, azgelişmiş ülkeler ve onların unsurları genellikle bu anlaşmanın gelişmiş ülkelerin yararına, kendilerinin ise zararına işlediğine inanıyor. (İşte bu da Thomas Friedman'ın "düz dünya" teziyle [Friedman 2005] çelişen pek çok küresel gerçekliklerden birisidir.) Daha genelinde, fikri ve kültürel ürünlerin metalaştırılması var (May 2002: 123-44). Ayrıca, ilaç endüstrisine yöneltilen, genetik kaynakları kontrol altına alarak bunların adil ve eşit paylaşımına engel olma anlamına gelebilecek biyo-korsanlık gibi daha spesifik şikâyetler de var. Biyo-korsanlık ile aynı zamanda, yerel tıbbi bilgiler üzerinde kontrol sağlanması (bunların çalınması) ve ayrıca yerli halkların icat ettiği ilaçların içeriklerinin ele geçirilmesi de kastediliyor; oysa bunların (örneğin bitkiler) çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılmasına pekâlâ devam edilebilir. Bu bir hırsızlık olarak görülüyor; çünkü yaptıkları icatlardan dolayı yerli halklar hiçbir şekilde ödüllendirilmiyor ya da pek az ödüllendiriliyor.

Bütün bunlar, bir bütün olarak fikri mülkiyetin meşruiyeti üzerine bir tartışmaya yol açmıştır ve fikri mülkiyetin özgül biçimleri bakımından kimlerin hak sahibi sayılacağı konusunda da daha özgül tartışmalar ortaya çıkmıştır. DTÖ bu sorunlarla baş edebilmek için tartışmaları çözüme bağlayan bir sisteme sahiptir.

Ticari Değer Taşıyan Yatırım Önlemleri (TRIMS)

Ticari Değer Taşıyan Yatırım Önlemleri (TRIMS) "ev sahibi ülkelerin, mal ve hizmet ticaretinde tahrip edici sonuçlar doğurmamaları için yabancı şirketlere dayattığı bir dizi faaliyet ve davranış önlemidir" (Grimwade 2007: 1178). Bu başlık altında yabancı şirketlere yönelik çok sayıda özel kısıtlama ve sınırlama söz konusudur. Bazıları şunlardır:

Ticari Değer Taşıyan Yatırım Önlemleri (TRIMS): DTÖ'nün, hükümetlerin yabancı şirketler karşısında alabilecekleri ticari önlemlere ilişkin anlaşması.

1. Yerel içerik ve kaynak bulmak için istenen şartlar: Nihai ürünlerin girdileri için asgari miktarda yerel içerik ve kaynak belirlenmiştir.
2. İhracat Performans Kriterleri: Bunlar, yabancı üretici çıktısının ne kadarının ihraç edilmesi gerektiğini açıklar.
3. Ticaret Dengesi İçin İstenen Şartlar: Yabancı bir şirketin ithal ettiği malların değerini ihraç ettiği malların değeriyle sınırlar.
4. Döviz Sınırlamaları: Yabancı şirketlere döviz akışını sınırlar.
5. İhracat Kontrolleri: Yabancı bir şirketin yapabileceği ihracatın miktarını sınırlar (Grimwade 2007: 1178-80).

Yabancı şirketlere getirilebilecek başka kısıtlamalar da söz konusudur; ancak ulus-devletler yabancı şirketlerin ülkelerinde yatırım yapmalarını sağlamak ya da kendi yatırımlarını artırmak amacıyla çeşitli teşviklere de (örneğin, devlet yardımları ve vergi imkânları) başvurur.

TRIMS, Kuzey ile Güney arasındaki bir başka tartışma konusudur (tartışmalar DTÖ bünyesindeki görüşmelerle çözüme bağlanır). Güney'deki azgelişmiş ülkeler TRIMS'ten yana olmaya yatkındır; çünkü bu önlemler kendilerine yabancı yatırımı kontrol için daha iyi imkân sağlar.

Kuzey'deki daha gelişmiş ülkeler ise TRIMS'i eleştirmeye yatkındır; bunun ağırlıklı sebebi de bu tedbirlerin, azgelişmiş ülkelerde iş yapmak ve kâr elde etmek peşinde olan Kuzey kökenli şirketlerin hareket kabiliyetini kısıtlamasında yatar. Daha genelinde ve doğrudan neo-liberal bir açıdan, TRIMS'i para ve ürünlerin serbest akışı önünde engel olarak gördükleri için eleştirirler.

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ (DTÖ)

DTÖ, genel merkezi İsviçre'nin Cenevre kentinde bulunan çokyönlü bir örgütlenmedir; 2008 yılı itibariyle 152 üye ülkesi vardır (Krueger 2000; Trachtman 2007: 1308-15). Ağırlık noktasının ticarete yönelik olması bu örgütü, ekonomik küreselleşmenin merkezine yerleştirmiş durumdadır. Bu konumuyla, ticaretin liberalleşmesindeki kapsamlı süreçlere ve bunun teşvik edilmesine, ayrıca DTÖ'nün faaliyetlerinin bazı yönlerine de karşı çıkanların hedefi olmuştur. DTÖ, GATT'ın hareket alanındaki pek çok unsuru kapsamaktadır; ancak hizmetler (Hizmet Ticareti Genel Anlaşması [GATS] [Koivusalo 2007: 479-81]), fikri mülkiyet [TRIPS] vb) gibi başka konularda ve alanlarda da faaliyet göstermeye başlamıştır.

DTÖ bünyesindeki her üye devletin eşit oy hakkı vardır. DTÖ büyük ölçüde bu üye devletlerin bir örgütüdür ve (bazı istisnalar dışında) ülkeler-üstü bir örgüt sayılmaz. Oylamaya sunulan gündem maddeleri genellikle daha gayri resmi gruplar tarafından oluşturulur.

DTÖ'de, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler arasında çekişmeler ve gerilimler de söz konusudur; bu gerilimler bir bütün olarak DTÖ'de olduğu kadar gruplar arasında da dile getirilir. Anlaşmazlıklardan birisi, daha büyük ticari güçlerin "Yeşil Oda" denilen yerde yaptıkları toplantılar nedeniyle çıkmıştı; çünkü daha küçük devletler bu toplantılardan dışlanmıştı. Bu tür sorunlar karşısında kendini gösteren protestolar DTÖ'nün (ve başka yerlerin) daha fazla şeffaflık kazanmasıyla sonuçlandı. Ayrıca INGO'ların da DTÖ'nün karar süreçlerinde yer almasını sağlayan hiçbir mekanizma bulunmadığından, bu durum INGO'ların DTÖ'ye karşı düzenli protestolar ve gösteriler düzenlemesine yol açıyor.

GATT gümrük tarifelerinin azaltılmasına ağırlık vermekteydi, DTÖ ise daha çok ticaretin önündeki, gümrüklerle ilgisi olmayan engellere ağırlık vermeye başladı. Bunun örneklerinden birisi, mamul mallar ve gıda maddelerine ilişkin düzenlemelerde ülkeler arasındaki farklılıklardır. Belirli bir ülke yaptığı düzenlemelerle bu tür malların ticaretine haksız kısıtlamalar getirdiği takdirde, böylesi düzenlemeler nedeniyle suçlanabilir. Ne var ki DTÖ, tarımsal ürünler ve bazı hizmet alanlarında gelişmiş ülkelerin koyduğu ticari engellere yeterince karşı çıkmaması yüzünden eleştirilir.

Elbette, DTÖ gümrük tarifeleriyle ve ayrıca hizmet sektöründeki ticari kısıtlamalarla ilgilenmeyi sürdürüyor. DTÖ ayrıca başka türden korumacılıkla da uğraşıyor. DTÖ faaliyetleri, her şeyden önce, öncüllerini bütün ülkelerin serbest ve açık ticaretten yararlandığı şeklindeki neo-liberal düşünceye dayanır. Kendisini de böyle bir ticaret önündeki engelleri azaltmaya ve nihai olarak da tasfiye etmeye adamış durumdadır. Böyle bir sistemde kazananlar olduğu gibi kaybedenler de olacaktır.

"Turlar"

"Turlar"ın en sonuncularından biri, Doha Turu, 2001 yılında Katar'ın Doha kentinde başladı ve 2008 yılı ortasında çöktü. Görüşmeler başından itibaren son derece çekişmeli geçiyordu ve 2006 yılı yazında DTÖ Genel Direktörü tarafından kesintiye uğratıldı (Weisman 2007d: C3). Ticaret görüşmelerine ilişkin bu turun görünürdeki amacı dünyadaki azgelişmiş ülkelere

yardım etmekti; ancak asıl sorun tarıma yönelik devlet destekleri konusunda ABD ve AB arasındaki tartışmaydı. ABD, tarıma yapılan devlet yardımlarının her yıl için 22,5 milyar dolarla sınırlanmasını teklif etmişti. Bu rakam, yürürlükteki anlaşmaların izin verdiği miktarın yarısından da azdı; ancak ABD'nin 2005 yılında yaptığı devlet yardımlarından da 3 milyon dolar kadar fazlaydı. Avrupalı görüşmeciler bu durumu ABD'nin devlet yardımlarını azaltma değil, artırma çabası olarak değerlendirdi. Kendi açısından ABD de Avrupa'nın tarıma verdiği devlet desteğini yüzde 50 kadar azaltmasını istemekteydi. Uzlaşma, her iki tarafın kendi güçlü tarımsal kesimleri tarafından engellendi. Uzlaşılması gereken anlaşma, azgelişmiş ülkelerin ayrıca tarımsal ürünler üzerindeki kendi gümrük tarifelerini azaltmasını gerektiriyordu. Nispeten yoksul ülkeler bu indirimlere itiraz etti; zengin ülkelere kendi pazarlarını açabilmek için bu türden fedakârlıklar yapmak zorunda olmadıklarını ileri sürdü. ABD ticaret temsilcisi şöyle dedi: "Küresel ticaret sistemini sadece bir yıl ya da beş yıl değil, 30 yıl kadar geriye götürecek bir sonucu kabul etmemiz mantıksız bir şey olur" (alıntı yapılan yer: Castle ve Landler 2008: A7).

Görüşmelerin ve hatta bu türden konuşmaların varacağı noktanın bu olacağı 2008 yılı ortasında Doha Turu'nun yeniden açılmasından beri belliydi. Durum böyleydi; çünkü çok sayıda ülke (153) katıldığından, bu görüşmeler giderek karmaşık ve hantal bir hal alıyordu. İlk turlar daha kolaydı; bunun sebebi yalnızca ilgili ülkelerin sayısının az olmasında değil, az sayıda ülke, özellikle AB ile ABD arasındaki bir uzlaşmanın kural olarak genel bir karara temel oluşturabilmesinde yatıyordu. Ancak, artık böyle bir şey mümkün değildi; çünkü çok sayıda ülkenin katılımı söz konusuydu ve ekonomik güçler dengesi genel olarak Doğu'ya, özellikle Çin'e ve Hindistan'a doğru kaymıştı (Castle 2008: B2). Doha görüşmelerinin çeşitli sonuçları oldu; bunlar arasında Hindistan ve Çin'in (aynı zamanda azgelişmiş ülkelerin) yükselen gücünün sergilenmesi, bu tür tartışmalarda ABD ve AB'nin azalan gücü, DTÖ'nün zayıflaması ve belki de neo-liberalizmin küresel düzlemde kabul görmesindeki azalma ve, özellikle 2008 yılı ortasının zayıf ekonomik ikliminde, belli ölçülerde korumacılığın geri dönüşü sıralanabilir. Ticaret üzerine görüşmeler devam edecektir; ancak bunlar DTÖ görüşmelerinin nitelediği haliyle küresel görüşmeler olmak yerine daha sınırlı ikili görüşmeler olarak gelişecek gibi görünüyor.

DİĞER ÖRGÜTLER

Otuzlar Grubu (G30) ne hükümet ne de devlet örgütüdür (Tsingou 2007: 556-8). 1978 yılında Rockefeller Vakfı'nın katkılarıyla kâr amacı gütmeyen bir örgütlenme olarak kuruldu. Amacı, "küreselleşme çağındaki ekonomik ve mali sorunların karar alıcılar ve uygulayıcıları açısından" incelenmesiydi (Tsingou 2007: 556). Uluslararası kuruluşlarda (örneğin, Bank of International Settlements), ulusal teftiş kurumlarında (örneğin, Mexico Bankası Başkanı), başlıca mali kuruluşlarda (örneğin, Citigroup'tan üst yöneticiler) ve akademi çevrelerinde (özellikle ekonomistler) yetkin insanlardan oluşmaktaydı. Ulusal menkul değerler piyasalarında bilgi erişim yetkisi ve kesin hesap gibi konularda ve tezgâh üstü piyasaların kullanımına ilişkin çok sayıda etkili çalışma ürettiler.

77'ler Grubu, gelişmekte olan ülkeleri kapsıyor ve BM'nin bir parçasıdır. 1964 yılında kurulan 77'ler Grubu aslında yanlış bir adlandırmadır; çünkü artık üye sayısı 133'tür. Bretton Woods ve GATT'ın gelişmekte olan ülkelerin çıkarlarına hizmet etmediği kaygısıyla kuruldu. Artan sayısı ve farklılıkları (örneğin, büyük ülkeler ile küçük ülkeler, zengin ülkeler ile yoksul ülkeler) kendi bünyesinde çeşitli bölünmeler yarattı ve başka şeylerin yanı sıra bu durum 21'ler Grubu'nun oluşumuna yol açtı.

Gelişmekte olan ülkelerin 21'ler Grubu, DTÖ'nün 2003 yılındaki toplantılarında, Brezilya, Güney Afrika ve Hindistan'ın öncülüğünde ortaya çıktı. Başlıca hedefi, en azından başlangıçta, tarımsal sorunlara yönelikti (Cheru 2007: 553-6).

ULUSLARARASI PARA FONU (IMF)

IMF'nin amacı, hem üye ülkelerin hem de daha genelinde küresel ekonominin makro-ekonomik istikrarının sağlanmasıdır (Cardim de Carvalho 2007: 658-63). Daha özelinde, IMF döviz kurlarıyla, ödemeler dengesiyle, uluslararası sermaye akışıyla ve üye devletlerin ve onların makro-ekonomik politikalarının gözetimiyle ilgilenir. IMF, gelişmiş ülkeleri desteklediği için eleştirilmekte ve bu ülkelerin azgelişmiş ülkelere kendi politikalarını dayattığı yönündeki eleştiriler karşısında da paratoner rolü üstlenmektedir. IMF'nin yandaşları da onu küresel ekonominin ortaya çıkmasında ve daha da gelişmesinde önemli bir unsur olarak görmektedir.

Küresel ekonomideki değişimlerin bir sonucu olarak, IMF'nin kurulmuş olduğu 1944 yılından beri yüklendiği işlevler ve kendi niteliği de değişmiştir. Başlangıçta bu kuruluş, Bretton Woods'ta yaratılmış olan döviz kurları sistemini yönlendiriyordu. IMF, bir ülkenin kendi para birimini, üzerinde anlaşılan döviz kuru doğrultusunda koruyabileceğinden emin olmak için, o ülkenin ödemeler dengesini yakın takibe almaktaydı. Eğer o ülkenin parasının değerine ilişkin bir sorun çıkarsa, IMF iki sorunu birden önüne koyuyordu. Birincisi, o ülkenin, muhtemelen düzeltilebilecek olan politik hatalarıydı. İkincisi ise, daha temel ekonomik sorunlardı (örneğin, üretkenlikle ilgili olanlar). Her şeyin ötesinde, IMF bir ülkenin bu türden sorunları kendi parasının değerini aşağıya çekmek için bir mazeret olarak kullanarak diğer ülkelerle rekabetinde çıkar sağlayıp sağlamadığına dikkat ediyordu. Esasa ilişkin bir dengesizlik ortaya çıktığında, IMF o ülkenin parasının değerinde değişiklik yapma yetkisine sahipti.

IMF ayrıca dengesizlik durumunda, bazı ülkelerin (başlangıçta bunlar genellikle gelişmiş ülkelerdi) uluslararası yükümlülüklerini karşılayabilmeleri için uyum kredileri de verebiliyordu. Bunun için fonlar da üye ülkelerin kotaları esasına göre oluşturulmuştu. Her ülke için geçerli kota, (gerektiğinde) alacağı borcun sınırlarıyla ve IMF'deki oy gücüyle ilişkiliydi.

Düzenlenebilir ancak sabit döviz kur sistemi 1970'lerin başında çöküncü, IMF'nin ilk işlevlerinden birisi de değişmiş oldu. Böylece artık, kendi üye ülkeleri arasındaki döviz savaşlarını önlemek amacıyla daha şekilsiz ama istikrarlı bir döviz kuru amacına dönük bir sorumluluk yüklendi. 1970'lerin sonunda gelişmiş ülkeler, II. Dünya Savaşı'nın sıkıntılarından tümüyle kurtuldu ve uyum kredisi arayışından vazgeçti; bu tür krediler artık ödeme dengesi sorunları yaşayan gelişmekte olan ülkelere verilmekteydi. Bu yeni müşterilerle birlikte, borçlandırmanın koşulları da değişti ve bu tür ülkelerde **yapısal düzenlemeler** talep edecek şekilde daha katı hale getirildi.[6] Bu tür düzenlemeler arasında, sıkı para politikası ve mali kemer sıkma politikası da yer alıyordu. Daha özelinde, IMF "para biriminde devalüasyon, hükümet harcamalarını azaltacak tedbirler ya da (daha nadiren) vergilerin artması, yabancı döviz işlemlerinde ve faiz oranlarında devlet müdahalesinin kalkması, yerel kredi oluşumunun daha yavaş seyretmesi ve dış borçların yönetilmesi ve azaltılması bakımından önlemler" talep edebiliyordu (Killick 2007: 1095). Bu politikanın izleri, ödeme dengesindeki bozuklukların söz konusu ülkedeki enflasyonist politikalar ve süreçler (yani, "gevşek" para politikası, genişlemeci mali

Yapısal düzenlemeler: Dünya Bankası ve IMF gibi örgütlenmeler tarafından, ulus-devletlere borç verilirken dayatılan ekonomik "yeniden yapılanma" koşulları.

politikalar) nedeniyle ortaya çıktığı yönündeki giderek artan bir inançtan kaynaklanıyordu. Yapısal düzenlemeler, enflasyona dönük eğilimlerin önünü kesmek üzere tasarlanmış ve IMF'den yardım almanın koşulları ("koşullukları") haline gelmişti. Yardım alan bir ülke, kısa dönemli olarak (genellikle bir yıl), ödemeler dengesini düzeltmek üzere kendi politikalarını değiştirmeyi kabul etmiş oluyordu.

IMF, 1970'lerin sonunda ve 1980'lerde, gelişmekte olan ülkelerin borç bulmak için başvurabileceği son merci haline geldikçe, daha da fazla değişikliğe uğradı. Bu türden ülkeler, kısa bir dönem içinde ödemeler dengesini düzeltme kabiliyetine pek sahip değildi. Bu yüzden uzun dönemli yapısal düzenleme programlarına gerek duyuluyordu. IMF, piyasa ekonomisinin işlerlik görebilmesi bakımından genel modeller benimsedi ve bunlar da ekonomileri arasındaki farklılıklar gözetilmeksizin gelişmekte olan ülkelere dayatılmaya başlandı. Bu yapısal düzenlemeler, IMF'yi sadece istenmeyen sulara ve yeni rotalara sürüklemekle kalmadı, aynı zamanda küreselleşmeye, en azından IMF tarafından uygulandığına inandıkları haliyle karşı çıkan gruplar tarafından epey tartışılmaya ve bunların nihai hedefi haline gelmeye başladı.

Bu tür protestolar ayrıca, IMF'nin ABD'nin hâkim olduğu yönetim yapısıyla da ilgilidir (ABD IMF'nin toplam oylarının yüzde 17'sini ve stratejik kararlar konusunda veto gücünü elinde tutuyor); gelişmekte olan ülkeler oyların yüzde 50'sinden fazlasına sahip. (Oylamalar, her ülkenin sahip olduğu oya ek olarak yine her ülkenin Fon'a yaptığı katkıya göre belirlenen kota miktarında bir oy gücüyle işlev kazanıyor.) IMF başkanı genellikle Batı Avrupa'dan, başkan yardımcısı ise ABD'den geliyor. Bu yapıyla ilgili eleştirilerle başa çıkabilmek amacıyla, IMF üye ülkeleriyle ilişkilerinde daha şeffaf bir yönelim içine girmiştir; NGO'larla daha fazla temas kuruyor ve gelişmekte olan ülkelerle olan ilişkilerinde toplumsal sorunlara (örneğin, yoksulluk) daha fazla eğiliyor.

Yirminci yüzyıl sonlarında küresel ekonomik krizlerin niteliğinin değişmesi, IMF'de de başka değişikliklerin yapılmasına yol açtı. İlgi alanı, döviz (ticaret ve gelir) hesaplamalarına ilişkin ödemeler dengesinden, mali varlıkların sermaye hesaplaması hareketlerine doğru kaydı. Bu da, mali piyasaları gözetlemek ve istikrarlı hale getirme doğrultusunda önerilerde bulunmak üzere Sermaye Piyasaları Departmanı'nın kurulmasıyla sonuçlandı.

1990'larda IMF, Latin Amerika, Asya ve Rusya'daki ekonomik krizlerin çözümüne katkıda bulunmak üzere bunlarla etkin bir şekilde ilgilendi. Büyük miktarlarda borç para verdi; ancak ilgili ülkeler borçlarını geri ödedikçe, IMF'nin geliri de düşmeye başladı ve 2007 yılı itibariyle de faiz gelirleri azaldı; bu durumda IMF (yıllık 400 milyon dolar civarında) bütçe açığıyla karşı karşıya kaldı. Personelinden 380 kişiyi işten çıkardı (2007 yılında 4 bin civarında kişiyi istihdam ediyordu) ve bunun sonucu olarak da kayda değer miktarda bir parayı elde tutabildi (*Economist* 2008: Şubat 7 ["It's Mostly Firing"]. Hatta, elindeki altın külçe rezervlerini (takriben 70 milyon dolar değerinde) satması gerektiği yolunda söylentiler dahi çıktı. 2007 yılı Ocak ayında IMF'nin başına Fransa'dan yeni bir başkan (Dominique Strauss-Kahn) getirildi. O da IMF'nin varlık nedeninin tehlikede olduğuna işaret ediyordu.

IMF giderek marjinal ya da önemsiz görülmeye başlandı. Yaklaşık 300 milyar değerinde rezerve ve kredi limitine sahip; ancak trilyonlarca doların her gün dünyanın dört bir yanında aktığı küresel bir ekonomik krizle de yüz yüze gelmiş durumda. Giderek içine düştüğü marjinal ekonomik durumu dikkate alan IMF "krizleri önleme, küresel ekonomi için gözlemcilik yapma ve teknik yardım sağlama" gibi diğer konulara odaklanmaya başladı (Weisman 2007b: Cl). Kimileriyse IMF'nin, ekonomik sürprizleri öngörebilmek amacıyla veri toplanması ve mali bilgilerin yaygınlaştırılması gibi konuları odaklanması gerektiğini düşünüyor. IMF, örgüt üze-

rindeki Batılı güçlerin etkisinin sürmesinden dolayı dünyanın diğer kısımlarından gelen protestolar gibi başka sorunlarla da karşı karşıya (Fransa'dan gelen yeni IMF başkanına ek olarak, yeni [2007] Dünya Bankası başkanı da –Robert B. Zoellick– geleneğe uygun olarak ABD'den gelmiştir). Dahası, 1990'larda IMF sayesinde düzlüğe çıkan ülkeler de artık ekonomik bakımdan güçlendiler ve Fon'un kendilerine verdiği buyruklardan hoşnut değiller. Ayrıca alınan borçlar karşılığında kemer sıkma gibi politikalar ve başka birtakım mali kısıtlamalar getiren IMF sözleşmelerinden kaynaklanan rahatsızlıklar da söz konusudur. Rusya IMF temsilcisinin de dile getirdiği üzere, rahatsızlıklar IMF'nin "Paramıza ihtiyacınız var; öyleyse biz de size ne yapacağınızı söyleriz" ifadesindeki geleneksel yaklaşımla ilgilidir (Weisman 2007b: C5).

Öte yandan, Büyük Çöküntü IMF'nin kaderi bakımından da çarpıcı bir değişikliğe yol açtı. Çok sayıda ülke ekonomisi, felaketin kıyısına (örneğin İzlanda) ya da çok yakınına (Macaristan, Ukrayna) geldi ve IMF'nin fonlarını memnuniyetle kabul etmek durumunda kaldı (*Economist* 2008: Ekim 23). Durumu iyi ekonomiler bile (Brezilya, Güney Kore) IMF'den ekonomik yardım almaya başladı (Landler 2008c: B4). IMF'de uzun süredir görülmekte olan gerileme en azından şimdilik sona erdi. IMF'yi eskiden eleştirenler bile, küresel ekonomik gerilemeyle başa çıkmada katkıda bulunması için IMF'nin borç verme kapasitesinde büyük artışlar olması yönünde çağrılar yapıyor (*Economist* 2009: Şubat 5).

DÜNYA BANKASI

Dünya Bankası (resmi adıyla, Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası [IBRD]), BM'nin uzmanlaşmış bir örgütü olarak, Dünya Bankası Grubu'nun (WBG) en önemli unsurunu oluşturmaktadır. (Bradlow 2007: 1262-7; Gilbert ve Vines 2000). IBRD (ya da Banka) 1944 yılında Bretton Woods'ta kuruldu ve 1946 yılında faaliyete geçti. Üyelik, IMF üyesi olan bütün devletlere açıktır ve şu satırların yazıldığı sırada 184 üye ülkeye sahiptir. Kesim II adıyla anılan ülkelerdeki (orta gelirli üye ülkeler ya da kredi vermeye değer daha yoksul ülkeler) hükümet destekli ya da güvenceli programlara para kaynağı sağlamaktadır. Ayrıca bu tür devletlere, çözümleyici hizmetler sunmakta ve tavsiyelerde bulunmaktadır. Banka'nın görevleri arasında şunlar yer almaktadır:

- "Azgelişmiş ülkelerdeki üretim imkânlarının ve kaynaklarının gelişimini" teşvik etmek;
- Makul koşullarda özel sektörün sağlayamadığı "üretken amaçlar" için para kaynakları yaratmak;
- Uluslararası ticareti ve kalkınmayı ve ödemeler dengesindeki düzenliliği geliştirmek amacıyla uluslararası yatırımı teşvik etmek;
- Üye ülkelere üretkenliklerini, yaşam tarzlarını ve çalışma koşullarını geliştirmek üzere yardımda bulunmak (Bradlow 2007: 1264).

Yıllar geçtikçe Banka, gelir getirici maddi altyapılar (örneğin, ulaşım, telekomünikasyon, su projeleri vb) olarak kendini gösteren ilk projelerinin ötesine geçti. Artık "nüfus, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, çevre, kültür... makro-ekonomik politikanın ve yapısal reformların nitelikleri... [ve] yoksulluğun azaltılması" gibi daha geniş kapsamlı ekonomik kalkınma konularına da el atıyor (Bradlow 2007: 1265). İlaveten, artık "kamu-sektörü işletmesi, yoksulluk, hukuki ve adli reform ve insan haklarının bazı yönleri ve daha geniş politika reformları" gibi çeşitli yönetim sorunlarıyla başa çıkılması için de borç veriyor (Bradlow 2007: 1265). Ayrıca, toplum-

sal cinsiyete dayalı eşitsizliğe ve ayrımcılığa maruz kalan kadınlara da destek veriliyor. Banka faaliyetlerini ve ilgi alanlarını (örneğin, son zamanlarda çocuk emeği, bir çatışma sonrasındaki yeniden yapılanma vb) genişletmeyi sürdürüyor. NGO'lar ve etkili şahıslar Banka'nın finanse ettiği projelerle giderek daha fazla ilgileniyor.

Aslında kararların politik değil tamamen ekonomik bir zeminde verilmesi ve Banka'nın da üye devletlerin iç politikalarına müdahale etmemesi gerekiyor. Ancak, politik denilince tam olarak neyin kastedildiği belirlenmediğinden Banka'nın hangi ölçüde politik değerlendirmelerin içinde yer aldığını belirlemek de genellikle çok zor oluyor.

Bütün üye devletlerin WBG'de söz hakkı var; ancak bir devletin oy sayısı, büyüklüğüne ve dünya ekonomisindeki önemine göre değişiyor. Her üye devlet, yılda bir kez toplanan Yönetim Kurulu'na bir yönetici atar. Ayrıca 24 üyeden oluşan Yürütme Kurulu vardır ve bu da daha büyük ve hantal olan Yönetim Kurulu'nun ele alamadığı daha önemli işlevleri (örneğin, finansman operasyonları, bütçe) yerine getirir. Banka'nın başkanı, Banka'nın faal kadrosunun da başıdır. Başkan resmi olarak beş yıllığına Yönetim Kurulu tarafından atanır; ancak geleneksel olarak başkanı atayan ABD Başkanı'dır. Bu özellik 2007 yılında haberlere de konu olmuştu. ABD'nin o zamanki başkanı George W. Bush, kendi yakın danışmanlarından Paul Wolfowitz'i (önde gelen bir yeni-muhafazakâr; neo-liberal: bkz. Bölüm 5) başkan olarak tayin etmiş, Yönetim Kurulu da onu istifaya zorlamıştı.[7]

Banka'nın kaynakları üye ülkelerin ödediği nispeten az miktardaki aidatlardan oluşur; ama Banka gerekli gördüğünde çok daha fazla miktarda para bulabilir ve asıl kaynaklarını da aslında böyle temin eder. Bu durumlar için epey yüksek faizli bonoları piyasaya sürmek potansiyel bir yaklaşım olarak kullanılır ve bu miktar da yıllık 25 milyar dolara kadar çıkar. Banka, çeşitli ülkelere mali borç verirken işte bu büyük miktardaki fonları değerlendirir. Borç alan ülkeler, Banka'nın kendilerine uyguladığı düşük faizlerden yararlanırlar. Borç para dağıtan Banka da kendisinden borç alan ülkelerin bu parayı geri ödeyebilme kapasitesine bağımlıdır. Borç verme kararları bu yüzden, ülkelerin borçlarını geri ödeyebilme durumuna göre şekillenir.

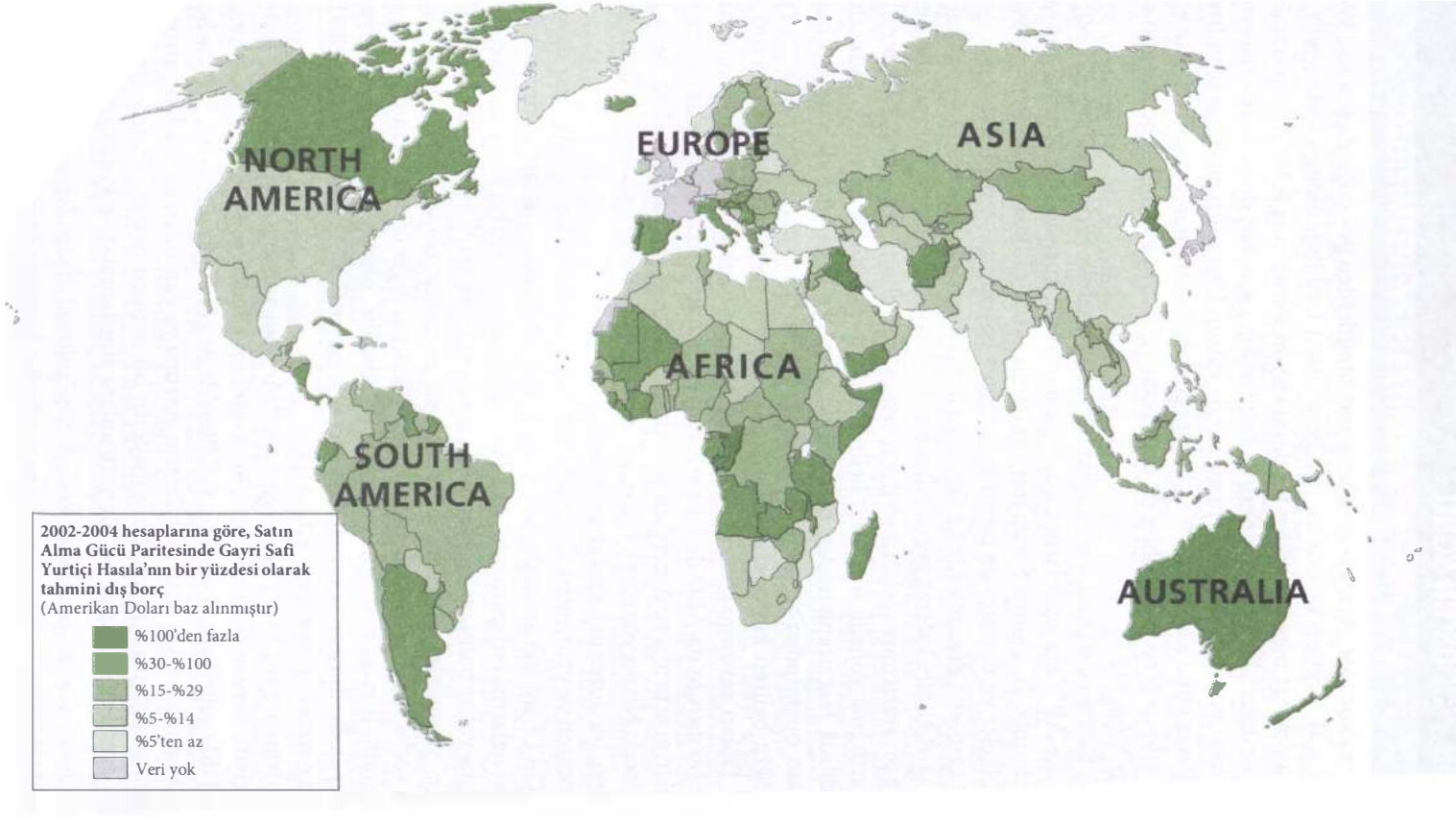
Yıllar geçtikçe, özellikle 1980'lerden itibaren, Banka'nın işlemleri giderek tartışmalı hale geldi. Birincisi, Banka zengin gelişmiş ülkelerin hâkim olduğu bir yer olarak görülüyordu ve azgelişmiş ülkelerin ve devlet-dışı oluşumların (örneğin, NGO'lar) fazla söz hakkı yoktu. İkincisi, Banka'nın belirli çıkarlara (örneğin, ulus-devlet, uluslararası sermaye ve zengin ülkeler) hizmet ettiği ve bu yüzden ötekileri (özellikle yoksul ve azgelişmiş ülkeleri) olumsuz yönde etkilediği yönünde kaygılar vardı. Üçüncüsü, yukarıda anlatılan kapsamlı hükümranlığının bir sonucu olarak Banka diğer kuruluşlara önem vermekten uzaklaşmış olması ve bunlara müdahale etmesi (ve böylece onları etkisizleştirmesi) nedeniyle de eleştiriliyordu.

2007 sonlarında Banka'nın yıllık Dünya Kalkınma Raporu üzerine bir tartışma patlak verdi; bu rapor tarımla ilgiliydi. Yoksul ülkelerdeki yoksulluğu azaltmak için zengin ülkelerden aldığı fonları kullanma yetkisine sahip olduğu bir durumda, böyle bir rapor Banka'nın Afrika'da Sahra Çölü'nün güney kesimi uzun süredir ihmal ettiğini gösterdiğinden şaşırtıcı nitelikteydi. Bu ihmal, Afrika'daki Sahra Çölü'nün güney kesiminin dünyanın en yoksul bölgelerinden biri olmakla kalmayıp bütünüyle tarıma bağımlı olduğu gerçeğine rağmen söz konusuydu. Aslında, 1980'lerde ve 1990'larda Afrika'daki Sahra Çölü'nün güney kesiminde kamu sektörünün baskı altına alınmasında katkıda bulunmuştu; bu sektörün etkisiz kaldığı ve tarımdan uzak zayıf işletmecilik anlayışının hüküm sürdüğü değerlendirmesinde bulunulmuş, neo-liberal varsayım ışığında tarımın özelleştirme ve piyasa güçleri (yani ücretler üzerindeki kontrolün kalkması) sayesinde gelişebileceği söylenmişti. Ancak, burada özel sektör de bu boşluğu dolduramadı ve

bu durum bölge tarımında felaket getiren sonuçlara yol açtı (örneğin, çiftçiler kredi almakta zorlandı). Bir ekonomistin söylediği üzere "insanlar hiçbir şeye sahip olmadığı zaman piyasalar buraya adım atamaz ve atmayacaktır. Ve bunları yardımsız bırakırsanız ölüme terk etmiş olursunuz" (alıntı yapılan yer: Dugger 2007b: A3). Başka bir ekonomist ise şöyle bir ifadede bulunmuştu: "İşte burada sizin en önemli müşteriniz Afrika, en önemli sektörüyle, insanların ailelerini beslemesi gibi hayati bir amaçla karşınızda duruyor ve banka ise yirmi yıldır burayı ihmal ediyor" (alıntı yapılan yer: Dugger 2007b: A3). Kimi gözlemciler Banka'nın olumlu katkıları için kendisine yeterince kredi verilmediğine ve kabahatin çoğunun Afrika hükümetlerinde ait olduğuna inanırken, Banka'nın kendisi dahi bu alandaki yanılgılarını kabul ediyor.

2007 Raporu'yla birlikte Banka, amacının özellikle Afrika'daki gelişmekte olan ülkelerin tarımına tekrar, yeniden ağırlık vermek olduğunu ilan etti. Ancak böyle bir şey için geç kalmış sayılırdı; çünkü hem Bill ve Melinda Gates, hem de Rockefeller vakıfları zaten Afrika'daki bu soruna eğilmişti. Afrika hükümetleriyle pek çok ayrıntıya ilişkin çalışma ve görüşme yapılması gerekiyorken, Banka sağlık (örneğin, AIDS) ve ilköğretim gibi yakın tarihli konulardan, başlangıçtaki tarım ağırlıklı politikaya geri dönmüş oldu (Dugger 2007b: A6). Elbette IMF gibi Banka da Büyük Çöküntü'nün yol açtığı ekonomik sorunlara derinlemesine saplanmış haldedir ve bu durum en azından bir süreliğine onu başka rotaya sokacaktır. (Çöküntüden önce bile Banka özellikle gelişmekte olan ülkelere ait borç düzeyleriyle ilgilenmeyi sürdürmekteydi; bkz. Şekil 7.1.)

Pek çok zorluklara rağmen Banka küresel bakımdan önemli bir güçtür. Birincisi, çok sayıda ülkenin kalkınmayı ve kalkınma finansmanını tartıştığı bir forum işlevini görmektedir. İkincisi, gelişmekte olan ülkeler nezdinde önemli bir para kaynağı olmayı sürdürmektedir. Üçüncüsü, kalkınma konusunda önemli bir bilgi kaynağıdır ve üyesi olan ülkelere değerli tavsiyelerde bulunmakta ve destekler sağlamaktadır.

Şekil 7.1. Dünya borçlanması: Borçlanma pek çok gelişmekte olan ülkenin önünü kesiyor. Dünya Bankası, ülkeleri borç düzeylerine göre tasnif ediyor. Gayri Safi Milli Gelirinin yüzde 80'i kadar ya da daha fazla borcu olan bir ülke, ciddi manada borçlu ve borçlarını ödeme bakımından da riskli bir ülke olarak değerlendiriliyor. (İzin alınan yer: National Geographic Society, *College Atlas of the World* (2007) H. J. de Blij and Roger M. Downs. The World, s. 56.)

BRETTON WOODS'UN SONU

Yukarıda tartışılan ekonomik örgütlenmelerin çoğu, halen küresel ekonomideki yerini ve taşıdığı büyük önemi koruyor. Aşağıda ele alacağımız örgütlerden pek çoğu da Bretton Woods etkisi altındaydı. Ancak, Bretton Woods'un 15 Ağustos 1971 tarihinde öldüğü söylenebilir. Başkan Richard Nixon dolarda meydana gelen bir devalüasyon sonucunda ABD'yi altın standardının dışına çekmiş ve diğer ülkelerin dövizlerinin bağlı olduğu standart da böylece sona ermişti. IMF personeli şu uyarıyı yayımlamıştı: "Huzur içinde yatsın. Uzun süredir hasta olan Bretton Woods'un geçen Pazar günü akşam saat 9'da hayata gözlerini yumduğunu üzülerek ilan ediyoruz. Bretton 1944 yılında New Hampshire'da doğmuştu ve 27. yaş gününden birkaç gün sonra vefat etti" (Frieden 2006: 342).

Bretton Woods Sistemi'nin çöküşü çeşitli faktörlere bağlanabilir (Frieden 2006: 339-60). Sistem her şeyden önce ABD'nin ve doların üstünlüğü temelinde kurulmuştu. Ancak, dünyadaki pek çok ülke ekonomisi II. Dünya Savaşı'nın yaralarını sardıkça, kısmen de Bretton Woods *sayesinde*, diğer ülkeler ve dövizler de önem kazanmaya başlamıştı (örneğin, Japonya ve yen, Avrupa Birliği ve avro, son dönemlerde de Çin ve yuan.) İkincisi, uluslararası finans ulusal ekonomilere verilen ağırlığa tabi kalarak geçen yılların ardından yeniden önem kazandı. Bu durum, uluslararası döviz piyasalarında spekülasyonların artmasına yol açtı. Sözgelimi, belli bir ülkede faiz oranlarının arttığına yönelik bir işaret belirdiğinde spekülatörler bu dövizi satın almaya ve süreç içinde düşük faiz oranlarından dolayı inişe geçmeye başlayınca da satmaya başladı. ABD'nin bu azalan öneminden ve onun Bretton Woods'ta belirlenen döviz kurlarını ayakta tutabileceğine ilişkin beliren kuşkuların artmasından dolayı, spekülatörler dikkatlerini ABD dolarına çevirdi. Doları savunmak üzere Amerikan Merkez Bankası faiz oranlarını artırmak zorunda kaldı ve bu durum da ABD'de bir gerilemeye yol açtı; çünkü bu uygulama Amerikan ürünlerinin fiyatlarını artırmış ve Amerikan şirketlerinin küresel piyasalarda rekabetini zorlaştırmıştı. Sonuç olarak, Nixon yönetimi, faiz oranlarının artışının neden olduğu olumsuz politik sonuçlardan dolayı, bu durumu kabul etmeye yanaşmamıştı.

Uluslararası ticareti ve yatırımları alttan alta destekleyen anlaşmalar ve anlayışlar da saldırıya maruz kaldı. GATT üyeleri arasında, tarım dışı ürünlerdeki gümrük tarifelerini yükseltmeme konusunda bir uzlaşma bulunuyordu. Ancak, ülkeler yabancı rekabet karşısında kendilerini korumak için başka yollar bulmaya başladı. Buna örnek vermek gerekirse, başka ülkeleri ürünlerinde "damping" yapmakla, yani belirli bir pazarı ele geçirmek için ürünlerini maliyetlerinin altında satmakla suçladılar. Bir başka örnek de, bazı ülkelerin diğer ülkeleri kendilerine yaptıkları ihracata (Gönüllü İhracat Kısıtlamaları yoluyla) "gönüllü" olarak kısıtlama getirmeye ikna etmeye çalışmasıydı. Bu durum, korumacılığa geri dönüşe ve GATT'ın belirleyici özelliklerinden olan açıklıktan uzaklaşmaya işaret ediyordu.

Bu yön değiştirmenin bir başka göstergesi de, doğrudan yabancı yatırım (DYY) karşısında büyüyen tepkiydi. Servan-Schreiber'ın *The American Challenge* (1968) adlı kitabında bu durum çok güzel dile getiriliyor. Temelde, 4. Bölüm'de de gördüğümüz üzere, Servan-Schreiber Avrupa'nın Amerikalı ÇUŞ'ların ve bunların Avrupa'ya yaptıkları doğrudan yatırımların tahakkümü altına girdiğini söylüyor. Bu görüşlerin bir sonucu olarak, Fransa gibi gelişmiş ülkeler ve ayrıca azgelişmiş ülkeler bu tür yatırımlara sınırlamalar ve kısıtlamalar getirmeye başladı.

BRETTON WOODS DÖNEMİ ÖRGÜTLERİNİN DEĞİŞİMLERİ VE ELEŞTİRİLERİ

Yirmi birinci yüzyılda, Bretton Woods'un yaratmış olduğu örgütler; Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Ticaret Örgütü, çarpıcı değişimler geçiriyor (Weisman 2007a: Cl, C8). ABD'nin eski Hazine Bakanlarından birisi şöyle demişti: "Bretton Woods Sistemi artık demode oldu... Uzun süre epey işimize yaramıştı; ancak bu kuruluşlar zaman içinde değişemedi. Bunların yeniden düşünülmesi ve yeniden yapılanması lazım" (Weisman 2007a: C8).

Örgütlerdeki son dönem değişimleri, küreselleşme (1944 yılında hayal bile edilemeyen bir süreç), başlıca ticari tartışmalar ve özellikle Asya'daki büyüyen ekonomik güçlerin artan gücü ve ihtirasıyla birlikte ele alınabilir. Asya bağlamında Dünya Bankası, aslında bu türden borçlara ihtiyaç duymayan buradaki ülkelere büyük miktarlarda borç verdi (örneğin, Çin'e 2008 yılında yaşadığı depremle yıkılan bölgeleri yeniden inşa etmesi için 2009 başında 710 milyon dolar borç verildi). Aslında, Banka'nın 2006 yılında verdiği 23 milyar dolarlık borcun 13 milyarı yoksul ülkeler yerine "orta gelirli" ülkelere gitmişti. Hatta, yoksul ülkelere sağlanması gereken para kaynakları bakımından bile çeşitli uluslararası ve özel yardım örgütleriyle kıyaslandığında Dünya Bankası giderek daha küçük bir oyuncu haline gelmişti. Sonuç olarak, bir profesörün de söylediği üzere: "... [Dünya Bankası'nın] herhangi bir yerde hayırlı bir iş yaptığını görebilmek çok zor" (aktaran, Weisman 2007a: C8). Banka, azgelişmiş ülkelerdeki çok sayıda yoksulluk mağduruna yardım ettiğini savunuyor; ancak onu eleştirenler de yoksulluğun azalmasına katkıda bulunan şeyin bankanın verdiği borçlar değil piyasaların açılması olduğunu söylüyor.

Ayrıca bu örgütlerdeki liderlik sorunu, özellikle ABD'nin ilk sırayı işgal etmesi de sorun yaratıyordu. Bu durum ABD'nin eskiden olduğu kadar ya da en azından diğer ülkelere kıyasla, katkıda bulunmayışı gibi çeşitli nedenlerle giderek tartışmalı hale gelmekteydi.

IMF de geçmişte, düşük faizli kredi karşılığında yoksul ülkelere ağır kemer sıkma programları uygulamasından kaynaklanan acımasız eleştirilere maruz kalmıştı; düşük faizli krediler aslında bunları alan ülkelerin kötü politikalarını meşrulaştırmak ve desteklemek anlamına geliyordu; bu sayede küresel iktidar da ABD ve Avrupa'dan uzaklaşıp Çin gibi ülkelere yönelmekteydi. Bu yüzden, IMF de büyümekte olan küresel ekonomi karşısında giderek daha önemsiz hale geliyordu. Bu durum karşısında, ABD eski Dışişleri Bakanı George Schultz şöyle demişti: "Şayet [IMF] yarın ortadan kalksa, insanların onu pek fazla özleyeceğini sanmıyorum" (alıntı yapılan yer: Weisman 2007a: C8). Diğer yandan, halihazırda her şey sakin görünse de, daha sonraki küresel finans krizinde IMF'ye yine ihtiyaç duyulacaktır gibisinden iddialar da bulunmaktadır.

DTÖ'nün yüz yüze geldiği daha büyük bir sorun ise, Doha Turları'ndaki başarısızlığın uzun dönemde daha açık ticaret sistemlerinden çark edilmesine yol açma ihtimalidir. Yeni bir korumacılık döneminden korkulmaktadır; bu durum küresel ekonomide bir yavaşlamaya neden olacaktır. Bu korku, ABD'de Büyük Çöküntü döneminde duyulan"Amerikan malı satın alın" çığlıklarıyla da abartılmaktadır.

Bretton Woods dönemi örgütlerinin en etkili eleştirilerinden birisini, ünlü ekonomist Joseph E. Stiglitz yapmıştır. Eleştirisi özellikle güçlüdür; çünkü Başkan Bill Clinton'ın Ekonomik Danışmanlar Konseyi'nin bir üyesi ve Dünya Bankası'nın baş ekonomisti olarak bu alanda büyük bir pratik deneyime sahiptir. Bu yüzden, küresel ekonomik sistemi sadece içeriden değil aynı zamanda bu sistem içindeki güçlü kuruluşlarda önemli mevkilerde de yer alarak izleme imkânını değerlendirmiştir. Sistemin çeperindekilerin ve onun tarafından sömürüldüklerine inananların

yaptıklarından farklı olarak içeriden bir eleştiri olması, Stiglitz'in argümanını son derece güçlü kılmaktadır.

Stiglitz'e göre (2002: ix), küreselleşme "serbest ticaret önündeki engellerin kaldırılması ve ulusal ekonomilerin daha sıkı bütünleşmesi" ardına gizlenmiştir. Böyle deyince açıkça görülüyor ki, Stiglitz de özellikle ekonomistler arasında yaygın olan ama bunlarla da sınırlı olmayan, bildik bir tuzağa düşmektedir ve küreselleşmeyi ekonomik küreselleşmeye indirgemektedir. Çeşitli vesilelerle işaret edildiği üzere ve elinizdeki bu kitabın da birçok kez açıklığa kavuşturduğu üzere, küreselleşmede, ekonomik özelliklerin ötesinde pek çok şey söz konusudur. Yine açıkça görülmelidir ki, Stiglitz'e göre ekonomik küreselleşme *de* neo-liberal ekonomik küreselleşmedir (özellikle "daha sıkı bütünleşme" ve "engellerin kaldırılması" bunu kastediyor); ancak böyle bir pozisyonu da bunu eleştirdiği noktada almaktadır.

Stiglitz ekonomik küreselleşmenin olumlu bir güç *olabileceğini* ve dünyada yoksullar da dahil herkesi *zenginleştirebileceğini* ileri sürüyor. Ancak böyle bir şey, küreselleşmenin özellikle uluslararası ticaret anlaşmalarının ele alınma tarzı ve bunların azgelişmiş ülkelere dayatılmış olması nedeniyle geçerli olamamıştır. Bunun sonucu olarak, Stiglitz küresel yoksullukta ve küresel zenginler ile küresel yoksullar arasındaki uçurumda bir artış görüyor. Bu küreselleşme, vaat ettiği şeyi yerine getirememiştir. Dahası, küreselleşme pek çok kimsenin umduğu gibi küresel bir ekonomik istikrar da sağlayamamıştır (Stiglitz bununla, sadece Asya'daki mali krizi değil Rusya ve Latin Amerika'daki diğer krizleri de kastediyor).

Stiglitz, Batı'ya yönelik çeşitli eleştirileri de kabul ediyor. Sözgelimi, Batı'nın dünyanın diğer yerlerindeki ticari barikatların tasfiyesinden yana olurken kendi ticari bariyerlerini sürdürdüğü için ikiyüzlü davrandığına ilişkin argümanla da uzlaşma halindedir. Ayrıca Batı'nın kendi çıkarlarını gerçekleştiren ama dünyanın azgelişmiş bölümlerinin zararına olan bir ekonomik gündemin itici gücü olduğuna ilişkin tezi de kabul ediyor.

IMF söz konusu olduğunda, Stiglitz 1944 yılında kurulduğu günden itibaren onun bünyesinde de önemli değişiklikler olduğunu söylüyor. IMF, piyasaların genellikle kötü çalıştığı inancıyla kurulmuştu; ancak şimdi bu örgüt piyasanın üstünlüğünün güçlü bir savunucusu haline gelmiştir. IMF, gelişmekte olan ülkelere ekonomik bakımdan büyümeleri (örneğin, harcamaları artırmak, vergileri indirmek, faiz oranlarını düşürmek; bütün bunlar ekonomiyi teşvik etmek için olacaktı) için baskı yapmanın gerekli olduğu tezine dayanıyordu; ancak şimdi gelişmekte olan ülkelere ancak "ekonominin *daralmasına* yol açacak şekilde bütçe açıklarını azaltmak, vergileri yükseltmek ya da faiz oranlarını artırma" şartıyla fon sağlamaktadır (Stiglitz 2002: 12-13). Stiglitz, IMF'deki bu kanaat değişikliğini 1980'lerdeki Reagan-Thatcher yıllarına bağlıyor. IMF ve Dünya Bankası artık (piyasanın liberalleşmesi [engellerin kalkması], mali kemer sıkma politikası ve özelleştirme gibi) neo-liberal "Washington Uzlaşması" tezlerini, fonlara feci şekilde ihtiyaç duydukları için kabul etmek zorunda kalan gelişmekte olan ülkelere dayatan birer misyoner kuruluş haline gelmiştir.

Başlangıçta IMF bir "hükümetin bütçe açığı, parasal politikası, enflasyonu, ticaret açığı, dışarıdan aldığı borçlar" gibi *makroekonomik* sorunlarla uğraşarak küresel istikrarı sağlamak durumundaydı (Stiglitz 2002: 14). Kısacası, IMF'nin görevi bir ülkenin kendi araçlarıyla yaşayabileceğinden emin olmaktı. Dünya Bankası'nın da "bir ülkenin hükümetinin neye harcama yaptığı; ülkenin mali kuruluşları, emek piyasaları, ticaret politikaları" gibi yapısal sorunlarla uğraşarak yoksulluğu tasfiye etmesi düşünülmüştü (Stiglitz 2002: 14).

Ancak IMF, bütün yapısal sorunların makroekonomik uzantıları olduğuna bakarak, giderek emperyalist bir tutum takınmaya başladı. Bunun sonucu olarak, hemen her şeyi kendi etki

alanında görmeye yöneldi. Bu sorunlarla uğraşırken kendi çözümlerinin doğru olduğuna inanmakla yetinmedi, aynı zamanda bu çözüm biçimlerini her ülkeye uygulamaya kalkıştı; Stiglitz'in deyişiyle, "IMF 'her bedene uyan tek tip' yaklaşımını benimsemişti" (Stiglitz 2002: 34). Aynı zamanda, sözde yardım etmekte olduğu ülkelerden gelen girdileri de görmezden gelmeye yatkındı. Ve ihmal edilen ülkelerin de çok az seçeneği vardı; çünkü onlar da IMF'nin önerdiği yapısal değişimler ve reformlar karşılığında elde edebilecekleri para kaynaklarına ihtiyaç duyuyordu. Stiglitz, işte bütün ihtiraslarına rağmen ya da belki de bunlar yüzünden, ekonomik olarak kötüye giden ülkelere fon sağlama (iş imkânları yaratmak vb) ve daha genelinde daha büyük küresel ekonomik istikrar yaratma misyonu bağlamında IMF'yi bir başarısızlık olarak değerlendiriyor. (IMF, küresel ekonomik istikrar anlamında kesinlikle başarısızdı ve Büyük Çöküntü döneminde ihtiyaç duyan ülkelere sağladığı fonların bir işe yarayıp yaramayacağını da görmek gerekir.) IMF'nin daha özel başarısızlıkları arasında, yapısal düzenleme programlarının sürekli bir büyüme getirmediği, ekonomik kemer sıkma politikalarını dayatmasının ekonomiyi genellikle boğduğu ve piyasaların hızla rekabete açılmasının da iş kayıplarına ve artan yoksulluğa yol açtığı gibi olgular yer alıyor. Stiglitz'e göre, IMF başarısızlığa uğramakla kalmamış, aynı zamanda bu başarısızlık (ve Dünya Bankası'nın başarısızlığı da) başlangıçta öngörüldüğünden daha büyük bir küresel rol üstlenmesi nedeniyle daha da vahim bir hal almıştır.

Bir zamanlar ayrı kuruluşlar olsalar bile Dünya Bankası ve IMF giderek iç içe girmişti. Daha önceleri, Dünya Bankası belirli projeler (örneğin yollar, barajlar) için borç vermeye odaklanmıştı; ancak sonraları daha kapsamlı "yapısal düzenleme borçları"na yöneldi. Ne var ki bu türden borçlar IMF'nin onayını gerektiriyordu ve bu onayın yanı sıra IMF genellikle borç alan ülkelere çeşitli şartlar dayatmaktaydı. Bunun bir sonucu olarak, IMF başlangıçtaki krizlerle uğraşma rolünü, gelişmekte olan ülkelerin hayatında sürekli bir role dönüştürdü.

Diğer eleştiriler ise, IMF ve Dünya Bankası'nda yetkilerin kimin elinde olduğuna ilişkindir. Yukarıda da gördüğümüz üzere, IMF ve Dünya Bankası'ndaki üst düzey mevkiler Avrupalılar ve Amerikalılar tarafından doldurulmuştur. Daha genelinde, bu örgütlere gelişmiş ülkeler ve bunların en büyük şirketleri ve mali kuruluşları hâkimdir. Bu durum elbette dünyanın geri kalan kısmını karar alma mekanizmaları dışında tutmaktadır ve bu da dikkate alınması gereken bir memnuniyetsizlik kaynağıdır. Daha iyi ve daha adil işleyecek garantili bir küresel sistem yoktur. Bunun bir sonucu olarak, Stiglitz'in "küresel yönetimsiz küresel yönetişim" (Stiglitz 2002: 21) dediği bir durumla karşı karşıyayız. Bu da esas olarak, azınlığın yararlandığı ve azınlık tarafından yönetilen bir sistemdir. Dünyadaki pek çok insan bu sistemlerde söz hakkına sahip değildir; bunların katkısına değil de olumsuz etkilerine maruz kalmaktadır.

IMF'ye yöneltilen bir başka eleştiri de, karar verme sürecinde ve işlemlerinde şeffaflıktan uzak olmasıdır. Faaliyet gösterdiği ülkeler onun nasıl işlediğini ya da hangi esaslara göre karar aldığını bilmez. Dahası, IMF bu ulus-devletlere hesap da vermez.

Stiglitz, IMF'nin en çok göze batan hataları ve yanlışlarıyla ilgili uzun bir liste sıralar:

1. Devlet eliyle işletilen sistemler (örneğin, çelik fabrikaları) genellikle çok çabuk özelleştirildi ve yeni özelleştirilen işletmeler de genellikle etkisiz kaldı; çünkü kendi alanlarında faaliyet göstermeye hazır değildiler. Bunun bir sonucu olarak, özelleştirmenin işsiz bıraktığı işçilerin yanı sıra tüketiciler de mağdur oldu. Özelleştirmeler genellikle yolsuzluklarla el ele yürütüldü (aşağıda göreceğiz).
2. Gerek mali piyasaları gerek sermaye piyasalarını liberalleştirme zorlaması ve ticaretin önündeki engellerin azaltılması gelişmekte olan ülkelere (örneğin yüksek işsizlik nedeniyle) ge-

nellikle zarar verdi ve 1990'lardaki mali krizin ortaya çıkmasına yol açtı. Dahası, liberalleştirme finans, sermaye ve ticaret konusunda kısıtlamalarla birlikte yapıldığından bu ülkelerde öfke doğurdu.

3. Yabancı yatırımlara yapılan vurgu, azgelişmiş ülkelerdeki yerli iş çevrelerini genellikle olumsuz yönde etkiledi.
4. IMF, değişimlerin sıralanması ve hızının belirlenmesi bakımından da başarısız oldu: "Sosyal güvenlik ağları kurulmadan önce, elverişli bir düzenleyici çerçeve oluşturulmadan önce, bu ülkeler modern kapitalizmin ayrılmaz parçası olan piyasa hassasiyetindeki ani değişimlerin olumsuz sonuçlarıyla baş etme noktasına gelmeden önce liberalleşme dayatıldı; yeni iş imkânları yaratmanın temelleri sağlanmadan önce işsizliğe yol açan politikalar dayatıldı; elverişli rekabet ve düzenleyici çerçeveler kurulmadan önce özelleştirme dayatıldı" (Stiglitz 2002: 73).
5. IMF, iş imkânlarının yaratılması, toprak reformu, eğitim ve sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi ve kendi politikalarından zarar gören çalışanlara yardımda bulunmak gibi bir dizi sorunla başa çıkma konusunda da başarısız oldu.

Stiglitz, 1990'lardaki Doğu Asya mali krizindeki kabahatin çoğunu özellikle sermaye hesaplarının liberalleştirilmesini dayatmasından ötürü IMF'ye yüklüyor. Bu uygulama, Doğu Asya ülkelerini yatırıma açmıştı; ancak özellikle Doğu Asya dışından gelen fonların büyük ve irrasyonel hareketleri karşısında bu ülkelerin kırılgan hale gelmesine de neden olmuştu. Kriz başladıktan sonra da, IMF Doğu Asya'daki ekonomik sorunları abartmış ve ilgili ülkeleri (örneğin, daha yüksek faiz oranlarıyla) aşırı derecede kemer sıkma politikaları uygulamaya zorlamıştı. Bu ülkelere ithalatlarını azaltmaları emredilmişti; ancak bu durum da krizin bu ürünleri ihraç eden ülkelere sıçramasıyla sorunları daha da vahim hale getirmişti. IMF'nin ağırlıkla yeniden yapılandırma (geri ödenmeyecek borçları yüklenmiş bankaların ve borçlarını ödeyemeyecek durumdaki şirketlerin kapatılması ya da bunlara alacaklıları tarafından el konulmasına imkân verilmesi) konusunda sonraları attığı adımlar da çözdüğünden daha fazla soruna yol açtı. Nihayet, IMF politikaları bölgeyi isyanlar çıkaracak ölçüde istikrarsızlaştırdı. Sonunda, IMF müdahalelerini kabul etmemiş olan Doğu Asya ülkeleri (örneğin, Malezya ve Çin) kabul etmiş olanlardan, en azından kısa dönemli olarak, daha iyi duruma geldi. Stiglitz, IMF'nin ekonomik ilkelere bağlı uygun bir programa sahip olmayışından ötürü başarısızlığa uğradığı sonucuna varmıştır. IMF'nin ve başka çok şeyin, daha iyi bir biçimde ve daha "insani bir yüzle" faaliyet gösterebilmesi için ıslah edilmesi gerekiyor.

EKONOMİK İŞBİRLİĞİ VE KALKINMA ÖRGÜTÜ (OECD)[9]

Bu, şu an için, 30 gelişmiş ülkenin oluşturduğu geniş bir gruptur. OECD "dünyanın en zengin ülkelerini en fazla kapsayan 'kulüp' "tür (Ougaard 2007: 914-17). Resmi düzeyde fazla bir gücü olmasa da epey etkilidir.

OECD, 1948 yılında Avrupa ülkeleri arasında ekonomik işbirliğini hızlandırmak amacıyla kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (OEEC) bir devamıdır (Ougaard 2007: 914-17). OEEC, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın yeniden inşasına ve bu amaca yönelik yapılan ABD ekonomik yardımının dağıtılmasına odaklanmıştı. Bu yüzden, ABD'ye ve onun açık, çokyönlü ve işbirliğine dayalı uluslararası ilişkilere dönük amaçlarına sıkı sıkıya bağlıydı.

1950'lerde Avrupa'nın ekonomik bütünleşmesine yönelik başka şemalar ve örgütler ortaya çıktı; bunlar arasında Avrupa Ekonomik Topluluğu (ya da Ortak Pazar) da bulunuyordu. ABD bu örgütlenmeye alınmamıştı ve OEEC'nin devamı olarak transatlantik işbirliğine dayalı bir örgütlenme oluşturmak istiyordu. Bunun sonucunda, OECD 1960 yılında OEEC'nin devamı olarak yeniden kurulmuş oldu. Başlangıçta, OECD'ye ABD ve 16 Batı Avrupa ülkesiyle Türkiye ve Kanada dahildi. Yıllar sonra Avrupa'dan ve dünyanın başka bölgelerinden ülkeler (örneğin Japonya, Avustralya) bu örgüte katıldı. Buna ek olarak, OECD dünyanın dört bir yanından 70 ülkeyle de ilişki içindedir ve bunların küresel ekonomiye daha iyi katılımını sağlamak için politik tavsiyelerde bulunmakta ve çözümleyici destek sunmaktadır.

OECD, merkezi Paris'te olan bir uluslararası-hükümetler örgütlenmesidir. Her üye devlet, Konsey'de temsil edilir ve kararlar da uzlaşma yoluyla alınır. Ülke büyükelçileri düzenli olarak toplanır ve bakanlar da her yıl bir araya gelir. OECD'deki kilit nokta, kalkınma yardımı ve deniz ulaşımı gibi konuları ele alan yirmiden fazla komitesi ve başka pek çok uzman ve çalışma grubuna sahip olmasıdır. Bunların da ötesinde, kendileriyle ilgili işleri yapmak üzere yaklaşık 200 komite ve grup ile çeşitli ülkelerden gelmiş 40 bin civarında görevli vardır. Ayrıca, 2 bin memurun çalıştığı bir Sekreterlik de bulunmaktadır. Bunlar da ekonomik işler, çevre ve eğitim gibi özel konulara ağırlık verir.

Genelde OECD :

1. Ekonomik küreselleşmeye ilişkin istatistikler toplar.
2. Ülkelerin ekonomik performansını izler.
3. Sermaye akışlarının liberalleşmesini, finans sektörünün ve bankacılığın küreselleşmesini ve ayrıca doğrudan yabancı yatırımları ve ulus-aşırı örgütlenmeleri teşvik eder.
4. Küresel ekonomideki vergilendirme gibi zor konularla; çifte vergilendirme ile vergi kaçakçılığı sorunlarıyla başa çıkmayı amaçlar.
5. Küresel çevre sorunlarını ele alan düzenlemelerle ilgilenir.

OECD'nin neo-liberalizmle sağlam bağları vardır. Yapısal reformla birleştirilmiş sıkı parasal ve mali politikalar aracılığıyla ekonomilerin ıslah edilmesi tezinin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. OECD, zayıf ekonomilerin canlandırılması sayesinde, ıslah edilmiş toplumların küresel serbest piyasada daha etkin katılımcılar olabileceğini ummaktadır.

OECD'nin çok fazla etkisi olsa da gücü azdır. "Malların ve sermayenin sınırlar ötesindeki serbest hareketini ve küreselleşme bağlamındaki gerek ekonomik gerek teknolojik gelişmelerin yol açtığı meydan okumalar karşısında ulusal politikaların belli ölçüde koordine edilmiş gelişimini teşvik ederek, ekonomik küreselleşmeyi ilerletmeyi sürdürmektedir" (Ougaard 2007: 917).

AVRUPA BİRLİĞİ (ORTAK PAZAR)

Avrupa Birliği, II. Dünya Savaşı sonrası dönemin ve aynı zamanda Bretton Woods döneminin bir ürünüydü. Gelişmesindeki kilit figürlerden biri Jean Monnet'ti; Monnet, sanayi kapitalizmi, kitlesel üretim ve kitlesel tüketim çağında Avrupa'daki parçalanmışlığın onu ABD karşısında dezavantajlı bir konuma yerleştirdiğine inanıyordu. Rekabet edebilmesi için Avrupa'nın, ABD'dekiler gibi büyük ve bütünleşmiş bir piyasa ile büyük şirketler ve mali kuruluşlar yaratabilmeyi amaçlayarak daha birleşik hale gelmesi lazımdı.

AB'nin nihai olarak ortaya çıkışındaki önemli gelişmelerden biri, Monnet tarafından formüle edilen bir plan uyarınca, Avrupa'da daha bütünleşmiş bir kömür ve çelik topluluğu yaratılmasıyla ortaya çıkan oluşumdur. Bu maddeler ve piyasaları konusundaki çatışmalar uzun süredir Fransa ile Almanya arasındaki ilişkilerde sorun haline gelmişti. 1950 yılında ilk başkanı Monnet olan Avrupa Çelik ve Kömür Topluluğu (AÇKT) bu koşullarda ortaya çıktı (1952 yılında, faaliyete geçti). Bu toplulukta sadece Fransa ve Almanya değil İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg da yer alıyordu. Monnet, birkaç yıl sonra Avrupa Birleşik Devletleri için oluşturulan özel bir Eylem Komitesi kurmak için makamını bıraktı. Bu durum, sırasıyla atom enerjisi konusunda işbirliği ilişkilerinin geliştirilmesini amaçlayan bir örgütlenmenin –Avrupa Atomik Enerji Topluluğu (Euroatom)– ve daha iddialı olan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) kurulmasına yol açtı. Her iki örgütlenme de 1958 yılında faaliyete geçti. (AET de 1991 yılında AÇKT ve Euroatom ile birlikte Avrupa Topluluğu [AT] oldu [Rumford 2002; 2007b: 417-22].)

1960'lardan itibaren AET'nin altı üye ülkesi birleşik bir piyasa oluşturma amacıyla harekete geçti. 1970 yılında bu çaba, başlangıçtaki altı ülkeye İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın da katılmasıyla çarpıcı bir şekilde güçlenmiş oldu (Fransa, İngilizlerin katılımına uzun süre direnmişti). Bununla birlikte, AET, ekonomik bakımdan ABD'den daha büyük bir güç haline geldi ve önemli ölçüde büyük bir nüfusa da sahip oldu. O zamandan bugüne dek daha da büyüyen AB'nin şimdi artık 25 üye devleti bulunmaktadır. Şimdi, 450 milyondan fazla yurttaşıyla gelişmiş dünyadaki en büyük iç pazardır (ancak kısa süre zarfında Çin onu geçecektir). ABD, AB'ye katılmış olmasa da, onun yaratılmasında önemli bir itici güçtü ve halen de AB ile yakın ilişkilerini sürdürmektedir.

Maastricht Anlaşması (adını imzalandığı Hollanda şehrinden alıyordu) 7 Şubat 1992 tarihinde sonuçlanmıştı. Ekonomik bir bakış açısıyla, bu toplantının önemli sonucu parasal birliğin, Avrupa Merkez Bankası'nın ve ortak AB para birimi avro'nun oluşturulmasıydı (aşağıda göreceğiz):

> Avrupa Birliği artık bir ülkenin taşıdığı bütün ekonomik işaretlere sahiptir: tek bir piyasa, tek bir para birimi ve merkez bankası, ortak bir ticaret politikası ve anti-tröst ve çevre gibi konularda ortak ekonomik düzenlemeler. Bütün ekonomik içerikleriyle, Batı Avrupa tek bir ekonomik birimdir; aslında bazı ölçümlere göre de dünyadaki en büyük ekonomik birimdir; ABD'den daha büyüktür ve Japonya'dan iki kat daha büyüktür. (Frieden 2006: 384)

Maastricht, ayrıca AB üyeleri arasında daha büyük politik işbirliği (örneğin, dış politikada) ve Avrupa Parlamentosu'nun (AB'nin seçilmiş üyelerinin oluşturduğu yasama gücü) güçlendirilmesi gibi bir dizi politik sonuç da yaratmıştır. AB'yi politik bir yapı (örneğin, başkanlık mevkisinin sürekli kılınması, dış politikayla ilgili bir başkan ve sınır boyu güvenliği gibi belli politikalarda Avrupa ülkelerinin veto hakkının zayıflatılması) olarak güçlendirme çabaları söz

konusu olmuştur; ancak böyle bir plan (Lizbon Anlaşması) 2008 yılı ortasında İrlandalı seçmenler tarafından reddedilmiştir ve dolayısıyla bu planın geleceği de belirsizliğe bürünmüştür (*Economist* 2008: Haziran 13) (Avrupa Birliğinin tarihini ve mevcut statüsünü gösteren bir harita için bkz. Şekil 7.2).

AVRO BÖLGESİ

Avro Bölgesi, Avrupa'nın avroyu para birimi olarak kabul etmiş ülkelerini kapsar. Avro kullanan ülkelerin tamamı olmasa da çoğunluğu AB üyesidir. Sözgelimi Slovenya 1 Ocak 2007 tarihinde, henüz AB üyesi olmamışken Avro Bölgesi'nin bir üyesi olmuştur (Bilefsky ve Wood 2007: C3). Ancak, resmen tedavüle konulduğu 2002 yılı Ocak ayında Avrupa ülkelerinin çoğunluğu tarafından zaten kabul görmüş durumdayken ve (özellikle dolar ile kıyaslandığında) güçlü bir döviz özelliği kazanmasına rağmen, muhalefetle de karşılaşmıştır. Bazı Batı Avrupa ülkeleri (örneğin, İngiltere, İsveç ve Danimarka) avroyu hiçbir zaman kabul etmemiş ve kendi ulusal parasını kullanmayı sürdürmüştür. Ayrıca, avroyu kabul eden bazı ülkelerde de (İtalya, Fransa, Hollanda) çeşitli nedenlerle buna karşı itirazlar yükselmektedir (örneğin, Avro Bölgesi ülkeleri için politikalar üreten Avrupa Merkez Bankası'nın politikaları nedeniyle fiyat artışlarının ve ekonomik büyüme oranlarında düşüşlerin olduğuna inanılmaktadır). Bazı ülkeler, (örneğin, Litvanya) Avro Bölgesi'nde yer almak için gerekli bazı koşulları (örneğin, enflasyon düzeyleri) yerine getiremediğinden, diğerleri (Polonya, Macaristan, Estonya) kendileri öyle istediğinden, bu ülkelerin Avro Bölgesi'ne katılımları ertelenmiştir.

Avro'ya yönelik eleştiriler artacak gibi görünüyor. Yukarıda da işaret edildiği üzere, eleştirilerden birisi, avronun kullanımının beklenilen ekonomik büyümeyi sağlamamış olmasıdır. Aslında, avrodan kaçınan ve sterline bağlı kalan İngiltere ekonomisi genellikle Avro Bölgesi ülkelerinden daha başarılı olmuştur. Başka bir eleştiri de Avrupa Merkez Bankası'nın politikalarına ilişkindir; buna göre, bu politikalar da avroyu kullanmakta olan 15 Avrupa ülkesinin farklı ihtiyaçlarını yeterince dikkate almamaktadır.

Şekil 7.2 Avrupa uluslarüstücülüğü. (John Wiley & Sons, Inc. izniyle, alıntı yapılan yer: H. J. de Blij, Peter O. Muller, *The World Today: Concepts and Regions in Geography,* 3. baskı. [2006] Bölüm 1: Avrupa, s. 44)

Elbette, avronun savunucuları da bulunmaktadır. Avro hakkında ileri sürülen argümanlar arasında, onun mali işlemlerin maliyetlerini azalttığı, sınırlar ötesi ekonomiyi kolaylaştırdığı ve çeşitli Avrupa ülkelerini birbirine bağlamada psikolojik bir etmen olduğu şeklindeki görüşler yer almaktadır. Ayrıca, ülkeleri daha disiplinli ekonomi politikalarına doğru (örneğin, düşük enflasyon oranları, küçük bütçe açıkları) yönlendirdiği de söylenmektedir.

KUZEY AMERİKA ÜLKELERİ SERBEST TİCARET ANLAŞMASI (NAFTA)

Kuzey Amerika'ya dönersek; Avrupa'daki gelişmeler ABD ve Kanada'yı 1988 yılında ikili ticaret anlaşması imzalamaya kışkırtmıştı. Böylesi, tartışma gerektirmeyecek bir durumdu çünkü eşit şekilde gelişmiş olmasa da iki gelişmiş ülkeyi kapsıyordu. Özellikle ABD'de tartışılan şey ise, anlaşmaya Meksika'nın da dahil edilmesiydi. Meksika gibi azgelişmiş bir ülkenin katılımı, NAFTA'yı, özellikle başlangıç döneminde sadece son derece gelişmiş ülkeleri kapsayan ve uzun süre de Meksika gibi azgelişmiş ülkeleri hiç bünyesine katmayan AB'den farklı kılmaktaydı.

NAFTA'nın kurulması için görüşmeler 1990 yılında başladı ve 1992 yılında tamamlandı. Çevre ve çalışmayla ilgili bir dizi yan anlaşma da gerekiyordu; bu yüzden NAFTA faaliyete ancak 1 Ocak 1994 tarihinde geçebildi. Bu örgütlenme, söz konusu üç ülkenin 15 yıl içerisinde ticaret ve yatırımların önündeki engellerin çoğunu kaldırması düşüncesi üzerine kurulmuştu (Anderson 2007: 887-91). ABD, özellikle Başkan George W. Bush idaresi altındayken, bu örgütü batı yarımküresinde yer alan, Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Bölgesi'ndeki (Küba hariç) 34 ülkenin tamamını içine alacak şekilde genişletmeyi amaçlıyordu. Bu düşünce başarısızlığa uğramakla kalmadı, aynı zamanda Venezüella'dan Hugo Chavez gibi Latin Amerikalı liderlerin artan muhalefetiyle de karşılaştı.

NAFTA'nın hem güçlü destekçileri hem de güçlü muhalifleri bulunmaktadır. Destekçileri, ilgili ülkeler arasındaki ticaretin büyük ölçüde arttığını ve en azından başlangıç itibariyle Meksika'da önemli bir iş imkânı artışı olduğunu vurguluyorlar. Ne var ki NAFTA konusunda aşağıda yer alan olguları da içeren uzun bir eleştiri listesi de söz konusudur:

- Meksika'daki ücretler artmak bir yana düşmüştür;
- Başlangıçta iş bakımından edinilen Meksika kazançları özellikle Çin'de iş kaybına yol açmıştır:
- Meksika çiftçileri, hükümetten önemli destek alan Amerikalı çiftçilerle kıyaslandığında zarar görmüştür;
- ABD'li işçiler de işlerini kaybetmiştir (Kletzer 2007: 6); çünkü bunların şirketleri Meksika'ya (ya da Kanada'ya) gitmiş ve bu şirketlerin iş bulma ve daha iyi çalışma koşulları için savaşma kabiliyeti de zayıflamıştır;
- ABD'deki ücretler düşmüştür;
- Kanada, NAFTA bünyesinde daha iyi rekabet edebilmek uğruna sosyal yardım programlarında kesintiler yapmıştır;
- Çevresel sorunlar artarken, çevreyi koruma da gerilemiştir.

MEKSİKA MISIRI

Mısır, Meksika mutfağının başlıca yiyeceklerindendir; bunun nedenlerinden birisi, yine Meksika mutfağının önemli bir parçasını oluşturan tortilla'nın [Meksika pidesi] önemli bir malzemesi olmasıdır. Küreselleşme ve özel olarak NAFTA yüzünden, Meksika artık kendi ihtiyaç duyduğundan daha az mısır yetiştiriyor ve dolayısıyla başka ülkelerden, özellikle ABD'den mısır ithal ediyor. Bu durumu eleştirenler, Meksika gibi ülkelerin küresel piyasanın kaprisleri ve sonunda da yüksek fiyatları karşısında daha kırılgan hale geldiğini ileri sürüyor. İşte bu durum, tam da mısır ve dolayısıyla tortilla fiyatlarının başına gelendir; bu temel yiyecek maddesinin fiyatındaki artışlar en çok, Meksika toplumunun en yoksul üyelerini vurmuş olur.

Bu sorun 2007 yılı başında gündeme geldi. O günlerde Meksika Devlet Başkanı Felipe Calderon mısır ve tortilla fiyatlarının yükselmesi nedeniyle protestolarla karşılaşmıştı; Calderon da üreticilere (ve Meksika perakende piyasasında muazzam bir oyuncu olan Wal-Mart gibi bazı perakendecilere) mısır ürünlerinin fiyatlarını sabitleyecek bir anlaşma imzalamaları doğrultusunda baskı yapmak zorunda kalmıştı. Bu durum, özellikle ilginç ve önemliydi; çünkü Calderon serbest piyasanın savunucusuydu. Söz konusu eylemi ise küresel piyasalardaki mısır fiyatlarının artışı sonucu ortaya çıkmıştı; bu artış da tortilla'ların fiyatının üçte bir oranında artmasına yol açmıştı (McKinley 2007a). Bu fiyat artışı ise Meksika nüfusunun (107 milyon) yarısına darbe indirmişti; işte bu özellikle sert bir darbeydi çünkü bu insanlar günlük 4 dolarla ya da daha azıyla zaten kıt kanaat geçinirken elde ettikleri gelirlerinin dörtte birinden fazlasını da tortilla satın almak için harcıyorlardı.

ABD'deki mısır fiyatlarının artışının sebeplerinden birisi de, benzine alternatif olan etanol üretiminde kullanılması yönünde büyük bir ilginin ortaya çıkmış olmasından ötürü mısıra dönük artan bir talebin bulunmasıydı (bkz. Bölüm 12). Ancak Meksika'da halkta baş gösteren öfke daha çok, büyük tortilla üreticilerinin ve mısır unu dağıtıcılarının, fiyatları daha da yukarıya çekmeyi umut ederek mısır istifçiliği yapmak suretiyle sorun çıkardıklarına inanmalarından kaynaklanıyordu.

31 Ocak 2007 tarihinde binlerce çiftçi ve işçi Meksiko şehrinde yürüyüşe geçerek, mısır fiyatındaki artışları ve daha genelinde neo-liberal küreselleşmeyi protesto etmek üzere şehrin merkezi meydanında toplandı. Göstericilerin sözcülerinden birisi şöyle diyordu: "Başka ülkelerde neo-liberal politikalara alternatifler aranırken, Meksika'da hükümet bundan geri durmakta ve yirmi yıl sonra artık eşitsizlik yaratmaktan başka bir işe yaramadığı görülmüş olan bir modeli uygulama konusunda ısrar etmektedir" (Malkin 2007b: A6).

Protestocuların amaçları arasında, tarımla ilgili NAFTA uygulamalarının yeniden ele alınması, Meksika'nın ABD'den yapılan mısır ithalatına bağımlılığının azaltılması ya da ortadan kaldırılması yoluyla (Meksika mısırının yüzde 25 kadarını ABD'den almaktadır) Meksika çiftçilerinin daha fazla korunması ve genel bir amaç olarak da "gıda egemenliği" hareketinin yaratılması yer alıyordu. Mevcut politikanın savunucuları ise fiyatlardaki bu türden artışların ya da genel olarak dalgalanmaların piyasa ekonomisinde normal karşılanması gerektiğini ileri sürüyordu. Bunun alternatifinin, yani devletin elindeki bir ekonominin (eski Sovyetler Birliği modelinde olduğu üzere) piyasa ekonomisi karşısında geçerli bir alternatif olmadığının ispatlandığını da iddia ediyorlardı.

Buradaki daha kapsamlı sorun, uzun dönemde Meksika'nın mısır üretiminde kendine yeterlilikten uzaklaşma eğiliminin olup olmayacağı ve böyle bir şeyin de onu küresel piyasa, daha yüksek fiyatlar ve piyasa dalgalanmaları esnasında ortaya çıkan fiyat artışları riski karşısında daha kırılgan hale getirip getirmeyeceğidir.

ABD'DEN NAFTA'YA TEPKİ

NAFTA'ya yönelik ABD'deki tepki biraz karışıktır. 1992 başkanlık seçimi sırasında, bağımsız adaylardan birisi olan Ross Perot, NAFTA anlaşması onaylandığı takdirde (sonraki yıl onaylanması gerekiyordu), Meksika'ya kaptırılan iş imkânları dolayısıyla "muazzam bir emme sesi" duyulacağını söylediği için epey kınanmıştı. Aynı sorun, 2008 başkanlık seçimi kampanyalarında yeniden gündeme geldi ve Demokratik Parti adaylığı için yarışan iki lider de NAFTA'nın ABD için iş imkânı kaybı anlamına geldiği konusunda fikir birliği içindeydi ve seçildikleri takdirde

anlaşmanın yeniden görüşülmesini isteyeceklerini söylüyorlardı (Leonhardt 2008: Cl, C9). Ne var ki Ohio gibi sanayiye dayalı eyaletlerde iş imkânı kaybı söz konusu olsa da, bunların NAFTA yüzünden gerçekleştiğini söylemek zordu. Bu işlerin pek çoğu Meksika'ya değil, Asya ekonomilerine kaptırılmıştı. NAFTA kolay bir politik hedef oluşturabiliyordu; ancak Meksika'ya iş kaptırılmasının başlıca sebeplerinden birisi olduğu pek açık değildi ve göz ardı edilen şey de, bu kez Meksikalıların NAFTA'ya öfke duymasına yol açan, ABD'nin oradan elde ettiği iş imkânlarıydı. Aslında her üç ülkedeki politika ve iş çevrelerinin önde gelen şahsiyetleri NAFTA'dan yanaydı ve daha az değil, daha fazla ekonomik bütünleşme istiyor gibi görünmekteydiler (*Economist* 2008: Mart 6 ["An Unreliable Ally"]).

NAFTA faaliyetlerini sürdürüyor ve AB gibi başarılı olamadığı aşikâr. Dahası, varlığını sürdürüp sürdüremeyeceği ya da en azından şimdiki haliyle bunu yapıp yapamayacağı pek belli değil.

MERCOSUR

MERCOSUR'a (Roett 1999) kimi zaman Güney Ortak Pazarı da deniliyor. 1991 yılında Asuncion Anlaşmasıyla kuruldu; amacı, 1995 yılı itibariyle Güney Amerika'da bir ortak pazar oluşturmaktı. Başlangıçtaki üyeleri, tam oy hakkına sahip olan Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay'dı; Bolivya, Şili, Kolombiya, Ekvador ve Peru ortak üyelerdi. 1960 yılına kadar uzanan bir zaman diliminde daha önceleri de MERCOSUR benzeri oluşumlar ortaya çıkmıştı. Ancak bunlar, büyük ölçüde ithal ikamesi sanayileşme düşüncesiyle harekete geçmişti (McMichael 2008) (3. Bölüm'de de gördüğümüz üzere, bu, sanayileşmiş ülkelerde mal ithalinden kaçınabilmek amacıyla yerli sanayiler yaratmaya dönük ve ağırlıkla Latin Amerika'ya ait bir düşünceydi); oysa MERCOSUR küreselleşmeden esinlenmişti ve büyük ölçüde de neo-liberal düşüncenin etkisi altındaydı. 1996 yılında Bolivya ve Şili de MERCOSUR'a katıldı (Tussie 2007: 917). 2006 yılında da Venezüella'nın üyeliği alelacele kabul edildi. Ancak bu ülkenin başkanının (Hugo Chavez) "yirmi birinci yüzyıl sosyalizmi" dediği felsefesi ve politikası, MERCOSUR'un neo-liberalizmi ile çatışma halindeydi. Chavez, birliğin 2007 yılındaki toplantısında konuşarak, aradaki görüş ayrılıklarını azaltmak şöyle dursun, amacının "neo-liberalizm pisliğinden arınmak" olduğunu ilan etti (Rohter 2007b: Tümü). Chavez'in önerilerinden birisi, Dünya Bankası'na alternatif olarak MERCOSUR bünyesinde bir kalkınma bankası, Güney Bankası (bunun hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bölüm 16) yaratılmasıydı. Başka şeylerin yanı sıra, bu durum Chavez ile MERCOSUR'un neo-liberal yönelimini destekleyen Brezilya Devlet Başkanı Luiz Inacio Lula da Silva arasında bir çatışmaya yol açtı.

OPEC

Bu bölümde tartışılan diğer örgütlere kıyasla daha dar ve daha uzmanlaşmış bir örgüt olan, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nden de (OPEC) söz etmemiz gerekiyor. Bu örgüt, 1960 yılında kuruldu ve o günlerin başlıca petrol ihraç eden ülkelerini, yani İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Venezüella'yı kapsıyordu (günümüzde 11 üyesi bulunuyor: Endonezya, Cezayir, Libya, Nijerya, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri de örgüte katıldı). O günlerde petrolün nispeten düşük fiyata satılması ve petrol fiyatlarının uzun süre enflasyonla at başı gidememesi gibi nedenler bu örgütün kurulmasına yol açmıştı. Ancak, ilk yıllarında OPEC, büyük Batılı petrol şirketlerinin hâkimiyeti altında bulunan petrol ekonomisinde pek az bir etkiye sahip olabilmişti.

1973 yılındaki İsrail-Arap Savaşı'nın bir sonucu ya da en azından bir parçası olarak OPEC 1973 yılı sonu itibariyle petrolün varil başına fiyatını 3.60 dolara ve ardından, 1974 yılı sonunda da varil başına 10.40 dolara çıkardı (Pirages 2007: 907-10). Ayrıca, bu fiyatları sürdürebilmek için de bir kota sistemi oluşturdu. Ne var ki daha büyük olaylar petrol fiyatlarının OPEC tarafından düzenli olarak artırılması imkânı bir yana, onun petrol fiyatları üzerindeki kontrolünü de ortadan kaldırdı. Böylece, 1981 yılında (kısmen ya da en azından İran'da Şah'ın devrilmesinin ve 1979 yılında Ayetullah Humeyni'nin iktidara gelmesinin bir sonucu olarak) petrol fiyatları varil başına yaklaşık 40 dolara çıktıktan sonra, 1980'ler boyunca çarpıcı bir şekilde aşağıya çekildi. Bunun sebebi de, bu türden (o zaman için) yüksek petrol fiyatları yüzünden ortaya çıkan küresel ekonomideki yavaşlamada yatmaktaydı. 1999 yılında bir varil petrolün fiyatı 11 dolara kadar düşüp dibe vurduktan sonra, yine hızla yükselmeye başladı (zirvesine de, en azından bir süreliğine 2008 yılı ortasında varil başına yaklaşık 150 dolara ulaştı). Ancak, Büyük Çöküntü hızlanınca ve petrol için talep de düşünce, petrol fiyatları 2009 başında varil başına 30 dolara kadar düşmüştü.

ÇOKULUSLU ŞİRKET (ÇUŞ)

Çokuluslu Şirket (ÇUŞ): İkiden fazla ülkede faaliyet gösteren şirket.

Pek çok değerlendirmede, ekonomik küreselleşmedeki (ulus-devlet ve yukarıda tartışılan örgütlerin ötesindeki) diğer başlıca oyuncunun, en güçlü aktörün, çokuluslu şirket (ÇUŞ) olduğu söylenir. Ayrıca ulus-aşırı şirketler de (UAŞ)[10] önem taşır. UAŞ'ler bir ülkeden fazlasındaki faaliyetlerle ilgiliyken, ÇUŞ'lar ikiden fazla ülkede faaliyet gösterir. Bu kitapta, ÇUŞ terimini genellikle hem ÇUŞ'ları hem UAŞ'leri kapsayacak şekilde kullandık. ÇUŞ'un ulus-devletten[11] *ve* ulus-devleti esas alan ve yukarıda anlattığımız herhangi bir örgütten daha güçlü, belki çok daha güçlü olduğuna inanan pek çok kimse vardır. Sözgelimi, de la Dehesa (2006: 85) şunu iddia etmektedir: "Küreselleşme süreci sayesinde, dünya ekonomisinde devletlerin değil de şirketlerin yönlendirici aktörler olacağı gerçeğine artık alışmamız gerekiyor."

ÇUŞ'ların küresel sahnede giderek önemli hale geldiği konusunda hiçbir kuşku yoktur. Dicken'ın (2007: 106) UAŞ için yaptığı bir tanımı uyarlarsak şöyle diyebiliriz: ÇUŞ, ikiden fazla ülkede "sahip olmasalar dahi faaliyetleri *koordine* ve *kontrol* etme gücüne sahip bir şirkettir." Demek oluyor ki, bu şirketler bir dizi ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel ortamda faaliyet gösteriyor. ÇUŞ'lar son yıllarda çoğalmış ve büyümüştür; ancak kendi ülkesi dışında (şayet böyle özdeşleştiği bir ülke varsa) faaliyet gösteren ve yatırımları olan şirketler yeni değildir ve Doğu Hindistan Ticaret Şirketi (on beşinci yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar) ve Hudson Körfezi Şirketi (on yedinci yüzyıl sonları; günümüzde de uzantıları vardır) pek çok örnekten sadece ikisidir.

Bu tür bir anlamdan hareketle ÇUŞ'un sayısını bilmek zordur; ancak sahiplik verilerine dayandığımız takdirde (ki bu da yukarıda verilen tanıma kıyasla daha sınırlı bir ölçüttür) diyebiliriz ki dünyada günümüzde yaklaşık 61 bin kadar ÇUŞ vardır ve bunların da 900 binden fazla şubesi bulunmaktadır. Bunlar dünyanın Gayri Safi Milli Hasılası'nın onda birine denktir ve toplam dünya ihracatının üçte birini ellerinde tutmaktadırlar. Pek çok ÇUŞ bulunmakla birlikte, gerçek şudur ki, ağır basanlar nispeten az sayıdaki (Toyota, IBM gibi) "küresel şirketler"dir. Ve bunların büyük çoğunluğu da, zirvedeki ilk 100 arasından 96'sı, gelişmiş ülkelerdedir (Dicken 2007). Ancak, daha sonra göreceğimiz üzere, gelişmekte olan ülkelerdeki ÇUŞ'ların sayı ve önem bakımından artması da söz konusudur.

ÇUŞ faaliyeti genellikle **Doğrudan Yabancı Yatırım** (DYY) ile ölçülür. Bu da ülke dışında, başka bir ulus-devletteki bir şirkete, bu şirketin faaliyetlerinin kontrolünü ele geçirme amacıyla yapılan yatırımları içerir. Bir başka ülkede acenta (şube) kurmak da bu sınıfa girer. DYY son yıllarda gözle görülür şekilde artmaktadır ve bu da ÇUŞ'ların büyüdüğünün başlıca göstergesidir. Dünyadaki DYY'lerin üçte ikisinden fazlası, azgelişmiş ülkelere *değil* gelişmiş ülkelere yönelmiştir.

Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY): Bir ulus-devletteki bir şirketin bir başka ulus-devletteki bir şirkete onu kontrol etme niyetiyle yatırım yapması.

Başka bir ÇUŞ faaliyeti de **Portföy Yatırımı**'dır. Bu da başka ülkelerdeki şirketlerin tahvil ve hisse senetlerinin satın alınmasını içerir; ancak buradaki amaç bu şirketler üzerinde kontrol sağlamak değil mali kazançtır.

Portföy Yatırımı: Başka ülkelerdeki şirketlerin hisselerinin kontrol amacıyla değil mali kazanç için satın alınması.

Peki şirketler neden çokuluslu (ya da ulus-aşırı) olur? Sebeplerden birisi, piyasaların coğrafi bakımdan düzensiz olması sonucunda piyasa-yönelimli yatırımların gerekli hale gelmesiyle ilişkilidir. Bir şirket kendi iç pazarında doyum noktasına ulaşmış olabilir; kendi doğrudan varlığına gerek duyan yeni piyasaları belirleyebilir; çokuluslu ya da ulus-aşırı bir nitelik kazanmadıkça, politik düzenlemelerden (örneğin, ithal tarifelerinden) ötürü kendi piyasalarının sınırlayıcı olacağını tespit etmiş olabilir; yabancı bir piyasanın son derece kendine özgü olması nedeniyle orada sadece maddi olarak bulunduğu takdirde başarılı olabileceğini tespit etmiş olabilir ve diğer ülkelerde bulunmasının güçlü kültürel ve politik gerekçeleri olduğunu keşfetmiş olabilir.

Demirbaşların (aktif varlıkların) coğrafi bakımdan düzensiz olmasının zorunlu kıldığı piyasa yönelimli yatırımlar da vardır. Bu koşullardaki bir şirket doğal kaynaklara ve insan kaynaklarına erişebilmek amacıyla bir başka ülkede yatırım yapabilir. İnsan kaynakları, yüksek yetenek ve bilgiyle ilgili insan kaynaklarını ve/veya yetenek ve bilgi bakımından düşük düzeydeki insanların düşük maliyetiyle cazip hale gelen düşük ücretli personeli de içerebilir.

Dicken, şirketlerin nasıl ulus-aşırı ya da çokuluslu hale geldiklerine dair çeşitli yolları özetliyor. Bunlardan birisi **Sıfırdan Yatırım**'dır [*Greenfield Investment*], ki bu da bir ülkede tamamen yeni tesislerin inşa edilmesini içerir. Böyle bir şey kuşkusuz ev sahibi ülke tarafından tercih edilen bir durumdur; ancak ÇUŞ bakımından son derece risklidir. İkincisi ise, birleşmeler ve satın almalardır (örneğin, şimdi ortadan kalkmış olsa da Amerika'nın Chrysler şirketinin Alman Daimler-Benz şirketi tarafından kendi bünyesine katılması). Üçüncüsü de, belli bir süre varolan, sayı bakımından çoğalan, ölçek bakımından büyüyen ve bir şirketin ulus ötesi stratejisinde giderek merkezi bir hal alan stratejik işbirlikleridir. Farklı ülkelerde bulunan şirketler arasındaki stratejik işbirliklerinin, özel piyasalara ve teknolojilere dahil olmak, piyasaya girişteki riskleri paylaşmak, diğer maliyetleri ve belirsizlikleri paylaşmak ve sinerji sağlayarak tasarruf sağlamak gibi çeşitli amaçları vardır. Elbette böyle bir şeyde, hayati teknolojiler üzerindeki kontrolü yitirmek ve stratejik işbirliğini sürdürmekten doğabilecek büyük karmaşıklıklar gibi riskler de söz konusudur.

Sıfırdan Yatırım: Başka bir ülkede tamamen yeni şirket tesisleri inşa etmek.

Nasıl ortaya çıkmış olurlarsa olsunlar ÇUŞ'lar daha karmaşık ağların gelişimine yol açar. Yeni şirketler için, şirketin ülke içi ağının artık başka ülkelerdeki ağlara da bağlanması gerekmektedir. Daha büyük, daha karmaşık bu ağların kontrol edilmesi yapısal bakımdan çok zordur. Merkezi kontrol ile yerel duyarlılıklar; büyük ölçekte üretim yapan ekonomiler ile yerel piyasa

koşullarına açık olabilmek; merkez ve çevre hakkında bilgi edinmek ve küresel bütünleşme ile yerel duyarlılık arasında denge kurabilmek gibi zorluklar da söz konusudur. Ayrıca şirket genel merkezlerinin (genellikle asıl ülkedeki) yerleşimi; temel araştırma ve geliştirme merkezleri (yine genellikle asıl ülkede); satış ve pazarlama (genellikle küresel bakımdan dağılmış halde) ve üretim faaliyetleri (yine genellikle dağılmış halde) gibi daha özel sorunlar da vardır.

Üretim faaliyetleri açısından çeşitli olasılıklar bulunmaktadır:

- Tek bir yerleşimde küresel bakımdan yoğunlaşma: Böyle bir şey ölçek ekonomilerine yol açar; ancak nakliyat maliyetini azami hale getirir ve yerel uzmanlıktan faydalanma imkânı olmaz;
- Özel olarak yerel ya da ulusal piyasa için üretim: Bu da ölçek ekonomilerini sınırlandırır;
- Bölgesel bir piyasa (örneğin, AB) için uzmanlaşmış bir ürün üretimi;
- Parça üretimi ve ulus-aşırı dikey bir bütünleşme biçimi sağlamak suretiyle farklı parçaların farklı coğrafi yörelere yerleştirilmesi.

ÇUŞ'lar çok fazla çeşitlilik gösterir; ancak ilginç şekilde Dicken bunlardan pek azının aslında gerçekte küresel olduğunu iddia eder. Bunlar daha çok bölgesel (örneğin, Avrupa'da, Kuzey Amerika'da ve Asya'da) olmaya yatkındır. Ancak, büyüklük ve biçim bakımından çeşitlilik gösterirler.

Ayrıca ÇUŞ'lar ile ulus-devletler, yerel topluluklar, emek, tüketiciler ve sivil toplum örgütleri arasında her zaman gerilim söz konusudur. ÇUŞ'lar, çok-basamaklı düzenleyici sistemler (örneğin DTÖ), uluslararası teknik standart kuruluşları (örneğin ISO, Uluslararası Standartlaştırma Örgütü) ve ulus-devletin canlanması gibi karşıt güçlerin oluşumuna da katkıda bulunabilir.

Pek çok gözlemci, ÇUŞ'ların gücünü ve ulus-devlet karşısında artan üstünlüğünü vurgularken, Dicken buna karşı çıkıyor. Ulus-devletin öneminin sürdüğünü ve ÇUŞ'lar karşısında çeşitli avantajlara sahip olduğunu savunuyor (örneğin, ÇUŞ'ların kontrolü altındaki sınırları belirsiz bölgelere kıyasla ulus-devlet sürekli sahip olduğu toprakları kontrol ederken daha avantajlıdır). Dicken'e göre, ÇUŞ'lar, başka gözlemcilerin özellikle ulus-devletle kıyaslayarak yaptıkları değerlendirmelerde olduğu gibi "karşı konulamaz canavarlar" değildir.

Dicken'in bakış açısı, küresel dünyanın giderek mekânsız ya da yok-yer diye tanımlanan bir yere dönüştüğüne ilişkin yaygın görüşe de ters düşüyor (Auge 1995; Ritzer 2007). Dicken, ÇUŞ'lar söz konusu olduğu sürece, mekân ve coğrafyanın hâlâ önemini koruduğunu savunur. ÇUŞ'ların kendi bilişsel, kültürel, toplumsal, politik ve ekonomik özellikleri de dahil anayurtlarındaki zeminlere, kendi çıkış mekânlarına ait çeşitli niteliklerini sürdüreceklerini savunuyor. Dicken'in ifadesiyle, ne ölçüde ulus-aşırı olmuş olurlarsa olsunlar ÇUŞ'lar "anayurdun kokusunu" yaymayı sürdürecektir. Bu yüzden de, bu örgütlerin "tek bir modelde birleştikleri" konusunda çok az kanıt bulunduğunu söyler (Dicken 2007: 135). Ayrıca, çeşitli bakış açılarının (bkz. Bölüm 10) dünyanın dört bir yanındaki ÇUŞ'ların standart ve homojen hale geldiği yönündeki iddiasını da reddeder.

GELİŞMEKTE OLAN DÜNYANIN ÇOKULUSLU ŞİRKETLERİ

Bir süreden beri çokuluslu şirketlere aşinayız; bunlar açısından son yıllarda yeni olan şey, artık çoğunun merkezinin Kuzey yerine Güney'de yer alıyor olmasıdır. Sadece bu da değil: Bunlar merkezleri Kuzey'de bulunan, bazı ünlü şirketleri dahi bünyelerine katarak yayılmakta ve büyümekteler. Tata Motors adlı bir Hindistan şirketi (Hindistan'ın en büyük sanayi komp-

leksi Tata Grubu'nun bir parçası), yakın dönemde dünyanın en ünlü iki otomobil markası Jaguar ve Rover'ı satın aldı. Bunların satın alındığı yer de, bir zamanlar dünyanın en büyük ve en güçlü Amerikan merkezli ÇUŞ'u olan ve şimdi hızla tepe aşağı giden Ford Motor Şirketi'ydi (*Economist* 2008: Ocak 10 [Emerging Market Multinationals: Wind of Change"]; 2008: Mart 27 ["Now What?"]). Tata ayrıca yakın zamanlarda dünyanın en ucuz otomobili (2,500 dolar) işine de girdi ve Tato Nano'yu imal etti (bkz. Bölüm 10); bu girişimin yeni lüks markalarla uyumu konusunda birtakım kaygılar bulunuyordu. Başka bir Hindistan çokuluslu şirketi de Suzion'dur. Bu şirket, başka şeylerin yanı sıra, (Londra Borsası'nda 2007 yılında listede yer alan) Belçika'nın Hansen Transmissions International ve rüzgâr enerjisi sektöründe yer alan bir Alman şirketi olan Repower gibi şirketleri bünyesine katarak büyüdü. Bu sayede, Suzion dünyanın rüzgâr tribünü üreten en büyük beş şirketi arasında yer aldı. Başka bir Hindistan ÇUŞ'u olan Mittal ise dünyadaki en büyük çelik üreticisidir; Brezilya şirketi Petrobras da derin denizlerde petrol çıkarma işinde liderdir (*Economist* 2008: Şubat 7 ["Of Internet Cafes and Power Cuts"]). Daha genelinde, Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY) hâlâ orantısız olarak gelişmiş ekonomilerden gelişmekte olan ekonomilere akarken (gelişmekte olan ülkelere olan akış 2006 yılındaki 200 milyar dolarlık akışı da aşmış durumdadır) gelişmiş ülkelerden dışarıya gerçekleşen DYY akışlarının 2006 yılındaki toplam DYY'nin yedide biri kadar olduğu hesaplanmıştır.

DÜNYA EKONOMİK FORUMU

Kökenleri 1971 yılına uzanan Dünya Ekonomik Forumu (DEF),[12] her yıl Ocak ayında İsviçre'nin Davos kentinde toplanır.[13] Dünyanın dört bir yanından seçilmiş görevlilerin, önemli kuruluşların ve şirket yöneticilerinin oluşturduğu seçkin bir gruptan meydana gelmektedir. Küresel kapsayıcılıkta, bağımsız ve kâr gözetmeyen bir örgütlenme olarak kurulmuştur. İsminden de anlaşılacağı üzere, odaklandığı şey ekonomidir ve sloganı da "küresel yatırımdaki girişimcilik"tir (Simonson 2007: 1273-5). Üyeleri arasında dünyanın önde gelen binlerce şirketi bulunmaktadır; şirketlerin (ve bankaların) yıllık 1 milyarlık bir ciroya ya da buna denk düşen bir sermayeye sahip olmaları ise üyelik şartı olarak öngörülmüştür. Yıllık toplantılarda, davetli konuşmacılar yer alır ve yanı sıra paneller, gayri resmi toplantılar ve kapalı kapılar ardında teke tek toplantılar gerçekleştirilir. Bu toplantılardaki konular küreselleşme, teknoloji, işbirliği vb başlıkları içerir. DEF, pek çok küresel ekonomik ve politik olayı ve gelişmeyi etkilemektedir.

Bu özelliğinden dolayı da DEF'e karşı özellikle 1999'dan beri muhalefet harekete geçmiş, protestolar yapılmıştır. Eleştirmenler, politik ve ekonomik sorunlara böylesi bir elit etkisini uygun bulmaz. Daha genelinde eleştirmenler DEF'i, hümaniterlik talebine rağmen kendisini kapitalist sistemin sürekli genişlemesine ve artan kârlılığına adamış, ekonomik, özellikle de kapitalist bir örgütlenme olarak değerlendirir. Benzer şekilde, DEF neo-liberalizme olan bağlılığı ve onu geliştirmesi noktasında da eleştirilir. Bu türden eleştiriler ve protestolar (ekonomik olmaktan çok) toplumsal yönelimli Dünya Sosyal Forumu'nun oluşturulmasına yol açtı (DSF; bkz. Bölüm 16); DSF 2001 yılında Brezilya'nın Porto Alegre şehrinde DEF'e alternatif olarak kuruldu. DEF'in faaliyetlerine tepki olarak, DSF kendisini NGO'lara daha fazla açık hale getirdi ve daha şeffaf toplantılar ve tartışmalar gerçekleştirdi.

2007 Ocak ayındaki toplantının konusu "Küresel Gündemin Şekillenmesi: Değişen Güç Denklemi" olarak belirlenmişti. Toplantıya katılanlar arasında "24 devlet ve hükümet başkanı,

85 bakan ve 800'den fazla da şirket yöneticisi" bulunuyordu (Landler 2007c: Cl). Toplantıda tartışılan değişiklikler arasında yükselen dünya ekonomileri (örneğin, Vietnam) ve You Tube gibi yeni iş alanı türleri yer almaktaydı. Bu vurgu, 2008 yılında "İşbirliğiyle Sağlanan Yenilenmenin Gücü" başlığını taşıyan konu gündeme alındığında da devam etti. Söylemeye gerek yok: 2009 yılındaki DEF toplantısında bütün dikkatler dünyadaki ekonomik ve mali zorluklara yönelmişti.

EKONOMİK KÜRESELLEŞME EFSANESİ?

Yukarıda tartıştığımız (ve ayrıca sonraki bölümde de ele alacağımız) konuların hepsi ekonomik küreselleşmenin artan önemiyle ilgilidir. Burada, bizim de benimsediğimiz üzere, bu artan önem ağır basan görüş olsa da, bunu kabul etmeyenler de bulunmaktadır. Sözgelimi, Paul Hirst ve Grahame Thompson, herkesin bildiği üzere, küreselleşmenin, özellikle ekonomik küreselleşmenin bir efsane olduğunu iddia ediyor. "Küresel" diye adlandırılmış olsa dahi, bu denli uluslararası hale gelmiş bir ekonominin beklenmedik bir şey olmadığını savunuyorlar. Aslında, mevcut dünya ekonomisi, 1870 ila 1914 arası dönemle kıyaslandığında, daha az açık bir ekonomi sayılabilir (bkz. bu bölümün başlangıç kısmı). Pek çok şirket tesisi, üretim imkânları ve satışları bağlamında belli ülkeleri esas almayı sürdürmektedir (bu görüş aynı zamanda Dicken'e de aittir). Bunların çokuluslu işleri de böyle ülkesel bir zeminden kaynaklanmaktadır. Ve burada da uluslararası işlerin gelişmesine dönük bir hareket tarzı pek gözlenmez. Doğrudan yabancı yatırım da esas olarak Avrupa, Japonya ve Kuzey Amerika'yı içermeyi sürdürür (1999 yılında belirlenen bu listeye Çin ve belki Hindistan'ın da eklenmesi gerekiyor); yani bu da gerçekten küresel değil. Küresel ekonomiyi yönetme kabiliyetine sahip olanlar da zaten bu ülkelerdir (Hirst ve Thompson 1999: 2).

Bütün bunlar ayakları yere basan argümanlar ve hepsi de günümüzdeki ekonomik küreselleşmenin pek çok kimsenin savunduğu kadar büyük ve yeni olmayabileceği noktasında birleşiyor. Ne var ki günümüz ekonomisinin küreselleşmiş olduğu görüşüyle de çelişmiyor. Burada benimsenen görüş, ekonominin Hirst ve Thompson'un iddia ettiğinden daha fazla küresel olduğu ve onların bu iddiası da on yıl önce yayınlanmış olduğundan aslında daha da fazla küreselleşmiş olduğu yönündedir.

BÖLÜM ÖZETİ

Bu bölümde başlıca ekonomik yapılar inceleniyor. Halihazırdaki küresel kapitalist sistem ile 1896-1914 döneminde yaşanmış olan önceki sistem arasındaki benzerlikler çözümleniyor. I. Dünya Savaşı ile başlayan kargaşa önceki küresel kapitalist sistemi sona erdirmiş ve şimdiki küresel kapitalist sistemin ortaya çıkışı için sahneyi hazırlamıştı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, başka bir Büyük Bunalım'ın ortaya çıkabilecek olmasından duyulan korku da 1944 yılındaki Bretton Woods Sistemi'ne yol açtı. Bu ise, uluslararası ekonomik işbirliğini hızlandıracak ve dünyanın dört bir yanında sermayenin serbest akışını teşvik edecek kurumsal yapıları yaratma çabasıydı. ABD doları, istikrarlı döviz kurları yaratmak amacıyla, neredeyse "küresel para birimi" haline getirilerek standart olarak kabul edilmişti.

Bretton Woods Sistemi, doğrudan ya da dolaylı olarak çeşitli küresel ekonomik yapıların kurulmasına yol açtı. Uluslararası Ticaret Örgütü (UTÖ) ABD desteğinden yoksun olduğu için başarılı olamadı; Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ise gümrük tarifeleri

engellerini azaltmak suretiyle ticaretin liberalleştirilmesini mümkün kılmayı amaçladı. GATT sonunda yerini Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) bıraktı ve bu örgüt de öncekine ek olarak gümrük dışı engellerin azaltılmasını kendisine mesele edindi. Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS), TRIPS sayesinde fikri mülkiyet (telif) haklarının korunması ve yabancı yatırımların tahrip edici etkileri üzerinde ulus-devlete kontrol imkânı tanıyan TRIMS tedbirleri gibi uygulamaları kapsamaktaydı. DTÖ, üye ülkelerin birbirini izleyen tartışma "turlarına" katıldığı ve ticaret üzerine uluslararası görüşmelerin yapıldığı bir forumdur.

Bretton Woods, ayrıca istikrarlı bir parasal sistemin yaratılması ve "son çare olarak başvurulacak bir borç veren" olabilmesi amacıyla Uluslararası Para Fonu'nun kurulmasına da yol açtı. Diğer önemli kuruluş ise Dünya Bankası oldu; bu da orta gelirli ülkelerde maddi altyapıların geliştirilmesine özel olarak odaklanmak suretiyle işe koyuldu (halen de öyledir). IMF ve Dünya Bankası, neo-liberal gündemi ileriye taşıdıklarından ötürü eleştiriye maruz kalıyor. IMF (ve daha sonra da onunla fikir birliği halindeki Dünya Bankası), gelişmekte olan ülkelere yapısal düzenleme programları dayattı; ve borç alanlar yalnızca belirli "koşulları" (hükümet harcamalarının azaltılması ve dünya piyasasıyla bütünleşme) yerine getirdiği takdirde borç vermeyi onayladı.

Joseph Stiglitz bu kuruluşları, gelişmekte olan ülkelere liberalleşmeyi dayatmasından, özellikle de her bedene uyguladıkları tek tip yaklaşımlarından dolayı eleştiriyor. Stiglitz, yapısal düzenleme programları uyarınca piyasaların olgunlaşmadan açılmış olmasının, bazı ülkeleri, örneğin 1997 Asya Krizi'nde olduğu üzere, ekonomik krizler karşısında kırılgan hale getirdiğine inanıyor. Bu kuruluşlarda, şeffaflığın bulunmaması ve ABD ile Avrupa'nın yönetim yapılarındaki etkinliği de ayrıca ciddi eleştirilerin konusu oluyor.

Bölgesel koalisyonlar da küresel ekonomik sistemde önemli bir rol oynuyorlar. Kendi ortak pazarı bulunan ve avroyu da ortak para birimi haline getirmiş olan Avrupa Birliği bunlar arasında muhtemelen en çok bilinendir; ayrıca NAFTA, MERSOCUR ve OPEC gibi oluşumlar da vardır. Bu örgütlenmeler çeşitli içsel çatışmalarla karşı karşıyayken, aynı zamanda ekonomik küreselleşmeyle de ilgileniyorlar (ve bu doğrultuda ulus-devletlerin de ilişki kurması için önemli mekanizmalar sağlıyorlar).

Bu bölümde, ayrıca bir başka önemli ekonomik oyuncu olan çokuluslu şirketin de (ÇUŞ) analizi yapılıyor. Pek çok kimse ÇUŞ'un ulus-devletten daha güçlü hale geldiğine inanıyor. ÇUŞ faaliyeti, Doğrudan Yabancı Yatırımı ve Portföy Yatırımı bağlamında ölçülüyor. ÇUŞ'lar, Sıfırdan Yatırımlar, birleşmeler ve satın almalar, stratejik işbirlikleri gibi çeşitli mekanizmalar kullanıyor. Büyük bir çoğunluğu Kuzey'de yer alsa bile, Güney'de de oldukça başarılı ÇUŞ'lar ortaya çıkıyor. ÇUŞ'lar ile ulus-devletler ve sivil toplum arasındaki gerilim de giderek artıyor.

Ayrıca ekonomik küreselleşmenin bir "efsane" olduğunu ileri sürenler de var. Sözgelimi, bunlar dünya ekonomisinin şimdi, geçmiş dönemlere kıyasla daha az açık olduğunu savunuyor. Bu kitapta bizim tutumuz ise, dünya ekonomisinin, onu eleştirenlerin ileri sürdüğünden daha fazla küresel olduğu doğrultusundadır.

TARTIŞMA SORULARI

1. IMF ve Dünya Bankası gibi Bretton Woods kuruluşlarının mevcut küresel bağlamdaki önemini tartışınız.
2. Çokuluslu şirketlerin "küresel" niteliğini analiz ediniz.
3. Ekonomik küreselleşmenin "efsane" sayılmasına bir örnek gösteriniz.
4. Küresel ekonomik sistemde bölgesel koalisyonların "paradoksal" rolünü inceleyiniz.
5. Dünya ekonomik sistemindeki değişimler ışığında ulus-devletin rolünü inceleyiniz.

İLAVE OKUMALAR

Jeffry A. Frieden, *Global Capitalism: Its Fall and Rise in the Twentieth Century,* New York: W.W. Norton & Co., 2006.

Joseph E. Stiglitz, *Globalization and Its Discontents,* New York: W.W. Norton and Co., 2002 [*Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı,* Çev. A. Taşçıoğlu ve D. Vural, Plan B Yay., 2004].

Chris Rumford, *The European Union: A Political Sociology,* Oxford: Blackwell, 2002.

Peter Dicken, *Global Shift: Mapping the Changing Contours of the World Economy,* 5. Baskı, New York: Guilford Press, 2007.

Guillermo de la Dehesa, *Winners and Losers in Globalization,* Maiden, MA: Blackwell, 2006.

NOT

1. İktisat tarihçilerinin ve daha genelinde ekonomistlerin yanı sıra pek çok gazetecinin ve sıradan insanın da düşündüğü üzere, Frieden çoğunlukla küresel kapitalizm ile küreselleşmeyi aynı saymaktadır. Sözgelimi, "Yirminci yüzyılın başlangıç yılları mallar, sermaye ve emek bakımından dünyanın görebildiği, serbest bir dünya piyasasına en yakın olduğu yıllardı. Dünyanın o düzeyde bir *küreselleşmeye* geçebilmesi için yüz yıl geçmesi gerekecekti" (Frieden 2006: 16; italikler bana ait).
2. Ancak, şunu da akılda tutmalı ki, böyle bir küreselleşme görüşü sadece ekonomiyle ilgilidir ve bize küreselleşmenin geneli hakkında, politik ve kültürel küreselleşme gibi küreselleşmenin diğer alanları hakkında pek az şey anlatır.
3. Ancak, elbette her döneme özgü faktörler de söz konusudur. Bunlara eski dönemlerden örnek olarak şunu gösterebiliriz: 1896 yılındaki başkanlık seçimlerinde, altın standardının tutkulu destekçisi William Jennings Bryant Amerikan seçmeni tarafından reddedilmiş, bunun sonucu olarak da altın standardı zafer kazanmıştır.
4. Ancak, ticaretin tamamen serbest olduğunu ve gümrük tarifelerinin de ortadan kalktığını varsaymak yanlış olacaktır. Pek çok engel, şimdi olduğu gibi o zaman da muhafaza edilmişti; çünkü, örneğin ulus-devletler kendi çiftçilerinin yanı sıra en hassas, genellikle de en yeni sanayilerini korumayı istemişti.
5. Büyük Çöküntü nedeniyle yalnızcılık politikasına yeniden dönüş konusunda büyük bir endişe bulunmaktadır.
6. Katı bölüm çizgileri bulunmasa da, Dünya Bankası aynı zamanda "kamu görevleri, özelleştirmeler, uluslararası ticaret politikalarında reformlar, sektörel düzeydeki reformlar (örneğin tarım, eğitim, kamu hizmetleri), mülkiyet haklarının geliştirilmesi ve özel sektörün büyümesini teşvik için diğer önlemler, yolsuzlukla mücadele önlemleri vb" konulara odaklanmaya elverişli yapısal düzenleme programlarıyla da ilgilenmekteydi (Killick 2007: 1095; ayrıca bkz. Babb 2005: 199-222).
7. Banka'da çalışan ve üst düzey konumda bulunan bir kadınla uygunsuz ilişkisi olması nedeniyle istifa etmek zorunda kalmıştı.
8. Stiglitz (2002: 9) daha ayrıntılı bir tanım öneriyor: "Ulaşım ve iletişim maliyetlerinde sağlanacak muazzam indirimler sayesinde dünyadaki ülkelerin ve insanların daha yakın bütünleşmesi ve sınırlar boyunca malların, hizmetlerin, sermayenin, bilginin ve (daha az ölçüde) insanların önündeki yapay engellerin yıkılması."
9. www.oecd.org.
10. Dicken (2007; Pearce 2007: 1193-8); ayrıca bkz. BM dergisi, Transnational Corporations.
11. İstisnalardan birisi, Wolf (2005: 247).
12. www.weforum.org.
13. Aynı zamanda, yıl boyunca bir dizi daha özgül toplantı da yapılmaktadır.

BÖLÜM

8

KÜRESEL EKONOMİK AKINTILAR

ÜRETİM VE TÜKETİM

Ticaret

- Ticaret Fazlalıkları ve Açıkları • Küresel Ticaret: Ekonomik Zincirler ve Ağlar
- Küresel Değer Zincirleri: Çin ve ABD

Artan Meta Rekabeti

Petrol Akıntısının Ekonomik Etkisi

- Petrol Zenginliği • Petrol Zengini Ülkelerin Petrol İthalatı • Artan Gıda Fiyatları

Dibe Doğru Yarış ve Terfi Etme

- Azgelişmiş Dünyada Terfi Etmek Mümkün mü?

Dış Kaynak Kullanımı [Fason İşler]

Yaratıcı Yıkım ve Dış Kaynak Kullanımı

Finansal Küreselleşme

Riskli Konut Kredisi [Mortgage] Krizi

Şirketler, İnsanlar ve Düşünceler

- Değişen Şirket Yapısı • İş Yönetimi Yüksek Lisansı [MBA] Öğrencileri • Şirket Yöneticileri
- Yönetim Fikirleri

Tüketim

- Tüketim Nesneleri ve Hizmetleri • Tüketiciler • Tüketim Süreçleri
- Tüketim Mekânları • Küresel Direniş

Bölüm Özeti

Burada artık çeşitli ekonomik yapılardan çıkıp, özellikle üretim ve tüketimle ilişkili bir dizi ekonomik akıntıya odaklanacağız.

TİCARET

Küresel ticarete (Mann ve Pluck 2007: 1159-66) (dünyanın başlıca bölgeleri arasındaki ticaret değerlerini gösteren bir harita için bkz. Şekil 8.1) ve ayrıca bir ulus-devlete giren ve çıkan ekonomik akıntılara hızla göz atmak için en elverişli yer, bir ülkenin ticaretindeki fazlalıklar ve açıklardır.

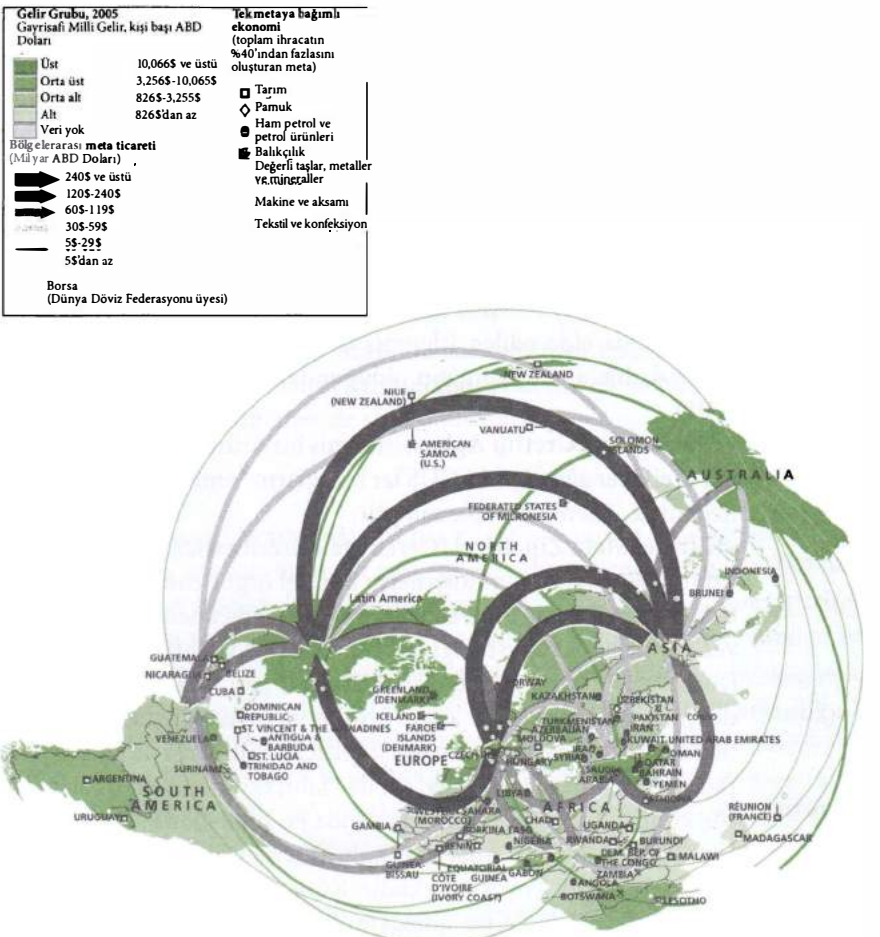
TİCARET FAZLALIKLARI VE AÇIKLARI

Ticaret fazlalıkları ve açıkları söz konusu olduğunda, özel ilgi çeken ve önem verilen şey, ABD ve Çin gibi iki küresel ekonomik devin ticaret dengeleri bakımından durduğu yerdir.[1] Bir tarafta, ABD'nin 2007 yılı Kasım ayı sonu itibariyle ticaret *açığı* 701.6 milyar dolardır ve önceki yılki 716.7 milyar dolarlık rekorunu aşmanın eşiğindedir (Peters 2007: C3). Kendi açısından Çin ise, 2006 yılında 177.47 milyar dolarlık ticaret *fazlalığıyla* bir rekor kırdığını ilan etmiştir (Peters 2007: C3). Çin'in fazlalığı önceki yıldan (2005) yüzde 75 daha fazladır. 2006 yılı Kasım ayı boyunca Çin'in ABD ile yaptığı ticaretteki fazlalığı, dünyadaki *bütün* ülkelerle yaptığı ticaretteki fazlalığına neredeyse eşittir. ABD'nin sadece Çin'le yaptığı ticaretteki açığı ise 22.9 milyar dolardır ve bu da sadece 2006 yılı Kasım ayı için geçerlidir. Çin'le olan ticaretinde ABD, dünyanın herhangi bir başka ülkesiyle olduğundan çok daha fazla ticaret açığına sahiptir. ABD bu ticaret açığının büyüklüğü konusunu Çin'le görüşüyor ve bunda, Çin'in parasal politikalarının kısmen de olsa payı olduğundan yakınıyor. Çünkü ABD'ye göre, bu politikalar doğrultusunda Çin, yuan'ın değerini olduğundan az gösteriyor, böylece ihracatını daha ucuz hale getiriyor ve bu da satın alma açısından Amerikalılara cezbedici geliyor. Elbette, Çin ürünlerinin Amerikalılara cazip gelmesinin sebebi düşük fiyatın ötesinde bir şeydir; çünkü bu mallar esas itibariyle düşük emek maliyeti sayesinde böyle ucuz satılıyor *ve* en azından ödenen fiyata kıyasla kalitesi de yüksek sayılıyor.

Çin'le olan ticaretteki açık Amerikan endüstrisine elbette zarar veriyor; ancak Çin'den (ve başka yerlerden) düşük fiyatla ithal edilmiş bir dizi malı elde etme imkânı bulan Amerikalı tüketicinin de epey işine yarıyor. ABD'de tüketim malları için yapılan toplam harcamanın sadece yüzde 7.5'i Çin'den ithal edilen ürünlere gidiyor; ancak bu oran, ayakkabı (yüzde 85) ve giyecek (yüzde 40) gibi belli mallarda çok daha artıyor (Barboza 2008a: Tümü, A8).

KÜRESEL TİCARET: EKONOMİK ZİNCİRLER VE AĞLAR

Mallar ve hizmetlerde yapılan ticaretin küresel ekonomide çok önemli bir yer tuttuğu açık. Bu ticaretin büyük bir kısmı da şu ya da bu şekilde birbiriyle bağlantılı devrelerde yapılıyor. Bu bağlantılar zaten bu kitabın da ele aldığı, küresel ekonominin, özellikle küresel ticaretin çeşitli zincir ve ağlarındaki temel akıntı ve süreç yönelimli konularından birisini teşkil ediyor (bkz. Bölüm 1).

Şekil 8.1 Ticaret akıntısı: Malların uluslararası ticareti, küreselleşmenin ana yollarından birisidir. Haritadaki oklar dünyanın başlıca bölgeleri arasındaki ticaretin değerini gösteriyor. Dünya ticaretinin yarısından fazlası, Japonya, ABD ve Batı Avrupa (aynı zamanda Çin) gibi dünyanın yüksek gelirli bölgeleri arasında cereyan ediyor. Ancak bu yüksek gelirli ülkeler ile Asya, Güney Amerika ve Afrika'daki gelişmekte olan ülkeler arasındaki ticaret de artıyor. Aşağı çekilen ticari engeller az gelirli ülkelere birtakım imkânlar sunuyor; ancak yine de son derece sınırlılar. Tekstil gibi emek yoğun ticaret, gelişmekte olan ülkelerde düşük maliyetle üretilebiliyor ve buralardan ihraç edilebiliyor. Tarımsal ürünlerdeki ticaret de gelişmekte olan ülkeler ile yüksek gelirli ülkeler arasında önemli bir sorun oluşturuyor. Dünyada iki milyar aile geçimini tarımdan sağlıyor. 60 civarında ülke ise kendi ihracatının yüzde 40'ından fazlasına denk düşen ithal mallara bağımlı halde; bazı Afrika ülkelerinde bu rakam yüzde 80'e kadar çıkıyor. Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) fırtınalı toplantılarında, gelişmekte olan ülke çiftçilerinin ticari imkânlarını artırabilmesi için Avrupa Birliği'nin (AB) ve ABD'nin kendi çiftçilerine devlet desteği vermekten vazgeçmesi konusuna ağırlık veriliyor. (*National Geographic Society* izniyle, haritanın alındığı yer: *College Atlas of the World*, 2007, H. J. de Blij ve Roger M. Downs, The World, s. 56-7.)

Gary Gereffi[2], küresel ticaretle ilgili en önemli çeşitli ekonomik zincirleri ve ağları şöyle özetliyor (Gereffi 2005: 160-83):

Tedarik zincirleri: Üretim sürecindeki hammadde ile başlayıp işlenmiş bir ürünle sonuçlanan, katma-değer sağlayıcı faaliyetler.

Uluslararası üretim ağları: İşlenmiş bir ürünün üretimiyle ilgili üretici ağları.

Küresel meta zincirleri: Katma-değer sağlayan zincirler, küresel endüstriler ve küresel ürünlerin satıcıları.

Küresel değer zincirleri: Çeşitli üretim aşamaları, nihai tüketicilere dağıtım, nihai satış aşamaları.

- **Tedarik Zincirleri**, üretim sürecinde katma-değer sağlayan faaliyetlerin genel adıdır. Bir tedarik zinciri, hammaddelerle başlar ve bunu da çeşitli girdiler ve çıktılar aracılığıyla katma-değer sağlayan süreç izler ve nihayet işlenmiş bir ürüne ulaşılır. Sözgelimi, süreç nispeten ucuz bir hammaddeyle (diyelim ki pamuk) başlayabilir ve süreç boyunca çeşitli aşamalarda işçiler ve teknolojiler pamuğa (örneğin, bunu ipliğe çevirmek suretiyle, tişört üretmek suretiyle) katma-değer sağlar; öyle ki, sonunda elde edilen işlenmiş ürün –bu durumda bir tişört– süreç başladığı anda pamuğun olduğundan çok daha değerlidir (Rivoli 2005).
- **Uluslararası Üretim Ağları**, işlenmiş bir ürünün üretimi süreciyle ilgili üreticiler ağını içerir. ÇUŞ'lar bu ağların "amiral gemileri" olmaları nedeniyle, önemli bir role sahiptir.
- **Küresel Meta Zincirleri** (Gereffi ve Korzeniewicz 1994) katma-değer yaratan zincirleri ve endüstrilerin küresel örgütlenmesini bir araya getirir. Ayrıca küresel ürün satıcılarının büyüyen önemine de merkezi bir yer verir. Bu durum, hangi endüstrilerin ne kadar üreteceğinin belirlenmesinde artan bir rolü olan Wal-Mart gibi alıcı-güdümlü zincirleri de içerir. Bu tür şirketler kendi ürünlerini imal etmediklerinden, kendi markaları altında sonradan satışa çıkacak ürünlerin de alıcılarıdır. Burada ayrıca "marka şirketler" ya da "fabrikası olmayan imalatçılar" da söz konusudur (Nike bunlar arasında en ünlüsüdür [Rothenberg Aalami 2004: 335-54]). Alıcı-güdümlü zincirler, üretici-güdümlü zincirlerden (örneğin, Toyota) farklıdır. Küresel meta zincirlerinin yönetim yapısı konusunda da bir odaklanma söz konusudur (örneğin, bunlar üreticiler tarafından mı satın alıcılar tarafından mı yönetilmektedir?). Ayrıca, "küresel üretim ve kaynak kullanımı ağlarının" oluşturulmasında önde gelen firmaların (Wal-Mart, Nike) rolü de ilgi çekicidir (Gereffi 2005: 168).
- **Küresel Değer Zinciri** bu alandaki bütün işleri ve bu türden zincirleri kapsayacak şekilde ortaya çıkmaktadır. Gereffi küresel değer zincirlerini şöyle tanımlar:

> Bir malı ya da hizmeti, tasarlanma aşamasından başlayarak (çeşitli üretici hizmet girişiyle fiziksel dönüşümün bir bileşimini gerektiren) üretimin farklı aşamalarından geçirmek suretiyle nihai tüketicilere ulaştırmak ve kullanımdan sonra da nihai olarak elden çıkarmak için gerekli olan ekonomik faaliyetlerin nispi değerine yapılan vurgudur (Gereffi 2005: 168)

Bu kavramlaştırmanın çeşitli avantajları vardır. Birincisi, "muhtemel zincir faaliyetleri ve nihai ürünler (mallar ve hizmetler) dizisinin tamamı boyunca değer yaratımına ve değer kazanımına odaklanır" (Gereffi 2005: 168). İkincisi, "kimileri bakımından, giriş için düşük engelleri

olan, birbirinden farksız malların üretimi anlamına da gelen *meta* kelimesinin ima ettiği sınırlı anlamların da uzağındadır" (Gereffi 2005: 168). Üçüncüsü, bir yandan ilk dönemlere ait pek çok düşünceyi –örgütsel ve coğrafi parçalanmışlığın niteliği ve sonuçları; zincirdeki gücün rolü; ve "endüstri (yeniden-) örgütlenmesi, eşgüdümü, yönetişimi" (Gereffi 2005: 168), küresel ekonomide firmaların birbirleriyle bağlanma tarzları– kabul ederken, bunların da ötesine geçerek, bu zincirlerin daha kapsamlı kurumsal koşullarını da (örneğin, ticaret politikası, ticaret düzenlemeleri, ticaret standartları) içerir. Ancak küresel değer zincirleri düşüncesinin en önemli avantajı, hem üretimi hem de tüketimi (ve hatta tüketim sonrasını da) kapsamasıdır.

KÜRESEL DEĞER ZİNCİRLERİ: ÇİN VE ABD

Küresel değer zincirlerine bir özgüllük kazandırmak için, hepsi de Çin (Brandt ve Rawski 2008) ile ABD arasında bulunan çeşitli zincir örneklerini ele alabiliriz (elbette dünyanın pek çok ülkesinde bu ve benzeri zincirler de söz konusudur).

Hurda metal

Küresel değer zinciri bakımından hurda metal önemli bir örnektir (Seabrook 2008: 47-59). İlk bakışta oldukça sıradan bir meta gibi görünse de pek çok kimsenin sandığından çok daha önemlidir ve bunun akıbeti de bize küreselleşme hakkında pek çok şey anlatmaktadır. Bunun sebeplerinden birisi şudur: ABD'de yapılan çeliğin üçte ikisi demir cevheri ve kömürden ("işlenmemiş çelik") değil de geri dönüştürülmüş çelikten elde edilir. Başka bir sebebi de, bu türden mallar için küresel talep zirve yapınca özellikle hurda metallerin (örneğin, çelik, bakır) fiyatının büyük bir iş alanı oluşturabilecek şekilde artmasıdır. Buna ek olarak, (arabalarda, çim biçme makinelerinde ve benzerlerinde) yüksek tüketim düzeyi göz önüne alındığında hurda metalin başlıca küresel kaynağı ABD'dir; ancak, hurdadan işe yarar metalin çıkarılmasıyla ilgili işlemler de dünyanın başka yerlerinde, özellikle Çin'de, gerçekleşmektedir.

Hurda metal bu bakımdan ilginçtir; çünkü tanımı gereği, kökenleri hammadde (diyelim ki demir cevheri) kullanımındaki diğer zincirlerle ve işlenmiş ürünlerin (diyelim ki otomobiller) üretimiyle ilgilidir. Dahası, ayrıca bu ürünlerin tüketimini ve çöp ya da hurda olarak nihai şekilde elden çıkarılmasını da içerir. Sözgelimi, bir otomobilin (belki de kısmen hurdadan yapılmış olanının) hammaddelerinin çıkarılması noktasına, otomobilin üretimine, onun bir tüketiciye satılmasına, tüketici tarafından kullanımına ve belki başka şeylere (ikinci el araba örneklerine) ve sonunda da bir arabanın faal ömrünün sonuna kadar geriye gitmemiz gerekecektir. İşte bu noktada hurdaya çıkmış arabalar çeşitli hurda türlerine, özellikle de hurda metallere dönüştürülmektedir.

İşlenmemiş alüminyum ve bakır hurdası, ABD'deki hurda metal şirketlerinden gemilere yüklenir ve Çin'deki geri dönüşüm şirketlerine gönderilir. Peki bu denli uzun bir yolu katetmesinin sebebi nedir? Bunun sebebi, elbette, esas olarak bu ülkedeki insanların pek çok Amerikalının çalışmak istemediği bir işi yapma konusunda istekli olmaları *ve* bunu da çok düşük bir ücret karşılığında yapmalarıdır; Çin'de geriye dönüşüm işini yapanlara ödenen ücret aylık 140 dolar civarındadır. Yapılan iş de şöyle tarif edilebilir:

> Duvarları yıkık bir barakanın içinde, dört yüz kadın, yirmişerlik gruplar halinde çalışır; etraflarında dört buçuk metre yüksekliğinde metal yığınları vardır. Kadınlar eldiven ve maske takmıştır ve

> beyaz üniformalar içindedir. Parçaları elleriyle seçerler, alüminyumu farklı niteliklerine göre tasnif ederler... ve her kümenin de kendi ayrı biriktirme yeri vardır. Ayrıca küçük bakır teli parçalarını ve buldukları diğer şeyleri de ayırırlar... Bunlar arasında, araba küllüklerine bırakılmış sakızlardaki Amerikan bozuk paraları da alışılmadık şeyler değildir. (Seabrook 2008: 57)

Erkekler ise hurdayı sıvı metale dönüştürerek eritme işlemini yapar ve bu sıvı metal de daha sonra kalıplar halinde soğutulur.

Hurda metalin tekrar kullanıldığı pek çok örnek vardır; bunlar arasında, "yeni otomobillerin motor kasalarının... ütülerin, kahve kaplarının, ızgaraların ve tavaların" yapımında kullanılan alüminyum yer alır (Seabrook 2008: 55). Beklenileceği üzere, Çin'e gönderilen hurda metallerin bir kısmı, tekrar çeşitli ürünler haline getirilir ve bunlar da satılacak yeni ürünler olarak gemilere konularak ABD'ye gönderilir ve ardından burada bir kez daha hurda haline getirilirler. Daha ilginç olan şey ise, hurdalardan yapılanların pek çoğu artık giderek Çin'de de bu ülkenin hızla büyümesi ve genişlemesi amacıyla kullanılmaya başlanmıştır: Çin'e gönderilen hurda metalin büyük bir kısmı, Çin'in inşaat endüstrisi için, inşaat demiri, kiriş ve taban döşemesi yapımında kullanılan malzemeye dönüştürülmektedir. Bu çelikler, Çin şehirlerinin dört bir yanına dikilen gökdelenlere ve yeni kurulan fabrika şehirlerine akmakta; bakırlar ise Çin'in yeni orta sınıfı için inşa edilen milyonlarca eve çekilen tellerde kullanılmaktadır. Buradaki büyük ironi ise "Çin'in endüstriyel gücünün, [ABD'nin] enkazları üzerine inşa edilmesidir" (Seabrook 2008: 55).

Dünyanın en büyük hurda deposu da Şanghay'dan pek uzak olmadığından, gelecek de açık gözüküyor. Burada hurda metali işleyecek büyük bir çelik fabrikası inşa edilmiştir. Amerikan hurda depolarında muazzam mekanik öğütücüler bulunurken, Çin'deki hurda depolarında ise hâlâ "büyük timsah makaslarıyla masaların çevresinde toplanmış yüzlerce insan her bir hurda parçasını elleriyle kesiyor. Ortaya çıkan sonuç da metal bir pastaya benziyor. Büyük öğütücüler, çıkardıkları yüksek seslerle, bu kadarının üstesinden gelemez" (Seabrook 2008: 59). Öyle görünüyor ki gelecekte Çinliler artık Amerikan hurda metaline de ihtiyaç duymayacak; bu türden hurda ticareti için ABD'ye de ihtiyaçları kalmayacak; çünkü kendi başlarına zaten yeterinden fazlasını üretiyor olacaklar.

Atık kâğıt

Dünyadaki en zengin kadınlardan birisi Zhang Yin'dir (tahminen 1,5 milyar dolarlık serveti vardır ve ayrıca ailesinin de milyarları bulunmaktadır). Peki bu zenginliğin kaynağı nedir? Yaptığı iş. Dokuz Ejderha Kâğıtçılık (bu şirketin yüzde 72'si Zhang ailesine aittir) ve Los Angeles merkezli Amerika Chung Nam (Çin'e ihracat yapan en büyük şirkettir), ABD'den atık kâğıt dağlarını satın alıp gemilerle Çin'e gönderir, burada geri dönüşüm işleminden geçirip oluklu kağıttan kutu haline getirir ve bu kutular da dünyanın çeşitli yerlerine gemilerle mal taşınmasında kullanılır. Bu yerler arasında ABD de vardır ve tekrar bu kutular çıkış noktalarına ulaşmış olur; sonra paketler açılır ve hurda haline gelirler ve süreç tümüyle yeniden başlamış olur.

Dokuz Ejderha Kâğıtçılık, halihazırda dünyanın en büyük kâğıt üreticilerinden birisidir ve muhtemelen kısa süre sonra Weyerhauser gibi ünlü devleri de geçerek dünyanın bir numarası haline gelecektir. Dokuz Ejderha Kâğıtçılık ile rekabet etmek çok zordur; çünkü bu şirket ucuza mal ettiği kâğıtla çalışmaktadır, fabrikasında nispeten daha ucuz kömür kullanılmaktadır ve en son teknolojilerden yararlanmaktadır (oysa Weyerhauser gibi rakipleri, otuz ya da kırk yıl öncesine ait daha etkisiz teknolojileri sırtlanmış haldedir) (Barboza 2007b: Cl, C8).

Tişörtler

Küresel piyasayı destekleyen neo-liberalizm, piyasaların serbest, açık olması ve serbest, açık ticaretin önünde de hiçbir engel bulunmaması gerektiği inancı üzerinde yükselir. Bu tür engelleri kaldırmak ya da azaltmak konusunda pek çok çaba bulunmakla birlikte, gerçek, onların yıllardır orada durduğudur. Bu konuda özellikle ilginç ve öğretici bir örnek Pietra Rivoli'nin, tişörtlerin küresel değer zinciri üzerine yaptığı bir çalışmada yer alıyor (Rivoli 2005). Buradaki küresel değer zinciri, başka şeylerin yanı sıra, ABD'de yetiştirilen pamuğun gemilere yüklenip Çin'e gönderilmesini ve burada tişört imalatında kullanılmasını; bu tişörtlerin tekrar gemilere yüklenip satılmak üzere ABD'ye getirilmesini; bunların (genellikle çok çabucak) kullanılıp bir kenara atılmasını ve nihayet bu kullanılmış tişörtlerin de tekrar gemilere yüklenip giyilmek üzere Afrika'ya gönderilmesini içeriyor. Aşağıda bu küresel değer zincirini ele alacağız; ancak bu kez konuyla ilgili çeşitli adımlara odaklanmak yerine, esasen çeşitli piyasaların niteliğini değerlendireceğiz.

Texas'taki pamuk üretimiyle başlayabiliriz. Peki oldukça yüksek emek maliyetlerine rağmen ABD, dünyadaki pamuk üretimine ve ihracatına (en azından çoğu zaman) nasıl öncülük edebiliyor? Cevabın bir kısmı, bu endüstrinin diğer pek çok gelişmiş kurumun (örneğin, pamuk üretiminin ilerlemesine ilişkin bilimsel araştırmalar yapan üniversiteler) bünyesinde yer almasında ancak ağırlıklı bölümü ABD hükümetinin yaptığı devlet yardımlarının (2000 yılında 4 milyar dolardı) küresel piyasanın dengesini bozmasında ve Amerikalı üreticilere büyük bir avantaj sağlamasında yatıyor. Sözgelimi, 2002 Çiftçilik Yasası'nın bir sonucu olarak, Amerikalı çiftçiler pound başına en az 72 sent aldılar; oysa ortalama piyasa fiyatı 38 sent idi. Bu da pound başına 34 sentlik bir devlet yardımı anlamına geliyordu ve bu sayede ABD pamuğu piyasada rekabet edebiliyordu. Aslında, DTÖ (ağırlıkla ABD tarafından kontrol ediliyor), bu durumda ABD'nin kendisine büyük avantaj sağlayarak küresel ticaret kurallarını ihlal ettiğini açıkladı. Buradaki ironi, elbette, ABD'nin serbest ticaretin en büyük savunucusu olmasına rağmen kendisinin pamuk piyasasında yaptıklarının aynısını yapan başka ülkeleri de genellikle kınamasıdır.

Amerikan pamuk endüstrisine, haksız şekilde, başka yollardan da katkıda bulunuluyor. Sözgelimi, Amerikalı tekstil imalatçılarının, düşük fiyata bulsalar bile yabancı pamuk kullanmaları engelleniyor. ABD hükümeti, Amerikan pamuğu kullanmaları için Amerikan tekstil imalatçılarına ödeme yapıyor. Ve ABD hükümeti, Tahıl Felaket Programı ve Çiftçiye Borç Programı gibi yollardan başka yardımlarda da bulunuyor. Pamuk piyasasında Amerika'nın pek az rakibi bu türden desteğe sahip ve kuşkusuz, bu boyutlarda da değil.

Benzer şekilde, özellikle Çin'de üretilen tişörtlerin küresel ticareti de serbest ve açık değil; bu durum özellikle Çin malı tişörtlerin ABD'de satışında söz konusu. The Multi-Fibre Agreement [tekstil ve giysi alanında yapılan bir anlaşma] (1975-2005) ile çeşitli üretici ülkelerden ABD'ye ithal edilecek tişört sayısına kota uygulanmaktaydı. Bu yasanın temel amacı, Çin'in bu piyasanın tamamını ya da tamamına yakınını ele geçirmesini önlemekti. Aslında serbest ve açık bir Pazar söz konusu olabilseydi, pek çok gözlemciye göre, en kaliteli tişörtleri en ucuz fiyata üretmiş olduğundan Çin piyasanın büyük bir kısmına hâkim *olabilecekti*. Bu anlaşma ise, Çinlilerin Amerikan piyasasında tişört satma kapasitelerini sınırlamak amacıyla devletin dayatmış olduğu bir mekanizmaydı. 2005 yılı sonunda bu uygulamanın süresi sona erdiğinde, ABD'ye (ve AB'ye) Çin tişörtlerinin ithalatı üç yıl daha ertelendi (Chanda 2007: 82).

Aslında Rivoli'nin tespit ettiği tek neo-liberal serbest ve açık piyasa, Tanzanya gibi Afrika ülkelerine ABD'den gemilerle gönderilen tişörtlerle ilgili olandır. Burada küçük girişimciler, kı-

yasıya bir mücadele sürdürüyor. ABD'den büyük balyalar halinde getirilen tişörtler arasında en fazla satılabilir olanı için rekabet ediyorlar. Ardından da tüketiciler, tişört satıcıları arasında en rekabetçi olanlarının sağladığı depolardan seçimlerini yapıyor. Rivoli, Amerikan pamuğu ve Çin tişörtleri piyasasındaki engeller ve tahrifatlarla kıyaslandığında, Afrika tişört piyasasının epey yeni ve ilginç olduğunu söylüyor. İşte burası Thomas Friedman'ın dile getirdiği düz dünyanın örneklerinden birisiyle karşılaştığımız yerdir. Ancak bu dünyaya küresel piyasanın her yerdeki diğer özelliklerine rastlanmıyor; elbette Amerikan pamuğu ve Çin tişörtleri örneğinde hiç rastlanmıyor.

Bu çözümlemesi ışığında Rivoli'nin vardığı sonuç, bu alandaki en büyük sorunun kökeninin piyasaların işleyişinde değil, küresel ekonominin sektörlerini piyasanın serbest işleyişinin dışında tutmayı amaçlayan ve özellikle hükümetler tarafından sergilenen çeşitli girişimlerde olduğudur. Rivoli'nin neo-liberal argümanı hiç olmazsa bu sınırlı bağlamda bir değer taşısa da, aslında, küresel piyasanın birçok muhalifi, bu tür sorunlar yüzünden devletleri kınamak yerine piyasanın kendisini kınamayı tercih ediyor.

IPhone'lar

Apple iPhone bakımından söz konusu olan küresel değer zinciri ise şaşırtıcıdır. Bunun hikâyesi de gizemli bir olayla başlar: 2007 yılında 3.7 milyon adet iPhone satılmışken bunlardan sadece 2.3 milyon adedi Apple'ın Avrupa'daki ve ABD'deki özel ortakları arasında yer alan kablosuz bağlantılı ağ şebekelerine kayıtlıydı. Telefonların bu ağlarda kullanılması varsayılmaktaydı ve Apple da bunlardan lisans hakkı alacaktı (örneğin, Amerikalı ağ ortağı AT&T şirketinden telefon başına yılda 120 dolar alacaktı). İzleyen üç yıl boyunca Apple'ın kaybettiği lisans hakkı gelirinin 1 milyar dolara yakın olduğu hesaplanmıştı. Öyleyse, diğer telefonlar neredeydi?

Telefon cihazları, Çin'de imal ediliyor ve ABD ile Avrupa'ya ihraç ediliyor. Ne var ki bunların pek çoğu yapılır yapılmaz orada satın alınıyor[3] ve sonra da turistler, havayolları personeli, bazı işadamları ve hatta meslekten kaçakçılar tarafından yasadışı yollardan başka ülkelere götürülüyor; özellikle de ileri teknoloji cihazlarına tutkun tüketicilerin bulunduğu Çin'de kalıyor. Telefonların Çin'de ve resmi ağlarda çalışabilmesi için "kilitlerinin açılması" ve Çince bir yazılımın da ilave edilmesi lazım; ancak bu sorun da çabuk, kolay ve ucuz yoldan çözülüyor (maliyeti 25 dolar kadar düşük bir tutar). Aslında, Çin'de iPhone satan dükkânlar ek bir hizmet olarak kilitlerin açılması işlemini de sunuyor. 2007 yılı ortalarında iPhone'ların piyasaya çıkmasından birkaç ay sonra, iPhone'ların dörtte biri fiyatına olan "iKlon"lar Çin'de satışa çıkmıştı. Bu klonlar orijinallerine çok fazla benziyordu; ama pek çok Çinli tüketici iPhone sahibi olma prestijini tercih etmekte ve orijinali için 400-500 dolar daha fazlasını ödemeye razı olmaktaydı.

Bu durumla başa çıkabilmek için Apple, China Mobile [Çin telekomünikasyon şirketi] ile görüşmeye başladı. Bu şirket 350 milyon abonesiyle dünyanın en büyük cep telefonu şirketidir. Ancak görüşmeler, en azından şimdilik başarılı olamadı. Daha genelinde, Apple, iPhone'ları satarken hedef kitlesi olarak seçkin meslek sahiplerini belirlemişti ve böylece bu hedefi de tehlikeye girmiş oldu; kariyer sahibi kimseler artık bu cihazlara sahip olmaktan pekâlâ vazgeçebilirdi. Ayrıca, böyle bir şey iPhone satışlarını büyük ölçüde artırsa bile Apple'ın beklediği muazzam miktardaki lisans hakkı ödemelerini çarpıcı şekilde azaltacak ya da ortadan kaldıracaktı (Barboza 2008b: Al, A8).

"İkinci el" fabrikalar

Çin, her çeşit ürünü imal edip dünyanın dört bir yanına gönderiyor. Çin'in dünyanın başka yerlerinden ithal ettiği şeylere gelince, bunlardan birisi bulunduğu ülkede artık modası geçmiş sayılan tam teşekküllü fabrikalardır. Sözgelimi, Almanya'da 1980'ler itibariyle günün şartlarına uygun görülmeyen çok sayıda çelik fabrikası vardı. Böyle sayılmasının sebeplerinden birisi, dünyanın başka yerlerinde (örneğin, Japonya'da) kurulmuş daha yeni fabrikalar kadar verimli olmayışlarıydı. Başka bir sebep de, son derece eskimiş teknolojilerinin oldukça verimsizleşmesinin yanı sıra, bunların Batı'da artık kabul edilmeyecek ölçüde çevre kirliliği yaratmasıydı. Nihayet Batı'daki kârlı ağır sanayi dönemi sona ermekteydi ve çelik endüstrisi de dünyanın başka yerlerine gönderilen endüstrilerden sadece birisiydi.

Bütün bunlar, Çin, çelik endüstrisi gibi kendi ağır sanayisi de dahil olmak üzere çok çeşitli alanlarda gelişmeye başladığı sırada meydana geldi. Çinliler çabucak, sıfırdan yeni fabrikalar inşa etmek yerine Almanya gibi yerlerdeki eski fabrikaları satın almanın çok daha ucuz olacağı sonucuna vardı. Mesela, bir keresinde yedi katlı bir yüksek fırını satın aldılar ve bunu sökmek üzere kendi işçilerini Almanya'ya gönderdiler. İşçiler büyük zahmetle fırının her parçasını söktü ve gemiyle Çin'e gönderilmek üzere bu parçaları binlerce ahşap kasaya yerleştirdi. Bu Çinli işçiler hakkında bir Alman şirketi yetkilisinin yorumu şöyleydi: "Gece gündüz çalıştılar... Şayet Alman iş yasalarına uygun davranılsaydı bu işi asla bu denli hızlı yapamazlardı" (Kahn ve Landler 2007: A12). Çinliler işte bu türden cihazları ve fabrikaları kendilerini muazzam bir üretim ve ihracat devi haline getirmekte kullandı. Ne var ki bu fabrikalar, bir zamanlar Almanya'da ve dünyanın başka yerlerinde çevreye ne yaptıysa aynısını Çin'de de yaptı; Çin'de de çevre, sülfürdioksit, karbondioksit vb tarafından ciddi şekilde kirletildi. Aslında, bu fabrikaların bir zamanlar bulunduğu Ruhr bölgesindeki hava artık temizlenirken, Çin'deki benzer bölgeler ise kirlenmeye başladı. Elbette, Çin bu arada iş imkânlarına ve artan gelire sahip olurken Almanya'da da iş kaybı ve gelirinde azalma gündeme geldi. Diğer yandan, Almanlar artık nispeten daha temiz bir çevrede yaşıyor ve halen Çin'den ithal edilmiş görece daha ucuz ürünleri satın almaya güçleri yetiyor. Ruhr bölgesi artık, eğitim ve ileri teknoloji merkezleriyle karakterize ediliyor ve turizm bakımından eskisinden daha cazip olma özelliği taşıyor.

Otomobiller

Ne var ki Çin de artık, Almanya'daki istenmeyen fabrikaları ithal etme döneminin ötesine geçmiştir; şimdi kendi fabrikalarını inşa ediyor ve bunlar da teknolojik bakımdan giderek karmaşıklaşmış durumda. Geely, 2000 yılında ilk olarak üretim bantları üzerinde (5 bin civarında) basit otomobil imal etmiş bir otomobil imalatçısıdır. 2006 itibariyle üretimi ise 180 bin adettir ve bunlar sadece Çin'de değil Latin Amerika'da, Ortadoğu'da ve Avrupa'da satılan araçlardan daha ileri teknolojiye sahiptir (Fairclough 2006a: Al, A14). Artık Çin için (ve benzeri ülkeler için), pek çok nedenden ötürü otomobil endüstrisine girmek ve burada önde gelen bir oyuncu olmak çok kolaydır. Bunun nedenleri arasında şunlar yer alır: Gerekli teknolojilerle ilgili bilginin yaygınlaşması; daha önceleri Batılı ve Japon şirketlerle sürdürülen ortaklıklar sayesinde edinilen uzmanlık; bu alanlardaki yerleşik firmalardan uzmanları (özellikle mühendisleri) istihdam etmek; Çin'de ve dünyanın dört bir yanında, gerekli parçaları çok eskiden kurulmuş otomobil şirketlerinin zaten iş yaptığı imalatçılardan temin etme ve üretim sürecindeki pek çok ihtiyacın dış kaynaklardan sağlanması imkânı...

Yerleşik otomobil şirketleriyle ortaklıklar devam ediyor ve girişimci kapitalistler de Çin otomobil endüstrisine yatırım yapıyor. Bu şirketlerin yöneticilerinden birisi şöyle demişti: "Küreselleşme, endüstrilerin dünyadaki dağılımını değiştiriyor. Endüstri burada basit teknolojiden ileri teknolojiye doğru gelişiyor... Çin, araba üretimi için bir üs haline gelecek" (alıntı yapılan yer: Fairclough 2006a: A14). Bu arada, Amerikan ve Japon otomobil şirketleri artık, sadece parça üretimi için değil, ihraç edilecek araçlar için de Çin'de daha fazla ortak fabrika kuruyor (Fairclough 2006a: A3).

Şarap

Küreselleşme söz konusu olduğunda, şarap ilginç bir örnektir (Nossiter 2005: 135; Veseth 2005). Fransa ve İtalya gibi başlıca bölgelerde imal edilen yüksek kaliteli şarapların buralardan dünyanın dört bir yanına taşınmasıyla birlikte, şarap da uzun süredir küresel bir sektör haline gelmiştir. Dünyanın pek çok başka bölgesi, özellikle ABD, Avustralya, Yeni Zelanda, Şili vb ülkeler de küresel şarap sektöründe önemli başarılar elde etmiş ve söz sahibi olmuştur.

Ancak, küresel piyasalarda yüksek kaliteli, yüksek fiyatlı şarap ile nispeten daha ucuza sunulan sıradan şarap arasında çok büyük bir farklılık var. Her iki piyasada da ortak olan şey ise, küresel şarap sektörüne hükmeden tek bir dev tekelin ya da az sayıdaki büyük şirketin yokluğudur. Bu yüzden, alkolsüz içeceklerin küresel piyasasında hüküm süren Coca-Cola ve Pepsi gibi şirketler burada söz konusu değildir. Şarap piyasasının alt uçlarında ünlü markalar (örneğin, Gallo) ve büyük şirketler vardır; fakat bunlar (Gallo'nun ABD piyasasındaki rolü gibi) iç pazarda zirve yapmaya yatkındır, kendi ülkeleri dışında ise küçük birer oyuncu rolünü üstlenebilirler sadece.

İlginçtir ki, şarap piyasasının tepelerinde küresel oyuncular olarak yer alan (örneğin, Rotschild gibi) pek çok şarap üreticisi de var; ancak yerel bir üzüm bağı bölgesinde üretilecek şarabın miktarı konusunda sınırlamalar olduğundan, bu şirketler nispeten küçük miktarlarda satış yapabiliyor ve nispeten az gelir elde edebiliyor. Bu piyasadaki küresel oyuncuların hiçbiri, bu alanda egemenlik kuracak kadar büyük değildir. Diğer yandan, her şarap üreticisi ülke kendi sıradan ve düşük fiyatlı şarabını kolayca üretme imkânına sahip olduğundan, Gallo gibi bir şirketin küresel piyasalarda önemli bir oyuncu olabilmesi de çok zor hale geliyor (Gallo küresel şarap piyasasında ancak yüzde 1 kadar bir paya sahip).

Bu endüstrinin hiç olmazsa tepe noktalarında şarap sektörünün küreselleşmesini engelleyen önemli bir faktör de *terroir* [kırsal çevre] olarak biliniyor. Bu kavram, esas olarak üzümlerin yetiştirildiği toprağın niteliği ve bu bölgenin ikliminin niteliğiyle ilgili, tanımı zor ve hatta romantik bir kavramdır.

Kendilerine özgü *terroir*'leriyle ünlü coğrafi bölgeler (örneğin, İtalya'daki Barolo bölgesi) vardır. Burası, belirli üzümlerin yetişmesine uygun olan (örneğin, toprağın cinsi, tepelik oluşu, yağmur miktarı, güneş vb) bir arazidir. Barolo'ya çok yakın mesafedeki bir toprak bile doğru bir *terroir* özelliği taşımıyor olabilir ve dolayısıyla da Barolo adını almaya layık görülmez. Bu durum, uygun üzümlerin yetiştirilmesinin, dolayısıyla üretilen Barolo şarabının miktarının da büyük ölçüde sınırlanmasına yol açar. Barolo şarabı az olduğundan, sınırlı ölçüde küreselleşebilir.

Kısa süre önce, şahsen İtalya'nın ünlü Barolo bağlarını ziyaret etmiştim. Oldukça küçük bir bağın çevresinde dolanırken buranın sahibi bir tepe üzerinde bulunan daha küçük bağları işaret etti ve oradaki her bağın da farklı tatlara sahip farklı nitelikte üzümleri yetiştiren farklı bir

terroir'i olduğunu söyledi. Ardından büyük bir ağacın altında bulunan bir alanı işaret etti ve bu alanın da yıllardır bağdaki en iyi üzümlerin yetiştirildiği yer olduğunu söyledi. Buradaki önemli nokta şudur: Bir *terroir* bütün bölgeyle ilgili olabilir (İtalya'daki Barolo bölgesinden başka Fransa'daki Burgundy bölgesi, Kaliforniya'daki Napa Vadisi vb bulunmaktadır); ancak uzmanlar bu bölgelerdeki çok küçük araziler arasındaki ürün farklılığını dahi ayırt edebilir. Böyle bir farklılaşma da, şarap endüstrisinin tepelerinde küreselleşmeyi çok farklı bir süreç haline getirir. Başka bir şekilde ifade edecek olursak, bu alanda yüksek kaliteli şarap bakımından küresel piyasaya hükmeden bir "McŞarap" üretimi bulmamız güçtür (Veseth 2005).

Büyük bir üreticinin, tek başına çok iyi üzüm bağlarının hepsini birden satın alması zordur. Bu konudaki engellerden birisi, bunların (İtalya'nın, Fransa'nın, ABD'nin, Yeni Zelanda'nın ve benzeri yerlerin geniş şarap üretim bölgeleri gibi) dünyanın dört bir yanına dağılmış olmasıdır. Diğer bir engel de, her birindeki *terroir*'un kendine özgü olmasıdır: Buralarda öylesine özgün üzümler ve şaraplar üretilir ki büyük bir şirketin, hem her biri için yüksek ve benzersiz bir kalite tutturması hem de hepsini birden kontrol etmesi çok zordur. Nihayet, bu üzüm bağlarının ve *terrior*'ların bakıcıları uzun süredir buraların ateşli savunucuları olmuş ve yaptıkları işten vazgeçmemek için yemin etmiştir. Öte yandan, büyük üreticiler *terroir*'da bulunan küçük üzüm bağlarını satın almak için herhangi bir girişimde bulunduğunda protestolar da hemen yükselmektedir.

Bu yüzden, artan küreselleşme nedeniyle pek çok piyasada alttan alta bir yarış söz konusuyken (bunları aşağıda ele alacağız) böyle bir şey şarap sektöründe söz konusu değildir. Aslında, bu alanda, düşük kaliteli ürünlerin açık piyasalarda değil de kapalı piyasalarda rağbet gördüğü ileri sürülebilir. Yani, şarap ithalatına kapalı bir iç pazar, yerli şarap üreticilerinin imalatıyla yetinmek durumundadır. Dış rekabet ve yabancı şarap üreticilerinin kalite uzmanlığı olmaksızın, özellikle *terroir*'daki alanların sayısı da sınırlı olacağından, üretilen şarabın kalitesi de düşük olacaktır.

Ancak bu arada okur, ağırlık olarak çeşitli küresel tedarik zincirinde Çinlilerin oynadığı rolü tartıştığımız bir bölümde şarap konusunu neden tartıştığımızı merak edebilir. Bunun cevabı, Çin'in bu alana da el atmış olmasında yatıyor (Tagliabue 2008: A4). Çinli bir işadamı Fransa'nın Bordeaux bölgesindeki 500 yıllık Chateau Latour-Laguens'i satın aldı; bitişikteki araziyi de satın alarak iki misli bir üretimi hedefliyor. Satın alan şahsın muazzam ticaret şirketi halihazırda çeşitli ülkelerden şarap ithal ediyor; fakat bu bölgedeki bu üzüm bağının satın alınması şarap endüstrisinde şirkete büyük bir prestij sağlıyor. Satın alma işlemi, şarap endüstrisindeki küreselleşme olgusu ve küreselleşmede Çin'in giderek artan ve farklılaşan rolü bakımından da bir kanıt oluşturuyor. Satın alınan bölgenin imajı Çin şarap endüstrisinin statüsünü yükseltiyor; ancak bu üzüm bağlarında sadece orta kalitede şaraplar üretiliyor ve bunlar da Çin'in şarap endüstrisinin üst kademelerine doğru yaptığı hamleyi temsil etmiyor. Aslında, Fransız şarap endüstrisinin bu özel bölgesinin can çekiştiği yönünde bir inanç da var ve bu yüzden yabancı yatırıma ihtiyaç duyulduğu da söyleniyor. Bölgedeki yetkililerden birisi şöyle demişti: "Bordeaux kendisini geliştirmek istiyorsa, dünyaya açılmak zorundadır... Ve Çin'e şarap satmak istiyorsa, bunu Çinlilerden daha iyi kim yapabilir ki?" (Aktaran, Tagliabue 2008: A4) Bölgede zaten şato sahibi yabancılar da bulunuyor ve zaten bir Japon firması da çok daha önce, 1983 yılında bir üzüm bağını satın almıştı. Dahası, diğer ülkelerin temsilcileri de (Hindistan, Rusya) bu bölgeden üzüm bağları satın almayı düşünüyor.

ARTAN META REKABETİ

Çok çeşitli metalar yukarıda tartıştığımız küresel değer zincirlerinin başlangıç noktasını oluşturur. Ancak, son yıllardaki en çarpıcı gelişmelerden birisi de çeşitli metaların küresel rekabetinin artmasıdır. Bunun en âşikar örneği de petroldür (aşağıda bunu ele alacağız; Şekil 8.2'de de dünya çapındaki petrol akıntıları gösteriliyor); öte yandan doğalgaz, bakır, nikel, gümüş ve altının yanı sıra pirinç, mısır ve soya fasulyesi gibi daha sıradan maddelere ilişkin piyasalarda da benzer gelişmeler meydana geliyor (Krauss 2008: Cl, C8). Bu metalar ve başka ticaret malları için artan talep eskiden beri sandığımız gibi çok gelişmiş ülkelerin (örneğin ABD, AB üyeleri, Japonya) ihtiyaçları tarafından değil, artık özellikle Hindistan (Dossani 2008) ve Çin gibi dünyanın diğer bölgelerindeki, büyük kalkınma sürecine giren ülkeler tarafından körükleniyor. Bu ülkeler arasında, özellikle Çin çok hızlı bir tempoda sanayileşiyor (2007 yılında Çin ekonomisi yüzde 10 büyüdü; ABD ekonomisi ise aynı yıl yüzde 2,5 kadar büyüdü) ve nispeten yeni ekonomiler de her türden meta konusunda büyük ve artan bir talep oluşturuyor. Bunları besleyen petrole yönelik de özel bir talep söz konusu (2003 ve 2007 yılları arasında artan petrol talebinin yüzde 31'i Çin'e aitti; ayrıca bakır için artan talebin yüzde 64'ü, alüminyum için talebin yüzde 70'i, çinko için talebin yüzde 82'si de Çin'e aitti). Bu muazzam kazançlara rağmen, şurası da unutulmamalı ki, Kuzey, özellikle ABD dünyadaki metaların çoğunun başlıca tüketicisi olma konumunu hâlâ sürdürüyor.

Ancak metalara yönelik bu talep, kendi üretim süreçleri için özel metalara ihtiyaç duyan belirli endüstrilerin de epey ötesine geçiyor. Bu endüstriyel gelişme, Çin ve Hindistan gibi ülkelerdeki tüketicilerin oluşturduğu genişleyen bir tüketici toplumunun benzer şekilde ortaya çıkışıyla da bağlantılıdır; bu ülkelerdeki tüketiciler de, ABD ve AB'deki tüketicilerin sahip olduğu benzer ürün çeşitlerini talep eder. Bunun sonucu olarak da, dünyayı gezmek isteyen insanları taşımak için daha fazla uçak, bu insanların tüketmek istediği şeyleri sağlarken saldıkları gazlarla havayı kirleten kamyonlar, hem bir tüketim maddesi hem de başka şeyleri tüketebilmelerine imkân sağlayan bir teknoloji olarak otomobiller (örneğin, Çin'de ve Asya'da turizm) gibi ihtiyaçlar ortaya çıkar. İşte bütün bu uçaklar, kamyonlar ve arabalar, benzine ihtiyaç duyar; bunların muazzam miktarlarda enerji tüketen fabrikalarda üretilmeleri gerekmektedir ve bütün bunların üretilmesi de yine bir dizi ticari malı gerektirir. Küresel metalar konusunda bir uzman, gelinen noktayı şöyle özetliyor: "Bu durum küresel ekonomik yapıda kesinlikle kökten bir değişimdir... Petrolden esas madenlere, tahıllara uzanan yelpazede yer alan küresel metalar, Çin ve dünyanın diğer yerlerindeki milyarlarca insan zenginleştikçe daha fazla talep ediliyor ve daha fazla tüketiliyor; fakat aynı zamanda bu talep edilen mallar bizim için üretilirken de artan bir tüketim söz konusudur" (alıntı yapılan yer: Krauss 2008: Cl). Bir ekonomistin de söylediği üzere, "Dünya giderek canlanıyor ve bütün Asya ışıklar içinde kalıyor... Artık bizim başa çıkmamız gereken şey, kaynaklara yönelik talebin karşılanmasıdır" (alıntı yapılan yer: Krauss 2008: C8).

Şekil 8.2 Dünya çapında petrol akıntısı. National Geographic Society izniyle, *College Atlas of the World* (2007) H. J. de Blij ve Roger M. Downs. The World, s. 62-3.

Gelişmekte olan ülkeler, özellikle Çin pek çok ticari malı çok büyük miktarlarda tüketiyor (elbette gelişmiş ülkeler bu türden metaları uzun süreden beri daha yüksek miktarlarda tüketiyor ve tüketmeyi de sürdürecek):

> Bu ülke dünya nüfusunun yaklaşık beşte birini oluşturuyor; ancak dünyadaki domuz etinin yarısından fazlasını, çimentonun yarısını, çeliğin üçte birini ve alüminyumun dörtte birinden fazlasını tüketiyor. Soya fasulyesi ve ham petrol ithalatı için 1999 yılında ödediği paranın tam 35 katını ödüyor... Çin, 2000 yılından beri dünyanın bakır üretiminde meydana gelen artışın beşte dördünden fazlasını da tüketmiş durumdadır. (*Economist* 2008: Mart 13)

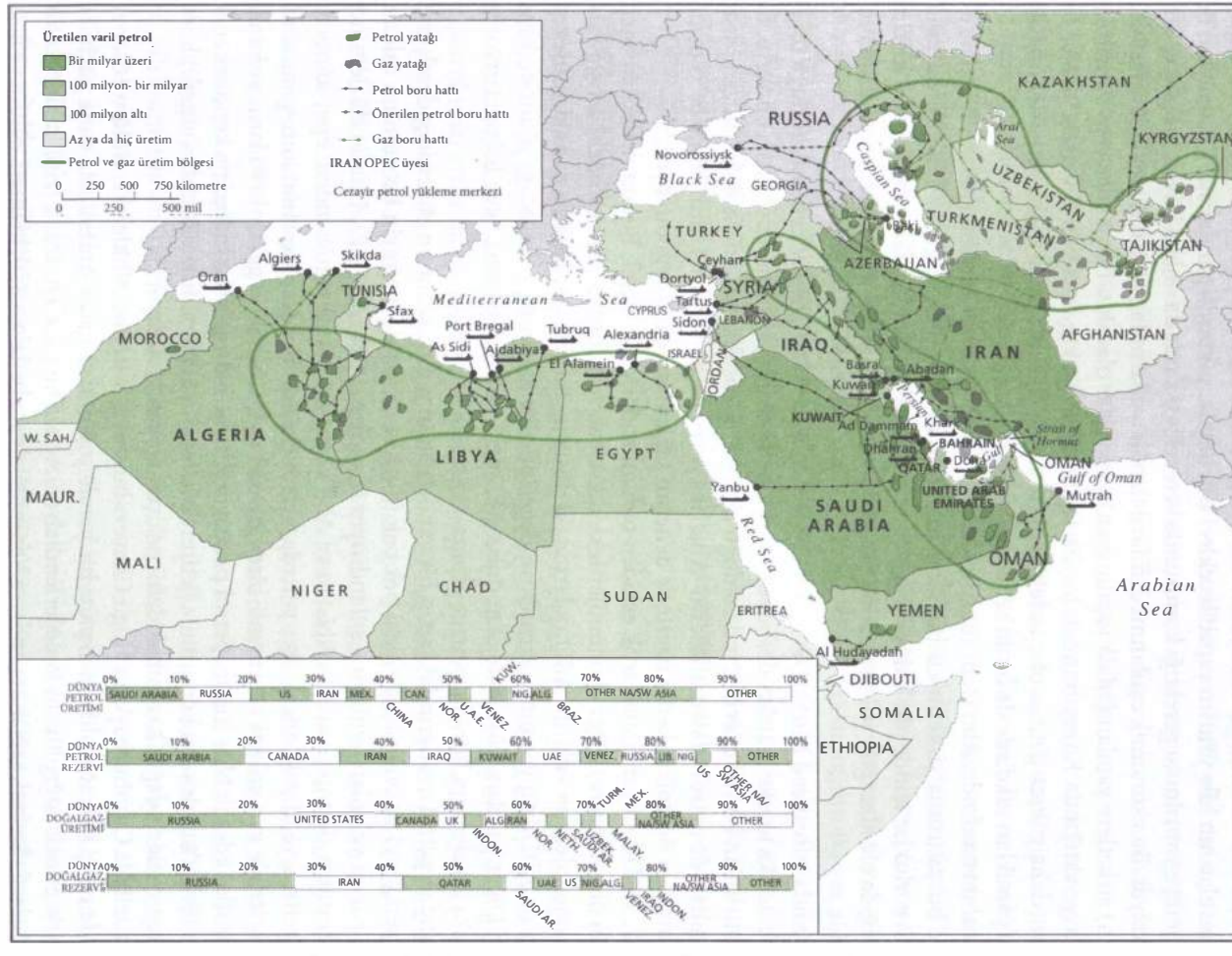
Bunun sonucunda her türden ticari malda muazzam fiyat artışları oldu (örneğin, yirmi birinci yüzyılın ilk beş yılında bakırın fiyatı üç katına, çinkonunki iki katına çıktı; buğday ve soya fasulyesinin fiyatı da 2007 yılında yüzde 70 kadar arttı). Büyük Çöküntü ile birlikte çarpıcı şekilde düşüşe geçmeden önce, 2008 yılında ticari mal fiyatları rekor seviyede yükselmişti.[4] İlginç bir şekilde Çin, her türden mala yatırım yaparak kendisini çöküntü sonrası yıllara hazırlama sürecine girmiş bulunuyor. Çin, 2009 yılı Şubat ayında Brezilya, Rusya ve Venezüella'daki petrol şirketlerine 41 milyar dolarlık, Avustralya'daki alüminyum ve çinko şirketlerine de 20 milyar dolardan fazla yatırım yaptı (Barboza 2009). 2007 yılında sona eren ekonomik canlılık sayesinde, Çin'in elinde muazzam miktarlarda nakit rezervi bulunuyordu ve şimdi Çin bu paranın bir kısmını, küresel ekonomide kendini gösterecek sonraki canlanma dönemine hazırlanmak için kullanıyor. Çin haklı çıktığı takdirde, meta sürecinde yukarı tırmanma eğiliminde yeni bir başlangıca tanık olacağız.

PETROL AKINTISININ EKONOMİK ETKİSİ

Daha büyük talepler daha yüksek fiyatlara yol açmakla kalmıyor, ek kaynaklar (örneğin, yeni petrol sahaları) bulma imkânını da giderek çok daha fazla azaltıyor ve bunları temin etmek de zorlaşıyor. Mesela, okyanus açıklarında petrol kuyusu inşa etmek karada inşa etmekten daha pahalıdır ve petrolü çıkarmak da daha zordur; sonuç olarak da daha pahalı hale gelir. Kumların altındaki petrolü çıkarmak da yeraltı kuyularına kıyasla daha zor ve pahalıdır. Ve bu değişimlerin de ekonominin tamamında dalgalanmalar yaratan etkileri olur. Sözgelimi, petrol ve benzinin yüksek fiyatı, mısırdan (ve başka kaynakların yanı sıra şeker kamışından da) elde edilen çeşitli biyo-yakıtları, özellikle etanolu (bkz. Bölüm 15), üretme ve kullanma çabalarını artırmıştı. Bunun sonucu olarak da mısıra yönelik büyük bir talep oluşmuş (ABD bu artışın 2007 yılında yüzde 60 olduğunu açıklamıştı) ve onun fiyatı da artmıştı (Meksika mısırı hakkındaki tartışma için bkz. Bölüm 7).

PETROL ZENGİNLİĞİ

2002 yılından sonra ve özellikle 2007'de ve 2008 ortalarında petrol fiyatlarındaki büyük tırmanışın bir sonucu olarak 2008 yılında da, petrol üreten ülkelere muazzam bir petro-dolar akışı oldu (petrol üretiminin küresel merkezini gösteren bir harita için bkz. Şekil 8.3). 2000 yılında, petrol ihracatı sayesinde OPEC yaklaşık 243 milyar dolar kazandı; 2007 yılında bu kazancın 688 milyar dolara yükseldiği tahmin ediliyordu (Weisman 2007c: Al, A16). 2007 söz konusu olduğunda, sadece Körfez Ülkeleri hafta başına 5 milyar dolar kazanmaktaydı! Bunun hepsini harcamaları mümkün olmadığından, başka yerlere yatırım yapmaları gerekiyordu. Bir enerji

Şekil 8.3 NAFSWA (Kuzey Afrika Güneybatı Asya) petrol ve gaz. (John Wiley & Sons, Inc. izniyle, alındığı yer: H. J. de Blij, Peter O. Muller, *The World Today: Concepts and Regions in Geography*, 3. Basım, [2006], Bölüm 7: Kuzey Afrika/Güneybatı Asya, s. 241.)

şirketinin başkanı şöyle bir ifade de bulunmuştu: "Petrol üreten ülkeler üretmekte oldukları zenginliği özümseyemiyor... Tarihsel boyutlara sahip bir zenginlik transferiyle karşı karşıyayız" (alıntı yapılan yer: Weisman 2007c: A16). İşte bu muazzam ve artan gelirin çok büyük sonuçları oldu; öyle ki bu ülkelerin, bunların liderlerinin ve şirketlerinin (özel ya da devlete ait) en az gelire sahip olanlarının bile yatırım yapabilecekleri çok büyük miktarda paralar söz konusuydu. Bu paranın nereye yatırılması gerektiği konusunda verecekleri karar da onlara büyük bir güç ve etki sağlamaktaydı. Bu ekonomik canlanmadan faydalanma yollarından birisi, Kuzey'deki (özellikle Amerikan) şirketlere yapılan (ya da yapılmayan) yatırımlar olacaktı. Bu paralar yeni yatırımlar olarak geriye aktığında Kuzey bundan büyük fayda sağlayacaktı; ama petrol üreten ülkeler bu yatırımları, daha yüksek getirisi olacak şekilde kendi bünyelerinde ya da başka yerlerde (özellikle Çin'de) yaptıkları takdirde de bu şirketler epey zarar edecekti.

İşin olumlu tarafında, Abu Dabi Yatırım İdaresi 7,5 milyar doları Amerika merkezli Citicorp'a yatırdı ve bu yatırımla şirketin en büyük ortaklarından birisi haline geldi. Citicorp da zaten ekonomik zorluklar içindeydi: Yüksek faizli ve yüksek riskli konut kredileri (mortgage) krizine (bunu aşağıda ele alacağız) yol açan 2007 yılındaki kötü yatırımları nedeniyle nakit akışına ihtiyacı vardı.

Aralarında Advanced Micro Devices, Carlyle Group ve Walt Disney'in de bulunduğu diğer pek çok Amerika merkezli şirket de, büyük ölçekli petro-dolar yatırımlarının alıcısı olmuştu. Bu türden yatırımlar, bu şirketlerin içinde olduğu ekonomik koşullar nedeniyle epey işe yaramıştı; ancak kimileri de petrol üreten ülkelerin "Amerika'yı (ve başka ülkeleri) satın almakta" oluşundan ve buradaki önemli şirketler üzerinde denetim sağlamasından kaygı duyuyordu.

Ancak, ABD'deki yatırımlar artık eskiden olduğu kadar cazip değil. Bunun nedeni kısmen, (başta Çin olmak üzere) diğer ekonomilerdeki yükselişte ve bunların cazibesindeki artışta yatıyor ve kısmen de, son yıllarda ABD dolarındaki düşüşte. Bu durum, doların daha da düşeceği ve bunun da ABD'deki yabancı yatırımların değerinde bir erozyona yol açacağı yönünde kaygı yaratıyor. Diğer yandan, düşmekte olan dolar ABD'deki yatırımları daha ucuz hale getiriyor ve bu da başka ülkeler için burada yatırım yapmayı cazip kılıyor.

Bir yandan petrol fiyatlarındaki artış, bir yandan bunu yeterince temin etmenin giderek güçleşmesi, yerküreyi ve onun üzerindeki pek çok ülkenin, şirketin ve bireyin konumunu çalkantıya sevk ediyor ve onları yeniden yapılandırıyor (Landler 2007b: Al, A17). Uluslar düzleminde OPEC denilince aklımıza Suudi Arabistan ve Abu Dabi gibi petrol sektöründen[5] epey kâr eden ülkeleri getirmeye alıştık; ancak son yıllarda petrol ekonomisindeki canlanmanın sonucunda başka ülkeler de zenginleşti ve önemli birer küresel oyuncu haline geldi. 1990'ların sonunda neredeyse iflas edecek olan Rusya, petrol parasıyla yıkanır hale geldi ve bu parayı kendisini eski Sovyetler Birliği'nin devamı konumuna getirerek (örneğin, 2008 yılında Gürcistan'ı işgali) küresel sahnede yeniden değer kazanmak dahil pek çok açıdan kullanıyor.

Venezüella'da Cumhurbaşkanı Hugo Chavez (bu konuyla ilgili özellikle bkz. Bölüm 16), petrolden elde ettiği kârı sosyalizmden yana bir hamle yapmak ve Latin Amerika'da daha güçlü bir konum elde etmek doğrultusunda değerlendiriyor. Ayrıca bu paraları, kamu harcamalarına büyük miktarlarda kaynak sağlanmasında ve Venezüellalılara bedava sağlık hizmeti, eğitim ve ucuz gıda temin etmek için tasarlanmış devlet yardımlarının yaratılmasında kullanıyor. Angola'da on yıllar boyu süren iç savaş 2002 yılında sona erdi; 2007 yılı itibariyle bu ülkenin ekonomisi yüzde 24 oranında büyüdü. Angola hükümeti yollara, havaalanlarına ve demiryollarına yatırım yapıyor. Başkent Luanda'daki oteller aylar öncesinden tutulmuş oluyor.

Bireysel bazda ise zenginlik ve refah en tepelerde bulunuyor. Rusya'nın zenginleri, dünyayı geziyor, pahalı sanat eserleri satın alıyor ve mesela Londra'daki en arzu edilen emlakların fiyatını yükseltiyorlar. Angola'daki en zengin insanlar, eski ve halihazırdaki hükümetin görevlileridir. Bu tür insanlar, petrol gelirinin kaymağını açıktan cebe atarken, Angolalıların büyük çoğunluğu petrolün yarattığı ekonomik canlanmadan pek az yararlanıyor. 2007 yılında, üç Angolalıdan ikisi günlük 2 dolar ya da daha azıyla geçiniyordu; bu rakam iç savaşın sona erdiği 2002 yılındakinin aynısıydı. Angola aşırı bir örnek sayılsa bile, dünyanın diğer pek çok yerinde de petrolün yarattığı ekonomik canlanmadan yoksullar pek az yararlanabiliyor.

Uluslararası Enerji Ajansı, petrolün giderek artan kullanımını azaltmak üzere gelişmiş ülkeleri Hindistan ve Çin'le işbirliği yapmaları konusunda uyarmıştı. Dünya piyasasında petrol fiyatının yükselmesinde en önemli etmen özellikle Çin ve Hindistan'ın petrole yönelik artan talebiydi. Elbette, buralarda ve başka yerlerde petrol kullanımının artması aynı zamanda daha fazla karbondioksit salınımına (bu yüzyılın sonraki yirmi beş yılında bu oranın yüzde 57 artacağı tahmin ediliyor) ve bu da, yerkürenin ikliminde felaket yaratabilecek etkilere yol açıyor. 2006-7 yıllarında, söz konusu iki ülkenin enerji talebindeki artışta yüzde 70 oranında pay sahibi olduğu tahmin ediliyor. 2005 ile 2030 arasında bu iki ülkenin enerji kullanımının iki kat artacağı da öngörülürken, Çin'in, bu konudaki liderliği 2010 yılında Amerika'nın elinden alması bekleniyor. Öte yandan, Çin ve Hindistan temsilcileri de bu konuda kendilerinin haksız yere öne çıkarıldığını ileri sürüyor. Her şey bir yana, gelişmiş ülkeler zaten gelişmişlerdir; Çin ve Hindistan ise kendi genişlemelerinin sınırlanması tartışılmadan önce onları yakalama imkânına sahip olmayı istiyorlar (Mouawad 2007: C3).

PETROL ZENGİNİ ÜLKELERİN PETROL İTHALATI

Petrole ilişkin küresel endişeler genellikle, bunun petrol ithal eden ülkelerce tüketimi konusuna odaklanır. Ne var ki, ekonomik gelişmeye ve artan sayıda otomobilin, evin ve işyerinin ihtiyacına bağlı olarak çoğalan talebi karşılamak üzere, halihazırda petrol üreticisi olan ülkelerin de petrol ithal etme ihtiyacı duyduğu bir değişimin kıyısındayız. Aslında Endonezya zaten bu dönüşümü yapmış durumda ve yakın gelecekte Meksika ile İran'ın da net petrol ihracatçılığından net petrol ithalatçılığına geçecekleri yönünde bir beklentileri var. Başka örnekler (Rusya ve OPEC ülkeleri) bakımından da artan iç talep petrol ihracatının azalmasına yol açacak. Bu durumun net sonucu da petrol ihracatında 2,5 milyon varil bir azalma anlamına geliyor ve bu da küresel petrol talebinin yaklaşık yüzde 3'ünü oluşturuyor. Bu rakam çok fazla görülmeyebilir; ancak bunu esnek olmayan talep ve ilave üretim imkânlarının azlığı ışığında ele almak gerekiyor. Böyle bir şey ise alışılmadık kaynakların kullanımına ve mevcut durumda petrol üretimine kapalı alanların açılmasına yol açacak (Krauss 2007: 1, 22). İhtimallerden birisi, Kanada'da (onun katranlı kumlarından) petrol çıkarılmasıdır. Bir diğeri de, Alaska ve ABD kıyılarının açıklarında petrol çıkarılması önündeki sınırlamaların gevşetilmesidir.

Petrol üreten devletler, dünyadaki petrolün toplam tüketiminde en büyük petrol tüketicisi ülkelerin, özellikle ABD'nin (ve kısa süre sonra da belli ki Çin'in) hâlâ gerisinde kalıyor; ancak şaşırtıcı şekilde bazı üretici ülkelerdeki, örneğin Bahreyn, Kuveyt, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri gibi, kişi başına düşen petrol tüketimi ABD'dekini geçiyor. Bazı üretici ülkeler de benzin için kullanılan petrolü yapay fiyatlarla sübvanse ediyor (Suudi Arabistan, İran ve Irak'ta varil başına yüzde 30 ile yüzde 50 arasında, Venezüella'da ise varil başına yüzde 7 olmak üzere) ve bu durum da daha fazla arabaya, sürücüye ve benzin tüketimine yol açıyor. Bu ülkelerdeki insanların pek

çoğu, daha yeni zengin olmuş kimseler ve bu ülkelerin nispeten genç nüfusunu oluşturanlar da otomobil dahil hemen her şeye sahip olmak için can atıyor. Çiftçiler de at arabalarını, saldıkları gazla kirlilik yaratan traktörlerle ve benzerleriyle değiştiriyor.

ARTAN GIDA FİYATLARI

Artan yakıt fiyatları, birçok belirgin yoldan bu kez de başka pek çok şeyin fiyatının artmasına yol açıyor. Sözgelimi, bu fiyatların artışı, her türden ürünün nakliye masrafının çoğalması anlamına gelir ve bu da sonuç olarak bu ürünlerin fiyatlarına yansır. Ulaşım maliyeti de tek başına, kara yolculuğu masraflarının ve aynı zamanda uçak bileti fiyatlarının yükselmesi sonucunu doğurur. Yanı sıra, pek çok ürün petrolden yapıldığından (örneğin plastik), petrol fiyatlarının yükselmesi bütün bu ürünlerin fiyatının yükselmesi anlamına gelmektedir.

DİBE DOĞRU YARIŞ VE TERFİ ETME

Dibe doğru yarış: Dibe doğru giden rekabet sarmalında yer alan ülkeler.

Küresel bir bakış açısıyla azgelişmiş ekonomilerin değerlendirilmesindeki hâkim düşünce, **dibe doğru yarış** denilen şeydir. Buradaki temel argüman, azgelişmiş ülkelerin küresel ekonomide rekabet edebilmeleri ve başarılı olabilmeleri için, düşük ücret ödemek, daha kötü çalışma koşulları yaratmak, çalışma sürelerini uzatmak, giderek artan baskı kurmak, talep yaratmak vb yollara başvurmak suretiyle rekabette fiyat kırmak zorunda olduklarıdır. Genellikle rastlanan durum, bir ülkenin ÇUŞ'ların dikkatini çekebilmek amacıyla başka ülkelerin önüne geçmeye istekli oluşudur. Ücretlerde ve benzeri şeylerde sürekli aşağı doğru inen bir sarmal, bu sayede "kazanan" azgelişmiş ülkede meydana gelir ve bu durum iş imkânlarını kapmak isteyen ve daha düşük ücret, daha kötü çalışma koşulları vb sunan başka ülkeler ortaya çıkana dek sürer. Başka bir deyişle, iş yapma imkânına sahip olan ülkeler, dibe doğru yapılan yarışı kazanan ülkeler olmaktadır. Bunlar, elbette, her zaman ancak birer Pirus zaferi sayılabilir; çünkü iş imkânları, "muzaffer" ülkedeki işçiler için berbat ücretler ve felaket koşullar yaratılarak kazanılmaktadır.

AZGELİŞMİŞ DÜNYADA TERFİ ETMEK MÜMKÜN MÜ?

Mevcut küresel ekonomik sistem, en azından bir kısmı, azgelişmiş ülkelerin yaptığı dibe doğru yarış ve bunların ve endüstrilerinin daha gelişmiş ülkeler tarafından sömürülmesine dayanıyor. Ne var ki azgelişmiş ülkelerde ve bunların endüstrilerinde de bir terfi etme süreci olduğu gerçeğini unutmamamız gerekiyor (Bair ve Gereffi 2003: 143-69). Yani, bunların hiç olmazsa bir kısmı küresel ekonomik piyasaya dahil oluyor ya da dibin yakınında olsalar bile zaman içinde yukarıya doğru hamle yapmaya başlıyor. Bu durum, sözgelimi günümüz Çin'i bakımından çok açıktır: Çin endüstrisinin ilk başarısı dibe doğru yarıştaki zaferinden kaynaklanıyordu; ancak Çinliler artık bu noktadan uzaklaşıyor. Hiç olmazsa bazı Çinli işçiler açısından daha yüksek ücretler, daha iyi çalışma koşulları ve daha değerli ürünlerin üretimi söz konusu.

Bir başka örneğe de Meksika'da, özellikle onun *macquiladoras*'ında [gümrüklenmemiş endüstri] rastlanabilir (Gereffi 2005: 163). İlk *macquiladoras* emek yoğundu; sınırlı teknoloji kullanıyorlardı ve ABD'den ithal edilmiş parçaları birleştirerek ürettikleri ürünleri (örneğin, giysileri) ihracata hazır hale getiriyorlardı. İkinci nesil *macquiladoras* "daha az montaj işlemi yapıyor

ve otomatik ve yarı otomatik makineleri, robotları kullanarak otomobil, televizyon ve elektrikli alet sektöründeki imalat süreçlerine ağırlık veriyordu" (Gereffi 2005: 163). Üçüncü nesil *macquiladoras* ise "uzmanlık isteyen mühendislik ve teknisyenlik gibi yüksek vasıflı emeğe dayanarak, araştırma, tasarım ve geliştirmeye yönelik çalışıyor" ve "ucuz emeğe dayalı montaj imalathanelerinden kazandıkları tecrübeleri, rekabet gücünü yüksek verimlilik ve iyi kalite ile sınırın kuzeyinde yer alanlardan epey düşük bir ücret sisteminin bileşiminden alan, imalat merkezleri olarak kullanıyor" (Gereffi 2005: 163). Elbette bu, *macquiladoras'ın* kendi bünyesinde bir ilerleme sağlamış olduğu anlamına gelirken, pek çok işçinin bu gelişme doğrultusunda aynı düzeye gelmediğini de gösterir.

Bu durum, **endüstriyel terfi etme** başlığı altında daha da genel hale getirilebilir; böyle bir şey de ekonomik aktörlerin –ülkeler, firmalar ve hatta işçiler– "küresel üretim ağlarında, değeri az faaliyetlerden nispeten yüksek değerli faaliyetlere yönelmesiyle" söz konusu olacaktır (Gereffi 2005: 171). Bu da birbiri ardına gelen dört aşamada ortaya çıkabilir: montaj, özgün teçhizat imalatı (ÖTİ), özgün marka imalatı (ÖMİ) ve özgün tasarım imalatı (ÖTİ). Ülkeye ve söz konusu endüstriye bağlı olarak (örneğin giysi, elektronik, taze sebze), bu hiyerarşide yukarıya doğru tırmanan faklı dereceler gözlenebilir.

Endüstriyel terfi etme: Ulus-devletler, şirketler ve hatta işçiler, değeri az üretimden nispeten yüksek değerli üretime geçerler.

Daha genel terimlerle olsa da, Rivoli'nin tişörtlerle ilgili küresel piyasa incelemesinde de benzer bir noktaya işaret edilmişti (Rivoli 2005). Daha uzun bir tarih dilimine bakacak olursak, dibe doğru yapılan yarışı kazanmış olan ülkeler, özellikle bu ülkelerdeki belirli bölgeler ve endüstriler bugün artık dünyanın en başarılı küresel ekonomileri arasındadır. Tekstilde, dibe doğru yarış ilk olarak İngiltere (özellikle Manchester) tarafından kazanılmış, onu ABD (New Hampshire ve sonra Charlotte, Kuzey Carolina), onu da Japonya (Osaka) ve Hong Kong izlemiştir. Son dönemde bunun örneği Çin ve tekstil endüstrisi olmuştur; şurası açıktır ki, bu endüstride, dibe doğru yarışı kazanmış olmaları sayesinde endüstriyel ve ekonomik anlamda yukarı tırmanmaya başlamışlardır.

Rivoli bu durumu genelleştiriyor ve nihai zafere ulaşabilmeleri için ülkelerin ve bu ülkelerdeki bölgelerin dibe doğru yarışı kazanmak zorunda olduklarını ileri sürüyor. Bu yarıştaki zafer, Rivoli'ye göre, ekonomiyi harekete geçiren ve ona işlerlik kazandıran bir "marş pedalı"dır. Böylece Rivoli aşağıdan gelen küreselleşmeyi eleştirenlerin, bu yarışı durdurma çabalarında hatalı oldukları sonucuna ulaşıyor. Öte yandan, bu konudaki muhalif aktivistlerin de yıllardır süren eylemleri sayesinde diptekileri yükselterek yarışın niteliğini değiştirdiğini de kabul ediyor. Bu durumu daha da genelleştirerek "diptekilerin yükselmekte olduğu" sonucuna varıyor (Rivoli 2005: 107).

Ancak, Rivoli'nin bu konudaki görüşleri neo-liberalizmle yakından bağlantılı olduğundan, özellikle küreselleşme fobisi olanlar tarafından ateşli şekilde tartışılmakta ve eleştirilmektedir. Sonuç olarak, bu görüş kalkınmaya ilgi duyan bütün ülkelerin dibe doğru yarışını onaylamaktadır. Böyle bir şey de, onları belli bir zaman için bile olsa yoksulluğa sevk etmenin ötesinde, büyük ölçüde zengin Kuzey'in çıkarlarına hizmet eder; çünkü bu zengin ülkeler, dipteki her ülkenin yerini bir başkası aldıkça, düşük fiyatlı mal ve hizmetler bakımından sürekli bir kaynağı da güvence altına almış olur. Dibe doğru yarışı kazanmanın terfi etmeyi sağlayacak hiçbir güvencesi yoktur; ancak bu yarışın belirsiz bir zaman süresince düşük ücretler ve yoksulluk getireceği ise kesindir.

DIŞ KAYNAK KULLANIMI [FASON İŞLER]

Dış kaynak kullanımı: Daha önceden yapılan işlerin para karşılığında başkasına yaptırılması.

Dış kaynak kullanımı [fason iş], bir oluşumun daha önce yaptığı işlerle ilgili faaliyetlerini para karşılığında başkasına aktarmasıdır. Ekonomiyle sınırlı olmayan karmaşık bir olgudur; üstelik sadece makro düzeyde bir olgu da değildir ve basitçe küresel bir karakter de taşımaz. Birinci sorunu ele alırsak, ekonomik alandaki dış kaynak kullanımı büyük önem taşır ve burada da ilgilendiğimiz konudur; ayrıca, sağlık ve askeriye gibi pek çok kurumda da kendini gösterir. Örneğin sağlık alanında, röntgen uzmanları giderek artan bir şekilde dış kaynak kullanımı düzleminde ele alınır. Böyle bir şeyin mümkün olmasının sebebi, röntgen uzmanlarının inceledikleri materyallerin (röntgen ve MR sonuçları) artık genellikle dijital ortamda bulunması ve dolayısıyla internet aracılığıyla kolayca ve çabucak dünyanın herhangi bir yerine gönderilebilmesidir. Böylece, Londra'da dijital ortamda çekilmiş bir röntgen Asya'daki daha düşük ücretli bir röntgen uzmanı tarafından çabucak okunabilmektedir. Benzer şekilde, ordu da kendi işlevlerinin pek çoğunu dış kaynak kullanımıyla yerine getirmektedir. Sözgelimi, Afganistan'da görev yapmakta olan çeşitli ülkelere ait NATO kuvvetleri oraya kendi hava kuvvetlerine ait uçaklarla değil de kiralanmış Ukrayna uçaklarıyla ya da NATO ülkelerine ait ticari uçaklarla sevk edilebilmektedir. Her iki örnek de ekonomi dışında yer alıyor olsa da, yine de dış kaynak kullanımına birer örnek teşkil ettikleri gibi aynı zamanda küreselleşmenin de birer göstergesidirler.

İkincisi, dış kaynak kullanımını orta ve mikro düzeylerde ele alabilmemiz için makro-düzeydeki dış kaynak kullanımının (örneğin, Hindistan'da iş yaptıran bir İngiliz şirketinin) ötesine geçmeliyiz. Bu şekilde, dış kaynak kullanımı başlığı altına kendi yemeklerinin pişirilmesi işini başka organizasyonlara (örneğin Sysco*) veren orta ölçekli lokantaları ve mikro ölçekte de küçük çocuklarının bakımını başkalarına veren ebeveynleri (Pyle 2006: 283-95) ya da yaşlı kimselerin günlük bakım yapan kurumlara ya da bakım evlerine teslim edilmesini dahil edebiliriz.

Yurtdışı dış kaynak kullanımı: Faaliyetlerin başka ülkelerdeki oluşumlara aktarılması.

Pek çoğu doğrudan küreselleşmeyle ilgili olmasa bile bu düzeyler de işin içine girince, dış kaynak kullanımının daha tatmin edici ve daha tamamlanmış bir ifadesi ortaya konulabilmektedir. Bununla birlikte, görüldüğü gibi küreselleşmenin bu düzeylerle bile ilişkisi söz konusudur; buna örnek olarak, gelişmiş ülkelerde mikro düzeydeki, çocuk ya da yaşlıların bakımının çoğu kez azgelişmiş ülkelerden gelen yasal ya da yasadışı göçmenlere fason iş olarak yaptırılması gösterilebilir. Bu göçmenler, küresel çocuk bakımı ve çocuk bakıcıları zincirinin[6] bir parçası olarak, aynı zamanda çocukların kendileri de ebeveynliğin küreselleşmesinin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Hatta anneliğin dahi dış kaynak kullanımı düzleminde ele alınmasından söz edilebilir ve buna örnek olarak da İsrail'deki çiftler için taşıyıcı annelik hizmeti veren Hintli kadınlar gösterilebilir (Gentleman 2008: A9).

Küreselleşmeyle en yakından ve önemli ölçüde bağlantılı dış kaynak kullanımı biçimi ise yurtdışından kaynak kullanımıdır; bu da başka ülkelerdeki şirketlere iş göndermeyi içerir. Sözgelimi, çeşitli Hintli şirketler, bu türden çeşitli fason işlerin önemli birer yapımcısı olmuştur; bunlar arasında en ünlüsü çağrı merkezleridir (Mirchandani 2004: 355-73). Çağrı merkezlerini

* Merkezi Texas'ta bulunan bir Amerikan şirketi; gıda hizmetlerinin ve tıbbi ürünlerin pazarlamasını ve dağıtıcılığını yapıyor. (ç.n.)

de özellikle ABD ve İngiltere kullanır (yine de yurtdışında yaptırılan fason işlerin iki yönlü caddeler olduğunu ve bu türden işlerin bu gelişmiş ülkelere de yöneldiğini unutmamak lazım). Hindistan şirketleri, akıcı Japonca bilenlerin istihdamının gerektiği durumlarda bile, Japon şirketleri için de çağrı merkezleri konusunda fason iş yapacak denli ileri gitmişlerdir (*Economist* 2007: Ekim 11). El emeğine dayalı (mavi yakalı) imalat uzun süredir yurtdışına veriliyor ve son dönemde alt düzey beceri isteyen hizmet işleri de yurtdışındaki fason işler haline geliyor. Ama artık, burada göze çarpan şey bilişim teknolojisi, muhasebe, hukuk, mimari, gazetecilik ve tıp gibi yüksek beceri gerektiren (beyaz yakalı) masa başı ve hizmet işlerinin de yurtdışında yaptırılan fason işler arasına girmesidir. Yurtdışında yapılan bu fason işlerin hem dış kaynak kullanıcıları (örneğin, haftanın her günü ve günün her saati için işçi bulma imkânı) hem de dış kaynak olarak kullanılanlar bakımından (örneğin, iş ve para kazanma imkânı) avantajları söz konusudur ve bu sektörün çarpıcı şekilde büyümesinin ve büyümeye devam etmesinin sebebi de bu avantajlardır. Ancak, bunun maliyeti de çoktur ve bu da özellikle fason işi yaptıran ülke için iş imkânı kaybı ve yıkım olarak ortaya çıkar. İşte bu tür maliyetler, ABD ve diğer gelişmiş ülkelerde, yurtdışında fason iş yaptırma konusunu hararetle tartışılan bir sorun haline getirmiş ve hükümetlere bunun sınırlanması için çağrılar yapılmasına yol açmıştır.

Fakat yukarıda tıbbi bakım ve askerlik örneklerinde de gördüğümüz üzere, yurtdışında fason iş yaptırmak ekonomiyle sınırlı değildir ve dolayısıyla bunlar genellikle anlaşılanın ötesinde bir küreselleşme içindedir. Sözgelimi, savaşın yurtdışında fason bir iş olarak yaptırılmasının da uzun bir geçmişi vardır (Buna İngilizlerin Amerikan Kurtuluş Savaşı sırasında paralı askerleri, özellikle Hessian'ları* kullanması da dahildir.); ancak bu uygulama, en azından ABD bakımından, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından epey canlanmıştır. Çeşitli savaş faaliyetlerinin fason olarak verildiği pek çok kâr amacı güden özel örgütlenme ortaya çıkmıştır. Irak Savaşı'ndaki pek çok görev taşeronlara verilmiştir; öyle ki Başkan George Bush'un "gönüllüler koalisyonu"nun, aslında "faturalandırma koalisyonu" olduğu yönünde şakalar yapılmıştır.

İç kaynak kullanımı (iç tedarik), yurtdışı fason iş yaptırmanın zorunlu olarak başka ülkelerdeki diğer şirketlerin yerine getireceği görevleri içermesi gerçeğiyle ilgilidir. ABD (ve diğer gelişmiş ülkeler) bakımından, örneğin Hindistan'da fason yaptırılan bir iş, aynı zamanda bu ülkenin kendi iç kaynak kullanımı anlamına gelmektedir. Ayrıca, diğer ülkelerin yanı sıra ABD ve İngiltere pek çok işini yurtdışında fason olarak yaptırırken, başka ülkelerde gerçekleştirilmiş olan işlerin iç tedarikini de yapmış olmaktadır.

YARATICI YIKIM VE DIŞ KAYNAK KULLANIMI

Dış kaynak kullanımı tartışılırken özellikle neo-liberallerin çok sık başvurduğu teori, Joseph Schumpeter'in *yaratıcı yıkım* teorisidir (Schumpeter 1976: 81-7). Çoğu fason işin yıkıcı olduğu kabul ediliyor (yine de özel olarak iç kaynak kullanımı bunun yapıcı yönüne işaret ediyor); öte yandan herkesin paylaştığı görüş, bunun ekonomi ve sonuç olarak da kapitalist sistem için en azından uzun dönemde yapıcı ve iyi bir şey olduğu yönündedir. Ne var ki böylesi de aslında pembe bir tablodan başka bir şey değildir. Yurtdışında yaptırılan fason işlerin büyük ölçüde ya da bütünüyle yıkıcı yönleri vardır. Sözgelimi, ABD bakımından, yurtdışında fason iş yaptırmak, iş imkânı kaybının, iş imkânlarının ve sanayilerin içinin boşaltılmasının ya da tamamen tahrip edilmesinin, askeriyenin ve sağlık sisteminin bağırsaklarının dışarıya çıkmasının sorumlusu olarak görülebilir. Aynı zamanda bir zamanlar epey anlamlı olan bazı görevlerin (çocukların, yaşlı ebeveynlerin bakımını üstlenmek) içinin boşalmasının da sorumlusu olabilir.

* Bu savaşta İngiliz kuvvetlerine hizmet eden Alman askerleri. (ç.n.)

Yaratıcı yıkım teorisinin kökenleri küreselleşme döneminin ve yurtdışında fason iş yaptırma tarzının öncesine uzanıyor. Bu durum, örneğin ABD'nin bir bölümündeki iş imkânı kaybı (yıkım) ile ülkenin başka yerindeki bir kazancı (yaratıcılık) birlikte ele almayı mümkün kılıyor. Bir ülkedeki kaybedilmiş olan iş imkânlarının (belki de orada *sadece* yıkımla ilgili olan bir şeyin) başka bir ülkede yaratılmış olduğu bir durumu değerlendirmek pek uygun kaçmaz. Schumpeter ve takipçileri tek bir ülkeye odaklanmış olduklarından her zaman yaratıcılığı ve yıkımı birleştirmişlerdir. Ancak küresel çağda (her zaman olmasa bile), bunlar açıkça birbirinden ayrılabilir ve ayrılmaktadır; çünkü bir ülkede yaratıcılık vuku bulurken bir başka ülkede pekâlâ yıkıcılık kendini gösterebilmektedir. Yaratıcılık ile yıkımı birbirinden bu şekilde ayırmak, yaratıcı yıkım kavramının küresel çağa uygulanabilirliğini daha mümkün hale getirir.

FİNANSAL KÜRESELLEŞME

Dünya ekonomileri, küreselleşmenin bir sonucu olarak birbirleriyle daha bağlantılı hale geliyor. Bu durumun yansımalarından birisi ünlü bir deyişte şöyle ifade ediliyor: "Amerikan ekonomisi hapşırırsa dünyanın geri kalanı soğuk algınlığına tutulur." Ne var ki dünyanın diğer bölgelerindeki çarpıcı olayların da dünya ekonomisinin tamamı üzerinde olmasa da büyük bir bölümü üzerinde etkisi olabiliyor. Bu durum, sözgelimi 1990'larda Asya ve Rusya'yı sarsan mali krizlerin küresel etkisinde açıkça görülmüştü. Ancak, ekonomi ne denli güçlüyse onun yaşadığı krizin dünyanın geri kalanı üzerindeki etkisinin de o denli büyük olacağı gerçeği geçerliliğini koruyor. Bundan çıkan sonuç şudur: Güçsüz ekonomilerdeki sorunlar yerküre üzerinde daha az etki yaratıyor. Mesela, Arjantin 1990'ların sonunda ve 2000'lerin başında ciddi bir mali kriz yaşamıştı; ancak bunun küresel ekonomiye etkisi nispeten az olmuştu.

RİSKLİ KONUT KREDİSİ [MORTGAGE] KRİZİ

Öte yandan, ABD'nin mali krize girmesi dünyanın geri kalan ekonomileri üzerinde derin etkiler bırakmaktadır. Bu durum son olarak, riskli (ipotekli) konut kredileri [mortgage] krizinde (ve buna bağlı olarak 2008 sonunda ortaya çıkan büyük mali krizde) kendini göstermiştir. Krizin kökleri ise Amerikan bankalarının epey riskli "eşik altı" konut kredilerindeki çarpıcı artışla bağlantılı sorunlarda yatmaktaydı. Bu ipotekli konutlar, nispeten düşük gelirli insanlara ev sahibi olma imkânı tanıyarak ve bu yönde teşvik sağlanarak satılmıştı (bu insanların borçlarını geri ödeme kapasiteleri de yakından incelenmemişti). Bankalar önceleri düşük faizler öngörmüş (faizler, en düşük faiz oranlarının da altındaydı) ya da hiç faiz ödememe esasına dayalı krediler vermişti; ancak bu çok cazip koşullar birkaç yıl sonra ortadan kalktı. Bundan sonra da, faiz oranları o vakit geçerli olanlardan daha yüksek bir seviyede "dalgalanmaya" başladı. Bu durum ise ev sahiplerinin aylık ödemelerinin yükselmesine, hatta bazen aşırı miktarda yükselmesine neden oldu. Eşik altı oranlarda ev satın almış olan pek çok kimse, böyle bir faiz artışının olacağını ya da her ödemesi gereken paranın ne kadar olacağını bilmiyordu. Ayrıca, başlangıçtaki düşük faiz oranı sona erdiğinde de yeniden cazip bir sabit faiz oranıyla kredi alarak evleri için yaptıkları ödemeleri sürdürebileceklerini sanmaktaydılar; ancak patlak veren krizle birlikte bankaların artık düşük faiz oranlarıyla yeni kredi veremediğini ya da bunu istemediğini gördüler. Nispeten düşük gelirli çok sayıda ev sahibi artık aylık ödemelerini yapamaz duruma gelince ve bankalar da ipotekli evleri geri almaya başlayınca kriz ciddi bir hale büründü. Bankaların normal olarak, el koydukları evleri satması gerekirdi; ancak konut piyasasında 2000'li yıllardaki canlılık kaybolmuştu ve pek çok

bankanın elinde değersiz gayrimenkuller kalmıştı ve bu da çok miktarda tahsil edilmesi imkânsız borç ve büyük kayıplar anlamına geliyordu. Daha da önemlisi, pek çok düşük gelirli ev sahibi de evini ve bu eve yaptığı yatırımları yitirdiğinden ötürü çökmüş haldeydi. Amerikan bankalarının yaşadığı bu kayıplar küresel bir banka krizine dönüştü ve diğer mali ve ekonomik kuruluşlar da bundan olumsuz yönde etkilendi. İşte bu durum, 2008 sonunda ABD hükümetinin muazzam ölçüde mali destek vererek sistemi kurtarma çabasındaki en önemli faktördü.

Küresel krizin altında yatan sebep, Amerikan bankalarının vermiş oldukları bu türden riskli konut kredilerinden çoğunu artık ellerinde tutamaması; bunun yerine bunları başka riskli konut kredileriyle "teminat altına" alıp (paketleyip) bu paketleri de genellikle dünyanın dört bir yanındaki başka bankalara ve mali kuruluşlara "riskli konut kredisi [mortgage] destekli teminatlar" olarak satmasıydı (Gotham 2006: 231-75). Bu borç paketlerini satın alanlar ise paketlerde bulunan teminatların ayrıntılarını pek anlamış sayılmazdı; hatta bunu dert edinmeyenler dahi vardı. Riskli konut kredilerinin genel olarak güvenilir olduğu yönünde bir anlayış vardı ve pakette bazı riskli yatırımlar olsa dahi bunları güvenli olanlarla telafi etmenin mümkün olduğuna inanılıyordu. Riskli düşük faiz krizi derinleştikçe, ABD'deki ve dünyanın dört bir yanındaki mali kuruluşlar, satın almış oldukları borç paketlerinin büyük bir bölümünün değersiz olduğunu kavramaya başladı. Bu durum mali kuruluşların kasalarından milyarlarca doların gitmesine ve bazılarının da iflasın eşiğine gelmesine yol açtı.

ABD'deki önde gelen bankaların (örneğin, Citicorp, Washington Mutual) ve diğer mali kuruluşların (örneğin Fannie Mae, Freddie Mac, AIG; bunlar sonunda kısmen ya da tamamen kamulaştırıldı) ciddi zorluklar yaşamaya başlaması şaşırtıcı değildi; çünkü ya riskli konut kredileri dağıtmışlar ya da teminat altındaki bu türden kredi paketlerine yatırım yapmışlardı. Ancak kriz ABD ile sınırlı değildi. Sözgelimi, İngiltere'deki Northern Rock Bankası 2007 sonunda, İngiltere Merkez Bankası'nın para aktarması sayesinde iflastan kurtarılmıştı (*Economist* 2008: Ocak 24). 2008 başında İngiliz hükümeti, en azından geçici bir süreliğine Northern Rock Bankası'nı ister istemez kontrol altına almak zorunda kalmıştı (Werdigier 2008b: Cl, C4). Kriz 2008 ve 2009'da da artarak küresel ekonomiyi de kapsayacak şekilde derinleşmeye devam etti.

2007 yılı boyunca, riskli kredi krizinin ve buna bağlı olarak da konut piyasasındaki çöküşün, Amerikan ekonomisinin tamamında ne tür bir etki yaratacağı ya da bu ekonomiyi etkileyip etkilemeyeceği konusu epey tartışıldı. 2008'in ilk aylarında, ABD ekonomisinin 2008 sonunda bir çöküntüyle yüz yüze geleceğine dair göstergelerle birlikte, bu etkinin çok derin olacağı açığa çıkmaya başlamıştı. ABD borsası, 2007 yılında ulaştığı zirveden yüzde 15'ten daha fazla oranda keskin bir düşüşe geçti ve kısa süreliğine bir düzelmenin ardından 2008 sonunda tekrar düşmeye başladı (Grynbaum 2008: Cl, C7). Bütün bunlar, dünyanın dört bir yanındaki diğer ekonomilerin (örneğin AB, Japonya, Çin, Hindistan) sahip oldukları güç ve büyüme sayesinde, artık ABD'nin hapşırması sonucunda "soğuk algınlığına" kapılmayabileceği yönündeki bir düşünce bağlamında meydana geldi (Goodman 2008b: Cl, C4). Bir başka şekilde ifade edecek olursak; dünyadaki birçok güçlü ekonomi ABD ekonomisinden "ayrışmış"tı. Yani, yeterince güçlü hale gelmişlerdi, yeterince iç talebe sahiptiler ve ABD ekonomisiyle içli dışlı ("ayrışmamış") olmayan başka pek çok ülkeyle iş yapmayı sürdürebilirlerdi (Gross 2008: 39-42). Böyle bir şey özellikle yükselmekte olan ekonomiler bakımından geçerliydi; bunlar daha ziyade birbiriyle ve Çin gibi ülkelerle oldukça yoğun bir ticari ilişki içindeydiler (*Economist* 2008: Mart 6 ["The Decoupling Debate"]).

Ancak, böyle bir değerlendirmenin en azından kısa dönem için yanlış olduğu çabucak ortaya çıktı; çünkü küresel borsalar, ABD borsası gibi ya da ondan daha fazla, dibe vurmuştu.

ABD dünya ürünlerinin çoğunun tüketicisi olduğundan, buradaki bir mali krizin, ABD'ye ihraç edilen malların üretiminin hâkim olduğu pek çok küresel ekonomi üzerinde çok derin olumsuz etkilerinin olması kaçınılmazdı. Başka ekonomiler üzerindeki olumsuz etki, bu kez de Amerikan malları ve hizmetleri satın alma kapasitesini ya da ABD'de ve onun iş alanlarında yatırım yapmayı olumsuz yönde etkiliyor ve böylece ABD'deki kriz daha da kötüleşiyordu. Dolayısıyla, krizin etkileri 2008 yılında dünyanın dört bir yanında kolayca ve hızlıca dolanmaya, dolayısıyla küresel ekonomik kriz daha da derinleşmeye başladı. 2008 başlarında bir ekonomist şöyle diyordu: "Asıl korku yaratan, sistemin neredeyse bütünüyle çökme olasılığıdır" (alıntı yapılan yer: Goodman 2008b: C4). Bu korku, yıl sonunda patlak veren mali krizle birlikte tehlikeli bir şekilde daha fazla gerçeklik kazanmaya başladı.

Canlanmakta olan Çin ekonomisi bile darbeyi hissetmeye başlamıştı. Tişört ve trikotaj satışları önemli ölçüde düştü ve bazı Çinli fabrikalar işsiz kalma tehlikesiyle yüz yüze geldi (Bradsher 2008b: Cl, C4). Çin ekonomisi Amerikan ekonomisine sıkı sıkıya bağlı olmayı sürdürüyor. Aynı durum, muhtemelen Çin'inkinden (ve Hindistan'ınkinden) daha az sağlıklı olan ekonomiler açısından daha da geçerli. Japonyalı bir ekonomist şöyle diyordu: "Artık 'yeniden birleşmeyi' değerlendiriyoruz... Japonya ekonomisinin maalesef dışsal şoklar karşısında kırılgan olduğu ortaya çıktı" (alıntı yapılan yer: Bradsher 2008b: C4).

Küreselleşmenin bir başka yansımasında, Citicorp, riskli konut kredisi krizinin neden olduğu mali sorunlarını, dünyanın başka yerlerinden, özellikle Ortadoğu'nun petrol üreticisi devletlerinden büyük miktarlarda yatırım yapmalarını dileyerek çözmeyi hedefledi. Bir yandan, böyle bir şey Citicorp'u daha küresel bir şirket haline getirmekteydi. Diğer yandan, ABD şirketlerine yapılan bu tür yabancı yatırımlar, büyük Amerikan şirketlerinin başka ülkeler tarafından satın alınmakta ya da bunların kontrolüne geçmekte olduğuna ilişkin korkuların artmasına da yol açtı (Goodman ve Story 2008: 1, 29). Aslında, ABD şirketlerindeki Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY) 2007 yılında 400 milyar doları aşmıştı (bu da ABD'nin yurtdışındaki doğrudan yatırımlarından 100 milyar dolar daha fazlaydı). 2006 yılında ABD'deki DYY ise bu miktarın yarısı kadardı.

Yabancıların denetimiyle ilgili en büyük endişe, ABD'deki mali yatırımların **devlet fonları** aracılığıyla yapılmasından kaynaklanıyor (2007 yılında bunun miktarı 21 milyar dolardan fazlaydı). Bu fonların sahipleri ulus-devletlerdir (şirketler ya da bireysel yatırımcılar değil) ve başka ülkelerdeki yatırımlarda kullanıldığında, aslında yatırımları yapanlar da ulus-devletler olmaktadır. En büyük devlet fonları arasında Abu Dabi Yatırım İdaresi (ADIA), Singapur Hükümeti Yatırım Şirketi ve Çin Yatırım Şirketi yer alıyor. Bir anlamda, bu fonların faaliyetleri devlet kapitalizminin yeni bir biçimine denk düşüyor. 2008 başlarında, petrol fiyatlarındaki muazzam artışın da büyük etkisiyle, yatırımı hedefleyen devlet fonlarının (özellikle Ortadoğu'ya ait olanların) yaklaşık 3 trilyon dolar olduğu tahmin edilmekteydi. Bunlar içinde en büyüğü olan ADIA (1976 yılında faaliyete geçmişti) tek başına 1 trilyon dolara sahipti (Abu Dabi'nin yıllık 50 milyar dolar tutan geliriyle finanse ediliyordu) (Thomas 2008: Cl, C4). Dahası, muhtemelen bu fonların kaynakları da (2015 itibariyle 12 trilyon dolara ulaşması öngörülüyor) petrol fiyatları yükseldikçe hızla artmayı sürdürecek ya da muhtemelen daha da fazla artacak. Sadece 2008 yılının ilk aylarında Singapur, Kuveyt ve Güney Kore'nin sahip olduğu fonlar, yalnızca Citicorp'u değil ABD'nin başka bir büyük finans devi olan Merrill Lynch'i de ele geçirecek miktarda muazzam bir paraya karşılık geliyordu (*Economist* 2008: Ocak 17 ["The Invasion of the Sovereign Wealth

Devlet fonları: Genellikle başka ülkelere yatırım yapan ulus-devletlerin kontrol ettiği fonlar.

Funds"]). Bu finans şirketleri ve diğerleri, riskli konut kredisi krizinin yol açtığı küresel kredi çöküşünden ötürü uçurumun kenarında bekleşiyordu; zaten aralarında Merrill Lynch'in de bulunduğu pek çok şirket 2008 sonunda çökmüştü.

Bir bakıma, devlet fonlarından ABD'deki ve başka yerlerdeki debelenen şirketlere akan para küresel ekonomide gayet alışık olunan bir şeydi; çünkü bu para, küresel para etrafında kolaylıkla akan küresel akıntılardan sadece bir tanesidir. Aynı zamanda, bu türden akıntıların önüne geçilmesi yönünde çağrılar yapılmasına da yol açmıştır. ABD'deki endişe, devlet fonları aracılığıyla başka ülkelerin buradaki kurumlar (örneğin, bankalar ve mali kurumlar) ve kaynaklar üzerinde kontrol sağlamasından kaynaklanıyordu. ABD'li bir senatör şöyle demişti: "Kısa dönemde, burada yatırım yapılması iyi bir şey... Ancak uzun dönemde, dayanılır gibi değil. Enerji ve tüketim malları için yurtdışına gönderdiğimiz paralar nedeniyle gücümüz ve otoritemiz yıpranıyor" (Thomas 2008: C4). Sonuç olarak pek çok Amerikalı politikacı, yabancı devlet fonlarıyla (örneğin, Fransa, Almanya) ABD'ye gerçekleştirilen para akışına daha fazla kontrol ve sınırlama getirilmesinden yana.

ŞİRKETLER, İNSANLAR VE DÜŞÜNCELER

Burada, yeni şirket örgütlenme biçimleri, iş yönetimi yüksek lisans öğrencileri, şirket yöneticileri ve işletmecilikle ilgili farklı türden ekonomik akıntıları ele alacağız.

DEĞİŞEN ŞİRKET YAPISI

Yirminci yüzyıldaki iş örgütlenmelerinin çoğunda (Clegg ve Carter 2007: 272-90) Taylorist/Fordist örgütlenme biçimleri hâkimdi (bunlar da bürokratikleşme, endüstrileşme ve çalışanlar üzerinde katı denetim ve baskı ile nitelenirdi). Yerkürenin kapitalizm tarafından fethedilmesini mümkün kılan şey de işte bu tür bir örgütlenmenin gücüydü. Ne var ki bu örgütlenmeler, küreselleşme hızlandıkça ve daha etkili hale geldikçe günümüzde artık ikinci plana itiliyor. Yeni bir küresel dünya söz konusu ve özel olarak iş dünyası da çok yaygın coğrafi mekânlarda yeni örgütsel biçimler yaratma sürecinde. Aslında, bu mekânın artık iş dünyasının son sınırı olduğu dahi ileri sürülebilir.[8]

Küresel ekonominin yeni gerçeklikleri ve küresel iş yapma nedeniyle yeni örgütsel biçimler artık bir ihtiyaç haline geldi. Bunu gerçekleştirmenin bir yolu (daha önceden görmüş olduğumuz üzere son derece hatalı olmasına rağmen), iş hayatındaki örgütlenmelerin hiyerarşik olmaktan çıkıp giderek "düz" olmalarıydı (Friedman 2005). Başka bir yolu da, daha ziyade birer ağ halinde büyümeleriydi; ortaya çıkan şey ise "ağ örgütlenmeleri" oluyordu (Castells 2000). Yine bir başka imkân ise örgütlenmelerin giderek sanal boyutta büyümeleri ve bu şekilde müşterilerini ve tüketicilerini de büyük ölçüde örgütlenmenin işleyişine dahil etmeleriydi. Bu durumda, "meslektaşlarla üretim" ya da "kullanıcı tarafından üretilen içerik" sistemlerine yönelik hareketin bir parçası oluyorlardı. Yani, Facebook, MySpace ve blog sitelerini içeren Web 2.0 başlığı altındaki bir dizi olguyla gelişmekteydiler (Beer ve Burrows 2007; Keen 2007; Tapscott ve Williams 2006: 146). Burada Web 2.0'ı farklı kılan şey, bunun içeriğinin giderek artan bir şekilde kullanıcıları tarafından üretilmekte oluşudur. Kitabın bu bölümünün perspektifi bakımından önemli olan nokta, bu tür yeni örgütlenme biçimlerinin dünyanın dört bir yanında çoğalmasıdır.

İŞ YÖNETİMİ YÜKSEK LİSANS (MBA) ÖĞRENCİLERİ

İşletmecilik yüksek lisans [MBA] öğrencileri de hareket halindeler. Sözgelimi, çoğu dünyanın değişik ülkelerinden gelerek Amerika'da öğrenim gören iş yönetimi MBA öğrencileri, başka toplumlardaki iş hayatını öğrenmek üzere artık okul yıllarının belli bölümlerini başka ülkelerde geçiriyor. Amerika'daki bazı işletme okulları (örneğin Los Angeles, California Üniversitesi Anderson İşletmecilik Okulu) Asya üniversiteleriyle (örneğin Şanghay'daki Jiao Tong Üniversitesi) ortak programlar ve dersler sunuyor. Bu türden ortak programlarda, öğrenciler ABD ve Asya'daki ve bazen de dünyanın başka yerlerindeki üniversitelere devam ederek ders görüyor. Başka durumlarda, dünyanın çeşitli yerlerindeki üniversiteler de işbirliği programları sunuyor (örneğin, bunlardan birisi: California Üniversitesi'ndeki Paul Merage Ekonomi Okulu, Irvine, Hindistan Teknoloji Üniversitesi, Pekin Üniversitesi ve Hong Kong Şehir Üniversitesi). Yani ekonomi eğitimi, iş hayatının kendisi gibi giderek küreselleşiyor. Güney California Üniversitesi'nin rektörü, amaçlarının "yenilenmeyi sağlamak üzere öğrencilerinin ve fakültenin akademik ve coğrafi sınırları aştığı, kıtaları kucaklayan kamusal bir görevi yerine getiren bir kuruluş haline geldiği yerde" üniversite kurmak olduğunu söylüyor (alıntı yapılan yer: Flanigan 2008: C5).

Bu tür programlardan mezun olan öğrencilerin dünyanın farklı bölgelerinde istedikleri bir şirkette görev alması da giderek daha kolay oluyor. Bu durum da, bu öğrencileri *ve* bu şirketleri daha küresel hale getiriyor.

ŞİRKET YÖNETİCİLERİ

Amerikan şirketlerinde üst düzey görevlere artan bir şekilde, dünyanın başka yerlerinden insanlar getiriliyor. Geçmişte bu türden ABD'li olmayan yöneticiler çoğunlukla Kanada ve Avrupa'dan gelirdi. Şimdi, bu yöneticilerin çoğu Hindistan (Persico), Mısır (Altria Grubu), Fas (Alcoa) ve benzeri yerlerden. Standard and Poor's borsa endekslerinde yer alan 500 şirketin 2008 yılında satışlarının yüzde ellisini ilk kez yurtdışına yapmış olması da bu durumun bir yansımasıdır. Kıyaslama yapmak gerekirse, yirminci yüzyılın başında bu türden satışların sadece üçte biri yurtdışına yapılırdı. Ekonomi okulundan bir profesör şöyle diyordu: "Amerika Birleşik Devletleri'nde yerleşik olsalar bile şirketler artık kendilerinin birer Amerikan şirketi olduğunu daha az düşünmeye başladı" (alıntı yapılan yer: Story 2007: Al). Şirketlerin üst düzey yöneticilerinin dünyanın çeşitli yerlerinden devşirilmesi, Amerikan ekonomi okullarındaki öğrencilerini yüzde 40'nın ABD'li olmaması yüzünden giderek daha da artacak gibi görünüyor.

İŞLETME FİKİRLERİ

Yeni örgütsel biçimler ve personel dünyayı dolaşırken, bunlara dair fikirler de dünyada daha kolay dolaşmaya başladı. Bu fikirlerin küresel düzlemde yaygınlaşması çok daha önemlidir; çünkü bunlar farklı yörelerde bir kez öğrenildi mi kısmen de olsa bunlara dayalı örgütlenme biçimleri de buralarda fiilen ortaya çıkabilecektir.

Son yıllarda, yeni bir küresel yönetim fikirleri endüstrisinin büyümekte olduğunu görmekteyiz. Bu endüstride örgütlenme biçimlerinin dünyanın dört bir yanında kullanılan ve dolaşıma çıkan tasarımları imal ediliyor (Clegg ve Carter 2007: 272-90). Böyle bir görüş, John Meyer ve yardımcılarının modellerin küresel yaygınlaşması ve kurumsal eşbiçimliliğin gelişimiyle ilgili daha genel görüşüyle de tutarlıdır (bkz. Bölüm 9) (Meyer 1980: 109-37).

Bu yeni yönetim fikirlerinin küresel düzlemde yaygınlaşmasında çeşitli önemli güçler söz konusudur. Bunlardan birisi, büyük *bilişim teknolojisi [IT] şirketleri*dir; bunlar (küresel teknolojileri sayesinde) küreselleşme sürecinde ve yeni yönetim fikirlerinin gelişiminde önemli bir rol oynar. Dünyanın dört bir yanındaki örgütlenmelere nüfuz etmiş haldeler ve örgütlenmelere yalnızca teknoloji ve sistemlerini götürmüyor, aynı zamanda, bizim açımızdan önem taşıyan bir şeyi, örgütlerin nasıl yönetilmesi gerektiğine dair fikirleri de taşıyorlar.

İkincisi de, özellikle büyük muhasebe şirketleriyle bağlantılı *yönetim danışmanları*dır (mali müşavirler). Bunlar da dünyanın pek çok yerinde "mali denetim kültürü"nün ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamışlardır. Böyle bir kültür, hesaplanabilirlik ve doğrulama üzerinde durur. Bu durum, muhasebe şirketlerinin küresel bakımdan çoğalmasına ve etkilerinin de yaygınlaşmasına imkân tanımıştır. Buna ek olarak, böyle bir giriş noktasını, dünyanın dört bir yanındaki şirketlere her türden yönetim hizmetinin ve fikirlerinin sunulması ve satılması bakımından da kullanır. Daha da genelinde, müşterileri olan şirketlerde endişe yaratabilme ve ardından da bu şirketlere bu endişelerini azaltabilecek hizmetler satabilme kabiliyetleri sayesinde, bu tür danışmanlıklar yaygınlaşmayı sürdürüyor.

Üçüncüsü de, *iş yönetimi yüksek lisans [MBA] programları*dır. Dünyanın dört bir yanında sadece iş yönetimi yüksek lisansları değil, bundan önceki lisans programları da yaygınlaşıyor. Küreselleşmeden ötürü, özellikle ekonomiyle bağlantılı pek çok şey gibi bu programların kökeni de ABD'dedir ve küresel ölçekte Amerikan eğitim sisteminin hâkimiyetini temsil ederler. Aslında bu tür programlar, işletme eğitiminin küresel modeli haline geldiler. Süreç içinde yaptıkları, işletmeciliği küresel bakımdan çeşitli yollardan meşrulaştırmak ya da "McDonaldlaştırmaya" hizmet etmektir (bkz. Bölüm 9). Bunun örnekleri arasında MBA-dili, PowerPoint sunumlarını kullanma mecburiyeti ve türdeşleşmiş bir işletmecilik bilgi yapısının yaratılması yer alıyor; bütün bunlar uluslararası MBA diplomalarının çoğalmasıyla daha da abartılı hale getiriliyor. İş yönetimi yüksek lisansları ve bunların programları, bu ve başka nedenlerle (örneğin, son muhasebecilik rezaletlerinde ve şirket iflaslarında MBA'nın oynadığı rol) eleştirilere maruz kalıyor; ancak küreselleşme de MBA programlarının ayakta kalmasını ve daha da genişlemesini sağlayan bir şey olarak görülüyor. Böyle bir yaygınlaşmanın ötesinde, ABD'dekiler de dahil, MBA programları zaten giderek küresel bir karakter kazanıyor. Güney California Üniversitesi'ndeki Marshall Ekonomi Okulu Dekanı, Amerikan üniversitelerinin ve programlarının, özellikle yeni küresel MBA programlarının dünya çapında ödüllendirilmesinin nedenini açıklarken şunu iddia etmişti: "Farklı türden bir pedagoji uyguluyoruz... Öğrencileri daha fazla içselleştiriyoruz ve klasik Oxford eğitim modelinin tersine öğrencinin pek çok düzeyde katılımına imkân tanıyoruz. Özel olarak farklı kültürlerden öğrencilerin birlikte öğrenim gördüğü küresel sınıflarda, öğrenciler birbirlerinden de bir şeyler öğreniyor" (alıntı yapılan yer: Flanigan 2008: C5).

Dördüncüsü, *yönetim gurularıdır*. Bu da başka bir Amerikan icadıdır ve Tom Peters (*In Search of Excellence* [Peters ve Waterman 1988] kitabının yazarlarından birisi) gibi Amerikalıların hüküm sürdüğü bir alan olmaya devam etmektedir. Bu insanlar, basitleştirilmiş (McDonald'laştırılmış) yönetim fikirleri ortaya koyar ve bunları anlatan çoksatar kitaplar kaleme alır. Bu kitaplar, dünyanın dört bir yanında çevrilmekte ve satılmaktadır. Guruların kendileri de dünyanın çeşitli yerlerine yüksek ücretler karşılığında konuşmacı olarak gitmektedir. Bu ve benzeri yollardan gurular temel yönetim uygulamalarıyla ilgili küresel düzeyde benimsenmiş fikirleri üretir ve yaygınlaştırır.

Beşincisi, *yönetim modaları*dır. Gurular, MBA programları ve dünyanın dört bir yanındaki işletmeciler sayesinde moda haline getirilen fikirlerin ve faraziyelerin başlıca üreticileridir. Gu-

rular ve bunları yaratan benzerleri gibi, yönetim modaları da genellikle Amerikan kökenlidir. Bu modalar, estetik boyutları (örneğin, bunların nasıl etkili olacağına dair anlatılar) ve teknik boyutları (aletler ve teknikler) sayesinde cazip hale gelebilir. Böylece, en iyi uygulamalar olarak kabul edilenler kopya edilir, yönetmelikler tarafından şirketlere dayatılır ve bazı modalar da dünyanın dört bir yanındaki ekonomik örgütlenmeleri arasında kural haline gelir.

Örgütlenmeler, öğrenciler, işletmeciler ve yönetim fikirleri arasındaki bu küresel bileşim çeşitli soruların ortaya atılmasına neden olur. Özellikle de şöyle bir sorunun: Dünyanın dört bir yanındaki başlıca ekonomik örgütlenmelerin hepsi aynı modeli kullanmaya başladığı takdirde, yenilikler nerede ortaya çıkacaktır? Bu örgütlenmeler, çeşitli çevresel sorunların (örneğin, küresel ısınma) tehdidi karşısında elverişli ve yaratıcı bir tepki göstermeyi başarabilecek midir?

TÜKETİM

Yukarıda, özellikle küresel değer zincirlerini tartışırken, küreselleşmenin tüketimle ilgili özelliklerine değinmiştik; bu bölümde küresel bir bağlamda tüketimi doğrudan ele alacağız (Sassatelli 2008).

Tüketim, esas olarak tüketici nesnelerini, tüketim sürecini ve tüketim mekânlarını içermesi itibariyle son derece karmaşıktır (Ritzer, Weidenhoft ve Goodman 2001: 410-27). Bu başlıkları ele almadan önce, kayda değer bir hususu da akılda tutmamız lazım: Tüketimi ve aynı zamanda tüketimin küreselleşmesini Amerika ve Amerikalılaşma ile yakından bağlantılı gören bir eğilim söz konusudur. Böyle bir şey büyük ölçüde, II. Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin yarattığı büyük etkiden ve bu dönemde dünyadaki diğer toplumların çoğunun yaşadığı ekonomik zorluklardan kaynaklanıyor. ABD ise savaştan sonraki on yıllar boyunca benzersiz ve beklenmedik bir tüketici toplumu geliştirmiş ve bunu da –çeşitli unsurlarıyla birlikte– dünyanın büyük bir bölümüne ihraç etmeye koyulmuştur. Amerikan tüketim toplumunun büyük bir bölümü başka yerlerde de benimsenirken, II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından, Amerika'nın Marshall Planı doğrultusunda yardım gören yıkım içindeki Avrupa ülkeleri tarafından da çeşitli şekillerde değişikliğe uğratılmıştır (Kroen 2006: 251-77).

Bu son durum, bizi küreselleşme sorununa ve bütün bunların ötesinde, tüketim mekânlarının, malların ve benzerlerinin dünyanın dört bir yanında her zaman bulunabilir olması ve benzer özellikler taşıyabilmesi gerçeğine götürüyor. Neo-liberalizmin artan şekilde hâkim olduğu bir dünyada, ekonomiye yapılan vurgu tüketimle bağlantılı her şeyin küresel akışını büyük ölçüde artıracak ve bu akıntılar önündeki her engeli de azaltacak gibi görünüyor. Burada özel olarak önem taşıyan şey, her türden tüketici malı ve hizmetinin küresel dolaşımındaki hızlanma *ve* bu küresel dolaşımları da hızlandıran mali süreçler ve araçlardır. Sözgelimi, ABD kökenli az sayıda kredi kartı markası (özellikle Visa ve MasterCard), dünyanın çok fazla bölgesinde (yerel olanların da katılımıyla) giderek kabul görmekte ve kullanılmaktadır. Bu durum, küresel tüketimi hızlandırmakla kalmıyor, aynı zamanda küresel tüketicilerin (turistler dahil) dolaşımını da hızlandırıyor.

Aşırı-tüketim: Bir kimsenin kendi gücünün üstünde alışveriş yapması.

Aşırı-borçlanma: Bir kimsenin ödeyebileceğinden fazla borçlanması.

Daha da önemlisi, böyle bir şey hem küresel **aşırı-tüketim** (bir kimsenin gücünün yeteceğinden fazlasını satın alması) hem de **aşırı-borçlanma** (ödeyebileceğinden daha fazlasını borçlanmak) akıntısı-

nı da hızlandırıyor. Benzer malların ve hizmetlerin çoğunun küresel dolaşımı ve kredi kartları ile diğer kredi araçlarının artan şekilde küresel kullanımı, dünyanın dört bir yanındaki toplumları giderek Amerikan tarzı aşırı-tüketime ve aşırı-borçlanmaya sevk ediyor. Tüketim ve borçlanma bakımından bir zamanlar çok tutucu olan birçok ülke de apar topar bu yöne sapmış durumda. Muazzam nüfuslarıyla beklenmedik bir ekonomik canlanmanın keyfini çıkaran Çin ve Hindistan da aynı istikamete yönelmiş görünüyor. Bu yüzden, küreselleşme, aşırı-tüketim ve aşırı-borçlanmanın ve bunlarla bağlantılı sorunların giderek (Büyük Çöküntü'de de izlendiği üzere) küresel olgular ve sorunlar haline dönüşmesi anlamına da geliyor.

İngiltere örneği son derece öğreticidir. On yıldan daha az bir süre önce, bu ülkede borçlanmak kolay bir iş değildi ve İngilizler konut kredisi dışındaki borçlanmaları çok ayıp saymaya yatkındı. Bu durum, ancak, Citigroup ve Capital One gibi Amerikan bankalarının İngiliz piyasasına yeni ürünler, faizsiz ya da düşük faizli borçlanmalar ve pek çok reklamla girmesine dek sürdü. Almanya ve Fransa'daki düzenleyiciler kredi kartı borçlanmasındaki artışa sınırlama getirirken, İngiliz yetkililer bu konuda tarafsız kaldı. "Sonuç olarak, İngiliz piyasası bu bakımdan Avrupa'daki en büyük ve en içinden çıkılmaz alan haline geldi" (Werdigier 2008a: B7). Dikkat çekecek ölçüde, dünyadaki zengin ülkeler arasında İngiltere ABD'nin de önüne geçerek, en borçlu ülke oldu. Amerikalı tüketicilerden duymaya alışık olduğumuz sözlerin benzeri artık İngiliz tüketicilerin ağzından çıkıyor. Sözgelimi, 63 bin dolar borcu olan Glasgowlu bir basınla ilişkiler sorumlusu şöyle diyor: "Borç bulmak ve kredi almak öylesine kolay ki dükkânlardaki her şeyin size adeta hediye olarak verildiğini sanırsınız... Hakikaten oturup da faturalarınızı inceleyene kadar harcadıklarınızın sahici paralar olduğunu pek kavrayamazsınız; bunu anladığınızda da şok geçirirsiniz" (alıntı yapılan yer: Werdigier 2008a: Bl).

Bununla birlikte, İngiltere'nin Amerikan tarzı borçlanmanın küreselleşmesinde aşırı bir örnek olduğu söylenebilir. Başka Avrupalı toplumlar, özellikle Almanya bu yolu izlememiştir. Bir İngiliz profesörü şöyle diyordu: "Kültürel olarak, belki de savaştan yenik çıkmış olmasından ötürü, Almanya borçlanmadan uzak durmaktadır ve bankaların sahibi de genellikle devlet olduğundan, borç verirken daha az kâr amacı gütmektedir" (alıntı yapılan yer: Werdigier 2008a: B7).

Tüketimin küreselleşmesi bakımından Amerikan bileşeni önemli olmayı sürdürüyor; ancak unutulmamalıdır ki bu alanda (ve pek çok alanda) ABD'nin zirvede olduğu günler artık geride kaldı ve zaten tüketimin küreselleşmesinde (ve başka şeylerde de) Amerikalılaşmanın ötesinde başka şeyler de vardı (Brewer ve Trentmann 2006: 1-17). Yani, bazı yerel alanlar Amerikan ithali mal ve değerlere her zaman, belki de hiçbir zaman, teslim olmuyor; onları kendi kültürel ve ekonomik gerçeklikleriyle bütünleştiriyor, bir başka deyişle onları "küre-yerel" hale sokuyordu (bkz. Bölüm 9).[9] Dahası, başka ülkeler ve bölgeler de tüketim toplumunun önemli özelliklerini ihraç etmiştir (örneğin, Almanya'dan Mercedes-Benz ve BMW otomobilleri). Nihayet, tüketimin büyük bir kısmı da tamamen olmasa da büyük ölçüde yerel kalmaktadır (örneğin Belize'deki «binge» [içki] tüketimine [Wilk 2006: 123-43]). Kenya'daki artan "kat" (hafif bir alkollü içki) tüketimi (Anderson ve Carrier 2006: 145-66) yerel bir olgu değil ama onlar bu konuda başkaları tarafından yapılan tanımlarına da şiddetle karşı çıkıyor (ABD bunu tehlikeli bir uyuşturucu olarak tanımlıyor). Tüketimin ayrıca farklı yerlerde farklı tezahürleri var. Sözgelimi, hem Japonya hem ABD birer tüketim toplumu olarak görülebilir; ancak Japonya pek çok bakımdan ABD'den farklılık gösterir: Örneğin hiçbir zaman tüketim toplumu düşüncesini tamamen benimsememiştir ve özel olarak da, tasarruf oranlarının sıfıra yaklaştığı ABD'nin tersine Japonya önemli miktarda tasarrufta bulunmayı sürdürmektedir (Garon 2006: 189-217).

TÜKETİCİ NESNELERİ VE HİZMETLERİ

Tüketimin büyük bir kısmı, her çeşit nesneyle ilgili yapılan alışveriş ve bunların satın alınması etrafında döner (hamburger, kayak takımı otomobil vb); ancak son yıllardaki tüketimin büyük bir kısmı (hukuk, muhasebe, eğitim vb gibi) çeşitli hizmetlerle de ilgilidir. Pek çok nesne ve hizmet hâlâ yerel olma özelliğini sürdürse de (örneğin, yukarıda sözünü ettiğimiz "kat"; ya da Hindistan'da okuma yazma bilmeyenler için caddelerde bulunan mektup yazıcılar; bkz. Bölüm 9) bunların büyük bir kısmı da küreselleşmektedir. Bir yandan da muhasebe şirketleri (örneğin KPMG International), kargo hizmetleri (örneğin DHL) gibi küresel düzeyde hizmetler sunan şirketler var. Nesneler ve hizmetler bakımından özellikle önem taşıyan şey ise markalar ve marka taşıma sorunudur (Holt 2004). Markalar, hem ülkeler düzleminde hem de küresel düzlemde büyük bir önem taşır. Aslında harcanan paranın ve çabanın büyük bir kısmı dünyanın dört bir yanında tanınan ve güvenilen marka isimlerinin yaratılmasına gitmektedir. Ve aslında önceki paragrafta sözü edilen bütün şirket isimleri küresel düzlemde tanınan birer marka olmayı başarmıştır. Naomi Klein çoksatar *No Logo: Taking Aim at the Brand Bullies** adlı kitabında, günümüz dünyasında markaların (örneğin Nike, McDonald's) taşıdığı önemi ayrıntılarıyla anlatıyor ve bunların hangi ölçüde küreselleştiğini (logolar gerçekte uluslararası bir dil olmuştur) ve küresel bir etkiye sahip olduğunu gösteriyor (Klein 2000).

TÜKETİCİLER

Dünyanın dört bir yanında, artan sayıda insan birer tüketici olarak daha fazla zaman harcıyor. Kısa süre önce bu durum farklıydı; çoğu insan zamanının çoğunu birer üretici olarak harcardı. Çok sayıda insan tüketim için zaman harcamakla kalmıyor, sahip olduğu üretici ya da işçi rolü yerine kendini giderek, tükettiği şeylerle (BMW'ciler, Patek Philippe saatçileri vb) tanımlamaya yöneliyor. Dahası, tüketiciler genellikle turist sıfatıyla dünyanın dört bir yanında da hareket halinde. Turizm, tüketim biçimlerinden birisi olmakla kalmıyor, turizmin büyük bir bölümü de dünyanın dört bir yanında sunulan malları ve hizmetleri tüketmek amacıyla gerçekleşiyor.

TÜKETİM SÜREÇLERİ

Giderek daha fazla insan, birer tüketici olarak kendinden nelerin beklendiğinin farkında; dünyanın neresinde gerçekleşirse gerçekleşsin tüketim sürecinde ne yapmaları gerektiğini biliyorlar. Bir alışveriş merkezinde yollarını nasıl bulacakları ve kredi kartı kullanımı ya da internet üzerinden satın alma da bunlara dahil. Kimileri ise bu süreçleri ele almayı öğrenmek bir yana, henüz bunlarla karşılaşmamış dahi olabilir; ancak çoğu, yakın bir gelecekte bunlardan kesinlikle haberdar olacaktır. Bu süreçlerin bilindiği yerlerde, dünyanın dört bir yanında bir süpermarkette, alışveriş merkezinde ya da fast food lokantasında gerçekleşen tüketim süreçlerinde birtakım benzerlikler göze çarpmaktadır.

TÜKETİM MEKÂNLARI

Amerikan ve Batı tarzı tüketim mekânları, alışveriş merkezleri, fast food lokantaları, butik zincirleri, Wal-Mart benzeri indirimli satış yapan yerler, Disney benzeri tema parkları, Las Vegas tarzı gazino oteller, Amazon.com ve ebay gibi internet siteleri, dünyanın büyük bir kısmına dağılmış halde. Şimdi bunların oldukça farklı örneklerine bir göz atalım:

* *No Logo: Küresel Markalar Hedef Tahtasında*, Çev. Nalan Uysal, Bilgi Yayınevi, 2002.

Hindistan'daki MyDollar mağazaları

Son dönemdeki ekonomik canlanmaya dek, Hindistan büyük küresel perakendecilerin çok fazla dikkatini çekmiyordu ve zaten hükümet de bu tür işler için doğrudan yabancı mülkiyetine normal olarak izin vermiyordu. Ne var ki nispeten küçük bir Amerikalı acentecilik şirketi, MyDollarstore, kendisine bir yol açmıştı ve 2007 yılı başlarında Hindistan'da 42 tane dükkânı vardı (ABD'de ise sadece 50 dükkânı bulunuyordu). Amerika'da bilinen malları satarak başarı kazandı ve bunu yaparken de Amerika temasını öne çıkardı: Kırmızı-beyaz-mavi dekorasyonlar ve üniformalar kullandı, Özgürlük Heykeli'nin posterlerini astı (Bellman 2007: Bl, B14). Bu girişimler, Wal-Mart gibi Hindistan piyasasına girmeye hazırlanan devler açısından bir matkap işlevi görmüştü.

Ne var ki burada önemli olan nokta, Hindistan'da bu MyDollar mağaza zincirinin başarı kazanmış olması değildi; bu başarıyı Amerikan kökenlerini ve Amerikan karakterini vurgulayarak kazanmış olmasıydı. Bu ise, "küyerelleşme" [*glocalization*] değil de "küreyelleşme" [*grobalization*] bakımından bir örnek sergiliyor (bu terimlerin bir tanımı için bkz. Bölüm 9) ve aynı zamanda, Amerikan tüketim mekânları ile ve tüketim tarzlarının (örneğin, Wal-Mart usulü, düşük fiyatlı ürünleri öne çıkarmak suretiyle) nasıl başarılı şekilde küresel düzlemde yaygınlaştığını gösteriyordu.

Bangkok'taki Big Boy

Öte yandan, yerel gerçekliklere kökten uyum sağlayarak, bir başka deyişle küyerelleşerek [*glocalized*] değişmiş olan Amerikan tüketim mekânlarının da örnekleri bulunmaktadır. Birkaç yıl önce, Tayland Bangkok'taydım ve yolda yürürken az çok fark edilebilen bir lokantaya rastladım. Gördüklerimin çoğu, birçok gıda satış yerinde olduğu gibi yine yerel Tay kültürünü yansıtmaktaydı. Lokantanın içine biraz daha girince gözden ırak bir köşede Big Boy heykelini fark ettim; işte bu, bir zamanlar ünlü olan Amerikan restoranlar zincirinin sembolü ve ismiydi. Lokantanın farkına varabilmiştim çünkü bunun söz konusu zincirin bir parçası olarak açıldığı belliydi; ancak yıllar geçince öylesine küyerelleşmişti ki artık ona Big Boy restoranı demek çok zordu; eminim ki, yerli insanların da Big Boy heykelinin (şayet gördülerse tabii) neyi temsil ettiğini bilmeleri mümkün değildi.

Demek ki Bangkok'taki Big Boy restoranı, Hindistan'daki MyDollar mağazasının karşıt ucunu temsil ediyor. Birincisi, olağanüstü derecede küyerelleşmiş haldeyken; ikincisi, küreyelleşmenin [*grobalization*] güzel bir örneği olarak duruyor ve yerel ortama pek az uyum sağlandığını gösteriyor. Aslında, Amerikan kökenlerini ve karakterini vurgulama yönünde ne kadar çaba gösterilmişse, onun bir Hint girişimi *olmadığını* göstermek için de aynı çaba harcanıyor.

Küresel tema parkları

Tüketim mekânları dünyasında küreselleşmenin bir başka örneği de küresel tema parkı endüstrisinin ortaya çıkmasıdır. Salvatore Anton Clave, tema parkının küresel düzlemde yaygınlaşmasını ve ayrıca Disney'in başını çektiği bir "küresel model"in tüm dünyaya yayılmasını ayrıntılı şekilde inceliyor (Clave 2007: 78). Yani, dünyanın çoğu yerinde çoğalmakta olanlar sadece özel durumlarla ilgili (küyerelleşmiş) tema parkları (Danimarka Kopenhag'daki klasik Tivoli Bahçeleri) değil; aynı zamanda standart (küyerelleşmiş) modeller üzerinde yükselenler de çoğalıyor. Böyle bir şey, Alan Bryman'ın (aşağıda ele alacağımız) Disneyleştirme dediği sürecin bir parçası

olarak görülebilir ve turizm alanında ortaya çıkan (ve tema parklarının da bir parçası olduğu) bu türden gelişmelere de ben McDisneyleştirme diyorum; çünkü bu model hem McDonaldlaştırmanın hem de Disneyleştirmenin unsurlarını birleştiriyor (Ritzer ve Liska 1997: 96-109).

Tema parkları küresel düzlemde çoğalmakla kalmadı, aynı zamanda pek çok insan için "gidilecek yer" haline de geldi ve bu gerçek hem ulusal hem uluslararası gezileri etkilemeye başladı. Sözgelimi, Florida Orlando'daki Disney Dünyası sadece Amerikalılar için değil, bölgenin genelindeki (örneğin Latin Amerika) ve hatta yerkürenin Avrupa ve Asya gibi başka yerlerinden birçok insan için de gidilecek bir yer oldu. Dolayısıyla bu parklar küresel bakımdan gidilecek yerler oldular ve böylece gerek küresel geziler gerek küresel gezi ekonomisi üzerinde büyük etkiler yarattılar.

McDonaldlaşma gibi Disneyleşme de açıkça küreselleşmeyle ilgilidir (Bryman 2004). McDonald's lokantaları gibi, Disney tema parkları da çeşitli yollardan yerel gerçeklikleri benimsiyor. Örneğin Tokyo Disneyland'ındaki adaptasyonlar şunlardır:

- Başkanlar Salonu, ABD'ye ve onun başkanlarına özgü olduğundan, yapılmadı;
- ABD Ana Caddesi, Dünya Pazarı ile değiştirildi;
- Japon tarzı bir hayalet evi var;
- Japon damak zevkine uygun yemekler pişiren Japon lokantaları var;
- Piknik yapmaya izin veriliyor;
- At binicilerinin yorumları, "Japonlara özgü kelime oyunları, şakaları ve yaratıcı açıklamaları" içerecek şekilde değiştirildi (Bryman 2004: 164).

Bu ve başka adaptasyonlar söz konusu olurken, Bryman, McDonaldlaştırma örneğinde olduğu üzere, Disney'in ABD'deki temel işlerlik ilkelerinin Japonya'da da aynen korunduğu sonucuna varıyor. Başka şekilde ifade edecek olursak, Disneyleştirme, küreyelleşmeden çok küyerelleşme içeriyor.

KÜRESEL DİRENİŞ

Mağaza zincirlerinin, tema parklarının ve benzerlerinin küresel düzlemde yaygınlaşması, dünyanın dört bir yanında endişeye ve pek çok direnişe sebep oldu (artık ABD'de bile direniş ya da en azından artan bir endişe görülebilir). Burada tüketim mekânlarına yönelik direnişi ele alacağız; ancak tüketimin özellikle aşırı-tüketimin her boyutuna daha kapsamlı bir küresel muhalefet söz konusudur (örneğin, Yavaş Yiyecek, Gönüllü Basitlik Hareketi vb).

Sözgelimi Paris'te ki, "yeryüzündeki en güzel cadde" diye bilinen Champs-Elysees konusunda insanlar son derece endişeli; çünkü bu cadde giderek McDonald's, Adidas, Gap, Benetton, Disney, Nike, Zara, Virgin, Cartier, Louis Vuitton ve Sephora gibi fabrika satış mağazalarının, küresel zincirlerin parçası olan büyük mağazaların ve aynı zamanda Toyota, Renault ve Peugeot gibi otomobil galerilerinin hâkimiyeti altına giriyor (Sciolino 2007b: Al, A8). Bunun başlıca sebebi de şu: Champs-Elysees üzerindeki binaların kira maliyetleri o denli yüksek ki bunlara sadece büyük zincirlerin gücü yetiyor. Bunun sonucu olarak da kulüp, tiyatro, sinema gibi yerel kuruluşlar Champs-Elysees'den yok oluyor. Dünyanın her yerinde değilse bile hiç olmazsa Paris'in en ünlü caddesindeki "banalleşmeyi" durdurmayı amaçlayan bir hareket ortaya çıktı; bu hareket New York'taki Times Meydanı ve Londra'daki Oxford Caddesi gibi başka önemli bölgelerin başına gelenlerin bu caddenin de başına gelmesini önlemeyi amaçlıyor. İlk adım da, Champs-Elysees üzerinde (yaklaşık 30 ülkede 1,500 kadar mağazası bulunan bir İsveç mağazalar zinciri

olan) H&G adlı dev mağazanın açılmasının yasaklanması oldu. Paris şehri adına sürdürülen bir çalışmada varılan sonuç şuydu: "Cadde kendi istisnai ve sembolik niteliğini, dolayısıyla cazibesini hızla yitirmektedir" (alıntı yapılan yer: Sciolino 2007b: A8). Öte yandan alternatif bir görüş de, bu tür değişikliklerin Champs-Elysees'nin demokratikleşmesini temsil ettiği yönündeydi. Bu değişimler, bazıları Fransız yaşam tarzıyla ilgili genel hoşnutsuzluklarını ifade etmekte olan, birden çok etnik özellik taşıyan genç ve yoksul insan için bir kaçış imkânı sağlıyordu.

Paris'te, dile getirilen bu türden endişeleri görmek şaşırtıcı değildir; asıl şaşırtıcı olan benzer endişelerin, küresel zincirlerin anayurdu ABD'de, özellikle New York şehrinde dile getirilmiş olmasıdır. Gösterilen tepkinin sebebiyse, zaten her yeri tıka basa doldurmuş olan Manhattan'daki mağaza zincirlerinin, şehrin diğer yerleşim bölgelerine de yayılmaya başlamasıydı. 2007 yılı başında şehirde örneğin, 200 Duane Reade ve Starbucks dükkânı vardı ve bunlar da şehrin tenha bölgelerine doğru ilerlemekteydi. 2008 yılı başında (büyümüş olduğum) New York'a yaptığım bir ziyarette, bu şehrin geleneksel ayaküstü kahvaltı mekânlarını bulmakta zorlandım; bunların çoğunun yerini Starbucks ya da başka zincirler almıştı. 2006 sonunda, benzeri bir istila karşısında San Francisco da, yeni bir dükkân ya da restoran zinciri için yapılacak her teklifin şehrin planlama komisyonu tarafından değerlendirilmesi yönünde bir karar almıştı. Şehrin yöneticisi şöyle demişti: "Tavrımız şudur: Biz San Francisco'yuz; başka şehirlerde canınız ne isterse yapabilirsiniz ama burada karakteristik yerel dokumuzu koruyacağız" (alıntı yapılan yer: McGeehan 2007: 24). New York (ve San Francisco) ve Paris'teki (ve dünyadaki pek çok şehirdeki) asıl kaygı, mağaza zincirlerinin çoğalmasıyla özgün yerel iş alanlarının ortadan kalkacağı, pek çok yerleşim yerinin özgün karakterinin tahrip olacağı ve şehirde bir bölgenin başka bir bölgeden, bir şehrin ötekinden farkının kalmadığı sıkıcı bir tekdüzeliğin ortaya çıkacağı yönündeydi. Elbette, pek çok tüketici bu zincirleri istiyordu ve pek çok yerleşim yeri de bunları hoşnutlukla kabul ediyordu; çünkü bunlar kendileriyle birlikte canlanan bir iş hayatı da taşıyordu. Gerçek sorun ise, yerel mağazalar ile mağaza zincirlerinin iç içe geçmesi ve ikincilerin birincileri iş hayatının dışına itmesi eğilimiydi; böylece mağaza zincirlerinin ön planda olduğu bir manzara ortaya çıkıyor ve en kötü senaryoda da, görünürde sadece mağaza zincirleri kalmış oluyordu.

Bu bölümü bitirirken şu konu da akılda tutulmalıdır: Dünya nüfusunun çok büyük bir bölümü yukarıda ele aldığımız tüketim çeşitlerinin ve tüketim mekânlarının çoğundan dışlanmış haldedir. Bu durum bu alandaki en büyük küresel sorundur ve biz bu soruna da 14. ve 15. Bölümlerde tekrar değineceğiz.

BÖLÜM ÖZETİ

Bu bölüm, küresel ekonomik akıntılar konusuna odaklanıyor. Küresel ticaret: tedarik zincirleri, uluslararası üretim ağları, küresel meta zincirleri ve en önemlisi küresel değer zincirleri gibi çeşitli ekonomik ağlar aracılığıyla meydana geliyor. Küresel değer zincirleri, bir ürünün oluşumundan başlayıp kullanıldıktan sonra ortadan kalkmasına dek uzanan çeşitli aşamalar boyunca ortaya çıkan değer oluşumunu izliyor.

Metalar genellikle bu zincirdeki ilk halkadır. Onlara yönelik talebi tırmandıran, ateşleyen şey ise gelişmiş ülkelerdeki muazzam talep ve gelişmekte olan ülkelerdeki (özellikle Çin'deki) artan tüketimdir. Petrol ise bu noktada dikkat çekmektedir. Petrolün fiyatı sadece artan talepten değil, temin etmenin de giderek zorlaşmasından ötürü de yükselmektedir. Bu sorunlar, petrolün küresel arzındaki azalmaya ve halihazırdaki petrol ihraç eden ülkelerin de kendi iç ihtiyaçlarını karşılamak üzere (ihraç yerine) petrol ithal etmeye başlamasına bağlı olarak daha da ağırlaşacaktır.

Bazı ülkeler, düşük fiyatlar ve düşük ücretler sayesinde ticaret ve yatırımı teşvik etmektedir. Bu durum, artan yatırım ve ihracat işleri için rekabet eden ülkeler arasında genellikle "dibe doğru yarışa" yol açar. Ancak, kimileri belli bir noktadan sonra endüstriyel bir "terfi etme"nin gerçekleşeceğine inanıyor. Çin ve Meksika gibi dünya piyasasına dip noktadan girmiş olan ülkeler, daha yüksek ücret ödeyerek daha değerli ürünleri üretme yolunda ilerliyor. Ancak bazı ülkeler terfi ederken, diğerleri de Kuzey'e düşük-fiyatlı, düşük-ücretli ürünleri arz etme güvencesi vererek dipten giriş yapıyor.

Dış kaynak kullanımı da önemli bir küresel akıntıdır. Yurtdışında fason iş yaptırmak, başka ülkelerde bulunan şirketlerle sözleşmeli iş yapmayı içerir. Ekonomik alanın dışında, bu süreç sağlık ve askerlik alanlarında da hüküm sürer. Sadece makro düzeyde yaşanmaz; giderek artan bir şekilde ayrıca mikro ve orta düzeyde de gözlenebilir.

Yerküredeki ulusal ekonomiler mali piyasalar aracılığıyla birbirleriyle son derece bağlantılı hale geldi; bir ülkedeki döngüsel dalgalanmalar (krizler) başka pek çok ülke üzerinde de etki yaratıyor. Ne var ki ekonomi ne denli güçlüyse, krizin dünyanın başka yerlerine yayılması da o denli büyük oluyor. Bunun son örneklerinden birisi, ABD'deki riskli konut kredisi (mortgage) ve bunu izleyen mali krizdir.

Küresel ekonomik akıntılar, ayrıca şirketlerin, insanların ve düşüncelerin hem coğrafi hem de sanal sınırlar boyunca yaptıkları hareketleri içerir. Buna bağlı olarak da tüketici malları ve hizmetleri akıntısı da hızlanmış durumdadır. Aşırı-tüketim (bir kimsenin gücünün yettiğinden fazlasını satın alması) ve aşırı-borçlanma (ödeyebileceğinden daha fazlasını borçlanma) bu çözümlemedeki önemli kavramlardır. İnsanlar tüketim faaliyetlerinde daha fazla zaman harcamakla yetinmiyor, aynı zamanda kendilerini de giderek bu tüketim faaliyetlerine göre tanımlamaya yöneliyor.

Tüketim mekânları da giderek küresel bir karakter kazanıyor. Ne var ki bu süreçte Amerikalılaşmadan daha fazlası söz konusu. Küresel tüketim mekânları küreyelleşme [*grobalization*] (Hindistan'daki MyDollar mağazaları) ve küyerelleşme [*glocalization*] (Bangkok'taki Big Boy restoranları) olgularını da yansıtıyor. Disney Dünyası gibi tema parkları da bu sürece önemli ölçüde katkıda bulunuyor. Bu tüketim mekânlarına ve ayrıca aşırı-tüketimciliğe ve aşırı-borçlanmaya karşı direniş de küresel bir nitelik kazanıyor.

TARTIŞMA SORULARI

1. Küresel ekonomik akıntılar karşısındaki başlıca engelleri tespit ediniz. Bunlar etkili midir? Gerekli midir?
2. "Dibe doğru yarış" ile "terfi etme" süreçleri arasındaki bağlantıları inceleyiniz.
3. Dış kaynak kullanımı ile "dibe doğru yarış" süreci arasındaki bağlantıları inceleyiniz
4. Tüketim ve üretim alanlarındaki küreselleşmeyi inceleyiniz.
5. Devam etmekte olan küresel ekonomik kriz aşırı-tüketim ile aşırı-borçlanmanın sonunu getirebilir mi?

İLAVE OKUMALAR

Giovanni Arrighi, *Adam Smith in Beijing: Lineages of the Twenty-First Century,* Londra: Verso, 2007.

Pietra Rivoli, *Travels of a T-Shirt in a Global Economy: An Economist Examines theMarkets, Power, and Politics of World Trade,* Chichester: John Wiley, 2005.

Gary Gereffi ve Miguel Korzeniewicz (Der.), *Commodity Chains and Global Capitalism,* Westport, CT: Praeger, 1994.

Joseph Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy,* Londra: Routledge, 2006 [*Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*, Çev. Hasan İlhan, Alter Yay., 2010].

Roberta Sassatelli, *Consumer Culture: History, Theory and Politics,* Londra: Sage, 2007.

Douglas Holt, *How Brands Become Icons: Principles of Cultural Branding,* Cambridge, MA: Harvard Business School, 2004.

Adam Arvidsson, *Brands: Meaning and Value in Media Culture,* Londra: Routledge, 2006.

Naomi Klein, *No Logo: Taking Aim at the Brand Bullies,* Toronto: Vintage, Kanada, 2000 [*No Logo*, Çev. Nalan Uysal, Bilgi Yayınevi, 2002].

Alan Bryman, *The Disneyization of Society,* Londra: Sage, 2004.

NOT

1. Çin'in ekonomik başarıları ve ABD'nin Vietnam'daki ve son dönemde de Irak'taki politik başarısızlıkları nedeniyle, Çin ABD'nin küresel öncülüğünü sadece ekonomik bakımdan değil politik bakımdan da elinden alabilir. Bkz. Arrighi (2007).
2. Onun bakış açısının eleştirel bir değerlendirmesi için bkz. Hassler (2003: 513-32).
3. Pek çoğu ABD'de satın alınmıştır ama kayıtlı değildir. ABD'de çeşitli uygulamalarda kullanılmaktadır; telefon olarak kullanılabilmeleri için sadece kaydedilmeleri yeterlidir.
4. Pek çok kimse, birçok maldaki fiyat artışının spekülatörlerden ve 2008 yılındaki spekülatif balon [bubble] patlamasından kaynaklandığına inanıyor. Bununla birlikte, hüküm süren çöküntü gerilediğinde gelecekteki artan talep de fiyatları tekrar yukarıya çekebilir.
5. Dubai, petrol zenginliğini turizm, inşaat, emlak sektörü ve ticareti yaygınlaştırmada kullanmaktadır. Sonuç olarak petrol, Dubai'nin ulusal gelirinde sadece yüzde 5'lik bir orana sahiptir.
6. www.prospect.org/cs/articles?article=the_nanny_chain.
7. http://dir.salon.com/story/news/feature/2003/03/12/foreign_aid/.
8. Böylesi çarpıcı bir görüntü oluştururken, yine de bunun son sınır olup olmayacağı da merak konusudur. Sözgelimi, Foucaultcu bir perspektifle, ekonomik örgütlenmelerin, gelecekte başka bir sınır fethedilene dek, insanlar üzerinde daha fazla biyo-fiziksel bir kontrol sağlayabileceği de gözlemlenebilir.
9. Ancak, bu bağlamda küyerelleşme üzerinde kafa yorarken, küyerelleşmiş olanların da McDonald's restoranları, Disney tema parkları ve Visa kredi kartları örneklerinde olduğu gibi, küreyelleşmiş olgular olduğunu her zaman akılda tutmalıyız.

BÖLÜM

9

KÜRESEL KÜLTÜR VE KÜLTÜREL AKINTILAR

Kültürel Farkçılık

• Uygarlıklar • Din

Kültürel Melezleşme

• Müslüman İzci Kızlar • Salsa • Appadurai'nin «Görünüşleri»

Kültürel Çakışma

• Kültür Emperyalizmi • Dünya Kültürü • McDonaldlaştırma

• Hiçbir Şeyin Küreselleşmesi • Spor: Küresel, Küreyel, Küyerel

Bölüm Özeti

Büyük bir kısmı düşünceler, kelimeler, görüntüler, sesler vb biçiminde olduğundan kültür dünyanın dört bir yanında nispeten daha kolay dolaşabilmektedir. Aslında bu dolaşım giderek daha kolay hale geliyor; çünkü kültür giderek daha fazla dijital bir biçimde var oluyor. Bu yüzden filmler, videolar, müzik kitapları, gazeteler, fotoğraflar ve benzeri dijital kültürel formlar internet sayesinde küresel düzlemde indirilebiliyor ve paylaşılabiliyor. Dahası, kendilerini aynı kültürün bir parçası sayanlar da birbirleriyle e-mail yoluyla ya da Skype üzerinden yüz yüze konuşarak ilişkilerini sürdürebiliyor. Ayrıca var oldukları kültürü ve/veya içinden geldikleri kültürle bağlarını, örneğin evlerinde otururken çevrimiçi gazete okuyarak koruyabiliyorlar. Dijital kültürün küresel dolaşımı giderek kolaylaşırken, şurası da bir gerçek ki, bu dolaşımın önünde hâlâ engeller bulunuyor ve bu engeller de özellikle Güney'de yaşayan insanların ("küresel dijital bölünme" yüzünden) internete erişim imkânlarından yoksun olmalarından kaynaklanıyor.

Kültür yerkürenin her tarafında nispeten kolayca dolaşıma çıkabiliyor; ancak bu, bütün kültürlerin ve kültürel formların aynı kolaylıkla ya da benzer oranda dolaşabildiği anlamına gelmez. Bir örnek vermek gerekirse, dünyanın en güçlü toplumlarının (en fazla da ABD'nin) kültürleri, dünyada nispeten zayıf ve uçta olan toplumların kültürlerinden daha fazla dolaşıma çıkar. Benzer şekilde, bazı kültür türleri (örneğin pop müziği) yerkürenin etrafında daha hızlı ve kolay dolanabilir; oysa diğerleri (sosyal bilimlerdeki yenilikçi teoriler) daha yavaş hareket edebildiğinden dünyanın pek çok yerine asla ulaşamaz.

Kültür üzerine olan bu bölüm, 5. Bölüm'de tartışılmış olan neo-liberal ve neo-Marksist teorilerin ötesinde küreselleşme hakkında ilave teorilerin sunuşuna da imkân tanıyor. Bunlar, kültürel farkçılık, melezleşme ve çakışma teorileridir (Nederveen Pieterse 2004a). Burada bu teoriler kültür başlığı altında ele alınsa da, bu kitapta ele alınan, daha önce tartıştığımız ekonomi ve politika konuları gibi pek çok sorun açısından daha kapsamlı uygulanabilirlikleri söz konusu. Sözgelimi politikada, dünyanın dört bir yanındaki, ısrarla farklı kalmış olan ulus-devletlerin ("farkçılık"), giderek birbirine benzemekte olduğu ("çakışma") ya da dünyanın pek çok farklı bölgesinden türemiş çeşitli politik biçimlerin bileşimlerini daha fazla içerdiği ("melezleşme") ileri sürülebilir. Bu kapsamlı uygulanabilirliğe rağmen, burada ağırlık vereceğimiz nokta, bu üç teorinin küresel kültürle ilişkisi olacaktır.

Bu kitabın bakış açısından bu üç teoriyi özellikle cazip kılan şey, bunların hepsinin asıl odaklandığımız akıntılar ve engellerle ilgili olması ve bunlar üzerinde çok farklı pozisyonlar alması ve birbirleriyle olan ilişkileridir. *Farkçılık* söz konusu olduğunda, ağırlık noktası olarak daha çokkültürleri (ve başka şeyleri de) benzer kılmaya hizmet edecek olan akıntıları önleyen engeller ortaya çıkıyor. Bu görüşe göre, kültürler, ısrarlı bir şekilde birbirlerinden farklı kalmakta direnir. *Çakışma* bakış açısına göre ise, engeller daha zayıf, küresel akıntılar ise daha güçlüdür ve bunun sonucu olarak da kültürler benzer akıntıların pek çoğuna tabi hale gelirler ve benzer şekilde gelişmeye yatkındırlar. En aşırı biçimiyle *çakışma* görüşünde, yerel kültürlerin, daha güçlü başka kültürler tarafından ya da küresel açıdan türdeş bir kültür tarafından alt edilebileceği ileri sürülür. Nihayet, *melezleşme* bakış açısına göre de, dışsal ve içsel akıntıları birleştiren tek bir melez kültürün üretilmesi amacıyla dışsal akıntılar içsel akıntılarla etkileşime geçer. *Melezleşme* bakış açısında, dışsal kültürel akıntılar karşısında engellerin mevcudiyeti söz konusudur; ancak bunlar bütün dışsal kültürel akıntıları tamamen bloke etmede yeterince güçlü değildir. İçeri girmeyi başaran bir dışsal kültür, yerel kültürle birleşerek tek bir melez kültür yaratır.

KÜLTÜREL FARKÇILIK

Kültürel farkçılık: Kültürler ısrarlı bir şekilde birbirlerinden farklı kalmaya yatkındır.

Kültürel farkçılık kavramı, küreselleşmeden ya da ikili, çoklu kültürel süreçlerden, kültürler arası süreçlerden ve akıntılardan büyük ölçüde etkilenmemiş olan kültürler arasında süregelen farklılıkları vurgular. Bu, kültürün bu süreçlerin herhangi birinden, özellikle küreselleşmeden hiç etkilenmediği anlamına gelmemektedir. Bu, esas olarak, özleri itibariyle bunlardan *büyük ölçüde etkilenmemiş*ler demektir; yani her zaman nasılsalar öyle olmayı sürdürürler. Bu bakış açısında, küreselleşme esas olarak kültürlerin derin yapısının[1] yüzeyinde ortaya çıkar ve bunları da ancak kısmen etkileyebilir. Kültürler esas olarak sadece küresel süreçlere değil, başka kültürlerin etkilerine de kapalı halde değerlendirilir. Bir görüşe göre, dünya büyük ölçüde ayrı kültürlerin bir mozaiği olarak ele alınır. Daha cüretkâr bir görüş ise, bu durumu, (kültürleri temsil eden) bilardo toplarının (diğer kültürleri temsil eden) başka toplarla çarpıştığı bir bilardo masası olarak tasvir eder. Bu çok daha tehdit edici bir görüştür; çünkü dünya kültürlerinin, en azından bazıları bakımından, tehlikeli ve felaket potansiyeli içeren çatışma ihtimallerini kastetmektedir.

Bu teorinin uzun bir geçmişi vardır ancak son yıllarda da iki olay dizisi nedeniyle çok fazla dikkat çekmiştir; böylece taraftarları (aynı zamanda muhalifleri) ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri 11 Eylül'deki (ve ardından Londra, Madrid ve başka yerlerdeki) terörist saldırılar ve bunu izleyen Afganistan ve Irak Savaşlarıdır. Pek çok kimseye göre, bu olaylar Batılı ve İslami kültürler arasındaki çatışmanın ve bunlar arasındaki ebedi farklılıkların bir ürünü olarak meydana gelmiştir. Diğeri ise hem ABD'deki (büyük ölçüde İspanyol/Hispanik nüfusunun artışıyla ortaya çıkan) hem de Batı Avrupa ülkelerindeki (büyük ölçüde Müslüman nüfusun artışıyla ortaya çıkan) çokkültürlülüğün genişlemesi ve çoğunluk ile azınlık nüfusu arasındaki farklılıklar ve düşmanlıklardır.

UYGARLIKLAR

Bu teorinin en ünlü ve tartışılan örneği[2], Samuel Huntington'ın *Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order**[3] adlı makalesidir. Huntington, dünyadaki mevcut durumun izlerini Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, dünyadaki politik-ekonomik temelli (demokratik/kapitalist ve totaliter/komünist arasındaki) bölünmenin, kültürel farklılıklar üzerindeki bölünme olarak yeniden şekillenmesine dek uzatıyor. Bu tür kültürel farklılar hiç de yeni şeyler değildir; ancak Soğuk Savaş döneminin ağır basan politik-ekonomik farklılıkları tarafından (eski Yugoslavya'dakiler ve Sırplar ile Hırvatlar ve diğerleri arasındaki farklılıklarda olduğu üzere) büyük ölçüde bastırılmış durumdaydılar. Son yirmi yılda ise, çok eski kimlikler, düşmanlıklar ve husumetler yeniden su yüzüne çıktı. Huntington, kültürel kimlikleri ve kültürün en kapsamlı düzeyini tanımlamak amacıyla *uygarlık* kavramını kullanıyor (aslında ona göre uygarlık, "büyük çağrısı" olan kültürdür). Huntington, işte bu uygarlıklar arasında ve uygarlıklar boyunca fay kırıkları olduğunu tespit ediyor. Söz konusu uygarlıkların hiç değilse bazıları arasındaki tarihsel düşmanlıklar hesaba katıldığında, bu fay kırıkları son derece tehlikeli bir durum yaratmış oluyor.

* *Medeniyetler Çatışması*, Çev. Murat Yılmaz, Vadi Yayınları, 2003. (y.h.n.)

Huntington, yedi ya da sekiz dünya uygarlığı sayıyor: Sino [Sinik] (Çinli), Japon (bazen Uzakdoğulu olarak Sino ile birleşmiş halde), Hindu, İslami, Ortodoks (merkezi Rusya'da), Batı Avrupa, Kuzey Amerika (buraya sıkıca bağlı olan Avustralya, Yeni Zelanda dahil), Latin Amerika ve (muhtemelen) Afrika.

Bu uygarlıklarını, kendi aralarındaki felsefi varsayımları, önem verilen değerleri, toplumsal ilişkileri, gelenekleri ve hayata dair duruşları noktasında büyük ölçüde farklılaşmış olduğu değerlendirmesinde bulunuyor. Huntington'a göre, insanlık tarihi aslında uygarlıkların, özellikle bu uygarlıkların tarihidir. Her uygarlık bazı nitelikleri paylaşır ve bunlar arasında kendilerinin ne olduğuna dair büyük bir uzlaşma da yer alır (yine de belirgin bir başlangıç noktasından yoksundurlar ve her halükârda sahici olan bu uygarlıklar arasında da kesin sınırlar bulunmaz). Uygarlıklar en uzun ömürlü insan birlikteliklerdir (yine de zaman içinde değişime uğrarlar); kültürel kimliğin en kapsamlı düzeyleridir (kendi bütünlüklerinde insanlığın tamamı yer almaz); öznel bakımdan kendini tanımlamanın en kapsamlı kaynağıdır; genellikle birden fazla ulus-devleti içerir (ancak devlet işlevlerini yerine getirmezler);[4] bir bütünlük oluşturur ve (aşağıda ele alacağımız üzere) hem din hem ırk ile sıkıca bağlantılıdır.

Huntington, uygarlıklar arasındaki ilişki için modern büyük bir anlatı sunuyor. 3 bin yıldan fazla bir süredir (yaklaşık olarak MÖ 1500 ile MS 1500 arası) uygarlıklar birbirlerinden hem zaman hem mekân bakımından geniş ölçüde ayrıydı. Sonuç olarak, bunlar arasında bir temas neredeyse hiç yok gibiydi. Gerçekleşebilen temaslar ise sınırlı ya da kesintiliydi; ancak bir kez temas sağlanınca da epey yoğun şekilde gerçekleşirdi.

Kabaca, 1500 yılıyla II. Dünya Savaşı'nın sona ermesine dek süren sonraki aşama ise Batı uygarlığının bütün diğer uygarlıklar üzerinde kurduğu sürekli, denetimsiz ve tek yönlü etkiyle belirlendi. Huntington bu duruma Batı'nın çeşitli yapısal niteliklerini atfediyor: Bu nitelikler arasında da şehirlerin, ticaretin, devlet bürokrasisinin burada ortaya çıkması ve ulusal bilinç duygusunun da burada oluşması yer alır. Ancak en doğrudan olanı ise teknolojik nedendir; bu da özellikle okyanus denizciliğinde ve askeri alanda (ki buna üstün ordu örgütlenmesi, disiplini, eğitimi ve elbette silahlar dahil) söz konusu olan teknolojidir. Sonuçta, Batı organize şiddeti mükemmel uygulamıştır; Batı'dakiler bazen bunu unutmuş olsalar da, dünyanın diğer bölgelerindekiler unutmamıştır. Böylece, 1910 itibariyle, yani I. Dünya Savaşı başlamadan hemen önce, Huntington'a göre dünya tarihte benzeri görülmemiş bir biçimde tek bir uygarlığa, Batı uygarlığı şekline bürünmeye başlamıştır.

Üçüncü aşamanın –çok uygarlıklı sistem– izleri, Batı'nın yayılmasının sonuna ve ona karşı başkaldırının patlak vermesine dek uzanır. II. Dünya Savaşı sonrasından 1990 yılına dek süren dönem, fikirlerin, özellikle kapitalist ve komünist ideolojilerin çatışmasıyla karakterize edildi; ancak komünizmin çökmesiyle birlikte dünyadaki başlıca çatışmalar din, kültür etrafında ve sonunda da uygarlıklar arasında meydana gelmeye başladı. Batı, hâkimiyetini sürdürüyor; ancak Huntington onun düşüşe geçeceğini öngörüyor. Bu yavaş bir düşüş olacak, tek bir doğrusal çizgide ortaya çıkmayacak ve Batı'nın kaynaklarında, nüfus, ekonomik ürünler ve askeri kapasitede, bir düşüşü (en azından göreceli olarak) içerecek (askeri kapasitedeki düşüş ise ABD askeri kuvvetlerinin ve bir zamanlar silahların sadece ya da büyük ölçüde Batı'dan sağlanmasını mümkün kılan savunma endüstrisi küreselleşmesinin inişe geçmesinde de izlenebiliyor). Diğer uygarlıklar giderek Batı'yı reddedecek ancak Batılılaşmadan ayrı ele alınması gereken ve ayrı ele alınabilen modernleşmenin sağladığı gelişmeleri kabul edecek ve kullanacaklar.

Batı inişe geçerken diğer iki uygarlığın yeniden doğuşu da büyük önem taşımaktadır. Bunlardan birincisi, Asya toplumlarının, özellikle Sino uygarlığının yaşadığı ekonomik büyümedir.

Huntington, Asya ekonomilerinin bir süre sonra Batı'dakileri de geçecek şekilde büyümeyi sürdüreceğini öngörüyor. Burada önem taşıyan nokta şudur: Bu durum, Doğu'nun gücünün artmasına neden olacak ve bu da, Batı'nın kendisini Doğu'ya dayatma kabiliyetinde bir azalmaya yol açacaktır. Huntington, Doğu'nun ekonomik bakımdan yükselmesini büyük ölçüde onun kültürel özelliklerine bağlıyor. Bunlar arasında özellikle, Batı'da egemen olan bireyselciliğin tersine sahip olduğu kolektivizm niteliği öne çıkar. Ayrıca, bölge ülkeleri arasındaki ortaklıklar da (örneğin din, özellikle Konfüçyüsçülük) Doğu'nun ekonomik yükselişine katkıda bulunur. Asya ekonomilerinin başarıları kendi başına bir önem taşımakla kalmaz, bu durum ayrıca Batılı olmayan diğer toplumlar için de bir rol model oluşturur.

Huntington'ın argümanlarından ilki o kadar da şaşırtıcı ya da özgün sayılmaz. Her şeyin ötesinde, II. Dünya Savaşı sonrasında Japon ekonomisindeki çarpıcı büyümeye tanık olmuştur ve şimdi de Çin ve Hindistan'ın şaşırtıcı ekonomik dönüşümüne tanıklık etmekteyiz. Mevcut ekonomik eğilimlere göre Çin ekonomisinin yakın gelecekte dünyanın en büyük ekonomisi olacağı ve Hindistan'ın da büyük bir ekonomik büyüme yaşayacağı öngörüsüne ise zaten pek az kimse itiraz edebilir.

Burada tartışılmakta olan şey Huntington'ın İslam'ın yeniden doğuşuyla ilgili ikinci önemli iddiasıdır. Sino yeniden doğuşunun kökleri ekonomide yatmaktayken, İslamcı yayılmanın kökleri çarpıcı nüfus artışında ve bu nüfusun hareketlenmesinde yatar.[5] Bu durum, hemen her Müslüman toplum için geçerlidir ve genellikle önce kültürel sonra da sosyo-politik bakımdan ortaya çıkmaktadır. Bu da dinin küresel canlanmasının bir parçası ve ayrıca hem modernleşmenin bir ürünü hem de buna tutunma çabası olarak görülebilir.

Huntington, bu gelişmelere işaret etmenin de ötesine geçiyor ve Batı ile diğer iki uygarlık, özellikle İslam arasındaki ilişkilerin geleceğindeki dehşetengiz bir tabloyu resmediyor. Ona göre, uygarlıklar arasında ve bunların fay hatları boyunca, özellikle Batılı uygarlıklar ile Sino ve İslam uygarlıkları arasında çatışma meydana gelecektir. Bu yüzden, gelecekte Batı (ve onun "kibiri" dediği şey) ile İslam (ve onun "hoşgörüsüzlüğü) ve Sino ("kendine güveni") arasında tehlikeli çatışmalar öngörüyor. Çatışmanın büyük bir kısmı ise Batı'nın kendisine vehmettiği "evrensel kültür", bu kültürü dünyanın geri kalan kısmına ihraç etme arzusu ve bunu yapabilme kabiliyetinin azalması nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Dahası, Batı'nın evrensellik olarak gördüğü şeyi, dünyanın geri kalan kısmı, özellikle İslami uygarlık, emperyalizm olarak görmektedir. Daha da özgül olarak, Batı silahların çoğalmasını sınırlamak oysa diğer uygarlıklar silah istemektedir; özellikle de (hatalı bir şekilde) Irak'ta olduğu sanılan meşum "kitle imha silahlarını". Halihazırda bunun en dikkat çeken örneği, radikal İslamcı bir kültüre ve yönetime sahip İran'ın nükleer silah imali sürecinde olması ihtimalidir. Batı, ayrıca, genellikle kendisinin evrensel kültürün bir parçası olduğu gerekçesiyle demokrasiye direnen diğer toplumlara ve uygarlıklara demokrasi ihraç etmeyi, hatta dayatmayı (Irak ve Afganistan bu konuda İslam dünyasında öne çıkan örneklerdir) ve kendisine (özellikle İslami uygarlıklardan) yapılan göçü kontrol etmeyi ve sınırlamayı amaçlamaktadır; ancak bu uygarlıklardan pek çok kimse bir şekilde Batı'ya gitmenin yolunu buluyor ya da orada olmayı arzuluyor. Bu durum arttıkça, Huntington hem Avrupa'da hem de Amerika Birleşik Devletleri'nde çatlak toplumların gelişmekte olduğu değerlendirmesini yapıyor (ona göre ABD'de, fay hatları sadece Batılılar ve Müslümanlar arasında değil, Anglo'lar ve Hispanikler arasında da gelişecektir [Huntington 2004: 30-45]). Huntington'ın kehanetleri, son yıllarda Avrupa'daki Müslümanlar ve "yerliler", Latin Amerika'dan gelen yasadışı göçmenler yüzünden Hispanikler ile "yerli" Amerikalılar arasında gerilim ve çatışmalar geliştikçe en azından kısmen gerçekleşmiş gibi görünüyor (bu arada Fransa'da [*Economist* 2007:

Kasım 28], Hollanda'da [*Economist* 2004: Kasım 4] ve Danimarka'da [Economist 2006: Şubat 3] dikkat çekici bazı olaylar meydana geldi).

İslami uygarlık ve Müslümanlar hakkındaki tartışmalı ifadeleri yüzünden Huntington, çeşitli eleştirilere ve büyük bir düşmanlığa maruz kaldı (Huntington 1996). Sözgelimi, Müslümanların ve Müslüman olmayanların birbirleriyle bitişik yaşadığı her yerde şiddetli çatışmaların ve yoğun anlaşmazlıkların hüküm süreceğini iddia ediyor. Ve bu konuda kabahatin çoğunu Müslümanlara ve kendi deyişiyle onların şiddetli çatışmaya yatkınlıklarına yüklüyor. Başlangıcından itibaren İslamiyet'in bir kılıç dini olduğunu, askeri değerleri yücelttiğini ve bu şekilde bir İslami fetihler tarihinin söz konusu olduğunu ileri sürüyor. Dolayısıyla, ona göre, İslamiyet ve diğer uygarlıklar arasındaki ilişki tarihsel bakımdan karşılıklı bir hazım sorunu yaşamıştır. (Elbette, kendisine hedef olarak İslamiyet'i koyan Batı emperyalizmi ve militarist maceracılığı, bu durumun ortaya çıkışında haliyle önemli bir rol oynamıştır.) Ona göre, İslamiyet ayrıca, kendi uygarlığını oluşturan çeşitli unsurlar üzerinde kontrol sağlayacak güçlü bir çekirdek devletten de yoksundur. Ancak Huntington açısından en fazla önem taşıyan nokta, İslamiyet bünyesinde meydana gelen demografik patlamanın yarattığı baskılardır. İslamiyet'teki yüksek *doğum oranı, geçim derdine düşmüş ve iş arayan pek çok insanı İslam toplumlarının dışına* çıkmaya zorlamaktadır. Bu durum da Müslümanları ve onların kültürlerini diğer uygarlıklara mensup insanlarla giderek daha fazla temas kurmaya ve çatışmaya sevk eder.

Huntington, Batı'nın, özellikle de ABD'nin düşüşe geçmesinden kaygılı. ABD'nin ve aslında bütün toplumların giderek artan çoklu-uygarlıklı ya da çoklu kültürel karakter tarafından tehdit edildiği değerlendirmesini yapıyor. Ona göre, ABD'nin çöküşü kesinlikle Batı uygarlığının çöküşü demektir. Tek-uygarlıklı güçlü bir ABD olmaksızın Batı ona göre çok ufak bir şey olacaktır.

Huntington, Batı'nın ayakta kalabilmesi ve refah içinde olabilmesi için ABD'nin iki şey yapması gerektiğini ileri sürüyor. Birincisi, (çok-uygarlıklı olmak yerine) Batılı ülke kimliğini yeniden teyit etmelidir. İkincisi, dünyanın dört bir yanında Batı uygarlığının lideri olma rolünü yeniden teyit etmeli ve bu konuda yeniden iddialı olmalıdır. Batı uygarlığının, aslında bütün uygarlıkların kabulü ve bunun yeniden iddia edilmesi (ki bu aynı zamanda evrenselciliğin terk edilmesi demektir) Batı bünyesinde ve diğer bütün uygarlıklardaki çokkültürlülük anlamına gelir. Böylece Huntington, nihayet kültürel süreklilik ve uygarlıklar bünyesinde yer alan kültürel saflık noktasına gelmiş olur. Ona göre, en azından ideal anlamıyla, küreselleşme de önümüzdeki yıllarda uygarlıkların birbirleriyle paralel şekilde ve büyük ölçüde bağımsız bir biçimde varlıklarını sürdüreceği bir süreç olacaktır. Bu durum, uygarlığın, yani kültürün küreselleşme çağındaki öneminin yeniden onaylanmasını sağlayacaktır.

Huntington'ın kendine özgü ve son derece tartışmalı argümanlarının ötesinde, daha genel bir kültür teorisi bulunmakta ve bu da kültürün küresel akıntısına ve bu akıntı karşısındaki engellere dair bir içerik taşımaktadır. Genel bir düzlemde, kültürel farkçılık kültürel akıntıların önündeki engelleri ve bu engeller nedeniyle kültürlerin büyük ölçüde birbirinden nasıl ayrıldığını ve potansiyel bakımdan çatışma halinde olduğunu vurgular.

DİN

Huntington'ın uygarlıklarında dinin ve dinin güçlü kültürel karakterinin merkezi bir önem taşıyor olması verili bir durumdur; bu vesileyle bu konuyu ve küreselleşmeyle ilişkisini tartışmak isabetli olacaktır (Beyer 1994). Her ikisi arasındaki ilişki günümüz haberlerinde epey yer tutuyor (örneğin, dünyanın çeşitli yerlerinde Müslüman göçmenlere, onların giyim tarzlarına

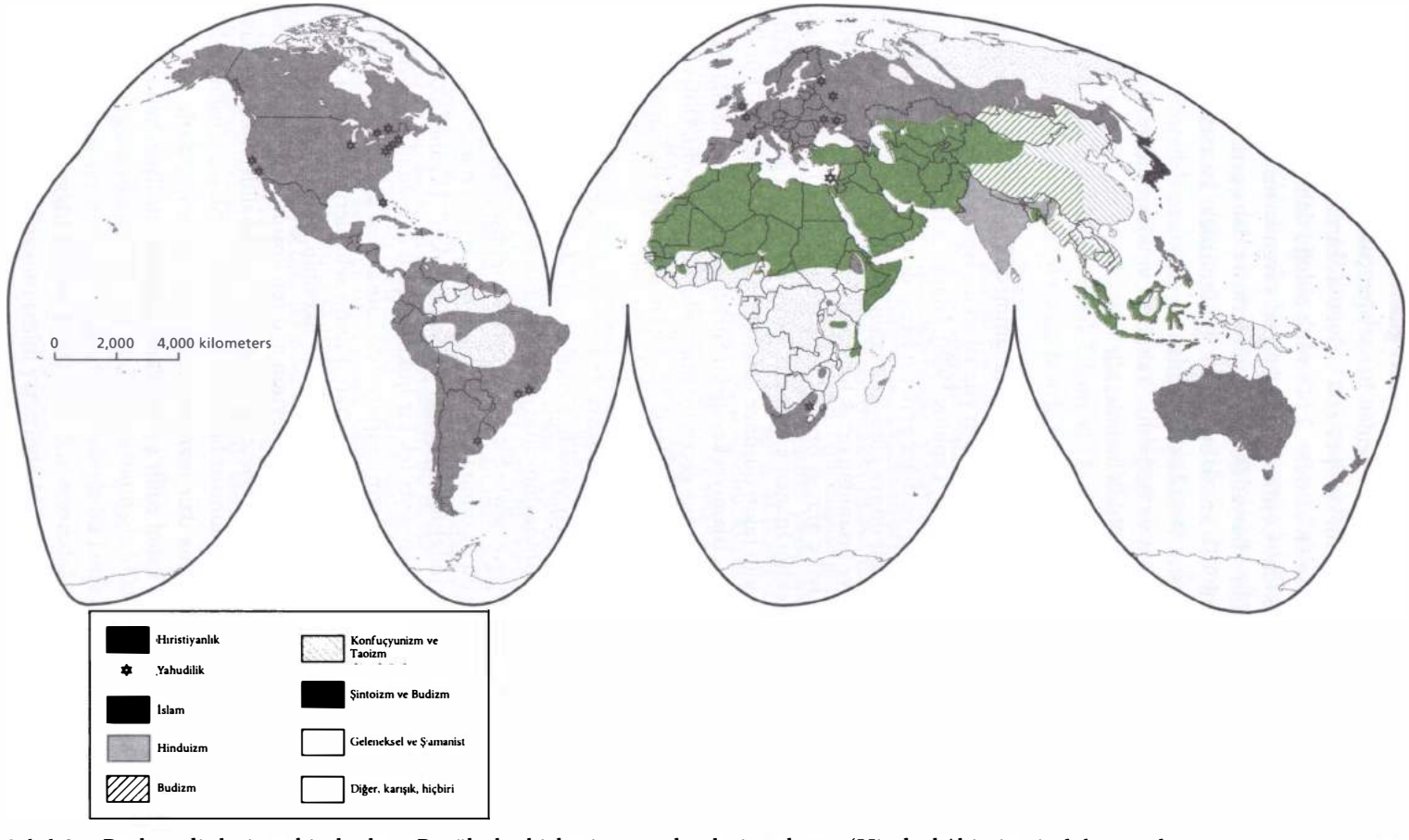
[özellikle kadınların başörtülerine ve çarşaflarına[6]] ve sayıları giderek artan ve her yerde görülen camilerine karşı tepkiler var). Ne var ki din hemen her şeyden çok daha önceleri zaten küreselleşmiş olduğundan, böyle bir ilişkinin de epey eski olduğu aşikârdır. Aslında, sadece dine ağırlık verildiğinde, küreselleşmenin en azından 2 bin yıllık olduğu dahi iddia edilebilir ve kuşkusuz, küreselleşme daha da eskidir. Çeşitli dinlerin küresel yaygınlaşması bakımından yeni olan hiçbir şey söz konusu değildir (dünyadaki hâkim dinlerin ve daha genelinde inanç sistemlerinin bir haritası için bkz. Şekil 9.1); ancak bu durum günümüzdeki küreselleşme çağında yeni bir boyut ve önem kazanmıştır. Burada odaklanılan şey de kurumsallaşmış dinler, özellikle Hıristiyanlık, İslamiyet, Hinduizm ve Budacılık, Yahudilik ve Mormonizm (Lechner 2007b: 1024-6) ve bunların küreselleşmeyle ilişkili biçimleridir.

İslamiyet

İslamiyet'in kurucusu, yedinci yüzyılda yaşamış olan Muhammed'dir. İslamiyet, Arabistan Yarımadası'nda doğmuş ve Muhammed'in ölümünden yüz yıl sonra İspanya ve Çin gibi uzak yerlere dek yayılmıştır (Arjomand 2007: 278-85; Lapidus 1988). İslamiyet'in kapsadığı topraklar dünyanın merkezi olarak görülmekteydi ve diğer yerlerin hepsi de ona tabi sayılmaktaydı. Yayılmasında en önemli unsur, evrensel bir dünya görüşüne sahip olmasıydı; Müslümanlar seçilmiş insanlar olarak addedilmiyordu ve insanlığın ortak bir kaderi söz konusuydu. Evrenselci görüşleri (örneğin Tanrı'nın herkese iyilik arayışı özelliği bahş etmiş olması), Müslümanları dünyanın her tarafına yayılmaları gerektiği inancına sevk etti. Böyle bir dünya görüşü bir yandan, dünyayı putperestlik ve hurafeler gibi rakip düşünce sistemlerinden kurtarma gibi küresel bir misyon doğurmuştu. Diğer yandan da, İslamiyet kendisini Hıristiyanlığı ve Yahudiliği yıkan değil, onlar üzerinde yükselen ve onların ötesine geçen bir inanç olarak görüyordu. Dolayısıyla "İslamiyet, kendisini diğer dinler arasında bir din olarak kavrayan, dünyanın ilk büyük dinsel uygarlığı" olmaktaydı (Keane 2003: 42).

İslamiyet'e inananlar ve orduları hem batıya (İspanya ve Fransa) hem de doğuya, yani Bizans, İran ve nihayet Hindistan ile Çin'e kadar yayıldı. Kendilerinin İslamiyet'in müjdeleyicisi olduğu ve kararlı şekilde inkâr edenler dışında dünyanın geri kalanının da bu müjdeyi hararetle beklediği inancıyla hareket ettiler. Böylece, şöyle bir inanç ortaya çıkmıştı: "İslamiyet dünya halkları arasında hüküm sürecektir ve bu da onun ya gönüllü bir şekilde veya manevi bir şevkle kabulü ya da (şiddetli direniş hallerinde) fetih yoluyla gerçekleşecektir" (Keane 2003: 42). Sadece tek bir Tanrı var olduğundan, dolayısıyla tek bir hukuk geçerli olduğundan, böyle bir görüşün –ve misyonun– ulus-devletleri ve onların sınırlarını dikkate alması söz konusu değildi.

Sonuçta, elbette İslamiyet'in büyük tutkuları boşa çıktı. Bunun sebeplerinden birisi, rakip dinlerin, özellikle Hıristiyanlığın, çabalarıydı. Diğeri de "*cihat* ilkesinin, yani Allah'a inanmayanlara ve düşmanlarına karşı Allah için mücadele görevinin nadiren koşulsuz bir biçimde öne çıkarılmasıydı" (Keane 2003: 43; Peters 1979). Böylece İslamiyet bütün muhalifleriyle uzlaşmayı arzuluyor ve bu da onun hırsları üzerinde olumsuz bir etki yaratıyordu. Dahası, Müslümanların nihai zaferin güvence altında olduğuna dair inançları nedeniyle, inanmayanlarla kurulan temaslar, ticari ilişkiler ve gidiş gelişler kabul edilir şeyler olarak değerlendiriliyor, hatta teşvik ediliyordu.

Şekil 9.1 Başlıca dinlerin etki alanları. Bu ölçekteki harita, mezhepleri ve hatta (Hindu hâkimiyetindeki Hindistan'da yer alan büyük Müslüman mevcudiyeti gibi) önemli dinsel azınlıkları sergileyemiyor. Tropik Afrika'da Hıristiyanlık yerel olmayan inançlar arasında ilk sıradadır. Konfüçyüsçülük ve Taoculuk da geleneksel anlamda birer din değil de inanç sistemidir. (Oxford University Press Inc. izniyle alındığı yer: H. J. de Blij, *Power of Place: Geography, Destiny, and Globalization's Rough Landscape* [2008]. Bölüm 3: The Fateful Geography of Religion, s. 58-9)

"Önemli olan, insanların algısal ufukları da dahil dünyayı bütün araçları kullanarak değiştirmekti; bu sayede genç-yaşlı, zengin-fakir, siyah-beyaz, erkek-kadın, Hıristiyan-Yahudi bütün insanlar İslamiyet'i evrensel bir din olarak kabul etme noktasına gelecekti" (Keane 2003: 43). Bu çabalar sonucunda ancak sınırlı bir başarı elde edilebildi (bunun sebebi Haçlılar ve uğradıkları yenilgilerden dolayı Müslümanların İtalya, İspanya ve Portekiz'i terk etmek zorunda kalmasıydı). Ancak bu tür çabaların tarihi, kendini İslamiyet'e adamış 1.2 milyar nüfusa sahip inanmış insan arasında güçlü bir şekilde hâlâ yaşatılıyor ve günümüzdeki mücahitlerin düşüncelerinin oluşumuna katkıda bulunuyor.

Günümüzde, Kuzey Afrika şeridi boyunca uzanan ülkeler, Ortadoğu'da ve Pakistan gibi doğunun daha uzak noktalarında yer alan ülkeler ağırlıklı olarak Müslüman'dır. Ayrıca İslamiyet, büyük ölçüde iş bulmak amacıyla göç etmiş insanlar aracılığıyla Batı'da da hızla yayılmaktadır. Bunlardan iyi bilinenleri, çeşitli Avrupa ülkelerinde, özellikle İngiltere'de bulunan İslami cemaatlerdir; ancak İslamiyet daha da yaygınlaşmış, hatta (Detroit'in İslami hayatın merkezi olduğu) ABD'ye ve Avustralya'ya dahi ulaşmıştır (Bouma 1997: 71-82). 11 Eylül sonrasında ise, bu durum dünyanın birçok yerinde gerilimlere yol açmıştır. Bunlardan en dikkat çekici olan ise, Hollanda'da, film yapımcısı Theo van Gogh'un öldürülmesinin ardından yaşanan öfke patlamasıdır (Hirsi Ali 2007). Ayrıca ulus-aşırı İslami cemaatleri de unutmamak gerekir. Bu yaygın topluluklar uluslararası örgütlenmeler ve internet aracılığıyla varlıklarını sürdürmektedir.

Hinduizm

Günümüz dünyasında yaklaşık 900 milyon Hindu var; ancak bunların çok büyük bir bölümü (yaklaşık 800 milyonu) Hindistan'da yaşıyor (Flood 1996; 2003). Hinduizm, "bir kurucu, inanç ve uygulamaların esaslarının yer aldığı bir başvuru kitabı ya da bir ibadethane" gibi herhangi bir dinde bulunan niteliklere sahip olmasa bile, genellikle bir din olarak kabul edilir (Madan 2007: 571). Bununla birlikte, Hinduizm altı kıtaya da yayılmış durumdadır. Bu yayılma, göçmenler ve gezgin din adamları aracılığıyla gerçekleşmiştir. Coğrafi olarak belli bir bölgede yoğunlaşmış olsa da, Hinduizm örneğin yoga'nın, Transandantal Meditasyon'un ve benzerlerinin yaygınlaşmasında olduğu üzere, "Dünyanın Doğululaşması"nın (bkz. Bölüm 3) önemli bir parçası haline gelmiştir. (Campbell 2007).

Budizm

Budizm, Hindistan'ın Ganj Nehri havzasında MÖ altıncı yüzyıl civarında ortaya çıkmış ve üç yüzyıl sonra da ulus-aşırı bir etki kazanmaya başlamıştır (Taylor 2007: 108-13). Günümüz dünyasında 230-500 milyon arasında Budist bulunuyor; ancak bunların büyük bir çoğunluğu Asya'da yaşıyor (en fazla sayıda Budist'in yaşadığı Çin'in ardından Japonya geliyor). Öte yandan, Budizm yerkürenin her yanına da yayılmış durumdadır (Prebish ve Baumann 2002). Aslında, Budizm pek çok türevini üretmek suretiyle çeşitli yollardan da yaygınlaşıyor (hatta "siber-Budizm" bile söz konusu); böylece birçok Budizm'den söz etmek mümkün. Öyle ki, Taylor'un "Dünyanın 'McBudistleşmesi'nden şüpheleniyorum" demesine neden olan birçok çeşidi de var (Taylor 2007: 111). (Öte yandan başka dinler bakımından da 'McDonaldlaştırma' ilgi çekiyor; John Drane'in [2000] *The McDonaldization of the Church* adlı kitabı buna örnek gösterilebilir.)

Ancak Budizm açısından başka bir olasılık, onun düşüşe geçmiş olmasıdır; hatta bu eğilim kendini özellikle Japonya'da ortadan kalkmak şeklinde gösteriyor. Japonlar cenaze törenlerinde

Budizm'e bağlı kalıyor gibiler (Japonya'da buna genellikle "Budizm cenazesi" deniyor [Onishi 2008: A6]); ancak başka amaçlar söz konusu olduğunda (örneğin evlenme törenlerinde) tercihlerini başka dinlerden yana (örneğin Şintoizm, Hıristiyanlık) kullanıyorlar. Ne var ki cenaze törenlerinde bile Budizm'e artık pek rağbet edilmiyor. Bu törenleri Budist tapınaklarda (ya da evde) yapmak yerine artık pek çok Japon, (Budist rahip temin edebilen) cenaze evlerini tercih ediyor. Bazıları da, bütünüyle yakma işlemini seçerek cenaze törenlerinden kaçınmış oluyor. Tapınaklar başka bakımlardan da işlevsizleşiyor; gerçi bunda başka faktörler de söz konusu (örneğin, nüfus giderek yaşlanıyor). Başrahiplerden birisi bu konuda şöyle diyor: "Japon Budizm'i artık faal olmak bir yana sönüp gitme noktasındadır" (alıntı yapılan yer: Onishi 2008: A6).

Hıristiyanlık

Hıristiyanlık (bunun da 2 milyar civarında inananı var), günümüz dünyasında en hızlı büyüyen iki dinden birisidir (diğeri de İslamiyet) (Garrett 2007: 139-44; Jenkins 2002). Hıristiyanlık, İsa'nın ölümünden sonra bütün Ortadoğu'ya yayıldı. Roma İmparatorluğu bünyesinde büyüdü ve yaygınlaştı; Roma'nın ünlü "gerileme ve çöküş" döneminde (Roma'daki yolsuzluk ve beceriksizlik gibi iç sorunlar ve "barbarlar" tarafından yapılan dış saldırıların yanı sıra) önemli bir faktör oldu (Gibbon 1998). İmparator Konstantin Roma'da dinsel hoşgörüyü egemen kıldı ve kendisi de Hıristiyanlığı kabul etti. Roma İmparatorluğu'nda Hıristiyanlığın açılım yapmasını sağladı ve Konstantinopol şehrini esas alarak Batı'daki (Pelikan 1971) Latince konuşan Roma Katolik Kilisesi (Casanova 1997: 121-43) ile Doğu'daki (Pelikan 1974) Yunanca konuşan Doğu Ortodoks Kilisesi (o sıralar Doğu'da, Batı'dakilerden daha fazla Hıristiyan yaşıyordu) arasındaki bölünmeye neden oldu (resmi bölünme 1054 yılında meydana geldi ve günümüze dek devam etti). Bu bölünme sırasında, Hıristiyanlık zaten çoktandır dünyanın "Hıristiyanlaştırılması" yönelimi taşıyan bir din haline gelmişti. Haçlılar ise Hıristiyanlaştırma ve daha genelinde küreselleşme tarihindeki başlıca olaydı. Haçlı Seferleri 1095 yılında, resmi bölünme meydana geldikten kısa bir süre sonra başladı. Haçlılar Kutsal Toprakları, MS 638 yılında Kudüs'ü ele geçirmiş olan Müslümanların (ve başkalarının) elinden kurtarmayı amaçlıyordu. Bu durum günümüzde bile Müslümanlar açısından yakıcı bir sorun olarak durmaktadır; örneğin ABD Başkanı George W. Bush 11 Eylül terörist saldırılarından hemen sonra yaptığı konuşmasında "Haçlılar" sözünü kullandığında bu söz Müslümanlar üzerinde bir yıldırım etkisi yaratmıştır.

Genel olarak Hıristiyanlık, günümüzde hâlâ küresel düzlemde gelişmekte ve yayılmaktadır. Avrupa'da söz konusu olan gerileme, Güney Asya, Afrika ve Latin Amerika'da yaşanan güçlü bir büyümeyle telafi ediliyor (Coleman 2007: 1037-41). Bu bölgeler uzak olmayan bir gelecekte Hıristiyanlığın merkezi olacaktır; küresel Güney, Hıristiyanlığın da hâkim gücü olacaktır (Jenkins 2002).

Latin Amerika'daki büyüme öylesine güçlüdür ki, 2050 yılı itibariyle dünyadaki Hıristiyanların yüzde 80'inin İspanyol kökenli olacağı tahmin edilmektedir. Güney Hıristiyanlığı, genel olarak Kuzey'de bilinen ve uygulanan Hıristiyanlıktan farklıdır. Bir yandan, "daha Pentekostal, ahlaki bakımdan muhafazakâr ve evanjelik" özellikler taşır (Garrett 2007: 143). Diğer yandan, nitelik itibariyle radikal olmasa bile daha liberal olan, ekonomik açıdan yoksullara ve ezilenlere yardımcı olma eğilimindeki *kurtuluş teolojisi* de Güney'in ana kaynağı ve merkezi olmayı sürdürür. Kurtuluş teolojisi, 1950'lerde ve 1960'larda ortaya çıkmış ve 1960'lardan 1980'lere kadar dünyanın birçok yerine yayılmıştı. Ancak, o zamandan bu yana büyümesi Vatikan'ın muhalefeti nedeniyle bir ölçüde de olsa yavaşladı (Alves 1969; Segato 2007: 739-43).

Öte yandan şunu da unutmamak lazım ki, Hıristiyanlık sadece Avrupa'dan dışarıya yönelmedi; tersi de oldu ve Hıristiyanlığın yeni türevleri de buraya geldi. Çokyönlülük, Hıristiyan Pentekostalizm söz konusu olduğunda özellikle önemlidir; bu hareket yirminci yüzyıl başlarında, ABD'de özellikle siyah ve beyaz yoksulların Los Angeles'ta canlandırmasıyla başladı. Pentekostalizm dünya çapında hızla yaygınlaştı (Martin 2002) ve birbiriyle yayınlar, konferanslar, elektronik medya ve seyahatler aracılığıyla bağlantı kuran pek çok çeşidi ve yerelleşmiş biçimi ortaya çıktı. Şimdi, artık dünyadaki en büyük ve en hızlı gelişen Hıristiyanlık kimlikleri arasında ikinci sırada yer alıyor; kendisine bağlı 150 ila 400 milyon arasında müridi var. Yani, Katoliklik dışında bütün Hıristiyanlık biçimlerini büyüklük itibariyle aşmış durumdadır. Özellikle Asya, Afrika ve Latin Amerika'da çok büyük bir gelişme sağlamıştır (Lechner ve Boli 2005). Aslında, merkezi de bu coğrafi bölgelerde bulunuyor. Buradan yola çıkan misyonerler ABD ve Avrupa'ya gidiyor.

Ayrıca şunu da unutmamak lazım ki, kurumlaşmış dinin yaygınlaşması da küreselleşmenin diğer kurumları ve özellikleriyle bağlantılıdır. Sözgelimi, Hıristiyanlığın altıncı yüzyıldan on sekizinci yüzyıla kadar yaygınlaşması, Avrupalı politik güç ve etkilerin yaygınlaşmasıyla yakından bağlantılıydı.

Yahudilik

Yahudilik, dünya dinleri arasında en küçük olanlardan birisidir; dünyada sadece 13 milyon kişi kendisini Yahudi olarak adlandırır (Ben-Sasson 1976; Goldberg 2007: 690-3; Neusner 1992). Ancak pek çok nedenden ötürü, Yahudiliğin önemi hem tarihsel açıdan hem de bugün için, bu sayıların ifade ettiğinin çok ötesindedir. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında dünyada 12 milyon Yahudi vardı. Bunlar da Ortadoğu'dan göç etmiş ve Diaspora'yla [Yahudilerin sürgünden sonra dünyaya yayılması] (bkz. Bölüm 11) dünyanın pek çok yerine küçük topluluklar halinde dağılmışlardı. Eskiden beri Yahudiler en fazla Avrupa'da yoğunlaşmaktaydı; ancak Kuzey Amerika'ya ve ayrıca (o zamanlar Osmanlı kontrolündeki) İsrail'e de yeni göçler başlamıştı. II. Dünya Savaşı'na kadar dünyadaki Yahudilerin sayısı 16 milyonu bulmuştu; ancak Holocaust [Yahudi Soykırımı] nedeniyle Yahudi nüfusu 10 milyon civarına indi. 1948 yılında İsrail'in kurulması Yahudiler için önemli bir dönüm noktasıydı. Şimdi, çoğu Yahudi olan İsrail'in nüfusu 5 milyonu aşmış durumdadır. Yahudilerin yoğun olarak bulunduğu bir başka ülke de ABD'dedir; günümüzde 13 milyon civarında olan Yahudilerin dörtte üçü ABD'de ve İsrail'de yaşıyor; sadece 2 milyonu başka yerlerde (özellikle Avrupa'da) bulunuyor. Yahudilerin dünyanın her tarafına yayılması, Siyonizm (İsrail'in kurulmasına katkıda bulunmuştu), Holocaust, anti-Semitizm ve Filistin konusunda İsrail ile Müslüman komşu ülkeler arasındaki mevcut ve bitmek bilmeyen çatışmalar, Yahudiliğin taşıdığı büyük küresel önemi yaratan faktörlerden sadece birkaçıdır.

Mormonluk

Başlıca dünya dinleri, örneğin Roma Katolikliği ve İslamiyet, herkes tarafından bilinir; ancak Mormonluk ya da Hazreti İsa'nın Çağdaş Azizleri Kilisesi benzeri çeşitli küçük dinler de günbegün yaygınlaşıyor.

Mormonluk, on dokuzuncu yüzyılda ABD Salt Lake City'de kuruldu ve 1960 yılında 2 milyondan daha az üyeye sahipti; ancak şimdi bu sayı yaklaşık olarak 13 milyona çıkmış durumda. Bir zamanlar sadece bir Amerikan diniydi, günümüzde ise ABD dışında daha fazla üyesi (7 mil-

yon civarında) bulunuyor: 178 ülke ve bölgede 8,400 kilise ve toplanma yerine sahip. 1978 yılına kadar siyahların rahip olması yasaktı; fakat günümüzde Afrika'da da hızla gelişiyor ve burada şimdi 250 bin civarında üyesi var (Jordan 2007: Al, A13).

Mormonluğun dünya çapında yaygınlaşması sadece küreselleşme için bir örnek teşkil etmiyor; bu durum aynı zamanda çeşitli küresel süreçlerin de bir sonucu. Birincisi, Mormonlar interneti, özellikle onun ünlü web sitesi www.mormon.org'u yoğun şekilde kullanıyor. İkincisi, genel merkezlerinden yapılan ayinler uydu aracılığıyla dünyanın her tarafına yayılmış 6 bin kilisesinde yayımlanıyor. Üçüncüsü, küresel ve küreselleşen dinlerin geleneksel yollarını izliyor; dünyanın dört bir yanına on binlerce misyoner gönderiyor.

Mormonluğun küresel düzlemde bu ölçüde yaygınlaşması ve kabul görmesi, onun mezhep benzeri niteliğinden ve dünyanın pek çok yerindeki kültürler tarafından kolayca benimsenmesi mümkün olmayan alışılmadık uygulamalarından ötürü özellikle önemlidir. Bu durum, özellikle poligami açısından geçerli; çünkü kilise tarafından yasaklanmış olsa da pek çok insanın aklına artık Mormonluk dendiğinde bu uygulama geliyor.

Mormonlar, kendi geleneksel faaliyetlerini ve uygulamalarını, ABD'dekilerle benzer ayinlerin yapıldığı diğer ülkelere taşıyorlar. Dahası, kilise, ölümden sonra da bir arada kalabilmesi için "mühürlenmiş" bir aileye sahip olmak gibi uygulamaları da beraberinde getiriyor. Daha da tuhaf olanı, Mormonlar'ın gelirlerinin onda birini kiliseye verdikleri "öşür"[7] uygulaması.

İşte bu şekilde, Mormonluk çeşitli yollardan aşikâr olarak küreselleşmiştir ve diğer dinler gibi yerel gelenekleri ve gerçeklikleri de benimsemiş değildir. Sözgelimi, çok daha hızlı yaygınlaşan Pentekostalizm'den farklı olarak Afrika'daki Mormonluk Pazar ayinlerine çeşitli yerel gelenekleri (örneğin Afrika davulu ve dansı) dahil etmez. Nijerya'ya gitmiş ve orada bir Nijeryalıyla evlenmiş olan bir Mormon şöyle diyordu: " 'Dünyanın neresine giderseniz gidin ayinler aynıdır... Lagos'taki binalar, vaftizler, ayinler ve ilahiler Amerika Birleşik Devletleri'ndekilerle neredeyse özdeşti" (Jordan 2007: A13). Dünyanın başka yerlerinde dua edenler Salt Lake City'deki ayinleri uydu aracılığıyla izlerken, kendi ayin ve vaazlarının da benzer olduğunu görebiliyor.

KÜLTÜREL MELEZLEŞME

Küresel melezleşme: Benzersiz bileşimlere yol açan kültür karışımları.

Kültürel melezleşme, küresel ya da yerel olanın bütünleşmesi dışında, küreselleşmenin ve yerel ya da küresel kültüre indirgenemeyen yeni ve benzersiz melez kültürlerin üretiminin bir sonucu olarak kültürlerin karışmasını ifade eder (Cvetkovich ve Kellner 1997. Bu perspektifte, ağırlık noktası, süregelen küresel homojenleşmeye değil de heterojenleşmeye işaret eden yeni ve farklı melez biçimleri üretmek için çeşitli yerel gerçeklikler üzerinde yer alan küresel süreçlerin bütünleşmesine kayar. Melezleşme, pek çok farklı yerellikte artmasa da devam eden, yeni kültürel gerçeklikleri ortaya çıkaran derinlemesine yaratıcı bir süreç olması nedeniyle, küreselleşmedeki son derece olumlu, hatta romantik bir görüştür.

Küyerelleşme [*glocalization*], kültürel melezleşmenin[8] özüne inen ve küreselleşmeyle ilgili birçok çağdaş teorisyenin küresel süreçlerin asli niteliği olarak gördüğü bir kavramdır (Giulianotti ve Robertson 2007a: 133-52). **Küyerelleşme**, küresel ve yerel olanın, farklı coğrafi alanlarda benzersiz sonuçlar doğuracak şekilde birbirinin içine girmesi olarak tanımlanabilir.

Roland Robertson'ın çalışmasından (Friedman 1994; Robertson 2001: 458-71) hareketle, küresel-yerelleşmeyi vurgulayanların benimsediği küreselleşme perspektifinin asli unsurları şunlardır: Dünya daha çoğulcu hale geliyor (küresel-yerelleşme teorisi dünya bölgelerindeki ve bunlar arasındaki farklılıklar konusunda son derece hassastır); küresel-yerelleşmiş bir dünyada bireyler ve yerel gruplar uyum sağlama, yenilenme ve hareket kabiliyeti bakımından daha büyük güce sahiptir (küresel-yerelleşme teorisi bireyleri ve yerel grupları önemli ve yaratıcı unsurlar olarak değerlendirir); toplumsal süreçler ilişkiseldir ve koşullara bağlıdır (küreselleşme, milliyetçi tahkimatlardan kozmopolit buluşmalara uzanan çeşitli tepkileri kışkırtır, bunlar da küresel-yerelleşmeyi doğurur); metalar ve medya (bir bütün olarak) zorlayıcı *değil* de dünyanın küresel-yerelleşmiş bölgelerinde birey ve grup oluşumlarında kullanılacak malzemeyi sağlayan şeyler olarak görülür.

Küresel-yerelleşme: Farklı coğrafi alanlarda benzersiz sonuçlar doğuracak şekilde küresel ve yerel olanın birbirinin içine girmesi.

Hem küresel-yerelleşme hem de kültürel melezleşmenin daha kapsamlı incelenmesi açısından, bunlarla yakından ilgili bazı kavramların (ve ilgili örneklerin) tartışılmasında yarar var (Canclini 1995; Nederveen Pieterse 2004a). Elbette, tek başına **melezleşme**, çoğunlukla küreselleşmeyle bağlantılı görülen *tekbiçimciliğe* yönelik bir eğilime karşıt olarak küresel ve yerel olanların benzersiz karışımlarıyla alakalı giderek artan bir farklılığı vurgulayan türden bir kavramdır. Kültürel bir melez, dünyadaki bölgelerin ve/veya farklı kültürlerin iki ya da daha fazla unsurunun bileşimini içerir. Melezleşme (ve heterojenleşme, küresel-yerelleşme) konusunda şu tür örnekler verilebilir: Thai boksu yapan Faslı kadınları izlemek üzere Amsterdam'a giden Ugandalı turistler; Suudi Arabistanlı bir şahsın sahibi olduğu Londra'daki bir kulüpte çalışan Güney Amerikalı bir orkestranın çaldığı Asya rap müziğini izleyen Arjantinliler; İrlanda simidi, Çin böreği, Yahudi pizzası gibi karışımları gündelik hayatlarında tüketen Amerikalılar... Şurası açık ki, bu türden melezlerin listesi uzundur ve artan melezleşmeyle birlikte de çoğalmaktadır. Elbette bunun tersi de, Amerika'da hamburger, Fransa'da kiş (omlet), Japonya'da suşi yemek gibi tek düze deneyimlerdir.

Melezleşme: Dışsal ve içsel akıntıların karşılıklı etkileşime girmesi ve kendi unsurlarını bir araya getirmek suretiyle benzersiz bir kültürel melez yaratması.

Yine küresel-yerelleşmeyle yakından alakalı bir başka kavram da **creolization/dilde yerlileştirme**'dir (Hannerz 1987: 546-59). "Creole" *[yaratılmış] kavramıyla genellikle karışık ırklardan insanlar kastedilir*; ancak önceden birbiriyle uyumsuz olan dillerin ve kültürlerin bir bileşimini içeren dil ve kültüre ilişkin "creolization" ise dilde yerlileştirme düşüncesinin karşılığı haline gelmiştir (Cohen 2007: 369-84).

Dilde yerlileştirme [*creolization*]: Daha önceden birbiriyle uyumsuz olan dillerin ve kültürlerin bileşimi.

Yukarıdaki kavramların hepsi, küresel-yerelleşme, melezleşme, creolization/dilde yerlileştirme, burada kültürel melezleşme başlığı altında tartıştığımız konuya ilişkin okura bir bilgi vermiş olmalı; aşağıdaki örnekler de ayrıca buna katkıda bulunabilir.

MÜSLÜMAN İZCİ KIZLAR

ABD'deki melezleşmenin ilginç bir örneği, tipik bir Amerikan kuruluşu olan İzci Kızlar'a katılan Müslüman kızlardır (Sarroub 2005) (İzci Erkekler'e Müslümanların katılımı daha az önem taşır) (MacFarquhar 2007: Al, A22). Müslüman kızlar, Müslüman giyim tarzının gerektirdiği başörtüsünün yanı sıra artık (üzerlerinde Amerikan bayrağı, birlik numarası ve izcilik brövesi olan) İzci Kız fularları da takıyor. İzci Kız giysileri de, Müslüman kızlar Müslüman olmayanlarla temas kurduğunda ortaya çıkabilecek gerilimi azaltacak gibi görünüyor. Açık havada karınlarını doyururken, sosisli sandviç ve sıcak çikolatalı bisküvi yiyorlar; ancak bu tür yiyecekler İslami kurallara uygun hazırlanıyor (yani domuz etinden değil dana etinden yapılmış sosisler yeniyor). Ramazan ayında orucunu sosis ve sıcak çikolatalı bisküvi ile açan bir İzci Kız şöyle bağırmıştı: "Bu harika bir şey!.. Orucumu açmamın çok hoş bir yolu" (alıntı yapılan yer: MacFarquhar 2007: A22). Bir başkası da, Allah'ın adlarını Arap harfleriyle yazmış olduğu ve kendisini cinlerden ve kötülüklerden koruyacak bir Kur'an ayeti ezberlemiş olduğu için üzerinde Bismillah (Allah'ın adıyla) yazan bir kurdele kazanmıştı. (Bu türden dinsel nişanlar ABD'deki İzci Kızlar arasında verilmez; ancak özel gruplar tarafından verilince onaylanır.) Öte yandan bu kızın en sevdiği ödül ise kendisine "vücudunu göz alıcı hale getirmeyi, hangi renklerin göze hoş geldiğini ve tırnaklarını temizlemeyi" öğrendiği için verilmiş olanıydı (alıntı yapılan yer: MacFarquhar 2007: A22).

Aynı zamanda, özellikle bir grubun ağırlıklı olarak ya da tamamen Müslümanlardan oluştuğu durumlarda, İzci Kızlar da Müslümanlara uyum sağlamaktaydı. Müslümanların çoğunlukta olduğu bir grupta İzci Kız Yemini şöyleydi: "İnsanlara yardım etmek İzci Kız yasasına uygun yaşamak için, Allah'a ve ülkeme hizmet edeceğime şerefim üzerine yemin ederim" (alıntı yapılan yer: MacFarquhar 2007: A22).

SALSA

Bir Latin Amerika ihracı olan salsa, küresel bir dans çılgınlığı haline geldi. Dünyanın her tarafına ihraç edildikçe, bu dans da farklı coğrafi bölgelerde farklı şekilde yapılmaya başlandı. Aslında, Latin Amerika ülkeleri arasında bile bu dans önemli farklılıklar göstermektedir. Küba'da bu dans "canlı ve atletik bir şekilde, daha çok saat yönünde dönülerek" yapılırken, Porto Riko'da "dansçıların daha doğrusal bir şekilde, sanki bir patikadaymışçasına ileri geri hareket ettiği New York tarzı" tercih ediliyor. Kolombiya ve Venezüella'da ise, "geri adımların daha fazla olduğu, daha abartısız el hareketlerinin yapıldığı ve Kübalı dansçıların pek sevdiği karmaşık omuz titretmelerinin daha az kullanıldığı, yani daha kısıtlı, zarif bir tarz" söz konusu (*Economist* 2008: Mart 27 ["Selling Rhythm to the World"]). Dolayısıyla, salsa'nın sadece dünya çapında değil Latin Amerika'da bile küresel-yerelleşmiş olduğu söylenebilir.

APPADURAI'NİN "GÖRÜNÜŞLERİ"

Arjun Appadurai'nin *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization* (1996) adlı kitabı küresel akıntılar kavramına vurgu yapmaktadır; 1. Bölüm'de de gördüğümüz üzere, bu kavram ve bunlar arasındaki ayrımlar kitabımızın da en önemli kavramlarıdır. Bu akıntılar ve ayrıştırıcılar dünyanın her yerinde benzersiz kültürel gerçekliklerin, kültürel melezlerin ortaya çıkmasına yarar.

Appadurai beş küresel akıntıyı tartışma konusu yapıyor: *etno-görünüşler, medya-görünüşler, tekno-görünüşler, finans-görünüşler* ve *ideolojik-görünüşler*. Burada *-görünüş* [*-scape*] ekini kullanması Appadurai'ye, bu süreçlerin akışkan, düzensiz ve değişken olduğunu ve dolayısıyla homojenleşme değil de heterojenleşme fikriyle tutarlı olduğunu ifade etme imkânı veriyor. Bu görünüşlerden çok sayıda olması ve bunların belli ölçülerde birbirinden bağımsız hareket etmesi ve muhtemelen birbirleriyle çatışma içinde dahi bulunması gerçeği, bu perspektifi aynı zamanda kültürel farklılık ve heterojenlik olgularına vurgu yapan perspektiflerle uyumlu kılıyor. Dahası bu görünüşler, bireylerden yakın temas halindeki gruplara, ulus-altı gruplardan çokuluslu şirketlere ve hatta ulus-devletlere dek uzanan çok farklı unsurlar tarafından çok farklı şekillerde yorumlanıyor. Ve bu görünüşler, sonuç olarak, bireyler ve gruplar tarafından kendi öznel yorumları zemininde yönlendiriliyor. Bir başka deyişle, bunlar hayali dünyalardır ve hayal kuranlar da bu dünyaları kontrol edenlerden burada yaşayan ve gezinenlere dek uzanır. Güç elbette bunları kontrol edenlerde ve onların hayal dünyalarında yatar; ancak bu bakış açısı, bu görünüşlerde sadece yaşamakta olanlara ya da bunlardan geçip gidenlere de bunları yeniden tanımlama ve sonuçta saptırma gücünü verir.

Etno-görünüşler: Gezgin bireylerin ve grupların yer değiştirme hakkındaki gerçek hareketleri ve hayalleri.

Appadurai'nin düşüncesinin merkezinde yukarıda sözü edilen beş görünüş yer alıyor. **Etno-görünüşler**, içinde giderek daha fazla yer aldığımız sürekli değişen dünyada çok önemli bir role sahip olan akışkan, hareket halindeki bireyleri ve grupları (turistler, mülteciler, misafir işçiler) içeriyor. Bu durum, hareketli olmaya dair düşlerin yanı sıra gerçek hareketleri de kapsıyor. Dahası, sürekli değişim halindeki dünyada, insanlar hayallerinin uzun süre gerçekleşmeyişine katlanamıyor ve bu yüzden kendilerini bu türden hareketli hayallerini diri tutmak zorunda hissediyorlar.

Tekno-görünüşler: Dünyanın etrafında serbestçe ve hızla dolanan teknolojinin ve geniş bir yelpazedeki malzemelerin akışkan, küresel yapılandırması.

Tekno-görünüşler de yüksek ve basit, mekanik ve bilişimsel teknolojilerin (bkz. özellikle Bölüm 10), ayrıca, bir zamanlar pek de mümkün olmayan (en azından öyle sanılan) ama artık dünya etrafında ve sınırlar arasında çok hızlı ve serbest hareketlere sahip geniş bir yelpazedeki malzemenin (dosyaların internetten indirilmesi, e-mail) sürekli akışkan küresel yapılandırmasıdır.

Finans-görünüşler, muazzam miktarlarda paranın ülkeler arasında ve dünya etrafında meta spekülasyonları, döviz piyasaları, ülke borsaları ve benzerleri aracılığıyla büyük bir hızla hareket ettiği süreçleri içerir. 2007 sonunda başlayan ve dünya çapında hızla yayılan küresel çöküntü olmasaydı, bu görünüş daha da önemli görülebilirdi.

Finans-görünüşler: Ulus-devletler arasında ve dünya çapında muazzam miktarlarda paranın hareket ettiği süreçler.

Medya-görünüşler hem dünya çapında bilişim üretme ve iletmedeki elektronik kapasiteyi hem de bu medyanın yarattığı ve yayımladığı dünya görüntülerini içerir. Burada söz konusu olan, çevrimiçi "blog" yazanlar, CNN gibi kurumlara haber sağlayan profesyonel olmayan gazeteciler, küresel film yapımcıları ve dağıtıcıları, televizyon kanalları (ki SkyNews önemli bir örnektir) ve gazeteler ile dergilerdir.

Medya-görünüşler: Küresel olarak bilişim ve görüntü üretme ve iletme kapasitesi.

İdeolojik-görünüşler de medya-görünüşler gibi bir dizi görüntüdür. Ancak, bunlar büyük ölçüde ya devletler tarafından kendi ideolojileri doğrultusunda üretilen görüntülerdir ya da iktidarda olanları alaşağı etmeyi veya en azından iktidardan pay kapmayı amaçlayan hareketler tarafından üretilen karşıt-ideolojiler ve görüntülerdir.

İdeolojik-görünüşler: Asıl olarak politik karakterdeki görüntü akışları.

Appadurai'nin görünüşleri hakkında özellikle üç şeyi akılda tutmak gerekir. Birincisi, bunlar herhangi bir ulus-devletten kısmen ya da bütünüyle bağımsız küresel süreçler olarak değerlendirilebilir. İkincisi, küresel akıntılar bu görüntülerde ortaya çıkmakla kalmaz aynı zamanda bunlar bünyesinde ve bunlar arasında *ayrımlara* da yol açar. Böyle bir ayrıma örnek olarak, Japonların fikirlere (ideolojik-görünüşlere, medya-görünüşlerine) açık olma eğilimlerine rağmen göçmenliğe (en azından etno-görünüşlerinden birine) karşı olmalarından ötürü kötü nam salmaları gösterilebilir. Daha genelinde, bazı görünüşlerin serbestçe hareket etmesi, başkalarının engellemesi yüzünden farklılık kazanabilir. Bu alandaki incelemelerin, bu türden ayrışmalarla ve bunların küreselleşmede yarattığı sonuçlarla uyumlu olması gerekir. Üçüncüsü, coğrafi bölgeler de bu beş görünüşten farklı şekilde etkilenecektir ve bunların yarattığı ayrımlar da kültürler arasında önemli farklılıklara yol açacaktır. Görünüşler ve bunların ayrımlarına yapılan vurgu, küreselleşme üzerine yapılan çalışmaları birçok benzersiz yöne sevk eder. Ancak, burada önem taşıyan nokta, böyle bir odaklanmanın melezleşme teziyle aynı doğrultuda olmasıdır.

KÜLTÜREL ÇAKIŞMA

Kültürel çakışma: Kültürler benzer küresel akıntıların çoğuna tabidir ve giderek daha benzer bir şekilde gelişmeye yatkındır.

Farkçılık, kültürler arasındaki süregelen farklık anlayışından kaynaklanırken, melezleşme de küresel olan ile yerel olan arasındaki karşılıklı etkileşimden kaynaklanan farklılıkları vurgular; **kültürel çakışma** ise küreselleşmenin dünya çapında giderek artan bir aynılığa yol açmaya yatkın olduğuna ilişkin bir anlayışa dayanır. Bu bakış açısını destekleyenler, küreselleşmenin, özellikle de küresel kültür akıntılarının ve bu akıntılar karşısındaki engellerin görece zayıf olmasının bir sonucu olarak, kimi zaman çarpıcı şekilde, kültürlerin de değiştiği değerlendirmesini yapar. Buna göre, dünya kültürleri giderek ya da en azından belli ölçülerde ve bazı bakımlardan benzer hale gelmektedir. Küresel asimilasyonun, dünyadaki hâkim gruplar ve toplumlardan yana geliştiği yönünde bir değerlendirme eğilimi de söz konusudur.

Bu bölümde tartışılmakta olan farklı bakış açıları gerçekten de kültürel çakışma konusuna ağırlık veriyor; ancak bunların sadece küreselleşmede ortaya çıktığını ya da yerel kültürlerin (Wherry 2008) tamamen yok olması gerektiğini ya da kimi asli tarzların da değişmek zorunda olduğunu iddia *etmiyor*. Küreselleşme, genellikle yerel gerçeklikler karşısında üstün gelse ve hatta bunları çarpıcı şekilde değiştirse de, bu gerçeklikler çoğu kez şu ya da bu biçimde ayakta kalır.

Bunun örneklerinden birisi, Mumbai'de [eski adıyla Bombay] işçilere evlerinde hazırlanan yemeklerin teslim edilmesidir (bu şehir 25 milyon nüfusa sahip bir metropoldür). Bunu sağlayanlar için kullanılan isim ise *dabbawallas*'tır (*dabba* yiyecek kutusudur ve *walla* da bunları taşıyan insanlardır) (Kai 2007: Cl, C7). Bu sistem şu şekilde işlemektedir:

> *Walla*'lardan oluşan bir ağ, kutuları müşterilerin evlerinden ya da sipariş üzerine yemek pişiren insanlardan toplar ve sonra bu yemekleri yerel demiryolu istasyonuna götürür. Burada, kutular Mumbai merkezindeki farklı istasyonlara götürülmek üzere elle tasnif edilir ve ardından gidecekleri yere taşınmak üzere yeniden tasnif edilir. Yemekler yenilip bitirildikten sonra bu hizmet tersine işler ve boş kutular tekrar evlere götürülür. (Kai 2007: C7)

Kutuların üzerindeki renkli işaretler çok büyük önem taşır; çünkü bunlar *walla*'lara yemeğin nereden geldiğini, hangi tren istasyonlarına gitmesi gerektiğini ve sonuç olarak nereye ulaşacağını anlatır. Bu kutular doğru istasyonlara ulaştığında, açılır, tasnif edilir, tahta arabalarla taşınır ve her alıcıya elden teslim edilir. Yemeği teslim alan müşterilerden birisinin karısı şöyle diyor: "Hızlı bir yarışın olduğu şu dünyada, eski moda, ucuz *dabbawalla* sistemi ayakta kalmış ender şeylerden birisidir" (alıntı yapılan yer: Kai 2007: C7).

KÜLTÜR EMPERYALİZMİ

Kültür emperyalizmi fikriyle, bir ya da daha fazla kültürün kendisini başka kültürlere, az çok bilinçli bir şekilde, dayatması kastedilir; böylece yerel kültürler bir bütün olarak ya da çoğu kez kısmen tahrip olur. Günümüz dünyasında yerel kültürel pratiklerin dünyanın başka yerlerinden, özellikle de Kuzey'den Güney'e doğru, gerçekleşen kültür akıntılarıyla tehdit edildiği, hatta tahrip edildiği pek çok kültür emperyalizmi örneği görmek mümkün.

Hintli sari dokumacıları

Küreselleşmenin bir sonucu olarak yok olma tehdidi altındaki geleneksel zanaatlardan birisi, Hindistan'daki ipek sari dokumacılığıdır (Wax 2007: A1, A17). Bu ipek sariler elde dokunmaktadır ve her birinin tamamlanması iki ay kadar bir zaman alabilir. Yeşil ipek üzerine altın iplikle işlemelerin (yapraklar, filler ve kuşlar) yapıldığı tasarımlar bunlar arasında yer alır. Günümüz Hindistan'ında, yaklaşık bir milyon sari imalatçısı vardır ve bunlar (kökleri Batı kültüründe bulunan teknolojilere ait) makine mamulü sarilerin tehdidi altındadır. Artık bunların bir kısmı, daha az sayıda ve daha yeteneksiz işçilerin çalıştırılması suretiyle Hindistan'da, bir kısmı da Çin ve benzeri başka yerlerde imal ediliyor. Hindistan'daki yerel bir komitenin başkanı bu konuda şöyle diyor: "İşte bu, küreselleşmenin çirkin, acı veren yanıdır" (alıntı yapılan yer: Wax 2007: A17). Sonuç olarak, yerel bir kültürün ürünü (ipek sari), bunun pratiği (sarilerin el ile yapımı) ve uygulayıcıları (hünerli sari imalatçıları) Çin'deki makineler ve yeteneksiz işçiler tarafından büyük ölçekte imal edilen sariler (genellikle de polyester sariler) tarafından tehdit ediliyor.

Hindistan'ın profesyonel mektup yazıcıları

Kültürel emperyalizmin bir başka örneği de, Hindistan'daki profesyonel mektup yazıcılarının sayısının günbegün azalmasıdır. Geleneksel olarak, bu meslekteki insanlar önemli bölgelere (örneğin, postane yakınlarına) yerleşir ve yoksul, genellikle de cahil göçmenlerin mektuplarını yazarlar. Mektup başına çok az bir para alırlar; ancak birçok mektup yazıcısı bu şekilde geçimini sağlayabilmektedir. Ne var ki cep telefonlarının Hindistan'da yaygınlaşması (ki bu da bir başka Batılı kültür ürünü), buna SMS imkânının da dahil olması, mektup yazıcılığı mesleğinin modasının geçmesine yol açıyor. Ancak bu noktada, en azından bazı durumlar itibariyle "yaratıcı yıkım" da (Schumpeter 1976: 81-7; bkz. Bölüm 8) ortaya çıkmış oluyor; çünkü bu mektup yazıcılarının çocukları telekomünikasyon alanında (ve başka ileri teknoloji endüstrilerinde) iş

buluyor ve genellikle babalarının kazandığından daha yüksek bir gelire sahip oluyor. Benzer şekilde, banka memurları (yerini ATM'lere bırakarak), telefon santrali operatörleri (yerini cep telefonlarına bırakarak) ve kırsal kesimdeki tefeciler de (süpermarket zincirlerinin bu tür aracılara olan ihtiyacı gereksiz kılıp çiftçilerle doğrudan ilişkiye geçmesiyle) ortadan kalkıyor. Öte yandan, alışveriş merkezi hizmetlileri (bu tür alışveriş merkezleri Hindistan'da yakın zamanlarda görülmeye başlandı), fast food restoranlarındaki kasiyerler, otomobil satış sorumluları ve yazılım mühendisleri gibi her türden yeni meslekler ortaya çıkıyor. Bunlardan pek çoğu da ATM'ler, süpermarketler, alışveriş merkezleri ve fast food restoranları gibi Batılı kültürün ifade ve oluşumlarının Hindistan'a ihraç edilmesiyle bağlantılı kültür emperyalizmiyle alakalıdır. Ne var ki bu süreçte ortadan kalkanlar Hindistan'a özgü kültürel pratikler (mektup yazıcılığı, kırsal kesimdeki tefecilik) ve bu pratikleri gerçekleştiren meslekler. Bunların yerini alan kültürel pratikler (örneğin fast food satışı ve tüketimi) ve meslekler (yazılım mühendisleri) ise nitelik bakımından daha küreseller ve bunların Hindistan kültürünün özgül niteliğiyle daha gevşek bağları var. Yani, Hindistan fast food'u ve yazılım mühendisliği Hindistan kültüründen çok küresel kültürle daha fazla ortak noktaya sahiptir.

Bu gibi örnekler, dünyada görmekte olduğumuz şeyin kültür emperyalizminin bir sonucu olarak giderek artan bir çakışma olduğu argümanını doğurdu. Aslında, UNESCO da kültür emperyalizmi ve onun zararlı etkisi konusunda yeterince kaygılıydı ve 2 Kasım 2001 tarihinde Evrensel Kültürel Farklılık Bildirgesi[9] yayımlamıştı.

Kültür emperyalizmine ilişkin pek çok örnek bulunmasına ve bu konunun suyunun çıkarılmış olmasına rağmen, (ki buna UNESCO'nun kültürel farklılıktan duyduğu derin kaygı da dahildir) birçok gözlemci kültür emperyalizmi tehlikesinin fazla abartıldığını ileri sürmektedir. Mike Featherstone (1995: 13-14) küresel kültür tezine ve bununla ilgili kültür emperyalizmi ve giderek artan küresel homojenlik düşüncesine eleştiri getiren ilk yazarlardan birisi: "Küreselleşme süreci, demek ki, kültürel tekbiçimcilik üretecek gibi görünmüyor; tersine, farklılığın yeni düzeylerinden haberdar olmamızı sağlıyor. Şayet küresel bir kültür varsa, bunu ortak bir kültür olarak değil de farklılıkların, iktidar mücadelelerinin ve kültürel saygınlık yarışlarının yapıldığı bir alan olarak değerlendirmek daha isabetli olacaktır."

John Tomlinson (2007: 352-66) da yerküre düzleminde küresel kapitalist sistemin işlemleri ve etkileri bakımından pek çok aşikâr örnek buluyor; ancak ona göre çok sayıda küresel farklılık ve karşıt eğilim de söz konusu. Ona göre, küreselleşme düzenli değildir ve bazı bölgeleri göz ardı eder, hatta dışlar. Dolayısıyla, Tomlinson'un küreselleşmesi tam olarak küresel değildir. Öte yandan, Batı'dan, özellikle ABD'den, yayılan genel bir kültür emperyalizmi tarafından küresel bir kültürün oluştuğu yönündeki görüşü de eleştirir. Bu görüşte söz konusu olan şey, ayrı ve Batılı-olmayan kültürel geleneklerin aynı anda yok olmasıdır. Tomlinson bu bakış açısının, kültürel malların (örneğin, Coke, Big Mac'ler, Ipod'lar vb) küresel dağılımından kaynaklanan yüzeysel[10] bir soruna odaklandığını söylemektedir.

Yersizyurtsuzlaşma

Tomlinson'un kitabında incelediği asıl sorun, *yersizyurtsuzlaşma* [*deterritorialization*] ya da kültürün ortaya çıktığı coğrafi yörenin öneminin azalmasıdır; kültür artık önceden olduğu gibi yerel coğrafyanın sınırlarına sıkıca bağlı değildir. Tomlinson'un deyişiyle, bu, "küresel bağlantısallığın" yerel kültüre ve gündelik hayatın yerelliklerine ulaştığı anlamına gelmektedir. Bu dönüşüm hem şaşırtıcı/yıkıcı hem heyecanlandırıcı/güçlendirici niteliktedir (burada Tomlinson

Anthony Giddens'in[11] teorisini izliyor). Söz konusu olan, uzaktaki güçler tarafından gündelik hayata nüfuz edilmesi ve gündelik araçların yerel çevrenin dayanak noktalarından kurtarılmasıdır. Uzun dönemde, kültürel deneyim ve coğrafi bölge arasındaki geleneksel bağlardaki bu zayıflama, etkisini pekâlâ kültürel küreselleşmenin en uç noktasında gösterecektir. Öte yandan Tomlinson, bu durumun basit anlamda bir kaybı içermediğine, aynı zamanda yerelliklerin küreselleşmenin işine de yaradığına özenle işaret ediyor. Ancak, yerellik tarafından üretilen kültürün (böylesine dar bir üretim kaynağı mümkün olduğu takdirde[12]) artık, yaşanılan gerçekliğimizdeki en önemli etken olmaktan çıktığını da kabul ediyor. Bu durum da, gündelik yaşantılarımızda uzaktaki olayların, süreçlerin ve ilişkilerin bütünleşmesiyle oluşan yersizyurtsuzlaşma tarafından telafi ediliyor (Kellner ve Pierce 2007: 383-95). Tomlinson, bütün bunlarla bağlantılı olumsuzluklar ve bunların da duygular, toplumsal ilişkiler ve kültürel kimlik üzerinde etkileri söz konusu olurken; aynı zamanda yeni bir kültürel açıklık hassasiyeti, insani karşılıklılık ve küresel ahlaki sorumluluk gibi olumlu potansiyellerin[13] de ortaya çıktığını kabul ederek hakkaniyetli davranmış oluyor.

DÜNYA KÜLTÜRÜ[14]

Dünya kültürü: Küresel çakışmaya yol açan küresel modellerin yaygınlaşması.

Genel olarak çakışma, özel olarak da kültürel çakışmayla ilgili ayırt edici teorik yaklaşım, **dünya kültürü** teorisi diye bilinir (Meyer vd 1997: 144-81). Bu teoriye göre, özellikle son yıllarda, çok çeşitli farklı etki alanlarında –politika, ekonomi, eğitim, aile, din vb– bir dizi küresel modelin ortaya çıktığı ve bunların yaygınlaşmasının dünya çapında şaşırtıcı bir tekbiçimciliğe yol açtığı ileri sürülmektedir. Bu durum, kısmen, böyle küresel modellerin tarihte bugüne dek olanlardan çok daha fazla sistemleştirilmiş ve kamulaştırılmış olmasının bir sonucudur. İlaveten, bununla ilgili artık daha fazla örgüt vardır ve bunlar çeşitli toplumları modeller doğrultusunda eğitmek ve tavsiye etmek konusunda daha etkindir. Sonuçta, bu modellerin yaygınlaşmasının bir ürünü olarak dünya çapında çarpıcı miktarda yapısal **eşbiçimcilik** [izomorfizm] söz konusudur (DiMaggio ve Powell 1983: 147-60). Bu modeller, çok çeşitli kültürel ve örgütsel süreçler tarafından yaygınlaştırılır. Bu yaklaşımın ardında yatan bir varsayım da küresel dünyada önemli bir aktör olan ulus-devletlerin önemindeki azalmadır. Aslında, teorinin savunucusu yazarlar genellikle dünya toplumunu "devletsizlik" bağlamında tanımlar. Bunun sonucu olarak, bu teoride söz konusu edilen modeller dünya çapında nispeten özgürce akabiliyor ve ulus-devlet tarafından büyük ölçüde engellenmeleri de mümkün olmuyor.

Eşbiçimcilik: Bir dizi küresel model dünya çapında büyük bir tekbiçimciliğe yol açmıştır.

Dünya kültürü teorisyenleri tarafından çok çeşitli eşbiçimcilik örneği tartışılırken, kültüre hak ettiği yer de veriliyor. Aslında, dünya kültürüyle ilgili akademisyenler dünyayı bir kültür performansı olarak tanımlıyor. Daha da özelinde, bunlara göre kültür, "kültürel düzen" ve "kurumlar" ile bağlantılıdır ve bunların her ikisi de "rasyonelleşmiş" olarak (örneğin, profesyonel ve bilimsel örgütlenmeler tarafından gerçekleştirilmiş ve meşrulaştırılmış olarak) değerlendirilir. Kültür, dünyanın her yerinde makro düzeyler (devletler ve devlet sistemleri), orta düzeyler (okul ve şirket gibi örgütlenmeler, gönüllü örgütlerini de içeren birlikler) ve mikro düzeyler (bireysel yurttaşlık ve kimlik) tarafından şekillenen (ve bunları da şekillendiren) bir şey olarak görülür.

John Boli ve Velina Petrova (2007: 103-24), homojenleştirmeyi vurgulamak amacıyla bu yaklaşımdaki genel eğilimi sergiliyor. Küresel direnişin mevcudiyetini kabul ediyorlar; ancak dünya kültürünün yaygınlaşmasına, standart hale gelmiş kültürel modellere ve dünya çapında örgütsel eşbiçimciliğe yönelik eğilime vurgu yapıyorlar. Onlara göre bunların hepsi, giderek artan küresel homojenliğin "yumuşak" bir modelinin parçasıdır. Bunlar ise insanlara, kuruluşlara ya da toplumlara dayatılan şeyler değil, tersine bunlar tarafından benimsenmeye yatkın şeylerdir. Dolayısıyla küreselleşme, insanlara gayri meşru yoldan dayatılan değil de meşru bir şey olarak değerlendirilebilir. İnsanlar, kendilerini giderek küresel kültürün bir parçası olarak görür. Küresel kültür sınırlayıcı olabilirken, bu yaklaşımda vurgu, bu kültürün nasıl imkân tanıdığı, insanlara kendilerini gerçekleştirme yönünde nasıl bir fırsat verdiği konusuna yapılır.

Bireye büyük bir değer atfeden modellerin küreselleşmesi de söz konusu. Bunlar da eğitim sisteminde (örneğin, bir birey olarak öğrencinin eğitimine ve esenliğine vurgu yapılarak), ekonomide (örneğin, ödeme yapılması gereken, mülkiyet ve benzeri haklara sahip olması gereken bireyin kendisidir), insan haklarının giderek etki kazanan ideolojisinde ve benzeri şeylerde sergileniyor. Ayrıca, kendi yurttaşlarının eğitimi, sağlığı, gelişimi, cinsel kimlik desteği, devletteki yolsuzlukların denetimi vb konulardan sorumlu olması beklenen devlet için de küresel modeller var. Bu bağlamda, sadece devletin küresel modellerinin yaygınlaşmasına değil, devletin performansını değerlendiren yöntemlere de tanık olmaktayız. Ayrıca devletin, aslında kendi yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğine karar veren yöntemlerin yaygınlaşması da söz konusu; devletin bu yükümlükleri yerine getirmekte başarısız olma ihtimali ve bu yüzden "başarısız devlet" olarak değerlendirilmesi de bunlar arasında yer alır. Başarısız bir devlet ise yüksek düzeydeki yoksulluk, şiddet ve toplumsal düzensizlikle karakterize edilir. Ekonomik örgütlenmeler alanında, tüzel kişilik (korporasyon) küresel bakımdan tercih edilen bir model haline gelmiştir. Aynı zamanda, ortak ahlakın küresel bir modeli de ortaya çıkmaktadır. Ayrıca üniversiteler, spor kulüpleri, hobi grupları ve mesleki örgütlenmeler düzleminde oldukça standart örgütlenme biçimleri de küresel olarak gelişmektedir.

Bu bakış açısına göre, küreselleşme aktörleri *hem* içsel *hem* dışsal bir güçtür. Kültür bireyde bilişsel olarak ifade edilir; ama bu aynı kültür aktör dışında, genel kültür biçiminde ve giderek daha fazla o kültürü yansıtan eşbiçimli örgütlerde de vardır. Bu noktada, okul hayati bir önem kazanır; çünkü dünya kültürünü öğretmedeki birincil unsurdur ve dünya çapında giderek benzer hale gelen örgütsel bir biçimdir ve dünya kültürünün yapısal bir yansımasıdır.

Bunun zorlamasıyla giderek artan küresel homojenleşmeye yapılan vurgu öne çıkarken, öte yandan farklılaşma, küresel-yerelleşme ve direnç de söz konusudur. Sadece direnişi başlatan küreselleşmiş homojenleşmeye vurgu yapılmıyor, küreselleşme meşru farklılıklar ve ayrılıklar yaratan bir şey olarak da değerlendiriliyor.

Dünya kültürünü ele alabilmenin bir yolu da, onun tarafından şekillendirilmiş Uluslararası Hükümet Dışı Örgütlenmeleri (INGO) birer örgütlenme biçimi olarak incelemektir. Dünyanın her yerindeki birçok INGO'nun bir dizi ortak ilkesi vardır (Boli ve Thomas 1997: 171-90). Bunlar arasında evrenselcilik, bireycilik (örneğin, her bireyin tek oya sahip olması kuralı), rasyonel gönüllü otorite (gönüllü bireylerin bilinçli eylemleri gerçekleştirmek üzere kendilerini küresel temelde örgütlemeleri ve rasyonel işlemlere başvurmaları; içinde yer aldıkları kolektiflerin etkili, adil ve eşit kurallar yaratması ve uygulaması), rasyonel ilerleme (ekonomik kalkınma, kolektif güvenlik, adalet ve bireylerin kendilerini kanıtlaması) ve dünya yurttaşlığı da (herkesin, küresel sorunlarla ilgili eylemlere başvurma dahil çeşitli haklara ve yükümlülüklere sahip olması; herkesin küresel rejimin bir yurttaşı olarak değerlendirilmesi) bulunur.

McDONALDLAŞTIRMA

McDonaldlaştırma tezi (Ritzer 1997b; 2008b), Max Weber'in yirminci yüzyıla girilirken ortaya koyduğu, Batı'nın rasyonalizasyonu diye bilinen klasik teorisine dayanır. Aslında Weber'in rasyonalizasyon teorisi, en azından kısmen, küreselleşmeye ilişkin ilk teoridir; çünkü Weber, Batı yarıkürenin giderek rasyonalizasyonun etkisine girdiğini görmekle kalmamış, aynı zamanda dünyanın geri kalan kısmının da rasyonel hale gelmesinin onların kaderi olduğunu da tespit etmiştir. Weber'in rasyonalizasyon süreciyle ilgili modeli bürokrasiydi; yirminci yüzyılın sonlarındaki McDonaldlaştırma teziyse kendisine model olarak fast food restoranını alır. McDonaldlaştırma tezi ayrıca, Weber'in teorisini yirmi birinci yüzyıla da taşıyor ve rasyonalizasyonun Weber'in tahayyül ettiğinin çok ötesinde toplumun daha fazla sektörüne ve dünyanın daha fazla bölgesine ulaştığını da gözlemliyor. Burada en fazla dikkat çeken şey, McDonaldlaştırma'nın küresel kültür homojenleşmesinde bir güç haline gelmiş olmasıdır.

McDonaldlaştırma, fast food restoranları kurallarının Amerikan toplumunda olduğu kadar dünyanın geri kalanında da giderek daha fazla kesime hükmetme süreci olarak tanımlanır. McDonaldlaştırma küresel bir güçtür çünkü tanımda da belirtildiği gibi giderek daha fazla, dünyanın geri kalanını etkilemektedir.

McDonaldlaştırma:
Fast food restoranları kurallarının dünyanın giderek daha fazla bölümüne hükmetme süreci.

McDonaldlaştırma sürecinin niteliği, şu beş temel boyutuyla tanımlanabilir: verimlilik, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik, insanların yerine teknolojinin ikame edilmesiyle sağlanan kontrol ve paradoksal şekilde rasyonalitenin irrasyonelliği.[15] Bizim amacımız bakımından burada önem taşıyan nokta ise McDonaldlaştırma sürecinin de parçası olan bu beş kuralın giderek küresel hale gelmesidir.

İlk olarak, McDonaldlaştırma'ya uğramış bir toplum *verimliliği* ya da hangi hedef arzulanıyorsa buna uygun en elverişli araçları bulma çabasındadır. Fast food restoranlarındaki çalışanlar kesinlikle verimli bir şekilde çalışmalıdır; sözgelimi burgerler tam da üretim bandı tarzıyla sıralanmalı ve hatta bazen böyle pişirilmelidir. Müşteriler yiyeceklerini verimli bir yoldan temin etme ve tüketme arzusu ve beklentisi içindedir. Arabaya servis penceresi, yiyecekleri veren çalışanlar ve alan müşteriler için son derece verimli bir araçtır. Her şeyden öte, çeşitli normlar, kurallar, düzenlemeler, işlemler ve yapılar, hem çalışanların hem müşterilerin verimli bir tarzda davranmasını sağlayabilecek şekilde sergilenmektedir. Dahası, bir tarafın sahip olduğu verimlilik diğer tarafın da benzer tarzda davranmasına katkıda bulunur.

İkinci olarak, *hesaplanabilirlik* olgusuna da büyük bir önem verilir ve bu da genellikle, nitelik (kalite) aleyhine niceliğe (miktara) yapılan vurgudur. Fast food lokantalarındaki işçilerin çalışması çeşitli yönlerden zamanlanmıştır; hız konusundaki bu vurgu çalışan bakımından işin kalitesini olumsuz yönde etkiler ve bu da tatminsizlik, yabancılaşma ve yüksek kazanç oranları şeklinde sonuçlara yol açar. Benzer şekilde, müşterilerin de fast food restoranlarında mümkün olduğunca az vakit geçirmesi beklenir. Gerçekte, buna uygun olarak servis pencerelerinden arabaya yapılan satışlar bu zamanı sıfırlıyor; öte yandan, müşterilerin restoranda yemek isteyecekleri durumlar da unutulmuyor ve sandalyeler onların en geç 20 dakika içinde restoranı terk etmelerini sağlamak üzere son derece rahatsız bir model olarak tasarlanıyor. Hıza yapılan bu vurgu, fast food restoranlarında yemek yeme kalitesi üzerinde açıkça olumsuz bir etki yaratır. Dahası, işlerin hızına ilişkin vurgu da müşterilere yüksek kalitede yiyecek servis edilemeyeceği anlamına gelir; çünkü böyle bir şey, tanım gereği, hazırlık için epey zaman gerektirir.

McDonaldlaştırma, ayrıca öngörülebilirlik konusuna da vurgu yapar; bunun anlamı da şeylerin (ürünler, düzenlemeler, çalışan ve müşteri davranışı vb) bir coğrafi mekândaki düzenlemeden diğerine değişmemesi (küreselleşme!) ve her zaman için aynı olması demektir. Çalışanların işlerini öngörülebilir bir tarzda yapmaları ve müşterilerin de aynı şekilde öngörülebilir bir davranışla tepki vermeleri beklenir. Dolayısıyla, müşteriler içeri girdiğinde, çalışanlar ellerindeki menülere bakıp neyi sipariş vereceklerini sorar. Kendi paylarına müşterilerden neyi istediklerini ya da istediklerini bulabilmek için nereye bakmaları gerektiğini bilmeleri beklenir ve hemen sipariş verip ödeme yaparak süratle oradan ayrılmaları da. Çalışanların da (bu arada başka bir siparişi takip etmekteyken) ayrılmakta olan müşterilere teşekkür etmeleri beklenir. Böylece fast food restoranında son derece öngörülebilir bir ritüel sahneye konulmaktadır; bu sahnede zaman ve mekâna bağlı olarak pek az farklılık gösteren son derece öngörülebilir yiyecekler söz konusudur.

İlaveten, McDonaldlaştırılmış sistemlerde büyük bir *kontrol* de mevcuttur ve bu kontrolün büyük bir bölümü teknolojilerden sağlanır. Bu teknolojiler, halihazırda çalışanlara hükmeder durumdaysa da giderek onların yerini alacaktır. Çalışanlar açıkça, kızartmalar hazır olduğunda zil sesiyle haber veren Fransız kızartma makineleri tarafından denetlenir ve hatta bunlar kızartmaları kızgın yağdan otomatik olarak çıkarabilir. Kendi paylarına müşteriler de bu tür teknolojilerin kontrolü altındaki çalışanlar tarafından ve hatta bizzat teknolojiler tarafından kontrol edilmiş olur. Böylece, otomatik kızartma makinesi bir müşterinin iyi pişmiş, iyi kızarmış yiyecek siparişi vermesine imkân tanımış olur.

Nihayet, hem çalışanlar hem müşteriler McDonaldlaştırma'ya eşlik etmesi kaçınılmaz gibi görünen *rasyonalitenin irrasyonelliğine* maruz kalır. Yani, paradoksal olarak, rasyonalite genellikle tam kendi zıddına, irrasyonelliğe yol açar gibidir. Sözgelimi, genellikle tezgâh önündeki uzun kuyruklar ya da servis penceresi önündeki uzun araba kuyrukları fast food restoranının verimliliğini etkisizleştirir. Rasyonalitenin irrasyonel hale gelmesinin bir başka örneği de insanlıktan uzaklaştırmadır. Çalışanlar insanlık dışı görevlerde çalışmaya zorlanır ve müşteriler de insanlıktan uzak ortamlarda (örneğin, arabalarında) ve koşullarda (örneğin, hareket halindeyken) yemek yemeye zorlanır. Fast food restoran, çalışanların ve müşterilerin benzer şekilde aşağılandığı bir ortamdır.

Rasyonalitenin irrasyonel hale gelmesindeki en önemli unsur, en azından küreselleşme bakımından, McDonaldlaştırma'nın giderek artan küresel homojenliğin bir gücü olmasıdır.[16] Bunun sebebi de dünyanın her yerinde fast food restoranlarının ve başka birçok iş ve ekonomi örgütlenmesinin benzer temel ilkelere –verimlilik, öngörülebilirlik, hesaplanabilirlik ve kontrol– dayanmakta oluşudur. Bu durum, çok farklı ve hatta tamamen yerel nitelikte şeyler (örneğin, yiyecekler) satmış (ya da yapmış) olsalar bile bunların büyük ölçüde yapısal benzerlikler taşımasına yol açar. Ayrıca, bunların hepsi çeşitli şekillerde rasyonalitenin irrasyonelliklerini üretmeye yatkındır. Böylece, McDonaldlaştırma tezi giderek artan bir küresel homojenleşme sürecini tasvir eder; ancak önemli olan şey bu sürecin küresel farklılıkların azalmasına ve dünyanın her tarafında giderek baskılayıcı bir benzerliğin üretilmesine katkıda bulunmasıdır.

McDonaldlaştırma, yayılmacılık ve küreselleşme

Genel olarak fast food restoranları ve özel olarak da McDonald's, uluslararası arenada ses getiren bir başarı kazandı. McDonald's restoranlarının yarısından fazlası ABD dışındadır (oysa 1980'lerin ortalarında McDonald's restoranlarının sadece yüzde 25'i ABD dışındaydı). Her yıl açılan yeni restoranların büyük bir kısmı da başka ülkelerde hizmete girdi; 2006 yılında 280

yeni restorandan 233'ü ABD dışında açılmıştı. McDonalds'ın kârının epey önemli bir kısmı yine yurtdışı faaliyetlerinden geliyor. Oldukça McDonaldlaşmış olan Starbucks da, en azından gerilemeye başladığı 2008 yılı ortasına dek, küresel bir güç haline gelmişti; o da ABD'nin yanı sıra 29 başka ülkede faaliyet gösteriyor ve Latin Amerika'da, Avrupa'da (özellikle Londra'da), Ortadoğu'da ve Pasifik Okyanusu'ndaki ülkelerde dikkate değer bir şekilde yer alıyordu.

Fast food sektörünün dışındaki son derece McDonaldize olmuş şirketlerin de küresel başarıları söz konusudur. ABD'deki 9 binden fazla dükkânına ilave olarak Blockbuster'ın artık 24 başka ülkede 2 binden fazla dükkânı bulunuyor.[17] Wal-Mart, ilk uluslararası mağazasını (Meksiko'da) 1991 yılında açmış olsa da, artık 15 ülkede 2700 birimiyle faaliyet gösteriyor.

Küreselleşmenin bir başka göstergesi, diğer ülkelerin McDonaldize edilmiş fast food restoranlarının kendilerine özgü çeşitlerini geliştirmiş olmasıdır. Kanada'da, Tim Hortons adında bir kahve dükkânları zinciri vardır; bu zincirde (336'sı ABD'de olmak üzere) 2,711 dükkân yer alır. Güzel yemeklere düşkünlüğüyle bilinen Paris'in fast food'dan uzak duracağı düşünülebilir; oysa bu şehirde de çok sayıda kruvasan fast food'ları var; anlayacağınız üzere bu saygın Fransız ekmeği dahi McDonaldize edilmiş durumda. Hindistan'da da Nirula's denilen fast food restoranları bulunur; buralarda yerel Hindistan yemeklerinin yanı sıra koyun eti burgerleri (köfteleri) satılır (Hintlilerin yüzde 80'i Hindu'dur ve inek eti yemez). Mos Burger de 1600 restorandan oluşan bir Japon zinciridir; burada normal yiyeceklere ilave olarak Teriyaki tavuk köfteleri, pirinç köfteleri ve kahverengi pirinç kekiyle birlikte Oşiruko satılır. Bir Rus zinciri olan Russkoye Bistro da, pirogi (et ve sebze tartları), blini (ince krepler), Kazak kayısılı kaymak tartı ve elbette votka gibi geleneksel Rus yiyecekleri sunmaktadır. Yerli fast food'lar söz konusu olduğunda belki de en benzersiz örnek, 1984 yılında savaş yıkımına uğramış Beyrut'ta ortaya çıkmıştı; bu şehirde Juicy Burger adıyla açılan yerde Ronald McDonald yerine Palyaço J.B. ve altın varaklar yerine de gökkuşağı kullanılmıştı. Sahipleri bunun Arap dünyasının McDonalds'ı olacağını ummuştu. Irak'la olan 2003 savaşından sonra burada McDonalds'ın pek çok taklidi de ("Madonal", "Matbax" adlarıyla) açılmıştı. İran ve ABD yönetimleri arasındaki büyük düşmanlığa rağmen, birçok İranlı Amerikalılara ve Amerika'ya olumlu gözle bakar ve bu bakış da onların çeşitli fast food restoranlarında görülür. Burada, 2008 yılı itibariyle hiçbir Amerikan zinciri yoktu; ancak Amerika'dakileri kendilerine model alan yerli dükkânlar vardı: Bunlar arasında Baskin-Robbins'i 31 çeşidiyle taklit eden dondurma dükkânları, T. G. I. Friday'in burger'ini, Cobb Salatasının benzerlerini satan ve garsonlarının Friday'deki gibi giyindiği bir lokanta ve ayrıca "Starcups and Kabooky Fried Chicken" adıyla bir başka yer bulunuyordu (Blackman 2008: tamamı).

McDonaldlaştırma artık dönüp dolaşıp aynı noktaya geliyor. Kendi McDonaldize kuruluşlarına sahip olan diğer ülkeler bunları *ABD'ye ihraç etmeye başlıyor. İngiliz kozmetik zinciri* Body Shop'un 2006 yılında 55 ülkede 2100'den fazla dükkânı vardı. Bunlardan üç yüzü ABD'deydi. Dahası, Amerikan şirketleri de artık Bath and Body Works adıyla bu İngiliz zincirinin taklitlerini açıyor. Bir Guatemala zinciri olan ve tavuk kızartmasında uzmanlaşan Polio Campero da halihazırda altı ülkede faaliyet gösteriyor ve ABD'nin her tarafında hızla yaygınlaşıyor.

Sürecin modeli olan McDonald's, dünyanın her tarafında merkezi bir konum kazanmaya başlamıştır. McDonald's, Moskova'da açılışı yapılırken nihai Amerikan ikonu olarak sunulmuştu. Pizza Hut 1990 yılında Moskova'da açılırken de müşteriler bunu Amerika'nın küçük bir parçası olarak görmüştü. Brezilya'daki bir Pizza Hut'ın işletmecisi, Brezilya'daki fast food restoranlarının çoğalmasını, ülkesinin Amerika'ya ilişkin şeylere olan tutkusuyla açıklamıştı.

Fast food'un ötesi

Fast food restoranları, McDonaldlaştırma süreci bakımından bir model oluşturur; ancak süreç bunun da ötesine geçmiştir. Çok sayıda incelemede yüksek öğrenimdeki (Hayes ve Wynyard 2002), kilisedeki (Drane 2000; 2008), toplumsal çalışmadaki (Dustin 2007) ve başka pek çok alandaki[18] McDonaldlaştırma ele alınmaktadır. Burada önemli olan şey, sadece toplumun birçok kesiminin McDonaldize edilmesi değil, McDonald's da dahil bu sektörlerin giderek küresel bir karakter kazanmasıdır.

Bu bölümü, McDonaldlaştırma'nın alışılmadık bir örneğiyle kapatalım. Bu kez vereceğimiz örnek, küresel olarak dağıtıma çıkmış olan Viagra adlı ilaçla ilgili. Viagra, ereksiyon bozukluğunu tedavi etmek için tasarlanmış bir ilaçtır; ancak onun da (örneğin, erkeklerin cinsel kapasitesini daha öngörülebilir kılmasıyla) seksi pek çok bakımdan McDonaldize ettiği ileri sürülebilir. Viagra ve kullanımı artık küresel bir olgu haline geldi. Viagra'nın geniş çapta kullanımı sadece ABD'de değil dünyanın başka yerlerinde de kaygı (ve bazen de alay) konusu oluyor. İspanya'da Viagra eczanelerden çalınıyor; genç insanların bile aradığı keyif ilacı haline geldi ve bu durum da satışlarını muazzam ölçüde artırdı, dolayısıyla fiyatı da bir hayli yükseltti (içinde sekiz tane hap bulunan bir kutu Viagra 104 dolar). Yasadışı yollardan satışı söz konusu olduğunda (örneğin diskoteklerde) tek bir hap için 80 dolara kadar ödeme yapılabiliyor. Peki ama maço kültürüyle tanınan bir toplumda Viagra'ya neden böylesine büyük bir talep var? Viagra üreten şirketin bir sözcüsüne göre bu durum da McDonaldlaştırma'yla bağlantılı: "Öğleden sonraları uyuduğumuz siesta saatlerimiz vardır... Ancak artık *fast food ulusu* haline geldik, herkes stres altında ve bu da erkekleri cinsel performansları bakımından zora sokuyor" (alıntı yapılan yer: Bilefsky 2007b: 14, italikler bana ait).

Küreselleşmenin bir teorisi olarak McDonaldlaştırma elbette çakışmayı vurguluyor; ancak bu teori dünyanın her tarafındaki bütün her şeyin giderek homojen bir şekilde geliştiğini *ileri sürmez*. Her şeyin ötesinde, McDonaldlaştırma'nın temel ilkeleri üzerinde faaliyet gösteren sistemlerin küresel çoğalmasına da tanıklık ediyoruz. Öte yandan, bu durum belli ölçülerde bir çakışmayı temsil ederken, McDonaldlaştırma sistemlerinin verimli, öngörülebilir vb şekillerde faaliyet gösterdiği düzlemler ve tarzlar bağlamında dünyanın her tarafında dikkate değer bir çeşitlenme söz konusu. Dahası, McDonaldize sistemler genellikle direnişi kışkırtıyor ve böyle bir şey de dünyanın birçok yerinde sürekli ve hatta daha büyük farklılıkların ortaya çıkmasına katkıda bulunuyor.

İlginç şekilde, McDonaldlaştırma ve küreselleşme hakkında yapılan tartışmaların çoğu yanlış bir konuya odaklanmış durumda. Esas olarak, bu tartışmalar çakışmaya itiraz eden nihai mamuller üzerine odaklanmıştır; çünkü ürünler hiç olmazsa belli ölçülerde bir coğrafi bölgeden diğerine değişir. Ancak, McDonaldlaştırma nihai mamullere (örneğin, Big Mac'lar) değil de sistem ve onun kurallarına ilişkin bir şey. Bu sistem ise küreselleşmiştir ve pek çok farklı etki alanında yer alır; ancak bir sektörden diğerine ve dünyanın farklı bölgelerinde pek az da olsa farklı bir işlerlik kazanır. Demek ki çakışma vardır; ancak bu durum tekbiçimcilik ve türdeşlik sonucunu yaratmaz.

HİÇBİR ŞEYİN KÜRESELLEŞMESİ

Her geçen gün dünyada giderek daha fazla ülke hiçbir şeyin (bu kavramın tanımını aşağıda göreceğiz) çeşitli biçimleri tarafından artan şekilde karakterize edildikçe, McDonaldlaştırma gibi hiçbir şeyin küreselleşmesiyle de (Ritzer 2007) kastedilen artan bir çakışma olmaktadır. Bu tezle ileri sürülen şeyin, küreselleşme ile hiçbir şey arasında, Weber'den (1921/1968) ödünç

alınan bir kavram kullanılarak, *seçmeli yakınlık* olduğu söylenmektedir: Yani, birisi diğerine neden olmaz ancak bunlar birlikte farklılaşmaya yatkındır. Dikkat: Bu argüman küreselleşmenin hiçbir şey olduğu anlamına gelmez; aslında şurası açıktır ki, bu sürecin taşıdığı muazzam önem bile tek başına bu uzun kitabın yazılmasının sebebi sayılabilir.

İşte bu argümanın esasını oluşturan şey (küyerelleşme [*glocalization*] kavramına eşlik eden) **küreyelleşme** [*grobalization*] düşüncesidir; bu kavram da ulus-devletlerin, büyük şirketlerin, örgütlenmelerin ve benzerlerinin emperyalist ihtirasları ve bunların kendilerini dünyanın her tarafındaki çeşitli coğrafi bölgelere dayatma arzuları ve aslında ihtiyaçları olarak tanımlanır (Ryan 2007: 2022-3). Bunların temel çıkarı da dünyanın her tarafında kendi güçlerinin, etkilerinin ve bazı durumlarda kârlarının *büyümesinde* [*grow*] yatar (böylece, küreyelleşme [*grobalization*] kavramı da büyüme [*grow*] ve küreselleşme [*globalization*] kavramlarının bileşiminden türetilir). Küreyelleşme, çeşitli alt süreçleri içerir; bunlardan üçü –kapitalizm, Amerikalılaş(tır)ma ve ayrıca McDonaldlaştırma– küreyelleşmenin sadece merkezi itici güçleri olmakla kalmaz, aynı zamanda dünya çapındaki hiçbir şeylik bakımından da büyük bir önem taşır.

Küreyelleşme:
Ulus-devletlerin, büyük şirketlerin ve örgütlenmelerin dünya çapındaki emperyalist ihtirasları ve kendilerini dayatmaları.

Hiçbir şey (büyük ölçüde) boş biçimlerle ilgilidir; yani büyük ölçüde ayırt edici içerikten[19] yoksun olan biçimlerle. (Bunun tersine, **bir şey** ise [büyük ölçüde] dolu biçimler olarak tanımlanır; yani ayırt edici içerik bakımından zengin olan biçimler olarak.) Ayırt edici içerik yüklenmiş biçimlere (bir şey'e) kıyasla içi boş biçimler (hiçbir şey) yerkürenin her tarafına daha kolay ihraç edilir. Dolu biçimler, en azından bazı kültürler ve toplumlar tarafından reddedilmeye daha fazla yatkındır; çünkü bunların içeriği pekâlâ yerel içerikle çelişebilir, çatışabilir. Oysa içi boş biçimlerin, küreselleşme açısından, epey sade ve taklit edilmelerinin kolay olmasından kaynaklanan başka avantajları da vardır ve yeniden üretilmeleri nispeten daha ucuz olduğundan maliyet yönünden de avantajlıdırlar.

Hiçbir şey:
Ayırt edici içerikten büyük ölçüde yoksun olan toplumsal biçimler.

Bir şey:
Ayırt edici içerik bakımından zengin olan içi epey dolu toplumsal biçimler.

Bu bağlamda, hiçbir şey için verilebilecek güzel bir örnek alışveriş merkezidir (özellikle de alışveriş merkezi zincirleri); bunlar dünyanın her tarafında kolaylıkla taklit edilebilecek, tekrarlanabilecek (büyük ölçüde) içi boş yapılardır. Bu alışveriş merkezleri sonsuz ölçüde özgül içerikle doldurulabilir (örneğin, yerel dükkânlar, yerel yiyecekler vb bir şey!) ve bunlar da dünyadaki bir yöreden diğerine muazzam ölçüde değişik olabilir. Ancak yine bunlar artan ölçüde, bizzat hiçbir şey'in tanımına denk düşen mağaza zincirleriyle doldurulmaktadır ve bunların içinde de çeşitli türlerden... hiçbir şey! yer almaktadır. Yani, dünyanın her tarafındaki mağaza zincirleri bulundukları her yerde aşağı yukarı benzer şeyler satmaktadır. Dünyada giderek daha fazla ülke bu alışveriş merkezlerine, mağaza zincirlerine ve mağaza zincirlerinde bulunan ürünlere sahip olmaktadır; işte bu da hiçbir şey'in küreyelleşmesine ve giderek artan küresel çakışmaya örnek teşkil eder.

Hiçbir şeyin dört alt türü vardır ve hepsi de büyük ölçüde ayırt edici bir içerikten yoksundur ve küreyelleşmiş haldedir. Bu dört tür şunlardır: **Yok-yerler** ya da mekânlar büyük ölçüde içerikten yoksundur (örneğin, yukarıda tar-

Yok-yerler:
Ayırt edici içerikten büyük ölçüde yoksun olan mekânlar.

Yok-şeyler: Ayırt edici içerikten büyük ölçüde yoksun olan nesneler.

Yok-insanlar: Kendilerini, en azından bulundukları konumlarda, ayırt edici içerikten yoksun bırakan konumlarda bulunanlar.

Yok-hizmetler: Ayırt edici içerikten büyük ölçüde yoksun olan hizmetler.

tıştığımız alışveriş merkezleri ve mağaza zincirleri); **yok-şeyler**, mağaza zinciri ürünleri ve kredi kartlarıdır (bir kredi kartıyla diğer milyarlarcası arasında çok az bir fark bulunabilir; hepsi de dünyanın herhangi bir yerinde bunu kullanan herkes bakımından tamamen aynı şekilde iş görür); **yok-insanlar** ya da yok-yerlerle ilişkili çalışanlar; örneğin, bütün müşterilerle büyük oranda benzer senaryolara bağlı olarak etkileşime geçen telepazarlamacılardır (bunları da fiilen dünyanın herhangi bir yerinde görebilirsiniz) ve **yok-hizmetler** de örneğin banka memurlarının tersine ATM gibi araçlarla sağlananlardır (burada verilen hizmetler de özdeştir; müşteri hizmetin sağlanmasıyla ilgili bütün işlemleri kendisi yapar). Yok-yerlerin, yok-şeylerin, yok-insanların ve yok-hizmetlerin küreyel çoğalması da giderek artan çakışmanın bir başka göstergesidir.

SPOR: KÜRESEL, KÜYEREL, KÜREYEL

Spor (Giulianotti 2007: 1086-91), bu noktada incelenmesi özellikle elverişli bir konudur. Çok önemli bir kültürel olgudur, büyük ölçüde küreselleşmektedir ve son ele aldığımız iki teori –melezleşme (özellikle küyerelleşme) ile çakışma (özellikle küreyelleşme)– arasındaki ilişkiyi inceleyecek mükemmel bir etki alanıdır.

Spor, yirminci yüzyıl boyunca ve yirmi birinci yüzyıl başlangıcında giderek küresel hale geldi; bunu sağlayan da "uluslararası spor kuruluşları, yarışmalar, turnuvalar, rakiplerin gezici akıntıları ve özellikle karasal (sonraları uydudan yapılan) televiz yon yayınları ve internet sayesinde küresel bakımdan yaygınlaşması" olmuştu (Smart 2007: 7). Aslında, giderek daha fazla küresel bir sportif sistem bağlamında düşünmek de mümkün hale geldi.

Bu gelişmenin izleri, 1800'lerin sonlarına ve 1900'ların başlarına dek sürülebilir. Tenisin ilk küresel spor olduğu iddia edilir. Davis Kupası'nın ilk örneği 1878 yılında ABD'de yapılmış ve buna da ABD, Kanada ve İngiltere'den oyuncular katılmıştı. Daha sonra, Davis Kupası adını alacak olan ilk uluslararası tenis takımı maçları da 1900 yılında gerçekleşti. Başlangıçta turnuvaya katılan takım sayısı sınırlıydı; ancak 1960'lardan sonra bu sayı 50 ya da üstüne çıktı.

Küresel sporların tarihinde, ilk kez Atina'da 1896 yılında yapılmış olan ilk "modern" Olimpiyatlar önemli bir yer tutar (Guttman 2002; 2007: 910-14). Bu dönemden itibaren, her dört yılda bir (I. ve II. Dünya Savaşları dışında) Yaz Oyunları adıyla tekrarlanmıştır. İlk oyunlara 13 ülke katılmışken, Yaz Olimpiyatları'nda artık 200'den fazla ülke yer almaktadır. 1924 yılında Yaz Olimpiyatları Kış Olimpiyatları'yla birleştirildi. Günümüzde Yaz ve Kış Olimpiyatları iki yıllık aralarla art arda tekrarlanıyor. Yaz oyunları, kış oyunlarına kıyasla daha fazla popüler olsa da ve daha fazla katılımcı içerse de, her ikisi de pek çok bakımdan küresel birer olaydır. Her ikisi de küreseldir çünkü bunlara birçok ülke katılmakta ve yarışmak üzere ama özellikle de izlemek üzere dünyanın birçok yerinden çok sayıda insan olimpiyatlara gelmektedir. Belki daha da önemlisi, bunların daha büyük küresel medya olayları niteliği kazanmasıdır; örneğin 2004 yılında Atina'daki Yaz Oyunları'nı televizyonlardan yaklaşık 4 milyar insan izlemiştir. Bu durum, küresel şirketleri ve markaları bu oyunların bir kısmına sponsorluk yapmaya, kendi ürünlerinin satışında küresel bir artışa ve ürünlerin yaygınlaşmasına yaraması nedeniyle teşvik etmektedir.

Öte yandan, en küresel spor elbette futboldur. Futbol, küresel düzlemde, 1904 yılında kurulmuş olan FIFA (Uluslararası Futbol Birlikleri Federasyonu) tarafından organize edilmektedir. FIFA'nın 204 üye ülkesi vardır ve bu yüzden BM'den (13 ülke fazlasıyla) daha büyüktür. Dünya Kupası, dünyanın her tarafındaki milyarlarca insan tarafından izlenir. Bu maçlarda yaşanan her şey küresel bakımdan haber değeri taşır (örneğin, 2007 şampiyonasında Zidane'ın başka bir oyuncuya kafa atması dünyanın her yerinde gazetelerde ilk sayfada yer almıştı). Manchester United (İngiltere) ve Juventus (İtalya) gibi süper kulüpler vardır ve bunlar küresel düzlemde örneğin beysbolda New York Yankees takımından ve basketbolda Los Angeles Lakers takımından çok daha önemlidir. Futbolun Zidane ve David Beckham gibi medya şöhretleri, küresel bakımdan Michael Jordan gibi Amerikan basketbol şöhretlerinden çok daha fazla ön plandadır (örneğin, David Beckham şimdi ABD'de oynuyor; bu da futbol ve diğer spor starlarının küresel bakımdan daha hareketli olmasına bir örnek teşkil eder). Önemli futbol takımlarıyla ilgili öteberi (örneğin, takım formaları) açısından muazzam bir küresel pazar da söz konusu.

Aynı zamanda, bu tür sporlarla ve bunların starlarıyla bağlantılı olan ve bunlara ait öteberileri ve malzemeleri küresel düzlemde satan küresel spor şirketleri de çok önemlidir. Bunlar arasında en ünlüleri Adidas, Reebok ve Nike'tır. Dünyanın her tarafında isimleri bilinir ve ürünleri satılır; ancak bunun ötesinde logoları da ünlüdür (örneğin, Nike'ın "çek işareti" benzeri logosu [Goldman ve Papson 1998]). Adidas'ın şeritleri de dünyanın hemen her yerinde tanınır (Klein 2000). Küresel sporlar küresel spor starları da yaratmıştır (örneğin, Beckham, Tiger Woods) ve bu starlar, dünyanın her tarafında spor şirketleri tarafından da kendi malzemelerinin satılması için kullanılır (Smart 2007). Elbette, spor starları bu şekilde "kullanılmış" olmaları sayesinde milyonlarca dolar kazanır. Aslında, sporcular ve spor şirketleri arasında simbiotik bir ilişki söz konusudur; her ikisi de karşılıklı olarak sadece birbirlerini satmış olmazlar kendilerini de satarlar.

ABD'nin soyutlanmış rolü

ABD'nin spor dünyasındaki hâkim güç olduğuna yönelik yaygın bir görüş vardır; ancak bu görüşle çatışan pek çok şey de söz konusudur. Aslında, spor dünyasının pek çok alanında ABD ikinci sıradadır ya da nispeten önemsiz bir faktördür (örneğin küresel futbolda). ABD'nin en önemli başarısı, kendi sınırları içinde en fazla popüleritesi olan ve burada cazip sayılan sporlardadır ve bunlar da özellikle beysbol ve Amerikan futboludur. Eriksen'in (2007: 48) söylediği gibi, "genellikle başka yerlerde orta sınıflar tarafından küçümsenen ve küresel kültürün ana kaynağı olarak görülen ABD, aslında takım sporları söz konusu olduğunda neredeyse içe dönük bir adadır". Spor dünyasında ABD'nin sahip olduğu nispeten soyutlanmış konum, beysbol örneğinde belirgin şekilde görülebilir. Beysbol, İngiliz sporları olan futbol ve ragbiden daha önce ABD'nin sınırları dışına taşmış bir spordur (gerçi kriket de ondan önce yaygınlaşmıştır). Küba'ya 1860 yılında, Çin'e 1863 yılında ve Japonya ile Kore'ye de 1870'lerin başında taşınmıştır (Kelly 2007: 79-93). Ancak böylesine erken bir başlangıç yapmasına rağmen, beysbolun yaygınlaşması da artık yavaşlamıştır. Aslında beysbolu yaygınlaştıran ülke, bunu kendi imparatorluğu bünyesindeki Kore, Tayvan, Güneydoğu Asya ve Pasifik'teki Okyanusya'ya götüren Japonya olmuştur.

Beysbolun küresel düzlemde yaygınlaşmasını sınırlayan çeşitli faktörler söz konusu. Birincisi, bu spor ABD'de büyük bir iş sahası haline geldi ve az sayıda patronun tekeline girdi. Onlar da "belirli sezonlar, stadyum donanımları, süregelen oyuncu sözleşmeleri ve işveren-çalıştırıcıların tekelci birlikleri" sayesinde, beysbolun sistematik ve istikrarlı hale gelmesini sağladı (Kelly

2007: 84). İşte bu ortam, beysbolun Amerikan bağlamını pekiştirdi ve küresel yayılması için pek az neden ve niyet bıraktı. İkincisi, beysbol "Amerikan değerlerini cisimleştiren ve Amerikan karakterini telkin eden son derece milliyetçi bir doğrultuda teşvik edildi" (Kelly 2007: 84). Nihayet, kriket ya da futboldan farklı olarak beysbol, sömürgecilik tarafından değil de gayri resmi şekilde ve daha az dayatılarak misyonerler, öğretmenler ve benzerleri yoluyla yayılmıştı.

Beysbolun en başarılı şekilde yaygınlaştığı yer olarak Japonya gösterilebilir; ancak buradaki beysbol da ABD'de oynanandan oldukça farklıdır. Japonlar tarafından epey agresif bir tarzıyla benimsenmiştir. Eski bir Amerikan beysbol starı Japonya'da bir yıl oynadıktan sonra şöyle demişti: "Bu beysbol filan değildi, sadece ona benzeyen bir şeydi" (alıntı yapılan yer: Kelly 2007: 88). Şu sözler de iki ülkenin beysbolu arasındaki farklılıkları çok güzel dile getirmektedir: "Özgür-ruhlu, sert-vuruşlu, eğlenceden hoşlanan bağımsız fikirli Amerikan beysbol oyuncuları, simgesel olarak takım-ruhu taşıyan, tedbirli, kendini feda eden, son derece saygılı ve sadık beysbol sopası taşıyan [Japon] samuraylarla boy ölçüşmek durumundadır" (Kelly 2007: 86).

Basketbol ise ABD'de (Kanada doğumlu) James Naismith tarafından 1871 yılında yaratıldı ve (İngiltere'de kurulmuş olan) YMCA'nın (Genç Katolikler Birliği) çabalarıyla dünyanın dört bir yanında yaygınlaştırıldı. Bu spor da özellikle profesyonel Ulusal Basketbol Birliği'nin (National Basketball Association [NBA]- kuruluş tarihi 1946) ve amatör Ulusal Üniversiteler Spor Birliği (National Collegiate Athletic Association [NCAA]) ile bunun (1939 yılında başlayan) ülke çapında basketbol şampiyonasının kurulmasıyla birlikte ABD'nin hâkimiyeti altına girdi. ABD, geride bıraktığımız yirminci yüzyılın ikinci yarısında da basketboldaki küresel hâkimiyetini sürdürmekteydi.

Ancak, son yıllarda basketbol giderek daha fazla küresel bir fenomen haline geldi ve ABD bu spordaki egemenliğini yitirdi (Veseth 2005). Bu durum, profesyonel star oyuncuların yer aldığı ABD takımının uluslararası turnuvalarda aldığı sonuçlara yansıyor; son yıllarda bu takımlar (ABD 2008 Pekin Olimpiyatları'nda şampiyon olsa bile) Olimpiyatlar dahil uluslararası turnuvalarda artık başarılı olamıyor. Bu durum, aynı zamanda NBA'deki yabancı oyuncu artışında izlenir; bu oyuncular, üstelik, ligdeki önemli oyuncular arasında yer almaktadır (örneğin, Çinli Yao Ming). Öte yandan, bu akış tek yönlü değil: Az sayıda da olsa, Amerikalı basketbol oyuncuları (ve bunların yanı sıra Japonya'ya giden beysbol oyuncuları gibi başka spor dallarındaki oyuncular) da genellikle Avrupa liglerinde oynuyor.

Profesyonel sporcular (genellikle çok fazla para kazansalar bile bunlara "spor işçileri" [Sayers ve Edwards 2004: 243-8] de denilir) giderek artan küresel bir hareketlilik içindeler; bir çoğu da "sınır aşanlar" (Maguire ve Stead 1998: 59-73) olarak değerlendirilir. Spor dünyasında çeşitli türlerde sınır aşanlar söz konusu. Bunlar arasında "öncüler" (kendi sporlarını geliştirmek ve heyecan katmak amacıyla yeni bir ülkeye gidenler), "yerleşimciler" (yeni bir ülkeye gidip oraya yerleşenler), "paralı askerler" (sadece para nedeniyle hareket edenler ve nerede daha fazla para kazanıyorlarsa oraya gidenler) ve "sırf göç etmekten ve yeni bir kültür ve toplumda bir yabancı olmaktan hoşlandıkları" için "göçebe" olanlar yer alır (Grainger 2008: 303). Şurası unutulmamalıdır ki, sporcularının sürekli olarak dünyanın herhangi bir yerindeki bir turnuvadan diğerine gittiği profesyonel golf ve tenis gibi tamamen göçebe nitelikteki küresel sporlar da var (Grainger 2008: 288). Sebebi ne olursa olsun, dünyanın her yerine akan sporcu sayısı giderek artıyor.

Yine Amerikalılaş(tır)ma tezinin tersine, bu akışların büyük bir kısmı daha çok ABD dışına değil ABD içine (aynı zamanda Kuzey ülkelerine) doğru gerçekleşir; bu durum Güney'de, "beyin göçü"yle ilgili bir kaygıya paralel olarak "adale göçü" (Bale 1994) kaygısına da yol açar (bkz. Bölüm 11). Örneğin, NBA'ye yabancı oyuncu akışına ilave olarak Beysbol Birinci Ligi'nde de gi-

derek artan sayıda Japon oyuncuyla sözleşme yapılmaktadır. 2006 yılında Boston Red Sox takımı Japon star oyuncu Daisukc Matsuzaka ile 50 milyon doları aşan bir ödeme karşılığında uzun dönemli bir sözleşme imzalamış ve daha çarpıcı olanı da, sadece onunla görüşme yapabilme hakkı için eski takımı Seibu Lions'a 51 milyon dolar ödemiştir. 2007 yılında Amerika'nın futbol birinci lig takımlarından Los Angeles Galaxy, İngiliz süper starı David Beckham'la, kendisine 250 milyon dolar kazandıran beş yıllık bir sözleşme imzalamıştır (Zinser ve Lyall 2007: Al, C14).

Küresel sporlar Amerikalılaş(tır)ma teziyle çeşitli bakımlardan çelişir gibi görünüyor. Barry Smart ise küresel sporların çok daha geniş anlamlarda "Amerikalılaştığına" işaret ediyor. Küresel sporun Amerikalılaş(tırıl)ması başlığı altında, "ilk kez Amerika'da belirgin hale gelen sporun yaygın şekilde ticarileşmesi" yer alır ve "buna örnek olarak da televizyon spor yayınlarında ve spor şöhretleri kültürünün bir uzantısı olarak, sporun bir eğlence gösterisi şeklinde geliştirilmesi verilir" (Smart 2007: 23).

Az ya da çok gelişmiş ülkelerde yapılan çeşitli sporların profesyonel sporcularında da bir hareketlenme söz konusu. Daha az bilinen bir örnek ise, Samoa'dan, Yeni Zelanda'ya giden ve burada daha fazla para kazanma ve daha büyük, hatta dünya çapında şöhret edinme imkânına sahip olan ragbi oyuncularıdır (Grainger 2008). Bu gelişme, emperyalist ülkenin (bu durumda Yeni Zelanda), eski bir *sömürgesinin doğal kaynağını (yetenekli sporcularını) sömürerek* gerçekleştirdiği yeni-sömürgeci bir sömürü biçimi olarak değerlendirilebilir. Artık, Samoalı en iyi ragbi oyuncuları Yeni Zelanda'da ve bu ülke için maç yapıyorlar ve bu da Samoa'daki oyunların kalitesinin düşmesine yol açıyor.

Yerel, küyerel, küreyel

Sporun küreselleşmesine ilişkin incelemelerdeki başka bir önemli konu, bunun hangi ölçüde küyerelleşmiş (küresel özellikleri daha yerel özelliklerle hangi ölçüde bütünleşmiş) olduğudur (Giulianotti ve Robertson 2004; 545-68). Bu konuyu inceleyenler arasındaki yaygın inanç, sporun büyük ölçüde küresel-yerelleşmiş olduğu ve bu küyerelleşmenin de sporun küreselleşmesine ilişkin değerlendirmeler için en iyi kavram olduğu yönündedir. Yine de sporda epey büyük bir küyerelleşme olduğu kesin bir gerçek olsa bile, böyle bir şey sporun (ya da herhangi bir şeyin) küreselleşmesi söz konusu olduğunda resmin tamamını göstermekten uzaktır.

Roland Robertson ve Richard Giulianotti doğrudan bu konunun sporla, özellikle futbolla ilgili yönüne işaret ediyor (Giulianotti ve Robertson 2007b: 58-78). Küresel ve yerel olanın karşılıklı etkileşim içinde olduğu küyerelleşme tezinin ötesine geçiyor ve küyerelleşmenin "küreselleşmedeki homojenleştirici ve heterojenleştirici" (Giulianotti ve Robertson 2007b: 61) "aynılık ve farklılığın topluluksal bir arada oluşu" içerdiğini ileri sürüyorlar (Giulianotti ve Robertson 2007b: 60) Küyerelleşme kavramının da hem homojenleşmeyi hem heterojenleşmeyi kapsadığını söylüyorlar.

Ancak, küyerelleşme başlığı altındaki bu homojenleşme ve heterojenleşme birleşimi, genellikle bir o yana bir bu yana olan çatışmacı baskıları da engeller. Burada gerekli olan, yukarıda tartıştığımız küyerelleşme ile küreyelleşme arasındaki ve aynı zamanda bir şey ile hiçbir şey arasındaki ayrımlardır. İşte bu ayrımlar söz konusu olduğunda, yerel olan kendisine hangi değeri biçmiş ve egemenlik sağlamış olursa olsun, bu durumda önemli olan homojenlik üretmeye yatkın hiçbir şey'in küreyelleşmesidir. Tersine bir şey'in küyerelleşmesi ise yapısal olarak heterojenliği barındırır; çünkü bir mekânda "bir şey" olabilen (yani yerli olarak algılanan, denetlenen ve bu yerelin ayırt edici içeriği bakımından zengin olan), başka bir mekândaki (kaçınılmaz şekilde başka ayırt edici içeriğiyle farklı bir yerelde algılanan ve denetlenen) bir şey'den farklı olacaktır.

Sporda genellikle küyerel olarak yorumlanan şeylerin pek çoğunu aslında küreyel olarak anlamak daha doğru olur. Sözgelimi, kriketin küyerelleşmesi oldukça dikkat çekerken (örneğin, aşağıda göreceğimiz gibi Hindistan'da) gerçek şudur ki, kriket İngilizler tarafından küreyelleştirilmiştir. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında ve yirminci yüzyılın başlarında sporun küreyelleşmesinde ayrıca önem kazanan unsurlar arasında, uluslararası spor örgütleri ve yarışmaları, ulusal idari kurumlar ve ligler (Andrews ve Ritzer 2007: 32), çokuluslu şirketler (ve bunların küresel markaları) ve medya yer alıyordu. Bunların hepsi, sporun küreyel hale gelmesine hizmet etti ve dünyanın her tarafındaki sporda artan bir homojenliğe yol açtı. Ancak bu da, heterojenleşme doğrultusunda da bir basınç olmadığı ve bunları en iyi şekilde küyerelleşme kavramının ifade ettiği anlamına gelmez. Küyerel olanda homojenleştirme (ve heterojenleştirme) açısından bazı güçlerin bulunduğu doğru olsa bile, bunun ötesinde olan şey, belirli bir yörede benzersiz olanı üreten ve homojenlik yerine heterojenliğe yatkın olan küreyelleşme ile küyerelleşmenin bileşimidir. Dolayısıyla, homojenliğe odaklandığımızda küreyelleşme, özellikle hiçbir şey'in küyelleşmesi kavramını ve heterojenliğin üretiminde de (bir şey'in) küyerelleşmesi kavramını *kullanmak daha isabetli olacaktır*.[21]

Eriksen (2007: 56) sporu, özellikle oldukça yerel olan Galler futbolunu ve İrlanda hokeyini analiz ederken şunu ileri sürüyor: Bunlar bir şeyin küyerelleşmesinin örnekleri değildir; daha çok,

> küreselleşmesi mümkün olmayan ve küreselleşmeyecek olan şeyleri temsil eder; çünkü başlangıcından itibaren belirli bir yerle bağlantılı olan kültürel bir kimliği sembolize ediyorlardır... Ritzer'in küreselleşme sosyolojisinin bütünüyle küresel olan bu türden olguları kapsayabilmesi için üçüncü bir kavrama ihtiyacı vardır.... Ritzer'in değerlendirmesi... sınırlıdır; çünkü sadece yerel olan herhangi bir şey ihtimalini dışlamaktadır... kendisine yeterli yerel sistem ise yeterince beslenme bulabildiği ve hiçbir dışsal rekabetin söz konusu olmadığı bir yerde kendi mecrasında varlığını sürdürebilir.

İşin doğrusu, Eriksen küreselleşmeyi, özellikle sporla ilgili olanını çözümlemede kullandığı önemli kavramlardan "küreyel" ve "küyerel" olanlara "yerel" kavramını da eklemek istiyor. Sorun şurada ki, spor dünyasında ya da herhangi bir alanda bütünüyle kendisiyle sınırlı ve küresel olanın herhangi bir etkisinden yoksun herhangi bir olgudan söz etmek zordur. Bu durum özellikle Eriksen'in verdiği örnekler, İrlanda hokeyi ve Galler futbolu, bakımından geçerlidir; çünkü bunların kökenleri dünyanın *en fazla* küreselleşmiş ülkelerinden biri olduğu düşünülen İrlanda'da yatmaktadır.

Kriket: yerel mi, küyerel mi, küreyel mi?

Kriket sporu, genel olarak küreselleşme ve özel olarak sporla ilgilenenlerin oldukça dikkatini çekmektedir (Kaufman ve Patterson 2005: 82-110); bu konuda yapılmış en ünlü çalışma muhtemelen Appadurai'ye ait olandır (1996). Appadurai şunu iddia ediyor: Kriket, Hindistan'da bağımsızlaştırılmış ve yerlileştirilmiştir; öyle ki "artık İngiliz aracılığına ihtiyaç duymamaktadır" (Appadurai 1996: 104). Yani yerelleşmiş denilemese de küyerelleşmiştir. Appadurai, kriketin Hindistan'a İngiltere tarafından getirilmiş olduğunu kabul ediyor; bu zaten sömürgeleştirmenin bir özelliğiydi. İngiltere, karşısında oynayabileceği takımlar yaratmaya ihtiyaç duymuştu. Hindistan ve diğer sömürgeler bu rolü mükemmel bir şekilde yerine getirdi. Ancak, (tıpkı Japonların beysbolu dönüştürmesi gibi) Hintliler kriketi dönüştürdü ve kendilerine ait kıldı.

Burada önem taşıyan nokta, Hindistan'da kriketin dönüştürülmesinde medyanın ve dilin oynadığı roldür. Hindistan'daki bütün temel yayınlar; kitaplar, dergiler, broşürler, kriketi "İngilizliğinden" kurtarmış ve kriket maçlarını yerli dillerinde değerlendirmişlerdir; kriketi yerli diline tercüme etmişlerdir. Bu oyun Hindistan'da yaygın şekilde caddelerde, oyun alanlarında ve köylerde oynanmaya başlamıştır; öyle ki, birçok Hintlinin sürekli tekrarladığı bedensel pratikler haline gelmiştir. Hintliler ayrıca tuttukları takımlar ve starlar hakkında yazılanları okumakta ve bunlar hakkındaki haberleri radyolardan dinlemekte, TV'den izlemektedir. Bu durumda, kriket birçok Hintli'nin hayal dünyasının önemli bir parçası olmuştur.

Hindistan'da ve eski İngiliz sömürgesi olan başka yerlerde kriket artık İngiltere'nin değil yerellerin hâkimiyetine geçmiştir; bu oyunu İngilizlerden adeta kaçırmışlardır. Süreç içinde, kriketi daha saldırgan bir oyun haline getirerek dönüştürmüş, sportmenlikten uzak ve belki en önemlisi çok daha fazla seyirlik bir oyun haline getirmişlerdir (tıpkı Japonların beysbolunun Amerikan versiyonundan daha fazla seyirlik bir nitelik kazanması gibi). Apppadurai'ye göre (1996: 107), kriket "artık farklı bir ahlaki ve estetik dünyaya aittir". Bu oyun, "ulus-aşırı seyirliklerin ve metalaştırmanın hizmetinde ulusal duyguyu harekete geçirmenin bir enstrümanı" olmuştur (1996: 109). Dolayısıyla, bir örnek vermek gerekirse, Hindistan ve Pakistan arasındaki maçlar tam bir savaşa benzemektedir. Sonuç olarak, bu tür maçlarda ve aynı zamanda diğer pek çok uluslararası kriket maçında, "İngiltere... artık denklemin bir parçası olmaktan çıkmıştır" (1996: 109).

Appadurai'nin analizinde pek çok değerli yön bulunmaktadır; ancak şu da akılda tutulmalıdır ki, kriket İngilizler tarafından küreyelleştirilmiştir. Bu ise, esas olarak, İngilizler tarafından tasarlanmış, denetlenmiş ve ayırt edici içerikten yoksun ("hiçbir şey") olan küreyelleşmiş kriket ile Hindistan'daki küyerelleşme tarafından üretilmiş, yerli tarzda tasarlanmış, denetlenmiş ve ayırt edici içerik bakımından zengin ("bir şey") olan kriket, yani bu şekilde ortaya çıkmış olan Hindistan kriketinin ayırt edici biçimi arasındaki karşılıklı etkileşimin dışındadır. Diğer bütün kültürel biçimler gibi kriket de küreyelleşmeye ya da küyerelleşmeye ya da bir şeye ya da hiçbir şeye indirgenemez. Günümüz dünyasında bütün kültürel biçimler bunların hepsine ait unsurları içerir.

BÖLÜM ÖZETİ

Bu bölümde, küresel kültür akıntıları inceleniyor; kültür daha önceki dönemlerden çok daha kolay bir şekilde, özellikle de maddi-olmayan dijital formlarda yerküreyi dolaşabiliyor. Burada kültürel akıntı biçimleri hakkında üç bakış açısı ele alınıyor: farkçılık, melezleşme ve çakışma.

Kültürel farkçılık, kültürlerin esas olarak farklı olduklarını ve küresel akıntılardan sadece yüzeysel olarak etkilendiklerini vurgular. Buna göre, kültürler arasındaki karşılıklı etkileşim, "felakete yol açan çatışma" potansiyellerini içermeye mahkûmdur. Samuel Huntington'ın uygarlıklar çatışması teorisi bu yaklaşımın en iyi örneğidir. Ona göre, Soğuk Savaş sonrasında, politik-ekonomik farklılıklar, esas olarak kültürel nitelikteki yeni fay hatlarının gölgesinde kaldı. Farklı "uygarlıklar" (Sinik, İslami, Ortodoks, Batılı gibi) arasında giderek artan karşılıklı etkileşim yoğun çatışmalara, özellikle Batı ve Çin uygarlığı arasındaki ekonomik çatışmaya ve Batı ile İslami uygarlıklar arasındaki kanlı politik çatışmaya yol açacaktı. Bu teori, pek çok neden yüzünden, özellikle Müslümanları "şiddete eğilimli" göstermesi bakımından eleştirilmektedir.

Küreselleşme süreci (uygarlıklarla yakından bağlantılı olan) dinin yaygınlaşmasıyla ilgili olarak değerlendirilince, bunun süresi de 2 bin yıldan fazla olmaktadır. İslamiyet, Hinduizm, Budizm, Hıristiyanlık, Yahudilik ve Mormonluk gibi önemli dünya dinlerinin gelişmesi, bunların aynı zamanda kendilerini adapte ettiği diğer akıntılar boyunca meydana gelen süreçleri içeren küresel süreçler olarak incelenmesini de beraberinde getirir.

Kültürel melezleşme yaklaşımı, yerel ve küresel kültürlerin bütünleşmesini vurgular. Dolayısıyla küreselleşme, ne küresel ne de yerel olana indirgenemeyen melez oluşumların ortaya çıkmasına yol açan yaratıcı süreçler olarak değerlendirilir. Buradaki anahtar kavram da "küyerelleşme" dir ve bununla kastedilen de yerel ile küresel olanın farklı coğrafi alanlarda benzeri olmayan sonuçlar doğuracak şekilde birbirine karşılıklı nüfuz etmesidir. Bir başka anahtar kavram da Arjun Appadurai'ye ait olan "görünüşler" ["scapes"] kavramıdır (insanları, teknolojiyi, finansı, politik imajları ve medyayı ilgilendiren küresel akıntılar) ve bunlar arasındaki ayrıştırıcılardır; bunlar da kültürel melezlerin yaratılmasına yol açar.

Kültürel çakışma yaklaşımı ise küreselleşme ile başlatılan homojenliğin altını çizer. Buna göre, kültürler güçlü akıntılar tarafından değiştirilmeye mahkûmdur. Bir kültürün kendisini dayattığı ve başka kültürün en azından bazı kısımlarını tahrip ettiği kültür emperyalizmi de bu yaklaşımın başlığı altında çözümlenir. Kültür emperyalizminin önemli bir eleştirisi, kültürün "yersizyurtsuzlaşması" ["deterritorialization"] anlayışı üzerinde yükselir. Bu da, kültürü başlangıcındaki özgül bir coğrafi noktaya bağlamanın çok zor olduğu anlamına gelir.

McDonaldlaştırma, fast food restoranlarının verimlilik, hesap verilebilirlik, öngörülebilirlik ve denetim gibi kuralları üzerinde yükselen rasyonel sistemlerin küresel yaygınlaşmasını içerir. Bu süreç başka iş alanlarına, sektörlere ve coğrafi bölgelere dek uzanır. Küreyelleşme (küreselyerelleşmenin tersine), ülkelerin, şirketlerin ve benzerlerinin kâr, güç ve benzeri şeyleri edinmek üzere kendilerini coğrafi alanlara dayattığı bir süreçtir.

Küreselleşme ayrıca, ("bir şey"in karşıtı olarak) "hiçbir şey"in akıntısı olarak da değerlendirilebilir; bu da yok-yerlerin, yok-şeylerin, yok-insanların ve yok-hizmetlerin yaygınlaşmasını içerir. Bu süreçler (küreyelleşme ile küyerelleşme; hiçbir şey ile bir şey) arasındaki karşılıklı etkileşim, kültürün önemli bir parçası olan bir fenomen olarak sporun küreselleşmesinde belirgin şekilde görülebilir.

TARTIŞMA SORULARI

1. Bu bölümde tartışılan üç ana bakış açısını, kültürün yersizyurtsuzlaşması ışığında analiz ediniz.
2. "Uygarlıklar çatışması"nı küreselleşmeye dair bir bakış açısı olarak analiz ediniz. "Uygarlık" yaklaşımını kullanmanın avantajları ve dezavantajları nelerdir?
3. "Görünüşler" kavramını kullanarak "farkçılık" ve çatışmacılık" yaklaşımlarını eleştiriniz.
4. Din incelemesinde kültürel melezleşmeye dair bir örnek veriniz.
5. Küreyelleşme ile küyerelleşmeyi karşılaştırınız. Küreselleşme incelemelerinde her birinin taşıdığı görece önemi değerlendiriniz.

İLAVE OKUMALAR

Jan Nederveen Pieterse, *Globalization and Culture: Global Melange,* Lanham, MD: Rowman and Littlefield, 2004.

Nestor Garcia Canclini, *Hybrid Cultures: Strategies for Entering and Leaving Modernity,* Minneapolis: University of Minnesota Press, 1995.

Frederick F. Wherry, *Global Markets and Local Crafts: Thailand and Costa Rica Compared,* Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2008.

Benjamin Barber, *Jihad vs. McWorld,* New York: Times Books, 1995 [*McWorld'de Karşı Cihad*, Çev. Eser Birey, Varlık Yay., 2003].

Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order,* New York: Simon and Schuster, 1996.

Peter Beyer, *Religions in Global Society.* Londra: Routledge, 2006.

Peter Beyer, *Religion and Globalization,* Londra: Sage, 1994.

John Drane, *The McDonaldization of the Church,* Londra: Darton, Longman and Todd, 2000.

George Ritzer, *The McDonaldization of Society,* 5. Baskı, Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press, 2008 [*Toplumun McDonaldlaştırılması*, Çev. Şen Süer Kaya, Ayrıntı Yayınları, 2011].

George Ritzer, *The Globalization of Nothing,* 2. Baskı, Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press, 2007.

NOT

1. "Yapısalcılar" diye bilinen toplumsal teorisyenler, yüzeydeki değişimlerden büyük ölçüde etkilenmeyen "derin" yapılar" olduğu görüşünü dikkate almaya eğilimlidir. Dahası, bu derin yapıları, yüzeyde bulunanlardan çok daha fazla önem taşıyan yapılar olarak değerlendirirler. Bu teorisyenlerin önde gelenleri arasında Karl Marx, Sigmund Freud ve Claude Levi-Strauss bulunmaktadır.
2. Ayrıca bkz. Barber (1995).
3. Huntington (1996). Huntington'ın (ve Fukuyama'nın) tezlerinin hiç olmazsa kısmen sınanması açısından bkz. Diez-Nicolas (2002: 465-93).
4. Örneğin, dışarıya yapılan göçlerin uzun tarihinden kaynaklanacak şekilde Çin ulusu sadece "daha büyük Çin"i –Çin ve Tayvan ulus-devletleri ve ayrıca Hong Kong– kapsamakla kalmaz, bunun da ötesinde dünyanın hemen her yöresindeki genellikle iç topluluklar olarak çok sayıda Çinliyi de kapsar. Çin devleti ise bu insanları yönetmemektedir. Bkz. Harding (1993: 660-86).
5. Çok sayıda Müslüman ülkesindeki petrol zenginliği de ayrıca önem taşımaktadır.
6. Bu konuda yazılmış bir dizi makale için bkz. *Sociology of Religion* 68, 3 (2007); Gokariksel ve Mitchell (2005: 147-65).
7. Aynı zamanda başka dinlerde de bulunur.
8. Bazı süreçlerin düpedüz uyumsuz olması gerçeği de dahil küresel-yerel ilişki hakkında pek çok şeyin engellenmesine yol açsa da, bunlar birleştirilemez. Daha genelinde, küyerelleşme, küresel-yerel çatışmaları göz ardı eder.
9. http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001271/127160m.pdf.

10. Kendi payıma, bunların yüzeysel olduğundan emin değilim; ancak her halükârda benim ve başkalarının ilgilendiği şey, McDonald's ve Disney gibi sistemlerin küresel yaygınlaşmasıdır, bunların ürünleri *değil*.
11. Örneğin bkz. Giddens (1990).
12. Bu görüşün eleştirisi için bkz. Caldwell ve Lozada, Jr. (2007: 498-515).
13. Bu durum, böyle bir toptan etiği reddeden postmodern çağdaki etik görüşe de ters düşüyor; bkz. Bauman (1993).
14. Bu yaklaşımın vurgulandığı yer: Boli ve Lechner (2009).
15. Aslında, bunlar aynı zamanda Weber'in rasyonalizasyon sürecinin de temel karakteristikleridir.
16. En azından değerler söz konusu olduğunda, bu argümana karşıt bazı veriler için bkz. Esmer (2006: 183-202).
17. Öte yandan, dijital filmlerin giderek artan satışı nedeniyle DVD'lerde olduğu gibi Blockbuster de inişe geçmiştir.
18. Bu diğer uygulamaların çeşitleri Ritzer'in (2006) makalelerinde bulunabilir.
19. Çok farklı tanımlanmış olsa da, hiçbir şey kavramına ağırlık veren başka bir küreselleşme eleştirisi için bkz. Nancy (2007).
20. Spor dünyası söz konusu olduğunda, farkçılık için güçlü bir argüman ileri sürmek zordur.
21. Sorun buradakinden daha karmaşıktır; çünkü bir şey'in küreyelleşmesi daha büyük bir heterojenliğe yol açacaktır ve hiçbir şey'in küyerelleşmesi de homojenliğe yönelecektir. Dolayısıyla, küreyelleşme-küyerelleşme ve hiçbir şey-bir şey kavramsallaştırılması tarafından oluşturulan dört bileşimin hepsi de küreselleşmeyi bir bütün olarak kavramak için kullanılmalıdır.

BÖLÜM

10

İLERİ TEKNOLOJİ KÜRESEL AKINTILAR VE YAPILARI

TEKNOLOJİ, MEDYA VE İNTERNET

Teknoloji

- Medikal Teknolojiler • Uzay Teknolojileri
- Sıçrama • Hindistan'ın "bir lakh'lık arabası" (ya da NANO)
- Sorunlu Teknolojik Akıntılar

Medya

- Medya emperyalizmi • "Medya Amerikalı idi"
- Yeni Küresel Medya • Indymedia [Bağımsız Medya]
- Küresel Medya Üzerine Düşünceler

İnternet

- Çevrimiçi Sosyal Ağları • Spam • Bilgisayar Virüsleri
- Çin'deki İnternet

Bölüm Özeti

Bu bölümde, genel olarak toplumsal dünyanın özel olarak da küreselleşmenin üç yeni teknolojisi ele alınıyor. İleri teknolojinin küresel akıntıları ve yapıları başlığı altında, teknoloji, medya ve internet bulunuyor. Tartışmayı kolaylaştırmak amacıyla bu bölümde pek çok teknoloji (konteynir kullanan gemicilik, evrensel ürün kodları [UPC'ler]) ayrıca ele alınıyor; ancak medya ve internet de birer teknolojidir. Dahası internet birçok önemli yeni teknolojiyi kapsıyor ve medya da çeşitli teknolojiler (ki bunlara internet de dahildir; sözgelimi blog'lar giderek gazetelerin yerini almaktadır) tarafından dönüştürülüyor. Elbette, bunların hepsi de artık dünyayı arşınlıyor ya da arşınlayabilir.

TEKNOLOJİ

2. Bölüm'de de söz edildiği üzere, bütün türlerdeki teknolojik değişimler (ki bunların birçoğuna önceki bölümlerde değinildi) küreselleşmede muazzam bir rol oynamıştır. Küreselleşmenin nasıl algılandığına bağlı olmak üzere bu türden değişimler küresel süreçleri yüzyıldır ya da daha uzun bir süredir etkilemektedir; ancak son yıllarda küresel süreçlerin yaratılmasına ya da en azından hızlandırılmasına ivme de katmışlardır.

Ticaret alanındaki en son teknolojik gelişmelerin bir örneği de, 1956 yılında dünyanın ilk konteynir gemisinin imali olmuştur. Artık bu sayede, çeşitli cinslerden malı yüklemek ya da indirmek yerine, ürünlerle doldurulmuş konteynirler gemilere yükleniyor ve indiriliyordu. Gemicilikte daha hızlı yükleme ve indirme yapmaya imkân tanıyan yeni bir dönem başlamıştı ve gemiler arasında, gemiler ile kamyonlar ya da trenler arasında kesintisiz konteynir transferi mümkün oluyordu. Bu yeni teknoloji, mal nakliyatı maliyetini neredeyse yüzde yüz oranında azaltmıştı. Elbette konteynir teknolojisi yıllar boyunca daha da geliştirildi, böylece gemiyle nakliyatın maliyeti çok daha azaldı. Sözgelimi artık, "canavar gemi" denilen ve peş peşe sıralandığında 30 km'yi bulan sayıda kamyonun taşıyacağı yükü taşıma kapasitesine sahip konteynir yükleyen gemiler var. Modern konteynirciliğin bir sonucu olarak, "Genellikle bir konteyniri limandan karayoluyla 150 km ötedeki varış yerine gönderme maliyeti, onu denizyoluyla Şanghay'dan Rotterdam'a göndermekten daha pahalıdır" (Chanda 2007: 57).

Elbette havayolu kargosunun gelişmesi ve yaygınlaşması da malların nakliyatını hızlandırmış ve hatta bazı durumlarda maliyetleri dahi azaltmıştır (gerçi, pek çok şeyi, örneğin otomobilleri gemiyle nakletmek hâlâ daha ucuzdur). Burada önemli bir teknolojik gelişme de 1970 yılında Boeing 747'lerin sefere çıkarılmasıdır; geniş bir gövdeye sahip bu uçakların kısa süre sonra kargo için kullanılanları da imal edilmiştir.

Yine 1970 yılında, Federal Express'in (FedEx) kurulmasıyla birlikte başka önemli bir gelişme daha meydana gelmiştir. FedEx yenilikçi bir örgütlenmeydi, şimdi de öyle; onunla bağlantılı en önemli ileri teknoloji ise bilgisayar kullanmasıdır. Bu şekilde paket teslimatını jet uçakları yoluyla ve başka nakil araçlarıyla sağlamaktadır. Böyle bir geçmiş sayesinde artık ünlü bir marka haline gelmiştir ve dünyanın dört yanında tanınmaktadır. "[FedEx'in] ilk gecesinde, sadece 186 paket teslim edilmişti. Şirket artık dünyanın her tarafında faaliyet gösteriyor, günde ortalama üç milyon adet paket teslimatı yapıyor" (Chanda 2007: 64).

Ardından, görünüşte mütevazı olan Evrensel Ürün Kodu (UPC) ortaya çıktı; bunun uygulaması da 1974 Haziran'ında ABD'deki bakkal ve manavlarda başladı. "Günümüzde dünyanın her tarafında, beş milyondan fazla barkotlu ürün satılmaktadır. Dükkân raflarındaki sensorlar artık ayakkabı kutularının, gömleklerin ya da şampuanların barkotlarını okuyabilmekte ve stok-

lar azaldığında tedarikçileri otomatik olarak uyararak, kısa sürede bunların yerine yenilerinin konulmasına imkân tanımakta ve bunu da maliyetli envanter kayıtlarına ihtiyaç duyulmaksızın gerçekleştirmektedir" (Chanda 2007: 65). Bu sayede, dünyanın her yanında ürünlerin depolardan perakende satış noktalarına ulaşması çok büyük ölçüde hızlanmıştır.

Küreselleşme bakış açısından, aslında belki de her açıdan, bütün bu gelişmeler 1970'lerdeki ilk kişisel bilgisayarın ve ardından 1990'larda internetin ortaya çıkışı yanında devede kulak kalıyor. (Elbette, kişisel bilgisayarlar ve internet de önemli ölçüde yukarıda değinilen teknolojik gelişmelerin ve diğer gelişmelerin esasını oluşturmuş ve bunların etkisinde de kalmıştır.) Bu gelişmeler, her türden küresel internet işleminin ve kişilerarası ilişkilerin (Facebook gibi) yolunu açmıştır.

Aşağıda ele alacağımız teknolojik ilerlemeler, ticaretin ve kişilerarası ilişkilerin küreselleşmesine büyük ölçüde katkıda bulunanlardan sadece birkaç tanesi. Bu alanlarda burada söz edilmesi gereken daha çok sayıda teknolojik ilerleme bulunmasının yanı sıra, bu kitapta ele alınan diğer alanlardaki küreselleşme de teknolojik değişimden etkilenmiş ve onunla büyük ölçüde hız kazanmıştır.

MEDİKAL TEKNOLOJİLER

Yeni sağlık teknolojileri (örneğin MR'lar, CAT taramaları, PET taramaları, DaVinci robotları) çok kısa sürede yaratılmış olmakla kalmıyor, aynı zamanda taşımacılıktaki küresel gelişmeler sayesinde, bunlar daha öncekinden çok daha hızlı şekilde dünyanın dört bir yanına iletilebiliyor. Bunlar, çoğunlukla Kuzey'de yaratılmış olan olağanüstü pahalı teknolojilerdir. Gelişmiş ülkeler bu teknolojilerin bedelini ödeyebiliyor; dolayısıyla Kuzey yarımkürenin her yanında yaygınlaşıyorlar. Bu durum, özellikle dünya liderleri Japonya ve ABD bakımından söz konusu; bu ülkeler kendi nüfus oranlarıyla kıyaslandığında bu teknolojilerden muazzam şekilde yararlanabiliyor. Yine bu cihazlar sadece gelişmiş ülkelerde bulunmakla kalmıyor, aynı zamanda bu ülkelerdeki hastalar tarafından da yoğun şekilde kullanılabiliyor; çünkü bu hastalar kendi özel sağlık sigortaları ya da genel sağlık sigortası sayesinde çok pahalı olan bu tür sağlık taramalarına, testlere ve bunların gerektirdiği ameliyatlara (örneğin, DaVinci Robot Sistemi'yle prostat ameliyatı gibi) ödeme yapabiliyor. Dahası, böylesine pahalı cihazların yaygın şekilde mevcudiyeti bunların kullanılması doğrultusunda bir baskı yaratır; bu tür cihazları satın almak maliyetli olduğundan uzun süre boş bırakılması da akla yatkın değildir. Ayrıca gelişmiş ülkelerde, bu cihazları işletmek ve kullanmak, testleri incelemek ve örneğin MR gibi sonuçları yorumlamak için ihtiyaç duyulan eğitimli personel de yoğun şekilde bulunur. Oysa bu teknolojilerin pek azı azgelişmiş Güney ülkelerine gidiyor ve gitmiş olsa da nadiren kullanılıyor; ayrıca, gerekli testleri yapmaya ve sonuçlarını yorumlamaya vakıf, eğitimli personel sayısı da buralarda nispeten daha az.

Benzer bir sorun, her türden ilaç akışı bakımından da geçerlidir. Herkesin bildiği üzere, ilaç endüstrisinin bazı süper starları artık birer küresel fenomendir: Lipitor ve Zocor (yüksek kolesterol), Plavix (kalp hastalığı), Nexium (sindirim sistemiyle ilgili reflü), Prevacid (mide yanması), Advair (astım), Norvasc (hipertansiyon), Zyprexa ve Risperdal (şizofreni), Effexor (depresyon), Viagra (erkeklerin cinsel gücü). Aslında dünyadaki 602 milyar dolarlık ilaç satışının 252 milyar doları ABD'de yapılıyor; ne var ki yeni piyasalardaki satışlar ABD'deki satışları da geçiyor.[1] Buradaki önemli nokta şu: Bu ilaçlar onaylanmış ilaçlardır ve etkili oldukları da kabul edilmiştir ve edilmektedir; dünyanın her yanında, özellikle gelişmiş ülkelerde ve azgelişmiş ülkelerde, bunlara seçkinler rağbet göstermektedir.

Ne yazık ki küresel düzlemde en fazla üretilen ve dağıtılan ilaçlar, en fazla kâr getirdiğine inanılan ilaçlardır. Bunlar da küresel toplumun daha zengin üyelerinin sağlık sorunlarıyla ilgili olanlardır (örneğin, hipertansiyon, yüksek kolesterol, kireçlenme, akıl sağlığı problemleri, iktidarsızlık, saç dökülmesi vb). Yüksek kolesterollüler daha ziyade hali vakti yerinde olanlar arasından çıkar ve bunların da Lipitor adlı ilacı almaya paraları yeter. Benzer şekilde aşırı yemek de zenginlikle ilgilidir ve aşırı gıda tüketimi asit reflüsüne, mide yanmasına ve dolayısıyla Nexium benzeri ilaçların kullanılmasına yol açar.

Pek çok hayatı kurtarabilecek olan ama pek kârlı görülmeyen ilaçlar da var; ancak bunlara ihtiyaç duyanlar aslında azgelişmiş ülkelerde yaşıyor. Bu tür ilaçlar asla üretilmezler ya da üretilseler bile dünyanın bu yoksul bölgelerine minimum düzeyde ulaşırlar. Sözgelimi, Afrika pek çok hastalığı (örneğin sıtma) bünyesinde barındırır ve bu hastalıklardan bazıları her yıl milyonlarca insanın ölümüne yol açar; ancak hastalar yoksul ülkelerin yoksul insanları olduğundan, önde gelen ilaç şirketleri (ki esas olarak bunlar zengin gelişmiş ülkelerdedir), bu tür ilaçlarla ilgili araştırma yapmaya, hatta bir girişimde bulunmaya pek yanaşmaz; çünkü bu ilaçların üretimi için gerekli maliyete baktıklarında, kâr edemeyeceklerini, hatta para kaybedeceklerini görürler.

Ayrıca, AIDS hastalarını hayatta tutmak için, kimi zaman garantisi olmasa da kullanılan bir ilaç kokteyli örneği de vardır. Bir AIDS hastası birçok ilaca ihtiyaç duyar ve bunlar da epey pahalıdır. Sonuç olarak gelişmiş ülkelerdeki zengin (ya da en azından sigortası olan) kurbanların bu ilaçları temin etmesi önünde bir engel yoktur. Ancak, AIDS'in çok hızlı bir şekilde yaygınlaşmakta olduğu dünyanın azgelişmiş bölgelerine bu ilaçlar minimum düzeyde ulaşmaktadır.[2] Azgelişmiş ülkelerde, çok büyük ve hızla artan sayıda insan bu hastalığa yakalanmakta ve bunun sonucunda feci şekilde ölmektedir; ancak yüksek maliyeti nedeniyle bu ülkelerdeki AIDS hastalarının gerekli ilaçları temin etmesi mümkün olmamaktadır.

UZAY TEKNOLOJİLERİ

Yerküreyi sarmalayan uzay tam da bu özelliğiyle küreseldir; halihazırda küreselleşmeyle ilgilidir ve giderek daha fazla ilgili olacaktır. ABD özellikle gönderdiği uydular sayesinde bu alanda hüküm sürüyor olsa da, diğer ülkeler de uzayla ilgilenmekte ve buradaki faaliyetlerden etkilenmektedir. Askeri alanda uzay büyük ölçüde Amerika'ya ait bir saha olmayı sürdürüyor. Sözgelimi, ABD uydularını dünyanın dört bir yanındaki düşmanlarını ve potansiyel düşmanlarını izlemek amacıyla kullanıyor (*Economist* 2008: Ocak 17 ["The Militarisation of Space: Disharmony in the Spheres"]). Öte yandan, bu hâkimiyete de başkaları, özellikle Çin, meydan okuyor ve bunun arkasının geleceği de belli; buradaki asıl korku, küreselleşme de dahil pek çok düzlemde, uzayda ve uzay nedeniyle bir savaşın çıkması ve bunun da yerkürenin tamamını sahiden de felakete sürüklemesidir.

Öte yandan, uzay teknolojileri askeri kullanımlarla sınırlı değil. Uydular, TV'ye ait olanlar başta olmak üzere her türlü görüntüyü dünyanın her tarafına iletmekte kullanılır. Önem taşıyan bir başka şey de küresel konumlanma sistemleridir (GPS) ve bunlar da uçuş halindeki sivil uçaklara ve ayrıca milyonlarca otomobil sürücüsüne nerede olduklarını ve gitmek istedikleri yere nasıl gideceklerini tespit edebilmeleri için küresel yönlendirme sistemlerini (GNS) kullanma imkânı verir (Bovet 2007: 1046-50). Artık pek çok ucuz ve taşınabilir GNS cihazı bulunuyor ve bunlar otomobillere takılabiliyor, trekking ve dağcılık gibi faaliyetlerde rehberlik sağlama gibi başka amaçlar için de kullanılabiliyor. Askeri olmayan diğer örnekler arasında yer alan Virgin Atlantic ise kısa süre sonra uzay turizmini mümkün kılacak; diğer yandan, Google Moon da özel şirketler arasında, Ay'a gönderilecek gezgin için düzenlenen yarışmaya sponsorluk yapıyor.

SIÇRAMA

Küreselleşmeyle ilişkisi bağlamında teknolojik değişimin popüler görüntüsü, bu türden ilerlemelerin dünyanın her tarafına yavaş ve sistematik şekilde aktığı şeklindedir. Küresel teknolojik değişimler pek çok durumda ve yerde (özellikle Kuzey'de) böyle meydana gelirken, kesintili ve düzensiz olarak da meydana gelebilmekte, yani akıntılar kesintili olabilmektedir. Ve elbette buna yol açan bir sebep, bu türden akıntılar karşısındaki engellerin dünyanın birçok yerinde, özellikle Güney'de mevcudiyetini korumasıdır. Sözgelimi, dünyanın çoğu yerinde elektriğin olmamasından ötürü birçok yeni teknoloji devre dışı kalmaktadır.

Teknolojik ilerlemeler (örneğin yukarıda tartıştığımız medikal teknolojiler), dünyanın her yanına kolayca gitmek yerine genellikle bazı bölgeleri "zıplayıp" geçer ve başkalarına "iniş" yapar. Benzer şekilde, bazı coğrafi bölgeler de bazı teknolojik ilerlemeleri atlar ve doğrudan en son gelişmeleri alırlar. Bu duruma "sıçrama" ["leapfrogging"] denilir.

Sıçrama [*leapfrogging*] esasen gelişmekte olan ülkelerle ilgilidir; bu tür ülkeler, sıçrama sayesinde, önceki teknolojileri baypas ederek daha ileri teknolojileri benimser. Sözgelimi, gelişmekte olan bazı ülkeler, enerji nakli için çok büyük merkezi sistemler (örneğin, kömür, petrol ya da nükleer enerjiyle çalışan devasa ve çok pahalı enerji santralleri) inşa etmek yerine doğrudan güneş enerjisine ya da bio-kütle enerjisine atlar.

Sıçrama:
Gelişmekte olan ülkelerin önceki teknolojileri baypas ederek daha ileri teknolojileri benimsemesi.

Birtakım ülkeler de yirminci yüzyılın sabit telefon hatlarını atlayarak doğrudan yirmi birinci yüzyılın mobil telefon teknolojisine geçiyor (*Economist* 2008: Şubat 7 ["The Limits of Leapfrogging"]). Sözgelimi, 150 milyon insanın yaşadığı bir ülke olan Bangladeş'te sadece bir milyon sabit telefon hattı var. Öte yandan, halihazırda 16 milyon kadar cep telefonu kullanıcısı bulunuyor (Horst 2006: 143-59) ve bu rakama her ay 2 milyon kişi daha ekleniyor (Sullivan 2006: A12-A13). Küresel düzlemde 3.3 milyar kadar cep telefonu abonesi var; ancak 3 milyar kişi, ki bunların çoğu Afrika ve Asya'dadır, henüz cep telefonuna sahip olabilmiş değil (Corbett 2008: 34. dipnot.) Bu bölgelere daha fazla cep telefonunun (ve diğer birçok teknolojinin) ulaşması, insanların hayatlarında muazzam bir etki yaratacaktır. Bunun ayrıca, özellikle dünya ekonomisi ve küresel toplumsal ilişkiler bakımından önemli küresel etkisi de olacaktır. Ve cep telefonuna sahip olmayanlar da bunun farkındadır; çünkü gelirlerinde en ufak bir artış olduğunda hemen telekomünikasyon teknolojilerine, özellikle de cep telefonuna para yatırmaktadırlar. Çünkü bu teknoloji sayesinde (örneğin, acil durumlarda yardım alabilme imkânına sahip olarak) kendi konumlarını güvenceye alabilecek ve üretkenliklerini de artırabileceklerdir.

Üretkenlik anlamında şöyle bir örnek verilebilir: "Nepal'de, çiftçilerin sebzelere ilişkin bilgiyi cep telefonu aracılığıyla yerel bir şahsa iletecekleri tarım kooperatifleri kurulmuştur; bu şahıs komisyon alan bir satış elemanı olarak çalışmakta, cep telefonunu kullanarak piyasa fiyatlarını denetlemekte ve en kârlı satışları ayarlamaktadır" (Corbett 2008: 38). Başka bir örnek de şudur: "Güney Hindistan'da bulunan Kerala sahilindeki balıkçılar... kendilerine cep telefonu edinmiş ve tuttukları balıkları henüz sahile götürmeden çevredeki potansiyel alıcıları önceden telefonla aramak suretiyle kârlarını ortalama yüzde 8 kadar artırmışlardır ve bu şekilde yerel piyasadaki tüketici fiyatları da yüzde 4 kadar azalmıştır" (Corbett 2008: 38). Daha genelinde, bir incelemenin gösterdiğine göre, bir ülkede her 100 insan başına 10 cep telefonu daha eklendiğinde, o ülkenin ulusal geliri de yüzde 0.5 oranında artmaktadır (Corbett 2008: 38).

Para transferlerinde de cep telefonu kullanımı özel bir önem taşıyor:

> Ugandalılar, kontörlü telefonları bir yerden başka bir yere para transferinde de kullanıyor. Bu uygulama bankaları kullanmayan insanlar için özel bir önem ihtiva etmektedir. Örneğin Kampala'da çalışan bir kişi, köyde yaşayan annesine 5 dolar göndermek istediğinde, 5 dolarlık bir kontör kartı alıp bunun şifresini kendi telefonuna yüklemek yerine, köyündeki telefon operatörünü [bunu aşağıda ele alacağız] aramakta ve şifreyi ona okumaktadır. Telefon operatörü de bu kontörü kendi telefonuna yüklemekte ve az bir komisyon karşılığında bunun karşılığı olan 5 doları da kontörü gönderenin annesine vermektedir. (Corbett 2008: 39)

Bu da resmi mobil bankacılığın bir öncüsüdür; aslında bu türden resmi sistemler halihazırda Güney Afrika'da, Kenya'da (Vodafone'un M-Pesa'sı[3]) ve Filipinler'de mevcuttur. Birkaç yıl içinde bu türden sistemleri kullananların sayısının bir milyar civarında olacağı tahmin ediliyor.

Cep telefonu kendi başına çok önemli bir gelişmedir; ancak etkisi bilgisayarlar, internet ve bunlara cep telefonlarıyla yapılan bağlantılar sayesinde artmıştır. İnternet Üzerinden Ses Kullanma Protokolü (Voice over Internet Protocol [VoIP] - Skype ve Vonage bu alandaki en ünlü şirketlerdir) sayesinde insanlar dünyanın her tarafındaki diğer bilgisayarlarla ve telefonlarla ucuz (ya da hatta bedava) telefon konuşmaları yapabiliyor. Hatta çok uzak ülkelerde yaşayan insanlar (örneğin, yıllık ortalama gelirin 440 dolar olduğu Bangladeş) ve bilgisayar sahibi olmayanlar elektriği olan merkezlerde internet kullanabiliyor. Bu durum, Kuzey'de hayati sayılan (tıbbi yardım, hava durumu, e-mail gibi) hizmetlerden onların da yararlanabilmesine imkân tanıyor. Buna ek olarak, "insanlar iş başvurularını ve müzik parçalarını internetten indirebiliyor, sınav sonuçlarını görebiliyor, haberlere ve tahıl fiyatlarına göz atabiliyor, internetten ucuz telefon konuşmaları yapabiliyor ya da akrabalarıyla görüşmek amacıyla web kameralarından yararlanabiliyor. Pek az kitaba sahip olabilen köydeki öğrenciler, artık çevrimiçi sözlüklere ve ansiklopedilere başvurabiliyor" (Sullivan 2006: A12).

1996 yılında kurulmuş olan cep telefonu sağlayıcısı GrameenPhone Ltd. Bangladeş'teki bu gelişmede belirleyici bir role sahiptir; şirketin sahiplerinden birisi Grameen Bankası'dır ve 2006 yılında (kurucusu Muhammet Yunus'la birlikte) Nobel Barış Ödülü'nü almıştır. Bangladeş'te artık 250 bin "telefon hanımı" vardır ve bunlar Grameen Bankası'ndan, 150 dolarlık cep telefonu cihazı satın almak için mikro kredi istemiştir; şimdi bu cep telefonlarıyla köy telefonu operatörleri olarak hizmet vermektedirler. Bu kadınlar, az bir ücret karşılığında köy sakinlerinin telefon konuşmalarına imkân sağlayarak belli bir gelir elde etmektedir. Bu durum sadece köydeki operatörlere ve köylülere fayda sağlamakla kalmamış, GrameenPhone şirketi de yıllık 1 milyar dolarlık kazancıyla artık Bangladeş'in en büyük Telekom şirketi haline gelmiştir.

Öte yandan, Dünya Bankası'nın yaptığı bir araştırmada görüldüğü üzere, gelişmekte olan ülkelerdeki sıçramanın [*leapfrogging*] yarattığı imkânların yanı sıra, bu şekilde yaygınlaşan pek çok teknoloji ise birçok insana ulaşmamakta ya da gelişmekte olan ülkelerin her yöresinde tamamen yaygınlaşamamaktadır. Bunun sebebi de, bu tür ülkelerde, karayolları, demiryolları, okullar, elektrik şebekeleri, su sistemleri ve lağım sistemleri gibi yirminci yüzyılın temel altyapılarının bulunmamasıdır (*Economist* 2008: Şubat 7 ["Of Internet Cafes and Power Cuts"]). Bazı gelişmekte olan ülkelerde sıçrama yararlı olurken, yeni teknolojilerin çoğunun nüfusun geniş kesimleri tarafından gerçekten de kullanılabilmesi için buralardaki altyapılarda daha köklü değişimlere ihtiyaç duyulmaktadır.

Altyapı eksikliğine ilave olarak, azgelişmiş ülkelerde ileri teknolojinin yaygınlaşmasının önündeki engeller arasında yaygın cahillik, araştırma ve geliştirme kapasitesinin ve bu gelişmeyi finanse edecek güçlü sistemlerin yokluğu ile güçlü ve istikrarlı hükümetlerin bulunmayışı yer alıyor. Hükümetler söz konusu olduğunda, yirmi birinci yüzyılda Kenya, Çad, Somali ve başka yerlerdeki ayaklanmalar ve savaşlar her türden soruna zaten yol açmış durumdadır. Bu sorunlar sadece teknolojik gelişme önünde birer engel olmakla kalmaz, aynı zamanda böyle bir gelişmeyi yıllar sonrasına ertelemiş de olur. Ve bunlar, sadece yeni gelişmeleri de önlemez, aynı zamanda karayolları, demiryolları ve demiryolu hatları, liman tesisleri ve havayolları gibi mevcut altyapı üzerinde de olumsuz bir etki yaratır. İşte bütün bunlar, doğrudan düşmanlıkların ya da dolaylı şekilde ihmalin sonucu olarak durumun daha da kötüleşmesine yol açar. Eldeki para ve dikkat ise, altyapının geliştirilmesi bir yana, onun bakım ve idamesine harcanmak yerine doğrudan çatışmalara harcanır.

HİNDİSTAN'IN "BİR LAKH'LIK ARABASI" (YA DA NANO)

2008 yılı başlarında, potansiyel açıdan çarpıcı bir yeni teknolojik gelişme de Tata adlı Hintli bir şirket tarafından yapılan açılımdı: NANO adıyla üretilen dünyanın en ucuz arabası. Fiyatı bir lakh*, yani 100 bin rupi ya da 2,500 dolar civarında (*Economist* 2008: Ocak 10, No Lakh of Daring**). NANO, teknolojik açıdan cazibesi olmayan bir araç; bunun için ilkel ve ucuz bir otomobil teknolojisi yeterli (Lexus benzeri olduğunu söylemekte bir sakınca yok; ancak Lexus'un otuzda biri fiyata satılıyor). Sözgelimi, sadece otomatik olmayan, vitesli çeşidi var ve maksimum 33 beygirgücüne sahip. Bu araba konusunda önemli olan, Lexus ve hatta Hyundai alma imkânına sahip olmayan Hintlilere maddi güçlerinin yetebileceği düşük fiyatlı bir araba sunulmuş olmasıdır. Böylece, pek çoğu hayatında ilk kez olmak üzere, birçok Hintli kendi otomobilini sürebilecektir. Bu da onlar için hayli özgürleştirici bir deneyim olacaktır. Öte yandan, daha fazla otomobil egzozu da Hindistan'daki hava kirliliğini daha fazla artıracak ve bu da muazzam ölçüde karbondioksit salınımının ortaya çıkmasına ve sonuç olarak küresel ısınmanın artmasına yol açacaktır. NANO'ların çoğalmasıyla birlikte karayollarındaki kazalar ve ölümler de kuşkusuz artacaktır; fakat kısa dönemde bu gelişme birçok Hintli için aslında güvenliğin artması anlamına gelecektir; çünkü halihazırda Hintlilerin çoğu genellikle bir çocuğu önünde, karısı ise arka sepette oturmuş halde dikkatsizce motosikletle seyahat ediyor.

SORUNLU TEKNOLOJİK AKINTILAR

Yukarıdakilerin hepsi esas olarak olumlu gelişmeler; ancak tamamen olmasa da büyük ölçüde olumsuz sonuçlar doğuran pek çok teknolojik akıntı da söz konusudur. Her türden askeri teknoloji akıntıları ise ilk akla gelenler arasındadır (gerçi bu teknolojileri satanlar elbette bunlardan kâr ediyor). Bu bölümde, daha sonra (bilgisayar virüsleri ve spam'ler gibi) diğer başka sorunlu ama gündelik niteliğe sahip akıntıları da ele alacağız.

---

* lakh: Hindistan'ın kendi eski sayı sistemleri dahilinde kullanılan bir ölçü birimi. 1 lakh yaklaşık olarak 100.000 rupi'ye eşittir. (y.h.n.)

** Burada kullanılan "lakh" İngilizce'deki eksiklik anlamına gelen "lack" kelimesinden yola çıkılarak yapılan bir kelime oyununa da gönderme yapar. (y.h.n.)

MEDYA

MEDYA EMPERYALİZMİ

Medya emperyalizmi, kültür emperyalizmi genel başlığı altındaki bir alt kategoridir (bkz. Bölüm 9). Belli bir süre için geçerli olan görüşte, Batı (özellikle ABD) medyasının ve buna bağlı teknolojilerin emperyalist nitelikte olduğu ve azgelişmiş ülkelerle onların kültürlerine tahakküm ettiği ileri sürülmekteydi. Dolayısıyla ABD'de yapılan televizyon programları, Hollywood filmleri (Cowen 2002), Amerikalı yazarların kitapları ve ABD'de basılan kitaplar, Fox ve Time Warner gibi büyük medya şirketleri ve benzerleri, azgelişmiş ülkelere dayatılan şeyler olarak değerlendiriliyordu. Bunlar, azgelişmiş ülkelerin sadece medyalarında değil kültürlerinin şekillenmesinde de önemli bir yer tutuyordu. Örneğin, Amerikan filmlerinin sadece azgelişmiş ülkeler üzerinde değil dünyanın tamamında hâkimiyet kurduğu fikri *Global Hollywood*'da şöyle desteklenmekteydi: "Los Angeles-New York kültürü ve ticareti, doğrudan ya da dolaylı olarak dünyanın her tarafındaki beyazperde eğlencesine hükmediyor ve Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ABD sinemasının kazandığı büyük başarı aynı zamanda onun müzik, televizyon, reklam, internet ve spor alanlarında yaptığı ihracat için de bir model teşkil ediyor" (Miller vd 2005: 9).

Bu görüş halen gücünü koruyor olsa da, aynı konuda başka görüşler de ortaya çıktı; bunlar, Batılı medyanın, özellikle ABD medyasının artık bir zamanlar olduğu ya da sanıldığı kadar güçlü olmadığına işaret ediyor (Sparks 2007). Birincisi, Batı'dakilerle rekabet etmek üzere alternatif küresel medya devleri ortaya çıkmaktadır. Örneklerden birisi, Katar'da kurulmuş olan ve 1996 yılında faaliyete geçen Arap El Cezire'dir. Bu, CNN ve BBC ile rekabet etmek üzere tasarlanmış küresel bir haber merkezidir (Bielsa 2008: 347-66). Bir başka örnek de Bollywood'dur; bu da Hindistan'ın Hollywood'a tepkisidir ve dünyanın pek çok yerine dağıtımı yapılan çok sayıda filmin kaynağıdır (Larkin 2003: 170-92; Tyrell 1999: 265-81).

Ayrıca, her zaman önemini koruyan yerel ve bölgesel medya da söz konusudur ve pek çok bakımdan bunların gücü de son yıllarda artmaktadır. Bir başka faktör, her türden farklı medyanın kaynağı haline gelen internetin yaygınlaşmasıdır. Nihayet, örneğin bir Amerikan filmi ya da televizyon programı küresel çapta dağıtılmış olabilir ve onun yaratıcılarının amacı ya da yorumu Amerikalı bir izleyiciyle benzer tarzda da olabilir; ancak bu, filmlerin ve programların dünyanın her yerinde böyle anlaşılacağı ve izleneceği anlamına gelmez. Dünyanın çeşitli yerlerindeki farklı izleyiciler tarafından farklı yorumlanan medya ürünleri olduğuna ilişkin düşünce, günümüzde yaygın bir şekilde ve çoğu kez de postmodern toplumsal teorisyenler tarafından benimsenen görüşle aynı doğrultudadır. Bu görüşte ise medya ürünlerinin basit anlamda birer "metin" olduğu ve bunların taşıdığı önemin yazarlarının "niyetlerinde" değil de "okurların" ve "izleyicilerin" yorumlarında yattığı savunulur. İnsanlar medyanın pasif alıcıları olmaz; bunun ürünlerini aktif şekilde inşa ederler. Dolayısıyla, kişi/okur/izleyici konusunda yapılan vurgu, bir bütün olarak medya emperyalizmi tezini de önemsiz kılıyor.

Bu konuda, Amerikalı olmayan izleyicilerin *Dallas* gibi popüler TV programlarını nasıl yorumladığı bağlamında geçmişte pek çok şey yazıldı (Ang 1985). Ancak bu konuyu, örneğin çılgınca popüler hale gelen *24* gibi, günümüz TV programları bağlamında yeniden düşünmeye ihtiyacımız var. ABD'deki pek çok izleyiciye göre bu program, 11 Eylül'den sonra ortaya çıkan yeni küresel tehditlere bir ülkenin nasıl ve genellikle tamamen acımasızca tepki gösterebileceği noktasında ilham verici bir vizyon sunuyor. Bazı Amerikalı izleyiciler, bu programda özellikle Müslümanların farazi düşmanlar olarak sunulmasının yarattığı olumsuz görüntülerden kaygı

duyuyor; ancak tepki dünyanın başka yerlerinde olduğu kadar ABD'de yaşayan Müslüman izleyiciler arasında çok da aşırı boyutlara varıyor. Bunun kadar aşırı olmasa da, Avrupa'daki pek çok izleyici de bu programı Amerikan bireyselciliğinin, saldırganlığının kutsanması olarak algılıyor; dünya barışı için fırsatları geliştirmek yerine onu daha da zora sokan tehlikeli ve sorumsuz eylemleri üstlenmenin aşırı heveskârlığı olarak değerlendiriyor. 24 dizisi de, tıpkı diğer kültürel ürünlerde olduğu gibi, izleyene ve izleyicinin, yorumunu kesin şekilde belirleyen kültürüne göre anlam kazanıyor.

"MEDYA AMERİKALI İDİ"

1977 yılında, Jeremy Tunstall *The Media Are American* başlıklı bir kitap kaleme almıştı. Yirmi yıl sonra ise, *The Media Were American: US Mass Media in Decline* (2008) adlı kitabını yayımladı. Yayın tarihleri ve başlıklar giderek küreselleşen dünyada Amerika'nın kitle iletişim araçlarında oynadığı role ilişkin bilmemiz gereken pek çok şeyi anlatıyor. Tunstall'ın son kitabındaki ağırlıklı olarak üzerinde durulan husus, yirminci yüzyıl ortasında zirveye ulaşan Amerikan medyasının küresel etkisinin bu dönemden sonra artık inişe geçmiş olmasıdır. Dünyada hüküm süren, artık Amerika'ya ya da herhangi bir ülkeye ait bir medya değildir. Öte yandan, ulusal medyalar ise sadece varlıklarını sürdürmekle kalmamış giderek önemli hale gelmişlerdir (ve bunlar dünya nüfusunun ezici bir çoğunluğunu oluşturan ülkelerde hüküm sürmektedir). Dünyadaki en büyük ülkeler ya kendilerine yeterli bir medyaya sahiptir ya da ithal ettikleri ile yerli medya arasında kaba bir denge sağlayabilmektedir. Bu durum ise nispeten az nüfusa sahip çok sayıda ülkeyi (yaklaşık 150 kadar) büyük ölçüde medya ithallerine bağımlı kılmaktadır. Toplamda, ABD dışındaki dünya medyasının yüzde 10 kadarı ABD medyasına, yüzde 10'u ise diğer medya ithallerine bağımlıdır (bunlar da büyük ölçüde hemen yakındaki bölge, kıta, alt kıta ya da dil bölgesinden yapılır) ve yüzde 80'i de yerli ve ulusal medyadır.

Başka çeşitli bulgular da, dünyada hiçbir medyanın hâkim olmadığına işaret etmektedir. Avro-Amerikan medyası başı çekiyor olsa da, aslında insanlar hiçbir dışalım yapmayan ulusal medyalarıyla daha fazla vakit geçirmektedir. CNN gerçekten küreseldir ancak çoğunlukla yurtdışındaki Amerikalılar tarafından izlenir; dünyanın herhangi bir yerindeki pek az sayıda yerel insan, CNN'i düzenli olarak izler. Brezilya'da (ve başka yerlerde) en çok izlenenler "telenovela" [pembe dizi] programlarıdır ve yapımcılığını da Globo adlı büyük bir Brezilya şirketi üstlenmiştir. Bölgesel medya alanında resmi olmayan bir hiyerarşi de söz konusu, buna örnek olarak Latin Amerika'da Meksika'nın liderliği gösterilebilir. Çin de genel olarak Doğu Asya'da, özellikle Tayvan, Hong Kong, Singapur ve Malezya'da büyüyen bir medya gücüdür (Yang 1996: 287-319).

YENİ KÜRESEL MEDYA

Medya emperyalizmine karşı argümanlara rağmen, kendi sistemlerini dünyanın birçok kesimine dayatacak büyük bir güce sahip "yeni" küresel medyanın (örneğin Apple'ın iTune'u, Facebook, Twitter, Google, Microsoft) yükselişine tanık olduğumuz da bir gerçektir (McChesney 1999: 11-15). Zaman içinde özellikle çeşitli türlerdeki kaynaşmalar nedeniyle başrol oyuncuları değişse bile, küresel medya (ki bu tanım gazeteler, TV, sinemalar gibi geleneksel medyanın yanı sıra, internete bağlı ya da onun sayesinde yeni ortaya çıkan medya için de geçerlidir) giderek nispeten daha az sayıda ve devasa şirketin hâkimiyetine geçiyor. Neredeyse bütün sektörlerde hedef, kârı azamileştirmek için, nispeten rekabet edilemez küresel bir ortam yaratmaktır. Bu sü-

reç "eski medya"da oldukça güzel geliştirilmiştir ve aynı şey "yeni medya" sürecinde de devam ediyor. Burada da rekabet sürüyor; ancak sürecin çok yeni olması nedeniyle toz duman henüz yatışmış değil. Dolayısıyla, örneğin Facebook ve MySpace sosyal paylaşım siteleri, alanındaki ilk rakiplerinden birçoğunu (örneğin, Friendster) alt etmeyi başardı; ancak bunlar da birbiriyle ve nispeten yeni olan bu arenada yeni rakiplerin ortaya çıkması ihtimaliyle yarışmayı sürdürüyor. Dahası bu endüstrideki Newscorp, Microsoft, Google ve Yahoo gibi devler de ya başarılı yeni medyanın, özellikle internet düzlemindeki kendilerine ait versiyonlarını yaratma ya da halihazırda başarılı olan ve başarılı olma potansiyeli taşıyan web sitelerini satın alma veya denetimleri altına sokma peşinde. (Microsoft 2007 sonlarında Facebook'un küçük bir bölümünü satın aldı; Yahoo'yu denetleme girişiminde ise başarısız oldu). Kendilerine ait oluşumlar yaratma bakımından, Google da Facebook ile daha iyi rekabet edebilecek planları olduğunu açıkladı; bu doğrultuda kendi sosyal ağını geliştirmek amacıyla Orkut, yanı sıra Linkedln, hi5, Friendster, Plaxo ve Ning gibi çeşitli şirketlerle işbirliği yapacaktı (Helft ve Stone 2007: C1-C8). Yeni internet medyası üzerinde ne şekilde kontrol sağlanacağı hususu henüz tam olarak belli olmuş değil; ancak şurası açık ki, uzun dönemde bunlar da giderek daha az rekabetin olduğu bir dünyaya teslim olacak gibi görünüyor.

INDYMEDIA [BAĞIMSIZ MEDYA]

Öte yandan, küresel medya devlerinin oluşması yönündeki gidişata, hiç olmazsa belli ölçüde, bağımsız medya ("Indymedia") ile karşı konuluyor. Bu da, medya emperyalizmine karşı çıkmaya yarayan bir başka farklı medya kaynağıdır. Indymedia küreselleşmeyle, özellikle alternatif küreselleşme hareketiyle birlikte ele alınmaya başlandı (bkz. Bölüm 16). Alternatif küreselleşme hareketiyle bağlantılı ilk bağımsız medya merkezi, 1999 sonunda DTÖ'ye karşı Seaattle'da düzenlenen ilk büyük küreselleşme karşıtı eylemde ortaya konmuştu: "Indymedia" gazetecileri doğrudan sokaklardan haber geçerken, aktivistler de kendi metinlerini, ses, video ve görüntü dosyalarını internete aktarıyordu" (Juris 2005: 189-208). Bu tür merkezler kısa sürede ABD'nin ve daha sonra da dünyanın her tarafına yayıldı. Bu türden, dünyanın her tarafında, 60 ülkede 150'den fazla site var. Indymedia protestolar, eylemler ve toplantılar sırasında özellikle önemli bir rol oynuyor; bunu da örneğin, e-mail'ler, biçimsel güncellemeler, canlı videolar ve ses yayınları dahil internete anında yüklenen ve yayımlanan videolar ve görüntüler sayesinde başarıyor. Bu tür konulardaki uzmanlaşma artık yaygınlaşmış halde ve Indymedia medyadaki profesyonellere de bağımlı değil. Ayrıca son derece esnek özelliklere sahipler; örneğin bu süreçte yer alanlar sokaklarda birbirlerinin filmini çekebiliyor. Indymedia yine dünyanın dört bir yanındaki aktivistlerin katılımını sağlayacak şekilde bilgi ve teknoloji yaygınlaşmasına da hizmet ediyor.

Burada, küresel medyanın ihtiraslarına karşı tehditlerden birisi olan "hacktivistler"den de söz etmek gerekir; bunlar da savundukları davaları uğruna, örneğin alternatif küreselleşme hareketi için bilgisayar programlarını hack'leyenlerdir.

Bütün bunlar, açık kaynak kullanımına yönelik hareketle (örneğin Linux) ve Web 2.0 ile bağlantılı olarak değerlendirilebilir. Indymedia'da yer alanlar, birer medya personeli olarak rollerini sadece protestoları üretmek ve sürece katılmakla sınırlamıyor; ayrıca bu süreçlerin birer tüketicisi olma işlevine de sahipler (aşağıda göreceğimiz üzere, birer üretici-tüketiciler). Bu süreçte, geleneksel kitle iletişim araçlarının otoritesine ve iktidar yapılarına karşı çıkılıyor ve bunlar daha da etkisiz hale getiriliyor.

KÜRESEL MEDYA ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Genel olarak medya ve özel olarak da küreselleşme ile medya arasındaki ilişki hakkında günümüzde dile getirilen düşüncelerin çoğu Marshall McLuhan'ın "küresel köy" olarak adlandırdığı isabetli tezinden kaynaklanıyor (McLuhan ve Fiore 2005). McLuhan, aracın kendisine odaklanıyor (oysa Herbert Marcuse, sorunun medya gibi teknolojilerde değil, bunların kapitalizm koşullarında uygulanma tarzında yattığını ileri sürmüştü [Marcuse 2006]). Yeni medya çağında McLuhan, iddiasını ünlü "Araç, mesajdır" deyişiyle ortaya atıyor. Yani önemli olan aracın kendisidir (örneğin televizyon), illaki bu araç aracılığıyla sunulan içeriğin (örneğin, belirli bir televizyon programının) önemli olması gerekmez. Bu durum ise bireysel öznelliği ve kültürü, sadece yerel düzlemde değil küresel düzlemde de şekillendirmek doğrultusunda medyanın yeni anlamda bir iktidarına yol açar. Ancak McLuhan, öngörüleri önemli olsa da, medyanın küresel düzlemde çoğalması ile büyük ölçekli toplumsal yapılar ve toplumsal kurumlar arasındaki bağlantıyı kurmada eksik kalır.

Guy DeBord ise bir Fransız düşünür; gösteri, medya gösterisi, bunun küreselleşmesi ve gösterinin küresel bir ölçekte kapitalizmi ve tüketim kültürünü üretmesi ve yeniden üretme kapasitesi üzerine yaptığı çalışmalar ile tanınıyor (DeBord 1967/1994). Yıllar geçtikçe medya gösterileri daha da büyüdü ve şaşırtıcı hızla dünyanın her tarafında dört dönmeye başladı. Medya gösterilerindeki artan karmaşıklık ve her yerde bulunma özelliği yüzünden, somut gösterileni [*referent*] gösteriden ayırt etmek giderek zorlaşıyor. Elbette, medya daha güçlü hale geldikçe gösterinin küreselleşmesindeki rolü de çarpıcı şekilde artıyor.

Bunun en iyi örneği, belki de yeni TV haber programlarının bir eğlenceye dönüşmesidir. Ağırlık noktası, artık günün en önemli haberine değil de en soluk kesici görüntüsüne veriliyor. Bir olayın önemli bir görsel öğesi yoksa TV'de pek az yer alıyor ya da hiç almıyor. Diğer yandan, birçok insan için çok az önem taşıyan ya da hiç önem taşımayan haberler (örneğin, New York City'deki bir vincin devrilmesi) çarpıcı görsel etkileri sayesinde pek çok TV'nin dikkatini çekebiliyor. Elbette en önemli gösteriler, hem çok önemli olan hem de güçlü görsel malzeme sunanlardır. Bunlara verilecek en uç örnek, 11 Eylül'deki terörist saldırılardır. Bu olayın görüntüleri, İkiz Kuleler'in çöküşü televizyonlarda sürekli olarak tekrarlanmıştır. Benzer görüntüler ve gösteriler Londra (7 Temmuz 2005), Madrid (3 Kasım 2004) ve Bali (10 Ocak 2005) metroları bombalandığı zamanlarda da sergilenmiştir.

Medya gösterilerine odaklanılması, medyanın küresel gücüne yapılan vurgu anlamına gelebilir; ancak başka bir açıdan (Rojek 2003) küresel medya yerine marjinal seslerin önemine ve egemenlik karşıtı anlatılara odaklanma da söz konusudur. Küresel bir bakış açısıyla, bunun anlamı, dünyanın dört bir yanında sadece medya devlerinin hegemonik mesajlarının değil marjinallerin hegemonya karşıtı mesajlarının da dolaşımda olması demektir. Sözgelimi, azgelişmiş ülkelerde cep telefonlarının kullanılması sayesinde bu tür mesajlar hızla çok sayıda insana ulaştırılabilir. Bu açıdan, farklılıklar dünyası artık küresel dolaşıma çıkabilmekte ve medyanın küresel gücü karşısında ağırlık oluşturabilmektedir. Kitle iletişim araçları hegemonik söylemleri üretmeye ve/veya yaymaya yatkın olduğundan, dünyanın dört bir yanında hegemonya karşıtı söylemlerin kaynağı da işte bu marjinaller olmaktadır.

Böylesi, kötümser bir bakış açısıdır; ancak bundan daha kötümser bir görüş özellikle, Frankfurt Okulu diye bilinen akımla bağlantılı çeşitli yeni-Marksist teorilerin yer aldığı birçok çevrede temsil edilir. (Wiggershaus 1994). Bu düşünce akımıyla bağlantılı teorisyenler, geleneksel Marksist analizin ekonomiye verdiği ağırlık noktasını, medyanın önemli bir bileşeni olduğu kültür alanına taşıyor. Frankfurt teorisyenlerine göre, medya sermaye oluşumunun yeni bir kaynağı olması itibariyle ekonomik öneme sahiptir; ancak bundan da önemlisi, insanların top-

lumsal denetiminde oynadığı rol ile daha büyük bir kültürü etkileme ve şekillendirmedeki beklenmedik yeteneğidir. Frankfurt düşünürleri, hegemonya karşıtı söylemlere yol açmak yerine medyayı ve "kültür endüstrisi" dedikleri diğer bileşenleri, kurtarıcı söylem ve eylem[4] ihtimalini önleyen şeyler olarak değerlendirir.

Frankfurt Okulu'nun görüşü, daha iyimser bir görüş olma eğilimindedir. Sonuç olarak, yapılan vurgu da insanların küresel medyaya ve onun mesajlarına tepkisine değil de küresel medyanın etkisine yönelik olabilmektedir. Küresel medya kültürü, büyük ölçüde hem ÇUŞ'larla hem de aşağıdan değil de yukarıdan gerçekleşen küreselleşmeyle bağlantılı görülür (Kellner ve Pierce 2007: 383-95). Küresel medya, ÇUŞ'ların etkisi altında kalmanın ötesinde zaten kendisi birer ÇUŞ. Tepeden küreselleşmenin bir biçimi olarak, küresel medyanın yaydığı şey de büyük ölçüde ÇUŞ'lar tarafından denetleniyor.

Bu küresel medya devleri, esas olarak, büyük ölçüde dizginlenmemiş haldedir ve çoğunlukla homojen ürünler (örneğin, haber yayınları, eğlence programları) üretirler. Nitelik itibariyle küresel olduklarından, genellikle tek başına herhangi bir ulus-devletin kontrolünün de ötesindedirler. Aslında, ulus-devletin rolü genellikle büyük medya kuruluşları için kültürel formların ve malların dağıtımına indirgenmiştir. Küresel bakımdan tanınmış güçlü medya kuruluşlarının örnekleri (CNN, Fox) ABD'de görülebilir; ancak Brezilya'nın Globo'su ve Meksika'nın Televisa'sı gibi diğer pek çok örnek de vardır. Bütün bunlar tepeden küreselleşmenin birer örneğidir; yani medya ve tüketim kültürünü farklı topluluklara yaygınlaştırır, ulusal sınırların belirsizleşmesine hizmet eder ve en azından, yerel kültüre eklenmekle kalmayıp onun yerini alabilecek bir potansiyele de sahiptirler.

Büyük medya kuruluşlarının küresel kapsayıcılığına ve gücüne rağmen, bu alandaki küresel-yerel (ya da daha iyisi küyerel-küreyel; bkz. Bölüm 9) mücadele, küresel mesajlara karşı mücadele etme ya da hiç olmazsa bunları yeniden tanımlama açısından yerellerdeki izleyicilerin mücadelesi olarak görülebilir. Hatta çok sayıda yerel hareketin, dünya çapında birbiriyle bağlantıya geçebilmesi gibi (uzak) bir ihtimal sayesinde, yerel olan küresel karşısında zafer (aşağıdan küreselleşme şeklinde) kazanabilir. Aslında, yeni medya, özellikle internetle bağlantılı olanları (örneğin blog'lar) böyle bir muhalefeti çok daha güçlü hale getiriyor gibi. Ayrıca bu alanda alternatif küreselleşme hareketinin (McSpotlight gibi) web sitelerinden, birçok ülkede yüzlerce merkeze sahip olan ve yerel düzlemde üretim yapan topluluk temelli Indymedia'dan (yerel sorunlarda ve toplulukla ilgili konularda sözcülük yapıyor) ve L8 konserleri ile U2'nun Bono'su dahil diğer faaliyetlerden de söz etmek gerekiyor. Daha geleneksel medya örneği olarak ise Zapatista hareketiyle bağlantılı olan EZLN'nin Radio Insurgente'ını [İsyan Radyosu] sayabiliriz.

Öte yandan, aşağıdan gelen bu medya faaliyetlerinin kendileri de birer gösteridir ve bu durum da DeBord tarafından tartışılan gösteri toplumunun gelişmesine karşı çıkmak yerine bunun daha da ilerletilmesine yol açabilir. Açıkçası, daha radikal bir adım, medyanın yeniden yapılandırılmasıyla ve bunu gösteriye daha az dayanan ya da gösterinin hiç olmadığı bir tarzda kullanmak suretiyle atılabilir.

Yukarıda sözü edilenler, çeşitli terörist saldırılarla bağlantılı medya gösterileriydi; ancak diğerleri de 2003 yılında Irak'ın işgal edilmesi, ardından Bağdat'ta Saddam Hüseyin'in heykelinin yıkılması ve George W. Bush'un bir uçak gemisinde (vakti gelmemişken) Irak'taki düşmanlıkların sona erdiğini ("görev tamamlanmıştır") açıkladığı görüntüleri içeriyor. Ne var ki bu gösterilerin iki tarafı da keskindir. Bunlar, sadece insanları denetim altına almaya (yani, onları Irak'ta savaşın bittiğine inandırmaya) hizmet etmez, aynı zamanda onları harekete geçirmeye (örneğin, El Cezire'nin Irak Savaşı'na ve daha genelinde ABD'ye karşı bir muhalefet yaratmak amacıyla

benzer görüntüleri kullanması) ve bunların bünyesinde bulunan çelişkileri çok daha fazla belirginleştirmeye de hizmet ederler (örneğin, Irak'ta artan düşmanlığın televizyonlardan izlenmesi sonucunda Bush'un savaşın sona erdiği yönündeki açıklamalarının gerçeği yansıtmadığı açığa çıkmıştı). Benzer şekilde, yüksek ahlaki zemindeki Amerikan iddiası ile gerçeklik arasındaki çelişki, Amerikan askerleri Ebu Gureyb Cezaevi'nde yapılan işkencelerin fotoğrafını çektiğinde de açığa çıkmıştı; bu fotoğraflar anaakım medyasının sansüründen kaçabilmiş ve internet yoluyla dünyanın dört bir yanında doğrudan insanların evlerine ulaşmıştı. Genel olarak, bazıları bu tür alternatif medya kaynaklarını olumlu bir gelişme olarak görmektedir. Aslında, bunların büyük medya kuruluşlarının kontrolünden kaçışın işaretleri olduğunu ve küresel medyanın bir demokratikleşme sürecinden geçtiğini savunmaktadırlar. (Kellner ve Pierce 2007: 383-95).

İNTERNET

İnternet, küreselleşme dahil pek çok şey üzerinde derin etkiler bırakan çeşitli dijital teknolojilerden birisidir. Dijital teknolojiler, ikili kodlama sistemine göre düzenlenmiş verileri depolar ya da iletir. (Bu da verilerin sürekli kodlanmasına göre yapılan analog sistemin tersidir.) Diğer dijital teknolojiler de bilgisayar, çip ve yarı iletken işlemci, CD ve DVD gibi şeyleri içerir.

1990'larda ortaya çıkışından bu yana internet, özellikle gelişmiş dünyada hayatın neredeyse her alanını derinden etkilemiştir. Küreselleşme açısından, internet pek çok şeyin küreselleşmesini hızlandırmış ve kendisi de küreselleşmenin çok temel bir özelliği ve biçimi olmuştur. İnternet çeşitli açılardan küreseldir ancak en önemlisi şudur: Kullanıcıları Kuzey ve Güney, zengin ve fakir diye eşit olarak bölünmüş olmasa da bunlar dünyanın her yerinde bulunmaktadır (Drori 2006). Ayrıca, çok sayıda küresel ve ulus-aşırı şirket ve örgütlenme tarafından üretilmesi ve sürdürülmesi anlamında da küreseldir. Bunlar arasında (İntel gibi) çokuluslu şirketler ve (telif haklarını düzenleyen World Intellectual Property Organization-WIPO [Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü], alan isimlerini koordine eden Internet Corporation for Assigned Names and Numbers-ICANN [Internet Tahsisli Sayılar ve İsimler Kurumu] ve okullarda bilgisayar ve internet kullanımını destekleyen Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü [UNESCO] gibi) dünyanın dört bir yanındaki Uluslararası Kamu Örgütleri (IGO'lar) ve Uluslararası Hükümet Dışı Örgütlenmeler (INGO'lar) yer almaktadır.

ÇEVRİMİÇİ SOSYAL AĞLAR

Üretici-tüketiciler: Tükettikleri şeyleri aynı zamanda üretmekte olanlar.

Burada söz konusu edilen, iletişim, haberleşme ve arkadaşlık yaratma ağları olan, Facebook ve MySpace gibi sosyal paylaşım siteleridir (SNS). Bunlar Web 2.0'ın bir parçasıdır; bu alanda ayrıca Wikipedia, blog alanları, internetten yayın yapan cihazlar (podcasts) ve başka şeyler de yer alır. Web 2.0 alanını tanımlayan şey bunun üzerinde yer alan malzemenin sistemin üreticileri tarafından değil de kullanıcıları (tüketiciler) tarafından yaratılmasıdır. Bu yüzden de Web 2.0'da işlem yapanlara üretici-tüketiciler [*prosumers*] denilmektedir; çünkü bunlar tükettikleri şeyleri aynı zamanda üretmiş de olmaktadır. Buna örnek olarak da Facebook'taki karşılıklı etkileşimler ve Wikipedia'daki maddeler gösterilebilir (Ritzer ve Jurgenson 2008).

İnternetin taşıdığı özellik itibariyle bütün bu sitelerin küresel bir niteliği vardır. Yani bir kimsenin "dijital bölünme"nin "doğru tarafında" olduğunu varsaydığımızda (bkz. Bölüm 14), bu kimse dünyanın neresinde olursa olsun, bu sitelerde "üretip tüketme" imkânına sahip ola-

caktır. Dahası her ne kadar Facebook ve MySpace ABD, Kanada ve Avustralya'daki en popüler sosyal paylaşım siteleriyse de, dünyanın başka yerlerinde de bu türden birçok site (toplamda 120 kadar) bulunmaktadır:

> Orkut, 67 milyon kullanıcıya sahiptir; en çok Brezilya ve Hindistan'da kullanılmaktadır. Friendster (65 milyon kullanıcısıyla) geleneksel ve basitleştirilmiş Çince, Endonezyaca, Japonca, Korece, İspanyolca için elverişlidir ve en fazla Asya'da kullanılmaktadır. Hi5 (70 milyon kullanıcısıyla) Orta ve Güney Amerika'da ve Asya'nın bazı bölgelerinde popülerdir. Daha az kullanıcıya sahip siteler de belirli ülkelerde ağırlık kazanmaktadır (Cyworld Güney Kore'de- 2.1 milyon; Livejournal Rusya'da - 15 milyon; Mixi Japonya'da - 17 milyon; LunarStorm İsveç'te - 1.2 milyon; Skyrock_Blog Fransa'da - 22 milyon; Arto Danimarka'da). (Gorman –kitabı yakında yayımlanacak.)

Bu siteleri hakikaten küresel birer fenomen haline getiren şeyler, bunların küresel doğası ve sosyal paylaşım sitelerine dünyanın birçok yerinden insanın katılma imkânıdır. Dahası, gelecekte daha da önem kazanacak gibi görünüyorlar; bunun için de aslında genç insanların gösterdiği ilgi tek başına yeterli. Ayrıca, şu anda sadece Web 2.0'ın parçası olan bu sitelerin henüz başlangıç aşamasını yaşamaktayız. Şu sıralar, küresel bakımdan iletişim kapasitesini sunacak daha büyük ilerlemeler vaat eden Web 3.0'dan bile söz ediliyor.

SPAM

Epey ironik bir iddia ise şöyledir: "Spam küreselleşmenin gerçek başarılı hikâyelerinden birisidir" (Spector 2007: 41). Spam'in esas biçimi elbette istenmeyen e-mail akınıdır ve bunlar da genellikle ticari niteliktedir (örneğin, cinsel performansı artırıcı ürünler önerilir) ve dünya internet ağında (World Wide Web) rahatsızlık yaratırlarken aynı zamanda, yerkürenin her yerinden (özellikle Doğu Avrupa, Rusya, Çin ve Nijerya) kaynaklanması anlamında da küresel bir "başarı"dırlar; her yere ulaşmaktadırlar ve engellenmeleri bir yana kısıtlanmaları bile neredeyse imkânsızdır. İşte bunlar da küreselleşmenin görünümünü belirleyen *akıntılardan* birisidir. Gerçekte, Spam akışlarını durduracak yöntemler bulunur bulunmaz, spamciler de bu savunma mekanizmalarını aşacak yolları kısa sürede yaratır. İnternette isteyen herkesin Spam "iş sahasına" girmesine imkân tanıyacak programlar da yaygın şekilde satılmaktadır. Ve dünyanın her tarafında giderek artan spam sellerine katkıda bulunabilmek için gerçekte bilgisayar uzmanı olmaya da gerek yok. Spam artık bütün e-maillerin yüzde 90'ını –bunların 100 milyardan fazlasını– oluşturuyor ve bu durum da dünya internet ağı bakımından ciddi bir tehdit yaratıyor. Sistemin tamamına duyulan inanç, en azından kısmen, normal mesajlar arasına yerleştirilmiş yararsız ve bazen de saldırgan mesajlar nedeniyle sarsılıyor.

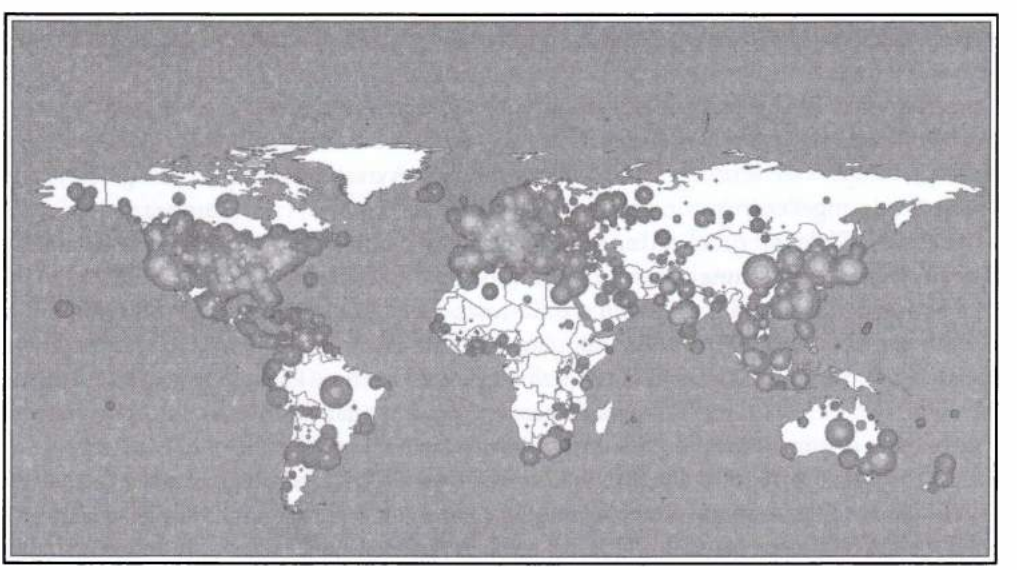
BİLGİSAYAR VİRÜSLERİ

İlk bilgisayar virüsü, fikri 1960'ların sonu, 1970'lerin başındaki bilimkurguda ortaya atılmıştı. On yıl sonra ise bir yüksek lisans öğrencisi kendisini çoğaltabilen ve yayabilen ilk programı yazdı. Öğrencinin profesörü, biyolojik bir olguyla taşıdığı benzerliğe bakarak, bunu "bilgisayar virüsü" diye adlandırdı. Küresel düzlemdeki ilk bilgisayar virüsü, 1986 yılında Pakistan'da yaratıldı. O zamandan sonra ise elbette kimi zararsız kimi zararlı ("zararlı yazılım") pek çok farklı virüs (ve kurtçuk) ortaya çıktı, yerküreyi dolaştı ve bazı durumlarda bilgisayarlarda ve bilgisayar sistemlerinde büyük hasarlara sebep oldu. Bu virüslerden bazıları (örneğin, CodeRed, MyDoom; CodeRed virüsünün dünya çapında nasıl yayıldığını gösteren harita için bkz. Şekil 10.1), bilgisayar sahipleri ve/veya kullanıcıları tarafından bilinemediklerinden bilgisayarlara "bulaştı"

ve kişisel bilgilere yasadışı yollardan ulaşmak için kullanılabildi. Sözgelimi, bunlar kredi kartı numaralarını elde etmek için ve sonrasında da bu numaralar her türden malı ve hizmeti yasadışı yollardan temin etmek için kullanılabiliyor. Aynı zamanda, insanları yeni virüsler konusunda uyarmak ve bunlara karşı korunma önlemleri geliştirmek üzere hukuki olanları da dahil küresel örgütlenmeler ortaya çıktı (Chanda 2007: 236-41). Başarılı oldukları ölçüde, virüslerin dünya çapında serbestçe dolaşımı önünde bir engel oluşturdular.

ÇİN'DEKİ İNTERNET

2007 sonuna gelindiğinde, Çin'de 210 milyon internet kullanıcısı bulunuyordu ve bu da önceki yıla göre yüzde 50 artış anlamına geliyordu; ayrıca, ileri teknoloji ülkesi sayılan Hindistan'daki kullanıcı sayısının da üç katı demekti (*Economist* 2008: Ocak 31 ["The Internet in China"]). İnternet kullanıcısı sayısı bakımından Çin'in 2008 yılında ABD'yi de geçmesi bekleniyor. Çin nüfusunun sadece yüzde 16'sı halihazırda internet kullandığından, ileride Çin internet kullanımında uzak ara dünya lideri haline gelecek. Dahası, Çinli internet kullanıcıları gençlerden oluşuyor (yüzde 70'i 30 yaş altındadır, bu durum da ABD'deki sayıların tam tersini yansıtıyor) ve ayrıca bu özellik de Çin'in İnternet'e olan ilgisini artıracak demektir.

Şekil 10.1 Bilgisayar virüsünün yayılması: Bu harita 19 Temmuz 2001 tarihinde CodeRed kurdunun yayılmasını gösteriyor; bu virüs küçük işyerlerindeki ve evlerdeki kullanıcıları aşırı ölçüde etkilemiştir. 360 bin civarında bilgisayara bulaşmış, ilk (açık gri), orta (orta-gri) ve son (koyu gri) bölgelerde yayılmıştır. Açıkçası, bütün yazılım programları faydalı değildir. Bilgisayar işlevlerini, dosyalarını ve verilerini çökertmek, zarar vermek ya da bunlara müdahale etmek amacıyla kasıtlı olarak tasarlanmış olan programlara genellikle bilgisayar virüsü denilmektedir. İnsanların yaydığı virüslere çok benzer şekilde bunlar da karmaşık, ciddi ve hızla iletilen gibi birtakım özelliklere sahiptir. Özellikle, hızla yayılan virüs çeşitlerinden birisine kurtçuk [worms] denilmektedir. Bunlar da e-mail gibi diğer yazılım programlarını kontrolleri altına alarak kendilerini otomatik olarak yaygınlaştırmaktadır. National Geographic Society izniyle; H. J. de Blij ve Roger M. Downs, *College Atlas of the World* (2007), The World, s. 61.

Bu kitaptaki perspektif bakımından bugün Çin'deki internetin en ilginç yönü, küresel akıntılar ile bu akıntılar önündeki yapısal engeller arasındaki temel argümanı çok güzel bir şekilde sergilemekte oluşudur. Çin'e internet aracılığıyla giren başlıca akıntılar arasında şunlar yer alır: ücretsiz izlenebilen korsan filmler, müzik ve TV şovları; mobil internet içeriğinin (örneğin zil sesleri) mobil telefonlara aktarılması, birçok oyuncunun oynayabildiği çevrimiçi oyunlar; sosyal ağlar ve anında mesajlaşmayla oluşan çevrimiçi topluluklar; Amerikan ve Avrupa sporları hakkında dedikodular, fotoğraflar, videolar vb.

Yüzeyden bakıldığında, Çin'e yönelen internet akıntılarının dünyanın başka yerlerine yönelenlerden pek farklı olmadığı sanılabilir. Ancak burada farklı olan şey, Çin hükümetinin[5] bu akıntıların önüne set çekmek için harcadığı aktif çabadır. Aslında böyle bir bariyer –"Great Firewall" (Çin Seddi'ne gönderme yaparak kullanılan bir önleyici program)– halihazırda mevcut; ancak Çinli internet kullanıcılarının büyük çoğunluğu bundan haberdar değil (French 2008: Al, A6). (Küba da en azından internet trafiğinin bir kısmını engellemeyi amaçlıyor; ancak buradaki siber-aktivistler bu tür kısıtlamalara isyan edip, bunları aşacak yolları buluyor [McKinley 2008: Al, A6].) İnternetin engellenmesi, haberlere uygulanan sansür, televizyonun denetim altına alınması ve kitabevleri ile sinema salonlarına getirilen sınırlamalar yoluyla Çin hükümetinin çeşitli akıntıların önüne çektiği daha büyük setlerin bir parçasını oluşturur. İnternet önündeki engeller (Wikipedia, Flickr, YouTube ve bazen MySpace gibi), çok sayıda yabancı web sitesine erişimin kısıtlanmasını da içeriyor. Çin'de Google için uygulanan filtreler de var ve bunlarla hükümetin sakıncalı bulduğu materyallerden uzak durulması amaçlanıyor. Hükümet ayrıca zahmetli bir ödeme sistemiyle de çevrimiçi alışverişlere kısıtlama getiriyor. 2008 yılı başında çevrimiçi video için de sınırlayıcı kurallar konulmuştu. Ayrıca, hükümetin işine gelmeyen güncel haberler de engelleniyor.

Genelinde, Çin'e internet üzerinden giren ve çıkan birçok akıntı var; ancak bunlardan daha fazlası sınırlanmış ya da tamamen engellenmiş durumda. Sonuç, en azından şimdilik, Çin'de oldukça benzersiz bir internet dünyasının bulunmasıdır (sözgelimi, kendi çevrimiçi toplulukları var). Öte yandan, burada uzun dönemli olarak ortaya çıkan sorun ve giderek küreselleşen bir dünyada Çin'i de daha fazla ilgilendiren şey, bu farklılıkların ne kadar süre daha devam edeceğidir. Yani, Çin küresel akıntıların yükselmesine daha ne kadar direnebilecek ve dünyada başka hiçbir ülkenin koyamadığı ya da pek az ülkenin koyabildiği engelleri koyabilecektir?

Aslında "Great Firewall"a yönelik ilk isyanların işaretleri de görülüyor; ancak Çin tarihinde özellikle Tiananmen Meydanı'ndaki isyanın bastırılmasında olduğu gibi, hükümet böyle bir isyanı da henüz bebekken boğabilir. Direniş çeşitli biçimler altında sürüyor; internet kullanıcıları hükümetin sahip olduğu servis sağlayıcılara karşı dava açıyor, sitelerin engellenmesinin yasadışı olduğunu yönünde şikâyette bulunuyorlar. Hükümetin sınırlamalarının üstesinden gelmeyi amaçlayan çok sayıda yazılımcı da bu doğrultuda kodlar geliştiriyor. Bu arada internet üzerinden kulaktan kulağa yapılan bir kampanya da şekilleniyor: Buna göre blog'cular ve web sayfası sahipleri herkesi Great Firewall'dan haberdar eden makaleleri yayıyor ya da internet kullanıcılarının bundan kurtulabileceği programların bulunduğu link'leri onlarla paylaşıyor (French 2008: A6).

Küreselleşme sürecini internetten daha fazla hızlandırmış başka bir değişim belki de yoktur. İnternet, küreselleşme analizlerinin çoğunda gururlu bir yer işgal etmektedir. 5. Bölüm'de de tartışıldığı üzere, Friedman'ın "düz dünya" kavramıyla yaptığı ünlü küreselleşme analizinde böyle bir dünya için verilen en önemli örnek de internettir (Friedman 2005). İnternet, gerçekten de herhangi bir yerdeki herhangi bir insanın katılabileceği bir şey olduğu için düzdür. Ancak, 5. Bölüm'de de gösterildiği üzere, bu argümanla köklü bir uzlaşmazlığımız da söz konusu.

Yani, toplumsal tarihin tamamı göstermektedir ki, her türden hareketin önüne konulmak üzere engeller yaratan güçlü baskılar *her zaman* mevcut olmuştur. Hem düz dünya tezi hem de bu argümandaki zayıflık, günümüz Çin'indeki internet örneğinde ve devletin bunun önüne engel koyma çabasını sürdürmesinde pek güzel sergilenmektedir.

BÖLÜM ÖZETİ

Teknoloji, medya ve internet gibi ileri teknoloji akıntıları ve yapıları birbirleriyle çok sıkı şekilde bağlantılıdır. Teknoloji küresel süreçlerin hızlandırılmasında önemli bir rol oynar. Önemli dönüm noktaları da, konteynir gemilerinin geliştirilmesi, hava taşımacılığı, kişisel bilgisayar ve internet olmuştur.

Teknolojinin küresel akıntısı, dünyanın her tarafına ulaşmaz ve elektriğin olmaması gibi engeller nedeniyle de bazı bölgeleri "atlayabilir". Teknolojik ilerleme sürecinde "sıçrama" yapan ülke örnekleri vardır; bu ülkeler belirli teknolojileri atlayarak doğrudan ileri safhalara geçebilir. Teknoloji önündeki engeller arasında (elektrik gibi) temel altyapının bulunmaması, cahillik, güçlü finans sistemlerinin yokluğu ve istikrarsız politik koşullar yer almaktadır.

Medyanın küresel akıntısı da genellikle medya emperyalizmi olarak nitelenir. TV, müzik, kitaplar ve filmler, gelişmekte olan ülkelere Batı tarafından dayatılan şeyler olarak değerlendirilir. Medya emperyalizmi, el Cezire ve Bollywood gibi, gelişmekte olan ülkelerin kendi bünyelerinden kaynaklanan alternatif küresel medyanın mevcudiyetini ve ayrıca yerel-bölgesel medyanın etkisini azaltmaktadır. İnternet, alternatif medya için bir arena olarak değerlendirilebilir. Kültür emperyalizmi, izleyici unsurunu yadsımaktadır; ancak dünyanın farklı bölgelerinde insanlar genellikle benzer medyaları (örneğin sinema) farklı şekilde yorumlamaktadır.

Küresel medya, az sayıdaki büyük şirketin tahakkümü altındadır. Bu özellik, eski medyadan yeni medyaya da aktarılmıştır. Sonuç olarak, uzun dönemde, internet rekabete ve benzerliğe son verebilecektir. Indymedia, alternatif küreselleşme hareketiyle bağlantılı olarak bu eğilime karşı konulmasına yardım etmektedir. Indymedia, aktivistlerin küresel katılımını kolaylaştıracak bilgileri yaymaktadır. Hacktivistler de, belirli bir dava uğruna bilgisayar programlarını internet üzerinden hack'lemek suretiyle aktivizmi geliştirmektedir.

Küresel medya, homojenleştirmeye eğilimli olarak değerlendirilir. Bu tür bir değerlendirme, McLuhan'ın "küresel köy" kavramıyla ve ayrıca kapitalizm koşullarında bir "kültür endüstrisi"nin yaratılmasını teorize eden Frankfurt Okulu'nun daha kötümser yaklaşımıyla yapılmaktadır. Öte yandan, bu sektör küyerel-küreyel mücadelesine tanıklık etmektedir ve küresel medyanın demokratikleşmesi de büyük ölçüde alternatif medya kaynaklarının daha fazla gelişimine tabidir.

Dünyanın her tarafında kullanılmakta olmasından ötürü internet hakikaten küresel bir fenomendir. Küresel büyük şirketler, uluslararası kamu örgütleri, uluslararası hükümet dışı örgütlenmeler tarafından üretilmekte ve sürdürülmektedir; böylece ulus-devletin etkisini de azaltmaktadır. Web 2.0 (örneğin Wikipedia, Facebook) kullanıcıların kendilerinin yarattığı içerikle ilgilidir; bunlara üretici-tüketiciler denilmektedir ve içeriği hem üretip hem tüketebilmektedirler. İnternet, düz dünya tezini de gündeme getirmiştir; çünkü en azından teorik bakımdan, isteyen herkes internete bağlanabilmektedir. Öte yandan, bu tür bağlantıyı önleyecek engeller yaratma çabası da söz konusudur; örneğin Çin hükümetinin yarattığı "Great Firewall" internete erişimi ve kullanımı kontrol altına almayı amaçlayan bir çaba olarak ortaya konmuştur.

TARTIŞMA SORULARI

1. Medya emperyalizmi nedir? Teknolojinin küresel akıntıları medya emperyalizmi üzerinde nasıl bir etki bırakır?
2. Teknolojinin küresel akıntıları bağlamında "dünya düzdür" tezini tartışınız.
3. İnternetin küresel bir "demokratik" mekân olması potansiyelini tartışınız.
4. Indymedia'nın alternatif küreselleşme hareketindeki rolünü inceleyeniz.
5. Küresel teknolojik akıntıların ulus-devlet üzerindeki etkisini tartışınız.

İLAVE OKUMALAR

Nayan Chanda, *Bound Together: How Traders, Preachers, Adventurers, and Warriors Shaped Globalization*, New Haven: Yale University Press, 2007.

Marshall McLuhan ve Quentin Fiore, *The Medium is the Massage*, Berkeley: Gingko Press, 2005.

Colin Sparks, *Globalization, Development and the Mass Media*, Londra: Sage, 2007.

len Ang, *Watching Dallas: Soap Opera and the Melodramatic Imagination*, Londra: Routledge, 1985.

Jeremy Tunstall, *The Media Were American: US Mass Media in Decline*, Oxford: Oxford University Press, 2008.

Toby Miller vd, *Global Hollywood 2*, Londra: British Film Institute, 2005.

Gili S. Drori, *Global E-Litism: Digital Technology, Social Inequality, and Trans-nationality*, New York: Worth, 2006.

NOT

1. www.forbes.com/home/sciencesandmedicine/2006/03/21/pfizer-merck-amgen-cx_mh_pk_0321topdrugs.html.
2. 13. Bölüm'de de tartışacağımız üzere, AIDS, pek çok diğer hastalık gibi, bu türden az gelişmiş ülkelerde ve özellikle Afrika gibi kıtaların tamamında çok hızlı şekilde yayılmaktadır.
3. www.safaricom.co.ke/index.php?id=228.
4. Öte yandan, Frankfurt Okulu'nun bir üyesi olan Herbert Marcuse kültür üzerinde medyanın etkisi hakkında daha diyalektik ve daha az tek yanlı bir görüş sunmaktadır.
5. Google böyle bir şeye izin vermiş, muazzam Çin piyasasına girebilmek için buna katılım sağlamıştır. Google, Çin piyasasına girememektense Çin'de sansürün daha iyi olacağını ileri sürmüştür.

BÖLÜM

11

KÜRESEL İNSAN AKINTILARI

AYLAKLAR VE TURİSTLER

Göçmenler

Göç

- Aylaklar
- ABD'nin İçine ve Dışına Yönelik Göçmen Akıntıları
- Dünyanın Başka Yerlerindeki Göçmen Akıntıları
- Yasadışı Göçe Tepki Karşısındaki Durum
- Para Transferleri
- Diaspora

Turistler ve Turizm

- ABD'deki Göçmen Girişimciler
- Turistlerin Karşılaştığı Sorunlar
- Gelişmiş Ulus-Devletlerden Azgelişmiş Ulus-Devletlere Akıntılar
- Beyin Göçü
- Turizm

Bölüm Özeti

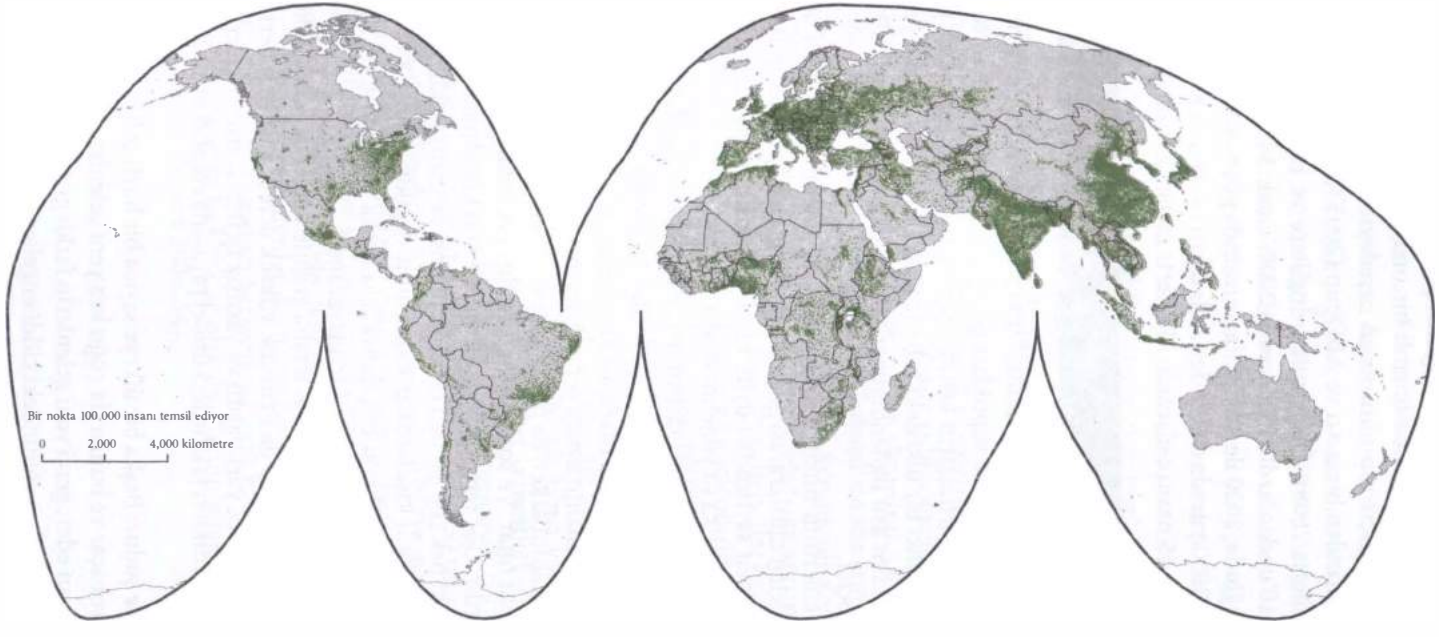
Burada, iki tip küresel insan akıntısı ele alınıyor. Bölümün büyük bir kısmı, karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunların giderek artması nedeniyle birinci tipe, aylaklara[1], ayrıldı. İkinci ve daha kısa olan kısımda ise "turistler" söz konusu ediliyor. Bunlar da büyük bir önem taşır ancak göçmenler kadar sorunlu değildirler. Turistler, bu kitapta alışılmadık bir tanıma sahipler. Bu kavram, genellikle turizmle ilgili olanları kapsıyor olsa da, bunun ötesine geçerek sözgelimi iş gerekçesiyle uluslararası seyahat yapanları ve daha iyi, yüksek ücretli[2] iş aramak için dünyada yer değiştiren profesyonelleri ve vasıflı işçileri de içeriyor.

Göçmenler: Aylaklar ya da turistler olmak üzere hareket halinde bulunan topluluklar.

Kitabın bu bölümünde ve başka kısımlarında yapılan aylak ile turist ayrımında, Zygmunt Bauman'ın (1998) bir çalışması esas alınıyor. **Göçmen** kavramı hem aylakları hem de turistleri kapsıyor; yine de sıklıkla daha çok aylaklar için kullanılacak. *Aylaklar* genellikle yoksul gezginlerdir ve hareket halindedirler çünkü buna mecburdurlar. Nedenine gelince, sözgelimi pek çok sebepten ötürü yaşadıkları yeri tahammül edilemez bulurlar ve başka yerlerde daha iyi koşullar aramaya zorlanmışlardır. Bunun tersine, turistler hareket halindedirler çünkü bunu isterler. Ayrıca, turistler parasını ödeyerek seyahat eder, aylaklar ise bulundukları yerde geçinemedikleri için. İşte bunlar, küresel akıntılar ve engeller hakkındaki bu bölümde ve kitabımızda oldukça dikkatimizi çeken ve konuya odaklanan özgün tanımlamalar. Dolayısıyla, "hafif" (örneğin, iyi eğitimli) olduklarından turistlerin dünyadaki akıntıları daha kolay olur ve nispeten daha az engelle karşılaşırlar (gerçi son yıllarda özellikle ABD'de onların da önüne daha fazla engel dikilmektedir). Bunun tersine aylaklar, özellikle yasadışı konumda olanlar, dünyadaki hareket imkânları bakımından, günbegün artan, büyük zorluklarla karşı karşıyadırlar; çünkü onlar "ağır"dırlar (yani, eğitim ve öğretimden yoksundurlar) ve çünkü bir yerden bir başka yere gitmelerini engelleyen birçok yapısal engelle karşılaşırlar (Cohen 1995). (Şekil 11.1, yerkürenin nüfusunu, eski tarım esaslı modellerin hâkim olmayı sürdürdüğü bölgelere özel bir vurgu yaparak sergiliyor; dünyadaki pek çok aylak işte bu bölgelerden geliyor.)

GÖÇMENLER

Kuşkusuz, küreselleşmeyle bağlantılı olarak pek çok nüfus hareketi meydana gelmiştir. BM'nin yaptığı bir tahmine göre, uluslararası göçmen (en az bir yıldır kendi ülkelerinin dışında yaşayan turist ve aylaklar) sayısı 190 milyonun üzerindedir (Kritz 2008; Kritz, Lim ve Zlotnik 1992). Rakam çok büyük görünse de dünya nüfusunun sadece yüzde 3'ü kadardır (*Economist* 2008: Ocak 3 ["Open Up"]). Bazı gözlemcilere göre ise, bu tablo yine de büyük ve artan bir miktarı temsil eder ve aslında 1990 yılından bu yana yüzde 36'lık bir artış olduğunu da gösterir. Öte yandan başka gözlemcilere göre, beklenmedik bir uluslararası göçün olduğu küresel bir dönemde yaşadığımız duygusu da abartılıdır (Guhathakurta, Jacobson ve DelSordi 2007: 178-200). Uluslararası göç zaman içinde gelgitli bir grafiğe sahip olsa da, mevcut durumdaki oran en azından yakın geçmişle kıyaslandığında pek de çarpıcı değildir. Dahası, iş bulmak amacıyla yapılan göç oranları yüksektir; ancak medyanın ilgi gösterdiği bir konu olarak malların, hizmetlerin ve teknolojilerin hareketlilik oranının da epey gerisindedir.

Şekil 11.1 Küresel nüfus: Dünya nüfus dağılımının bu yöntemle gösterilmesinde, bir nokta 100 bin insanı temsil ediyor. Haritada Dünya Adası'ndaki (Avrasya ve Afrika) eski, tarım tabanlı modellerin sürekliliği vurgulanıyor; dünyanın azgelişmiş bölgelerinde iki büyük nüfus yoğunlaşması söz konusu. (Oxford University Press Inc. izniyle; alındığı yer: H. J. de Blij, *Power of Place: Geography, Destiny, and Globalization's Rough Landscape* [2008], Bölüm 1: Globals, Locals, and Mobals, s. 21.)

Günümüz sayıları, geçmişle kıyaslandığında pek etkileyici gelmeyebilir; ancak birçok ülkenin nüfusunda göçmenler hakikaten önemli bir oran oluşturuyor. Sözgelimi, OECD ülkeleri arasında Avustralya ve İsviçre'nin nüfusunun neredeyse dörtte birini göçmenler teşkil ediyor, Almanya'nın dörtte birinden biraz azı ve ABD'nin (2005'teki) nüfusunun yüzde 12'si göçmenlerden oluşuyor (Roberts 2008). Öte yandan, İngiltere ve Fransa'daki göçmen sayısı, mevcut nüfuslarının yüzde 10'undan azdır (*Economist* 2008: Ocak 3 ["Of Bedsheet's and Bison Grass Vodka"]). ABD örneğinde, 2020 ile 2025 yılları arasında göçmenlerin toplam nüfusa oranı yüzde 15'e çıkacaktır (ve 2050 yılında da yüzde 19 olacaktır) ve böylece ilk kez on dokuzuncu yüzyıl sonunda ulaşılan yüzde 15 oranı aşılacaktır (Roberts 2008: Tamamı).

GÖÇ

Uluslararası göçün dört bileşeni vardır: "İnsanların kendi doğdukları ya da yurttaşı oldukları ülke dışında başka bir ülkeye yaptıkları göç; yurtdışında kaldıktan sonra insanların kendi yurtlarına geri dönmesi; yurttaşların kendi anayurtları dışına yaptıkları göç ve daha önceden göç etmiş oldukları yabancı bir ülkedeki yabancıların bu ülkeden başka yere göç etmesi" (Kritz 2008). Bu bölümde bizim asıl ilgilendiğimiz konu, yurttaşların kendi ülkeleri dışına ve başka ülkelere yaptıkları göçler.

Günümüz göçmenlerinin niteliklerinde ilginç ve önemli değişimler söz konusu. Birincisi, gelişmiş ülkelerden gelen uluslararası göçmen oranı fiilen düşmektedir. İkincisi, gelişmekte olan ülkelerden gelen göçmen sayısında büyük bir artış vardır ve bunların çok önemli bir bölümü (yüzde 70-90) Kuzey Amerika'ya yönelmektedir.

Göçü (ve bir ölçüde de turizmi) tartışırken, elimizdeki imkânlar nüfus akışlarını izlemedeki zorluklar nedeniyle kısıtlıdır. Birincisi, birçok ülke bu türden veri toplamaz. İkincisi, bu türden veri toplayan ülkeler de bunları uluslararası kuruluşlara rapor etmez. Üçüncüsü, nüfus akıntıları farklı ülkelerde farklı tanımlanır; ayrıca yer değiştirmenin sürekliliğini ve göçmen statüsü için gereken ikamet süresini tanımlarken de farklılıklar söz konusudur. Dördüncüsü, pek az ülke kendi göçmenlerinin kaydını tutar. Ve sonuncusu, yasadışı göçmenler için kayıt tutmanın son derece büyük güçlükleri vardır. Göç tartışılırken, işte bu tür veri kısıtlamaları da akılda tutulmalıdır.

Modern dünyadaki pek çok şeyden (ticaret, finans, yatırım) farklı olarak insanların göçüyle, özellikle emek göçüyle ilgili kısıtlamalar kaldırılmış değildir (Tan 2007: 735-9). Bu konuda en büyük istisna, Avrupa Birliği'dir; ancak dünyadaki başka yerlerde göçle ilgili kısıtlamalar varlığını korumaktadır. Bu anormalliği nasıl açıklayacağız?

Sebeplerden birisi şudur: Ekonomik refaha erişme amacıyla ülkeler ihtiyaç duyduğu emeği muhafaza etmeye mecburdur; bu da hem çok yüksek ücretli vasıflı işçileri ve çeşitli türden profesyonelleri hem de az ücretli yarı-vasıflı ve vasıfsız işçileri içerir. Ülkeler bu tür işçileri düzenli olarak ve çok sayıda yitirdikleri takdirde, küresel piyasada rekabet etme kapasiteleri bakımından sıkıntıya düşecektir.

Bir diğer sebep ise şudur: Başka bir ülkeye sayıca bir hayli çok göçmen akışı genellikle çeşitli türden çatışmalara yol açar ve bunlar da çoğu kez yeni gelenler ile uzun zamandır burada bulunanlar arasında cereyan eder; gerçi yeni gelenlerin farklı grupları arasında da çatışmalar olabilir. İşte bu yüzden, birçok ülke göç önündeki ciddi engelleri kaldırmamayı tercih ediyor.

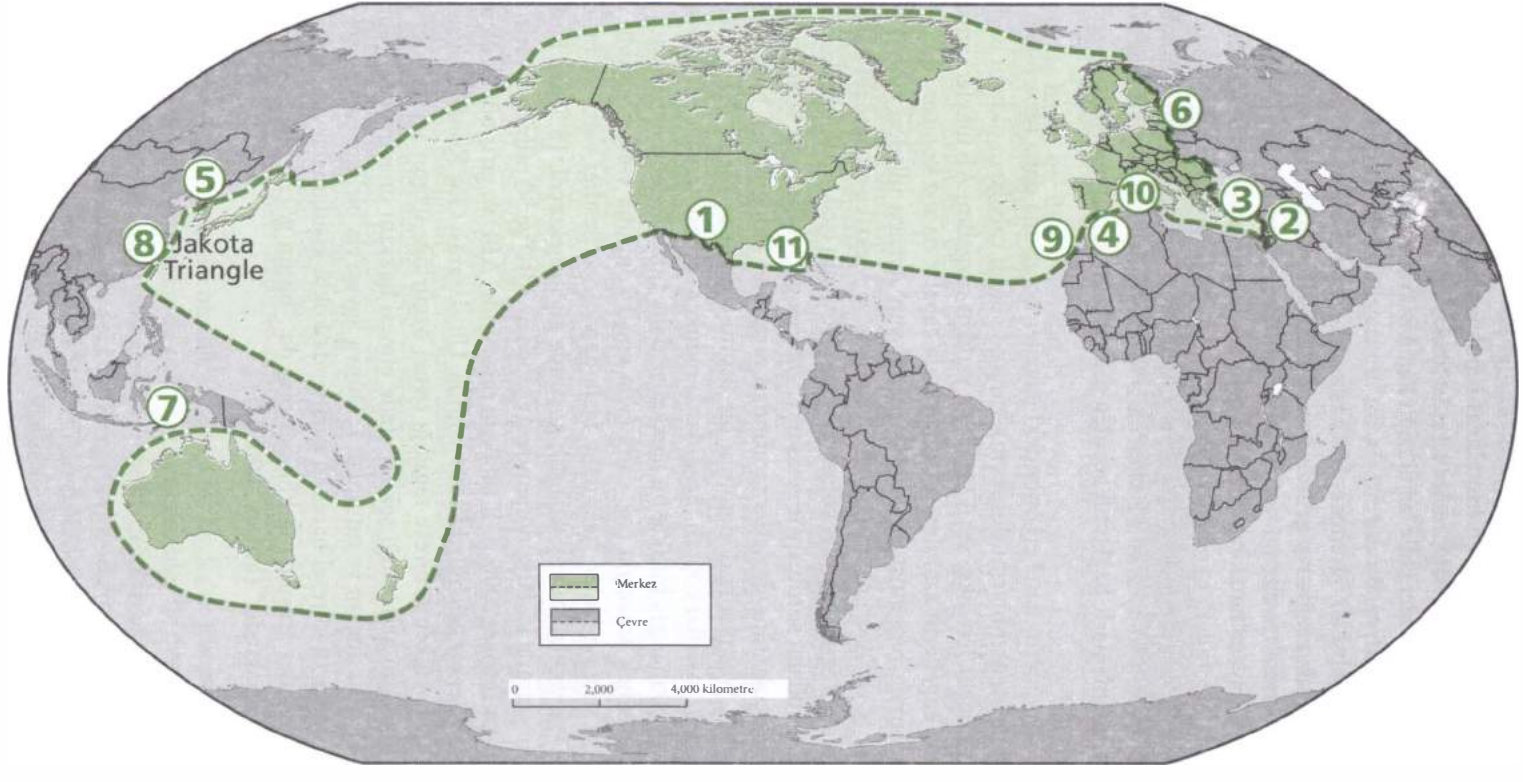
Nihayet, dünyanın pek çok bölgesinde özellikle ABD'de ve birçok Avrupa ülkesinde terör endişesi göç önündeki engellerin artmasına değilse de güçlendirilmesine yol açıyor. Bu durum,

özellikle günümüzde ABD'ye yapılacak göçmenlik başvurularında kendini gösteriyor. Hatta bu zorluklar, iş amacıyla seyahat eden insanlar (bu bölümde kullanılan anlamıyla turistler) ve ABD'de öğrenim görmek isteyen öğrenciler için de söz konusu olabiliyor. Kavramın geleneksel anlamıyla turist olanlar (tatilciler) bile, artık çoğu kez ABD'nin sınır kontrolleri sürecini sıkıntı verici, hatta taciz edici buluyor. Bu durum da, bu tür engellerin ve zorlukların insanları başka yerlerde iş yapmaya ve çalışkan öğrencileri de başka ülkelerde okumaya sevk edeceği, aynı zamanda turizmde ve bundan sağlanan gelirde önemli düşüşlere yol açacağı endişesi yaratıyor.

Shamir (2005), göçmen hareketini sadece ulusal sınırlar arasında değil ulusal sınırlar içinde de kısıtlamayı amaçlayan "hareket rejimi"nin ortaya çıkışını tartışıyor. Sözgelimi, 2008 sonu itibariyle İngiltere ülke içindeki hareketlerini daha iyi izleyebilmek için AB dışından gelen yabancılara kimlik kartı vermeye başladı; bu sayede, gerek duyulduğunda onların hareketi daha iyi kısıtlanabilecekti (*New York Times* 2008: Mart 7, A7). Bu türden bir gözlem ve kısıtlama arzusunun kökeni, göçmenlerle bağlantılı görülen gerçek ya da farazi terörizm (ve suç) tehlikesi ya da korkusunda yatar.

Son yıllarda, göçmenlerin hareketi önündeki engeller konusuna daha fazla önem verilmektedir (kayıt dışı göçmen akıntılarını durdurma yönünde ciddi çabaların olduğu başlıca yerleri gösteren küresel bir harita için bkz. Şekil 11.2); öte yandan sözgelimi AB ülkeleri arasındaki hareketlerin önündeki engellerin azaltılması bağlamında çabalar da söz konusu (Bu çabalar 1985 Schengen anlaşmalarıyla başlamıştı; anlaşmayı imzalayan Avrupa ülkeleri sınır kontrollerini basitleştirmişlerdi). NAFTA örneğinde ise ABD, Kanada ve Meksika arasındaki hareketlere getirilen bazı kısıtlamalar (örneğin şirket yöneticileri ve çok vasıflı işçiler bakımından) hafifletildi; ancak diğer engeller etkisini sürdürüyor ve aslında giderek güçlendiriliyor ve artırılıyor.

Bu engellerin pek çoğu ulus-devletler tarafından yaratılmış olduğundan, bunların ulus-devletin önem kazandığı Westphalia döneminin bir ürünü olduğu aşikârdır (bkz. Bölüm 6). Bu döneme gelinceye dek, insanlar coğrafi mekânlarda oldukça serbest hareket edebiliyordu; ancak ulus-devletin ortaya çıkmasıyla birlikte bu hareketler daha titiz incelenmeye başladı ve bunları sınırlamak ve denetlemek amacıyla çok daha fazla engel konulma yoluna gidildi. Ancak, on dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar, hâlâ daha fazla hareket serbestliği vardı ve bu da özellikle Avrupa'dan ABD'ye yapılan büyük Atlantik göçünde görülmekteydi. 1820'den başlayarak on dokuzuncu yüzyılın sonuna kadarki dönemde Avrupa'dan ABD'ye 50 milyon civarında insanın gittiği tahmin ediliyor (Moses 2006: 47). 1880 yılı öncesinde, ABD'ye giriş büyük ölçüde düzensizdi; gelmek isteyen herkes gelebilirdi! 1889 yılında, Uluslararası Göç Konferansı şu açıklamayı yapmıştı: "Her uygar ülkenin bireye tanıdığı temel özgürlüğe uygun şekilde herkesin gidip gelmesi ve kendi kişiliğini arzu ettiği şekilde ifade etmesi hakkını onaylıyoruz" (alıntı yapılan yer: Moses 2006: 47). Bu durum ve tutumlar, I. Dünya Savaşı'yla birlikte çarpıcı şekilde değişti; ulus-devletler insanların küresel hareketi karşısında köklü kısıtlamalar dayatmaya koyuldu. Günümüzde ulus-devletler arasında farklılıklar olsa da, "bütün göçmenlere serbestlik tanıyan hiçbir devlet bulunmamaktadır" (Moses 2006: 54).

Şekil 11.2 Yirmi birinci yüzyılın başında merkez ve çevre olarak bölünmüş haliyle dünya: Rakamlar, çevreden merkeze doğru yönelen kayıt dışı göçmenleri önlemeye çalışan hükümetlerin olduğu yerleri işaret ediyor. (Oxford University Press Inc. izniyle, alındığı yer: H. J. de Blij, *Power of Place: Geography, Destiny, and Globalization's Rough Landscape* [2008], Bölüm 1: Globals, Locals, and Mobals, s. 14-15.)

Öte yandan, yasal göç çeşitli yollardan kısıtlanmış olsa bile (gerçi bazı yerlerde vasıflı insanlar için istisnalar vardır, bazı yerlerde de "misafir işçi programları" uygulanmaktadır vs), çeşitli ülkelere yapılan yasadışı göçlerde ve hatta ülke içinden (ve dışından [Shane ve Gordon 2008: 1, 17]) yapılan insan ticaretinde artış söz konusudur. Bazı durumlarda, savaştan, politik soruşturmadan ve benzeri şeylerden kaçanları mülteci olarak (aşağıda göreceğiz) kabul eden ülke yasaları bulunmaktadır. Bu işleri yasal ya da yasadışı yollardan yapanlar için, küresel para transferlerinin çok büyük miktarlara ulaşmış olması (bunu da aşağıda ele alacağız), ayrıca para kaynaklarının bu tür transferini daha çabuk ve hızlı hale getiren teknolojik gelişmeler, göçü teşvik eden ve destekleyen bir ortam yaratmaktadır.

Göçü açıklarken genellikle itici ve çekici faktörlerin bir bileşimi kullanılır. İtici faktörler arasında, göçmenlerin motivasyonu, anayurtlarında hedeflerine ulaşmayı güçleştiren ya da imkânsız kılan geri plandaki sorunlar (örneğin işsizlik, düşük ücret) ve savaş, kıtlık, politik kovuşturma ya da ekonomik çöküntü gibi önemli yıkımlar yer alır. Ayrıca gidilecek ülkedeki elverişli göçmenlik siyaseti, yüksek ücretler ve daha az işsizlik, bu tür ülkelerde göçmenler için bulunan resmi ve gayri resmi ağlar, emeğe duyulan ihtiyaç ve anayurt ile gidilecek ülke arasındaki kültür ve dil benzerliği gibi çekici faktörler de söz konusudur.

Bu geleneksel faktörlere küresel çağa ait olanlar da ekleniyor. Sözgelimi, bilginin küresel yayılımı sayesinde gidilecek ülkeyi tespit etmek ve orada rahat yaşamak mümkün olmaktadır. Ayrıca küresel-yerel ağların karşılıklı etkileşimi de söz konusu; bu da cep telefonları ve internet (özellikle e-mail ve Skype) gibi modern teknolojik ortamlardaki resmi ağlar aracılığıyla ya da benzer teknolojileri de kullanabilen aile ve sosyal ağlar gibi gayri resmi yollardan gerçekleşir. Bütün bunlar göç etmeyi kolaylaştırmakta ve yeni mekânlarda daha rahat yaşamayı sağlamaktadır. Bu tür mekânlardaki diaspora niteliğindeki toplulukların varlığı da göçmenlerin daha kolay ev ve iş bulmasına yardımcı olur. Aynı zamanda, para transferleri de göçmenlerin anayurtlarının ekonomisinde giderek önemli bir faktör haline geliyor.

Genel olarak göç politikaları liberalleştirilmiş değil; ancak pek çok ülkede göç önündeki engellerde seçici bir azaltma da söz konusu. Bu da göçün olduğu ülkedeki çeşitli faktörlere bağlı; bunlar arasında emeğe duyulan ihtiyaç, ÇUŞ'ların işçi ihtiyacı, yaşlanan nüfus ve devletin refah sistemlerini desteklemekte kullanılmak üzere göçmenlerden elde edilen yeni vergi gelirleri yer almaktadır.

AYLAKLAR

Bu bölümde çeşitli göçmen tipleri ele alınabilir[3]; ancak ağırlığı aylaklar, özellikle **mülteciler** konusuna vereceğiz (Haddad 2003: 297-322). Mülteciler, anayurtlarını terk etmeye zorlanan ya da güvenlikleri tehlikede olduğundan istemeden orayı terk edenlerdir. **Sığınmacı**[4], kaçtığı ülkede kalmak isteyen mültecidir[5]; ayrıca anayurtlarını "itici" faktörler (örneğin, iş olmaması, düşük ücret) ve "çekici" faktörler (başka yerlerde iş imkânları ve daha yüksek ücret olması) nedeniyle terk eden **emek göçmenleri** de bunlara dahildir. (Kritz 2008).

Mülteciler:
Anayurtlarını terk etmeye zorlananlar ya da can güvenliklerinin tehdit altında olması nedeniyle istemeden terk edenler.

Sığınmacılar:
Kaçtıkları ülkede kalmak isteyen mülteciler.

Emek göçmeni: "İtici" ve "çekici" faktörler nedeniyle, kendi anayurdu dışında iş aramaya mecbur kalan kimse.

2006 yılı itibariyle, dünyada 10 milyon civarında mülteci bulunmaktadır ve bunların pek çoğu yasal yollardan hareket etmiş, birçoğu da yasadışı göçmen akıntılarına dahil olmuştur (*Economist* 2008: Ocak 3 ["Open Up"]). Mültecilikle ilgili "yabancı", "sınırdaki insan", "içerideki yabancı" vb pek çok sosyolojik kavram var. Bu kavramların hepsi de, mültecinin, en azından yapısal olarak, huzursuz bir konumda olduğuna işaret eder; çünkü artık kendi anayurdunda değildir ancak göç ettiği ülkenin de henüz bir parçası haline gelmemiştir. Elbette, mültecilik statüsü genellikle geçici bir durumdur ve mülteci bu yeni ülkenin yurttaşı olabilir, kendi ülkesine geri dönebilir, başka bir yere gidebilir ya da başına başka şeyler de gelebilir. Elbette başka bir ülkeye gittiğinde mültecilik statüsü korunabilecektir.

Bu bölümde özellikle Kuzey'e azgelişmiş dünyadan gelen göçmenleri ele alacağız, bunlar da genellikle istenmeyen, az vasıflı ve vasıfsız işçilerdir (ayrıca azgelişmiş bir ülkeden bir başkasına olan kayda değer göçler de söz konusu; Güney'den Güney'e yapılan göçle ilgili tartışma için bkz. Bölüm 14). Bunlar arasında, özellikle üzerinde durulması gerekenler, yasadışı göçmenler ve dolayısıyla Kuzey'de toplumun kıyısında yer alabilen ve çok düşük ücretlerle yaşayabilenlerdir. 1970'lerden bu yana, bu tür göçmenlerin sayısı çarpıcı derecede artmıştır.

ABD'NİN İÇİNE VE DIŞINA GÖÇMEN AKINTILARI

ABD'ye yönelen Meksikalı yasadışı göçmenler

ABD nüfusunun onda birinden fazlası (toplam 300 milyon kişinin 37 milyonu) ABD dışında doğmuştur ve bunların birçoğu da 1990'ların başında yaşanan göç patlamasının (ve başka büyük bir patlamanın) ardından ABD'ye gelmiştir (Barkan, Diner ve Kraut 2008). Pek çoğu da ABD'ye yasadışı yollardan girmiştir. Değişik ülkelerden (Filipinler, Çin, El Salvador) gelmişlerdir; ancak başı (en azından üçte birlik oranla) Meksika çekmektedir. (2008 yılı itibariyle, ABD'deki Meksikalıların 6 milyon kadarı yasadışı olarak orda bulunuyor [Ginger Thompson 2008: A17]). (Meksika'nın toplam nüfusunun [116 milyon] yüzde 10'dan fazlasının ABD'de yaşadığı tahmin ediliyor.) Gerçekten de ABD'deki Meksikalı göçmenlerin çoğunluğu yasadışıdır (sınırları yasadışı yollardan geçmişlerdir [hakikaten sınırdan geçenlerin yüzde 85'i bunu yasadışı yollardan gerçekleştirir] ya da vize süreleri bitmesine rağmen kalmaya devam etmektedir). Bu ülkeye geliyorlar (ve genellikle de kalıyorlar); çünkü ABD standartlarına göre yoksulluk sınırında ücret alsalar bile (haftalık 300 dolar) bu miktar Meksika'da kazanabileceklerinin dört katı kadardır (Preston 2006a: A24). Dahası, Meksika'ya kıyasla o an için de gelecekte de daha fazla iş imkânı bulunmaktadır.

ABD'deki yasadışı Meksikalı göçmenler için hayat hiç de kolay değildir (Preston 2006b: Al, A24, A25). Ekonomik olarak durumları Meksika'dakinden daha iyidir, hatta Meksika'da kalmış olanlardan ya da geri dönmüş olanlardan da iyi durumdadır; ancak ABD'deki hayatları çeşitli bakımlardan sorunludur. Birincisi, ekonomik açıdan hayatlarını geliştirmiş olsalar da, ABD koşullarına göre ekonomik bakımdan hâlâ sınırdadırlar. İkincisi, aile hayatları pek çok noktada sarsıntıya uğramıştır; çünkü aile üyelerinin (ve dostlarının) pek çoğu hâlâ Meksika'dadır (Navarro 2006a: Al, A20, A21). Onları birbirinden ayıran sınır da son zamanlarda Meksika'dan ABD'ye yasal yollardan girmeyenler açısından aşılması artık çok zor hale gelmiştir. Ne var ki bu yeni kısıtlamalar pek az kimseyi caydırmış görünüyor; ama "bu durum insan tacirlerine

olan talebi artırmış, dolayısıyla bunlara daha fazla para ödenmiş ve sınırı geçerken daha fazla ölüm vakası meydana gelmiştir. Bu durum ayrıca insanların evlerine geri dönmeleri konusunda da tedirginlik yaratmıştır" (Alvarez 2006a: A20). Göçmenlerin ekonomik durumu, Meksika'da geride bıraktıkları ve kendilerinden çok kötü durumda olan akrabalarına mali yardım (para transferi) yapma konusunda çoğu kez kendilerini mecbur hissetmeleri ya da bunun kendilerinden istenmesi gibi nedenlerle daha karmaşık bir hal almaktadır (bu rakam 2005 yılında kabaca 20 milyar dolar kadardı [Preston 2006a: A24]). Üçüncüsü, ABD'de yasadışı olarak bulunanlar da "*la migra*" denilen göçmen polisi tarafından gözaltına alınma tehdidi altındadır. (Alvarez 2006b: Al, A20, A21).

ABD'deki yasadışı Meksikalı göçmenlerin hayatı, genellikle bulundukları semtteki birkaç blokla sınırlıdır; kendilerini burada *la migra* karşısında güvende hissederler. Bu bölge aynı zamanda, nelere sahip olmadıkları konusunda kendilerine soru sorulmayan bir yerdir. Çünkü sigorta kartına, kredi kartına, Sosyal Güvenlik kartına ve "Yeşil" karta sahip değildirler ve bunlar da meşruiyetin önemli göstergeleridir ("Yeşil" kart ABD'de yasal olarak sürekli ikamet ve göçmenlere yasal yoldan iş bulma imkânı sağlar; insanlar yasadışı yollardan Yeşil kart edinmek için çoğu kez büyük miktarda ödeme yapmaktadır). Bu gibi yerlerde, yerel istihbarat ağları da onları hükümet görevlilerinin gelmesi durumunda uyarır. Bazı yerler (örneğin Wal-Mart çevresi) *la migra* tarafından gözetildiği yönünde söylentiler çıktığında gidilmeyecek bölgeler arasında yer alır. Ayrıca, kendilerini ihbar edebilecek komşulara karşı uyanık olmaları gerektiği de akılda tutulur. Yasadışı Meksikalı göçmenler ağırlıklı olarak yeraltı ekonomisine tabidir. Bir çeki bozdurmaları gerektiğinde, genellikle aşırı komisyon karşılığında çek kıran girişimcilere başvururlar. Ancak bütün bu sorunlara (ve daha fazlasına) rağmen, pek çoğu Meksika'daki eski hayatındansa ABD'deki yeni hayatını tercih eder. Bunlardan birisi şöyle diyordu: " Burada evraklarım olmadan yaşamak orada yaşamaktan yine de daha güzel" (alıntı yapılan yer: Alvarez 2006b: A20).

Altı yıldır ABD'de (yasadışı) yaşamakta olan bir kadın, Meksika'ya döndüğünde oradaki ailesinin başına gelenleri gördüğünde altüst olmuştu. Ne var ki üç yıl sonra o da şunları söylemeye mecbur kalmıştı: "Nasıl yaşadığımı görüyorsunuz işte... Oysa başka şeylere alışmıştım" (alıntı yapılan yer: Navarro 2006a: Al). Bu kadın şimdi Meksika'da dört minik odadan oluşan ve cüruf briketinden yapılma bir evde yaşıyor. Ailesi evin dışındaki iki tuvaleti ve iki duşu başkalarıyla paylaşıyor. Kadının yatak odasında pencere yok. Mutfakta da buzdolabı ve lavabo bulunmuyor. Bulaşık yıkamak için evin dışında bulunan bir çeşmeden kaplarına su doldurması gerekiyor.

Yukarıda sözü edilen kadın da dahil pek çok kimse, Meksika'da geride bıraktığı aile üyeleriyle görüşmesinin imkânsızlığından ve desteklerini yitirmiş olmaktan ötürü uğradığı hayal kırıklığıyla ABD'yi terk ediyor. Öte yandan, Meksika'ya döndüğünde de, bu insanların çoğu bu kez ABD'de kalan ailelerinin ve dostlarının hasretini çekiyor. Ve şimdi güçlendirilmiş sınır yüzünden bir kez daha ayrı düşmüş durumdalar ve ABD'de kalanları ziyaret edebilmek için yasadışı bir seyahate ödeyecekleri parayı bulmak da onlar için çok zor. Meksika'ya dönmüş olanların memnuniyetsizliğine bir de buradaki nispeten düşük ücretler ve iş bulma zorluğu ekleniyor. Dahası, Meksika'daki hayatlarıyla kıyaslayabilecekleri ABD tecrübesi de söz konusu. Pek çok insan için ABD'de geride bıraktıkları hayat tarzı Meksika'da sahip olduklarından epeyce ileridedir. Bu durum yukarıda sözünü ettiğimiz kadının şunları söylemesine de neden olmuştu: "Param olsa, burayı derhal terk ederim" (alıntı yapılan yer: Navarro 2006a: A21).

Meksika üzerinden ABD'ye geçen göçmenler

Meksika'dan giden sayısız yasadışı göçmene ilave olarak, çeşitli Orta Amerika ülkelerinden çok sayıda başka kimse de (2006 yılı için 170 milyon kişi olduğu tahmin ediliyor) yasadışı yollardan ABD'nin yolunu tutuyor. 2008 itibariyle, ABD'de bu tür göçmenlerden 2.7 milyon kişi bulunuyordu; bu sayı 2000 yılında 1.8 milyondan fazla, 2007 yılında da 3 milyona yakındı (Ginger Thompson 2008: A17). ABD'ye gidebilmek için, büyük çoğunluk Meksika üzerinden seyahat edip Meksika-ABD sınırını geçmek zorundadır. Güzergâhlardan birisi, Meksika'nın güney komşusu Guatemala'daki Suchiate Nehri'ni ("açık sınır") bata çıka geçip Tapachula şehrine ulaşmak ve buradan da ABD sınırına kadar sürecek 1,500 millik zahmetli bir yolculuğu göze almaktır.

Bu yolculukta, Chiapas kıyısından Arriga'ya 250 millik bir yürüyüş de gerekiyor; Arriga'da hareket halindeki trenlere atlayıp (günde ortalama 300-500 kişi böyle yapıyor) ve bunlara asılıp tehlikeli bir şekilde ABD'ye giriyorlar. Birçok insan hareket halindeki bu trenlerden düşerek yaralanıyor ya da ölüyor. Donar Antonio Ramirez Espinas adındaki Honduraslı bir göçmen vagonlar arasından geçerken trenden düşmüş ve bacakları dizlerinden kesilmişti. "Yüzüstü düştüm ve ilk önce hiçbir şey olmadı sandım... kafamı çevirip bakınca, ayaklarımın yerinde olmadığını fark ettim" (alıntı yapılan yer: McKinley 2007b: 12). Aynı zamanda trene atlamadan önce göçmenlerin, vicdansız federal polisin dayağından ve ellerindeki birkaç kuruşu ve diğer şeylerini çalmaya çalışan soyguncular dan (ve ırz düşmanlarından) kurtulmaları da gerekiyor.

2007 başlarında Misael Mejia (27 yaşında), Honduras'ın Comayagua'sından yürüyüşüne başladı. Treni beklemek üzere yürüyerek 11 günde Suchiate Nehri'nden Arriaga'ya gitti. Oradayken kendisine ve başkalarına üç adam saldırdı; birisinin elinde makineli tabanca vardı. "Bize yere yatmamızı ve elbiselerimizi çıkarmamızı söylediler... Saatimi ve 31 dolara denk gelen 500 Honduras lempira'sı ile 40 Meksika pezo'sunu çaldılar" (alıntı yapılan yer: McKinley 2007b: 12). Ne var ki Mejia bu işten vazgeçmemişti çünkü daha fazla kazanma umudu vardı (Honduras'ta şoförlük yaparak ayda 200 dolar kazanıyordu; oysa Arizona'daki kardeşi marangozluk yaparak haftada 700 dolar kazanıyordu). Mejia şöyle diyordu: "Honduras'ta umutsuzdum... Çünkü bir evi geçindiremiyordum, arabam bile yoktu. Sahip olabileceğim hiçbir şey yoktu" (alıntı yapılan yer: McKinley 2007b: 12).

Çoğalan kolluk kuvvetleri

Geçmişte, özellikle Meksika'dan yapılan göçlerin çoğunluğu gidiş-geliş türünden bir seyahatti. Ne var ki göçmenler, çoğu da yasadışı olmak üzere, ABD'deki (dünyanın başka yerlerindeki) hayata katıldıkça artık seyahatler tek yönlü olmaya başladı. Bunun çeşitli nedenleri var. Birincisi, artık tarım sektörü dışında da iş bulma imkânına sahipler. Dolayısıyla mevsimlik değil de düzenli ve istikrarlı bir iş bulmuş oluyorlar. İkincisi, bunlardan pek çoğu güneybatı eyaletlerinin ötesine ve ABD'nin içlerine kadar ulaşıyor ve böylece Meksika'ya dönüş daha zor ve daha pahalı hale geliyor. Üçüncüsü, 1980'lerden ve özellikle 11 Eylül'den sonra sınır kontrollerinin sıkılaştırılmasıyla, Meksika'ya geri dönüş yolu bulmak iyiden iyiye zorlaştı ve pahalılaştı. Bir sosyolog şöyle diyor: "Sınırdaki güvenlik kuvvetlerinin meydan okumaları karşısında, göçmenler bu eski tecrübelerini tekrarlamaktan uzak duruyor, bulundukları yerde kalıyorlar ve bu da geriye göç oranının keskin şekilde düşmesine yol açıyor" (alıntı yapılan yer: Navarro 2006b: A20). Başka bir uzman da şunu söylüyor: "Sınırların güçlendirilmesinin ilk etkisi insanları içeriye kilitlemek olmuştur" (alıntı yapılan yer: Navarro 2006b: A20). 1979-1984 yılları arasında,

yasadışı göçmenlerin yaklaşık yüzde 47'si Meksika'ya geri dönmüştü; ancak 1997-2003 yılları arasında bu oran yüzde 27'ye düştü. Ve göçmenlerin ABD'de kalış süresi arttıkça geri dönme ihtimalleri de azaldı. Dolayısıyla, ABD'de sınır kontrollerinin sıkılaştırılmasının yarattığı ironilerden birisi de, bu durumun Meksika'dan gelen yasadışı göçmenlerin geri dönmesine değil de daha fazlasının ABD'de kalmasına yol açmış olmasıdır (oysa önceki dönemlerde sınırdan geçmek daha kolayken geriye dönenler daha fazlaydı).

Ve 2000 mil uzunluğundaki Meksika sınırındaki kontroller, binlerce yeni sınır müfrezesi ve ulusal muhafızın göreve getirilmesiyle artmaya devam etti. Kontrol, 700 mil uzunluğunda ve 4-5 metre yüksekliğindeki çelik duvar tamamlandığında daha da artmış olacak (Archibold 2007: A16; Fletcher ve Weisman 2006: A4). Bu duvarın 2008 yılı sonunda bitmesi bekleniyor; ancak yapımı umulandan daha yavaş ilerliyor. Bu tür duvarların yapımında ABD tek örnek değil; örneğin Hindistan da Bangladeş'le olan 4,100 kilometrelik sınırı boyunca 2.5 metre yüksekliğinde bir duvar inşa ediyor. İsrail de Batı Şeria'da inşa ettiği kendi duvarına sahip; bu duvarın yapılma amacıysa teröristleri engellemek.

2007 sonundan bu yana varolan, ABD ve Meksika arasındaki duvar ve aynı zamanda sınır müfrezelerinin artırılması sayesinde sınırda ele geçen yasadışı göçmen sayısında yüzde 20'lik bir düşüş olduğu söyleniyor; ancak başkaları bu düşüşün sebebinin en azından kısmen başka faktörlere bağlı olduğunu da iddia ediyor. Öte yandan, söz konusu bölge hesaba katıldığında böyle bir duvarın hakikaten yararlı olup olmadığına dair önemli sorular da ortaya atılıyor. San Diego yakınındaki daha kısa duvarla ilgili sınırlı tecrübe de bu türden duvarları destekleyenlere pek umut vermedi. Bu duvar sadece, birçok yasadışı göçmenin ABD yolunda başka ve daha tehlikeli güzergâhları kullanmasına yol açmıştı.

Aynı zamanda, yasal göçmenler için ABD yurttaşı olmayı daha da zorlaştırmaya yönelik teklifler de var; bunlar arasında harçların artırılması, İngilizce ve tarih sınavlarının daha ağırlaştırılması ve başvuranların geçmişlerinin daha derinlemesine soruşturulması yer alıyor (Fears 2006: A4). Bu türden değişiklikler asla söz konusu olmayacak; yine de ABD'de, halihazırdaki en azından muhafazakâr politikacıların ve yurttaşların haletiruhiyesini yansıtmış oluyor.

Duvara ilave olarak ABD Meksika ile olan sınırında birçok başka araç da kullanıyor:

> Göçmen farz edilen kişilere karşı kurşun geçirmez helikopterlerde, ciplerde, at sırtında, dağ bisikletinde ve her türlü arazide giden araçlardaki görevlilere 3500 metre yükseklikte uçan insansız uçaklarla, kılavuzluk yapılıyor. Sismik sensorlarla ayak sesleri tespit ediliyor, manyetik aletlerle arabalar bulunuyor, kızılötesi ışınlarla tüneller açığa çıkarılıyor. 18 bin civarında görevli sınır ihlalleri için operasyon düzenliyor, ayrıca 15 bin kişi de (2008 sonu itibariyle bu sayı 18 bine çıkacak) bunlar arasında devriye geziyor (*Economist* 2008: Ocak 3 ["Keep Out"]).

Göçmenlikle ilgili kolluk kuvvetlerindeki artışın etkisi ABD'nin her tarafında hissediliyor; hatta New York eyaleti gibi kuzey bölgelerde bile halihazırda kıyıda köşede çiftçilikle uğraşan yerliler, düşük ücretle çalıştırdıkları Meksikalı göçmen işçilerini yitirme tehdidi altında (Bernstein 2006: 20). Bu işçilerin sadece göçmen dairesi yetkililerince ele geçirilmesi söz konusu değil; çiftlik sahipleri aynı zamanda kendilerinin de cezai soruşturmaya uğrayacağı yönünde endişe duyuyor. Öylesine etkili bir korku iklimi var ki yasadışı işçiler herkesten kuşku duyuyor ve çiftçiler de kıskanç komşularının bu tür insanları çalıştırdıkları için kendilerini ihbar edeceğinden korkuyor. Kolluk kuvvetlerindeki artışın bir sonucu olarak, sınır dışı etme oranları da çarpıcı şekilde artıyor.

Daha sıkı kolluk kuvveti uygulamasını savunanlar hakikaten, göçmen işçileri, bunların düşük ücretlerini ve bunların tarım işçileri olarak sömürülmekte oluşlarını hiç dikkate almıyor. Öte yandan, bunları dikkate alanlar dahi yasadışı göçmenlerin ücretleri, herkes açısından, aşağıya çektiğini söylüyor ve bunlara göre düzenlenen kamu hizmetlerinden kaynaklanan maliyetlerden ötürü öfkeleniyor. Tersine (başkaları yanı sıra) yerli çiftçiler göçmen işçileri desteklemeye yatkın; çünkü işlerini yapacak başka kimseyi bulamayacaklarından endişe duyuyorlar. Ayrıca, yasadışı göçmenlerin insan haklarının ihlal edilmesinden (örneğin, babalar tutuklanınca, geride kalan eşlerin ve bunların Amerika'da doğmuş çocuklarının geçim sorunları gibi) kaygı duyanlar da göçmenleri destekliyor.

Yasadışı göçmenlerin geriye dönüşü

ABD'de (ve başka yerlerde) yasadışı göçmenlere dönük kısıtlamaların sıkılaştırılması, her türden sonuca ve tepkiye yol açıyor. Bunlardan birisi, göç ettikleri ülkede kalarak her geçen gün artan güçlüklerle baş etmek yerine (mümkün olduğu takdirde) kendi yurtlarına dönmeyi tercih edenler. Buna örnek olarak, ABD'ye 1990'larda ve 2000'lerin başında turist vizesiyle gelip yasadışı göçmen olarak kalmış olan yüz binlerce Brezilyalı verilebilir. Bunların pek çoğu evlenmiş ve ABD'de çocuk sahibi olmuş. Birçoğu da artık sınır dışı edilme korkusu, ABD'deki ekonomik imkânların özellikle Büyük Çöküntü'den sonra azalmış olması, düşük faizli konut kredisi krizi ardından evlerini yitirmeleri, son yıllarda sıkılaşan kurallar yüzünden süresi dolmuş sürücü ehliyetlerini yenilemelerinin imkânsız hale gelmesi, iyi bir kamu taşımacılığının olmayışı, Brezilya parası karşısında doların değer kaybetmesi ve Brezilya'da (en azından o zaman için) ekonominin gelişmesi ve iş imkânlarının artması gibi nedenlerden ötürü artık kendi yurduna dönüyor (Bernstein ve Dwoskin 2007: A32). Daha genelinde, bir çoğu açısından ABD'de yasal bir statü kazanmanın hiçbir yolu kalmaması da endişe yaratıyor. Böyle bir şey onları göçmen dairesi yetkilileri tarafından yakalanma ve sınır dışı edilme korkusunun hiç bitmediği bir hayata mahkûm ediyor. Brezilya'ya ailesiyle birlikte geri dönmeye karar vermiş olanlardan birisi (ki yasa gereği bunların ABD'ye misafir olarak bile tekrar gelmeleri on yıllığına yasak olacaktı) şöyle diyordu: "Şayet evrakımız olsaydı, burada süresiz kalabilirdik... Bu topluluğu seviyoruz" (alıntı yapılan yer: Bernstein ve Dwoskin 2007: A32). Amerika'da doğmuş olan çocuklar, genellikle aileleriyle birlikte ABD'yi terk etme fikrine sıcak bakmıyor (ve zaten buna ihtiyaçları da yok) ve Brezilya'ya dönen aileler açısından bu durum ilave bir yük teşkil ediyor. Amerika'da doğmuş çocuklar Brezilya'ya dönse bile, bu kez de aileleri onları doğdukları yeri terk etmeye zorladıklarından ötürü suçlanmaktan korkuyor.

DÜNYANIN BAŞKA YERLERİNDEKİ GÖÇMEN AKINTILARI

Sınır kontrollerinin önemli bir sorun yaratması sadece ABD'de söz konusu değil.

Kanada'daki yasadışı göçmenler

Kanada, tarihsel olarak liberal bir tutuma ve politikaya sahiptir; ama gene de hem yasal hem yasadışı büyük ölçekli bir göçle sınanıyor. Sözgelimi, 11 Filipinli fabrika işçisiyle ilgili bir skandal söz konusu olmuştu. Bu işçiler, Kanada'da yüksek ücret alacakları konusunda kandırılıyor hatta bazıları bu iş uğruna aracılara 10 bin Kanada doları ödeyebilmek için evini satıyor. Ne var ki işçiler Kanada'ya geldiklerinde aracılar onları işverenlere "satıyor". Uzak bir yerde ikamet et-

tiriliyorlar ve az bir ücretle ya da hiç ücret ödemeden aşağılık işlerde çalıştırılıyorlar. Bu konuyla ilgili Kanadalı bir polis şunları söylemiş: "Bunlar ekonomik kölelerdi... Midemi altüst etmişti" (alıntı yapılan yer: *Economist* 2007: Kasım 22 ["Not Such a Warm Welcome"]).

Daha genelinde, Kanada'ya geniş çapta vasıflı ve vasıfsız göçmen akını söz konusu. Bu süreçteki büyük değişim ise meslekler yelpazesinin uç noktalarında meydana geliyor; çünkü bu tür işçilere otellerde ve fast food restoranlarında ihtiyaç duyuluyor. Bu göçmenlerin birçoğu, düşük ücretli ve bazen tehlikeli olan bu işlerde kalıyorlar. Bazen, bu işlere elverişli Kanada yurttaşları yerine onlar alınıyor. Başka yerlerde olduğu gibi (*Economist* 2008: Ocak 3), bu durum Kanada'da da yasal ve yasadışı göçlere karşı, özellikle iş arayan Kanadalı yurttaşlar tarafından, tepki gösterilmesi tehdidi yaratıyor.

Avrupa'daki yasadışı göçmenler

Maastricht Anlaşması'nın onaylanmasından bu yana AB'ye birçok ülke daha katıldı ve bunlar arasında, 2004 yılında katılan Polonya ile 2007 yılında katılan Bulgaristan ile Romanya gibi azgelişmiş Doğu Avrupa ülkeleri de var. Maastricht Anlaşması'nın can alıcı noktalarından birisi, en azından üye ülkeler ve bunların yurttaşları açısından, giderek sınırların olmadığı bir topluma dönüşen Avrupa'nın hedeflenmiş olmasıydı. Ne var ki az gelişmiş Doğu'dan daha gelişmiş Batı'ya yönelen göçmen akınları, Batı Avrupa'nın birçok ülkesinde önemli sorunlara neden oldu ve birçok kimse sınır kontrollerinin yeniden gözden geçirilmesi çağrısında bulundu. ABD'de olduğu gibi, Avrupa'da da yasadışı göç konusunda artan bir endişe mevcut ve yasadışı göçmen akıntılarını azaltmak ya da durdurmak üzere giderek daha fazla çaba sarf ediliyor.

İngiltere

İngiltere'de AB'nin çeşitli nitelikleri, özellikle Doğu Avrupalı işçilerin serbest dolaşımının etkisi üzerine, büyük ve yaygın bir tartışma söz konusu. Yeni üye ülkelerin (Polonya dahil) AB'ye kabul edilmesinin ardından, İngiltere (ve birkaç başka AB ülkesi) bu ülkelerden göçmenlere kapılarını açtı ve sonuç, yarım milyondan fazla insan akışı oldu.[6] Tahmin edileceği üzere, bu göçmenler düşük ücretli işlere alındı ve birer tehdit olarak algılandı. Çünkü bunların yaptığı işlerde İngiliz işçiler de çalışabilirdi ve göçmen işçilere verilen ücretler özellikle meslekler hiyerarşisinin alt basamaklarındaki işlerde topyekûn düşme etkisi yaratıyordu. Bu korkular, Bulgaristan ve Romanya'nın AB'ye kabul edilmesiyle bir kez daha su yüzeyine çıktı; muhtemelen birçok kimse açısından en çok korkulan şey sonunda Türkiye'nin de AB'ye kabul edilmesi.

Bu tartışmada birçok önemli konu gündeme geliyor. Düşük ücret alan göçmen akınının İngiltere gibi bir ülkeye katkıda bulunduğunu ileri sürenler de var; çünkü böylece mallar daha ucuz üretiliyor ve dolayısıyla küresel piyasada daha fazla rekabet gücüne sahip oluyor. Ayrıca bu göçmenler, ücretleri düşük olduğundan ya da işin yapısal özelliğinden dolayı yerlilerin uzak durduğu işleri görmeye de yatkınlar. Ve göçmen işçilerin ödediği vergiler kamu hizmetleri harcamalarına da katkıda bulunuyor. Bu tür avantajlara rağmen Başbakan (Gordon Brown), "İngiliz işleri İngiliz işçilere" diye bir çağrı yapmıştı; muhalefetteki Muhafazakâr Parti'nin lideri (David Cameron) İngiltere'ye daha az göç olmasından yanaydı (*Economist* 2008: Ocak 3 ["The Politics of the Gun"]).

İsviçre

Bir başka örneğe bakalım: 2007 yılındaki İsviçre genel seçimlerinde en güçlü parti (İsviçre Halk Partisi) her tarafa bir poster dağıtmıştı; bu posterde bir bayrağın önünde üç beyaz koyun vardı ve bu koyunlardan birisi siyah bir koyuna tekme atıp onu dışarı atıyordu. Posterin üzerinde şöyle yazıyordu: "Güvenlik Sağlayabilmek İçin" (Sciolino 2007a: Al, A7). Ayrıca şu tür bölümlerden oluşan bir kampanya filmi de vardı: "Birinci bölümde, gençler eroin enjekte ediyor, kadınların el çantalarını çalıyor, okul öğrencilerini tekmeliyor ve dövüyor, bıçak çekiyor ve genç bir kadını kaçırıyordu. İkinci bölümde, İsviçre'de yaşayan Müslümanlar gösteriliyordu; başörtülü kadınlar, çalışmadan oturan erkekler... Üçüncü bölümde 'kutsal' İsviçre gösteriliyordu; düzgün elbiseler giymiş insanlar koşturarak işe gidiyor... çiftliklerde hasat yapıyor... göller, dağlar ve keçiler gösteriliyordu" (Sciolino 2007a: A7).

İşte bu tür duygular, geleneksel olarak "politikada barışçıl uzlaşma, dış politikada tarafsızlık ve insan ilişkilerinde hoşgörü" yaklaşımıyla tanınan bir ülkede ortaya çıkmaktaydı (Sciolino 2007a: Al). (Benzer olaylar, çok sert göçmen karşıtı yasalar çıkaran Danimarka'da da meydana gelmişti [*Economist* 2007: Kasım 22 ["The Trouble With Migrents"].) İsviçre'de yaşayan 7.5 milyon insanın yüzde 20'si (ve çalışan nüfusun dörtte biri) yabancı uyruklu. İsviçre Halk Partisi'nin yetkilileri, öne çıkardıkları şeyin yabancı suçlular (ve onların aileleri –çünkü bu parti, azınlıktan bir kimse suç işlediğinde onun ailesinden herkesin sınır dışı edilmesini istiyor) olduğunu iddia ediyor; oysa altta yatan mesaj, "yabancı akınının İsviçre toplumunu kirlettiği, sosyal refah sistemine zarar verdiği ve ülkenin kimliğini tehdit ettiği"dir (Sciolino 2007a: A7).

2007'de yapılan seçimlerde, İsviçre Halk Partisi oyların yaklaşık yüzde 30'unu aldı ve altı sandalye daha kazanarak 200 sandalyeli Parlamento'da toplam 62 sandalyeye sahip oldu. En yakın rakibi solcu Sosyal Demokrat Parti ise yüzde 20'den az oy alabildi ve 9 sandalye kaybederek 43 sandalyeye düştü. Bu oylama, İsviçre Halk Partisi'nin onaylanması olarak değerlendirildi; böylece parti, muhafazakâr gündemini daha da ileri götürebilecekti: Bunlar arasında genelinde daha muhafazakâr politikalar ve özelinde göç ve ilticaya ilişkin politikalar yer alıyordu (Cumming-Bruce 2007: A4).

İsveç

İsveç'te dokuz milyonluk nüfusun yüzde 12'si yabancıdır; bunların 450 bini de Müslüman'dır. Bir zamanlar hoş karşılanmış olsa da Müslüman göçmenler de çeşitli şekillerde artık giderek daha dezavantajlı bir konuma itiliyor: Yoksul göçmen mahallelerinde yaşıyorlar ve iş bulma imkânları da azalıyor. Başka yerlerde olduğu gibi bu ülkede de tesettürlü kadınlar büyük tartışma yaratıyor (Bennhold 2008: Al, A8; Body-Gendrot 2007: 289-304; Lyall 2007: A4).

Belçika

Belçika, (Felemenkçe konuşan) Felemenkler [Flanderler] ile (Fransızca konuşan) Valonlar arasındaki farklılıklar arttıkça ve derinleştikçe son yıllarda çözülmenin eşiğine gelmiş bir ülke olarak değerlendirilmekteydi. Gerçekten de 2007 yılı ortasında yapılan seçimlerin ardından, Belçika aylarca hükümetsiz kalmıştı. Ne var ki çatışan partiler yeni bir hükümet kurulduğunda –ve kurulduğu takdirde– uygulamaya konulacak, göçmenlere ilişkin sert bir yeni politika üzerinde uzlaşabildiler. Buna göre, örneğin, ancak Avrupa Birliği'nden yeteri sayıda talep olmadığı

takdirde Avrupa Birliği dışından göçmenlerin gelmesine ve işe girmesine imkân tanınacaktı. Ayrıca, Belçika yurttaşı olabilmek için de bir göçmenin Belçika'da kesintisiz beş yıl yaşaması ve ülkenin üç dilinden –Fransızca, Felemenkçe ya da Almanca– birini konuşması zorunluydu (Bilefsky 2007a).

Yunanistan

AB ülkeleri, sınırların güvenliğini sağlayan ve Frontex denilen bir sisteme dahildir. Frontex devriye gemilerine, keşif uçaklarına, radarlara ve diğer ileri teknoloji ürünü cihazlara sahiptir (*Economist* 2008: Ocak 3 ["Keep Out"]). Yasadışı göçmenlerin AB ülkelerine seyahatte izledikleri geleneksel güzergâhta, derme çatma sandallarla ulaştıkları, İtalya yakınlarındaki Lampedusa ya da İspanya'nın Kanarya Adaları gibi yerler bulunuyor. Daha yeni ve daha kısa yol Türkiye'den Yunan Adaları'na –Midilli, Sakız ve özellikle Sisam– giden güzergâh belirlendi. Bu adalar Türkiye'ye çok yakın, dolayısıyla Ortadoğu ve Asya için bir çıkış kapısı. Deniz motorlarıyla Türkiye ile Sakız Adası arasındaki mesafe çok kısa olsa bile, dalgaların ne yapacağı belli olmuyor ve seyahat de epey tehlikeli bir hal alıyor (2006 yılında, Sisam Adası kıyılarına vurmuş ya da balıkçı ağlarına takılmış 24 ceset bulunmuştu; o yıl için bu türden seyahatlerde ölü ya da kayıp sayısının 100 civarında olduğu tahmin edilmekteydi). Bütün tehlikelerine (ve ayrıca insan tacirleri ve avukatlar gibi aracılara ödenen paralara) rağmen, "Irak, Afganistan, Somali, Libya, Lübnan, Eritre, Filistin ve İran" gibi yerlerden gelen göçmenlerin birçoğu bu güzergâhı kullanıyor (Brothers 2008: A3). Başka yerleşimlere gizlice girişler azalmış olsa da, Yunan Takımadaları'na yapılan giriş sayısı 2006 yılında 4 bin iken 2007 yılında 10 bine çıkarak iki mislinden fazla artmıştır. Bu artışlarla başa çıkabilmek amacıyla, 3.5 milyon dolar harcanarak bir gözaltı merkezi inşa edildi ve adadaki güvenlik görevlisi sayısını 500'den 800'e çıkaracak planlar yapıldı. Ada sakinleri (ve genel olarak da Yunanlar) bu sorun nedeniyle AB'den daha fazla yardım istiyor; bu yardımın içeriğini özellikle, kendi sınırlarının güvenliğini daha iyi hale getirmesi için Türkiye'ye yapılması istenen baskı oluşturuyor.

Yunanistan'a meşru nedenlerle iltica etmek isteyenler de bu bölgede sıkıntıyla karşılaşıyor. Aslında Yunanistan AB tarafından iltica talebinde bulunanlarla yeterince ilgilenmediği için eleştirilmektedir. AB kurallarına göre, göçmenin gittiği ilk ülke iltica sorunlarıyla ilgilenmekle yükümlüdür. Adada yaşayanlar ise daha çok yasadışı göçmen gelişinin engellenmesiyle ilgileniyor ve göçmenlerin iltica talebinde bulunma hakkını kullanmalarını değil de adayı terk etmelerini istiyor.

Bu örnekteki ironik durumlardan birisi de, pek de uzak olmayan bir tarihte çok sayıda Yunan'ın kendi anayurdundan göç etmek zorunda kalmış olması. Dahası II. Dünya Savaşı sırasında, sözü edilen üç ada genellikle, Alman ordusundan kaçan Yunanların sığındığı ve küçük kayıklarla Türkiye'ye geçtiği yerlerdi.

Yunanistan'a yasadışı göçmen akını arttıkça bu konuda Yunanların direnci de artıyor. Yakalanan yasadışı göçmenler üç aylığına gözaltına alınıyor ve ardından 30 gün içinde Yunanistan'ı terk etmeye zorlanıyor. Bu 3 Yunan adasından sorumlu polis müdürü şöyle diyor: "Yunanistan bu kadar büyük sayıda göçmeni kabul etmeye hazır değildi" (alıntı yapılan yer: Brothers 2008: A3). Etiyopyalı bir hukuk öğrencisi örneğinde de görüldüğü üzere, aslında son derece arzu edilebilir yasadışı göçmenler bile sorunla karşılaşıyor:

> Etiyopyalı sınır görevlilerine rüşvet verdi, Sudan'a kahve taşıyan bir kamyona saklandı, yedi gün boyunca Sahra Çölü'ne katlandı, Libya'daki berbat bir kampta aylarca kaldı, Akdeniz'i geçerken korkunç bir seyahate tahammül etmek zorundaydı, Türkiye'de donmuş et taşıyan bir kamyona gizlendi, günlerce bir ormanda dolanıp durdu ve bir balıkçı teknesinde boğulma korkusu yaşayarak AB'ye ulaşabildi. Bu seyahat için binlerce dolar ödemişti; ama seyahati Sisam Adası'nda, iltica talebinde bulunan birçok insanın tıkıldığı pis kokulu bir depoda son buldu. Hayal kırıklığı içinde, şimdi evine geri dönmek istediğini söylüyor. (*Economist* 2008: Ocak 3 ["Keep Out"])

Yine de çok sayıda yasadışı göçmen Avrupa'ya ve ABD'ye yöneliyor. Sonunda, bu engeller nihai hedefine ulaşmak için çaresizce çaba sarf edenleri durdurmaya yetmeyecek (ve sadece gitmek isteyebilecekleri içeride tutacak). Avrupa'ya yapılan yasadışı göçlerin, özellikle Afrika'dan gelenlerin sayısında, bir düşüş söz konusu. Ancak buradaki sorun da zaten şu: Acaba bu düşüş uzun bir dönem için mi geçerli; yoksa Afrika'dan göçün daha da çoğalacağının bir sinyali mi? İkinci ihtimal daha fazla ağır basacak gibi görünüyor; çünkü Afrika'daki yaygın sorunlar –savaş, yoksulluk, etnik ve dinsel çatışmalar– buna işaret ediyor. Darfur'dan gelen bir göçmen şöyle diyordu: "Sudan'da ve Libya'da olsaydık zaten ölmüştük. Şayet teknede ölürsek, yine aynı şey gerçekleşmiş olur" (alıntı yapılan yer: Fisher 2007: 10).

ABD'li bir göç uzmanı ise şunları söylüyordu: "Politikacılarımız aptal değil. Duvarların insanları durdurmayacağının farkında. Bu bir kaybeden oyunudur." Benzer şekilde Avrupalı bir uzman da şöyle diyordu: "Yasadışı göçü durduracağınızı söylemek, tam da Kral Canute[7] taklidi yapmaktır. Hiçbir işe yaramaz. Bunu durdurmak fahişeliği durdurmaktan kolay değildir" (alıntı yapılan yer: *Economist* 2008: Ocak 3 ["Keep Out"]).

Ne var ki Avrupa'daki ve başka yerlerdeki çabalar tam da bunu yapabilmek adına devam ediyor. Sözgelimi, İngiltere'nin yanı sıra pek çok ülke, bütün ziyaretçiler ve göçmenler hakkında (parmak izi gibi) biyometrik bilgi toplamaya başladı ya da buna hazırlanmakta (*Economist* 2007: Kasım 22 ["Giving You the Finger"]).

Asya'daki yasadışı göçmenler

Yasadışı göç sorunu, AB ve ABD ile sınırlı değil. Asya dahil başka yerleri de ilgilendiren bir sorun. Sözgelimi, Malezya'da üç milyon civarında göçmen bulunuyor ve bunların yaklaşık yarısı yasadışı. Çoğunluğu Endonezya'dan; ancak Bangladeş, Hindistan, Nepal, Vietnam ve Myanmar'dan gelenler de var. Burada, amelelik gerektiren çeşitli mesleklerde ve hizmet sektöründe çalışmak üzere bulunuyorlar. Ne var ki birçoğu, özellikle yasadışı konumda olanlar, baskı, tutuklanma, kırbaçlanma, hapse atılma ve sınır dışı edilme korkusuyla yaşıyor.

1960'larda komünizmle mücadele amacıyla kurulmuş olan bir grubun ("Rela"- Halkın Gönüllü Birlikleri) görevi 2005 yılında değiştirildi ve Malezya'nın dört bir yanındaki yasadışı göçmenleri araştırmak üzere bir çevik kuvvet haline getirildi. Caddelerde "şüpheli" gördüklerini durdurmak ya da bunların evine girmek yetkisine sahiptiler. Rela'nın liderleri silahlıydı. Rela yarım milyon üniformalı gönüllüden oluşan bir güce dönüştü; hatta sayıca Malezya'nın polis ve silahlı kuvvetlerini geride bıraktı. Resmi tahminlere göre bu birim her gece 30-40 baskın düzenliyordu. İnsan hakları grupları Rela'yı "şiddet, gasp, hırsızlık ve yasadışı gözaltı" gibi çeşitli tacizleri nedeniyle suçluyordu. 2007 yılındaki bir İnsan Hakları Gözlem Raporu'nda şöyle deniyordu: "Hiçbir haklı neden olmaksızın gece yarısında göçmen kulübelerine baskın düzenliyor, oradakilere şiddet uyguluyor, paralarını gasp ediyor ve cep telefonlarına, giysilerine, mücevherlerine ve ev eşyalarına el koyuyor, kelepçeleyip yasadışı göçmenlerin bulunduğu gözaltı

merkezlerine götürüyorlar" (alıntı yapılan yer: Mydans 2007: A4). Buna karşılık, Rela'nın genel sorumlusunun cevabı şöyleydi: "...İnsan haklarından söz ettiğinizde, güvenlikten söz edemezsiniz" (alıntı yapılan yer: Mydans 2007: A4). Yakalananlar ve gözaltına alınanlar (2007 yılındaki sayıları 30 binden fazla) yargılanıyor ve suçlu bulunduklarında beş yıl kadar hapis cezasına çarptırılıyor ya da önce kırbaçlanıp sonra sınır dışı ediliyorlardı. Diğer yasadışı göçmenlerle birlikte kaldığı bir apartmanda gözcülük yapan yasadışı göçmenlerden birisi şöyle diyordu: "Her zaman, özellikle de geceleri korku içindeyiz... Belki bir baskın olabilir diye. Nereye kaçacağız ki? Karım ve çocuklarım yüzünden endişeleniyorum. Bir cangılda saklanmayı dahi düşünüyorum [birçoğu da zaten aynen böyle yapıyor]" (alıntı yapılan yer: Mydans 2007: A4). Rela'nın genel sorumlusu buna verdiği cevapta da, yasadışı göçmenlerin Malezya'nın iki numaralı düşmanı olduğunu söylüyordu. Peki ya birincisi? Uyuşturucu maddeler.

Göç konusu, genellikle de yasadışı olanı, Orta Asya'nın da bir sorunudur; burada çok sayıda insan Özbekistan ve Tacikistan gibi yoksul ve gerilemekte olan ülkelerden kuzeydeki Kazakistan ve Rusya gibi nispeten petrol zengini ülkelere gidiyor (Greenberg 2007: A4). Rusya'nın tahminlerine göre yaklaşık 2.5 milyon Özbek, 1 milyon Tacik ve 1 milyon da Kırgız halihazırda Rusya'da bazen mevsimlik olarak yasal ya da yarı-yasal yollardan çalışmakta.

Göç edilen ülkeler bu tür göçmenleri nasıl kategorize edeceklerini bilemediklerinden; sorunlar çıkıyor ve göçmenlere de genellikle kötü davranılıyor; hatta bazen köle ya da yarı-köle konumuna itiliyorlar. Özbek bir göçmen, göçmenlerin açık bir pazaryerinde satılmakta olduğunu iddia ediyordu. Bu tür davranışlara rağmen, geride bıraktıkları yurtlarındaki ekonomik koşullar çok kötü olduğundan göçmenler buraya gelmeyi sürdürüyor. İnşaat işlerinde (binalarda, yollarda), fabrikalarda ya da çeşitli türden pazar tezgâhlarında çalışıyorlar. Göçmenlerin zaten kişisel sorunları oluyor; bunun yanı sıra Rusya'da göçmen karşıtı bir yaklaşım ve davranış da sergileniyor. Bu ülke ve bölgedeki başka yerlerde (etnik gerilimler ve şiddet gibi) daha büyük sorunlar da potansiyel olarak gelişiyor. Öte yandan, göçmenler bakımından birtakım kazançlar da söz konusu; gönderdikleri para sayesinde (aşağıda ele alacağız) yurtlarında geride bıraktıkları yakınları, daha iyi koşullarda yaşayabiliyor. Bölgedeki sınırlar açık tutuluyor; ancak sınırlardan geçmek iyice zorlaştığından insan tacirlerinin faaliyetlerinde bir artış söz konusu.

YASADIŞI GÖÇE TEPKİ KARŞISINDAKİ DURUM

Halihazırda göçmenlerin yolu üzerine dikilen çeşitli engellere karşı bir dizi argüman ileri sürülüyor (*Economist* 2008: Ocak 3 ["Keep the Borders Open"]). Güney'in bakış açısına göre, buradan Kuzey'e giden göçmenler büyük ölçüde kazançlı çıkıyor ve kendi yurtlarına para gönderebiliyor. Geri dönmüş olanlar da Kuzey'de çalışırken biriktirdikleri paraları, yeni becerileri, teknik uzmanlıkları ve yaratıcı yeni düşünceleri de beraberlerinde yurtlarına getiriyor.

Elbette, ister yasal ister yasadışı olsun göçlerden asıl kazançlı çıkanın Kuzey olduğu da ileri sürülebilir. İşte bu durum Kuzey'de yükselen muhalefeti daha da anlaşılmaz kılıyor. Başka şeylerin yanı sıra, Kuzey genellikle her türden genç, canlı ve ihtiraslı yeni işçilere sahip oluyor. İhtiraslı ve genç işçiler, ABD ve AB'deki işgücünün yaşlanması ve muhtemelen azalması karşısında oldukça önem kazanıyor. Bazı durumlarda, göçmenleri işe almamak karşısında pek az seçenek söz konusu. Sözgelimi, İrlanda'daki bir otel sahibi, oteline bir danışma görevlisi bulmak için ilan vermişti. İki yüz kişi başvurdu ancak hiçbiri İrlandalı değildi.[8] Göçmenler genellikle (çiftlik işleri, yaşlılara bakmak gibi) yerlilerin kaçındığı işleri yapıyor; çünkü çoğun-

lukla yerlilerden daha esnekler; her yere gidiyor, her işi yapıyorlar. Böylesine ilave bir esneklik de göçmenler tarafından yerlilere (kreşlerde çalışmak gibi) başka işlere yönelme serbestliği ya da daha iyi ücretli ve yüksek statülü işlere yönelme imkânı tanınması anlamına geliyor. Ayrıca, göçmen işçiler aldıkları ücretlerin hem iyi hem kötü etkisi sayesinde enflasyonu da önlüyor. Kuzey, Güney'den gelen iyi eğitimli, seçkin işçilerin akınına da uğrayabiliyor. Böyle bir durumda göçmenler de birer tüketici haline geliyor ve ücretleri arttıkça daha fazla harcama yapma imkânına sahip oluyor. Tüketici olarak, bir başka şekilde yerel ekonominin büyümesine katkıda bulunuyorlar (gerçi onların ne kadar katkıda bulunduklarının kesin olarak hesaplanmasının zor olduğuna dair de bir tartışma var). Bununla bağlantılı olarak, kendi dükkânlarını ve restoranlarını açtıkça, göç ettikleri ülkenin farklılığına katkıda bulundukları da bir gerçek. Her şeyin ötesinde, Kuzey ülkelerinin ekonomisi tarihsel olarak ister yasal ister yasadışı olsun, göçler sayesinde gelişmiştir ve daha da gelişecek gibi görünüyor (*Economist* 2007: Kasım 1 ["Illegal, but Useful"]).

Öyleyse, Kuzey'deki bu korkunun (*Economist* 2007: Kasım 22 ["Fear of Foreigners"]) sebebi nedir? Politikacılar, ulusal dikkati yasadışı göçe ve göçmenlere çektikleri sürece epey ün ve destek kazanır. Her şeyin ötesinde, göçmenlere saldırmanın bir riski yoktur; çünkü zaten yasadışı olanların oy hakkı da yoktur. Dahası, hem politikacılar hem de halkın çoğunluğu açısından elverişli birer günah keçisidirler. Halkın çok az bir kesimi yasadışı göçmenlere destek verir ya da hiç olmazsa onları desteklermiş gibi görünmek ister ve birçoğu da çeşitli nedenlerle onlardan korkar. Dolayısıyla, göçmenler kolaylıkla ihtiraslı politikacıların iddialarının hedefi haline gelir.

Ayrıca, Kuzey'de yasadışı göçmenlerden bu denli korkulmasının birçok pratik sebebi de vardır. Kimileri basitçe, başka kültürlerden insanların ciddi şekilde akın etmesini rahatsız edici bir durum olarak görebilir; özellikle gündelik hayatta bu tür insanlarla ilişkiler arttıkça rahatsızlık da artmaktadır. Bu tür göçmenler için, daha üst bir kültüre uyum sağlamak zordur ve bazıları da bunu zaten istemez. Kendi açılarından, Kuzeyliler de onların uyum sağlamasını istemez ve buna fırsat tanımaz. Kuzey'deki daha az vasıflı işçiler, yasadışı göçmenlerin yarattığı rekabet nedeniyle kendi işlerinin tehdit altında olduğuna ve bunun ücretlerinde düşüşe yol açacağına inanırlar ve işte bu korku da Büyük Çöküntü'yle birlikte artışa geçmiştir. Öte yandan, ücretlerdeki düşüşün göçe bağlı olduğuna dair göstergeler nispeten azdır ve zaman içinde ücretler yerli yerine oturmaktadır. Dahası, en azından göçün bir sonucu olarak ortaya çıkan iş imkânları da vardır; işverenler göçmenlerin düşük ücretlerinin, farklı yeteneklerinin sağladığı avantajları görerek harekete geçer. Ayrıca, özellikle ABD ve AB'de, yasadışı göçmenlerin devletin sosyal yapısına da sızıp, eğitim sistemini, konut sistemini ve hastaneleri çökerteceği korkusu da söz konusudur. Elbette Kuzey'de her türden göç karşısındaki korkular, 11 Eylül saldırıları yüzünden ya da bundan sonra daha da abartılı bir şekilde artmıştır.

Uluslararası göçe getirilen kısıtlamalara karşı en tutarlı itiraz, Jonathon W. Moses tarafından *International Migration* (2006) [Uluslararası Göç] adlı kitabında dile getirildi. Moses argümanını ekonomik, politik ve ahlaki boyutlarda ifade ediyor.

Ekonomik bakımdan göçün ABD (ve diğer gelişmiş ülkeler) üzerinde olumsuz *değil* olumlu bir etkisi olduğunu ileri sürüyor. Bir tahmine göre, yabancı işçilerdeki artış daha büyük küresel ekonomik kazançlara yol açabilir. Yılda 500 binlik bir göçmen artışı, 2025 yılı itibariyle her yıl için 675 milyar dolarlık küresel bir kazanç sağlayabilecektir (*Economist* 2008: Mart 27 ["How to Smile Smoot"]). Birçok kimsenin inandığının tersine, göçmenlerin yerlilerle iş için rekabet ettiği de kesin değildir. Ayrıca, göçmenlerin yerlilerden daha az vasıflı olduğu da çok açık değildir;

her durumda, bu konuda ülkeden ülkeye ve değişik göç grupları arasında büyük farklılıklar söz konusudur. Vasıfsız yerli işçilerin ücretleri olumsuz yönde etkilenebilir; ancak ücretlerin toplamında bir etkilenme söz konusu değildir, hatta artış bile olabilir. Göçmenler kamu harcamalarını kurutmaz; tersine, bu yolla elde ettikleri getirilere kıyasla daha fazla vergi öderler (bunun nedenlerinden birisi, göçmenlerin ve çalışanların genellikle gençlerden oluşmasıdır). Gelişmiş ülkelere göç imkânının daha fazla artmasını destekleyen çok güçlü ekonomik argümanlardan birisi de, bu ülkelerin çoğunluğunun artık yaşlanmakta olan çalışanlardan oluştuğu ve genç, canlı ve "karnı aç" işçilerin akınına ihtiyaç duyduğudur. Yine başka bir ekonomik argüman da, sınır kontrolleri söz konusu olduğunda göç sınırlamasının yüksek (ve artmakta olan) maliyetiyle ilgilidir; buna göre bu tür sınır kontrolleri gevşetildiğinde, tasarruf edilecek para iş imkânları yaratılmasında kullanılabilir.

Yukarıdaki argümanlar, göç alan ülkelerin ekonomik kazançlarıyla ilgiliydi; ancak göç veren ülkeler de ekonomik bakımdan kazançlı çıkar. Bu yerlerde, geride kalan işçiler daha fazla pazarlık gücüne sahip olur ve genelinde ekonomik durumlarını ve hayatlarını daha iyi bir seviyeye taşıyabilirler. Göç veren ülkelere yapılan para transferleri de bunların bu parayı ekonomik kalkınmalarında yatırım yapmak üzere sermaye olarak kullanmalarına imkân tanır.

Politika alanında, daha serbest göç çeşitli yollardan otoriterleşmenin azalmasına ve daha fazla demokratikleşmeye katkıda bulunabilir. Göç veren ülkeler bağlamında, insanların (özellikle de yüksek öğrenim görmüş ve vasıflı olanların) demokrasi yoksunluğundan ötürü ülkelerini terk etmeleri, politik sistem üzerinde reform yapılması yönünde bir baskı yaratır. Daha genelinde, bireylerin politik rejimleri etkileyebilme ve demokratikleşmeyi artırma kapasitelerini güçlendirir. Kısacası, göç daha fazla özgürleştikçe, ulus-devletler de kendi yurttaşlarına karşı daha sorumlu olma ihtiyacı duyar. Daha özgür hareketin mümkün olduğu bir dünyada, ulus-devletler, kendi iyi insanlarını elde tutmak ve onların başka yerlerdeki benzerlerini kendilerine çekebilmek amacıyla, birbirleriyle rekabete girişir.

Daha özgür göçü destekleyen, iki temel ahlaki argüman da söz konusu. Birincisi, başlı başına hareket serbestliği "evrensel ve temel bir insan hakkıdır" (Moses 2006: 58). İkincisi, yararlı bir şekilde, "serbest göç (özellikle ekonomik ve politik adalet bakımından) daha büyük ahlaki amaçların gerçekleşmesinde bir araç olarak değerlendirilir" (Moses 2006: 59). Bu bağlamda yer değiştirmeler konusunda daha büyük bir özgürlük küresel ekonomik eşitsizlikte azalmaya ve küresel despotluğu yumuşatmaya yol açacaktır. Her şeyin ötesinde Moses serbest göçün ahlaki niteliğini asıl şöyle vurguluyor: "Günümüzdeki göç rejimi feci şekilde adaletsizdir: Fırsatları kadere terk etmektedir ve insanları doğdukları ülkede müebbet hapse mahkûm eden bir etkisi vardır. Böyle bir durumda, mevcut rejim, öncelikler listesinde bazen çaresiz durumda kalan bireylerin haklarını değil de hayali bir cemaatin (ulusun) haklarını ilk sıraya koymaya daha yatkındır" (Moses 2006: 9).

Elbette bunların hepsi, günümüzde göçmenler ve açık sınırlarla ilgili geleneksel görüşe meydan okur niteliktedir. Öte yandan, Moses de bu geleneksel görüşün hatalı olduğunu ya da sadece kısmen doğru olduğunu göstermektedir. Bugünlerde serbest küresel göçle bağlantılı olabilecek suçlar ve terörizm nedeniyle insanların yüreğini epey korku sarmış durumda. Ancak Moses, serbest göçün daha fazla küresel işbirliğini ve insan akıntılarını gelişkin şekilde izlemeye imkân tanıyan ve suç ya da terörist faaliyet amaçlı olanları teşhis edecek ve ele geçirecek daha gelişkin kapasiteye sahip küresel sistemleri de beraberinde getireceğini ileri sürüyor.

PARA TRANSFERLERİ

Para transferleri: Göçmenlerin geldikleri ülkeye para göndermesini sağlayan işlemler.

Para transferleri [havaleler] konusu, ister yasal ister yasadışı olsun, artan sayıda göçmen iş bulmak amacıyla gelişmiş ülkelere gittikçe daha da önemli hale geliyor. Başarılı olanlar da genellikle, geldikleri ülkedeki aile üyelerine destek vermek ve geçimlerini sağlamak amacıyla para gönderebiliyor. Bu miktarlar gelişmiş ülke standartlarına göre genellikle çok düşük; ancak geldikleri ülkelerde birçok insan için bu kadarı da işe yarıyor. Dahası, göçmenler, kendi yokluklarının, geride bıraktıkları aile üyelerinin hayatını zorlaştırdığının da farkında. Dolayısıyla, para transferleri gelişmekte olan ülkeler açısından giderek bir gerçeklik haline geliyor ve giderek daha fazla önem kazanıyor. Yapılan bir tahmine göre, dünyada 200 milyona yakın göçmen, yurdunda geride bıraktığı kabaca aynı sayıda insanı destekliyor (şayet bu nüfus bir ulus-devlette yaşasaydı, dünyadaki en büyük devletlerden birisi olurdu). Ayrıca, 2006 yılındaki para transferlerinin yaklaşık 300 milyar dolara (neredeyse dünyanın dış yardım bütçelerinin toplamının üç katına) denk olduğu da tahmin ediliyor (DeParle 2007b: 50. dipnot). Daha temkinli bir şekilde Dünya Bankası, 2006 yılındaki para transferlerinin 208 milyar dolar olduğunu tahmin ediyor (ki bu da 1990 yılında aşağı yukarı 40 milyar dolardı); ancak bu rakam sadece merkez bankalarında kaydı tutulan paraları içeriyor ve bu durumda asıl toplamın 300 milyar dolar civarında olduğunu söyleyebiliriz (DeParle 2007d: 3; Davis 2006: Al, A12).

Kuzey'de, bankaların genellikle ilgilenmek istemediği, nispeten küçük miktarlarda ama çok sayıda para transferiyle uğraşan başarılı bir iş kolu[9] da ortaya çıktı. Ayrıca bankalar zaten bu tür transferleri gerçekleştirecek altyapıdan da yoksun. Bu transferlerin çoğunu gerçekleştiren küçük işyerleri (göreceğimiz gibi büyük işyerleri de bunlarla ilgileniyor), genellikle interneti kullanıyor ve Kuzey'deki şehirler (Londra'da bunlardan çok sayıda bulunuyor) ile parayı gönderdikleri Güney'deki şehirlerde açtıkları küçük ofislerde iş görüyor. (*Economist* 2008: Ocak 3 ["Send Me a Number"]).

Para transferleri, dünyanın diğer bölgelerinden gelişmekte olan ülkelere akan *en büyük para kaynağını* oluşturmaktadır. Güney'deki bazı ülkelerde, para transferleri gayrisafi milli hasılanın önemli ve hatta afallatıcı bir oranını teşkil ediyor (Tonga'da yüzde 31, Moldova'da yüzde 27.1, Haiti'de yüzde 24.8, Jamaika'da yüzde 17.4 ve El Salvador'da yüzde 16). Para transferleri çoğunlukla Asya'ya yapılıyor (yaklaşık 114 milyar dolar); Orta ve Güney Amerika ile Karayipler de 68 milyar doları aşan miktarla ikinci sırada yer alıyor. Belirli ülkeler söz konusu olduğunda, ilk sıralarda Hindistan (24.5 milyar), Çin (21.1 milyar dolar) ve Filipinler (14.7 milyar dolar) hiç kimseye kaptırmıyor (Malkin 2007a: A10).

Bu durum genellikle, para transferlerinin ulaştığı kimseler kadar onların yaşadıkları toplumların ekonomisi açısından da yararlı bir şey olarak görülür. Alıcılar daha iyi yaşayabilme, temel ihtiyaçlarını satın alma ve hatta (televizyon, cep telefonu gibi) birkaç lüks eşyaya da sahip olabilme imkânını yakalar. Daha genelinde, para transferi sayesinde:

- Yoksulluk oranları azalır;
- Para doğrudan, ihtiyacı olanlara gider ve onlara gerek bankalar gerek birikim yapma konusunda tecrübe kazandırır;
- Acil durumlarda işe yarar; çünkü para akışları kolayca ve çabukça çoğalabilir ve fiilen de bütün para "yiyecek, giyecek, ev sahibi olma, eğitim ve sağlık" gibi önemli ihtiyaçların karşılanması için gönderilir (*Economist* 2008: Ocak 3 ["Send Me a Number"]);

- Eğitim seviyesinin yükseltilmesinde kullanılabilir;
- Paranın ulaştığı toplulukta, havale gönderebilenlerin başarısı gurur ve güven kaynağı olabilir;
- Konjonktür karşıtı olabilir, yani para havaleleri yurtta yaşanan bir ekonomik gerileme (ya da bir doğal felaket) nedeniyle artırılabilir (oysa böyle bir gerileme durumunda yatırımcıların getirdiği para azalabiliyor);
- Dış yardımlara tercih edilebilir; çünkü bunlar daha fazla öngörülebilir oluyor, ihtiyacı olanlara daha fazla yönelmiş oluyor ve istismardan daha uzak oluyor (çünkü doğrudan, alıcıya ulaşıyorlar; resmi görevliler bu meblağlardan para tırtıklayamıyor);
- Bir ülkenin dış kaynaklarını artırmış olurlar ve böylece borçlanma maliyetlerini de düşürürler;
- Resmi görevliler yerine yakınlar tarafından denetlenmiş olurlar.

Fas Göçmen Bakanı'nın da söylediği üzere genel durum şöyledir: "[Para havalelerinin] etkisi belirleyicidir, muazzamdır; ülke çapında bir inşaat patlaması yaşamaktayız. Böyle bir şey, yoksulluğa karşı önemli bir güvence ve kırsal toplumumuzu modernize etmeye de katkıda bulunuyor" (alıntı yapılan yer: *Economist* 2008: Ocak 3 ["Send Me a Number"]).

Para transferleri bir yana göç nedeniyle, göz ardı edilemeyecek bazı olumsuzluklar da meydana gelir. Birincisi, azgelişmiş ülkelerdeki en vasıflı ve eğitimli kimseler (turistler), kendi ülkelerini terk ederek gelişmiş ülkelerde kalmaya eğilimlidir; çünkü çok daha fazla para kazanma ve anayurtlarındaki sevdiklerine para gönderme kapasitesine orada sahipler. Bu durum, göç veren ülkelerin ekonomisinde bir boşalmaya da yol açar; başarılı olmaya en yatkın olanlar kesinlikle göç etmeye de yatkın olanlar arasından çıkar. (Örnek vermek gerekirse) şaşırtıcı birşekilde El Salvador nüfusunun altıda biri artık yurtdışında yaşıyor (ve çalışıyor) ve çoğu da ABD'de yasadışı göçmen olarak bulunuyor. Bu göçmenlerin birçoğunu iyi eğitim ve öğretim görmüş Salvadorlular oluşturuyor; zaten sadece rakamlara bakmak bile Salvador ekonomisindeki önemli boşalmayı görmeye yeter.

İkincisi, yerel ekonomiye katılmış olan paranın mutlaka ekonomik büyüme ve kalkınma yaratması gerekmez. Para transferleri sayesinde kişisel tüketimlerdeki artış, ekonomik altyapıdaki kalkınmayı tetikleyecek daha büyük yatırımlara yol açmaz. Bir akademisyen şöyle diyordu: "Para transferleriyle kalkınan tek bir ülke söyleyebilir misiniz diye sorsam, cevabınız hayır olacaktır; çünkü hiç yoktur" (alıntı yapılan yer: DeParle 2008: A9). Öte yandan (Hindistan, Fas, Meksika gibi) bazı Güney ülkeleri, bu paranın çok daha fazla bir bölümünün altyapıya ve endüstriye yatırılması yönünde büyük çaba sarf ediyor. Bununla birlikte, başlı başına yoksullar arasında daha fazla tüketim bile iyi bir şey olarak görülebilir.

Üçüncüsü, para havalelerini alanlar, yerel çetelerin de hedefi olabiliyor; çeteler onların ya paralarını ya da bu parayla satın aldıkları malları çalıyor.

Dördüncüsü, bu para bazen Zimbabwe ve Kuzey Kore gibi son derece netameli rejimlerin olduğu ülkelere de gidebilir. Yani parayı gönderenler bu tür rejimleri, belki sadece dolaylı yoldan, desteklemiş oluyor; oysa daha geniş bir küresel perspektifte bu rejimlerin desteklenmemesi gerektiğine inanılır.

Beşincisi, para havalelerini göndermek şaşırtıcı ölçüde maliyetli (gerçi bu maliyetler giderek azalıyor) ve bu tür ödeme işlemlerini yapanlar kendi kârlarını artırmak amacıyla döviz kurlarıyla oynayabiliyor ve böylece, gelişmekte olan ülkelere gönderilen gerçek para miktarında bir düşüş yaratıyorlar.[10]

Altıncısı, para havaleleri yoksulluğu hafifletse de aslında ortadan kaldırmaz. Bunlar, tek başlarına bir ülkeyi yoksulluktan kurtaracak güce sahip değildir. Ve bu şekilde ellerine para geçen-

lerin bağımsız olacağı ve kendi başlarının çaresine bakma çabalarının azalacağı gibi bir korku da söz konusu.

Yedincisi, iş bulmak amacıyla göç edenlerin geride bıraktıkları açısından, parçalanmış aileler, suça eğilimli çocuklar vb sorunlar ortaya çıkar. UNICEF yetkililerinden birisi şöyle diyordu: "Her para havalesinin ardında parçalanmış bir aile yatar" (alıntı yapılan yer: DeParle 2008: A9). Para havaleleri, ailelerde ayrılıkların da kaynağı olabiliyor (Schmalzbauer 2008: 329-46). İş aramak için yurtdışına çıkanlar tacize uğrayabiliyor, fuhuş sektöründe çalışmaya zorlanabiliyor, dövülüyor ve hatta öldürülüyor.

Sekizincisi, en yoksul ülkelerin en fazla para transferine sahip olması gibi bir şey de yok. Aslında en fazla havale gönderilenler orta-gelir grubuna dahil olan ülkeler. Benzer şekilde, en yoksul ülkelerde de, en yoksul insanlar en fazla havale alanlar arasında yer almıyor.

Sonuncusu, konuştuğumuz konu da zaten nispeten küçük miktarda bir paradır ve göçmenlerin sömürülmesi sorununun göz ardı edilmesine neden olabilmektedir. Ayrıca "dünyanın, küçük bir seçkin grubun çıkarları doğrultusunda yeniden yapılandırılmasını meşrulaştırmaya da yaramaktadır" (alıntı yapılan yer: DeParle 2008: A9).

Genelinde, demek ki para transferleri (en azından şimdilik, Büyük Çöküntü döneminde hızla düşmekte olsa bile) büyüyen bir gerçeklik haline gelse de, yine de gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri ve göçmenlerin geride bıraktıkları yakınları bakımından muhtemelen mutlak bir fayda anlamını da taşımazlar. Ama para havaleleri sayesinde hayatları maddi açıdan düzelen pek çok insan da var. Bu konuyu ilk inceleyenlerden birinin sözlerini tekrarlayacak olursak: "Şunu unutmayalım ki, yoksul insanların elindeki bir milyar dolar da çok büyük para demektir" (alıntı yapılan yer: DeParle 2008: A9).

ABD'nin özellikle Meksika'dan gelen göçlere karşı artırdığı engeller, ABD'den Meksika'ya giden para havalelerini etkiledi. 2000-2006 arasında bu tür havaleler 6.6 milyar dolardan 24 milyar dolara çıkmıştı ve yıllık artış da yüzde 20 kadardı. Ne var ki 2007 sonunda artış hızı yüzde 2'nin altındaydı (Malkin 2007a: Al, A10). Artan sınır kısıtlamalarına ilaveten (ve yasadışı geçişlerin yükselen maliyetinin sonucu olarak) bu düşüşü yaratan başka sebepler arasında, çok sayıda yasadışı göçmenin kolayca çalışabildiği Amerikan konut inşaatındaki çarpıcı düşüş, birçoğunun Meksika'ya geri dönmesi ve kalanların yurtlarına artık daha küçük meblağlarda para göndermesi de yer almaktadır. Meksika'daki birçok topluluk, para transferlerindeki azalmanın bir sonucu olarak ekonomik yönden zarar görmektedir.

Meksika'ya ve başka pek çok yere gönderilen para havaleleri küresel ekonomik gerileme, özellikle ABD'deki gerileme, yüzünden de büyük darbe yemiştir. Meksika hükümeti, 2008 yılı için bu para akışında yüzde 12'lik bir düşüş öngörmektedir ve bu düşüş de öngörülebilir gelecekte daha da hızlanacaktır. Bu ciddi bir sorundur; çünkü para havaleleri Meksika'nın yurtdışından sağladığı büyük gelir kaynakları arasında ikinci sırada yer almaktadır (Ginger Thompson 2008: A17).

Western Union

Para havalesi işinde dev, Western Union şirketidir (DeParle 2007c: Al, A6). Bu şirket 1851 yılında faaliyete geçmiş, telgraf alanında şöhret ve önem kazanmıştır; ancak havayoluyla mektup, faks, internet, e-mail ve benzerleri yüzünden çarpıcı bir şekilde gerilemiştir. Fakat, para transferine ağırlık vermesiyle birlikte yeniden yükselişe geçti. 1990'ların ortasından itibaren

para transferleri yılda yüzde 20'ye varan bir oranda artmaya başladı. Şirket, göçmenlere güvenli şekilde para transfer imkânı yarattığı için övülmekte; ancak para havalesi sektörünün diğer kesimlerinde olduğu gibi, yüksek (yüzde 4 ile 20 arası) ve açgözlü fiyatlandırma sistemi nedeniyle de eleştirilmektedir (bu sektörde en yüksek fiyatları koymayı da sürdürüyor); ayrıca aldatıcı reklamları nedeniyle de eleştirilere hedef olmaktadır (hakkında yüksek ücretlerini gizlemekle suçlandığı bir dava açılmıştır). Yaptığı iş göçe fırsat veren, hatta yasadışı göçü teşvik eden yönüyle de değerlendiriliyor; çünkü yasadışı göçmenler Western Union sayesinde yurtlarına para gönderebileceklerini biliyor.

Western Union'ın dünya çapında 320,000 şubesi var (kıyaslamak gerekirse, McDonald's bu rakamın sadece onda birine sahip). Bunlar, büyük süpermarket zincirlerindeki küçük dükkânlar, hatta Çin posta sisteminin de bir parçasıdır. Hakikaten küreseldirler; çünkü kişiden kişiye yaptıkları para transferlerinin yaklaşık yüzde 60'ı ABD dışında gerçekleşir. Western Union'ın küresel para işlemlerinin yüzde 14'üne sahip olduğu tahmin ediliyor (en yakın rakibi MoneyGram'ın bu piyasadaki yeri sadece yüzde 3'tür).

Çok aşırı fiyatlarına rağmen Western Union'ı destekleyenler de var; en azından onun hizmetlerinden yararlanan göçmenler destekliyor. Göçmenlerin bankalardan kredi alabilecek pozisyona gelecek şekilde banka kullanmalarını sağlamak gibi zor bir işe soyunan bir American Development Bank yetkilisi Western Union'ın pozisyonunu gönülsüzce de olsa şöyle kabul ediyor: "İnsanlara kazık attığını söyleyebilirsiniz ya da yoksul insanların çaresizce ihtiyaç duyduğu bir hizmet sağladığı için bu insanların bu parayı ödediğini de... Dünyadaki herhangi bir tüketici şirketi onların sahip olduğu müşteri sadakatine sahip olmak ister. Bazı şeyleri doğru yapıyorlar demek ki" (alıntı yapılan yer: DeParle 2007c: A6).

Bu yüzden, Western Union'ın adı da birçok Amerikalı, özellikle politikacılar tarafından göçe, özellikle de yasadışı göçe, karşı çıkarken çok kullanılır; yine de bu şirket göçün muazzam bir güçlendiricisi olma işlevini sürdürüyor. Kendi iş alanının köşe taşı haline gelmiş bir durumda ve göçmenleri de "kahramanlar" olarak niteliyor. Göçler konusunda büyük bir uzmanlığı söz konusu ve göçleri dikkatle izliyor.

ABD'deki müşterilerinin çoğu da yasadışı göçmenler. Yasadışı göçü resmi ve gayri resmi yoldan destekliyor; bu yüzden yasalarla ve halihazırda yasadışı göçü önlemek isteyen ABD yönetimiyle de kavgalı durumda. İster yasal ister yasadışı olsun bir taraftan göçmenlerin takdirini kazanmışken, diğer taraftan çeşitli hükümet yetkilileri tarafından da eleştirilmektedir. Sözgelimi, Arizona Başsavcısı, Western Union'ın "insan tacirliği hususunda yasadışı girişimleri koruduğunu... Bunun da rezilce bir şey olduğunu" söylemiştir (alıntı yapılan yer: DeParle 2007c: A6).

Western Union'ın küresel kapsayıcılığı birçok yerde görülebilir ancak hiçbir yerde Filipinler'de olduğu kadar belirgin değildir; yılda yaklaşık yarım milyon Filipinli iş bulmak amacıyla ülkesini terk ediyor. "Bekleme odasındaki hemen her şeyin üzerinde 'Western Union' etiketi var: sandalyelerin arkalıklarında, masaların üstünde, sıraya girilen yerin zemininde ve yandaki kafeteryadaki menünün kapağında. Duvarlar bile Western Union sarısıyla boyanmış halde" (DeParle 2007c: A6). Yurtdışına giden bütün göçmenler için hareketten önce bir seminer gerekli; Western Union işte bu seminerlerin parasını ödeyerek, göçmenlere kendisi ve yurtdışındaki hizmetleri hakkında bilgi veriyor.

DİASPORA

Diaspora: Bir toplumun büyük ölçeklerde dünyaya dağılması.

Diaspora kavramının çok uzun ve oldukça özgül bir geçmişi var; ancak bu kavram çeşitli gruplar tarafından kendi durumlarını (ve başkalarınınkini de) tarif etmek amacıyla benimsenmiştir; ayrıca popüler medya tarafından da bir dizi nüfus hareketini tarif etmek için yaygın şekilde kullanılmaya başladı (Bernal 2006: 161-79; Braziel 2008: 392-411; Mavroudi 2007; McAuliffe 2007). Elbette bu kavram, en fazla Yahudilerin hem milattan önce hem de sonra dünyanın dört yanına dağılmasıyla ilişkili olarak bilinir. MÖ 586 yılında Babilliler Yahudileri, Yudeha'dan [İsrail] sürdü ve MS 136 yılında da Romalılar Yahudileri Kudüs'ten kovdu (Armstrong 1996). Öte yandan, yakın dönemlerde bu kavramın kullanım alanı genişledi ve *herhangi* bir toplumun dağılması, yerinden edilmesi ve yurtsuzlaştırılması anlamında da kullanılmaya başladı (Bauman 2000: 314). Sıklıkla da diaspora denilince artık dinsel, etnik, ırksal ya da ulusal bir grubun büyük ölçüde dağılması anlaşılıyor. Yahudilere ilave olarak, diaspora tecrübesine sahip diğer gruplar arasında Lübnanlılar, Filistinliler, Ermeniler ve İrlandalılar yer alıyor. Aslında, bu kavram o denli yaygın ve muğlâk bir şekilde kullanılmaya başladı ki, bu yüzden diaspora söyleminin artık anlamı bakımından bir uzlaşıyı yitirdiği şikâyetleri duyulur oldu (Lie 1995: 303-6); anlamının artık *daha* belirsiz[11] hale geldiği ve neredeyse bir "moda sözcük" olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu söyleniyor (Cohen 1999: 3). Dolayısıyla, en iyisi, bütün hepsini tek ve her şeyi kapsayıcı bir başlık altında toplamak yerine çeşitli diasporalar arasındaki ayrımı ortaya koymaktır.

Bununla birlikte, çeşitli karakteristiklerini sıralayarak ideal bir diaspora kavramı geliştirme yönünde bir dizi çaba da var. Safran, sözgelimi, "sürgün edilmiş azınlık toplulukları"nı tartışmaya açıyor. Bunlar başlangıçtaki asıl yerleşim yerlerinden çevredeki iki ya da daha fazla yerleşime dağılmıştır; topluluk tarafından sürdürülen ve kendilerini bir arada tutan kolektif bir hafızaya ya da mitolojiye sahiptirler; eskiden ait oldukları ülkeye yabancılaşmış insanlardan oluşurlar ve oraya gittiklerinde de tam olarak –ya da asla– kabul görmeyebilirler; buna rağmen atalarının yurtlarına geri dönmeyi idealize etmiş ve anayurtlarını (bağımsızlık, zenginlik gibi)[12] eski parlak günlerine döndürmeye ahdetmiş insanlardan meydana gelirler; anayurtlarıyla ilişkilerini sadece onun yeniden kurulması bakımından değil, bu yükümlülüğün ürünü olan grup dayanışması ve bilinci aracılığıyla da sürdürürler. Elbette böylesi idealdir ama hiçbir diaspora bütün bu kriterleri karşılamıyor[13]; zaten karşılayamaz da (Clifford 1994: 302-38).

Başka bir yaklaşıma göre diaspora, aşağıda yer alan özelliklerden birisini, bazılarını ya da tamamını içerebilir (Vertovec 1999: 447-62). Birincisi, toplumsal bir biçimdir. Bu biçim de toplum dağılmış olsa bile ilişkilerin sürdürülmekte olduğu gerçeğiyle tanımlanır. Toplum ulus-aşırı sınırları aşar; ulus-aşırı topluluklar meydana getirir. Son derece yaygın bir şekilde, muhtemelen küresel düzeyde dağılmış olsalar dahi, kendilerini kolektif olarak tanımlayan insanların oluşturduğu bir gruptur. Farklı yerlerde yaşasalar dahi kendilerinin ve/veya kendilerinden öncekilerin gelmiş olduğu anayurtlarıyla ilişkilidirler. İkincisi, diaspora özel bir bilinçlilik gerektirir. İçinde yer alanlar çeşitli düzeydeki karşılıklı bağlantılara, özellikle sınırlar aşırı bağlantılara ve kopmuş sevgi bağlarına karşı çok hassastır. Çevrelerindekilerden başka olduklarının farkındadırlar ve anayurtlarındakilerle olduğu kadar çok değişik yerlerde bulunanlarla da kendilerini özdeş hissederler. Üçüncüsü, diaspora kültürel bir üretim tarzıdır. Diasporanın kültürel nesneleri, anlamları ve görüntüleri küresel akıntılar içinde üretilir ve bu akıntıları içerir. Dolayısıyla oldukça akışkandırlar ve birçok karşılıklı etkiye, görüşmeye, dönüşüme ve rekabete tabidirler. Dördüncüsü, diaspora politiktir. Diasporalarda yer alan bireyler ve/veya topluluklar, genellikle

hem yaşadıkları ülkede hem de uluslararası alanda önemli birer politik aktörler olurlar (bunlara en çarpıcı örnek olarak Filistinliler ve Tibetliler verilebilir) (Bruneau 1995).

Ancak tüm bunlar da diasporaya ilişkin oldukça durağan değerlendirmelerdir ki, böylesi de kitabımızın küreselleşmeye dair daha akışkan yönelimleriyle uyuşmaz. En azından, kendi amaçlarımız açısından daha iyi bir değerlendirme Paul Gilroy'un (1993: 190) *The Black Atlantic* [*Siyah Atlantik*] adlı kitabında bulunabilir. Bu kitapta, en genelinde, "akıntılar, karşılıklı değişimler ve aradaki unsurlar" ele alınıyor. Burada anlatılan şey de diasporaya bir süreç olarak, özellikle ulus-aşırı bir süreç olarak anlam katmaktır. Diaspora, herhangi bir özgül yere (özellikle ulus-devlete) bağlanmaz; hem gerçek hem hayali yerlerle kalıcı bir diyalog içerir. Dolayısıyla The Black Atlantic (Siyah Atlantik) (Atlantik havzasındaki Siyah kültürler) Batı Hintli, İngiliz ya da Amerikalı olarak değil The Black Atlantic (Siyah Atlantik)'i kendi bütünselliğinde kapsayan ve süregelen ilişkiler olarak anlaşılabilir. The Black Atlantic (Siyah Atlantik) (ve genelinde diasporalar) bu yüzden belirli bir coğrafi mekân(lar) değil de hayali (ve tartışmaya açık) bir cemaattir. Böylece Gilroy da (1993: 18) The Black Atlantic (Siyah Atlantik)'in "farklı siyah toplumlar arasındaki bağlılık ve 'tutkuların kimliği' uğruna yersizyurtsuz hale getirilmiş, çoklu ve ulusal temele karşıt bir zemin" olarak değerlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşır.

Diaspora kavramının kullanımı küreselleşme süreciyle birlikte genişlemiştir. Şimdi diasporadan daha fazla söz etmek bir yana, çok sayıda insan artık kendini ve başkalarıyla olan ilişkilerini de bu bağlamda dile getiriyor. Bu durum, Dufoix'in (2007: 311-16) görüşüne göre "örgütlü bir gösterenle (örneğin, bir devlet, bir ülke, bir ulus, bir halk, bir dil, bir kültür) bağlantılı devlet-ötesi kolektif deneyimlerin" genişlemesiyle ilişkilidir. Aslında, kavramın kullanımı öylesine sıradan hale gelmiştir ki Dufoix (2007: 314) bu durumu dünyanın "diasporalaşması" olarak tanımlar. Bu da "dünyanın küçülmesi, zaman ve mekânın yatağından çıkması; küyerelleşme, anında iletişim, coğrafyanın yeniden şekillenmesi ve toplumsal olanın mekânsallaştırılması gibi süreçlerin küreselleşmesi" ile ortak noktalar taşır. Güçlü ulus-devletlerin ve bölgelerin hâkim olduğu bir dünyada diasporalar pek de alışıldık şeyler değildir; ancak ulus-devletin gerilemesi ve yersizyurtsuzlaşmayla birlikte çoğalmışlardır. Dahası, günümüzde diasporayı karakterize eden devlet-ötesi topluluk ağları (ucuz hava seyahati, uluslararası telefon konuşmalarının ve telefon kartlarının ucuzlaması [Vertovec 2004: 219-24], cep telefonları, internet, Skype gibi) yaygın teknolojiler sayesinde mümkün hale gelmiştir, bunlar da birbirlerinden epey uzağa düşmüş insanların iletişimini kolaylaştırır. Bu yüzden, diasporalaşma ve küreselleşme günümüzde birbirine sıkıca bağlıdır; küreselleşme gelişimini ve genişlemesini sürdürecek olduğundan, diaspora niteliği taşıyan ya da hiç olmazsa böyle adlandırılan giderek daha fazla dağılmaların olacağını öngörebiliriz.

Yeni teknolojilerin diasporalardaki rolü öylesine arttı ki "sanal diasporalar"ın ortaya çıkmasına tanık olduğumuz dahi söylenebilir (Laguerre 2002). Bu sanal dünyalar, "uluslararası telefon konuşmaları, fakslar, e-mailler, uydudan TV yayınları, internet sayesinde medyaya anında erişim" aracılığıyla oluşturuluyor (Grainger 2008: 47). Bu teknolojiler, bir yandan insanların birbirleriyle bağlantı kurması diğer yandan toplulukların kendilerini sürdürebilmesi ve hatta yeni topluluklar yaratılması açısından yeni tarzlar sağlar (Spoonley 2001). Elbette sanal bir diaspora, öncesinde gerçek bir diasporanın da mevcudiyetini, yani söz konusu toplumun gerçekten de dağılmış olmasını gerektirir.

Diasporaya tam da çağdaş bir örnek olarak, en uzun dönemli ve en gerçek diasporalardan birisinin parçası olarak Lübnanlılar gösterilebilir. Savaşın yıktığı Lübnan halihazırda da savaştan, son olarak da 2006 yılında İsrail'le olan savaştan ve 2008 yılında Hizbullah'ın dahil olduğu sokak

çatışmalarından ve aynı zamanda süregelen istikrarsızlıktan (siyasi cinayetler, istikrarlı bir hükümetin yokluğu, Şiiler ve Sünniler arasındaki çatışmalar vb) kaçanların yarattığı bir diasporaya maruz kalmış durumda. Bu durum, "beyin göçü" (aşağıda ele alacağız) denilen bir şeyi de içerir; iyi eğitim ve öğrenim görmüş Lübnanlılar, bugünlerde petrol zengini Körfez Ülkeleri'ne göç etme imkânına daha fazla sahipler. Bu tür, pek çok durumda olduğu üzere, bu Lübnanlılar başka yerlere gittiğinde, yüksek ücretli ve iyi işler bulur ve Lübnan'da kalanlara da ihtiyaç duydukları paranın çoğunu gönderebilir (para transferi miktarı kişi başına 1,400 dolar civarında ve bu da dünyadaki en yüksek miktardır). Lübnanlılar, kendi anayurtlarına son derece bağlı insanlar ve evlerine geri dönebilmek için uzun mesafeler katetmek zorundalar; böyle bir şey Noel dönemlerinde, özellikle Hıristiyan Lübnanlılar için söz konusu. Bugünlerde, uçak seferi çok fazla düzenlenmiyor ve geri dönüşler de genellikle karmaşık düzenlemelerle mümkün oluyor: Örneğin önce komşu bir ülkeye uçuluyor ve oradan otomobil kiralayarak Lübnan'a doğru (örneğin, İran Körfezi'nden itibaren18 saat süren) uzun kara yolculukları yapılıyor. Çok sayıda insan eve geri dönüş için böyle bir seyahati ve bunun gerektirdiği maliyeti ve zorlukları göze alıyor. Lübnanlı bir banker bütün bunları "Lübnan'ın küreselleşmesi" diye tanımlıyor (Worth 2007: A4).

TURİSTLER VE TURİZM

Bu kısımda, turistlerle ilgili tartışmaya döneceğiz. Bu bölümün başlangıcında da belirttiğimiz gibi, turistler ile göçmenler arasındaki fark şudur: Turistler istedikleri için seyahat ederler; göçmenler ise genellikle buna mecbur oldukları için.

Göçmenler hareketleri sırasında genellikle yapısal engellerle karşılaşır, turistlere ise hareket halindeyken genellikle çeşitli yollardan yardımda bulunulur (Sassen 2007b: 788-95). Bunlara, dünyanın dört bir yanındaki çokuluslu şirketlerin (ÇUŞ) giderek artan varlıkları ile yapılan işler için dış kaynak kullanımı da –özellikle yurtdışında iş yaptırma– dahildir. Bağlantılar, bunlar ve diğer küresel ekonomik gelişmeler sayesinde kurulur ve bunlar daha büyük (yasal) bir iş göçüne imkân tanır. Sözgelimi, Asya'da bulunan çokuluslu bir Amerikan şirketinin (örneğin GE) bir çalışanın burada, aynı çokuluslu şirket içinde dünyanın diğer yerlerinde iş bulma imkânı daha fazladır ve bütünüyle tek bir ülkede varolan şirkette çalışan birisinden daha fazla göç etmeye yatkındır (Deutsch 2008: Cl, C4).

Bu bağlamda, tüm dünyada, özellikle eğitimde Batılı modelin giderek daha fazla kabul edilmesi sonucu eğitim sistemlerinin artan çakışmasından kaynaklanan küresel emek hareketliliğine de değinmek lazım. Azgelişmiş ülke öğrencileri (bizim kullandığımız anlamıyla turistler) Batı'da, kendi ülkelerindeki (ya da başka ülkelerdeki) Batılı üniversitelerde (örneğin Katar'daki Amerikan üniversiteleri [Lewin 2008a: Al, A12]) ya da Batı üniversitelerini model almış kendi üniversitelerinde öğrenim görebilir. Bu durum, azgelişmiş ülkelerdeki son derece eğitimli ve öğrenimli insanların daha gelişmiş ülkelere göç etmesine katkıda bulunur. İşte bunlar turistlere yardımcı olurken, başka türden küresel ilişkiler de hem turistlere hem göçmenlere katkıda bulunur. Bunun örneklerinden birisi, etnik kökeni ve aile bağlarını esas alan ya da iş bağlantılı ağlardır. Bunlar, örneğin, hükümetler ve iş çevreleri tarafından yaratılmış ağları içerebildiği gibi, genellikle daha gelişkin ülkelere sistematik şekilde kaçak işçi taşıyan ağları da içerir. Ülkeler arasındaki etnik grupların hareketi, çeşitli gayri resmi bağlantılar yaratır; bir yandan geride bırakılan ülkede birçok akraba kalırken (ayrıca muhtemelen başka ülkelerde de birçok akrabaları bulunabiliyor), göç edilecek ülkede de, etnik gruplarla bağlantılı ailelerin yarattığı bir mevzi kazanılır.

Nihayetinde, bağlantılar işçilerin örgütlü ihracı yoluyla da yaratılır. Bazı ülkeler (örneğin Filipinler), çok sayıda işçi ihraç edebilmek için resmi programlar geliştirmiştir. Hükümet, 1982 yılında Filipinlilerin Yurtdışında İstihdam İdaresi'ni kurmuş ve gelişmiş ülkelere hemşire (ve yardımcı) ihracını öne çıkarmıştır. Bu programlar, yurtiçindeki işsizliği azaltmak ya da para transferleri sayesinde başka ülkelerden para temin etmek gibi birtakım arzulanan şeylerle de teşvik edilmektedir.

ABD'DEKİ GÖÇMEN GİRİŞİMCİLER

Bugün, ABD'deki göçmenlerin hayatına bakıldığında öyle pek de kötümser bir tabloyla karşılaşmıyoruz. Aslında bazıları işe göçmen olarak koyulduktan sonra kendilerini turist konumuna getirecek başarılar yakalayabiliyor. Sözgelimi, ABD'ye gelen çok sayıda yeni göçmen grupları, yeni ve hatta iddialı girişim fırsatları yaratıyor; bunlar da özellikle kavrayış, uzmanlık ve yetenek sahibi göçmenler arasından çıkıyor. Bu tür göçmenler, çeşitli etnik grupların ihtiyaç duyduğu yiyecek, giyecek, seyahat vb alanlarda hizmet sunuyor. Örneğin, Los Angeles'ta 2005 yılında en fazla büyüyen yeni işyerleri buraya henüz gelmiş göçmenler tarafından açılmıştı (Bernstein 2007: C13). Böyle bir şey hem yeni bir girişimcilik kaynağını devreye sokuyor hem de Amerikan kültürüne giderek artan bir etnik zenginlik katıyor. Bu tür gelişmeler tarihsel olarak en büyük şehirlerde yoğunlaşır; ama artık varoşlarda ve daha küçük şehirlerde de yaygınlaşıyor. Bu yaygınlaşmanın dikkat çeken örneklerinden birisi olan Golden Krust Caribbean Bakery, 1989 yılında Jamaikalı bir göçmen tarafından kurulmuş. Şimdi ise ABD'nin dört bir yanında, bayilik verdiği 100'den fazla restoranı var. Yasadışı göçmenlerin bu tür işyerleri açması çok daha zor; ancak bunlar da genellikle bu gibi yerlerde çalışıyor. Başarılı olanlar turizm işine de el atıyor ve artık göçmen değil turist olarak görülüyorlar.

TURİSTLERİN KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR

Göçmenlerden daha iyi bir konumda olsalar da, kendileri açısından turistlerin de karşılaştıkları birçok sorun var.

Sınır geçerken karşılaşılan zorluklar

ABD sınırlarında, özellikle ABD ile Meksika (aynı zamanda Kanada) kara sınırı arasında artan hassasiyet insanların uzun süre beklemesini gerektiriyor. Bunlara, sınırı geçmek isteyen turistler de dahil. 11 Eylül'den önce sınırı geçen Amerikalıların sadece Amerikan yurttaşı olduklarını söylemeleri yetiyordu. Şimdi, ABD'ye geri dönen Amerikalılardan artık fotoğraflı kimliklerini göstermeleri isteniyor ve 1 Ocak 2008 itibariyle de pasaportlarını ya da Amerikan yurttaşı olduklarını kanıtlayacak başka birtakım belgeleri sunmaları gerekiyor. Sınır görevlileri ayrıca, veritabanları üzerinden daha fazla sayıda insanı denetlemeye de başladı. Bunun sonucunda, Meksika (ve doğu Kanada) sınırından geçerken genellikle iki saat ya da daha fazla beklemek gerekiyor. Bu durum ise kara sınırını geçerek yapılan seyahatlerin ve iş ilişkilerinin azalmasına yol açıyor. Bu, çok sayıda insan için bir sorun teşkil ediyor; 2006 yılında 234 milyon kişi ABD-Meksika sınırından geçmiş. Ayrıca, iş hayatı için de büyük bir sorun yaratıyor; çünkü Meksika ABD'nin üçüncü büyük ticari ortağı konumunda (2006 yılındaki ticaret 332 milyar dolar, bunun da büyük bir kısmı sınırı geçen kamyonlarla yapılıyor). Ve bu durum, çoğu birey için de büyük sorun yaratıyor; mesela Meksika'da Ciudad Juarez'de yaşayanlar, kardeş kent Texas'taki El Paso'ya iş ya da okul nedeniyle gidebilmek için düzenli olarak kısa bir köprüden geçmeye mecbur (Preston 2007: 1, 18).

Vize alırken karşılaşılan zorluklar

Gelişmekte olan ülkelerden gelen turistler dahil, bazı yabancı uyruklular için ABD vizesi almak çok zordur (Batı Avrupa'dakiler gibi bazı gelişmiş ülkelerden gelenlerden ise 90 günden az kalacakları takdirde vize sorulmuyor). Vize almak o kadar zor ki mümkünse ABD'ye gitmemek tercih ediliyor. ABD elçiliğinden gerekli randevuyu almak bile bazen aylar sürüyor. Diğer engeller ve gecikmeler de buraya seyahati imkânsız hale getirmese bile daha da zorlaştırıyor. Uluslararası yolcular arasında son dönemlerde yapılan bir araştırma sonucuna göre, ABD yolcuların dünyada gitmek istedikleri en son yer (sıkıntı içindeki Ortadoğu'dan bile daha kötü bir yer). Katılımcılardan yaklaşık yüzde 40'ı da, ülkeye girişte en kötü işlemlerin ABD'de uygulandığını düşünüyordu. Öte yandan, ABD yetkilileri ise pek çok sorunun 11 Eylül'de meydana gelen değişiklerle birlikte ortaya çıktığını ve durumun da o günden bu yana çarpıcı şekilde değiştiğini söyleyerek buna karşı çıkıyor. Bununla birlikte, zorlukların ve engellerin ekonomi üzerinde de olumsuz bir etkisi olacağına dair endişeler var; çünkü birçok insan bu yüzden iş yapmak için başka ülkelere yönelecek. Bir ABD ticaret ortaklığının yöneticisi ABD'den vize alma sürecini şöyle tarif ediyor: "Şöyle bir şey düşünün; başka bir yere seyahat etmeden önce, bir belge alabilmek için önce başka bir şehre uçmak zorundasınız ve sonra orada saatlerce kuyrukta bekleyeceksiniz, yanınızda net gelirinizi ve sahip olduğunuz her şeyi gösteren bir doküman bulunduracaksınız, 100 dolar ödeyeceksiniz, bir ay bekleyeceksiniz ve ardından evet ya da hayır cevabını alacaksınız, sebebi konusunda da size hiçbir açıklama yapılmayacak" (Welch 2007b: C4).

ABD gümrükçülerinin turistlere davranışları

11 Eylül'den sonra ABD'de güvenliğin artırılması yönündeki arzular, ABD'li sınır ve gümrük görevlilerinin, çoğu turist olan yabancı ziyaretçileri daha titiz bir denetimden geçirmesine yol açtı. Bunun sonucu da sadece gümrük gişeleri önündeki uzun kuyruklar değil, ziyaretçilerin genellikle de gereksiz yere gözaltına alınması oldu. Bu durum, ziyaretçilerin pek çoğunu düpedüz kızgın denmese de oldukça mutsuz kılıyor. Yılda 18 kez uluslararası seyahat yapan Norveçli bir işadamı şöyle diyor: "Bazen, ABD'nin ülkeye gelen masum işadamlarının karşısına da kibirli bir tutumla dikildiğine inanıyorum" (alıntı yapılan yer: Welch 2007a: C7). Dünyadaki seyahatler artarken ABD'ye yapılan seyahatlerin azaldığı yönünde bazı bulgular da var. ABD ise çeşitli yollardan bu sorunları azaltmaya çalışıyor. 2006 başından beri, internet üzerinden sunduğu çevrimiçi bir form ile bu tür şikâyetleri elektronik ortamda kayıt altına alıyor. Ancak, bu tür formları dolduranlar genellikle hiçbir cevap alamamaktan şikâyetçi.

GELİŞMİŞ ULUS-DEVLETLERDEN AZGELİŞMİŞ ULUS-DEVLETLERE AKINTILAR

Elbette, ulusal sınırları aşan insan akıntıları tekyönlü değil. Bu yüzden, Batı Avrupa'dan insanlar da, göçmenlerin gelmekte olduğu bölgelere (örneğin Türkiye) ve elbette ABD yurttaşları da Meksika'ya ve Latin Amerika'nın başka yerlerine gidiyor. Ne var ki hemen her durumda Batı Avrupalılar ve Amerikalılar buralara turist olarak gidiyor; oysa bu bölgelerden gelenler esas itibariyle göçmenler (ya da aylaklar) oluyor.

Örneğin, Amerikalılar Meksika'ya çeşitli nedenlerle gidiyor; ancak hemen her zaman gitmek *istedikleri* için gidiyorlar, gitmeye mecbur oldukları için değil. Turizm başlı başına önemli bir neden; ancak emeklilik hayatı sürülecek ucuz maliyetli evler ve düşük fiyatlarla (ilaç gibi) çeşitli ürünler satın almak da söz konusu. Başka nedenler de var; ancak bunlardan

en ilginç düşük ücretli diş tedavisinin (ve biraz tartışmalı da olsa kanser tedavisi gibi sağlık hizmetlerinin) cazip gelmesi.

Toplumun yüzde 45'inin diş sağlığı sigortası bulunmuyor; bu yüzden birçok Amerikalı bu hizmeti alabileceği en uygun yeri internetten tarayıp buluyor. Kostarika, Bangkok, Karakas ve Budapeşte bu yerlerden ilk akla gelenler (Roig-Franzia 2007: Al, 13). Meksika ise özellikle cazip bir yer; çünkü ABD'ye çok yakın ve Texas'taki El Paso'dan bir köprüyü yürüyerek geçip Ciudad Juarez'e gitmek mümkün. Bu yüzden Texas, diş tedavisi de dahil birçok şeyin kaynağına erişim için çok yakın bir yer olarak görülüyor. Aslında sınıra yakın çeşitli yerlerde, Meksika'da diş tedavisi ve (ilaç bulma dahil) başka sağlık hizmetleri için pazarlık arayışında olan Amerikalılar için merkezler oluşturmuştur. Dolayısıyla, sınır boyunca kurulmuş yerleşimlerde binlerce Meksikalı diş hekimi faaliyet gösteriyor. Bazı muayenehaneler epey pis olsa da, bazıları epey modern olabiliyor. Artık emekli olmuş Amerikalılar için düzenli otobüs turları düzenleniyor, emekliler bu sağlık alışverişi için taşınıyor. Bazı durumlarda, Amerikalı sigortacılar bu tür hizmetleri de üslenmeye başladı. Meksikalı diş hekimleri Amerikalı meslektaşlarından çok daha az ücret alıyor (ABD'deki ücretlerin yüzde 20-25'i kadar); çünkü onların yaptıkları tedavinin maliyeti daha düşük ve kötü tedavi nedeniyle sigortaları ya hiç yok ya da çok az; çünkü Meksika yasalarına göre böyle bir şeyi talep etmek neredeyse imkânsız. Hasta akınları öylesine sık ve çok ki bazı Amerikalı diş hekimleri bile artık Meksika'da muayenehane açıyor.

BEYİN GÖÇÜ

İnsanların küresel akışının pek çok boyutu var ve bu akış kendi içinde birçok gerekliliği de barındırıyor. İnsanlar, dünyanın etrafında çok değişik nedenlerle dolanır ve beraberlerinde çok değişik şeyler götürürler. Bunların en önemlilerinden biri, entelektüel kapasite ve yetenektir. Yüksek bir zekâya ve ileri derecede eğitim ve öğretime sahip insanlar bu entelektüel sermayeleri sayesinde dünyanın başka yerlerinde de hak ettikleri değeri görür ve bu tür insanları kaybeden ülkelere de genellikle **beyin göçü** veren ülkeler denir. Açıkçası, bu tür bir gelişkin entelektüel sermayenin sistematik şekilde yitirilmesi, büyük bir endişe kaynağı oluşturur ve uzun dönemde de, iyi eğitimli insanlarını kaybeden yerler üzerinde yıkıcı bir etki yaratır.

Beyin göçü:
Bir ulus-devletin, dünyanın başka yerlerinde daha fazla kazanan insanlarını sistematik şekilde yitirmesi.

Beyin göçü sorununun uzun bir geçmişi var; bu sorun ulus-devletleri farklı zaman dilimlerinde çeşitli şekillerde etkilemiştir ve etkilemeye de devam ediyor (Meyer 2001: 91-100; Ong 2007b: 104-6). Dahası, büyük bir entelektüel sermayeye sahip olanların akıntılarının yönü de genellikle zamana ve mekâna göre değişiyor. Bazı yerlerde ve zamanlarda, bu akıntılar öncelikli olarak dışarıya doğruyken, bazılarında ise içeriye doğrudur. Esas yön neresi olursa olsun, hemen hemen bütün zamanlarda ve mekânlarda akıntı iki yönlüdür.

Almanya

Son dönemde, Almanya'da insanların, özellikle çeşitli mesleklerden insanların, büyük göçüne dair ciddi bir endişe dile getiriliyor.[14] 2005 yılında, yaklaşık 145 bin Alman, ülkesinden göç etti; 2001 yılında da yaklaşık 110 bin kişi göç etmişti. Buna ek olarak, 2005 yılında daha önceden göç etmiş olanlardan sadece 130 bini Almanya'ya geri döndü; önceki yıla kıyasla 50

bin kişilik bir azalma söz konusuydu. Böyle bir şey, hem azalan hem de yaşlanan nüfusuyla Batılı ülkeler arasında ilk sıralarda yer alan bir ülkede gerçekleşiyor. Öte yandan, endişe yaratan şey sadece bu rakamlar değil; göç edenlerin son derece yetenekli ve eğitimli profesyoneller arasından çıkmakta oluşu. Birçok yaşlı Alman önümüzdeki on yıl içinde emekli olacağından, kaygı da iyi eğitilmiş personel göç ettiği sürece bu yaşlıların yerinin nasıl doldurulacağı noktasında ortaya çıkıyor. Ülkeyi terk edenlerin gerekçeleri arasında "kronik işsizlik, katı bir emek piyasası, boğucu bürokrasi, yüksek vergiler ve tökezleyen ekonomi" yer alıyor (Landler 2007a: A10). Aslında, genellikle terk edenler genellikle genç insanlar; çünkü tutkularının, katı ve son derece biçimsel hiyerarşiler ve Alman toplumunu karakterize eden (ve genellikle "Sayın Profesör Doktor" gibi unvanlar taşıyan) güç sahibi üsttekiler tarafından boğazlanacağına inanıyorlar. New York şehrinde bir hastanede çalışan Alman bir ortopedi cerrahı şöyle diyordu: "Daha fazla para kazanıyorum, önümde daha fazla imkân var. New York hayatımın fırsatıydı" (alıntı yapılan yer: Landler 2007a: A10). Gerçekten de 2005 yılında Almanya'dan 2,300 doktor göç etmiş durumda.

Peki, Almanya dışına çıkan bu çok sayıda insan hangi ülkelere gitmeyi tercih ediyor? İsviçre 2005 yılında en çok gidilmek istenilen ülkeydi; bunun başlıca nedenleri kuşkusuz ülkenin refahı, Almanya'ya yakınlığı ve orada çok sayıda Almanca konuşan insanın bulunmasıydı. Alman göçmenlerin gidecekleri yer olarak İsviçre'den hemen sonra gelen ülke ise ABD oluyor. Avusturya, Polonya ve İngiltere ise diğer önemli hedef ülkeler.

İsrail

Özellikle yirmi birinci yüzyılın başından itibaren İsrail'de de beyin göçüyle ilgili endişeler artmıştır (Ram 2008: 46). Almanya ile arasındaki benzerlik, ileri düzeyde eğitim görmüş olanların İsrail'i terk etmesinde ortaya çıkıyor. Örneğin akademisyenler, genel istikrarsızlık atmosferi terörizm ve savaşla bağlantılı tehlikeler nedeniyle ülkeyi terk etmek zorunda kalıyor. Ayrıca düşük maaşlar, yüksek vergiler ve esnek olmayan emek piyasası gibi daha dünyevi sorunlar da ülkeyi terk etmelerine yol açan sebepler arasında.

Japonya

Japonya örneğinde, ileri düzeyde eğitim ve öğrenim görmüş vasıflı çalışanlar, özellikle mühendisler, artan bir oranda diğer Asya ülkelerinde, özellikle Tayvan ve şimdi artık Çin'de iş imkânı arıyor (Fackler 2007a: C1, C5). 1980'lerde ve 90'larda zirve yaptıktan sonra Japonya ekonomisi sadece gerilemekle kalmadı, çalışanlar da ömür boyu iş güvencesinden yoksun kalmaya başladı. Bunun bir sonucu olarak, Japonya'da iş bulmak zorlaştı ve mevcut işler de geçmişe kıyasla daha az cazip hale geldi. Dahası, komşu ekonomiler büyük gelişmeler kaydetti ve buralarda vasıflı Japon işçileri için iş imkânları ortaya çıktı. Japon mühendislerin gözünde cazip olan şey sadece yüksek ücretler değil. Mesela, Tayvan'da tamamen yeni bir işe başlama imkânı sunuluyor. Dahası Japonya tarzı okullar, restoranlar, karaoke barlar ve hatta "masaj salonları" gibi hizmetler de öneriliyor. Japonya'da yetenekli ve teknik uzmanların kaybıyla ilgili bir kaygı söz konusu; bazı işverenler vasıflı işçi bulmanın imkânsızlığından şikâyet ediyor. Japonyalı bir yarıiletken mühendisi durumu şu sözlerle özetliyor: "Bir Tayvan şirketinde işe girmek yüksek-riski, yüksek-getirisi olan bir karar... Ancak Japonya'da kalmak da yüksek-riski az-getirisi olan bir teklif" (alıntı yapılan yer: Fackler 2007a: C5).

Güney

Beyin göçü Kuzey için büyük bir kaygı konusuyken, aynı durum Güney için daha da fazla kaygı yaratıyor; burada, bazı ülkelerin en iyi ve en parlak insanlarının yaşadıkları yerleri terk ettikleri, yurtlarında ele alınması gereken çeşitli görevleri zora soktukları yönünde göstergeler var. Güney Afrika her yıl üniversiteden çok sayıda mezun veriyor; ancak bunların çoğu İngiltere ve Avusturya gibi ülkelere gidiyor. Örneğin, Fas'ta bilgisayar becerisine sahip olanlar başka ülkelere, özellikle Fransa'ya gidiyor. Bunun sonucu olarak Fas kendi internet sistemini güncelleştirme ihtiyacı duyarken, bu alanda onun iyi eğitimli insanlarının çoğu başka yerlerde, muhtemelen Paris'teki Fas Bilişim Teknolojisi birliğinin bir üyesi olarak çalışıyor. Afrika'daki hastaneler de hastalarını tedavi edebilmek için büyük bir mücadele vermekte; çünkü vasıflı sağlık personeli Körfez Ülkeleri'ne, AB'ye vb yerlere göç ediyor. Jamaika, Trinidad ve Senegal gibi ülkelerin üniversite mezunlarının yarısından fazlası yurtdışına gitmiş durumda. Onları cezbeden şeyler ise yüksek ücretler ve daha iyi yaşam koşulları; aynı zamanda, kendi ülkelerindeki düşük ücretlerden, yoksul yaşamdan ve çalışma koşullarından, bezdirici bir altyapıdan vb durumlardan da kaçmış oluyorlar (*Economist* 2008: Ocak 3 ["Open Up"]).

Beyin göçünün sorgulanması

Öte yandan, küreselleşmedeki başka şeylerde olduğu gibi, bu sorunun da başka bir yönü var. İlk önce, **beyin kazancı** (DeParle 2007b: 50. dipnot) denilen şey söz konusu. Yani, ülkelerin kaybettiklerine karşılık bilgi seviyesi daha yüksek insanlara sahip olmak suretiyle bu alanda kazançlı çıkmaları da mümkün. Maalesef tarihsel olarak ve belli ölçülerde günümüzde de, bu süreçten kazançlı çıkanlar Kuzey'in zengin ve güçlü ülkeleridir. Sözgelimi, ABD'de hemşire eksikliği sorununu gidermek için bir çaba söz konusu; bunu da başka ülkelerden, genellikle de Filipinler ve Hindistan gibi Güney ülkelerinden, hemşireleri ikna etmek suretiyle gerçekleştiriyorlar. Bu çabalar belirli ölçülerde başarılı oluyor; ABD yüksek vasıflı hemşireleri kazanırken, diğer ülkeler ve genellikle Güney ülkeleri de onları kaybetmiş oluyor. Bu çabaların başarılı olması, tek başına aradaki ücret farkıyla sağlanıyor (Filipinler'de işe yeni başlayan bir hemşire yıllık 2 bin dolar alırken, ABD aynı hemşireye yıllık 36 bin dolar ödüyor) (Dugger 2006: Al, A12).

Beyin kazancı:
Ulus-devletler, özellikle gelişmiş olanlar, kaybettiklerinden fazla iyi eğitimli insan kazanır.

Bazı durumlarda ülkelerin, iyi eğitilmiş kadrolarını, ülkeyi terk ettikleri zamankinden daha fazla bilgi ve eğitimle geri dönmeleri sayesinde yeniden kazanmaları da imkân dahilinde. Bu durum ise "beyin dolaşımı" olarak adlandırılabilir (Saxenian 2006: 18). Bu konuda Tayvan çarpıcı bir örnek. Bu ülke, çok daha önceleri daha iyi fırsatlar nedeniyle başka yerlere gitmiş ve böylece daha iyi eğitilmiş ve daha fazla deneyim kazanmış olan kadrolarını ülkelerine geri dönerek araştırma ve geliştirme merkezlerinde çalışmaya ikna edebiliyor.

Beyin göçünün, iyi eğitim görmüş ve en yetenekli insanlarını kaybeden yerler için sadece olumsuz sonuçlar doğurduğu yönündeki tezi sorgulamaya yol açan pek çok başka neden de var. Dünyadaki göçmenlerin çoğunluğu para kazanmak amacıyla göç etmiş doktorlar, mühendisler ve uzman doktorlardan oluşmuyor (Moses 2006: 174); göçmenlerin çoğu fazla yetenekli olmayan ya da vasıfsız insanlar; böylelikle göç veren ülkenin kaybı da o kadar büyük olmuyor ve hatta bazen fayda bile sağlıyor (örneğin, onların devlete bindirdiği ekonomik yük azalmış oluyor). Göçmenler, göç veren ülkeler için (insanların ve teknolojinin dahil olduğu) önemli

ağlar sağlamak ve yurda para transfer etmek gibi çeşitli işlevleri de yerine getirebiliyor. Yüksek eğitim almış yerli insanların göç edebilme imkânı, göç veren ülkelerin diğer insanlarının ileri eğitimle tanışmalarına ve kendi eğitim sistemlerini güçlendirmelerine vesile olabiliyor. Burada ayrıca ahlaki bir argüman da söz konusu. Yani, yetenekli diye insanların göç etmesini önlemek de ahlak dışı bir tutum olurdu. Bu yüzden, eve dönüşün maliyeti ne olursa olsun, ayrılmak isteyeni engellemenin ahlak dışı olacağını söyleyenler de bulunuyor.

TURİZM

Bu son bölümde en alışık olduğumuz turist çeşidini, tatilcileri ele alacağız. Ancak turizmin (McCannell 1989; Rojek ve Urry 1997; Urry 2002) mutlaka küresel kapsamda olması gerekmediğini de akılda tutmak lazım. Uzun süreden beri küresel bir turistten bahsedebilir durumdayız ve artık çok sayıda insan, geçmişe kıyasla çok daha küresel ölçekte, küresel turist özelliği taşıyor. Elbette burada can alıcı nokta, yolcu taşıyan jet uçakların ortaya çıkması ve yakın dönemlerde çok daha fazla insan için küresel seyahatleri mümkün hale getiren, bütçeye uygun fiyat tarifeleri uygulayan havayollarının (örneğin, Avrupa'daki Ryanair) kurulmuş olmasıdır. Buna rağmen, küresel seyahatler bir yana hâlâ pek az sayıda insanın keyfiyetten seyahat edebildiğini de unutmamak gerekiyor. Yani turizm, özellikle küresel turizm, özellikle Kuzey'deki dünya seçkinleriyle sınırlı bir halde.

Küreselleşme, turistler dahil her türden insanın yer değiştirmesiyle sıkı şekilde bağlantılıdır. Küreselleşme sayesinde çok daha fazla sayıda insan küresel seyahatle ilgilenmekte, dünyanın dört bir yanı ile ilgili bilgi sahibi olmakta ve kendini dünyanın bir yerleşiminden diğerine taşıyacak çok hızlı ve modern araçlar ellerinin altında bulunduğundan Ekvator kıyılarındaki Galapagos gibi dünyanın en ücra noktalarına dahi gidebilmektedir. Burası da bilindiği üzere Charles Darwin'in ünlü araştırmalarını yaptığı yerdir; bu adalarda günümüzdeki hayat da Darwin'in zamanından pek farklı değil. Bu adalara, ulaşabilmek için dış hatlardan havayoluyla Guayaquil'e,, daha sonra iç hatlardan Baltra'ya uçmalı, ardından da bir tekne yolculuğu yapmalısınız. Bu adalarda, mesela bir haftalığına gezinti yapmak için turlar düzenleyen çeşitli şirketler var. Ekolojiye zararın asgari düzeyde tutulabilmesi için bu turlarda genellikle en fazla 100 kişi alabilen oldukça ufak tekneler kullanılır. Tura katılanlar bu teknelerde yemeklerini yer ve uyur. Bu turlardan bazıları epey pahalı, bazıları ise çok ucuz sayılmasa da yine de bütçeye uygundur.

Küresel turizmin artmasında muazzam bir rol oynayan diğer unsur da, nispeten düşük fiyatlı ulaşım ve organize turların mümkün hale gelebilmesidir. Bunun sonucu olarak da bir zamanlar dünyanın en ücra ve/veya gidilme ihtimali olmayan yerleri, artık küresel turizmin (aşağıda ele alacağız) bir parçası haline geliyor.

Uzmanlaşmış turizm biçimleri

Eko-turizm: Turistlerin doğal çevreye hiç zarar vermeden ya da asgari zarar vererek gezmesi.

Eko-turizm, doğal çevreye hiç zarar vermeden ya da asgari zararı vererek turistlerin bu ortamlarda bulunmasını mümkün kılan çabaları içerir. Elbette çok fazla turizmin çevre için yıkıcı olacağı bilincine de sahiptir. Birçok ülke eko-turizmi teşvik etmeyi amaçlıyor; ancak buradaki çelişki bu konuda ne denli başarılı olunursa o denli çok turistin bu doğal çevrelere çekileceği noktasında yatıyor. Ne kadar titiz olunursa olunsun, çok sayıdaki turist çevreye ister istemez zarar veriyor. Bir dizi adadan oluşan Galapagos, eko-turizmin doğal kaynaklarından

birisidir. Ancak, burayı ziyaret edecek insan sayısına sınırlama getiriliyor (tıpkı burada yaşayan insan sayısına da sınırlama getirilmesi gibi: bu adalarda yaşayanlar tek bir adayla sınırlanıyor); ayrıca turistlerin gidecekleri yerler ve buralarda yapabilecekleri de kısıtlanmış durumda (çoğu kez geceleri adada kalamıyorlar, kendilerini bir adadan diğerine taşıyan gemilerde uyumak zorundalar). Yukarıda da işaret edildiği üzere, adalar arasında gezinen gemilerin büyüklüğüne de sınır getiriliyor. Bununla birlikte, Galapagos eko-turist niteliğini taşısalar dahi çok sayıda insanın baskısı altında.

Etno-turizm genellikle, turistlerin kendilerininkinden çok farklı olan hayat tarzlarını tecrübe etme çabalarını içerir. Galapagos daha çok doğal manzaraları görmek amacıyla gezilir; oysa, diyelim ki Malezya'ya gitmek daha çok Malezyalıların nasıl yaşadığını görmek amacıyla tercih edilir. *Macera turizmi* ise ücra ve genellikle gidilmesi zor doğal çevrelerle ilgilidir. Burada önemli olan nokta maceradır; yani mutlaka doğal manzaraları ya da insanları görmek gerekmez. Ayrıca sekse, yiyeceğe, şaraba, eşcinsellerin ilgi alanına, savaşa, tarihsel mirasa vb ağırlık veren "özel ilgi alanı turizmi" gibi birçok başka turizm türü de vardır (Cliff ve Carter 1998; Robinson 2007: 1058-60).

Etno-turizm: Turistlerin genellikle kendilerinden çok farklı başka insanların hayat tarzını tecrübe etmesi.

Turistik yerlerin çoğalması

Son yıllarda ulus-devletler ve yerel bölgeler, kendilerini turistlerin gidecekleri yerlere dönüştürmek suretiyle para kazanabileceklerini daha iyi kavramaya başladı. Bu amaçla, seyahat acenteleriyle, havayollarıyla, denizyollarıyla vb işbirliği yaparak bu ortaklıklardan da kazançlı çıkmaya çalıştılar. Birçok insan artık (tur rehberliği, konuk ağırlama, otel işleri, restoranlar gibi), turizm endüstrisinde ve buna bağlı işlerde çalışıyor ve geçimini sağlayabilmek için düzenli turist akınına ihtiyaç duyuyor. Bunun sonucu olarak, giderek daha fazla yer turistik özellik kazanıyor ve çok sayıda insan da buraya gidiyor ve geliyor. Böylece Paris'teki Eiffel Kulesi ya da Atina'daki Parthenon gibi eskiden beri bilinen turistik yerlere ek olarak, Auschwitz'teki gaz odaları, bir zamanlar Gulag Takımadaları'nın bir parçası olan Doğu Sibirya'daki kamplar ve Güney Afrika'daki Robben Adası Cezaevi (ırkçılık dönemindeki mahkûmların yanı sıra Nelson Mandela'nın yıllarca tutulduğu yer) gibi birçok alışılmadık yer de turistlerin gideceği yerler haline dönüştü (Urry 2007: 1152).

Mekânlardan yok-yerlere

İlginçtir ki, turizm ideal şekliyle tamamen mekânların yaratılması ve buraya gidilmesidir; ancak turistler artık daha fazla *yok-yerler*de vakit geçiriyorlar, hatta mekânların kendisi de kitle turizmi sayesinde yok-yerlere dönüştürülüyor (Auge 1995; Ritzer 2007). Mekânlar yerel olarak tasarlanmış, yerel olarak denetlenen ve ayırt edici içerik bakımından zengin yerler olarak tanımlanır (bkz. Bölüm 10). Birçok turist için ideal olarak gidilebilecek yerler işte bu mekânlardır (bunun tanımını da, en azından bunların ilk kez turistlerin gideceği yerler olarak oluşturulduğu ya da ortaya çıktığı zaman bakımından, yukarıdaki son paragrafın sonunda sözü edilen unsurlar karşılar). Tuhaftır ki, bu tür mekânlara ulaşabilmesi için turistlerin zamanlarının büyük bir kısmını *yok-yerler*de geçirmesi gerekir; bunlar da merkezi olarak tasarlanmış, merkezi olarak denetlenen, ayırt edici içerikleri bulunmayan yerlerdir. Örnekleri arasında da havaalanları, havaalanı bekleme bölgeleri, havaalanı restoranları, yolcu gemileri, gümrük bölgeleri, tur otobüs-

leri vb yer alır. Bunun da ötesinde, küresel otel zincirleri ve fast food restoranları gibi çeşitli yok-yerler giderek artan şekilde mekânları da tahakküm altına almaya başlamaktadır (ki bu durum da toplumun McDonaldlaştırılması [ve Disneyleştirilmesi] olgusunun başka bir özelliğidir; bkz. Bölüm 10). Nihayet, birçok turistik yer de zaman içinde yok-yerlere dönüştürülmektedir. İlk olarak, tasarımcılarının ve yöneticilerinin bunları yok-yerlere dönüştürmesinin sebebi daha fazla ziyaretçi çekebilmektir. İkincisi, aşırı ziyaretçi akını da bu turistik yerleri Disney World gibi kötü üne sahip bazı yok-yerlerin birçok karakteristiğini benimsemeye yöneltmektedir. Dolayısıyla birçok turist dünyada benzersiz sandığı yerlere sürüklenmekte; öte yandan günümüzün Disneyleşmiş dünyasında ayakta kalabilmek için de birçok turistik yer bir tema parkı ya da daha genelinde yok-yer özelliği edinmeye mecbur kalmaktadır.

Turizmin olumsuz etkileri

Şurası kesinlikle gerçektir ki, küresel turizm büyük bir iş alanıdır ve birçok yerel birim için de önemli bir gelir kaynağıdır. Dahası, birçok insan turizm endüstrisinin çeşitli konumlarında istihdam edilir. Turizm birçok insan için büyük bir keyif kaynağıdır ve birçoğu için de son derece eğitsel bir deneyimdir. Ne var ki turizmin de olumsuz yönleri söz konusudur.

Galapagos gibi ünlü yerlerdeki turizm, çevreye verilecek zararı asgariye indirecek şekilde titizlikle düzenleniyor; ancak böyle bir şey turizm bakımından muazzam patlamaların yaşandığı (Atina'daki Akropolis, Çin'deki Yasak Şehir ve Çin Seddi ve Türkiye İstanbul'daki Ayasofya ve çevresi gibi) dünyanın birçok başka yerinde mutlaka geçerli olmuyor.

Kamboçya'daki Angkor Wat Tapınakları'nın geçmişi dokuzuncu ve onuncu yüzyıllara dek uzanır; devam eden savaş ve baskıcı siyasi rejim yüzünden birçok turistin yıllar boyunca buraya gitmesi imkânsızdı. Ancak son yıllarda turistler buraya gruplar halinde gelmeye başladı ve sayıları gelecek yıllarda daha da artacak gibi görünüyor. 2007 yılında buraya bir milyona yakın ziyaretçinin geldiği tahmin ediliyordu, bu sayı 2006'dakinden altı kat fazlaydı ve önümüzdeki yıllarda daha da artacağı düşünülmekte. Angkor Wat, Kamboçya'nın turistleri büyük ölçekte cezbeden en büyük turistik mekânı. Buraya turistlerin gelmesine maddi açıdan feci şekilde ihtiyaç var; çünkü bu mekânların korunmasının, restorasyonunun ve burada araştırma yapılmasının maliyeti böyle karşılanıyor. Kitleler halinde gelen turistler ise tapınakları, bunlara giden taş yolları, heykelleri ve tapınaklar içindeki kabartmaları tahrip ediyor. Duvarların yanındaki kireçtaşından kabartmalar üzerine sprey boyalarla grafittiler yapılıyor. Kamboçya hükümetinin tapınakları korumak gibi bir yükümlülüğü var ancak bunu yapabilecek paraya sahip değil. Bununla çelişen bir şekilde hükümet Angkor Wat'a daha fazla turist çekebilmek için bir kampanya başlatmış durumda. Gezilerde artık ışık ve ses gösterileri de yapılıyor ve Japon turist gruplarına bu mekânlarda ay ışığında ziyafet verme hakkı dahi tanınıyor. Tahmin edilebileceği üzere, yerel bir turist ve koruma görevlisi şunları söylemiş: "Angkor artık bir nevi Disneyland haline geldi" (alıntı yapılan yer: Faiola 2007: A10).

BÖLÜM ÖZETİ

Bu bölümde göçmen kategorileri, aylaklar ve turistler düzleminde insanların küresel akıntıları inceleniyor. Aylaklar yer değiştirir; çünkü buna mecburdurlar. Anayurtlarında durumları iyi değildir ve koşullarının iyileşeceği umuduyla yer değiştirmeye zorlanırlar. Öte yandan, turistler ise kendi istedikleri için ve buna güçleri yettiği için yer değiştirir.

Mülteciler, güvenlik kaygısıyla anayurtlarından kaçmaya mecbur kalmış aylaklardır. İltica başvurusunda bulunanlar, kaçtıkları ülkede kalmayı amaçlayan mültecilerdir. İş bulmak için göç edenler ise emek göçüyle ilgilidir. Emek göçü, "itici" faktörlerin (örneğin, anayurtta istihdam imkânlarının bulunmaması gibi) yanı sıra "çekici" faktörler (başka yerlerde iş imkânlarının olması) sebebiyle de ortaya çıkar. Emek göçü esas olarak az vasıflı ya da vasıfsız işçilerin yanı sıra gittikleri ülkede marjinal bir hayat sürdüren yasadışı göçmenleri de içerir.

Diğer küresel akıntılardan farklı olarak, emek göçü hâlâ birçok kısıtlamayla karşı karşıyadır. Bu engellerden birçoğu ulus-devletin Westphalia tarzı algılanışına bağlıdır ve bununla yakından ilişkilidir. Devlet, göçü denetim altına almayı amaçlayabilir; çünkü göç işgücünün kaybedilen kısmıyla ilgilidir. Göçmen akınları yerel sakinlerle bir çatışmaya da yol açabilir. Terörizmle ilgili kaygılar da devletin nüfus akıntılarını kısıtlama yönündeki arzularını harekete geçirir.

Göç genellikle anayurttaki politik soruşturma, ekonomik çöküntü, savaş ve kıtlık gibi "itici" faktörler veya elverişli göçmen politikası, işgücü ihtiyacı ve gidilecek ülkedeki dil ve kültür benzerliği gibi "çekici" faktörler tarafından yönlendirilir. Ayrıca, göç edilecek ülke hakkındaki bilgilere kolayca erişim imkânı sağlayan küresel faktörler de önemli bir etkiye sahiptir.

Birçok ülke yasadışı göç sorunuyla yüz yüzedir. ABD, Meksika'dan ve diğer Orta Amerika devletlerinden gelen büyük bir yasadışı göçmen akınıyla karşı karşıyadır. Bu insan akıntılarını durdurmak amacıyla ABD-Meksika sınırı arasına bir duvar inşa edilmektedir. Ne var ki bunun ne derece etkili olacağı da tartışma götürür ve bunun ülkeye girmek amacıyla yasadışı göçmenlerin daha tehlikeli yollara yönelmesine yol açacağı söylenmektedir. Buna ek olarak, daha sıkı sınırlar ülkeyi terk etmek isteyebilecek diğer insanlar açısından da "içeriye kilitleyen" bir etki yaratmaktadır. Yasadışı göçle ilgili benzer kaygılar taşıyan diğer ülkeler arasında Kanada, İngiltere, İsviçre, Belçika, İsveç ve Yunanistan'ın yanı sıra Asya'daki ülkeler de yer almaktadır.

Yasadışı göçmenlere gösterilen tepkiye karşı güçlü bir argüman da ortaya konulabilir. Kuzey'de bu tür göçmenler, yerlilerin yerine getiremeyeceği işleri yapabilen daha genç bir işgücü oluşturmaktadır ve aynı zamanda, gelişmeye katkıda bulunan birer tüketici konumundadır. Ayrıca, geldikleri ülkedeki aile üyelerine para transferi yapmakta, bu şekilde onların hayatlarını iyileştirmekte, yoksulluk oranlarını düşürmekte, eğitim düzeyini yükseltmekte ve geldikleri ülkenin dış kaynaklarını da çoğaltmaktadırlar. Bankalar ise genellikle bu para transferlerini (küçük miktarlarda olduğundan) değerlendirmenin uzağında kalmaktadır. Sonuç olarak, Western Union gibi bu alanda uzmanlaşmış şirketler para havalelerinin iletilmesinde önemli bir rol üstlenmektedir.

Emek gücü akıntıları da beyin göçü açısından bazı sorunlara yol açar; başka ülkelere kendi arzuları doğrultusunda göç etmeye yatkın olanlar genellikle daha fazla zekâya ve daha gelişkin eğitim ve öğretime sahip kişiler arasından çıkıyor. Ancak, bu argümanlara karşılık olarak beyin kazancı teorisi ileri sürülüyor; buna göre de bu göçmenler sonunda kendi anayurtlarına daha iyi eğitilmiş bir halde dönüyor ve daha iyi ağlara erişim imkânına sahip oluyor.

Diaspora kavramı da giderek göçmen toplulukların tanımlanmasında kullanılıyor. Bu konuda özel olarak dikkat çeken şey, Paul Gilroy'un diasporayı ulus-aşırı bir süreç olarak kavramsallaştırması; buna göre diaspora hayali ve gerçek yerleşimlerle bir diyalog içerir. Diasporalaşma ve küreselleşme birbirine sıkı sıkıya bağlı bir hal almıştır ve küreselleşmenin genişlemesi diasporalaşmanın artışına yol açacaktır. Günümüzde, sanal diasporalar da söz konusudur ve bunlar iletişim ağlarını sürdürmek için internet gibi teknolojileri kullanmaktadır.

Aylakların durumundan farklı olarak, ulus-devletler turistlerin hareketini kolaylaştırmaktadır. Bu kategoride sadece keyif amacıyla seyahat eden insanlar değil, anayurtlarında durumları

iyi olduğu halde daha da iyi ücret ve iş için yurtdışına çıkmış kimseler de yer alır. Çokuluslu şirketlerin (ÇUŞ) ortaya çıkması ve dünyanın dört bir yanındaki eğitim sistemlerinin çakışması burada önemli bir rol oynamaktadır. Bazen, bizatihi ulus-devletler organize işçi ihracını kolaylaştırmaktadır. Ayrıca turistler, hareketleri sırasında sınırları geçerken karşılaştıkları zorluklar, vize alırken karşılaştıkları zorluklar ve gümrük görevlilerinin kötü muamelesi gibi engellerle de (göçmenlerin karşılaştığından daha az da olsa) yüz yüze gelmektedir.

Turizmi, nispeten ucuz ulaşım imkânlarının çoğalmasıyla hızla gelişmektedir. Ancak turizm yine de özellikle Kuzeyli seçkinlerle sınırlıdır. Eko-turizm, etno-turizm, macera-turizmi ve yaşam-alanı-turizmi gibi uzmanlaşmış turizm biçimleri de gelişmektedir. Çevre üzerindeki olumsuz etkilerinden ayrı olarak, turizm ayrıca turistik yerlerin de (ayırt edici içerikleriyle yerel olarak denetlenen) mekânlardan (ayırt edici içerikten yoksun, merkezi olarak denetlenen) yokyerlere dönüşmesine de yol açmaktadır.

TARTIŞMA SORULARI

1. İnsan akıntılarının çoğalması, halihazırdaki küresel çağın benzersiz özelliği midir?
2. "Yasa dışı göçmen" kavramını analiz ediniz. Bir göçmen nasıl "yasadışı" hale gelir? Bu tür bir etiketlemenin olumsuz sonuçlarını inceleyiniz.
3. Küreselleşme daha büyük ölçekte iş göçünü hızlandırmakta mıdır, engellemekte midir?
4. Küresel teknolojik akıntılar bağlamında "ulus-aşırı bir süreç olarak diaspora" kavramını inceleyiniz.
5. Bu kitapta kullanıldığı anlamıyla "turistler" kavramını inceleyiniz. "Turizm" ile "turistler" arasındaki ilişki nasıldır? "Turistler" diğer küresel akıntılara nasıl katkıda bulunur? Bunların hareketi önündeki engeller nelerdir?
6. "Beyin göçü" ile "beyin kazancı"nı kıyaslayınız. Bunlar kıyaslanabilir süreçler midir? Dünyanın farklı bölgelerinde, etkileri farklı şekilde mi dir?

İLAVE OKUMALAR

Jonathon W. Moses, *International Migration: Globalization's Last Frontier,* Londra: Zed Books, 2006.

Jana Evans Braziel, *Diaspora: An Introduction,* Maiden, MA: Blackwell, 2008.

Paul Gilroy, *The Black Atlantic: Modernity and Double-Consciousness,* Cambridge: Harvard University Press, 1993.

Uri Ram, *The Globalization of Israel,* New York: Routledge, 2008.

Annalee Saxenian, *The New Argonauts: Regional Advantage in a Global Economy,* Cambridge, MA: Harvard University Press, 2006.

Chris Rojek ve John Urry (Der.), *Touring Cultures: Transformations of Travel and Theory,* Londra: Routledge, 1997.

John Urry, *The Tourist Gaze,* 2. Baskı, Londra: Sage, 2002 [*Turist Bakışı*, Çev. E. Tataroğlu ve İ. Yıldız, Bilgesu Yay., 2009].

Dean McCannell, *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class,* 2. Baskı, New York: Schocken, 1989.

NOT

1. Göç hakkında iyi bir çevrimiçi bilgi kaynağı, "Migration Information Source"; www.migrationinformation.org.
2. Şunu da akılda tutmak lazım ki, başka türden küresel insan akıntıları da söz konusudur (örneğin, hac için yapılan seyahatler ki, bunların en ünlüsü Mekke'ye yapılanlardır); ancak burada bunları ele almayacağız; bkz. Boisvert (2007: 967-70).
3. Diğer türleri aslında turistler olarak ele almak lazım; bunlar da başka ülkelerde iş bulmuş olduğundan ya da çalışma veya okuma imkânı bulmak amacıyla göç etmiş olan *kurumsal göçmenleri* (vasıflı ve profesyonel işçiler ve öğrenciler); *aile birleştirmesi göçü*; *hayat-tarzı göçü* gibi kategorileri içerir. Bu sonuncusu, oldukça küçük çapta gerçekleşen bir göç çeşididir; insanlar buralara daha iyi bir iklime, daha masrafsız bir yaşama sahip olduğunu düşündükleri için gider; ayrıca bu tür yerleri kültürel bakımdan daha cazip, daha iyi yatırım imkânları sunan, vergilerin düşük olduğu yerler olarak değerlendirirler.
4. Bu kavramlar, kendi yurtlarında maruz kaldıkları çeşitli tehlike ve tehditlerden dolayı başka bir ülkede korunmayı talep edenleri tanımlamak amacıyla genellikle birbirlerinin yerine kullanılıyor. İltica başvurusunda bulunanlar hakkında, bkz. Richmond (2007: 67-71).
5. Mülteciler (ve iltica başvurusu yapanlar), yine mültecilerin de karşı karşıya kaldıklarına benzer sorunlar yaşamış olan yerlerinden edilmiş şahıslardan ("ülke içinde yerleri değiştirilmiş insanlar") farklıdır; çünkü bunlar yer değiştirdiklerinde de yine doğdukları ya da yaşadıkları ulus-devlet sınırları içinde kalmaktadır; bkz. Wilkinson (2006: 4-19).
6. Biz. yahoo. com/ap/070104/Britain_immigration_debate.html?.v=4; retrieved 1/04/07.
7. Efsaneye göre, Kral Canute (takriben MS 1000 yılında yaşamıştır) tahtını deniz kenarına kurmuş ve kabarmakta olan denizin geri çekilmesini istemiştir.
8. (*Economist* 2008: Ocak 3 ["Of Bedsheet's and Bison Grass Vodka"]); göçmenlere tabi olmanın şaşırtıcı bir örneği olarak, Birleşik Arap Emirlikleri'nde nüfusun yüzde 85'ini yabancılar oluşturmaktadır.
9. Para havaleleri ayrıca, çok daha gayri resmi yollardan da yapılmaktadır; bkz. Pieke, Van Hear ve Lindley (2007: 348-66).
10. www.sfgate.com/cgi-bin/article.cgi?f=/c/a/2006/07/16/BUGCVJU7GC1.DTL; 2 Kasım 2006 tarihinde yeniden düzenlendi.
11. Butler (2001: 189-219). Ayrıca bkz. Fludernik (2003:xii).
12. Safran (1991); başka irdelemeler için bkz. Cohen (1999).
13. Safran (1991); başka irdelemeler için bkz. Cohen (1999).
14. Aslında "Goodbye Deutschland" ["Elveda Almanya"] adlı popüler bir televizyon programı da vardır; bkz. Landler (2007a: A10).

BÖLÜM

12

KÜRESEL ÇEVRESEL AKINTILAR

AKIŞKANLIKLAR, AKINTILAR VE YAPILAR

Ulus-Devletler Arasındaki Farklılıklar

Çöküş

Önde Gelen Çevre Sorunları

- Doğal Yaşam Alanlarının Tahribatı
- Balıkların ve Balinaların Azalması
- Biyolojik Çeşitlilikte Azalma
- Elverişli Tarım Alanlarında Azalma
- Fosil Yakıt Kaynaklarına Erişimin Giderek Zorlaşması
- Tatlı Su Miktarında Azalma
- Zehirli Kimyasallar
- Yabancı Türler
- Sera Gazları ve Küresel Isınma
- Nüfus Artışı
- Tehlikeli Atıkların Küresel Akıntısı
- *Haşerelerin Küresel Düzlemde Yayılması*

Küresel Tepkiler

- Sürdürülebilir Kalkınma
- İklim Değişikliğiyle Baş Etmek
- Karbon Vergisi
- Karbon Nötr
- Alternatif Yakıtlar ve Enerji Kaynakları
- Teknolojik Bir Çözüm Mü?
- Ekonomik Sorunlar
- Çevreciliğe Muhalefet

Bölüm Özeti

Bu bölümde ve sonraki bölümde, "olumsuz küresel akıntılar" denilebilecek şeyleri ele alacağız. Birinci Bölüm'de de gördüğümüz gibi, akıntılar tezi büyük ölçüde Zygmunt Bauman'a ve onun akışkan topluma ilişkin düşüncelerine ait (elbette bu konuda aralarında Arjun Appadurai'nin de bulunduğu başka çalışmalar da önemli [Bölüm 8]). Buradaki analiz "olumsuz küreselleşme"ye ilişkin görüşleri nedeniyle Bauman'dan (2006: 96) biraz daha fazla etkilenmiştir. Bu tezi de bir sonraki bölümle daha yakından ilişkili olduğu için orada ele aldık. Bauman, çevresel sorunları olumsuz küreselleşme başlığı altında tartışmaz, yine de olumsuz çevresel akıntıların, olumsuz küreselleşmenin belli ölçüde en olumsuz nitelikleri arasında yer aldığı da gayet açıktır.[1]

Küreselleşme incelemelerinde çok uzun süredir devam eden ve önem taşıyan meselelerden biri, küreselleşmenin çevreyle olan ilişkisidir (Stevis 2005: 323-33). Çevre, yapısal olarak ve her zaman küresel olmuştur. Yani hepimiz atmosferi paylaşırız, güneş hepimizi ısıtır ve okyanuslarla birbirimize bağlanırız (Yearley 2007: 239-53). Dahası, çevreyle ilişkili olan pek çok şeyin dünya üzerindeki (hava durumu örüntüleri gibi) akıntılara, en azından bunların büyük bir bölümüne etkisi vardır.

Buna rağmen, küreselleşme hakkındaki ilk düşünceler çevreyi göz ardı eder ya da en azından onun önemini küçümser gibidir. Nükleer denemelerin sonuçları ve asit yağmurlarının çevresel etkileri hakkında önceleri de bazı kaygılar dile getirilmişti (Munton ve Wilkening 2007: 7-9). Ancak, 1980'lerde ve 1990'larda çevre hareketleri (Rootes 1999) büyük bir gelişme kaydetti ve çok sayıda önemli sorun, özellikle ozon tabakasının delinmesi (Liftin 2007: 927-30) ve küresel iklim değişikliği, çevre olgusunu küresel bir konu ve sorun olarak ön plana çıkardı.

Bu iki sorun ve diğerleri söz konusu olduğunda, dünya çapında bu tür sorunların ortaya çıkmasında önemli role sahip birçok şeyin olduğu aşikârdır ve dünyadaki hemen herkes bunların olumsuz sonuçlarından etkilenecektir. Bu bağlamda, bunların hepsi nitelik olarak küreseldir.

Öte yandan çevresel sorunların küresel sorunlar olduğu düşüncesi tartışma götürmese de, bu düşünceye çeşitli açılardan karşı çıkmak mümkün:

- En acil küresel çevre sorunları söz konusu olduğunda, dünyanın her yöresinin ya da herkesin aynı ölçüde sorumlu olduğu söylenemez. Son derece âşikardır ki, bu durumdan en çok gelişmiş ülkeleri sorumlu tutabiliriz.
- Bu tür sorunlar, dünyanın her bölgesini ve herkesi *aynı şekilde* etkilemez ve etkilemeyecektir. Sözgelimi, küresel ısınmanın sonucu olarak deniz seviyesinin yükselmesi en fazla deniz kenarlarında ya da adalarda yaşayanları etkileyecektir (bu konuyu aşağıda ele alacağız). Bu bölgeler ayrıca kasırgaların sayısındaki ciddi artıştan da en fazla etkilenecek olanlardır. Hortumların da giderek artacağı tahmin ediliyor; gerçi bunların farklı coğrafi bölgeleri[2] etkilemesi söz konusu (örneğin, Amerika kıyılarından çok Ortabatı bölgesi[3]). Başka bir örnek vermek gerekirse, Kuzey'de yaşayanlar küresel ısınmanın yol açacağı felaketlerden kaçınma ya da başa çıkma yollarını bulma konusunda daha şanslı ve donanımlı. Öte yandan, Güney'de yaşayanlar bu sorunlar karşısında son derece savunmasız kalacak; üstelik (evlerini satıp daha az tehdidin bulunduğu bölgelere geçmek gibi) pek fazla seçenekleri de olmayacak. Dolayısıyla, bu insanlar çeşitli türden çevresel sorunlar karşısında daha fazla mağdur olacak.
- Bu sorunlara atfedilen önem ve bunlardan kaynaklanan tehlikeler bakımından da küresel farklılıklar söz konusu. Sözgelimi, gelişmiş Kuzey küresel ısınmayla çok yakından ilgileniyor; Güney'dekilerin çoğu ise kendilerinin (sıtma, HIV, açlık ve kötü beslenme gibi) çok daha yıkıcı sorunlarla karşı karşıya olduğuna inanıyor ve bu yüzden küresel ısınmayı daha sonra ele alınması mümkün olan uzak bir sorun olarak görüyor.

- Dünyanın diğer yerlerindeki birçok insanın gözünde, Kuzey'dekilerin ağırlık verdiklerine kıyasla daha farklı küresel çevre sorunları önem kazanıyor (örneğin, içme suyu temin etme imkânının azalması, gerçi göreceğimiz gibi bu aynı zamanda Kuzey için de büyüyen bir sorun haline geliyor).
- Çevre sorunlarının esas kaynakları, diyelim ki imalat sanayinin (kirlilik yaratan unsurlarıyla birlikte), diyelim ki ABD'den Çin'e kaymasıyla birlikte yer değiştiriyor.

5. Bölüm'de neo-liberalizmi ve bunun aynı zamanda ekonominin ticaret gibi çeşitli görünümlerine nasıl uygulandığını ayrıntılı olarak tartışmıştık. Neo-liberal perspektifte günümüz serbest ticareti, ekonomik küreselleşmenin esasını oluşturmaktadır ve bu da genellikle çevre düşmanı olarak değerlendirilir. Birincisi, serbest bir ticaret politikası imalat sanayinin yaygınlaşmasına ve bu da kirliliğe yol açar. İkincisi, çevrecilerin sanayi kirliliğini sınırlamak için harcadığı çabaların serbest ticaretin önünde engel teşkil ettiği ve bunlara karşı çıkılması gerektiği gibi bir görüş de söz konusudur. Kirliliği azaltacak çabalar ise hayata geçirilir geçirilmez sulandırılıyor ve elverdiğinde tasfiye ediliyor. Aslında çevrecilerin, neo-liberallerin savundukları-na karşılık karşısında önerdikleri, alternatif bir küreselleşme modelidir (Antonio 2007: 67-83; Harvey 2005). Çevrecilere göre, çevresel sorunlar sadece küresel niteliğe sahip olmakla kalmaz, bunların aynı zamanda ekonomik mülahazaların da üstünde bir önceliğe sahip olmaları gerekir. Bu öncelikler ise neo-liberaller, özellikle ekonomistler ve kapitalistler tarafından açıkça tersine çevrilir.

Ekolojik modernleşme teorisi: Çevre üzerindeki olumsuz etkilerin azalmasıyla el ele giden ekonomik ve teknolojik gelişme.

Çevreci ve neo-liberal ekonomik paradigmalar birbirine bütünüyle karşıttır; ancak bu ikisini bütünleştirecek modeller yaratmak için de çaba sarf ediliyor. Bunun örneklerinden birisi **ekolojik modernleşme teorisi,** Yearley 2007: 239-53); bu teoride neo-liberal ekonomistlerin savunduğu ekonomik ve teknolojik gelişmenin, çevrecilerin asıl kaygı duyduğu, çevre üzerindeki olumsuz etkilerin azaltılmasıyla el ele sürdürülebileceği iddia ediliyor. Kokusu az boyalar ve çevre üzerinde daha az tahrip gücü olan tarım ilaçları bu tür örnekler arasında yer alır. Ekolojik modernleşme teorisinin temelinde ise şu yatar: Ulus-devletler ve diğer oluşumlar neo-liberal ekonomik kalkınmaya köle misali tabi olmayan, çevrenin korunmasına ve geliştirilmesine daha duyarlı politikalara yönelmeli ve bu doğrultuda, baskı oluşturacak çevreci hükümet dışı örgütlenmeler (NGO'lar) öne çıkmalı. Başka bir deyişle, küreselleşmenin ekolojik bakımdan (ve başka birçok bakımdan) "aşağı doğru yarış" (bkz. Bölüm 8) şeklinde gerçekleşmesi gerekmez; bu sürecin hepimiz açısından önem taşıyan ve hepimizin de büyük değer verdiği (ya da en azından değer vermesi gerektiği) başka pek çok şey gibi çevreyi de koruyan ve geliştiren bir süreç olması gerekir.

ULUS-DEVLETLER ARASINDAKİ FARKLILIKLAR

Dünyanın birçok ülkesi, 149'u, 2006 yılında hava kirliliği, sera gazı salınımı, temizlik, tarım politikaları vb çevresel performansları bakımından tasnif edildi. Çevre dostu olarak ilk sıralarda yer alan ülkeler arasında İsviçre, İsveç, Norveç, Finlandiya, Avusturya, Fransa, Letonya, Kosta Rika, Kolombiya ve Yeni Zelanda vardı. ABD ise otuz dokuzuncu sıradaydı.

Bu değerlendirmede, iklim değişikliğine öncekilere kıyasla daha fazla dikkat çekilmişti. Burada da hidroelektrik santralleri ve otomobil ile kamyonların kullanım ihtiyacını azaltan yaygın

tren sistemi sayesinde İsviçre listenin en tepesindeydi. ABD ise küresel ısınmada payı olan (karbondioksit gibi) sera gazı salınımında zayıf bir performans gösteriyordu (dünyadaki bu türden salınımın tamamında ABD yüzde 25'lik bir pay sahibidir); günbegün sanayisi güçlenen Çin ve Hindistan ABD'nin de altında yer alırken, bu tür salınımlar söz konusu olduğunda 25 ülke arasında en kötüleri olarak gösteriliyordu (Barringer 2008: A8).

ÇÖKÜŞ

Jared Diamond, *Collapse** başlıklı popüler bir kitap kaleme aldı; bu kitap toplumsal çöküşle ve bu çöküşteki çevresel faktörlerle ilgili (2006). Kitabında, geçmişte bütün uygarlıklar olmasa da en azından bazılarının çevresel nedenlerden ötürü bir çöküş yaşadığı sonucuna ulaşıyor. Çevresel nedenlere bağlı çöküşteki faktörlerden birisi, insanların kendi çevrelerine verdikleri düşmanca zararın niteliği ve derecesidir. Bu zarar, kısmen insanların ne yaptıklarına ve kısmen de çevrenin sahip olduğu (kendisini onarma kapasitesi gibi) kırılganlık ve esneklik düzeyine bağlı. Zararın derecesini etkileyen bir başka faktör de bu çevresel sorunlara farklı toplumların tepki gösterme tarzıdır. Sözgelimi, tarihsel olarak makul orman işletmesi politikası ve prosedürü geliştirmiş olan (Yeni Gine'nin dağlık bölgelerindeki gibi) toplumlar ayakta kalmayı sürdürürken, bunu başaramamış (Paskalya Adası gibi) olanlar çöküp gider.

Artık toplumların, geçmişte olduğu üzere, diğerlerinden soyutlanmış halde (Paskalya Adası örneğinde olduğu gibi) çökmesinin mümkün olmaması küresel çağa özgü bir şeydir. Bir yandan küreselleşme sayesinde, tehlike kapıya dayanmadan çok önce dünyadaki başka yerlerin bunlara karşı uyarılması iyimserlik gerekçesi olarak görülebilir. Dolayısıyla dünyanın başka yerlerinde yaşayanlar, sorun karşısında savunmaya geçebilecek ya da bunu azaltabilecek ve kendi toplumlarının çöküntüye uğramasını önleyebilecektir. Diğer yandan, küresel düzlemdeki karşılıklı bağlantılılık durumu, dünyanın bir bölümündeki ekolojik sorunların diğer bölümleri ve belki tüm gezegeni etkilemekte olduğu anlamına gelir. Fosil yakıtların (özellikle petrolün) ABD tarafından engellenmemiş kullanımı, yerkürenin büyük bölümünü tehdit eden küresel ısınmada muazzam bir role sahiptir. Benzer şekilde, Çin'in ekonomik bir süper güç olarak yükselmesi, küresel ısınmada ilk sırada yer alan ABD'nin kısa sürede önüne geçeceği ve dolayısıyla dünya ekolojisi için bir tehdide dönüşeceği anlamına gelir. Sorunun niteliği, küresel çağda çöküş dahil, çok önemli ekolojik sorunların tek bir yerle sınırlanmasını imkânsız kılmaktadır.

ÖNDE GELEN ÇEVRE SORUNLARI

Diamond, günümüzün önde gelen çevre sorunlarını sıralamakla iyi bir iş yapmıştır. Bunların hepsi olmasa da çoğu, dünyanın her yanında akış halinde olmaları ve bu akıntılar önünde pek az engel bulunması anlamında küresel bir nitelik taşır. Diamond'un listesi, bazı eklemelerle birlikte, bu bölümün bu kısmındaki tartışmanın yönünü belirliyor.

DOĞAL YAŞAM ALANLARININ TAHRİBATI

Diamond'a göre, bu durum "ormanlar, sulak alanlar, mercan kayaları, okyanus dipleri" gibi doğal yaşam alanlarının tahrip olması ya da insan habitatlarına dönüştürülmesiyle ilgi-

* *Çöküş-Medeniyetler Nasıl Ayakta Kalır ya da Yıkılır?* Çev. Elif Kıral, Timaş Yayınları, 2006.

lidir (Diamond 2006: 487). Aslında ormansızlaştırma, Diamond'un analiz ettiği, geçmiş toplumların çöküşlerindeki belki de en önemli faktördür. Günümüzde, dünyada en dikkat çeken ormansızlaştırma Amazon Yağmur Ormanları'nda (genellikle Brezilya'da) meydana gelmektedir (*Economist* 2008: Haziran 5); ancak dünyanın diğer bölgeleri de ormanlarını kaybediyor ya da onları tahrip ediyor. Amazon Ormanları, bu alanın (çiftlikler oluşturulması ve çiftlik hayvanlarını otlatmak amacıyla yer açılması için) "geliştirilmesi" ve insanlar için daha fazla yerleşim yeri kurulması uğruna yok edilmektedir. Günümüzde Brezilya'yı farklı kılan husus, sahip olduğu ormanlar öylesine büyük ve bunların küresel ekolojide oynadığı rol o kadar muazzam ki, bu ormanların tahribatının dünya çapında olumsuz sonuçlar doğuracak nitelikler taşımasıdır. Sözgelimi, bütün bu kesilmiş ağaçların yakılması sonucunda, küresel ısınmaya yol açan, dünyayı çepeçevre saran büyük miktarlarda karbondioksit ortaya çıkar. Ormanların yok edilmesi, insanlar için kereste ve buna benzer hammaddelerin azalması gibi başka sorunların ortaya çıkmasına da yol açar. Bu durum, özellikle ormansızlaştırılan alanlarda süregelen çok önemli başka bir sorunu da beraberinde getirir; çünkü ormanlar "su havzalarımızın ve toprağın erozyona karşı korunması, yeryüzüne düşen yağmurun önemli bir kısmına sebep olan su döngüsündeki asli aşamaları oluşturmak gibi yararlar barındıran ekosistemi sağlar ve dünyadaki birçok bitki ve hayvan türüne de habitat oluşturur" (Diamond 2006: 487). Başka doğal yaşam alanlarının (sulak araziler, mercan adaları, okyanus dipleri) azalması ve yok olması da yeryüzündeki hayat üzerinde birçok olumsuz etkiye neden olur. Sözgelimi, (örneğin, tarımdan gelen atık sular nedeniyle) mercan adalarının azalması, buralarda ve çevrelerinde varolan deniz hayatını olumsuz yönde etkiler.

BALIKLARIN VE BALİNALARIN AZALMASI

İnsanların tükettiği proteinin büyük bir kısmı, balık ve bir ölçüde de kabuklu deniz hayvanlarından gelir. Ancak, birçok balıkçılık bölgesi (örneğin Akdeniz) gerilemektedir ya da çökmüş haldedir. Yeterli deniz mahsulü olmayınca da birçok insan protein alabilmek için et yeme ihtiyacı duyacaktır; ne var ki çiftlik hayvanları daha büyük bir maliyetle yetiştirilmekte ve çevre için daha büyük zarar teşkil etmektedir. Su ürünleri yetiştiriciliği de doğal balıkçılık bölgelerinin yerine konabilecek uygun bir seçenek değildir; çünkü bu da beraberinde ekolojik ve benzeri sorunları getirir (Goldburg 2008: 183-94).

Okyanus balıkçılığı

Dünya okyanuslarındaki deniz hayatı, aşırı avlanma nedeniyle büyük ölçüde azalmaktadır. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün verilerine göre, dünyanın en önemli balık alanlarının yüzde 69'u "tamamen yok edilmiş" ya da "aşırı kullanılmış"tır (Khatchadourian 2007: 69). Yirmi birinci yüzyıl başındaki bir araştırmada, endüstriyel balıkçılıkta, kılıçbalığı, tonbalığı ve Atlantik kılıçbalığı gibi yırtıcı balıklarda yüzde 90 bir azalmanın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 2007 yılında, yüzden fazla bilim insanı DTÖ'ye gönderdiği mektupta, balıkçılık sektörüne yapılan mali yardımlar azaltılmadığı takdirde "okyanuslarda yarattığımız tahribatın sonuçlarının sürekli hale gelmesi için sadece birkaç on yıl kaldığını" belirtmişlerdir (alıntı yapılan yer: Khatchadourian 2007: 69).

Denizdeki yaşamın yok edilişinde en önemli suçortağı, endüstriyel balıkçılıktır. Denizdeki canlı miktarı azaldıkça, bu durum artan ölçüde endüstrileşme ve yoğunlaşma teknikleriyle te-

lafi edilmeye çalışılır. 1992 yılına dek salma balık ağları kullanılmaktaydı; ancak açık denizlerde kullanılmaları BM tarafından yasaklandı. Bunlar "tek parça uzun ağlardı ve uzunlukları yirmi beş mil kadar olabiliyordu... Seksenli yıllarda bunların kullanımı tavan yapmıştı ve belirli bir günde baştan sona ölçüldüğünde dünyayı çepeçevre saracak uzunlukta, salınmış ağlardan söz etmek mümkündü" (Khatchadourian 2007: 68). Açıkçası, "böyle bir teknoloji sayesinde çok sayıda deniz canlısı yakalamak mümkün; bazılarını isteyerek bazılarını istemeyerek... İstemeden ağa takılanlar ise tekrar gelişigüzel denize bırakılıyor." Deniz dibinde yapılan trol avcılığı da sürüyor ve bu "büyük ölçüde okyanus zemininin yiyecek bulmak için taranması anlamına geliyor." Bu durum sadece aşırı balık avlanmasına yol açmakla kalmıyor, ayrıca bu süreçte karmaşık ekosistemleri de tahrip ediyor (Khatchadourian 2007: 68). Çaparilerle binlerce olta iğnesi aynı anda kullanılabiliyor. Bunlarla avlanırken de birçok istenmeyen balık oltaya takılıyor ve tekrar denize atılıyor. Aslında, Amerikan sularında yakalanan balıkların yüzde 20'sini –demek ki bir milyon tonun üzerinde– bu şekilde yakalanıp tekrar denize atılan balıklar oluşturuyor. Bu türden avlanmaların en kötü örneklerinden birisi, Meksiko Körfezi'nde trolle karides toplanırken ortaya çıkıyor. Bu yöntemle yakalanan balıkların yüzde 80'i tekrar denize atılıyor. Dahası, çok sayıda deniz bitkisi ve mercan da trollere takılarak köklerinden sökülüyor ve tahrip ediliyor.

Balina avcılığı

Balina, dünyadaki tabiat harikalarından birisidir. Bu da diğer birçok şey gibi pek çok şeyin tehdidi altında ve sonuçta yok olup gidecek; buna sebep de özellikle küresel düzlemde gerçekleşen insan eylemleridir. Bu duruma tepki olarak 1946 yılında, küresel balina nüfusunu ve bunların habitatlarını ele almak üzere bir Uluslararası Balinacılık Komisyonu (UBK) kuruldu. Ne var ki Komisyon pek etkili olamadı ve 1970'ler itibariyle çeşitli balina türleri neredeyse yok olma noktasına geldi. 1980'lerin başında UBK ticari balina avcılığı konusunda hiç olmazsa kısmi yasaklar getirebildi; ancak (Norveç ve özellikle Japonya gibi) önemli ölçüde balina avcılığı yapan çeşitli ülkeler bu yasakları kabul etmeyi reddetti ve balina avlamayı sürdürdü. Endüstriyel balık avcılığı teknolojisini kullanmak suretiyle Japonlar, 2005 kışında binden fazla balina öldürdü (Norveçlilerin yakaladıklarının yaklaşık iki misli kadar). Japonların balina avcılığı, araştırma amaçlı gerçekleşiyor ve bu da hükümetin desteklediği bir kuruluş olan Memeli Deniz Hayvanları Araştırma Enstitüsü'nün himayesinde sürdürülüyor. Öte yandan, bu kuruluşun gerçekleştirdiği sadece birkaç araştırma söz konusu ve bu süreçte yakalanan balinalar büyük oranda piyasaya veriliyor ve Japon tüketicilerin yemek tabaklarına gidiyor. UBK'nin de bu işlere göz yumması ve kayıtsız kalmasıyla birlikte balina avcılığı devam ediyor (Khatchadourian 2007: 56-72).

BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİKTE AZALMA

Hayvanlar, bitkiler vb açısından biyolojik çeşitlilikte bir azalma söz konusu. Bu kayıplardan bazıları yiyeceklerle ilgili ve bunların kaybı da besin tedarikini olumsuz yönde etkiliyor. Besin kategorisinde yer almasalar da birçok türün azalması daha büyük ölçekteki ekoloji üzerinde her türden etkiye yol açıyor ve bunların ortadan kalkması inanılmaz olumsuz sonuçlar yaratabiliyor. Aslında Diamond'un incelediği bazı toplumlar, özellikle Paskalya ve Hendersen Adası'ndakiler, belirli türlerin yok oluşundan olumsuz yönde etkilenmiş olanlar.

ELVERİŞLİ TARIM ALANLARINDA AZALMA

Tarım alanı toprağı, su ve rüzgâr nedeniyle uğradığı erozyonla sürüklenip gidiyor. Toprakla ilgili diğer sorunlar arasında artan tuzluluk oranı, toprak verimliliğinde azalma ve toprağın asitleşmesi/alkalizasyonu yer alıyor. Elverişli tarım alanları, küresel nüfus ve bu nüfusun tarım ürünlerine ihtiyacı arttıkça da azalıyor.

FOSİL YAKIT KAYNAKLARINA ERİŞİMİN GİDEREK ZORLAŞMASI

Nispeten kolayca elde edilebilen fosil yakıtların (petrol, kömür) kaynakları hızla tüketiliyor. Daha fazlasını temin etmek ise "yerin daha fazla altında, daha kirli ve materyalin çıkarılmasının giderek daha masraflı olduğu bir süreç ya da daha fazla çevresel maliyet getirecek" rezervlere ulaşılması demek (Diamond 2006:490). Fosil yakıtların dolaşımı giderek sorunlu bir hale gelecek ve bu dolaşımı azaltmanın önüne giderek daha fazla engel dikilecek (örneğin petrol üreten ülkeler, ürettikleri petrolün giderek daha büyük kısmını kendilerine ayırmaya başlayacak).

TATLI SU MİKTARINDA AZALMA

Su, giderek önem kazanan küresel bir sorun haline geliyor ya da farklı sorunların ortaya çıkmasına yol açıyor (Conca 2006). Bu yöndeki endişeler arasında su kirliliği (bunun sonuçlarından birisi de sudan kaynaklanan hastalıklar), seller (özellikle küresel ısınmanın bir sonucu olarak), suyun giderek zor bulunması, su (içmek için) ile su sayesinde yetiştirilen tahıllar (gıda) arasında tercih yapma ihtiyacı (Martin 2008: Al, A8) ve en azından bazı bölgelerde su dolaşımının yavaşlaması ya da tamamen durması ihtimali yer alıyor. Bu son endişe konusu, toprak ve bitki örtüsünün kötüleşme ve bozulmasının bir sonucu olarak "çölleşme" (Glantz 1977) ya da su kaynaklarındaki azalmayla ilgili bir sorun. Aslında, su kaynaklarındaki azalma yüzünden, bir zamanlar kamusal bir mal olarak görülen su, bazı yerlerde içilebilir su miktarı azaldıkça ve bazı durumlarda da tükendikçe, değerli ve özelleştirilmiş bir meta olarak görülüyor. (Mevcut suyun çoğu –muhtemelen sulama için kullanılan suyun üçte ikisi, şehir içme suyunun da yarısı kadarı– başka şeylerin yanı sıra çatlak borular yüzünden kaybediliyor.) Suyla ilgili çeşitli sorunlara dair girişimlerde bulunan toplumsal hareketlerin eylemlerinde de bir artış söz konusu oluyor.

Genellikle suyun bol miktarda olduğunu ve ona kolay erişildiğini düşünürüz; oysa "1.3 milyar insan halihazırda sağlıklı içme suyu imkânından yoksun; 2.6 milyarı aşkın insan da gerekli hijyen koşullarından yoksun, bir hayli risk taşıyan yerel su imkânlarını kullanıyor" (Conca 2007: 1245-50). Yeryüzünün en yoksul alanları (büyük ölçüde Güney) ve bu bölgelerdeki en yoksul insanlar, özellikle çocuklar ve kadınlar, suyla ilgili sorunlarla fazlasıyla yüz yüze kalıyor. Dünya nüfusunun yarısına yakın kısmının 2030'lar itibariyle su güvenliği sorunuyla karşı karşıya kalma ihtimali bir yana, görünen o ki mevcut sorun önümüzdeki yıllarda daha da büyüyecek.

Tatlı su ekosistemleri (nehirler, göller, sulak araziler vb), "sellerin denetim altına alınması, su kaynaklarının filtrelenmesi, kirleticilerin arındırılması, çökeltilerin ve önemli besin tuzlarının çevrime tabi tutulması ve biyolojik çeşitlilik için zengin kaynakların sağlanması dahil" sundukları benzersiz hizmetlerle birlikte (barajlardan, kirlenmeden vb kaynaklanan) artan bir baskı altındadır (Conca 2007: 1246).

Kendini daha az belli eden bir su sorunu da, özellikle tarımsal ve endüstriyel ürünlerin uluslararası ticaretiyle ilişkilidir. Sözgelimi, Japonlar ABD'de üretilen (ve yoğun su kullanılarak yetiştirilen) tahıl, satın aldıklarında, Amerikan'ın su kaynakları üzerinde bir baskı yaratılmış olur. Başka bir deyişle, Japon tüketiciler (bir örnek vermek gerekirse) "Kuzey Amerika'nın nehirlerinin boşaltılmasına ve yeraltı su kaynaklarının bozulmasına" yol açmış demektir (Hoekstra ve Chapagain 2008: 1). Bunun farkında olmaksızın dünyanın dört bir yanındaki insanlar dünyanın başka yerlerindeki suyu ("sanal suyu") kullanmaktadır. Neyi kullanmakta (ya da suiistimal etmekte) olduklarının farkına varmadıkları sürece, bu konuda ellerinden ne gelir ki?

Dünyanın yarısında tüketilen kadar mal üretebilmek için şaşırtıcı miktarda su kullanılabiliyor. Sözgelimi, bir tahmine göre, bir bardak kahveye yetecek kahve tanesi üretilmesi için 140 litre kadar yağmur suyu gerekiyor! Dünyanın her tarafında gündelik olarak tüketilen suyu bir tarafa bırakın, sadece kahve içmek suretiyle tüketilen su miktarını hesaplasak bile, "sanal su" tüketimiyle yaratılan su sorunun boyutlarını görmemiz mümkün olabilir (Hoekstra ve Chapagain 2008: 7).

Küresel iklim değişikliği dünyanın bazı bölgelerinde yağışı artıracak ancak başka bölgeleri de giderek kuraklaşacak (genel bir kural olarak halihazırda yağışlı olan bölgeler giderek daha fazla yağış olacak, halihazırda kurak olan bölgeler de adeta kavrulacak; hem seller hem de kuraklık artacak) ve kuraklık söz konusu olduğunda ise su bulma konusunda giderek daha çaresiz kalacağız ve maliyet de artacak (örneğin, yeraltı sularına erişebilmek için daha derin kuyular açmak gerekecek) (Struck 2007b: A8). Giderek daha kurak hale gelmeye yatkın bölgeler arasında Güney Avrupa, Ortadoğu, Güney Avustralya, Patagonya ve Güneybatı ABD yer alıyor (uzun dönemli kuraklıkla ve su kaynaklarındaki hızlı azalmayla baş edebilmek amacıyla, 2008 Mayıs ayında gemilerle büyük miktarlarda su getiren dünyanın ilk büyük şehri Barselona oldu). Amerika'nın güneybatısında kum fırtınaları çıkacağına ve bunun sonucunda kitlesel göçlerin olacağına dair tahminler var. Benzer bir durum, potansiyel açıdan, daha feci sonuçlarıyla Meksika için de öngörülüyor; buradaki benzer koşullar Meksika şehirlerine kitlesel göçlere yol açacak ve bunun da ötesinde ABD'ye dönük yasadışı göçler artacak. Böyle bir artış, halihazırda Meksika'dan ABD'ye yasal, özellikle de yasadışı göçlerin sonucu yaşanan düşmanlıkların artması ve çok daha büyük sorunların ortaya çıkması tehlikesini de taşıyor. Daha genel ifadeyle söylersek, dünyada *iklim mültecileri* olarak adlandırabileceğimiz tamamen yeni bir insan grubunun ortaya çıkışına tanıklık edeceğiz gibi görünüyor.

Suyla ilişkili bir başka sorun da, dünyadaki pek çok insan için içme suyu dolaşımında önemli bir kaynak olan buzul dağlarının tepelerinde küresel ısınmadan dolayı meydana gelen erimedir. Bu buzullar eridikçe ve kendilerini bütünüyle yenilemedikçe, yaşayabilmek için suya ihtiyaç duyanlara giderek daha az su üretmiş olacak. Bundan etkilenen toplumlar da iklim mültecileri haline gelecek ve halen su zengini olan bölgelere gitmek istediklerinde de burada yaşayanlarla çatışma içine girecekler. Dahası, dünyadaki çeşitli bölgeler ve ülkeler halihazırda ortak ya da tartışmalı su kaynakları üzerinde çekişiyor (aynı şekilde, belli bir ülke içindeki farklı bölgeler arasında da çekişme yaşanıyor; örneğin ABD'de Georgia ile Florida arasında ve ABD'nin güneybatısındaki eyaletler arasında). Önümüzdeki dönemde, kendi su kaynaklarını muhafaza etmek ve bunların komşu bölgelere akışını engellemek isteyen bölgelerin daha fazla engel yaratmasına da tanıklık edeceğiz. Gelecekte su nedeniyle, muhtemelen ulusal ve küresel savaşlara yol açabilecek gerilimler de artacak.

Şişe suyu paradoksu

Birçok yerde içme suyu azalıyor ve bazı durumlarda yok olmaya yüz tutuyorken, öte yandan su giderek önemli bir küresel meta haline de geliyor. Aynı zamanda, şişelenmiş suyun küresel düzlemde dağıtımında ve satışında da muazzam bir artış söz konusu; şişe suyu nispeten yüksek fiyatlarla satılan küresel bir meta haline geldi. Ne var ki elverişli su kaynaklarındaki azalmanın sonucu olarak böyle bir şeye en fazla ihtiyaç duyan dünyanın en yoksul insanları için şişe suyu bir hayli pahalı. Şişe suyu satışları hâlâ, bedava temin edebilecekleri içme suyunun fazla olduğu ve dünyanın nispeten daha zengin bölgelerinde öne çıkıyor. Ancak ellerinin altındaki ucuz suyu kullanmak yerine, özellikle Kuzey'de, giderek daha fazla insan şişe suyu satın almayı tercih ediyor; bu sular da bazen uzak bölgelerden gemilerle taşınıyor ve yüklü bir maliyete, çevre üzerinde de olumsuz etkilere yol açıyor. Örneğin, bu şişe sularını taşıyan uçakların ve gemilerin kullandığı büyük miktarda yakıt her tür çevresel sorunun kaynağını oluşturuyor.

Bu durumun en insafsız örneklerinden birisi, yılda 150 milyon dolarlık cirosu olan Fiji Su. Bu su, gerçekten de Güney Pasifik'teki Fiji'de üretiliyor, şişeleniyor ve sonra New York, Londra gibi binlerce mil uzaktaki yerlere nakliediliyor. Çevre için yarattığı tehlikenin kendisi de farkında olduğundan Fiji Su şirketi, (şişeleme fabrikasında kullanmak üzere rüzgâr santrali inşa etmek suretiyle) yenilenebilir enerji, ormanların korunması ve sözgelimi şişe sularının ABD'de Los Angeles'a (gemiyle ulaştırıldıktan sonra) kamyon ile taşınması yerine ABD'nin Doğu Kıyısı'na deniz yoluyla nakledilmesi suretiyle karbon ayak izinin azaltılması gibi planları olduğunu ilan etti. Elbette bu açıklama, Los Angeles ya da Doğu Kıyısı'na gemiyle nakliyatın çevre üzerindeki maliyeti hakkında hiçbir şey söylemiyor. Bu tür faaliyetlere rağmen, Yağmur Ormanları Eylem Ağı yöneticisi şunları söylüyordu: "Şişe suyu esas olarak ve niteliği itibariyle gayri ahlaki bir sektör ürünüdür. Ormanları koruma ya da küresel ısınmayla mücadele etme doğrultusundaki hiçbir çabası bu gerçekliği ortadan kaldırmaz" (Deutsch 2007: C3).

ZEHİRLİ KİMYASALLAR

Çeşitli sanayiler, özellikle de kimya sanayi, "birçok zehirli kimyasalı imal ediyor ya da bunları havaya, toprağa, okyanuslara, göllere ve nehirlere bırakıyor" (Diamond 2006: 491). Bunların suçortakları arasında da "böcek ilaçları, tarımsal ilaçlar ve ot öldürücüler ile... cıva ve diğer metaller, ateşe dayanıklı kimyasallar, buzdolabı soğutucuları, deterjanlar ve plastik bileşenleri" yer alıyor (Diamond 2006: 491). İşte bütün bunların da insanlar ve diğer canlı türleri üzerinde kimi hemen kimi uzun dönemde ortaya çıkan çeşitli olumsuz etkileri oluyor.

Sözgelimi, kalıcı organik kirletenler (KOK) sorunu söz konusu; bunlar son derece zehirli ve insan mamulü kimyasallardır. Bunlar arasında yer alan poliklorlanmış bifeniller bir vakit soğutma elemanlarında ve çeşitli tarımsal ilaçlarda (özellikle DDT, dikloro difenol trikloroethan) kullanılmaktaydı (Dinham 1993; 2007: 955-7). KOK'ların dört ortak özelliği var: son derece zehirliler, çözülmeden ve zararı azalmadan yıllar boyunca çevreden silinmeyerek kalırlar, uzak mesafelere taşınabilirler (böylece yerel olarak üretilip yerel sorunlara yol açmış olanlar da kolayca küresel bir sorun haline gelebilir. Örneğin, ozon tabakasının incelmesinde zehirli kimyasal maddelerin böyle bir rolü vardır; ultraviyole ışınların artması sonucu küresel sağlık sorunları artmaktadır); KOK'ların etkisi biyolojik birikim ve biyolojik artış süreçlerinde daha da çoğalabilir; bu süreçlerde gıda zincirlerinde yoğunlaşmaları da söz konusu olabilir."[5]

YABANCI TÜRLER

Yerel çevrelere yabancı olan türleri de transfer etmekteyiz ve bunlar da gönderildikleri çevreler üzerinde her türden olumsuz etkiyi yaratabilir. En iyi bilinen örneklerden birisi, Avustralya'daki tavşanların etkileridir (bunlar yerli türlerde azalmaya ve mahsullerin tahribatına yol açmıştı). Paskalya Adası'na gönderilen sıçanlar ise, palmiye ağaçlarının kabuklarını kemirerek bunların yok olmasına sebep olmuştu. Yabancı türler artık dünyada çok daha rahat dolaşıma çıkabiliyor ve bunları tamamen ya da önemli ölçüde durdurabilecek çok az engel bulunuyor.

SERA GAZLARI VE KÜRESEL ISINMA

İnsanlar, atmosfere zarar veren gazlar da imal ediyor. Artık yasaklanmış olan buzdolabı soğutma malzemeleri, zamanında koruyucu ozon tabakasına zarar vermiş, güneş ışığını emen sera gazı etkisi yaratmış ve küresel ısınmayı artırmıştı. Bugünlerde insanlar en çok, karbondioksit salınımı (emisyonu) ve bunun küresel ısınmada oynadığı rolden ötürü kaygılanıyor.

Diamond'un sıraladığı daha özgül sorunlardan bazıları, küresel ısınma denilen genel çevresel sorunu da kapsıyor. Hiç olmazsa bilim insanları açısından artık hiç kuşku yok ki, küresel ısınma insanların özellikle sera gazlarındaki muazzam artışla birlikte yarattığı gerçek bir fenomendir. Dahası, ağır basan görüş küresel ısınmanın halihazırda epey ilerlediği ve bu ilerlemesini daha da hızlandıracağı.

Öte yandan, az sayıda bilim insanı ve birçok sıradan muhalif ise küresel ısınmanın ve bunun sonucunda halihazırda meydana gelen iklim değişikliklerinin insan eylemlerinin değil de basit şekilde doğal döngünün bir sonucu olarak ortaya çıktığını savunuyor. Dahası bunlar, sözgelimi, Arktik [Kuzey Kutbu] ve Antarktika'daki [Güney Kutbu] buzullar ve dünyanın en yüksek dağlarındaki buzullar çoğaldığında, tekrar bu döngünün soğuma kısmına döneceğimizi ileri sürüyor. Bu karşıt tezler, 2007-08 yıllarında her iki yarımkürede yaşanan alışılmadık soğuk kış mevsimleriyle de desteklenmiş gibi görünüyor. Hatta, Arktik denizindeki buzların çoğaldığına dair bazı belirtiler dahi ortaya çıkmıştı. Ancak bu yeni buzlanma, daha önceki biriken ve son yirmi otuz yıl boyunca erimekte olan buzlanmayla kıyaslandığında oldukça inceydi. Birçok bilim insanı, yaşanan bu soğuk kış nedeniyle pek fikir değiştirmedi ve bunu küresel ısınmadaki süregelen artışta kısa bir kesinti olarak değerlendirdi (Revkin 2008: 14).

Küresel ısınmanın sonucu olarak, (Grönland'daki buzun erimesi gibi) çeşitli değişiklikler öylesine hızla meydana geliyor ki, coğrafyacılar, kendi coğrafi parametrelerini yeniden değerlendirme ihtiyacı duyuyor. Yani, buzlar eridikçe (sözgelimi) daha önce buzla kaplı olduğu için görülmeyen Grönland'daki kara kütlesi tüm "çıplaklığıyla" gözler önüne seriliyor. Dolayısıyla, örneğin, önceleri deniz sanılan yerlerin aslında kara parçası olduğu anlaşılıyor (ya da tersi) ve çevredeki buzdağlarının erimesiyle birlikte bazı adalar ilk kez ortaya çıkıyor.

Yükselen denizler

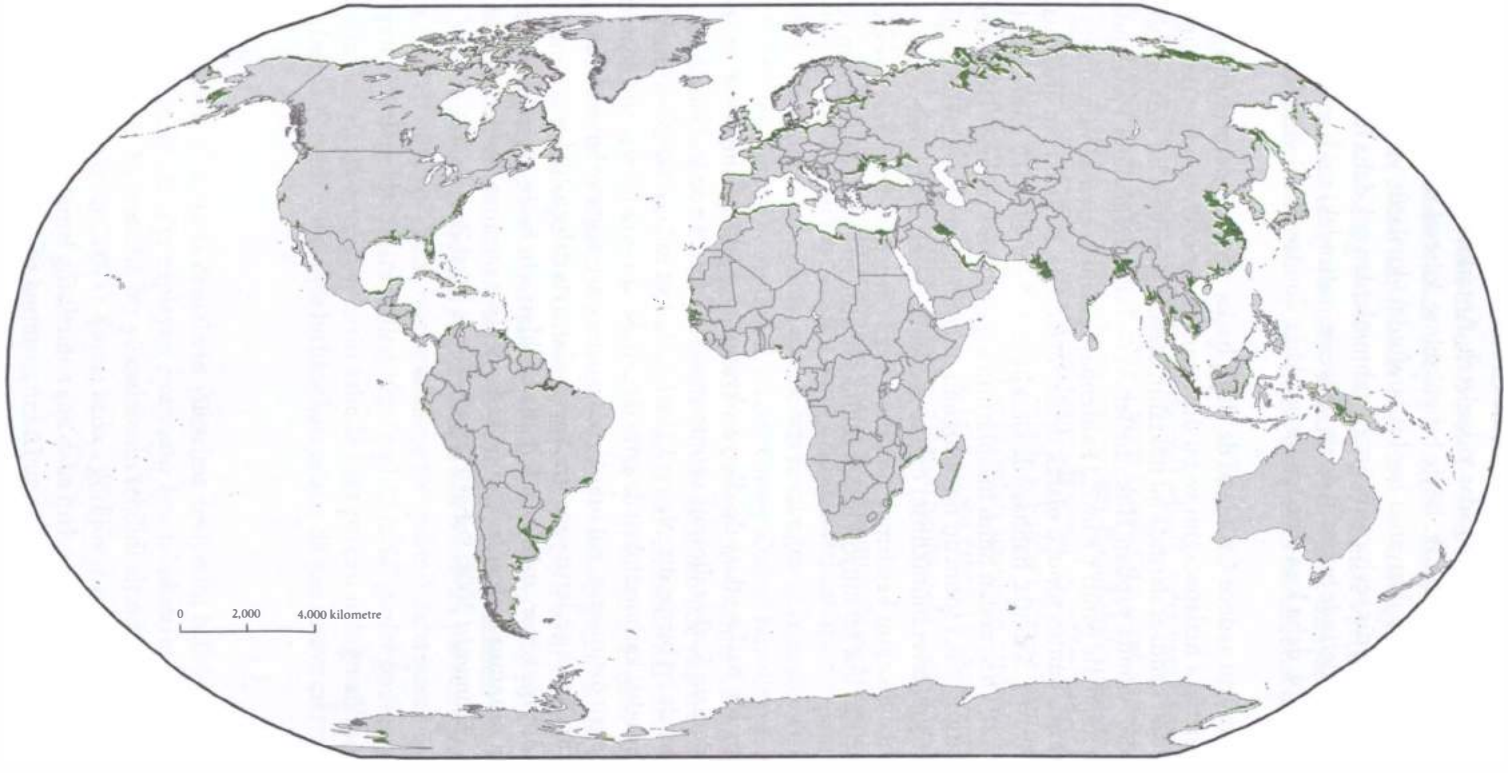
Küresel ısınma sonucunda denizlerin yükselme seviyesini belirleyen önemli faktör, Grönland, Arktik ve Antarktika'yı kaplayan muazzam buz tabakalarının erime hızı ve seviyesidir (deniz seviyesindeki 10 metrelik bir yükselmenin tehdidi altındaki kıyıları gösteren bir harita için bkz. Şekil 12.1) (Struck 2007a). Şurası açıkça görülüyor ki, dünyanın her yerindeki buz tabakaları, daha önce muhtemel görülenden çok daha hızlı eriyor. Bu durumun potansiyel olarak yol açacağı korkunç sonuçlar söz konusu; çünkü buz dağlarından farklı olarak karadaki buzların

erimesi, deniz seviyesini yükseltmektedir. Tek başına Grönland üzerindeki bütün buzlar eridiği takdirde küresel deniz seviyesi 7 metre kadar yükselecek; Antarktika'daki benzer bir çözülme ise 5 metrelik bir yükselmeye yol açacak. Böyle bir yükselme, küresel felaket anlamına geliyor. Bu da birçok adadaki hayatın ve dünyanın her bir tarafındaki kıyılarda yer alan uygarlıkların sona ermesi demek. Ayrıca, deniz seviyesinin önceki tahminlerden çok daha hızlı yükselmesiyle birlikte, dünyanın çeşitli yerlerinde bulunan deniz seviyesinin altındaki riskli yerler de daha önceleri tahmin edilenden çok daha kısa süre içinde bataklığa dönüşecek (Collins Rudolph 2007: Dl, D4).

Bilim insanları, buzların sadece Grönland'da değil başka yerlerde de eridiğini ve bu erimenin küresel ısılar arttıkça hızlanacağını ve bu durumun deniz seviyesinde yükselmelere yol açacağını biliyor. Ancak, kendi aralarında bu noktanın ötesine geçebilen bir uzlaşma söz konusu değil. Örneğin, 2007 yılında yapılan Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli'nde, yirmi birinci yüzyılın sonu itibariyle ısının 1.8 ile 7.2 Fahrenhayt arasında artma ihtimalinin yüzde 50 olduğu tahmin edilmişti; bunun sonucu olarak deniz seviyesi de 20 ile 60 cm arasında yükselecekti (Eilperin 2007: A6). Aslında, halihazırda sıcaklıklar her on yılda 0.2 Fahrenhayt artıyor (Fahrenthold 2007: A7). Öte yandan bilim insanlarının uzlaştığı bir konu var: Deniz seviyesindeki artışlarla ilgili tatmin edici sonucun ne olduğunu öngörebilmemiz mümkün değil; çünkü hangi düzeyde bir artışın (şayet mümkünse) önüne geçilebileceğini, azaltılabileceğini ya da bunun etkilerinin azaltılabileceğini kestirmek mümkün değil (örneğin, deniz seviyesinde sadece bir metrelik bir yükselişin bile 60 milyon insanı mülteci durumuna getireceği tahmin ediliyor).

Azalan alkalinite

Küresel ısınmanın bir başka etkisi de dünya okyanuslarındaki alkalinitenin azalmasıdır. Buna yol açan şey, denizin karbondioksiti özümsemesidir; atmosferde karbondioksitin hızla arttığı bir dönemde bu da iyi bir şeydir. Ne var ki karbondioksit miktarı sürekli artmakta olduğundan denizin özümsediği karbondioksit de artmaktadır. Sorun şurada yatıyor: Okyanuslar ne kadar fazla karbondioksit özümserse, asit oranları da o derece artmakta ve bunun sonucunda da alkalinite azalmaktadır. Başka şeylerin yanı sıra, mercanların da daha asitli bir ortamda hayatta kalması zorlaşmaktadır; oysa mercanlar çeşitli deniz canlıları için besin kaynağı ve barınaktır. Dolayısıyla, artan asit oranının mercanlar için ne kadar tehlike yaratırsa, bu deniz canlıları için o kadar ölüm demek (*Economist* 2008: Şubat 21, Sour Times [Ekşi Zamanlar]).

Şekil 12.1 10 metre yüksekliğindeki sahil şeridi. Yeşil renkte gösterilenler, yaşanılan iklim değişikliği sonucu korkunç fırtınaların ve çıkacak ciddi fırtınaların ve deniz seviyesinde yükselmelerin görülme olasılığı en yüksek olan bölgeler. 10 metrelik konturlar, nispeten küçük arazilerin kaybı anlamına geliyor. Ancak bir büyüteç alıp baktığınızda bunun diğer şehirleşmiş bölgelerin yanı sıra Doğu Çin, Batı Avrupa ve Güneydoğu ABD'de yol açacağı sonuçları görebiliyorsunuz. (Oxford University Press Inc. izniyle, alıntı yapılan yer: H. J. de Blij, *Power of Place: Geography, Destiny, and Globalization's Rough Landscape* [2008] Bölüm 5: Geography of Jeopardy, s. 133)

Nesillerin tükenmesi

Küresel iklim değişikliği, halihazırda (sulak alanlar gibi) doğal ekosistemleri de değiştiriyor ve bu değişiklik ekosistemlerde yaşayan hayvanların beslenmelerini büyük ölçüde etkiliyor (Fahrenthold 2007: A7). Gerçekten de değişiklik bazı hayvanların işine yararken bazılarının durumunu kötüleştiriyor ve hatta bazıları yok oluyor. Buradaki hayati konulardan birisi, küresel ısınma devam ettiği ya da hızlandığı sürece, hayvanların –ve bitkilerin– başına ne geleceği. En feci ihtimallerden birisi, nesillerinin yok olmasıdır; bir tahmine göre yeryüzündeki bitkilerin ve hayvanların en az yüzde 20'si giderek artan yok olma riski altında. Bunların nesli tükenmese bile, yaşadıkları çevre değiştikçe bu bitkiler ve hayvanlar da değişecek. Sorun şu ki, evrim sonucu bitkiler ve hayvanlar ancak tedrici değişikliklere uyum sağlayabilir; oysa ortaya çıkan değişimler bunların alışık olduğundan çok daha hızlı gerçekleşiyor ve gelecekte daha da hızlanacak gibi görünüyor.

Kuzey Kutbu'nda yaşayan kutup ayıları, halihazırda iklim değişikliğinin etkisi altındaki hayvan türlerinden birisi ve nispeten yakın gelecekte de bu gelişmeden büyük ölçüde etkilenecek gibi görünüyorlar. Üzerinde yaşadıkları buzların küçülmesi ve erimesi bunların çoğunun hayatını zorlaştırıyor ve hatta onlar için yaşamayı imkânsız kılıyor. Kuzey Kutbu'ndaki kutup ayıları (aynı şekilde Güney Kutbu'ndaki penguenler), bu gelişmeye zaten tepki gösteriyor ve bu değişikliklerle baş edebilmek için yer değiştirmeye çalışıyor. Daha da kötüsü, ABD Jeolojik Araştırma Merkezi'nin yayımladığı bir raporda, dünyadaki kutup ayılarının üçte ikisinin önümüzdeki elli yıl içinde ortadan kalkacağı tahmin ediliyor.

Çeşitli hayvanlar, küresel iklim değişikliklerinden farklı şekilde etkileniyor. Olumsuz etkilenmeler bağlamında, göçmen kuşlar (örneğin, nar bülbülleri) sırf bir parça yiyecek bulabilmek için ya da yerler buz kaplı olduğundan erken göç edebiliyor. Yüksek sıcaklıklarda yaşayamayan kemirgenler (örneğin, Amerikan tavşanları), hayatta kalabilmek için dağların giderek daha yüksek kesimlerine göç ediyor. İklim değiştikçe kurbağalar da ortadan kaybolabiliyor. Kosta Rika'nın Monteverde Bulut Ormanı'nda halihazırda birkaç kurbağa türü yok olmuş görünüyor; çünkü bulutlardaki azalma yüzünden bunların yaşaması için gerekli olan havadaki miktarı ve sis azalmış durumda.

Diğer yandan, bazı bitkiler ve hayvanlar iklim değişikliğinden fayda sağlayabilecek; bazıları ise zaten fayda sağlıyor. Sözgelimi, bazı balıklar (örneğin, somon) artık Kuzey Kutbu'nun daha ılık sularına göç edebiliyor. Kuzey Amerika'nın kuzeyindeki ormanlık alanlarda kış mevsiminde artık daha fazla kene hayatta kalabiliyor (bu da laym hastalığına yol açan bir durum olduğundan, hem iyi hem kötü bir şey sayılabilir). Ayrıca, artık tahıl yetiştirilmesi mümkün olmayan otlak alanlarının genişlemesiyle birlikte çiftlik hayvanlarının sayısında da artış olabilir.

Gıda ve tarıma yönelik tehditler

İklim değişiklikleri, dünyanın çeşitli bölgelerindeki insanları (ve diğer canlı yaratıkları) farklı şekillerde etkiliyor; fiilen herkesi her yerde etkileyecek değişiklik, tarım alanında, dolayısıyla besin tedarikindekinde (fazla sıcak havalar, yeraltı sularına tuz sızması, sellerin ve kuraklıkların artması gibi) kendini gösteriyor (Weiss 2007: A6). Bunun etkileri Güney'de, dünyanın en yoksul insanlarının yaşadığı en güneydeki enlemlerde yer alan ülkelerde –Hindistan, Latin Amerika– daha fazla hissedilecek. Ve böyle bir durumda, tarımı imkânsız hale getirebilecek olan yeni haşereler ve hastalıklar gibi diğer olumsuz değişiklikler bile ikinci planda kalacak.

Küresel ısınma ve sağlık

Küresel ısınmanın, sağlık alanında pek çok farklı açıdan olumsuz etkisinin olacağı beklenmektedir (Brown 2007: A7). Küresel ısınma, giderek sıcaklığı artıracak ve aşırı sıcakların ölümcül sonuçları olacak. Avrupa'da 2003 yılında sıcak hava dalgası, son 500 yılın en sıcak mevsimini beraberinde getirmiş ve aşırı sıcaklardan ötürü 30 bin kişi hayatını kaybetmişti. Gelişmiş dünyanın büyük bir kısmındaki yaşlı nüfus aşırı sıcaklardan ötürü hastalanıp ölme tehlikesi içinde. Ayrıca giderek artan şehirleşme de bu gibi ölümlerin çoğalmasına sebep oluyor; çünkü şehirler birer "sıcaklık adasına" dönüşüyor. Çok sıcak bölgelerden uzaklaşamayacak ölçüde küçük yaşta olmak, hasta ve yoksul olmak gibi faktörler de aşırı sıcaktan ölüme meydan verebiliyor. Öte yandan, sıcaklığın yol açtığı tehlikeleri hafifletecek bazı şeyler de söz konusu; örneğin klimaların daha fazla kullanılması (gerçi dünyada pek çok insan bu cihazlara sahip değil ya da bunları alacak paraya; dahası bu cihazlar enerji kaynaklarının daha fazla kullanımı gibi birtakım başka sorunlara da yol açıyor), aşırı sıcaklığın yol açtığı tehlikelerin daha fazla bilincinde olmak ve sıcaktan etkilenenlerin daha iyi tedavi görmesi bunlara örnek olarak gösterilebilir. Elbette, Kuzey'de yaşayanlar kendilerini bu tür mekanizmalarla donatma imkânına daha fazla sahip.

Fırtınalar şiddetini, bu da ölümleri artıracak; böyle bir şey de özellikle fırtınaların sonucunda meydana gelen seller yüzünden olabilir (örneğin, 2008 Mayıs'ında Myanmar'da yaşanan tayfun ve deniz kabarması nedeniyle kitlesel ölümler meydana geldi). Kıyı bölgelerinde yaşayanlar fırtınaların yol açtığı deniz kabarmalarının tehdidi altında. Hava durumundaki aşırı değişimler çok daha fazla kuraklığa ve su sıkıntısına yol açabilir. Bu durumda, uzun dönemde gıda üretimindeki hız da dünyadaki açlık oranının artışını yavaşlatması beklentilerini karşılayamayabilir.

Hava sıcaklığının artması, kimyasal reaksiyonları da hızlandıracak; ozon ve kurumdan kaynaklanan kirliliği daha kötüleştirecek. Ozon kirlenmesinden ötürü (çoğunlukla akciğer ve kalp sorunu olanlar arasında) meydana gelen ölümler 2050 yılı itibariyle yüzde 5 artacak. Polen üretimi astım ve benzeri alerjisi olanları olumsuz yönde daha da etkileyecek.

Suyla bulaşan hastalıklar (örneğin kolera), sıcaklıkların artması ve daha fazla sağanak yağış yüzünden çoğalacak. Yiyeceklerden bulaşan hastalıklar (örneğin ishal) da sıcak havalarla birlikte artacak.

Hayvanlar ve böceklerin neden olduğu hastalıklar da çoğalabilir; gerçi bu konuda yukarıda tartışılan sağlık sorunlarına kıyasla daha belirsiz bir durum söz konusu. Nitekim, sivrisineklerin bulaştırdığı sıtma ve humma gibi hastalıklarda artış olacağı da tahmin ediliyor. 2100 yılında sıtmaya yakalanma oranının Afrika'da yüzde 25 artacağı öngörülüyor. Öte yandan, burada ve başka yerlerde, bu sorunu hafifletecek tedbirlere başvuruluyor; örneğin sivrisineklerin çoğalmasını önlemek için böcek ilaçları kullanılıyor (gerçi bu ilaçlar başka zararlara yol açıyor [Carson 1962]), cibinlik kullanımı (özellikle hamile kadınlar ve çocuklar için) yaygınlaştırılıyor ve daha iyi sağlık hizmetleri veriliyor. Bu tür önem kazanan başka hastalıklar arasında, (yine sivrisinekler tarafından taşınan) "sarı humma, (yılanlar tarafından) şistozomiyaz [bir tür parazitin sebep olduğu enfeksiyon], (kum sinekleri tarafından) layşmanyaz [tatarcık sineklerinin ısırmasıyla bulaşan bir parazit hastalığı] ve (keneler tarafından) laym hastalığı" yer alıyor (Brown 2007: A7).

NÜFUS ARTIŞI

Nüfus artışı, özellikle Güney'de söz konusu olan artış (Kuzey'in büyük bir kısmında nüfus aynı kalacak ya da azalacak), yukarıda tartışılan ekolojik sorunları kötüleştirecek ve yenilerini ortaya çıkaracaktır.

Yeni sorunların ortaya çıkması bakımından sadece bununla ilgili rakamlar sorun yaratmaz; burada nüfusun ne tükettiği daha fazla önem taşır ve tüketim denilince de dünyanın dört bir tarafında muazzam farklılıklar söz konusudur (bkz. Bölüm 8) (Diamond 2008: A19). Gelişmiş ülkelerde yaşayan kabaca bir milyar kadar insan, özellikle de ABD'de yaşayan 300 bin kadarı, kişi başına dünya toplamının yüzde 32'sini tüketiyor; oysa bu oran azgelişmiş dünyada çok daha azdır. Burada yer alan ülkelerin çoğunda (örneğin, Kenya) bu oran ABD'den 32 kat daha düşüktür. Dolayısıyla ekolojik bir perspektiften bakıldığında, en büyük sorunların hem en fazla nüfusa sahip hem de en fazla tüketen ülkeler (özellikle ABD gibi) tarafından yaratıldığı görülüyor.

Tüketim oranları, aynı zamanda ekolojik sorunlardaki korkutucu artışa da işaret ediyor, bu sorunlar Hindistan ve özellikle Çin'deki nüfus patlamalarına ve bunların ekonomilerine kadar uzanıyor (Çin 1.3 milyarlık nüfusuyla, gelişmiş dünyanın toplam nüfusundan da fazladır). Bu ülkelerin tüketim oranları hâlâ gelişmiş dünyadaki oranların epey gerisindedir; ancak hızla artmakta oldukları da çok açık. Çin'in (ve Hindistan'ın) tüketim oranı gelişmiş ülkelerinkine yaklaştığı takdirde (ki öyle görünüyor), bu durum gezegenin kaynakları ve ekolojisi üzerinde büyük bir tahribat yaratacaktır. Elbette böyle bir şey, gelişmiş ülkelerdeki tüketim oranlarının aşağıya çekilmesiyle telafi edilebilir (muhtemelen bu da refahın küresel düzlemde kaçınılmaz olarak yeniden mümkün olacaktır); ayrıca çeşitli koruma çabaları da gündeme gelebilir. Koruma çabaları ise bu tür ülkelerde pek can yakıcı olmayacaktır; çünkü bunlar tüketimin israfa yol açan kısmına ağırlık verecektir (örneğin, hiç olmazsa, petrolün, ormanların ve balıkların aşırı tüketimindeki azalmayla).

Mevcut yönelimler ve gelecekteki ekolojik sorunlar, Hindistan örneğinde, Yeni Delhi'nin bir banliyösü (Gurgaon) ile bunun yolu üzerinde yer alan küçük bir köy (Chakai Haat) arasında yapılan bir kıyaslamada açıkça ortaya çıkıyor. Gurgaon yoğun bir trafik, büyük alışveriş merkezleri ve klimalı geniş ofis binalarıyla birlikte giderek devleşiyor. Bu banliyö, 1.1 milyarlık nüfusa sahip ve enerji tüketiminin 25 yıl içinde dört katına çıkmasıyla karbon emisyonunda muazzam artışların yaşanacağı Hindistan'ın geleceğini de temsil ediyor. Ancak şu anda dünya nüfusunun yüzde 17'sini teşkil eden Hindistan dünyadaki sera gazlarının sadece yüzde 4.6'sını üretiyor. Kişi başına düşen yıllık karbon miktarı, 4 ton olan dünya ortalamasıyla kıyaslandığında, sadece 1.4 ton; ABD'de ise kişi başına üretilen karbon miktarı yıllık 20 ton. Hindistan'ın enerji talebinin 2030 itibariyle iki katına çıkacağı öngörülüyor; bu durumda bile kişi başına düşen karbon emisyonu sadece iki katına çıkacak ve hâlâ dünya ve kuşkusuz (karbon emisyonunda çarpıcı azalmalar olmadığı takdirde) ABD ortalamasının çok altında kalacak.

Hindistan'ın bu alanda ne kadar mesafe kaydettiği, günümüzde Chakai Haat'taki hayatta izlenmektedir; bu köyde "elektrikle çalışan ızgaralar kullanılmıyor, pişirme fırınlarında tezek yakılır ve bisiklet de engebeli yolların en has ulaşım aracı. Köy pazarının aydınlatılması ve cep telefonu bataryalarının şarj edilmesi için üç adet mazotlu jeneratör birkaç saatliğine çalıştırılıyor" (Sengupta 2008: 4). Benzerlerinde olduğu üzere, bu köyde yaşayan pek çok insan da Yeni Delhi'de ya da onun Gurgaon gibi banliyölerinde çalışıyor, bu sayede buralar ile kendi yaşadıkları yer arasındaki muazzam farklılığın bilincindeler. Gurgaon'da bir hazır giyim fabrikasında çalışan ve Chakai Haat'ta yaşayan birisi şöyle diyor: "Orada aydınlıkta yaşıyoruz... Burada ka-

ranlıkta" (alıntı yapılan yer: Sengupta 2008: 4). İşte bu farklılıklar ve bu insanlar, Chakai Haat ve onun benzeri sayısız yer için büyük miktarlarda enerji gereksinimi doğuracak aydınlanmayla birlikte modern hayatın diğer nimetlerinin getirilmesinde öncülük edecek. Bunlar gerçekleştiği ölçüde, Hindistan gibi ulus-devletlerin karbon ayak izi de büyüyecek. Ve bu tür ulus-devletler, kendi büyümelerini durdurma ya da yavaşlatma konusunda hiç de istekli değil. Bunun nedeni ise sadece büyümenin beraberinde birçok ilerlemeyi de getirmesi değildir; aynı zamanda Batı'nın da zaten onların kullandığından daha fazla enerjiye ihtiyacı var ve bu ihtiyaç da giderek artan bir oranda devam etmektedir.

TEHLİKELİ ATIKLARIN KÜRESEL AKINTISI

Dünyanın her tarafında, tehlikeli ya da en azından potansiyel olarak böyle olan atıklar üretilir. Burada üzerinde durduğumuz örnekler arasında, artık kullanılmayan televizyon cihazları, bilgisayarlar, yazıcılar, cep telefonları ve benzeri "elektronik-atıklar" ("e-atıklar") yer alıyor. Öte yandan, bu türden atıkları en çok üretenler ise gelişmiş Kuzey ülkeleri. Ürünler kullanım ömrünü tükettiğinde (ya da hatta bunda çok daha önce) çöpe atılıyor ve gelişmiş ülkeler de bu çöplerin artık kendilerinde kalmasını istemiyor. Bu tür atıkların çoğunu azgelişmiş ülkelere göndermenin yolunu arıyorlar; bu ülkeler de kendi açılarından bunları alma konusunda epey istekli çünkü bu atıklar sayesinde yeni iş imkânları doğuyor ve para kazanabiliyorlar. Genellikle, bu ülkelere gönderilen atıklar değerli bileşenler ve (altın, gümüş, bakır gibi) elementler de içerir. Ancak bunların ayrıştırılması çok zordur ve epey vakit alır. Azgelişmiş ülkelerin çok düşük ücretle çalıştırılan işçileri, bu tür vasıfsız işler için ideal bir çözüm olarak görülür. Gelişmiş ülkelerde ise çok az insan, azgelişmiş ülkelerde ödenen ücretler karşılığında bu tür işlerde çalışmak istiyor.

Dahası, e-atık pek çok tehlikeli madde barındırıyor. Örneğin, bir cep telefonunda 200 kimyasal madde var ve bunlardan hangisinin zararlı hangisinin zararsız olduğu bilinmiyor. Gelişmekte olan ülkelerdeki işçiler cep telefonlarını ayrıştırırken, yakarken ya da üzerlerine asit dökerken, zehirli kimyasalların çıkıp çıkmadığı ya da bu işçilerin ayrıştırma süreçlerinde bunlardan nasıl etkilendiği de bilinmiyor. Bilinen şudur ki, bunlarda birçok zehirli madde var ve bunlara maruz kalanlar da azgelişmiş ülkelerdeki bu işçiler. Bunun da ötesinde, bu bölgelerdeki nüfusun tamamı tehlike altında; çünkü değerli e-atıklar ayrıştırıldıktan sonra geride kalanlar genellikle atıldıkları yerdeki toprağı, bitkileri ve diğer canlıları da zehirliyor.

Bu sorunun nedenlerinden birisi de gelişmiş ülkelerde yaşayanların her tür elektronik cihazı kullanım süresini doldurmadan çok önce bir kenara atmasıdır. Bu şekilde, örneğin, insanlar yeni cep telefonları satın aldıklarında eskilerini çöpe atıyor (oysa genellikle, hiç olmazsa ilk dönemlerde, bunları evdeki bir çekmeceye tıkıyorlardı); yeni bir telefon almalarının sebebi ise eskilerin işlevini yitirmiş olması değil de bu insanların yeni telefonların sırf rengini, tasarımını ve ilave fonksiyonlarını sevmesi. Dolayısıyla, birçok e-atık aslında gereksiz yere üretiliyor. Dahası, eski cep telefonları aslında geri dönüştürülebilir; ancak çok az insan eski cep telefonlarının geri dönüşümü gibi bir konuyla ilgilenir (Mooallem 2008: 38-43).

HAŞERELERİN KÜRESEL YAYILIMI

Küreselleşme beraberinde haşerelerin küresel yayılımını da getirmektedir. Sözgelimi, dünyanın başka yerlerinden çeşitli ağaçlar dolaşıma çıkınca, götürüldükleri yerlere kendileriyle birlikte orada daha önce bulunmayan böcekleri de taşır. Bu noktaya ortaya çıkan sorun şu: Ağaç-

ların getirildiği yerdeki diğer ağaçlar bu haşerelerle birlikte yaşamalarını mümkün kılan evrimi geçirmiştir, dolayısıyla böcekler onlara zarar veremez; ağaçların götürüldüğü yerlerdeki diğer ağaçlar ise bu süreçten geçmemiştir, dolayısıyla böceklerin tahribatına açıktır.

Örneğin, bir Asya haşeresi olan köknar ağacı bitine bakalım (Richard Preston 2007: 64. dipnot): Adından da anlaşılacağı üzere, bu haşere Asya'daki köknar (ve ladin) ağaçlarında yaşar; ancak oradaki ağaçlar bu haşereye karşı bir direnç geliştirmiştir. Haşere ABD'ye ait değil; buraya yirminci yüzyılın başında hayranlık duyulan, Virginia bahçeciliğiyle birlikte getirilmiş. Amerikan ağaç türleri bu haşereye karşı dirençli değildi; bunun sonucunda da özellikle ve büyük ölçüde Doğu ABD'deki köknar ormanları bu haşerenin yayılmasıyla birlikte tahrip oldu (örneğin, bu ağaç türü Virginia'daki Shenandoah Milli Parkı'nda fiilen yok oldu). İşte bu haşereler, kendileriyle birlikte hastalık taşıyarak bütün her yere yayılmakta ve ormanları yok etmekteler.

Köknar ağacı bitinin ithal edilmesi ise ormanlar üzerinde yok edici etkiye sahip birçok haşerenin yayılmasına verilecek örneklerden sadece bir tanesi.

- Asya kökenli bir mantar hastalığı olan kestane çürümesi, ABD'ye 1904 yılında geldi ve hemen her kestane ağacını mahvetti.
- 1930'lardan bu yana Avrupa'dan gelen bir böcek, Amerikan karaağaçlarının hakikaten yok olmasına sebep olan oluşuna yol açan bir Asya mantarını yaydı.
- Kuzey Amerika'nın çiçek açan yabani kızılcık ağaçları da, kökeni bilinmeyen bir mantar hastalığı tarafından yok edildi.
- Kaliforniya'daki yüz binlerce meşe ağacının "ani meşe ölümü" ile kökü kazındı; hastalık doğuya doğru da yayılmaktadır.
- Son zamanlarda çok fazla sayıda Amerikan kayın ağacı, Avrupa'dan gelen bir haşerenin yol açtığı mantar hastalığı yüzünden yok oluyor.
- Dişbudak böceğinin taşıyıcısı da (tahta ambalajlarla) 2001 yılında Çin'den geldi ve dişbudak ağaçları için ölümcül bir tehdit oluşturuyor (ve bu yüzden dişbudak ağacından yapılan Amerikan beysbol sopalarının imalatı da tehdit altında).
- New York'a Asya'nın boynuzlu böceklerinden birisi (yine Çin'de yapılmış tahta ambalajlarla) geldi ve Kaliforniya'ya kadar yayılmış durumda. Akağaçlar da bunun tehdidi altında.

Öte yandan, ABD'nin engin ormanlarındaki bu haşerelerle ve hastalıklarla baş etmenin hiçbir yolu da yok gibi görünüyor.

Haşereler dünyanın başka yerlerine de böyle tahrip edici bir şekilde yayılıyor. Şurası kesinlikle doğru ki, Amerikan haşereleri ve hastalıkları dünyanın her tarafında dolaşıyor ve gerek ormanlarda gerek ağaçlarda benzer tahribatları yaratarak başka bölgelerde de kök salıyor.

Dahası, bu haşerelerin ve hastalıkların yayılmasına, küresel ısınma da büyük ölçüde katkıda ve etkide bulunuyor. Sözgelimi, küresel ısınmanın neden olduğu daha sıcak havalar, bu işgalci haşerelerin daha uzaklara daha hızlı bir şekilde yayılmasına imkân tanıyor. Daha da önemlisi, küresel ısınma bazı yerel organizmaların ölümüne yol açarak, işgal edici haşerelerin buralarda kök salmasına ve yayılmasına neden oluyor.

KÜRESEL TEPKİLER

Birçok küresel çevre sorununun, özellikle küresel ısınmanın kökleri ekonomik kalkınmaya uzanır. Yani ekonomiler daha fazla büyüdükçe ve daha başarılı oldukça bunların çevreye verdiği zarar, sözgelimi, ürünleri imal etme tarzlarına (kirlilik yaratan fabrikalar) ve ürettikleri mallara (otomobiller daha fazla kirliliğe yol açıyor) göre artar. Çevreye verdikleri zarar itibariyle ulus-devletler ele alındığında, bunların kalkınmanın meyvelerinden ya da daha gelişmiş olmaktan vazgeçmedikleri de görülür. Bu durum da sürdürülebilir kalkınma kavramının önemini ortaya koymaktadır (Borghesi ve Vercelli 2008; Dietsch ve Philpott 2008: 247-58; Kasa 2008: 151-63; Linton 2008: 231-45; Park, Conca ve Finger 2008).

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

Sürdürülebilir kalkınma: Günümüzün ihtiyaçlarını, geleceği tehlikeye sokmadan karşılayacak ekonomik ve çevresel değişimler.

Bu kavrama ilk kez, 1987 yılında BM'nin Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun (1987) yayımladığı "Ortak Geleceğimiz" adlı bir raporda yer verilmiştir. Raporu kaleme alanlara göre, (bütün ülkelere uygulanması gereken[6]) **sürdürülebilir kalkınma**, geleceğin ihtiyaçlarını tehlikeye atmaksızın özellikle dünyanın yoksul kesimlerinin mevcut ihtiyaçlarını karşılayan ekonomik ve çevresel değişimleri içeriyor. Sürdürülebilir kalkınmanın odak noktasını fiziksel sürdürülebilirlik oluşturuyor; ancak şimdiki kuşaklar ile gelecek kuşaklar arasında eşitlik sağlanmasına yönelik bir kaygının da söz konusu olması gerekiyor.

Küresel çevrecilik ve aslında küreselleşme tarihinde gerçekleşen önemli olaylardan biri; 1992 yılında Brezilya'nın Rio de Janeiro şehrinde Dünya Zirvesi denilen ancak resmi olarak Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı adını taşıyan bir toplantının yapılmasıydı (Najam 2007: 345-7). Bu toplantı, sürdürülebilir kalkınma kavramının meşrulaştırılması ve geliştirilmesiyle öne çıkmıştı.

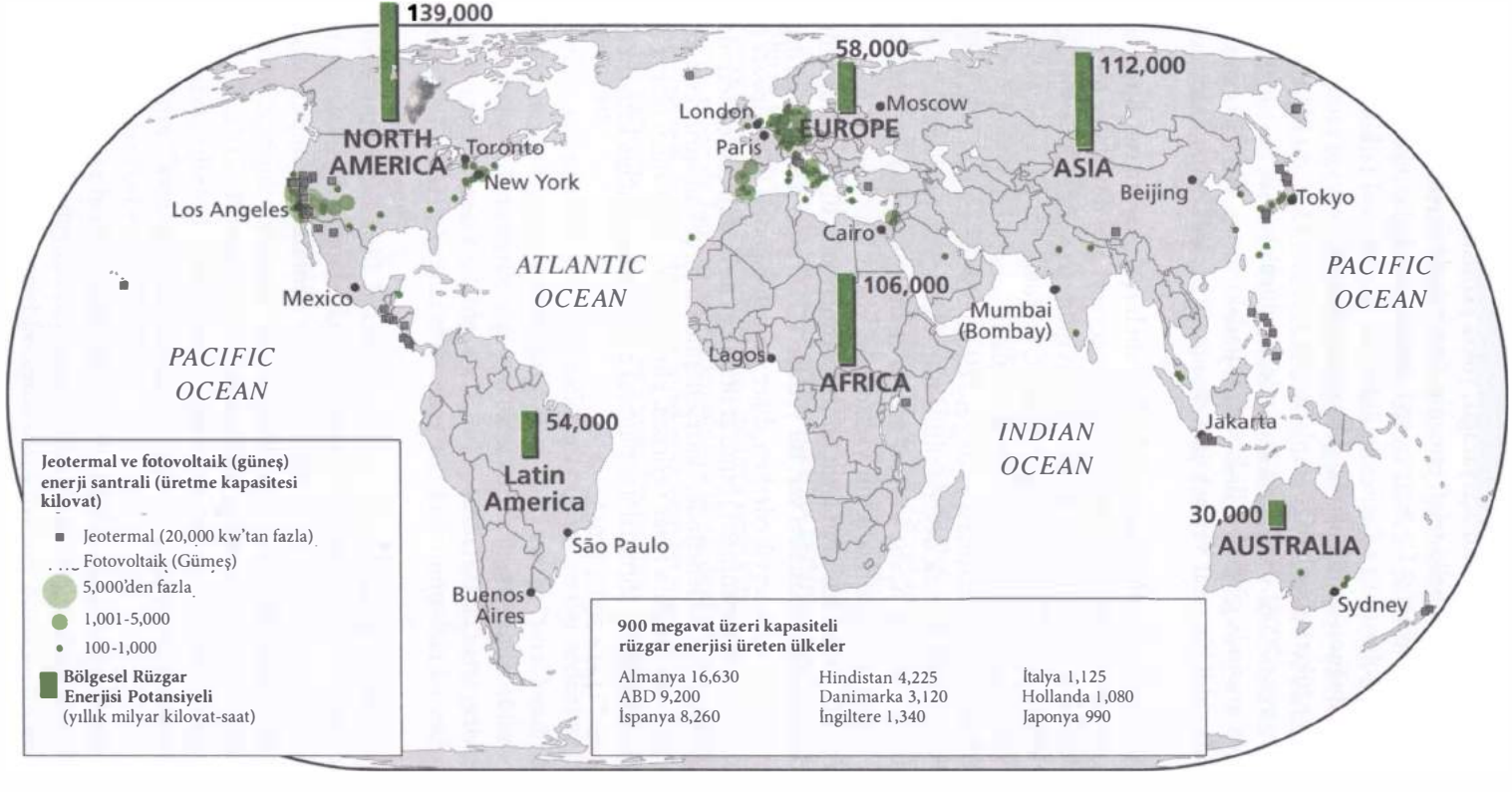
"Sürdürülebilir kalkınma" (ekonomik kalkınmaya yönelen ilgi nedeniyle tamamen denilemese de) çevre konusuna ağırlık vermektedir; ancak bu kavram "yerel kendine yeterliliği artırmak ve radikal politik ademimerkeziliği gerçekleştirmek üzere yenilenebilir enerji ve organik tarıma ağırlık vermeyi" içerecek şekilde çok daha kapsamlı olarak, hatta gelişigüzel de kullanılmaktadır (LeLe 2007: 1103). (Yenilenebilir enerjinin kullanımındaki küresel dağılım için bkz. Şekil 12.2.)

Küreselleşme, sürdürülebilirlik bakımından tehdit olarak da bir kazanç olarak da görülebilir. Bir tehdit olarak ele alındığında, küreselleşme "ulus-devletlerin ve yerel toplulukların düzenleyici kapasitelerinin zayıflatılması ve aşırı tüketim ile kültürel olarak türdeşleştirilmiş hayat tarzlarının lehine biyolojik toplumsal farklılıkların ortadan kaldırılması" olarak değerlendirilebilir (LeLe 2007: 1103). Küreselleşme, "piyasaların gelişmiş nüfuzu, modern teknolojilerin kaynaşması ve standartların küreselleşmesi" sayesinde sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunabilir ve bu durum "kaynak kullanımında verimli bir gelişmeye ve daha temiz bir çevreye yönelik talebe" yol açar (LeLe 2007: 1103).

Günümüzde, gerçekte herkes sürdürülebilir bir kalkınmadan yana olması beklenir; ancak bu anlayış, üç önemli kaygı duyulacak hususu da beraberinde getirmektedir. Birincisi, gelecekteki ekosistemde neler meydana gelebileceğine dair güvenilir öngörülerin geliştirilmesine iliş-

kin zorluklardır. İkincisi ise şu soruda temellenmektedir: Sadece şimdiki ekosistemi (örneğin yağmur ormanlarını) korumayı mı amaçlayacağız; yoksa ekosistemdeki gerilemelerin birtakım sonuçlarını telafi edecek, hatta belki telafi etmenin de ötesinde gerekli olacak bilgi ve üretimdeki ilerlemelere mi güveneceğiz? Üçüncü ve en büyük tartışma ise, ekosistemimizin şu anki durumda sürdürülemez oluşunun sebeplerine ilişkindir. Burada asıl farklılaşma kendini, ana sebebin nüfus artışı olduğunu savunanlar ile gelişmiş ülkelerdeki (ve aynı zamanda Çin ve Hindistan'daki) üretim ve tüketimin ulaştığı oranların çok yüksek olduğunu iddia edenler arasında gösteriyor (Dauvergne 2008). Her şeyin ötesinde, sürdürülebilirlik tartışmasında, çevre ile ekonomik kalkınma arasında güçlü bir ilişki var. Buradaki sorun, elbette çevreye çok büyük ölçüde sayılmasa da ciddi bir zarar vermeksizin ekonomik bir kalkınmanın mümkün olup olmayacağıdır.

Küreselleşme ile sürdürülebilirlik arasındaki ilişkinin birçok boyutu var. Birincisi, *ekonomik* boyut. Buradaki asıl soru ise şu: Ekonomik kalkınma çevreyi geri dönülmez bir şekilde tahrip mi eder; yoksa ekonomik kalkınmayla birlikte, çevreyi olumsuz yönde etkileyen faktörleri daha iyi kontrol etme imkân ve arzusu mu doğar? İkincisi, *teknoloji*. Bu hem çevresel tahribata yol açan hem zararı sınırlayan (çevresel sorunlar ve bunların sebepleri hakkındaki bilgilerin kitle iletişim araçları sayesinde yaygınlaşması ya da yeşil teknolojilerin küresel olarak yaygınlaşması gibi) imkânların yaratılması olarak değerlendirilebilir. Üçüncüsü, *farkındalık* boyutu. Burada ise kafaları karıştıran soru şu: Acaba küresel medya çevresel sorunlar ve bunların nedenleri konusunda daha büyük bir farkındalık mı yaratmıştır; yoksa yine küresel medya tarafından teşvik edilen tüketicilik yüzünden insanların bu tür sorunlar karşısında körlüğü mü artmıştır? *Nihayetinde bir de çevrecilik siyasetleri var. Bir yandan (DTÖ gibi) bazı küresel örgütlenmeler* daha fazla ekonomik büyümeyi teşvik ederken, diğer yandan diğerleri (Greenpeace gibi çevresel uluslararası hükümet dışı örgütlenmeler) bunu azaltmak ya da bunun çevre üzerindeki olumsuz etkisini sınırlamak peşindedir. Genelinde, "küreselleşmenin birçok unsuru çevre korunmasına ilişkin zaten kırılgan olan çabalara zarar verirken, küreselleşmenin sonucu olarak ortaya çıkan ekonomik kazançların çevresel sorunlarla toplumsal düzeyde başa çıkma kapasitesini artıracağına inananlar da var" (LeLe 2007: 1106).

Şekil 12.2 Yenilenebilir enerji. National Geographic Society, izniyle: H. J. de Blij ve Roger M. Downs, College Atlas of the World (2007). The World, s. 62.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİYLE BAŞ ETMEK

Küresel ısınmada fosil yakıtların önemli bir faktör olduğuna ilişkin çok sayıda kanıt bulunmasına rağmen, özellikle ABD'deki önde gelen büyük şirketler ve bazı hükümetler (Armitage 2005: 417-27), fosil yakıt salınımının sınırlanmasına yönelik eylemlere karşı direnmektedir.

Örneğin 1997 Kyoto Protokolü'nü ele alalım; bu Protokol, karbon salınımından kaynaklanan iklim değişikliğiyle baş edebilmek için gösterilen büyük bir çabaydı. Bu protokolü onaylayan ülkelerden 2012 yılı itibariyle, salınımlarını 1990'na oranla yüzde 3 azaltmaları istenmekteydi. Anlaşma gelişmiş ülkeler bakımından karbon salınımı için bir üst limit belirliyordu; ancak gelişmekte olan ülkelerin hiçbiri, özellikle Çin ve Hindistan için böyle bir üst limit söz konusu değildi. Birçok ülke Kyoto Protokolü'nü onayladı; ancak protokol toplam salınımın yüzde 53'ünden sorumlu olan ülkelerin imza atması halinde yürürlüğe girecekti; ne var ki istenilen orana ulaşmak mümkün olmamıştı. Özellikle dikkat çeken, ABD'nin Kyoto Protokolü'nü imzalamamış olmasıydı ve nihayet 2001 yılında bu protokol Başkan George W. Bush tarafından reddedildi. Anlaşmaya karşı itirazlar, bunun tartışmalı bir bilimsel iddiadan kaynaklandığı, Amerikan ekonomisine zarar vereceği, adil olmadığı ve özellikle Çin (ve Hindistan) gibi hızla gelişmekte olan ülkelere salınım konusunda bir sınırlama getirmediği için de başarılı olmayacağı şeklindeydi. Kyoto Protokolü'nün onaylanması konusunda yaşanan başarısızlığa rağmen, pek çok kimse buna benzer bir görüşmenin yapılmasına ihtiyaç duyulacağına inanıyor (Zedillo 2008). Her şeyin ötesinde, küresel iklim değişikliği, özellikle küresel ısınma konusundaki göstergelerin günümüzde 1990'larda olduğundan çok daha belirgin ve güçlü olduğu görülüyor.

Gelişmiş ülkelerin, özellikle ABD'nin ve bunların gerek siyasi ve gerek büyük şirket yöneticilerinin bu konudaki kayıtsızlığı, küresel ısınmanın olumsuz etkilerinin giderek artmasına fırsat tanıyor ve zaten bu etkiler de birebir hissediliyor. 2007 yılı başında, on büyük şirket birçok çevresel grubu bir araya getirdi ve "makul olan en kısa zamanda" küresel salınımdaki artışın yavaşlatılması, durdurulması ve geriye döndürülmesi için federal bir yasanın" çıkarılması çağrısında bulundu (Ball 2007: Al, A17). Aynı günlerde, yukarıda belirttiğimiz üzere, hiç de çevre dostu olmayan Başkan Bush bile benzine alternatif daha düşük salınımlı yakıt seçenekleri bulunması yönünde daha düşük salınımları olan seçeneklerin bulunması, çaba harcanması çağrısında bulundu. Gelecek on yıl içerisinde, ABD'deki benzin tüketiminin yüzde 20 azaltılması hedefinin konulduğunu ilan etti ve daha da önemlisi, "küresel iklim değişikliğinin yol açtığı ciddi tehdidi..." ve ABD'nin "petrole olan düşkünlüğü" ele almanın gerekli olduğunu herkesin önünde kabul etti (Andrews ve Barringer 2007: A14; Sanger ve Rutenberg 2007: Al [ve A14]). Öte yandan muhalifleri bu sözlerin yeterli olmadığını ve elektrik santrallerinin (ki bunlar salınımın yüzde 40'ını yaratıyor) ve "bacalı endüstrilerin" harcadığı enerjiyi söz konusu etmediğini ileri sürdü. Ulusal Çevre Güveni başkanı ise sözü edilen bu indirimler gerçekleştirilse bile önümüzdeki on yıl içinde karbon salınımının yüzde 14 *artacağına* işaret ediyor.

Elbette kötümser biri, büyük şirket yöneticilerinin ve siyasetçilerin, sadece bilim insanları için değil sokaktaki çok sayıda insan için bile son derece aşikâr olan bir durumun farkına neden bu kadar uzun süre varamadığını anlamakta güçlük çekecektir. Meydana gelmekte olan değişikliği hissetme konusunda, büyük şirketlerin sadece kendilerine yüklenecek maliyeti sınırlayacak tartışmalara katılmakla yetindikleri konusunda da kuşkular var. Pek çok durumda, büyük şirketlerin ekolojik akıma ayak uydurmalarının sırf bu tür işlerin halkla ilişkilerde işe yaraması

olduğu da açıkça görülüyor (buna "yeşil aklama" ["greenwashing"]* denilmektedir). Dahası bu şirketlerden bazıları, temiz-enerji teknolojileri üretmenin para getirdiğinin farkına vardı ve bu işin bir parçası olmayı arzuluyor. Örneğin, bazı şirketler büyük ölçüde rüzgâr, hidroelektrik ve nükleer enerji alanlarına yatırım yapıyor ve büyük miktarlarda karbondioksit salınımı yapan enerji kaynaklarında kesinti yapıldığı takdirde bu alanlardan kazançlı çıkmayı umuyor (Strassel 2007: A10). Dahası, çeşitli sektörler de bu değişiklikle ortaya çıkacak maliyeti yüklenmeleri yönünde diğerlerini zorlamak üzere pozisyon almak için saf değiştiriyor. Sözgelimi, otomobil endüstrisi petrol endüstrisinin daha düşük karbonlu yakıt üretmesini, petrol endüstrisi de kendi açısından otomobil endüstrisinin daha verimli otomobiller üretmesini istemektedir.

Küresel ısınma insanlarda ortak bir kaygı, dolayısıyla bir hareketlenme yaratmaya başladı; ne var ki özellikle ABD'deki büyük şirketlerin üst düzey yöneticileri bu konuda hiçbir zaman "bir ölçüde" ya da "son derece kaygı" duymadı. Küresel ısınmayla ilgili kaygı en fazla Japonya'daydı; burada üst düzey yöneticilerin yüzde 70'i bu kaygıyı paylaşıyordu. Avrupa'da ise bu konuyla en fazla ilgilenenler Alman üst düzey yöneticilerdi; ABD'de ise üst düzey yöneticilerin sadece yüzde 18'i bu konuda kaygısını dile getirmişti. Bu oran ise, bütün ülkelerde ortalama yüzde 40 civarında olan rakamın epey altındaydı (Norris 2007: B3).

ABD gelişmekte olan ülkelerin, özellikle Çin'in (ve Hindistan'ın) kendi salınımını sınırlamasını istiyor; Çin (ve diğer gelişmekte olan ülkeler) ise günümüzdeki sorunların birçoğunun gelişmiş ülkelerin çevreye verdiği ve vermekte olduğu zararların bir sonucu olduğu görüşünü savunuyor. Dahası Çin, tam da gelişme ve başkalarına yetişme zamanı olduğunu düşünüyor; bunun için de hem daha fazla sanayileşmek hem de hep bir elden tüketimi (yani çevre kirliliği yaratan özel otomobillere daha fazla sahip olmayı) artırmak gerekiyor. Bunun anlamı da, elbette, Çin'in küresel çevre kirliliğine hem mutlak hem de nispi katkısının fazlalaşması demek. Aslında, Çin halihazırda en fazla sera gazı üretenler arasında ikinci sırada yer alıyor. Bu da büyük ölçüde Çin'in çok hızlı endüstriyel kalkınmasında ve bu ülkenin enerjisinin yaklaşık yüzde 70'inin, çoğu çevre kirliliğini önleme bakımından yetersiz ve modası geçmiş teçhizata sahip kömürle çalışan enerji santrallerinden elde edilmesinde yatıyor. Dahası, çok uzak olmayan bir gelecekte, Çin'in ABD'nin yerini alacağı konusunda herkes hemfikir. Dolayısıyla, ABD böyle bir noktaya ulaşmadan önce Çin'e sınırlama getirildiğini görmek istiyor; ancak kendi açısından Çin de ekonomik bakımdan kalkınma konusunda kararlılığını koruyor (Yardley 2007: A9).

KARBON VERGİSİ

Sera gazlarının salınımını azaltmaya yardımcı olacak en son öneri de karbon vergisidir. Buna göre, iş sahiplerinin, (petrol, kömür ve doğalgaz gibi) fosil yakıtları kullanmalarından ötürü yarattıkları karbon salınımı miktarına göre bir vergi ödemeleri söz konusu. Bu önerinin temelinde, vergi ödemenin de dahil olduğu ekonomik maliyetlerin bu işyerlerini daha az vergi ödemek amacıyla üretim süreçlerini salınımları azaltacak şekilde değiştirmelerine teşvik edeceği şeklinde. İdeal şema ise dünyadaki bütün ülkelerin katılacağı küresel bir karbon vergisi olacak. Açıktır ki, dünyanın bazı bölgeleri katılıp bazıları katılmadığında sistemin etkisi de azalacaktır. Öte yandan, özellikle ABD ve Çin gibi çevre kirliliğinde önde gelen belirli ülkelerin katılımı küresel karbon salınımının, dolayısıyla küresel ısınmanın da azalmasına katkıda bulunacaktır.

* Yeşil aklama; sahte çevrecilik, bir şirketin çevresel sorumluluğa sahip olduğu imajını vurgulamak amacıyla yaydığı yanlış bilgi. (ç.n.)

KARBON NÖTR

Karbon salınımını gerçekten azaltmadaki zorluk Norveç örneğinde görülüyor: 2007 yılında bu ülke, 2050 itibariyle "karbon nötr" olabileceğini ilan etmişti. Yani, bu tarih itibariyle atmosfere *net şekilde* hiçbir sera gazı bırakmayacaktı. 2008 yılı başında Norveç hükümeti, karbon nötrlük tarihinin, şaşırtıcı şekilde, 2030 yılına çekildiğini ilan etti. Öte yandan bu, Norveç'teki karbon salınımının azalmasının bir sonucu olarak değil, örneğin "ağaç dikmek ya da çevre kirliliği yaratan bir fabrikayı uzak bir yere götürerek temizlik bir ortam sağlamak" suretiyle başarılacaktı (Rosenthal 2008c: A6). Bu türden hesaplama hilelerine BM'nin çevresel değerlendirme politikası imkân tanıyor. Bütün sınırlamalarına rağmen, Norveç'in karbon salınımıyla başa çıkma yöntemleri de epey maliyetli ve pek az ülke bunun üstesinden gelebilir (kaldı ki Norveç petrol geliriyle zenginleşmiş bir ülke). Norveç'i ve bu uygulamalara girişen diğer ülkeleri eleştirenler, aslında karbon salınımının azaltılması için asıl yapılması gerekenlerin (örneğin ağır sanayilerin azaltılması gibi) gizlendiğini ileri sürüyor.

ALTERNATİF YAKITLAR VE ENERJİ KAYNAKLARI

Benzinin otomobillerde aşırı şekilde kullanılmasından kaynaklanan küresel sorunlar, sonunda buna alternatif bulmaya yönelik ciddi çabaların başlatılmasına neden oldu ve ne ironiktir ki bu özellikle, dünyanın önde gelen otomobil ve benzin kullanıcısı ABD'de meydana geldi.

Melez teknolojiler

Dikkate değer gelişmelerden birisi, gücünün en azından bir kısmını elektrikten alan melez (hibrid) otomobillerin öneminin artmasıdır. Gelecekte muhtemelen, tamamen elektrikle çalışan bir arabanın, harekete geçirilmesi için basitçe bir elektrik prizine bağlanması yeterli olacak (*Economist* 2008: Haziran 19). Petrol kaynaklarının gelecekte azalacak olması, talebin yükselmesi ve küresel ısınmayla ilgili kaygılar nedeniyle, benzinle çalışan otomobillere alternatif yaratılması için gelecekte çok daha fazla çabaya tanık olacağız gibi görünüyor.

Etanol

Ayrıca benzine alternatif yakıtlara ilgi de giderek artmakta; bugünlerde etanol en fazla dikkat çeken yakıtlardan birisi (Barrionuevo 2007c: Cl). ABD büyük bir etanol üreticisi; yine de Brezilya hem üretim hem tüketim bakımından onun önünde yer alıyor (Brezilya'nın dizel-olmayan yakıtının yüzde 40'ını etanol oluşturuyor ve burada satılan yeni otomobillerin yüzde 70'inde benzin ya da etanol kullanılabiliyor [Reel 2007: A14]). Etanolun başlıca kaynağı mısırdır; ancak diğer tarımsal ürünlerden de elde edilebiliyor (örneğin, saman yapımında kullanılan ot ya da ağaç yongaları gibi selüloz içeren maddeler). Öte yandan, etanol benzinin üçte biri kadar verimliğe sahip ve benzinle rekabet edebilmesi için ABD'de varil başına 51 sentlik bir federal sübvansiyon gerekiyor.

Etanolün, dünyanın başka yerlerinde üretilen ve denetlenen petrole bağımlılık, karbondioksit salınımının azaltılması gibi bazı diğer küresel sorunların çözümüne de bir katkısı olacak gibi görünse de, öte yandan birtakım başka sorunlara da yol açtığı bir gerçek. Birincisi, etanola yönelik büyük ilgi halihazırda mısır fiyatlarını yükseltmekte ve dünyanın pek çok yerine yapılan Amerikan mısır ihracatını tehdit ediyor. İkincisi, tortilla gibi mısıra dayalı gıda maddelerinin büyük miktarlarda tüketildiği Meksika olduğu gibi, dünyanın başka ülkelerinde de bir tehdit oluşturuyor. Küreselleşme nedeniyle, gördüğümüz üzere (bkz. Bölüm 7) Meksika giderek artan oranda Amerikan mısırına bağımlı hale geliyor ve dolayısıyla buradaki fiyat artışlarından doğ-

rudan etkileniyor. Dahası, mısır için de küresel bir piyasa söz konusu olduğundan, aynı zamanda Meksika mısırının fiyatı da artıyor.

Etanol, artık küresel bir politik futbol oyunu haline gelmiş durumda. Örneğin, ABD etanol konusunda Brezilya ile ortaklığı zorluyor. Bu, ABD'nin benzine olan bağımlılığının azalması açısından son derece önemli; ancak bu durum aynı zamanda (aşağıda göreceğimiz üzere) Latin Amerika'da Hugo Chavez'in ve petrol zengini Venezüella'nın artan gücüne karşı ABD'nin harcadığı çabanın da bir sonucu (Reel 2007: A14). (Brezilya'da son dönemde potansiyel bakımdan son derece büyük yeni petrol yataklarının keşfedilmesinden sonra bu ülkenin etanol teminiyle daha ne kadar süre ilgileneceği de merak konusu.)

Serbest ticaret konusunda kendi neo-liberal yönelimleriyle çelişen birçok eyleminden birisi olarak, ilginç şekilde, ABD ülkeye ithal edilen etanolun büyük bir kısmına varil başına 54 sentlik bir gümrük vergisi uyguluyor. Bu da, Amerikan mısır üreticilerini korumaya, diğer ülkelerdeki, özellikle de Brezilya'daki üreticileri ise cezalandırmaya hizmet ediyor. Uzun dönemde, Brezilya ile ABD arasındaki görüşmelerin bu gümrük vergilerinin azalmasına ya da kaldırılmasına yol açması umuluyor.

Öte yandan, son dönemlerde etanol gibi biyo-yakıtların sera gazı salınımını azaltmak yerine çoğaltacağı yönündeki kaygılar da su yüzüne çıkmış bulunmaktadır. Biyo-yakıtlar, kendi paylarına fosil yakıtlardan daha az salınım üretir; ancak daha geniş açıdan ele alındığında aslında daha fazlasına da neden olurlar. Epey uzun bir zamandan beri bilinmektedir ki, bu yakıtların rafine edilmesi ve nakliyatı sırasında karbon salınımı söz konusu olmaktadır. Bunun farkına varılması bakımından yeni olan şey ise, biyo-yakıtların üretilmesi amacıyla yağmur ormanlarının, meraların ve diğer ekosistemlerin azaltılıyor ya da tahrip ediliyor oluşu ve bu sistemlerin yakılması ya da sürülmesi sonucunda sera gazlarının ortaya çıkmasıdır. Dahası, doğal ekosistemlerin karbon salınımlarını sünger gibi emmesi nedeniyle sorun daha da kötü bir hal alıyor. Daha da ötesi, bu doğal sistemlerin yerine geçen mısır tarlaları daha az miktarda karbon özümseyebiliyor.

Biyo-yakıt üretimiyle bağlantılı küresel yan etkiler, neticede çok daha artabilir. Zaten ABD mısır üretimi için daha fazla tarım alanı ayırdıkça, Brezilya gibi ülkeler de ABD soya fasulyesi üretimindeki düşüşü telafi etmek amacıyla daha fazla soya fasulyesi üretmek yoluna gidiyor. Bu durum da Brezilya'da daha fazla tarım alanı açmak amacıyla ormanların yok edilmesine ve bu da, yukarıda gördüğümüz üzere, daha fazla karbon salınımı ve bunu özümseyecek daha az kapasite demek. Şeker kamışları ise bir parça umut verir gibi gözükmekte; çünkü bu ürünler büyüyebilmek için daha az enerji gerektirir ve kolaylıkla yakıta dönüştürülebilir. Bu bağlamda tarımsal artıklarda iyi bir alternatif olabilir; çünkü bunlar yakıt üretilebilmesi için daha fazla tarım alanı gerektirmez (Rosenthal 2008d: A9).

Etanolla bağlantılı diğer sorunlar da giderek kendini gösteriyor. Örneğin, bu yakıtı üretmek için gereken tahıllara daha fazla tarla ayrıldıkça, yiyecek yetiştirmek için geriye daha az tarla kalıyor. Bu da, sadece Meksika ve buradaki mısır bakımından değil, dünyanın her tarafında yiyecek fiyatlarında artışa yol açıyor. Başka bir sorun da, etanol üreten fabrikaların çok büyük miktarlarda su kullanmakta oluşudur ve suyun kendisi zaten, yukarıda tartıştığımız üzere, tükenmeye yüz tutmuş çok değerli bir kaynaktır (*Economist* 2008: Şubat 28).

Palmiye yağı

Fosile dayalı yakıt (kömür, petrol gibi) enerjisi kaynaklarına alternatif bulma konusundaki zorluklar palmiye yağı örneğinde de görülmektedir. Yakın bir zamanda, Hollanda daha yeşil

ve sürdürülebilir bir enerjiye yönelebilmek amacıyla elektrik santrallerinde biyo-yakıt (özellikle palmiye yağı) kullanma fikrine dört elle sarılmıştı. Hükümet, büyük miktarlarda devlet desteği sağladı ve Hollanda 2005 ve 2006'da ithalatını iki katına çıkararak Avrupa'nın önde gelen palmiye yağı ithalatçısı konumuna yükseldi. Ne var ki Hollanda'ya palmiye yağı temin etmek, Endonezya ve Malezya gibi ülkelerde yağmur ormanlarının azalmasına, büyük miktarda ormansızlaşmaya yol açtı. Buna ek olarak, bu ülkelerde palmiye yağı üretmek amacıyla, zarar verme potansiyeli yüksek gübrelerin büyük miktarlarda kullanılması eğilimi de ortaya çıktı. Dahası, yeni tarım arazileri yaratmak amacıyla turba* alanları kurutuldu ve yüksek miktarlarda karbon salınımına yol açacak şekilde yakıldı; ki bu da zaten Hollandalıların palmiye yağı kullanmak suretiyle azaltmayı amaçladıkları şeydi. Artık, bu konuda daha kapsamlı küresel bir görüşe ihtiyaç olduğu bazı kesim tarafından fark edilmeye başlandı. Hollanda'ya ya da daha genelinde Avrupa'ya verilen ağırlık (ki bunun sebebi de burada biyo-yakıtların otomobillerde kullanılan dizel yakıtlara daha iyi alternatif olması), burada yapılan değişikliklerin dünyanın başka yerlerinde yol açtığı etkilerin göz ardı edilmesine neden oluyor. Karbon salınımının yarattığı küresel sorunlar, bu salınımları bir bölgeden diğerine aktarmakla çözülmüyor. En azından, daha net bir hesap yapabilmek için, Hollanda gibi ülkelerin bu tür değişimlerin sonucu olan *bütün* salınımları dikkate alması gerektiği konusunda uyarılarda bulunulmakta. Biyo-yakıtlara yönelim, artık ancak karbon salınımının *tamamında* önemli bir azalmaya yol açtığı takdirde bir anlamı olacağına dair artan farkındalıkla birlikte ele alınıyor (Rosenthal 2007b: Cl, Cl 1).

Güneş enerjisi

Daha iyi bir alternatif enerji kaynağı da, güneştir. Bunun cazip yönlerinden birisi, hiç sera gazı üretmeyişidir. Bir diğeri, özellikle daha sıcak iklimlerde, ihtiyaç duyulduğunda maksimum enerji üretebilmesidir. Klimaları çalıştırmak için en fazla enerji talebinin olduğu zamanlarda, yani herkesi ve her şeyi kavurduğu günlerde, en fazla enerjiyi üretmektedir. Güneş enerjisini gerektiren bazı teknolojiler bu enerjiyi depolayabiliyor ve dolayısıyla geceleri ve bulutlu günlerde de bu enerjiden yararlanmak mümkün oluyor. Fosil yakıtlarla kıyaslandığında güneş enerjisi pahalı bir enerjidir; ancak fosil yakıtların maliyetindeki artış sürdükçe (artan talebe karşı azalan üretim imkânları akılda tutulduğunda) ve güneş enerjisinin maliyeti de giderek düştükçe (teknolojiler geliştikçe ve ölçek ekonomileri de ortadan kalktıkça) güneş enerjisinin daha fazla ve daha elverişli kullanımına tanık olacağız gibi görünüyor (*Economist* 2008: Şubat 21, The Power of Concentration [Konsantrasyonun Gücü]).

TEKNOLOJİK BİR ÇÖZÜM MÜ?

Güneş enerjisinin daha fazla kullanımıyla ilgili görüşler, bugünlerde küresel ısınma gibi hiç olmazsa bazı küresel çevre sorunları için sözü edilen "teknolojik çözüm"e artan ilgiyle bağlantılıdır. Bütün toplumsal sorunlara teknolojik çözümler bulmak, uzun süredir oldukça cazip bir akım. Pek çok kimseye göre, çok sayıda insana eski alışkanlıklarını değiştirmek gibi çok zorlu görevler yüklemek yerine yeni teknolojiler bulmak çok daha kolay ve çok daha az zahmetli. Yani insanlar tüketim modellerini değiştirme konusunda dirençli olduklarından, ortaya çıkmasında büyük bir rol oynadıkları ekolojik sorunlar için teknolojik çözümler bulunacağı umu-

* turba: Diğer adıyla torf, toprağı nemli ve çok yağış alan, yaz sıcaklıklarının düşük olduğu yörelerde bataklık ve benzeri su altındaki arazilerde yetişen bitkilerin (yosunlar ve bataklık sazları) su dibinde çökerek kısmen çürümesi, su altında hava ile ilişkisi kesilmiş bir ortamda yıllarca çürüyüp birikerek kalın yataklar meydana getirmesi sonucu oluşur. (y.h.n.)

dunu beslemeyi tercih ediyor. Dahası, ekonomideki pek çok sektörün insanların daha yüksek düzeyde tüketmeye devam etmesinde de çıkarı var. Dolayısıyla, küresel ısınmanın önemli bir nedeni, fosil yakıtların her geçen gün daha fazla yakılması; öte yandan çok sayıda sektör ve insan buna bağlanmış durumda ve dünyanın pek çok başka yerindeki çok sayıda insan da daha fazlasını yapma arzusunda. Bu durumun en belirgin örneği gelişmiş ülkelerde otomobillerde kullanılmakta olan benzindir; Çin ve Hindistan gibi ülkelerde de artan sayıda insan artık bu imkâna sahip ve azgelişmiş ülkelerdeki çok sayıda insan da aslında otomobil sürmeyi arzuluyor. İşte bu muazzam ve artmakta olan talep karşısında benzin kullanımında kısıtlamaya gidilmesi için yapılan çağrılar pek dikkate alınacak gibi görülmüyor (gerçi Büyük Çöküntü insanları bu konuda bir kısıtlamaya da zorluyor). Böylece, benzin ve daha genelinde fosil yakıtların yanması sonucu ortaya çıkan sorunların halledilmesini sağlayacak teknolojik bir çözüm için araştırmalar yapmak şu durumda daha cazip. Böyle bir çözüm sayesinde dünyanın her tarafındaki üretim ve tüketim tam gaz yola devam etmekle kalmayacak, daha da artacak.

Küresel ekolojik sorunlarla baş edebilmek için "jeo-mühendislik" ve nispeten yeni bir dizi öneri devreye girerken, küresel ısınmanın önemli ve artan sebeplerine dokunulmuyor ve bunlardan söz edilmiyor. Tartışılan tezler arasında, "kutupları soğutmak için atmosferin üst kesimlerine kimyasalların enjekte edilmesi ya da bulutları daha yansıtıcı hale getirerek güneş ışığının engellenmesi ya da uzaya aynaların yerleştirilmesi" yer alıyor (Dean 2007: Al 1). Çeşitli nedenlerden dolayı bunlara henüz bilimsel destek bulunamıyor: Bu tür çözümlerin dile düşmesinin, insanların yakıt kullanmayı sürdürmesini teşvik edeceğinden korkuluyor; bu önerilerden bazıları işe yarasa bile, baş edilmesi düşünülen sorunlara kıyasla daha büyük sorunlara neden olacak bir dizi beklenmedik sonuç yaratacağından çok fazla korkuluyor; jeo-mühendislik alanındaki bu yeniliklerin denenmemiş olduğu, pek güvenilir olmadığı ve olağanüstü masraflı olabileceği söyleniyor; ve bu tür teknolojilerin yaratacağı küresel iklim değişikliklerinden etkilenmeyecek (okyanuslardaki asit oranının artması gibi) birçok başka iklimle ilgili sorun da söz konusu. Bu tür projelerin üstlenilmesi, hakikaten küresel çabaları ve büyük meblağlarla finanse edilen yönetişim yapılarını gerektirir. Burada umulan şey ise "radyo frekanslarının kullanımını düzenleyen, hava trafik kontrolünü, uzay uçuşlarını örgütleyen" ve halihazırda faal olan küresel yönetişimin (Dean 2007: All) küresel iklim sorunlarıyla baş edebilmek yönünde duyulan ihtiyaç bakımından bir model teşkil edebilmesi.

Jeo-mühendislik teknolojileri, gelinen noktada henüz tuhaf düşüncelerin ancak bir adım ötesinde ve işlevsel olabilmesi için uzun bir yol katetmesi gerekiyor; bu alanın önde gelen uzmanlarından biri, önümüzdeki iki yüzyıl içinde dünyanın "bir mamul", yani insan tasarımının pek güvenilir olmadığı ve jeo-mühendisliğin bir ürünü haline geleceğini öngörüyor. Halihazırda, küresel ısınmanın tarım ve ekinler üzerinde yarattığı olumsuz etkilere cevap verecek çabalar söz konusu. Bunlar da "yeşil devrim"in yeni görünümlerini içeriyor. Örneğin, seleksiyona dayalı ıslah ve genetik mühendislik yoluyla, daha sıcak iklimlerde yaşayabilecek ve hatta suya batırılsa bile hayatta kalabilecek tahılların yaratılması (Weiss 2007: A6) bu çabalardan bazıları. Daha sıradan çözümler arasında ise toprağın sabanla sürülmesinin ve havalandırılmasının azaltılması (ki bunlar buharlaşmayı ve açığa çıkan karbondioksit miktarını azaltıyor), kullanılan gübre miktarının azaltılması (gübreler atmosfere karbondioksitten daha fazla zarar veren azot oksit üretiyor), ağaç dikilerek gölgeliklerin oluşturulması ve iklim değişikliklerine geçimlik tahıllardan daha fazla dayanabilen meyve ağaçlarının dikilmesi yer alıyor.

Hatta Norveç'te bir dağın eteğinde "kıyamet ambarı" dahi var; burada dünyanın her tarafından getirilen tohumlar depolanıyor. Bu hareket, çarpıcı ve beklenmedik iklim değişikliklerin-

den sonra, hangi tohumların yaşayıp yaşamayacağını bilmiyor oluşumuzun bir sonucu. En kötü senaryolarda bile, Norveç'teki ambarda saklanan bu tohumların bazılarının insanlığı açlıktan kurtarmaya yarayacağı umuluyor.

EKONOMİK SORUNLAR

Genel olarak çevre ve özel olarak iklim değişikliği sorunlarına yönelik gerek uzun dönemli gerek kısa dönemli çözümler oldukça pahalı (Mufson 2007: Al, A9). Yukarıda özetlenen gelişmiş bilimsel çaba türleri, bırakın uygulamaya konmayı sadece araştırma aşamasında bile çok büyük maliyetler gerektiriyor. Daha fazla rüzgâr değirmeni, güneş paneli, ağaçlandırma, büyük endüstrilerin makinelerinin yenilenmesi, karbondioksiti geri yakalayacak enerji santrallerinin inşası ve en tartışmalı olanı, daha fazla nükleer enerji santrali gibi daha az yenilikçi değişiklikler dahi tasavvur edilemez maliyetler içermektedir. Dahası bu türden çabaların küresel düzlemde ele alınması gerekir ve bu da kaynağı olmayan birçok ülkenin de sürece dahil edilmesini gerektirir. Çok gelişmiş ülkelerde bile insanların bu tür çabalar için ödeme yapması bir yana maliyetlerin anlamını kavradıkları dahi pek söylenemez. Bu durum, özellikle ABD için geçerli; bu ülke söz konusu değişikliklerin en basit olanlarına bile para harcamak ve bunları hayata geçirmek bakımından Avrupa'nın epey gerisindedir. Örneğin, Almanya rüzgâr ve güneş enerjisi kullanımında Avrupa'nın lideri ve ABD bu konuda onun da gerisin de. Ve elbette devam etmekte olan ekonomik gerileme, bu tür büyük ve yüksek maliyetli programların hayata geçirilmesi olasılığını daha da azaltıyor.

ÇEVRECİLİĞE MUHALEFET

Çevrecilik, tam anlamıyla iyi bir aktivite olarak görülse de, kendisine karşı muhalefet de alışılmadık bir şey değildir. En genelinde, ekonomik kalkınmaya önem verenler çevreciler konusunda pek sabırlı değildir; özellikle de çevreci kaygılar kalkınmayı yavaşlattığı ya da durdurduğu zamanlarda. Bu duruma ilginç bir örnek, Dünya Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF) ile ilgilidir; bu kuruluş 2003 yılından itibaren Amazon Bölgesi Koruma Alanları diye bilinen bir program doğrultusunda Brezilya'da parklar ve rezervler oluşturmaya başladı (Rohter 2007a: A4). Buradaki mesele, ormansızlaşmanın sınırlanmasıydı. Yukarıda da tartışıldığı üzere, Amazon zaten büyük ölçüde ormansızlaştırılmış durumda. Amazon Ormanları, çok büyük miktarlarda karbondioksiti özümseyen sayısız ağaçları nedeniyle dünya açısından önemliydi ve halen de önemlidir. İşte bu kapasite, çarpıcı şekilde azalmakta ve bunun yerine, Amazon'daki çürüyen bitkiler büyük miktarlarda karbondioksit üretimine ve dolayısıyla küresel ısınmaya neden olmakta. Bu satırlar yazılırken, Brezilya'daki ormansızlaşma, New York, Connecticut ve New Jersey eyaletlerinin *toplamından* daha büyüktü. WWF'nin amacı sadece Brezilya'daki ormanları değil oradaki biyo-farklılığı da korumak. Ne var ki bazı işadamları iki temel nedenden ötürü bu girişime olumsuz yönde tepki gösteriyor. Birincisi, bu girişimi bölgeyi ve oradaki doğal kaynakları geliştirme imkânlarını engelleyen bir şey olarak görüyorlar; böyle bir durumda kendi iş imkânlarının ve kârlarının azalacağını söylüyorlar. İkincisi, bu girişim başlı başına bir nevi sömürgecilik ve muhtemelen sömürgeciliğin daha geleneksel bir çeşidinin yeniden ortaya çıkışı olarak değerlendiriliyor (bkz. Bölüm 3); bu durumda yabancı (özellikle Amerikalı) girişimcilerin bölgeyi kalkındırmak adına muhtemelen askeri yöntemlerle yollarını açarak bölgeye gelecekleri düşünülüyor. WWF ise bu tür çıkarları ve iş birliklerini reddediyor ve kendisinin sadece Brezilya hükümetinin koruyamadığı araziyi koruma amacı güttüğünü söylüyor.

BÖLÜM ÖZETİ

Bu bölümde olumsuz küresel akıntıların çevre üzerindeki zararlı etkileri inceleniyor. En gelişmiş ülkeler, mevcut çevre sorunlarından en fazla sorumlu olanlardır. Bu ülkeler, aynı zamanda, bu sorunlarla baş etme açısından da en iyi donanıma sahiptirler.

Neo-liberaller ve çevreciler serbest ticaretin çevre üzerindeki etkisini tartışıyor. Çevreciler, çevre sorunlarına ekonomik konulardan daha fazla öncelik tanınması gerektiğini savunuyor. Serbest ticaret, imalatın yaygınlaşmasına yaptığı vurgu nedeniyle çevreye verilen zararla bağlantılı olarak değerlendiriliyor. Kendi açılarından neo-liberaller ise çevrecilerin çabalarının ticaretin önünde ciddi engeller yarattığını söylüyor. Bazıları da bu yaklaşımları bütünleştirmeye çalışıyor. Örneğin, ekolojik modernleşme teorisi, küreselleşmeyi çevreyi hem koruyan hem de geliştiren bir süreç olarak değerlendiriyor.

Bu bölümde, çevresel zarar ile toplumsal çöküntü arasındaki ilişki de inceleniyor. Geçmişten farklı olarak küresel karşılıklı bağlantı durumunun, doğaya verilen zararın coğrafi bölgelerle sınırlı kalmayacağı konusunda bir güvence oluşturduğu ileri sürülüyor.

En önemli çevresel sorun, doğal yaşam alanlarının özellikle ormansızlaşma nedeniyle ortadan kalkmasıdır. Endüstriyel balıkçılık, deniz canlılarına ve ekosistemlerine çok büyük hasar vermiştir. Biyo-çeşitlilik ve kullanılabilir tarım alanları da hızla azalmaktadır.

Önemli bir çevresel tehlike de içme suyunun eskisi kadar tedarik edilemiyor olmasıdır. Toprağın tahrip edilmesinin ya da çölleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan su kaynaklarındaki azalma, bir zamanlar kamusal mal sayılan suyun ticari bir mala dönüşmesine yol açmıştır. Yerkürenin en yoksul bölgeleri, suyla ilgili sorunları en fazla yaşayan yerlerdir. Bu sorun, "sanal su" tüketimi nedeniyle daha da yoğunlaşmaktadır; bu gibi durumlarda insanlar, farkına varmadan su yoğunluklu ürünleri tüketmek suretiyle dünyanın başka yerlerindeki suyu da tüketmiş olmaktadır. Su ekosistemindeki tahribat iklim mültecilerinin ortaya çıkmasına da yol açabilir, insanlar su bulamadıkları için ya da seller nedeniyle göç etmek zorunda kalabilir.

Zehirli kimyasalların neden olduğu çevre kirliliğinin de çevre üzerinde uzun dönemli bir etkisi söz konusu. Kalıcı organik kirletenlerin (KOK) kullanımı önemli bir sanayi kirliliğine yol açıyor. Sera gazları, yani dünyanın atmosferindeki ısıyı ve gün ışığını tutan gazlar, büyük ölçüde küresel ısınmaya sebebiyet veriyor. Aynı zamanda bu süreç karalardaki buzların ve buzdağlarının, potansiyel bakımdan felaket doğuracak sonuçlarıyla birlikte, erimesine neden oluyor. Gözle görülür sellerin ortaya çıkma ihtimalinin ötesinde, küresel ısınma okyanuslardaki alkalin oranında azalmaya ve aynı zamanda mevcut ekosistemlerin tahribatına da yol açıyor. Küresel ısınma ayrıca, insan sağlığı kadar, küresel düzlemde yiyecek temini bakımından da bir tehdit oluşturuyor.

Nüfus artışı ve buna bağlı olarak tüketimdeki artış ekolojik sorunları yoğunlaştırmaktadır. Elektronik atıkların gelişmekte olan ülkelere yollanmasıyla ortaya çıkan, atıkların küresel akıntısı da bir başka önemli endişe konusu. Zararlı haşereler de ayrıca bölgeler arasında dolaşmakta ve buralardaki savunmasız ekosistemler üzerinde yıkım yaratmaktadır.

Çevrenin tahrip edilmesiyle birlikte önemli küresel tepkiler de ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlardan birisi sürdürülebilir kalkınmadır; bu anlayış ekonomik büyüme ile sürdürülebilir çevre arasında bir orta yol peşindedir. Küreselleşme ile sürdürülebilirlik arasındaki ilişki çokboyutludur; bu ilişki ekonomik, politik ve teknolojik yönler içerir.

İklim değişikliğiyle baş etmek üzere çeşitli girişimler başlatılmıştır. Ancak, bunlara hükümetler ve büyük şirketler güçlü bir direnç göstermektedir. Örneğin, küresel karbon salınımında bir azalmayı hedefleyen Kyoto Protokolü'nün hayata geçirilmesi yönündeki çabalar başarısızlıkla sonuçlandı; çünkü bu protokol ABD tarafından onaylanmadı. Öte yandan, çevre sorunlarını ele alma bakımından büyük şirket çevrelerinde bazı adımlar da atılmak üzere.

Çevre sorunlarıyla başa çıkabilmek için kullanılan (karbon vergisi, karbonsuzluk gibi) çeşitli önlemlerle ilgili önemli girişimler de var. Ayrıca, fosil yakıtlara alternatif bulmak da kolay değil. Örneğin, benzine alternatif olarak kullanılan etanol bir dizi sorunu da beraberinde getirmiştir; verimi düşüktür ve (halihazırda etanol için en önemli kaynak olan) mısır fiyatlarında dalgalanmaya yol açmıştır. Biyo-yakıtlar daha az salınım üretse bile, bunların elde edilmesi ve nakliyesi toplam salınımda önemli bir artışa sebep olur.

Çevre sorunlarının çözülmesine yönelik önceki deneyimler, sorunla ilgili küresel bir yaklaşımın gerekli olduğunu göstermektedir. Avrupa gibi belirli bölgelere odaklanıldığında, diğer bölgeler göz ardı edilmiş oluyor. Küresel ısınmanın sebepleriyle ilgilenmek yerine, jeo-mühendislik gibi "teknolojik çözümlere" dikkat çeken yaklaşımlar da bulunuyor.

TARTIŞMA SORULARI

1. Dünyanın önde gelen çevre sorunları arasında ki mümkün olan bütün bağlantıları özetleyiniz.
2. Çevre tahribatı üzerindeki çeşitli tüketim uygulamalarının etkilerini inceleyiniz.
3. Çevre sorunlarına sebebiyet verilmesinde ve bu sorunların ağırlaşmasında küresel büyük şirketlerin rolünü inceleyiniz.
4. Çevre sorunlarının ivme kazanması yüzünden dünyanın bir gün "çökeceğine" inanıyor musunuz? Niçin?
5. Küresel akıntılar hangi yollardan çevreyi olumlu şekilde etkiler?
6. Çevre tahribatı karşısında gösterilen çeşitli küresel tepkileri çözümleyiniz.
7. Küresel bir proje olarak sürdürülebilir kalkınmanın olabilirliğini inceleyiniz.

İLAVE OKUMALAR

Zygmunt Bauman, *Liquid Fear*, Cambridge: Polity, 2006.
Jared Diamond, *Collapse: How Societies Choose to Fail or Succeed*, New York: Penguin, 2006.
Arjen Y. Hoekstra ve Ashok K. Chapagain, *Globalization of Water: Sharing the Planet's Freshwater Resources*, Maiden, MA: Blackwell, 2008.
Rachel Carson, *Silent Spring*, Boston: Houghton Mifflin, 1962.
Ernesto Zedillo (Der.), *Global Warming: Looking Beyond Kyoto*, Washington, DC: Brookings, 2008.
Simone Borghesi ve Alessandro Vercelli, *Global Sustainability: Social and Environmental Conditions*, New York: Palgrave Macmillan, 2008.
Jacob Park, Ken Conca ve Matthias Finger (Der.), *The Crisis of Global Environmental Governance: Towards a New Political Economy of Sustainability*, New York: Routledge, 2008.

NOT

1. Bu tür krizlerle karşılaştığımız ilk örnek değildir. Karanlık Çağlar'daki ekolojik krizler için bkz. Chew (2002: 333-56).
2. Öte yandan, tayfunlar da özellikle kıyı bölgelerde hortumlara yol açabilir.
3. ABD'nin Doğu Kıyısı güçlü ve muhtemelen artan bir şekilde hortum oluşturmaya müsait büyük tayfunlardan etkilenmektedir.
4. Balık ve diğer deniz mahsulleri okyanusları temiz tutmak gibi diğer işlevleri de yerine getirir.
5. www.pops.int; Downie (2007: 953-5).
6. Rapor o zamanların (yani o sıralar varolan birçok komünist rejimin) bir ürünüydü ve yazarları da bu rapordaki düşüncelerin hem piyasayı esas alan hem de merkezi planlama uygulayan ülkelerde uygulanmasını arzulamıştı. Günümüzde ise merkezi planlama uygulayan pek az ülke kalmıştır (Küba bunu sürdüren istisnalardan birisidir); ancak raporun işaret ettiği sürdürülebilirliğin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere uygulanabilirliği önemlidir ya da her zamankinden daha da önemlidir.

BÖLÜM

13

OLUMSUZ KÜRESEL AKINTILAR VE SÜREÇLER

TEHLİKELİ İTHAL MALLAR, HASTALIKLAR, SUÇ, TERÖRİZM, SAVAŞ

Tehlikeli İthal Malları

- Oyuncaklar • Kimyasallar • Heparin • Balık

Sınır Tanımayan Hastalıklar

- Hıv/Aıds • Grip • Sars • Ebola Virüsü
- Avrupa'daki Tropik Hastalıklar

Suç

- Küresel Suçlar Hakkında Çok Farklı Bir Görüş

Yolsuzluk

Terörizm

Savaş

- Küresel Askeri Yapılar • Teknoloji • Bilişim Savaşı
- Siber-Savaş

Olumuz Küreselleşmenin Bireyler Üzerindeki Etkisi

Bölüm Özeti

Çevre sorunlarına ilişkin önceki bölüm, Zygmunt Bauman'ın (2006: 96) olumsuz küreselleşme kavramıyla başlıyor ve bu kavramdan bölüm boyunca yararlanıyordu. Kavram, bu bölümde daha da fazla önem kazanıyor; çünkü Bauman burada ilgimizi çekebilecek bir başlık altında bir dizi sorunu sıralıyor. Bu bölümde bizim ilgimizi çekebilecek birçok başka olumsuz akıntı söz konusu olsa da, tartışmamız tehlikeli ithal mallar, sınır tanımayan hastalıklar, suç, yolsuzluk, terörizm ve savaş ile sınırlı kalacak.

Bu olumsuz akıntıların farkındayız ve giderek artan küresel akışkanlık konusunda da Bauman ile hemfikiriz; ancak Bauman olumsuz küreselleşme düşüncesini daha da ileri götürüyor ya da en azından bizim hazırlıklı olduğumuzdan daha da öteye taşıyor. Yani ona göre "sahip olduğumuz şey bütünüyle *olumsuz* bir küreselleşmedir: 'olumlu' bir karşıtı tarafından denetlenmeyen, desteklenmeyen ve telafi edilmeyen bir küreselleşme; oysa olumlu küreselleşme hâlâ uzak bir proje sayılsa bile, bazı öngörülere göre zayıf da olsa bir şansı bulunmaktadır" (Bauman 2006: 96). Kuşkusuz küreselleşmeyle bağlantılı birçok olumsuz özellik, akıntı ve süreç var; ancak küreselleşmenin bütünüyle olumsuz olduğu görüşünü kabul edemeyiz. Küreselleşmeyle bağlantılı sorunlar ve hem bu bölümde hem sonraki bölümde değinilen bu sorunların neler olduğuna ilişkin tartışma, bunun (hayat kurtarıcı ilaçlar ya da yeni salgınlar patlak verdiğinde görev alan sağlık personeli akıntıları gibi) olumlu yönlerini görmemizi engellememeli.

Diğer önemli bir nokta şudur ki, küreselleşmede neyin olumlu neyin olumsuz olarak değerlendirildiği konusu genellikle kişilerin bakış açısına ve konumuna bağlıdır.[1] Dolayısıyla terörizmin olumsuz bir süreç olduğu konusunda çoğumuz hemfikirken, buna dahil olanlar ve destekleyenler bu fikre itiraz eder. Başka bir örnek vermek gerekirse, ABD'de pek çok kimse neo-liberalizmin iyi bir şey olduğuna inanır; oysa bunu dünyanın pek çok kesimi için sorun olarak görenler de (ki bunlara Bauman ve bu kitabın yazarı da dahildir) vardır[2] ve dolayısıyla bu bakış açısıyla neo-liberalizmi olumsuz küreselleşmenin bir örneği olarak değerlendirirler. Bu genel yönelim, bölüm boyunca tartışılacak olumsuz küreselleşme örneklerinin hepsi için geçerlidir. Yani birçok insan, belki de çoğunlukta olanlar, bu nitelemeyi uygun görürken diğerleri tüm bu bahsedilenlere karşı daha olumlu bir bakış açısı benimseyecektir.

Nihayet, olumsuz küreselleşmenin sadece olumsuz akıntıları ve süreçleri değil, kimilerinin tamamen değilse de büyük ölçüde olumsuz etkilerinden söz edeceği yapıları içerdiği de belirtilmeli. Dolayısıyla, terörizme ilişkin olumsuz bir bakış açısına sahip olanlar (dünyadaki insanların çok büyük bir çoğunluğu) el-Kaide'nin hücre örgütlenmesini olumsuz bir yapılanma olarak değerlendirecektir; şayet neo-liberalizm de olumsuz bir küresel süreç olarak düşünülürse, o halde bununla bağlantılı IMF ve Dünya Bankası gibi yapılar da olumsuz yapılar olarak görülebilecektir. Elbette, bu kitabın ilk sayfalarında da işaret edildiği üzere, yapı ve süreç arasındaki ayırım çoğu açıdan yanlış bir şeydir. Bu iddianın pek çok gerekçesinden biri de, herhangi bir yapının bir dizi süreçten meydana geldiği ve bu süreçlerin de daha büyük süreçlerden etkilenmekte olduğu ve bunları da etkilediğidir.

Ayrıca şuna da dikkat çekmek gerekir ki, çeşitli türden olumsuz akıntılar küresel karşı tepkilere de yol açmaktadır; bunlar da bu akıntılarla başa çıkabilmek amacıyla ortaya konan süreçler ve yapılar olarak karşımıza çıkan küresel çabalardır. Süreçler bağlamında verilebilecek örneklerden birisi, birçok şeyin yanı sıra terörizmle de mücadele etmek amacıyla yaratılan ve giderek karmaşık ve genellikle de sürekli bir hal alan küresel gözetim tekniklerindeki gelişmedir (Lyons 2004: 135-49). Bu yapılardan birisi olarak Dünya Sosyal Forumu, küreselleşmeyle, özellikle de neo-liberal küreselleşmeyle bağlantılı olumsuz akıntılarla mücadele etme çabalarını merkezileştiren bir yapının yaratılmasına örnek teşkil etmektedir.

TEHLİKELİ İTHAL MALLAR

Dünyanın her köşesinden her tür ürünün akıntısı, herhangi bir ülkeye giren ürünlerin gerçek niteliğinin kesin olarak bilinmesini neredeyse imkânsız hale getirdi (Barrionuevo 2007b: Bl, B9). Dahası, yerel olarak üretilen ürünlerin içeriği de dünyanın pek çok yerinden temin edilmektedir. Örneğin, Sara Lee'nin Yumuşak ve Saf Beyaz Tam Buğday ekmeğinin içerdiği maddelere (her maddeyi temin eden ülke de dahil) bir bakalım: siyam baklası, Hindistan; kalsiyum propiyonat, Hollanda; bal, Çin, Vietnam, Brezilya, Uruguay, Hindistan, Kanada, Meksika, Arjantin; un güçlendiricileri, Çin; beta karoten, İsviçre; vitamin D3, Çin; buğday glüteni, Fransa, Polonya, Rusya, Hollanda, Avustralya (Schoenfeld 2007: B9). Ne kadar çok küresel malzeme kullanılırsa, mamul ürünlerin içindeki zararlı maddelerin azaltılması o kadar zorlaşıyor demektir. Dahası, mamul ürünler dünyanın her yanından çok sayıda içeriğe sahip olduğunda, mamule bulaşan şeyin kaynağını tespit etmek, imkânsız değilse de çok zor olur. Dolayısıyla, örneğin Sara Lee'nin ekmeğini yiyen insanlar hasta olduğunda, buna yol açabilecek pek çok potansiyel kaynak mevcut. Dahası, yiyeceklerin içerdikleri şeyler gıda güvenlik standartları ABD ve Kuzey'deki diğer ülkelerdekine benzemeyen yerlerden geliyor. Nitekim bu durum karşısında tüketiciler de çaresizdir; çünkü yiyeceklerin üzerindeki etiketlerde bu tür içeriklerin nereden geldiği de yazmaz (gerçi 2008 yılı sonundan itibaren ABD'de meyvelerin ve etlerin hangi ülkeden geldiğini belirten etiketler kullanılmaya başlandı).[3] Dolayısıyla burada söz konusu olan, *hem* çeşitli yiyeceklerin içerikleriyle ilgili küresel değer zinciri *hem de* bu zincirin çok uzun ve farklı olması nedeniyle bunların en azından bazılarıyla bağlantılı zararlı şeylerin yaygınlaşması ihtimalidir.

Küreselleşme yalnızca her tür ithal malda artışa yol açmakla kalmadı; aynı zamanda ülke ve yurttaşları için tehlike yaratan ithal mallar da söz konusu oldu. Bu kendini, son olarak Çin'den özellikle ABD'ye yapılan ithalat örneğinde gösterdi. ABD'nin ve diğer birçok ülkenin Çin'den yaptığı ithalatın son yirmi yılda miktarında ve çeşitliliğinde bir patlama yaşanmasına paralel olarak bu ithal mallarla ilgili sorunlara dair şikâyetlerde de bir patlama yaşandı. 2007 yılında, Çin'de imal edilen evcil hayvan yiyecekleri (köpek mamalarındaki zehirler [örneğin endüstriyel bir kimyasal olan melamin]) ve diş macunu nedeniyle skandallar patlak verdi; bunlar evcil hayvanları ve insanları hasta etmişti (bazı evcil hayvanlar bu mamaları yiyince ölmüştü) ve 2008 yılında benzer bir durum insanların, özellikle bebeklerin, yediği (yine melamin içeren) yiyeceklerde de ortaya çıktı.

Burada Çin ithal mallarını öne çıkardık ama tehlikeli ürünlerin küresel ihracıyla bağlantılı başka pek çok ülke de söz konusu. Örneğin, Amerikan şirketleri ABD'de yasaklanmış olan ilaçları başka ülkelere ihraç ediyor. Birçok Batılı ülke, özellikle ABD, miadını doldurmuş gemilerini sökülmek üzere genelde Güney Asya'ya gönderiyor. Bu da çok zor, pis, kirletici ve oldukça tehlikeli bir çalışma gerektiriyor.[4] İsviçreli Nestle firması, bebekler üzerinde olumsuz etkileri tespit edilmesine rağmen bebek maması ürünlerini Güney'e, özellikle de Afrika'ya zorla dayatarak ihraç etmekten suçlu bulunmuştu. Başka birçok şeyin yanı sıra, anne sütünün yerine geçirilmek istenen bu formülün karışımı için gerekli olan suyun mikroplu olma ihtimali vardı.

OYUNCAKLAR

2007 yılı ortalarında, Çin'de imal edilen ve ABD'ye ihraç edilen çok sayıda oyuncak ile ilgili bir başka skandal patlak verdi. Diğerlerinin yanı sıra, kurşunlu boya kullanılarak boyanmış oyuncak trenler, çocukların beyin hücrelerine zarar verebilirdi; parafinle doldurulmuş, oyuncak

bebek göz küreleri ve bebek çıngırakları ise çocukların yutabileceği türden şeylerdi (Lipton ve Barboza 2007: Al, C4). Bu tür sorunlar en çok, markası olmayan ve ucuzlukçu dükkânlarında *satılan düşük fiyatlı oyuncaklar da rastlanmaktaydı. Çin'e ABD'den* yapılan ürün iade oranı, 2000 yılında yüzde 36 iken artık yüzde 60'a çıkmış durumda. Çin, ayrıca taklit oyuncakların da önemli bir kaynağı (ve ilaç gibi çok başka şeylerin de taklidi var). Elbette, ABD ve diğer Kuzey ülkelerinin de son derece ucuz ürünleri talep etmeleri ve bu tür ürünleri yeterince denetlememeleri yüzünden bu konuda sorumlulukları bulunmaktadır.

KİMYASALLAR

Hiçbir belgesi olmayan ya da denetimden geçmemiş çok büyük miktarda kimyasal, Çinli imalatçılar tarafından dolaşıma çıkarılır (bunların tahminen 80 bin kadar olduğu söyleniyor). Çok sayıda Çinli şirket birçok ilaçta kullanılan hammaddenin kimyasalını üretiyor. Bu konuda Çin pek çok skandala imza attı: Bunlar arasında yetkisiz üretim (taklitçilik), yanlış etiketleme, patent ihlalleri, ABD'deki yasadışı steroit laboratuvarlarına satış yapma, standartlara uygun malzemelerin ve ayrıca Haiti ve Panama'da yüzlerce insanın ölümüne, zarar görmesine yol açan ve zehirli olduğu saptanan yanlış etiketli ilaçların satışını yapma gibi faaliyetler yer almaktaydı (Çinli yetkililer ise ilgili şirketlere hiçbir yaptırım uygulamamıştı) (Bogdanich, Hooker ve Lehren 2007: Al, A10). Bütün bunlara rağmen, düzenleyici kuruluşlar Çin'e çok az denetim uyguluyor. Bu tür sorunların potansiyeli, küreselleşmeye eşlik eden ve giderek artan uzun ve karmaşık tedarik zincirleriyle birlikte artmıştır. Kendi açısından ABD ve özellikle buradaki Gıda ve İlaç İdaresi (FDA), ABD piyasası için ilaç imal eden yasadışı şirketler bir yana, sadece birkaç (20 civarında) Çinli yasal şirketin bile denetimini yapabilecek kaynaklardan yoksun.

HEPARİN

Heparin çok önemli bir ilaçtır; kalp ameliyatı ve diyaliz gibi tıbbi işlemlerde kullanılan kan sulandırıcıdır. Bu ilacın etken maddesi ("ham heparin"), pişmiş domuz bağırsak zarı mukozasından elde edilir. Dünyadaki ham Heparin'in büyük bir bölümü Çin'den gelmektedir (Çin 42 ülkeye dağıtım yapmaktadır); ancak 2007 yılı sonu ve 2008 yılı başındaki tahminlere göre yaklaşık 450 Amerikalı bu ilaç nedeniyle hasta olmuş ve bunlardan dördü ölmüştü. (Barboza 2008c: Al, A12), ardından da bu sayının 21 ölüme yükseldiği tahmininde bulunulmuştu (ölümlerden çoğu mevcut hastalığa bağlı görülmüş olabilir) (Bogdanich 2008: Al, A10). Daha sonraki raporlarda, Almanya'daki hastaların da Heparin nedeniyle rahatsızlandığı bildirildi (Harris ve Bogdanich 2008: A5). Sorun, ABD'de Baxter International tarafından imal edilen ilacın küresel tedarik zincirinde yatıyor. Ancak, sorunun kaynağı (tedarik zincirinin karmaşıklığından dolayı aslında bundan hiç kimse emin de değil) Çinli bir fabrika ve/veya domuzları işleme tabi tutup ham Heparin'i elde eden Çin'deki küçük tedarikçiler ve kırsal işyerleri olabilir. Burada, hükümet ya da sanayi yetkililerinin pek az denetimine tabi ya da tamamen denetimsiz küçük işyerleri bulunuyor. Bu işi yapanlar, pekâlâ domuz bağırsaklarının işleme tabi tutulduğu aynı binada yaşıyor olabilir.

Aşağıda ham Heparin'in üretildiği yerin tarifi yer alıyor:

> **Xinwangzhuang adlı bir köyde, dar bir sokağın her iki yanında hemen her ev minik bir heparin üretim yeriydi; burada sayıları dört ile sekiz arasında değişen kadınlardan oluşan ekipler, önlük ve beyaz bot giymiş halde domuz bağırsaklarını dilimleyip ayırıyor ve bunları işlemden geçirerek sosis mahfazaları ve ham heparin elde ediyorlardı.**

> Zeminlerde büyük su birikintileri ve drenaj kanalları bulunmaktaydı; işyerleri kalabalıktı, viraneydi ve ısıtma sistemleri yoktu; üretim sırasında çıkan duman pencerelerden kendine yol buluyor ve duvarlara yapışıyordu. Malzemeleri pişirmek üzere büyük fırınlar vardı ve koridorlara da enzimleri, reçineleri, domuz bağırsaklarını ve atık suları muhafaza etmek üzere büyük mavi variller sıralanmıştı. (Barboza 2008c: Al, A12)

Bu tür mekânlar Heparin'in yol açtığı hastalıkların kaynağı *olabilir*; ancak (hastalığın Çin'deki bütün domuzlara yayılmış olması gibi) başka ihtimaller de söz konusu. Ayrıca ilacın kullanıldığı nihai yerler olan, dünyanın dört bir yanındaki hastanelere gelene dek katedilen uzun tedarik zincirinde başka kritik noktalar da bulunmaktadır.

BALIK

4.5 milyon civarında Çinli, balık çiftliklerinde çalışmaktadır. Çin, deniz ürünlerinin önde gelen ihracatçısıdır. Örneğin, ABD'de tüketilen yılanbalığının yüzde 80'i ve bir tür tatlı su balığı olan Tilapi'nin yüzde 70'i Çin'den geliyor (Barboza 2007a: Cl, C4). Deniz ürünlerinin büyük bir bölümü deniz kıyılarında üretiliyor; ancak "karada, göllerde, havuzlarda, nehirlerde, havzalarda ya da toprağa kazılmış dikdörtgen şeklinde devasa balık havuzlarında" da üretim söz konusu (Barboza 2007c: A10). Çin'de, bu ülkeyi çiftlik balığında dünyanın en büyük üreticisi haline getiren (2006 yılında 52 milyon ton) fabrika benzeri devasa su ürünleri çiftlikleri de var (toplamda dünyada çiftlik balıklarının yüzde 70'ini üretmektedir). Endüstriyel atıkların kirlettiği sular ve (zirai ilaçlar içeren) tarım suları bir şekilde balıkların yaşadığı sulara akmakta ve deniz ürünleri de zirai ilaçlar, kurşun, ağır metaller vb yoluyla kirlenmektedir. Dahası, devasa balık çiftliklerine tedarik sağlamak için gerekli olan balıkları son derece büyük besleme havuzlarında canlı tutmak amacıyla, balıklara bazen antibiyotik de verilmektedir. Kimyasalların ve zirai ilaçların yanı sıra antibiyotik kalıntıları taşıyan ürünler, tüketiciler için zararlı oldukları düşünüldüğünden ABD'de yasaklandı.

Ayrıca, Çin'in Taishan şehrinde Xulong adında devasa bir fabrika var; başka şeylerin yanı sıra, burası futbol sahası büyüklüğünde bir kızartma fırınıdır. Fabrika temiz deniz ürünleri sağlama konusunda bir hayli çaba sarf etmiş olsa da, buradan ABD'ye gelen deniz ürünlerinin girişi Gıda ve İlaç İdaresi (FDA) tarafından pek çok kez engellendi; çünkü bunlar Çin'deki fabrikaların kirlettiği denizlerden geliyor ve bazıları kanserojen olan kimyasallara ve zirai ilaçlara maruz kalmış durumda. Çin'in ABD'ye yaptığı ihracatın toplamda yaklaşık yüzde 22'sini deniz ürünleri oluşturuyor (bu da 2001 yılındaki ticaretten yarım milyar daha fazla bir meblağla 2006 yılında 2 milyar dolar tutmaktadır); Çin'den gelen bu deniz ürünlerinin yüzde 60'ının ABD'ye girişi de engellendi.

Bu durum, ABD (ve AB ülkeleri gibi diğer ülkeler) için büyük bir sorun yaratıyor; doğal deniz ürünleri stoku azalan ABD de başka ülkeler gibi deniz ürünlerinin yüzde 80'ini ithal ediyor. Bu ise Çin (ve bu ülkenin tüketicileri) ve 35 milyar ciroluk su ürünleri endüstrisi açısından büyük bir potansiyel sorun oluşturuyor. Ve bu sorun deniz ürünlerinin de ötesine geçmiş durumda; çünkü Çin kısa bir süre zarfında ABD'ye gıda ihracatında, Kanada ve Meksika'nın ardından üçüncü büyük ülke haline geldi. Dahası, Çin ABD'ye sadece deniz ürünleri değil, sarımsak ve elma suyu konsantresi ihracında da önde gelen ülkelerden ve Çin'in ABD'ye yaptığı ihracattaki önemi işlenmiş sebze, donmuş yiyecek ve gıda malzemeleri alanında da artıyor.

İlaçlarla ilgili örnekte de olduğu üzere, FDA zararlı gıdaların ithalatını önlemede etkin bir konumda; fakat bu alandaki ithalat patlamasına karşı pek hazırlıklı değil ve bu yüzden ABD'ye

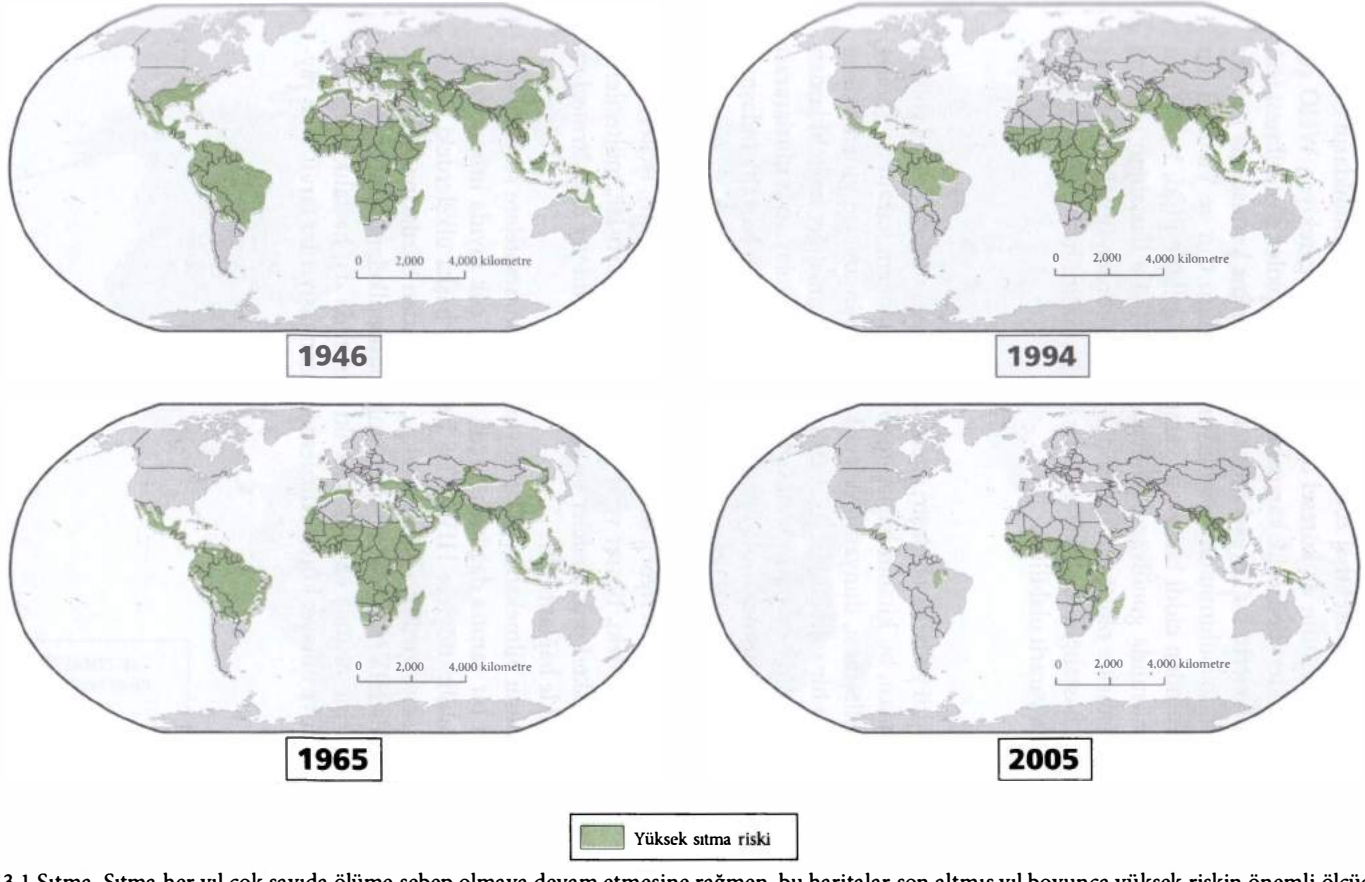
Ticari korumacılık: Yerli üretimi teşvik etmek amacıyla dış ticarete sistematik olarak yapılan hükümet müdahalesi.

gelen ithal gıdaların sadece küçük bir bölümünün örneklemesini yapabiliyor. Bu kitapta benimsenen bakış açısı bağlamında FDA, ithal gıda malları seliyle karşı karşıya kaldığında çaresiz ve yetersiz bir yapıdır. Öyle ki, Çin bile kendi ürünleri önüne çıkarılan engellerin ABD'deki **ticari korumacılığın** bir sonucu olmasından şikâyetçi ve ABD'yi belli alanlarda standartları yükselttiği ve "keyfi" davrandığı için suçluyor.

SINIR TANIMAYAN HASTALIKLAR

Sınır tanımayan hastalıklar son yıllarda daha fazla konuşulur olduysa da, yeni şeyler değiller. Veba, sıtma (1946-2005 yılları arasında yeryüzünde sıtma riskinin en yüksek olduğu bölgeleri gösteren haritalar için bkz. Şekil 13.1. Bu tür bölgeler çarpıcı şekilde azalmaktadır; ancak Afrika bu hastalığın yüksek bir risk oluşturduğu bölge olma özelliğini koruyor ve bu risk de küresel ısınmayla birlikte artabilir), tüberküloz (TB) ve çeşitli cinsel yoldan bulaşan hastalıklar (STIS) uzun süredir küresel düzlemde yaygınlaşmış durumda. Cinsel yoldan bulaşan hastalıkların özgül bir örneği de frengidir (sifilis); bu hastalık aslında artık azgelişmiş ülkelerde yaygınlaşıyor. Ne var ki hastalığın kökenleri muhtemelen Avrupa'dadır ve Avrupa sömürgeciliği ve askeri seferleriyle yayılmıştır. Aslında birçok insanın gözünde frengi, Fransız askerleriyle yakından bağlantılıdır ve dünyanın bazı bölgelerinde de frengiye "Fransız Hastalığı" denmektedir.

Ayrıca diğer sınır tanımayan hastalıklarda da gözle görülür bir artış söz konusu ve bunlardan birçoğu nispeten yeni; örneğin Ağır Akut Solunum Yolu Yetersizliği Sendromu (SARS), Sığırların Süngerimsi Beyin Hastalığı (ya da "deli dana" hastalığı; bu hastalık da genellikle büyükbaş hayvanlarda bulunur ve insanlarda Creutzfeldt-Jakob denilen bir beyin hastalığına yol açar. Bu hastalığın örneğin İngiltere'de görülmesiyle buradan yapılan et ihracatında dönemsel kesintiler meydana gelmişti [Ong 2007a: 102-6]), domuz ve kuş gribi, Ebola virüsü ve HIV/AIDS. Bu hastalıkların özelliği ve yayılarak yarattığı gerçek tehlikeler (HIV/AIDS [Patton 2002]) ya da (şimdiye kadarki halleriyle) sadece korkutucu olma olasılıkları (kuş gribi), yirmi birinci yüzyıldaki küreselleşmenin niteliği ve gerçekliği hakkında aslında pek çok şey anlatır. Dolaşıma çıkan ya da böyle bir potansiyele sahip mikroplar zaten dünyanın her yerinde bulunmaktadır ve bunları engellemek imkânsız sayılmasa da çok zor görünmektedir.

Şekil 13.1 Sıtma. Sıtma her yıl çok sayıda ölüme sebep olmaya devam etmesine rağmen, bu haritalar son altmış yıl boyunca yüksek riskin önemli ölçüde azaldığına da işaret eder; bunun sebebi de bu hastalığı taşıyan şeyleri denetim altına almak ve özellikle çocuklar arasında mümkün mertebe yayılmasını engellemek için dünya çapında gösterilen çabalardır. 1990'lı yıllarda, Hindistan'da bu alanda çok önemli ilerlemeler yaşandı; 2005 yılı itibariyle da en fazla risk taşıyan bölge olarak sadece Afrika kaldı. Son yıllarda sıtma sivrisineğinin yeniden ortaya çıkmasına ilişkin sözel raporların gelmesi ve henüz temizlenmiş bölgelerde sıtmaya tekrar rastlanması endişe yaratıyor ve bazı bilim insanları bu tür gelişmeleri küresel ısınmaya bağlıyor. (Verilerin alındığı yer: Birleşmiş Milletler Dünya Sağlık Örgütü ve J. D. Saches ve J. L. Gallup, «The Economic Burden of Malaria,» *American Journal of Tropical Medicine and Hygiene* 61 [2001], s. 85. Harita için izin alınan yer: Oxford University Press Inc. Haritanın alındığı yer: H. J. de Blij, *Power of Place: Geography, Destiny, and Globalization's Rough Landscape* [2008], Bölüm 4: The Rough Topography of Human Health, s. 100-1)

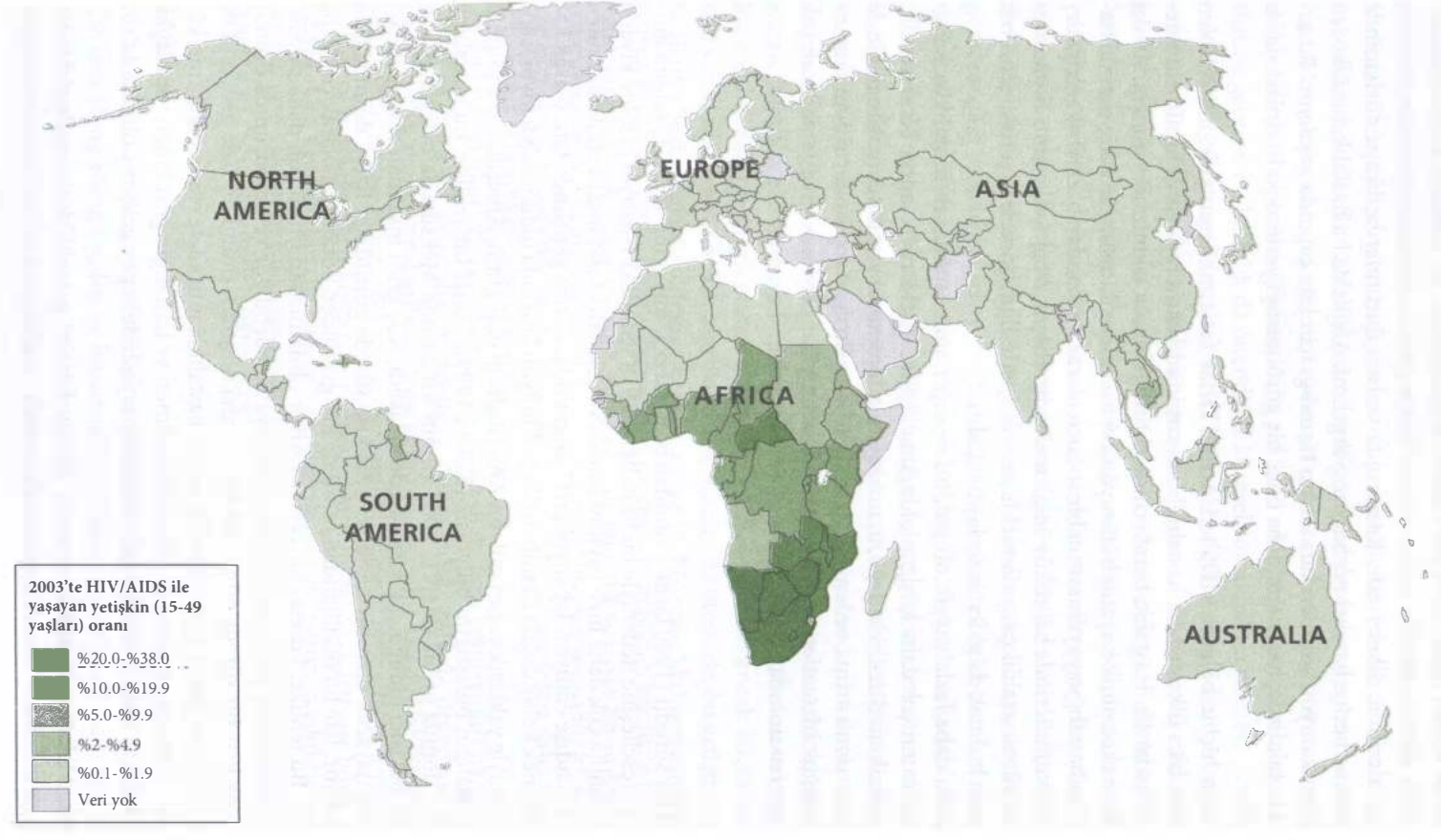
Aslında Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından yayınlanan bir raporda, yeni hastalıkların "beklenmedik bir oranda" ortaya çıktığı ve bunların her türden ulaşım aracının yaygınlaşması ve insanların daha fazla hareket kabiliyetine sahip olmasından ötürü küresel düzlemde yaygınlaştığı ileri sürülüyor (alıntı yapılan yer: Rosenthal 2007c: A9). Sonuçta, bu hastalıkların ortaya çıkışına yönelik tepkilerin yaygınlaşmasının da küresel düzlemde olması gerekiyor. WHO çeşitli hastalıkların yayılırken gösterdikleri benzerlik karşısında küresel tepkiler gösterilmesi için uyarılarda bulundu. Ancak, bazı ülkelerin bu küresel ihtiyaca cevap verme konusunda isteksiz olduğu ya da böyle bir olanaklarının bulunmadığı görülüyor. Sözgelimi Çin ve Vietnam, bu ülkelerde en azından kuşlar bakımından ciddi bir sorun yaratan kuş gribine ilişki, WHO'nun istediği örnekleri temin etme konusunda gönülsüz davranmıştı. WHO ise hastalığın yayılma sürecini ve ne çeşit bir gribin gelişmekte olduğunu incelemek için bu türden örneklere ihtiyaç duyuyor. Böyle bir bilgilendirme, hastalığın özellikle insanlara bulaşmasını hastalığı önleyecek bir aşının geliştirilmesi noktasında yararlı olabilirdi.

HIV/AIDS

HIV/AIDS, (kan nakli gibi) çeşitli yollardan bulaşır; ancak cinsel ilişki sonucu (cinsel yoldan bulaşan bir hastalık olarak) yayılması, bu kitabın bağlamında özel bir önem kazanıyor (Foller ve Thorn 2008). Hastalığın küreselleşmesi, dünyanın pek çok yerinde insanların giderek daha çok hareket etmesinin, dolaşımının bir sonucudur. Aşağıda tartışacağımız diğer hastalıklardan farklı olarak HIV/AIDS, hastalık sahibi insanların temasıyla bulaşmaz. Dolayısıyla uluslararası hava yolculuğu yapan insanlara, sırf yanındaki yolcu hastalık taşıyor diye bu hastalık bulaşmayacaktır.

AIDS'in yayılması küreselleşmeyle çok yakından ilgilidir (Şekil 13.2; 2003 yılında HIV/AIDS taşıyıcısı yetişkinlerin küresel dağılımı gösteriyor); turizm (özellikle seks turizmi), işçilerin göç oranlarındaki, yasal ve yasadışı göçlerdeki, ticaret ve iş seyahatlerindeki artışlar, mültecilerin (bazen kitlesel olarak) hareketleri, askeri müdahaleler ve askeri personelin yer değiştirmesi vb nedenlerle artan küresel hareketlilikle bağlantılıdır.

Hastalığın bulaştığı insanlar, bunu bilmeksizin yıllar boyunca uzak mesafelere seyahat edebilir ve dolayısıyla dünyanın dört bir yanına dağılmış birçok yerdeki çok sayıda insana da bu hastalığı geçirmeleri mümkün olabilir. Böylece HIV/AIDS hastaları, başka ülkelerdeki insanlarla korunmasız şekilde cinsel ilişkiye girdiklerinde hastalığı, en azından bazılarına, bulaştırır. Benzer şekilde, hasta olmayanlar da HIV/AIDS'in yaygın olduğu başka ülkelere seyahat edebilir ve böylece hastalığı kendi ülkelerine taşımış olabilir. Her iki durumda da, hastalık bölgeden bölgeye, ülkeden ülkeye yayılabilir ve nihayet küresel düzlemde insan taşıyıcılar tarafından yaygınlaştırılabilir.

Şekil 13.2 HIV/AIDS. Edinilmiş Bağışıklık Eksikliği Sendromu [Acquired Immunodeficiency Syndrome] (AIDS) denilen hastalık 1980'li yıllarda dünyanın dikkatini çekti. Bu zamandan itibaren 25 milyondan fazla kişi, İnsan Bağışıklık Yetersizliği Virüsü [Human Immunodeficiency Virus] (HIV) tarafından taşınan hastalık nedeniyle öldü. HIV/AIDS semptomları modern ilaçlarla kontrol altına alınabilse dahi, 2005 sonu itibariyle 40 milyondan fazla kişi bu hastalığa yakalanmıştır. Bunların çoğu da yoksulluk, kabullenmezlik, sağlık hizmetlerinin bulunmayışı, ilaç üretiminin kısıtlı olması ve patent sorunları nedeniyle korunma ve tedavi stratejilerinin sınırlı olduğu ülkelerde yaşıyor. Harita için izin alınan yer: National Geographic Society. H. J. de Blij ve Roger M. Downs, *College Atlas of the World* (2007), The World, s. 50.

Giderek daha fazla sayıda insan, özellikle Güney'de yaşayanlar, bu hastalığı kapmakta; ancak başlangıçta büyük ölçüde kendini belli etmiyor. Hastalığın ilk aşamalarında insanlar kendi topluluklarında, şehirlerinde, ülkelerinde, kıtalarında ve bazı durumlarda dünya düzleminde bu hastalığı taşıyarak serbestçe hareket edebiliyor. Sözgelimi, Afrika'da bu hastalık, bir ülkeden diğerine seyahat eden kamyon şoförleri tarafından taşındığı için kıta çapında yayılıyor. Bu şoförler hastalandıkları takdirde, hastalığın daha önce hiç görülmediği yerlerdeki insanlara da bu virüsü bulaştırıyorlar.

Aslında dünyanın hiçbir bölgesi AIDS'ten Afrika kadar fazla etkilenmiş değildir (Nolen 2006: A7); bu kıtada, bazı ülkelerdeki, hastalık bulaşmış insanların oranı yetişkin nüfusun neredeyse yüzde 50'si kadardır. Hastalık, beraberinde getirdiği birçok sıkıntının yanı sıra, Afrika çapında toplumsal ve ekonomik hayatın bütün yönleri üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır. Hatta bazıları, bu hastalığın yayılmasının bir sonucu olarak en azından bazı Afrika devletlerinde ve bunların ekonomilerinde bir çöküş öngörmektedir. Birçok Afrika ülkesinin ekonomisi de ortalama yaşam süresi azaldıkça gerilemekte ve asli işlerle ilgili görevleri yerine getirecek sağlıklı yetişkin insan bulmak da giderek zorlaşmaktadır.

AIDS'in Afrika'da daha fazla yaygın olması, bu ve diğer sınır tanımayan hastalıklar karşısında dünya yoksullarının çok daha kırılgan olduğuna ilişkin örneklerden sadece bir tanesidir. Bu ise sadece ekonomik marjinallikle değil, aynı zamanda toplumsal ve politik marjinallikle de ilgili bir sorundur. Sorunun artma nedeni ise, kesinlikle bu en kırılgan toplumların aynı zamanda yüksek nitelikli sağlık hizmetlerine ve bu hastalığı uzun yıllar boyunca yavaşlatabilecek çok pahalı ilaçlara erişim bakımından en az fırsata sahip olmasıdır.

GRİP

On yıldan fazla bir süredir (1990'ların sonundan başlayarak) "kuş gribi" (H5N1) salgını korkusu söz konusu; küreselleşme nedeniyle bu hastalığın, 1918 yılındaki İspanyol gribine kıyasla dünyanın dört bir yanına çok daha hızlı yayılmasından ve çok daha fazla insanı etkilemesinden (ve öldürmesinden) endişe ediliyor. İspanyol gribi salgınında, dünya genelinde tam olarak kaç kişinin öldüğünü bilmek kolay değil (20 milyon ile 100 milyon arasında olduğu söyleniyor); ancak bu hastalık nedeniyle yaklaşık yarım milyon Amerikalının öldüğünü; Amerikan nüfusunun dörtte birine bu hastalığın bulaştığını biliyoruz (Kolata 1999). Tuhaf bir şekilde, bu hastalığın farklı bir türü olan "domuz gribi" (H1N1) 2009 yılının sonlarında Meksika'da ortaya çıktı ve kuş gribinden daha bulaşıcı olduğu çok kısa sürede anlaşıldı. Kuş gribi insandan insana bulaşmayan ve asla bulaşmayacak olan bir hastalık; oysa kısa sürede görüldüğü üzere domuz gribi bu şekilde bulaşabiliyor. İşte bu özelliğinden ötürü de kuş gribinden potansiyel olarak çok daha tehlikeli bulunuyor. Bu tehlike, küresel bir çağda yaşıyor olmamızdan ötürü çok daha büyüktür. Pek çok insan son derece uzun mesafelere hızla seyahat edebiliyor ve bu durumda domuz gribinin nispeten çok kısa bir sürede dünyanın her yanına ulaşması mümkün hale geliyor. Öte yandan, aşağıda da tartışacağımız gibi, böyle bir salgın hastalıkla mücadele etme imkânının küreselleşme sayesinde (örneğin, küresel gözlem yapılabilmesi ve hastalığın görüldüğü yere sağlık görevlilerinin ve ilaçların hızla iletilmesi gibi imkânlar sayesinde) epey gelişmiş olması da söz konusudur.

Domuz gribinin Meksika'da patlak vermesi, işte bu küresel gerçeklikleri sergilemektedir. İlk önce, bu hastalık dünyanın birçok yerine hızla yayıldı (başlangıçta ABD, Kanada, Avrupa,

İsrail ve Yeni Zelanda). İlk salgının büyük bir kısmı, Meksika'yı henüz ziyaret etmiş olanlarda görüldü; hastalığın orada bulaştığı aşikârdı. Yurtlarına döndüklerinde bu hastalığı (okul arkadaşları, aile üyeleri gibi) başkalarına da geçirmişlerdi. Bu satırları yazdığım 2009 yılı Mayıs ayı başlarında, H1N1 hastalığı çok zararlı görülmüyordu ve yayılma süreci de yavaştı; ancak hastalık mutasyona uğradığında ve sonraki grip mevsimi olan 2009 sonu geldiğinde bu durum değişebilirdi. İlk görüldüğünden daha tehlikeli olduğu ortaya çıkarsa ya da daha tehlikeli bir türüne geçerse, bu hastalık da önemli bir küresel sorun haline gelecek.

2009 yılı Nisan ayı sonunda, WHO hastalıkla ilgili alarmı 5 seviyesine yükseltti (hastalığın en az iki ülkede insandan insana bulaşması) ve bunu en yüksek seviye (hastalık bir ülkede daha görüldüğünde söz konusu olan) 6'ya kadar yükseltmeye de gidebilir ki bu da salgın demektir. WHO'nun gösterdiği ilgi ve tepki, küreselleşmenin diğer yönünü yansıtmaktadır; yani aniden patlak veren bir durum karşısında küresel tepkiler harekete geçirilmiştir. Sonraki aylarda ve yıllarda hastalığın hangi düzeyde yaygınlaşacağını ve tehlike arz edeceğini; aynı zamanda, etkilerini sınırlama konusunda ulusal ve küresel çabaların ne denli başarılı ya da başarısız olacağını göreceğiz. En inandırıcı senaryo ise hastalığın Meksika'da küçük bir alanla sınırlanmış olmasıydı; ancak Meksika bunun yeni bir grip çeşidi olduğunu fark edene kadar hastalık çoktan küresel düzlemde bir salgına dönüşmüştü. Çok farklı ülkelere göç ettikten sonra da artık hastalığı sınırlamak neredeyse imkânsız hale geldi ve ağırlık da hastalıktan etkilenenlerin sayısını sınırlamaya ve hastalığa yakalanmış olanları (virüse karşı tıbbi yollardan) tedavi etmeye verildi. Ayrıca, önümüzdeki grip mevsiminden önce hastalığı önlemeye yarayacak bir aşının bulunması için de küresel bir çaba harcanmaya başlandı. Ne var ki böyle bir aşıyı üretme ve dağıtma konusundaki küresel imkânların sınırlı olması nedeniyle, küresel nüfusun ancak küçük bir bölümünün aşıdan yararlanabilmesi söz konusu olabilecek. Bunun da ötesinde, bu gelişmeler, küreselleşmeyle bağlantılı başka şeylerde olduğu gibi (bkz. 14. ve 15. Bölümler) küresel eşitsizliklerin etkisine de maruz kalacak. Zengin Kuzey, zamanında ortaya konulabildiği takdirde bu imkânlardan daha fazla yararlanacak, daha yoksul Güney ise görüldüğü kadarıyla bu imkânların nispeten çok daha azına sahip olacak. Burada bizim için şaşırtıcı olmayan şey şudur ki, aslında aşıya duyulan yer esas olarak Güney'dir; çünkü buradaki nüfusun sağlık sorunları daha fazladır ve dolayısıyla grip karşısında ayakta kalma şansı daha azdır.

Bu kitabın okurları, H1N1'in (ya da gribin diğer bazı çeşitlerinin) hangi ölçüde küresel bir sorun ve hatta bir salgın haline geldiğini önümüzdeki yıllarda değerlendirebilecek. Ortadan kalkabilir ya da İspanyol gribine denk veya onu aşan bir salgın olabilir. İkinci ihtimal de söz konusudur; ancak aşılar, yeni tedavi yöntemleri, küresel farkındalığı artıracak çok daha fazla imkân ve hastalığa karşı küresel korunma yollarının daha da artması böyle bir ihtimali zayıflatıyor. Öte yandan, burada sadece tahminde bulunabiliyoruz; çünkü bu, küresel çağdaki ilk önemli grip vakasıdır. Bu kitabın okurları, bunun nasıl bir seyir izlediğini yaşayarak görecek ve cevapların çoğunu kendileri öğrenecek.

SARS

SARS (akut solunum yetersizliği sendromu) 2003 yılında patlak verdi; o yıl, büyük ölçüde Çin'den Hong Kong'a giden ve buradan da Singapur'a ve Kanada'ya geçen havayolu yolcuları tarafından yayılmıştı (Lee ve Warner 2008). Ortaya çıktığında pek az bir etki yarattıysa da, küreselleşmenin bu tür hastalıkların yayılmasında nasıl bir rol oynadığını da göstermiş oldu.

EBOLA VİRÜSÜ

Ebola Kanamalı Hastalığı, ilk kez 1976 yılında Sudan ve Zaire'de teşhis edilmiş olan (ve şimdi Kongo'da da görülen) bir virüs hastalığıdır.[5] Hastalık, daha sonraki yıllarda, 2004'te Sudan'da ve 2007'de Kongo'da olmak üzere Afrika'nın başka yerlerinde de görüldü. Bu hastalık son derece ölümcül; virüsün bulaştığı hastaların 50-90'ı ölüyor. Doğrudan temasla değil, kan, vücut sıvısı ve dokusu yoluyla bulaşıyor. Hastalığa yakalanmış ya da bu yüzden ölmüş şempanzelere dokunulduğunda da geçiyor. Şimdi hastalık pek fazla yayılmadı. Bu da, en azından kısmen, hastalığın görüldüğü yerlerde hemen küresel tepkilerin verilmesinden kaynaklanıyor. Sağlık görevlileri derhal hastalık vakası olan yere gidiyor ve hastalananları tedavi ederek ve bu bölgeye dışarıdan girişi önleyerek hastalığın yayılmasının önüne geçiyor.

AVRUPA'DAKİ TROPİK HASTALIKLAR

Avrupa görülen tropikal hastalıklardaki artış sadece sınır tanımayan hastalıkların önemini değil, aynı zamanda bu türden hastalıkların etkisinin Güney'le sınırlı olmadığını da gösteriyor. Bu ise başka bir küresel sorunla, küresel ısınmayla bağlantılı (bkz. Bölüm 12). Küresel ısınmanın sonuçlarından birisi, (sivrisinekler gibi) hasta taşıyıcı unsurların sıcak tropikal bölgelerden çıkıp küresel ısınmanın etkisiyle sıcaklığın artmakta olduğu (Avrupa gibi), hayatta kalabilecekleri bölgelere göç etmesidir. WHO'dan bir yetkili şöyle diyor: "Böyle bir şey gelişmiş bir Avrupa ülkesinde tropik bir hastalık salgınına ilk örnektir... İklim değişiklikleri, bu sivrisineğin yaşamasını kolaylaştıran koşulları yaratıyor ve burada daha önceden görülmeyen hastalıklara kapıyı aralıyor. Bu gerçek bir sorundur. Çılgın bir çevrecinin uyarısı deyip geçmemiz artık mümkün değildir" (alıntı yapılan yer: Rosenthal 2007a: 21).

Sözgelimi, kaplan sivrisinekleri on yıl önce araba lastiği yüklü bir gemiyle Arnavutluk'tan İtalya'ya gelmişti. O zamandan bu yana, bu sivrisinek bütün Güney Avrupa'ya, hatta İsviçre ve Fransa'ya kadar yayıldı. Bu sivrisinekler *chikungunya* denilen bir tropikal hastalığı (genellikle Hint Okyanusu bölgesinde rastlanan humma hastalığının benzeri), bu hastalığa yakalanmış insanların kanını emdikten sonra ısırdıkları diğer insanlara bulaştırıyor. 2007 yılı Ağustos ayında kuzey İtalya'daki (2000 nüfuslu) küçük bir köyde bu hastalığa rastlandı (yaklaşık 100 kişiye bulaşmıştı); hastalığı getirenin ise Hindistan'dan gelen bir ziyaretçi olduğu tespit edildi. Muhtemelen bu kişi, bir kaplan sivrisineği tarafından ısırılmış ve hastalık bu şekilde yayılmıştı. Hastalığın kurbanlarının ateşi 40 dereceye kadar çıkmış ve bazıları da hastalık bulaştıktan çok sonra (kireçlenme gibi) bile semptomları göstermeye devam etmişti. Hava soğudukça hastalığın yayılması da azaldı; ancak havalar ısındığında tekrar ortaya çıkacak gibi görünüyor. Öyle anlaşılıyor ki, sivrisinekler ısınmakta olan Avrupa'nın yerlileri haline geldikçe bu tür hastalıklarla daha fazla karşılaşacağız.

SUÇ

Küresel ya da sınırları aşan toplam suç miktarı (Andreas ve Nadelmann 2006) küreselleşmenin genişlemesiyle uyumlu olarak artmaktadır. Daha sonra göreceğimiz üzere, küresel çağdaki suç konusuna bundan daha fazla önem veriliyor olsa da, gerçek şudur ki, küreselleşme, sınırları aşan suç olgusunu daha önce olduğundan çok daha fazla mümkün kılmaktadır. Ulus-devletlerin ortaya çıkmasından bu yana ve hatta daha önce dünyanın büyük bir bölümünde sınırları

aşan uluslararası suç dolaşımı söz konusu olmuştur. Ancak, günümüzde çok ama çok daha fazla suç mevcuttur; bunların çoğu da suç dahil pek çok şeyin küresel çağda serbest dolaşıma çıkmaya yatkın olmasıyla bağlantılıdır.

Buna ek olarak ve muhtemelen küresel suç dolaşımındaki artıştan ötürü, bu suçlar eskisine kıyasla halkın ve hükümetlerin çok daha fazla dikkatini çekmektedir. Suçlar kadar suçlara verilen önem ve alınan önlemler de artık küresel düzlemde dolaşıma çıkmış durumdadır. Böyle bir artışın sebebi de büyük ölçüde, 1960'ların sonu ile 1970'lerin başında ABD'deki uyuşturucu kullanımı sorunundan, aynı zamanda Batı Avrupalıların da yine aynı dönemlerdeki terörizm konusundaki kaygılarından kaynaklanıyor.

Suç söz konusu olduğunda, uyuşturucu ve terörizm (aşağıdaki bölümde terörizmi suç olgusundan ayrı olarak da ele alacağız) artık küresel kaygılar listesinin başında yer alıyor; ancak diğer suç çeşitleri de var bu listede: "gelişmiş silahlar ve ileri teknolojiyle ilgili gizli ticaret, nesli tükenmekte olan türler, porno malzemeleri, taklit ürünler, silahlar, fildişi, zehirli atıklar, para, insanlar [insan tacirliği (Farr 2005)], çalıntı mal, resim ve antikalar" da yer alır (Andreas ve Nadelmann 2006: 5). Özellikle dikkat edilmesi gereken ise, suçun yaygın biçimlerindeki (örneğin terörizm) değişikliklerde ve yeni suç biçimlerinin gelişmesinde (örneğin siber-suçlar) küreselleşmenin oynadığı roldür.[6] Bütün bunlar her türden durumu kapsar; örneğin, uyuşturucu, para, (hayat kadını olarak kullanılanlar gibi) mağdur insanlar, (teröristler gibi) suç işleyen failler ve ayrıca, internet ortamında küresel dolaşıma çıkan her tür yasadışı şey (örneğin, çocuk pornosu, kara para aklama fonları, bilgisayar virüslerinin yayılması).

Bu yasadışı akıntılara katkıda bulunan şey ise ulus-devletin öneminin azalması ve ulus-devletin bu akıntıları durdurmak bir yana bunları engelleme konusundaki yetersizliğidir. Dahası, küresel suç kartelleri de, yasadışı akıntıları daha hızlı kılmak için oluşturulmuş yapılardır ve bunlar sayesinde kârlarını daha da artırmayı amaçlar. Aslında, son günlerde yayımlanan *McMafia* adlı kitap bunların başarılarını büyük oranda, giderek karmaşıklaşan (örneğin ölçek ekonomileri, küresel ortaklıklar, yeni piyasalara açılım) örgütlenme tarzlarına bağlamaktadır; bunlar da McDonald's gibi önde gelen meşru sektörlerden kopya edilmektedir (Glenny 2008). En azından bazı suç akıntılarını daha başarılı kılmak için yeni teknolojiler de kullanılmaktadır (örneğin, uyuşturucu sevkıyatında basit denizaltıların kullanılması dahi söz konusu olmaktadır). Ve bir de internet var; tam da bunun özelliklerinden ötürü birçok yasadışı akıntı daha da kolay hale gelir (örneğin, porno, internet dolandırıcılığı) ve bunların tek tek ulus-devletler tarafından kontrol edilmesi yönündeki çabalar da büyük ölçüde etkisiz kalmaktadır.

Küresel suçlardaki artışa karşılık elbette "polisiye faaliyetin uluslararası bileşeninin ve uluslararası ilişkilerdeki polisiye bileşeninin öneminin artışı" ortaya çıkıyor (Andreas ve Nadelmann 2006: 6).[7] Bu da, artan küresel suçların küresel polis gücünün artırılmasıyla halledilebilir gözüken basit bir hikâye gibi algılanmasına neden olur. Ne var ki bu bilgi, suç ve suçu denetlemeye ilişkin bütün diğer hikâyelerde olduğu üzere, söylenilenden çok daha karmaşık.

Suç, her zaman toplumsal tanımlama ve yapılanma bakımından bir sorun olmuştur (Brownstein 1996; Goode ve Ben-Yehuda 1994). Yani, pek az şey her yerde ve her zaman suç sayılır; bunların oldukça fazla sayıda insan tarafından böyle *tanımlanması* gerekir. Eskiden "normal" sayılan bir şey pekâlâ artık anormal olarak tanımlanabiliyor. Bunun en bilinen örneği kokaindir; kokain eskiden yasal bir maddeydi (1929 yılına dek Coca Cola'da da az miktarda bulunurdu ve zaten bu sodalı gazoz da adını ondan almıştı); ancak daha sonra yasadışı görülmeye başlandı. Öte yandan, birçok insanın kendi başlarına bir şeyi sapkınlık olarak nitelemesi çok nadirdir. Bu, bir şeyin illegal görülüp korunmaya alınması halinde daha da doğrudur çünkü bu durumda

devletin resmi görevlilerinin müdahalesi gerekir. Aslında bazı eylem ve ürünlerin hem sapkınlık hem yasadışı sayılması için, "ahlak bekçileri" denilen grubun eylemlerine hemen her zaman ihtiyaç duyulur. Ahlak bekçileri, bir eylemi ahlaka aykırı bulup sapkınlık olarak tanımlayan, bir kampanya başlatarak yasadışı hale getiren ve dolayısıyla yasal baskıya maruz bırakan bireyler ya da bu bireylerden oluşan topluluklardır (Becker 1963). Bunun en güzel örneği, özellikle küresel düzlemde uyuşturuculardır; çünkü bilhassa ABD'de sık raslanan ahlak bekçileri uyuşturucuları kendilerine karşı bir tehlike olarak görür ve bunları yasadışı kullananları ise sapkınlık olarak tanımlar. Sadece dünyanın çeşitli yerlerinde değil, Amerikan toplumunun büyük bir bölümünde de bu uyuşturucuların birçoğu (örneğin marihuana) kullanılmakta ve kabul edilmekte olsa dahi, bir şey değişmez.

Bu durum, küresel çağda ulus-devletlerin gücü genel olarak azalırken, neyin anormalliğin ve suçun küresel bir formu olarak *tanımlanması* gerektiğiyle ilgili bir sorundur. Küreselleşme çağında, şimdiye dek böyle bir şey için merkezi bir role sahip olanlar ise Batı Avrupa'nın ulus-devletleri ve ABD'dir; dünyanın büyük bir bölümünde etkin olan ise *onların* ahlaki tutumları ve *onların* normlarıdır: "Birkaç Avrupa devleti ve ABD dünya tarihinde eşine az raslanır bir biçimde, kendi sınırları dışında önemli bir seçkin kesimin kanaatlerini şekillendirerek ve yabancı devletlere kendi normlarını dayatarak, dünyadaki farklı toplumları kendi safına çekmekte başarılı oldu." (Andreas ve Nadelmann 2006: 20). Sapkınlık ve yasadışı eylemlerin tanımlanması yönünde böyle birçok çaba söz konusu olsa da, bunlar genel olarak başarı kazanamadı. Bu durum elbette, ABD ve diğer ulus-devletlerin küresel uyuşturucu madde ticaretinin hiç olmazsa azaltılması bakımından harcadıkları çabalara rağmen, bu ticaretin devam etmesinde ve hatta yaygınlaşmasında da kendisini gösterir.

Küreselleşmeye katılmış olmaları da dahil, uyuşturucularla ilgili uyarıcı yayınların çoğu kokain ve eroine ilişkindir. Böylece, sözgelimi, Afganistan'da yetiştirilen haşhaşa, Guatemala'daki uyuşturucu imalatına ve gerek bu bölgelerde gerek dünyanın diğer yerlerinde uyuşturucuların elde edildikleri yollara dikkat çekilmiş olur.

Nispeten yeni bir küresel uyuşturucu da metamfetamin'dir; bu uyuşturucu evde bile basit ve ucuz yoldan, "mutfak imkânlarıyla" psödoefedrin gibi öksürük ilaçlarının içerik maddeleriyle üretilebilir. Bir zamanlar büyük ölçüde Amerika'da yaygın olan metamfetamin'in üretimi ve kullanımı artık küresel bir hal almıştır. Örneğin, Çekoslovakya'da da büyüyen bir sorundur ve buradan Avrupa Birliği'ne ve dünyanın birçok başka yerine yayılmasından korkulmaktadır (Kulish 2007: Al, Tümü).

Serbest ticaret bölgeleri, yasadışı ürünlerin dolaşımını hızlandıran yapılardır; bunlar dünyanın dört bir yanına taşınan yasal (ve yasadışı) her türden ürün için etkili geçiş noktaları olma özelliğine sahiptir (hiçbir gümrük yoktur ve mallar bu bölgelerin bulunduğu ülkelere resmi olarak giriş yapmadığından bu bölgelerin çoğunda çok az bir denetim söz konusudur). Dubai'deki bir serbest ticaret bölgesine yapılan baskın, buranın bir dizi ciddi sağlık sorununa yol açan sahte ilacın küresel dağıtımında oynadığı rolü ortaya çıkarmıştı (Bogdanich 2007: Al, A6). Bu örnekte, sahte ilaçların Çin'den yola çıkarılıp Hong Kong'a götürüldüğü, oradan da Dubai'ye ve ardından İngiltere'ye ve Bahama Adaları'na taşındığı ve sonunda bunları Amerikalılara Kanada ilaçları diye pazarlayan bir internet satıcısına ulaştığı görülmüştü. Bu tür sevkıyatlara müdahale etmek zordur; bunların nerede imal edilmiş olduğunu tespit etmek ise daha da zordur.

Suçun çeşitli görünümleri var; bunların özellikle uyuşturucularla ilgili olanları, küresel (aynı zamanda ülke bazında) suçlara karşı yürütülen çabaların neden başarılı olamadığının anlaşılmasına yarıyor: Suçlar, "sınırlı ve el altında bulunan kaynakları gerektiriyor", "işlenmesi için

hiçbir özel uzmanlık" gerektirmiyor, "kolaylıkla gizlenebiliyor", "yetkililere bildirilmesi pek söz konusu olmuyor" ve "tüketici talebi elle tutulur, esnek ve derhal alternatif eylem ya da ürünlerle değiştirilebilir" şeylere yönelik oluyor (Andreas ve Nadelmann 2006: 22).

Öte yandan, uyuşturucuları ve diğer yasadışı maddeleri ve eylemleri kontrol altına alma yönündeki küresel çabaların tamamen başarısız olduğunu söylemek de yanlıştır. Gerçek ki, yukarıda bahsedilen nedenlerle uyuşturucuların halihazırda dünya çapında dolaşımı sürerken, ABD bu konuda kendi görüşlerini, yasalarını, işlemlerini ve çabalarını uygulamaya koyma bakımından dikkate değer bir başarı elde etmiştir:

> Yabancı hükümetler kendi yasalarını ve infaz yöntemlerini değiştirip, ABD yetkililerinin talep ettiği sınır dışı etme, karşılıklı hukuki yardım ve diğer hukuki yaptırımlarla ilgili anlaşmaları imzaladı. Yirminci yüzyılın başlarındaki, ABD'nin uyuşturucu kontrolü üzerindeki yasakçı yaklaşımlarından itibaren diğer hükümetler de, ABD tarzı soruşturma tekniklerini, uyuşturucu alanında uzmanlaşmış polis gücünü, yurtdışında yetkili temsilciler bulundurmasını, gizlilik statüsüyle ilgili yasal düzenlemeler yapılmasını, ceza kanunları çıkarmayı ve uyuşturucuyla ilgili kara para aklanması üzerinde denetimler ve yasaklar konulmasını benimsemek suretiyle, ABD'nin izinden gitmiş oldu. ABD'deki uyuşturucu trafiği soruşturmalarında işbirliği yapılması yönündeki baskıları sayesinde, 1970'lerden başlayarak ABD (ve diğer yabancı) kolluk kuvvetlerine mali gizlilik konusunda büyük yetkiler tanıyan değişiklikler hayata geçirildi (Andreas ve Nadelmann 2006: 107).

Uyuşturucu sorunu, ABD'nin birlikte mücadele etmek amacıyla dünyanın diğer ülkelerini etkileme konusunda başı çektiği ilk küresel suç biçimi değildi. ABD'nin etkisi "yüzyılın başlangıcından itibaren beyaz kölelik, Soğuk Savaş döneminde silah ve karmaşık teknoloji ve 1980'lerde de menkul kıymetler piyasasının düzenlenmesi (özellikle rekabete ve dürüstlüğe aykırı hisse alışverişinin suç sayılması) gibi konularda dış ve uluslararası yaklaşımları şekillendirirken de zaten belirgindi" (Andreas ve Nadelmann 2006: 107).

11 Eylül'den bu yana, suç dünyasında (ve başka alanlarda) yüzyıllar boyunca değilse de on yıllar boyunca mevcut olan ayrımlarda çok çarpıcı bir aşınma gözleniyor. Sözgelimi, yetkililer ilerideki terörist saldırıları önlemek adına terörist olarak tanımlanan kimseleri yakalamayı ya da öldürmeyi tercih ettikçe, hukuki yaptırımlar ile istihbarat faaliyetleri arasındaki ayrımlar da ortadan kalkıyor. Ayrıca buna bağlı bir başka olgu daha söz konusu: Özellikle, ABD ve Meksika arasındaki sınır kontrolü, yasadışı göçmenler karşısında yasaları daha iyi uygulamak adına, ABD'de yaşayan göçmen toplulukları içinde ve sınırlar boyunca ciddi bir gözetim meselesi haline geliyor. Süreç içinde, birçok göçmen artık suçlu sayılmakta, yakalanmakta ve ardından Meksika'ya iade edilmektedir. Bütün bunlar yapılırken gözetilen seçicilik de dikkat çekicidir; çünkü çok daha uzun olan Kanada sınırında böylesi bir gözetim yoktur ve bu sınırı yasadışı yollardan geçenlere de çok az durumda suçlu muamelesi yapılmaktadır.

Bu kadar aşırı olmasa da benzer bir durum Avrupa'da da yaşanıyor; AB üyesi olmayan ulusdevletlerle olan sınırlarda kontroller artırılmış, AB bünyesindeki sınırlardaki kontroller ve gözetimler ise gevşetilmiştir. AB bünyesindeki sınır hukuki yaptırımları "üye devletler arasındaki ceza yasalarının ve işlemlerinin büyük ölçüde homojenleşmesi ve hukuki yaptırımların düzenlenmesi ile bilgi alışverişinin geliştirilmesi sayesinde daha içsel bir hal almıştır" (Andreas ve Nadelmann 2006: 186). Burada önem taşıyan nokta da, ulusal polis kuruluşları arasında daha iyi ve daha fazla iletişim ve işbirliğine imkân tanıyan Europol'ün kurulmuş olmasıdır.

Polisiye faaliyetlerin küreselleşmesi sadece 11 Eylül'ün değil, bu olay meydana gelmeden önce işe koyulmuş olan çeşitli güçlerin de sonucu olarak ortaya çıktı. Ne var ki polisiye faaliyet-

lerin küreselleşmesi 11 Eylül'ün ardından hakikaten değişikliğe de uğradı. Örneğin, hukuki yaptırımlar ile güvenlik arasındaki ayrımın hızla kaybolmakta olduğuna tanık olduk (26 Ekim 2001 tarihinde ABD'de yürürlüğe giren Yurtseverlik Yasası [Terörizm Faaliyetlerinin Engellenmesi ve Durdurulması İçin Gereken Elverişli Araçların Sağlanmasıyla Amerika'nın Birleştirilmesi ve Güçlendirilmesi] örneğin ülke içi terörizm konusundaki kaygıları artırmak suretiyle çok önemli bir rol oynadı). İkincisi, terörizmle ilgili küresel sorunları çözme ihtiyacı, uluslararası ekonomik işlemleri kolaylaştırmak amacıyla sınırları açık ve serbest tutma arzusuyla çelişir hale geldi.

Küresel suçların kontrolü çeşitli şekillerde gelişirken, bu çabalarla bağlantılı çeşitli dezavantajlar da ortaya çıkıyor. İlk olarak, bu çabaların demokrasiye yönelttiği tehditler büyük bir korkuya yol açıyor. Suçları kontrol etme çabası, her zaman olması gerektiği kadar şeffaf değil; oysa aslında ilgili görevlilerin genellikle daha fazla hesap verebilir olması gerekiyor. İşte bu yeni polisiye yöntem ve uygulamaların (örneğin, daha kapsayıcı yasalar, daha fazla rahatsız edici gözlem teknolojileri) yurttaşlık ve insan haklarına yönelttiği tehditler konusunda ciddi bir endişe söz konusu.

İkinci olarak, ulus-devletlerin gündeme getirdiği daha büyük küresel hukuki yaptırımlar nedeniyle sivil kayıplar da söz konusu. Daha fazla sınır ve göçmen kontrolü, sınırları geçerken daha cüretkâr ve tehlikeli çabalara yol açmakta ve bunlar da daha fazla ölüme neden olmaktadır. Küresel düzlemdeki uyuşturucu karşıtı kampanyalar "suç, şiddet, yolsuzluk, hastalık ve başka sorunların olağanüstü düzeye çıkmasına da yol açmıştır" (Andreas ve Nadelmann 2006: 251). Kadınların ve çocukların yasadışı gidiş gelişleriyle ilgili ABD'nin harcadığı çabalar, "bu süreçlerde zarar görenlerin insan haklarını korumak yerine bu trafiğin daha fazla suç işlenir hale getirilmesine sebep olmuştur" (Andreas ve Nadelmann 2006: 251).

Nihayet, uluslararası suçlara ve bunların kontrolüne ayrılan para da dikkatlerden kaçacak gibi değildir; bu harcamalar nedeniyle, toplumun geniş kesimlerinin refahı dahil ulus-devletlerin birçok temel sorunuyla ilgili çabalar için ayrılan para miktarı da azalıyor.

KÜRESEL SUÇLAR HAKKINDA ÇOK FARKLI BİR GÖRÜŞ

Carolyn Nordstrom (2004; 2007), "küresel kanun dışılar" dediği bir antropoloji araştırmasına katılmış ve küreselleşme ile suç arasında bizim bugüne dek karşılaştığımızdan farklı bir görüşe ulaşmıştır. Nordstrom ilk olarak, yasal ve yasadışı arasında belirgin bir ayrım yapılmasını reddediyor ve bunların birbirine sımsıkı bağlı olduğu değerlendirmesini yapıyor. İkinci olarak, (yasadışı uyuşturucular gibi) alışıldık şüphelilere değil de sigara (ve ilaç) gibi gündelik ürünlere ağırlık verir. Nordstrom "dünyadaki sigaraların yaklaşık yüzde 50'sinin kaçak olduğunu" söylüyor. "Bu sigaralar ister yasal ister el altından sevk edilmiş olsunlar, gidecekleri yerlere tek başlarına gitmiyor... Bu sigaralara tehlikeli yasadışı ürünler, kayıt dışı silahlar ve yasadışı ilaçlar da eşlik ediyor ya da bunlar, sözgelimi son derece yasadışı, korsan teknolojiyle taşınıyor" (Nordstrom 2007: 8). Nordstrom, Scotland Yard'dan bir dedektifle de görüşme yapmış ve o da sigaraların İngiltere'deki en ciddi, en tehlikeli yasal olmayan ticari mal ya da hizmet olduğunu iddia etmişti.

> ... her yerden akıp duruyorlar... Sigaralar, sınırlarımızdaki, gümrüklerimizdeki, yasalarımızdaki ve hukuki yaptırımları kullanma kabiliyetimizdeki her deliği açığa vuruyor. Bunlar sadece sigara olmakla kalmıyor; asıl önemli olan onlarla birlikte taşınanlar: Sigaraların izlediği rotalara bakarsak, ülkenin akla gelebilen her köşesine bir akış söz konusu ve işte her tehlikeli mal da bu kanallar boyunca, sigaralarla birlikte hareket ediyor. (alıntı yapılan yer: Nordstrom 2007: 23)

Başka bir gündelik (genellikle de yasal) ticari mal olan balık da çoğu kez aynı yoldan nakledilyor: "Balıkların tek başına taşınmaları pek söz konusu değildir. Uyuşturucuların sevkıyatı gündeme geldiğinde balıkların yanı sıra, Marlboro sigarası, bira, elmas ve cep telefonları için hayati önem taşıyan coltan minerali ve Sony PlayStations gibi şeylerle birlikte bunlar da, taşınabilir. Uyuşturucuların, elmasların ve hatta paha biçilmez sanat eserlerinin balıklarla beraber gemilere yüklenmesi pek duyulmadık bir şey değildir" (Nordstrom 2007: 107). Sigaralar gibi balıklar da yasadışı olabilir (örneğin, kaçak istiridyeler) ve her tür yasadışı ticari mal ile birlikte nakledilebilir. "Elmasların ve uyuşturucuların kaydını tutmakla meşgulken, yiyecek, giyecek, sabun ve ilaç gibi daha az kaydı tutulan gündelik hayatın ürünleri geri planda dünyada dolaşıp durmaktadır ve bunlar da aynı miktarda kâr getirmektedir" (Nordstrom 2004: 192).

Diğer pek çok ticari malın yanı sıra sigaralar ve balıklar, yasal, yasadışı olabilen, yasal ama yasadışı şekilde faaliyet gösteren ya da yasadışı olup yasal şekilde faaliyet gösteren insanlardan ve örgütlenmelerden oluşan karmaşık küresel akıntılarla ve şebekelerle ilişkilidir. Yine burada önemli olan nokta, yasal olan ile yasadışı olan arasındaki çizginin oldukça belirsiz olmasıdır. Uyuşturucular (örneğin, kokain) açıkça yasadışı olurken, ilaçlar (örneğin, Valium) değildir. Öte yandan, ilaçların küresel düzlemde yasal, yasadışı ya da her ikisini de içeren zeminlerde ticareti yapılabilir. Güney'de birçok yerde yasal ilaçları temin etmek (örneğin, hastanelerde) mümkün değildir; ancak bunlar yasadışı yollardan temin edilebilir ve sokaklarda satılabilir.

Yasadışı ürünler ister tek başlarına ister (görünüşte) yasal mallarla birlikte taşınsın, bunları engellemek neredeyse imkânsızdır (Sampson ve Bloor 2007: 551-69). Öncelikle, birçok ekonomiyle bütünleşmiş haldedirler. Sözgelimi, şayet birçok Afrika şehrinin sokaklarında yasadışı ilaç satılmamış olsaydı, insanların bunları temin etmeleri mümkün olmayacaktı. İkinci olarak, yerel, ulusal ve uluslararası ekonomiler bu yasadışı akıntılara da dayanır. Demek ki, hepsi olmasa da çoğu yasadışı faaliyetlerin içindedir (örneğin rüşvet, vergi kaçırma vb); işte bütün bu yasadışı faaliyetlere son vermek küresel ekonomiyi durma noktasına getirmek anlamına gelecektir. Nihayet, bütün sınırlarda (bunların bazıları çok uzak bölgelerdir) polisiye önlem almak ve yasadışı malların dolaşımını durdurmak imkânsızdır.

Ayrıca, sınırları aşmak insanlar için şaşırtıcı derecede kolaydır (örneğin, uzak bölgelerde, gemilerdeki konteynirlere gizlenerek vb). Böylece teröristler de küresel sınırları sigaralar, balıklar, ilaçlar, uyuşturucular vb gibi kolayca geçebilir. Güvenlik, bir siyaset, bir ideal ve bir sektör olarak var olabilir (hukuki yaptırım hakkında da benzer şeyler söylenebilir); "ancak fiilen yoktur" (Nordstrom 2007: 181). Herhangi bir şey ve her şey, önünde pek az bir engelle ya da engelsiz, şekilde küresel olarak dolaşabilmektedir.

YOLSUZLUK

Yolsuzluk, "kamusal görevlerin özel çıkarlar için kötüye kullanılması" (Warner 2007: 593-609) ya da daha genelinde "verilen yetkinin kişisel çıkar için istismar edilmesi"[8] olarak tanımlanır. Birinci tanıma göre, yolsuzluk her zaman, ikinci tanıma göre ise genellikle suç sayılır. Dünyanın bir yerindeki insanlar, dünyanın başka yerindeki insanlara, özellikle siyasi şahsiyetlere rüşvet vererek yolsuzluk yapmayı amaçladıklarında, bu durum küresel bir suç biçimi olarak da değerlendirilebilir. Son dönemlere ilişkin şu örneği verebiliriz: İsrail'in eski Başbakanı Ehud Olmert, Amerikalı işadamlarından nakit olarak rüşvet almakla suçlanmıştı. Dahası, çeşitli küresel suç biçimleri (örneğin, uyuşturucular) yasadışı ödemeler karşılığında bunlara göz yuman hükümet görevlilerinin yolsuzluklarının imkân tanıdığı küresel bir sistem olarak da değerlendirilebilir.

Küreselleşmenin yolsuzluklara da yol açtığı yönünde yaygın bir kanı var. Küreselleşmenin yolsuzlukların açığa çıkarılmasını mümkün kılan bir dizi değişikliğe yol açtığı da söylenebilir. Burada asıl önemli olan, şirketlerin ve ulus-devletlerin, piyasalardaki yolsuzluklar da dahil birçok şey hakkında daha fazla açıklığa fırsat veren serbest piyasa baskılarına tabi olmasıdır.

Küreselleşmenin birçok başka nedenden dolayı da yolsuzluklarda azalmaya yol açtığı söylenebilir. Birincisi, devletlerin daha fazla uluslararası iş imkânı ve yatırım çekebilmek için kendi iç sorunlarını çözmek için daha fazla çaba sarf edecekleri farz edilmektedir. İkincisi, daha büyük küresel rekabetten dolayı şirketler de rüşvet gibi ilave maliyetlerin üstesinden gelemeyecek durumdadır. Üçüncüsü, kamu ihaleleri yabancı şirketlere de açık olduğunda siyasetçiler için yolsuzluk yapmak daha zor hale gelecektir. Dördüncüsü, demokratik değerlere, ekonomik kalkınmaya ve genelinde iş hayatına zarar vereceği inancına bağlı olarak yolsuzluklara karşı savaş açan (Uluslararası Şeffaflık Örgütü [Transparency International] gibi) çeşitli hükümet dışı örgütlerden gelen ahlaki baskıların varlığından ötürü de yolsuzluklarda bir azalma olacaktır. Beşincisi, devletler artık (büyük ölçüde Batılı ülkelerden, özellikle ABD'den kaynaklanan) yolsuzluklara karşı güçlü kuralların bulunduğu uluslararası örgütler ve ağlarla daha fazla ilişkilidir. Altıncısı, ABD yolsuzluğun engellenmesi konusundaki küresel çabalarda merkezi bir rol üstlenmiştir. ABD'nin yolsuzluğa karşı çıkardığı yasa, yolsuzlukla ilgili bu tür yasakların uluslararası hale getirilmesi yönünde bir gayret olarak değerlendirilmektedir. Nihayet, ABD'de nispeten daha az yolsuzluk söz konusu olmaktadır. Bunun nedeni de, başka şeylerin yanı sıra, ABD borsasında yer alan şirketler için katı kurallar getirilmiş olmasıdır. ABD'nin küresel yolsuzluğu engelleme çabaları artık, antikomünist rejimlere imtiyaz tanınması ve bu ülkelerde yolsuzluk görüldüğünde başını başka yöne çevirmek zorunda kalması gibi mazeretler tarafından da boşa çıkarılmamaktadır. ABD'nin anti terörist bankacılık yasası sayesinde çok sayıda mali işleme soruşturma açmak mümkün olmuştur. Bu konuda ahlaki sorunlar da söz konusudur; ancak pragmatik bir açıdan ABD yolsuzluklara karşı bu tür kısıtlamalarla yürüdüğü takdirde, başka ülkelerin de aynı şekilde davranmasına gerek duymaktadır; aksi halde rekabet bakımından dezavantajlı duruma düşecektir. Bu doğrultuda, ABD'nin çabaları belli ölçüde başarı kazanmıştır. Sözgelimi, 1997 yılında OECD'nin Rüşvete Karşı Sözleşmesi yürürlüğe girmiştir ve şu anda 37 ülke buna imza atmış durumdadır.[9]

Öte yandan, küreselleşme yolsuzlukta (muhtemelen ABD'de bile) bir gerilemeye yol açmış gibi görünmez; aslında küreselleşme yolsuzluk bakımından hem yeni araçlar hem de teşvikler yaratır. Birincisi, ihracat konusunda artan küresel rekabet, rakipleri saf dışı bırakabilmek için rüşveti ekonomik bir araç olarak kullanma ihtiyacının artmasına neden olur. İkincisi, yabancı firmaların artan işlemlerinden ve yeni iş imkânları edinme gayretlerinden dolayı politikacılar da ekonomik bakımdan yolsuzluklardan daha fazla kazançlı çıkma imkânına sahip hale gelir. Üçüncüsü, uluslararası örgütler de yaptırım gücünden yoksundur (aslında OECD yolsuzluğu hoş görmekle kalmıyor, aynı zamanda bunu silah satışları gibi işlemleri hızlandırmak için teşvik de ediyor) ve bazıları ise (DTÖ) yolsuzlukla ilgili hiçbir kurala sahip değildir. Son olarak, yolsuzluğa karşı kurallar da genellikle ulus-devletlerin ekonomik ve jeopolitik çıkarları tarafından kuşatılmış haldedir; dünyanın büyüyen ekonomik güçleri tarafından (özellikle Çin, ki bu ülkenin gözlemcilerinden birisi [Warner 2007: 593-609] onu "yolsuzluk ülkesi" diye adlandırır) bu tür kurallar dikkate alınmaz. Dahası, küresel yolsuzlukları azaltma çabaları, çözümün bir parçası olduğu varsayılan BM'nin kendisi dahi yolsuzluğa bulaştığında zarar görmüştü (örneğin, Irak'taki "Yiyecek İçin Petrol" skandalı; diğerlerinin yanı sıra Saddam Hüseyin, bu programın yöneticisi ve [kendisi de bu programın kötü yönetilmesinden ötürü suçlanmış olan] eski BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın oğlu bu skandala karışmıştı).

Tüm bunlara rağmen, şu an, yolsuzluğun azalmaya başlayacağı, küresel bir "kırılma noktasında" olabiliriz (Gladwell 2002). Bu açıdan önemli bir etken, yolsuzluğa karşı ortaya çıkan günümüzdeki çeşitli küresel hareketlerdir. Uluslararası Şeffaflık [Transparency International] Örgütü (TI), hemen her ülkedeki değişik ölçekteki yolsuzlukları açığa çıkarır. Ayrıca, TI Yolsuzluk Listesi de yayımlar. Bu tür çabalar içinde yer alan başka kuruluşlar arasında Global Witness and the Center for Public Integrity örgütü de bulunuyor. TI'den ve aynı zamanda Global Witness örgütünün yeni yönetiminden gelen baskılar da DTÖ'nün yolsuzluklar karşısında daha güçlü bir tutum almasına neden oldu. Bu açıdan, ABD sadece OECD'nin 1997 yılında imzaladığı Rüşvete Karşı Sözleşme'nin eşgüdümünde değil, yalnızca "iyi yönetim" uygulayan ülkelere para veren Millennium Challenge Corporation konusunda da önemli bir rol oynadı. Yani böyle ülkelerin adil bir yönetime sahip olması, kendi yurttaşlarını gözetmesi, ekonomik özgürlüğü teşvik etmesi ve yolsuzluğu denetim altına alması gerekiyor. (Sorun şuradadır ki hüküm süren iyi yönetimi neyin oluşturduğunu tanımlayan yine ABD'dir. Dahası, yolsuzluğun ABD'de ve onun küresel faaliyetlerinde hiç de karşılaşılmayan bir şey olmadığı bu konuda göz ardı ediliyor.)

Ayrıca, yolsuzluk bakımından bir kırılma noktasına ulaşmakta olduğumuz tezini destekleyen gelişmeler arasında, rüşvete ve yolsuzluğa karşı çıkan uluslararası örgütlerin sayısındaki artışlar, geçmişte hiç meydana gelmemiş tarzda, ortaya çıkan yolsuzluklara karşı yürütülen başarılı soruşturmalar (örneğin, Peru'da Montesinos ve eski Peru Başkanı Fujimori ile ilgili olanı; Fransa'da Elf Aquitaine), yeni bankacılık ve muhasebe yasaları (örneğin, ABD'de 2002 yılındaki Sarbanes-Oxley) yer alır. Bunlar sayesinde, görevlilerin yolsuzluklarla mücadelesi daha kolay oluyor; özel sektör yolsuzluklarını sınırlama konusundaki girişimler (örneğin Extractive Industries Transparency Initiative) ile bölgesel ve uluslararası bütünleşme, yolsuzluklarda azalmaya yol açıyor (gerçi AB gibi kuruluşların sözleşmeleri de bu tür bir güçten yoksun durumda ve bunlar da yolsuzlukları hoş görmüş oluyor).

Öte yandan, yolsuzluk karşıtı bütün bu hareketler ve çabalar, küreselleşmenin çeşitli yollardan yolsuzluğu teşvik etmekte olduğu gerçeğiyle dengeleniyor. Aslında yolsuzluklar küresel ihraç piyasalarıyla çatışan değil de, bunların tamamlayıcı bir parçası olarak değerlendirilebilir. Yukarıda da sözü edildiği üzere, küreselleşme aslında bu türden isabetli rüşvetler sayesinde elde edilen ödüllerin boyutlarını da epey büyütüyor. Ve devlet görevlilerinin önünde, birçok şeyin yanı sıra, rüşveti de kapsayan statükoyu bozmamaları için hayli teşvik edici unsur bulunuyor. Küreselleşme, rüşvetin küresel düzlemdeki mevcudiyetinin ve kullanımının yaygınlığının bilgisi yüzünden, ahlaksızca rüşvette artışa kılavuzluk eder. Bu açıdan, yolsuzluk yine de başka bir küresel akıntı olarak görülebilir.

Genelde, kazanımlar söz konusu olsa da, küresel yolsuzluğa karşı aslında daha fazla şeyin yapılması ihtiyacı söz konusudur. Gerçek şudur ki, şirketler yolsuzluklardan yararlanmayı sürdürüyor (istisnai sözleşmeler ve piyasa imkânları gibi avantajlar elde ediyorlar) ve siyasetçiler de bundan kazançlı çıkıyor (her türden kişisel "yan gelir" bir yana, bu yolsuzluklar sayesinde iktidarı kazanmak ve korumak için kaynak oluşturuyorlar).

Küresel yolsuzluklar ve yolsuzluklara karşı mücadeledeki mevcut durumu anlamak için AB örneğine bakmak yeter (Warner 2007: 593-609). Bir yanda, AB'de çok sayıda ulus-üstü gözetim kuruluşu bulunuyor, çok sayıda üye ülkenin yolsuzluğa karşı yasaları mevcut ve yolsuzluğa karşı listelerde de üst sıralarda yer almaktalar. Ne var ki, gerçekte, yolsuzluklar başka yerlerde olduğu gibi AB'de de devam ediyor. Çünkü riskler az, cezalar hafif, denetim ise oldukça alt düzeyde ve yolsuzluklardan zarar gören rakip ulus-devletler de nadiren şikâyetçi oluyor; çünkü

onlar da yolsuzluğa batmış halde. Uluslararası hukuk sistemi elverişsiz olduğundan yolsuzluk yapılması için imkânlar sürüyor; yaptırımların kendileri de yolsuzluk yapmakta olan ülkelere bırakılmış halde ve yolsuzlukların tespit edilmesi ve cezalandırılması bakımından çok az bir risk söz konusu.

TERÖRİZM

Suç ve terörizmi ayrı olgular olarak tartışmak gibi bir eğilim var; ancak bunlar belli ölçülerde örtüşüyor (Shelley 2006: 42-5). Aslında, suç konusunu incelerken terörizm hakkında da zaten bir şeyler söylemiş olduk. Birçok örnekten birisi, Taliban'ın (terörist el-Kaide örgütüyle bağlantılı olarak) Afganistan'daki haşhaş üreticiliğinde ve esrar işinde işgal ettiği konumdur. Son dönemlerde Taliban Afganistan'daki mermer işletmelerine de el atmış, mermer ocağı sahiplerinden kat ücreti ve vergi toplamaya girişmiştir (Zubair ve Perlez 2008: A1, A8). Dahası, hem suç hem de terörizm niteliği olması itibariyle küreseldirler ve küreselleşmenin çeşitli özelliklerinden yararlanırlar. Sözgelimi, modern küresel ulaşım araçlarından ve iletişim imkânlarından hem el-Kaide gibi terörist grupların operasyonlarında hem de esrarın küresel dağıtımında yararlanılır. Ve küresel kitle iletişim araçları da bu (ve başka) alanlardaki sorunlara yönelik ilgiyi ve hatta histeriyi körükler. Ancak terörizm ve suç arasındaki ilişki, terörizmi ve bunun küreselleşmeyle olan ilişkisini ele alırken söz konusu olan şeylerden sadece birisidir.

Nesnel olarak terörizm "ölümlere, ciddi yaralanmalara ve kamu ya da özel mülkiyete, mekânlara, tesislere ya da başka sistemlere yönelik ciddi zararlara" neden olan eylemler olarak tanımlanabilir; ve bu eylemler yurttaşları, hükümetleri ya da uluslararası örgütleri korkutmayı amaçlar (Rehman 2007: 1137). Ne var ki terörizm iktidarda olanların iktidarda olmayanlara dayatmayı amaçladıkları bir tez olmaya da yatkındır. Böylece ABD (ve başka birçok ulus-devlet) el-Kaide'yi terörist bir örgüt olarak yaftalar; ancak el-Kaide'nin eylemleriyle benzer eylemleri kendisi yaptığında ("devlet terörizmi") kendisinin böyle yaftalanmasını kabul etmez (örneğin, insansız uçaklardan Afganistan ve Pakistan'a füzeler atmış ve masum sivilleri öldürmüştür). Benzer şekilde, İsrail de Hamas ve Hizbullah'ı terörist örgütler olarak yaftalar ancak böyle bir nitelemeyi kendisi için kabul etmez; oysa Hizbullah'a karşı 2006 yılındaki savaşında, Lübnan'da Hizbullah'la hiçbir alakası olmayan altyapıların çoğunu tahrip etmiştir (ve birçok insanı öldürmüştür). Benzer şeyler, 2008 sonu ve 2009 başında, İsrail Hamas'a darbe vurmak amacıyla Gazze Şeridi'ne girdiğinde de meydana gelmiştir.

Yukarıda sözü edilen konuda önemli bir ayrım da devletsiz ve devlet destekli terörizm arasındadır. Her ikisi de askeri olmayan hedeflere ve sivillere yönelik şiddet içerir; ancak birincisi (el-Kaide gibi) devletsiz örgütlenmeleri içerirken ikincisi (İsrail gibi) devletler tarafından yerine getirilir. Her iki biçim de giderek artan bir şekilde küresel nitelik kazanmakta; bu durum el-Kaide'nin ABD'de gerçekleştirdiği 11 Eylül saldırılarında ve 2003 yılında Irak Savaşı'nın başlangıcında ABD'nin askeri olmayan hedeflere attığı füzelerde ve bombalarda kendini gösterdi; ABD'nin sivil hedeflere yönelmesi bilerek gerçekleşmiş ya da bunlar asıl hedeflerle bağlantılı olduğundan yan hasar olarak değerlendirilebilmişti. ABD'nin başlangıçtaki saldırısına "şok ve yıldırma" adı verilmişti; çünkü bu *hem* Irak hükümetini *hem de* yurttaşlarını sindirmek amacıyla tasarlanmıştı. Ve terörizmin her iki biçimi de siyasi niteliktedir: El-Kaide en azından kısmen ABD hükümetine ve politikalarına saldırmış olmaktadır; ABD ise Irak'ta "rejim değişikliğini" hedeflemiş ve bunu başarmıştır.

Terörizm elbette yeni bir şey değil; yine de onun son ortaya çıkan ve el-Kaide gibi en önemli görünümlerinde sanki değişik bir şeyler var gibidir. Bunları en farklı kılan şey, küresel istekleri ve amaçlarıdır. Sözgelimi, Cezayir'deki isyancıların ayaktakımından bir grup el-Kaide ile temas kurmuş ve adeta bir "şirket birleşmesi" gerçekleştirilircesine el-Kaide'nin bir şubesi gibi olan "İslami Magrip'teki el-Kaide" adıyla harekete geçmiştir (*New York Times* 2008: Temmuz 1, Al, A12). Elbette daha önceki terörist örgütler de (örneğin, Irgun ve onun İngiltere'yi kovarak bağımsız bir İsrail'in ortaya çıkışını hızlandırma çabaları) küresel istekler ve amaçlar taşımıştı. Örneğin, Yahudi teröristler kendi sıkıntılarının küresel izleyicilerin dikkatini çekmesini amaçlamıştı. Ancak, el-Kaide dünyanın çeşitli yerlerinde Amerikan ve Batılı çıkarlara yönelik saldırıları sayesinde günümüzün model bir terörist örgütü olmuşken, Irgun kendisini İsrail'in gelecekteki topraklarıyla sınırlamış durumdaydı. Dolayısıyla, örneğin İngiltere'de saldırılar düzenlememiş, kendisini anayurdundaki saldırılarıyla sınırlamıştı (bunlardan en ünlüsü 1946 yılında Kudüs'teki King David Hotel'in bombalanmasıdır; bu saldırıda çok sayıda İngiliz askeri, görevlisi ve yurttaşı ölmüş ve yaralanmıştı).

Demek ki, ilk terörist gruplar, büyük ölçüde pek az şansları da olduğundan, kendi yurtlarında eylem yapıyordu; oysa günümüzün terörist grupları yurtlarından (ki aslında alışıldık anlamda bir "yurt"ları da olmayabilir) çok uzaklarda saldırılar düzenlemek için daha fazla imkâna sahip ve bu konuda daha fazla istekliler. Dahası, saldırıları da genellikle küresel şehirlerde (New York, Washington, Londra, Madrid) meydana geliyor ve bazen de son derece sembolik ve hatta ikon özelliği taşıyan (bkz. Bölüm 14) hedeflere (Dünya Ticaret Merkezi, Londra Metrosu, Madrid treni) yöneliyor. Saldırılar başarılı olduğunda da dünyanın her tarafındaki büyük kitle iletişim araçlarının dikkatini çekmesi garanti altına alınmış oluyor.

Günümüzdeki terörist grupların başka bir ayırt edici niteliği, mesajlarını neredeyse anında küresel izleyicilere iletme konusundaki son derece gelişmiş yetenekleridir. Elbette daha önceki terörist gruplar da bunu amaçlıyordu; ancak böylesini başarabilmek için ellerindeki araçlar çok kısıtlıydı. Eylemleri sayesinde dünyanın her tarafındaki gazetelerde manşete çıkabilirlerdi (örneğin, King David Hotel'in bombalanması); ancak başkalarına iletilen mesajlar üzerinde pek az denetimleri vardı ya da hiç yoktu; bu mesajlar uluslararası kitle iletişim araçları tarafından denetlenmekteydi. Öte yandan, günümüzdeki terörist gruplar küresel medyanın dikkatini çekmeyi önemsese de, dünyanın her tarafındaki çok sayıda insana mesajlarını iletebilmek için kendi araçları mevcut *ve* bunu da kesinlikle kendi ifadeleriyle ve kendi çizdikleri çerçevede gerçekleştiriyorlar. Bu durumda, el-Kaide kendi ürettiği videokasetleri kullanıyor ve bunları önemli medya kuruluşlarında yayımlatıp küresel izleyicilerle doğrudan iletişim kurabildiği kendi web sitelerine gönderebiliyor. Meksika'daki Zapatistalar da dışarıya yönelik mesajlarında internet imkânını kullanmalarıyla tanınıyor. El-Kaide ya da Zapatista yanlısı blogcular da kendi mesajlarını internet üzerinden yayabiliyor. Dolayısıyla, son dönemlerdeki terörist gruplar daha önceki terörist örgütler için söz konusu olmayan oldukça karmaşık küresel iletişim kanallarını kullanabilmeleriyle ve aynı zamanda mesajlarının içeriğini tamamen kontrol edebilme yetenekleriyle ayırt ediliyorlar. İşte bu da, Martin'in "yeni terörizm" tartışmasını başlatmasına neden oluyor (Martin 2007: 644-61).

Küresel çağın olmuştur, günümüz teröristlerine yardımcı olan başka pek çok yeni niteliği de var. Birincisi, küresel ulaşım sistemleri bireysel teröristlere, terörist eylemlerini planlamak ve gerçekleştirmek üzere dünyanın her tarafında dolaşma hususunda kolaylık sağlar (bu durum 11 Eylül öncesinde ve sırasında teröristlerin eylem ve faaliyetleri bakımından son derece belirgindi). İkincisi, ülke sınırlarının daha geçirgen hale gelmesi ve ülkelerin kendi sınırlarını kontrol

etme kabiliyetlerinin de azalması, teröristlerin nispeten serbestçe hareket etmesi kolaylaştırır (gerçi ABD ve başka yerlerde, en azından bu satırlar yazılmaktayken, olası terörist saldırıları önlemek üzere daha dikkatli davranılmaktaydı). Üçüncüsü, küreselleşmeye karşı tepkiler sebebiyle terörist grupların düşünceleri ve eylemlerinden yana olmaya hazır izleyicilerden oluşan yaygın politik ittifaklar yaratılır ve pekiştirilir. Sözgelimi, el-Kaide'ye karşı yapılan küresel eylemler yüzünden, İslam dünyasında en azından bazı kimselerin ona sempati, en azından hiç hoşgörü beslediği yönünde bir algılama söz konusu Batı ve özellikle ABD'de. El-Kaide'nin ve ayrıca Zapatistalar'ın dünyanın dört bir yanında milyarlar olmasa da milyonlarla ifade edilen sayıda izleyicisi var ve bunlar da küreselleşme nedeniyle bir kenara itildiklerine ya da zarar gördüklerine inanıyor. Nihayet, terörizmin, özellikle Sovyetler Birliği'nin zirvede olduğu günlerdeki, ilk biçimleri ve onun küresel düzlemde yaygınlaşma çabaları ideolojik bakımdan (örneğin, sosyalizm, komünizm) daha dar bir kapsama sahip gibiydi. Oysa günümüzdeki teröristler, etnisiteye karşı daha kapsamlı itirazlar ve/veya küreselleşme süreci karşısında daha geniş bir dizi şikâyet üzerinde temellenir.

Son dönemlerdeki terörist örgütlerin elindeki silahlar da küresel çağın bir parçası ve yansımasıdır. Bunun en belirgin örneği, el-Kaide'nin 11 Eylül'de jet uçaklarını kullanmasıydı. Dahası, teröristlerin kullanabileceği küresel silah dolaşımları da el altındadır. Öte yandan, asıl korku kimyasal ve biyolojik silahlar, özellikle nükleer teknoloji, hakkındaki bilgi akışından ve terörist grupların bu bilgileri kullanabilme kapasitelerinden kaynaklanıyor. Bilgilerin kullanılması bağlamında Batı, el-Kaide'nin "kirli" nükleer bomba denilen şeyi kullanmasından kaygı duyuyor. Böyle bir bomba büyük bir nükleer patlamaya yol açmaz; ancak bundan yayılan radyasyon birçok ölüme sebep olabilir ve büyük bir şehrin yer aldığı bölgeyi de yıllar boyunca yaşanamaz hale getirebilir. Dünyanın çeşitli limanlarından yasadışı geçişlerdeki kolaylıklar hakkında daha önce söylediklerimiz akla geldiğinde, böylesi de ciddi bir endişe konusu oluyor.

Günümüz terörist örgütlerinin tipik bir örneği olan el-Kaide, kendisini daha da küresel kılacak çeşitli yönlerde hamle yapmaktadır (Martin 2007: 644-61). Bu örgütün dünyanın her tarafında birbirinden büyük ölçüde bağımsız hücreler temelinde meydana geldiğine inanılıyor; bunlardan bazılarına "uyuyan hücreler" deniliyor ve bunlar yıllar boyunca hareketsiz ve gizli bir şekilde varlığını sürdürüyor. Bu da (McDonalds'ın son derece açık acentelik sisteminin karşısında) küresel bir gizli "acentelik" sistemi olarak değerlendirilebilir. Ve özellikle, Irak ve Afganistan'a yapılan ABD (ve NATO) müdahalelerinin ardından hareketin yeni dallarının da "klonlanmakta" olduğu görülebiliyor.

Karin Knorr Cetina (2005: 215), küresel terörist örgütlenmeleri dört temel nitelik taşıyan "karmaşık küresel mikro-yapılar"ın birer örneği olarak değerlendirmek suretiyle dikkate değer bir bakış açısı sunmaktadır. Birincisi, bunlar, 1. Bölüm'de bizim de işaret ettiğimiz ve bu kitabın da başlıca yönelimlerinden birisi olan "hafiflik" özelliğidir. Knorr Cetina (2005: 215) bu kavramla şunu kastediyor:

> Söz konusu mekanizmalar ve yapılar, tarihsel bir eğilimin biçimsel ve rasyonel (bürokratik örgütsel) yapılara doğru bir geri dönüşünü akla getirir... mikro-yapılar kimi düzeyde örgütlü ve eşgüdümlü sistemler halinde bulunurken, koordine edici söz konusu unsurlar bizim biçimsel otorite, karmaşık hiyerarşiler, rasyonel işlem ve derin kurumsal yapıyla bağlantılı gördüğümüz türden değiller.

Tersine, bunlar insanların gündelik hayatta yüz yüze ilişkilerde kullandığı türden koordine yöntemleri kullanır. Hatta öyle ki, geniş coğrafi alanlara yayılmış sistemleri ve ilişkileri bir arada tutabilme yeteneğine sahipler.

İkincisi, terörist mikro-yapılar, bizim genellikle modern dünyadaki verimlilikle bağlantılı gördüğümüz rasyonel yapıları, özellikle hantal bürokrasileri, kullanmadıkları halde verimlidir. Bu verimliliği, uçak kaçırma ve medya (özellikle internet) gibi teknolojileri kullanmak, yardımcı işlevler için "dış kaynaklara" başvurmak ve bunları kendi içsel yapılarından ayrı tutmak, daha büyük gelişmelere uyumu azami hale getirebilmek amacıyla düzenlemeleri asgari boyutta tutmak suretiyle kendi etkilerini büyütmek ve çoğaltmak gibi çeşitli yollardan sağlıyorlar. Hücresel örgütlenmelerin yanı sıra diasporada (bu durumda, Arap diasporasında; bkz. 11. Bölüm) kurdukları bağlantılara da yaslanıyorlar.

Üçüncüsü, karmaşık küresel mikro-yapılar, çeşitli şeylerin, özellikle insanların, dolaşım halinde olduğu ağlardır ve aslında bunlardan daha fazlası söz konusudur; el-Kaide örneğinde "İslamcı dinsel temsilciler, onun aile yapısı ve kendi yeniden üretim mekanizması" dahildir (Knorr Cetina 2005: 216). Bu yüzden, bu mikro-yapıları bir arada tutan şey yalnızca ilişkisel bağlantılılık değildir; bundan çok daha fazlasına sahipler.

Nihayet, bu tür mikro-yapılar sadece örgütsel olarak değil zamanla ilgili olarak da karmaşıktır. Buradaki can alıcı nokta, bu örgütlenmelerdeki karmaşıklığın hem mekânsal hem zamansal bakımdan var olduklarında artıyor olmasıdır (Giddens 1990; Harvey 1989). Yani, bunların sadece mekânsal mevcudiyetlerinden söz edilmez (gerçi, bilinen şu ki, el-Kaide'nin fiziksel olarak yerini tam anlamıyla tespit etmek zordur); aynı zamanda bunlar zaman içinde var olmaya devam etmeyi de başarmıştır. İşte bu iki mevcudiyet biçimi, yani mekânsal ve zamansal mevcudiyet, onların daha karmaşık hale gelmesini sağlar.

El-Kaide'yi, belirli bir yerel ya da ulusal bağlamda sınırlı kalarak zaman içinde mevcudiyetlerini sürdürme konusunda başarısız olan terörist gruplardan ayıran ve başarılı kılan şey onun zaman içindeki gelişimlerinde küresel bir mecra haline gelebilmesidir (örneğin, terörist saldırılar, medya aracılığıyla yapılan tehditler, Usame Bin Ladin'in görüntülendiği videokasetler vb). Ayrıca, zamansal bir bakış açısından, son derece yayılmış haldeki el-Kaide üyelerinin bir arada tutulmasında önemli olan şey, belli bir anda grubun yüz yüze geldiği durum ile geçmişteki mevcudiyeti arasında "kolektif hafızada" bulunan sıkı bağlantıdır (Halbwachs 1992). Ayrıca el-Kaide, başarılı bir cihat ya da kişisel olarak cennete gidebilme arzusunu taşıyan bir inanç nedeniyle de bir arada tutulur. Bu bakış açıları ve inançlar, el-Kaide'nin sahip olduğu sabra ve sürekliliğe katkıda bulunuyor ve böylece terörist eylemlerini uzun dönemli olarak planlamasına imkân tanıyor.

Bu alışılmadık insan ağından daha tehdit edici olanı, el-Kaide'nin insanların hücre tipi örgütlenmeleri yerine giderek daha fazla bir ideolojiye ("Kaidecilik") dönüşmekte oluşudur. Bu konuda, en azından Batı'nın gözünde, korkutucu olan (ve el-Kaide açısından da umut verici olan) şey, bu düşüncelerin dünyanın dört bir yanında insanlardan daha kolay dolaşıma çıkabilmesidir ve bu düşünce akışları karşısında etkili engeller dikmek ise neredeyse imkânsızdır. Çok sayıda insanın, sadece el-Kaide'nin fikirlerinin yayılması ve güçlü olması sayesinde bu örgütten yana olabildiği bir durumda, örgütün gelecekte yaygınlaşması ve hatta daha da önemli küresel bir güç haline gelmesi çok daha mümkün olacaktır.

Elbette, günümüzdeki terörizmin çok daha küreselleşmiş olması, ona karşı mücadelenin ve karşı koyuş çabalarının da giderek daha küresel bir hal alması gerektiği anlamına gelir. Bu yüzden, ABD, örneğin, dünyanın her tarafındaki terörizmle mücadele amacıyla kendi başına ve diğer ulus-devletlerle bağlantılı şekilde açık ve örtük adımlar atıyor. Bunlar arasında en çok bilinenleri, Irak ve Afganistan'daki Amerikan faaliyetleridir; ancak ABD el-Kaide sığınaklarına ve merkezlerine karşı hava saldırıları başlattığı Somali gibi başka yerlerde de faaliyetlerde bulunmuştu. Böyle bir şeyi mümkün kılan da, en azından o zaman için, Somali'deki İslamcıların

2006 yılında ABD teşviki ve desteğiyle harekete geçen Hıristiyan ağırlıklı Etiyopya ordusu tarafından yenilgiye uğratılmış olmasıydı. (Ancak, Etiyopya ordusu şimdi Somali'den çekilmiş durumdadır ve İslamcılar da bir kez daha yükseliş içindedir.)

Ayrıca, terörizmle başa çıkmak için çokuluslu çabalar da söz konusu; bunlar arasında, uçaklara ve havaalanlarına yapılan saldırılarla, uçak kaçırmalarla mücadele etme ve bunları önleme konusunda uluslararası alanda yapılan bağlayıcı anlaşmalar yer alıyor. Denizde meydana gelen terör olaylarıyla ve denizdeki platformlara, özellikle petrol platformlarına, yönelen terörist saldırılarla ilgili anlaşmalar da var. Diğer anlaşma konuları arasında, rehin alma ve nükleer terörizm de bulunuyor. Öte yandan, henüz terörizmin bütün biçimleriyle ve görünümleriyle mücadele eden kapsayıcı ve evrensel bir anlaşma yok (Rehman 2007: 1139).

Hem terörizm hem de buna karşı tepkiler insan hakları sorunlarına da yol açmaktadır (bkz. Bölüm 6) ve bunlar da "bireylerin yaşama, güvenlik ve refahıyla ilgili başlıkları" içermektedir (Turner 2007a: 591). Şurası açıktır ki, teröristler yaptıkları eylemlerle kişileri insan haklarından yoksun bırakıyor ve bazı durumlarda öldürüyor. Ne var ki terörizme karşı eylemler, özellikle ABD'nin yürüttüğü "terörizme karşı savaş" da, pek çok şikâyete yol açmaktadır. Bu şikâyetler arasında, bu savaşın insan haklarını çeşitli biçimlerde ihlal ettiği, insanların ölümüne yol açtığı (örneğin, Afganistan'daki bombardımanlar), Guantanamo Körfezi'nde olduğu üzere terörist olduklarından şüphelenilen pek çok insanın yıllar boyunca ve yargılanmaksızın kamplarda tutsak edildiği (artık bu sürece son verilmiştir), Bağdat'ta Ebu Gureyb Cezaevi'nde (ve başka yerlerde) suçlanan teröristlerden itiraf elde etmek amacıyla işkenceye başvurulduğu ("bağlı kişinin yüzüne su dökülerek işkence yapılması" [10]) (Otterman 2007) ve benzeri konular yer alıyor.

Şurası çok açık ki Dünya Ticaret Merkezi'ne düzenlenen 11 Eylül saldırıları pek çok kurbanı ve ailelerini insan haklarından yoksun bırakmış ve birçoğunun da feci şekilde ölümüne yol açmıştı. Bunu bir an olsun unutmamamız lazım; ancak son yıllarda insan hakları ihlallerinin çoğunun da teröre karşı verilen savaştan kaynaklandığına da dikkat çekmemiz gerekiyor. Sözgelimi, Afganistanlı Abdül Rezzak Hikmeti'nin durumu buna örnektir; bu şahıs 2008 yılında kanserden ölmeden önce Guantanamo Körfezi'nde beş yıl boyunca tutulmuştu (Gall ve Worthington 2008: Al dipnot). Afganistan'da, 1980'lerdeki Rus işgaline karşı direnişinden dolayı kahraman ilan edilmişti; 1999 yılında ise daha sonra Afganistan'da iktidara gelecek olan Taliban muhalifi üç kişinin cezaevinden kaçmasını örgütlemişti. Ne var ki Afganistan'da tutuklandı ve Guantanamo Körfezine nakledildi; çünkü bir Taliban komutanı olduğundan şüpheleniliyordu. 2004 yılında mahkemeye çıkarıldı; ancak yargılaması son derece kısıtlıydı ve büyük ölçüde hatalıydı (hakkındaki delillerin çoğu kimliği belirsiz tanıklara aitti; Afganistan'da onun lehine tanıklık yapabileceklere başvurulmamıştı; Abdülrezzak'ın avukatı da yoktu).

Daha genelinde, terörizmin ulus-devletleri tam da kendi meşruiyetlerini tehlikeye sokacak tepkilere sevk etme riski var. Sözgelimi, ABD "teröre karşı savaş" (ki bu "gerçek" bir savaş değildir) ile sadece kendi amaçlarını değil meşruiyetinin tamamını da tehlikeye sokuyor; buna örnek olarak "ceza kolonilerindeki hukuksuz davranışları" (örneğin, Guantanamo Körfezi) gösterilebilir (Bobbitt 2008: 17). Daha da genelinde, ulus-devletlerin "teröristlerinkinden farklı olmayan" taktikler uygulama tehlikesi de bulunuyor; muhtemelen bu da artık bir gerçekliktir (Bobbitt 2008: 45). Sonuç olarak bu tür davranışlar, ABD hükümetinin Amerikan (ve hatta küresel) kamuoyunu kendi davasının haklılığı konusunda ikna etme yeteneğini kısmen de olsa azaltıyor ve bu da meşru amaçlarına dönük yeteneklerini olumsuz yönde etkiliyor.

SAVAŞ

Büyük bir önem taşımasına rağmen, küreselleşme çalışmalarında savaş öyle aman aman dikkat çekmez (Barkawi 2004: 155-70; 2007). Ancak açıktır ki, savaş çok daha fazla dikkati hak ediyor ve bunun sebebi de yalnızca taşıdığı büyük toplumsal ve politik önem değil. Savaş aynı zamanda, bu kitabın da yönelimi olan küreselleşme hakkında temel düşünceleri resmeden bir alandır. Bu tür bağlantılar kurmak işlevsiz bir tarz olarak görülse de, sosyal bilimlerde savaş dahil toplumsal çatışmanın (Coser 1956; Simmel 1908/1955) işlevlerini çözümleyen çok sayıda çalışma bulunuyor.

Küreselleşmeden etkilenmemiş savaş örneklerini bulabilmek giderek zorlaşıyor.[11] En yerel savaşlar bile küresel süreçlerin etkilerini ve sonuçlarını yansıtıyor. Bu durum küreselleşmeyle bağlantılı olarak ele aldığımız süreçlerin hepsinde görülebilir. Dünyanın farklı bölgeleri arasında bulunan sayısız *ilişkiler*, bunlardan birisinde meydana gelen savaşın diğerlerini de ilgilendirdiği anlamına gelir. Sözgelimi, 1991 yılında Kuveyt'in Irak tarafından işgal edilmesi, ABD öncülüğünde bir silahlı kuvvetler koalisyonuna yol açmış, bu da Irak ordusunu Kuveyt'ten geri püskürterek bu ülkenin Irak İşgali'nden kurtulmasını sağlamıştı. Askeri koalisyonda yer alan ülkelerin çoğu Kuveyt sorunuyla da ilgiliydi; çünkü bu ülke önde gelen bir petrol üreticisiydi. Kuveyt'in Irak tarafından işgali, bu ülkeler tarafından sadece Kuveyt'le ilişkileri bakımından değil aynı zamanda bölgedeki bütün petrol üreticisi ülkeler bakımından da bir tehdit olarak değerlendirilmişti.

Bu durum, elbette petrolün küresel *akıntısıyla* yakından ilişkilidir. Gelişmiş ülkeler ve hatta azgelişmiş ülkelerin hepsi, düzenli bir petrol akışına son derece bağımlıdır. 1991 yılında Irak'ın işgali, birçok ülkenin, özellikle bu petrole en fazla bağımlı olan ABD'nin petrol akışını sağlamak uğruna savaşa girebileceğini bir kez daha göstermişti. Ayrıca başta askeri birlikler olmak üzere, silahların ve malzemelerin dolaşımı da (Chivers 2008: A5), savaşa girmek için gereklidir.

İnsanlar çeşitli *ağlara* dahildir. İşte bu ağlardan bazıları (örneğin, bunlar arasında petrol sektörü de var) Kuveyt'in işgaliyle tahrip olmuştu. Dahası, Irak İşgali'ne karşı durabilmek için mevcut ağlar canlandırıldı ve bunlara yenileri de eklendi. Dünyanın dört bir yanındaki propaganda ağları, bu işgale karşı muhalefet oluşturmak ve pekiştirmek için güçlendirildi. Ayrıca istihbarat ve askeri ağlar da, daha sonraki işgali mümkün kılmak için canlandırıldı ya da bunlara yenileri eklendi.

Ve elbette böyle bir durum gösteriyor ki, giderek daha fazla toplumsal yapı ve toplumsal kuruluş küresel bir zeminde *bağıntılı* hale gelmiştir. Çeşitli hükümetlerin ve hükümet kuruluşlarının da Irak İşgali'ne karşı durabilmeleri için bağıntılı hale gelmeleri gerekmişti. Ve bu işgal de, dünyanın pek çok ulus-devletindeki çeşitli toplumsal kuruluşlar aracılığıyla yankı bulmuştu. Sözgelimi, küresel medyanın ağırlıklı ilgi konusu olmuştu. Hatta dünyanın birçok bölgesindeki aile de kendi oğulları ve kızları, babaları ve anneleri savaşa gittiğinden ötürü bu durumdan etkilenmişti.

Genel olarak, küreselleşmenin savaşı kolaylaştırdığını ya da zorlaştırdığını tespit etmek mümkün mü? Küreselleşmeye eşlik eden ve artan ekonomik bağların, savaşa yatkınlıkta bir azalmaya yol açacağı anlamına geldiğini savunanlar var (Friedman 2005; Schneider 2007: 630-43). Yani ulus-devletler, birbirleriyle savaşa girince değerli ekonomik ilişkilerinden yoksun kalacaklarından böyle bir şeyden uzak dururlar. Öte yandan, savaşın getireceği ekonomik kazançlar da öyle büyük görülebilir ki, ülkeler bu durumda da, öteki ulus-devletlerle olan ilişkilerinde hangi sonuçlara yol açarsa açsın, savaşa girişme konusunda daha cüretkâr olabilir. Ayrıca yeni

ve kullanılmış her tür silah için muazzam bir küresel piyasa ve küresel akıntı söz konusu. Böyle büyük bir piyasa da bu tür silahların giderek daha da ucuzlamasına imkân tanır ve bunlar çabucak ve kolayca elde edilebilir hale gelir. Küreselleşme çağında savaşmayı daha da mümkün kılan başka bir faktör ise zaman ve mekândaki yoğunlaşmadır; her ikisi de başka ülkelerle savaşa girmeyi daha kolay kılmaktadır. Askeri güçler de hızlı bir şekilde seferber edilebilir (İsrail bu bakımdan bir model oluşturmaktadır) ve çok uzak mesafelere daha çabuk ve kolay yoldan ulaşabilirler (buna örnek olarak Kuveyt'i işgal ettikten sonra Irak'a karşı birinci savaşa katılan askeri güçler koalisyonu gösterilebilir). Dahası yeni küresel teknolojiler, asıl ülkeden ayrılmaksızın binlerce mil ötede savaş yürütülmesini mümkün kılıyor. Bunun örneği de, ABD'deki teknik personelin bilgisayarlar ve video ekranları aracılığıyla füze yüklü uzaktan kumandalı pilotsuz uçakları Afganistan'da kullanmaları. Genel olarak, bu konuda söyleyebileceğimiz en iyi şey, küreselleşmenin uluslararası savaş imkânlarıyla ilişkisinin belirsiz olduğudur.

Belirgin olarak söyleyeceğimiz şey ise küreselleşmenin savaşın niteliğini çeşitli yollardan değiştirmekte olduğu ve değiştirmeye devam edeceğidir. Bir örnek vermek gerekirse, ulus-devletin gerilemesi ve devletsiz toplumların öneminin artması ABD'yi savaşa dair temel doktrinlerini yeniden düşünmeye sevk ediyor. Önemli silahlı güçlerin birbiriyle karşı karşıya geldiği kara harekâtları gibi geleneksel savaş operasyonları yerine Amerikan ordusundaki bazı kimseler uzun dönemli istikrar operasyonlarına girişmeye gerek olduğunu ileri sürüyor. Aslında ABD ordusunun Irak ve Afganistan'da yaptığı tam da böyle bir şey. Kırılgan, zayıf ve hatta devletsiz toplumların sayılarındaki artışla birlikte, gelecekteki ordunun başlıca görevinin savaş çıkarmak yerine ülke (ulus) kurmak olacağı yönünde bir görüş de ortaya çıkıyor (Scott Tyson 2008: A16).

KÜRESEL ASKERİ YAPILAR

Yüzyıllar boyunca birçok uluslararası askeri örgütlenme ve ittifak kuruldu; ancak bu tür örgütlenmelerden en önemlisi ve en küresel olanı, en azından Soğuk Savaş sona erene dek, Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü'dür (NATO). NATO, 1949 yılında Sovyetler Birliği ve onun müttefiklerinin artan tehdidine karşı bir tepki olarak kurulmuştu (Barnhart 2007: 166-8). Buna tepki olarak diğerleri de 1955 yılında Varşova Paktı'nı kurdu. Varşova Paktı 1991 yılında sona erdi; NATO ise varlığını sürdürüyor. Halihazırda 26 NATO üyesi ülke var ve bunların çoğu Batı Avrupa'dan; ancak Kanada, İzlanda ve ABD de birer NATO ülkesi (NATO kurulduğu andan itibaren ABD hâkimiyeti altındadır.) Son yıllarda, eski Sovyet Bloku'nda yer alan bazı ülkeler de NATO üyesi oldu ve (bazıları için NATO bünyesinden itirazlar söz konusu olsa da) Arnavutluk, Hırvatistan ve Makedonya da NATO'ya davet edildi.

NATO, 1999 yılında Kosova'da askeri operasyonlara girişmişti; 2006 yılından bu yana da Afganistan'da Taliban'a (ve el-Kaide'ye)[12] karşı savaşıyor. Halihazırda, Afganistan'da 40 bin askeri bulunuyor (kuşkusuz en büyük payı da ABD oluşturuyor; ABD ayrıca doğrudan kendi komutası altında burada artan sayıda ve ilave asker de bulunduruyor; 2009 yılı itibariyle Afganistan'a 50 binden fazla ilave Amerikan askeri gönderileceği tahmin ediliyor.) Bununla birlikte, uzun dönemde bu askerlerin de yetmeyeceği ve Taliban'ın giderek güçleneceği görülüyor. Dahası, NATO bünyesinde de içsel sorunlar var; bazı ülke birliklerinin umulduğu kadar istekli savaşmadığı suçlamaları yapılıyor. Bazıları da çeşitli ülkelerin kendi payına düşen askeri göndermekten kaçındığına inanıyor. Örneğin, Kanada'nın Afganistan'da 2,500 civarında askeri var; ancak Kanada kendi askerlerinin bulunduğu güney bölgesindeki savaşa diğer NATO üyeleri de ilave asker göndermediği takdirde askerlerini geri çekeceği tehdidinde bulunuyor

(Lee Myers ve Shanker 2008: A6). Bu konuda, ABD devlet müsteşarlarından biri şöyle demişti: "Afganistan'da ülkemiz ve NATO ittifakı bakımından son derece vahim bir krizle yüz yüze gelmiş durumdayız... NATO açısından bu bir varoluş krizine dönüşebilir" (alıntı yapılan yer: Myers ve Shanker 2008: A6). Eski Sovyet Bloku'ndan ülkeleri üye yaparak NATO'yu genişletmeye yönelik tartışmalı planlar da yine sorun yaratıyor. NATO konusunda uzmanlardan birisine göre, bu genişleme "kendi momentumuyla ilerleyen bir tren gibidir... Bu arada... tekerlekleri de yerinden fırlamaktadır" (alıntı yapılan yer: Myers ve Shanker 2008: A6).

TEKNOLOJİ

Günümüzde, savaşı giderek küresel bir olgu haline getiren şeylerden birisi de bilgisayarlar ve uydular gibi gelişkin bilişim ve iletişim teknolojilerinin mevcudiyetidir. Elbette bu teknolojileri kullanma açısından en fazla imkân ve fırsata sahip ülkeler başta ABD olmak üzere gelişmiş olanlardır. Ancak en azgelişmiş ülkeler bile, bu teknolojilerin kendilerine karşı kullanılabilirliği anlamında, bu teknolojilerle ilgili. Örneğin, ABD dünyanın bazı en az gelişmiş ülkelerindeki (Afganistan, Somali) gelişmeleri izlemek ve buralardaki (pilotsuz uçaklar gibi) askeri teknolojisini yönlendirmek amacıyla uydularını kullanıyor.

Teknolojilerin kendi başlarına hareket etmediklerini de unutmamak lazım. Bu teknolojileri devreye sokabilmek, bunların nasıl kullanılacağına karar vermek ve ardından da bu doğrultuda kullanabilmek için insanlara ve toplumsal örgütlere ihtiyaç var.

BİLİŞİM SAVAŞI

Yeni, gelişmiş teknolojiler hem geleneksel savaşı hem de çok daha yakın döneme ait "bilişim savaşı"nı mümkün kılmıştır (Tumber ve Webster 2007: 396-413). İşte bu yeni bilişim teknolojisi, günümüz savaşlarında kullanılan gelişmiş silahlarda büyük ölçüde kendisini gösterir. Örneğin, ikinci Irak Savaşı'nda ABD'nin kullandığı "akıllı füzeler", gelişkin bir bilişim teknolojisi gerektiriyor; öyle ki bunlarla, son derece doğru bir yönlendirme sayesinde kesin ve çok küçük hedefleri dahi vurmak mümkün olabiliyor (gerçi bu silahlar da diğer bütün gerçek silahlar gibi hedefi ıskalayabilmekte ve masum hedeflere yönelebilmektedir). Bu silahlar, sadece gelişkin bilişim teknolojilerine değil (uydular, uçaklar, pilotsuz uçaklar vb ile yapılan), gözlemlere ve modern askeri harekâtları yürütmek için gerekli "komuta ve kontrol" merkezlerine de dayanıyor.

Ağır "endüstriyel savaşı"n hüküm sürdüğü (yani II. Dünya Savaşı sırasında olduğu gibi) bir dünyadan, en isabetli değerlendirmeyle, hafif "bilişim savaşı"nın hüküm sürdüğü bir dünyaya geçiyoruz. Endüstriyel savaş genellikle egemen ulus-devletleri kapsamaktaydı; anavatan bu savaşı derinden desteklerdi, bu savaş toprak için yapılırdı, nüfusun büyük bir bölümünün seferberliğiyle olur ve kitlesel kayıplara yol açardı, büyük orduların karşı karşıya gelmesiyle genellikle simetrik bir nitelik taşırdı, savaş çabası uğruna medyanın tabi kılınmasına tanık olunurdu ve savaş alanında olup bitenleri aktarma bakımından medyaya çok sınırlı bir imkân tanınırdı.

Bunun tersine, **bilişim savaşı** ise savaşın bütün özelliklerine nüfuz eden bilişimle ilgili her tür yeni teknolojiyi kapsıyor (dijital askerler, pilotsuz uçaklar, bilgisayarla çalışan silahlar vb) ve sadece gelişmiş ülkeler, özellikle ABD bu tür teknolojilere sahip olabildiğinden son derece asimetrik bir nitelik taşıyor; bunların yanı sıra nispeten az sayıda askerle yapılıyor (ki bunların çoğu da "bilgi savaşçıları" olarak bilinir-

Bilişim savaşı:
Gelişmiş ülkelerin elinde bulunan bilişim ve bilişim teknolojisinin savaşa nüfuz etmesi.

ler), toprak kazanma yönelimi daha az, nüfusun sadece küçük bir bölümünü içeriyor ve kısa süreli bir savaş olmaya yatkın.

Ayrıca modern savaş, savaşı sürdüren ulus-devletlerin çeşitli medya temsilcileri arasındaki, bilgi üzerine bir savaşı da giderek daha fazla içeriyor. En genelinde, medya devleri arasında, önemli bir olayı ilk haber veren, haberini ilk veren ve hatta gösteren olabilmek için bir savaş yaşanır. Sözgelimi, Ortadoğu'da Batılı medya devleri ile Arap rakipleri arasında bir yarış söz konusu. Örneğin, 2006 yılı sonunda Saddam Hüseyin idam edildiğinde de, idamı ilk kez kimin haber vereceği ve görüntüsünü ilk kez kimin yayımlayacağı konusunda büyük bir rekabet yaşanmıştı (bu yarışı Arap medya şirketleri kazanmıştı).

Buna ilave olarak, savaşın tarafları da bu medya imkânlarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanma peşinde koşar. Dolayısıyla, bu medya ürünlerinde söz konusu çeşitli çıkarları temsil eden "konuşan kafalar" [televizyon ya da sinema ekranında konuşan bir kişinin yalnızca başının görünmesi] hüküm sürer. Bu şekilde, savaş hakkında küresel kamuoyunu etkileme yeteneği de önem kazanıyor ve giderek artan bir şekilde savaşın tamamlayıcı bir parçası haline geliyor. Söz konusu ülkede kamuoyu savaş karşıtı bir tutum sergilediğinde (ki buna İkinci Irak Savaşı'ndaki ABD'nin durumu bir örnektir), bu ülkenin savaşa en azından uzun süre devam etmesi artık çok zorlaşıyor (ancak imkânsız da değil. Böyle bir durum yine ikinci Irak Savaşı'nda görülmüş ve ABD güçlü bir şekilde savaşa karşı çıkan kamuoyuna rağmen bu savaşı sürdürmüştür). Dolayısıyla, medya güçleri arasındaki ve medyada görünen çeşitli sözcüler arasındaki ulusal ve uluslararası rekabet modern küresel savaşın tamamlayıcı ve hatta genellikle belirleyici bir özelliğidir.

Sonra şöyle bir olgu daha var: Küresel medyanın çok sayıda muhabiri, haber verebilmek için savaş bölgesine akın eder. Böylece çok sayıda haber dosyalanmış olur ve bunların pek çoğu da birbiriyle çelişir durumdadır. Bu haberler habercilerin sahip olduğu tecrübelere ve yaklaşım biçimlerine göre farklı olabilir; ancak bunlar aynı zamanda temsil ettikleri belirli bir medyanın ideolojik ve politik yönelimlerini de yansıtıyor olabilir.

Askeriye çeşitli yollardan bilişim savaşını etkilemeyi amaçlar. Habercilere ve dolaylı olarak da küresel kamuoyuna, kendi askeri konumunun ve hükümetinin öngördüğü bilgiyi ve bakış açısını iletmeyi tasarladığı basın açıklamaları yayımlar ve basın konferansları düzenler. Askeriye ayrıca mesajlarının karşıya daha doğrudan iletilmesi amacıyla kendi halkla ilişkilerini de kullanır. Ve askeriye habercilerin elde etmek istedikleri şeyi de kontrol etmeyi amaçlar. Sözgelimi, Irak'taki savaşta sadece az sayıda habercinin askerin yanında "iliştirilmiş" halde ("*embedded*") olmasına izin verilmiş ve dolayısıyla sadece bunlar cephede süren savaş hakkında doğrudan bilgi sahibi olabilmişti (elbette, bu çatışmalar onların bakış açısıyla bile kısıtlanarak yayınlanmış, bu çatışmalardan sadece çok küçük bir kısmını izlemelerine imkân verilmişti). Diğer muhabirler ise kendi haberlerini yazan iliştirilmiş gazetecilerin verdiği haberlerle yetinmek zorunda kalmıştı.

Savaşın (ve daha pek çok şeyin) küreselleşmesi noktasındaki başlıca gelişme, internet ve dünyanın dört bir yanındaki çok sayıda insana kendi görüşlerini doğrudan yazarak iletme yeteneğine sahip blog yazarları çağının ortaya çıkmasıdır. Küresel medya devleri her zamankinden daha güçlüdür; ancak bununla birlikte medya iletişiminde artan bir demokratikleşme de söz konusu ve bu durum da, geçmişe kıyasla küresel bilişim tüketicileri önünde çok daha fazla sesin duyulması ve bakış açısının sunulabilmesi imkânı sayesinde doğdu. Bu sayede, 2003 yılında Irak'a saldırının başlangıcında, "Bağdat blogcuları" adını taşıyan kimseler, kimi zaman kitlesel iletişim araçlarındaki haberlere oldukça aykırı bilgileri yaymaktaydı.

Benzer şekilde, Ebu Gureyb Cezaevi'nde Iraklı mahkûmlara yapılan işkencelerin fotoğraflarının internette yayımlanması da Amerikan ordusunun davranışı karşısında küresel bir öfkeye

yol açmıştı. Bu işkenceler, önemli medya kuruluşları tarafından haberleştirilmemişti ve haberin fotoğrafla kanıtlanmış olması bir yana muhtemelen bu tür bir bilgiye de sahip değildiler. İşte bu da internet çağında bilginin yayılmasındaki demokratikleşmenin başka bir ifadesi. Ayrıca, şimdi artık internette birçok Indymedia (bkz. Bölüm 10) web sitesi de bulunuyor ve bunlar da sistematik şekilde askeri ve diğer sorunlarla ilgili çok sayıda çeşitli bilgiyi yayıyor.

Burada kaydedilmesi gereken bir başka gerçek de şu: Küresel medyanın giderek karmaşık bir hal almasından dolayı, dünyanın her tarafındaki insanların artık savaşla ilgili olayları anında duyması ve hatta izlemesi mümkün olabiliyor. Böylece, bu olaylar hakkında kendi görüşlerini çok daha doğrudan oluşturabiliyor, farklı bakış açısına sahip medya temsilcilerinin görüşlerinden daha az etkileniyorlar.

Yukarıda söylenenlerin hepsinin işaret ettiği şey, savaş (ve daha pek çok şey) hakkında küresel bilişim kaynaklarının miktarının artmış olmasıdır ve bunun sonucunda, herhangi bir ülke ve ordunun bu bilgiyi kontrol etmesi giderek daha da zorlaşmaktadır. Bunun anlamı da şudur: Bilişim aynı zamanda pek çok cepheye taşınacak ve bu medya savaşlarında tek ya da belirgin bir galipten söz etmek mümkün olmayacaktır.

Böyle bir durum da, herhangi bir taraf bakımından medya mesajlarının kontrolünün daha zorlaştığı anlamına gelir; ama aynı zamanda farklı mesajların çoğalması, insanların zihninde çok daha büyük belirsizliğe ve karışıklığı da yol açacak demektir. Bu da belirli bir ülkenin savaşa girişmesini ya da girdiği savaşı uzatmasını daha da zorlaştıracaktır. Üstelik bu durum, dünya olaylarını en titiz şekilde izleyen uzmanları bile alt edebilecek fiili bir bilişim "sağanağı" ile daha da karmaşıklaşacaktır.

Bu bağlamda, genellikle Joseph Nye'nin (2005) "yumuşak" ve "sert" savaş arasında yaptığı ayrım kullanılır. Bilişim savaşı çoğunlukla yumuşak (yani "sert" askeri teknolojinin *kullanılmadığı*) bir savaş olarak değerlendirilir; oysa gerçek bir askeri girişim ("sert" teknolojilerin kullanımını içerdiğinden) sert bir savaş olarak görülür. Öte yandan, askeri donanımlar giderek bilişim teknolojisine bağımlı hale geldiğinden, böylesine belirgin bir ayrım yapmak da artık çok zordur. Sert askeri savaş, giderek (yumuşak teknolojiler kullanan) çeşitli medya kuruluşları tarafından etkileniyor ve böylece bunlar da bir savaşın başlatılması, hatta bir savaşın akıbeti hakkında karar verme noktasında çok daha önemli bir pozisyon kazanmış durumda.

Genelde, insanlar endüstriyel savaşla kıyaslandığında bilişim savaşına kişisel olarak daha az dahil oluyor; dolayısıyla kurdukları kişisel irtibat da bir o kadar düşük seviyede. Sözgelimi (II. Dünya Savaşı'na katılan milyonlarca askere kıyasla Irak Savaşı'na yüz binlerce askerin katılmış olması örneğindeki gibi), artık daha az çatışma ve daha az can kaybı olması ve dolayısıyla daha az ailenin savaştan doğrudan etkilenmesi söz konusu. Toplumlar, özellikle savaş halindeki gelişmiş ülke toplumları (genellikle bu ülkeler savaş alanından uzaktır) savaştan daha dolaylı şekilde ve daha az etkilenir ve bunlar da savaşta neler olduğuna dair bilgileri (cephede savaşan yakınlarından gelen mektuplar gibi) kişisel bilgiler yerine ikinci elden, medya temelli bilgilerden alır.

SİBER SAVAŞ

Bu kitabın çeşitli yerlerinde de görmüş olduğumuz üzere, bilgisayarların ve internetin öneminin artması küreselleşme üzerinde önemli sonuçlara yol açıyor. Bunlar içinde potansiyel açıdan en önemlisi ve yıkıcısı ise siber-savaş ihtimali. Aslında bu durum sadece bir ihtimal değil, gerçekten de yaşanıyor; en dikkat çekici örneği ise 2007 yılı ortasında Estonya'da yaşandı (Landler ve Markoff 2007: Al, C7).

"Savaş", Estonyalılar Tallinn şehrindeki bir parkta bulunan II. Dünya Savaşı'ndaki bir Rus askerinin heykelini sökmeye giriştiğinde başladı. Sokak protestoları, muhtemelen de şiddet hareketleri beklenmekteydi; ancak yapılan eylemler Estonya'daki interneti çökertmekten öteye geçemedi. Günümüzde internet Estonya için özel bir önem taşıyor; insanlar bunu oy kullanmak, vergilerini ve bunun yanı sıra alışveriş ve park ücretleri ödemek dahil pek çok iş için kullanıyor. Heykelin sökülmesi gerçekten de kimilerinin "siber uzayda [sanal gerçeklik] ilk savaş" olarak tanımladığı şeye yol açtı; korkunç miktarda veri akışı Estonya'daki interneti göçertmişti. Bu veri saldırısının, Rusya'daki bazı şahıslardan ya da Estonya'da yaşayan Rus kökenlilerden kaynaklandığına inanıldı ya da en azından bu yönde bir kuşku uyandı. Bu şahıslar meydana gelen olaydan dolayı sarsılmış olabilirdi (ancak, internet kaynaklarındaki karanlık noktalardan dolayı bunun da hiçbir kanıtı yoktu; açıkçası kanıtlayabilmek için bir yöntem de yoktu). Saldırının kaynağı neresi olursa olsun, dünyanın her tarafındaki (muhtemelen sayıları milyonlarca olan) bilgisayarlara "tıkaçlar" ["bots"] ile sızılarak saldırılmış, bunlar da sahiplerinin bilgileri dışında ("zombiler" olarak) kullanılmıştı. Rus hükümeti olayla hiçbir ilgisinin olmadığını açıkladı: ancak Estonya'nın internet sistemine karşı yürütülen savaş muhtemelen bir yerlerden ve bazı oluşumlar tarafından yönetilmişti. Küreselleşme bakımından daha da önemli olanı, bu olayın gerçekten yerkürenin herhangi bir yerinden de tezgâhlanmış olabilme ihtimalidir.

Veri akını (normal akışın binlerce misli olarak), Estonya'daki internetin neredeyse kapanmasına neden oldu ve bu da böyle bir saldırı beklentisine karşı önceden alınmış önlemlere rağmen gerçekleşti. Saldırıda kullanılan tekniğe "servisin inkârı" (DoS) deniyor; çünkü yalnızca sunucuları değil aynı zamanda yönlendiricileri de bloke ederek web üzerindeki trafiği kontrol altına alıp servisin hizmetini durduruyordu. Servis inkârı saldırısı çok sayıda bilgisayar ve çok büyük miktarlarda veri kullanılarak yapılır ve bu da internet için son derece tehlikelidir. Estonya'da bu saldırılardan etkilenenler arasında, başkanlık, başbakanlık, parlamento, diğer hükümet kuruluşları, ülkenin en büyük bankası ve çeşitli gazeteler tarafından kullanılan web siteleri yer almıştı. Diğerlerinin yanı sıra, parlamento üyeleri dört gün boyunca e-mail'lerini okuyamamış ve seyahat halindeki işadamları da banka hesaplarına girememişti. Estonya'nın savunma bakanı, bu durumu ülkenin limanlarının kapatılmasına eşdeğer bir ulusal güvenlik tehdidi olarak değerlendirdi. Saldırıda kullanılan cihazlar arasında muazzam sayıda spam, web sitelerinin çökertilmesi ve web sitelerine gönderilen sahte mesajlar yer almaktaydı.

Halihazırda bu tür saldırılara karşı koyabilmek için sadece ulusal çabalar değil, aynı zamanda hepsi de daha güçlü "bilişim savaş programları" geliştirme peşinde olan Çin, Rusya ve ABD gibi ülkelerin arasında bir tür "silahlanma yarışı" da söz konusu. Bu durum da Estonya'dakiyle kıyaslandığında çok daha yıkıcı saldırıların olabileceği ihtimalini ortaya çıkarıyor. Ancak şu günlerde saldırılar pek de ülke kaynaklı gibi görünmüyor; daha ziyade Rus askerinin heykelinin sökülmesi örneğinde olduğu üzere belirli bir dava uğruna hareket eden "hack-tivistler" tarafından örgütlendiği anlaşılıyor.

OLUMSUZ KÜRESEL AKINTILARIN BİREYLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Yukarıda tartışılmış olan bütün olumsuz akıntılar ve aslında bu kitabın tamamında önerilen analizlerin tamamı, küreselleşmenin büyük ölçekteki özellikleriyle birlikte genel ve soyut kavramları ele alıyor. Bu da (kitabın tamamında somutlaştırma konusunda çaba sarf edilmiş olsa da) büyük ölçüde, küreselleşmenin kendisinin genel ve soyut olmasından kaynaklanıyor. Öte

yandan, genel olarak küreselleşmenin, aynı zamanda bu bölümde tartışılmış olan çeşitli olumsuz akıntıların bireyler üzerinde çok geniş kapsamlı ve derinlemesine etkiler yaratmakta olduğu da bir gerçektir (Lemert ve Elliott 2006).

Açıkçası, yukarıda tartışılan başlıca olumsuz akıntıların her biri bireyler üzerinde derinlemesine olumsuz etkiler yaratır: Küresel suçların neticesinde insanlar kurban haline geliyor ve hatta öldürülüyor; küresel düzlemde bir yolsuzluğun bedelini yurttaşlar ödüyor; İkiz Kuleler'de, Londra metrosunda, Madrid'de, Bali'de ve Endonezya'da masum insanlar teröristlerin kurbanları ve genellikle de taammüden kurbanları haline geliyor; ve şurası da çok açık bir gerçek ki savaş nedeniyle yine çok sayıda sivilin hayatı mahvoluyor ve insanlar ölüyor.

Ayrıca bu duruma, Birleşmiş Milletler Kalkınma Raporu'nda dile getirilen çeşitli güvensizliklerin bireyler üzerinde yarattığı sonuçları değerlendirmek suretiyle başka bir açıdan da bakabiliriz[13]: mali istikrarsızlık ve ekonomik belirsizlik, iş ve gelir bakımından güvencesizlik, sağlık bakımından güvencesizlik, kültürel bakımdan güvencesizlik, kişisel bakımdan güvencesizlik, çevresel bakımdan güvencesizlik, politik güvencesizlik ve topluluk olarak güvencesizlik. İşte bütün bu güvencesiz koşullar küresel, ulusal ve şu ya da bu türden diğer büyük ölçekli topluluklar bakımından söz konusuyken, bunların her biri elbette bireysel düzlemde de kendini gösteriyor. Bireyler de küresel ekonomik krizlerde, küresel savaşlarda sıkıntı çeker ve AIDS bulaşmasından, düşman komşulardan, kimlik hırsızlığından, küresel ısınmanın etkilerinden ve çökmekte olan bir devletin kargaşasına yakalanmaktan korkarlar.

Bu doğrultuda son dönemde yayımlanan bir kitapta (Lemert ve Elliott 2006) o kadar ileri gidilmektedir ki, küreselleşmenin[14] bireylerin ve onların duygusal hayatları üzerinde zehirleyici bir etkisi olduğu dahi ileri sürülmektedir. Kitabın yazarları, küreselleşme sonucunda hiper-bireyselcilik, özelleştirme ve dayanışma duygusunda ve kişisel kimliğin gücünde azalma gibi çeşitli kişisel sorunların ortaya çıktığı değerlendirmesini yapıyor (gerçi küreselleşmenin aynı zamanda kendisiyle birlikte daha açık ve esnek bireyleri yarattığını da kabul ediyorlar). Genel olarak, yazarlar, yeni "küreselleşmiş bireycilik" ve genelinde küreselleşmenin en azından olumsuz özellikleri nedeniyle insanların duygusal bakımdan zarar gördüğü (Walker 2008) sonucuna ulaşıyor.

BÖLÜM ÖZETİ

Bu bölümde tehlikeli ithal mallar, sınır tanımayan hastalıklar, sınırları aşan suçlar, terörizm ve savaş gibi olumsuz küresel akıntıların ve süreçlerin analizi yapılıyor. Küreselleşmeyle birlikte, bu türden akıntılar kolaylıkla ve büyük bir hızla sınırları aşabiliyor. Olumsuz küreselleşme, sadece akıntıları ve süreçleri değil yapıları da kapsıyor. Ayrıca, olumsuz akıntılar küresel karşıtı tepkileri de devreye sokuyor.

Küresel tedarik zincirleri, ürünlerin ve ürün içeriklerinin ithalini içerir. Bu zincirlerin uzunluğu ve çokluğu, onları katettikleri uzun ve geniş yollar boyunca birçok bulaşıcı hastalığın yayılması karşısında hassas hale getirir. Dahası, zincirlerin karmaşıklığı genellikle bulaşıcı hastalığın kaynağının tespitini de zorlaştırır.

Hastalıkların sınırları aşarak iletilmesi yeni bir olgu değil. Ancak son yıllarda buna daha fazla rastlanır oldu. Bu türden hastalıkların yayılması, hastalığa sebep olan unsurların sınırları geçerken denetlenmesindeki güçlüğün göstergesidir. Küresel düzlemde yayılma ise özellikle insanların artan hareketliliğinin bir sonucu. Sözgelimi, AIDS bir bölgeden diğerine insan taşıyıcılar tarafından ulaştırılır. Bu gelişme ise uygun bir küresel tepkiyi gerektirir. Genellikle, en zayıf toplumlar bu tür hastalıkların yükünü en fazla çekenlerdir; örneğin, AIDS vakalarının çoğu Af-

rika kıtasındaki ülkelerde görülür. Küresel nüfusun bu kesimi, bu türden hastalıklarla mücadele için gerekli, son derece masraflı sağlık tedavi imkânlarına en az sahip olanlardır. Küreselleşme ayrıca hastalıkların başka yollardan yayılmasına da yol açar. Sözgelimi, küresel ısınma sonucunda, artık daha sıcak bir iklime sahip olan Avrupa'da bile tropikal hastalıklar yaygınlaşmaktadır.

Küreselleşmeyle birlikte sınırları aşan suçların boyutları ve miktarı da artıyor. Buna mukabil, bu akıntıya yönelik küresel hassasiyet de artış gösteriyor. Sınırları aşan suçlar, uyuşturucu, para, suç kurbanları, suç failleri ile ayrıca maddi ve sanal (internet) kanallardan yapılan yasadışı mal akıntılarını içerir. Ulus-devletin düzenleyici gücündeki azalma, bu türden akıntıları denetim altına almadaki yetersizliğinin artmasına anlamına geliyor. Öte yandan, en son teknolojilerin ve meşru ekonomik modellere dayanan karmaşık örgütlenme yöntemlerinin benimsenmesi de küresel suçlarla mücadele yeteneğinin gelişmesine katkıda bulunuyor.

Gerileme içinde olmasına rağmen, ulus-devlet sapkınlıkların ve suçların küresel biçimlerini tanımlama gücünü korumaktadır (örneğin, ABD ve Avrupa'da marihuananın yasadışı ve zararlı olarak tasnif edilmesinde olduğu gibi). Küreselleşme çağında, Batı Avrupa'nın ulus-devletleri ve ABD dünyanın geri kalan kısmına kendi ahlaki anlayışlarını ve normlarını yaymaktadır.

Küresel suçların artması, ABD ve Avrupa'da sınır kontrollerinde seçici bir sıkılaştırmaya yol açmıştır. Öte yandan küresel suçların kontrolüne dair daha sıkı önlemler, insan hakları ihlalleri ve demokrasiye yönelik tehditler konusunda endişelere de neden olur. Yasal ve yasadışı mallar arasındaki ayrım çizgisi belirsizleştikçe ve bu malların küresel akıntıları giderek artan şekilde iç içe geçtikçe bu türden sorunlar da çoğalır.

Çok yaygın bir varsayım da şudur: Serbest piyasa baskılarının sonucu olarak ortaya çıkan büyük saydamlık, yolsuzluklarda azalmaya yol açacaktır. Oysa gerçeklikte, bu durum yolsuzluklar bakımından hem yeni araçlar hem de yeni teşvik edici unsurlar yaratıyor. Yine de böyle bir gelişmeye rağmen, dünya pekâlâ yolsuzluk bakımından bir "kırılma noktasına" da gelmiş olabilir; yolsuzluk Uluslararası Şeffaflık Örgütü gibi çağdaş örgütler sayesinde geriletilebilir.

Suç ve terörizm, genellikle mali ilişkiler aracılığıyla sıkı sıkıya birbirine bağlıdır. Terörizm, "ölümlere, ciddi yaralamalara ve devlet ya da özel mülkiyete, mekânlara, tesislere ve diğer sistemlere verilen ciddi zararlara" neden olan eylemler olarak tanımlanır; amacı da yurttaşları, hükümetleri ya da uluslararası örgütlenmeleri tehdit etmektir. Fakat, devletsiz (el-Kaide gibi devleti olmayan örgütler tarafından gerçekleştirilen) terörizm ile devlet destekli terörizmi birbirinden ayırt etmek gerekir. Terörist faaliyetler, kendi küresel hedefleri ve kapsamları bağlamında yaygınlaşıyor. Terörist gruplar artık kendi ülkeleriyle sınırlı değil ve dünyanın herhangi bir yerinde eylem yapabiliyorlar. Ayrıca mesajlarını küresel izleyicilerine iletebilecekleri karmaşık teknolojilere de sahipler. Sonuç olarak, terörizme karşı gösterilen tepki de küresel düzlemde artıyor. Öte yandan, bu tür bir saldırı başlatan ulus-devletler genellikle, mücadele etmeyi amaçladıkları teröristlerinkine benzeyen taktiklere de başvuruyor.

Savaş da giderek artan şekilde küreselleşmeden etkilenmektedir. Küresel bağlantılılık, bir bölgedeki savaşın artık soyutlanmış bir olgu sayılmayacağı ve genellikle uzak mesafelerdeki diğer bölgeleri de doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendirdiği anlamına geliyor. Aslında bu bağlantılılık, kimileri tarafından savaş halinin küreselleşmeyle birlikte gerileyeceğinin bir göstergesi olarak yorumlanıyor. Ne var ki savaşın sağladığı ekonomik kazançlar ve küresel çağda silah elde etmenin kolaylaşması gerçekte savaşların artmasına da yol açabilir. Dahası, gelişkin teknolojiler bilişim savaşı denilen yeni bir savaş biçimini de mümkün kılıyor. Bu da bilişimin, savaşın bütün özelliklerine nüfuz etmesi demektir. Ayrıca, savaş hakkında küresel bilişim kaynaklarının miktarında özellikle internet sayesinde artış da söz konusudur.

TARTIŞMA SORULARI

1. Olumsuz küreselleşmeye neden olan yapıların rolünü tartışınız.
2. Tehlikeli ithal mallarla mücadele bakımından ulus-devletler hangi önlemleri alabilir?
3. Sınır tanımayan hastalıklar konusunda küresel düzlemde hangi önlemler alınabilir?
4. Düşüncelerin, özellikle "demokrasi" ve "saydamlığın" küresel akıntılarını inceleyiniz. Bunlardan birisi mutlaka diğerine yol açar mı?
5. Suçların küresel akıntısını inceleyiniz. Bu türden akıntılarla mücadelede ulus-devletin ve uluslararası kuruluşların rolü nelerdir?
6. "Devletsiz terörizm" ve "devlet destekli terörizm" kavramlarını tartışınız. Küreselleşme bağlamında bu iki tip terörizm arasındaki ilişki nedir?
7. Yaşadığımız küresel çağda küresel medya akıntılarının savaş üzerindeki etkisini inceleyiniz.
8. "Ağır" endüstriyel savaş ile "hafif" bilişim savaşını kıyaslayınız.

İLAVE OKUMALAR

Maj-Lis Foller ve Hakan Thorn (Der.), *The Politics of AIDS: Globalization, the State and Civil Society*. New York: Palgrave Macmillan, 2008.

Gina Kolata, *Flu: The Story of the Great Influenza Pandemic of 1918 and the Search for the Virus That Caused It*. New York: Touchstone, 1999.

Grace O. M. Lee ve Malcolm Warner, *The Political Economy of the SARS Epidemic: The Impact on Human Resources in East Asia*, New York: Routledge, 2008.

Peter Andreas ve Ethan Nadelmann, *Policing the Globe: Criminalization and Crime Control in International Relations*. Oxford: Oxford University Press, 2006: 106.

Kathryn Farr, Sex *Trafficking: The Global Market in Women and Children*, New York: Worth, 2005.

Carolyn Nordstrom, *Global Outlaws: Crime, Money, and Power in the Contemporary World*, Berkeley: University of California Press, 2007.

Philip Bobbitt, *Terror and Consent: The Wars for the Twenty-First Century*, New York: Knopf, 2008.

Tarak Barkawi, *Globalization and War*, Lanham, MD: Rowman and Littlefield, 2007.

Carl Walker, *Depression and Globalization: The Politics of Mental Health in the 21st Century*, New York: Springer, 2008.

NOT

1. Ancak, belirli küresel sorunların, örneğin sınır tanımayan hastalıkların, olumsuzluğu konusunda hepimiz hemfikir olabiliriz.
2. Aynı zamanda, yaşanılan küresel ekonomik gerilemenin de başlıca nedenlerinden birisidir.
3. Aslında, Gıda Teknolojisi Müşterileri Kılavuzu sunan Institute of Food Technology [Gıda Teknolojisi Enstitüsü] ile bağlantılı bir web sitesi de vardır. Şayet bir imalatçı sabitleyici ya da kalınlaştırıcı bir madde aradığında, bu tür ürünleri satan 100'den fazla firma adı sıralanmaktadır ki bunlardan en az on tanesi Çin'de yer almaktadır.
4. www.ec.europa.eu/environment/waste/ships/index.htm.
5. www.who.int/csr/disease/ebola/en/
6. Örneğin bkz. "Arresting Transnational Crime"; elektronik dergisinin özel bir sayısıdır, *Global Issues*, 6, 2 (Ağustos 2001).
7. Öte yandan, bu büyümeye rağmen, polisiye önlemler ulus-devletler bünyesinde kalmakta ve genellikle uluslararası ilişkilerden ve dışişlerinden ayrı ele alınmaktadır.
8. www.transparency.org
9. www.oecd.org
10. "Waterboarding" ["bağlı kişinin yüzüne su dökülerek işkence yapılması"], boğulma hissi yaratacak şekilde mahkûmun yüzüne su dökülmesi işlemidir.
11. Aynı zamanda küreselleşme kavramları, hatta hatalı da kullanılan kavramları. Bkz. Roxborough (2002: 339-59).
12. www.nato.int.
13. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı. *United Nations Development Report* 1999.
14. Maalesef, onların analizinden küreselleşmenin bütün bu güçlüklerin sebebi olduğu sonucu belirgin şekilde ortaya çıkmamaktadır.

BÖLÜM

14

KÜRESEL EŞİTSİZLİKLER I

EŞİTSİZLİK MODELLERİ

Eşitsizlik

- "Dipteki Milyar"
- Sağlık ve Sağlık Hizmetleri Alanında Artan Küresel Eşitsizlik
- Küresel Dijital Bölünme
- Elektronik Atıklar ve Eşitsizlik
- Göç
- Eşitsizlik Üzerine Tartışma

Kırsal-Kentsel

- Kırsal Kesim
- Kentsel Kesim
- Şehirler: Küresel Sorunların Ana Mahali

Bölüm Özeti

Günümüzde dünyadaki eşitsizliklerin önemi aşikâr olduğundan, kitabın iki bölümünü eşitsizlik ve onun küreselleşmeyle olan ilişkisine ayırdım. Bu bölümde, dünya üzerindeki toplumlar arasındaki eşitsizliği (özellikle ekonomik eşitsizliği) (Sernau 2006) ve bu eşitsizliğin kırsal-kentsel farklılaşmayla olan bağlantısını tartışacağız. Sonraki bölümde, tartışmanın ağırlık noktası küreselleşme ile sosyal sınıf, ırk, etnisite ve toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler arasındaki ilişkiye kayacak.

Bu bölümün ilk kısmının çıkış noktası, günümüz dünyasının en acil sorunlarından birisinin toplumlar arasındaki büyük ekonomik eşitsizlikler olduğu yönündeki öncüldür. Bu eşitsizlikler, sadece muazzam ahlaki ve (örneğin, çok az kimsenin zengin, çok fazla kimsenin yoksul olduğu gerçeğiyle nasıl yaşayabileceğimize dair) etik kaygılara yol açmakla kalmaz, aynı zamanda dünyanın pek çok bölgesindeki istikrarsızlığın ve çatışmanın başlıca kaynağıdır da. Toplumlar arasındaki eşitsizlikler sadece kendi başına bir sorun yaratmıyor, aynı zamanda küreselleşmenin dünyadaki eşitsizliğin daha da büyümesine yardımcı olup olmadığı ya da tersine bu eşitsizliklerin büyük bölümünün azalacağına dair bir umudu temsil edip etmediği gibi soruları da akla getiriyor.

Bir yanda, küreselleşmenin, özellikle ekonomik küreselleşmenin küresel eşitsizliğe önemli ölçüde katkıda bulunduğunu ileri sürenler yer alıyor (Korzeniewicz ve Moran 2007: 565-92). Bu iddianın bir versiyonu şöyle: Ekonomik küreselleşme, en azından şimdiki haliyle kapitalist bir niteliktedir ve Marx'ın da yüz yıl önce ileri sürdüğü üzere, kapitalizm "sahip olmayanların" "sahip olanlar" tarafından sömürülmesi ve büyük eşitsizlikler ile karakterize edilen bir ekonomik sistemdir (Marx 1867/1967). Immanuel Wallerstein (1974) bu iddiayı, daha önceden de tartıştığımız üzere (bkz. Bölüm 3) esas olarak kapitalist "dünya sistemi" içinde "merkez" ile "çevre" arasında yaptığı ayrımla küresel bir düzleme taşımıştır. Onun ağırlık verdiği nokta da, bu iki küresel alan[1] arasında büyük bir eşitsizliğin bulunması ve (ABD, AB'nin ulus-devletleri gibi) zengin ve güçlü merkez ülkelerin (özellikle Afrika ve Latin Amerika'daki ülkelerin çoğu gibi) yoksullaştırılmış çevre ülkeleri giderek daha yüksek düzeyde sömürmek suretiyle daha da zenginleşmesiydi. İşte bu da, bu kitapta Kuzey-Güney bölünmesi olarak en fazla sözü edilen ayrımdır. Küresel eşitsizlikler üzerine tartışmanın daha pek çok başka düzlemi bulunuyor ve bunlar arasında da başka birçok Marksist tutum yer alıyor (bkz. örneğin Bölüm 5); ancak günümüz dünyasında muazzam bir eşitsizlik olduğuna itiraz edebilecek pek az gözlemci bulunur. Ayrıca eşitsizliğin en azından kısmen bazı grupların ve/veya coğrafi bölgelerin başkalarını sömürmesi nedeniyle ortaya çıktığı konusunda da pek az itiraz söz konusudur.

Diğer yanda, büyük bir kısmı 5. Bölüm'de tartışılmış olan neo-liberallerin oluşturduğu başka düşünürler bulunuyor. Bunlar da elbette günümüz dünyasında eşitsizlik olduğunu kabul ediyor; ancak böyle bir küresel eşitsizliğin azalmakta olduğunu ve ekonomik küreselleşme ilerledikçe daha da azalacağını ileri sürüyorlar. Serbest ürün ve para akışının giderek artmasıyla birlikte küresel bir serbest piyasanın en azından "uzun dönemde"[2] herkesi zenginleştireceği düşünülüyor. Bu iddia da, serbest ve açık bir küresel piyasanın küresel ekonomide muazzam bir büyümeye yol açacağı ve herkesin de böyle bir büyümeden kazançlı çıkacağı genel öncülü üzerinde yükseliyor. Thomas Friedman'ın 5. Bölüm'de de tartıştığımız, küreselleşmenin "düz dünyaya" yol açtığı ve düz bir dünyanın da küresel ekonomiye (ve aynı zamanda küreselleşmenin diğer özelliklerine) katılımın önündeki engellerin tasfiye edilmesi anlamına geldiği yönündeki tezi de bu değerlendirmelerle birlikte tutarlı hale gelmektedir. Bu türden engellerin tasfiye edilmesi ya da azaltılmasıyla birlikte, giderek daha fazla insan küresel ekonomiye katılabilecek, bundan kazanç sağlayabilecek ve böylece eşitsizlik tamamen tasfiye edilmiş sayılmasa da büyük ölçüde azaltıla-

bilecektir. Düz bir dünya, büyük ölçüde, eşit bir dünyadır; ya da hiç olmazsa herkesin, her yerin başarı bakımından eşit fırsatlara sahip olduğu bir şeydir. Başka bir şekilde ve bu kitabın önemli saydığı kavramlarla ifade edecek olursak, düz bir dünyada para ve ekonomik başarı dünyanın her tarafında serbestçe dolaşabilecektir; bunlar artık büyük ölçüde Kuzey ile Güney'deki az sayıdaki insanın cüzdanıyla sınırlı olmayacaktır.

Bu konuda hangi tutum takınılırsa takınılsın, herkes ekonomik küreselleşmenin küresel eşitsizlik (ve eşitlik) ile ilişkili olduğunda hemfikirdir. Öte yandan şunu da unutmamak gerekir ki, eşitsizlik söz konusu olduğunda ekonomiden çok küreselleşme ve genel küreselleşmenin sürecinin birçok özelliği (ki bunların çoğu 15. Bölüm'de ele alınacaktır) hakkında konuşmak gerekir. Bu bağlamda özel önem taşıyan unsur da, 16. Bölüm'de ele alınacak olan, alternatif küreselleşme ya da küresel adalet hareketidir. Bu hareket, kendisini birçok şeyin yanı sıra daha adil bir küresel sistemin yaratılmasına ve böyle bir sistemin boyutlarından birisinin de eşitliğin arttığı eşitsizliğin azaldığı bir dünya olmasına adamıştır.

Küreselleşme ve onun eşitsizliklerle olan ilişkisi bilmek, bu bölümdeki diğer önemli başlığın, yani kırsal-kentsel farklılıkların, eşitsizlikleri, küreselleşmeyi ve bunlar arasındaki ilişkileri nasıl kapsayacağı konusunun hemen kavranacağı anlamına gelmez. Kırsal-kentsel ilişkiler konusunda, bu ilişkilerin eşitsizlikle olan bağından daha fazla değerlendirme mevcut; yine de eşitsizlik konusu bu alanda da çeşitli şekillerde önem kazanıyor. Her şeyden önce, dünyanın her tarafında kentsel ve kırsal bölgeler arasında büyük bir eşitsizlik söz konusu. Esas olarak zenginliğin merkezi, (özellikle Kuzey'deki) kentsel bölgeler ve (aşağıda göreceğimiz üzere, Nijerya'nın Lagos şehri gibi büyük dikkat çekici istisnalar olsa da) ekonomik küreselleşme arttıkça ve yayıldıkça önemli şehirlerin çoğu daha fazla zenginleşiyor. Öte yandan, dünyanın büyük şehirleri arasında, örneğin New York ile Lagos arasında da büyük eşitsizlikler mevcut. Yine de, dünyada eşitsizlik en açık olarak kentsel ve kırsal bölgeler arasında kendini gösteriyor. (Ne var ki, kırsal Amerika gibi istisnalar da var; burada devlet yardımları ve yakın zamana dek yüksek ürün fiyatları etkiliydi ve bunlar da diğer birçok kırsal kesime kıyasla ekonomik bakımdan daha iyi bir düzey sağlıyor; yine de bu bölgede büyük bir yoksulluk olduğu da dile getiriliyor [Harrington 1997].) İşte bu ve diğer nedenlerden ötürü, küresel eşitsizliğin de ele alındığı bir bölümde kırsal-kentsel sorunları tartışmak anlam kazanabiliyor. Öte yandan, okur, eşitsizlikle kıyaslandığında küresel bir bakış açısından kentsel-kırsal sorunlardan çok daha önemli başka konuların olduğunu da akılda tutmalı. Sözgelimi politik güçler; kırsal kesimler ve hatta sıradan şehirler bir yana, esas olarak dünyanın en önemli şehirlerine yaslanma eğilimindedir.

Ayrıca kırsal-kentsel konusu daha genelinde de küreselleşmeyle ilişkili. Her şeyden önce, az sayıda dünya şehri (örneğin, New York, Londra, Tokyo) küreselleşme açısından önem taşımakta ve "küresel" (ya da "dünya") şehir diye tanınmaktadır. Birçok küresel süreç bu şehirlerde başlatılır ve bu şehirler aracılığıyla dolaşıma çıkar. İlaveten, tarımsal ürünleri ve besi hayvanları satma kapasitesi giderek küresel bir piyasa tarafından belirlendikçe kırsal bölgeler de artan ölçüde küresel bir nitelik kazanır. Yine de, küreselleşmeyle hangi yollardan bağlantılı olurlarsa olsunlar, kırsal bölgeler yerelliğin bir parçası olmaya şehirlerden daha fazla yatkındırlar ve dolayısıyla küresel süreçlerden dışlanırlar ya da bu süreçlerde ikincil bir önem taşırlar.

EŞİTSİZLİK

Dünyanın (özellikle Kuzey ile Güney) bölgeleri arasındaki eşitsizlik tartışmaya yer bırakmayacak kadar açıktır aslında. Hatta küresel gerçeklikleri şöyle bir gelişigüzel incelemek dahi bu tür eşitsizliklerin mevcudiyetini ve bunların ne derece çarpıcı ve rahatsız edici olduğunu hemen gözler önüne serebilir. Kuzey'de yaşayanların birçoğu hem kendi mutlak refahlarının hem de bunun karşılığında Güney'dekilerin yoksulluğunun pekâlâ farkındadır (elbette Kuzey'de de yoksullar var; yani Kuzey bünyesinde de eşitsizlik söz konusu). Akşam haberlerinde, Darfur'daki açlıktan bahsedilirken ekrana yansıyan şiş göbekli çocukların yürek yakan görüntüleri bile dünyanın iki bölgesi arasındaki farklılıkları sürekli olarak hatırlatmaktadır. Bu durum, TV'lerde Kuzey'deki aşırı yemek görüntüleri ve Amerika ile Avrupa'da sayıları günbegün artan obez insanların fotoğraflarıyla çakıştığında daha da çekilmez bir hal almaktadır.

Güney'deki insanların çoğu, hem kendi mutlak yoksulluklarının hem de kendilerinin Kuzey'dekilere kıyaslandığında refahın ne kadar uzağında olduklarının son derece farkındadır (elbette Güney'de de hali vakti yerinde birçok insan var; Güney'de de eşitsizlik söz konusu). Bu türden derin bir eşitsizlik tartışılmaz gibi görülse de, bu bölümün ilk kısmını bitirirken göreceğiz ki aslında küresel eşitsizlik sorunu üzerine önemli bir tartışma yürütülmektedir.

Bu kitabın okurlarının çoğu için Kuzey'in etkisi konusunda bir şeyler söylemeye pek ihtiyaç yok. Onlar büyük ihtimalle Kuzey'de yaşıyorlar ve buradaki refahın epey farkındalar; hatta kendileri de pekâlâ refah içinde olabilir. Güney'de yaşayan okurlar da başka bir yoldan olmasa da medya sayesinde Kuzey'deki refahın farkındadır. Öte yandan, tartışılması gereken şey dünyadaki refahın uzağında olanların, özellikle dünyanın yoksul insanlarının halidir.

"DİPTEKİ MİLYAR"

Dünyadaki eşitsizliklere bakmanın en bilinen tarzı (aslında bu bölümde konuyu sunuş tarzımız) Kuzey ile Güney, merkez ile çevre ya da dünyanın gelişmiş ve azgelişmiş bölgeleri arasındaki farklara odaklanmaktır. Ne var ki, Paul Collier (2007) böylesine devasa bir ayrım yaptığımızda, dünyanın en yoksul insanlarını, onun "dipteki milyar" adını verdiği insanları ihmal ettiğimizi ileri sürüyor. Kuşkusuz, Kuzey ile Güney arasında büyük bir eşitsizlik var; ancak bu ilişkiye odaklanmak küresel eşitsizliğin tam olarak boyutunu görmeyi engeller gibi görünüyor. Oysa küresel eşitsizliğin tam boyutu, en dipteki milyar'a baktığımızda ve onları hiç olmazsa dolaylı olarak çoğu Kuzey'de bulunan dünyanın en zenginleri ve zenginleriyle kıyasladığımızda açığa çıkıyor.

Dipteki milyar'da yer alan insanların büyük çoğunluğu (yüzde 70'i) ve bunların yaşadığı ülkeler Afrika'dadır. Dipteki milyar'a ait çok sayıda insanın yaşadığı öteki ülkeler arasında Haiti, Bolivya, Laos, Kuzey Kore ve Yemen yer alıyor. Nerede yaşarlarsa yaşasınlar, dipteki milyar'ın gelirleri diğer gelişmekte olan ülkelerdekilerin sadece beşte biri kadar ve yakın gelecekte çarpıcı gelişmeler olmadıkça durumları çok daha kötüye doğru gidecek. Ayrıca yaşam süresinin düşük olması (50 yıl civarında; oysa diğer gelişmekte olan ülkelerde bu ortalama 67'dir), yüksek bebek ölümü (dipteki milyar'a ait çocukların yüzde 14'ü beş yaşına gelmeden ölmektedir; oysa diğer gelişmekte olan ülkelerde bu rakam yüzde 4'tür) gibi çok ciddi başka sorunları da var bunların ve büyük bir ihtimalle kötü beslenmenin semptomlarını gösteriyorlar (bu oran da yüzde 36'dır; oysa diğer gelişmekte olan ülkelerde yüzde 20'dir). Muhtemelen en önemli olanı da, durumlarının son yıllarda daha da kötüye gidiyor olması ve sadece gelişmiş ülkelerdekilerin değil diğer azgelişmiş ülkelerdekilerin de çok daha gerisine düşüyor oldukları gerçeğidir.

Collier, dipteki milyar'ın çoğunluğunu kapsayan ulus-devletleri (ve başarısız devletleri) diğer ulus-devletlerden ayırt eden ve onların neden yoksullaştığını açıklayan dört "tuzak" olduğunu ileri sürüyor.

Çatışma tuzağı

İlki, Collier'in çatışma tuzağı dediği şeydir. Çatışma tuzağına düşmüş olan bir devlet, ya devam eden iç savaşlarla ya da sık sık yaşanan hükümet darbeleriyle yüz yüze gelmiş demektir. Çeşitli Afrika ülkeleri (ki bunlar arasında Ruanda, Kongo ve Sudan önde gelir) son yıllarda ülkeyi altüst eden iç savaşlar yaşıyor. Hükümet darbeleri de Kongo, Nijerya, Mali ve Fildişi Sahilleri gibi ülkeler bakımından ülkelerin ortak bir özelliği. İlaveten, çeşitli Afrika ülkeleri birçok başarısız hükümet darbesine de sahne olmuştur ki bunlar da yıkıcı etkilere yol açmıştır. Şiddetli çatışmalar, darbeler, darbe girişimleri ve karşı darbeler döngüsüne hapsolmuş bir ülke, ekonomik bakımdan da sıkıntı çekecek ve nüfusun büyük bir bölümünün yoksulluğa itilmesine, muhtemelen dipteki milyar arasına katılmasına da tanıklık edecektir.

Çatışma tuzağı:
Ulus-devletin ya süregelen iç savaşlarla ya da sık sık yaşanan hükümet darbeleriyle yüz yüze gelmesi durumu.

Bunun tersi bir durum elbette Kuzey'de yaşanıyor, buradaki devletler bünyesinde şiddetli çatışmalara nadiren rastlanır, hükümet darbeleri ise daha seyrek olur. Bu yüzden, Kuzey devletleri ve bunların yurttaşları daha istikrarlı ve barışçıl koşullarda yaşar ve bunun sonucunca da kendi ekonomilerine ve ekonomik refahlarına yoğunlaşabilirler.

Doğal kaynaklar tuzağı

Dünyanın en yoksul ülkeleri, aynı zamanda **doğal kaynaklar tuzağı**na da düşmüştür. İronik bir şekilde, bu ülkeler hiç olmazsa bazı doğal kaynaklar bakımından zengin ülkelerdir; ancak bu kaynaklara olan bağımlılıkları ve bunların sağladığı refah daha kapsamlı ekonomik kalkınmayı olumsuz yönde etkiler. Doğal kaynaklara odaklanmış olmak, başka üretim biçimlerine yeterince önem verilmesini engeller. Bunun sonucunda da başka üretim türleri azalmaya başlar ve büyük ölçeklerde kıtlık ortaya çıkar. Sözgelimi, 1970'ler Nijerya'sında petrol değerli bir ihraç malı olmuş ve bütün ülkenin dikkati buna yönelmişti. Fıstık ve kakao gibi diğer ürünler daha az kâr getiren ya da hiç kâr getirmeyen ürünler olarak görülmeye başlanmış, bunun sonucunda da üretimleri, haliyle de bunlardan edinilen gelir azalmıştı. Ayrıca, bu ürünleri toplum için bir besin kaynağı olarak kullanma imkânı da azalmıştı.

Doğal kaynaklar tuzağı:
Bol miktarda bulunan doğal kaynaklara aşırı bağımlılık nedeniyle ekonomik kalkınmanın sınırlanması.

Doğal kaynakların piyasası da çok hassastır; bunun sebebi de, çok büyük miktarlardaki üretim dönemlerini daralma dönemlerinin izlemesi ve bu durumun ekonomiye, özellikle toplumun en yoksul kesimine zarar vermesidir. Üretim patlamaları sırasında halkın harcamaları büyük ölçüde kârlı ihraç mallarına ayrılır ve diğer ilgi alanları ve kaygı konuları geri plana itilir. Dahası, büyüme ve daralma dönemlerindeki aşırılıklar ve aynı zamanda bunların yol açtığı sonuçlar nedeniyle hükümetin gidişatı yönetmesi de zorlaşır ve etkisini günbegün daha da yitirir. Büyüme ve daralma döngüleri, seçmenler açısından hükümetin görevini iyi ya da kötü yaptığı konusunda karar vermeyi zorlaştırır. Yoksul bir ülkenin özellikle büyüme dönemlerinde yaptığı

ihracattan en fazla kârlı çıkan nispeten az sayıda insan daha da zenginleşir (ve dolayısıyla ülke *içindeki* eşitsizlik de artmış olur). Sonuç olarak, bu insanlar daha güçlü hale gelir ve bunların güçleri ve bu gücü sürdürme ve genişletme arzuları, demokratik hükümetlerin altının oyulmasına neden olur ve demokrasinin başarı şansı da azalır.

Kaynak tuzağı ayrıca, dipteki milyar'ın nispeten az bir kısmının yaşadığı diğer ülkeleri de olumsuz yönde etkileyebilir. Bunlar arasında, Arap dünyasındaki günümüz petrol zengini ülkeler, Rusya ve diğer ülkeler yer alıyor. Rusya, ülkenin batı kesimindeki gelişmiş bölgeler ile doğusundaki azgelişmiş bölgeler arasındaki ekonomik uçurum nedeniyle, kuşkusuz dipteki milyar'ın da bir bölümüne sahip; ancak bunlara petrol zengini Arap ülkelerinde pek rastlanmıyor. Bununla birlikte, bu devletler bile refah kaynağı olarak petrole öylesine bağımlı durumdalar, refah ve gelir bakımından alternatif kaynaklar bulmayı ve bunları çeşitlendirmeyi beceremiyorlar. Arap dünyasındaki pek çok ülke son yıllarda bunun farkına varmaya başlamış gibi; artık çok daha fazla çeşitlenmeye tanık oluyoruz (Birleşik Arap Emirlikleri, özellikle Dubai bu konuda dikkat çeken bir örnek; gerçi Dubai de Büyük Çöküntü sırasında zor günler yaşadı). Alternatif kaynak bulma zorluğu da, muhtemelen petrol parasına boğulmuş olmalarından ve bu parayı harcayacak ve yatırımda bulunacak yeni birtakım kanallar bulma konusundaki isteksizliklerinden kaynaklanıyor. Öte yandan, Rusya'nın bu doğrultuda çeşitlenmeye yöneldiği konusunda pek az emare var ve o da doğal kaynak tuzağında kalmayı sürdürüyor. Bu durum petrol tükenmeye başladıkça bu ülkeyi pekâlâ zora sokacak. Aslında, Rusya 2008 yılı sonunda "petrol fiyat balonu" patladığında (en azından bir süre için) çok kötü bir duruma düşmüştü; aynı şekilde 2009 başında yine, varil başına petrol fiyatı yaklaşık 150 dolardan 30 dolara kadar düşmüştü.

Kötü komşular tarafından kuşatılmış olma tuzağı

Üçüncü tuzak da *kötü komşular tarafından kuşatılmış olmak*tır. Kuşatılmış olma [denize kıyısı bulunmama] durumu kendi başına mutlaka yoksulluğa yol açacak bir durum değil. İsviçre tam da bu şekilde kuşatılmış bir ülke (Lüksemburg da bir başkası); ancak bu ülke ve insanları ekonomik bakımdan olağanüstü bir refah içinde. Öte yandan, genele baktığımızda görünen şu: En yoksul milyar'ın yaklaşık yüzde 40'ı kuşatılmış ülkelerde yaşıyor ve bunların ezici bir çoğunluğu da Afrika'da.

Bu kuşatılmış ülkelerin karşı karşıya kaldığı bir sorun da, kıyılara sevkıyatın mümkün olmayışı (mümkün olduğunda da bunun maliyetinin yüksekliği); oysa böyle bir imkân ülkenin kendi ürünlerini ihraç etmesi bakımından gereklidir. Kendi içinde de birçok Afrika ülkesi elverişli karayollarından, demiryolu sistemlerinden, nehir gemilerinden ve benzerlerinden yoksun ve aslında pek çok durumda altyapıları da gelişmek yerine daha da kötüye gidiyor. Kuşatılmış bir ülkenin komşu ülkesi de benzer şekilde kıyıya ulaşım için gerekli altyapıdan yoksunsa, ki böylesi Afrika'da genel bir durum (ya da İsviçre gibi Almanya, Fransa ve İtalya gibi zengin ülkelerle kuşatılmamışsa), bu durum ihracat yapma ve dolayısıyla ihracat gelirine sahip olma önünde aşılamaz değilse bile muazzam engeller oluşturur.

Komşularının ekonomik bakımdan başarılı olduğu ve böylece ürünlerini pazarlayabildiği durumlar kuşatılmış bir ülkenin işine de yarayabilir. İsviçre tam da bu şekilde başarılı piyasalar ve ülkeler tarafından kuşatılmıştır; oysa (Afrika'dan bir örnek vermek gerekirse) Uganda'yı çevreleyen ülkeler durum şöyledir: "Kenya yaklaşık otuz yıldır hiçbir gelişme kaydetmemektedir; Ruanda'da soykırım yaşanmaktadır; Somali tamamen çökmüş haldedir; Demokratik Kongo

Cumhuriyeti'nin tarihi de o kadar felaketle doludur ki ismini Zaire olarak değiştirmiştir ve sonunda zaten Tanzanya burayı işgal etmiştir" (Collier 2007: 55).

Bazı kuşatılmış Afrika ülkeleri hakikaten bu tür dezavantajları ve engelleri aşabiliyor; ancak bunların da (Botsvana gibi) muazzam ve iyi yönetilen kaynaklara sahip olduğu hemen görülüyor. Öte yandan, pek çok durumda, kaynaklardan yoksun, olanları da kötü kullanan ve denize kıyısı olmayan çok sayıda Afrika ülkesi ise yetmezmiş gibi "kötü" ve sorunlu komşulara sahipler. Bu tür komşular denize kıyısı olmayan ülkenin ürünlerinin gemilere yüklenmesini engelleyebiliyor ya da bloke edebiliyor; bu ülkelerinde, çok yavaş kalkınıyor olmak ve zayıf bir ekonomi gibi (yaygınlık kazanabilecek) kendi iç sorunları bulunabiliyor, hükümetleri etkisiz olabiliyor ve hatta ("başarısız devlet" Somali gibi) hiçbir hükümeti dahi olmayabiliyor.

Kötü yönetişim tuzağı

Collier tarafından tartışılan son tuzak *küçük bir ülkedeki kötü yönetim*dir. Kötü politikalar uygulayan kötü bir yönetim sadece ekonominin büyümesini engellemekle kalmaz, o ekonomiyi fiilen de tahrip eder. Bunun örneklerinden birisi, 1980 yılında Zimbabwe'de iktidara gelen Robert Mugabe'nin yönetimidir. Yirmi birinci yüzyılın başında felaket ölçeğindeki bir enflasyon, ekonomiyi ve bir bütün olarak toplumu çok zora sokmuştu; buna rağmen Mugabe iktidara dört elle sarıldı ve hatta, ömür boyu iktidarda kalacağını açıkladı (bu durum da bir dargın bir barışık olduğu Morgan Tsvangirai ile iktidarı paylaşmaya başladığı 2008 yılına dek sürdü). Milyonlarca insan Zimbabwe'den kaçtı ve bunların birçoğu yasadışı yollardan Güney Afrika'ya geçti. Bu durum da Güney Afrika'da yasadışı göçmenlere karşı protestolara, ayaklanmalara ve hatta şiddet eylemlerine yol açtı.

İktidarı paylaşma düzenlemesi öncesinde Mugabe (sahte oy kullanılan ve oyların kendi hükümeti tarafından sayıldığı tartışmalı bir seçimden sonra), Tsvangirai'ye karşı iki turlu bir seçim gündeme getirmişti. İktidarı elinde tutmak için her şeyi göze alan Mugabe, fanatik taraftarlarını oy kullanmalarını engellemek ya da oy kullanmaya gitmekten caydırmak amacıyla Tsvangirai'nin yandaşlarına saldırttı ve hatta onları öldürttü. Mugabe'nin destekçileri, Tsvangirai'nin kendisini de zorla alıkoydu ve hatta kampanyanın çeşitli dönemlerinde Mugabe kısa dönemli olarak cezaevine konuldu. Tsvangirai, taraftarlarını koruma kaygısıyla sonunda adaylıktan çekildi ve canını kurtarmak için de Hollanda Elçiliği'ne iltica etti. Mugabe seçimleri "kazanmıştı".

Kötü yönetim tuzağı felaketlere yol açabiliyor ve bundan kaçış da zor olabiliyor; ancak bir ülkenin kötü yönetimin zararlarını ortadan kaldırabilmesi de mümkün. Yakın tarihten buna küçük değil büyük bir ülkeden örnek verebiliriz. Bu ülke, 1976 yılında Mao Zedung'un ölümünden sonra dikkat çekici bir ekonomik değişim yaşayan Çin'dir ve bu değişimi yaşatan da Deng Xiaoping yönetiminde yapılan reformlardır. Mao, kötü üne sahip "İleriye Büyük Adım" gibi felaketle sonuçlanan bir dizi politikaya imza atmış ve bu uygulamalarıyla Çin'in hızla bir tarım devleti olmaktan çıkıp sanayi ekonomisine geçmesini amaçlamıştı. Bu politika, son derece yıkıcı ve başarısız oldu. Gerçekten de kırsal kesimde büyük başarısızlıklara ve Çin'de yaşanan bir kıtlığa yol açtı. Çin ekonomisinin Mao ve yandaşlarının uyguladığı bu yanlış politikalardan kurtulabilmesi için aradan onlarca yılın geçmesi gerekecekti.

Dipteki milyar'ın büyük bir çoğunluğunu barındıran ülkeler açısından bu dört "tuzak"tan kurtulabilmek zordur. Çünkü bu ülkeler kesinlikle, ticaret yapabilmek için küresel piyasaya dahil olma ve sermaye yatırımlarını çekme konularında birtakım güçlüklerle karşı karşıya kalırlar ve kendilerini ekonomik bakımdan kalkındıracak olan eğitimli insanların göçü demek olan

beyin göçü'nü (bkz. Bölüm 11) en fazla yaşayan ülkeler bunlardır. Collier'in bu çalışması, her ne kadar dipteki milyar'a dikkat çekme açısından yararlı olsa da, sorunlar karşısında sadece kurbanları suçlayan bir nitelik de taşıyor. Dipteki milyar'ın çoğunluğunun yaşadığı ülkelerin elbette kusurları var; ancak bu konuda Kuzey'in oynadığı rolü de göz ardı edemeyiz. Bu konudaki gerçekler tarihsel olarak emperyalizm ve sömürgecilik süreçleriyle (bkz. Bölüm 3) olduğu kadar, günümüzün terimleriyle söylersek ve tek bir örnek verecek olursak IMF'nin (bkz. Bölüm 7) ortaya koyduğu yapısal düzenleme programlarıyla da (bkz. Bölüm 5) göz önündedir.

SAĞLIK VE SAĞLIK HİZMETLERİ ALANINDA ARTAN KÜRESEL EŞİTSİZLİK

Küreselleşmenin dünya çapında ortalama yaşam süresini artamsına bir etkisi olmakla birlikte, yaşam süresi ve sağlık konularında küresel farklılıkları çoğalttığı da söylenebilir (Hashemian ve Yach 2007: 516-38). Gözlemcilerin çoğu gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındaki, sağlık açısından farkılılıklarda zaman içinde bir artış olduğu değerlendirmesini yapsa da, Firebaugh ve Goesling son yıllarda ülkeler arasında sağlık bakımından eşitsizlikte bir azalma olduğunu söylüyor (Firebaugh ve Goesling 2004: 283-312). Öte yandan onlar da, bu düşüşün devam etmesinin HIV/AIDS salgınlarının tehdidi altında olduğunu kabul ediyor. Düşüş hakkındaki böyle bir iddiayı kabul etsek dahi, sağlık alanında gerek gelişmiş ülkelerin kendi bünyelerinde gerek gelişmiş ülkeler ile azgelişmiş ülkeler (Kuzey ile Güney) arasında büyük farklılıklar varlığını sürdürüyor.

Yoksul ülkelerdekiler, sağlık hizmetleri, eğitim, sağlık önlemleri, uygun beslenme ve konut alanlarındaki sınırlı imkânların bir sonucu olarak sağlıksız olmaya daha yatkınlar. Öte yandan, sağlıklı olmamak esas itibariyle üretkenliği olumsuz yönde etkilediğinden dolaylı olarak bu tür ülkelerdeki ekonomik büyümeyi de engelliyor. Gelişmekte olan ülkelerde ölüm ve doğum oranları arasında da bir dengesizlik söz konusu; oysa bunlar aslında yeterli para olsa düşük maliyetlerle önlenebilecek ve çözülebilecek sorunlar. Dünyadaki hastalıkların getirdiği toplam yükün yüzde doksanı, düşük ve orta-gelirli ülkelerde yoğunlaşıyor ve bu miktar da sağlık hizmetleri harcamalarının yalnızca yüzde 10'una denk düşüyor. Benzer şekilde, ABD'deki araştırmalara ayrılan paranın sadece yüzde 10'u sağlık alanında kullanılıyor ve bu da küresel hastalıkların maliyet yükünün yüzde 90'ına denk düşüyor. Bu türden farklılıklar sonucunda, yüksek ve düşük gelirli ülkeler arasında, ortalama yaşam süresi açısından 18 yıllık bir uçurum göze çarpıyor. Gelişmekte olan ülkelerde gördüğümüz gelişmeler, diğer ülkelere nazaran küreselleşme sürecinden daha fazla etkilenmekte olan azgelişmiş ülkelerde de –örneğin Brezilya, Mısır, Malezya– kendini göstermeye başlıyor. Ne var ki geri kalan ülkelerin çoğu, özellikle en az gelişmiş ülkeler için, küreselleşme beraberinde ekonomik büyümede bir azalma, yoksullukta bir artış ve bunun sonucunda sağlıkta bir düşüş getirmiş oluyor.

ABD dünyada sağlık konusunda en fazla harcama yapan ülke olsa dahi, yine de bir dizi sağlık göstergesi bakımından diğer gelişmiş ülkelerin önemli ölçüde alt sıralarında yer alır. Bu durum, elbette ABD'deki beyazlar ile ırksal ve etnik azınlıklar arasındaki ciddi eşitsizliklerden kaynaklanıyor. Bu yüzden, ABD'de örneğin bebek ölümleri oranı yükseliyor ve bu oranda da Afrika kökenlilerdeki ölümler beyazlardakilerden iki kat kadar yüksek bir yer tutuyor. Genel olarak, kişi başına düşen gelir söz konusu olduğunda refah önemli bir yer tutsa da sağlık (ırk ve etnisite gibi) refahtan başka faktörler tarafından da belirleniyor.

Ayrıca, Güney'deki gelişmekte olan ülkeler açlık ve kötü beslenmeden ötürü son derece sıkıntı içinde. Kabaca 850 milyon kadar insan bu sorunlardan etkileniyor. Sebepleri arasında yetersiz ve neredeyse tamamen elverişsiz yiyecekler, sürekli yiyecek bulma konusunda güveni-

lir imkânların yokluğu, ayrıca dengesiz beslenme de yer alıyor. Bu durum, kötü beslenmeden dolayı çok küçükken ölen çocuklar bakımından özellikle önem taşır. Dahası, çok zayıf çocuklar hayatta kalsa bile, büyüdüklerinde fiziksel ve akli bakımdan üretken olamıyor ve kronik hastalıklara daha fazla yakalanıp güçsüz kalıyorlar. Bu tür yetişkinlerin kendi çocukları için yeterli beslenme imkânı sağlama kapasiteleri de sınırlı olduğundan, bu durum nesiller boyunca devam ediyor. Azgelişmiş ülkelerdeki diğer yoksul kesimler arasında obezite vakalarındaki artış da artık kilo alamama sorunuyla bağlantılı sorunların bir parçası olmuştur. Gelişmekte olan ülkeler bu yüzden giderek artan şekilde "çifte beslenme yükü" ile karşı karşıyadır; bu da yeterince yiyecek bulamayanlar *ile* özellikle yanlış yiyecek türlerini (örneğin, yağ ve kolesterol bakımından yüksek yiyecekler) çok fazla tüketenleri kapsamaktadır.

Küreselleşme açısından burada özel önem taşıyan nokta, tütün (bunu aşağıda ele alacağız), alkol, şeker ve yağın (ki yağ ve şeker özellikle çocuklara yöneliktir) küresel pazarlamasındaki artış ve bunun sonucunda bu ürünlerle bağlantılı hastalıkların küresel düzlemde yaygınlaşmasıdır. Aksine inanılmasına rağmen, birçoğu bu ürünlerle bağlantılı, sadece akut değil, kronik hastalıkların büyük çoğunluğu (yaşlıyken değil) gençken ortaya çıkmakta ve yüksek gelirli ülkelerde değil, düşük ve orta gelirli ülkelerde görülmektedir. Dahası, gelişmekte olan ülkelerdeki kronik hastalıklarla mücadelenin artan maliyeti bu ülkelerin sıtma gibi daha akut enfeksiyonlu hastalıklarla mücadele imkânları üzerinde de olumsuz bir etki yaratmaktadır.

SİGARA

Sigara içmek dünyanın her tarafında önemli bir sağlık sorunu; sigara satışı ve yaygınlaşması ise küresel ekonomide önemli bir yer tutan ve epey kârlı olan tütün endüstrisi tarafından teşvik ediliyor (Fulbrook 2007: 1146-9). Dünya Sağlık Örgütü'nün bir tahminine göre, her yıl beş milyon insan tütün kullanımı nedeniyle ölmektedir ve çarpıcı değişiklikler olmadığı takdirde bu rakam 2020 itibariyle iki katına çıkarak 10 milyona ulaşacaktır. Başka bir tahmine göre de, sigaraya bağlı nedenlerden ötürü yirmi birinci yüzyılda bir milyar kişi ölmüş olacaktır.

Batı piyasalarında, sigaranın sağlık açısından riskleri bakımından farkındalığın artmış olmasından ötürü sigara tüketiminde bir azalma söz konusu. Bu yüzden, tütün şirketleri ağırlık noktalarını Güney'e özellikle Asya ve Afrika'ya kaydırmış durumda. Hindistan'da dünyadaki tütüne bağlı ölümlerin yaklaşık üçte biri gerçekleşiyor. Çin de her yıl içilen 1.7 trilyon adet sigarayla, artık dünyanın en büyük sigara pazarını oluşturuyor. Çin hükümeti dünyanın en büyük sigara imalatçısıdır. Çin'deki insanların üçte ikisi sigara içmekte ve bu da dünyadaki sigara tüketiminin yüzde 30'una denk düşmektedir (Çin dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 20'sini oluşturuyor). Birçok Çinlinin sigaradan kaynaklı tehlikelere ilişkin pek az bilgi sahibi olduğu ya da bu riskleri göz ardı ettiği görülüyor. Kendi açılarından Batılı güçler en önemli sigara ihracatçılarıdır; ABD ise en büyük sigara ihracatçısıdır ve küresel bakımdan tanınmış sigara reklamlarına ve markalarına sahiptir.

KÜRESEL DİJİTAL BÖLÜNME

Küresel eşitsizliğin günümüze dair en önemli sonuçlarından *ve* sebeplerinden birisi de küresel dijital bölünmedir. Bir yandan, yoksul ülkeler genellikle, internet kullanımına imkân sağlayan bilgisayarı çalıştıracak elektrikten yoksunken ya da bu yerlerde buna maddi gücü yetmeyen yoksul insanlar bulunurken; diğer yandan Kuzey'de, herkesin sahip olduğu gelişmiş teknolojinin bulunması Güney için ekonomik bakımdan Kuzey'in daha da gerisinde kalmayı sürdürmesi demektir; yani bir anlamda küresel eşitsizliğin artması söz konusudur.

Dünya üzerinde internete erişim (insanların bu teknolojiye sahip olmaları) ve kullanım (erişim sağlayabilince bu teknolojiyi kullanabilmeleri) anlamında büyük bir eşitsizlik söz konusu; elbette benzer bir durum diğer dijital teknolojiler bir yana bilgisayarlar için de geçerlidir. Bilgisayarların çoğu gelişmiş ülkelerde bulunuyor; azgelişmiş ülkelerde nispeten daha az bilgisayar var. Ancak aradaki fark kayda değer ölçüde azalıyor. Yine de sonuçta Güney'de çevrimiçi olanların sayısı önemsizdir. Buna ilaveten, internet hizmeti veren ana bilgisayarların çoğu Kuzey'dedir ve yine azgelişmiş ülkelerdeki bu tür ana bilgisayarların temsili de çok azdır. İnternete erişimde ve kullanımda küresel eşitlik önündeki ana engeller azgelişmiş ülkelerdeki altyapı yokluğu ve bu bölgelerdekilerin dijital teknolojilerin maliyeti için yeterli gelire sahip olmamasıdır; dolayısıyla bu bölgelerde internete erişim caydırıcı olacak kadar pahalıdır. Bu konudaki eşitsizlik sadece ülkeler arasında değil bir ülkenin kendi bünyesinde de kendini göstermektedir: en gelişmiş ülkelerde bile yoksullar (Güney'den gelmiş olan göçmenler dahil [Benitez 2006: 181-99]) orta sınıflardan ve zenginlerden çok daha az erişim imkânına sahiptir (Drori 2006).

Dil ise internet konusunda başka bir eşitsizlik kaynağını temsil ediyor. İnternetteki web sayfalarının çok büyük bir çoğunluğu (yüzde 80'den fazlası) İngilizce'dir; İngilizce dışındaki dillerin –Almanca, Japonca, Fransızca, İspanyolca ve İsveççe– sayısı ise ancak yüzde 1'lik bir orana denk gelmektedir. Açıkçası bu dillerden herhangi birini konuşmayanlar (Güney'dekilerin ezici bir çoğunluğu) internette muazzam bir dezavantaja sahipler ve hatta dil engeli nedeniyle internete erişimleri tamamen imkânsız hale gelmektedir.

Küresel dijital bölünmeyi yaratan sorunlardan birisi de donanımlarla ilgilidir; bu da özellikle ucuz maliyetli bilgisayarların büyük ölçüde üretimiyle ilgilidir. Kâr gütmeyen bir organizasyon olan Her Çocuğa Bir Laptop girişimi, gelişmekte olan ülkelerdeki 1.2 milyar çocuk için bir bilgisayar prototipi yaratmıştı. Bu bilgisayar, başlangıçta tanesi 100 dolara satılmak üzere tasarlanmıştı. Ne var ki ucuz maliyetli bilgisayarlarla ilgili planlarda sorunlar ortaya çıktı ve maliyetin muhtemelen en az 150 dolar tutacağı hesaplandı. Intel adlı dev şirketin de böyle bir bilgisayar tasarısı var; ancak bu daha da pahalıya imal edilecek (Markoff 2007a: Cl, C2).

E-ATIKLAR VE EŞİTSİZLİK

Bu alandaki eşitsizliğin bir başka boyutu (eski bilgisayarlar gibi) e-atıklarla, yani her türden tehlikeli ve zehirli malzemeyle dolu şeylerle ilgili (ayrıca bkz. Bölüm 12). Tehlikeli atık madde trafiğini düzenleyen ve bunların gelişmiş ülkelerden azgelişmiş ülkelere naklini engelleyen 1992 Basel Sözleşmesi'ne rağmen, bu tür sevkıyatlar yasadışı olmakla birlikte hâlâ devam ediyor (üç ülke –Haiti, Afganistan ve ABD– henüz bu sözleşmeyi imzalamamıştır). Bunun sebebi de gelişmiş ülkelerin tehlikeli maddeleri kendi topraklarından dışarıya ve kendi toplumlarından uzağa nakletmeyi tercih etmelerinde yatıyor. Dahası, e-atıkların azgelişmiş ülkelerde işlenmesi gelişmiş ülkelere kıyasla çok daha ucuza mal oluyor (bir tahmine göre, bunun gelişmiş ülkelerde maliyeti ton başına 2,500 dolar iken, azgelişmiş ülkelerde ton başına ancak 3 dolar kadar). Eski bilgisayar teknolojisindeki kullanılabilir parçaların ve metallerin çıkarılması aşamasındaki tehlikeli işlemler, azgelişmiş dünyada çok sayıda insana gelir sağlıyor (Drori 2006). Ancak buradan elde edilen çok az ve bu tür işleri yapanların uzun dönemde de olsa tehlikeli elementler ve bileşenler nedeniyle hasta olma ihtimali çok fazla. Dahası, bundan edinilen gelirin azgelişmiş ülkelerin ekonomisini iyileştirmeye pek katkısı yok. Öte yandan bu işin sağlık üzerindeki olumsuz etkileri, en azından sağlık sorunları açısından, zengin ve yoksul ülkeler arasındaki uçurumu daha da artıracak.

GÖÇ

Eşitsizliğin sonuçlarından birisi de genellikle Güney'den Kuzey'e yapılan göçtür. Yani, ülkelerinden ayrılmak isteyenler, genellikle yoksul bölgelerden daha zengin bölgelere gitmektedir. Bu durum kapsamlı olarak 11. Bölüm'de ele alınmıştı. Ancak buradaki ironi şudur ki, dipteki milyarın aşırı yoksulluğu, Kuzey'e göç etmeyi de daha zor hale getiriyor (çünkü onlar "ağır"dır). Öylesine yoksuldurlar ki, yola çıkabilmek için ne gerekli fiziksel güçleri, ne de yeterli kaynakları vardır. Ayrıca, kendilerini Kuzey'e götürebilecek –karayolları, trenler, gemiler gibi- temel altyapılardan yoksun ülkelerde yaşamaktadırlar.

Öte yandan, dipteki milyar'da yer alanlar genellikle ülkelerinden kaçmaya, başka bir ülkeye göç etmeye de zorlanır (buna son örnek Zimbabwelilerin ülkelerinden kaçıp Güney Afrika'ya gitmeleridir). Ne var ki bu tür göçlerin çoğu Kuzey'den Kuzey'e *değil* Güney'den Güney'e yapılmaktadır.

Güney'den Güney'e göç

Güney'den Güney'e göç: İnsanların daha yoksul Güney ülkelerin nispeten daha iyi durumdaki Güney ülkelerine hareketi.

Güney'den Güney'e göç, normal olarak daha yoksul Güney ülkelerinden nispeten daha iyi Güney ülkelerine gerçekleştirilen göçleri kapsar. Daha genelinde, herhangi bir azgelişmiş ülkeden herhangi bir daha gelişmiş ülkeye (yani, mutlaka Güney'de olması gerekmeyen ülkeye) doğru yapılan yer değiştirmeyle ilgilidir (DeParle 2007a: Al, A16).

Güney'den Güney'e göç, örneğin çok yoksul bir ülke olan Haiti'den (dipteki milyar'ın yurtlarından birisidir) nispeten biraz daha iyi durumda olan Dominik Cumhuriyeti'ne (Haiti'nin de paylaştığı Hispaniola Adası'nın bulunduğu ülke) gitmektir. Haitili göçmenleri Dominik Cumhuriyeti'ne çeken şey ise oradaki ortalama gelirin Haiti'den altı misli fazla olmasıdır (480 dolara karşılık 2,850 dolar). Öte yandan, Dominik Cumhuriyeti'ne gittikleri zaman Haitili göçmenler yerlilere kıyasla daha az ücret alır, genellikle horlanır ve sıklıkla da (birçoğu sınırı yasadışı yollardan geçmiş olduğundan) kendi ülkelerine geri gönderilirler.

Benzer şekildeki Güney'den Güney'e göç, Nikaragua ile Kosta Rika, Paraguay ile Arjantin, Nepal ile Hindistan, Endonezya ile Malezya, Burkina Faso ile Fildişi Sahili ve diğerleri arasında da yaşanıyor. Bu göçe dahil olan işçiler inşaat, hasat, maden kazıcılığı, ev temizliği ve tarla bakımı işlerinde kullanılıyor.

Dünya Bankası, Güney'den Güney'e göçmen sayısının 74 milyon olduğunu tahmin ediyor (Güney'den Kuzey'e göçmen sayısı ise tahminen 82 milyon). Elbette bütün göçlerde olduğu gibi burada da para havaleleri (bkz. Bölüm 11) önem kazanıyor. Para havalelerinin miktarını özellikle Güney'den Güney'e göçte tam olarak belirlemek mümkün olmasa da, bu tür göçlerde yer alanlar bakımından, tahminen yıllık 18 milyar ila 55 milyar dolar arasında olduğu sanılıyor.

Kuzeyli ülkelerin kendi sınırlarındaki kontrolleri zorlaştırıp artırmasına benzer bir gelişmeyi gelecekte Güney'den Güney'e göç konusunda da görebiliriz. Dahası, Güney'den Güney'e göç edenler Güney'den Kuzey'e göç edenlerden daha farklılar (daha da yoksullar ve daha kırsal kökenliler vb). Göçün iki türünün birbiriyle bağlantısı ise şu şekilde: Güney'den Kuzey'e göçte yer alanlar (örneğin, ABD'ye giden Dominikler) Güney'den Güney'e göç edenlere (örneğin, Dominik Cumhuriyeti'ne göç eden Haitililere) iş bulabilmeleri için yer açmış oluyor.

İnsanların Güney'den Güney'e hareket etmelerinin çeşitli gerekçeleri var; bu nedenler arasında terk edilen ülkedeki savaş ve politik krizler gibi itici faktörler ilk göç edilen ülkedeki daha yüksek ücretle elverişli çalışma imkânları gibi çekici faktörler bulunuyor. Kimileri sadece mevsimlik olarak göç ediyor, kimileri ise gittikleri ülkede uzun süreli kalıyor. Yasadışı yollardan gelmiş olan kimilerine hoşgörü gösteriliyor; kimileri ise bazen topluca ülkelerine geri gönderiliyor. Kimilerine iyi davranılıyor, en azından göz yumuluyor; kimileri ise hor görülüyor ve hatta bazen öldürülüyor. Dominik Cumhuriyeti'nden yurduna dönmekte olan Haitili bir göçmen ("Haitili göçmen sayısı altında ezildiğini" hissederek) şöyle diyordu: "Kendimi çaresiz hissettim ve Dominik Cumhuriyeti'ne gittim... Ama buraya bir daha geri gelmeyeceğim" (alıntı yapılan yer: DeParle 2007a: A16).

EŞİTSİZLİK ÜZERİNE TARTIŞMA

Dünyanın son derece eşitsiz bir yer olduğu görüşü tartışma götürmez gibi görünüyor. Bu denli tartışmasız ve pekâlâ aşikâr olan ya da öyle görülen bir başka şey ise dünyanın giderek *artan şekilde eşitsiz* hale gelmekte oluşudur. Bu ikincisini kabul edenlerin çoğu ayrıca, bu artan eşitsizliğin kökeninde küreselleşmenin yattığı tezini kabul etmeye de yatkındır.

Öte yandan bu görüş de küreselleşme çalışmalarında hararetli bir tartışmanın konusu; çünkü kimileri küreselleşmenin, küresel eşitsizliğin süregelen belirginliğine işaret ettiğini savunurken (Korzeniewicz ve Moran 2007: 565-92), kimileri de onun böyle bir eşitsizlikte anlamlı bir gerilemeyi içerdiğini ileri sürüyor (Firebaugh ve Goesling 2007: 549-64). Aslında bütün bu görüşler, tüm küreselleşme çalışmalarının en somut ve oldukça hararetle tartışılan sorununu oluşturur (McGrew 2007: 29-53). Ayrıca bu tartışma, aşağıda da göreceğimiz üzere, önemli bir metodolojik sorunu ve tartışmayı da içerir (Babones 2007: 144-61). Ve bu aynı zamanda, en azından bir görüşe göre, teorik bir sorundur; (dünya) sistem teorisi ile modernleşme teorisinin (ki bunu da aşağıda ele alacağız) karşı karşıya gelmesidir (Korzeniewicz ve Moran 2007: 565-92).

Glenn Firebaugh ve Brian Goesling (2007: 549-64) küresel eşitsizliklerin azalmakta olduğu tezinin önde gelen savunucularıdır. Küresel eşitsizliğin üç biçimini tartışma konusu yaparlar: gelir, sağlık ve eğitim. Bununla birlikte, ağırlık noktası burada bizim de küresel ekonomik eşitsizlikle[3] sıkı bağları nedeniyle esas olarak üzerinde durduğumuz gelir konusun. Yazarlar küresel gelirdeki hem artış hem de azalmaya ilişkin çeşitli karşıt açıklamaları incelemiş olsalar bile, tercih ettikleri konum, dünyanın daha fakir bölgelerinde modernleşmeye yol açan endüstrileşmenin başlıca faktör olduğudur. Böylece, bu bölgeler ekonomik refah bakımından daha zengin bölgelere yaklaştıkça, ortaya çıkan ekonomik kazançlar sayesinde küresel gelir eşitsizliğinde toplam bir azalma gerçekleşir.

Bu görüş, çeşitli metodolojik pozisyonlar üzerinde yükseliyor. Bunlar arasında, ulusal gelirin, küresel ekonomik eşitliğin arttığı düşüncesinin önde gelen savunucuları olan Korzeniewicz ve Moran[4] tarafından tercih edilen "resmi döviz oranları" (FX) ölçümü yerine "satın alma gücü paritesi" (PPP) ile ölçülmesi yer alıyor. Satın alma gücü paritesi, bazı bağımsız olguları içermekte ve ardından da bunları ölçümü yapılan ülkelerdeki maliyetiyle kıyaslamaktadır. Bunun en bilinen örneği de, *Ekonomist* dergisinin, döviz kurlarını çeşitli ülkelerdeki bir Big Mac'in maliyeti bağlamında kıyasladığı Big Mac Endeksi'dir. Resmi döviz oranlarını (FX) kullanan araştırmalar, bu tür bir düzeltmeyi yapmamakta ve ulusal gelirin değerlendirmesinde ve kıyaslanmasında basitçe resmi döviz oranlarını kullanmaktadır.

Ülke bazında gelir eşitsizliğindeki eşitsizlikteki azalmaya ilave olarak Firebaugh ve Goesling, son yıllarda sağlık alanındaki eşitsizliklerde de bir azalma tespit etmiştir. Gerçi bu örneğin sürekliliği de HIV/AIDS salgını nedeniyle tehdit altındadır; çünkü bu gelişme ekonomik bakımdan en yoksul ülkelerdeki insanları ve sağlık göstergelerini olumsuz yönde etkiler. Öte yandan, sağlık alanındaki eşitsizliklerde bir azalma olmasına rağmen, yine sağlık koşulları bakımından ülkeler arasında (ve ülkelerin kendi bünyelerinde) büyük farklılıklar varlığını sürdürüyor. Ayrıca, son 50 yıldır ya da uzun zamandan beri eğitim hizmetlerindeki eşitsizlikte de bir azalma söz konusu.

Firebaugh ve Goesling geleceğe dönük olarak, yirmi birinci yüzyılda, kısa dönemde küresel eşitsizlikte daha fazla bir azalma olacağını öngörüyor. Bunun esas nedeni de şudur: Yoksul ülkeler çalışma yaşına gelmiş nüfuslarında bir artış yaşayacak; oysa zengin ülkeler bu tür işçi sayısında nispi bir düşüşle karşılaşacak. Ayrıca buralarda, çalışma yaşını geçmiş ya da daha marjinal işlerde çalışabilecek yaşta insan sayısı da artacak. Yoksul ülkelerde çalışma yaşında olanlar para kazanırken, zengin ülkelerdeki yaşlılar (önceki gelirlerine kıyasla) daha az kazanacak ya da hiçbir gelire sahip olmayacak; aslında ulusal kaynakları giderek daha fazla kurutulan bir kitleye dönüşeceklerdir.

Küresel gelir eşitsizliğindeki ikinci faktör, Asya ekonomilerindeki, özellikle Çin'de ve daha az ölçüde de Hindistan'da süregelen büyüme ve genişlemedir. Bu iki ülkede çok fazla insan yaşadığından (2,5 milyar civarında) gelirleri de, "yoksul" ülke gelirlerinin toplamında önemli bir etki yaratacak ve böylece zengin ile yoksul arasındaki uçurumu da önemli ölçüde azaltacak. Öte yandan, uzun dönemde, Asya'daki gelir ortalaması dünya ortalamasını da geçme eğilimi gösterecek. Çin ve Hindistan'ın yaşadığı ekonomik büyüme bu ülkeleri, özellikle de Çin'i ekonomik süper güç haline getirecek. Bu ülkeler zengin ülkeler kulübüne katılacak ve halihazırda zengin olan ülkelerle birlikte küresel gelir eşitsizliğinin çoğalmasına da yol açacak. Firebaugh ve Goesling gelir eşitsizliğinin geleceği konusunda bu denli kesin konuşuyor ama, sağlık ve eğitim alanındaki eşitsizliğin geleceği konusundaki senaryoları biraz muğlâk kalıyor.

Korzeniewicz ve Moran ise ekonomik eşitsizlikteki daha dar bir alana yoğunlaşıyor ve bu konuda (FX esaslı verileri kullanarak) ulaştıkları kendi sonuçları ile (PPP verilerini kullanan) Firebaugh ve Goesling'in sonuçları arasındaki farkları açıklıyor. Burada, iki tür verinin kullanılmasından kaynaklı belirgin bazı teknik sorunlar var; ancak Korzeniewicz ve Moran düşünme tarzındaki teorik farklılıklara odaklanmayı tercih ediyor. Firebaugh ve Goesling'in "refaha nispi erişimleri bakımından toplumlar arasındaki farklılıklar" ile ilgilendiğini; oysa kendilerinin "toplumlar arasındaki ilişkilere" odaklandıklarını ileri sürüyorlar (Korzeniewicz ve Moran 2007: 567). Endüstrileşmeye verdikleri önem göz önüne alındığında Firebaugh ve Goesling'in, tek tek ülkelerin ve bunların sahip oldukları ya da olamadıkları modernleşme ya da sanayileşme düzeylerinin önemini dikkate alan modernleşme teorisini (Inkeles 1974) uyguladıkları görülüyor. Onların tersine Korzeniewicz ve Moran (emek piyasalarının küresel bir ölçekte bütünleşmesi gibi), genel küresel etkileşim modellerini ortaya çıkaran, daha sisteme ait –özellikle dünya sistemine ait– bir yaklaşım benimsiyor.

Korzeniewicz ve Moran, modernleşme yaklaşımıyla uyumlu olan Simon Kuznets (Kuznets 1940: 257-71) iktisadı ile kendi (dünya) sistem yaklaşımlarıyla aynı doğrultudaki Joseph Schumpeter'in yaklaşımını (bkz. Bölüm 8) kıyaslıyor. Kuznets'in çalışması, özellikle Kuznets eğrisi, modernleşme yaklaşımıyla tutarlıdır. Bu yaklaşım artan bir eşitsizliğe yol açan ilk kalkınmayı değerlendiriyor ki bu kalkınma da sonuçta gelişmekte olan ülkelerde daha az eşitsizliğe, daha fazla eşitliğe neden oluyor. Öte yandan, Korzeniewicz ve Moran'ın Kuznets'in çalışmalarında en fazla ilgisini çeken nokta yeni gelişmekte olan ülkelerin halihazırda gelişmiş olan ülkelerle mutlaka aynı modeli izlemek ve mutlaka onlarla aynı yolu takip ederek modernleşmek zorunda olmadıklarını iddia ettiği noktadır.

Schumpeter'in "yaratıcı yıkım" düşüncesi, modern bir denge anlayışındansa sabit değişim görüşüne yol açıyor (Schumpeter 1976: 81-7). Aslında, Korzeniewicz ve Moran da Kuznets ile Schumpeter'in ortak görüşünün, "artan eşitsizlik yönünde sabit bir hareket" halinde bir dünyayı gösterdiğini ileri sürüyor. Öte yandan, bunun belirli ülkelerde nasıl uygulanacağı ise çeşitli kurumların eylemlerine bağlıdır. Ancak buradaki önemli nokta, ilişkisel sistemler olarak, (Dünya Bankası gibi) kuruluşların genellikle yüksek gelir düzeyine sahip ülkelerdeki eşitsizliği azaltmaya yararken, öte yandan daha yoksul ülkeleri dışlamak suretiyle ülkeler arasındaki eşitsizliği artırıyor olması. Bu tür bir sisteme ait kurumsal yaklaşım, geleceğe dair umabileceğimiz en iyi şeyin daha az eşitsizlik değil de eşitsizliğin sadece farklı bir küresel yapılandırması olabileceğini ima eder gibidir. Böyle bir eşitsizliğin ortadan kalkması bir yana, önemli bir düşüş kaydetmesi bile son 200 yıl boyunca dünya ekonomisinin gelişimini karakterize eden kurumsal süreçlerde maddi bir dönüşümü gerektirecektir. Korzeniewicz ve Moran elbette böyle çarpıcı bir değişim öngörmez; aşikârdır ki, politik bir bakış açısından, bu değişimin gerçekleştiğini küresel ekonomik eşitsizlikte sadece onun vaat edebileceği bir azalma, yani daha eşit bir dünya görmek için isterler.

KIRSAL - KENTSEL

Şimdi de bu bölümdeki ikinci önemli konumuza, küresel eşitsizlikle olan ilişkisi bağlamında kırsal-kentsel ilişkiye gelmiş bulunuyoruz (Şekil 14.1 dünyadaki şehir nüfus oranını ve dolayısıyla kırsal nüfus oranını gösteriyor). Göreceğimiz üzere, iki konu arasında önemli bağlantılar mevcut; ancak kırsal ile kentsel arasındaki ilişki özellikle küreselleşmeyle aralarındaki bağ söz konusu olduğunda daha çok önem kazanır.

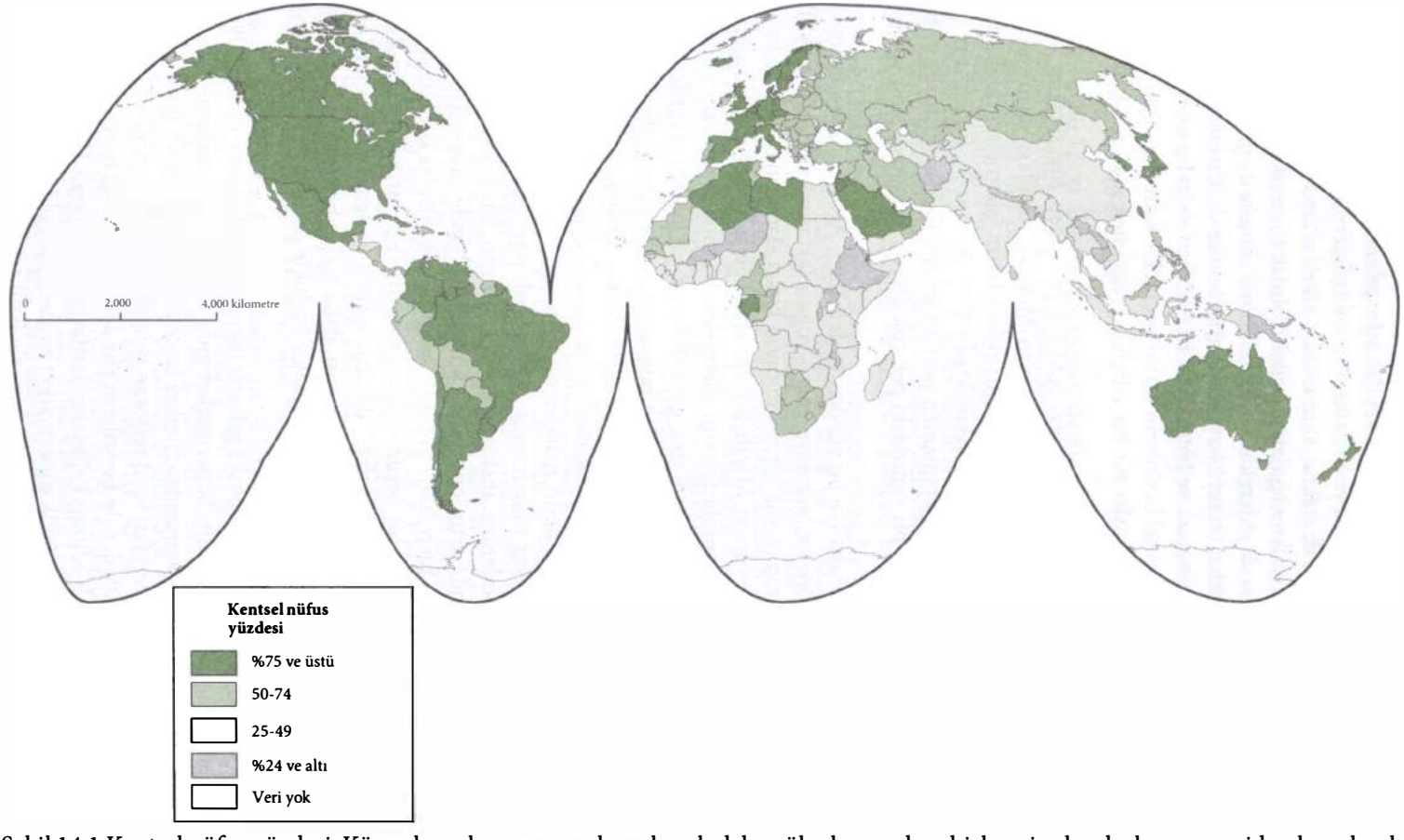
KIRSAL KESİM

Kırsal kesimleri küreselleşme bakış açısıyla anlamaya çalışırken, genellikle Güney'deki tarımsal[5] bölgeler aklımıza gelir. Kuzey'de de (örneğin, Amerika'nın Orta Batısı) elbette tarımsal bölgeler bulunmaktadır; ancak bunlar Güney'deki tarımsal bölgelerin büyüklüğü ve yerel önemiyle kıyaslandığında (ekonomik anlamda olmasa da) nispeten önemsiz sayılır. Söylenmek istenen, Kuzey'deki tarımsal bölgelerin, göreceğimiz üzere, pek çok açıdan olumsuz bir nitelik taşısa da küreselleşmeden büyük ölçüde etkilendiğidir.

Güney dört milyar civarında insanı kapsamaktadır ve "küreselleşmenin girdabı" olarak değerlendirilmektedir (McMichael 2007b: 216-38). Ancak bu durum küresel ilişkilerde, özellikle küresel tarımda Güney'in oynadığı merkezi rol bakımından bir ilk değil. Sözgelimi, İngilizler imparatorluklarının en başarılı döneminde tarımsal üretimi dış kaynak[6] kullanımı şeklinde Güney'e (örneğin, Hindistan'a) havale etmişti. Ancak, çağdaş küreselleşme pek çok başka şeyde olduğu gibi tarımda da Kuzey-Güney ilişkilerini derinden etkiler ve değiştirir.

Tarımsal üretim ilişkileri

Bu dönüşümlerden ilki, yeni *tarımsal üretim ilişkileri*ni içerir. Buradaki en hayati gelişme, genelde Kuzey özelde ise ABD'nin hüküm sürdüğü küresel tarım işletmelerinin ortaya çıkmış olmasıdır. Ayrıca bir başka önem taşıyan husus da, aynı kökenlere sahip fabrika çiftliğidir. Hem küresel tarım işletmeleri hem de fabrika çiftçiliği, yerel ve daha geleneksel çiftliklere kıyasla, (küresel büyük şirketler ile yerel çiftlikler arasındakiler gibi) yeni tarımsal üretim ilişkileri içerir.

Şekil 14.1 Kentsel nüfus yüzdesi. Küresel merkez, çevreye kıyasla çok daha yüksek oranda şehirleşmiş olsa da, bu ayrım giderek azalmaktadır; Güney Amerika halihazırda Doğu Avrupa'dan daha fazla şehirleşmiş durumdadır. (Verilerin alındığı yer: Tablo G-1; H. J. de Blij ve P. O. Muller, *Geography: Realms, Regions and Concepts*, 13. Baskı. [New York: Wiley, 2008]. Haritanın kullanılması için Oxford University Press Inc'ten izin alındı. Haritanın alındığı yer: by H. J. de Blij, *Power of Place: Geography, Destiny, and Globalization's Rough Landscape* [2008] Bölüm 8: Power and the City, s. 188-9)

En genelinde, bu yeni tarımsal üretim ilişkileri "mukayeseli avantaj yasası" ile tanımlanır hale gelmiştir. Pratikte bunun anlamı da, Güney'in kendisi için geleneksel olmayan ürünleri (örneğin, çiçek, meyve, sebze, karides) üretmeye başlaması ve bu ürünleri Kuzey'e ihraç etmesi sayesinde görece bir avantaj elde etmesi demektir. Yani Güney ülkeleri artık kendi geleneksel ürünlerini, beslenme alışkanlıklarının en temel gıdaları da dahil olmak üzere, daha az üretmekte ve tüketmektedir. Bunların yerine, artık giderek ucuz (bazen böyle olmasa da genellikle daha ucuz) endüstriyel gıdaları Kuzey'den ithal etmeye başlamışlardır (bunlar da küresel piyasadaki bu tür ürünlerin teminindeki dalgalanmalara ve hatta daha büyük fiyat dalgalanmalarına tabi olmaktadır). Bu ithal mallar geleneksel temel besinlerin yerine geçmekle kalmayıp, aynı zamanda ya kendi çiftliklerini bırakmak ya da başka tür bir çiftçiliğe yönelmek zorunda kalan çok sayıda yerel çiftçiyi de işinden etmektedir.

Örneğin, birçok kimsenin değerlendirmesine göre, NAFTA yüzünden Meksika'nın ucuz, geleneksel ve yerel olarak yetiştirilen beyaz mısırdan yapılan Meksika tortilla'sı yerini büyük ölçüde, muhtemelen üç misli fiyata Amerika'nın Ortabatı'sındaki tarım işletmeleri tarafından devasa ölçeklerde üretilen sarı mısır tortilla'sına bırakmaktadır (bkz. Bölüm 7). Bu durum, bu örnekte olduğu gibi ABD ile Meksika arasında tamamen yeni bir üretim ilişkisi oluşturur ve bu da sadece Meksika'da değil dünyanın dört bir yanındaki pek çok ülkede toplumsal sınıf ve beslenme ilişkilerinde değişimlere yol açar.

Bu değişimlerin çoğunun sorumluluğu (ve bu yüzden suçlamalar), ABD'ye, onun tarımsal modeline ve ticari tahıllara verdiği öneme, sermaye-enerji yoğun tarımına yükleniyor. ABD modeli, sadece Güney'in değil dünyanın büyük bir bölümünün kırsal alanlarına da aktarılmıştır. Aslında II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'sı, Marshall Planı aracılığıyla böyle bir dönüşümün ilk hedeflerinden birisi olmuştu. Daha sonraları, tarım işletmeleri bu modeli dünyanın her tarafında yaygınlaştırdı. Bu süreç, diğerlerinin yanı sıra, geleneksel karışık tahılların gerilemesine ve bunların yerine sermaye-yoğun üretimle elde edilen buğday, mısır ve pirinç gibi ürünlerin melez türlerinin geçmesine yol açan "yeşil devrim"[7] tarafından da teşvik edildi.

Bu duruma ayrıca, ABD tarzı tüketim modellerinin ve bu modele uygun gıdanın geliştirilmesi ve ihracatı da dahildir. Bu da temel besin maddelerinin kapsamının daralması; hayvansal protein, yemek yağları ve tuz ile şeker tüketiminin artması; lifli yiyeceklerin azalması gibi özellikler taşıyan ortak bir küresel beslenme alışkanlığına yol açmıştır. Bu beslenme şekli de diğerlerinin yanı sıra şeker hastalığında artış, obezitenin küresel düzlemde yaygınlaşması gibi sonuçlar doğurmuştur (Hashemian ve Yach 2007: 516-38). Aslında, son yıllarda kötü beslenme gibi obezite de tüm dünyayı ilgilendiren bir sorun haline gelmiştir (her birinden 1,3 milyon civarında insan etkilenmektedir!). "Akdeniz mutfağı" denilen sağlıklı beslenmesiyle ünlü Girit gibi yerlerde bile Amerikan tarzı fast food'un yaygınlaşması, daha fazla obezite ve diğer sağlık sorunları anlamına geliyor ve bunlar da kaygı verici bir şekilde özellikle çocuklar arasında görülüyor (Rosenthal 2008a: Al, A12).

Bu konuda önem taşıyan ABD kökenli bir başka gelişme (gerçi bunda İngiltere'nin de büyük bir rolü vardır) ise süpermarket devrimidir. Süpermarket gıda sürecini ve perakende satışını belirgin şekilde merkezileştirmiş, aynı zamanda çiftçiler, hayvan yetiştiricileri vb üzerinde de artan bir kontrol sağlamıştır. (Bu, benzeri fast food restoran zincirleri için de söylenebilir [Ritzer 2008d; Schlosser 2005].) Ne var ki çiftçiler ile besicilerin elinde nadiren bağlayıcı sözleşmeler bulunur ve ancak merkezi olarak tespit edilmiş kalite standartlarını yerine getirdiklerinde ödüllendirilirler. Bu ilişkide, bütün güç fiilen büyük süpermarket zincirlerinde olduğundan fiyatların düşmesi de söz konusu olabilir. Gıda kalitesi ve paketlemeyle ilgili resmi ve özel standartların

getirilmesi, sadece artan küresel eşitsizlik bakımından değil (çünkü Güney'in izlemesi gereken standartları da Kuzey belirlemektedir) aynı zamanda hem gıda üretiminin (örneğin, endüstriyel tarım, fabrika çiftlikleri gibi) hem de gıda tüketiminin (daha az tahıl, daha fazla hayvansal protein) homojenleşmesi bakımından önem taşımaktadır.

Genelinde Güney, yerel çiftçilerin yerlerinden edilmesi, birçok üreticinin yerel besin maddelerinden ihraç amacıyla küresel talebin olduğu (çiçek, egzotik meyve ve sebze gibi) geleneksel olmayan ürünlerin üretimine geçmesi, küresel belirli meta zincirlerine dahil olması gibi pek çok şey anlamına gelen yeni üretim ilişkileriyle kuşatılmış durumdadır.

Toplumsal üretim ilişkileri

İkinci bir kaygı alanı da **toplumsal üretim ilişkileri** ya da geçimin sağlanabilmesi için gerekli maddi koşulları ve imkânları yönlendiren uluslararası ve ulusal kuruluşların bünyesinde toplumların nasıl hayatta kalacağı konusudur. Genelinde, gıdayla ilgili sorunların yerel çözümlerinden toplumsal yeniden üretime dair küresel süreçlerin eline bırakılan çözümlere doğru kapsamlı bir geçiş söz konusu. En genelinde ise, ticari tarım, yerel düzeyde yiyecek tedarikinin yerine geçiyor. Tarımsal piyasalar, yerel ihtiyaçlar yerine küresel talepleri karşılamaya başlayınca yerel bölgelerde açlık ve yoksulluk pekâlâ artabiliyor. Azgelişmiş kırsal bölgelerdeki azalan gelir, insanları, komşu çiftliklerde çalışmak, kırsal endüstrilerde/*maquila*'larda iş bulmak ya da başka yerlere, muhtemelen de Kuzey'e gitmiş olan aile üyelerinden para beklemek gibi tarım dışı kaynaklarla gelirlerini artırmaya sevk ediyor.

Toplumsal üretim ilişkileri: Toplumların maddi koşulları yönlendiren kuruluşlar bünyesinde hayatta kalabildiği süreçler.

Güney'deki bu değişimler yoksulluk ve açlığı ortadan kaldırmıyor; ancak, kıtlık ortamındaki yoksulluk/açlık düzleminden bolluk düzlemindeki yoksulluk/açlık düzlemine doğru bir değişikliğe yol açıyor. Serbest ticaret dahil neo-liberal felsefeler ve siyasetler, Kuzey'in ve oradaki büyük tarım işletmelerinin (ve süpermarketlerin) çıkarına hizmet ediyor. Bu arada başka yerlerdeki kırsal ekonomiler de düşük fiyatlar, azalan devlet destekleri, kırsal kesimden göçler, kırsal kesimde artan intiharlar vb nedeniyle çöküntü ve kriz içinde. Güney'in kırsal bölgeleri kendi tarım sektörlerini küresel piyasalara açmaya zorlanıyor (bu arada Kuzey tarıma yönelik muazzam devlet desteklerini ve ticari engellerini sürdürüyor). Devlet desteklerinin ve gümrüklerin kaldırılması ve küresel piyasalara daha fazla açılım Güneyli çiftçilerin ürünlerinin fiyatında ve gelirde düşüşe yol açıyor. Tarımsızlaştırma ve köylüsüzleştirmeye, ihraç mallarının işlendiği bölgelerle başlayan kırsal kesimdeki endüstrileşme de eşlik ediyor.

Bu doğrultuda, Meksika'nın 1965 yılındaki Sınır Endüstrisi Programı çok önemli bir gelişmeydi; bu programla Doğu Asya'nın yükselen ekonomileriyle rekabet etmek üzere tasarlanan bir dizi *maquiladora* oluşturulmuştu. Bu da, düşük ücretli işçi çalıştıran fabrikaların ve imalat işlerinin Kuzey'den Güney'e doğru yöneldiği devrimci bir hareketin kıvılcımı olmuştu. Yirmi birinci yüzyıl başlangıcında halihazırda 70 milyon kadar *maquila* işi bulunuyor; ancak bu kuruluşlarda çalışanların çoğu evine, yaşamak için gereken paranın ancak üçte birini götürebiliyor. Sonuç olarak, gelirlerini çeşitli yollardan çoğaltmaya zorlanıyorlar ve bu şekilde bir anlamda fabrikaları ve işlerini sübvanse etmiş oluyorlar. Ancak, *maquila*'ların önü de artık Çinlilerin ve son dönemlerde de Vietnamlıların son derece düşük ücretli imalat faaliyetleri nedeniyle kesilmiş durumda (hatta Çinliler bile artık Vietnam'a iş gönderiyor); bu gelişme de Meksika'daki kuruluşları "dibe doğru yarış" bakımından (bkz. Bölüm 8) giderek daha güçsüz kılıyor.

Direniş ilişkileri

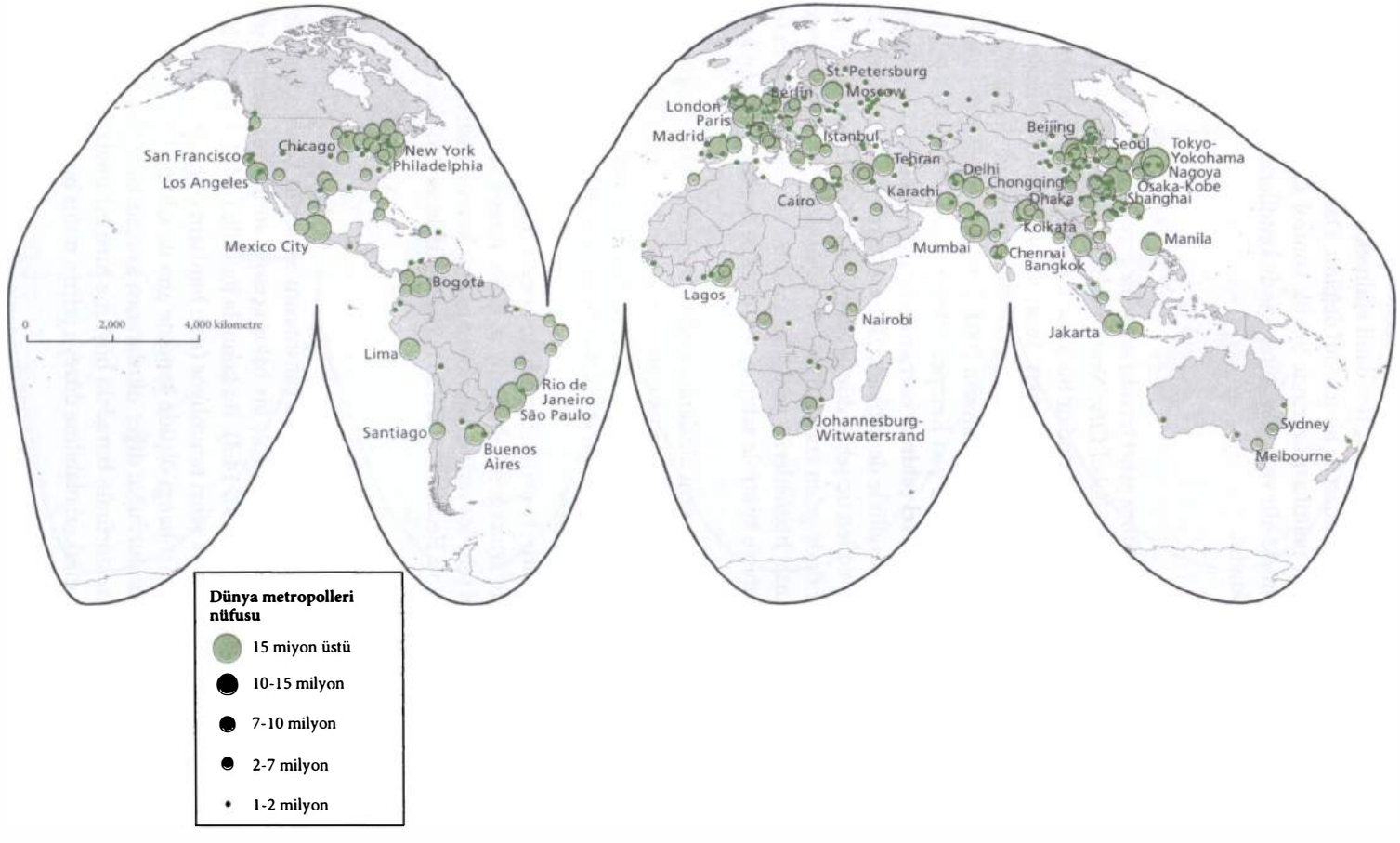
Direniş ilişkileri: Sömürücü küresel uygulamalara muhalefet eden hareketler.

Üçüncü bir kaygı alanı ise "**direniş ilişkileri**"dir. Bu da geniş bir alana yayılan (örneğin, güvenilir gıda konularına odaklanan) tüketici, (kırsal-kentsel dağılımda küreselleşmenin etkisiyle) çiftçi, (insan hakları, tarım ilacı kullanımı, işçi güvenliği bakımından) çiftlik işçisi, (hayat tarzlarının korunması bakımından) çiftçi/köylü ve (bölgesel, kültürel özerklik için mücadele veren) yerli köylü hareketlerini kapsar. Ayrıca Yavaş Yiyecek Hareketi (bkz. Bölüm 2), toprak hakları aktivistleri, toprakların topluca işgali ve bir de ulus-aşırı köylü hareketi olan Via Campasina da son derece önem arz eder. Via Campasina, 43 ülkeden yaklaşık yüz kadar çiftlik örgütünü ve milyonlar çiftçi aileyi içerir. Modernliği reddetmez; ancak, kredi, toprak, adil fiyatlar ve adil ticaret kuralları içeren bir alternatif peşinde koşar. Genelde, dünyanın her tarafında, küreselleşmeye karşı direnişin yeni ilişkilerinin merkezinde de yiyecek olduğu söylenebilir.

Geneldeki iç karartıcı tabloya rağmen, kırsal kesimdeki tarım hayatının geleceğine dair umut var. Tarımsal hayat esnek ve yeni biçimlere bürünme kabiliyetine sahip. (Aslında ABD ve başka yerlerdeki tarım, daha sonra Büyük Çöküntü'yle birlikte sona erse bile 2008 yılında yiyecek fiyatlarında ortaya çıkan küresel patlama nedeniyle büyük ve artan bir zenginliğin varolduğu alışılmadık bir dönem de yaşadı [Streitfeld 2008: 1-16].) Aynı zamanda, tarımın şirket düzleminde küreselleşmesi önünde toplumsal ve çevresel sınırlar da bulunuyor. İşte bu sınırlara ulaşıldığında, toplumsal ve ekolojik sürdürülebilirliğe adanmış yeni ve sağlıklı bir tarım biçimini gözlemek mümkün olacak. Bu da, tarımsal hayatın yenilenmesi ve yeniden değerlendirilmesi konusunda bir vaati (bir umut?) sunuyor. Ayrıca, Güney ile Kuzey arasında olduğu kadar kırsal ve kentsel bölgeler arasında da daha büyük bir ekonomik eşitlik doğrultusunda umut verir. Ne var ki böyle bir değişim Korzeniewicz ve Moran tarafından tartışılan türden daha büyük, sistematik değişiklikler gerektirebilir.

KENTSEL KESİM

Dünya her zaman kırsal kesimin hâkimiyetinde olmuştu; ancak 2000-2010 yılları arasında "insanlık tarihinde bir dönüm noktası" yaşandı ve "yeryüzünün kent nüfusu ilk kez" kırsal kesimi aştı (Davis 2007: 1). (Şekil 14.2, 2008 yılında dünyanın en büyük şehirlerini gösteriyor.) Öte yandan, şehirler zaten bir başlık ve bir olgu olarak başından itibaren küreselleşmeye dair akademik çalışmaların ve gündelik söylemlerin merkezinde yer almaktaydı (Timberlake ve Ma 2007: 254-71). Şehirler, "kozmopolit" nitelikleriyle değerlendirilir (Beck 2007: 162-76) ve dolayısıyla yapısal bakımdan küresel sayılırlar; çünkü bir dizi kültürü, etnisiteyi, dili ve tüketici ürünleri kapsarlar. Ayrıca, şehirler çevrelerindeki bölgeler üzerinde (kültürel, politik ve ekonomik olarak) güçlü etkiler yaratır. Şehir temelli birçok örgüt de, karmaşık ağlar aracılığıyla, kendi ülkesindeki ya da dünyadaki başka şehirlerdeki örgütlenmelere bağlanır. Ulusal ve küresel şehirler sistemi de, önemli insan akıntılarına, bilişime göre belirlenmiş bir hiyerarşi içindedir ve her şey bu hiyerarşide hem aşağıya hem yukarıya doğru hareket edip durur.

Şekil 14.2 Dünya metropol nüfusu. 2008 yılındaki dünyanın en büyük şehirleri. Veriler çeşitli kaynaklardan alınmıştır. (Oxford University Press Inc. izniyle, alındığı yer: H. J. de Blij, *Power of Place: Geography, Destiny, and Globalization's Rough Landscape* [2008] Bölüm 8: Power and the City, s. 190-1)

Dünyanın en önemli şehirleri *küresel şehirler*dir (Sassen 1991), bu seçkin kategoriye genellikle sadece New York, Londra ve Tokyo gibi şehirler dahil edilmektedir. Dünyanın en önemli borsa merkezlerinin bu şehirlerde bulunması da bir tesadüf değildir. Daha genelinde bu şehirler, birçok örgütün, dünyanın ekonomi politikası üzerinde büyük kontrol sağladığı hayati ofisler için birer mekân olarak tercih edilmektedir ve bunlar süreç içinde kendilerinin de şehrin sakinlerinin de refah düzeyini artırmaktadır.

Küresel şehirler

Küresel şehirler: Küresel, özellikle de kapitalist ekonomideki önemli şehirler.

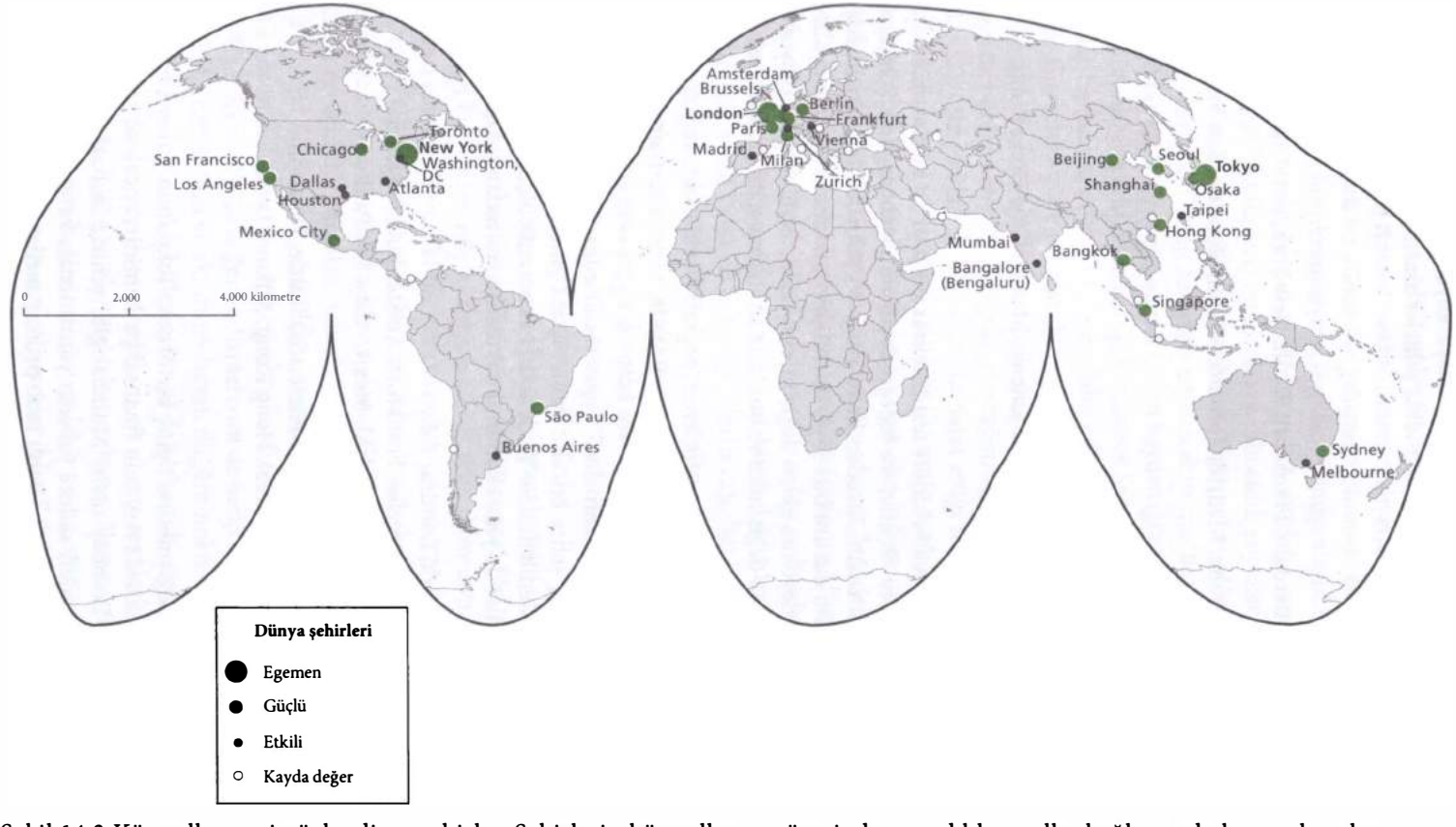
Küresel ya da dünya şehri tezinin uzun bir geçmişi var; ancak bu tez, Saskia Sassen'in *The Global City: New York, London, and Tokyo* (1991) adlı kitabının yayımlanmasından bu yana küreselleşme çalışmalarında ilgi çeken bir başlık olarak öne çıktı. Yazar ve başkaları da sonraki yıllarda konu üzerinde çalışmayı sürdürdü ve küresel şehirlere ilişkin düşüncelerimizi geliştirdiler (Abrahamson 2004; Brenner ve Keil 2006; King 2007: 496-500; Marcuse ve van Kempen 2000; Paquin 2007: 1953-6; Timberlake ve Ma 2007: 254-71). Sassen, **küresel şehirler** kavramını belirgin şekilde küreselleşme sürecine yerleştirmekte ve ekonomik, özellikle de kapitalist, küreselleşme üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda, yazar yukarıda sözü edilen üç şehri, dünya ekonomisindeki yerleri itibariyle öne çıkarıyor. Özel olarak, bu şehirler önde gelen endüstrilerin ve piyasaların, yenilikçi yaratım ve üretim merkezlerinin, üstün finansal hizmetlerin, yeni mali, hukuki ve muhasebe ürünlerinin mekânlarının ve küresel bir komuta ve kontrole sahip iş çevreleri ile örgütlenmelerin kuruluşlarının anahtar noktasıdır.

Sassen ve başkalarına göre şehirlerin, yeni uluslararası işbölümünde merkezi düğüm noktası olması son derece önemlidir. Daha da önemli olan, bu şehirler arasındaki bağlantılar ve akıntılardır. Pek çok bakımdan küresel şehirlerin, küçük şehirler ve ülkelerindeki iç bölgelere kıyasla birbirleriyle ortak noktaları daha fazladır. Ayrıca, iç bölgelerdekilere kıyasla küresel ekonomiyle çok daha fazla bütünleşmiş durumdadırlar.

Öte yandan, diğerleri bu tür şehirleri neyin oluşturduğu konusunda daha geniş bir anlayışa sahip ve bunların sayısının ileride artacağını kabul ediyor. Çoğu kimse, son derece sınırlı ve sınırlayıcı bir kavram olan küresel şehirler yerine daha kapsamlı bir kavram olan *dünya şehirleri* kavramını tercih ediyor (Alderson ve Beckfield 2004: 811-51; Beckfield ve Alderson 2006: 895-904).

Dünya şehirleri

Jonathan Friedman, dünya şehirleri hakkındaki çalışmasını Sassen'in kitabından önce yayımlamıştı; bu kitapta dünya şehirleri daha geniş bir bakış açısıyla sunuluyor (dünya şehirlerinin bir parça farklı haritası için bkz. Şekil 14.3). Bu konuyla ilgili ilk makalelerinden birinde Friedman, yedi ölçüte dayalı 30 dünya şehri tanımlıyor (not: bunların çoğu ekonomik niteliktedir): başlıca mali kuruluşların şehri hangi ölçüde kendine ana üs kıldığı; ÇUŞ'ların burada hangi düzeyde genel merkez bulundurduğu; diğer uluslararası kuruluşların burada hangi ölçüde bulundukları; iş hizmetleri sektörünün buradaki büyüme hızı; bir imalat merkezi olarak taşıdığı önem[8]; önemli bir ulaşım merkezi olabilme düzeyi; şehrin nüfus büyüklüğü (Friedman 1986: 69-84).

Şekil 14.3 Küreselleşmeyi güçlendiren şehirler. Şehirlerin küreselleşme sürecinde oynadıkları roller bağlamında konumlanışları sorunludur ve yansız değildir. New York, Londra ve Tokyo'nun dünyanın üç egemen şehri olduğu konusunda genel bir uzlaşma var; ancak bunların ötesinde bir uzlaşma söz konusu değildir. Birçokları gibi bu versiyonda da büyük ölçüde şu kaynaklardan yararlanılmıştır: B. J. Godfrey ve Y. Zhou, «Ranking World Cities: Multinational Corporations and the Global Urban Hierarchy,» *Urban Geography* 20, no. 3 (1999), s. 268, ayrıca; Grant ve Nijman (2004), Short (2000) ve Taylor (2004). (Oxford University Press Inc. izniyle alınan yer: H. J. de Blij, *Power of Place: Geography, Destiny, and Globalization's Rough Landscape* [2008]. Bölüm 8: Power and the City, s. 200-1)

Bu kriterler temelinde, Friedman iki geniş kategori ortaya koyar (merkez ve çevre dünya şehirleri) ve her kategoride de birincil ve ikincil önemdeki şehirler arasında ayrım yapar:

Merkez Dünya Şehirleri:

Birincil şehirler: Londra, Paris, Rotterdam, Frankfurt, Zürih, New York, Los Angeles, Chicago, Tokyo.
İkincil şehirler: Brüksel, İMilano, Viyana, Madrid, Toronto, Miami, Houston, San Francisco, Sydney.

Çevre Dünya Şehirleri

Birincil şehirler: Sao Paulo, Singapur.
İkincil şehirler: Johannesburg, Buenos Aires, Rio de Janeiro, Mexico City, Hong Kong, Taipei, Manila, Bangkok, Seul.

Yaklaşık on yıl sonra, Friedman dünya şehirleri tezini tekrar ele aldı ve bunları bir parça farklı bir yoldan kategorize etti. Sadece ölçütler ve kategorileştirme farklı değildi. Şehirlerin sayısı yine aynıydı (30); ancak Friedman'ın önceden ifade ettiği 30 şehirden bazıları listeden çıkmış yerlerine yenileri konmuştu. Bu durum bizi şöyle önemli bir noktaya sevk ediyor: Küresel değişimler, özellikle ekonomide meydana gelen değişimler o kadar hızlı cereyan ediyor ki, dünya şehirleri bakımından ortaya çıkan değişimler ve bunların sıralanması da çabucak ve hızla meydana gelebiliyor.

Friedman'ın yeni sisteminin odak noktası, bu şehirlerde (coğrafi ölçeklerinde ve yoğunluklarında) bulunan örgütlenmelerin küresel kapsamı olmuştur. Burada, küresel kapsamın dört türü ya da Friedman'ın ifadesiyle "küresel eklemlenmeler" söz konusu. İlginç olan şudur ki yeni listesinin en üst sırasındaki "küresel mali eklemlenmeler"[9] ölçütüyle Friedman da Sassen'in küresel şehirler olarak kategorize ettiği aynı üç şehre öncelik tanır. Ayrıca yine ilginç olan bir nokta, ikinci kategorinin yani "Çokuluslu Eklemlenmeler"in de açıkça ekonomik ölçütler üzerinde yer almasıdır. Öte yandan, diğer kategoriler de yine ekonomik faktörler tarafından şekillendirilir.

Küresel Mali Eklemlenmeler: New York, Londra, Tokyo.
Çokuluslu Eklemlenmeler: Miami, Los Angeles, Frankfurt, Amsterdam, Singapur.
Önemli Ulusal Eklemlenmeler: Paris, Zürih, Madrid, Mexico City, Sao Paulo, Seul, Sydney.
Ulusaltı/Bölgesel Eklemlenmeler: Osaka-Kobe, San Francisco, Seattle, Houston, Chicago, Boston, Vancouver, Toronto, Montreal, Hong Kong, Milano, Lyon, Barselona, Münih, Duesseldorf.

Küresel şehirlerin konumlarının değişmesine ilginç bir örnek, Tokyo'nun küresel mali eklemlenmelerdeki yeridir. Tokyo halihazırda Asya'nın finansal başkentidir; ancak şu anda Hong Kong, Singapur ve ayrıca (eski adı Bombay olan) Mumbai gibi şehirlerin baskısı altındadır (Fackler 2007b: Cl, C5). Tokyo'nun hedefi sadece yabancı yatırımcıları ve yatırımları çekmek değil, aynı zamanda gelip çalışmaları açısından Batılı mali profesyoneller için de cazip bir hale gelebilmektir. Bunun ardında da, Japonya'nın tıpkı ABD gibi imalat alanındaki önderliğini yi-

tirmekte oluşu ve gerek gelir gerek zenginlik bakımından alternatif kaynaklar bulma ihtiyacının farkına varılması yatıyor. ABD ve İngiltere uzun zamandır bunun farkında ve (birçok başka iş hizmetinin yanı sıra) finans[10] sektöründeki faaliyetlere hırsla giriştiler; ancak Japonya bu alanda geride kaldı. Çünkü bu yönde bir gelişmeyi olumsuz etkileyen, yüksek vergiler, hantal bir düzenleyici sistem, bürokratikleşme, İngilizce konuşanların nispeten azlığı, bu ülkede iş kurmasını ve çalışmasını umdukları insanlar barındıracak daha modern ve cazip binaların ve tesislerin (örneğin, sağlık kulüpleri) bulunmayışı gibi ciddi engeller mevcudiyetini koruyor.

Dünyanın hızla değişen niteliğinin göstergelerinden birisi de, yukarıda verilen listelerin herhangi birinde (Hong Kong'un istisnai durumu hariç) hiçbir Çin şehrinin bulunmayışıdır. Küresel bir ekonomik güç olarak Çin'in kaydettiği çarpıcı ve hızlı büyüme herkes tarafından bilindiğinden, gelecekteki herhangi bir listede Şanghay ve/veya Pekin (Ourousoff 2008: 1; aslında bunlar halihazırda Şekil 14.3'e de dahil edilmiştir) ve muhtemelen ekonomik patlama yaşayan diğer Çin şehirleri de yer alacaktır.

Şehirlerin bu şekilde kategorileştirilmesi, açıkça hiyerarşik bir durum yaratmakta, dolayısıyla da bunlar arasında (aşağıda göreceğimiz) eşitsizliğe yol açmaktadır (Beaverstock vd 2002: 111-32). Öte yandan Friedman'ın da işaret ettiği üzere, dikkate alınması gereken başka önemli eşitsizlikler de var. Öncelikle, şehirler listesinin aşağı sıralarına ve bu sıralarda yer alan ülkelere doğru inilince, genel olarak insanların genelinde listenin üst sıralarında yer alan dünya şehirlerinden çok daha kötü durumda oldukları gerçeği ile giderek çok daha fazla yoksun, marjinal ve hatta geçimlik ekonomilerle karşılaşırız. Daha sonra, dünyada pek çok başka şehrin, hatta büyük şehrin, onun hiçbir listesinde yer almadığını ve bunların ekonomilerinin de çok daha kötü bir durumda olduğunu görürüz. Dahası, küresel şehirler bile kendi içsel eşitsizliklerini barındırır; bir yanda hali vakti yerinde seçkinlerin yaşadığı bölgeler, diğer yanda şehrin iç semtlerinde (daha çok Amerikan modeli olarak) yer alan gettolar ya da varoşlardaki (daha çok Avrupa ve Latin Amerika modelleri olarak) gecekondular bulunur. Bu önemli şehirlerin, iç bölgelerdekilere kıyasla dünya ekonomisiyle daha sıkı bağlantıları vardır ve bunun bir sonucu olarak da iç bölgelerde yaşayanlar ekonomiden daha bir soyutlanmış haldedir ve dolayısıyla şehirlerde yaşayanlara kıyasla daha yoksul olmaya yatkındırlar.

Peki ama düz olduğu varsayılan bilgisayar destekli telekomünikasyon dünyasında bu küresel/dünya şehirleri neden hâlâ önemlidir? Herhangi biri, hiç olmazsa teorik olarak, bu sisteme herhangi bir yerden erişim sağlayabildiği için, dünyanın büyük şehirlerinin bu önemlerini yitirmesi gerekir. Ne var ki bir kez daha düz-dünya teziyle çelişir bir şekilde, bu şehirler önemini koruyor. Gerçekte, şehirler "dağlar" denilemese de "tepeleri" teşkil etmek suretiyle düz dünya tezini yalanlayan bir başka faktör olarak (ki bunu yukarıda ekonomik eşitsizlik bağlamında ele aldık) mevcut durumdalar. Aslında küresel ekonomideki süregelen merkezi rollerinin ötesinde, bu şehirler en önemli yeniliklerin yaratıldığı yerler olarak telekomünikasyon endüstrisinin çeşitli görünümlerinin de merkezi olmaktadır.

Castells'in (2000) değerlendirmelerini de takip ederek, küresel şehirler/dünya şehirleri giderek daha çeşitli ağın ve akıntının hayati düğüm noktası olarak görülebilir. Aslında bu şehirlerin yöneticileri de, kendi şehirlerini bir ya da birkaç akıntı ya da ağ bakımından merkezi bir düğüm yeri yapmak için yarışıyor. Sözgelimi bu akıntı çeşitlerinden birisi, insanlar, özellikle havayolu yolcularıyla ilgili. Şehirler birbirleriyle havayollarının üs merkezi olmak için rekabet ediyor; yani birçok uçuşun bağlantısının yapıldığı ve bu sayede yolcu akışının bir hayli fazla olduğu merkezi üsler haline gelmeye çalışıyorlar (bkz. Şekil 1.1). Bu bağlantı noktalarından geçen yolcu sayısını belirlemek nispeten kolay ve bu sayede bir şehrin hiç olmazsa bu özel akıntı açısından

merkezi bir bağlantı noktası olma yönündeki başarısı tespit edilebiliyor (Choi, Barnett ve Bum-Soo 2006: 81-99). Elbette bunun anlamı, bu tür yerlerin (örneğin, havaalanı üsleri), hatta giderek ağların ve akıntıların hüküm sürmeye başladığı bir dünyada, önemini koruması demektir (Yeoh 2006: 150-2).

Bazıları, küresel ya da dünya şehirleri ağının taşıdığı önemin onu küreselleşmeye denk tutabileceğini ileri sürmüştü (Timberlake ve Ma 2007: 254-71). Bu şehirlerin, özellikle küresel/dünya şehirlerinin küreselleşmede taşıdıkları önem açıktır; ancak, özellikle bu kitap boyunca tartışılan küreselleşmenin birçok farklı özelliği akla getirildiğinde, bunun biraz abartılı bir değerlendirme olduğu da açıktır.

Dünya-şehri sistemi üzerine yapılan önemli bir deneysel çalışma, dünya şehirleri arasında oldukça güçlü bir hiyerarşi bulunduğunu ve bunlardan birkaç tanesinin de güç ve prestij bakımından bir tekel oluşturduğunu göstermektedir (Alderson ve Beckfield 2004: 811-51). Bu incelemenin en başında en sıklıkla dünya şehirleri olarak tanımlanan şehirler –New York, Londra ve Tokyo– yer alır. Ancak, bu araştırmanın işaret ettiği üzere Tokyo genelde düşünüldüğünden de fazla güçlü olabilir ve Paris'in de dünya şehirleri arasında ilk sırada değerlendirilmesi gerekebilir. Ayrıca, bir dünya şehrinin sahip olduğu güç ile prestij arasında da çok kuvvetli bir ilişki vardır; yani güce sahip şehirler aynı zamanda prestij bakımından da üst sıralarda olma eğilimindedir. Dünya şehirleri "merkez" ve "çevre" şehirleri olarak da farklılaşabiliyor; merkez şehirleri küresel sistemde çok daha fazla öneme sahip. Ayrıca, dünya şehirlerinin konumu ile bunların yer aldığı ulus-devlet arasında, her ikisinin de dünya sisteminin merkezinde ya da çevresinde yer alıyor olması bağlamında çok güçlü bir ilişki vardır.

Mega şehirler (ve ötesi)

Mega şehirler: Sekiz milyondan fazla nüfusa sahip şehirler.

Mega şehirler, sekiz milyondan fazla nüfusa sahip şehirler olarak tanımlanır. Elbette yukarıda tartışılan küresel şehirlerin ve dünya şehirlerinin hiç olmazsa bazıları bu ölçüttedir (örneğin, New York, Tokyo); ancak burada çarpıcı olan şey, Güney'deki birçok ve giderek artan sayıdaki şehrin de birer mega şehir olarak tanımlanabilmesidir. En büyük olanı Mexico City'dir ve 22.1 milyon nüfusa sahiptir. Kayda değer olan diğer şehirler ise 19.1 milyon nüfusuyla Mumbai (Bombay), 15.1 milyon nüfusuyla Kahire ve (aşağıda ele alacağımız) 13.4 milyon nüfusuyla Lagos'tur. Ve bu şehirlerin önümüzdeki yıllarda çok daha fazla büyümesi beklenmektedir; örneğin Mumbai 2025 yılı itibariyle 33 milyonluk bir nüfusa ulaşabilecektir (Davis 2007: 4-5). Bu tür nüfus yoğunlaşmaları ise beraberinde muazzam sorunları da getirecektir yüksek oranda çok yoksul insan, özellikle Üçüncü Dünya'daki, bu tür şehirlerde yaşıyor olacaktır. Aslında bu sorunlardan pek çoğu halihazırda mevcut; aşağıda bunları Lagos şehri örneğinde ele alacağız. Daha genelinde ise Mike Davis (2007: 19) şehir varoşlarıyla ilgili bir gözlemde bulunuyor; bunların şehir gelişmeleri konusunda gözlemcilerin zihninde olanlardan ne denli uzak bir çığlık olduğunu şöyle aktarıyor:

> Geleceğin şehirleri, şehir planlamacılarının ilk nesilleri tarafından cam ve çelikten imal edilmiş şekilde tahayyül edilmişti; oysa bunlar büyük ölçüde kaba tuğladan, samandan, dönüştürülmüş plastikten, çimento bloklarından ve tahta parçalarından imal edilmiş olacak. Gökyüzüne doğru ışık saçarak tırmanan şehirler yerine, yirmi birinci yüzyılın şehir dünyası, çevre kirliliği, pislik ve sefalet tarafından kuşatılmış gecekondulardan oluşacak.

Megalopolis: Devasa tek bir şehir potansiyelini taşıyan bağlantılı şehirler zinciri.

Elbette, bu mega şehirler ve hatta bunların en virane olanları bile zengin sakinlere de sahip ve bu yüzden dünyadaki en köklü eşitsizliklerin mekânları haline gelecekler (ve zaten öyleler).

Burada sadece mega şehirler açısından değil, küresel ve dünya şehirleri bakımından da üzerinde durulması gereken bir başka nokta var. Bu da **megalopolis**'lerin büyümesi ya da tek bir devasa şehir olma potansiyeli taşıyan bağlantılı şehirlerin uzun bir zincirinin ortaya çıkmasıdır. Örneğin, Boston'dan başlayıp New York ve Washington DC'ye uzanan bir megalopolis hakkında uzun zamandır bahsediliyor ve böyle bir gerçekliğe yaklaştığımız söyleniyor; ayrıca San Diego'dan başlayıp San Francisco'ya (ve muhtemelen Seattle'a ve hatta Vancouver'a) uzanacak bir diğer megalopolisten de söz ediliyor. Öte yandan, asıl ilgi çekenler Güney'de ortaya çıkmakta olan megalopolisler. Örneğin, Mexico City'nin coğrafi bakımdan yayılmasının 2050 itibariyle ulaşacağı noktada nüfusunun 50 milyon kişi (Meksika'nın toplam nüfusunun dörtte biri) olacağı tahmin ediliyor. Başka bir megalopolis ise (aşağıda ele alacağımız) Lagos örneğinde ortaya çıkıyor; bu şehrin ekseni de Gine Körfezi boyunca Benin City'den Accra'ya doğru uzayacak gibi görünüyor; 2020 yılı itibariyle bu şehrin nüfusu da 60 milyona ulaşacak (kabaca ABD'nin Doğu Kıyısı büyüklüğüne). Ancak, "bu şehir aynı zamanda kentsel yoksulluğun da en büyük örneği olacak" (Davis 2007: 6). Öte yandan, yoksulluk da mega şehirler ya da genelinde şehirler açısından merkezi önem taşıyan tek sorun değil.

ŞEHİRLER: KÜRESEL SORUNLARIN ANA MAHALİ

Küresel şehirler ya da dünya şehirleri genel olarak zengin, güçlü, prestijlidir ve küreselleşmenin sağladığı kazançların (örneğin, küresel mali akıntıların göbeğinde yer alıyor olmalı itibariyle elde edilen gelirler ve diğer kârların) asıl sahipleridir; ancak bu küresel şehirler ve dünya şehirleri de dahil olmak üzere bir dizi küresel soruna özellikle maruz kalanlar da yine şehirler olmaktadır. Başka şeylerin yanı sıra, dünya şehirleri en önemli terörist saldırıların hedefleridir; yoksullaşmış olan, devlet desteği gerektiren ve birçoğu da yasadışı olan çok sayıda göçmenin de son durağıdır buralar; küresel sağlık sorunlarından etkilenmiş olan çok sayıda insanın tedavi göreceği tesisler de buralarda yer almaktadır... Bu yüzden Bauman'a göre (2003: 101) "şehirler, küresel *olarak unutulmuş sorunların terk edildiği zeminler olmaya başlamıştır*".

Küresel bir nitelik taşımalarına ve kaynakları da küresel olmasına rağmen bu sorunlarla başetmek de yerel bir şehir sorunu haline geliyor; bunlar şehir için artık siyasi bir sorundur. Bu da şehir yöneticileri açısından büyük bir güçlük yaratır; hatta öyle ki bu görevliler çoğu kez sorunları ele almaya başlamak için dahi yeterli ekonomik kaynaktan yoksundur. Dahası, sorunların kaynakları da küresel olduğundan, şehir yöneticileri neyi hedeflerlerse hedeflesinler bunlar da başarısızlığa mahkûm olacaktır. Bu yüzden, örneğin Londra Belediye Başkanı, kökenini Pakistan'daki kabile bölgelerinde barındıran terörizmle, küresel HIV/AIDS salgınıyla ya Avrupa kıtasındaki komşu şehirler tarafından yaratılan hava kirliliğiyle mücadele ederken çaresizdir. Yine Bauman'dan (2003: 102) bir alıntı yapacak olursak: "*Yerel politikalar ve özellikle şehirlere ait politikalar umut kırıcı şekilde aşırı yüklenmiştir.*" Bütün şehirler büyük ve muhtemelen de ezici sorunlarla yüz yüzedir; ancak bu tür sorunlardan en fazla etkilenenler Güney'deki büyük ve yoksullaşmış şehirlerdir. Bu sorunların neredeyse tamamını Lagos şehrinde görmekteyiz.

Lagos, Nijerya

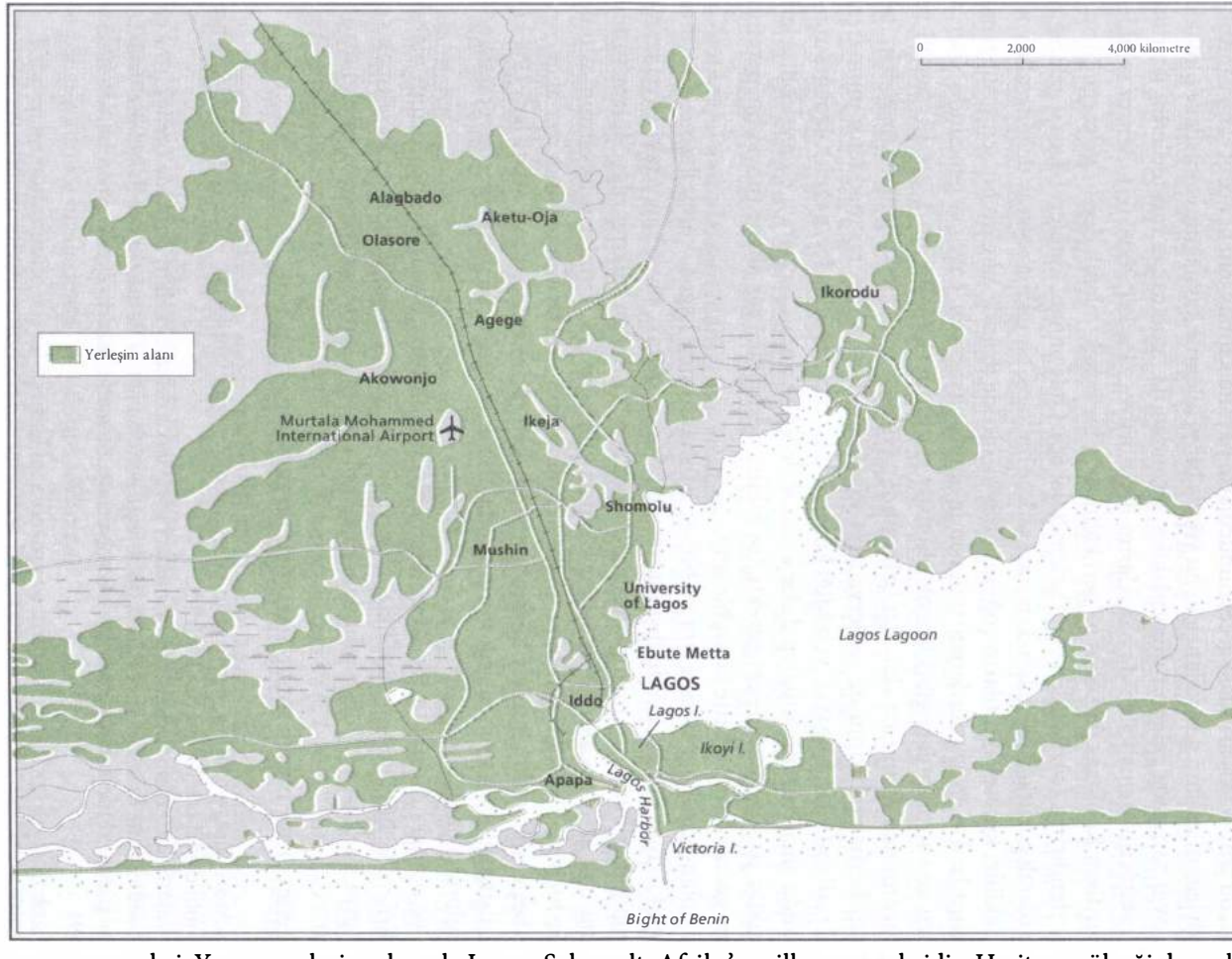
Lagos dünya şehirleri listesinde yer almaz ancak devasa bir şehirdir; halihazırda dünyanın altıncı büyük şehridir (Lagos haritası için bkz. Şekil 14.4). Aslında dünyadaki en hızlı büyüyen mega şehirdir (her yıl buraya 600 bin kişi daha geliyor). 2004 yılında Lagos'un nüfusu 13.4 milyon kişiydi; 2015 yılı itibariyle bunun 23 milyona çıkacağı tahmin ediliyor ve böylece Tokyo ve Bombay'ın ardından dünyanın üçüncü büyük şehri haline gelecek. Oysa 1950 yılında nüfusu sadece 300 bin kadardı (Packer 2006: 62-75).

Sadece coğrafi büyüklüğüne bakıldığında bile, Lagos'un bir dünya şehri olduğu düşünülebilir; ancak ekonomik ve başka birçok açıdan ücra bir şehirdir. Varoşların ezici bir üstünlüğe sahip olduğu şehirler bağlamında ise önemli bir örnektir (Davis 2007). Dehşet verici özelliklerinden bazıları ise şunlar:

- Daha az bir nüfus için inşa edilmiş olduğundan çökmekte olan bir altyapı;
- Pek çok insanın yoksun olduğu ya da pek az yararlanabildiği, elektrik enerjisi dahil şehir hizmetleri;
- Üzerinde ev olarak kullanılan kayıkların yüzdüğü kirli içme suyu;
- Bu tür kayıkların ötesinde karadaki çok sayıda gecekondu;
- Bulunması zor ve temizlenmesi maliyetli olan içme suyu;
- Muazzam bir şekilde kendini gösteren ancak büyük ölçüde plansız ve denetim dışı gerçekleşen büyüme;
- Sağda solda inşaatı yarım kalmış ve terk edilmiş gökdelenler;
- Pek çok insan (çöplüklerde "çalışan" çöp toplayıcıları) için bir iş alanı ve gelir kaynağı olan her tarafa atılmış çöpler;
- Çöplerden çıkan gazların oluşturduğu zehirli çöp alanları;
- Araba mezarlıklarından yayılan benzinlerin yol açtığı yangınlar;
- Muazzam bir trafik keşmekeşi ve bunun yol açtığı bir gürültü kakofonisi; bazen bunları da aşan başka faktörlerin yol açtığı gürültüler;
- Esas olarak caddelerde yürütülen bir ekonomik faaliyet;
- Sokaklarda ya da başkalarıyla paylaştıkları küçük kulübelerde yaşayan çok sayıda insan;
- Çetelerin yol açtığı şiddet.

Bununla birlikte, Lagos şehir dışındakiler için cazibesini koruyor; çünkü Nijerya'nın kırsal kesimleriyle kıyaslandığında şehirde yaşayanların koşulları daha çekici geliyor. Başka bir deyişle, Nijerya'nın kırsal kesimleri Lagos'tan daha da yoksul bir durumda. Bu yüzden, yüz binlerce insan her yıl Lagos'a geliyor ve bu sayı artıkça yaşama koşulları daha da zorlaşıyor.

Şaşırtıcı bir şekilde, bazı gözlemciler Lagos'un olumlu bir model oluşturduğunu söylüyor; bu modelde sürekli bir yaratıcılık sayesinde milyonlarca insanın nasıl hayatta kalabildiği sergilenmiş oluyor. Düzenli iş imkânlarının pek az olduğu koşullarda, bu yaratıcılıklardan birisi de gayri resmi işler kurmak: Trafik sıkışıklığından yararlanarak caddeler boyunca hemen her şeyin satılması bu tür işlerden sayılıyor ve bu konudaki her imkân da anında değerlendiriliyor.

Şekil 14.4 Lagos mega şehri. Yaygın yerleşim alanıyla Lagos, Sahra-altı Afrika'nın ilk mega şehridir. Haritanın ölçeği de yerleşim bölgelerinin muazzam boyutlarını yansıtıyor. (Oxford University Press Inc. izniyle, alındığı yer: H. J. de Blij, *Power of Place: Geography, Destiny, and Globalization's Rough Landscape* [2008]. Bölüm 8: Power and the City, s. 194)

Lagos, kimileri tarafından da dünya şehirlerinin gelecekteki hali olarak değerlendiriliyor. Ancak buradaki iddia, geleceğin şehirlerinin yukarıda kullanılan anlamından (Davis 2007; Mehta 2005; Neuwirth 2006) çok farklı bir anlam taşımaktadır. Küreselleşme konusundaki en klasik kitaplardan birisi sayılan *Whole Earth Catalog*'un (Binkley 2003: 283-313) düzenleyicisi olan Stewart Brand, bu şehir varoşlarındaki gecekonducuların hayatta kalmak için her çeşit tarzı yarattıklarını ve böylece dünyanın geri kalanı için bu yönde bir yenilenme kaynağının temsilcisi olmakla kalmayıp, aynı zamanda gelişmiş dünyadakiler açısından da "potansiyel müşterilerin, işbirlikçilerin ve rakiplerin" temsilcileri de olduklarını ileri sürüyor (Packer 2006: 65). Benzer şekilde, ünlü mimar Rem Koolhaas da Lagos'u "geri kalmışlığa bir örnek" olarak değil, "geleceğin ilanı" olarak değerlendiriyor (sözü edilen yer: Packer 2006: 66). Öte yandan, kimileri Lagos'u geleceğin bir modeli olarak görürken başkaları da burayı sadece bir kaos, bir çıkmaz olarak değerlendiriyor.

İlginç şekilde, küresel akıntıların çoğunun büyük ölçüde dışında tutulan bir şehir olmasına ya da bu akıntılardan en az yararlananlar arasında olmasına rağmen, Lagos ve genelinde Nijerya (uyuşturucu ve suç akıntıları gibi) birçok olumsuz akıntının (bkz. Bölüm 12 ve 13) hedefi ve kaynağı durumunda. Olumsuz akıntılar bakımından Nijerya, internet kullanan Kuzey'deki (ve Güney'deki) herhangi birinin de (Nijerya ceza yasasında ihlal edilen bu maddenin numarası olan 419 ile adlandırılarak) gayet iyi bildiği küresel dolandırıcılığın da kaynağıdır. Dolandırıcılıklar arasında alıcıların milyonlarca dolar kazanabileceğini ancak bu parayı elde edebilmeleri için bir miktar para göndermeleri gerektiğini bildiren e-mailler yer alıyor (böyle bir paranın asla ellerine geçmeyeceği elbette kesin bir şey).

Bu tür dolandırıcılıkların yanı sıra ve birkaç istisna dışında Lagos, küreselleşme sürecinin yararlı özelliklerinin büyük ölçüde dışında yer alır. Sonuç olarak, şayet Lagos'taki gayri resmi kırılgan örgütler ve bunların çöp toplayıcıları (ve pek çoğu) ortadan kalkmış olsa "dünya bunun üzüntüsünü çok az duyacaktır. Hakikaten rahatsız edici şey ise... bunların hayatının aslında bizimkilere hiçbir etkisi yoktur. Bunlar, makro-ekonominin sınırlarının ötesinde yer alan çöplüklerden beslenmektedir. Bunlar, küreselleşmenin katı terimleriyle, birer atıktırlar" (Packer 2006: 75). Eşitsizlik bağlamında atık durumunda olmak ise değer biçilen şeyler hiyerarşisinde en dipte bulunmak anlamına gelir.

Lagos ve oradaki durum, artık küreselleşmenin hiç olmazsa bir parçasının ürünü olarak değerlendirilebilir; böyle bir şey özellikle, Nijerya'nın 30 milyar dolarlık borcunu azaltmak çabasıyla Dünya Bankası ve IMF tarafından 1990'larda buraya dayatılan yeniden yapılandırma (Davis 2007: Chapter 7, 151-73) ve kemer sıkma politikaları nedeniyle de ortaya çıkmıştır. Aşağıdaki değerlendirme bunun sonuçlarını şöyle sergiler:

> inşaat sektörü, liman tesisleri, petrol rafinerileri, tekstil ve çelik fabrikaları, elektrik, su ve telefon hizmetleri gibi devlet işletmeleri özelleştirildi.
> Bu tür yapısal düzenlemelerle kamu hizmetleri görevleri... ortadan kalktı; bu arada özelleştirme genellikle sudan ucuz fiyatlarla gerçekleşti, bu süreçte politikacılar ya da askerler ya da onların yakınları kazançlı çıktılar. Elde kalan birikimleri de yolsuzluğa bulaşmış askeri rejimler yiyip bitirdi. (Packer 2006: 69)

Bu durum kuşkusuz, kusurun Lagos'taki sorunların sebebinin büyük ölçüde yeniden yapılanma ve kemer sıkma politikalarında ve daha genelinde de gelişmiş ülkelerin ve bunların hâkim olduğu kuruluşların faaliyetlerinde yattığını gösteriyor; öte yandan Lagos'taki bu türden küresel süreçlerin rolüne ve daha genelinde azgelişmiş dünyanın karşı karşıya olduğu ikileme de işaret etmiş oluyor.

BÖLÜM ÖZETİ

Küresel eşitsizlik, istikrarsızlık ve çatışmanın başlıca kaynağıdır. Bu bölümde, toplumlar arasındaki eşitsizlikler ve aynı zamanda bu eşitsizliklerin kırsal ve kentsel kesimlerde ortaya çıkma yolları analiz ediliyor.

Paul Collier dikkatleri, yaklaşık yüzde 70'i Afrika'da yaşayan, en yoksul bir milyar üzerine çekiyor. En dipteki bir milyar yoksulu barındıran ulus-devletlerin önünde dört tuzak bulunuyor: çatışma tuzağı (şiddetli çatışmaların durmaksızın sürmesiyle ortaya çıkan politik istikrarsızlık sorunları), doğal kaynaklar tuzağı (daha kapsamlı ekonomik kalkınmaya engel teşkil edecek şekilde doğal kaynaklara aşırı bağımlılık), kötü komşular tarafından kuşatılmış olma tuzağı (bunların ihraç mallarının naklini engellemesi), kötü yönetim tuzağı (kötü politikalar nedeniyle ekonominin gerileyebilmesi ya da tahrip edilebilmesi).

Toplam ömür süresinde bir artış söz konusu olsa da, sağlık koşullarındaki eşitsizlikler artıyor. Küresel yoksulların sağlık hizmetlerinden yararlanma ve beslenme imkânlarının azalması, üretkenlik düzeylerinde bir düşüşe de yol açıyor. Bu yoksullar, ayrıca çeşitli hastalıklardan, açlıktan ve kötü beslenmeden de aşırı şekilde etkileniyor. Gelişmekte olan ülkeler "çifte beslenme yükü" ile yüz yüzeler; bu da bir yandan yiyeceklerin yeterince temin edilmemesi, bir yandan da temin edenlerin son derece sağlıksız yiyecekleri (çok fazla yağ, kolesterol ve şeker içeren nispeten ucuz yiyecekleri) yemeleri demek oluyor. Bu durum ise gelişmekte olan ülkelerde kronik hastalıklarla mücadelenin maliyetinin artmasına yol açıyor.

Ayrıca çok önemli bir küresel dijital bölünme söz konusu; yoksullar sadece bilgisayara ve internete erişim imkânlarından değil elektrik gibi temel altyapılardan da yoksun halde. Bu da Kuzey ile Güney arasında genişleyen bir ekonomik bölünmeye yol açıyor. İnternetteki içeriğin yüzde 80'i İngilizce olduğundan, dil sorunu da Güney'deki yoksullar bakımından başka bir engel oluşturuyor.

Eşitsizliğin önemli sonuçlarından birisi de, özellikle Güney'den Kuzey'e ve Güney'den Güney'e yapılan göçlerdeki artıştır. Bu hareketlenme, savaşlar ve diğer politik krizler gibi itici faktörlerin yanı sıra, daha iyi iş ve ücret imkânları gibi çekici faktörlerin de sonucunda olabiliyor. Güney'den Güney'e yapılan göçlerin, Kuzey'de göçler konusunda getirilen sıkı kontroller nedeniyle artacağı anlaşılıyor. Güney'den Güney'e giden göçmenler, Güney'den Kuzey'e giden göçmenlerle kıyaslandığında genellikle daha yoksul ve daha fazla kırsal kesimin insanları arasından çıkıyor.

Küreselleşme ile küresel eşitsizlik ilişkisi hakkındaki tartışmalar sürüyor. Firebaugh ve Goesling gelişmekte olan ülkelerin modernleşmeden sağladığı kazançların, gelirlerdeki ve sağlıktaki eşitsizliklerde bir azalmaya yol açtığını savunuyor. Bu yazarlar ayrıca, Asya'daki ekonomik canlanma nedeniyle küresel ekonomik eşitsizlikte de bir azalmanın olacağını öngörüyor. Korzeniewicz ve Moran ise dünya sistemleri yaklaşımlarından kaynaklanan bir teorik değerlendirmeyi kullanmak suretiyle oldukça farklı bir sonuca ulaşıyor. Bu yazarlar, dünyanın "artan bir eşitsizliğe yönelik sürekli bir ilerleme" yaşadığını savunuyor.

Kitabın bu bölümünde, kırsal-kentsel farklılaşma ve bunun küreselleşmeyle ilişkisi de ele alınıyor. Kırsal kesim terimiyle aslında kastedilen tarımsal alanlar. Küreselleşme, tarımsal alanda da Kuzey-Güney ilişkilerini büyük ölçüde değiştirmiş durumdadır. Sözgelimi, tarımsal üretim ilişkileri küresel tarımsal ekonominin ve fabrika çiftliklerinin ortaya çıkmasına bağlı olarak değişiyor. Bu senaryoya göre, Güney ihracat amacıyla artık geleneksel olmayan ürünleri üretmek-

te, Kuzey'den yapılan endüstriyel gıda ithalatlarına giderek daha fazla bağımlı hale gelmektedir. Sonuç olarak, bu da temel besin maddelerinin değişmesine ve aynı zamanda yerel çiftçilerin de işlerinden olmasına yol açıyor. Yerel düzlemde tedarik etme imkânlarının yerini ticari tarım aldıkça, toplumsal üretim ilişkileri de değişiyor. Kırsal ekonomiler düşük ücretlerle ve kitlesel göçlerle karşı karşıya geliyor. Öte yandan, küresel düzlemde direniş ilişkileri de ortaya çıkıyor, bunlar geniş ölçekteki çiftçi, tüketici, tarım işçisi ve yerel hareketler tarafından oluşturuluyor.

Sassen, dünyanın ekonomi politiği üzerinde kontrol kuran ekonomik merkezler olarak New York, Londra ve Tokyo gibi şehirleri tanımlamak için küresel şehirler kavramını kullanıyor. Jonathan Friedman ise dünya şehirleri bakımından daha kapsamlı bir görüş sunuyor. Ona göre dünya şehirleri, bünyelerinde barındırdıkları kuruluşlara küresel erişime bağlı şekilde kategorize ediliyor. Eşitsizlikler sadece bu şehirler arasında söz konusu değil, ayrıca her şehrin kendi içinde de eşitsizlikler bulunuyor. Bunun karşısında ise Castells, bu şehirleri çeşitli küresel ağlardaki önemli düğüm noktaları olarak değerlendiriyor.

Şehirler küreselleşmeden en fazla fayda gören yerler; ancak bunlar aynı zamanda çok ciddi şekilde küresel sorunların da etkisi altındadır. Dolayısıyla, şehirler bir yandan benzersiz politik sorunlar yaşarken diğer yandan da bu tür küresel sorunlara çaresiz şekilde yerel çözümler bulmaya çalışıyor.

TARTIŞMA SORULARI

1. Dipteki bir milyar insanın karşılaştığı dört "tuzak"ı inceleyiniz. Küreselleşmenin bu "tuzaklar" üzerindeki etkisi nedir? Dipteki bir milyar insanı sahip oldukları sorunlar nedeniyle suçlamak hangi ölçüde geçerlidir?
2. Küresel göçün eşitsizlik üzerindeki etkilerini tartışınız.
3. Küreselleşme bağlamında ülkeler bünyesinde eşitsizliğe yönelik eğilimi inceleyiniz. Bu bölümde ele alınan, eşitsizlik konusundaki iki görüşü karşılaştırınız.
4. Küresel düzlemde kırsal ve kentsel kesimler arasındaki farklılıkları inceleyiniz. Küresel akıntılar bu farklılıkları nasıl etkilemektedir?
5. Küresel akıntıların tarım sektörü üzerindeki etkilerini tartışınız.
6. Nijerya'nın Lagos şehri ile küresel şehirleri kıyaslayınız.

İLAVE OKUMALAR

Scott Sernau, *Worlds Apart: Social Inequalities in a Global Economy,* 2. Baskı Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press, 2006.

Immanuel Wallerstein, *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and theOrigins of the European World-Economy in the 16th Century,* New York: Academic Press, 1974.

Paul Collier, *The Bottom Billion: Why the Poorest Countries Are Failing and What Can Be Done About It,* New York: Oxford University Press, 2007.

Gili S. Drori, *Global E-Litism: Digital Technology, Social Inequality, and Transnationality,* New York: Worth, 2006.

Eric Schlosser, *Fast Food Nation,* New York: Harper Perennial, 2005.

Mike Davis, *Planet of Slums,* Londra: Verso, 2007 [*Gecekondu Gezegeni*, Çev. Gürol Koca, Metis Yay., 2010].

Saskia Sassen, *The Global City: New York, London and Tokyo,* Princeton: Princeton University Press, 1991.

NOT

1. Yarı-çevre denilen üçüncü bir alan da var; ancak konumuzla ilgili değil.
2. Çok önemli bir ekonomist olan ve Bretton Woods'ta önemli bir görevde bulunan Lord John Maynard Keynes'in (1935), "Uzun dönemde hepimiz ölmüş olacağız" sözü çok ünlüdür.
3. Firebaugh'un gelir eşitsizliğine önem vermesi hususunun eleştirisi ve çözümlemesi için bkz. Nell (2005: 317-27).
4. Korzeniewicz ve Moran (2007: 565-92); Babones (2007) da onların metodolojik konumlarını destekliyor.
5. Elbette (küçük şehirler, küçük şehirlerdeki fabrikalar gibi) tarımsal olmayan alanlar da bulunur; ancak bunlar hiç olmazsa bu bağlamda nispeten daha az önem taşır.
6. Bkz. Ritzer ve Lair (2007: 307-29).
7. Tarımda II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan devrim araştırmalar yoluyla yeni teknolojileri, yeni çiftçilik tarzlarını vb gündeme getirdi.
8. Bu durum, özellikle Kuzey'de giderek güncelleşmiş bir ölçüt olarak görülebilir.
9. Bu konu üzerine de Büyük Çöküntü ve bu mali merkezlerin gerilemesi nedeniyle yeniden düşünmek gerekebilir.
10. 2008 yılındaki büyük mali çöküntü, özellikle New York'taki Wall Street şirketlerindeki çöküntü, nedeniyle bu da cazibesini yitirmiş olabilir.

BÖLÜM

15

KÜRESEL EŞİTSİZLİKLER II

KÜRESEL ÇOĞUNLUK-AZINLIK İLİŞKİLERİ[1]

Küresel Bir Bağlamda Çoğunluk-Azınlık İlişkileri
Toplumsal Tanımlar
Irk ve Etnisite
Etnisite
- Küresel Bir Dünyada Etnik Kimlik • Ulus-Devlet Bünyesindeki Etnik Çatışma
- Etnik Azınlıkların Ele Alınışı • Etnik Temizlik

Irk
- Küreselleşme ve Abd'deki Irk İlişkileri • Küreselleşme ve Avrupa'daki Irk İlişkileri

Toplumsal Cinsiyet
- Toplumsal Cinsiyet ve Ekonomi • Küresel Bakım Zincirleri
- Seks Sektöründe İnsan Kaçakçılığı • E-postayla Ismarlanan Gelinler

Çocuklar
Cinsel Azınlıklar: Gayler ve Lezbiyenler
Küresel Azınlık Statüsüne Tepki ve Direniş: Kadınlar
- Uluslararası Kadın Hareketi • Küresel Sorunlara Yerel Tepkiler

Bölüm Özeti

Bu bölümde, küresel çoğunluk-azınlık ilişkileri başlığı altında toparlanabilecek bir dizi ilişki ele alınıyor (Chapman ve Werthheimer 1990; Yetman 1991). Ağırlık noktası ise azınlık gruplarının yaşadığı zorluklar ve sorunlar; ancak bunlar bu türden zorlukların büyük kısmının çoğunluğun (önyargılar gibi) düşüncelerinde ve daha önemlisi (ayrımcılık gibi) eylemlerinde *ortaya çıktığı bağlamda ele* alınıyor (Jackson 2007: 2701-2). Burada değerlendirilecek olan çoğunluk-azınlık ilişkileri şunlar: *baskın ve tabi ırklar ve etnik gruplar, kadınlar üzerindeki erkek egemenliği, çocukların yetişkinler tarafından denetimi* (Collins 1975) *ve homoseksüeller ve lezbiyenler üzerindeki heteroseksüel egemenliği.* Ayrıca, çoğunluk-azınlık ilişkilerinin bu kitabın farklı yerlerinde tartışılmış olan diğer iki boyutunu da inceleyeceğiz; bunlar da, *toplumsal tabakalaşma sistemindeki üst toplumsal* sınıfların aşağı sınıflar üzerindeki iktidarı ile *Kuzey'in Güney üzerindeki iktidarı ve kontrolü*dür. Her durumda, değişen ölçülerde de olsa, hâkim grupta ya da kategoridekiler sadece üstte yer almakla kalmaz, aynı zamanda tabi grupta bulunanları her zaman yok ettikleri söylenemese de bunları sömürecek ve birçok durumda da zarara sokacak eylemlere başvurmaya yatkınlardır. Bu bölümde azınlık grupları geniş bir yelpazede ele alındığından, bunların birçok deneyiminin ve sorununun çeşitli şekillerde örtüşmekte ve kesişmekte olduğunu da belirtmemiz lazım. Bu yüzden, bunların **kesişimsellik** (*intersectionality*) denilen önemli bir kavram ışığında incelenmesi gerekiyor. Bu da belirli bir azınlık grubunun üyelerinin, başka toplumsal eşitsizlik düzenlerindeki konumlarının doğası tarafından etkilendiği düşüncesidir (Hill Collins 2000).[2] Bu kavram bir azınlık grubu olarak kadınların içinde bulunduğu durumu anlatmak için ortaya atılmıştı; ancak daha sonra bütün azınlık gruplarını kapsamaya başladı. Azınlık grubu üyeleri, toplumsal cinsiyetlerini, ırklarını, etnik gruplarını, cinsel yönelimlerini, yaşlarını, toplumsal sınıflarını ve yerkürede yaşadıkları bölgeleri (Kuzey ya da Güney) ilgilendiren bir "baskı matrisinde" kuşatılmış olarak değerlendirilir. Bu değişkenlerin hepsi birer "baskı vektörü" olarak görülebilir ve azınlık grubu üyeleri bunlardan birçoğunun etkisine açıktır. Dahası, herhangi bir azınlık grubu üyesinin yaşadıkları sadece ilave unsurlar olarak görülmez, ayrıca ait olunan azınlık konumunun sayısı arttıkça, bunların etkilerinin yanı sıra dezavantajlar ve baskı vektörleri de çoğalır. Bu durumda, sözgelimi, dünyadaki en dezavantajlı insanlar aynı anda şu kategorilere dahil olanlardır: kadın, siyah, Ibo (asıl olarak Nijerya'da yaşayan bir Afrika kabilesi), aşağı sınıf, lezbiyen, küresel Güney'de yaşayan bir yetişkin. Tersine, dünyadaki en avantajlı insana bakarsak, şöyle bir sıralamayla karşılaşıyoruz: erkek, beyaz, Anglosakson, üst sınıf, heteroseksüel ve küresel Kuzey'de yaşayan bir yetişkin.

Kesişimsellik: Herhangi bir azınlık grubu üyelerinin, başka toplumsal eşitsizlik düzenlerindeki konumları tarafından etkilenmesi.

KÜRESEL BİR BAĞLAMDA ÇOĞUNLUK-AZINLIK İLİŞKİLERİ

Bütün bu kategorileri ve grupları, çoğunluk ve azınlık grupları olarak ikiye ayırabiliriz. Yukarıda sözü edilen ikinci kategoride yer alanların hepsi (erkek, beyaz, Anglosakson, üst sınıf, heteroseksüel, küresel Kuzey'de yaşayan yetişkin), tek başına ya da çok aşırı durumlarda, birbirleriyle eşleşerek, çoğunluğu oluştururken, birinci kategoridekiler (kadın, siyah, Ibo, aşağı sınıf, homoseksüel, küresel Güney'de yaşayan yetişkin) azınlık grubundadır. Bizi burada en fazla ilgilendiren şey ise çoğunluk ve azınlık gruplarının nitelikleri *ile* küresel bir bağlamda bunların birbiriyle ilişki kurma tarzlarıdır. Öte yandan, çoğunluk ve azınlık grupları arasındaki ayrım bir

dizi soruyu da akla getirir: Sözgelimi, dünyadaki diğer ırktan olanlar sayıca epey üstün bir durumdayken, beyaz ırkın çoğunluk grubu olduğunu nasıl söyleyebilirsiniz? Ya da kadınlar erkeklerden sayıca fazla olduklarında nasıl azınlık olarak nitelendirilebilirler? Cevaplar ise çoğunluk ve azınlık için yapılan sosyolojik tanımlarda yatıyor; bu tanımlar ise bir grubun sayısal büyüklüğüne *dayanmaz*. Bunun klasik bir örneği, Güney Afrika'daki ırk ayrımcılığıdır [*apartheid*]; burada siyahlar beyazlardan sayıca çok fazla olmasına rağmen, siyahlar üzerinde baskı kuran sistemi meydana getirenler ve kontrol edenler beyazlardı.

Azınlık grubu: Zenginlik, güç ve/veya prestij (statü) bakımından bağımlı konumda olan insan grubu.

Çoğunluk ve azınlık tanımları sayılar yerine para, prestij ve güç (ya da klasik sosyal teorisyen Max Weber'in [1921/1968] ortaya koyduğu gibi, sınıf, statü ve güç) gibi özelliklere dayanılarak yapılır. Bir **azınlık grubu**, zenginlik, güç ve/veya prestij (statü) bakımından bağımlı bir konumdayken, bir **çoğunluk grubu** zenginlik, güç ve/veya prestij (statü) bakımından üstün konumdadır.[3] Dolayısıyla, bu bölümde çeşitli azınlık gruplarını tartışırken, odak noktamız üstünlük-tabilik ilişkisi olacak.

Çoğunluk grubu: Zenginlik, güç ve/veya prestij (statü) bakımından üstün konumda olan insan grubu.

Daha genel terimlerle ifade edecek olursak, burada toplumsal tabakalaşma ve tabakalaşmış sistemlerdeki çoğunluk ve azınlık grupları arasındaki ilişkiyle ilgileniyoruz. Bu ilişki, örneğin ırklar (Bashi ve McDaniel 1997: 668-82) ve etnik gruplar arasında (Noel 1968: 157-72) hiyerarşi yaratan genel eğilimin bir parçasıdır. Bu hiyerarşilerin niteliği ise toplumdan topluma ve zamandan zamana değişir. Bunun sonucu olarak, büyük ilgi ve önem konusu olan şey, özellikle üstünlük-tabilik ilişkisi, örneğin belirli ülkelerdeki ırklar ve etnik gruplar arasındaki ilişki (örneğin, ırk ayrımcılığı yapıldığı dönemdeki ve sonrasındaki Güney Afrika'daki beyazlar ve siyahlar), dünyadaki farklı ırksal ve etnik grupların hüküm sürdüğü bölgeler arasındaki ilişki (Kuzey-Güney) ve zaman içinde ortaya çıkan ilişkidir (örneğin, Nijerya'daki Ibo'lar ve diğer kabileler –Yoruba ve Hausa– ya da Burundi'de Tutsiler ve Hutular arasında yıllar boyunca mevcut olan ilişki). Irksal açıdan bakıldığında, küresel düzlemde önem taşıyan nokta, beyazların ağırlıkta olduğu (gerçi bu da değişmekte) Kuzey Amerika ve Avrupa ile siyahların ağırlıkta olduğu Afrika ve Asyalıların çoğunlukta olduğu Asya arasındaki değişen ilişkidir. Etnik açıdan, Huntington'ın medeniyetler hakkındaki görüşleri (bkz. Bölüm 9) çok önemlidir; çünkü bu görüş ırksal değil (etnisitenin özü olan) kültürel farklılıklar üzerinde temellenir. Bu bağlamda, görmüş olduğumuz üzere, Batı'daki (etnik) beyazların üstünlüğü ile diğer bütün etnik grupların tabiliği önem taşıyan bir konu olmaktadır. Bu hiyerarşiye karşı çağdaş itirazlar da Batı (ABD ve Avrupa) ile Asya arasında ekonomik çatışmaya yol açmakta ve en azından Huntington'ın görüşüne göre de Batı ile İslam dünyası arasında kanlı bir çatışma potansiyeli yaratmaktadır (bu görüşe göre Müslümanlar etnik bir grup sayılmaktadır).

Tabakalaşmayla birlikte çoğunluk-azınlık ilişkilerine duyulan ilgi hiç kuşkusuz şiddet denilemese de, çatışmaya duyulan ilgidir (Collins 1975). Yani, bütün çoğunluk-azınlık ilişkileri, çoğunluk grubu üyelerinin kendi konumlarını koruma ve sürdürmedeki çıkarları ile azınlık grubu üyelerinin kendi konumlarını geliştirme (ya da en azından daha da gerilemesini önleme) arzuları yüzünden bir çatışma içerir ya da en azından bu potansiyeli taşır. Genel bir kural olarak, bu çatışmalar ister potansiyel olarak ister gerçekten var olsun, çoğunluk grubunun çıkarları doğrultusunda çözülür; çünkü bu grubun azınlık grubundan çok daha fazla kaynağı (para, güç) vardır. Bazen potansiyel çatışma gerçeğe, hatta şiddete dönüşür (örneğin, Burundi'de Tutsiler

ile Hutular arasındaki çatışma ve eski Yugoslavya'daki çeşitli etnik gruplar arasındaki mücadele; bunları aşağıda ele alacağız).

Çoğunluk-azınlık ilişkileri hakkındaki çalışmaların çoğu belirli bir ulus-devlet (örneğin, Güney Afrika, Brezilya ya da ABD[4]) bağlamında ele alınmıştır; ancak burada biz bu ilişkileri küresel bağlamda inceleyeceğiz. Aslında, azınlık (ve çoğunluk) gruplarının hepsine en azından örtük şekilde kitabımızın daha önceki bölümlerinde yer verilmişti. Bunlar çoğu kez en genel biçimleriyle kitabın tamamında yer alan Kuzey-Güney ayrımı olarak da verildi. Genel bir kural olarak, Kuzey'in daha ziyade çoğunluk grubu üyeleri tarafından nitelendiği; oysa Güney'in daha çok azınlık grubu üyesine sahip olduğu ileri sürülebilir.[5] Dahası, Kuzey'in Güney'e tahakküm ettiği, onu kontrol ettiği, sömürdüğü ve baskı altına aldığı da bir gerçektir ve bu durum sürmektedir.

Kuzey ve Güney arasındaki süregelen ayrımın ötesinde, çoğunluk-azınlık ilişkileri hakkında, önceki bölümlerde de daha pek çok örnek yer alıyor. Bunlar arasında özgül bir örnek (Bölüm 11) göç ile ilgili. Çoğunluk kategorisindeki insanlar "turist" olmaya yatkınlardır (serbestçe hareket edebilirler); oysa azınlık kategorisindekiler daha çok "aylak" olmaya yatkındır (ya yer değiştiremezler ya da yer değiştirmeye zorlanırlar). Dahası, ikinci kategoride olup da yer değiştirme imkânına sahip olanlar ise Güney'den Kuzey'e (aynı zamanda Güney'den Güney'e) gitmeye yatkındır. Önceki bölümlerden (14) başka bir örnek de en dipteki milyar ile ilgilidir. Dipteki milyar ağırlıklı olarak Güney'dedir ve büyük bir çoğunluğu aynı zamanda diğer azınlık gruplarına da dahildir. Bunun tersine, en dipteki milyar'ın pek azı Kuzey'dedir ve biz burada yoğun olarak çoğunluk grubu üyelerini görürüz.

Oryantalizm: Doğu üzerinde hâkimiyet, kontrol sağlamak ve onu sömürmek esasına göre Batı'da üretilmiş olan düşünceler ve kitaplar.

Tarihsel açıdan, 3. ve 5. Bölüm'de tartıştığımız süreçlerin çoğunun, çoğunluk-azınlık ilişkileriyle oldukça benzer ilişkiler olduğunu söyleyebiliriz. Bu durum emperyalizm, sömürgecilik, kalkınma, Batılılaşma ve Amerikalılaşma bakımından geçerlidir. Yani bütün bu süreçlerin çoğunluk gruplarının yarattığı şeyler olduğu, onların çıkarına, azınlık gruplarının ise zararına geliştiği söylenebilir. Aslında bu süreçler, kontrol ve baskı altına almak amacıyla (Hindistan'ın İngilizler tarafından sömürgeleştirilmesi sonrasındaki Hintliler örneğindeki gibi) genellikle bir azınlık grubunun *yaratılmasıyla* da ilgilidir. Ayrıca çoğu kez neo-liberalizmin, özellikle neo-liberal ekonominin avantajlı kategorilerin hizmetinde olduğu ve genellikle fena şekilde dezavantajlı kategorilerdekilere zarar verdiği ileri sürülmektedir. Ayrıca bu bağlamda, Edward Said'in (1979/1994; ayrıca bkz. Said [1993]) **Oryantalizm** üzerine yaptığı çalışma da önem kazanıyor (bu çalışma Ekler Bölümü'nde daha ayrıntılı ele alınacak). Oryantalizm, Şark'ın (Doğu'nun) kontrol altına alınması, sömürülmesi ve ona hükmedilmesi esasına göre Batı'da üretilmiş olan bir dizi düşünce ve kitaptan oluşmaktaydı (ve hâlâ bir ölçüde öyledir[6]).

Çoğunluk-azınlık ilişkileri ve bunların küreselleşmeyle olan ilişkileri konusunda bir başka yaklaşım da 1. Bölüm'deki küreselleşme tanımına ve onun başlıca boyutlarına geri dönmektir. Birincisi, azınlık kategorisinde yer alanların yerkürenin örneğin, para, mal, yiyecek, sağlık hizmetleri, teknoloji ve benzerleri gibi olumlu akıntılara katılımlarının daha az olduğu ileri sürülebilir. Bunun tersine, çoğunluk kategorisindekiler hem yaratıcıları hem de alıcıları olarak bu tür akıntıların ortasında yer almaya yatkındır.

Elbette, bunun karşıt bir durumu da olumsuz akıntılar (Bölüm 13) bağlamında yaşanmaktadır. Azınlık grubunda yer alanlar sınır tanımayan hastalıklar, suç, yolsuzluk, savaş ve çevre

sorunları gibi olumsuz akıntıların alıcısı ve hedefi olmaya yatkınken, çoğunluk grubunda yer alanlar da elbette bu olumsuz akıntılardan tamamen kaçınamaz; ancak kendilerini bunlardan koruyabilecek ve uzak tutabilecek imkânlara daha fazla sahiptirler. Dahası çoğunluk grubunda yer alanlar, azınlık grupları üzerinde çok büyük olumsuz etkileri olan (silahlanma, küresel ısınma gibi) olumsuz akıntıların çoğu kez başlatıcısı konumundadır.

Paul Gilroy'nin (1993) *The Black Atlantic: Modernity and Double Consciousness* adlı kitabı, küresel akıntılara vurgu yaparak çoğunluk-azınlık ilişkilerini inceleyen önemli bir çalışmadır. Kitabın başlığından da anlaşılacağı üzere, Gilroy özellikle ırk konusuyla ilgileniyor. Irk konusunu ele alırken, (devlet gibi)[7] yapısal bağlamlardaki ırklara odaklanmak yerine Atlantik bölgesindeki siyahlarla ilgili akıntıları incelemeye yöneliyor: "Merkezi bir düzenleyici sembol olarak Avrupa, Amerika, Afrika ve Karayipler'de dolaşan gemi görüntülerine ağırlık verdim... Hareket halindeki... bir geminin görüntüsü..." (Gilroy 1993: 4). Bu da yazara sadece "orta geçitteki" kölelerin akıntısını değil, bazı siyahların Afrika'ya daha sonraları yaptığı geri dönüşlerini ve ayrıca siyahlarla ve ırk ilişkileriyle ilgilenen aktivistlerin, düşüncelerin, kitapların, sanat eserlerinin ve benzerlerinin sirkülasyonunu ele alma imkânı da tanımaktadır. Bütün bunlar, Siyah Atlantik'i aşarak geçen "yer değiştirmeler, göçler ve seyahatler" (Gilroy 1993: 111) olarak değerlendiriliyor. Benzer şekilde Gilroy (1993: 218) ulusal sınırlara odaklanmaktan uzaklaşıp, "Siyah Atlantik dediğim diaspora kimliklerinin ve kaygılarının oluşturduğu bir ağa" yönelmeye gerek olduğunu ileri sürüyor. Bu şekilde Gilroy, ırk (ve etnisite) hakkında yapılan katı ve dar tanımlamalar yerine akışkan bir ırk tanımı yapma imkânı sunuyor.

Bu da bizi küreselleşme tanımlamamızdaki bir diğer önemli bileşene, akıntıları önleyen ve hızlandıran yapılara götürür. Çoğunluk gruplarının avantajlarını tartışmanın bir başka yolu da, bunların kendi aralarında ve çeşitli olumsuz akıntılara karşı engel yaratmada azınlık gruplarından daha fazla imkâna sahip olduğunu söylemektir. Bu engeller de avantajlı grupların hâkim olduğu ulus-devletlerdeki sınır kontrolleri, muhafızların devriye gezdiği özel yerleşim alanlarının yaratılması ve hatta bireysel olarak evlerde alarm sistemlerinin kurulması şeklinde olabilir. Azınlık kategorisindekilerin ise bu tür koruyucu engellere sahip olmaya maddi güçleri yetmez.

Bu arada, akıntıları hızlandıran yapılar mevcuttur; dahası, avantajlı gruptakiler olumlu ve koruyucu akıntıları büyük ölçüde geliştiren yapılar yaratma imkânına sahiptir. Sözgelimi, avantajlı olanların mekânlarında polis ve sağlık sistemleri, iyi oluşturulmuş yapılar sayesinde gerekli personelin istenilen yere hızla ve kolayca ulaşmasına imkân tanır (örneğin, 911 telefon çağrı merkezleri, ciddi olaylarda kısa sürede yardım sağlanması için yönlendirici olmakta, yaşlı insanlar telefon edemedikleri zaman, epey para harcanarak oluşturulan, uyarı düğmelerine basarak bunların bağlı olduğu merkezlere ulaşıp yardım talep edebilmektedir). Açıktır ki, dezavantajlılar kategorisinde yer alanların bu tür yapılara erişim imkânı ya hiç yoktur ya da epey kısıtlıdır ve dolayısıyla bunları hızlandıran olumlu akıntıların da dışındadırlar.

Öte yandan, çeşitli olumsuz akıntıları hızlandıran birçok yapı da bulunmaktadır ve bu yapılar da daha çok azınlık gruplarının çoğunlukta olduğu bölgelerde bulunur ve buralara yönelir. Örneğin, çeşitli yasadışı yapılar silahların azınlık gruplarının yaşadığı bölgelere nispeten serbestçe girmesine ve buralardan geçmesine imkân tanır. Diğer yandan, bunların çoğunluk gruplarının hüküm sürdüğü avantajlı bölgelere akmasını önleyen çok daha güçlü yapılar söz konusudur. Çok daha özgül bir örnek vermek gerekirse, dezavantajlılar kategorisinde yer alan insanlar hastalık taşıyıcılarının (sıtma taşıyan sivrisinekler, domuz gribi bulaştıran domuzlar) daha yakınında bulunur ve bunun sonucunda da sıtma ve domuz gribi dahil çeşitli hastalıklara yakalanma riskine daha fazla sahiptirler. Bunun tersine, çoğunluk grubu üyeleri hastalık taşıyan

sivrisineklerden korunup, domuzların uzağında ikamet ederek daha korunaklı bir dünyada yaşama imkânına sahiptir; diğer başka hastalıkların ise sözünü bile etmeye gerek yok.

Bütün bunları 1. Bölüm'de yapılan diğer ayrımlarla bağlantılı olarak tartışabilmenin bir başka yolu daha var. Her şey bir yana, ırk, etnisite, toplumsal cinsiyet, sınıf, cinsel yönelim, yaş ve Güney'de yaşamakla ilişkili azınlık statüleri, kendiliğinden, tek başına, birçok olumlu akıntının önünde "hassas" engeller oluşturacaktır. Bu kategorilerde yer alan insanlar bu akıntılara en azından eşit bir katılım sağlama imkânından yoksundur. Sözgelimi, Avrupa'da Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında, ABD'de Hispanikler ile Anglolar arasında hiçbir maddi engel ya da duvar yoktur; ancak, sadece Müslüman ya da Hispanik olmaları ya da böyle bilinmeleri bile bu azınlık gruplarının üyeleri için her tür engelin oluşmasına katkıda bulunur.

Yine, bu konuda bir başka yol da bu azınlık gruplarının daha "ağır" olduklarını, dolayısıyla olumlu akıntıların bir parçası haline gelmeye daha az yatkın olduklarını söylemektir. Bu kategorilerin herhangi birinde yer alıyor olmak ve bir kimsenin kendisini bizzat böyle tanımlaması, o kimseyi ağır hale getirir. Bir düzlemde, belirli bir ırka (siyahlar), etnik gruba (Hispanik Amerikalılar), toplumsal cinsiyete (örneğin, kadınlar), sınıfa (aşağı sınıflar), cinsel yönelim kategorisine (geyler), yaş grubuna (çocuklar) ve küresel bölgeye (Güney) ait azınlık gruplarının üyesi olmak durumunda da böyle bir ağırlık ortaya çıkar. Bir başka düzlemde, bu ağırlık genellikle bu kategorilerde olanları kendilerini daha "hafif" kılabilecek (zenginlik, eğitim, sağlık gibi) çeşitli şeylere sahip olma imkânından yoksun bırakır.

TOPLUMSAL TANIMLAR

Burada tartışmakta olduğumuz kategorilerin hepsini olmasa da çoğunu ya çoğunluk ya azınlık olarak düşünme eğilimindeyizdir; bunu objektif bir şekilde bir kimsenin derisinin rengine, cinsiyetine ya da yaşına bakarak bunların görünürde nesnel, soytürel [*fenotipik*] nitelikler üzerinde temellendiğini düşünerek yaparız. Öte yandan gerçek şudur ki, çoğunluk ve azınlık statülerinin *hepsi*, görünüşteki nesnel özelliklerin toplumsal tanımları dahil, toplumsal tanımların birer ürünüdür. (Bu da, toplumsal tanımlarla ilgili olduklarından çoğunluk-azınlık statülerinin de zaman içinde ve mekândan mekâna farklılaşacağı anlamına gelir; çünkü bu tanımlar da bu şekilde değişmiş olacaktır.) Bu durum da, toplumsal teorideki klasik argümanlardan birisine dayanır: "Şayet insanlar [sic] durumları gerçek diye tanımlamışlarsa, bunlar onların sonuçlarında da gerçektir" (Thomas ve Thomas 1928: 572). Bu da sadece toplumsal tanımların önemine işaret etmez, aynı zamanda "hatalı" toplumsal tanımların güçlü sonuçlara yol açtığını ve açabildiğini de ifade eder. Sözgelimi, bir siyah olarak tanımlanmış bir beyaz ya da beyaz olarak tanımlanmış bir siyah, "nesnel" gerçeklik ne olursa olsun, böyle bir tanımlamadan büyük ölçüde etkilenecektir.

Örneğin, ırksal ya da etnik bir grubu bir diğerinden farklı kılacak doğuştan gelen bir özellik yoktur; ırk ve etnisite toplumsal olarak tanımlanmış dinamik, akışkan kategorilerdir. Irklar ve etnik gruplar hakkında farklı olan, toplumsal tanımların esas aldıkları şeydir; ancak bu farklılıklar bir kimsenin belli bir ırksal ya da etnik grubun üyesi olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceğini belirlemez. Bu yüzden, bir insanı siyah ya da beyaz yapan onun derisinin rengi değildir. ABD'de kendisini siyah olarak tanımlayan ya da başkalarınca öyle tanımlanan bir kimse, Peru'da kendisini beyaz olarak tanımlayabilir ya da başkalarınca öyle tanımlanabilir. Aynı şey, etnik gruplar bakımından da geçerli. İngiltere'de sözgelimi, bir kimsenin Yahudi ya da İtalyan olarak görülmesi, başkalarının tanımına ya da kendi tanımına bağlıdır.

Şayet her ikisi de tanımlarla ilgiliyse, o halde bir ırkı bir etnik gruptan farklı kılan nedir? Ayrım çizgileri belirgin değildir; çünkü ırklar (örneğin, beyazlar) genellikle etnik gruplar (örneğin, "beyaz etnikler" [Greeley 1976: 20-36]) olarak değerlendirilir ve etnik gruplar da genellikle ırklar (örneğin, Yahudiler) olarak. (bunun en feci örneği de Nazi Almanya'sında görülmüştür ve Yahudiler bir ırk olarak değerlendirilerek Holocaust [Soykırım] ile yok edilmek istenmiştir). Öte yandan temel farklılık şurada yatıyor: Bir **ırk** genellikle gerçek ya da farz edilen bazı *fiziksel, biyolojik, soytürel* [fenotipik] niteliklerle tanımlanırken, bir **etnik grup** ise bazı kültürel nitelikler (dinsel inançlar ve uygulamalar, yedikleri şeyler, giyim tarzları, cinsel davranışları) esas alınarak tanımlanır. Amerika koşullarında, beyazlar, siyahlar, Amerikan yerlileri, Asyalılar ile Pasifik Adaları'ndan olanlar ve Hispanikler genellikle (tanımın esas temeli fiziksel olmak üzere) birer ırk olarak tanımlanırken, İtalyanlar, Yahudiler, Polonyalılar ve Beyaz Anglosakson Protestanlar ise (esas olarak kültürel niteliklerine bağlı kalınarak) etnik gruplar olarak tanımlanır.

Irk: Gerçek ya da farazi fiziksel, biyolojik ya da soytürel niteliklere göre tanımlanır.

Etnik grup: Bazı kültürel niteliklere göre tanımlanan toplumsal grup.

Dolayısıyla, ırk ve etnisite toplumsal yapılar ve toplumsal oluşumlardır. Sözgelimi, ideolojik bir kavram olarak ırkın "keşfedilmesi"nin tarihi Aydınlanma Çağı'na ve modern toplumun ortaya çıkışına dek uzanır (Winant 2001: 290). Irk kavramı, insan grupları arasında doğuştan gelen biyolojik farklılıklara işaret etmek ve ırksal üstünlük ve aşağılık gibi görüşleri meşrulaştırmak için kullanılmıştır. On dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyıl başlarında ırk konusundaki düşünceler "bilim" ile desteklenmiş ve böylece grupların sözde değişmeyen biyolojik nitelikleri zenginlik, güç, prestij, kaynak kullanımı ve yaşama imkânlarının eşitsiz dağılımını bilimsel bakımdan meşrulaştırmak için kullanılmıştır.

"Biyolojik" ya da "bilimsel" ırkçılık varlığını hâlâ sürdürüyor olsa da; din, dil ve ulusal köken gibi daha çok toplumsal ve kültürel faktörlere dayalı yeni bir ırkçılık türü günümüzde daha yaygındır. Bir başka deyişle, ideolojik bir yapı taşı olarak **ırkçılık** yirminci yüzyılın ikinci yarısında dönüşüme uğramış ve biyolojik üstünlüğün yerini giderek kültürel üstünlüğe dair düşünceler almaya başlamıştır. Dahası, ırkçılık artık (örneğin, devlete ait) fiziksel hâkimiyet yerine daha çok bir *hegemonya* konusu. Yani, artık bir ırk diğerini kendisine (özellikle kültürel farklılıklar hakkındaki) egemen düşünceler sayesinde tabi kılıyor ve olgusal olarak ırkçılığı benimseyen insanların zihnindeki hegemonyacı ırkçı düşünce de "neredeyse bilinçsiz bir sağduyu şeklinde, adeta bahş edilmiş bir tarzda işlerlik kazanmaya" başlıyor (Winant 2001: 293).

Irkçılık: Irksal bir grubun doğuştan gelen üstünlüğüne ve diğerlerinin de aşağı olduğuna inanma.

Irkın kavranılışında kültüre yapılan vurgunun ortaya çıkışı, bu kavramın giderek "etnisite" kavramına benzemesine yol açtı. *Etnisite* geniş anlamıyla dil, din, gelenekler ve kültürel pratikleri içerecek şekilde toplumsal grupların bir dizi ortak niteliği olarak tanımlanır. Farklı kültürel nitelikler neredeyse her zaman ırksal gruplarla bağlantılıdır ve kültürel ayırımcılık da ırksal ayırımcılığın merkezinde yer alır. İşte bu yüzden, ırkçılık ile etnisizm arasında ayırım yapmak da giderek zorlaşır (aşağıda bunların hiç olmazsa bir kısmını ele alacağız).

Irkçılık ve etnisizm toplumsal ayırımcılık bakımından benzer işlevlere sahip; her ikisi de toplumdaki hâkim gruptan doğuştan gelen özellikleri nedeniyle farklı ve daha aşağıda bir "Öteki" tanımlar. Dolayısıyla ırkçılık ve etnisizm genellikle ksenefobi'ye [yabancı düşmanlığı] eşlik

Ksenofobi: Dışarıdan gelenlerden ya da yabancılardan oluşan grupları reddeden, dışlayan ve aşağılayan inançlar, davranışlar ve önyargılar.

Cinsiyet: Erkekler ve kadınlar arasındaki fiziksel farklılıklar.

Toplumsal cinsiyet: Erkekler ve kadınlar arasında toplumsal tanıma ve ayrıma dayalı farklılıklar.

Toplumsal sınıf: Gelir ve zenginlik gibi ekonomik faktörler esasına dayalı toplumsal tabakalaşma.

eder; bu kavram da etimolojik bakımdan "yabancıların yol açtığı korku" olarak çevrilebilir. **Ksenofobi**, hâkim toplumsal grup için dışarıdan gelen ya da yabancı sayılanların oluşturduğu grupları reddeden, dışlayan ve aşağılayan inançları, davranışları ve önyargıları içerir. Ksenofobi bazen şiddete de yol açar. Irkçılık/etnisizm ve ksenofobi, cinayet, fiziki saldırı, nefret söylemi ve dükkânlara, restoranlara, kulüplere almama, iş imkânlarından yararlanmasını engelleme gibi çeşitli biçimler alır.

Toplumsal cinsiyet [gender] ve onun toplumsal tanımlarla olan ilişkisini yeniden ele aldığımızda, kavramsal olarak toplumsal cinsiyet ile cinsiyet arasında bir ayrım yapmamız gerekir. **Cinsiyet** erkekler ve kadınlar arasındaki fiziksel farklılıklara işaret eder.[8] **Toplumsal cinsiyet** ise tıpkı ırk ve etnisite gibi (ve aynı anlamda sınıf gibi) toplumsal tanıma ve toplumsal ayrıma dair bir konudur (Bourdieu 1984). Yine tıpkı diğerleri gibi, toplumsal cinsiyet de basitçe ayrımcılık yapmanın ötesinde bir şeydir. Toplumsal cinsiyet ayrımları, sosyal dünyayı düzenlemekte ve kadınları çoğu kez olumsuz bakımdan etkilemekte kullanılır. Erkekler ile kadınlar arasında büyük benzerlikler bulunmasına ve her ikisi bünyesinde de çeşitlilikler olmasına rağmen bu tür ayrımlar yapılmaktadır (Hess ve Marx Ferree 1987: 9-31). Bu bölümün ele aldığı konu bakımından son derece ilginç olan şey ise sadece ulus-devletlerin bünyesinde değil, küresel düzlemde de toplumsal cinsiyet farklılıklarının erkeklerin yararına, kadınların ise zararına kullanılmasıdır. Daha da aşırısı, erkeklerin kullandığı toplumsal cinsiyet tanımları çoğu kez kadınlara karşı (dayaklar, tecavüz ve hatta cinayet gibi) şiddet eylemine de yol açmaktadır.

Önceki bölümde toplumsal sınıf konusuna zaten değinmiştik. Max Weber'in klasik çalışmasından türetilmiş haliyle **toplumsal sınıf**, gelir ve toplam zenginlik gibi ekonomik faktörlere dayalı toplumsal tabakalaşmayla ilgilidir. Dünyanın her tarafında toplumsal sınıflar hiyerarşisi vardır; gerçi belirli bir toplumsal sınıfa (gelir, zenginlik vb anlamında) neyin dahil edilebileceği de toplumdan topluma ve zaman içinde değişmektedir. Ancak yine de hemen her zaman bir toplumsal sınıflar hiyerarşisi mevcuttur ve bunlar da en çok üst, orta ve aşağı sınıflar arasındaki ayrımlar olarak ortaya çıkar. Bu durum kendisini en fazla ulus-devletler bünyesinde gösterir; fakat ekonomi esas alındığında küresel farklılıkları ve potansiyel sınıf çelişkilerini de belirlemek mümkün. Dolayısıyla, örneğin günümüzde üst sınıflar Kuzey Amerika ve Avrupa'da ve giderek Asya'da çok daha fazla bulunmaktadır; oysa aşağı sınıfa ait olanlar yoğun bir şekilde Afrika'da ve Güney Amerika'da yaşamaktadır.

Tıpkı diğer çoğunluk-azınlık ilişkilerinin hepsinde geçerli olduğu üzere, toplumsal sınıf da, en azından kısmen, toplumsal bir tanım ürünüdür. Açıktır ki, zenginliğin dışsal tuzaklarına (örneğin, pahalı bir otomobil gibi "göze batan tüketim" biçimi [Veblen 1899/1994]) düşmek suretiyle, pek az imkâna sahip olanlar dahi başkaları tarafından hali vakti diye tanımlanabilir. Tersine, fazlasıyla zengin olanlar da bunu gizleyebilir ve olduklarından daha az zengin görülebilir.

Bu durum da, "mış gibi davranma" ile ilgili bir sorun; yani insanlar olduklarından başka bir şeymiş gibi davranabilir. Bunun sayısız örneği mevcut: Siyahlar beyazmış gibi, Yahudiler Yahudi değilmiş gibi, yoksullar zenginmiş gibi, erkekler kadınmış gibi, çocuklar yetişkinmiş gibi ve gayler de heteroseksüelmiş gibi davranabilir. Yine, bütün bunlar toplumsal tanımların bu toplumsal kategorilere ait olmayı hangi ölçüde etkilediğine de işaret eder.

Toplumsal tanımlar, heteroseksüeller ile homoseksüeller arasındaki ayrıma oldukça karışmış durumdadır. Birinin homoseksüel (ya da heteroseksüel) olduğu konusunda geri dönülemez hiçbir fiziksel işaret yoktur; bu yüzden bu kategoriye dahil olmak homoseksüel olmayanlar, diğer gayler ve nihayet belki de kişinin kendisinin homoseksüel olmasına bağlıdır. Çok yakın zamana dek, böyle bir tanımın homoseksüeller bakımından çok olumsuz sonuçları oluyordu; ancak dünyanın birçok yerinde (elbette her yerde değil) bu konuda gelişme işaretleri söz konusu. Homoseksüel olmanın toplumsal bir tanım sorunu teşkil etmesi, birçok homoseksüelin geçmişte günümüzdekinden çok daha fazla "gizlenmekte" oluşuyla açıkça kendini gösteriyor (gerçi bu da dünyanın çeşitli yerlerinde farklılık göstermektedir). Çünkü homoseksüelliklerini gizlemeyi başarırlarsa eğer, en azından homoseksüel olmayanlar tarafından homoseksüel diye tanımlanmazlar.

Çocuk olmak ise, bir kimsenin yaşa bağlı fiziksel bir sorunu olarak görülebilirdi. Ne var ki çocuk tanımı da tarihsel açıdan değişikliğe uğradı (Aries 1962); işte bu durum çocuk olmanın da toplumsal bir tanımlama sorunu olduğunu ortaya koyuyor. Küreselleşme bağlamında önem taşıyan nokta, küresel düzlemde kime çocuk denilmekte oluşunda ve bu tanımın sonucunda onlara yöneltilen davranış biçimlerinin arasındaki büyük farklılıklarda yatıyor. Olumsuz sonuçların Kuzey'e kıyasla Güney'de çok daha büyük olması bir yana, çocuk olarak tanımlanan kimse, ekonomik bakımdan, toplumdaki statü ve/veya güç bakımından olumsuz yönde etkilenmeye açık oluyor.

IRK VE ETNİSİTE

Bu çözümlemedeki bakış açısına göre, ırksal ve etnik gruplar arasındaki en önemli benzerlik belki de bunların çoğunluk-azınlık kavramıyla kurduğu bağlantıdır. Yani, bazı ırksal ve etnik gruplar dünyanın çeşitli yerlerindeki farklı toplumlarda azınlık konumundayken bazıları çoğunluk konumundadır. Bu durum en belirgin haliyle, beyazların büyük ölçüde çoğunlukta ve siyahların da yine büyük ölçüde azınlıkta olduğu beyaz-siyah ayrımı örneğinde görülebilir. Bu durum hepsinde olmasa da birçok toplum bakımından geçerli (Afrika toplumlarının çoğunda siyahlar çoğunluk grubudur). Öte yandan, buradaki amacımız bakımından önem taşıyan nokta da küresel tablo ve küresel ilişkilerdir. Küresel düzlemde beyazlar Kuzey'de büyük ölçüde hâkim durumda; siyahlar ise Güney'de böyledir (gerçi bu durum da Güney'den Kuzey'e olan göçlerle değişiyor). Sonuç olarak, Winant'a (2004: 131) göre durum şöyledir: "Küreselleşme dünyanın yeniden-ırklaştırılmasıdır. Bugüne dek 'Kuzey-Güney' sorunları olarak ele aldıklarımız da artık son derece ırksal sorunlardır. Küresel Kuzey (büyük ölçüde beyaz ve zengin) ile küresel Güney (büyük ölçüde koyu tenli ve yoksul) arasındaki... farklılıklar her zaman ırksal bir nitelik taşımıştır." Küreselleşme bakımından önem taşıyan konu, dünyanın ağırlıklı olarak beyaz ve siyah olan bölgeleri arasındaki ve daha genelinde farklı ırkların hüküm sürdüğü farklı bölgeler arasındaki engeller ile akıntılara dair ilişkinin niteliğinde ortaya çıkıyor.

Tarihsel olarak ırk ve etnisite konusundaki çalışmaların çoğu, belirli ulus-devletlere ve bunların bünyesinde neyin belirgin olduğuna odaklanmıştır. Bu durum, büyük ölçüde hem ırk hem

etnisite bakımından benzersiz olan tarihinden dolayı, özellikle ABD için geçerlidir. Elbette ırk söz konusu olduğunda, bu köleliğin tarihidir ve bu sistemin süregelen mirasıyla ve bunun siyah Amerikalılar üzerindeki etkisiyle ilgilidir. Etnisite konusu ise ABD'ye yapılan kitlesel göçlerin tarihidir; bunlar da özellikle on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başlarında meydana gelmiştir. Avrupa'dan birçok etnik grup ABD'ye gitti; ancak elbette bu süreçte diğer ırksal gruplar, özellikle Asyalılar ve son dönemlerde de, çok sayıda Hispanik yer aldı. Dolayısıyla ABD, –en azından son dönemlere kadar öyleydi– benzeri olmayan bir çok-ırklı ve çok-etnisiteli toplum haline geldi. Diğer birçok toplum, örneğin Avrupa'dakiler de (büyük ölçüde Afrika'dan, Güney'den Kuzey'e gerçekleştirilen göçler sonucunda) çok-ırklı ve (hem Güney'den Kuzey'e [örneğin Türkiye'den] hem de Kuzey'den Kuzey'e [Doğu Avrupa'dan] göçlerin sonucunda) çok-etnisiteli olmaya başladıkça bu durum değişmektedir.

Elbette, başka toplumlar da ırk ve etnisite tartışmalarında öne çıkıyor. Irk söz konusu olduğunda Güney Afrika uzun süre odak noktasıydı (Dunbar Moodie 1975; Dunbar Moodie ve Ndatshe 1994); bunun sebebi de oradaki *apartheid* sistemiydi. Bu beyazlar ile siyahlar için "ayrı gelişme" içeren resmi bir sistemdi (Güney Afrika nüfusunun büyük çoğunluğunu siyahlar oluşturmaktaydı; şimdi de öyle). Bu sistem, hem beyazların ayrıcalığını ve gücünü hem de siyahların onlara tabi olma durumunu ve zayıflığını sürdürmeye yarıyordu. Apartheid (ırk ayrımı), resmi olarak 1991 yılında ortadan kaldırıldı; ancak tarihi ve mirası Güney Afrika'daki ırk tartışmasında ve analizinde önemini korur.

Brezilya da ırk tartışmasında epey dikkat çeken bir başka ulus-devlet (Degler 1971/1986); bunun sebebi de büyük ölçüde ABD'ye kıyasla, ırklar arasında çok daha uyumlu bir ilişki olması. Ayrıca, ABD'yle kıyaslandığında Brezilya'da çok daha akışkan bir ırk tanımı söz konusu.

Çoğulculuk: Farklı ırkların ve etnik grupların birlikte yaşayabileceklerine ve birlikte var olabileceklerine dair düşünce ve olgu.

Öte yandan, dünyanın çeşitli ülkelerindeki ayırt edici ırksal (ve etnik) ilişki modellerine ilişkin tartışmalar önemini korusa da, küreselleşme bağlamında bundan daha önemli olan şey küresel akıntılar ve engeller konusunun ağırlık kazanmasıdır. Bu bağlamda özel önem taşıyan bir nokta ise, çeşitli ırksal ve etnik gruplardan *insanların* küresel akıntıların yanı sıra ırkçılık (ırksal bir grubun üstünlüğüne ve diğerlerinin aşağı konumda olması esasına dayanan, Oryantalizm benzeri bir inanç), çoğulculuk (farklı ırkların ve etnik grupların bir arada yaşayabilecekleri, birlikte var olabilecekleri yönündeki düşünce) ya da *direniş* (ırksal ve etnik azınlıkların ayrımcılığa ve onun zararlı etkilerine karşı direnmelerini savunan düşünce) gibi *düşüncelerin* küresel akıntısıdır.

ETNİSİTE

Etnisite sorunu, ulus-devlet düşüncesi ve statüsüyle yakından bağlantılıdır. Daha da özelinde, bir "ulus" düşüncesi de etnisite kavramıyla ilişkilidir. Bir örnek vermek gerekirse, ulus, "ataları aracılığıyla aralarında bir bağ olduğu inancını paylaşan insan grubu" olarak tanımlanır.[9] (Connor 2007: 3142).[10] Bu aynı zamanda, etnisitenin tanımı olarak görülebilir ya da en azından etnisite (yukarıda gördüğümüz üzere) böyle bir tanıma oldukça yakın bir özellik taşır. Hem etnik gruplar hem uluslar, Benedict Anderson'ın (1991) ifadesiyle "hayali cemaatler" olarak da değerlendirilebilir (bkz. Bölüm 6). Böylece ulus-devlet düşüncesi de belirli bir

ulusun ya da etnik grubun devlet aygıtı aracılığıyla belirli bir ülkede ve onun sınırları içinde kaynaşmasıyla ilgili bir durum haline gelir. Öte yandan, bir ulus hiçbir zaman ülke sınırlarıyla özdeş olmamıştır ve hatta böyle bir şey günümüzdeki küreselleşme ve küresel göçler çağında çok da mümkün değildir. Yani hiçbir toprak parçası (aşağıda ele alacağımız etnik temizlik gibi çabalara rağmen) hiçbir zaman homojen olamaz. Buna ilaveten, etnik gruplar aynı anda birçok ulus-devlette de yer alabilir. Bunun en iyi örneği Kürtlerdir: Kürtlerin kendilerine ait bir ulus-devletleri yoktur; birçok ulus-devlete, özellikle İran, Irak, Suriye ve Türkiye'ye dağılmış durumdadırlar (bu bölgenin tamamına çoğu kez Kürdistan deniliyor). Bu gerçeklikler küresel çağda daha da çoğalıyor; bu çağda daha fazla etnik grup birçok ulusal sınır içinde yer alıyor ve etnik gruplar büyük kitleler halinde, artık birer azınlık olabilecekleri ulus-devletlere gidiyor. Bu hareketler (ayrıntılı olarak ya da kısmen 11. Bölüm'de ele alınmıştı) ulus-devletin anlamını da aşındırır; çünkü artık birçok ulus-devlet bünyesinde bir hâkim ulus (ya da etnik grup) söz konusu değil; ya da hâkim grubun niteliği de çarpıcı şekilde değişmiştir. Sözgelimi, her zaman etnik gruplarla birlikte anılan ABD çarpıcı bir değişime uğruyor; yirmi birinci yüzyılın ortalarında beyazların ABD'de azınlık olacağı tahminlerinde bulunuluyor. Benzer eğilimler AB düzleminde de görülmektedir.

Örneğin, İtalya'daki Müslüman Arnavutları ele alalım. Büyük bir kısmı Müslüman olan on binlerce Arnavut, 1990'larda Arnavutluk'un komünist rejiminin çökmesiyle birlikte İtalya'ya göç etmişti (Donadio 2008a). Dünyanın birçok başka yerinde olduğu gibi göçmen karşıtı duygular İtalya'da da yüksektir; bunların çoğu suçlu olarak görülür ve bazen şiddete dahi maruz kalır. Ne var ki bazı Arnavutlar İtalya'daki hayata alışmaya başladı ve şarap imalatı gibi çeşitli ekonomik faaliyetlere katılıyor. Şarap imalatı bakımından ilginç olan nokta şudur ki, birçok Arnavut Müslüman İtalyan üzüm bağlarında çalışıyor, asmaları buduyor ve üzüm topluyor; öte yandan inançlı Müslümanların alkollü içecekler içmesi de yasaktır. Bu durumda ağzına içki koymayan Arnavut Müslümanlar ile şarap âşığı İtalyan Hıristiyanlar, bir parça huzursuz şekilde de olsa, en azından İtalya'nın bazı bölgelerinde yan yana yaşıyor. Çoğunluk-azınlık grubuna ait çocuklar birlikte okula gittikçe, İtalya'daki (ve başka yerlerdeki) etnik ilişkilerin gelecekte daha uyumlu hale geleceği umut ediliyor.

Bu tür değişimler, elbette, ulus-devletin epey tartışılan şekilde gözenekli hale gelmesiyle de ilişkilidir. Gerçek şudur ki, bir ulus-devlet istenmeyen etnik grupların akınına kendisini kapatmayı arzu etse dahi, bunu yapmakta oldukça zorlanacaktır.

Bu durum ayrıca, küresel çağdaki *milliyetçilik* sorunuyla da sıkı sıkıya bağlantılı (Delanty ve O'Mahoney 2002; Gellner 1983; Kedourie 1960; Leoussi 2007: 3142-58). Küresel çağdan önce milliyetçiliğin politik tanımları hüküm sürmekteydi. Yani milliyetçilik devleti ve onun faaliyetlerini esas almaktaydı; devletin faaliyetleri de devlet ile milleti birbiriyle aynı hizaya getirecek ve birbirlerini koruyacak şekilde olabilirdi. Bu tür milliyetçilik günümüzde de mevcudiyetini sürdürürken, küreselleşme ise kendisiyle birlikte kültürel milliyetçiliği daha fazla öne çıkarıyor. Yani ağırlık noktası artık dünyanın neresinde olduğu fark etmeksizin kültüre, ulusa ve etnisiteye veriliyor. Böylece, ulus-devletin bireyleri nerede yaşarlarsa yaşasınlar, onların milliyetçiliği dünyanın neresinde olursa olsun kendi etnik grubuna yöneliyor. Dolayısıyla Yahudiler, Müslümanlar, Hispanikler ya da İtalyanlar nerede olurlarsa olsunlar, bunların milliyetçi duyguları ortaya çıktıkları ulus-devlete değil de daha fazla kendi etnik gruplarına (ya da uluslarına) yönelik olur. Yukarıda tartıştığımız özgül örnekte görüldüğü üzere, İtalya'daki Arnavut Müslümanlar da kendilerini İtalyan'dan ziyade Arnavut Müslüman'ı olarak görme eğilimindedir ve bu eğilim en azından birinci ya da ikinci kuşak için geçerli.

Bu durum elbette, günümüzdeki büyük küresel gerilimlerden birisinin esasını oluşturmaktadır. Yani insanlar en büyük sadakati kendi etnik gruplarına/uluslarına mı yoksa yurttaşı oldukları ulus-devletlere ya da hiç olmazsa yaşamakta oldukları ulus-devletlere mi gösterecek? ABD'deki Hispaniklerin çoğunun İngilizce öğrenmedeki isteksizliği ya da başarısızlığı da, onların ABD'ye mi yoksa küresel Hispanik topluluğuna mı sadık olmaları gerektiği sorununu doğurmuştur. Ayrıca, özellikle Avrupa'da yaşayan Müslümanların durumu söz konusu; onlar da yaşamakta oldukları Avrupa ülkesine mi daha fazla bağlı olmalılar yoksa küresel Müslüman cemaatine mi? Böyle bir sorun ise yaşadığımız şu günlerde büyük kaygı yaratıyor; çünkü Avrupa (ve Batı) ile sözgelimi el-Kaide ve Taliban ile bağlantılı İslamcı militanlar arasında bir çatışma mevcut. Soru da şöyle: Avrupa'daki Müslümanlar yaşamakta oldukları ulus-devlet ile mi özdeşleşecek yoksa genelinde Müslümanlarla mı? Eğer ikinci durum söz konusuysa, sorun böyle bir özdeşleşmenin militan İslam'a yönelik bir sempatiye kadar gidebileceğini ve böyle bir sempatinin de yaşamakta oldukları devlete ya da küresel bölgeye (Batı'ya) karşı açık bir eyleme dönüşebileceği noktasında düğümleniyor.

KÜRESEL BİR DÜNYADA ETNİK KİMLİK

Etnisite konusu, bir kimsenin kim olduğuyla ilgilidir. Etnisite sadece bir kimseye varoluşu hakkında değil o kimsenin ait olduğu (gerçek ya da hayali) kolektiviteler hakkında da bir anlam yükler. Yani, genelinde, insanlar kendilerini aynı ya da benzer bir kimlik taşıyan diğerlerini de kapsayan etnik gruplara ait görür. Dolayısıyla, kimlikler kolektif bağların merkezinde yer alır. Öylesine güçlü hissedilirler ki, kimlikler çoğu kez etnik gruplar arasındaki mücadelenin de merkezinde yer almış olur.

Çok daha önceleri değilse bile en azından birkaç yüzyıldır, etnik (ya da ulusal) kimlikler devletlere sıkıca bağlıydı. Ne var ki son yıllarda, küreselleşmenin artmasıyla ve buna mukabil ulus-devletlerin gerilemesiyle birlikte, ulus-devlet bünyesindeki kimliklerin önemi azalmaya başladı (ancak diğer şeylerin yanı sıra Olimpiyatlar, Dünya Kupası ve ucuz yapılabilen uluslararası telefon konuşmaları gibi küresel süreçler bu tür bir kimliğin güçlenmesine de yardımcı oluyor). Gerçi ulus-devlet kimliğinin küresel arenada etkili bir güç olarak varlığını sürdürmekte oluşu da bir gerçektir. Bundan daha belirgin olan şey ise, etnik kimliğin ve ayrıca diğer kimlik çeşitlerinin –sınıf, ırk ve toplumsal cinsiyet, ayrıca yaş, cinsel yönelim ve diğerleri– öneminin de arttığıdır; artışın nedeni de çoğu kez bunları çoğaltmaya ve güçlendirmeye hizmet eden küresel süreçler.

Böylesi çok kimliğin küresel arenadaki mevcudiyeti, insanların melez kimlikler edinme imkânını da artırıyor. Yani insanlar, örneğin, sadece kendi etnik gruplarıyla değil kendi toplumsal cinsiyetleriyle, ırklarıyla ve cinsel yönelimleriyle de kendilerini özdeşleştirebiliyor. Bu durum da daha karmaşık kimlikleri ve bir kimsenin sahip olduğu kimlikler arasında daha fazla içsel çatışmayı ortaya çıkarıyor.

Kimileri küreselleşmeyi etnik kimlik için bir tehdit olarak görür; küreselleşmenin homojen bir kimlikler dünyası yarattığını ya da en azından etnik (ve diğer) kimlik çeşitlerinin ve miktarının azalmasına yol açtığını söylerler. Öte yandan, başkaları da küreselleşmenin etnik kimlik için bir tehdit oluşturmadığını ileri sürüyor. İlk olarak, bu tür kimliklerin bu denli kırılgan olmadığını ve sanıldığından çok daha güçlü olduğunu savunuyorlar. İkincisi, küreselleşmenin etnik kimliğin oluşumunda ve çoğalmasında belki de en önemli güç olarak görülebileceğini söylerler (Tomlinson 2000: 269-77). Ayrıca etnik kimlik, kimliğin homojenleştirilmesine yönelik küresel

baskıya direnerek de geliştirilebilir. Dahası etnik kimliğin kendisi de, tıpkı küreselleşme gibi, çok modern bir olgu olarak değerlendiriliyor. Böyle bir tutum da küreselleşmenin etnik kimliğe karşı olmadığı, tersine her ikisinin de aynı modern sürecin birer parçası olduğu görüşüne yol açar. Bu modern süreç, etnik kimliklerin sayısal ve çeşitlilik bakımından ve kendi aralarındaki farklılıklar açısından gerilemesine değil çoğalmasına neden olur. Dolayısıyla küreselleşme şaşırtıcı ölçüde artan etnik (ve sınıf, toplumsal cinsiyet ve ırksal kimlikler gibi pek çok) kimlikleri de kendisiyle birlikte getirir.

Ayrıca, küreselleşmenin tehdidi altında olduğu söylenen ulusal kimliklerin tam da bu süreç tarafından geliştirildiği ve yaygınlaştırıldığı iddia edilebilir. Sözgelimi, iletişimin ve medyanın ileri biçimlerinin gelişmesi aracılığıyla, küreselleşme diaspora (bkz. Bölüm 11) gruplarının dünyanın her tarafında yaygınlaşmasına imkân tanıyor. Bu gruplar böylece sadece etnik kimliklerini sürdürmekle kalmıyor, kimliklerini daha da güçlü şekilde, hatta anavatanlarındakinden daha da güçlü bir şekilde geliştirebiliyor. Dahası etnik kimliğin bu şekilde daha güçlü bir anlam kazanmış hali, yine küresel medya aracılığıyla gerisingeri ihraç edilebiliyor. İşte bu da daha geniş bir süreç olan yersizyurtsuzlaşmanın (bkz. Bölüm 9) bir parçası; ve bu da etnik ya da ulusal kimliklerin herhangi bir coğrafi toprak parçasından ayrılmasını kapsıyor.

Ayrıca, adeta farklı etnik kültürlerin kontrastında beliren "küresel kültür" gibi bir şeyin ortaya çıkışına yaklaştığımız bir durumu da gözlemlemekteyiz (Smith 1990: 171-91). Karakteristik bir etnik kültür tek başınadır; oysa küresel kültür evrenseldir. Küresel kültür, bu anlamda etnik kültür ve dolayısıyla etnik kimlik için bir tehdit olarak görülebilir. Ne var ki yukarıda da işaret edildiği üzere, etnik kültürler ve kimlikler küreselleşme yüzünden ortadan kalkmıyor; hatta onun tarafından güçlendirildikleri dahi söylenebilir. Bu ise pek çok nedenle olumlanabilir; ancak bu tür kimliklerin mevcudiyeti ve hatta çoğalması çok farklı etnik kimliklere sahip olanlar arasındaki çatışma ve savaşın süregelen mevcudiyetini de önceden haber veren bir nitelik taşıyor. Dahası, küresel kültür ve varsayılan bir küresel kimlik –bir nevi "kozmopolit" kimlik benzeri bir şey (Norris 2001: 155-77)– tarafından daha büyük bir uyum ve daha az çatışma ortaya çıkarılacağı gibi bir varsayım olsa da, bu tür bir kimliksel teori henüz kanıtlanmış değil.

ULUS-DEVLET BÜNYESİNDEKİ ETNİK ÇATIŞMA

Birçok ulus-devletteki büyüyen etnik farklılıklar, o ulus-devletin sınırları içindeki etnik çatışma ihtimalini de artırmaktadır. Elbette bu tür etnik çatışmalar hiç de yeni değil. En çok dikkat çekenler bakımından Türkiye'de Türkler ile Ermeniler, Almanya'da Almanlar (özellikle Naziler) ile Yahudiler, Sri Lanka'da Tamiller ile Sinhaliler, Burundi'de Hutular ile Tutsiler ve 1991 yılında eski Yugoslavya'nın dağılmasının ardından çeşitli etnik gruplar –Slavlar, Hırvatlar, Sırplar, Boşnaklar, Karadağlılar, Makedonyalılar ve Arnavutlar– arasındaki çatışmalar akla geliyor. Öte yandan, günümüzde giderek çok daha fazla ülkede çok daha fazla etnik grup mensubunun bulunması, etnik çatışmalarda yoğunluk bakımından olmasa da sayısal bakımdan büyük bir artış potansiyelini de beraberinde getiriyor.

Bunun örneklerinden birisi, 2008 sonlarında Paris'te meydana geldi (Erlanger 2008: Tamamı). Paris'in kenarındaki 19. Bölge, çok büyük, yoksul, farklı etnik ve ırksal kesimlerin bulunduğu, suç oranının çok yüksek olduğu bir yerdir. Bölge Araplar (büyük bir kısmı Kuzey Afrika'dan olan Müslümanlar), Siyahlar (çoğunlukla Mali ve Kongo'dan) ve Yahudilerin yaşadığı üç kuşatılmış bölgeden oluşur. Gruplar ve bu bölgeler arasındaki başlıca çatışmalar, her bölgedeki gençlik çeteleri arasında meydana geliyor. Gruplar ayrı bölgelerde yaşamanın yanı

sıra ayrı okullara gidiyor. Bölge gençliğinin sorunları ve gelişimiyle ilgilenen belediye başkan yardımcısına göre, bu da "çocukların birbirini tanımadığı ve rekabet mantığı yarattığı" bir ortam oluşturuyor (alıntı yapılan yer: Erlanger 2008). Bölgede görevli bir haham ise sorunun esasında etnik bir nitelik taşıdığını (ve daha az ölçüde ırksal olduğunu) kabul ediyor ve "sorunun öncelikle toplumsal ve kültürel" olduğunu da ileri sürüyor (Erlanger 2008). 2008 yılı ortasında, bir grup Siyah ve Arap gencin 17 yaşında bir Yahudi gencini başına takke taktığı için döverek komaya sokmasıyla çatışma zirve yapmıştı.

ETNİK AZINLIKLARIN ELE ALINIŞI

Soykırım: Ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubu yok etme amacıyla yapılan eylemler.

Tarihsel olarak etnik azınlıklarla "başa çıkma" çabaları, ulus-devletlerde ya da diğer kuşatılmış topraklarda ortaya çıktı. Bunun en aşırı örneği toplu katliam ya da soykırımdır. **Soykırım**, 1948 yılında Birleşmiş Milletler Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nde şöyle tanımlanmıştır: "Ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubu tamamen ya da kısmen yok etme amacıyla başvurulan eylemler" (alıntı yapılan yer: Karstedt 2007: 1909-10; O'Brien 1968: 515-20). Bu tanım esas olarak, Nazilerin Yahudilere yaptığı Holocaust'u kapsıyordu (Yahudi Soykırımı'na) ancak bununla sınırlı değildi. Başlangıçta Holocaust Almanya sınırlarında meydana gelmiş, daha sonra Almanya'nın müttefiki olan ya da işgal ettiği Avrupa ülkelerine de yayılmıştı. İşte bu anlamda küresel bir niteliğe sahipti ve şayet Naziler dünyayı fethetme hedeflerinde başarılı olsalardı kuşkusuz daha da küresel bir hal alacaktı. Sözgelimi Naziler şayet ABD'yi işgal etmeyi başarsalardı, kuşkusuz Amerikalı Yahudilerin Soykırımına da tanık olacaktık. Küresel soykırımın daha sonraki bir örneği de Stalin dönemindeki devasa Sovyet İmparatorluğu'nun her tarafında gerçekleşen kitle katliamlarında kendini gösterir. Ancak, esas olarak soykırım ulus-devletlerde de devam etti (örneğin, 1970'lerin ortalarından sonuna dek Kamboçya'da Kızıl Kmerler milyonlarca insanı katletti).

Öte yandan şu nokta da önemli: Küresel çağ beraberinde hiç olmazsa daha küresel bir soykırım ihtimalini de getiriyor. Yani soykırım 13. Bölüm'de tartıştığımız olumsuz akıntılardan bir başkası olabilir. Küresel çağda dünyanın bir yerinde meydana gelen bir soykırımın, kendi yolunu açarak dünyanın başka yerlerine aktığı bir senaryo dahi akla getirilebilir. Böylesi, inanılmaz bir senaryo olarak görülebilir (16. Bölüm'de tartışacağımız türden bir "Mad Max" senaryosu); ancak küreselleşme nedeniyle, küresel akıntıların çoğalması ve hızlanması nedeniyle ve ayrıca ulus-devletlerin bu türden akıntıları durdurma kabiliyetlerinin azalması nedeniyle pekâlâ mümkündür.

ETNİK TEMİZLİK

Etnisite ve küreselleşme bağlamında en büyük kaygı uyandıran süreçlerden birisi de etnik temizliktir. Etnik temizlik, en azından kısmen, etnik azınlıklar sorununu çözmenin özgül bir başka tarzı olarak görülebilir, ki bu da *sınır dışı etme*dir. Sınır dışı etme (kovma) iki biçimde gerçekleşebilir (Eaton Simpson ve Yinger 1985). Birincisi, çoğunluk tarafından reddedilen bir azınlık grubuna askeri eylemler ve diğer hükümet eylemleri yoluyla doğrudan güç kullanarak uygulanabilir. İkincisi, böyle bir azınlık grubu, karşılaştığı baskı, ayrımcılık ve soruşturmalar nedeniyle ülkeyi "gönüllü" olarak terk edebilir. Elbette, gerçek dünyada sınır dışı etmenin bu iki biçimi birbiriyle uyumlu şekilde meydana gelebilir. Dolayısıyla her tür diasporada yer alanlar, genellikle sınır dışı edilmenin her iki biçimine de maruz kalmıştır. Bu durum özellikle Yahu-

diler bakımından geçerli; onlar hem güç kullanılarak reddedildiklerinden (örneğin, MS ikinci yüzyılda Kudüs'te Romalılar böyle yapmıştı) hem de gönüllü olarak, maruz kaldıkları baskıdan ötürü (Holocaust'tan daha önce ayrılmış olan Alman Yahudileri; ya da benzer nedenlerle Çarlık Rusya'sını ve Stalinci Sovyetler Birliği'ni terk etmiş olanlar) yer değiştirmişlerdir.

Etnik temizlik: Başka bir etnik gruba zor kullanarak yer değiştirtmek.

Etnik temizlik (Ahmed 1995: 1-25; Mann 1999: 18-45) "başka etnik[11] gruptan insanların güç kullanılarak yerlerinden edilmesi politikası" olarak, sınır dışı etmedeki benzer kavramlarla tanımlanır (Sekulic 2007: 1450-2). Elbette Yahudilere karşı Nazi eylemleri etnik temizlik tanımına uymaktadır; ancak 1991 yılında Yugoslavya'nın dağılması sonucu ortaya çıkan savaşlar sırasında gerçekleşen etnik temizlik de kötü hatıralara yol açmıştı (bu bölgenin bir haritası için bkz. Şekil 15.1). Çeşitli bölgelerde hâkim olan etnik grupların çoğu (örneğin, Hırvatlar), etnik bakımdan homojen bölgeler oluşturmayı hedeflemiş ve bunu da diğer etnik grupları kovarak ve hatta öldürerek sağlamıştı (bu da sınır dışı etme değil soykırım sayılmıştı). Sözgelimi, Hırvatistan'da Sırpların yaşadığı bazı bölgelerden de Hırvatlar kovulmuştu. 1992 yılında bağımsızlığını ilan eden Bosna ise başlıca üç etnik gruptan –Slav Müslümanlar (tek başına en büyük grup), Sırplar ve Hırvatlar– oluşmaktaydı. Etnik temizlik de burada Sırp silahlı kuvvetlerinin etnik bakımdan homojen yerleşimler oluşturması suretiyle yaşandı. Bu süreçte diğer etnik gruplara, özellikle Müslümanlara, zor kullanılarak yer değiştirtildi.

IRK

Yukarıda da işaret edildiği üzere rk toplumsal olarak fiziksel karakteristikler temelinde tanımlanır. Her ne kadar ırk dediğimiz şey bir tanım olsa da, bu tanımlar sıklıkla bir dizi tatsız sonuç doğurabilir. En önemlisi de, ırkçılığın genellikle ırklar arasında yapılan ayrımdan yola çıkmasıdır. **Irkçılık**, ırksal gruplardan birinin üstün, diğerinin ise aşağı nitelikte olduğu inancı diye tanımlanır. Irksal azınlıklar bazen insan-altı yaratıklar olarak görülür; insani nitelikleri kabul edilmez. Sadece insani değerler değil insan hayatı bakımından da yıkıcı olarak değerlendirilirler. Bu da sadece böyle düşünenlerin çoğunluk statüsünü ve ırksal azınlıkların azınlık statüsünü değil, aynı zamanda azınlığa karşı yürütülen çok çeşitli eylemleri meşrulaştırmaya da hizmet eder.

Örneğin, ırksal (ve etnik) gruplar belli bir toprak parçasından kovulabilir, bu toprak parçası üzerinde baskıya uğrayabilir (tıpkı Güney Afrika'daki apartheid gibi ABD'deki Jim Crow sistemi de başlıca örnekler arasında sayılabilir) ve hatta onları imha etme doğrultusunda çabalar da olabilir (Yahudilerin Nazi'ler tarafından imhası da buna örnektir). Irkların toplumsal olarak tanımlanmış olması ve bu tür tanımlamaların feci sonuçlara yol açabileceği gerçeği bir kez daha Nazi Almanya'sı örneğinde aşikâr hale gelmişti. Naziler birçok Alman'ı Aryan ırkın mensubu olarak tanımlamıştı. Bugün ise Aryanlar, bir etnik grup olarak değerlendirilebilse dahi onların bir ırk olduğunu pek az kimse kabul ediyor. Dahası, Naziler Yahudileri de (normal olarak yapıldığı üzere bir etnik grup olarak değil de) bir ırk olarak tanımlamıştı; ama sadece bir ırk olarak değil "aşağılık" bir ırk olarak (Bauman 1989). İlaveten "Yahudi ırkı"nın aşağılık durumunu da, sadece Aryanlar için değil dünyanın tamamı için de bir tehdit olarak değerlendirmişlerdi. İşte bu temelde, Naziler Yahudilerin imhasını da meşrulaştırmışlardı.

Şekil 15.1 Sırplar ve komşuları. Eski Yugoslavya ve Arnavutluk'un politik olarak halen değişmekte olan coğrafyası. Denize kıyısı bulunmayan ve ağırlıklı olarak Müslüman olan Kosova tehdit altında olma konumunu sürdürüyor. (Oxford University Press Inc. izniyle; Alınan yer: H. J. de Blij, *Power of Place: Geography, Destiny, and Globalization's Rough Landscape* [2008]. Bölüm 9: Promise and Peril in the Provinces, s. 220)

Irk ve ırkçılık 1876 yılında Yeni Zelanda, Avustralya ve Tazmanya'daki yerli insanların imha edilmesi çabalarını savunan Avustralyalı bir yazarın ifadesinde görülebilir: "Aşağılık Avustralyalı ve Maori ırkları yok edildiğinde... böyle bir şey dünyanın yararına olacaktır... Akılsız, hastalıklı, sakat, suçlu olanların yayılmasını savunmak [suretiyle] ...insan ırkının yok olmasına yol açmış oluruz" (Hartwig 1972: 16). Şurası da akılda tutulmalıdır ki, çoğunluk grubu beyazlar ile azınlık grubu yerliler (örneğin, Yeni Zelanda'daki Maoriler) arasında fiziksel farklılıklar bulunmakla birlikte, buradaki asıl tartışma bu grupların, diğer bütün ırklar gibi, toplumsal tanımlara göre ayırt edilmekte oluşundan kaynaklanır. Dolayısıyla bu durum toplumsal tanımlara dayalı (yani, görmüş olduğumuz üzere, her zaman için müphem ve tartışmaya açık olan) gerekçelerle,

beyaz çoğunluğun en azından bazı mensuplarının azınlık ırka karşı vahşi eylemlere başvurma arzularını açığa çıkarıyor; öyle ki bu eylemler sorunlu olan coğrafi bölgedeki azınlık ırkı imha etmeye dek uzanıyor. Ayrıca, bunun sadece tarihsel bir sorun olmadığını da akılda tutmak lazım. Günümüzde söylemler azalmış olsa da, Maoriler çağdaş Yeni Zelanda'da azınlık bir grup olmayı sürdürüyor ve hayatın değişik alanlarında, değişik şekillerde ırkçılığa maruz kalıyor.

Tüm bunlar yetmezmiş gibi, ırksal gruplar içinde de önemli farklılıklar söz konusu oluyor. Sözgelimi, Orta Afrika'da Hutu ve Tutsi adlı iki kabile arasındaki büyük çatışma geçmişten beri sürmektedir. Tutsi kabilesi üyeleri genellikle çok uzun boylu (1.80 metreden fazla), Hutu kabilesi üyeleri ise çok kısa boyludur (1.20 metrenin altında). Dolayısıyla bu bağlamda gruplar arasında ayrım yapmanın başlıca ölçütü insanların boyları oluyor.

KÜRESELLEŞME VE ABD'DEKİ IRK İLİŞKİLERİ

Küreselleşme, birçok gelişmiş ülkede ve özellikle uzun süreden beri konuyla ilgili zorluklarla karşılaşan ABD'de ırk ilişkilerini kötüleştirdi. Bu konuda iki çarpıcı örnek verilebilir: üretimde dış kaynak kullanımı/esnekleştirme ve emek göçünün kolaylaştırılması ABD'deki (ve başka yerlerdeki) ırkçılığın niteliğinin dönüşümüne katkıda bulundu. Irkçılığın daha önceki biçimleri, daha çok ekonomi politikasına ve ABD'deki köleliğin ve ayrımcılığın tarihine dayalıyken, küresel kapitalizmin güçlerine bağlı olarak ekonomik üretimin yeniden yapılanmasından kaynaklanan daha yeni ırkçılık biçimleri ortaya çıkıyor.

8. Bölüm'de gördüğümüz üzere, ABD'nin büyük şirketleri milyonlarca işini dış kaynak kullanımıyla yaptırıyor; bunların çoğuyla da Afrikalı Amerikalılar geçimini sağlıyor. Dış kaynak kullanımı bu işlerin kayıp nedenleri arasında sadece bir tanesi; ayrıca fabrikaların kapanması, işten çıkarmalar ve yeni üretim teknolojilerinin kullanılması gibi nedenler de söz konusu (Bernard ve Jensen 2007: 193-204). İş kayıplarından Afrikalı Amerikan topluluğu, özellikle Detroit, St. Louis, Chicago, Pittsburgh ve diğer sanayi şehirlerindeki fabrikalarda çalışmakta olanlar olağanüstü şekilde etkileniyor.

Son derece arzulanan fabrika işlerinin yerini düşük-ücretli, az vasıflı, hizmet sektörüne ilişkin işler almaya başladı; bu işlerde de daha sömürücü çalışma koşulları altında genellikle çok az kazanç sağlanabiliyor. Afrikalı Amerikalılar, hizmet sektörünün perakende satış, gıda hizmeti, bakım işleri, oda hizmetleri gibi alt kademelerinde çalışma imkânı bulabiliyor ya da sağlık hizmetlerinden kısıtlı yararlanma olanağı sunan işlere girebiliyor.

Göç de, ABD'deki ırk ilişkilerini olumsuz yönde etkilemeye katkıda bulunan bir başka önemli küresel faktör. Küreselleşme, hiç olmazsa bazı gözlemcilere göre, ülkeler arasındaki eşitsizliği artırıyor ve dolayısıyla sınırlar arasındaki emek hareketliliğini de yoğunlaştırıyor. Vasıflı emek göçü küresel göç yollarında (turistler) kendine ufak bir yer edinirken sınırları aşan az vasıflı ya da vasıfsız işçi hareketliliği ("aylaklar") emek gücünün en önemli bölümünü meydana getiriyor. Her yıl ABD'ye 1.1 milyon yasal ve yasadışı göçmen giriş yapıyor. 1950'den 1990'ların başına uzanan süreçte, Asya ve Latin Amerika'daki azgelişmiş ülkelerden gelen göçmenlerin oranı yüzde 30'dan yüzde 75'e çıkmıştı (Lerman ve Schmidt 1999).

Uluslararası kitlesel göçlerin bir sonucu olarak, en gelişkin sanayileşmiş toplumlar ırksal ve etnik bileşimleri bakımından giderek farklılaşmıştır ya da farklılaşmaktadır. Hedef ülkelere etnik ve ırksal grupların hızla akışı da ırkçılığa ve yabancı düşmanlığına yol açabiliyor. Birçok göçmen ayrımcılığa, sömürüye, dışlanmaya ve hatta şiddete maruz kalıyor. Yasadışı ya da izinsiz göçmenler, özellikle ırkçılığın ve yabancı düşmanlığının hedefi haline geliyor. Onlara

yönelik birçok eylem büyük ölçüde göze çarpmadığından, çalışma izni olmayan göçmenler de korunma ya da yasal yardım alma konusunda isteksiz davranıyor.

Irkçılık ve yabancı düşmanlığı genellikle göç edilen ülkenin aşağı tabaka/işçi sınıflarında görülür; çünkü bunlar göçmenler yüzünden işlerini kaybettiklerine inanır. Sözgelimi, Afrikalı Amerikalıların birçoğu bugün kendi durumlarının beş ya da on yıl öncesine kıyasla çok daha kötü olduğuna inanıyor ve bunların yaklaşık yarısı da göçmenlerin, özellikle Hispaniklerin Afrikalı Amerikalıların iş imkânlarını azalttığını söylüyor (Morin 2008).

Latinler, ABD'deki en büyük azınlık grubudur; nüfusun yüzde 12.5'ini oluştururlar. 2006 yılında 17.7 milyon kayıtlı Hispanik ya da ABD'deki Hispaniklerin yüzde 40'ı Amerika dışında doğmuştu (*Statistical Portrait of Hispanics in the United States* 2006). Ulusal köken itibariyle Hispanik nüfus da büyük ölçüde farklılık taşıyor; Hispaniklerin yüzde 64'ü Meksika, yüzde 9'u Porto Riko, yüzde 3.4'ü Küba, geri kalanları ise 15 Orta ve Güney Amerika ülkesi ile aralarında İspanya ve Dominik Cumhuriyeti'nin de bulunduğu diğer ülke kökenli.

Hispanikler, ABD'deki yoksulluk, işsizlik ve mesleki ayrımcılık konularında en yüksek oranları oluşturanlar arasında yer alıyor. Hispanik ulusal grupları farklı meslek kategorilerinde yer alsalar da, kendilerine mesleki bakımdan ayrımcılık yapıldığını görüyorlar. Dil yetersizliğinden, eğitim almamış olmalarından, iş becerileri bulunmadığından ve ayrımcılıktan ötürü iş hayatında yükselme konusunda önlerine engeller çıkıyor (*Occupational Attainment and Mobility of Hispanics in a Changing Economy* 2005: 4). Sonuç olarak, az eğitim ve az kültürel sermaye gerektiren ve dolayısıyla düşük ücret ödenen mesleklerde sıkışıp kalıyorlar.

Geçmişte Hispanikler mesleki bakımdan imalat işlerine yoğunlaşmıştı; ne var ki bu durum üretimin yeniden yapılanmasıyla birlikte çarpıcı şekilde değişti. Günümüzde Hispanikler, ev temizliği, genel temizlik, yiyecek hazırlanması ve servisi gibi az ücretli, mesleki bilgi ve beceri gerektirmeyen hizmet sektöründe yer alabiliyor (*Occupational Attainment and Mobility of Hispanics in a Changing Economy* 2005: vii).

Hispanikler, işyerlerinde ve okullarda da ayrımcılığa maruz kaldıklarını savunuyor. 2002 yılında yapılan ulusal bir araştırmada, Hispaniklerin yüzde 45'ine, ırklarından ve etnik geri planlarından ötürü saygısızca davranıldığı dile getirildi (*2002 National Survey of Latinos:* 78). Hispaniklerin yüzde kırk biri de, lokantalarda ve dükkânlarda diğer insanlara kıyasla ara sıra da olsa daha düşük hizmet aldıklarını, yüzde 30'u ise ırklarından ve etnisitelerinden ötürü ara sıra kendilerine aşağılayıcı isimlerle hitap edildiğini ya da hakarette bulunulduğunu söylemekteydi. Ayrıca, fiziksel görünümlerinin ve dillerinin ayrımcılık ve haksız davranışlar konusunda asıl sebepler olduğunu belirtmekteydiler.

Asyalı Amerikalılar, ABD'deki üçüncü büyük azınlık grubu ve toplam nüfusun yüzde 5'ini oluşturuyor. En büyük altgruplar Çinliler (yüzde 21), Filipinliler (yüzde 18.5), Hintliler (yüzde 14.9), Vietnamlılar (yüzde 9.6), Koreliler (yüzde 9.6) ve Japonlardır (yüzde 9.0). Asyalı Amerikalılar genellikle "model azınlık" olarak değerlendirilir; çünkü geçmişteki acı önyargı ve ayrımcılığa rağmen, birçok sosyoekonomik ölçümler açısından diğer azınlıklara göre artık çok daha iyi bir yerdedirler. Yine de, model azınlık kavramı Asyalı Amerikalılar arasındaki farklıları göz ardı etmektedir. Asyalı altgruplar arasında ve bunların kendi içlerinde çok büyük farklılıklar söz konusu. Sözgelimi, Vietnamlı Amerikalılar geneline baktığımızda Japonyalı Amerikalılardan ekonomik olarak çok daha kötü durumda ve ayrıca her iki grubun kendi bünyesinde de yüksek düzeyde gelir eşitsizliği söz konusu.

Küresel üretim sisteminin sömürücü koşulları ABD'de de bulunuyor. Yalnızca New York şehrinde dahi yüzlerce az parayla çok çalıştırılan işyeri var; buralarda yeni gelmiş göçmenler en düşük ücretlerle çalıştırılıyor. Bu tür işyerlerindeki çalışma koşulları, Çin ya da Filipinler'dekilere

benziyor; işçiler haftanın yedi günü mesai yapıyor, her gün 16 saat çalıştırılıyor ve fazla mesai ücreti almıyor. Ayrıca, haftalarca kendilerine ödeme yapılmaksızın bu koşullara tahammül etmek zorundalar (Ong 1991: 279-309).

Yeni gelmiş Asyalı göçmenler, özellikle yasadışı konumda olanlar, ekonomik ve toplumsal güçlüklerle karşılaşırken, Asyalı Amerikalılar diğer azınlık gruplarına kıyasla daha düşük seviyede ayrımcılığa maruz kalıyor. Ayrıca, diğer azınlık gruplarına kıyasla gerek mesleki açıdan gerek yerleşim bakımından daha fazla ayrımcılığa tabi tutuluyorlar. Öte yandan daha yüksek eğitim ve gelir düzeyine sahipler.

Arap Amerikalılar, özellikle Arap dünyasından gelmiş olan göçmenler, 11 Eylül 2001 tarihindeki terörist saldırılardan bu yana giderek artan şekilde ayrımcılığa uğruyor. Arap Amerikalılara ve onların mülkiyetlerine yönelik nefret söylemi artıyor. Arap Amerikalılar istihdam açısından da ayrımcılığa maruz kalıyor ve kendilerine hizmet sunulmuyor; okullarda ve üniversitelerde fiziksel ve sözel hakaretlerle karşılaşıyorlar (*ADC Fact Sheet: The Condition of Arab Americans Post-9/11* 2007).

KÜRESELLEŞME VE AVRUPA'DAKİ IRK İLİŞKİLERİ

Avrupa'daki küreselleşme ve ırk ilişkileri karmaşıktır. İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi az sayıda Avrupa ülkesi, kendi sömürgecilik geçmişinden ötürü etnik ve ırksal bakımdan bir ölçüde farklılık taşısa da, bunlar ve diğer birçok Avrupa ülkesi yirminci yüzyılın ikinci yarısında ve yirmi birinci yüzyılın başlangıcında önemli ölçüde çeşitli etnik ve ırksal göçmen gruplarının akınına uğramıştır.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, Batı Avrupa'da ve özellikle Batı Almanya, Fransa, İsviçre ve İngiltere gibi ülkelerde işgücü sıkıntısı yurtdışından emek ithalini zorunlu kıldı. 1950'lerden 1970'lere uzanan süreçte, Güney ve Doğu Avrupa'nın yoksul ülkeleri ile Türkiye'den, Afrika ve Asya'daki eski sömürgelerden milyonlarca göçmen işçi Avrupa'ya geldi. Göçmen işçilere "misafir işçi" denilmekteydi; bunun sebebi de onların çalışma dönemleri sonunda kendi ülkelerine geri döneceği varsayımında (umudunda?) yatmaktaydı.

1980'lerden başlayarak, Sovyet Bloku'nun çöküşüne, eski Yugoslavya'nın dağılmasına ve Ortadoğu, Afrika ve Asya'daki politik ve ekonomik krizlere bağlı olarak Avrupa ikinci bir önemli göçmen akınına tanıklık etti. Bu küresel altüst oluşlar, çok sayıda insanın Avrupa'ya göç etmesine yol açmıştı.

Günümüz Avrupa'sında, yaklaşık 30 milyon göçmenin yaşamakta olduğu tahmin ediliyor (European Commission 2007). Avrupa ülkelerine yayılan göçmen nüfuslarının milliyetlerinde büyük farklılıklar söz konusu. Belli bir Avrupa ülkesindeki göçmen modeli, bu ülkenin sömürgecilik geçmişine, Avrupa Birliği'nin dış sınırlarına olan yakınlığına, göçmen politikalarının etkisine ve ekonomisinin ihtiyaçlarına bağlıdır. Sözgelimi Almanya ve Avusturya, göçmenlerinin çoğunu Doğu Avrupa ve Türkiye'den alırken, İskandinav ülkeleri Irak, Afganistan ve Somali'den kaçan yurttaşları kabul etmeye yatkındır (onlar da genellikle kendi ülkelerindeki savaştan ve soruşturmadan kaçmaktadır). Güney Avrupa'da Yunanistan'a komşu ülkelerden, İspanya'ya Fas ve Latin Amerika'dan, İtalya'ya Arnavutluk (buna yukarıda değinmiştik), Fas, Sahra altı Afrika'sı ve Hint Adaları'ndan, Portekiz'e ise Yeşil Burun, Brezilya ve Angola'dan göçmen gitmektedir (Breem ve Thierry 2004).

Sayıca fazla bu yoğun göçmen akınlarından ötürü Avrupa'nın nüfus bileşiminde meydana gelen hızlı etnik ve ırksal dönüşüm, ırksal ve etnik ayrımcılık ve bunlara yönelik şiddet uygulamasında artışa yol açtı. Avrupa ülkelerindeki çeşitli göçmen nüfuslarında ve ülkeler arasında dikkat çekici farklılıklar söz konusu. Kayıt dışı göçmenler, mülteciler, Romanlar, Yahudiler ve Müslümanlar istihdam, konut, eğitim, sağlık hizmetleri, alışveriş ve medya konularında en fazla

ayrımcılığa uğrayanlar arasında yer alıyor. Ayrıca ırksal ayrımlara, ırkçı şiddete maruz kalıyorlar ve ırkçılıktan kaynaklanan suçların en başta gelen kurbanları arasındalar.

İstihdam ve ticari işlemlerdeki ayırımcılık, göçmenlik yaşantısının sıradan bir özelliğidir. Avrupa'daki göçmenler, yerkürenin başka yerlerindeki göçmenlerin yaşantılarına benzer şekilde, işe alınırken, imkânlardan yararlanırken ayrımcılığa maruz kalmakta, işyerinde baskı görmekte, konut talepleri reddedilmekte, kredi ve borç alma imkânları bulunmamakta ve buna benzer birtakım haksızlıklarla yüz yüze gelmektedir. Avrupa'da 25 ila 49 yaş aralığındaki yabancıların yüzde 28'i iş bulma imkânından yoksundur; işsizlik oranı Türkler ve Pakistanlılar arasında yüzde 35, Somalililer gibi yeni göç etmiş gruplar arasında ise yüzde 60'tır (European Monitoring Center on Racism and Xenophobia 2001). İngiltere'deki etnik azınlıklar da, konut bulma, sağlık hizmetlerinden yararlanma, eğitim ve iş imkânları bakımından ayrımcılığa maruz kalıyor (RAXEN National Focal Point for United Kingdom 2005). İngiltere'deki göçmenler daha ziyade işsizlik oranının en yüksek olduğu bölgelerde yaşıyor ve ülke ortalamasının yarısından az bir aile gelirine sahip olabiliyorlar; daha fazla sağlık sorunlarıyla karşılaşıyor ve daha fazla oranlarda çocuk ölümleriyle yüz yüze geliyorlar.

Ekonomik ve toplumsal ayrımcılığa ilaveten, göçmenler ırkçı şiddet ve suçlar gibi, düşmanlıkların daha doğrudan ve aşırı biçimlerine de maruz kalmaktadır. Avrupa ülkelerinin çoğunda, propaganda, nefret söylemi ya da nefrete ve şiddete özendirme artık sıradan işlerdir. Avrupa'daki hiçbir ülke bundan muaf değil. Aslında son birkaç yıl içinde, Avrupa'nın her tarafında göçmenlere yönelik şiddet eylemlerinde önemli bir artış söz konusu. Bu bakımdan en büyük sorun yaşayan AB ülkeleri arasında Almanya, İsveç ve İngiltere yer alıyor. Yahudiler, Müslümanlar, Kuzey Afrika/Arap kökenli insanlar ve Romanlar asli kurbanlar.

Bunun örneklerinden birisi 2008 yılı Eylül ayında İtalya'da yaşandı; Afrika'daki Burkino Faso'dan siyah bir genç, görünürde dükkândan bir paket kurabiye (ve belki bir miktar da para) çaldığı gerekçesiyle öldürülmüştü. Dükkân sahibi baba ve oğul, bu genci metal bir çubukla öldüresiye dövmekle suçlandı. Saldırı sırasında saldırganlar, "pis siyah" diye de bağırmaktaydı. Bu örnek, İtalya'da siyahlara ve diğer azınlıklara yönelik bir dizi saldırının en sonuncusuydu. İtalya Cumhurbaşkanı, devleti "ırkçılığın üstesinden gelinmesi" için Katolik Kilise'yle işbirliği yapması konusunda uyardı. Parlamentoda, İtalyan gazetelerinde "ırkçılık konusunda acil durum" başlığıyla verilen bir tartışma yürütüldü. Bir kilise yetkilisi de İtalya'daki göçmenlere yönelik "ayrımcılık, yabancı düşmanlığı ve ırkçılığa" dikkat çeken bir konuşma yaptı. Bütün bunlar, İtalya'ya yönelen göçmen akışlarındaki ciddi artış bağlamında gerçekleşmişti. Bazı gruplar göçe karşı daha fazla önlem alınmasını istedi; yukarıda kendisinden bahsettiğimiz kilise yetkilisi ise bu tür önlemlerin "insani standartlarda erozyona" yol açtığını söyledi (alıntı yapılan yer: Donadio 2008b: A5).

Göçmenlere yönelik şiddet içeren ve canice eylemlerin failleri, genellikle düşük eğitim düzeyindeki işsiz genç erkekler arasından çıkıyor. Polis tarafından azınlıklara yönelik kötü muamele, gaddarlık ve sözel tahkir de sıradan işler arasında (European Monitoring Center on Racism and Xenophobia 2002). Öte yandan, göçmenlere ve azınlık nüfuslarına yönelik olumsuz tavırlar, genç erkekler (ve polisler) ile de sınırlı değil. İngiltere'de 2002 yılında yapılan bir araştırmada, azınlıklara yönelik ayrımcılığın yasadışı olduğu görüşünü savunanlar nüfusun sadece yüzde 31'ini oluşturuyordu; nüfusun yüzde 16'sı, Müslüman ülkelerden gelen insanların hiçbir sınırlama olmaksızın ülkeye girmesini kabul ediyordu; nüfusun yüzde 47'si ise etnik azınlıkların varlığının işsizliği artırdığını savunuyordu. Genelinde, nüfusun yüzde 33'ü "Avrupa Birliği dışındaki ülkelerden gelmiş ve yasal oturumu olan göçmenlerin işsiz kaldıkları takdirde ülkelerine geri gönderilmesi gerektiği" fikrini onaylamaktaydı (RAXEN National Focal Point for United Kingdom 2005).

Küresel göç, Avrupa'nın her yerindeki aşırı sağcı ve yabancı düşmanı politik grup ve partilerin odaklandığı asli konulardan biri oldu. Aşırı milliyetçi politik partileri besleyen sağcı popülizm, Almanya, Avusturya, İsviçre, Hollanda ve Danimarka dahil çok sayıda ülkede etkin hale geliyor (bkz. Bölüm 11). Almanya'da Nasyonal Sosyalizm (Nazizm) yanlısı, milliyetçi, anti-Semitik ve yabancı düşmanı olan dazlaklar ve neo-Naziler gibi politik gruplar, aşırı sağcı politik partilerin seçmen kitlesinin önemli bir bölümünü oluşturuyor. Alman Ulusal Demokratik Partisi, Alman Halk Birliği ve Cumhuriyetçiler açıkça çokkültürlülüğü, etnik çoğulculuğu ve göçü lanetliyor. Son dönemde gelen göçmenler –yabancı uyruklular ve mülteciler– Almanya'daki ırkçı şiddetin başlıca mağdurları olarak, Yahudilerin yerini almış durumda. Günümüzde "Alman'a benzemeyen" insanlar; esas olarak Türk uyruklular, Afrika kökenliler, Romanlar ve Vietnam uyruklular, Almanya'daki şiddetin özel olarak korunaksız hedefleri durumundalar (RAXEN National Focal Point for Germany 2005).

Küresel çatışmalar da Avrupa'daki ırksal ve etnik şiddetin yükselmesindeki bir başka nedendir. Devam eden İsrail-Filistin çatışması, Irak ve Afganistan'daki savaşlar ve 11 Eylül terörist saldırıları Avrupa ülkelerindeki yerel şiddetin çoğalmasında doğrudan bir etkide bulunmuştur. 11 Eylül'den bu yana İslamofobi ve Müslüman nüfusa yapılan ayrımcılık, Avrupa çapında bir artış göstermiştir. Camilere, lokantalara, işyerlerine, mezarlıklara yönelik saldırılar ve Müslümanlara fiziksel saldırılarla ilgili çok sayıda haber çıkmaktadır. Müslüman göçmenler sadece İslamofobinin de kurbanı değiller. Sözgelimi, Fransa'nın sömürgeci geçmişinin bir sonucu olarak, Fransa'daki Müslüman nüfusun büyük bir çoğunluğu Magrib ülkelerinden (Cezayir, Fas ve Tunus) ve Magribli insanlar Fransız yurttaşı olsalar bile, halk arasında bazı kesimler, dört nesildir Fransa'da yaşadıkları halde onları hâlâ göçmen olarak değerlendiriyor. Müslüman yurttaşların toplumsal ve kültürel dışlanmışlığı, ekonomik statülerinde de önemli sonuçlar doğuruyor. Fransa'da işe alınırken, işyerinde ve konutlarda ayrımcılık yapılıyor (Open Society Institute EU Monitoring and Advocacy Program 2007). Taşıdıkları isimler nedeniyle Müslümanların çoğu kez ayrımcılığa maruz kaldığı; tam gün çalışabilecekleri, uzun dönemli işlerden uzak tutuldukları ileri sürülüyor. Müslüman yurttaşlar genel olarak vasıfsız mesleklerde iş bulabiliyor ve yönetim görevlerinde pek az temsil edilebiliyorlar.

Fransa'daki isyanlar

2005 yılında Paris'in Argenteuil varoşlarında, 2007 yılında ise Villiers-le-Bel'de isyanlar patlak vermişti. İsyanlar, özellikle Arap ve Afrika nüfuslarının oluşturduğu büyük göçmen gruplarıyla bağlantılı işçi sınıflarının ve altsınıfların yaşadığı bölgelerde meydana gelmişti (Sciolino 2007c: A8). İsyanlar uzun süredir ABD'yle bağlantılı gösterilen ırkçılığın, küresel ölçekte olmasa bile aynı zamanda Fransa'nın da bir sorunu olduğunu ortaya koydu. Aslında Fransa'daki ırkçılık artık ABD ve (önemli bir ırkçılık sorununun ortaya çıkışına ve gelişimine sahne olan) İngiltere'de olduğundan daha aşikârdır (Bennhold 2008: A1, A8); Fransa'daki ırkçılık, on yıllarca önce başka ülkelerde ortaya çıkan ırkçılık gibidir. Başka şeylerin yanı sıra, büyük toprak sahiplerinin isteği üzerine, Fransız emlakçılar sadece beyaz kiracılarla görüşmekte, *patisseries*'de [pastanelerde] çikolatayla kaplı ve *tete de negre* (Zenci kafası) denilen kekler satılmakta, TV programlarında ağırlıklı olarak beyaz sanatçılar yer almakta, Afrika ve Asya'dan gelen kadınlar ise şehrin zengin bölgelerinde iyi giyimli çocukları okula getirip götüren çalışanlar (örneğin, "dadılar") olarak görülebilmektedir. Fransa'daki ırksal ve etnik azınlıklar, eğer çalışma imkânları varsa, sadece düşük ücretli beden işlerinde çalışabiliyor; bunlar da temizlik, hizmetçilik, amelelik ya da hamallık gibi işler. Gerçekten de bütün "pis işleri" yaptıklarından sağlık hizmetleri onlar açısından büyük önem taşıyor (Ritzer 1972b: 275). Hemen her sektördeki üst düzey ve yüksek ücretli görevler azınlıkların çoğu

bakımından mümkün değil; hatta uygun eğitim ve öğretim almış olanlar bakımından bile böyle (Fransız üniversitelerinden mezun olanlar arasında işsizlik oranı yüzde 5'tir; Kuzey Afrika toplumlarından gelmiş üniversite mezunları için ise bu oran yüzde 25'i geçmektedir). Azınlıklar, Fransa'daki hayatın elitler için öngörülmüş hiçbir adımında yer alamaz. Fransız seçmenler (bugüne dek) Jean-Marie Le Pen gibi aşırı sağcı politikacıları iktidara getirecek oranda desteklememiş olsa da, Fransız politikacıların birçoğu ve aynı zamanda ünlü felsefecileri sağcı görüşlere yönelmeye başladı ve bu yönelime Fransa'nın "Le-Penizasyonu" diyenler de var (Murray 2006: 26-45).

Fransa'daki ırksal (ve etnik) azınlıklar diğer birçok sorunla da karşı karşıya. Genellikle işsizlik oranının yüzde 40'ı bulduğu varoşlarda, birçoğu 1960'larda inşa edilen ve devlet tarafından işletilen "projele"lerde ikamet ediyorlar. Buralar çimleri düzgün şekilde biçilmiş Amerikan tarzı varoşlar değil; sıkıcı beton ve asfalttan ibaret yerler. Varoşlar genellikle şehir merkezinden tecrit edilmiş halde ve buraya ulaşmak için birçok otobüs ve/veya tren değiştirerek epey vakit harcamak gerekiyor. Varoşlarda çok az iş imkânı var; bunun nedeni de özellikle küreselleşme sonucunda fabrikaların Tunus, Slovakya ve Güneydoğu Asya gibi yerlere nakledilmiş olması. Bunun sonucu da, özellikle Paris varoşlarındaki asilerin büyük bir kısmını oluşturan gençler arasında yoksulluk ve umutsuzluk oluyor. Azınlık grubu mensuplarına baskı uygulayan, onlara son derece kaba hitap eden, isim takan, vahşice davranan ve bazen onları öldüren polisle de aralarında büyük bir gerilim söz konusu.

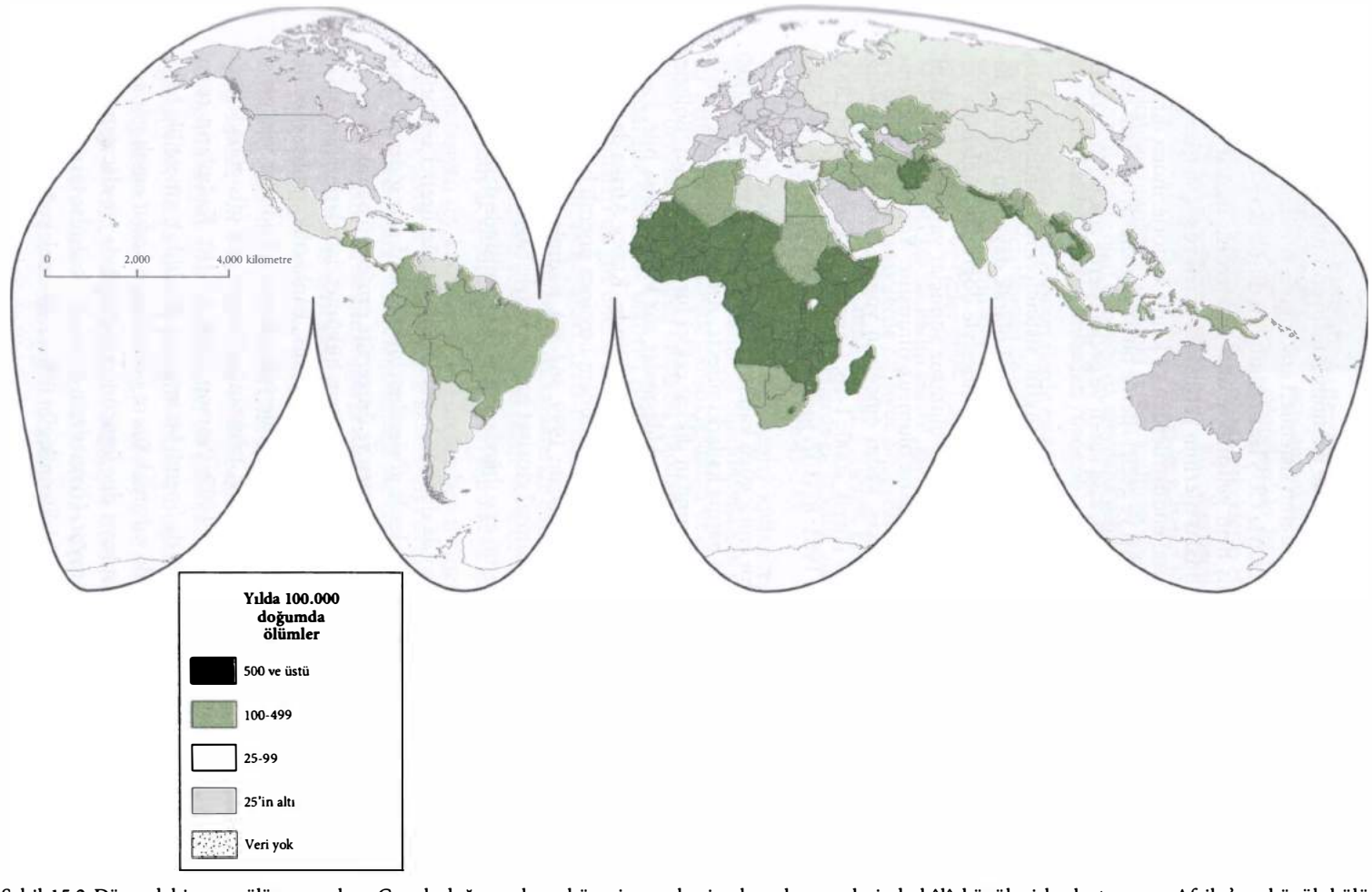
Bu isyanlar, özellikle küreselleşmeyle bağlantılı büyük ölçekteki göçler dikkate alındığında, küreselleşmeyle ilgili olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla, Paris dışındaki isyan eden azınlıkların da hem Fransa'da maruz kaldıkları muameleye ve hem de genelinde küreselleşmenin olumsuz sonuçlarına ve etkilerine direnç gösterdikleri söylenebilir. Zaten, isyanların küreselleşme nedeniyle değil de özellikle Güney'den Kuzey'e gerçekleşen göçler nedeniyle çıktığı aşikârdır.

TOPLUMSAL CİNSİYET

Küreselleşmeye ilişkin son çözümlemeler, toplumsal cinsiyetin de küreselleşmenin insan grupları üzerindeki etkisi bağlamında çok önemli olduğunu gösteriyor. Küreselleşme süregelen toplumsal cinsiyet yapılarını, engelleri ve ilişkileri artık küresel bir ölçekte de pekiştiriyor. Dolayısıyla toplumsal cinsiyeti dikkate almayan herhangi bir küreselleşme analizi de eksik kalmış oluyor.

Sosyoloji, ekonomi, uluslararası ilişkilerdeki (ve birçok başka alandaki; bkz. Ekler) küreselleşmeyle ilgili anaakım görüşler ve teoriler, genellikle toplumsal cinsiyet konusunda tarafsız ya da toplumsal cinsiyeti görmeyen bir yerde durur. Küreselleşmenin toplumsal cinsiyetle ilgili etkilerini bir kenara bırakan anaakım teorileri (örneğin, neo-liberal teoriler), küresel süreçlerin erkekler ve kadınlar üzerinde benzer etkiler yarattığını ima eder. Özellikle, gelişmekte olan dünyadaki kadınların deneyimleri ve sesleri çoğu kez hesaba katılmaz. Oysa toplumsal cinsiyet küreselleşmenin, özellikle küresel kapitalist süreçlerin ve ilişkilerin önemli bir özelliğidir.

Feministlerin küresel kapitalizmin toplumsal cinsiyet süreçlerine gösterdiği ilgi, kalkınma incelemelerinde, neo-liberalizm eleştirilerinde, uluslararası ilişkilerde, uluslararası ekonomi politikte ve ulus-aşırı ağlarda kendisine yer buldu. Küresel süreçlere dair çok sayıda feminist değerlendirmede, cinsiyetçi ideolojileri, kurumları, hiyerarşileri ve eşitsiz yapıları şekillendiren küreselleşmenin cinsiyetçi etkileri analiz edildi. Yoksul Üçüncü Dünya kadınlarının deneyimlerinin özellikle altını çizen bu çalışmalar, küreselleşmenin en yıkıcı etkilerinin kadınlar üzerinde olduğunu gözler önüne serdi (sözgelimi, Şekil 15.2 yerkürenin çevresel bölgelerinin anne ölümleri bakımından daha büyük bir risk taşıdığını gösteriyor).

Şekil 15.2 Dünyadaki anne ölüm oranları. Çocuk doğurmak yerkürenin merkezine kıyasla çevrelerinde hâlâ büyük risk oluşturuyor, Afrika'nın büyük bölümünde her yıl 100 bin doğumda 500'den fazla anne ölümü meydana gelirken, bu sayı Avrupa, Kuzey Amerika, Japonya ve Avustralya'da 25'in altında kalıyor. (Verilerin alındığı yer: *Maternal Mortality* [*Anne Ölümleri*], 2005 yılında Dünya Bankası tarafından, WHO, UNICEF, UNFPA ve Dünya Bankası tahminleri esas alınarak yayınlandı. Harita, Oxford University Press Inc. izniyle kullanıldı. Alındığı yer: H. J. de Blij, *Power of Place: Geography, Destiny, and Globalization's Rough Landscape* [2008]. Bölüm 7: Same Place, Divergent Destinies, s. 164-5)

TOPLUMSAL CİNSİYET VE EKONOMİ

Küreselleşmenin en önemli etkilerinden birisi de ekonomik faaliyetin niteliğindeki dönüşümdür. 1970'lerden itibaren üretim, küresel üretim sistemleri aracılığıyla yeniden örgütlenmeye başladı. Emek maliyetlerini azaltmak amacıyla CUŞ'lar üretimlerini düşük ücretlerin olduğu ekonomilere kaydırdı. Bu da hem gelişmiş hem gelişmekte olan ülkelerdeki işgücü üzerinde önemli bir etki yarattı. Gelişmiş ülkelerde imalat işlerinin yerini kısa süreli ve geçici işler alıyor. Gelişmekte olan ülkelerde, ekonomileri ulusal endüstrilerden ve kamu sektörlerinden ihracata dayalı üretime geçtikçe, düşük ücretli, kayıt dışı ve geçici işlerde bir artış gözleniyor. Hem gelişmiş hem azgelişmiş ülkelerdeki bu düşük ücretli, kısa süreli ve geçici işlerde çok büyük oranda kadınlar yer alıyor.

Gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik faaliyetin ve üretim sistemlerinin dönüşümünün, gelişmekte olan ülkelere ekonomik kalkınma için izlenecek yol olarak dayatılan yapısal düzenleme programlarının (bkz. 5. ve 7. Bölüm) hayata geçirilmesiyle doğrudan bağlantısı var. Bu politikalar bütün bölgelerde ve bütün iş güçlerinde olumsuz sonuçlar yaratmış olsa dahi, kadın emeğindeki ve ücretlerindeki etkisi çok daha olumsuz olmuştur. Yapısal düzenleme programlarıyla ihracata dayalı büyümeye geçiş, kadın emeğinin yoğun olarak kullanıldığı üretimin yaygınlaşmasındaki asli unsurdur (Berik 2000: 1-26; Cagatay ve Ozler 1995: 1883-94; Elson 1995: 1851-68; Elson ve Pearson 1981: 87-107; Joekes 1995; Standing 1995: 583-602; Wood 1991).

Son yirmi yıldır, ücretli istihdama kadın emek gücü katılımı dünyanın her yerinde çarpıcı şekilde arttı. 1970'lerin sonundan 1980'lerin başına kadarki süreçte, Amerika kıtasında ve Batı Avrupa'da kadın emek gücünün katılımı bakımından dikkat çekici bir artış yaşandı. Bölgelerin kendi bünyesinde ve bölgeler arasında önemli farklılaşmalar söz konusu olsa bile, kadın emek gücünün ekonomiye katılımı Afrika'nın Sahra Altı bölgesinde, Kuzey Afrika'da, Doğu Avrupa'da, Güneydoğu Asya'da ve Doğu Asya'da da bu dönem boyunca önemli bir artış gösterdi (Cagatay ve Ozler 1995; Heintz 2006; Moghadam 1999: 367-88). Kadınların istihdam statülerindeki ilerleme hiç olmazsa kısmen toplumsal cinsiyet hareketleriyle bağlantılı olsa da, bu değişimdeki en önemli etmen ticaret ve üretim aracılığıyla dünya ekonomisinde daha fazla bölgenin daha iyi bütünleşmesidir.

Kadınların küresel ücretli emek piyasasında daha fazla yer alması, bütün üretici sektörlerde ve hizmet sektöründeki çeşitli meslek ve işlerde gözlemlenebiliyor. Kadınlar giderek kamu sektöründe de istihdam ediliyor ve daha çok öğretmen ve üniversite profesörü olarak görev yapıyor; devlet hastanelerinde hemşire ve doktor olarak çalışıyor; hükümet dairelerinde ise işçi ve yönetici oluyor (Moghadam 1999: 367-88). Kadınlar ayrıca hukuk, bankacılık, muhasebecilik, bilgisayarcılık ve mimarlık gibi profesyonel hizmetlerde de yoğunlaşıyor. Kadınlar veri girişi, havayolları bilet satışı, kredi kartları, dizgi ve grafik, telekomünikasyon gibi ofis görevlerinde de öne çıkıyor (Freeman 2001: 1007-37; Gaio 1995; Pearson 2000: 10-18). Kadınların resmi istihdamının yanı sıra kayıt dışı istihdamında da önemli bir artış var. Dadılık, hizmetçilik, hemşirelik, garsonluk ve seks işçiliği gibi işlerde çalışmak üzere gerçekleşen kadın emek göçü de (Kempadoo ve Doezema 1998) uluslararası kayıt dışı işgücünün (ve aşağıda ele alacağımız insan tacirliğinin) önemli bir kısmını oluşturuyor. Hizmetlerin ötesinde, kadınlar tarımsal alanların yanı sıra giyim eşyaları, spor giysileri ve elektronik gibi ürünlerin emek yoğun imalatında da ağır koşullar altında istihdam ediliyor.

Emeğin feministleşmesi: Küresel kayıtlı ve kayıt dışı ücretli işgücünde kadın katılımının artması.

Küresel kayıtlı ve kayıt dışı ücretli işgücüne, kadınların giderek daha fazla katılımı **emeğin feministleşmesi** kavramıyla açıklanmaktadır (Standing 1989: 1077-95). Bu kavram, bütün sektörlerdeki kadın emeği katılımının artışına ve geleneksel olarak erkeklerin elinde olan işlerin kadınlara geçmesini işaret eder. Birçok gelişmiş ülkede, eğitimli orta sınıf kadınlar profesyonel ve yönetici istihdamında yol almıştır; bu da erkek ve kadın katılım oranları arasındaki farkın azalması sonucunu doğurmuştur. Emeğin feministleşmesi ayrıca gelişmekte olan dünyada da meydana gelir. Gelişmekte olan ülkelerin yüzde 74'ünde kadın emeğinin katılımı arttı; bunlardan yüzde 66'sında ise erkek katılımı azaldı.

Gelişmekte olan ekonomilerde emeğin feministleşmesine, genellikle *yoksulluğun feministleşmesi* ve *kadın proleterleşmesi* de eşlik etmektedir. Bu ekonomilerin birçoğunda kadınların ücretli emeğe artan katılımının asıl nedeni ithal ikamesinden (bkz. Bölüm 3) ihracata dayalı üretime geçiştir (Cagatay ve Ozler 1995; Joekes 1987; Standing 1989; Standing 1999: 583-602). Küresel olarak daha fazla sayıda kadın tekstil, giyim, deri ürünleri, gıda ve elektronik gibi emek yoğun ve düşük ücretli sanayilerde çalışıyor. Sözgelimi Hong Kong, Çin Makao Özel Yönetim Bölgesi, Singapur, Tayvan, Çek Cumhuriyeti, Malezya, Endonezya, Porto Riko, Slovenya, Küba, Filipinler, Tayland ve Sri Lanka gibi yerlerde elektronik alanındaki işyerlerinde çalışanların yarısından fazlası kadındır (Ferus-Comelo 2006: 43-54).

Bu işkollarındaki görevler, esnek emek kullanımı, yüksek ciro oranları, kısa süreli ve geçici istihdam, güvenlik ve imkânların bulunmayışı gibi özelliklerle karakterize edilmektedir. Kadınlar genellikle düşük ücretle çalıştıklarından ve erkek işverenler ve yöneticiler tarafından daha kolay denetlendiklerinden ötürü bu işkollarında tercih ediliyor. Sadece uysallıkları değil, ayrıca standardize edilmiş ve bıktırıcı işleri yerine getirme konusunda erkeklerden daha kabiliyetli ve sabırlı olmaları da göz önüne alınıyor (Elson ve Pearson 1980: 87-107). Kadın istihdamı ayrıca daha sefil çalışma koşulları, fazla mesai almadan daha uzun süre çalışmaya zorlama ve daha tehlikeli çalışma koşullarıyla da karakterize ediliyor.

Küreselleşme ile yerel, bölgesel (Bose ve Acosta-Belen 1995) ve küresel ekonomi arasındaki ilişki de büyük ölçüde dikkat çekiyor. Burada en azından küreselleşme bakımından özellikle önem taşıyan şey, kadınların "seri üretim bandı küresel ekonomide daha ayrıcalıksız yerler işgal eden yarı çevre ve çevre ülkelere aktarılmış durumdayken, araştırma ve yönetimin merkez ve gelişmiş ülkeler tarafından denetlendiği küresel seri üretim bandında" durdukları yerdir (Ward 1990: 1). Açıktır ki, kadınlar merkezdeki üst düzey konumlarda yer almaz; daha çok küresel ekonominin daha az ayrıcalıklı pozisyonlarını işgal eder.

Jane Collins (2003), bu küresel seri üretim hattının parçası olan bir etnografi çalışması yapmıştı; çalışmada, New Jersey'deki küresel bir giyim şirketinin merkezi, Virginia'nın güney bölgesindeki bir örgü fabrikası ve Meksika'nın Aguascalientes şehrindeki iki giyim fabrikası incelenmekteydi. İncelemeye göre, bu sektördeki çalışma son derece cinsiyetçidir ve kadınlar ağırlıktadır. Bu durum da küresel akıntılara, özellikle "bu yerleşimler arasında kaynakların ve gücün akışına" odaklanmış olması nedeniyle kitabımızın özel ilgi alanını oluşturuyor (Collins 2003: ix). Ayrıca, Collins'in kitabı dünyanın neresine bakarsa baksın, McDonaldisazyon (bkz. Bölüm 9) sürecinde bir artış, özellikle ölçüm, denetim ve kadınların ağırlıkta olduğu vasıfsız işlerde Taylorizmi esas almak gibi bir durum tespit ettiği için de ilginç. İşçilerin, özellikle Meksika'dakilerin, işverenleriyle ilişkileri açısından karşı karşıya kaldıkları durumdan ötürü konum-

ları zayıflıyor; bunun nedeni de taşeronluk ve geçici işçi çalıştırma (işçilerin kendi işverenleriyle hiçbir teması yok ve şirket hakkında çok az bilgiye sahipler).

5. Bölüm'de de gördüğümüz üzere İhraç Ürünleri İşleme Bölgesi (İÜİB) bir özel sanayi bölgesidir; genellikle gelişmekte olan ülkelerde bulunur ve yabancı şirketleri ve sermaye yatırımını cazip hale getirmek amacıyla tasarlanmıştır. İÜİB'ler çokuluslu şirketlere teşvikler sunar; bunlar arasında emek ve çevre düzenlemelerinden, vergilerden, gümrük tarifelerinden ve kotalardan muafiyet yer alır. İÜİB'lerin belirleyici özellikleri istikrarsız olmalarıdır; çünkü emeğin daha ucuz ve elverişli olduğu ülkeler arasında zamanla yer değiştirirler. İÜİB'lerde çok çeşitli mal üretilir; örneğin St. Vincent'te (Karayipler) tenis raketleri, Mauritius'ta mobilya ve Tayland'da mücevher. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) dünyada yaklaşık 3 bin kadar İÜİB bulunduğunu ve buralarda toplam olarak yaklaşık 43 milyon işçinin çalıştığını, bunların çoğunun da genç kadınlar olduğunu (bazı durumlarda bu oran yüzde 90'a kadar yükselmektedir) tahmin ediyor (Pearson 1992). Bu üretim yerlerinde yine kadınlar, erkeklerden daha titiz, disiplinli ve uysal oldukları ve daha az sendikalaştıkları için tercih ediliyor.

Genellikle İÜİB'nin yoksulluğu ve işsizliği azalttığı, bunun sonucunda da ev sahibi ülkenin ekonomik kalkınmasını hızlandırdığı ileri sürülür. Böyle bir şeyin meydana geldiğini farz etsek dahi, bu da ciddi maliyetler karşılığında yapılmaktadır. Birçok İÜİB'de çalışma koşulları son derece vahşidir; şiddet ve hakaret gündelik işler arasındadır. Fazla mesai ödenmeden çalışma süresinin uzatılmadığı bir gün yoktur; hasta olan işçilere ücret ödenmez, sağlık ve güvenlik önlemleri yetersizdir, tuvalete bile gözetim altında gidilebilir, cinsel ve fiziksel taciz yapılır, bazı durumlarda verimliliği artırmak için zorla amfetamin ilaçları dahi verilir. Birçok İÜİB'de işe girmek ve işte kalmak için zorunlu gebelik testi uygulanmaktadır. Bazı durumlarda cinsiyetçi tavırlar ile yaş ayrımcılığı da örtüşür. İÜİB'ler çoğu kez genç ve bekâr kadınları işe almayı tercih eder; 25 yaş üstündeki kadınlar genellikle işe alınmaz çünkü onların çocuk doğurabilecekleri varsayılır (Pun 1995: 18-31).

Zalimane çalışma koşulları ve düşük ücretlerden ötürü işçiler genellikle patlama noktasına gelir; İÜİB'lerin ciro oranları da çok yüksektir. Elektrik ve elektronik şirketlerinde bunun yüzde 21 olduğu, tekstilde, kimyasal ürünlerde, bilimsel aletler ve ölçüm aletlerinde ve plastik üreten şirketlerde bunun yüzde 32'ye kadar çıktığı tahmin edilmektedir.

Kayıt dışı istihdam, birçok ülkede artış gösteriyor. Düşük emek ve üretim maliyetleri küresel üretimin örgütlenmesinde giderek önemli bir faktör haline geldikçe birçok kayıtlı işin yerini de kayıt dışı olanlar alıyor. Dünyanın çalışan nüfusunun yaklaşık yüzde 25'i kayıt dışı ekonomide faaliyet göstermekte ve bu işçiler küresel Gayri Safi Milli Hasıla'nın[12] yaklaşık yüzde 35'ini yaratmaktadır. Kadınların işgücü katılımı birçok bölgede artmıştır; gelişmekte olan ülkelerde kadın istihdamındaki en çarpıcı artış ise ekonominin kayıt dışı sektörlerindedir (Moghadam 1999: 367-88). Gelişmekte olan ülkelerde işgücüne katılan kadınların üçte ikisi kayıt dışı ekonomide yoğunlaşmıştır; bu oran Afrika Sahra Altı bölgelerinde yüzde 84'e çıkar.[13]

Kayıt dışı istihdam, sabit bir işveren olmaksızın yapılan geçici işleri, evde yapılan ücretli işleri, ev işlerini (Parrenas 2001) ve taşeronlara verilen sanayi işlerini içermektedir. Kayıt dışı sektörler düşük ücretler, güvenilir sözleşmelerin, işçi haklarının ya da sosyal korumanın olmayışı gibi özelliklerle karakterize edilir. Kayıt dışı ekonomideki işçilerin ücret sözleşmeleri, işyeri sözleşmeleri, düzenli çalışma saatleri ve sağlık ya da işsizlik sigortası bulunmaz. Onlar genel olarak yasal asgari ücretin altında bir ücret alır ve bu da genellikle ellerine zamanında geçmez.

Küresel olarak hem erkek hem kadın işgücü giderek daha fazla kayıt dışı istihdam ile karakterize edilse de, kadınlar ve erkekler farklı türden kayıt dışı işlerde yoğunlaşmış durumdadır. Erkekler esas olarak kayıt dışı gündelikçilik ve tarımsal istihdamda yoğunlaşmaktayken, kadınlar genel olarak tarım dışı istihdamda, ev işlerinde yoğunlaşmakta ve aile işletmelerinde ücretsiz çalıştırılmaktadır. Erkeklerin kayıt dışı istihdamıyla kıyaslandığında, kadınların istihdamı saat başına ücret ve süreklilik bakımından yetersiz ve istikrarsızdır.

Üretimde esnekleşme ve merkezsizleşme yönündeki eğilim, gelişmekte olan ülkelerdeki kayıt dışı kadın istihdamında önemli bir artışa yol açmıştır. Emek maliyetlerini düşürmek amacıyla birçok ÇUŞ, kolaylıkla ve çabucak işten çıkarılabilecek ve çoğu kadın olan düşük ücretli işçi çalıştıran yerel imalatçılarla taşeron ağları kurar (Pyle ve Ward 2003: 467). Bu üretim ağlarında, kadınlar çoğu kez küçük işyerlerinde ya da evlerinde çalıştırılır.

Kadınlık durumu hakkındaki geleneksel cinsiyet rolleri ve düşünceleri, ev esaslı işleri teşvik ediyor. İşbölümüne dair cinsiyetçi düşünceler, yeniden-üretici işleri kadına ve üretici işleri de erkeğe tahsis ediyor. Sonuç olarak kadınların "gerçek" işi, bir anne, bir eş, bir kız evlat olarak para kazanmak değil de çocuk bakımı ve ev işleri olarak değerlendiriliyor. Kadın emeğinin katılımına hiçbir zaman onların ev işleri yükünde bir azalma eşlik etmediğinden, birçok kadın, hanedeki sorumluluklarını yerine getirmeyi sürdürebilmek amacıyla ev esaslı daha gayri resmi iş düzenlemelerini ve düşük ücretleri kabul ediyor.

Küresel ekonomi sadece gelişmekte olan ekonomilerde değil gelişmiş dünyada da iş imkânları yaratıyor. İleri düzeydeki ekonomik şirket merkezleri, özellikle dünya şehirleri ve küresel şehirler (bkz. Bölüm 14), kendi ofislerindeki işlerin görülmesi ve girişimcilerin, yöneticilerin ve bağlantılı meslek erbabının hayat tarzlarının sürdürülebilmesi için düşük ücretli emeğe ihtiyaç duymaktadır. ÇUŞ ana merkezlerindeki teknoloji harikası ofisler, sekreterlik, temizlik ve tamir işlerine bakan işçilere, yazılımlarını, kopya kağıtlarını, ofis mobilyalarını ve hatta tuvalet kağıtlarını taşıyacak kamyon şoförlerine de ihtiyaç duyar (Sassen 2004: 649-70). Dahası, ofislerin ihtiyaçlarının karşılanması ve temizlenmesi, çocuk bakımı, yaşlı olanların bakımı ve ev işlerinin yapılması için de başkaları lazımdır. Bu işlerin büyük bir çoğunluğu Üçüncü Dünya ülkelerinden gelen göçmenler, esas olarak da kadın göçmenler tarafından yerine getirilir (Acker 2004: 34).

Küresel ekonomide, ücretli emeğin feministleşmesi kadın göçündeki artışa da katkıda bulundu. Ehrenreich ve Hochschild'in de (2002: 2) söylediği üzere, "Kadınlar artık tarihte hiç görülmedik şekilde hareket halindeler". Bu hareketlenmenin büyük bir kısmını da yasal ya da yasadışı yolları kullanarak Güney'den Kuzey'e göç eden kadınlar oluşturuyor. Ve oraya geçmişte Kuzey'deki kadınların yaptıkları, kadın işlerini yapmak üzere gidiyorlar (bu işlere örnek olarak dadılık [Cheever 2002: 31-8], hizmetçilik [Ehrenreich 2002: 85-103] ve seks işçiliği [Brennan 2002: 154-68] verilebilir). Göçmen ihraç eden en büyük 9 ülke arasında Çin, Hindistan, Endonezya, Myanmar, Pakistan, Filipinler, Sri Lanka, Tayland ve Bangladeş yer alıyor. Bu göçler de Kuzey'in zenginleşmesine ve zaten yüksek olan Kuzey'in yaşam standardının daha da gelişmesine hizmet ediyor. Göçlerdeki feministleşmenin yoğunlaşmasıyla, ev hizmetleri de yerel ve küresel ölçekte çoğalıyor ve artık dünya çapında kadınlar için en büyük emek piyasası olarak değerlendiriliyor.

Kadın göçünün önemli bir kısmı kayıt dışı ve gayri resmi yollardan gerçekleştiğinden, kadın işçiler ayrımcılığın, sömürünün ve tacizin en kötü biçimleriyle karşılaşır. Ulaşım ve yerleşim harçları için borçlarına karşılık onlara iş bulan kuruluşlar tarafından rehin tutuldukları, işverenleri tarafından evlere hapsedildikleri, gayri insani şekilde muameleye maruz kaldıkları ve hatta bazen öldürüldükleri bile olur. Giderek artan sayıda göçmen kadın cinsel tacizlerin, fuhuş sektörü için yapılan insan ticaretinin ve fahişeliğin kurbanları arasında yer almaktadır.

KÜRESEL BAKIM ZİNCİRLERİ

Küresel bakım zinciri: Yerkürenin her tarafında ücretli ya da ücretsiz bakım işleriyle ilgili insanlar arası bir dizi kişisel ilişkiler.

Arlie Hochschild (2000) evde çalışan işçilerin **küresel bakım zincirinin** bir parçası haline geldiğini ileri sürer; bu süreç de yerkürenin her tarafında ücretli ya da ücretsiz bakım işleri sürdüren insanlar (bkz. Bölüm 8) arasındaki bir dizi kişisel ilişkiyi içerir. Bakım işleri arasında sosyal bakım, sağlık bakımı ve cinsel bakım yer alıyor ve genellikle de aşçılık, temizlikçilik ve ütücülük gibi hizmetçilik kabilinden işler öne çıkıyor. Küresel bakım zincirlerinde kadınlar bakım için kendi emeklerini işverene sunuyor ve bunu yaparken aynı zamanda ücretli ya da ücretsiz başka kadınların emeğini de tüketmiş oluyorlar. Ev işlerinde çalışan göçmen kadınlar genellikle kendi akrabalarına, komşularına, kız evlatlarına ve kendi çocuklarına bakması için ücret ödedikleri başka kadınlara yaslanmış oluyor. Sözgelimi, bir anne gelişmiş bir ülkede dadı olarak çalışırken, onun küçük çocuklarının bakımını da büyük kız evlatlarından birisi ya da daha da azgelişmiş bir ülkeden göç etmiş bir dadı üstlenmiş olabiliyor. Zincirin bir ucundaki kadın Kuzey'de profesyonel bir iş peşindeyken, ailevi görevlerini yerine getiremez hale geliyor. Zincirin diğer ucunda ise ev işlerinde çalışan kadının büyük kız evladı annesinin ailevi görevlerini yüklenmiş oluyor.

Sadece *küresel bakım zinciri* değil, *ev hizmetçiliğindeki uluslararası aktarım, küresel dadılık zinciri* ve ırksal üretken işbölümüne; ileri ekonomilerdeki kadınların üretken emeğinin gelişmekte olan ekonomilere aktarımı da kadınların işgücüne katılımıyla birlikte güçlendirilmesindeki paradoksal duruma işaret eder. Kuzey'deki kadınlar kariyer yaparken, ailedeki görevlerini ve üretken emeklerini düşük ücretle çalışan göçmen işçilere aktarıyor. Evdeki sorumlulukların aile üyeleri arasında yeniden dağıtımını zorlamak yerine, işveren konumundaki kadınlar, en değersiz işleri dezavantajlı kadınlara yıkarak cinsiyete dayalı işbölümünü sürdürüyor. Sonuç olarak, üretken emeğin (ve kadınların) kıymeti giderek daha fazla azalıyor (Parrenas 2001). Bu anlamda, kadınların işgücüne katılımı mutlaka cinsiyete dayalı geleneksel rollerde bir değişiklik yaratmış olmuyor, tersine orta ve üst sınıf kadınların göçmen kadınları daha fazla sömürmesine imkân tanıyor.

Üretken emeğin ev işlerindeki göçmen kadınlar tarafından karşılanması yeni bir şey değil. Yüzyıllar boyunca böyle bir uygulama sınıfsal ayrıcalığa sahip kadınlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Öte yandan, küreselleşmeye ve küresel ekonomideki büyümeye bağlı olarak üretken emek akışı artmıştır. Kuzey'de ev işlerinde çalışacak göçmen işçiler için büyük ve artan bir talep vardır ve bu da büyük ölçüde Güney'den karşılanır.

SEKS SEKTÖRÜNDE İNSAN TİCARETİ

İnsanların giderek artan küresel akıntısı, cinsel sömürü amacıyla kadınların nakledilmesi konusunda insan tacirlerine daha büyük imkânlar yaratıyor. Kadınların seks sektöründe çalıştırılması için kaçırılmasının, ev işlerinde çalıştırılmak üzere kaçırılan kadınlara kıyasla çok daha zararlı sonuçları bulunmaktadır. Çünkü bu durumun çok daha alçaltıcı olması bir yana, bu sürecin kurbanları, cinsel yoldan bulaşan hastalıklar, HIV/AIDS, uyuşturucu alışkanlığı gibi sağlık açısından ve hayatları için tehdit oluşturan birçok durumdan kaynaklanan risklerle de karşı karşıyadır.

Seks sektörü, küresel kapitalizm açısından giderek artan bir önem taşır. Barlar, dans kulüpleri, masaj salonları, pornografi endüstrisi, uluslararası otel zincirleri, havayolları şirketleri ve turizm sektörü dünyanın her yerinde seks işçiliği için taleplerin karşılanmasına ve yaratılmasına katkıda bulunmaktadır. Her yıl, tahminen dört milyon kişi, ki bunların çoğunluğu kadınlar ve kızlardır (ve daha genelinde çocuklardır [O'Connell Davidson 2005]; bunlar da toplam rakamın içinde bir milyondan fazladır), dünyanın her tarafından kaçırılarak küresel seks sektörüne dahil edilmektedir (Altman 1996: 77-94; Altman 2001) ve kaçakçılar da bu işten yılda tahminen 6 milyar dolar para kazanır (Hughes 1999). Son on-yirmi yıldır, Güney ülkelerinin ve eski Sovyetler Birliği ile Doğu Avrupa ülkelerinin çoğu, fahişelikte benzersiz bir artış yaşamıştır. Bu fahişelerin birçoğu da gelişmiş ülkelere gitmenin bir yolunu bulmuştur.

Küresel seks sektöründeki insan akışı sadece Üçüncü Dünya'dan Birinci Dünya'ya doğru gerçekleşmez. Bunun tersi de olur. Son 30 yıl boyunca seks turizminin büyümesi, küresel piyasa ekonomisinde seksin sahip olduğu rolü de gözler önüne serer. Tek başına Tayland'a bile, ABD, Batı Avrupa, Avustralya ve Japonya'dan yaklaşık beş milyon civarında seks turisti gidiyor ve bu şekilde yılda 26.2 milyar dolar civarında gelir sağlanıyor (Bales 1999). Seks turistlerinin gittikleri yerlerde, kadınlar bu sektöre yoksulluk yüzünden girmiş oluyor. Ucuz seyahat imkânları sayesinde, daha ziyade orta halli, seks turistleri seks yapma amacıyla dünyanın her yerinde gezip duruyor (Brennan 2004).

Küresel çağda iletişim teknolojilerinde yaşanan büyük ilerleme, küresel ölçekte seks işçiliği için kullanılan yolları daha da artırmaktadır. İnternet küresel insan tacirliğinin ve kadınların (ve çocukların) cinsel bakımdan sömürülmesinin teşvikinde önemli bir alan olmuştur. "Tüketiciler" dünyanın herhangi bir yerinde anında, seks işçisi bulabiliyor, web sitelerinde teşhir edilen seks işçileri hakkındaki haberleri izleyebiliyor, nerede fahişe bulabilecekleri ve seks işçilerinin ücretleri hakkında bilgi alışverişi yapabiliyor... Kuzey Amerika ve Avrupa'dan Güneydoğu Asya ve Karayiplere ticari fuhuş için açılan web sitelerinde paket turlar, teklif edilen ücretler anlatılıyor ve Kuzey'deki erkekler için seks işçilerinden ve hizmetlerinden bahseden reklamlar yer alıyor. Irkçılık, cinsiyetçilik ve küresel eşitsizlik küresel seks sektöründe böylece kesişmiş oluyor.

E-POSTAYLA ISMARLANAN GELİNLER

Küresel düzlemde kadın kaçakçılığının bir başka yönü de e-postayla ısmarlanan gelinlerle ilgili. E-postayla gelin ısmarlama sektörü, özellikle internet sayesinde milyonlarca dolarlık bir küresel endüstri haline geldi. 1999 Mart ayında ABD Göçmen ve Yerleştirme Servisi, ABD'de 200'den fazla e-postayla gelin ısmarlama ajansının bulunduğunu açıkladı. E-postayla gelin ısmarlama ajansları tarafından her yıl yaklaşık 4 bin ila 6 bin arasında kadın ABD'ye getiriliyor. "Mektupla kadın ısmarlama" ajansları tarafından kaçırılan kadınların büyük bir kısmı Filipinler, Laos, Myanmar, Vietnam, Tayland ve eski Sovyetler Birliği'nden. Bu, herhangi benzeri gibi parçalara ayrılmış bir piyasadır. Sözgelimi, Tayland'dan gelen kadınlar seks işçileri olarak sunulurken, Filipinli kadınlar birer yardımcı ve eş olarak tanıtılıyor. E-postayla gelin ısmarlama sektöründeki kaçırılmış olan kadınların hepsinin ortak özelliğine gelince: "Bu kadınlar birer rakip değil zevk vericidir. Onlar birer feminen'dir (kadındır), feminist DEĞİL."[14]

ÇOCUKLAR

Dünyanın her tarafında çocukların yaşadığı sorunlarla ilgili küresel kaygılar (Prout 2005: 15-34), 1989 yılında 192 ülke tarafından kısmen ya da tamamen onaylanan BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde (ÇHS) dile getirilmektedir. 18 yaşın altında olanlara "varlığını sürdürme; tam olarak gelişme; zararlı etkilerden, taciz ve sömürüden korunma ve aile içinde, kültürel ve sosyal hayatta tam bir katılım hakkı"[15] tanınmıştır. Esas olarak, ÇHS çocuklar için temel insan haklarını (bkz. Bölüm 6) kayıt altına alır. (İnsan hakları konusu, aynı zamanda bu bölümde tartışılan diğer azınlıklar bakımından da geçerli.[16]) Elbette çocuk haklarını olumsuz yönde etkileyen birçok yerel faktör de bulunmaktadır; ancak aynı zamanda diğer birçok küresel akıntıdan da olumsuz yönde etkilenirler. Örneğin aşağıda, çeşitli emek biçimlerinde çocukların yer aldığı küresel düzlemdeki insan kaçakçılığını ele alacağız; ancak sıkıntı veren bir başka küresel akıntıdan birisi de evlat edinme uygulamalarıyla ilişkili. Genel bir kural olarak, evlat edinilen çocuklar dünyanın (yüksek doğum oranlarına sahip) azgelişmiş bölgelerinden alınıp dünyanın (düşük doğum oranlarının olduğu) gelişmiş bölgelerine; Güney'den Kuzey'e götürülmektedir (Spence Boocock ve Scott 2005: 197-9). Birçok çocuk evlat edinme uygulamasından kazançlı çıkmaktadır; ancak bu durum yine de dünyanın tabakalaşmış niteliğinin yeniden onaylanması, Güney'in tabi kılınması, bu bölgenin değerli çocuklarını yitirmesi anlamına da gelir ve sürecin tamamı bazen hiç de hoş olmayan uygulamalar doğurur.

Genelinde küresel ekonomik akıntılar, asgari olarak çocuklara pek yardım etmiş değil ve azami olarak da çeşitli yollardan onlara zarar vermiştir. Bu durumun pek çok göstergesinden biri de, dünyadaki çocukların yaklaşık 150 milyon kadarının kötü beslendiği olgusudur. Bir başkası da, sağlık hizmetleri ve ilaçlarla ilgili küresel akıntılardır ve her yıl tahminen 10 milyon kadar çocuğun önüne geçilebilir sebeplerden ötürü ve genellikle basitçe ölmekte oluşudur. Kısmen DTÖ'nün Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS) sebebiyle sağlık hizmetlerinin ticarileşmiş olması, dünyanın yoksullarını kapsama alanı dışına taşımakta ve ulus-devletlerin de çocukları etkileyenler de dahil olmak üzere kendi sağlık sorunlarını ele alma kapasitesini olumsuz yönde etkilemektedir (Toren 2007: 1135-9). (Dünyada [5 yaş altı] çocuk ölümlerini gösteren harita için bkz. Şekil 15.3; ölüm oranları azalma eğilimi gösterse de çevre ülkelerde bu oran bir hayli yüksektir.)

Tüketimin küreselleşmesinde çocukların rolünün incelenmesinden ise daha karmaşık bir tablo ortaya çıkar (Spence Boocock ve Scott 2005: 221-40). Bir yandan, küreselleşme dünyanın çoğu yerinde tüketim kültürünün birçok ürününe erişim imkânı sağlamıştır (örneğin, McDonald's hamburgerleri ve Barbie bebekleri). Öte yandan, bu çocukların birçoğu, onları tüketim "oltasına" takmaya hevesli küresel kapitalist işletmeler tarafından birer tutkulu tüketiciye dönüştürülmüştür. Buradaki sorun ise gelecekteki kuşakların kendisini tüketime kaptıracağı gerçeğidir. Daha da güncel olanı, küresel kapitalist şirketlerin kârlılığına katkıda bulunacak tüketiciler yaratmak amacıyla çocukların sömürgeleştirilmesine ilişkin ortaya atılan sorulardır (Barber 2007). Daha da önemlisi, dünyanın her yerinde böyle bir tüketim dünyasından tamamen dışlanmış durumda olan muhtemelen bir milyar ya da daha fazla çocuğun mevcut olmasıdır.

Çocuklar, HIV/AIDS, savaş ve küresel seks sektörü dahil birçok küresel akıntıdan olumsuz yönde etkileniyor. Dahası, çocukların kendileri de çeşitli akıntılara katılıyor. Yani çocuklar, savaşlarda yer almak, küresel seks sektörüne katılmak, daha gelişmiş bölgelerde fabrikalarda ya da

ev hizmetlerinde düşük ücretlerle çalıştırılmaları (Stearns 2007: 1132-5) gibi çeşitli nedenlerle küresel düzlemde insan ticaretinin de birer parçası haline geliyor.

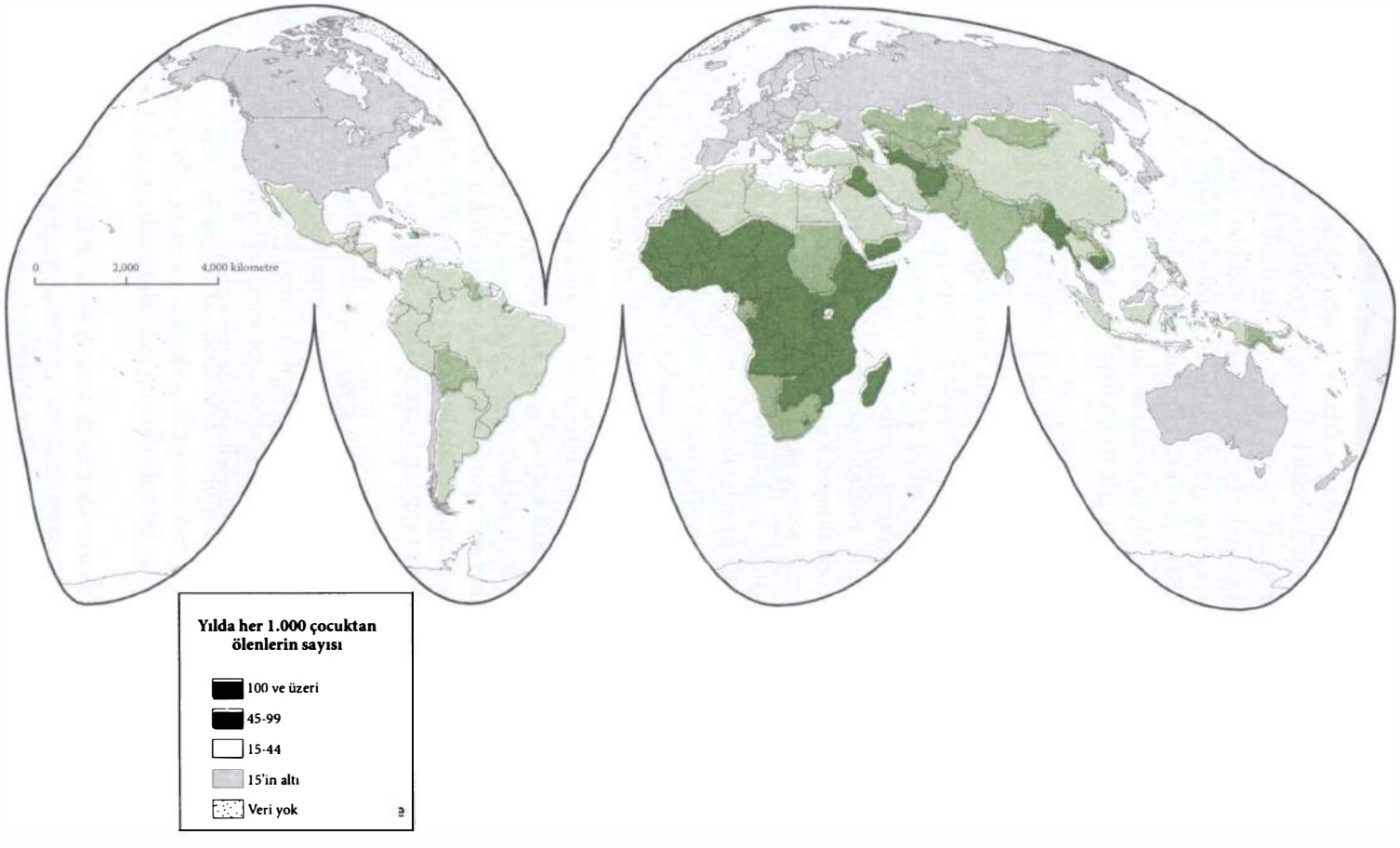
Bütün bunlar içinde en dehşet verici olanı da çocukların bir nevi çağdaş köle olarak kullanılması; (Bales 1999), buna (çalıştırmak, cinsel amaçlı kullanmak, organlarını almak gibi [Scheper Hughes 1990: 57-62]) çeşitli istismar amaçlı çocuk kaçakçılığı da dahil (Wylie 2007: 600-4). ÇHS örneğinde görüldüğü üzere, BM çocuklar (ve aynı zamanda kadınlar) için yapılan küresel insan ticaretiyle mücadele etmek üzere 2000 yılında Şahıslar, Özellikle Kadınlar ve Çocuklar İçin Yapılan İnsan Ticaretini Önleme, Bastırma ve Cezalandırma Protokolü yayımladı.[17] Bu protokol, bir kimsenin göç etmeye gönüllü olduğu ve ulusal sınırları aşmak için insan tacirlerine para ödemeyi kabul ettiği türden insan ticaretiyle rızaya dayalı olmayan insan kaçakçılığını birbirinden ayırır.

Çocuklar dahil insan kaçakçılığında yer alanların kesin sayısını tespit etmek mümkün değil; bu sayı her yıl için 600 binden başlayıp 2 milyon kişiye kadar uzanıyor. Gerçek sayı (ve onun somutluğu) ne olursa olsun, çok sayıda insan kaçakçıların eline düşmekte ve çok iyi belirlenmiş rotalar izlenerek taşınmakta (örneğin, Batı Afrika'dan Avrupa'ya, Doğu Avrupa'dan Batı Avrupa'ya, Güneydoğu Asya'nın her yerinden gelişmiş dünyanın birçok bölgesine gidiyorlar).

Küreselleşme, genelinde insan kaçakçılığına, özelinde ise bunun çocuklarla ilgili kısmına çeşitli yollardan imkân tanır. İlk olarak, 11. Bölüm'de de gördüğümüz gibi, insan akıntıları, özellikle Kuzey'de, diğer akıntılardan farklı ele alınıyor. Kuzey'e göç etmek isteyen Güney'dekiler için Kuzey'de çok önemli engeller mevcuttur. Sonuç olarak, Kuzey'e gitmek isteyen Güney'dekiler genellikle Kuzey'e kaçak girebilmek için bir yol bulmak zorunda. Bu konuda daha ölümcül olanı ise insan kaçakçılığına girişmiş olanların eylemleridir; onlar da kendi "kargolarını" Kuzey'e sokabilmek için el altından bütün yolları denemeye zorlanır. Bu da genellikle, insan kaçakçılığında yer alan çocukların (ve diğerlerinin) sınırları yasadışı yoldan aşabilmeleri için tehlikeli olmasa bile çok rahatsız ve hatta hayatlarını tehlikeye sokan koşullara maruz bırakılması anlamına geliyor.

Ayrıca neo-liberalizm, özellikle de bununla bağlantılı şok terapisi ve yapısal düzenlemeler (bkz. Bölüm 5) çocuklarınki de dahil insan kaçakçılığına katkıda bulunuyor. Bunun isabetli bir örneği, bu politikaların eski Sovyetler Birliği üzerinde yarattığı etkidir. Bu politikalar artan işsizliğe, güvenlik ağı olarak varolan her şeyin parçalanmasına ve yolsuzluklar ile organize suçlarda artışlara yol açacak şekilde, zaten büyük ölçüde istikrarsız olan koşulları daha da kötüleştirmiştir. Bu da çocuklar (ve diğerleri) için yapılan kaçakçılıklarda önemli bir artış için elverişli bir ortam oluşturmuştur.

Küreselleşmenin çocukların insan kaçakçılığının mağduru haline gelişiyle bir ilişkisi var; ancak elbette bu konuyla ilgili birçok yerel faktör de bulunuyor. Sözgelimi, yerel çatışmaların ve savaşların neden olduğu rahatsızlıklar da böyle bir kaçakçılıkta artışa yol açabilir. Öte yandan, yerel çatışmalara girişmek için ihtiyaç duydukları silah ve cephaneyi sağlayan küresel silah ticareti örneğinde olduğu üzere burada da yine küreselleşme devreye giriyor.

Şekil 15.3 Dünya çocuk ölüm oranları. Beş yaşında ve daha küçük çocuklarda ölüm oranı, merkeze kıyasla çevre ülkelerde, çeşitli nedenlerden ötürü çok daha fazladır. Haritada koyu yeşil olan yerler yıllık ölümlerin daha yüksek olduğu bölgelerdir; ancak bölgesel karşıtlıklara rağmen koşullar bir önceki kuşakla kıyaslandığında önemli ölçüde iyileşmiştir. (Verilerin alındığı yer: H. J. de Blij and P. O. Muller, *Geography: Realms, Regions and Concepts*, Tablo G-1, 13. basım New York: Wiley 2008]. Harita, Oxford University Press Inc. izniyle kullanıldı. Haritanın alındığı yer: H. J. de Blij, *Power of Place: Geography, Destiny, and Globalization's Rough Landscape* [2008]. Bölüm 7: Same Place, Divergent Destinies, s. 158-9)

Burada ağırlık verilen nokta küreselleşmenin çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri olsa bile, küreselleşmenin çocuklar üzerindeki olumlu sonuçlarını göz ardı etmek de yanlış olacaktır. Daha önce, çocuklar için küresel tüketim mallarının elverişli hale geldiğine değinmiştik; başka ve daha önemli bir kazanım ise bireyselleşmeye yönelik küresel eğilimin bir sonucu olarak (başka pek çok şeyin yanı sıra) yaşamlarının başkaları tarafından tasarlanması yerine, çocukların kendi yaşamlarını tasarlayabilmelerinde çocukların giderek daha fazla imkâna sahip olmasıdır (Beck 1998: 78). Elbette bu imkânın mutlak bir şey olmadığı ve geçmişte kendileri için tasarlanmış olan şeylerde, özellikle çocuklar olmak üzere, insanlar üzerinde daha büyük bir baskı yarattığı ileri sürülebilir. Küresel ekonomik akıntılar, beş yaş altındaki çocukların ölüm oranlarında bir azalmaya ve özellikle yoksullaşmış kadınların da daha az çocuk sahibi olmasına katkıda bulunmuştur (Toren 2007: 1135-9). Daha az çocuk doğurmak suretiyle, kadınlar (ve erkekler) kendi çocuklarını yetiştirmede muhtemelen daha iyi bir noktaya gelmiştir.

CİNSEL AZINLIKLAR: GAYLER VE LEZBİYENLER

Cinsel azınlıklar ve onların küreselleşmeyle ilişkileri söz konusu olduğunda (Altman 2001; Binnie 2004; Carrara 2007: 1060-3), elinizdeki bu kitap açısından en önemli sorun hem kendi ülkelerinde hem de ülkeler arasında bu grupların karşısına konulan engeller ve bu engellerin cinsel azınlıkların küresel akıntılarını önleme ya da bu akıntılara yol açma biçimleridir. Kendi yurtlarındaki (çalışmada fırsat eşitliği, eşcinsel evlilikler gibi) engellerin yanı sıra (cinsel azınlıklara yönelik fiziksel saldırılar ve hatta cinayetler gibi) daha da aşırı sorunlar cinsel azınlıkları dünyanın başka yerlerinde daha iyi bir hayat arayışına sevk edebilir. Sadece kendi yurtlarındaki sorunlar nedeniyle "itilmiş" durumda değildirler; aynı zamanda dünyanın başka yerlerindeki daha iyi koşullar da onları "çekebilir" (örneğin, çalışma hayatında ve evlilikte daha fazla imkân; çoğunluk grubu tarafından [özellikle şehirlerde] cinsel azınlık gruplarının daha açık şekilde ve büyük ölçüde kabul edilebilir olması). Ucuz havayolu seyahati, internet ve seks turizmi gibi küreselleşmenin diğer özellikleri cinsel azınlıklar açısından kendileriyle aynı yönelime ve hayat tarzına sahip olanlarla iletişime geçmeyi ve birlikte olmayı daha kolay hale getirmiştir. Küreselleşme aynı zamanda gay ve lezbiyen toplumsal hareketlerin ortaya çıkışına ve dünyanın büyük bir kesiminde aynı cinsiyetten ilişkilerin giderek artan şekilde kabul görmesine de katkıda bulunuyor (Frank ve McEneaney 1999: 911-44). Yine de, küreselleşmenin cinsel azınlıklara yardımcı olduğu ileri sürülebilse de, küreselleşme aynı zamanda onlara karşı önyargının ve ayrımcılığın yaygınlaşmasına da katkıda bulunuyor (örneğin, homofobi [Binnie 2004: 77]); cinsel azınlıklar söz konusu olduğunda küreselleşmenin tamamlandığı söylenemez.

KÜRESEL AZINLIK STATÜSÜNE TEPKİ VE DİRENİŞ: KADINLAR

Gelecek bölümde, küreselleşmenin özellikle olumsuz sonuçlarına karşı tepkiler ve direnişler ele alınacak; ancak bu konuların bazılarına zaten 12. Bölüm'de de küresel çevre sorunlarına tepkiler bağlamında değinmiştik. Bu örneğin devamını bu bölümde de getireceğiz ve bu konuyu azınlık gruplarından birisinin, kadınların küreselleşmeye tepki tarzlarını inceleyerek kapatacağız. Kadınlara ağırlık vermememizin sebebi, tek seferde bu bölümde tartıştığımız bütün azınlıkları ele alacak kadar yerimiz olmamasından ve küreselleşmenin sonucu olarak dünyanın her yerinde ortaya çıkan sorunlara en yaygın ve en başarılı direnişi göstererek harekete geçenlerin

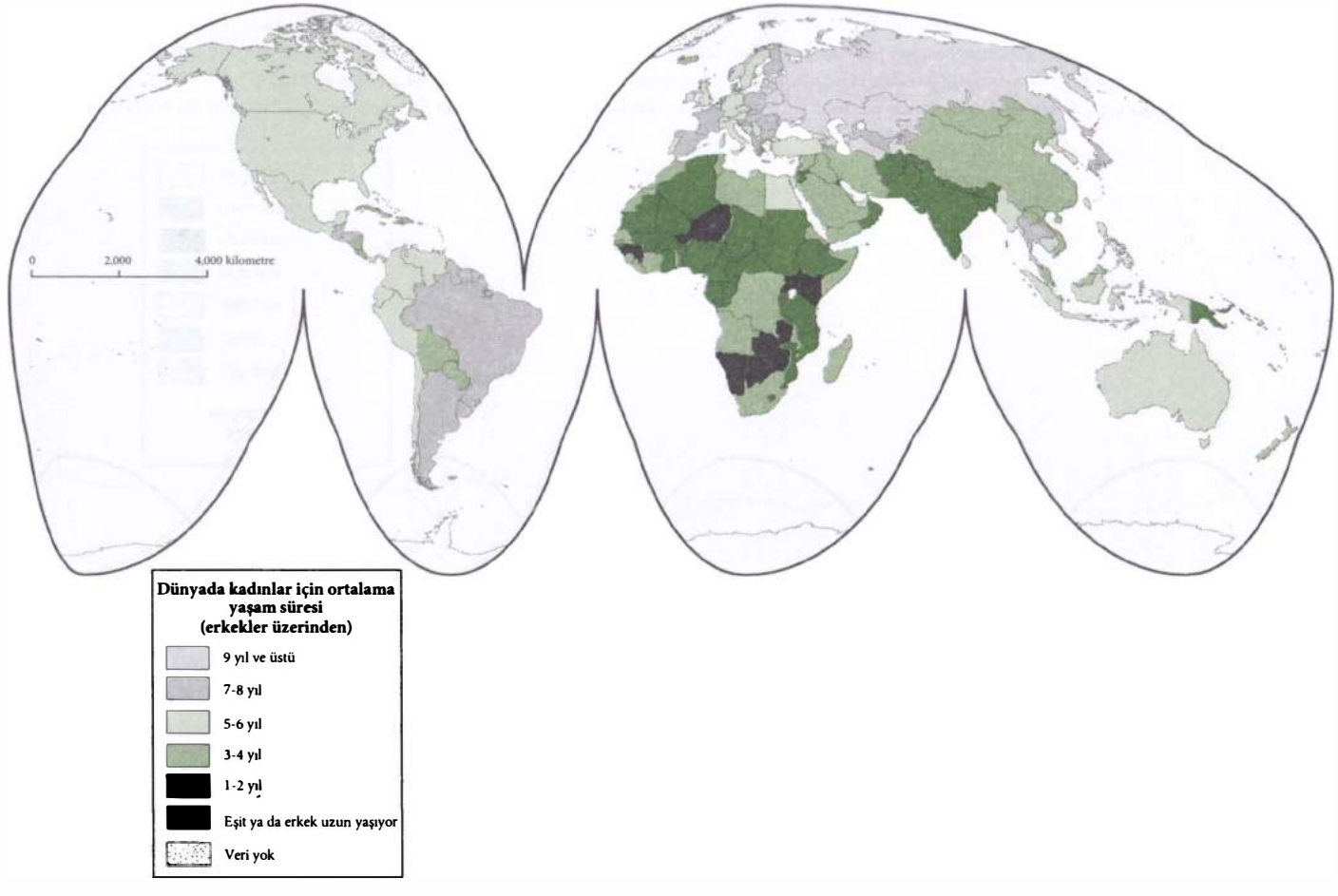
kadınlar olmasından kaynaklanıyor (bkz, Şekiller 15.4, 15.5 ve 15.6; bu tablolarda, dünyanın büyük bir bölümünde kadınlar için beklenen ömür süresinin arttığı, zaman içinde kadınlara tanınan hakların yaygınlaştığı ve dünyanın dört bir yanındaki parlamentolarda bulunan kadınların oranları gösteriliyor).

ULUSLARARASI KADIN HAREKETİ

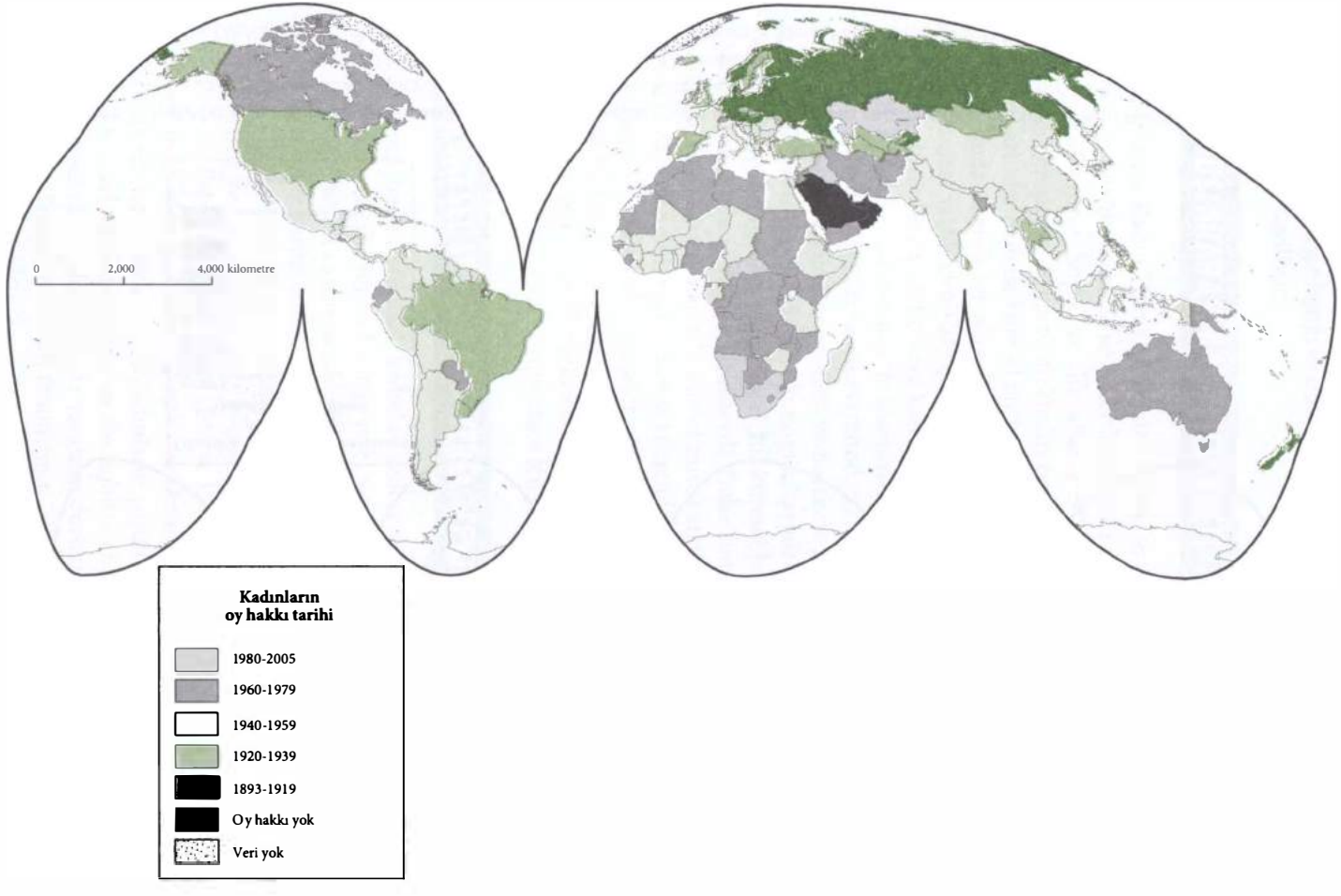
Uluslararası Kadın Hareketi'nin 1800'lerin sonuna dek varan uzun bir tarihi var (Rupp 1997) ve en büyük zaferi de seçimlerde oy kullanma hakkının giderek bütün dünyada kabulüyle ilgili (Ramirez, Soysal ve Shanahan 1997: 735-45). Öte yandan, son yıllarda çarpıcı bir gelişme ve genişleme de göstermektedir; bunun sebebi de hem küreselleşmenin kadınlar için yarattığı sorunlar hem de küresel bir kadın hareketi oluşturma imkânlarının artmış olmasıdır. Bu doğrultuda önemli bir olay da Birleşmiş Milletler'in 1975 senesini Uluslararası Kadınlar Yılı ilan etmesi ve Mexico City (1975), Kopenhag (1980), Nairobi (1985) ve Pekin (1995) şehirlerinde düzenlenen dört dünya konferansı oldu (Alter Chen 1995: 477-94). (Snyder [2006: 24-50] BM'yi kadın hareketinin "beklenmedik bir vaftiz anası" olarak değerlendiriyor.) Bu toplantıların ardından yerkürenin her tarafından kişisel ağlar ortaya çıktı ve internet de kadınların küresel düzlemde etkileşime girmesi ve harekete geçmesine büyük imkân sağladı. İnsan hakları (Yuval-Davis 2006: 275-95), ekonomik kaygılar, sağlık-tedavi sorunları ve kadınlara karşı şiddet dahil gelişmiş olan daha büyük bir küresel hareketin yanı sıra çeşitli özgül konulara da BM toplantılarında ağırlık verilmekteydi. Daha sonra, (kadınlar açısından artan küresel insan kaçakçılığı gibi) küresel kapitalizmin olumsuz etkileri, küresel sivil toplumda seslerini duyuramama, (Talibanlar gibi) anti-feminist köktendinci hareketlerdeki artış ve HIV/AIDS gibi salgın hastalıklar gibi konulardaki endişeler ağırlık kazanmaya başladı. Daha olumlu yönüyle, küresel kadın hareketi, kadınlar ve diğer azınlıklar için küresel adalet konusuna odaklanmaya başladı. Bunun BM üzerinde güçlü bir etkisi oldu ve BM, ulusal hükümetler ve hükümet dışı örgütlenmeler arasında güçlü bağlar kurulmasına katkıda bulundu (George 2007: 1257-60).

KÜRESEL SORUNLARA YEREL TEPKİLER

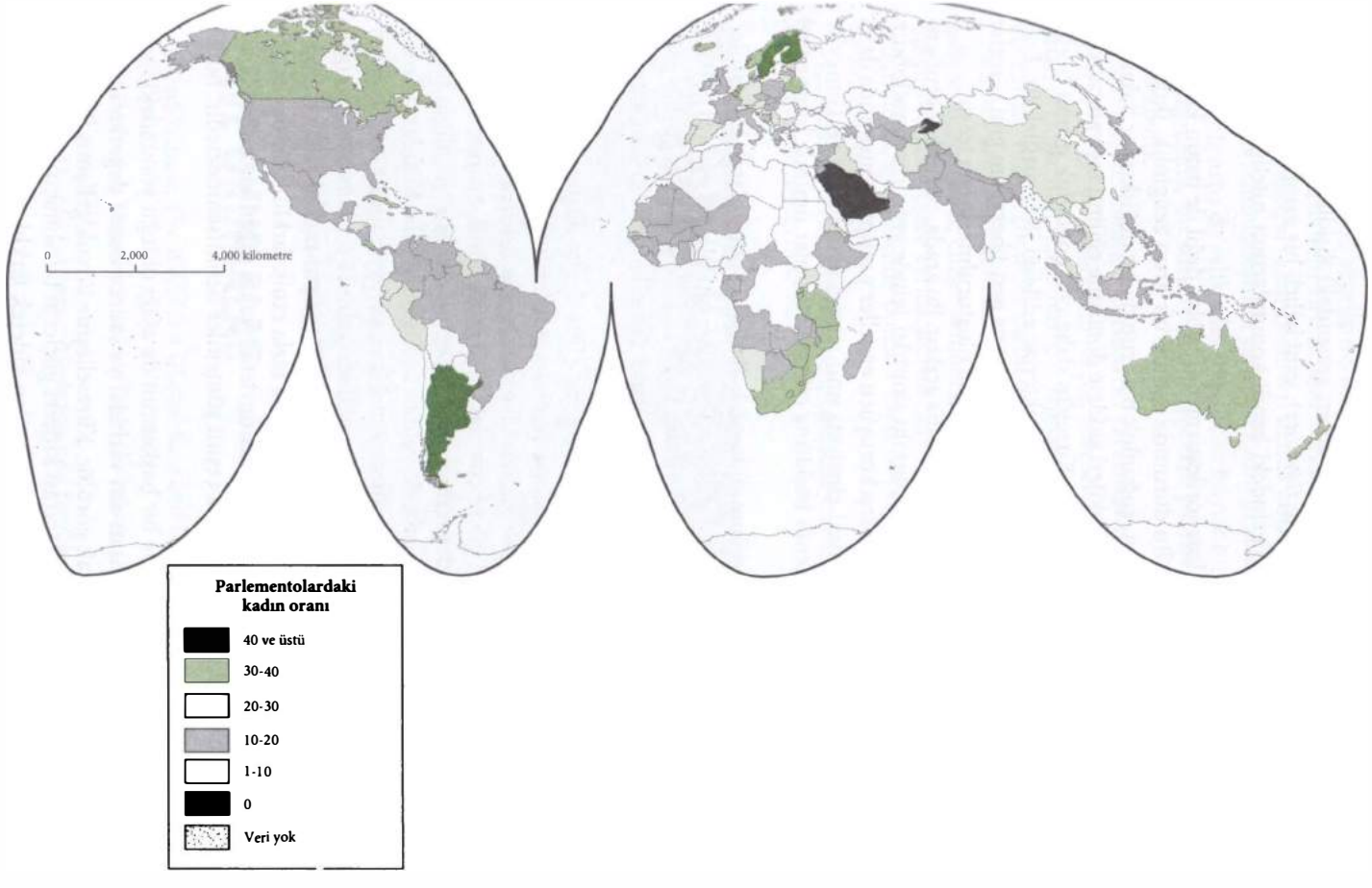
Dünyanın her tarafındaki kadınlar sadece küresel kadın hareketiyle ilgilenmiyor; aynı zamanda küreselleşmenin yol açtığı yerel ve bölgesel düzeylerdeki çeşitli sorunlara da tepki gösteriyor.[18] Sınırları aşacak şekilde ve ulus-aşırı ve küresel düzlemlerde, küreselleşmenin sebep olduğu ortak sorunlarla mücadele için etkileşime geçiyor ve örgütleniyorlar. Ayrıca kadın hareketi, küresel insan hakları grupları vb tarafından yürütülen küresel politik faaliyetleri de yerelleştiriyor ve (militarizm gibi) küresel faaliyetlere karşı örgütleniyor ve yerel ve bölgesel eylemlere katkıda bulunmak üzere (BM ve Uluslararası Hükümet dışı örgütlenmeler gibi) küresel örgütlenmeleri kullanıyor (Naples ve Desai 2002b: 34-41). Bütün bunlar ve diğer küresel bağlantılar elbette önemli; ayrıca kadınların yürüttüğü faaliyetlerin birçoğunun esas olarak ya da özellikle yerel nitelikte olması da söz konusu (Basu 1995). Bununla birlikte, bu eylemlerin birçoğu küresel olarak derin etkiler yaratmış durumdadır. Bütün yerel çeşitlemelerine rağmen Marx Ferree ve Tripp (2006: viii) feminizmin "gerçek bir küresel olgu" olarak görülmesi gerektiğini ileri sürüyor.

Şekil 15.4 Dünyada kadınlar için ortalama yaşam süresi. Erkekler ve kadınlar için ortalama yaşam sürelerinin aynı olduğu yerlerde ya da erkeklerin ortalama olarak kadınlardan daha uzun süre yaşadığı yerlerde, ciddi bir yanlışlık söz konusudur (Verilerin alındığı yer: H. J. de Blij ve P. O. Muller, *Geography: Realms, Regions and Concepts*, Tablo G-1, 13. basım. [New York: Wiley 2008]. Harita, Oxford University Press Inc. izniyle kullanıldı. Haritanın alındığı yer: H. J. de Blij, *Power of Place: Geography, Destiny, and Globalization's Rough Landscape* [2008]. Bölüm 7: Same Place, Divergent Destinies, s. 162-3)

Şekil 15.5 Kadınların oy verme hakkı. Kadınların oy verme haklarını kazanması on dokuzuncu yüzyıl sonlarında başladı ve hâlâ evrensel bir nitelik kazanmış değil. (Verilen alındığı yer: Inter-Parliamentary Union [IPU]; bu verilere şuradan da ulaşılabilir: www.ipu.org/wmn-e/suffrage.htm. Harita, Oxford University Press Inc. izniyle kullanıldı. Haritanın alındığı yer: H. J. de Blij, *Power of Place: Geography, Destiny, and Globalization's Rough Landscape* [2008]. Bölüm 7: Same Place, Divergent Destinies, s. 178-9)

Şekil 15.6 Parlamentodaki kadınlar. Ulusal parlamentolardaki ya da temsilciler meclislerindeki kadınların oranı, küresel merkezdeki birçok ülkeyle kıyaslandığında çevre ülkelerde daha fazladır. Önde gelen bazı demokrasiler bile bu konuda geride kalmaktadır. (Verilen Inter-Parliamentary Union [IPU] tarafından derlenmiştir: «Women in Parliaments: a World Classification,» 30 Haziran 2007, bu verilere şuradan da ulaşılabilir: www.ipu.org/wmn-e/classif.htm. Harita, Oxford University Press Inc. izniyle kullanıldı. Haritanın alındığı yer: H. J. de Blij, *Power of Place: Geography, Destiny, and Globalization's Rough Landscape* [2008]. Bölüm 7: Same Place, Divergent Destinies, s. 174-5)

BÖLÜM ÖZETİ

Bu bölümde çeşitli küresel çoğunluk ve azınlık grupları arasındaki ilişkiler inceleniyor. Bu analizde anahtar kavram kesişimsellik'tir (*intersectionality*); yani belirli bir azınlık grubu mensuplarının toplumsal eşitsizliğin diğer biçimlerindeki kendi konumlarının niteliği tarafından etkilenmekte olduğu düşüncesidir.

Çoğunluk ya da azınlık grubu şeklinde kategorileştirmede, sayılar değil de üstün konumda olma ve tabi konumda olma dikkate alınır. Bu durumda azınlık bir grup zenginlik, iktidar ve (veya) imtiyaz bakımından tabi konumdayken, çoğunluk bir grup da bu değişkenler bakımından üstün bir konumdadır. Çoğunluk-azınlık ilişkileri şiddete dönüşme eğilimi taşıyan çatışma potansiyeliyle de yüklüdür. Genel bir kural olarak, Kuzey'in daha çok çoğunluk grubu üyeleriyle, Güney'in ise daha çok azınlık grubu üyeleriyle karakterize edildiği ileri sürülebilir. Emperyalizm, sömürgecilik, kalkınma, Batılılaşma, Amerikanlaşma ve neo-liberalizm gibi süreçler genellikle kontrol ve baskı kurma amacıyla azınlık gruplarının oluşturulmasını da içerir.

Azınlık grupları olumsuz akıntılardan etkilenmeye daha açıktır. Bu arada, çoğunluk grubundakiler de hem yaratıcıları hem de alıcıları olarak olumlu akıntılar içinde yer almaya yatkındır. Ayrıca kendi aralarında ve olumsuz akıntılara karşı koruyucu engeller yaratma konusunda daha fazla imkâna sahiptirler. Irk, etnisite, toplumsal cinsiyet, sınıf, cinsel eğilim, yaş ve Güney'de yaşamaktan kaynaklanan azınlık statüleri kendi başlarına olumlu akıntılar önünde birer engel teşkil eder.

Çoğunluk ve azınlık statülerinin hepsi toplumsal tanımla ilgilidir. Sonuç olarak bu statüler, toplumsal tanımın yapıldığı yer ve zamandaki değişimlerle birlikte farklılaşma eğilimi gösterir. Sözgelimi, herhangi bir ırksal ve etnik grubu diğerlerinden farklı kılacak şekilde doğuştan gelen hiçbir ayırt edici özellik yoktur; bütün bunlar toplumsal olarak tanımlanmış akışkan kategorilerdir.

Etnisitenin, ulus-devlet düşüncesiyle sıkı bir bağlantısı var. Ulus-devlet düşüncesi, belirli bir ulus ya da etnik grubun belirli bir toprak parçasında ve onun sınırları içinde devlet aygıtıyla kaynaşmasını içerir. Öte yandan bir ulus hiçbir zaman ülke sınırlarıyla belirlenmiş değildir ve bu durum küreselleşme çağında ve küresel göçte çok daha aşikârdır. Etnik grupların yer değiştirmeleri yüzünden ulus-devletler giderek geçirgen bir hale gelmiştir. Milliyetçiliğin politik tanımları, kültürel milliyetçiliğe ağırlık vermenin de yolunu açmış durumda. Kimileri küreselleşmenin etnik kimlikler önünde bir tehdit oluşturduğunu ileri sürüyor; ancak kimliğin homojenleştirilmesine yönelik küresel baskılara direniş sayesinde aslında bu kimlikler pekişmiş de olabilir. Gerçek şudur ki, küreselleşme ve etnisitenin oluşumu, aynı modern sürecin birer parçası olarak görülebilir. Ulus-devletler bünyesindeki daha fazla etnik farklılık bu devletlerin sınırlarındaki etnik çatışma ihtimalini de çoğaltır. Ulus-devletler ya da diğer kuşatılmış bölgelerdeki etnik azınlıklarla "başa çıkma" konusunda çeşitli yöntemler benimsenmektedir: bunların en aşırısı ise soykırımdır.

Irkçılık, ırksal bir grubun üstün olduğu ve bir başkasının da aşağı olduğu yönündeki inanç olarak tanımlanır. Irksal azınlıklar, bazen insan-altı varlıklar ve sadece insani değerler için değil insan hayatı için de yıkıcı unsurlar olarak görülür. Küreselleşme birçok gelişmiş ülkede ırk ilişkilerinin kötüleşmesine yol açmıştır. Uluslararası kitlesel göçlerin bir sonucu olarak, birçok gelişmiş sanayi toplumu ırksal ve etnik bileşim bakımından giderek farklılaşmaya başladı. Bu hızlı akış da zaman zaman ırkçılığa ve yabancı düşmanlığına neden olur.

Küreselleşme, toplumsal cinsiyet yapılarını, engelleri ve ilişkileri güçlendirir. Küreselleşmenin önemli özelliklerinden birisi, ekonomik faaliyetin niteliğindeki dönüşümdür. Kadınlar hem gelişmiş hem de azgelişmiş ülkelerde ancak düşük ücretli, kısa süreli ve geçici işler bulabiliyor. Kadınların hem kayıtlı hem kayıt dışı ücretli işgücüne giderek artan katılımı, işgücünün feministleşmesi (kadınlaşması) olarak adlandırılıyor. Gelişmiş ekonomilerde bu duruma yoksulluğun feministleşmesi yanı sıra kadın proleterleşmesi de denebiliyor. Ayrıca buna kadın göçünde bir artış da eşlik eder. Bu göçün büyük bir bölümü ise yasadışı ve kayıt dışı yollardan gerçekleşmekte, bu süreçte kadın işçilerin payına da daha fazla ayrımcılık, sömürü ve taciz düşmektedir.

Bazı küresel akıntılar çocukların yararınadır. Ancak çocuklar, özellikle küresel Güney'dekiler, HIV/AIDS ve savaş dahil birçok küresel akıntıdan olumsuz yönde etkilenir. İşgücü, seks ve insan organlarının kullanımı için yapılan insan kaçakçılığını içeren çeşitli sömürücü akıntıların bir parçası olarak çocuklar da bu insan kaçakçılığının kurbanı haline geliyor.

Cinsel azınlıklar hem kendi yurtlarındaki hem de ülkeler arasındaki engellere maruz kalabiliyor. Bu engeller, cinsel azınlıkların küresel akıntılarına yol açabiliyor ya da bunları önleyebiliyor. Küreselleşme ayrıca, küresel gay ve lezbiyen hareketlerinin ortaya çıkışına nasıl katkıda bulunduysa, aynı şekilde bunlara karşı önyargı ve ayrımcılık biçimlerinin yaygınlaşmasına da katkıda bulunmuştur.

Küresel ve yerel kadın hareketi, küreselleşmenin bazı aşırılıklarına karşı başarılı bir direnişin önde gelen örneklerindendir.

TARTIŞMA SORULARI

1. Küresel akıntılar ve yapılar ışığında kesişimsellik kavramını tartışınız.
2. "Çoğunluk" ve "azınlık" konumlarının toplumsal inşasını ve bu inşaların göçü etkileme yollarını inceleyiniz.
3. Küresel akıntıların etnisite ve milliyet üzerindeki etkisini inceleyiniz.
4. Küresel akıntıların ve yapıların özellikle küresel Güney'de cinsiyete dayalı toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini analiz ediniz.
5. Küresel akıntıların ırk ilişkileri üzerindeki etkisini inceleyiniz.
6. Küresel akıntılarda çocuklar hangi yollardan yer alır? Nasıl etkileniyorlar?
7. Kadın hareketinin başarısı, küreselleşmenin olumsuz etkilerine karşı savaşmayı amaçlayan diğer azınlık gruplarına bir model teşkil edebilir mi?

İLAVE OKUMALAR

Howard Winant, *The World is a Ghetto: Race and Democracy Since World War II*, New York: Basic Books, 2001.

Howard Winant, *The New Politics of Race: Globalism, Difference, Justice*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2004.

Paul Gilroy, *The Black Atlantic: Modernity and Double Consciousness*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1993.

Carl Degler, *Neither Black Nor White: Slavery and Race Relations in Brazil and the United States*, Madison: University of Wisconsin, 1971/1986.

Ernest Gellner, *Nations and Nationalism,* Oxford: Blackwell, 1983 [*Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev. B. Ersanlı, G. Göksu Erdoğan, Hil Yay., 2008].
Zygmunt Bauman, *Modernity and the Holocaust,* Ithaca, NY: Cornell University Press, 1989 [*Modernite ve Holocaust*, Çev. Süha Sertabiboğlu, Versus Kitap, 2007].
Jane L. Collins, *Threads: Gender, Labor, and Power in the Global Apparel Industry,* Chicago: University of Chicago Press, 2003.
Rhacel Salazar Parrenas, *Servants of Globalization: Women, Migration and Domestic Work,* Stanford, CA: Stanford University Press, 2001.
Barbara Ehrenreich ve Arlie Hochschild (Der.), *Global Woman: Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy,* New York: Henry Holt, 2002.
Julia O'Connell Davidson, *Children in the Global Sex Trade,* Cambridge: Polity Press, 2005.
Bales, Kevin, *Disposable People: New Slavery in the Economy,* Berkeley, CA: University of California Press, 1999.
Dennis Altman, *Global Sex,* Chicago: University of Chicago Press, 2001.
Jon Binnie, *The Globalization of Sexuality,* Londra: Sage, 2004.
Leila J. Rupp, *Worlds of Women: The Making of an International Women's Movement,* Princeton: Princeton University Press, 1997.
Nancy A. Naples ve Manisha Desai (Der.), *Women's Activism and Globalization: Linking Local Struggles and Transnational Politics,* New York: Routledge, 2002.

NOT

1. Bu bölüm Zeynep Atalay ile birlikte kaleme alınmıştır.
2. Benzer bir görüş için bkz. 1993: 32); ayrıca Winant (2004: 135).
3. Gerçekte, çoğunluk-azınlık ilişkilerinin mutlaka bu üç boyutun hepsiyle birlikte tanımlanması şart değil; bir gruba çoğunluk statüsü atfedebilmek için tanım gereği üst sıradakilerden sadece birisi (ya da ikisi) yeterli olacak. Böylece bir başkası da azınlık grubu olacak.
4. Howard Winant (2001) bu üç örneğin ve aynı zamanda Avrupa'nın çözümlemesini yapmaktadır.
5. Winant (2001: xiv), Kuzey-Güney arasındaki ayrım ile beyaz ve koyu tenliler arasındaki ayrımın aynı olduğunu söylemektedir.
6. Huntington, özellikle İslam hakkındaki olumsuz görüşleri nedeniyle bazen Oryantalist olarak değerlendirilmektedir.
7. W. E. B. Du Bois ile özdeşleşmektedir, ki onu da Gilroy (1993: 127) "siyah kültürün bir taşıyıcısı olarak modern ulus-devletin sabitliğini esas alan bir çözümleme tarzına karşı açıktan karşı çıkan" biri olarak değerlendirmektedir.
8. Burada aynı zamanda toplumsal tanımlar da dahil edilmiştir.
9. Bu, Cox'un (2007: 3143-52) önerdiği beş tanımdan –özcü, öznel, icatlar, hayali (aşağıda ele alacağız) ve söylemsel formasyonlar– sadece bir tanesidir.
10. Cerny'nin (2007: 853-8) bir bakıma daha kapsamlı tanımı şöyledir: "Ortak atalarla, kültürle, dille ya da toprak birliğiyle (ya da bunlara rağmen) birbirine bağlanmış toplumsal bir grup."
11. Böyle bir dışlama aynı zamanda din, politika ve ideoloji gibi başka zeminlerde de meydana gelebilir.
12. ICFTU - International Confederation of Free Trade Unions, 2004: "The Informal Economy: Women on the Frontline." Trade Union World Briefing, No. 2, 2 Mart. Ayrıca şuradan da ulaşılabilir: www.ilo.org/public/english/region/ampro/cinterfor/temas/informal/doc/wom_flin.pdf.
13. ICFTU - International Confederation of Free Trade Unions, 2004: "The Informal Economy: Women on the Frontline." Trade Union World Briefing, No. 2, 2 Mart. Ayrıca şuradan da ulaşılabilir: www.ilo.org/public/english/region/ampro/cinterfor/temas/informal/doc/wom_flin.pdf.
14. http://www.latineuro.com/agency.html.
15. www.unicef.org/crc/.
16. Bkz. Mullally (2006); Fredman (2001); Banda (2007: 1260-2).
17. www.untreaty.un.org/English/notpubl/18-12-a.E.doc.
18. Birçok örnek için bkz. Naples ve Desai (2002a).

BÖLÜM

16

KÜRESELLEŞMENİN ÜSTESİNDEN GELME, DİRENME VE GELECEK

Küreselleşmenin Üstesinden Gelme

- Küresel Ekonominin Üstesinden Gelme
- Politik Küreselleşmenin Üstesinden Gelme
- Küresel Sağlık Sorunlarının Üstesinden Gelme

Küreselleşmeye Direnme

- Yerel Direniş • Toplumsal Bir Hareket mi?
- Daha Resmi Toplumsal Hareketler
- Ulus-Aşırı Toplumsal Hareketler
- Dünya Sosyal Forumu ve Siber-Eylemcilik
- Hugo Chavez • Fransız Seçeneği

Küreselleşmeye Karşı Direnişin Bir Önemi Var mı?

Küreselleşmenin Gelecekleri

- "Mad Max" Senaryosu

Bölüm Özeti

Bu son bölümün başlığında, okur açısından kulak tırmalayıcı çeşitli şeyler yer alıyor. Birincisi görünüşte tek bir bölüm için gereğinden fazla şey var gibi. Kitabın 15. Bölümü'nü küreselleşmenin birçok özelliğinin tartışmasına ayırmış olmakla birlikte, belki de başlıkta yer alan iki konuyu –küreselleşmenin üstesinden gelme ve ona direnme yolları– yeterince tartışabilmek için bir o kadar daha bölüm yazmak gerekebilirdi (gerçi her iki konuya da daha önce değinilmişti; bkz. 12. ve 15. Bölümlerin özellikle son kısımları). Sonra bir de küreselleşmenin geleceği konusu var; daha önce ele alınan bütün konuların geleceğini tartışmak için de yine birçok bölüm gerekebilirdi. Öte yandan, bütün bunları tartışabilmek için 30 ya da 15 bölüm bile yazacak durumda değiliz, bu tek bölümle yetinmek zorundayız. Böylece, insanların ve toplulukların küreselleşmenin üstesinden gelebilmek ve ona karşı direnebilmek amacıyla takındıkları tutum hakkında ancak bir nebze fikir verme ve küreselleşmenin geleceğine dair birkaç fırça darbesi atma imkânımız olabilecek.

İlaveten, bu bölümün başlığının ilk kısmında, küreselleşmenin sorunlu olduğuna ve bu yüzden üstesinden gelinmesine ve ona direnmek gerektiğine dair yaygın bir uzlaşma bulunduğu iması varmış gibi görünüyor. Dünyanın her yerinde *hakikaten* küreselleşmeyi böyle gören birçok insan olsa dahi, birçoğu da onu bütünüyle kabullenmiş halde ve hatta kimileri de küreselleşmenin erdemlerini yüceltmekte (bkz. Bölüm 12). Dolayısıyla bu bölümün başlığı ve ağırlık noktası, küreselleşmenin sorunlu olduğuna dair evrensel bir uzlaşım olduğu şeklinde yorumlan*mamalıdır*.

Başlangıç niteliğinde başka bir uyarı daha gerekiyor. Bu kitabın tamamında gördüğümüz ve çeşitli vesilelerle işaret ettiğimiz üzere, tek bir küreselleşme yok, birçok küreselleşme var. Dolayısıyla üstesinden gelinmesi ya da direnilmesi gereken tek bir olgu, tek bir küreselleşme söz konusu değil. Hemen herkes küresel suç olgusunun üstesinden gelmek ya da buna karşı direnmek isteyecektir; ancak birçoğu da ilaçların, örneğin AIDS tedavisinde kullanılan "kokteylin" yaygınlaşması konusunda daha fazla küreselleşmeden epey mutluluk duyacaktır. Ekonomi açısından da mal ve hizmetlerin küresel dağıtımı konusunda süregelen artış karşısında zenginliğin de daha fazla yoğunlaşmasına yönelik tepkilerde muazzam farklılıklar mevcuttur. Zenginliğin yoğunlaşması konusuyla mücadele ve buna karşı direniş gerekebilir; ancak birçok insan, malların ve hizmetlerin dağıtımı kapasitesinin artmasının daha da ileri gitmesini isteyecektir. Dolayısıyla bu bölümde ele alacağımız başa çıkma mekanizmalarında olduğu üzere, hangi küreselleşmeye ya da onun hangi yönüne karşı mücadele edilmesi ve direnç gösterilmesi gerektiğini akılda tutmamız gerekecek.

Aynı nokta, bu bölümün üçüncü konusu, yani küreselleşmenin geleceği için de geçerli; küreselleşmenin tek bir geleceği *yoktur*. Çünkü birçok küreselleşme olduğundan birçok gelecek vardır. Küreselleşmenin ve küreselleşmelerin birkaçının geleceği hakkında birkaç genelleme ile yetinmek zorunda kalacağız; okur bunu da aklında tutmalıdır.

KÜRESELLEŞMENİN ÜSTESİNDEN GELME

Yerimizin sınırlı olmasından dolayı, bu bölümde sadece ekonomi, politika ve sağlık hizmetlerini ele alabileceğiz.

KÜRESEL EKONOMİNİN ÜSTESİNDEN GELME

Tepki gösterilmesi gerektiği noktada elbette ekonomi öne çıkmaktadır; çünkü dünyadaki derin ekonomik eşitsizlikten dolayı başka hiçbir konu daha fazla dikkat çekemez. Bu durum

günümüzde özellikle geçerlidir, dünyanın her yerinden birçok kimse artık Büyük Çöküntü'nün neden olduğu köklü ekonomik yıkımların üstesinde gelme çabası içindedir. Burada, ekonomik küreselleşmeye tepki gösterme/direnme bakımından üç yaygın tarzı inceliyoruz.

Korumacılık

Korumacılık: Ülke içi üretimi teşvik etmek amacıyla yapılan hükümet müdahalesi.

Elbette, ülkeler bünyesinde de (bireyler, şirketler vb arasında) ticaret yapılıyor; ancak burada özel bir önem taşıması küresel düzlemde meydana gelmesinden ve küreselleşme çağında hızlanarak artan bir oranda gerçekleşmesinden kaynaklanıyor. Küresel ticaretin serbest akışının buna katılan ülkelerin yararına olduğu yönünde genel bir uzlaşım mevcut. Ancak ticaret, özellikle serbest ticaret eleştiriye de tabidir ve ticareti şu ya da bu türden engellerle –korumacılık gibi– sınırlamayı amaçlayanlar da bulunmaktadır (Mann ve Pluck 2007: 1159-66).

Korumacılık ya da daha özelinde ticari korumacılık, "yurtiçi üretimi teşvik etmek amacıyla dış ticarete hükümet tarafından yapılan sistematik bir müdahale politikasıdır. Bu teşvik, öncelikle yerli üreticileri tercih etmek ve yabancı rakipleri karşısında onlara ayrıcalık tanımak suretiyle gerçekleşir" (McAleese 2007: 1169-74). Ülke içi üretimi korumak ve teşvik etmek üzere yabancı ihracatçılara uygulanan gümrük tarifeleri ve kotalar dahil çeşitli yollar bulunur. Ülke içi üretime, doğrudan ithal ikamesi yoluyla (Amerikan tarımında yaygın şekilde kullanılmaktadır) ve daha dolaylı olarak üreticilere sağlanan vergi muafiyetleriyle katkıda bulunulabilir. Korumacılık, merkantilist dönemden (1500-1800) beri ve ayrıca Sanayi Devrimi'nin ilk yıllarından bu yana yürürlüktedir; hemen her ülke tarafından da uygulanmıştır (Chorev 2007). 1929 yılındaki Büyük Bunalım'ın patlak vermesinin ardından bir nevi zirve yapmıştır. Öte yandan, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve GATT'ın (1947) ve daha sonra da Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (1958) kurulmasının ardından, yönelim ticari korumacılıktan uzaklaşmaya başlamış ve ticaretin serbestleştirilmesine doğru kaymıştır (Tan 2007: 735-9). Bu durum da dış ticaretin ve dış yatırımların büyük ölçüde genişlemesine yol açmıştır.

Korumacılığın işe yaramadığı konusunda geniş bir mutabakat sağlanmıştı; ancak yine de birçok ülke tarafından ve çeşitli ekonomik sektörlerde uygulanmaya devam edildi. Ticari korumacılık, epey rahatsız edici bir şekilde, ticaretin serbestleşmesiyle birlikte var olmayı sürdürdü. Ticari serbestlik söylemine rağmen, diğerlerinin yanı sıra ABD de genellikle korumacılık uygulaması (özellikle tarımdaki) nedeniyle suçlandı. Ve ABD kendi payına çoğu kez başka birçok ülkeyi, özellikle *Çin* ve *Japonya'yı da korumacılığı sürdürmekle suçladı.*

Korumacı politikaları savunmak adına pek çok gerekçe ileri sürüldü; bunların bazıları Adam Smith'in (1953) öncü çalışması gibi ilk örneklere kadar uzanıyor. Smith bir ülkenin önemli savunma endüstrilerini korumanın, yabancı ithal mallarına vergi koymanın, kendi ihracatına vergi koyan bir ülkeye karşı misilleme yapmanın ve daha liberal bir konuma geçişi kolaylaştırmak için korumacılığı kullanmanın meşru olduğunu ileri sürmüştür. Korumacılığı meşrulaştıran diğer gerekçeler arasında yeni endüstrilerin ortaya çıkışına yardım etmek (Airbus örneğinde AB'nin yaptığı gibi), bu tür sektörleri gelişme süreçlerinde korumak, ayrıca daha genelinde yeni ekonomik sektörleri korumak gibi unsurlar yer alır. Bütün bunlara ve diğer akıl yürütmelere rağmen, neoliberalizmin yükselişi dikkate alındığında, ticari korumacılığa duyulan inançta ve bunun uygulanmasında (en azından son dönemlere dek) bir gerileme söz konusu. Bununla birlikte korumacılığın çeşitli biçimleri varlığını halen koruyor ve dünyanın çeşitli bölgelerinde, özellikle Güney'de, küresel neo-liberal ekonomi başrole soyundukça zaman zaman yeniden ortaya çıkıyor.

Ticari korumacılık, olumsuz etkilerinin yararlarından fazla olduğu düşüncesi yüzünden de geriliyor. Birincisi, korumadan yararlanan ekonomi sektörleri zaman içinde giderek verimsizleşiyor. Kendi işlemlerinin ivme kazanması için serbest ticaretin getirdiği rekabete ihtiyaç duyacak hale geliyorlar. Verimsiz ekonomi sektörlerini desteklemenin en azından uzun dönemde bir ülkenin çıkarına olmadığı aşikârdır. İkincisi, korumacılık sadece ithalatın önünü kesmekle kalmaz aynı zamanda ihracatı da azaltır; çünkü ithal edilen unsurlar üzerindeki gümrükler korumacılık uygulanan ülkedeki ekonomi kesimlerinde üretim maliyetlerini de artırır. Bu durum da fiyatlarda bir artışa yol açar ve özellikle maliyetleri yükseltmeye yatkın ticari engelleri kullanmayan ülkeler karşısında, korumacılık uygulayan ülkenin ihracatının rekabet gücünün azalmasına sebep olur. Üçüncüsü, koruma altındaki endüstriler yenilenme konusuna pek ilgi göstermez, bu doğrultuda bir motivasyonları yoktur; koruma altındaki konumları yenilenmeyi gereksiz kılar. Dördüncüsü, korumacılık özellikle gelişmekte olan ülkelerde (ama mesela geçmişteki ABD'de değil) tarımın olumsuz yönde etkilenmiş olmasından ya da en azından eşit ölçüde avantajlı olmamasından ötürü imalata ağırlık verilmesine yol açar. Bu tür ülkeler de karınlarını doyurabilmek için kendi tarımlarına son derece bağımlıdır ve tarımdaki gerileme toplumun bütünü açısından felaket getirici sonuçlar yaratabilir.

İlginçtir ki, ithalatı kısıtlayan (korumacılık uygulayan) ülkeler, ihracat yapması engellenen (böylece korumacılığın "kurbanları" sayılan) ülkelerden daha fazla korumacılığın sıkıntısını çeker. Bu durumda, örneğin ABD, diğer ülkeler kendi ürünlerini ABD'ye ihraç etme konusunda daha serbest olmak adına korumacı tarımsal politikalarından vazgeçtiğinde daha kazançlı çıkabilecektir.

Ticaretin serbestleşmesi özellikle neo-liberal görüş ışığında hâkim duruma gelirken, bu arada korumacılığa yönelik baskılar da devam etti. Doğrusu, azgelişmiş ülkelerden gelecek ucuz ithal malların kendi endüstrilerini tahrip edeceği endişesini taşıyan gelişmiş ülkeler ticari korumacılığı genelde arzuluyordu. Ancak öte yandan, azgelişmiş ülkeler de genellikle gelişmiş ülkelerdeki süregelen ticari engellerden dolayı kendilerine (gelişmiş ülkeler tarafından değil de) IMF ve Dünya Bankası tarafından ekonomilerinin büyük bir kısmını serbestleştirmeleri ve bunu da hızla yapmaları konusunda uygulanan baskıdan şikâyetçiydi. Dahası, azgelişmiş ülkeler genellikle ticari serbestleşmenin bir sonucu olarak kendilerinin diğer azgelişmiş ülkelerle "dibe doğu yarışa" (bkz. Bölüm 8) sürüklendiği hissine kapıldı; bu yarışta gelişmiş dünya için çok daha düşük maliyetle üretim yaparak birbirleriyle rekabet edeceklerdi. Ticari serbestleşmenin bir sonucu olarak kendi yaşam standartlarının gelişmesi yerine, çoğu kez en iyi durumda bile durağan hale geldiklerini ve daha çok da gerilemekte olduklarını tespit ettiler. Bütün bunlara ve diğer hususlara rağmen, II. Dünya Savaşı'nın bitmesinin ardından gelen uzun yıllar boyunca eğilim elbette ticaretin serbestleşmesi yönündeydi. Öte yandan, ticaretin serbestleşmesinin gerçekte varsayılan kazançları sağlamadığı ve azgelişmiş ülkelere değil de orantısız şekilde gelişmiş ülkelere katkıda bulunduğu yönünde eleştiriler de var. Bazıları, özellikle Güney'dekiler, ticaretin serbestleşmesini, kendilerinin harcanması pahasına zengin ülkelerin yararına tasarlanmış neo-liberal ekonominin bir parçası olarak görüyordu. Bu tür iddialara ve görüşlere rağmen, o günlerde dünyanın herhangi bir yerinde ticari engellerin bütünüyle yeniden gündeme gelmesini savunan birkaç kişi bulmak da mümkündü.

Korumacılığın artırılması için periyodik olarak yenilenen çağrıları izah eden birçok faktör bulunmaktadır (Reuveny ve Thompson 2001: 229-48). Bunlardan bazıları şunlardır: ekonomik sistem üzerindeki şoklar, bir sistemden diğerine (tarımsal olandan endüstriyel olana) uzun dönemli geçiş, seçmenlerin ve onların seçtiği politikacıların tercihleri, bir ülkenin dış politika he-

derlerini ve müttefiklerinin çıkarlarını geliştirmek amacıyla korumacılığın kullanılması, serbest ticaret ideolojisinin bulunmaması ve korumacılığı savunan bir ideolojinin hüküm sürmesi, bir başka ülkenin uyguladığı korumacılığa yapılan misilleme vb. İşte bu ve diğer faktörler, korumacılığın teşvik edilmesini sürdürdü. Ancak bunlar da, neo-liberalizmin ve ticaretin liberalleşmesinin, en azından bir zamanlar, küresel zaferine (derin ve sürekli direniş göstermiş olsalar da) boyun eğdi. Yine de, ticaretin liberalleşmesine duyulan öfkenin yanı sıra, bunun zengin ülkelerin yararına, yoksul ülkelerin zararına görülmesi, özellikle azgelişmiş ülkelerde korumacılık yönündeki çabaların teşvikini sürdürdü. Kendi açılarından zengin ülkeler genellikle konumlarını muhafaza etmeyi arzular ve azgelişmiş ülkelerin kendi sanayilerine sahip olmak suretiyle elde ettikleri avantajlara da çoğu kez düşmandırlar. Dolayısıyla, giderek daha fazla ticari liberalleşmeyle karakterize edilen küresel bir ekonomide bile, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde ticari engellerin sürdürülmesi ya da yeniden dayatılması yönünde baskılar mevcuttur.

Büyük Çöküntü'nün ortaya çıkışı, serbest ve kuralsız ticaretin neo-liberal modelinin yaygın olarak sorgulanmasına yol açtı. Büyük Buhran döneminde olduğu üzere (bkz. Bölüm 7), ekonomik çöküntünün en berbat etkilerine karşı tedbir almanın bir yolu olarak korumacılık yine ilgi odağı oldu. Bu yüzden, Barack Obama'nın 2009 yılındaki teşvik planı da "Amerikan malı satın alın" ["buy American"] öğüdünü içermekteydi. Yani, plan gereği yaratılan fonları kullanan kamu çalışmaları ve inşaat projeleri, demir ve çelik dahil ABD'de imal edilmiş malları ve malzemeleri kullanmak zorundaydı. Benzer tavırlar dünyanın başka yerlerinde de alındı. Çeşitli ülkelerin daha fazla korumacılık yönünde ne kadar mesafe katettiği ise büyük ölçüde çöküntünün ne kadar süreceğine ve hangi ölçüde derinleşeceğine bağlı. Her ne olursa olsun, korumacılığın artan kullanımı, bu kitabın genel eğilimiyle de denk düşmektedir; çünkü korumacılık derin bir küresel çöküntüyle bağlantılı *olumsuz akıntıların* en kötü sonuçlarından kaçınma çabasında bir *engel* olarak kullanılmaktadır.

Adil ticaret

Mantıksal sınırlarının sonuna kadar götürüldüğünde, ticari korumacılık ile küresel ekonominin, özellikle bunun neo-liberal biçiminin reddi kastedilmektedir. Öte yandan, küresel ekonomideki eşitsizliklerin üstesinden gelmenin aşırı olmayan yolları da bulunmaktadır ve bunlardan birisi de "adil ticaret"tir (Nicholls ve Opal 2005; Raynolds, Murray ve Wilkinson 2007; Stehr 2008; Stiglitz ve Charlton 2005; Zaccai 2007); yani neo-liberalizmin merkezinde yer alan "serbest ticarete" karşı duran bir şey.

Adil ticaret:
Kenarda kalmış küçük üreticilerin toplumsal, ekonomik ve çevresel refahı bakımından kaygı duymak.

Adil ticaret, International Fair Trade Association (IFAT) [Uluslararası Adil Ticaret Birliği] "kenarda kalmış küçük üreticilerin toplumsal, ekonomik ve çevresel refahı bakımından kaygı duymak" olarak tanımlanmaktadır (Andrew Downie 2007: C1-C5). Neo-liberalizmin mutlak faydacı yöneliminin tersine, adil ticaret daha ahlaki ve eşitlikçi bir küresel ekonomik sisteme yönelir.[1] Kaygı duyduğu konular ise şunlardır:

- Genellikle Güney'deki üreticiler ile normal olarak Kuzey'deki tüketiciler arasında doğrudan ilişki kurmak;
- "Daha adil fiyatlar oluşturmak"; fiyatlar basitçe "serbest" piyasa tarafından oluşturulmamalı, üretici gözünde adil bir şekilde ve onların yaşadığı, çalıştığı toplumsal ve ekolojik ortam

tarafından belirlenmeli; fiyatlar "piyasa" tarafından değil de, üreticiler ile onların ürettiklerini satın almak isteyenler arasındaki açık, saydam ve eşit düzlemdeki görüşmelerde oluşturulmalı; herkes diğerlerinin ihtiyaçlarını kavramayı ve bunlara uyum sağlamayı hedeflemeli;
- Üreticileri, özellikle çiftçileri, ürünlerindeki çarpıcı fiyat dalgalanmaları karşısında korumak;
- Ekonomik bakımdan dezavantajlı olan özellikle Güney'deki insanlara iş imkânları sağlamak;
- Sendikalaşma hakkı dahil işçilerin haklarını korumak;
- *Kadınlar ve çocuklar için güvenli ve sömürücü olmayan iş imkânları sağlamak;*
- Sürdürülebilir bir üretimde, çevresel bakımdan önemli işlere girişmek;
- Üretilen her şeyin sağlık açısından kaygı duymadan tüketilebileceğinden emin olmak;
- Tüketicileri eğitmek ve onları üreticilerin adil ticaret uygulamalarına girişmesi yönünde baskı uygulamak üzere seferber etmek.

Gelişmiş dünyanın diğer bölgeleri, özellikle Avrupa belirli bir süre adil ticarete büyük destek verdi; ayrıca nihayet ABD'de de adil ticarete ilginin arttığına dair işaretler görülüyor. Örneğin, 2004 yılında Amerikalıların sadece yüzde 12'si adil ticaretten haberdar olduğunu söylüyordu; oysa 2006 yılı itibariyle yüzde 27'si bunun bilincine varmış durumdaydı. Sözgelimi, 2006 yılında adil ticaretin Amerikan kahve piyasasındaki payı toplamda yüzde 3.3 bir yer tutmaktaydı (2000 yılında ise yüzde 1 civarındaydı). ABD'deki marka ürünü kahve satışları bakımından adil ticaret kahvesi 2000 yılında yüzde 1'in altındayken, 2006 yılında yüzde 7'ye kadar yükseldi. Starbucks ve Dunkin' Donuts gibi kahve dükkânı zincirleri de artık daha fazla adil ticaret kahvesi satın alıyorken, Sam's Club gibi depolama zincirleri raflarında artık bunlardan daha fazla bulunduruyor. Dünya çapında kayıtlı adil ticaret ürünlerine 2006 yılında 2.2 milyar dolar harcandığı tahmin edilmekte; bu miktar önceki yıldan bu yana yüzde 42 oranında bir artış olduğunu gösterir.

Adil ticaret kahvesi, gelişmekte olan dünyadaki yaklaşık 7 milyon insanın yararına hizmet ediyor ve bunlar arasında, piyasadaki fiyatı halihazırda bir pound'u 1.25 dolar olan kahve çekirdekleriyle kıyaslandığında en azından 1.29 dolar kazanmakta olan Brezilyalı kahve üreticileri de yer alıyor. Bir çiftçinin adil ticaret düzenlemesinde yeterlilik kazanabilmesi için tarım ilaçları kullanımında, tarım tekniklerinde, geri dönüşümde ve benzeri hususlarda bir dizi kurala uyması gerekir. Adil ticaret standartlarını yerine getiren Brezilyalı çiftçiler yüksek kazanç ve daha iyi bir yaşam standardı elde ederken, dünyanın diğer yerlerindeki kahve üreticileri bu kadar fazla para kazanamamaktadır. Sözgelimi, bazı Etiyopyalı çiftçiler (ayrıca Kolombiya ve Guatemala'dakiler) en kaliteli kahve çekirdeğini yetiştirseler bile, kazançları Brezilya'nın daha düşük kaliteli kahvesinin getirisinden sadece biraz fazla olacaktır. Öte yandan, bu yüksek kalitedeki kahve çekirdekleri Starbucks ve diğer kahve dükkânlarında gurme markalar haline gelmiştir ve en yüksek fiyatlarda satılırlar. Bir başka deyişle, Starbucks bu kahvelerden yüksek kâr elde ederken Etiyopyalı (ve diğer) kahve üreticileri bunun pek az faydasını görmekte ya da hiç görmemektedir. Starbucks'ta bir fincanı 5 dolara satılan kahveden, kahve üreticisinin sadece 1 sent kazanabildiği hesaplanmıştır (Chanda 2007: 92).

Adil ticaret, daha resmi bir tez olan "alternatif ticaret projeleri" için kullanılan popüler bir deyimdir (McMichael 2007a: 32-5). Bu tür projelerin II. Dünya Savaşı'na dek uzanan bir geçmişi var. Bunlar da, İngiltere'deki Oxfam'ın Nazilerin istila ettiği bölgelere gönderdiği yardım temelinde kurulmuştu. Bu girişimden inanç-temelli örgütlenmeler ortaya çıktı; Doğu Avrupa'dan ve daha sonra azgelişmiş bölgelerden ithal edilen el sanatları ürünleri (örneğin, kiliseye bağlı)

dükkânlarda kâr amacı gözetmeksizin satılmaya başlandı. 1970'lerde Traidcraft gibi örgütlenmeler de kuruldu. Traidcraft "daha az gelişmiş ülkelerdeki üreticileri gelişmiş dünyadaki vicdanlı tüketicilerle doğrudan buluşturmak üzere e-postayı ve diğer toplumsal ağları" kullanmaktaydı (Carducci, kitabı basılacak). Bunlara gösterilen ilgi, neo-liberal ekonominin ve buna karşı tepkilerin büyümesiyle birlikte 1980'lerden ve 1990'lardan bu yana artarak genişlemektedir.

Adil Ticaret Hareketi içerisinde, Uluslararası Adil Ticaret Birliği, Rainforest Alliance [Yağmur Ormanları İttifakı] gibi çeşitli küresel örgütlenmeler bulunmaktadır. Ayrıca, Avrupa piyasasıyla ilgilenen üç örgütlenmenin 1997 yılında kurduğu Fairtrade Labeling Organization (FLO)[2] [Adil Ticaret Etiketleme Örgütü] de bunlar arasında yer almaktadır.

> FLO'nun amacı, tüketicileri, satın alma güçlerini, büyük şirketler sisteminin istismarlarına karşı bir silah olarak kullanmaları doğrultusunda eğitmektir. En üst düzeydeki (dünya) fiyatlarıyla belgelenmiş adil ticaret uygulamalarına ilave olarak, çalışma koşulları hakkında gözlem yapan üretici ya da işçi örgütlerinin temsilcilerinin talepleri, işçi haklarını savunmak, mecburi çalışmayı ve çocukların çalıştırılmasını yasaklamak, güvenli ve sağlıklı çalışma koşullarını teşvik etmek, toplulukların ve çevrenin sürdürülebilirliğini sağlamak gibi unsurlar da söz konusudur. (McMichael 2007a: 34)

Böylece, örneğin FLO'ya kayıt için Şilili bir muz üreticisinden de "zirai ilaçların kullanımından vazgeçmesi, kimyasal gübrelerin azaltılması, demokratik sendika işlemlerinin tesis edilmesi, ücretlerin yükseltilmesi, konutların geliştirilmesi, elektrik kullanımı ve çevresel gözetim gibi topluluk projelerinin yanı sıra oluşturulmuş bir fon ya da 'toplumsal değer payı' yaratılması" istenir (McMichael 2007a: 34).

Adil ticaretin ilgi ve kaygı alanına girmiş öne çıkan birçok ürün arasında şunlar yer alır: kahve (Bacon vd 2008: 259-64; Jaffee 2007; Lewis ve Runsten 2008: 275-90; Linton, Chiayuan ve Shaw 2004: 223-46), muz (yukarıda sözü edildi), pamuk, şarap (Moseley 2008: 291-304), çay (Dolan 2008: 305-18) ve çikolata. Adil ticaret bakımından ilginç bir örnek de Cadbury Schweppes'tir. Bu kuruluş satış anlamında dünyanın en büyük şekerlemecisidir, İngiltere'deki kakao ürünlerinin hepsinin tedarikçisidir ve dünya çapında bu tür ürünlerin yüzde 70'ini tedarik etmektedir (*Economist* 2008: Ocak 31 ["Cocoa Farming: Fair Enough?"]). Adil ticaret ile çalışmak yerine bu şirketin önümüzdeki on yıl içinde harcanmak üzere ayırdığı 87 milyonluk bir fona sahip, kendi "Cadbury Kakao Ortaklığı" bulunuyor. Adil ticaret, kakao gibi ürünler için adil bir fiyat oluşturulmasını vurgularken Cadbury de fiyatın bir sorun olmadığını ileri sürüyor (Gana ile yapılan ticaretten gelen çikolata, tüm dünyadaki ortalama fiyatın yüzde 10 kadar üzerinde). Bunun yerine asıl sorun, en azından bu şirkete göre, Gana'daki kakao üretiminin düzeyidir. Kakao hasadı yüzde 40 kadar düşmüştür ve kakao üretiminin geleceği de pek parlak görünmemektedir; çünkü çiftçilerin çocukları bu sektörde kalma konusunda artık ebeveynleri kadar istekli değildir. Bunun ve daha kapsamlı toplumsal sorunların üstesinden gelmek için Cadbury Kakao Ortaklığı'nın önüne koyduğu hedefler şunlar:

- Ganalı çiftçilere, gübre kullanmak ve birbirleriyle daha fazla işbirliği yaparak çalışmak suretiyle üretimi nasıl artıracaklarını öğretmek;
- Ganalı çiftçilere, kakao ağaçlarının dibinde kırmızıbiber ve mango üretimi yaparak ve hindistancevizi ağaçları dikerek ilave gelir kaynakları yaratmak;
- 850 su kuyusunun inşaatını üstlenerek, kadınları ve çocukları gündelik su taşıma işinden kurtarmak ve böylece onların başka işleri yapmasına imkân tanımak; okul, öğretmen ve kütüphane için yatırım yapmak.

Adil ticaret, Cadbury'nin bu çabalarını memnuniyetle karşılamış ama yine de şöyle demişti: "Cadbury'nin, Ganalı kakao çiftçilerini ve onların topluluklarını destekleme girişimini memnuniyetle karşılıyoruz ve bu girişimde sürdürülebilir üretim ve adil ticaretin içselleştirilmesi konusundaki ilkelere şirket tarafından uyulmasını da takip edeceğiz" (*Economist* 2008: Ocak 31 ["Cocoa Farming: Fair Enough"]). Başka bir deyişle, Cadbury'nin yapmış oldukları adil ticaret tarafından kabul edilebilir şeylerdi; ancak bunlar söz konusu hareketin daha kapsamlı ilkeleri bakımından yeterli sayılmıyordu. Aslında, Cadbury'nin çiftçilere yardım eden girişimi Cadbury'nin halkla ilişkiler politikası bakımından güzel bir adımdı ve adil ticaret kurallarının hepsinin altına imzasını atmamış olsa da adil ticareti destekler nitelikteydi. Bu durumda buna "bir nebze adil ticaret" dahi denebilirdi (*Economist* 2008: Ocak 31 ["Cocoa Farming: Fair Enough"]).

Genelinde hiçbir büyük şirket, en azından kendi başına ve dışsal baskı olmaksızın bu sınırın ötesine geçebilecek durumda değildir. Adil Ticaret gibi örgütlenmelerin, bunlardan esinlenerek örgütlenmiş grupların (örneğin, çiftçiler, tüketiciler vb) adil ticarette kuşkusuz işte böyle anahtar bir rolü var.

Öte yandan, adil ticaretin önünde birtakım sınırlar ve sorunlar da mevcut: Adil ticaret sisteminin büyük ölçekli küresel bir piyasanın (örneğin, kahve piyasası) taleplerini gerçekten de karşılayıp karşılamayacağına dair sorular soruluyor; büyük ölçekli imalat ürünlerinin küresel bakımdan çok daha fazla önem taşıyan bir alanında adil ticaretin nasıl kullanılabileceğini değerlendirmek de güç bir iş; ve adil ticaret gelişmiş dünyada "bilinçli" tüketiciler arasında rağbet görmekteyse de, daha az gelişmiş dünyadaki çok daha zorlayıcı sorunlar akla getirildiğinde, orada kendisi için üretici (ve tüketici) bulabilmesi de zor görünüyor.

"Dipteki bir milyara" yardım

14. Bölüm'de dünyamızda bulunan en dipteki bir milyar insanı tartışmıştık. Şurası açıktır ki, ekonomik yardıma ihtiyaç duyan bir toplumdan veya üstesinden gelinmesi gereken bir küresel ekonomik sorundan söz ediliyorsa, gündeme getirilmesi gereken de işte bu insanlar. Küresel çağda, en dipte yaşayan bir milyar insanın koşullarının iyileştirilmesi için yapılması gereken şeylerin olduğu çeşitli alanlar var.

Bunlardan ilki yardımdır. Dünyadaki, bu konuda yapılan tartışmaların büyük bir kısmı ekonomik yardıma ağırlık verirken Collier bunu göz ardı etme eğilimindedir. 2005 yılındaki İskoçya Gleneagles'taki G8 zirvesinde, G8 ülkelerinden yedisi (Rusya katılmayı reddetmişti) 2010 yılı itibariyle Afrika'ya yapılan yardımları iki katına çıkarmayı kabul etmişti. Ne var ki bu ülkelerin hedeflerine ulaşacaklarından kuşku duymak olmak için sebep de vardı. 2006 yılındaki veriler, Afrika'ya yapılan yardımın sadece pek az arttığını (Almanya), azaldığını (Fransa, yüzde 1 oranında) ve bir örnekte de çarpıcı şekilde düştüğünü (İtalya, yüzde 30 oranında) göstermekteydi (Dugger 2007a: A8). Japonya ve İngiltere hedefe tam olarak ulaşmıştı. ABD ise yaklaşamamıştı bile.

Her halükârda Collier iki katına çıkmış olsa bile çeşitli nedenlerden ötürü yardım konusunda iyimser değil. Bunun başlıca nedenleri ise şunlar:

- Bazı yardımların faydası olsa da bunun etkileri yardım arttıkça azalır;
- İlgili bürokrasiler işini layıkıyla yerine getirmez ve birbirlerine müdahale etmeye yatkındır;
- Yardım parası askeriye gibi kötü amaçlı alanlara akabilir;

- Hatta bu yardım hükümetin ele geçirilmesini daha cazip kılarak iç savaşı kışkırtıp, bir çatışma tuzağı yaratabilir (bu konuda ve diğer tuzaklar konusunda bkz. Bölüm 14);
- Denize kıyısı olmayan kuşatılmış bir ülke söz konusu olduğunda, aslında en fazla önem taşıyan şeyin gerçekleşmesi, kıyı bölgelere ulaşan düzgün yolların açılması, konusunda da işe yaramayabilir;
- Kötü yönetimin üstesinden gelebilmek için yapılan yardım en fazla fayda getirme potansiyeline sahip olandır; gerçi bu da genellikle işe yaramaz.

Bütün bunlara rağmen, bu yardımların sadece gelişmiş ülkelerdeki, özellikle G8'deki diğer eylemlerle uyumlu olduğu takdirde faydalı olması mümkündür.

Askeri müdahale düzenin yeniden tesisinde yararlı olabilir; çatışmaları sona erdirerek barışı sağlar ve daha sonraki askeri darbelerin de önüne geçmiş olur. Dışarıdan yapılan askeri müdahale yararlı olabilir (ama elbette her zaman değil); ancak dünyanın en yoksul ülkelerindeki askerler genellikle durumu daha da berbat hale getirir. Sözgelimi, darbe yaparak bir kez iktidara gelince ordu büyük miktarda para talep edebilir (gasp edebilir).

Ayrıca yasalarda ve düzenlemelerdeki değişiklikler de yararlıdır. Gelişmiş ülkelerdeki yasa değişikliklerine, en dipte yaşayan bir milyar insanı olumsuz yönde etkileyen sömürücü nitelikteki ve (rüşvet gibi) yolsuzluklarla ilgili uygulamalara giren kendi şirketlerini daha fazla engellemek amacıyla başvurulur. Büyük ölçüde gelişmiş ülkeler için ve bu ülkelerde geliştirilmiş olan uluslararası norm, standart ve kanunların da en dipte yaşayan bir milyar insanın ihtiyaçlarıyla uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir.

Azgelişmiş ülkelerin marjinalleşmesi, ticaret politikası sayesinde tersine çevrilebilir. Bu doğrultudaki eylemlerden birisi, hem gelişmiş ülkelerdeki (kısmen hiç olmazsa DTÖ bünyesindeki karşılığı olmayan engel indirimi sayesinde) hem de en dipteki bir milyar insanın çoğunu barındıran ülkelerdeki ticari engellerin azaltılması ve kaldırılmasıdır. Ekonomik bakımdan rekabet gücüne sahip olana dek azgelişmiş ülkeler hiç olmazsa geçici olarak ticari korumaya ihtiyaç duyacaktır.

Şurası da ilginçtir ki; Collier adil ticaretin de sıkı bir taraftarı değildir. Bunu bir çeşit "bağış" olarak görür; örneğin azgelişmiş ülkelerdeki kahve üreticilerine yapılan böyle bir şeydir. Hatta adil ticaretin doğrudan yardımdan daha az yararlı olduğunu da düşünür; çünkü daha yüksek adil ticaret fiyatları insanları her zaman yaptıkları işe hapsetme eğilimindedir; yani, örneğin sadece kahve üretimiyle ilgilenirler. Sorun da zaten, azgelişmiş ülkelerde çeşitliliğin olmayışıdır ve adil ticaret de bu tür ülkeleri yoksulluğa mahkûm etmeye yarayan tek yönlü bir üretime ağırlık verilmesini pekiştirmeye yaramaktadır.

POLİTİK KÜRESELLEŞMENİN ÜSTESİNDEN GELME

Ekonomik sorunlarda olduğu üzere, küresel politik sorunları ele alırken de neredeyse sınırsız konu bulunmaktadır. Yer darlığından ötürü burada yalnızca sorumluluk ile saydamlık konularını inceleyeceğiz ve ayrıca Uluslararası Şeffaflık Örgütü'ne (Transparency International [TI]) özel olarak dikkat çekeceğiz.

Hesap verme sorumluluğu

Küresel örgütlenmelerin ve konumuz itibariyle da politik örgütlenmelerin giderek çoğaldığı bir dünyada hesap verme sorumluluğu (ya da bunun olmayışı) günbegün önem kazanıyor

(Germain 2004: 217-42). Bir yandan, ulus-devlet dahil bütün politik örgütlenmelerin faaliyetleri nedeniyle daha hesap verebilir bir hale gelmesi gerekiyor. Diğer yandan, ulus-devletin gerilemesi, bünyesinde yer aldıkları bu devletteki (politik örgütlenmeler dahil) çeşitli örgütlenmeleri daha serbest hale getiriyor. Ulus-devletin öneminin azalmasıyla ya da resmin dışına çıkmasıyla birlikte bunların kime ya da neye karşı politik bakımdan (ve diğer başka yönlerden) hesap verme sorumluluğu olduğu sorusu akla geliyor. Bunun ötesinde, daha pratik bir sorun da, politik örgütlerin hesap vermesini sağlayacak herhangi bir yolun olup olmadığıdır. Hesap verme sorumluluğunu güvence altına alacak yollardan birisi, bu tür örgütlerin sadece kendi kuralları ve düzenlemeleriyle değil, uymaları gereken uluslararası normlarla da uyumlu olup olmadıklarından emin olmak için gelişmiş bir gözetime tabi tutulmalarıdır. Bir başka yol ise bu politik örgütlenmelerin yaptıkları işlerle ilgili ve politik örgütlenmelerden çıkarı olan –paydaş olan– kimselerle daha fazla diyalog ve karşılıklı ilişki kuran daha fazla örgütlenmeye ve bireye sahip olmaktır.

Şeffaflık

Her türden örgütlenme genellikle birçok konuda gizliliğe eğilimlidir; bunlar arasında özellikle politik örgütlenmeler (ulus-devletler dahil) öne çıkar. Ve bunun anlamı da yaptıkları şeylerin çoğunun şeffaf olmaması demektir. Güncel bir örnek vermek gerekirse, örneğin nükleer silah programı konusunda şeffaf olmayan ülkeler arasında İran öne çıkıyor; ayrıca ABD ve İsrail'in de İran'ın nükleer silahlara sahip olma imkânını yakaladığını gördüklerinde bu ülkeye karşı saldırıya geçme gibi bir planları olup olmadığı da belli değil (İsrail ise kendisinin birçok nükleer silah üretebilecek bir nükleer silah programı olduğunu kamuoyuna hiçbir zaman açıklamadı).

Politik gizlilik büyük oranda devam ederken ve bu durum aynı zamanda diğer örgütlenme türleri bakımından da geçerliyken, konu hakkında son günlerde yayımlanan bir kitapta şeffaflığın artmakta olduğu sonucuna varılıyor. Ne var ki aynı zamanda bu kitapta şeffaflığın "hâlâ bir bulanık okyanusla çevrili olduğu" da ileri sürülüyor (Holzner ve Holzner 2006: 336). Burada kastedilen, şeffaflık[3] ile gizlilik (bilginin bile isteye gizli tutulması), aynı zamanda bulanıklık (bilginin olmayışı) arasındaki süregelen tarihsel ve diyalektik bir durum. Öte yandan, uzun dönemde şeffaflığın nasıl artmakta olduğunu tarif eden bir büyük anlatı da mevcut. Burada üç örnek; Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği (İsveç ve Yunanistan gibi çok farklı örneklere özel olarak dikkat çekilerek) ve Japonya kıyaslanıyor. Sağlık hizmetleri ve iş dünyası, bu konudaki diyalektiğin incelendiği en önemli iki ortamdır. Genelinde, önemli farklılıklar bulunmakla birlikte zaman içinde daha fazla şeffaflık yönünde genel bir eğilim ortaya çıkıyor.

Yahudi Soykırımı, II. Dünya Savaşı suçları, Tuskegee frengi incelemesi vb. Örnekler hakkındaki bazı çok ilginç tartışmalar da hükümet gizliliğinin yol açtığı zararlı sonuçları gözler önüne seriyor. Bu incelemeler ayrıca, zaman içinde bu örnekler hakkında daha açık kabullerin ve tartışmaların ortaya çıkmakta olduğunu, aynı zamanda bunların ve diğer sayısız canavarca suçun çevresini kuşatan gizlilik ve bulanıklık sayesinde nasıl üstünün örtüldüğünü de gösteriyor.

Ulus-aşırı adalet sistemleri ve hareketleri, uluslararası mahkemeler, sivil toplum ve daha özelinde Uluslararası Şeffaflık Örgütü başta olmak üzere birçok çeşitli gelişme şeffaflığın artmasına katkıda bulunuyor.

Uluslararası Şeffaflık Örgütü (Transparency International [TI])

Uluslararası Şeffaflık Örgütü (TI), 1993 yılında Dünya Bankası'ndaki görevi nedeniyle bunalıma giren Peter Eigen tarafından kurulmuş bir INGO'dur (uluslararası hükümet dışı örgütlenmedir). Eigen, Dünya Bankası'nın imajını olumsuz yönde etkileyeceği gerekçesiyle dünyanın her tarafındaki birçok ülkede meydana gelen yolsuzluk sorunu hakkında konuşmaktan men edildiğine inanmaktaydı. Bunun sonucu olarak ya da kısmen bunun sonucu olarak, Eigen, Dünya Bankası'ndan ayrıldı ve genel merkezi Berlin'de olan TI'yı kurdu; bu örgütün şimdi 100 ülkede şubesi bulunuyor.[4] Örgüt, özellikle daha fazla şeffaflık için tüm kapıları zorlayarak yolsuzlukla mücadeleye ağırlık veriyor. (Florini 2007: 1201-4). İşte bu doğrultuda, TI 1995 yılında Yolsuzluk Algılama Endeksini (Corruption Perception Index-CPI) yarattı. Bu endeks, uzmanların kendi ülkelerinde gerçekleşen yolsuzlukları algılamalarına dair bir dizi incelemeye dayanır ve bu incelemeleri bir araya getirir. Ülkelere, sıfırla (aşırı yolsuzluk) on arası (yolsuzluğun hiç olmaması) bir rakam seçilerek puan verilir. Daha sonra TI, Rüşvet Ödeyenler Endeksi de oluşturdu; bunun amacı da gelişmiş ülkelerdeki şirketlerin, Brezilya, Meksika ve Rusya gibi yükselmekte olan ülkelerdeki kamu görevlilerine rüşvet verme eğilimini açığa çıkarmaktı. Avusturya ve İsveç'in bu tür rüşvetlere en az eğilimli ülkeler olduğu ortaya çıktı; ABD ise listenin ortalarında yer alıyor (bu durum da 13. Bölüm'de yolsuzluk söz konusu olduğunda ABD'nin bir model oluşturduğunu ileri süren argümanla çelişmektedir). Rusya da rüşvete en yatkın ülkelerden biri olarak görülüyor. Bu tür endekslerin yayımlanmasının ardında ise rüşvetin ve diğer yolsuzluk biçimlerinin kapsamı ve derinliğine ilişkin kamusal şeffaflık ne denli fazla olursa, bunun o oranda, konuya ilişkin kaygıları artıracağı ve böylece zararlı sonuçlarının azalmasına yol açacağı düşüncesi yatıyor.

TI ayrıca başka faaliyetlerle de ilgileniyor. *National Integrity Systems: The TI Source Book* [Ulusal Dürüstlük Sistemleri: TI Kaynak Kitabı] adlı (birçok dile çevrilen) bir eser yayımlıyor ve bununla yerel aktivistlere yolsuzlukla mücadelede daha fazla şeffaflık sağlama doğrultusunda pratik stratejiler sunuyor. Ayrıca, kara para aklama ile mücadele konusunda küresel bankalar arasındaki görüşmelerde, azgelişmiş ülkelerde yolsuzluklarla mücadele edenlere, ayrıca çevresel yıkıma yol açan (ormansızlaştırma gibi) yolsuzluklar ve rüşvetle mücadele için çaba harcayanlara ufak meblağlarda para sağlanmasında aracılık yapıyor. Genelinde, TI yolsuzluktan kurtulmuş ve daha fazla şeffaflığın olduğu bir dünyayı hedefliyor. Ancak daha fazla şeffaflık konusunda ciddi engeller söz konusu; bunlardan en dikkat çekeni de terörizm nedeniyle ortaya çıkan kaygıların daha fazla gizliliğe ve müphemliğe imkân tanıması ve bu durumun da tekrar daha büyük bir yolsuzluğu beslemiş olması.

KÜRESEL SAĞLIK SORUNLARININ ÜSTESİNDEN GELME

Küresel sağlık sorunlarıyla mücadele, BM'ye bağlı Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) odaklandığı bir konudur. Daha öncesinde birçok öncü kuruluşu olan WHO, 1948 yılında kuruldu ve şimdi yaklaşık 200 kadar üye devletten oluşuyor. Esas olarak üç hedefi bulunuyor: "Birincisi, sağlıkla ilgili hemen hemen her alanda küresel normları ve teknik standartları geliştiriyor. İkincisi, sınırları aşan sağlık riskleriyle mücadele etmelerini mümkün kılmak amacıyla hükümetlere ve hükümet dışı örgütlere (NGO'lar) teknik danışmanlık yapıyor. Üçüncüsü, sağlık alanındaki uluslararası işbirliğini teşvik ediyor" (Buse 2007: 1277).

WHO, 2003 yılında Asya'da baş gösteren SARS salgınının yayılmasını önleme konusunda hayati bir rol oynayan Küresel Salgın Alarm ve Mücadele Ağı gibi faaliyetleriyle önemli başa-

rılara imza attı. Aynı başarıyı 2003 yılında Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi'yle de yineledi. Ne var ki WHO çeşitli gerekçelerle (zayıf yönetim, aşırı derecede bürokratikleşme, yolsuzluk) eleştirilere maruz kalıyor; ayrıca parasal imkânları da son derece kısıtlı.

Birçok gözlemci, küresel yönetim ve sağlık konusunda yeni bir yaklaşımına ihtiyaç olduğu konusunda hemfikir. WHO bir zamanlar olduğu gibi en önemli oyuncu değil. Başka örgütlenmeler, özellikle Melinda ve Bill Gates Vakfı giderek daha önemli hale geliyor. WHO'nun yıllık bütçesi 2006-2007 dönemi için 4 milyar dolardan azdı[5]; oysa Gates Vakfı bu dönemde neredeyse bunun on katı harcama yapmıştı.[6]

WHO çeşitli görevlere odaklanıyor. Başka şeylerin yanı sıra, "izlenecek politikalar konusunda tavsiyelerde bulunuyor, özellikle yoksul ülkelerdeki tedavi yöntemlerini değerlendiriyor, laboratuvar ağları oluşturuyor ve Ebola ya da kuş gribi gibi hastalıkların baş gösterdiği yerlere sağlık ekipleri gönderiyor" (McNeil 2008c: A6). Ne var ki WHO hastalıkların araştırılması konusunda nispeten az bir harcama yapıyor. Özellikle dikkat çeken şey, Güney'i etkilemekte olan hastalıkların araştırılmasında yatırım yapmamış olması. Bunun tersine, Gates Vakfı böyle bir araştırma için çok büyük bir miktarda para harcamış durumda. Sözgelimi, bu vakıf 2000 yılından bu yana sadece sıtma hastalığı için yaklaşık 1.2 milyar dolar para yardımı yapmıştır.

Aslında, WHO ile Gates Vakfı arasında büyüyen bir gerilim ve dışa vuran bir çatışma var; çünkü Gates Vakfı sağlıkla ilgili projelerde başı çekmeye başladı ve bunun sonucunda da şimdi küresel manşetlerde yer alıyor. Örneğin, kimileri Gates Vakfı'nın WHO'nun yerine geçme peşinde olduğuna inanıyor. Daha özelinde, WHO yetkilileri de Gates Vakfı faaliyetlerindeki gizliliği (şeffaflığın olmayışını) eleştiriyor. Son zamanlara dek, Gates Vakfı gibi özel örgütlerin denetim amacıyla gözetim altına alınması söz konusu değildi. Başka bir şikâyet de, çeşitli tedavi yöntemlerinin etkinliğinin değerlendirilmesi ve bunların çeşitli ülkelerin sağlık sistemlerinde yer tutması konusunda. Bu faaliyetler WHO'nun asli işleri olarak görülüyor; ancak Gates Vakfı Washington Üniversitesi'ne Sağlık Ölçümleri ve Değerlendirmesi Enstitüsü kurması için 105 milyon dolarlık bağış yaparak son zamanlarda bu alana da girdi.

Elbette, Gates Vakfı dünyanın her tarafında sağlık alanında faaliyet gösteren tek NGO (STK) değil. Diğerlerinin yanı sıra, New York şehrinin zengin belediye başkanı Michael Bloomberg tarafından finanse edilen Bloomberg Philanthropies de var. Ancak burada söz konusu olan WHO'nun kendisiyle olan bir çatışma değil (bunun sebebi, belki onun çok daha küçük olması ve Gates Vakfı'na kıyasla çok daha mütevazı bir gündeme sahip olması); asıl çatışma WHO'nun sürdürdüğü çalışmalara ilişkin. Bu çalışmalardan birisi, Gates Vakfı'nın 2 milyon dolar katkıda bulunduğu küresel sigara içmeme projesi (McNeil 2008c: A6). Projede küresel sigara içme (ve tütün çiğneme), toplanan sigara vergileri ve sigara içmeme programları konusunda veriler bir araya getirildi. Raporda, sigara içmeyle mücadele için "sigaradan alınan vergilerin artırılması, kamusal alanlarda sigara içmenin yasaklanması, çocuklara sigara verilmesini ya da reklam yapılmasını yasaklayan yasaların güçlendirilmesi, sigara kullanımının gözetim altına alınması, tehlikeleri hakkında insanların uyarılması ve sigara içmeyi bırakmak isteyenlere bedava ya da ucuz yardımlar sunulması" önerileri yer almaktaydı (McNeil 2008c: A6). 2008 yılı ortasında, Bloomberg de güçlerini Bill Gates ile birleştirdi ve Gates Vakfı dünyanın her yerinde sigarayla mücadele için katkısını 500 milyon dolara çıkardığını ilan etti (McNeil 2008b: A20).

Sağlığın bir insan hakkı olduğu varsayımıyla, uyumlu bir küresel yaklaşıma (ya da yaklaşımlara) ihtiyaç bulunmaktadır. Şurası açıktır ki, sağlık alanında ve başka pek çok şeyde küreselleşmenin yol açtığı potansiyel kazançlar ve riskler büyüktür.

KÜRESELLEŞMEYE DİRENME

Küreselleşme ya da daha doğrusu küreselleşmeler kendisine/kendilerine düşmanlar yaratmıştır ve sayısız gerekçelerle bir direniş de doğurmuştur. Bu konudaki yaygın görüşlerden birisi, dünyanın büyük bir kısmı açısından vaatlerini yerine getirmediğinden küreselleşmeye karşı bir direnişin oluştuğu yönündedir (Cohen 2006). Küreselleşme çoğu kimsede beklentilere yol açıyor; ancak bu beklentileri tamamen karşılamak bir yana bunları gerektiği kadar bile karşılayamıyor. Dünyanın her yanındaki milyarlarca insan, özellikle "en dipteki bir milyar", bu beklentilerin yerine getirilmesi yönünde hamle yapmak için gerekli olan (okullar, yollar, telefon hatları gibi) altyapıdan yoksun kalmaya devam ediyor. Daha da kötüsü, hayatta kalmak için gerekli olan yiyecek, su, barınma, güvenlik vb gibi şeylerden de genellikle yoksun durumdalar.

Buna ilaveten, Daniel Cohen azgelişmiş dünyanın aslında haklarından mahrum edilmiş olduğunu da ileri sürüyor. Kuzey'deki telefon, televizyon, internet gibi yeniliklere ulaşma imkânına sahip olan bölgelerde bile, bu teknolojilerin oluşumunda hiçbir rolleri olmadığından insanlar bu teknolojiler kendilerine dayatılmış gibi hissediyor. Daha adil bir dünya ise ancak yerkürenin her yerinden insan bu gelişmelere ve aynı zamanda genelinde insanlığın kaderine katkıda bulunduğunda mümkün olabilecek.

Bu durumda küreselleşme de eleştirilere yol açmakta, muhaliflerini ve "düşmanlarını" yaratmaktadır ve küreselleşmeye direniş gösterenler de işte bunlar arasından çıkmaktadır. Cohen, sözgelimi, küreselleşmenin iki yaygın düşmanını tanımlar. Birincisi, Batılılaşmanın düşmanlarıdır (bu konumda dünyanın "mollalarından" ve dolayısıyla Huntington düşüncesindeki medeniyetler savaşından söz ediyor; bkz. Bölüm 3). İkincisi, kapitalizme karşı olanlar ve küreselleşmenin büyük bir bölümünün kapitalizm tarafından teşvik edildiğini ve kapitalizmi geliştirdiğini savunanlardır (bu da Marx ve çeşitli Marksistlerin tartıştığı küresel sınıf mücadelesi düşüncesiyle uyumludur). Cohen'e göre, her iki düşman türü de arzu etmedikleri bir dünyanın (Batılı ya da kapitalist bir dünyanın) kendilerine dayatıldığı konusunda hemfikirdir.

Cohen'in argümanı yararlı bir başlangıçtır; ancak çeşitli nedenlerle sınırlıdır. En önemlisi, küreselleşmeyi ekonomik ve jeopolitik küreselleşmeye indirgeme hatasına düşer; bildiğimiz üzere, birçok küreselleşme söz konusu. Bu durum ise bize başka tür küreselleşmenin de başka türden birçok düşmanı olduğunu fark etme imkânı tanır (örneğin, küresel fast food karşısında Yavaş Yiyecek muhalefeti) ve bunlar direnişe geçmek için tasarlanmış geniş bir eylem yelpazesinde yer alır. Küreselleşmeye yüklediğimiz anlamı daraltmak da bu süreci kavrayışımız konusunda, küreselleşmeye karşı birçok tutum dahil pek çok şeyi sınırlandırır.

Küreselleşme görünürde her yerde yaşanıyor olsa da, ona karşı direniş de son yıllarda çarpıcı bir biçimde artmakta ve bazı durumlarda (örneğin, Dünya Sosyal Forumu) küreselleşmektedir. Küreselleşmenin özgül görünümlerinin geniş bir çeşitliliği, artık direniş hareketlerinin de ağırlık verdiği nokta oldu. Bunlara ÇUŞ'ların yerel emeği sömürüsü, gelişmiş dünyada gerçekleşen faaliyetlerin çevre üzerindeki olumsuz etkisi (örneğin, küresel ısınma), küresel kültürün yerel kültürler üzerinde yarattığı tehdit vb dahildir (Kahn ve Kellner 2007: 662-74).

Küreselleşmenin kendisi gibi direnişi de son derece karmaşık, çelişkili ve tuhaf bir şey olarak görülmelidir; bu direniş radikal ölçekte (Dünya Sosyal Forumu'nda ve katılımcıları tarafından alınan) ilerici tavırlardan gerici ve muhafazakâr tavırlara (bunlara hudutları savunan kendi kaderini tayin hakkı [self-determinasyon], kendi başına kalma hakkı [izolasyonizm], köktendincilik, neo-faşizm ve aşırı milliyetçilik dahildir) uzanır. Acil kazançlar edinmeye ilaveten, direniş

hareketi küresel bir sivil toplumun, yeni bir kamusal alanın başlangıcını da oluşturabilir; bunlar da özerklik, demokrasi, barış, ekolojik sürdürülebilirlik ve toplumsal adalet gibi ilerici değerleri ayakta tutabilir. Küreselleşmeye direnen güçler küreselleşmeyi olumsuz bir şekilde resmetmeye eğilimlidir (örneğin, alt-üst oluş, neo-liberal kapitalizm, emperyalizm ve terör savaşı; bunlara gezegenin McDonaldlaştırılması, toplumsal değişimlerde dengesizlik yaratılması vb dahil); ancak kendileri de küreselleşmenin ürünleri ve genellikle internet gibi yerküreyi sırtına yükleyen teknolojiler sayesinde ayakta kalıyor.

2. Bölüm'de de gördüğümüz üzere, küreselleşmeye direnen gruplara ne ad verileceği tartışması da mevcuttur. Tarihsel olarak, küreselleşme karşıtı hareketi kuranlar olarak görülebilirler; ancak yukarıda ve daha önce de gördük ki, böyle bir adlandırma, direniş gruplarının kendilerinin de genellikle kapsam olarak küresel bir nitelik taşıması, yönelimlerinin ve eylemlerinin onları küreselleşmenin epeyce bir parçası kılması noktasında sorun yaratır. Başka bir şey de, hareketin, gördüğümüz gibi, küreselleşmenin bütün özelliklerine, bütün küreselleşmelere karşı çıkmamış olmasıdır. Küreselleşmenin (neo-liberal ekonomik küreselleşme gibi) bazı çeşitlerine muhalefet eder, (politik alanda insan haklarının küresel düzlemde yaygınlaşması gibi) bazılarına ise etmez.

Sonuç olarak, bu direniş hareketlerini aşağıdan küreselleşmenin[7] bir parçası olarak görmek daha isabetli olmaktadır; bu şekilde bunlar da yukarıdan küreselleşmeye muhalefet etmiş sayılmaktadır (bkz. Bölüm 2). Yukarıdan küreselleşme, neo-liberal ekonomik sistemlerin, ÇUŞ'ların, ulus-devletlerin saldırgan bir şekilde genişlemesinin, kendisine taraftar kazanan büyük dinlerin, McDünya'nın ve benzerlerinin küreselleşmesini içerir. Bu çabalar, güçlü oluşumlardan kaynaklandığından ve daha güçsüzlere dayatıldığından ötürü de yukarıdan küreselleşmeyle ilgilidir (ki bunlar da küreyelleşme [*grobalization*] ile ilgilidir; bkz. Bölüm 9).

Küreselleşmeye direnişin kalbi bireylerde, gruplarda ve aşağıdan küreselleşmeyle bağlantılı gördüğümüz örgütlerde yer alır. Bunlar, kendilerinin yukarıdan küreselleşme ya da bunların desteklediği organizasyonlar tarafından yanıltılmış ya da baskı altına alınmış olduğuna inananlar arasından çıkar (örneğin, Meksika'da Chiapas bölgesindeki Zapatistalar [Gilman-Opalsky 2008]). Ya da daha çok, yukarıdan küreselleşmedeki benzer toplumsal sınıflara dahil olup da bundan olumsuz yönde etkilenmiş olanların çıkarlarını temsil etmeyi amaçlayanların desteklediği örgütlerden oluşur (örneğin, Yağmur Ormanları İttifakı ya da Greenpeace gibi uluslararası hükümet dışı örgütlenmelerin [INGO'lar] birçok üyesi böyledir). Eylemleri de çoğu kez neo-liberal küreselleşmeye ya da "Washington Uzlaşması"na muhalefete dönüşür. Ayrıca küreselleşmeye, özellikle, genelinde Batı'nın özelinde de ABD'nin temsil ettiği, ekonomik küreselleşmeye muhalefeti de kapsarlar. Ve küreselleşmeye dahil olan önemli uluslararası hükümet örgütlerine (IGO'lar), yani Dünya Bankası, IMF, DTÖ gibi kuruluşlara, ayrıca NAFTA gibi daha bölgesel girişimlere karşı muhalefet de söz konusu. Daha da önemlisi, muhalefet etkin şekilde "aşağıdan" gelen daha demokratik bir küreselleşme sürecini amaçlar. Ayrıca küreselleşmede daha fazla adaleti, yani daha dürüst ve daha adil bir küreselleşme sürecini hedefler; buna da küresel adalet hareketi denir (Brooks 2008).

Yukarıda vurgulananlar, küresel bakımdan aktif gruplar ve örgütlenmeler; ancak aşağıdan küreselleşme aynı zamanda çeşitli ve başka düzlemlerde de meydana gelir (Mittelman 2004: 24). Bireyler de karşı çıktıkları küreselleşmenin özelliklerine direnmeye yarayan bir dizi eyleme başvurabiliyor. Bunun örnekleri arasında, McDonalds'ın yaygınlaşmasına karşı Fransa'da Jose Bove ve yaptığı eylemler, (Coca Cola gibi) küresel ürünleri satın almayı reddeden, (Starbucks gibi) küresel kahve dükkânlarında kahve içmeyi istemeyen ya da Wal-Mart gibi mağazalardan

alışveriş etmeyen diğer bireyler yer alır. Çünkü Wal-Mart'ın fiyatlarını ısrarla düşük tutması, Güney'de çalışanların düşük ücret almaları anlamına gelir (ki bu da "düşük ücretlerin yüksek maliyetlerinden"[8] birisi demek oluyor). Ayrıca küreselleşmeye ya da en azından onun bazı yönlerine muhalefet eden küçük, daha ziyade yerel olarak aktif ve kitle tabanı bulunan gruplar da var. Bunlar da yukarıda tartıştığımız küresel bakımdan aktif gruplara ve örgütlere dönüşme istidadı taşıyor; ancak bütünüyle yerel birer olgu olarak da kalabiliyorlar (bunu da aşağıda ele alacağız).

Yukarıda da sözü edildiği üzere, aşağıdan küreselleşmeyi çoğu kez sol ile bağlantılı olarak değerlendiriyoruz; oysa bu harekette pek göze çarpmasa da sağ kanat unsurlar da mevcut. Birincisi, özerkliğini vurgulayarak bir nevi "hudut" zihniyetini temsil eden (İskoç Ulusal Partisi[9] gibi) gruplar da var; küresel çabaların kendi özgürlüklerini sınırladığına inanıyor ve kendi ülkelerine sızmalarını engellemeyi amaçlıyorlar. İkincisi, izolasyonist olarak görülebilecek ve kendi ülkelerinin hudutlarını korumayı amaçlayan ve ülkelerinin (ve kendilerinin) küresel süreçlere katılmasını sınırlayan (Amerika First Party[10] gibi) başka gruplar var. Üçüncüsü, kendi dinlerinin saf haline geri dönmeyi amaçlayan ve bu saflık için bir tehdit olarak gördükleri küresel süreçlere karşı direnen (Afganistan'daki Talibanlar gibi) köktendinciler söz konusu. Ve aşırı-milliyetçi ve neo-faşist eğilimdekiler dahil bu kategoriye sokabileceğimiz bir dizi başka grup da bulunuyor.

Günümüzde aşağıdan küreselleşme birçok bireyi, grubu, toplumsal hareketi (Jackie Smith 2008) ve dünyanın her yerinden sorunları gündemine almaktadır. Birçoğu birbiriyle bağlantılıdır; ancak genel olarak bunlar çok cılız bağlardır (gerçi "cılız bağlar" bile pekâlâ güçlü ve çok yararlı olabilmektedir [Granovetter 1973: 1360-80]) ve genelinde çok gevşek bir sistem oluştururlar. Bu da son derece akışkan bir sistemdir ve sürekli olarak yolunu, mesajlarını ve bileşenlerini değiştirmektedir.

Günümüzde büyük önem taşıyan bir başka şey de küresel direnişin tekno-politikasıdır; internet işte bu alanda özellikle öne çıkıyor. Artık, politik mücadelenin yeni alanları ve yeni seslerin duyulabileceği yerler var. Bu teknolojilerin kullanımı, son derece demokratik bir görünümdedir ve genellikle meta özelliklerinden arındırılmıştır. Bunlar sayesinde, küresel şirketlere karşı kampanyaların sürdürüldüğü alanlar yaratılıyor. Direnişin tamamen ya da esas olarak web'e dayalı biçimleri arasında McSpotlight, Temiz Giysiler Kampanyası yer alıyor. 2004 yılında başlatılan bu kampanya İspanya'daki Irak Savaşı yanlısı rejimi yerinden etmişti; 1999 yılında örnek olarak Seattle'da başlayan paradigmatik aşağıdan küreselleşme eylemleri Independent Media Center'ın [Bağımsız Medya Merkezi] oluşumuna yol açmış ve bu da daha sonra Indymedia.com'a dönüşmüştü (bkz. Bölüm 10).[11] Bu bağlamda, ayrıca internette tam bir kaos yaratan ve yaratmaya devam eden "hacktivistler"den de söz etmek gerekir (bkz. Bölüm 10); bunlar da belki bir gün "dijital Pearl Harbor"a dahi sebep olabilir.

Bu direnişle ilgili çeşitli teoriler var; bu kitapta bunların birçoğuna az da olsa değindik. Bunlar arasında, Karl Polanyi'nin karşıt-hareketler üzerindeki tezleri; Antonio Gramsci'nin hegemonya/karşı-hegemonya hakkındaki düşünceleri; Michael Hardt ve Antonio Negri'nin imparatorluk/çokluk kavramları bulunuyor. Bütün bunlar direniş değerlendirmesinde kullanılıyor ama yine hepsinde de şu ya da bu nedenle bu direnişin bütünsel bir açıklaması eksik kalıyor. Küresel direniş hakkında, daha karmaşık ve eleştirel teorilere ihtiyaç olduğunu düşünenler de var. Dahası, bu tür teorilerin "globo-fobi"nin (küreselleşme korkusu) aşırılıklarından kaçınması da gerekiyor (bkz. 2. Bölüm) (Kahn ve Kellner 2007: 662-74).

YEREL DİRENİŞ

Yerel grupların ya da toplulukların eylemleri, yukarıdan küreselleşmeye etkide bulunmaları bakımından ciddi sınırlamalarla karşı karşıyadır. En önemli sorun da, bunların büyük ölçüde yerel nitelik taşırken, karşı çıktıkları sorunların (örneğin, küresel ısınma) genellikle küresel ölçekte olması. Sorunların kaynakları da muhtemelen dünyanın yarısını kapsıyor. Tek başına ya da tecrit edilmiş halde hareket eden bu tür grupların bu tür küresel sorunlar üzerinde çok fazla etkili olmaları için hiçbir yol yok ya da çok az yol var (gerçi bunların birçoğu arasındaki ittifak durumlarını daha iyi hale getirebiliyor [Saguier 2007: 251-65]).

Bunun örneklerinden birisi küçük, yerel bir topluluğun yaptığı direniştir (Hall ve Fenelon 2008: 1-11); bu direnişi gerçekleştirenler Endonezya Papua'daki Amungme ve Kamoro halkları. Bu halklar dünyanın en büyük altın ve bakır madeni şirketi olan Freeport McMoRan Copper & Gold'a karşı direndi (Abrash 2001: 38-44). 1967 yılında Freeport gelmeden önce, bu iki halk geçimini tarıma dayalı bir ekonomide, avcılık yaparak ve ormandan elde ettikleri ürünleri kullanarak sağlamaktaydı. Freeport bu insanların birçoğunu yerinden etti ve başka bölgelere yerleşmeye zorladı. Şirket onların topraklarına ve kaynaklarına el koydu ve buraları tahrip etti. Ayrıca eldeki delillere bakılırsa işkence, tecavüz ve kayıplar yaşandı, hatta cinayetler işlendi. Bizzat şirketin yaptığı yıkımlara ek olarak, madende ve çevresinde iş bulabilmek amacıyla bölgeye binlerce göçmen geldi ve beraberinde farklı gelenekleri ve yaşam tarzlarını da getirdi. Freeport ve bu şirket yüzünden meydana gelen gelişmeler yerlilerin, insanlar, çevre ve atalarının ruhlarıyla uyumlu olduğuna inandıkları bütün yerellikleri mahvetti. Oysa, Amungme halkı maden ocağı açılan bölgenin bir kısmının kutsal olduğuna inanmaktaydı.

Yerel protestolar, Freeport'un 1967 yılında gelmesinin hemen ardından başlamıştı. Yereller tarafından kullanılan mekanizmalar arasında Amungme'nin "tabu çubuklarını" Freeport'un merkez kampının etrafına yerleştirmek, halk gösterileri, oturma eylemleri ve şirketle açık diyaloga girme çabaları vardı. Direniş karşısında bazı ılımlı tavizler verildi (örneğin, Freeport okul ve hastaneler inşa etmeyi kabul etti); ancak temel sorunlar varlığını koruyordu. 1996 yılında Amungme ABD'nin federal ve eyalet mahkemelerinde Freeport'a karşı iki dava açtı. Ayrıca başka yerlerin yanı sıra ABD hükümetine, Endonezya hükümetine ve doğrudan şirketin ortaklarına da başvurularda bulundu. Zaman içinde şirket başka birtakım tavizler de verdi (örneğin, iş eğitimi, öğrenci bursları, araziler için yapılan ödemeler ve yerel işyerlerine destek). Ne var ki, yerel direnişin sağladığı değişiklikler, genel olarak değerlendirildiğinde, Freeport'un yerel topluluğun yıkımına yol açan faaliyetlerinde, en azından şimdiye kadar kökten bir değişikliğe yol açmadı. İşin aslı, burada en önemli nokta aktörlerin, şirket ve Endonezya hükümetinin (aynı zamanda ABD hükümeti), yerel ihtiyaçlar ve çıkarlar karşısında büyük ölçüde tepkisiz kalmış olmasıydı.

TOPLUMSAL BİR HAREKET Mİ?

Donatella della Porta ise, çeşitli meslektaşlarıyla birlikte küreselleşme karşıtı iki özgül İtalyan protestosunu incelemiştir (della Porta vd 2006). Bunlardan birisi, 2001 Temmuz'unda Cenova'da yapılan G8 toplantısına karşı yapılan, diğeri ise 2002 Kasım'ında Floransa'daki Avrupa Sosyal Forumu sırasında gerçekleştirilen protestolardı. Bu çalışmada protestocuların nitelikleri, katılan örgütlerin ağları ve faaliyetleri, protestolara katılan insanlar ile bunların daha geniş çevreleri arasındaki ilişki incelenmekteydi.

Çalışmada işaret edilen anahtar sorun, protestoya katılmış olan çeşitli grupların ve daha genelinde aşağıdan küreselleşmeye katılanların küresel bir toplumsal hareket olarak değerlendirilmeleri noktasında yeterince örgütlü ve bütünleşmiş olup olmamalarıydı (Jackie Smith 2008). Toplumsal bir hareketin özellikleri, "ortaya çıkan bir kimlikle birlikte, çatışmalı sorunlara müdahale eden grupların ve eylemcilerin esas itibariyle alışılmadık katılım biçimlerini kullanarak oluşturdukları ağlar" olarak ifade edilebilir (della Porta vd 2006: 234). Birçok gözlemcinin görüşünün tersine, bu yazarlar, grupların *hakikaten* toplumsal bir hareket oluşturduğu sonucuna ulaşmıştı. Resmi ve gayri resmi örgütlerin ve grupların gevşek ağları zaman içinde varlığını korumaktaydı. Bu durum da, yazarları, farklı grupların ve örgütlerin yukarıdan küreselleşmeye karşı hakikaten küresel ya da hiç olmazsa ulus-aşırı bir muhalefet hareketi oluşturduğu sonucuna ulaştırmaktaydı. Birincisi, çeşitli küreselleşme karşıtı kampanyalarda bireyler ve gruplar birbiriyle çok sık örtüşmekteydi. İkincisi, zaman içinde gruplar ve bireyler arasındaki karşılıklı ilişkiler de yoğunlaşmaktaydı. Böylece yazarlar şu sonuca ulaşmıştı: "Araştırmamızın sonuçları küresel bir adalet hareketinin gerçekten de oluşum halinde olduğunu göstermektedir" (della Porta vd 2006: 233).

Yazarlar ayrıca, bunların sadece toplumsal hareketler olmadığı, aynı zamanda küresel bir nitelik taşıdığı sonucuna da ulaşmıştı. Birincisi, eylemlere katılanların büyük çoğunluğu kendilerini küreselleşme sürecini eleştiren bir hareketle özdeşleştiriyor, küresel yurttaşlar olarak *tanım*lıyor, küresel gelişmeleri biliyor ve dünyadaki ve özellikle Güney'deki yoksunlarla dayanışma duygularını dile getiriyorlardı. İkincisi, geleneksel olmayan *eylemler* (örneğin, sokak protestoları) yapıyor ve bu tür eylemleri giderek küresel hedeflere yönlendiriyorlardı. Üçüncüsü, özellikle internet aracılığıyla küresel bir örgütsel yapı geliştirmişlerdi. Dördüncüsü, çatışma tanımları da küresel kapsamdaydı.

Bu hareketlerin kalbi protestodur ve bu da üç mantık üzerinde temellenir. Birincisi, protesto en azından *maddi zarara* yol açabilecek bir potansiyel taşımalıdır ve fiiliyatta ne tür zarar verilmiş olursa olsun sadece bu tehdidin bile büyük bir sembolik değeri vardır. İkincisi, protestolar çok sayıda insanın katılımını gerektirir. Çok sayıda insan orada olduğunda, bu durum sadece güçlerini değil aynı zamanda iktidarda olanlara bu hareketlerin dayattığı tehlikenin boyutunu da göstermiş olur. Nihayet, tanık olma mantığı vardır: Burada katılanlar, kendileri için potansiyel risk oluşturan eylemlere, örneğin sivil itaatsizlik eylemlerine kalkışırlar; bu yola bedenlerini, hatta hayatlarını koyarlar.

Bu toplumsal hareketler, esnek örgütsel biçimlere ve birçok başka ağla ilintili bağlantılara sahiptir. Bu gevşeklik, aşağıdan küreselleşmeyle ilişkili, birçok gözlemci ve analist tarafından kullanılmaya başlanan, *hareketlerin hareketi* denilen bir başka kavramın kullanılmasına da yol açtı. Elbette, bütün bunlara atfedilecek en iyi kavram belki de bu kitap boyunca çeşitli vesilelerle kullanmış olduğumuz *alternatif küreselleşme*dir. Tekrar söyleyelim ki, işte bu kavram da bu grupların birçoğunun bizatihi küresel bir nitelik taşıdığını ve tek başına küreselleşmeye değil onun günümüzde uygulanma şekline (örneğin, neo-liberalizm) muhalefet ettiği gerçeğini yansıtıyor.

DAHA RESMİ TOPLUMSAL HAREKETLER

Küreselleşmeye karşı direnenler, çoğu kez küresel düzlemde benzer "felsefi, bürokratik ve teknolojik savunmaları" kullanırlar (Niezen 2004: 170). Bunun sonucunda "uzun dönemde tanınma ve özerklik için küresel düzlemde benzer mücadeleler aracılığıyla toplumları giderek daha da homojenleştirirler. Modernitenin, hem hastalıkları hem de bunların çareleri hızla her

kültürel topluluğun birer parçası haline gelmektedir. Bu tür küresel dönüşümlerin toplam etkisi, halihazırda kolektif karakterin ifadesine yönelik imkânların azalması yönünde olmaktadır" (Niezen 2004: 170). Buradaki paradoks ise küreselleşmeye direnenlerin, kendilerini bu süreçle *daha fazla bütünleştirmeye yarayacak teknikleri kullanıyor olmalarında* yatmaktadır. Bu durum son derece yerel ve gayri resmi toplumsal hareketler bakımından pek geçerli olmasa da, aşağıdan küreselleşmeye katılmış olanlar dahil resmi toplumsal hareketler için epey geçerlidir.

ULUS-AŞIRI TOPLUMSAL HAREKETLER

Bu direnişin biçimlerinden birisi de emek hareketi gibi ulus-aşırı toplumsal hareketlerdir (Bieler, Lindberg ve Pillay 2008; Evans 2005: 655-70) ve bunlar da neo-liberal küreselleşmeye muhalefet etmeleri anlamında "hegemonya karşıtı"dır.

Emek hareketleri[12]

Modern emek hareketinin izleri on dokuzuncu yüzyıla ve sanayileşmenin gelişmesine dek uzanmaktadır. Daha başlangıçta en azından Avrupa açısından belli olmuştur ki, ulus-aşırı bir tarzda faaliyet gösteren sanayilerle mücadele edebilmesi için emeğin de ulus-aşırı bir düzlemde faaliyet göstermesi gerekmektedir (Cornfield 1997: 278-87). Avrupa'daki ilk harekette, sadece sendikalar değil aynı zamanda sol siyasi partiler (hem komünistler hem sosyalistler), kooperatifler ve benzerleri de yer almaktaydı. Ulus-aşırı emek hareketinin ilk örneklerinden birisi (1864-1872) Uluslararası Çalışanlar Birliği ya da Birinci Enternasyonal idi; bu örgütün amacı grevleri desteklemek, işçileri ve daha geniş halk kesimlerini eğitmek, işçilerin ve sendikaların çıkarları için hükümetlerde lobi yapmak, politik ve örgütleyici kampanyaları desteklemekti. Birinci Enternasyonal'in ardındaki kişisel ve entelektüel güç ise Karl Marx'tı. Onun ünlü sözü, "Dünyanın İşçileri, Birleşin" Birinci Enternasyonal'in ve bağlantılı birçok hareketin esin kaynağıydı (Marx ve Engels 1848/2000). Önemli olan nokta, dünya işçilerinin kendi ülkelerindeki kapitalistlerle olduğundan daha fazla kendi aralarında ortak çıkara sahip olmalarıydı. Dahası, uluslararası kapitalist sistem karşısında başarılı olabilmek için örgütlenmeye mecburdular ve bunun yollarından birisi de işçi sendikaları kurmaktı.

Birinci Enternasyonal esas olarak kendi içsel farklılıklarından dolayı çöktü; ama onun yerini İkinci Enternasyonal aldı (1889-1915). Bu ise sosyalist partiler arasındaki ittifaklar temelinde daha örgütlü bir yapıya sahipti. Öte yandan, bunların uluslararası çabaları, ulus-devletlerin ve ulusal sınırların (ve aynı zamanda milliyetçiliğin)[13] güçlenmesiyle birlikte etkisiz hale getirildi. Avrupa ülkeleri I. Dünya Savaşı'na giriştiğinde bu Enternasyonal'in de sonu geldi (bu savaş aynı zamanda ekonomik küreselleşmenin ilk dönemini de sona erdirmişti). Enternasyonal, işçilere savaşa gitmemeleri ve dünyanın başka yerlerindeki işçileri öldürmemeleri yönünde küresel bir çağrı yaparak savaşı önlemeyi amaçlamıştı. Ne var ki, işçiler (ve başkaları), Enternasyonal'in bu çabaları artan milliyetçilik tarafından engellendikçe, çağrının tersi yönde hareket etti. 1917 yılında Sovyetler Birliği'nde iktidara gelmiş olan komünistlerin öncülüğünde, 1919 yılında Üçüncü Enternasyonal kuruldu (ve 1943 yılında sona erdi). Buna tepki olarak 1920 yılında Batılı, daha anti-komünist (ve anti-sosyalist) nitelikteki Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) kuruldu; bunun amacı da en azından bazı işçilerin koşullarını iyileştirmek ve böylece bunların sol sendikalara ve siyasi hareketlere kaymasını önlemekti. II. Dünya Savaşı ardından gelen uluslararası emek girişimleri, komünizm yanlısı emek örgütleri ile kapitalizm yanlısı emek örgütleri arasında bölündü. Batı'daki, özellikle ABD'deki, sendikaların çoğu kapitalizme destek verme ve

solcu sendikalaşmaya karşı çıkma eğilimindeydi; buradaki ve Doğu'daki komünist sendikalar ise solcu sendikaları ve Sovyetler Birliği'nin eylemlerini destekliyordu.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında, dünyanın pek çok yerindeki işçi sendikaları güçsüzleşti ve elbette Sovyetler Birliği'yle birlikte küresel komünizmin büyük bir kesimi de çöküş yaşadı. 1980'lerden itibaren örneğin İngiltere ve ABD gibi ülkelerde bir zamanlar güçlü olan sendikalar, neo-liberal küreselleşmeyi kendi üyelerinin iş imkânları için bir tehdit olarak görmeye başladı ve buna karşı cephe gerisi bir savaş sürdürme eğilimine girdi.

Bugün hâkim olan görüşe göre, işçi sendikaları genel olarak önemini yitirmektedir ve bu durum da özellikle küreselleşmeyle olan ilişkiye bir örnek olarak gösterilmektedir. Yani bu süreç karşısında sendikaların şu ya da bu şekilde çaresiz kaldığı söyleniyor. Ne var ki küresel süreçlere karşı örgütlenmede dünyanın her tarafından başarılı örnekler olduğunu söyleyenler ve sendikaların neo-liberal küreselleşmenin aşırılıklarının giderilmesinde ve dünyanın pek çok yerinde işçilerin taleplerinin daha fazla savunulmasında önemli bir rol oynayacağına inananlar da bulunuyor.[14]

Sendikaların böyle bir rol üstlenebildiğine ve üstlenmesi gerektiğine dair umut verici bir işaret, 2006 yılı başlarında New York şehrinde "Küresel Şirketler-Küresel Sendikalar-Küresel Araştırma-Küresel Kampanyalar" başlığı altında toplanan uluslararası bir konferanstı. Başlıkta da bolca (ve tekrarlanarak) yer almasından belli olduğu üzere, küreselleşme bu toplantının vitrininde ve merkezinde bulunuyordu; aynı durum AFL-CIO'nun mali sekreterinin uyarılarında da şöyle dile getiriliyordu:

> Kardeşler, bu konferansın konusunu sevdim; çünkü önümüzde duran meydan okumayı adeta kutsal metin sözleriyle ifade ediyor: Küresel şirketler işçiler için küresel sorunlar peydahlıyor, küresel sorunlar ise küresel sendikalara olan ihtiyacı doğuruyor ve şayet küresel sendikalar küresel şirketlerin gücüne ve iktidarına hakikaten denk hale gelmek istiyorsa, biz de küresel araştırma ve küresel kampanyalara girişmeliyiz. (Bronfenbrenner 2007: 1)

Küresel araştırmalarla birlikte daha bütünleşmiş ve güçlü sendikaların oluşması önündeki engel ise neo-liberalizmle sımsıkı bağları olan ÇUŞ'ların, neo-liberal devletlerin, ayrıca (Dünya Bankası, IMF gibi) uluslararası hükümet örgütlerinin (IGO'lar) muhalefetidir.

Başarılı küresel sendika eylemleri de var; örneğin 1986 yılındaki, petrol şirketlerine özellikle o sıralar hâlâ apartheid uygulamakta olan Güney Afrika'da faaliyet gösteren Royal Dutch/Shell şirketine karşı (onlarca ülkede gerçekleşen) küresel boykot bunlar arasında. Boykota ABD ve Güney Afrika'dan sendikalar ve diğer örgütler katılmıştı (başka ülkelerdeki sendikalar da çeşitli biçimlerde katılım sağlamıştı). Sendikaların sürdürmüş ve sürdürmekte olduğu başka ulus-aşırı girişimler de var. Bronfenbrenner ise Shell kampanyasından yirmi yıl sonra şu sonuca ulaşmıştı:

> Dünyanın en büyük şirketleri çok daha fazla gücü elinde bulunduruyor ve küresel düzlemde daha fazla bağlantıları var ve küresel sendikal dayanışma tarafından pek az engelleniyor... Artık meydan okumalar daha da büyüdü. Eskiden ulus-aşırı büyük şirketler hiç olmazsa bir nebze kendi sektörlerine ya da ülkelerine sadakat gösterir gibi görünüyorken, günümüzde bu şirketlerin en büyükleri birçok hükümet yetkisinin de ötesine geçiyor ve sadece kendi büyük yatırımcıları, kredi verenleri ve hisse senedi sahipleri tarafından dizginlenebiliyor. (Bronfenbrenner 2007: 4)

Bununla birlikte, son dönemde işçi sendikalarının sürdürdüğü ulus-aşırı (ama küresel olmayan) birçok kampanya gerçekleşti. Bunlar arasında Malezyalı işçiler ile (Danimarka işçi hareketinin başını çektiği) Danimarkalı bir STK; Karayipler'deki muz işçileri sendikası ile Avrupa-

lı ve Kuzey Amerikalı STK'lar ve IUF (Internal Union of Foodworkers- Gıda İşçileri Sendikası); ayrıca Avrupa sınırlarını aşan birçok faaliyet yer alır.

Bu girişimler, en azından küresel neo-liberal kapitalizmin başarısıyla kıyaslandığında mütevazı sayılsa da, uluslararası çalışma standartlarının, öncelikle Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) çabaları sayesinde, oldukça başarılı adımlar atılmıştır. Bu örgüt yaklaşık 200 sözleşme gerçekleştirdi; bunlar arasında "işyerinde güvenlik ve sağlık, çalışma saatleri, ücretli tatiller, asgari ücret, sosyal güvenlik" vb sorunların çözümü yer alıyor; gerçi ulus-devletler tarafından bu sözleşmeler pek onaylanmıyor ve neo-liberal küreselleşme daha güçlü ve etkili hale geldikçe sözleşmelere verilen destek de azalıyor gibi görünüyor (Maupain 2007: 705). Yine de bu sözleşmeler birçok ülkede yasalaştırıldı ve uygulamaya konuldu.

DÜNYA SOSYAL FORUMU VE SİBER-EYLEMCİLİK

İnternetin mevcudiyeti de küreselleşmeye genel olarak ya da bazı özgül yönlerine karşı çıkanlara, muhalefetlerini bölgesel ve hatta küresel bir zeminde ortaya koyma imkânı tanıdı. Aslında 1999 Kasım sonunda Seattle DTÖ toplantılarında başlayan, ayrıca Washington DC'de (2000 Nisan ayında), Cenova'da (2001 Temmuz ayında) devam eden gösteriler ve diğerleri, siber-eylemciliğe dayanıyordu. Dahası Dünya Sosyal Forumu'nun (DSF) kurulması (Fisher ve Ponniah 2003; Sen vd 2004) ve ilk toplantısının 2001 Haziran ayında Brezilya'nın Alegre şehrinde yapılması da büyük ölçüde böyle bir eylemciliğin sonucuydu. Daha sonra, Porto Alegre ve Mumbai'de (2004 Haziran) gerçekleşen çok daha büyük DSF toplantıları da daha çok siber-eylemlere yaslanmaktaydı.

DSF 2001 yılında Dünya Ekonomik Forumu'na bir tepki olarak kurulmuştu; ancak onun kökleri aynı zamanda 1999 yılında Seattle'da gerçekleşen DTÖ protestolarına uzanmaktaydı. En önemli odak konusu küresel ekonomik ve politik faaliyetlerde demokrasi olmayışıydı. DSF bu sorun ve diğerleri karşısında protestoların ötesinde çok daha fazla şeyin yapılması gerektiği düşüncesinden doğdu. Yani bu tür sorunların üstesinden gelmek için daha olumlu ve somut önerilere (özellikle daha fazla demokrasiye [Smith ve Karides 2008]) ve ayrıca bunların üretilebileceği bir foruma ihtiyaç duyulmaktaydı. Forumun sloganı da "Başka Bir Dünya Mümkün" oldu (Teivainen 2007: 1302-4). Yani, dünya üzerinde ekonomik ve politik hâkimiyet kurmuş olan neo-liberalizme (Peter Smith 2008: 13-33) karşı bir alternatif olmalıydı ve böyle bir alternatif de vardı. Slogan güçlüydü; ancak DSF bu sloganın ötesine geçip böyle bir dünyayı gerçek kılmaya hakikaten katkıda bulunabilecek eylemler üretemedi.

DSF'nin ilk toplantısı Brezilya'nın Porto Alegre şehrinde yapıldı (Byrd 2005: 151-63), toplantıya 5 bin kişi katıldı ve katılımcıların sayısı 2004 yılında Hindistan'ın Mumbai şehrinde ve 2005 yılında Porto Alegre şehrinde yapılan toplantılarda 100 bin kişiye kadar çıktı. 2006 yılındaki toplantı, merkezsiz hale getirilerek üç kıtada ve birçok yerel, ulusal ve bölgesel toplantılarla gerçekleşti.

DSF tasarım olarak politik bir hareket ya da politik bir aktör değildi; sadece benzer zihniyetteki insanların küresel sorunlar hakkında fikir alışverişinde bulunduğu bir arenaydı. DSF'ye katılanların epey çeşitli olması, eylemler bir yana somut politik önerilerin geliştirilmesini dahi güçleştiriyor. DSF bu sorunu ve küreselleşmedeki kendi kimliğinin ve rolünün anlamını çözmek için çaba sarf ediyor.

DSF başlangıçta ve büyük ölçüde siber-eylemcilik temeli üzerine kuruldu. DSF muazzam bir toplumsal ağ ve siber-eylemciliğin (ve aynı zamanda DSF'nin) "ağ kurmanın kültürel mantığı"

üzerinde yer alması şaşırtıcı değil. Bu ağ şunları kapsıyor: farklı ve özerk unsurlar arasında yatay bağların ve ilişkilerin yaratılması; bu unsurlar arasında açık ve özgür bilgi iletişimi; merkezsiz olan ve doğrudan demokratik karar alma mekanizmalarını içeren unsurlar arasında işbirliği; ve kendi kendisini yöneten bir ağ (Juris 2005: 189-208).

Siber-eylemciliğin gücüne dair özgül örnekler arasında, 1997 Asya finansal krizi ardından yaşanan bir dizi olay bulunuyor. Özellikle, Endonezya'da krizin yarattığı öfke etnik Çinlilere yönelmişti (Ong 2003: 82-100). 1998 Mayıs ayından itibaren Endonezya'daki Çinlilerin dükkânları yağmalandı, yakıldı ve Çinlilere saldırılar düzenlendi ve kadınlara tecavüz edildi. Koruma görevlilerinin Çinlilerin peşine düştüğü, onları öldürdüğü ve kurbanlarının kesik başlarını mızrakların uçlarına takarak caddelerde gösteri yürüyüşü yaptığı haberleri duyuldu. Endonezya'da ve hükümetinde bu Çinli-karşıtı yaklaşımın uzun bir geçmişi vardı; Endonezya'daki ve dünyanın başka yerlerindeki Çinliler, uluslararası topluluğun Çinlilere karşı bu şiddet eylemlerinin kurbanlarına yardım etmek için hiçbir şey yapmadığını söyledi.

1998 Ağustos ayından başlayarak, Endonezya'da yaşayan Çinlilere uygulanan şiddet konusunda ABD, Kanada ve Asya'daki çeşitli şehirlerde toplantılar düzenlendi. Bu protestolar, Global Huaren (Küresel Çin Halkı) adını taşıyan bir web sitesi ve Dünya Huaren Federasyonu'nun kurulması sayesinde mümkün oldu.

Çin diasporasında, ataları Çinli olan yaklaşık 50 milyon kişi var ve bunlar da aşağı yukarı 100 kadar ülkeye dağılmış durumda. Bunların büyük bir kısmı da internete bağlı bilgisayar kullanıcısı özelliğini taşıyor. Sayılarının çok fazla olması ve üst düzeyde bilgisayar kullanabilmeleri sayesinde, Global Huaren örneğinde görüldüğü üzere siber-kamuoyu oluşturacak ideal bir grup olabiliyorlar.

Aslında Global Huaren'in gerçekleştirmiş olduğu şey, daha önce örneği bulunmayan, küresel bir halk oluşturmak. Dahası, Global Huaren Çinlilerin çıkarları açısından ilginç şekilde, küresel bir gözlemci haline geldi. Bütünleşik olmayan[15] bir örgütlenmeydi, yani, herhangi bir coğrafi yerleşimle bütünleşmiş değildi; sadece internet üzerinde mevcuttu, "sanal bir örgütlenme"ydi. Yine, başka bir deyişle *mekânsız* bir örgütlenmeydi. Yani tek bir yerde bulunmuyordu, hiçbir merkezi yoktu. İnternete erişim yaygınlaştıkça bu tür daha fazla küresel örgütlenmelere tanık olacağız.

Global Huaren'in amaçları tartışma götürmez olsa bile, şurası da akılda tutulmalıdır ki internet sadece birkaç tuşa basmak suretiyle ahlak dışı hedeflere yönelmiş küresel bir hareketin yaratılmasında da kolaylıkla kullanılabilir. Dahası, yüce amaçlar benimsenmiş olsa dahi, buradan yayılan bilgi de kafa karıştırıcı olabilir ve bir dizi beklenmedik sonuca yol açabilir.

Küreselleşmeye ya da onun bazı özelliklerine karşı direniş (Endonezya'daki ekonomik kriz yüzünden etnik Çinlilerin suçlanması örneğinde olduğu gibi) büyük ölçüde ya da tamamen sanal düzlemde gerçekleşebilir ya da Paris varoşlarında olduğu üzere (bkz. Bölüm 15) ve tekil ifadelerde ya da eylemlerde tamamen maddi biçimlere bürünebilir.

HUGO CHAVEZ

Hugo Chavez, ilk kez 1998'de Venezüella Devlet Başkanı seçildi; daha sonra 2000 ve 2006'da tekrar seçildi. Üniversite yıllarında Bolivarcılık (Venezüella devrimcisinin takipçileri) olarak bilinen solcu, milliyetçi bir yönelim içindeydi. Venezüella ordusunda Yarbay rütbesine yükseldi ve 1992 yılında baskıcı bir devlet başkanı olan Carlos Andres Perez'e karşı gerçekleştirilen bir askeri darbe girişiminde başı çekti. Darbe girişimi başarısızlığa uğradı; buna rağmen Chavez

devrimci faaliyetlerine devam etmeyi planladığını açıklamıştı. İki yıl cezaevinde kaldı, ardından yeni devlet başkanı tarafından affedildi (Perez de bu arada mahkemeye verilmişti). Serbest bırakıldıktan sonra Chavez, Beşinci Cumhuriyet Hareketi'nin başına geçti ve halkın gözünde giderek büyüdü. Bu durum, 1998 yılında Devlet Başkanlığına yükselmesinin zeminini hazırladı. Chavez'in kendisi de, 2002 yılında Venezüella'nın demokratik seçimle iş başına gelmiş Devlet Başkanı olmasına rağmen, ABD hükümetinin onayladığı ve desteklediği bir askeri darbeyle alaşağı edildi. Ancak, Chavez bir karşı darbeyle tekrar iktidara geldi. ABD'yi sadece 2002 darbesine karışmış olmasından ötürü değil daha sonra kendisine düzenlenen suikastların mimarı olmakla da suçladı. 2. Bölüm'de de gördüğümüz üzere, 20 Eylül 2006 tarihinde BM'de yaptığı konuşmada George W. Bush'a "şeytan" diye seslenerek ve Noam Chomsky'nin politik-ekonomik görüşlerini övmek suretiyle de büyük bir ün kazanmıştı.

Daha da önemlisi Chavez, neo-liberal küreselleşmeye karşı mücadelenin lideri ve küreselleşmenin alternatif biçiminin destekçisi haline geldi (Latin Amerika'da Fidel ve Raul Castro ile Bolivya Cumhurbaşkanı Evo Morales gibi müttefikleri var). Petrol fiyatlarındaki hızlı artıştan ötürü (bu kitabın değişik yerlerinde tartışıldığı üzere bu fiyatlar çarpıcı şekilde düşmeye başlamış olsa da) giderek daha da zenginleşen petrol zengini ve etkili bir ülkenin Devlet Başkanı olması onun bu konumuna katkıda bulunuyor. Sözgelimi, Chavez, Güney Bankası gibi bölgesel bir finans sistemi yaratmayı amaçlıyor. Bununla neo-liberal, Washington kaynaklı ve Amerikan hâkimiyeti altındaki Dünya Bankası'na ve Amerika Kıtası Kalkınma Bankası'na alternatif olabilmeyi ve bunların uygulamalarına karşı direnebilmeyi, aynı zamanda IMF'nin Latin Amerika'daki etkisini sınırlamayı hedefliyor. Güney Bankası'nın 7 milyar dolarlık bir sermayeyle 2008 yılında faaliyete geçmesi planlanmaktaydı. Merkezi Venezüella'nın Caracas şehri olacak ve Arjantin, Brezilya, Bolivya, Ekvador, Paraguay, Uruguay ve Venezüella'da (ve muhtemelen Kolombiya'da da) faaliyet gösterecekti. Venezüella'nın maliye bakanı şöyle demişti: "Düşündüğümüz şey, kendimizin yönettiği ve kendimize ait olan bir kalkınma ajansına dayanmaktır" (alıntı yapılan yer: Barrionuevo 2007a: A3). Aslında, 2007 başlarında Chavez Venezüella'yı IMF dışına çıkarma planlarını zaten ilan etmişti (ülkesinin IMF'ye olan borçlarını planlanandan beş yıl önce ödemişti). Şimdi, IMF'ye alternatif olarak bölgesel bir istikrar planı yaratmayı da planlıyor (Romero 2007: 8). Geçmişte Chavez ABD'nin desteklediği Amerikaların Serbest Ticaret Bölgesi'ne (FTAA) de itiraz etmiş ve bunun altının oyulmasında önemli bir rol oynamıştı; bu konuda bütünüyle başarılı olamasa da kendi alternatifi olan Alternativa Bolivariana Para America'yı gündeme getirmişti. Chavez ayrıca, NATO'nun bir Latin Amerika versiyonunu da destekliyor.

FRANSIZ SEÇENEĞİ

Çok yaygın bir şekilde paylaşılan görüşe göre Fransız toplumu bir bütün olarak, 15. Bölüm'de tartışılmış olan isyancıların aksine, küreselleşmeye karşı direnişte başı çekmektedir. Bunun örneği de, başka şeylerin yanı sıra, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Coca-Cola'ya (ve "cocacolalaştırma"ya [Kuisel 1973]; bkz. Bölüm 4) karşı ilk Fransız tepkisinde görülmüştü; Fransız hükümetinin bir yetkilisi Paris dışında Euro Disney'in açılmasını "kültürel bir Çernobil" diye tanımlamış, Jose Bove'de Fransa'daki McDonalds'a karşı eylemler düzenlemişti (Morse 2002: 245-9).

Bu durumda güçlü bir gerçeklik unsuru var; oysa *The French Challenge: Adapting to Globalization* adlı kitapta, Philip H. Gordon ve Sophie Meunier (2001) Fransa ile küreselleşme arasındaki ilişkinin çok daha karmaşık olduğunu ileri sürüyor. Aslında yazarlar, Fransa'nın

küreselleşmeyi çeşitli yollardan, özellikle ekonomik bakımdan benimsediğine işaret ediyor. Ve bunları, 2007 yılında Nicolas Sarkozy başkan seçilmeden önce yazmaktaydılar. Sarkozy de Fransa'yı genelinde küreselleşmeye daha fazla açma, özelinde de Amerikalılaşmanın daha fazla kabulü dahil, ABD ile daha iyi ilişkiler kurma yoluna koyulmuştu.

Söz konusu duruma rağmen, Gordon ve Meunier küreselleşmenin aynı zamanda Fransa için neden bir meydan okuma anlamına geldiğine ilişkin birtakım gerekçeler sıralıyor: Birincisi, Fransa kendisini ülkede gözle görülen şeylerin çoğu üzerinde devlet kontrolü sağlamaya adamıştır; küreselleşme ise bu tür bir devlet kontrolü karşısında bir tehdit oluşturmaktadır. İkincisi, Fransızlar kendi kültürlerine ve kimliklerine güçlü şekilde bağlıdır ve her ikisinin de küreselleşme, özellikle Fransızların az çok küreselleşmeyle (yanlış bir şekilde) bir tuttuğu Amerikalılaş(tır)ma tarafından tehdit edildiğini görmektedirler. Üçüncüsü, Aydınlanma'ya uzanan güçlü kökleriyle, Fransa rasyonaliteye sımsıkı bağlıdır; oysa küreselleşme rasyonel düzeni tehdit eden kaotik bir süreç olarak görülmektedir. Dördüncüsü, diğer birçok Avrupa ülkesi (örneğin, İngiltere) küresel tutkularından vazgeçtikten çok sonra bile Fransa bunu sürdürmektedir. Ne var ki küresel bir dünya, özellikle ABD'nin hâkim olduğu böyle bir dünya, Fransa'nın dünyada kendisi hakkında sahip olduğu abartılı vizyonu tehdit eder. Nihayet, Fransızlar genellikle kendi hayat kalitelerini tatminkâr bulur ve bunun küreselleşme, özellikle onun neo-liberal reformları ya da muhtemelen başka usurları tarafından tehdit edilmesini mazur görecek pek az gerekçeleri vardır. Fransızlar, özellikle kendi hayat kalitelerine dair konularda efsanevi bir şekilde muhafazakârdır.

Ekonomi kapsamında (örneğin, özelleştirme, borsadaki gelişmeler, küresel endüstriler, ekonomik açıklık vb) Fransa'nın küreselleşmeye uyum sağlaması çok ileri boyutlarda olmuş ve bunların birçoğunu benimsemiştir. Ancak Fransa kültürel bakımdan pek az şeyi benimsemiş, kendi ayırt edici kültürel, dilsel ve mutfak geleneklerini koruma peşinde olmuştur. Yine de küreselleşmenin bu tür geleneklerin mutlaka düşmanı olarak görülmesine gerek yok; ayrıca bu süreç bu geleneklerin dünyanın her tarafına daha fazla yayılmasına hizmet eden bir şey olarak da görülebilir.

Genelinde, Fransızlar küreselleşmenin herkese uygun tek modelinin (örneğin, neo-liberalizmin) dünyanın her tarafında kaçınılmaz olduğu düşüncesine direniyorlarmış gibi görünebilir. Daha fazla küreselleşmenin mutlaka herkes için daha iyi olması gerekmez. Fransızlar küreselleşmeyi özellikle ekonomide kabul etmişti; ancak diğer alanlarda (özellikle kültürde) ona yaklaşımları daha ölçülüdür. Bütün alanlarda, küreselleşmeye (*mondialization maitrisee*) basitçe teslim olmayı değil onu yönlendirmeyi amaçlarlar. Bu başlık altında sıralanabilecek çabaları arasında, devleti korumak, Amerikan öncülüğündeki küreselleşmeyi sınırlandırmanın bir yolu olarak Avrupa Birliği'ne daha sıkı sarılmak, neo-liberal ekonomik küreselleşmenin olumsuz etkilerini sınırlayan bir ticaret politikası izlemek ve Amerika'nın politik ve askeri egemenliğine karşı durabilmek için çokkutuplu bir dünyaya vurgu yapan bir dış politikayı (en azında Sarkozy seçilmeden önce) geliştirmiş olmak yer alıyor. Son durum bağlamında Fransa, örneğin Amerika önderliğindeki Irak Savaşı'na katılmamış ve buna karşı çıkmıştır.

KÜRESELLEŞMEYE KARŞI DİRENİŞİN BİR ÖNEMİ VAR MIDIR?

Fransa'nın direnişi dikkate değerken ve direniş küresel olarak genellikle güçlü ve farklı özellikler taşırken, bu tür direnişler büyük ölçüde küreselleşmenin destekçileri ve inananları tarafından bu sürecin kaçınılmaz olmasa da zaten yeterince genişlediği gerekçesiyle kabul ediliyor.

Örneğin, küreselleşmeye karşı direnişin reddiyesi bakımından de la Dehesa (2006: 182) iki "ampirik gerçek"ten söz eder:

> Birincisi, belli bir olgudan olumsuz şekilde etkilenen azınlıkların ya da protesto etmeyi tercih edenlerin sesi genellikle çok fazla çıkmaktadır; oysa bu olgudan yararlananlar sessiz kalma eğilimindedir. İkincisi, tartışmayı da esas olarak en iyi örgütlenmiş gruplar, yani karar vericiler üzerinde en fazla baskı uygulayanlar yönlendirmektedir. Bu durum, çoğu kez çoğunlukta ama daha az örgütlü olan grupları tablonun dışında tutmaktadır.

Bir başka deyişle, küreselleşme karşıtları iyi örgütlenmiş az sayıda çığırtkan olarak değerlendirilip dikkate alınmazken, destekçileri daha az örgütlü "sessiz çoğunluk" olarak görülür. Okur bu bölümün, daha önce tartıştığımız küreselleşmeye karşı direnişin, ona karşı muhalefetin ve mücadelenin çeşitli biçimlerinin gözden geçirilmesi olduğunu düşüneceğinden, bu türden bir eleştiriyi de akılda tutmalıdır.

Elbette, küreselleşmeye karşı direniş üzerinde Büyük Çöküntü'nün etkileri varlığını sürdürecektir. Öte yandan şurası açıktır ki, ekonomik çöküntü daha da derinleşirse ve daha uzun bir zaman dilimine yayılırsa, küreselleşmeye karşı çok daha büyük bir direnişi de kışkırtmış olacaktır.

KÜRESELLEŞMENİN GELECEĞİ

Bu kitabı küreselleşmenin geleceğine dair kısa bir tartışmayla bitiriyoruz (Zedillo 2007); ancak başlıktan da açıkça anlaşıldığı üzere çok sayıda küreselleşmenin çok sayıda geleceğine ilişkin karmaşık bir senaryo söz konusu (Turner 2007b: 675-92). Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, tek bir küreselleşme olmadığından tek bir geleceği de olamaz. Ancak bu bölümün önceki kısımlarında nasıl ki küreselleşmeyle mücadele ve ona karşı direnmeye ilişkin sadece birkaç örneği tartışabildiysek, şimdi bu kısımda da aynı şekilde küreselleşmenin geleceğinin sadece birkaç yönüne ya da birkaç küreselleşmenin birkaç geleceğine değinme imkânımız olacak. Ekonomik ve politik küreselleşmenin yanı sıra eğitim, din, spor, kentsel-kırsal ve demografik alanlardaki küreselleşmeye ilişkin genel bir değerlendirme yapmak bile imkânsız; bu yüzden sadece birkaç küreselleşmeyi ele alabileceğiz. Bu kapsamlı alanların her birisinin bir dizi özgül küreselleşme içermesi sorunu daha da karmaşıklaştırıyor. Sözgelimi ekonomi başlığı altında neo-liberal ekonominin, ÇUŞ'ların, emek hareketinin, tüketimin ve Çin, Hindistan, ABD, AB ve benzerlerinin ekonomilerinin tartışılması gerekirdi.

Kayda değer bir başka konu da şu: Sosyal bilimler geçmişi, hatta bugünü analiz etme konusunda epey iyiyken, geleceğe dair tahminleri berbat derecede zayıf kalmaktadır. Sosyal düşünce tarihinde geleceğe dair isabetsiz (örneğin, Marx'ın kapitalizmin çöküşüne dair olanı) ve bazen düpedüz komik (Auguste Comte'un gelecekte pozitivist bir dinin ortaya çıkacağı ve kendisinin de bunun ruhani lideri olacağına dair olanı), çöpe atılan tespitler var. Böyle bir tarih akılda tutulduğunda, bu kitap da küreselleşmenin geleceklerine dair katı öngörüler sunmayıp, küreselleşme hakkındaki bazı derin düşüncelerle ve bazı senaryo taslaklarıyla yetinecek.

Göründüğü kadarıyla, bu kitapta daha önce söylenenlerden çıkan en belirgin sonuç ve yirminci yüzyılın sonu ile yirmi birinci yüzyılın başında küresel düzlemde meydana gelenler, genel olarak küreselleşmenin ve hiç olmazsa küreselleşmelerin çoğunun süreceğini, büyüyeceğini ve genişleyeceğini gösteriyor. Bu öngörü, sosyal dünyanın herhangi bir yönüyle kıyaslandığında, en hızlı ve en fazla küreselleşmiş olan ekonomi açısından son derece isabetlidir.

Öte yandan, çeşitli ekonomi uzmanları ise bu alanın gelecekteki küreselleşmesine garanti vermeye hazırlıklı değil. Jeffry Frieden şu olguya güçlü şekilde dikkat çekiyor: Ekonomik küreselleşmenin önceki dönemi, I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte sona ermiştir. Yazar, küreselleşmenin, özellikle ekonomik küreselleşmenin hakikaten yeniden ortaya çıktığının ve yirminci yüzyılın ikinci yarısında ve yirmi birinci yüzyılın ilk yıllarında muazzam ölçüde büyüdüğünün elbette farkında. Ve küreselleşmenin bu yeni evresinin de olağanüstü güçlü olduğunu bilmesine rağmen, Frieden bunun geleceğinin mutlak surette güvence altında olduğuna inanmıyor (Frieden 2006: 470-2). Ona göre, bunun önündeki başlıca engeller politik bir nitelik taşıyor ve iki kaynaktan ortaya çıkacak gibi görünüyor. Bir yandan küreselleşmenin ve onun piyasasının destekçileri, küresel yönetimin daha iyi biçimlerini kullanarak bu sürecin kaprisleri ve güçlükleri üzerinde daha fazla kontrol sağlamak istiyor. Diğer yandan da küreselleşmeyi eleştirenler, bu piyasalar üzerinde daha fazla kontrol sağlayan çeşitli politik kurumların yaratılması sayesinde (yukarıda ele aldığımız bir konu olan) daha fazla hesap verilebilirliğe ihtiyaç olduğunu söylüyor. Bunların her ikisi de küresel ekonomi üzerinde, kontrol denilemese de, dışsal bir toplu bakış sayılabilir. En azından neo-liberal anlayışa göre bu tür bir dışsal yönelim, ekonomi için ölüm çanlarının çalması anlamına gelir; oysa yine bu anlayışa göre ekonomi ancak kendi araçlarına terk edildiğinde en iyi şekilde işlerlik kazanabilir.

Öte yandan küreselleşmeye yönelik en büyük tehdidin ekonominin kendisinden kaynaklandığı görülür. Küresel ekonominin hali iyi olduğu sürece küreselleşme de başarılı olabilecektir. Ancak ekonomik felaketler, geçmişte Büyük Bunalım döneminde olduğu gibi, tümüyle yok edemese bile, küreselleşme için büyük bir tehdit oluşturur. Süregelen finans, kredi, bankacılık ve ekonomi alanlardaki büyük küresel krizler patlak verdikçe, tehdit de ortaya çıkacaktır. Ekonomik küreselleşmenin geleceği güvence altında değilse, bu durumda, daha genelinde küreselleşmenin büyüme ve genişlemesinin süreceğini doğrudan telaffuz etmek de mümkün değil.

Bulanık olsa da birazcık daha iyimser ekonomik bir senaryo ise dünya sistem teorisinin yaratıcısı (bkz. Bölüm 3 ve 14) Immanuel Wallerstein (2005: 1263-78) tarafından dile getiriliyor; o da küresel ekonominin geleceğini birbiriyle bağlantılı üç konu etrafında değerlendiriyor.

Birincisi, dünyanın her parçası çok uzak olmayan bir gelecekte dünyadaki ekonomik bakımdan en gelişmiş ve ileri ülkelerin (örneğin, Danimarka) sahip olduğu yaşam standardına (ve aynı zamanda benzer kültürel ve politik kurumlara) sahip olabilecek mi? Yani gelecekte ekonomik ve toplumsal eşitliğe tanık olabilecek miyiz? Wallerstein bu sorulara olumsuz cevap veriyor. İlk önce, dünya tarihinin her zaman eşitsizlik bakımından düşüşler değil artışlar yaşadığını ileri sürüyor. Dahası, ona göre, az sayıda ülke ve bunların ekonomileri artık üretim faaliyetleri üzerinde tekel kuramadığı noktada "kapitalist dünya ekonomisinin varlık nedeni ortadan kalkmış olacaktır" (Wallerstein 2005: 1268). Buradaki varsayım da, kapitalizmin kendi asli varlık nedeninin ve onun da altında yatan eşitsizliğin tehdit edilmesine fırsat vermeyeceği yönündedir.

İkincisi, halihazırdaki son derece eşitsiz dünya olduğu haliyle kendini sürdürebilir mi? Wallerstein buna iki temel gerekçeyle olumsuz cevap veriyor. Birincisi, kapitalizmin sermaye biriktirme kapasitesi düşüşe geçmiştir ve bu da böyle bir birikim üzerinde yükselen politik yapıları zayıflatmaktadır. Bu durum ikinci noktayla ilişkilidir ve o da zayıflayan devletlerin, "tehlikeli sınıfların" yükselişini kontrol etme bakımından giderek yetersiz kalacağına işaret etmektedir. Zaten, Wallerstein yirmi birinci yüzyılda "yayılan bir anarşi" olduğu değerlendirmesi de yapmaktadır.

Üçüncüsü, kendini ortaya koyan hangi alternatifler bulunmaktadır? Wallerstein, mevcut dünya sisteminin çökecek gibi olduğunu öngörür (bu ihtimal Büyük Çöküntü'nün ortasında

daha artmış haldedir); ancak bunun yerini neyin alacağını kesin olarak belirlemek mümkün değil. Yine de azgelişmiş ülkelerin kalkınma ihtimali öncekinden daha fazla artmış gibi görünüyor. Wallerstein, ulus-devletlerin eylemlerinden değil de toplumsal hareketlerin (örneğin, Dünya Sosyal Forumu'yla bağlantılı olanların) eylemlerinde daha fazla umutlu. Bu hareketleri, metasızlaştırmayı[17] zorlama kapasitesine sahip en elverişli şeyler olarak değerlendiriyor. Böyle bir süreç de, neo-liberalizmin hedeflerine karşı gelişecektir ve alternatif bir politik sistemin zeminini hazırlayabilecektir.

Marksist bir yazar olduğundan, Wallerstein da metasızlaştırılmış bir ekonominin, gelecekteki farklı bir politik sistem için zemin oluşturmasını umut etmeden duramıyor. Ne var ki metalar modern ekonominin esasını oluşturduğu için, ne tür bir ekonominin metasızlaşmış ekonomi olabileceği ya da böyle bir şeyin olasılık dahilinde olup olmadığı konusu da açıklığa kavuşmuyor.

"MAD MAX" SENARYOSU

En aşırı haliyle, gözlemcilerden birisi küresel geleceğe dair öngörüsünü "Mad Max" senaryosu diye adlandırıyor (Turner 2007b: 675-92). Bu adlandırma, kıyameti andıran bir gelecek vizyonunda insanların ilkel ve son derece şiddet içeren bir hayat tarzına geri dönüşlerini anlatan bir sinema filminden kaynaklanıyor. Aslında bu tür beklentilerin Irak, Afganistan, Pakistan, Somali vb ülkelerdeki şehirlerin caddelerinde gerçekleşmeye başladığı ileri sürülebilir. Somali gibi devlet olmayan devletlerde, hükümetsiz devletlerde, Mad Max'in senaryosunda anlatılan bir dünyaya epey yaklaşılması ve buna dair en aşırı örnekleri izlemek mümkün hale geliyor.

Küresel toplumun çok büyük bir kesiminde, süregelen birçok eğilim sayesinde Mad Max'in senaryosuna benzer şu gelişmeler yaşanmaktadır:

- Kapitalist ekonomide giderek hızlanan krizler;
- Çarpıcı şekilde artan petrol fiyatları (son dönemde düşmüş olsa bile arzdaki sınırlamalar göz önüne alındığında kısa sürede yeniden yükseleceği bellidir) yiyecek gibi birtakım ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının artmasına, dolayısıyla yiyecek sıkıntısına yol açacaktır (halihazırda 100 milyon insanı etkileyen bir "sessiz tsunami" söz konusudur [Sullivan 2008: Al, A13]); her türden yiyecek üretiminin ve sevkıyatının artan maliyeti yüzünden isyanlar patlak verecektir;
- Petrol arzının giderek azalması sadece fiyatların yükselmesine değil, petrol kuyularının, petrol rezervlerinin ve muhtemelen petrol üreticisi ülkelerin sayısının azalmasına ve buna bağlı olarak çatışmalara hatta doğrudan savaşlara neden olacaktır;
- Azgelişmiş bölgelerdeki[18] nüfus artışı, sadece sınırlı miktarlarda temin edilebilen yiyecek nedeniyle çatışma eğilimleri yaratacaktır;
- İçme suyu kaynaklarının azalması "suya sahip olanlar" ile "suya sahip olmayanlar" arasında benzer çatışmalara yol açacaktır;
- Deniz seviyesinin yükselmesinden ötürü çok sayıda insan adalardan ve kıyı bölgelerden göç edecektir; böylece buralardan iç bölgelere gidenler ile oraların sakinleri arasında arazi paylaşımı yüzünden çatışmalar ortaya çıkacaktır;
- Karşılıklı nükleer değişimler daha büyük nükleer savaşlara ve muhtemelen "nükleer kış"a yol açabilecektir. Günümüzde, birbirine en fazla rakip olan nükleer güçler arasında İsrail ile İran, Hindistan ile Pakistan yer almaktadır;
- Nükleer bir gücün çöküşü (bu ihtimale en yakın ülke Pakistan'dır), nükleer silahların çetelerin ya da teröristlerin eline geçebileceği bir dizi olaya yol açabilecektir;

- Bir çanta içine saklanmış "kirli bir bomba"nın önemli bir Kuzey şehrinde patlatılması bile bu şehri yok edebilecektir. En azından yüksek düzeyde radyasyon, bu şehrin bir parçasını uzun süre yaşanamaz hale getirebilecektir;
- Böyle bir çanta içindeki bombanın patlatılması misillemeye yol açabilecek, böylece farazi saldırganlara karşı nükleer silahlar devreye girebilecektir.

Bu tür keyif kaçırıcı Mad Max senaryolarının sonu yok; kuşkusuz yukarıdaki listede yer almayan ve akla gelmeyen daha pek çok şey vardır. Daha önceki felaketler, yani I. Dünya Savaşı ve Büyük Buhran nasıl ilk küresel çağa son vermişse, bunların bazı kombinasyonları bir yana, herhangi birisi bile (Büyük Çöküntü zaten bunlardan önce gereğini yapmadığı takdirde) yaşadığımız şu küreselleşme çağına son verme potansiyeli taşımaktadır.

BÖLÜM ÖZETİ

Küreselleşme tek bir olgu değil, tersine birçok küreselleşme var. Bunlardan bazılarına direnilmesi gerekirken bazıları memnunlukla karşılanmalı ve teşvik edilmelidir. Çoklu küreselleşmelerin çoklu gelecekleri bakımından da sınırlama söz konusudur.

Küresel ekonomik direniş konusunda üç değerlendirme bulunuyor. Ticari korumacılık dış ticarete, ülke içindeki üreticileri teşvik etmek ve onların yabancı rakiplerini caydırmak amacıyla, örneğin gümrük tarifeleri ve tarife dışı engeller aracılığıyla, sistematik hükümet müdahalesini içerir. Korumacılığın "etkisiz" olduğu konusunda yaygın bir kabul bulunsa da, sisteme ait şoklar karşısında ülke içi ekonomiye kalkan rolü oynadığından hâlâ popülerdir.

"Adil Ticaret" ise ekonomik küreselleşmeye farklı bir yaklaşımdır; neo-liberal "serbest ticaret" kurallarına karşı ortaya çıkmıştır. Adil ticaret, daha ahlaki ve eşitlikçi bir küresel ekonomik sistemi hedefliyor; bunun için de örneğin fiyatlar piyasa tarafından belirlenmeyecek, bunun yerine hem üreticiler hem tüketiciler tarafından şeffaf olarak müzakere edilecektir. Bu uygulama, Kuzey tüketicileri arasında popülerdir; ancak üreticiler arasında sınırlı bir kabul görmüştür. Büyük bir piyasaya yeterli olabilme kapasitesi ya da imalat ürünlerine uygulanabilirliği konusunda da kuşku duyulmaktadır.

Ekonomik küreselleşmeye direnişin üçüncü biçimi, "en dipteki bir milyar yoksul"a yardım etmekle ilişkilidir. Yardımların artırılması, gerekli olan birçok önlemden sadece birisidir. En dipte yaşayan bir milyar yoksulun ihtiyaçları için uluslararası normlar ve standartlar benimsenebilir. Ayrıca, ticari engellerin azaltılması da bu insanların ve ülkelerinin ekonomik bakımdan marjinalleşmesini azaltacaktır.

Hesap verilebilirlik ve şeffaflıktaki artış politik küreselleşmenin üstesinden gelme açısından önemli konular. Bütün politik örgütlenmeler, farklı düzeylerde, eylemlerinden ötürü daha fazla hesap verebilir olmalıdır; bunlar "bulanıklık okyanusu" ile çevrelenmiş haldedir. Şeffaflığın artmasına da ulus-aşırı adalet sistemleri, uluslararası mahkemeler, sivil toplum ve Uluslararası Şeffaflık Örgütü gibi çeşitli mekanizmalar katkıda bulunuyor.

Küresel sağlık sorunlarıyla da Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) yanı sıra Gates Vakfı gibi daha özel girişimler ilgileniyor. Bazı önemli başarıları olsa da, zayıf yönetimi ve elverişsiz para kaynakları yüzünden WHO eleştiriliyor.

Tıpkı küreselleşme gibi küreselleşmeye direniş de çoklu, karmaşık, çelişkili ve belirsiz bir nitelik taşır. Bu hareket ayrıca yeni bir kamusal alan olarak ortaya çıkma potansiyeline de sahiptir;

burada da özerklik, demokrasi, barış, ekolojik sürdürülebilirlik ve toplumsal adalet gibi ilerici değerler savunulabiliyor. Aslında, bu direniş güçlerinin kendileri de küreselleşmenin ürünüdür ve "aşağıdan küreselleşme" olarak görülebilirler. Böyle bir hareket için ivme sağlayan şey de bireyler, gruplar ve örgütlerdir; bunlar da yukarıdan küreselleşme (neo-liberal ekonomik sistemler, saldırgan bir şekilde genişleyen ülkeler ve büyük şirketler) tarafından baskı altına alınmakta ya da kendilerini böyle hissetmektedir. Bu güçler daha demokratik bir küreselleşme sürecini hedefler. Öte yandan aşağıdan küreselleşme aynı zamanda, Amerika's First Party ve Taliban gibi daha sağ kanattaki ve göze çarpmayan unsurları da içerir.

Küreselleşmelere karşı direnenler, kendilerini tam da bu sürecin parçası kılacak teknikleri kullanabiliyor. Bu bakımdan iki önemli ulus-aşırı hareket analiz edilmiştir. Uluslararası Emek Hareketi, uluslararası emek standartlarının yaratılması gibi sınırlı başarılarla yetinmiştir. Dünya Sosyal Forumu (DSF) ekonomik ve politik faaliyetlerdeki demokrasi yokluğuna işaret eden bir noktada yoğunlaşmıştır. Öte yandan, DSF bünyesindeki unsurların farklılığı somut politik önermelerin gelişmesine engel teşkil eder. Siber-eylemciliğin DSF üzerinde önemli bir etkisi var. Siber-eylemcilik, "ağ oluşturmanın kültürel mantığı" üzerinde yükselir. Global Huaren gibi "sanal hareketler"den ayrı olarak, Fransız seçeneği örneğinde olduğu üzere, olumlu direniş de daha maddi biçimlere bürünebiliyor.

Tek bir küreselleşme olmadığından, küreselleşmenin geleceği de çokboyutludur. Bazıları, hem genel anlamda hem de daha özgül küreselleşmeler anlamında küreselleşmenin sürekli genişlemesini öngörüyor. Başkaları da, mevcut küreselleşme çağını pekâlâ sona erdirebilecek "Mad Max" senaryoları gibi çok daha kötümser bir vizyona sahip.

TARTIŞMA SORULARI

1. Küreselleşmeye karşı direnişin çelişkili ve belirsiz niteliğini tartışınız.
2. Ekonomik küresel direniş hakkındaki üç yaklaşımı inceleyiniz.
3. Politik küreselleşme ışığında hesap verilebilirlik ve şeffaflık kavramlarını inceleyiniz.
4. Küreselleşmenin geleceği hakkında *sizin ideal vizyonunuz* nedir?
5. Sizin ideal vizyonunuzun tersi olarak, küreselleşmenin geleceği muhtemelen nasıl olabilir?

İLAVE OKUMALAR

A. Nicholls ve C. Opal, *Fair Trade: Market-Driven Ethical Consumption,* Londra: Sage, 2005.

L. Raynolds, D. Murray ve J. Wilkinson, *Fair Trade: The Challenges of Transforming Globalization,* New York: Routledge, 2007.

N. Stehr, *Moral Markets: How Knowledge and Affluence Change Consumers and Products,* Boulder, CO: Paradigm, 2008.

J. E. Stiglitz ve A. Charlton, *Fair Trade for All: How Trade Can Promote Development,* Oxford and New York: Oxford University Press, 2005.

E. ZaccaT (Der.), *Sustainable Consumption, Ecology and Fair Trade.* Londra ve New York: Routledge, 2007.

Daniel Jaffee, *Brewing Justice: Fair Trade Coffee, Sustainability and Survival,* Berkeley: University of California Press, 2007.

Burkart Holzner ve Leslie Holzner, *Transparency in Global Change: The Vanguard of the Open Society,* Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2006.

Daniel Cohen, *Globalization and Its Enemies,* Cambridge, MA: MIT Press, 2006.
Donatella della Porta, Massimiliano Andretta, Lorenzo Mosca ve Herbert Reiter, *Globalization from Below: Transnational Activists and Protest Networks,* Minneapolis: University of Minnesota Press, 2006.
Andreas Bieler, Ingemar Lindberg ve Devan Pillay (Der.), *Labour and the Challenges of Globalization: What Prospects for Transnational Solidarity?* Ann Arbor, Ml: Pluto Press, 2008.
Kate Bronfenbrenner (Der.), *Global Unions: Challenging Transnational Capital Through Cross-Border Campaigns,* Ithaca, NY: ILR Press, 2007.
Jackie Smith ve Marina Karides, *Global Democracy and the World Social Forums,* Boulder, CO: Paradigm, 2008.
Bryan Turner, "The Futures of Globalization." George Ritzer (Der.), *Blackwell Companion to Globalization,* Maiden, MA: Blackwell, 2007: 675-92.

NOT

1. Kimileri neo-liberalizmin de açık bir piyasa sayesinde çoğunluğun fayda sağladığı ahlaki bir temeli olduğunu söyleyebilir; diğerleri ise onun ahlaklılığıyla övündüğünü söylerken, yine bir diğerleri de onu gayri ahlaki olarak görebilir.
2. Uluslararası adil ticarete katılan diğer örgütler şunlardır: Network of European Worldshops (NEWS), European Fair Trade Association (EFTA) [Avrupa Adil Ticaret Örgütü], Fair Trade Federation (FTF; ABD ve Kanada'dadır) [Adil Ticaret Federasyonu] ve Yavaş Yiyecek.
3. Ayrıca bkz. Florini (2007: 1201-4).
4. www.transparency.org.
5. www.gatesfoundation.org/nr/public/media/annualreports/annualreport07/AR2007GrantsPaid.htm
6. http://searo.who.int/LinkFiles/RC_57_Documents_41CCPDM-Agenda_3.3-Part_1-PPB06-07-en.pdf
7. Aşağıda da göreceğimiz üzere, bu hareketler için kullanılan başka bir kavram da "hareketlerin hareketi"dir. Dünya Sosyal Forumu bu düşüncenin somut hali olarak görülmeye başlanmıştır.
8. www.walmartmovie.com.
9. Bu örnek için Profesör Robert J. Antonio'ya teşekkür ederim.
10. www.americafirstparty.org.
11. www.indymedia.org.
12. Devamındaki kısa tarih şurada yer alıyor: O'Brien (2007: 699-703); Munck ve Waterman (1999); Munck (2002b); Munck (2004).
13. Bu kitapta birçok kez gördüğümüz üzere, son yıllarda ulus-devletler gözle görülür şekilde zayıflamaktadır.
14. Örneğin bkz. Bronfenbrenner (2007).
15. Bu da Anthony Giddens'in çalışmasıyla bağlantılı bir başka kavramdır.
16. www.time.com/time/europe/etan/disney.html.
17. Yani, kârların azami hale getirilmesi için tasarlanmış bir çevrede üretilen ve tüketilen ürünlere dönüştürülmeyen malların ve hizmetlerin olduğu bir dünyaya.
18. Bunun tersine, gelişmiş bölgelerdeki nüfus artışı önemsizdir ya da hiç yoktur. Şekil 2.1'deki bir doğum oranı genellikle "ikame oranı" olarak değerlendirilir; ancak Güney ve Doğu Avrupa'da bu oran 1.3'e kadar düşmüştür. Bkz. Shorto (2008: 34. dipnot).

EKLER

KÜRESELLEŞME HAKKINDA DİSİPLİNER YAKLAŞIMLAR

Antropoloji
Sosyoloji
Siyaset Bilimi
İktisat
Coğrafya
Psikoloji
Edebi Eleştiri (Sömürgecilik sonrası)
Diğer Alanlar

Bu ekler bölümünde, bazı sosyal bilimlerde (edebiyat teorisi dahil) yer alan küreselleşme hakkındaki yaklaşım(lar)a kısa bir genel bakış sunuluyor. Aşağıda bu disiplinleri ayrı ayrı ele alacağız; ancak faydalı olması amacıyla iki ya da daha fazla disiplin arasında serbestçe gidiş gelişler de olacak.[1]

ANTROPOLOJİ

Küreselleşmeye ilişkin antropolojik yaklaşımın belirleyici niteliği, kültüre odaklanmış olmasıdır (Friedman 1994: 67-77; Nordstrom 2007: 144). Antropologlar toplumsal dünyanın başka alanlarını incelerken, bunlara bir kültür prizmasından (örneğin, belirli bir toplumun politik kültürü olarak) bakarlar. "Batılı modeli" (Hill ve Baba 2006) izleyen antropologlar, kültürü belirli bir mekâna ya da toprak parçasına (örneğin, küçük bir kabile ya da bir topluluk) olan bağlarıyla değerlendirme eğilimindedir. Küresel çağda birçok insan, kültürün hiç olmazsa belli ölçüde yerelden kopmakta olduğunu kabul etmeye başladı; kültür artık yersizyurtsuz[2] hale gelmektedir. Öte yandan, antropologların çoğu yersizyurtsuz hale gelmiş kültürün belli bir yerde, muhtemelen birçok yerde tekrar devreye girdiğini fark ediyor; ama bu da artık bir kültür olarak genellikle geçmişte olduğundan daha az istikrarlı özellikler taşıyor (Inda ve Rosaldo 2008b: 3-46; Nordstrom 2004: 13). Kültürün bu şekilde yeniden yer ve yurt sahibi kılınmasında, antropologlar geleneksel olarak sahip oldukları mekân-esaslı kültüre yönelik ilgilerine geri dönebilme imkânı kazanır; yine de küresel süreçlerin bu kültürle olan ilişkisini ve ona yönelik etkilerini de göz ardı etmezler. Bu antropolojik yaklaşımın dünyevi örnekleri, çeşitli yerlerdeki fast food restoranı incelemelerinde (Caldwell 2004: 5-26; Ritzer 2008d; Watson 1997: 1-38) ve örneğin Trinidad'daki Coca-Cola araştırmasında[3] yer alıyor.

Kültür (ve anlamı) antropolojinin merkezinde yer alır; ancak antropolojinin küreselleşmeye yaklaşımının niteliğinin tanımı da bu disiplinin etnografya araştırması ya da saha çalışmasına metodolojik bağlılığından kaynaklanır (Ferguson 2006: 3). Bu durum da antropologların üzerinde çalıştıkları yerleşimlerdeki insanların deneyimlerini incelemelerine imkân tanır. "Başka disiplinlerde olmayıp da antropolojinin sunduğu şey *insan unsuru, gündelik hayatın uygulamaları*, kısacası öznelerin küreselleşme sürecine nasıl aracılık ettikleri hakkında sahip oldukları elle tutulur dikkattir" (Inda ve Rosaldo 2008b: 7, italikler bana ait).

Geçmişte olduğu gibi, belli ölçülerde günümüzde de antropologlar genellikle etnografya araştırmalarını tek bir yerleşimde (ya da hiç olmazsa bir kereliğine) yapmaktadır. Öte yandan, küresel akıntıların karakterize ettiği bir dünyada "*etnografyanın da bu sorunu izleyebilmesi lazımdır*" ve birçok etnografın ilgisini çeken sorunları "tek bir yerleşimde yapılan incelemeyle kapsamak mümkün değildir" (Nordstrom 2004: 13). Dolayısıyla antropoloji ve aynı zamanda onun temel yöntemleri (özellikle etnografya) giderek küreselleşen dünyanın akışkan niteliği yüzünden kökten değişmektedir.[4]

SOSYOLOJİ

Bazı sosyal bilimler, özgül toplumsal yapılara ve toplumsal kuruluşlara odaklanır. Siyaset bilimi politik varlıklara, özellikle ulus-devlete; iktisat bilimi ise ekonomiye. Sosyoloji de (Martin, Metzger ve Pierre 2006: 499-521; Sassen 2007a) bu yapılar ve kuruluşlarla ilgilenir; politik sosyoloji, ekonomik sosyoloji, aynı zamanda (din sosyolojisi, aile sosyolojisi gibi) diğerleri

de mevcuttur. Kültür de sosyolojinin başlıca ilgi alanlarından birisidir (Best 2008). Sosyoloji hem makro düzeydeki olgularla (devletle, ekonomiyle bağlantılı toplumsal yapılar ve toplumsal kuruluşlar vb) hem de mikro düzeydeki olgularla (düşünce, eylem ve karşılıklı etkileşim) ve bu arada da bunlar arasındaki çok sayıda karşılıklı ilişkiyle ilgilenir (Ritzer 1981). Sosyolojinin gücü, küreselleşme (aynı zamanda toplumsal dünya) konusunda mümkün olan en genel görüşü sunmasında yatıyor; diğer alanlar ise katkılarını daha derinlemesine yapmaktadır. Dolayısıyla örneğin antropologlar[5], genel kültür ve özgül kültürler hakkında sosyologlara kıyasla çok daha derin analizler yapar.

Küreselleşme ile birlikte makro-sosyolojinin odak noktası sorunu gündeme gelmiştir; bu konu, Durkheim'ın toplumsal olgular ve toplum üzerine odaklanmasından etkilenmiştir. Küreselleşmeye dair daha bütüncül bir yaklaşım "bütünleşmiş bir sosyolojik paradigma"nın uygulanmasını gerektirmekteydi (Ritzer 1981), ki bu da toplumsal gerçekliğin çeşitli "düzeyleri"nin arasındaki (hem olumlu hem olumsuz) ilişkilerin incelenmesini içermekteydi. Bu düzeyler de şunlardır: Toplumsal dünyadaki bütün diğer düzeyleri etkileyen ve bunlardan etkilenen en büyük ölçekli makroskobik toplumsal bir süreç ve yapı olarak küreselleşme; ulus-devlet ve en geniş anlamıyla *kültür* gibi büyük ölçekli *toplumsal yapıların* küreselleşmeden nasıl etkilendiği ve onu nasıl etkilediği konusu; hemen hepimizin yaptığı ve düşündüğü mikro-düzeydeki şeylerin küreselleşme tarafından nasıl etkilendiği, küreselleşmeyi nasıl etkilediği konusu.

SİYASET BİLİMİ

Tarihsel olarak siyaset bilimciler ulus-devletler ile bunlar arasındaki karşılıklı ilişkilere, ayrıca bunların küreselleşmeyle olan bağlantısına ağırlık vermektedir.

Uluslararası İlişkiler dünyadaki ulus-devletler arasındaki ilişkilere odaklanır (Clark 2007: 664-6). Bunlar da, iyi tanımlanmış toprak parçaları üzerinde yer alan ve kendi sınırları içinde egemen olan dünyadaki farklı aktörler olarak değerlendirilir. Ayrıca, farklı ve iyi tanımlanmış bir devletler arası sistem konusuna da vurgu vardır. Uluslararası İlişkiler'in yönelimi ve sıkıntıları, küreselleşme teorilerinin çoğunun odaklandığı yerin isabetsiz olduğunu iddia eden şaşırtıcı bir makalede (Rosenberg 2005: 2-74) açıkça gözler önüne serilmiştir. Rosenberg bu makalesinde, bu tür teorilerin 1990'larda kazandıkları büyük başarıların keyfini çıkardıklarını; ancak artık, ölüm döşeğinde olduklarını ileri sürer. Yazar bunun yerine ulus-devletler ve onların aralarındaki ilişkiye, özellikle Marksist bir perspektifle ve kapitalizme ağırlık verilerek yeniden odaklanılması gerektiğini savunur. Rosenberg, bunun örneğini Uluslararası İlişkiler bağlamında veriyor ve ulus-devletin gerilemekte ve hatta tükenmekte olduğunu[6] söyleyen çeşitli küreselleşme teorileri tarafından ikinci plana itilmiş bir alanda yeniden doğuşun sağlanmasını amaçlıyor.

Uluslararası İlişkiler'de *politik gerçekçilik* (reelpolitik) (Keohane ve Nye 2000) uluslararası politikanın güce, örgütlü şiddete ve nihayet savaşa dayandığı yönündeki bir öncülden yola çıkar. Ulus-devletlerin küresel sahnedeki önde gelen aktörler olduğunu varsayar; küresel sahnede ulus-devletler güç gösterisi yoluyla küresel arenada rasyonel birimler olarak hareket eder, öyle ki güç sadece kullanılabilir bir şey değildir, aynı zamanda etkisi de vardır; ve dünya politikasında askeri sorunlar en fazla önem taşıyan konulardır.

Karmaşık karşılıklı bağımlılık yaklaşımı, ulus-devletlerin birbirine çoklu kanallar aracılığıyla, resmi ve gayri resmi olarak, normal kanallar ve "arka plan kanallar" denilen kanallar vasıtasıyla bağlı olduğunu söyler. Karmaşık karşılıklı bağımlılık yaklaşımının gerçekçilikten uzaklaştığı

nokta, bu gayri resmi kanallara, örneğin toplumları devlet dışında birbirine bağlayan (ÇUŞ'lar gibi) oluşumlara, atfedilen önemdir. Devletler arası ilişkilerde açık bir hiyerarşi yoktur ve askeri sorunların her zaman ve hatta genellikle öne çıkması da elbette buna örnek teşkil etmez. Bu sorunlar etrafında, ulus-devletler arasında koalisyonlar kurulur. Ortaya bir çatışma çıkabilir de, çıkmayabilir de; çıktığı takdirde büyük ölçüde yoğunluğunun derecesine göre farklılık gösterir. Karmaşık karşılıklı bağımlılık, belirli bir bölge ya da ittifak bünyesinde bir ulus-devlet tarafından diğer ulus-devlet(ler)e askeri güç kullanımında bir azalmaya ve hatta yok oluşa yol açma eğilimi taşır; yine de askeri eylemler o bölge ya da blok dışında meydana gelmeye devam edebilir. Dünyanın realist değerlendirilmesi görüşünde uluslararası örgütlenmelerin çok küçük rolleri olurken, karmaşık karşılıklı bağımlılık görüşünde çok geniş bir rol üstlenirler. Bu tür örgütlenmeler çeşitli ülkelerden temsilcileri bir araya getirir, gündem oluştururlar, koalisyonların oluşumunda birer katalizör görevi görürler, politik girişimlerin ortaya çıktığı birer arena rolü üstlenirler ve zayıf devletlere uluslararası arenada daha büyük rol oynamalarında yardımcı olurlar. Dolayısıyla karmaşık karşılıklı bağımlılık yaklaşımı ulus-devletler arasındaki ilişkilere odaklanmayı sürdürür; ancak bu ilişkilerin niteliği bakımından daha geniş ve yaygın bir görüşe sahiptir.

Siyaset biliminde, Uluslararası İlişkiler ve türevleriyle farklılık taşıyan ve bu alanda köklü meydan okuyuşlar öneren çeşitli pozisyonlar da bulunuyor. Bunlar arasında, uluslararası ilişkiler hakkında Marksist/radikal ve toplumsal yorumcu bakış açıları yer alıyor. Ayrıca, uluslararası ilişkilere meydan okuyan UEP (Uluslararası Ekonomi Politik) mensubu birçok başka akademisyen de var. Philip Cerny (1995; 2003: 153-75), Robert W. Cox (1971: 554-84), Stephen R. Gill (Gill ve Law 1989: 475-99), Richard Higgott (Brassett ve Higgott 2003: 29-55) ve James Mittelman (2002: 3-23) ile Susan Strange (bkz. Bölüm 6) bunlar arasında sayılabilir. Roger Tooze, Susan Strange'in ayırt edici katkılarını, iktidara odaklanma, ekonomi ile politika arasında felaket getiren ayrılmanın analizi, diğer politik ve ekonomik oluşumların, özellikle de büyük şirketlerin gücünü ihmal eden (örneğin, uluslararası ilişkilerdeki) devlet-merkezciliği kavramlarıyla özetlemektedir (Tooze 2000: 1-10).

İKTİSAT

İktisat bilimi esas olarak, "para eşgüdümlü değişim ve ücrete dayalı üretim sistemleri" ile ilgilenir. Başlangıç yıllarında daha çok büyük ölçekli kurumlara ağırlık vermiş olsa da, son yüzyılda giderek "*piyasaların* keşfedilmesinde matematiksel ve niceliksel verilerin kullanımı, yani çeşitli *metaların* satılmasında ve alınmasında bireysel aktörlerin kararlarının toplam sonuçları" ağır basmaktadır (Reay 2008). Bu durum, açıkça *mikro ekonomi* alanında hâkim olan değerlendirmeye yansır. Öte yandan, küreselleşmedeki büyük ölçekli sorunlara duyulan ilgi ile mikro ekonominin mikro düzlemdeki ağırlık noktaları arasında muazzam bir boşluk oluşur. Küreselleşme çalışmalarına en uygun olanı da *makro ekonomidir*; çünkü coğrafi bölgeler ya da ulus-devletler gibi büyük ölçekli olguları ele alırken kullanılan mikro düzeydeki verilerin toplamını içermektedir.

Küreselleşme[7] konusunda, iktisatçılar esas olarak çeşitli piyasalar arasındaki ilişkilerle ilgilenir. Bu piyasalar da genellikle, bu türden ekonomik araştırmalar için başlıca veri kaynağı olan ulus-devletler bünyesinde mevcuttur. Küresel düzeydeki verilerin görece eksikliği, bu alandaki iktisadi çalışmalar için bir sınırlama yaratır. Dolayısıyla, iktisat bilimindeki küresel çalışmalar

temel olarak ülkeler arası ekonomik ilişkilere dair incelemelerdir. Özel olarak, iktisatçılar, metalar, emek (Choi ve Greenaway 2001) ve sermaye için çalışan çeşitli ulusal piyasalar arasındaki ilişkiyi inceler. Bu durum da "mal ve hizmetlerdeki [metalardaki] ticaret, ülkeler arası [emek] göçü ve uluslararası sermaye akışları" konularına ağırlık verilmesine yol açar (O'Rourke 2007: 357-63). İktisatçıların ilgisini çeken diğer sorunlar arasında, ulusal sınırları aşan teknoloji akıntıları ve ÇUŞ'ların yaptığı yabancı yatırımlar yer alır. Özet olarak: "Ekonomik küreselleşme, ticaret, doğrudan dış yatırım (şirketler ve çokuluslu şirketler), kısa dönemli sermaye akıntıları, işçilerin ve genelinde insanların uluslararası akıntıları ve teknoloji akıntıları sayesinde ulusal ekonomilerin uluslararası ekonomi şeklinde bütünleşmesini sağlar." (Bhagwati 2004: 3).

İlgi odaklarının her biri için iktisatçılar, uluslararası piyasaların bütünleşme derecesiyle daha fazla ilgilenir. Bu durum da metaların, insanların ve sermayenin sınırlar ötesi *akıntılarına* odaklanmalarına yol açar ki bu da bu kitabın (en azından kısmen[8]) temel yönelimiyle uyumludur. Ekonomik bütünleşme ise bu akıntıların büyüklüğüyle ya da fiyatlarla ölçülür. Her bir akıntının hacmi ne kadar büyük olursa, mallar, emek (Haskel 2001:25-36) (insanlar) ve sermaye içinde o kadar eşit fiyat, ekonomilerin dünya ekonomisiyle bütünleşmesi de o kadar fazla olur.

İktisatçılar, kapitalizmin ve piyasanın destekçisi olmaya eğilimlidir (ünlü bir iktisatçı olan Jeffrey Sachs'a [1997] göre, küresel kapitalizm elbette tarihin daha önce görmediği ölçüde, dünya çapındaki en umut verici kurumsal düzenlemedir"). Kapitalizmin ve açık piyasalarının işleyişinde kusurlar bulabilirler; ancak bu durum onları piyasaları alaşağı ederek yerine başka şeyler geçirmeye değil de ıslah etmeye sevk eder. İktisatçıların kabul ettiği kusurlardan birisi küresel piyasalardaki eşitsizliklerdir (Hunter Wade 2004: 567-89). Bu eşitsizliğin asli sebebi olarak, piyasalar değil de ya kazananlar ya kaybedenler kategorisinde yer alan toplumların niteliğindeki temel farklılıklar gösterilmektedir (de la Dehesa 2006: x-xi). Kaybedenler için sorun teşkil eden şey küresel piyasa değildir; tersine kaybeden toplumların kendileri ve bunların güvenilir toplumsal kurumlara sahip olmayışlarıdır. Dahası, sorunları için çözüm de piyasaya, özellikle küresel piyasaya daha fazla açılmaktır.

Öte yandan, küreselleşme konusundaki geleneksel ekonomik yaklaşımlar iktisat bilimi bünyesindeki eleştirilerini sürdürüyor (Hunter Wade 2003: 621-44; 2004: 567-89; Rodrik 1997). Joseph Stiglitz (2002; 2006) bir dizi kitabında anaakım iktisatçıları ve onların neo-liberal yönelimlerini eleştiriyor (Stiglitz hakkında daha fazla bilgi için bkz. Bölüm 7). Sözgelimi şöyle yazıyor: "Neo-liberal yaklaşım... bırakın gelişmekte olan ülkeleri gelişmiş ülkelerde bile geçerli olmayacak şekilde piyasaların verimliliği ve mükemmelliği hakkındaki güçlü teorik varsayımlara dayanmaktadır" (Stiglitz ve Charlton 2005: 89). Bütün her şeyi serbest piyasanın işleyişine bırakmak yerine, gelişmiş ülkelerin ve ellerindeki uluslararası örgütlerin (örneğin, DTÖ), gelişmekte olan ülkeleri küresel piyasada kendi kaderleriyle baş başa bırakmayıp, tersine onlara yardım etmesi gerekir (elbette gelişmekte olan ülkeler de çeşitli iç reformları yaparak bu süreçte bir rol oynamalıdır).

İktisatçılar ve iktisadi bilimler alanı, küreselleşmenin çağdaş yorumunda hem resmi yetkililer hem sıradan insanlar açısından son derece büyük bir rol oynamıştır. En uç noktada, küreselleşmenin aslında ekonomik küreselleşme olduğu görüşünü ortaya koymuşlardır. Sözgelimi, de la Dehesa (2006: 1) küreselleşmeyi "emekten metalara ve hizmetlerden sermaye ve teknolojiye uzanan çok yaygın bir piyasalar yelpazesi boyunca liberalleşmenin, açıklığın ve uluslararası bütünleşmenin gerçekleştiği dinamik bir süreç" olarak tanımlamaktadır.

COĞRAFYA

Coğrafya, "toplumsal ilişkilerin ve bu ilişkileri güçlendiren mekânsal yapıların" (Jackson 2000: 753-4); ayrıca "insan faaliyetinin mekânsal farklılaşmasının ve örgütlenmesinin ve bunun fiziksel çevreyle olan karşılıklı ilişkilerinin" (Johnston 2000: 353-60) incelenmesini kapsamaktadır.

Coğrafyanın küreselleşmeyle en az dört yoldan ilişkisi vardır (Taylor, Watts ve Johnston 2002a: 1-17). Birincisi, küreselleşme diye bir kavramın kullanılması bir yana sıradan insanlar ve akademisyenler küreselleşme diye bir şeyi akıllarına getirmeye başlamadan çok önce bu alan zaten küresel bir nitelikteydi. Bu deneyim sayesinde coğrafyacılar, küresel çağda da gelişmelere jeo-tarihsel bir perspektiften bakabilme konusunda donanımlıydı. İlk coğrafyacılar jeopolitikle ilgileniyordu ve onların düşünceleri de ulus-devletlerin jeopolitik görüşlerini şekillendiriyordu. 1960'lar ve 1970'ler, coğrafya alanında küresel çalışmalara yönelik bir ilginin yeniden ortaya çıkışına tanıklık etti. Bu da küresel çevre ve küresel çevre sorunlarına, çokuluslu şirketlerin küresel kapsamlarına ve küresel eşitsizlik sorununa yönelik bir ilgiye dönüştü. İkincisi, coğrafyacıların durdukları yer günümüzün küreselleşmiş dünyası ile geçmişteki çeşitli noktalar arasındaki mekânsal düzenlemelere ilişkin temel farklılıkların tanımlanması konusunda çok isabetlidir. Manuel Castells'in (1996) ortaya koyduğu böyle bir ayrım da ilk "mekânların alanları" ile günümüz "akıntılarının alanları" arasındaki farklılıktır. Üçüncüsü, coğrafyacılar "küresel şeylerin mekânsal dağılımı" ile ilgilenir (Taylor, Watts ve Johnston 2002a: 3). Burada önemli olan, küreselleşmenin sonucu olarak ortaya çıkan çeşitli coğrafi eşitsizliklerin incelenmesidir. Dördüncüsü, coğrafi bir yaklaşım küreselleşmeye karşı tepkilerin incelenmesini de içerir. Bu da küreselleşme karşı, mekâna dayalı direnişi, aynı zamanda herhangi bir mekânı reddeden ve yerküreyi bir bütün olarak kucaklayan bir kozmopolitizmi kapsamaktadır.

Küreselleşme, "yeni işbölümü, finansın artan rolü, iletişim ve bilgisayar teknolojisindeki yenilikler sayesinde yeni kontrol imkânları" (Taylor, Watts ve Johnston 2002b: 448), "giderek liberalleşen bir dünyada kaynakları tahsis eden piyasaların desteklenmesi" (Taylor, Watts ve Johnston 2002b: 448), "ulus-devletin rolünün ve işlevlerinin değişmesi, yerkürenin hiç olmazsa bir kısmının yükünü sırtlamış yeni sivil toplumların gelişimi, (ulus-devletinkiler dahil) coğrafi sınırları aşan çevre konusuna odaklanma, modernitenin ve onunla bağlantılı ilerleme düşüncesinin sorgulanması, "coğrafyanın sonuna" ve coğrafi olarak haritası çıkarılamayacak etki alanlarına ve bu anlamda da coğrafyasızlığa[9] yol açan bilişim teknolojisinin yükselmesi boyutlarına odaklanacak şekilde dünyanın *yenilenmiş bir haritasını* gerekli kılmaktadır.

Toplumsal coğrafyacılar, mekânsallık ve haritacılık gibi konulara olan geleneksel ilgilerini sürdürüyor; ancak bunlar ile diğer sosyal bilimciler, özellikle sosyologlar arasındaki farklılık, dikkat çekecek ölçüde daralıyor gibi. Bu durum, özellikle önde gelen bir toplumsal coğrafyacı olan David Harvey ile yine önde gelen bir sosyolog olan Anthony Giddens'in çalışmalarında açığa çıkıyor. Harvey (1989), sosyolojik konularla yakından ilgilidir ve bu alanda en çok zaman-mekân sıkışması konusundaki çalışmasıyla tanınmaktadır. Giddens'in (1990) düşüncesinin etkilendiği pek çok şeyden birisi de genel olarak coğrafya ve özel olarak da toplumsal coğrafyadır; onun da bu alandaki en ünlü katkısı yine, zaman-mekân ayrımı konusudur.

Daha genelinde coğrafya alanı giderek çok-disiplinli, disiplin-aşırı ve hatta muhtemelen disiplin sonrası bir hale bürünüyor. Bunun sonucu olarak, coğrafyacılar artık "beşeri bilimler, toplumsal bilimler ve fen bilimlerinin yer aldığı bütün şaşırtıcı alanlardaki konularla uğraşıyor (öyle ki, bu tür ayrımların kendisi de giderek sorunlu bir hale geliyor ve hatta verimlilik için engel teşkil ediyor)" (Johnston vd 2000: vii). Dolayısıyla, sözgelimi toplumsal coğrafyacıların ilgilendiği küresel sorunlar listesine bakıldığında, bunun sosyolojideki benzer bir listeden pek de farklı olmadığı görülecektir (bkz. Herod 2009).

PSİKOLOJİ

Mikro düzeye ağırlık verdiği bilindiğinden, psikolojinin küreselleşme gibi makro düzeydeki bir sorunla birlikte adı pek sık anılmaz. Ancak şurası açıktır ki, küreselleşmenin de çok yaygın sonuçları bulunmaktadır ve bazı psikologlar, küreselleşmenin psikolojik etkilerinin ve sonuçlarının kendi alanlarına giren bir konu olduğunu fark etmiştir. Sözgelimi Arnett (2002: 774-83) kimlik[10] sorununu (insanların yaşadıkları toplumsal çevreyle olan ilişkilerine göre kendilerini değerlendirdikleri bir tarz olarak tanımlıyor) ve bunun küreselleşmeyle olan ilişkisini ele alıyor. Küreselleşme ve kimlik başlığı altında dört önemli sorun tespit ediyor. Birincisi, iki kültürlü kimliktir. Bu durumda, insanların kimliği yerel topluluk ile dünyada ve küresel kültürde kendi mekânlarının taşıdığı anlam arasında bölünmüştür. Yani insanların, hem yerel hem küresel unsurların bileşimi melez bir kimlik geliştirdikleri değerlendirmesinde bulunulabilir. Bu tür iki kültürlü kimlikler özellikle göçmenler bakımından geçerliyken, aynı mekânda yaşamayı sürdüren çok sayıda insan bu tür kimlikleri geliştirebilir (göçmen grupların çok yakınında yaşamak bile iki kültürlü kimliklere yol açabilir). İki kültürlü kimliklere sahip olanlar yerel kültüre büyük ölçüde katılmış olabilir (örneğin, yerel kuruluşlarda yerel yiyecekler yerler); ancak aynı zamanda küresel kültürle de aktif bir ilişki içinde bulunabilirler (örneğin, Pizza Hut'ta "küresel yiyecekler" yerler). Bu her iki dünyada yaşamakta olmalarından ve bunların her ikisiyle de aynı anda özdeşleşmiş olmalarından ötürü pek sıkıntı çekmezler.

İkincisi ise kimlik konusundaki kafa karışıklığıdır. Küreselleşmenin bir sonucu olarak insanlar kendilerini ne küresel ne yerel olanla özdeşleştirebilir; bu yüzden kendi kimlikleri hakkında düpedüz kafaları karışabilir. Yeni küresel kültürü de gerçek anlamıyla kavrayamayabilirler ve bu da kendilerine çok farklı, çok yabancı gelebilir. Geleneksel yerel kültüre bağlılıkları da küresel kültür nedeniyle ve küresel kültürün giderek farkına varmaları nedeniyle gevşemiş olabilir. Yerel olan ise yeni küresel dünya ve onunla kurulan temas nedeniyle giderek önemsiz hale gelebilir. Sonunda, kendilerini ne küresel ne de yerel olanın bir parçası gibi hissedebilirler. Kendi kimlikleri konusunda kafaları en fazla karışık olanlar ise yeni ve ortaya çıkmakta olan küresel kültürden çok farklı kültürlerde yetişmiş olanlardır. Kimlik karmaşası, bireylerde akıl sağlığı sorunlarına (örneğin, depresyon), davranış bozukluklarına (örneğin, uyuşturucu bağımlılığı), hatta intihara yol açacak şekilde psikolojik işlevlerde ve davranışlarda çeşitli zararlı etkilere neden olabilir. Aslında 13. Bölüm'de de gördüğümüz üzere, son dönemde yapılan bir analizde küreselleşmenin bireyler ve onların duygusal yaşamları için "zehirli bir dünya" yarattığı sonucuna ulaşılmaktaydı (Lemert ve Elliott 2006).

Üçüncüsü, bireyin kendi seçtiği kültürlerdir. İnsanlar özdeşleşebilecekleri kültürleri kendileri de yaratabilir. Bu durum çoğunlukla, görünüşte homojen olan küresel kültüre bir tepki

olarak ortaya çıkar; ancak yerel kültüre bir geri dönüş anlamına da gelmez. Yeni bir kültürün, dolayısıyla da özdeşleşebilecek yeni bir şeyin oluşumuyla ilgilidir. Buna verilecek en iyi örneklerden birisi, çeşitli alternatif küreselleşme hareketlerinden biriyle özdeşleşmektir. Bunun ardından, insanların özdeşleşebileceği geçmişteki yerel uygulamaları (Bak 1997: 136-60) canlandıran grupların oluşumuna sıra gelir.

Nihayet, bir ergenlik hali ortaya çıkıyor. Dünyada birçok insan kimliğini bulmak için arayışlarını ergenlik yıllarına dek uzatır. Böyle bir uzanma imkânı küreselleşme, özellikle Kuzey'deki küreselleşmeyle bağlantılı ekonomik ilerlemeler sayesinde mümkün hale gelmiştir. Çünkü genç insanlar hiçbir gelirleri olmaksızın ya da pek az gelire sahipken bile kimlik arayışı için çok daha fazla zaman harcama imkânına sahiptir. Diğer yandan küreselleşmenin mümkün kıldığı daha uzun bir kimlik arayışı da, geleneksel kimliklerin tahrip edildiği tarzları çoğaltır ve yeni kimlikler için çok sayıda imkân yaratır.

Yukarıda küreselleşmenin bireylerin psikolojisi üzerindeki etkisini ele aldık; ancak bireysel psikolojinin ve bundaki değişimlerin küreselleşmeyi etkileme tarzlarını araştırmak da önemlidir.

EDEBİ ELEŞTİRİ (SÖMÜRGECİLİK SONRASI)

Edebiyat teorileri ile, isminden de anlaşılacağı üzere, edebiyatın bazı bölümlerini kendisine odak noktası alan incelemeler, düşünceler ve teorileştirmeler kastedilmektedir. Küreselleşme örneğinde edebiyat teorisinin en önemli bölümü, genellikle önden gelen Batılı güçler (özellikle İngiltere) tarafından sömürgeleştirilmiş bölgelerde bir zamanlar yaşamış olan insanların deneyimleri hakkında ya da bu deneyimler sayesinde üretilmiş olan edebiyatın incelenmesini içerir. Bu edebiyat da genellikle sömürgecilik sonrası başlığı altında kategorize edilir. "Sömürgecilik sonrası (post-kolonyalizm) deyimi, geçmişteki 500 yıl boyunca Batılı olmayanları temsil eden ve yöneten emperyalist Batı tarafından yazılan ve yazdırılan ve bilginin, ideolojilerin, iktidar ilişkilerinin ve toplumsal kimliklerin yapılarının araştırılması, analizi ve yapısökümcülüğünün yapılmasına atfedilen sistematik söyleme verilen addır" (Xie 2007: 986-90).

Edward Said'in (1979/1994)[11] *Oryantalizm* adlı kitabı, "sömürgecilik sonrası düşüncenin kurucu metnidir" (Acocella 2008: 68-9). Kaleme alınırken küreselleşme akla getirilmemişti ve küreselleşmenin mevcut döneminden önce yazılmıştı; ancak küreselleşmeye dair çağdaş düşünüş üzerinde güçlü etkileri bulunmaktadır.[12]

Said için *Oryantalizm*'in birbiriyle bağlantılı çeşitli anlamları var. Birincisi, "Doğu İncelemeleri" gibi okullara sahip akademik bir ilgi alanıdır (bir disiplindir). Dolayısıyla "Oryant [Doğu-Şark] akademisyenlerin kullandığı bir kavramdır" (Said 1979/1994: 92). İkincisi " 'Oryant' ile (çoğu kez) 'Oksident' [Batı] arasında yapılan ontolojik ve epistemolojik ayrıma dayanan bir düşünme tarzıdır" (Said 1979/1994: 2). Üçüncüsü ve belki de en önemlisi Oryantalizm, "Doğu üzerinde hâkimiyet kurmak, onu yeniden yapılandırmak ve otorite sahibi olmak amacıyla" kullanılan Batılı bir söylemdir (Said 1979/1994: 3). Bu da Avrupalı kültürün "Doğu'yu politik, sosyolojik, askeri, ideolojik, bilimsel ve hayali olarak yönettiği ve hatta ürettiği" yollar için bir zemin oluşturmaktadır (Said 1979/1994: 3).

Farklı bir kültürel girişim olmuş olan (ve hâlâ öyle olan) Oryantalizm, başka şeylerin yanı sıra şunları da içerir:

> Kendisinin tahayyülü, Hindistan ve Levant diyarının tamamı, Kutsal (Tevrat'a ve İncil'e ait) Metinler ve Kutsal Topraklar, baharat ticareti, sömürgeci ordular ve sömürgeci yönetimlerin geçmişe dayanan bir geleneği, dehşet verici bir akademik yığın, sayısız Oryantal "uzmanlar" ve "eller", Oryantal bir profesörlük, karmaşık bir "Oryantal" düşünceler yelpazesi (Oryantal despotizm, Oryantal şatafat, zalimlik, duygusallık), yerel Avrupalı kullanımı için evcilleştirilmiş birçok Doğulu mezhep, felsefe ve bilgelikler. (Said 1979/1994: 4)

Bu farklılığa rağmen ve sadece düşüncelerden/söylemden ibaret olmamasına rağmen Oryantalizm esas olarak özgül bir söylemde dile getirilen bir dizi düşüncedir. Foucault'dan (ve Nietzsche'den) sonra düşünceyi iktidardan ayrı ele almak mümkün değildir ve bu durum da büyük ölçüde Avrupa ve daha genelinde Batı'nın Doğu üzerinde güç uygulayabilmesinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Oryantalizmi düşünceler/söylem olarak ele almak üzere Said (1979/1994: 23) çeşitli "metinleri" inceliyor; bunlar arasında sadece başlıkta yer alan akademik çalışmalar değil "aynı zamanda edebiyat, siyasi makaleler, gazete yazıları, seyahat kitapları, dinsel ve felsefi çalışmalar" da yer alıyor. Bu metinlerde ortaya konan Doğu, "bir bölge değil de kökenleri bir alıntıda, bir metnin bir parçasında ya da Doğu hakkında inceleme yapmış bir kimsenin sözlerindeki adeta *topolar* [yerler], bir dizi referanslar, karakterler yığını ya da bütün bunların daha önceden yapılmış tahayyülünden bir parçacık ya da toplamı" şeklindedir (Said 1979/1994: 177). Oryantalizmle bağlantılı görülen düşünceler, titiz ampirik inceleme bir yana nadiren gözleme dayalı olan ve büyük ölçüde birbirini tekrarlayarak (hepsi tamamen yanlış olmasa bile) yeniden üretilen anlatılardır.

Oryantalizmin, oryantal diye yaftalananlar üzerinde yarattığı yıkıcı etkiler bir yana, Said'in Oryantalizmle ilgili temel sorunu, onun önyargılar, cehalet, bilgisizlik, klişeler, standart hale getirilmiş görüşler ve uydurmalarla karakterize edilen bir düşünce olmasıdır. Oryantalizm, Batı'nın gücünü yansıtır ve Doğu'daki hayatın gerçekleriyle pek az ilişkisi vardır. Doğulular hakkındaki olumsuz klişeler çok fazladır ve bunlar da Batılıların kendileri hakkındaki klişe görüşleri tarafından şekillendirilir. Batılılar, Doğu hakkında önyargılı ve sınırlı "metinler" üretmişlerdir ve bu metinlerde Doğu'daki hayat gerçek haliyle yer almaz; ama bu metinler Doğu'ya ilişkin "hakikatin" temeli olarak görülür.

Oryantalizm hakkında, "insanlığın başka bir kültürünü aşağılamak, özcülük yapmak, çıplaklaştırmak" gibi şeylerden kaynaklanan çeşitli entelektüel sorunlar söz konusudur (Said 1979/1994: 108). Doğu'daki insanlar bireysel ve insani terimlerle değil de kolektif ve soyut terimlerle tartışılıyor. Dahası Doğu'yu analiz etmeyi, yönlendirmeyi ve tabi kılmayı düşünen Batılıların gözünde, Doğu zaman ve mekân olarak aşağı yukarı hep aynı kalıyor. Adeta Doğu'da hiçbir şey değişmemiştir ya da hiçbir zaman değişmeyecektir. Daha genelinde Said (1979/1994: 109) şunu da ileri sürüyor: "Batı Oryantal davranışın her görünümünün hem savcısı hem hâkimi hem de jürisidir." Uzun süreler boyunca, genellikle değişmemiş olan Doğu hakkındaki bilgi Batı'da biriktirilir ve bu da Doğu'nun hem insanlarının hem de topraklarının Batı tarafından ele geçirilmesiyle yakından ilişkilidir.

Said (1979/1994: 261), Oryantalizmin İslamiyet'le ilgili en dokunaklı iddialarını ise ayrı tutar. Bu da, "diğer beşeri bilimler (ve hatta Oryantalizmin diğer branşları) ile kıyaslandığında ortaya çıkan gerici pozisyonu, genelindeki metodolojik ve ideolojik geriliği ve hem diğer beşeri ilişkiler hem de tarihsel, ekonomik, toplumsal ve politik koşulların gerçek dünyasındaki gelişmeler karşısında nispeten dar görüşlü hali" ile karakterize edilmektedir.

DİĞER ALANLAR

Küreselleşmeyle ilgili ya da en azından ona değinen çeşitli başka alanlar da var. Sözgelimi çok sayıda felsefeci küresel çağdaki adalet sorununu ele alıyor (Pogge 2001). Başka bir felsefeci grubu da küreselleşmenin yüz yüze geldiği çeşitli meydan okumalara işaret ediyor (Hicks ve Shannon 2007). Bunlardan birisi, postmodern felsefenin ve özellikle Zygmunt Bauman'ın postmodern toplum teorisinin bakış açısıyla "küreselleşmenin dehşetini" ele alıyor (Santilli 2007: 173-93). Birinci Bölüm'de de gördüğümüz üzere, Zygmunt Bauman'ın akışkan modernite üzerine çalışmaları kitabımızın şekillenmesinde de önemli bir rol oynamıştı. Elbette felsefenin küreselleşmeyle ilişkisinde adalet konusunun ötesinde başka pek çok şey var. Sözgelimi, Nancy (2007) küreselleşmenin kapalı bir süreç olarak eleştirel analizini yapıyor ve onu Fransa'da *mondialization* denilen daha açık ve yaratıcı süreç ile kıyaslıyor.

Başka pek çok alanda olduğu gibi (örneğin, sosyoloji, siyaset bilimi, özellikle Uluslararası İlişkiler) tarih alanında da ağırlılık, ulus-devletin ya da daha küçük birimlerin çözümlemesine veriliyor. Tarih küreselleşmenin daha büyük süreçlerini incelemeye pek yatkın değil. Jerry Bentley, hem küreselleşmenin tarihselleştirilmesi hem de tarihin küreselleşmesi konusunda çağrıda bulunuyor (Bentley 2004: 69-81). Birçok başka alan gibi tarihin de küreselleşme incelemesi yönünde hareket edeceği görülüyor.

İLAVE OKUMALAR

Jonathan Xavier Inda ve Renato Rosaldo, eds, *The Anthropology of Globalization: A Reader*, 2. Baskı, Maiden, MA: Blackwell, 2008.

Saskia Sassen, *A Sociology of Globalization*, New York: W.W. Norton and Company, 2007.

Guillermo de la Dehesa, *Winners and Losers in Globalization*, Maiden, MA: Blackwell, 2006.

Guillermo de la Dehesa, *What Do We Know About Globalization? Issues of Poverty and Income Distribution*, Maiden, MA: Blackwell, 2007.

Andrew Herod, *Geographies of Globalization*, Maiden, MA: Wiley-Blackwell, 2009.

R. J. Johnston, Peter J. Taylor ve Michael J. Watts (Der.), *Geographies of Global Change: Remapping the World*, Maiden, MA: Blackwell, 2002.

Jeffrey Jensen Arnett, "The Psychology of Globalization", *American Psychologist*, Ekim, 2002: 774-83.

Edward W. Said, *Orientalism*, New York: Vintage Books, 1979/1994.

Thomas W. Pogge (Der.), *Global Justice*, Maiden, MA: Blackwell, 2001.

Jerry H. Bentley, "Globalizing History and Historicizing Globalization", *Globalizations* 1,1, 2004: 69-81.

NOT

1. Sözgelimi, Canclini (1995) antropoloji ve sosyolojiye ait perspektifleri ve anlayışları bütünleştirir.
2. Tomlinson (1999); Inda ve Rosaldo (2008b: 13); Nordstrom (2004: 12).
3. Miller (2005: 66-7). Bu son derece açıklayıcı bir argümandır ve "küyerelleşme" ve "küreyelleşme" denilen şeyler karşısında antropologların önyargısını yansıtmaktadır.
4. Küreselleşme karşısında antropolojik yaklaşımların bir eleştirisi için bkz. Edelman ve Haugerud (2005: 22).
5. İlginç bir şekilde, Inda ve Rosaldo (2008a: 7) küreselleşme hakkında antropolojik yaklaşımlarını burada sunulan sosyolojik yaklaşımdan çok farklı olmayacak şekilde ifade etmektedir: "Dünyanın düzensiz olsa bile giderek bağlantılı hale gelmesi sayesinde bir zamanlar büyük ölçekli süreçlere (ya da öznelerin ve nesnelerin akıntıları) ve öznelerin kültürel bakımdan özgül yollardan bu süreçlere nasıl tepki verdiğine odaklanmak."
6. Rosenberg'in argümanının bir analizi için bkz. Axford (2007: 171-91).

İktisatçıların küreselleşmeyle ilgili çeşitli konulardaki çalışmalarının genel bir değerlendirmesi için bkz. de la Dehesa (2006; 2007).

Öte yandan, 1. Bölüm'de de açıklandığı üzere, küresel akıntıların mutlaka çoğalan bir bütünleşmeye yol açacağını varsaymıyoruz; bunlar I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında meydana geldiği ve Büyük Çöküntü'de de tekrar meydana gelebileceği gibi çözülmeye de yol açabilir.

Bununla birlikte, bilişim teknolojisi coğrafyasının, özellikle siber-uzayın ortaya çıktığına tanıklık ettiğimizi iddia edenler de bulunmaktadır, bkz. Kitchin ve Dodge (2002: 340-54).

10. Başka birçok alanda (örneğin, antropoloji, sosyoloji) çalışanlar, farklı şekilde tanımlasalar da kimlik (ve küreselleşmeyle ilgisi) konusuyla da ilgilenmektedir.
11. Öne çıkan önemli şahsiyetler arasında Homi Bhabha (1994) ve Gayatri Chakravory Spivak (1987; 1999) de bulunmaktadır.
12. Ayrıca bkz. Said (1993).

SÖZLÜK

Adil ticaret: Kenarda kalmış küçük üreticilerin toplumsal, ekonomik ve çevresel refahı bakımından kaygı duymak.

Akıntılar: İnsanların, malların, bilginin ve mekânların, kısmen küresel engellerdeki gözeneklerin çoğalmasından kaynaklanan hareketleri.

Akışkanlık: Küresel çağda insanların, malların, bilginin ve mekânların hareketlerinin kolaylaşmasındaki artış.

Amerikalılaş(tır)ma: Amerikalı olmayanların, Amerika'yla/Amerikalılarla yakından ilgili şeyleri ithal etmesi.

Amerikalılaş(tır)manın ötesi: Amerikan tüketim kültüründen etkilenmiş olan ancak onun epey ötesine de geçmiş olan ülkeler.

Amerikasız Amerikalılaş(tır)ma: Bir ulus-devletin mutlaka ve bizzat Amerika tarafından etkilenmiş olmadan Amerikalılaşması.

Aşağıdan küreselleşme: Küreselleşmeye karşı çıkan ve karşı çıkmak için harekete geçen bireysel aktörler ya da grup olarak aktörler.

Aşırı-borçlanma: Bir kimsenin ödeyebileceğinden fazla borçlanması.

Aşırı-tüketim: Bir kimsenin kendi gücünün üstünde alışveriş yapması.

Azınlık grubu: Zenginlik, güç ve/veya prestij (statü) bakımından bağımlı konumda olan insan grubu.

Bağımlılık teorisi: Kalkınma projesini eleştiren eserler bütünü. Bu teori kalkınma projesinin Güney'deki ulus-devletlerin kalkınmasına bir katkıda bulunmadığını vurgular. Tersine bunların bağımsızlıklarında bir azalmaya ve Kuzey ülkelerine özellikle ABD'ye bağımlılıklarında bir artışa yol açmıştır. Geri kalmışlık anormal bir koşul değildir, azgelişmiş ülkelerin yol açtığı bir durum da değildir, kalkınma teorisinin (ve aynı zamanda küresel kapitalizmin) kendisinde mevcuttur.

Bağlantılı akıntılar: Çeşitli noktalarda ve zamanlarda birbiriyle bağlantı halinde olan küresel akıntılar.

Batılılaşma: Bu kavramla Batı'nın dünyanın geri kalan bölümleri üzerindeki ekonomik, politik ve kültürel etkisi ifade edilir. Batılılaşma kavramı, küreselleşmenin çokyönlü niteliklerinin tersine tek yönlü bir akıntı özelliği taşımasına rağmen genellikle küreselleşme ile birlikte anılır. Ayrıca Batı emperyalizmi ve sömürgeciliğinin ilk dönemleriyle ve kavramlarıyla da sıkıca bağlantılıdır.

Beyin göçü: Bir ulus-devletin, dünyanın başka yerlerinde ortalamanın üstünde değer gören insanlarını sistematik şekilde yitirmesi.

Beyin kazancı: Ulus-devletler, özellikle gelişmiş olanlar, kaybettiklerinden daha fazla sağlam bilgi temelleri olan insan kazanır

Bilişim savaşı: Gelişmiş ülkelerin elinde bulunan bilişim ve bilişim teknolojisinin savaşa nüfuz etmesi.

Bir şey: Ayırt edici içerik bakımından zengin olan içi epey dolu toplumsal biçimler.

Büyüme Üçgenleri: Sınırlarda bulunan kaynakların kullanımına imkân tanımak üzere komşu ülkeleri birbirine bağlayan büyük ölçüde özerk etki alanları.

Cinsiyet: Erkekler ve kadınlar arasındaki fiziksel farklılıklar.

Çatışan akıntılar: Birbiriyle (ve başkalarıyla da) çatışan gezegen çapındaki süreçler.

Çatışma tuzağı: Ulus-devletin ya süregelen iç savaşlarla ya da sık sık meydana gelen hükümet darbeleriyle yüz yüze gelmesi durumu.

Çifte hareket: Laissez-faire piyasasının ve buna karşı tepkinin birlikte bulunması.

Çoğulculuk: Farklı ırkların ve etnik grupların birlikte yaşayabileceklerine ve birlikte var olabileceklerine dair düşünce ve olgu.

Çoğunluk grubu: Zenginlik, güç ve/veya prestij (statü) bakımından üstün konumda olan insan grubu.

Çokuluslu şirket (ÇUŞ): İkiden fazla ülkede faaliyet göster şirket.

Çokyönlü akıntılar: Her türden malın dünyada akla gelen her yöne doğru akması.

Dereceli egemenlik: Ulusal hükümet bazı bölgelerde tam kontrol sağlarken, bazılarında denetimin bir kısmını şirketlere ve diğer kuruluşlara teslim eder.

Devasa Amerikalılaş(tır)ma: Amerikan etkisinin 1945 ve 1971 yılları arasındaki zirve dönemi.

Devlet fonları: Genellikle başka ülkelere yatırım yapan ulus-devletlerin kontrol ettiği fonlar.

Devlet: Diğer sosyoekonomik hiyerarşilerin dışında ve bunlardan görece özerk memurlara sahip örgütsel yapıdır.

Dış kaynak kullanımı: Daha önceden yapılan işlerin para karşılığında başkasına yaptırılması.

Diaspora: Bir toplumun büyük ölçeklerde dağılması.

Dibe doğru yarış: Dibe doğru giden rekabet sarmalında yer alan ülkeler.

Dilde yerlileştirme[creolization]: Daha önceden birbiriyle uyumsuz olan dillerin ve kültürlerin bileşimi.

Direniş ilişkileri: Sömürücü küresel uygulamalara muhalefet eden hareketler.

Doğal kaynaklar tuzağı: Bol miktarda bulunan doğal kaynaklara aşırı bağımlılık nedeniyle ekonomik kalkınmanın sınırlanması.

Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY): Bir ulus-devletteki bir şirketin bir başka ulus-devletteki bir şirkete onu kontrol etme niyetiyle yatırım yapması.

Doğululaşma: Doğu'nun Batı üzerindeki ekonomik ve kültürel etkileriyle ilgilidir. Köken olarak Doğulu olan ve Batı'da da Doğulu iş pratikleri (Toyoto'culuk), yoga, "Zen" tarzı hayata bakış, çeşitli inançlar (örneğin reenkarnasyon), vejetaryenlik ve doğu müziği gibi giderek artan etkileri görülen çok geniş yelpazedeki olguları içerir.

Dünya kültürü: Küresel çakışmaya yol açan küresel modellerin yaygınlaşması.

Dünya sistem teorisi: Dünyayı esas olarak merkez ve çevre şeklinde bölünmüş olarak değerlendirir ve çevrenin de merkezdeki ulus-devletlere bağımlı olduğunu ve onlar tarafından sömürüldüğünü söyler.

Ekolojik modernleşme teorisi: Neo-liberal iktisatçıların tercih ettiği ekonomik ve teknolojik gelişmenin, bunların çevrecilerin asli kaygı konusu olan çevre üzerindeki olumsuz etkisinin azaltılmasıyla birlikte gerçekleşebileceğini ileri sürer.

Ekonomik küreselleşme: Küresel düzlemde büyümekte olan ekonomik bağlantılar.

Eko-turizm: Turistlerin doğal çevrelere hiç zarar vermeden ya da asgari zarar vererek gezmesi.

Emeğin feministleşmesi: Küresel kayıtlı ve kayıt dışı ücretli işgücünde kadın katılımının artması.

Emek göçmeni: "İtici" ve "çekici" faktörler nedeniyle, kendi anayurdu dışında iş aramaya mecbur kalan kimse.

Emperyalizm: Başka bir ülke (ya da coğrafi bölge) üzerinde (bazen arazileri işgal etmek suretiyle) kontrol sağlamak ve ardından bu ülke (ya da coğrafi bölge) ve muhtemelen birçok başka ülke üzerinde özellikle politik, ekonomik ve bölgesel kontrol sağlamak üzere bir ulus-devlet tarafından uygulanan yöntemleri içerir.

Endüstriyel terfi etme: Ulus-devletler, şirketler ve hatta işçiler, değeri az üretimden nispeten yüksek değerli üretime geçerler.

Eşbiçimcilik: Bir dizi küresel model dünya çapında büyük bir tekbiçimciliğe yol açmıştır.

Etnik grup: Bazı kültürel niteliklere göre tanımlanan toplumsal grup.

Etnik temizlik: Başka bir etnik gruba zor kullanarak yer değiştirmek.

Etno-görünüşler: Gezgin bireyler ve grupların yer değiştirme hakkındaki gerçek hareketleri ve hayalleri.

Etno-turizm: Turistlerin genellikle kendilerinden çok farklı başka insanların hayat tarzını tecrübe etmesi.

Expressing America [Amerika ifadesi]: Dünyanın başka yerlerine yayılan (kredi kartı yanı sıra iPod'lar ve iPhone'lar gibi) çeşitli Amerikan icatlarının olduğu fikrini açığa vurur. Bu kavramla ayrıca, ABD'nin bir ülke (ulus) olarak belki de varoluşunun özünün ifadesi olan ayırt edici bazı şeylerin ihraç ettiği de kastedilir.

Finans-görünüşler: Ulus-devletler arasında ve dünya çapında muazzam miktarlarda paraların hareket ettiği süreçler.

Gazlaşma: Küresel çağda insanların, malların, bilginin ve mekânların aşırı hareketliliği.

Göçmenler: Ya aylaklar ya da turistler olarak hareket halinde olan topluluklar.

Güney'den Güney'e göç: İnsanların daha yoksul Güney ülkelerden nispeten daha iyi Güney ülkelerine hareketi.

Hayali cemaat: Bir ulus esas olarak insanların zihinlerindeki bir dizi düşünce olarak var olur.

Hiçbir şey: Ayırt edici içerikten büyük ölçüde yoksun olan toplumsal biçimler.

Hükümetler arası örgütlenmeler (IGO'lar): Faaliyet alanı itibariyle uluslararası olan BM gibi örgütlenmeler.

Irk: Gerçek ya da farazi fiziksel, biyolojik ya da soytürel niteliklere göre tanımlanır.

Irkçılık: Irksal bir grubun doğuştan gelen üstünlüğüne ve diğerlerinin de aşağı olduğuna inanma.

İdeoloji: Yaygın olarak paylaşılan düşünceler, inançlar, normlar, değerler ve doğru olarak kabul edilen idealler dizisi.

İdeolojik-görünüşler: Asıl olarak politik karakterdeki görüntü akışları.

İhraç Ürünleri İşleme Bölgesi (İÜİB): Ulusal kontrolün dışında olan ve şirketler tarafından kontrol edilen bağımsız alan.

İmparatorluk: Merkezsiz küresel hâkimiyet.

İthal-ikamecilik: Ülkelerin (genellikle Güney'dekilerin) ihracata yönelik üretim yerine ithalata dayanan endüstrilerini geliştirmek üzere "teşvik" edilmesi.

İyi, eski-moda Amerikalılaş(tır)ma: ABD'nin kendisini dünyaya onların yararına olduğu konusunda empoze ediyor olduğu konusundaki algılama.

Kalkınma: Esas olarak yeterince gelişmediği düşünülen belirli ulus-devletlerin ekonomik gelişmesiyle ilgili bir "proje".

Katılık: Zaman içinde "sertleşen" ve dolayısıyla kısıtlı bir hareketliliğe sahip olan insanlar, eşyalar ve bilgi.

Kesişimsellik: Herhangi bir azınlık grubu üyelerinin, toplumsal eşitsizliğin başka düzenlerindeki konumlarından da etkilenmesi.

Kısıtlayıcı şartları kaldırma: Ulus-devletlerin serbest piyasa ve serbest ticaret üzerindeki kısıtlamaları azaltma ya da kaldırma konusundaki yükümlülüğü

Korumacılık: Ülke içi üretimi teşvik etmek amacıyla yapılan hükümet müdahalesi.

Ksenofobi: Dışarıdan gelenlerden ya da yabancılardan oluşan grupları reddeden, dışlayan ve aşağılayan inançlar, davranışlar ve önyargılar.

Kuşkucular: Küreselleşme diye bir şeyin olmadığını iddia ederler.

Kültürel çakışma: Kültürler benzer küresel akıntıların çoğuna tabidir ve giderek daha benzer şekilde gelişmeye yatkındır.

Kültürel emperyalizm: Az ya da çok bilincinde olarak kendisini diğer kültürlere dayatan kültürler.

Kültürel farkçılık: Kültürler ısrarlı bir şekilde birbirlerinden farklı kalmaya yatkındır

Kültürel küreselleşme: Çeşitli ülkeler arasında küresel düzlemde varolan kültürel etkileşimler.

Küresel bakım zinciri: Yerkürenin her tarafında ücretli ya da ücretsiz bakım işleriyle ilgili insanlar arası bir dizi kişisel ilişkiler.

Küresel değer zincirleri: Nihai üreticilere ve nihai olarak elden çıkarmaya giden süreçteki çeşitli üretim ve satış aşamaları.

Küresel melezleşme: Benzersiz bileşimlere yol açan kültür karışımları.

Küresel meta zincirleri: Katma-değer sağlayan zincirler, küresel endüstriler *ve* küresel ürünlerin satıcıları.

Küresel sivil toplum: Sivilliğe (uygarlığa) yönelik karşılıklı bağlantı içindeki toplumsal süreçlerden oluşan küresel, hükümet dışı, çoğulcu bir toplum biçimi.

Küresel şehirler: Küresel, özellikle de kapitalist ekonomideki önemli şehirler.

Küreselciler: Küreselleşme diye bir şeyin olduğuna ve bunun fiilen bütün yerküreyi kapsadığına inanırlar.

Küreselleşme: İnsanların, nesnelerin, yerlerin ve bilgilerin artan akışkanlıkları ve büyüyen çokyönlü akıntılarının yanı sıra bunların karşılaştığı ve yarattığı, bu akıntıları hızlandıran ya da bu akıntılara engel teşkil eden yapıları da içeren gezegen çapındaki bir süreç ya da süreçler dizisi.

Küresellik: Küreselleşme sürecinin her yerde bulunması.

Küreyelleşme: Ulus-devletlerin, büyük şirketlerin ve örgütlenmelerin dünya çapındaki emperyalist ihtirasları ve kendilerini dayatmaları.

Küyerelleşme: Farklı coğrafi alanlarda benzersiz sonuçlar doğuracak şekilde küresel ve yerel olanın birbirinin içine girmesi.

Laissez-faire: Ulus-devletin piyasada, ticarete ya da genelinde ekonomiye müdahale etmemesi politikaları.

McDonaldlaştırma: Fast food restoranlarının dünyanın giderek daha fazla bölümünde hüküm sürmesini sağlayan kuralların olduğu süreç.

Medya emperyalizmi: Azgelişmiş ülke kültürlerine tahakküm eden Batılı (özellikle ABD kaynaklı) medya ve bunların teknolojileri.

Medya-görünüşler: Küresel olarak bilişim ve görüntü üretme ve iletme kapasitesi.

Mega şehirler: Sekiz milyondan fazla nüfusa sahip şehirler.

Megalopolis: Devasa tek bir şehir potansiyelini taşıyan uzun bir bağlantılı şehirler zinciri.

Melezleşme: Dışsal akıntıların ve içsel akıntıların karşılıklı etkileşime girmesi ve kendi unsurlarını bir araya getirmek suretiyle benzersiz bir kültürel melez yaratması.

Metaforlar: Bir terimin daha iyi anlaşılabilmesine yardımcı olmak üzere başka bir terimin kullanılması.

Mülteciler: Anayurtlarını terk etmeye zorlananlar ya da güvenliklerinin tehdit altında olması nedeniyle istemeden terk edenler.

Neo-liberalizm: Teori (ve aynı zamanda bir ideoloji olarak) bireysel özgürlüğüne bağlılık ile kendisini serbest piyasaya adayan ve devletin piyasaya müdahalesine karşı çıkan neo-klasik iktisadın bir bileşimini içerir. Girişimciler serbest bırakılmalı, piyasalar ve ticaret serbest olmalı, devletler de bunu destekleyerek müdahalelerini en az düzeye çekmeli ve mülkiyet hakları da güçlü olmalıdır.

Oryantalizm: Doğu üzerinde hâkimiyet, kontrol sağlamak ve sömürmek esasına göre Batı'da üretilmiş olan düşünceler ve kitaplar.

Otarşi: Bir ulus-devletin, ekonomik bakımdan mümkün olduğunca kendisine yeterli olabilmek amacıyla içe kapanması.

Para transferleri: Göçmenlerin geldikleri ülkeye para gönderdikleri işlemler.

Piyasa köktenciliği: Piyasalar bütün ihtiyaçlarımızı karşılar.

Portföy Yatırımı: Başka ülkelerdeki şirketlerin özvarlıklarının kontrol amacıyla değil mali kazanç için satın alınması.

Salınım Yapan Amerikalılaş(tır)ma: Amerikalılaş(tır)manın Avrupa'da (ve başka yerlerde) hegemonyasını yitirdiği 1971 yılı sonrası dönemi.

Serbest piyasa kapitalizmi: Ekonomide (özellikle sermaye piyasalarında) devlet müdahalesinin kalkması, ithal edilen mallar üzerindeki gümrük tarifelerinin kaldırılması ya da aşağıya çekilmesi, dış yatırımlar üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, ticaret kotalarının azaltılması, ülke için tekellerin kaldırılması, ekonomik sektörler ile borsanın doğrudan yabancı yatırıma ve sahipliğe açık hale getirilmesi ve bankacılık, telekomünikasyon sektörlerinin özel mülkiyete ve rekabete açılması şeklindeki politikaların hüküm sürdüğü ulusal açık bir ekonominin yaratılmasıdır.

Serbest piyasa: Herhangi bir engelin olmadığı özgür piyasa.

Serseriler/Aylaklar: Mecbur kaldıkları için hareket etmeye yatkın olanlar.

Sıçrama: Gelişmekte olan ülkelerin önceki teknolojileri baypas ederek daha ileri teknolojileri benimsemeleri.

Sıfırdan Yatırım: Başka bir ülkede tamamen yeni şirket tesisleri inşa etmek.

Sığınma hakkı arayanlar: Kaçtıkları ülkede kalmak isteyen mülteciler.

Sınırlı hükümet: Hiçbir hükümet piyasalar kadar iş göremez; hiçbir hükümet piyasalara müdahale etmemelidir.

Sivil toplum: Bireylerin birbirleriyle ve yetkiyi elinde bulunduranlarla görüştüğü, tartıştığı, uzlaştığı ve bunlarla ve birbirleriyle mücadele ettiği süreçler.

Soykırım: Ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubu yok etme amacıyla yapılan eylemler.

Sömürgecilik sonrası: Eski bir sömürgede sömürgeci güç ayrıldıktan sonra yaşanan gelişmeler.

Sömürgecilik: Sömürgeleştirilmiş bir bölgede içişlerini yönetmek üzere sömürgeci idarenin iktidarının yaratılması.

Sürdürülebilir kalkınma: Günümüzün ihtiyaçlarını, geleceği tehlikeye sokmadan karşılayacak ekonomik ve çevresel değişimler.

Şeyleştirme: İnsanlar toplumsal süreçlerin kendilerine ait bir gerçeklik olduğunu ve onlar karşısında yapacak hiçbir şeylerinin olmadığına inanması.

Tedarik zincirleri: Üretim sürecindeki hammadde ile başlayıp işlenmiş bir ürünle sonuçlanan, katma-değer sağlayıcı faaliyetler.

Tekno-görünüşler: dünyanın etrafında serbestçe ve hızla dolanan teknolojinin ve geniş bir yelpazedeki malzemelerin akışkan, küresel yapılandırması.

Tepeden küreselleşme: Özellikle Kuzey'deki büyük ölçekli güçler tarafından yaratılan ve yaygınlaştırılan ve özellikle Güney'e dayatılan süreç.

Tersine akıntılar: Bir yönde akarken kendi kaynağına doğru tersine akmaya başlayan süreçler.

Ticari Değer Taşıyan Fikri Mülkiyet Hakları (TRIPS): Yaratıcı düşüncelere sahip insanların çıkarlarını korumak üzere düzenlenen DTÖ anlaşması.

Ticari Değer Taşıyan Yatırım Önlemleri (TRIMS): DTÖ'nün, hükümetlerin yabancı şirketler karşısında alabilecekleri ticari önlemlere ilişkin anlaşması.

Ticari korumacılık: Yerli üretimi teşvik etmek amacıyla dış ticarete sistematik olarak yapılan hükümet müdahalesi.

Toplumsal cinsiyet: Erkekler ve kadınlar arasında toplumsal tanıma ve ayrıma dayalı farklılıklar.

Toplumsal sınıf: Gelir ve zenginlik gibi ekonomik faktörler esasına dayalı toplumsal tabakalaşma.

Toplumsal üretim ilişkileri: Toplumların maddi koşulları yönlendiren kuruluşlar bünyesinde hayatta kalabildiği süreçler.

Turistler: Canları istediği için, "hafif" oldukları için dünyanın her tarafında gezebilen insanlar.

Ulus: Ortak soy, kültür, dil ve toprak birliğiyle bağlanmış toplumsal grup.

Ulusal kimlik: Akışkan ve dinamik bir kolektif kimlik biçimi; topluluk üyeleri diğer gruplardan farklı olduklarına inanır.

Ulusçuluk: Ulusu politik bir yapının temeli kılmayı amaçlayan doktrin ve (veya) politik hareket.

Ulus-devlet: Devletin örgütsel yapısıyla birlikte kendilerini bir ulus olarak tanımlayan altgrupları bütünleştirir.

Uluslararası Hükümet Dışı Örgütlenmeler (INGO'lar): Ulus-devletler tarafından kurulmamış olan ve bunlar tarafından yönetilmeyen ancak kâr amacı gütmeden kamusal işlevleri yerine getiren uluslararası örgütlenmeler.

Uluslararası üretim ağları: İşlenmiş bir ürünün üretimiyle ilgili üretici ağları.

Ulus-aşırı aidiyet: Ulus-devletler gibi tanımlanması mümkün olmayan yeni toplulukların ortaya çıkması ve yeni toplumsal kimlik ile ilişkilerin oluşması.

Ulus-aşırıcılık: Bireyleri ve toplumsal grupları özgül jeopolitik sınırlar karşısında birbirine bağlayan süreçler.

Üretici-tüketiciler: Tükettikleri şeyleri aynı zamanda üretmekte olanlar.

Yapılar: Akıntıları ya engelleyen ya bloke eden yahut da bunların hızlanmasına ve yönlendirilmesine yarayan kapsayıcı süreçler dizisi.

Yapısal düzenlemeler: Dünya Bankası ve IMF gibi örgütlenmeler tarafından, ulus-devletlere borç verilirken dayatılan ekonomik "yeniden yapılanma" koşullarını içerir. Borç alan ülkelerden başka şeylerin yanı sıra, sıkı para ve mali politikalar uygulaması, mali piyasaları ve ticareti liberalleştirmesi, özelleştirmesi ve devlet kontrolü dışına çıkarması istenir.

Yerli Amerikalılaş(tır)ma: ABD'den kaynaklanmak yerine diğer ülkelerin bünyesinden fışkıran Amerikalılaş(tır)ma türü.

Yersizleştirilme: Kültürün var olduğu coğrafi yerleşimin önemindeki azalma.

Yok-hizmetler: Ayırt edici içerikten büyük ölçüde yoksun olan hizmetler.

Yok-insanlar: kendilerini en azından bulundukları konumlarda ayırt edici içerikten yoksun bırakmaya neden olan konumlarda bulunanlar.

Yok-şeyler: Ayırt edici içerikten büyük ölçüde yoksun olan nesneler.

Yok-yerler: Ayırt edici içerikten büyük ölçüde yoksun olan mekânlar.

Yurtdışı dış kaynak kullanımı: Faaliyetlerin başka ülkelerdeki oluşumlara aktarılması.

Abrahamson, Mark (2004), *Global Cities,* New York, Oxford University Press.
Abrash, Abigail (2001), "The Amungae, Kamoro & Freeport: How Indigenous Papuans Have Resisted the World's Largest Gold and Copper Mine", *Cultural Survival Quarterly* 25, 1.
Acker, Joan (2004), "Gender, Capitalism and Globalization", *Critical Sociology* 30, 1.
Acocella, Joan (2008), "A Better Place", *New Yorker. 4* Şubat.
*ADC Fact Sheet: The Condition of Arab Americans Post-9/11 (*2007), American-Arab Anti-Discrimination Committee, www.adc.org/PDF/hcrO7.pdf
Ahmed, Akbar S (1995), " 'Ethnic Cleansing': A Metaphor for Our Time?", *Ethnic and Racial Studies* 18.
Albrow, Martin (1996), *The Global Age,* Cambridge, Birleşik Krallık, Polity Press.
Alderson, Arthur S., ve Jason Beckfield (2004), "Power and Position in the World City System", *American Journal of Sociology,* Ocak, 109, 4.
Alexander, Jeffrey (2006a) "Global Civil Society", *Theory, Culture & Society* 23.
Alexander, Jeffrey C. (2006b), *The Civil Sphere,* Oxford, Oxford University Press.
Alter Chen, Martha (1995), "Engendering World Conference: The International Women's Movement and the United Nations", *Third World Quarterly* 16, 3.
Altman, Daniel (2007), *Connected: 24 Hours in the Global Economy,* New York, Farrar, Straus and Giroux [*Küresel Ekonomide 24 Saat*, Çev. Fezal Gülfidan, Optimist Yayın Dağıtım, İstanbul, 2008].Altman, Dennis (1996), "Rupture or Continuity? The Internationalization of Gay Identities", *Social Text* 48.
Altman, Dennis (2001), *Global Sex,* Chicago, University of Chicago Press [*Küresel Seks*, Çev. Serpil Çağlayan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003].
Alvarez, Lizette (2006a), "A Growing Stream of Illegal Immigrants Choose to Remain Despite the Risks", *New York Times. 20* Aralık.
Alvarez, Lizette (2006b), "Fear and Hope in Immigrant's Furtive Existence", *New York Times,* 20 Aralık.
Alves, Ruben (1969), A *Theology of Human Hope,* Cleveland, Corpus Books.
Amsler, Sarah (2008) "Cultural Colonialism." Der. George Ritzer, *The Blackwell Encyclopedia of Sociology Online,* Şubat, Oxford, Wiley-Blackwell.
Anderson, Benedict (1991) *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism,* Yenilenmiş basım, Londra, Verso [*Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları,*İstanbul*, 2004]. Anderson, Benedict (2006), *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism,* Yeni basım, Londra, Verso.
Anderson, David M. ve Neil Carrier (2006), " 'Flowers of Paradise' or 'Polluting the Nation': Contested Narratives of Khat Consumption", Der. John Brewer ve Frank Trentmann, *Consuming Cultures, Global Perspectives: Historical Trajectories, Transnational Exchanges,* Oxford, Berg.
Anderson, Sarah (2007), "North American Free Trade Agreement", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Andreas, Peter ve Ethan Nadelmann (2006), *Policing the Globe: Criminalization and Crime Control in International Relations,* Oxford, Oxford University Press.

Andrews, David L. ve Andrew D. Grainger (2007), "Sport and Globalization", Der. George Ritzer, *The Blackwell Companion to Globalization,* Maiden, MA, Blackwell.

Andrews, David ve George Ritzer (2007), "The Grobal in the Sporting Glocal", Der. Richard Giulianotti ve Roland Robertson, *Globalization and Sport,* Maiden, MA,Blackwell.

Andrews, Edmund L. ve Felicity Barringer (2007), "Bush Seeks Vast, Mandatory Increase in Alternative Fuels and Greater Vehicle Efficiency", *New York Times,* 24 Ocak.

Ang, Ien (1985), *Watching Dallas: Soap Opera and the Melodramatic Imagination,* Londra, Routledge.

Anner, Mark ve Peter Evans (2004), "Building Bridges Across a Double-Divide: Alliances between US and Latin American Labor and NGOs", *Development in Practice* 14, 1-2.

Antonio, Robert J. (1991), "Postmodern Storytelling vs. Pragmatic Truth-Seeking",*Sociological Theory* 9.

Antonio, Robert J. (2007), "The Cultural Construction of Neoliberal Globalization", Der. George Ritzer, *The Blackwell Companion to Globalization,* Maiden, MA, Blackwell. Appadurai, Arjun (1996), *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization,* Minneapolis,University of Minnesota Press.

Archibold, Randal C. (2007), "Border Fence Project Raises Environmental Concerns", *New York Times,* 21 Kasım.

Archibold, Randal C. (2008), "Major Immigrant Smuggling Ring Is Broken in Phoenix, Police Say", *New York Times,* 15 Şubat.

Aries, Philippe (1962), *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life,* New York,Vintage.

Arjomand, Said (2007), "Islam", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.

Armitage, Kevin C. (2005), "State of Denial: The United States and the Politics of Global Warming", *Globalizations* 2, 3.

Armstrong, Karen (1996), *Jerusalem: One City, Three Faiths,* New York, Ballantine Books. Arnett, Jeffrey (2002), "The Psychology of Globalization", *American Psychologist,* Ekim. "Arresting Transnational Crime" (2001), *Global Issues* 6, 2 (Ağustos).

Arrighi, Giovanni (2007), *Adam Smith in Beijing: Lineages of the Twenty-First Century,* Londra,Verso *[Adam Smith Pekin'de: 21. Yüzyılın* Soykütüğü, Çev. İbrahim Yıldız, Yordam Kitap, 2. Basım, İstanbul, 2010].

Arrighi, Giovanni, Beverly J. Silver ve Benjamin D. Brewer (2007), "Industrial Convergence and the Persistence of the North-South Divide", Der. J. Timmons Roberts ve Amy Bellone Hite, *The Globalization and Development Reader,* Maiden, MA, Blackwell.

Ashcroft, Bill, Gareth Griffiths ve Helen Tiffin (1998), *Post-Colonial Studies: The Key Concepts,* New York, Routledge.

Ashcroft, Bill, Gareth Griffiths ve Helen Tiffin (2006), *The Post-Colonial Reader,*2. basım, New York, Routledge.

Auge, Marc (1995), *Non-Places: An Introduction to an Anthropology of Supermodernity,*Londra, Verso [*Yer-olmayanlar:Üstmodernliğin Antropolojisine Giriş*, Çev. Turhan Ilgaz, Kesit Yayıncılık, İstanbul, 1997].

Auletta, Ken (2006), "Mad as Hell", *New Yorker,* 4 Aralık.

Axford, Barrie (2007), "In at the Death? Reflections on Justin Rosenberg's 'Post-Mortem' on Globalization", *Globalizations* 4, 2.

Babb, Sarah L. (2001), *Managing Mexico: Economists From Nationalism to Neoliberalism*, Princeton, NJ, Princeton University Press.

Babb, Sarah (2005), "The Social Consequences of Structural Adjustment: Recent Evidence and Current Debates", *Annual Review of Sociology* 31.

Babb, Sarah (2007), "Embeddedness, Inflation, and International Regimes: The IMF in the Early Postwar Period", *American Journal of Sociology* 113.

Babones, Salvatore (2007), "Studying Globalization: Methodological Issues" Der. George Ritzer, *Blackwell Companion to Globalization,* Maiden, MA, Blackwell.

Bacon, Christopher M., Ernesto, Mendez, Maria E. Flores Gomez, Douglas Stuart ve Sandro R. Diaz Flores (2008), "Are Sustainable Coffee Certifications Enough to Secure Farmer Livelihoods? The Millennium Development Goals and Nicaragua's Fair Trade Cooperatives", *Globalizations* 5, 2.

Bair, Jennifer ve Gary Gereffi (2003), "Upgrading, Uneven Development, and Jobs in the North American Apparel Industry", *Global Networks* 3, 2.

Bak, Sangmee (1997), "McDonald's in Seoul: Food Choices, Identity and Nationalism", Der. James L. Watson, *Golden Arches East. McDonald's in East Asia,* Cambridge, MA, Harvard University Press.

Bale, John (1994), *The Global Sports Arena: Athletic Migration in an Interdependent World,*Londra, Frank Cass.

Bales, Kevin (1999), *Disposable People: New Slavery in the Economy,* Berkeley, CA, University of California Press [*Kullanılıp Atılanlar: Küresel Ekonomide Yeni Kölelik*, Çev. Pınar Öğünç, Çitlembik Yayınevi, İstanbul, 2002].

Ball, Jeffrey (2007), "In Climate Controversy, Industry Cedes Ground", *Wall Street Journal,*23 Ocak.

Banda, Freda (2007), "Women's Rights", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson,*Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.

Barber, Benjamin (1995), *Jihad vs. McWorld,* New York, Times Books [*McWorld'e Karşı Cihat: Küreselleşme ve Kabilecilik* Dünyayı Nasıl Yeniden Şekillendiriyor, Çev. Eser Birey, Varlık Yayınları, İstanbul, 2003].

Barber, Benjamin R. (2007), *Consumed: How Markets Corrupt Children, Infantilize Adults, and Swallow Citizens Whole,* New York, W.W. Norton.

Barboza, David (2007a) "A Slippery, Writhing Trade Dispute", *New York Times,* 3 Temmuz. Barboza, David (2007b), "Blazing a Paper Trail in China", *New York Times,* 16 Ocak. Barboza, David.(2007c), "China's Seafood Industry: Dirty Water, Dangerous Fish", *New York Times,* 15 Aralık.

Barboza, David (2008a), "China Inflation Exacting a Toll Across the US", *New York Times,*1 Şubat.

Barboza, David (2008b), "Through Friends and Smugglers, China's Consumers See iPhones", *New York Times,* 18 Şubat.

Barboza, David (2008c), "Twists in Chain of Raw Supplies for Blood Drug", *New York Times,*28 Şubat.

Barboza, David (2009), "In a Global Spree, China Buys Up Commodities", *New York Times,*21 Şubat.

Barkan, Elliott R., Hasia Diner ve Alan M. Kraut (2008), *From Arrival to Incorporation: Migrants to the US in a Global Er,* New York, New York University Press.

Barkawi, Tarak (2004), "Connection and Constitution: Locating War and Culture in Globalization Studies", *Globalizations* 1, 2.
Barkawi, Tarak (2007), *Globalization and War,* Lanham, MD, Rowman ve Littlefield.
Barnhart, Michael A. (2007), "Cold War", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Barringer, Felicity (2008), "US Given Poor Marks on the Environment", *New York Times,* 23 Ocak.
Barrionuevo, Alexei (2007a), "Chavez's Plan for Development Bank Moves Ahead", *New York Times,* 22 Ekim.
Barrionuevo, Alexei (2007b), "Globalization in Every Loaf: Ingredients Come From All Over But Are They Safe?", *New York Times,* 16 Haziran.
Barrionuevo, Alexei (2007c), "Springtime for Ethanol", *New York Times,* 23 OcakBasch, L. G., N. Click Schiller ve C. Blanc-Szanton (1994), *Nations Unbound: Transnational Projects, Post-Colonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States,* Langhorne, PA,Gordon and Breach.
Bashi, Vilna ve Antonio McDaniel (1997), "A Theory of Immigration and Racial Stratification", *Journal of Black Studies* 27.
Basu, Amrita (1995), *The Challenge of Local Feminisms: Women's Movements in Global Perspective,* Boulder, CO, Westview Press.
Bauman, Zygmunt (1989), *Modernity and the Holocaust,* Ithaca, NY, Cornell University Press [*Modernite ve Holocaust,* Çev.Süha Sertabiboğlu, Versus Kitap Yayınları, İstanbul, 2007]. Bauman, Zygmunt (1992), *Intimations of Postmodernity,* Londra, Routledge.
Bauman, Zygmunt (1993), *Postmodern Ethics,* Oxford, Basil Blackwell [*Postmodern Etik,* Çev. Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2011].
Bauman, Zygmunt (1998), *Globalization: The Human Consequences,* New York, Columbia University Press [*Küreselleşme (Toplumsal Sonuçları),* Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2010].
Bauman, Zygmunt (2000), *Liquid Modernity,* Cambridge, Polity.
Bauman, Zygmunt (2003), *Liquid Love,* Cambridge, Polity [*Akışkan Aşk (İnsan İlişkilerinin Kırılganlığına Dair),* Çev. Işık Ergüden, Versus Kitap Yayınları, İstanbul, 2009].
Bauman, Zygmunt (2005), *Liquid Life,* Cambridge, Polity.
Bauman, Zygmunt (2006), *Liquid Fear,* Cambridge, Polity.
Beaverstock, J. V., M. A. Doel, P. J. Hubbard ve P. J. Taylor (2002), "Attending to the World: Competition, Cooperation and Connectivity in the World City Network", *Global Networks* 2, 2.
Beck, Ulrich (1992), *Risk Society: Towards a New Modernity,* Londra, Sage.
Beck, Ulrich (1998), *Democracy Without Enemies,* Cambridge, Polity Press.
Beck, Ulrich (2007), "Cosmopolitanism: A Critical Theory for the Twenty-first Century", Der. George Ritzer, *Blackwell Companion to Globalization,* Maiden, MA, Blackwell.
Beck, Ulrich, Natan Sznaider ve Rainer Winter (2003), *Global America? The Cultural Consequences of Globalization,* Liverpool, Liverpool University Press.
Becker, Howard (1963), *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance,* New York, Free Press.
Beckfield, Jason ve Arthur S. Alderson (2006), "Whither the Parallel Paths? The Future of Scholarship on the World City System", *American Journal of Sociology* 112, 3.
Beer, David ve Roger Burrows (2007), "Sociology and, of and in Web 2.0: Some Initial Con-

siderations", *Sociological Research Online,* 12. Cilt, 5. Basım, http://www.socresonline. org. uk/12/5/17.html.
Beeson, Mark ve Richard Higgott (2005), "Hegemony, Institutionalism and US Foreign Policy: Theory and Practice in Comparative Historical Perspective", *Third World Quarterly* 26, 7.
Beland, Daniel (2008), *States of Global Insecurity: Policy, Politics and Society,* New York, Worth.
Bellman, Eric (2007), "A Dollar Store's Rich Allure in India", *Wall Street Journal.* 23 Ocak.
Benitez, Jose Luis (2006), "Transnational Dimensions of the Digital Divide among Salvadoran Immigrants in the Washington DC Metropolitan Area", *Global Networks* 6, 2.
Bennhold, Katrin (2008), "A Veil Closes France's Door to Citizenship", *New York Times,* 19 Temmuz.
Ben-Sasson, Haim H., (1976), *A History of the Jewish People,* Londra, Weidenfeld ve Nicolson.
Bentley, Jerry H. (2004), "Globalizing History and Historicizing Globalization", *Globalizations* 1,1.
Berberoglu, Berch (2003), *Globalization of Capital and the Nation-State: Imperialism, Class Struggle, and the State in the Age of Global Capitalism.* Lanham, MD, Rowman and Littlefield.
Berger, Peter, ve Thomas Luckmann (1967), *The Social Construction of Reality,* Garden City, NY, Anchor Books.
Berggren, D. Jason ve Nicol C. Rae, (2007), "George W. Bush, Religion and European Anti-Americanism", Der. Brendon O'Connor, *Anti-Americanism: History, Causes, and Themes,* Cilt 1: *Causes and Sources,* Oxford, Greenwood World Publishing.
Berik, Gunseli (2000), "Mature Export-Led Growth and Gender Wage Inequality in Taiwan", *Feminist Economics,* 6, 3.
Bernal, Victoria (2006), "Diaspora, Cyberspace and Political Imagination: The Eritrean Diaspora Online", *Global Networks* 6, 2.
Bernard, A. ve B. Jensen (2007), "Firm Structure, Multinationals, and Manufacturing Plant Deaths", *The Review of Economics and Statistics,* 89, 2.
Bernstein, Nina (2006), "A Climate of Fear as Immigration Agents Raid New York Farms," *New York Times,* 24 Aralık.
Bernstein, Nina (2007), "Dreaming of Arepas in Every Store, and a Sari Shop Around the Corner", *New York Times,* 6 Şubat.
Bernstein, Nina ve Elizabeth Dwoskin (2007), "For Many Brazilians Here Illegally, the Promised Land Has lost Its Promise", *New York Times,* 4 Aralık.
Best, Steven (2008), "The Cultural Turn", Der. George Ritzer, *The Blackwell Encyclopedia of Sociology Online,* Oxford, Blackwell.
Bestor, Theodore C. (2005), "How Sushi Went Global", Der. James L. Watson ve Melissa L. Caldwell, *The Cultural Politics of Food and Eating: A Reader,* Maiden, MA, Blackwell.
Beyer, Peter (1994), *Religion and Globalization,* Londra, Sage.
Beyer, Peter (2006), *Religions in Global Society,* Londra, Routledge.
Beyer, Peter (2007), "Religion and Globalization", Der. George Ritzer, *Blackwell Companion to Globalization,* Maiden, MA, Blackwell.
Bhabha, Homi (1994), *The Location of Culture,* Londra, Routledge.
Bhagwati, Jagdish (2004), *In Defense of Globalization,* New York, Oxford University Press.
Bhambra, Gurminder K. (2007), "Sociology and Postcolonialism: Another 'Missing' Revolution?", *Sociology* 41, 5.
Bieler, Andreas, Ingemar Lindberg ve Devan Pillay (2008), *Labour and the Challenges of Glo-*

balization: What Prospects for Transnational Solidarity?, Ann Arbor, MI, Pluto Press. Bielsa, Esperanca (2008), "The Pivotal Role of News Agencies in the Context of Globalization: A Historical Approach", *Global Networks* 8, 3.

Bilefsky, Dan (2007a), "Bickering Belgians Find a Point of Unity in Toughening Borders", *New York Times,* 10 Ekim.

Bilefsky, Dan (2007b), "Spain Says Adios Siesta and Hola Viagra", *New York Times,* 11 Şubat. Bilefsky, Dan ve Nicholas Wood (2007), "Euro-Wary Slovenians Already Miss Their Tolar", *New York Times,* 3 Ocak.

Binkley, Sam (2003), "The Seers of Menlo Park: The Discourse of Heroic Consumption in the *Whole Earth Catalog", Journal of Consumer Culture* 3, 3.

Binnie, Jon (2004), *The Globalization of Sexuality,* Londra, Sage.

Bislev, Sven, Dorte Salskov-Iversen ve Hans Krause Hansen (2002), "The Global Diffusion of Managerialism: Transnational Discourse Communities at Work", *Global Society* 16, 2. Blackman, Michael (2008), "Warmth for Americans in Once Hostile Tehran", *New York Times,* Şubat 13.

Blake, Andrew (2004), "Americanisation and Popular Music in Britain", Der. Neil Campbell, Jude Davies ve George McKay, *Issues in Americanisation and Culture,* Edinburgh, Edinburgh University Press.

Blum, Douglas W. (2008), *Russia and Globalization: Identity, Security, and Society in an Era of Change,* Washington, DC, Johns Hopkins University.

Blumenthal, Ralph (2000), "In Texas, Weighing Life With a Fence", *New York Times,*13 Ocak.

Boas, Morten ve Kathleen M. Jennings (2007), " 'Failed States' and 'State Failure': Threats or Opportunities?", *Globalizations* 4, 4.

Bobbitt, Philip (2008), *Terror and Consent: The Wars for the Twenty-First Century,* New York,Knopf.

Body-Gendrot, Sophie (2007), "France Upside Down over a Headscarf", *Sociology of Religion* 68, 3.

Bogdanich, Walt (2007), "Free Trade Zones Ease Passage of Counterfeit Drugs to US", *New York Times,* 17 Aralık.

Bogdanich, Walt (2008), "A Blood Thinner Might Be Linked to More Deaths", *New York Time,*.29 Şubat.

Bogdanich, Walt, Jake Hooker ve Andrew W. Lehren (2007), "Chinese Chemicals Flow Unchecked to Market", *New York Times,* 31 Ekim.

Boisvert, Mathieu (2007), "Pilgrimage", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.

Boli, John ve Frank Lechner (2009), "Globalization Theory", Der. Bryan Turner, *The New Blackwell Companion to Social Theory,* Maiden, MA, Blackwell.

Boli, John ve Velina Petrova (2007), "Globalization Today", Der. George Ritzer, *The Blackwell Companion to Globalization,* Maiden, MA, Blackwell.

Boli, John ve George M. Thomas (1997), "World Culture in the World Polity: A Century of International Non-Governmental Organization", *American Sociological Review* 62, 2. Bond, Michael (2000),"The Backlash Against NGOs", *Prospect,* Nisan,www.prospect-magazine.co.uk.

Bordo, Michael D. ve Barry Eichengreen (1993), *A Retrospective on the Bretton Woods System,* Chicago, University of Chicago Press.

Borghesi, Simone ve Alessandro Vercelli (2008), *Global Sustainability: Social and Environmental Conditions* New York, Palgrave Macmillan.
Bose, Christine E. ve Edna Acosta-Belen (1995), *Women in the Latin American Development Process,* Philadelphia, Temple University Press.
Boughton, James (2007), "Bretton Woods System", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Bouma, Gary D. (1997), "The Settlement of Islam in Australia," *Social Compass* 41. Bourdieu, Pierre (1977), *Outline of a Theory of Practice,* Londra, Cambridge University Press.
Bourdieu, Pierre (1984), *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste,* Cambridge, MA, Harvard University Press.
Bovet, Christian (2007), "Satellites", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Bradlow, Daniel D. (2007), "World Bank Group", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Bradsher, Keith (2008a), "Inflation in Asia Begins to Sting US Consumers", *New York Times,*8 Nisan.
Bradsher, Keith (2008b), "Throughout Asia, Exporters Brace for Tremors from a US Pullback", *New York Times,* 25 Ocak.
Brandt, Loren ve Thomas G. Rawski (2008), *China's Great Economic Transformation,* Cambridge, Cambridge University Press.
Brassett, James ve Richard Higgott (2003), "Building the Normative Dimension (s) of a Global Polity", *Review of International Studies* 29.
Braziel, Jana Evans (2008), *Diaspora: An Introduction,* Maiden, MA, Blackwell.
Breem, Yves ve Xavier Thierry (2004), *Immigration in Europe and Development Levels of the Source Countries: What Are the Associations?,* Çalışma Grubu'nun Avrupadaki Uluslararası Göç üzerine verdiği ikinci konferansı
Brennan, Denise (2002), "Selling Sex for Visas: Sex Tourism as a Stepping-stone to International Migration", Der. Barbara Ehrenreich ve Arlie Hochschild, *Global Woman: Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy,* New York, Henry Holt.
Brennan, Denise (2004), *What's Love Got to Do with It?: Transnational Desires and Sex Tourism in the Dominican Republic,* Durham, NC, Duke University Press.
Brenner, Neil ve Roger Keil (2006), *The Global Cities Reader,* New York, Routledge.
Brewer, John ve Frank Trentmann (2006), "Introduction: Space, Time and Value in Consuming Cultures", Der. John Brewer ve Frank Trentmann, *Consuming Cultures, Global Perspectives: Historical Trajectories, Transnational Exchanges,* Oxford, Berg.
Broad, Robin (2004), "The Washington Consensus Meets the Global Backlash: Shifting Debates and Policies", *Globalizations* 1, 2.
Bronfenbrenner, Kate (2007), *Global Unions: Challenging Transnational Capital Through Cross-Border Campaigns,* Ithaca, NY, ILR Press.
Brooks, Thorn (2008), *The Global Justice Reader,* Maiden, MA, Blackwell.
Brothers, Caroline (2008), "Unwilling New Frontier for Migrants: 3 Greek Isles", *New York Times,* 3 Ocak.
Brown, David (2007), "As Temperatures Rise, Health Could Decline", *Washington Post* 17 Aralık.
Brown, Richard Harvey (1989), *A Poetic for Sociology: Toward a Logic of Discovery for the Hu-*

man Sciences, Chicago, University of Chicago Press.
Brownstein, Henry (1996), *The Rise and Fall of a Violent Crime Wave: Crack Cocaine and the Construction of a Social Crime Problem,* New York, Criminal Justice Press.
Bruneau, Michel (1995), *Diasporas,* Montpellier, GIP Reclus.
Bryman, Alan (2004), *The Disneyization of Society,* Londra, Sage.
Buse, Kent (2007), "World Health Organization", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson. *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Butler, K. D. (2001), "Denning Diaspora, Refining a Discourse", *Diaspora* 10, 2.
Byrd, Scott (2005), "The Porto Alegre Consensus: Theorizing the Forum Movement", *Globalizations* 2, 1.
Cagatay, Nilufer ve Sule Ozler (1995), "Feminization of the Labor Force: The Effect of Long Term Development and Structural Adjustment", *World Development* 23, 11.
Caldwell, Melissa L. (2004), "Domesticating the French Fry: McDonald's and Consumerism in Moscow", *Journal of Consumer Culture* 4, 1 (Mart).
Caldwell, Melissa L. ve Eriberto P. Lozada, Jr. (2007), "The Fate of the Local", Der. George Ritzer, *Blackwell Companion to Globalization,* Maiden, MA, Blackwell.
Campbell, Colin (2007), *The Easternization of the West: A Thematic Account of Cultural Change in the Modern Era,* Boulder, CO, Paradigm Publishers.
Campbell, John L. ve Ove K. Pederson (2001), *The Rise of Neoliberalism and Institutional Analysis,* Princeton, Princeton University Press.
Campbell, Neil (2003), *Landscapes of Americanisation,* Derby, University of Derby.
Campbell, Neil (2004), "Landscapes of Americanisation in Britain: Learning from the 1950s", Der. Neil Campbell, Jude Davies ve George McKay, *Issues in Americanisation and Culture,* Edinburgh, Edinburgh University Press.
Campbell, Neil, Jude Davies ve George McKay (2004), *Issues in Americanisation and Culture,* Edinburgh, Edinburgh University Press.
Canclini, Nestor Garcia (1995), *Hybrid Cultures: Strategies for Entering and Leaving Modernity,* Minneapolis, University of Minnesota Press.
Cardim de Carvalho, Fernando J. (2007), "International Monetary Fund", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Cardoso, Fernando Henrique (1972), "Dependency and Development in Latin America", *New Left Review* 74 (Temmuz/Ağustos).
Cardoso, F. H. ve E. Faletto (1979), *Dependency and Development in Latin America,* Berkeley, CA, University of California Press.
Carducci, Vince (Yayıma hazırlanıyor), "Fair Trade", Der. George Ritzer, *Blackwell Encyclopedia of Sociology Online,* Oxford, Wiley-Blackwell.
Carrara, Sergio (2007), "Sexual Minorities", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Carroll, W. K. ve C. Carson (2003), "The Network of Global Corporations and Elite Policy Groups: A Structure for Transnational Capitalist Class Formation?", *Global Networks* 3, 1.
Carson, Rachel (1962), *Silent Spring,* Boston, Houghton Mifflin [*Sessiz Bahar,* Çev. Çağatay Güler, Palme Yayıncılık, 2004].
Cartier, Carolyn (2001), *Globalizing South China,* Oxford, Blackwell.
Casanova, Jose (1997), "Globalizing Catholicism and the Return to a 'Universal' Church", Der. Susan Hoeber Rudolph ve James Piscatori, *Transnational Religion and Fading States,* Boul-

der, CO, Westview Press.
Castells, Manuel (1996), *The Rise of the Network Society,* Maiden, MA, Blackwell.
Castells, Manuel (2000), *The Rise of the Network Society,* Yeni basım, Maiden, MA, Blackwell [*Ağ Toplumunun Yükselişi,* Çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2008].
Castle, Stephen (2008), "For Global Trade Talks, the Stakes Have Risen", New *York Times,*19 Temmuz.
Castle, Stephen ve Mark Landler (2008), "After 7 Years, Talks Collapse on World Trade", *New York Times,* 30 Temmuz.
Cavanagh, John ve Robin Broad (2007), "Washington Consensus", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Ceaser, James (2003), "A Genealogy of Anti-Americanism", *The Public Interest,* Yaz, 2003. Cerny, Philip G. (1995), "Globalization and the Changing Logic of Collective Action", *International Organization* 49, 4.
Cerny, Philip G. (2003), "Globalization at the Micro Level: The Uneven Pluralization of World Politics", Der. Axel Hiilsemeyer, *Globalization in the 21st Century: Convergence and Divergence,* Londra, Palgrave.
Cerny, Philip G. (2007), "Nation-State", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Chanda, Nayan (2007), *Bound Together: How Traders, Preachers, Adventurers, and Warriors Shaped Globalization,* New Haven, Yale University Press [*Küreselleşmenin Sıradışı Öyküsü: Tacirler, Vaizler, Maceraperestler ve Savaşçılar Globalizmi Nasıl Şekillendirdiler?*, Der. İlter Ertuğrul, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, Ankara, 2009].
Chapman, J. ve A. Werthheimer (1990), *Majorities and Minorities,* New York, New York University Press.
Chatterjee, Deen K.(2008), *Democracy in a Global World: Human Rights and Political Participation in the 21st Century,* Lanham, Rowman & Littlefield Publishers.
Cheever, Susan (2002), "The Nanny Dilemma", Der. Barbara Ehrenreich ve Arlie Hochschild, *Global Woman: Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy,* New York, Henry Holt.
Cheru, Fantu (2007), "Group of 77", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Chew, Sing C. (2002), "Globalisation, Ecological Crisis, and Dark Ages", *Global Society* 16, 4. Chilcote, Ronald H. (2000), Derleyen ve önsöz Ronald H. Chilcote, *Imperialism: Theoretical Directions,* Amherst, NY, Humanity Books.
Chivers, C. V. (2008), "US Position Complicates Global Effort to Curb Illicit Arms", *New York Times,* 19 Temmuz.
Choi, E. Kwan ve David Greenway (2001), *Globalization and Labor Markets,* Oxford, Blackwell.
Choi, Junho H., George A. Barnett ve Chon Bum-Soo (2006), "Comparing World City Networks: A Network Analysis of Internet Backbone and Air Transport Intercity Linkages", *Global Networks* 6, 1.
Chomsky, Noam (2003), *Hegemony or Survival: America's Quest for Global Dominance,* New-York, Metropolitan Books.
Chorev, Nitsan (2007), *Remaking U.S. Trade Policy: From Protectionism to Globalization,* Ithaca, NY, Cornell University Press.

Ciolek, T. Matthew.(2007), "Trade Routes", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Clark, Ian (2007), "International Relations", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Clave, Salvatore Anton (2007), *The Global Theme Park Industry,* Cambridge, MA, CABI.
Clegg, Stewart ve Chris Carter (2007), "The Sociology of Global Organizations", Der. George Ritzer, *The Blackwell Companion to Globalization,* Maiden, MA, Blackwell.
Cliff, S. ve S. Carter (1998), *Tourism and Sex: Culture, Commerce and Coercion,* Londra,Pinter
Clifford, James (1994), "Diasporas", *Cultural Anthropology* 9, 3.
Cody, Edward (2008), "No Joint European Strategy on Banks", *Washington Post,* 5 Ekim. Cohen, Daniel (2006), *Globalization and Its Enemies,* Cambridge, MA, MIT Press.
Cohen, Phil (1999), "Rethinking the Diasporama", *Patterns of Prejudice* 33, 1.
Cohen, R. (1995), *The Cambridge Survey of World Migration,* Cambridge, Cambridge University Press.
Cohen, Robin (2007), "Creolization and Cultural Globalization: The Soft Sounds of Fugitive Power", *Globalizations* 4, 3.
Coleman, John A., S. J. (2007), "Roman Catholic Church", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Collier, Paul (2007), *The Bottom Billion: Why the Poorest Countries Are Failing and What Can Be Done About It,* New York, Oxford University Press.
Collins, Jane L. (2003), *Threads: Gender, Labor, and Power in the Global Apparel Industry,* Chicago,University of Chicago Press.
Collins, Randall (1975), *Conflict Sociology: Toward an Explanatory Science,* New York, Academic Press.
Collins Rudolph, John (2007), "The Warming of Greenland", *New York Times,* 16 Ocak.
Conca, Ken (2006), *Governing Water: Contentious Transnational Political and Global Institution Building,* Cambridge, MA, MIT Press.
Conca, Ken (2007), "Water", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Conley, Tom (2002), "Globalisation as Constraint and Opportunity: Reconceptualising Policy Capacity in Australia", *Global Society* 16, 4.
Connell, R. W. ve June Crawford (2005), "The Global Connections of Intellectual Workers", *International Sociology* 20 (Mart).
Connor, Walker (2007), "Nation-state", Der. George Ritzer, *The Blackwell Encyclopedia of Sociology,* Maiden, MA, Blackwell.
Cooper, Andrew F., Christopher W. Hughes ve Philippe De Lombaerde (2008),*Regionalisation and Global Governance: The Taming of Globalisation?,* New York, Routledge.
Corbett, Sara (2008), "Can the Cellphone Help End Global Poverty?", *New York Times Magazine,* 13 Nisan 13.
Cornfield, Daniel B. (1997), "Labor Transnationalism?", *Work and Occupations* 24.
Correa, Carlos (2000), *Intellectual Property Rights: The TRIPS Agreement and Policy Options,*Londra, Zed.
Coser, Lewis (1956), *The Functions of Social Conflict,* New York, Free Press.
Cowen, Tyler (2002), *Creative Destruction,* Princeton, Princeton University Press.
Cox, Lloyd (2007), "Nation-state and Nationalism", Der. George Ritzer, *The Blackwell Encyclo-*

pedia of Sociology, Maiden, MA, Blackwell.
Cox, Robert W. (1971), "Labor and Transnational Relations", *International Organization* 25, 3.
Crack, Angela M. (2007), "Transcending Borders? Reassessing Public Spheres in a Networked World", *Globalizations* 4, 3.
Cumming-Bruce, Nick (2007), "Far-Right Party Posts Gains in Voting for Swiss Parliament", *New York Times,* 22 Ekim.
Cvetkovich, Ann ve Douglas Kellner (1997), *Articulating the Global and the Local: Globalization and Cultural Studies,* Boulder, CO, Westview Press.
Czaban, Laszlo ve Jeffrey Henderson (2003), "Commodity Chains, Foreign Investment and Labour", *Global Networks* 3, 2.
Da Costa, Dia ve Philip McMichael (2007), "The Poverty of the Global Order", *Globalizations* 4, 4.
Dallek, Robert (2007), *Nixon and Kissinger. Partners in Power,* New York, Harper Perennial.
Darcy, Jane (2004), "The Disneyfication of the European Fairy Tale", Der. Neil Campbell, Jude
Davies ve George McKay, *Issues in Americanisation and Culture,* Edinburgh,Edinburgh University Press.
Dauvergne, Peter (2008), *Shadows of Consumption: Consequences for the Global Environment,*Cambridge, MA, MIT Press.
Davis, Bob (2006), "Migrants Money Is Imperfect Cure for Poor Nations", *Wall Street Journal,* 1 Kasım.
Davis, Mike (2007), *Planet of Slums,* Londra: Verso[*Gecekondu Gezegeni,* Çev.Gürol Koca, Metis Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2010].
de Grazia, Victoria (2005), *Irresistible Empire: America's Advance through 20th-Century Europe,* Cambridge, MA:,The Belknap Press of Harvard University Press
de la Dehesa, Guillermo (2006), *Winners and Losers in Globalization,* Maiden, MA, Blackwell.
de la Dehesa, Guillermo (2007), *What Do We Know About Globalization? Issues of Poverty and Income Distribution,* Maiden, MA, Blackwell.
de Souza Santos, Boaventura (2006), "Globalizations", *Theory Culture and Society* 2-3, 23.
Dean, Cornelia (2007), "Experts Discuss Engineering Feats, Like Space Mirrors, to Slow Climate Change", *New York Times,* 10 Kasım.
DeBord, Guy (1967/1994), *The Society of the Spectacle,* New York, Zone Books [Gösteri Toplumu, Çev. Ayşen Ekmekçi, Okşan Taşkent, Ayrıntı Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2010].
Degler, Carl (1971/1986), *Neither Black Nor White: Slavery and Race Relations in Brazil and the United States,* Madison, University of Wisconsin.
Delanty, Gerard (2003), "Consumption, Modernity and Japanese Cultural Identity: The Limits of Americanisation?", Der. Ulrich Beck, Natan Sznaider ve Rainer Winter, *Global America? The Cultural Consequences of Globalization,* Liverpool, Liverpool University Press.
Delanty, Gerard ve Patrick O'Mahony (2002), *Nationalism and Social Theory: Modernity and the Recalcitrance of the Nation,* Londra, Sage della Porta, Donatella, Massimiliano Andretta, Lorenzo Mosca ve Herbert Reiter (2006), *Globalization from Below: Transnational Activists and Protest Networks,* Minneapolis,University of Minnesota Press.
DelVecchio Good, Mary-Jo, Byron J. Good, Sandra Teresa Hyde ve Sarah Pinto (2008),*Postcolonial Disorders,* Berkeley, CA, University of California Press.
DeParle, Jason (2007a), "A Global Trek to Poor Nations, From Poorer Ones", *New York Ti-*

*mes,*27 AralıkDeParle, Jason (2007b), "A Good Provider Is One Who Leaves", *New York Times Magazine,*22 Nisan.
DeParle, Jason (2007c), "A Western Union Empire Moves Migrant Cash Home", *New York Times,* 22 Kasım.
DeParle, Jason (2007d),"Migrant Money Flow: A $300 Billion Current", *New York Times-Week in Review,* 18 Kasım.
DeParle, Jason (2008), "World Banker and His Cash Return Home", *New York Times,* 17 Mart.
Deutsch, Claudia H. (2007), "For Fiji Water, a Big List of Green Goals", *New York Times,*7 Kasım.
Deutsch, Claudia H. (2008), "At Home in the World: G.E. is Using Strong Overseas Sales to Reshape Its Image", *New York Times,* 14 Şubat.
Dezalay, Yves (1990), "The *Big Bang and* the Law: The Internationalization and Restructuration of the Legal Field", Der, Mike Featherstone, *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity,* Londra, Sage.
Diamond, Jared (2006), *Collapse: How Societies Choose to Fail or Succeed,* New York, Penguin [Çöküş: Medeniyetler Nasıl Ayakta Kalır ya da Yıkılır?, Çev. Elif Kıral, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006].
Diamond, Jared (2008), "What's Your Consumption Factor?",„*New York Times,* 2 Ocak. Dicken, Peter (2007), *Global Shift: Mapping the Changing Contours of the World Economy,*5. basım, New York, Guilford Press.
Dietsch, Thomas V. ve Stacy M. Philpott (2008), "Linking Consumers to Sustainability: Incorporating Science into Eco-friendly Certification", *Globalizations* 5, 2.
Diez-Nicolas, Juan (2002), "Two Contradictory Hypotheses on Globalization: Societal Convergence or Civilization Differentiation and Clash", *Contemporary Sociology* 1.
DiMaggio, P. J. ve W. Powell (1983), " 'The Iron Cage Revisited:' Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields", *American Sociological Review* 48.
Dinham, Barbara (1993), *The Pesticide Hazard: A Global Health and Environmental Audit,*Londra, Zed.
Dinham, Barbara (2007), "Pesticides", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Dobbs, Lou (2004), *Exporting America: Why Corporate Greed is Shipping American Jobs Overseas,* New York, Warner Business.
Dolan, Catherine (2008), "In the Mists of Development: Fairtrade in Kenyan Tea Fields", *Globalizations* 5, 2.
Dollar, David ve Art Kraay (2002), "Growth is Good for the Poor", *Journal of Economic Growth 7,* 3.
Donadio, Rachel (2008a), "Albanians Adjust to Italy, in Unlikeliest of Places", *New York Times,*3 Ekim.
Donadio, Rachel (2008b), "Italy's Attacks on Migrants Fuel Debate on Racism", New *York Times,* 13 Ekim.
Dossani, Rafiq (2008), *India Arriving: How this Economic Powerhouse is Redefining Global Business,*New York, AMACOM/American Management Association.
Downie, Andrew (2007), "Fair Trade in Bloom", *New York Times,* 2 Ekim.
Downie, David (2007), "Persistent Organic Pollutants", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.

Drane, John (2000), *The McDonaldization of the Church,* Londra, Darton, Longman & Todd.
Drane, John (2008), *After McDonaldization: Mission, Ministry, and Christian Discipleship in an Age of Uncertainty,* Grand Rapids, MI, Baker Academic.
Drori, Gili S. (2006), *Global E-Litism: Digital Technology, Social Inequality, and Transnationality*, New York, Worth.
Drori, Gili S. ve Yong Suk Jang (2003), "The Global Digital Divide: A Sociological Assessment of Trends and Causes", *Social Science Computer Review* 21, 2.
Dufoix, Stephane (2007), "Diasporas", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Dugger, Celia W. (2006), "US Plan to Lure Nurses May Hurt Poor Nations", *New York Times,* 24 Mayıs.
Dugger, Celia W. (2007a), "Rock Star Still Hasn't Found the African Aid He's Looking For", *New York Time,*.15 Mayıs.
Dugger, Celia W. (2007b), "World Bank Neglects African Agriculture, Study Says", *New York Times,* 15 Ekim.
Duhamel, Georges (1931), *America the Menace: Scenes from the Life of the Future,*. Boston, Houghton Mifflin.
Duignan, Peter ve Lewis Gann (1992), *The Rebirth of the West: The Americanization of the Democratic World,* Oxford, Blackwell.
Dunbar Moodie, T. (1975), *The Rise of Afrikanerdom: Power, Apartheid, and the Afrikaner Civil Religion,* Berkeley, CA, University of California Press.
Dunbar Moodie, T. ve Vivienne Ndatshe (1994), *Going for Gold: Men, Mines and Migration,*Berkeley, CA, University of California Press.
Dunning, John H. (1995), "Reappraising the Eclectic Paradigm in an Age of Alliance Capitalism", *Journal of International Business Studies, Third Quarter.*
Dunning, John H. (2006), "Towards a New Paradigm of Development: Implications for the
Determinants of International Business", *Transnational Corporations* 15, 1 (Nisan).
Dustin, Donna (2007), *The McDonaldization of Social Work,* Burlington, VT, Ashgate. Easterly, William (2006a) " 2. Bölüm: Freedom versus Collectivism in Foreign Aid", *Economic Freedom of the World: 2006 Yıllık Raporu.*
Easterly, William (2006b), *The White Man's Burden: Why the West's Efforts to Aid the Rest Have Done So Much III and So Little Good,* New York, Penguin.
Eaton Simpson, George ve J. Milton Yinger (1985), *Racial and Cultural Minorities: An Analysis of Prejudice and Discrimination,* 5. Basım, New York, Plenum.
Eberly, Don (2008), *The Rise of Global Civil Society: Building Communities and Nations from the Bottom Up,* New York, Encounter Books.
Economist, 2004, 4 Kasım, "Another Political Murder". *Economist,* 2006, 12 Ocak, "Genghis the Globalizes".
Economist, 2006, 3 Şubat, "A Growing Furore Over Denmark's Satanic Sketches". *Economist,* 2006, 10 Mart, "DP World Agree to Divest Its American Ports". *Economist,* 2007, 11 Ekim, "Adding Sugar".
Economist, 2007, 1 Kasım, "Illegal, but Useful".
Economist, 2007, 1 Kasım 1, "Neo-Imperialism at the Point of a Boot".
Economist, 2007, 22 Kasım, "Fear of Foreigners".
Economist, 2007, 22 Kasım, "Giving You the Finger".

Economist, 2007, 22 Kasım, "Not Such a Warm Welcome".
Economist, 2007, 22 Kasım, "The Trouble with Migrants".
Economist, 2007 28 Kasım, "On the Streets, Again".
Economist, 2008, 3 Ocak, "Keep Out".
Economist, 2008, 3 Ocak, "Keep the Borders Open".
Economist, 2008, 3 Ocak, "Of Bedsheets and Bison Grass Vodka".
Economist, 2008, 3 Ocak "Open Up".
Economist, 2008, 3 Ocak, "Send Me a Number".
Economist, 2008, 3 Ocak,"The Politics of the Gun".
Economist, 2008, 10 Ocak, "Emerging-Market Multinationals: Wind of Change".
Economist, 2008, 10 Ocak, "No Lakh of Daring".
Economist, 2008, 17 Ocak, "The Invasion of the Sovereign Wealth Funds".
Economist, 2008, 17 Ocak, "The Militarisation of Space: Disharmony in the Spheres".
Economist, 2008, 24 Ocak, "Hocking the Rock".
Economist, 2008, 31 Ocak, "Cocoa Farming: Fair Enough?".
Economist, 2008, 31 Ocak, "The Internet in China: Alternative Reality".
Economist, 2008, 7 Şubat, "It's Mostly Firing".
Economist, 2008, 7 Şubat, "Of Internet Cafes and Power Cuts".
Economist, 2008, 7 Şubat, "The Limits of Leapfrogging".
Economist, 2008, 14 Şubat, "African Football: A Happy Taste of the Future".
Economist, 2008, 21 Şubat, "Sour Times".
Economist, 2008, 21 Şubat, "The Power of Concentration".
Economist, 2008, 28 Şubat, "Ethanol and Water Don't Mix".
Economist, 2008, 6 Mart, "An Unreliable Ally".
Economist, 2008, 6 Mart, "The Decoupling Debate".
Economist, 2008, 13 Mart, "The New Colonialists".
Economist, 2008, 27 Mart,"How to Smite Smoot".
Economist, 2008, 27 Mart, "Now What?".
Economist, 2008, 27 Mart, "Selling Rhythm to the World".
Economist, 2008, 22 Mayıs, "Give Them a Better Life".
Economist, 2008, 5 Haziran, "Welcome to Our Shrinking Jungle",
Economist, 2008, 13 Haziran, "The Answer's No".
Economist, 2008, 19 Haziran, "The End of the Petrolhead".
Economist, 2008, 10 Temmuz, "They Came, They Jawed, They Failed to Conquer".
Economist, 2008, 23 Ekim, "Who's Next?".
Economist, 2009, 5 Şubat, "Supersizing the Fund".
Edelman, Marc ve Angelique Haugerud (2005), *The Anthropology of Development: From Classical Political Economy to Contemporary Neoliberalism,* Maiden, MA, Blackwell.
Ehrenreich, Barbara (2002), "Maid to Order", Der. Barbara Ehrenreich ve Arlie Hochschild, *Global Woman: Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy.* New York, Henry Holt.
Ehrenreich, Barbara ve Arlie Hochschild (2002),Derleyen ve önsöz Barbara Ehrenreich ve Arlie Hochschild, *Global Woman: Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy*, New York, Henry Holt.
Eilperin, Julie (2007), "Clues to Rising Seas Are Hidden in Polar Ice". *Washington Post,* 16

Temmuz.
Elger, Tony ve Chris Smith (1994), *Global Japanization: The Transnational Transformation of the Labor Process,* Londra, New York, Routledge.
Elias, Norbert (1939/1994), *The Civilizing Process,* Oxford, Blackwell [Uygarlık Süreci, Çev. Ender Ateşman (1. Cilt), Erol Özbek (2. Cilt), İletişim Yayınevi, İstanbul, 2000/2002].
Elliott, Michael A. (2007), "Human Rights and the Triumph of the Individual in World Culture". *Cultural Sociology* 1, 3.
Elson, Diane (1995), "Gender Awareness in Modeling Structural Adjustment", *World Development* 23, 11.
Elson, Diane ve Ruth Pearson (1981), "Nimble Fingers Make Cheap Workers: An Analysis of Women's Employment in Third World Export Manufacturing", *Feminist Review 7.*
Eriksen, Thomas Hylland (2007), "Steps to an Ecology of Transnational Sports", Der. Richard Giulianotti ve Roland Robertson, *Globalization and Sport,* Maiden, MA, Blackwell.
Erlanger, Steven (2008), "Tense Rivalries Threaten a Melting-Pot District", New *York Times,* 24 Eylül.
Esmer, Yilmaz (2006), "Globalization, 'McDonaldization' and Values: Quo Vadis?", *Comparative Sociology* 5, 2-3.
European Commission (2007), "Europe's Demographic Future: Facts and Figures on Challenges and Opportunities",
European Monitoring Center on Racism and Xenophobia (2001), *Migration, Refugees and Xenophobia: A Global NGO Program of Action,* Haziran, www.ilo.org/public/english/protection/migrant/download/wcar.pdf
European Monitoring Center on Racism and Xenophobia (2002), *Racism and Xenophobia in the*
*EU Member States: Trends, Developments and Good Practice 2002, Yıllık Rapor – Bölüm 2,*http://eumc.eu.int/ eumc/material/pub/ar05/AR05_p2_EN.pdf
Evans, Peter (2005), "Counterhegemonic Globalization: Transnational Social Movements in the Contemporary Global Political Economy", Der. Thomas Janoski, Robert R. Alford, Alexander M. Hicks ve Mildred A. Schwartz, *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization,* Cambridge, Cambridge University Press.
Fackler, Martin (2007a), "A Japanese Export: Talent", New *York Times,* 24 Mayıs.
Fackler, Martin (2007b), "Tokyo Seeking a Top Niche in Global Finance", *New York Times,*16 Kasım.
Fahrenthold, David (2007), "Climate Change Brings Risk of More Extinctions", *Washington Post,* 17 Eylül.
Faiola, Anthony (2007), "Ancient Temples Face Modern Assault", *Washington Post,* 6 Şubat .
Fairclough, Gordon (2006a), "As Barriers Fall in Auto Business, China Jumps in", *Wall Street Journal,* 7 Kasım .
Fairclough, Gordon (2006b), "GM Bets China Will Become Crucial Export Base", *Wall Street Journal,* 7 Kasım.
Fanon, Frantz (1968), *The Wretched of the Earth,* New York, Grove Press[*Yeryüzünün Lanetlileri*, Çev. R. Şen Süer, Versus Kitap Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2011].
Farr, Kathryn (2005), Sex *Trafficking: The Global Market in Women and Children,* New York,Worth.
Farr, Kathryn (2007), "Globalization and Sexuality", Der. George Ritzer, *The Blackwell Compa-*

nion to Globalization, Maiden, MA, Blackwell.
Fassin, Didier (2008), "Compassion and Repression: The Moral Economy of Immigration Policies in France", Der. Jonathan Xavier Inda ve Renato Rosaldo, *The Anthropology of Globalization: A Reader,* 2. basım Maiden, MA, Blackwell.
Fears, Darryl (2006), "Citizenship Changes Draw Objections", *New York Times,* 27 Kasım
Featherstone, Mike.(1995), *Undoing Culture: Globalization, Postmodernism and Identity,* Londra,Sage.
Ferguson, James (2006), *Global Shadows: Africa in the Neoliberal World,* Durham, Duke University Press.
Ferguson, Niall (2004), *Colossus: The Rise and Fall of the American Empire,* New York, Penguin
Ferguson, Niall (2008), "War Plans", *New York Times Review of Books,* 13 Nisan.
Ferus-Comelo, Anibel (2006),"Double Jeopardy: Gender Migration in Electronics Manufacturing", Der. Ted Smith, David A. Sonnefield ve David Naguib, *Challenging the Chip.* Philadelphia, Temple University Press.
Firebaugh, Glenn ve Brian Goesling.(2004), "Accounting for the Recent Decline in Global Income Inequality", *American journal of Sociology* 110.
Firebaugh, Glenn ve Brian Goesling (2007), "Globalization and Global Inequalities: Recent Trends", Der. George Ritzer, *Blackwell Companion to Globalization,* Maiden, MA, Blackwell.
Fischer, Stanley (2003), "Globalization and Its Challenges", *American Economic Review* 93, 2 (Mayıs).
Fisher, Ian (2007), "For African Migrants, Europe Becomes Further Away", *New York Times,* 26 Ağustos.
Fisher, William F. ve Thomas Ponniah (2003), *Another World Is Possible: Popular Alternatives to Globalization at the World Social Forum,* Londra, Zed Books.
Fishman, Ted (2006), *China Inc.: How the Rise of the Next Superpower Challenges America and the World,* New York, Scribner [Çin Inc., Çev. Güneş Tokcan, Nalan Başkal Ünver, Klan Yayınları, İstanbul, 2006].
Flanigan, James (2008), "Passports Essential for the M.B.A.'s", *New York Times,* 21 Şubat.
Fletcher, Michael A. ve Jonathan Weisman (2006), "Bush Signs Bill Authorizing 700-Mile Fence for Border", *New York Times,* 27 Ekim.
Flood, Gavin (1996), *An Introduction to Hinduism,* Cambridge, Cambridge University Press. Flood, Gavin (2003), *Blackwell Companion to Hinduism,* Oxford, Blackwell.
Florini, Ann (2007), "Transparency", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Fludernik, Monika (2003), "The Diasporic Imaginary: Post Colonial Reconfigurations in the Context of Multiculturalism", *Diaspora and Multiculturalism: Common Traditions and New Developments,* Amsterdam, New York, Rodopi.
Foller, Maj-Lis, ve Hakan Thorn (2008), *The Politics of AIDS: Globalization, the State and Civil Society,* New York, Palgrave Macmillan.
Foster, Robert J. (2008), *Coca-Globalization: Following Soft Drinks from New York to New Guinea,*New York, Palgrave Macmillan.
Foucault, Michel (1969), *The Archaeology of Knowledge and the Discourse on Language,* New York, Harper Colophon[*Bilginin Arkeolojisi,* Çev. Veli Urhan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011].
Fourcade-Gourinchas, Marion ve Sarah Babb (2002), "The Rebirth of the Liberal Creed:

Paths to Neoliberalism in Four Countries", *American Journal of Sociology* 108, 3.
Frank, Andre Guilder.(1969), "The Development of Underdevelopment", *Monthly Review,* 18,4.
Frank, David John ve Elizabeth H. McEneaney (1999), "The Individualization of Society and the Liberalization of State Policies on Same Sex Sexual Relations, 1984-1995", *Social Forces* 77.
Fredman, Sandra, (2001), *Discrimination and Human Rights: The Case of Racism,* Oxford,Oxford University Press.
Fredman, Sandra (2008), *Human Rights Transformed: Positive Rights and Positive Duties,* New York, Oxford University Press.
Freeman, Carla (2001), "Is Local: Global as Feminine: Masculine? Rethinking the Gender of Globalization", *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 26, 4.
French, Howard W. (2008), "Great Firewall of China Faces Online Rebels", *New York Times,*4 Şubat.
Frieden, Jeffry A. (2006), *Global Capitalism: Its Fall and Rise in the Twentieth Century,* New York, W. W. Norton & Co.
Friedman, Jonathan (1986), "The World City Hypothesis", *Development and Change* 17. Friedman, Jonathan (1994), *Culture Identity and Global Processes,* Londra, Sage.
Friedman, Milton (2002), *Capitalism and Freedom,* Chicago, University of Chicago Press[*Kapitalizm ve Özgürlük*, Çev. Doğan Erberk, Nilgün Himmetoğlu, Plato Film Yayınları, İstanbul, 2008].
Friedman, Thomas (1999), *The Lexus and the Olive Tree,* New York, Farrar, Straus, Giroux [*Küreselleşmenin Geleceği: Lexus ve Zeytin Ağacı*, Çev. Elif Özsayar, Boyner Yayınları, İstanbul, 2000].
Friedman, Thomas (2005), *The World is Flat: A Brief History of the Twenty-first Century,* New York, Farrar, Strauss, Giroux [*Dünya Düzdür: Yirmi Birinci* Yüzyılın Kısa Tarihi, Çev. Levent Cinemre, Boyner Yayınları, İstanbul, 2006].
Fukuyama, Francis (1989), "The End of History?", *The National Interest* 16 (Yaz) [*Tarihin Sonu Mu? Fukuyama- Marx- Modernite*, (Der. Christopher Bertram, Andrew Chitty) Çev. Kamil Kurtul, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006].
Fukuyama, Francis (1992), *The End of History and the Last Man,* New York, Free Press [*Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Çev. Zülfü Dicleli, Profil Yayıncılık, 2. Basım, İstanbul, 2011].
Fulbrook, Julian (2007) "Tobacco", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson,*Encyclopedia of Globalization.* New York: MTM Publishing. Gaio, Fatima Janine (1995), "Women in Software Programming: The Experience in Brazil", Der. Swasti Mitter ve Sheila Rowbotham, *Women Encounter Technology,* Londra,Routledge.
Gall, Carlotta ve Andy Worthington (2008), "Time Runs Out for an Afghan Held by the US.", *New York Times,* 5 Şubat.
Garon, Sheldon (2006), "Japan's Post-war 'Consumer Revolution', or Striking a 'Balance' between Consumption and Saving", Der. John Brewer ve Frank Trentmann, *Consuming Cultures, Global Perspectives: Historical Trajectories, Transnational Exchanges,* Oxford, Berg.
Garrett, William R. (2007), "Christianity", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Gellner, Ernest (1983), *Nations and Nationalism,* Oxford, Blackwell [*Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev. Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan, Hil Yayınları, 2. Basım, Adıyaman, 2008].

Gentleman, Amelia (2008), "India Nurtures Business of Surrogate Motherhood", *New York Times,* 10 Mart.

George, Kimberly (2007), "Women's Movements", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson. *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.

Gereffi, Gary (2005), "The Global Economy: Organization, Governance, and Development". Der. Neil Smelser ve Richard Swedberg, *Handbook of Economic Sociology,* Princeton,Princeton University Press.

Gereffi, Gary ve Miguel Korzeniewicz (1994), *Commodity Chains and Global Capitalism,* Westport. CT, Praeger.

Germain, Randall D. (2004), "Globalising Accountability within the International Organisation of Credit: Financial Governance and the Public Sphere", *Global Society* 18,3(Temmuz).

Gibbon, Edward (1998), *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire,* Londra,Wordsworth[*Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, Çev.Asım Baltacıgil, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1994-95].

Giddens, Anthony (1984), *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration,*Berkeley, CA, University of California Press.

Giddens, Anthony (1990), *The Consequences of Modernity,* Stanford, Stanford University Press [*Modernliğin Sonuçları*, Çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 2010].

Gilbert, Christopher L. ve David Vines (2000), *The World Bank: Structure and Policies,* Cambridge, Cambridge University Press.

Gill, Stephen R. ve David Law (1989), "Global Hegemony and the Structural Power of Capital", *International Studies Quarterly* 33, 4.

Gilman-Opalsky, Richard (2008), *Unbounded Publics: Transgressive Public Spheres, Zapatismo, and Political Theory,* Lanham, MD, Lexington Books.

Gilpin, Robert (2001), *Global Political Economy,* Princeton, Princeton University Press. Gilroy, Paul (1993), *The Black Atlantic: Modernity and Double Consciousness,* Cambridge, MA,Harvard University Press.

Giulianotti, Richard (2007), "Sports", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.

Giulianotti, Richard ve Roland Robertson (2004), "The Globalization of Football: A Study in the Glocalization of the 'Serious Life'", *British Journal of Sociology* 55.

Giulianotti, Richard ve Roland Robertson (2007a), "Forms of Glocalization: Globalization and the Migration Strategies of Scottish Football Fans in North America", *Sociology* 41, 1.

Giulianotti, Richard ve Roland Robertson (2007b), "Recovering the Social: Globalization, Football and Transnationalism", Der. Richard Giulianotti ve Roland Robertson, *Globalization and Sport,* Maiden, MA, Blackwell.

Gladwell, Malcolm (2002), *The Tipping Point: How Little Things Can Make a Big Difference,*Newport Beach, CA, Back Bay Books [*Kıvılcım Anı (Küçük Şeyler Nasıl Büyük Farklar Yaratır)*, Çev. Kazım Uğur Kızılaslan, Salyangoz Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 2007].

Glantz, M. (1977), *Desertification,* Boulder, CO, Westview.

Glassner, Barry (2000), *Culture of Fear: Why Americans Are Afraid of the Wrong Things,*New York, Basic Books.

Glenny, Misha (2008), *McMafia: A Journey Through the Criminal Underworld,* New York, Knopf. Goffman, Erving (1961), *Encounters: Two Studies in Sociology of Interaction,* Indianapolis, Bobbs-Merrill.

Gokariksel, Banu ve Katharine Mitchell (2005), "Veiling, Secularism, and the Neoliberal Subject: National Narratives and Supranational Desires in Turkey and France", *Global Networks* 5, 2.

Goldberg, Harvey E. (2007), "Judaism", Der. Ian Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.

Goldburg, Rebecca J. (2008), "Aquaculture, Trade, and Fisheries Linkages: Unexpected Synergies", *Globalizations* 5, 2.

Goldfrank, Walter (2005), "Fresh Demand: The Consumption of Chilean Produce in the United States", Der. James L. Watson ve Melissa L. Caldwell, *The Cultural Politics of Food and Eating: A Reader,* Maiden, MA, Blackwell.

Goldman, Robert ve Stephen Papson (1998), *Nike Culture,* Londra, Sage.

Gonsalves, Ralph E. (2004), "Önsöz" Gordon Myers, *Banana Wars: The Price of Free Trade,* Londra, Zed Books.

Goode, Erich ve Nachman Ben-Yehuda (1994), *Moral Panics,* Oxford, Blackwell.

Goodman, Douglas (2007), "Globalization and Consumer Culture", Der. George Ritzer, *The Blackwell Companion to Globalization,* Maiden, MA, Blackwell.

Goodman, Peter S. (2008a), "A Fresh Look at the Apostle of Free Markets", *New York Times,* 13 Nisan.

Goodman, Peter S. (2008b), "Trading Partners Fear U.S. Consumers Won't Continue Free-Spending Ways", *New York Times,* 25 Ocak.

Goodman, Peter S. ve Louise Story (2008), "Foreigners Buy Stakes in the US at a Record Pace", New *York Times,* 20 Ocak.

Gordon, Philip H. ve Sophie Meunier (2001), *The French Challenge: Adapting to Globalization,* Washington, DC, Brookings Institution Press.

Gorman, Lyn (Yayına hazırlanıyor), "Online Social Networking", Der. George Ritzer, *Blackwell Encyclopedia of Sociology Online,* Maiden, MA, Wiley-Blackwell.

Gotham, Kevin (2006), "The Secondary Circuit of Capital Reconsidered: Globalization and the US Real Estate Sector", *American Journal of Sociology* 112 (Temmuz).

Grainge, Paul (2004), "Global Media and Resonant Americanisation", Der. Neil Campbell, Jude Davies ve George McKay, *Issues in Americanisation and Culture,* Edinburgh, Edinburgh University Press.

Grainger, Andrew David (2008), *The Browning of the All Blacks: Pacific Peoples, Rugby, and the Cultural Politics of Identity in New Zealand,* Doktora tezi, University of Maryland, College Park, MD.

Grainger, Andrew ve Steven Jackson (2005), " 'I'm Afraid of Americans': New Zealand's Cultural Resistance to Violence in 'Globally' Produced Sports Advertising", Der. Steven J. Jackson, David A Andrews, *Sport, Culture and Advertising: Identities, Commodities and the Politics of Representation,* Londra, New York, Routledge.

Gramsci, Antonio (1992), *Prison Notebooks,* New York, Columbia University Press [*Hapishane Defterleri (Felsefe ve Politika Sorunları Seçmeler),* Çev. Adnan Cemgil, Belge Yayınları, 5. Basım, İstanbul, 2009].

Granovetter, Mark (1973), "The Strength of Weak Ties", *American Journal of Sociology* 78.

Gray, John (2000), *False Dawn: The Delusions of Global Capitalism,* New York, New Press.

Greeley, Andrew (1976), "The Ethnic Miracle", *The Public Interest* 45.

Greenberg, Han (2007), "Central Asians Chase Jobs, and Endure Exploitation", *New York Ti-*

mes, 15 Mayıs.
Grimal, H. (1878), *Decolonization,* Londra, Routledge.
Grimwade, Nigel Stewart (2007), "Trade-Related Investment Measures", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Gross, Daniel (2008), "The US Economy Faces the Guillotine", *Newsweek,* 4 Şubat. Grynbaum. Michael M. (2008), "Investors See Recession, and Market Drops", *New York Times,*18 Ocak.
Guhathakurta, Subhrajit, David Jacobson ve Nicholas C. DelSordi (2007), "The End of
Globalization? The Implications of Migration for State, Society and Economy", Der. George Ritzer, *Blackwell Companion to Globalization,* Maiden, MA, Blackwell.
Guibernau, Montserrat (2005), *National Identity and Its Future,* Cambridge, Polity. Guibernau. Montserrat (2007), "National Identity", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Guillen, Mario F. (2001), "Is Globalization Civilizing, Destructive or Feeble? A Critique of Five Key Debates in the Social Science Literature" ,*Annual Review of Sociology* 27.
Gunewardena, Nandini ve Mark Schuller (2008), *Capitalizing on Catastrophe: Neoliberal Strategies in Disaster Reconstruction,* Lanham, MD, AltaMira Press.
Guttman, Allen.(2002), *The Olympics: A History of the Modern Games,* 2. Basım, Champaign, IL, University of Illinois Press.
Guttman, Allen (2007), "Olympic Games", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Haddad, Emma (2008), "The Refugee: The Individual between Sovereigns", *Global Society* 17, 3 (Temmuz).
Halbwachs, Maurice (1992), *On Collective Memory,* Chicago, University of Chicago Press. Hall, Derek (2007), "Double Movement", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Hall, Thomas D. ve James V. Fenelon (2008), "Indigenous Movements and Globalization: What is Different? What is the Same?", *Globalizations* 5, 1.
Hannerz, Ulf (1987), "The World in Creolisation", *Africa* 57.
Harding, H. (1993), "The Concept of 'Greater China': Themes and Variations", *The China Quarterly* 136.
Harding, James (2008), *Alpha Dogs: The Americans Who Turned Political Spin into a Global Business,* New York, Farrar, Straus ve Giroux.
Hardt, Michael ve Antonio Negri (2000), *Empire,* Cambridge, MA, Harvard University Press [İmparatorluk, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, 6. Basım, İstanbul, 2008].
Hardt, Michael ve Antonio Negri (2004), *Multitude,* New York, Penguin Press [Çokluk, Çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011].
Harrington, Michael (1997), *The Other America: Poverty in the United States,* New York, Scribner. Harris, Gardner ve Walt Bogdanich (2008), "German Authorities Report Problems With Blood Thinner", New *York Times.* 7 Mart.
Hartwig, M. C. (1972), "Aborigines and Racism: An Historical Perspective", Der. F. S. Steves *Racism: The Australian Experience 2,* New York, Taplinger.
Harvey, David (1989), *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change,* Oxford, Blackwell [*Postmodernliğin Durumu: Kültürel Değişimin Kökenleri*, Çev. Sungur Savran, Metis Yayınları, 5. Basım, İstanbul, 2010].
Harvey, David (2003), *The New Imperialism,* Oxford, Oxford University Press [*Yeni Emperya-*

lizm, Çev. Hür Güldü, Everest Yayınları, İstanbul, 2004].
Harvey, David (2005), *A Brief History of Neoliberalism,* Oxford, Oxford University Press. Harvey, David (2006), *Spaces of Global Capitalism: Towards a Theory of Uneven Geographical Development,* Londra, Verso.
Hashemian, Farnoosh ve Derek Yach (2007), "Public Health in a Globalizing World: Challenges and Opportunities", Der. George Ritzer, *The Blackwell Companion to Globalization,* Maiden, MA, Blackwell.
Haskel, Jonathan E. (2001), "Trade and Labor Approaches to Wage Inequality", Der. E. Kwan Choi ve David Greenway, *Globalization and Labor Markets,* Oxford, Blackwell.
Hassler, Markus (2003), "The Global Clothing Production System: Commodity Chains and Business Networks", *Global Networks* 3, 4.
Hayes, Dennis ve Robin Wynyard (2002), *The McDonaldization of Higher Education,*Westport, CT, Bergin and Garvey.
Hayman, P. A. ve John Williams (2006), "Westphalian Sovereignty: Rights, Intervention,
Meaning and Context", *Global Society* 20, 4 (Ekim).
Headley, John M. (2008), *The Europeanization of the World: On the Origins of Human Rights and Democracy,* Princeton, Princeton University Press.
Hebdige, Dick (1988), *Hiding in the Light: On Images and Things,* Londra, Routledge. Heintz, lames (2006), "Globalization, Economic Policy and Employment: Poverty and Gender Implications", Employment Strategy Unit, International Labor Organization, www.ilo.org/public/english/employment/strat/download/esp2006-3.pdf
Held, David (2005), "At the Global Crossroads: The End of the Washington Consensus and the Rise of Global Social Democracy?", *Globalizations 2,* 1.
Held, David ve Anthony McGrew (2000), "The Great Globalization Debate: A n Introduction", Der. David Held ve Anthony McGrew, *The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate,* Cambridge, Polity [*Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*, Çev. Ender Sarıtekin, Eray Sarıot, A. Rıza Güngen, A. Serkan Mercan, Bülent Özçelik, Cemil Boyraz, Ezgi Sarıtaş, Mehmet Celil Çelebi, Phoneix Yayınları, Ankara, 2008].
Held, David, Anthony McGrew, David Goldblatt ve Jonathan Perraton (1999), *Global Transformations: Politics, Economics and Culture,* Cambridge and Palo Alto: Polity and Stanford University Press.
Helft, Miguel ve Brad Stone (2007), "For Google, A New Shot At Facebook", *New York Times,* 31 Ekim.
Herod, Andrew (2009), *Geographies of Globalization,* Maiden, MA, Wiley-Blackwell.
Hess, Beth B. ve Myra Marx Ferree (1987),Derleyen ve önsöz Beth B. Hess ve Myra Marx Ferree, *Analyzing Gender: A Handbook of Social Research,* Beverly Hills, CA, Sage.
Hicks, Steven V. ve Daniel E. Shannon (2007), *The Challenges of Globalization: Rethinking Nature, Culture, and Freedom,* Maiden, MA, Blackwell.
Hill, Carol E. ve Marietta L. Baba (2006), *The Globalization of Anthropology,* American Anthropological Association NAPA Bulletin.
Hill Collins, Patricia (2000), *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness and the Politics of Empowerment,* New York, Routledge.
Hirsi Ali, Ayaan (2007), *Infidel: My Life,* Londra, Pocket Books [*Kâfir*, Çev. Mustafa Karabiber, Altın Kitaplar, İstanbul, 2008].
Hirst, Paul ve Grahame Thompson (1999), *Globalization in Question,* Cambridge, Polity [*Kü-*

reselleşme Sorgulanıyor, Çev. Çağla Erdem, Elif Yücel, Dost Kitabevi Yayınları, 2. Basım, Ankara, 1998].

Ho, Karen (2005), "Situating Global Capitalisms: A View from Wall Street Investment Banks", *Cultural Anthropology* 20, 1.

Ho, Karen (2008), "Situating Global Capitalisms", Der. Jonathan Xavier Inda ve Renato Rosaldo, *The Anthropology of Globalization: A Reader,* 2. Basım, Maiden, MA, Blackwell.

Hobsbawm, Eric (1998), „The Nation and Globalization", *Constellations* 5, 1.

Hobson, J. A. (1902/1905/1938), *Imperialism: An Empirical Study,* Londra, George Allen and Unwin Limited.

Hochschild, Arlie (2000), "Global Care Chains and Emotional Surplus Value", Der. W. Hutton ve Anthony Giddens, *On The Edge: Living with Global Capitalism,* Londra, Jonathan Cape.

Hodson, Joel (2001), "'Intercourse in Every Direction': America as Global Phenomenon", *Global Networks* 1,1.

Hoekstra, Arjen Y. ve Ashok K. Chapagain (2008), *Globalization of Water: Sharing the Planet's Freshwater Resources,* Maiden, MA, Blackwell.

Hoffman, Stanley (2002), "Clash of Globalizations", *Foreign Affairs* 81,4.

Hollander, Paul (1992), *Anti-Americanism: Critiques at Home and Abroad, 1965-1990,* New York, Oxford University Press.

Holson, Laura M. ve Steven Lee Myers (2006), "The Russians Are Filming! The Russians Are Filming!", *New York Times,* 16 Temmuz.

Holt, Douglas (2004), *How Brands Become Icons: Principles of Cultural Branding,* Cambridge, MA, Harvard Business School [İkon Markalar*: Marka Kültürünün İlkeleri*, Çev. Sibel Kaçamak, MediCat Kitapları, İstanbul, 2006].

Holton, Robert J. (1998), *Globalization and the Nation-State,* New York, St. Martin's Press. Holton, Robert (2007), "Networks", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson,*Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.

Holzner, Burkart ve Leslie Holzner (2006), *Transparency in Global Change: The Vanguard of the Open Society,* Pittsburgh, University of Pittsburgh Press.

Horst, Heather (2006), "The Blessings and Burdens of Communication: Cell Phones in Jamaican Transnational Social Fields", *Global Networks* 6, 2.

House, Robert (2007), "General Agreement on Tariffs and Trade", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.

Hudec, Robert (1975), *The GATT Legal System and World Trade Diplomacy,* New York, Praeger. Hudson, Cheryl (2007), "American Popular Culture and Anti-Americanism", Der. Brendon O'Connor, *Anti-Americanism: History, Causes, and Themes,* Cilt. 1: *Causes and Sources,* Oxford, Greenwood World Publishing.

Hughes, Donna M. (1999), *Pimps and Predators on the Internet-Globalizing the Sexual Exploitation of Women and Children,* Kingston, Rhode Island, The Coalition Against Trafficking in Women, http://www.uri.edu/artsci/wms/hughes/pprep.pdf.

Hunter Wade, Robert (2003), " 'What Strategies Are Viable for Developing Countries Today'? The World Trade Organization and the Shrinking of 'Development Space'", *Review of International Political Economy* 10, 4.

Hunter Wade, Robert (2004), "Is Globalization Reducing Poverty and Inequality?", *World Development* 32, 4.

Huntington, Samuel P. (1996), *The Clash of Civilizations and the Remaking of the World*

Order,New York, Simon and Schuster [*Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, Çev. Cem Soydemir, Mehmet Turhan, Okuyan Us Yayın, 5. Basım, İstanbul, 2006].

Huntington, Samuel P. (2004), "The Hispanic Challenge", *Foreign Policy* (Mart/Nisan). *ICFTU - International Confederation of Free Trade Unions* (2004), The Informal Economy: Women on the Frontline. Trade Union World Briefing, No. 2, 2 Mart, http://www.ilo.org/public/english/region/ampro/cinterfor/temas/informal/doc/wom_flin.pdf.

Inda, Jonathan Xavier ve Renato Rosaldo (2008a), *The Anthropology of Globalization: A Reader*, 2. Basım, Maiden, MA, Blackwell.

Inda, Jonathan Xavier ve Renato Rosaldo (2008b), "Tracking Global Flows", Der. Jonathan Xavier Inda ve Renato Rosaldo, *The Anthropology of Globalization: A Reader*, 2. Basım, Maiden, MA, Blackwell.

Inkeles, Alex (1974), *Becoming Modern*, Cambridge, MA, Harvard University Press.

Inkeles, Alex ve David H. Smith (1974), *Becoming Modern: Individual Change in Six Developing Countries*, Cambridge, MA, Harvard University Press.

Isernia, Pierangelo ve Sergio Fabbrini (2007), "Bush, the Iraq War and Anti-Americanism", Der. Brendon O'Connor, *Anti-Americanism: History, Causes, and Themes*, Cilt. 1: *Causes and Sources*, Oxford, Greenwood World Publishing.

Isikoff, Michael ve David Corn (2006), *Hubris: The Inside Story of Spin, Scandal and the Selling of the Iraq War*, New York, Crown.

Jackson, Peter (2000), "Social Geography", Der. R. J. Johnston, Derek Gregory, Geraldine Pratt ve Michael Watts, *The Dictionary of Human Geography*, 4. Basım, Maiden, MA,Blackwell.

Jackson, Shirley (2007) "Majorities", Der. George Ritzer, *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*, Maiden, MA, Blackwell.

Jaffee, Daniel (2007), *Brewing Justice: Fair Trade Coffee, Sustainability and Survival*, Berkeley, CA, University of California Press.

James, Harold (2001), *The End of Globalization: Lessons from the Great Depression*, Cambridge, MA, Harvard University Press.

Janmohamed, Abdul R. (2006), "The Economy of Manichean Allegory", Der. Bill Ashcroft, Gareth Griffiths ve Helen Tiffin, *The Post-Colonial Reader*, 2. Basım, New York,Routledge.

Jenkins, Philip (2002), *The Next Christendom: The Coming of Global Christianity*, Oxford, Oxford University Press.

Jensen Arnett, Jeffrey (2002), "The Psychology of Globalization", *American Psychologist* (Ekim).

Joekes, Susan P. (1987), *Women in the World Economy: An INSTRAW Study*, New York, Oxford University Press.

Joekes, Susan (1995), "Trade Related Employment for Women in Industry and Services in Developing Countries", Geneva, United Nations Research Institute for Social Development, World Summit for Social Development Occasional Paper No. 5.

Johnston, Ron (2000), "Human Geography", Der. R. J. Johnston, Derek Gregory, Geraldine Pratt ve Michael Watts, *The Dictionary of Human Geography*, 4. Basım, Maiden, MA, Blackwell.

Johnston, R. J., Derek Gregory, Geraldine Pratt ve Michael Watts (2000), "Preface to the Fourth Edition",4. Baskıyı derleyen ve önsöz R. J. Johnston, Derek Gregory, Geraldine Pratt ve Michael Watts, *The Dictionary of Human Geography*, 4. Basım, Maiden, MA, Blackwell.

Jordan, Mary (2007), "The New Face of Global Mormonism: Tech-Savvy Missionary Church

Thrives as Far Afield as Africa", *Washington Post,* 19 Kasım.
Juris, Jeffrey (2005), "The New Digital Media and Activist Networking within Anti-Corporate Globalization Movements", *Annals* 597 (Ocak).
Juris, Jeffrey S. (2008), "The New Digital Media and Activist Networking within Anti-Corporate Globalization Movements", Der. Jonathan Xavier Inda ve Renato Rosaldo, *The Anthropology of Globalization: A Reader,* 2. Basım, Maiden, MA, Blackwell.
Kahn, Joseph ve Mark Landler (2007), "China Grabs West's Smoke-Spewing Factories", *New York Times,* 21 Aralık.
Kahn, Richard ve Douglas Kellner (2007), "Resisting Globalization", Der. George Ritzer, *The Blackwell Companion to Globalization,* Maiden, MA, Blackwell.
Kai, Saritha (2007), "Grandma Cooks, They Deliver", *New York Times,* 29 Mayıs.
Kaldor, Mary (2003), *Global Civil Society: An Answer to War,* Londra, Polity.
Kaldor, Mary (2007), "Civil Society", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson,*Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Karstedt, Susanne (2007), "Genocide", Der. George Ritzer, *The Blackwell Encyclopedia of Sociology,* Maiden, MA, Blackwell.
Kasa, Sjur (2008), "Globalizing Unsustainable Food Consumption: Trade Policies, Producer Lobbies, Consumer Preferences, and Beef Consumption in Northeast Asia", *Globalizations* 5, 2.
Kaufman, Jason ve Orlando Patterson (2005), "Cross-National Cultural Diffusion: The Global Spread of Cricket", *American Sociological Review* 70.
Kazancigil, Ali (2007), "United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York,MTM Publishing.
Keane, John (2003), *Global Civil Society,* Cambridge, Cambridge University Press.
Kedourie, Elie (1960), *Nationalism,* Londra, Hutchinson.
Keen, Andrew (2007), *The Cult of the Amateur: How Today's Internet is Killing Our Culture,*New York, Doubleday.
Kellner, Douglas ve Clayton Pierce (2007), "Media and Globalization", Der. George Ritzer, *The Blackwell Companion to Globalization,* Maiden, MA, Blackwell.
Kelly, William W. (2007), "Is Baseball a Global Sport? America's 'National Pastime' as a Global Field and International Sport", Der. Richard Giulianotti ve Roland Robertson, *Globalization and Sport,* Maiden, MA, Blackwell.
Kempadoo, Kamala ve Jo Doezema (1998), *Global Sex Workers: Rights, Resistance, and Redefinition,* Londra, Routledge.
Keohane, Robert O. ve Joseph S. Nye (2000), *Power and Independence,* 3. Basım, New York,Addison-Wesley.
Keynes, John Maynard (1935), *The General Theory of Employment, Interest and Money,* New York, Harcourt Brace[*Genel Teori: İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*, Çev. Uğur Selçuk Akalın, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2008].
Khanna, Parag (2008a), *The Second World: Empires and Influence in the New Global Order,*New York, Random House.
Khanna, Parag (2008b), "Waving Goodbye to Hegemony", *New York Times Magazine,* 27 Ocak.
Khatchadourian, Raffi (2007), "Neptune's Navy", *New Yorker,* 5 Kasım.
Killick, Tony (2007), "Structural Adjustment Programs", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Ro-

bertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Kim, Samuel S. (2000), *Korea's Globalization,* New York, Cambridge University Press.
King, Anthony D. (2007), "Global Cities", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Sociology,* New York, Routledge.
Kirton, John (2007), "Group of Eight", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Kirton, John, Joseph Daniels ve Andreas Freytag (2001), *Guiding Global Order: GS Governance in the Twenty-First Century,* Aldershot, UK, Ashgate.
Kissinger, Henry.(1999), "Globalization and World Order", Independent Newspapers Annual Lecture, Dublin, Trinity College, 12 Ekim.
Kitchin, Rob ve Martin Dodge (2002), "The Emerging Geographies of Cyberspace", Der. R. J. Johnston, Peter J. Taylor ve Michael J. Watts, *Geographies of Global Change: Remapping the World,* Maiden, MA, Blackwell.
Klein, Naomi (2000), *No Logo: Taking Aim at the Brand Bullies,* Toronto, Vintage, Canada[*No Logo: Küresel Markalar Hedef Tahtasında*, Çev. Nalan Uysal, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002].
Klein, Naomi (2007), *The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism,* New York, Metropolitan Books[Şok Doktrini: Felaket Kapitalizminin Yükselişi, Çev. Selim Özgül, Agora Kitaplığı, 2. Basım, İstanbul, 2011].
Kletzer, Lori G. (2007), „Trade-Related Job Loss and Wage Insurance: A Synthetic Review", Der. David Greenway, *Adjusting to Globalization,* Maiden, MA Blackwell.
Knorr Cetina, Karin (2005), "Complex Global Microstructures: The New Terrorist Societies", *Theory, Culture & Society* 22.
Knorr Cetina, Karin ve U. Bruegger (2002), "Global Microstructures: The Virtual Societies of Financial Markets", *American Journal of Sociology* 17.
Koivusalo, Meri (2007), "General Agreement on Trade in Services", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Kolata, Gina (1999), *Flu: The Story of the Great Influenza Pandemic of 1918 and the Search for the Virus That Caused It,* New York, Touchstone.
Kornprobst, Markus, Vincent Pouliot, Nisha Shah ve Ruben Zaiotti (2008), *Metaphors of Globalization: Mirrors, Magicians and Mutinies,* Basingstoke, Palgrave Macmillan.
Korzeniewicz, Roberto Patricio ve Timothy Patrick Moran (2007), "World Inequality in the Twenty-First Century: Patterns and Tendencies", Der. George Ritzer, *Blackwell Companion to Globalization,* Maiden, MA, Blackwell.
Krauss, Clifford (2007), "Oil-Rich Nations Use More Energy, Cutting Exports", *New York Times,* 9 Aralık.
Krauss, Clifford (2008), "Commodities' Relentless Surge", *New York Times,* 15 Ocak.
Krishnaswamy, Revathi ve John C. Hawley (2008), *The Postcolonial and the Global.* Minneapolis, University of Minnesota Press.
Kritz, Mary M. (2008), "International Migration", Der. George Ritzer, *Blackwell Encyclopedia of Sociology Online,* Şubat'ta yayınlandı, Maiden, MA, Blackwell.
Kritz, Mary M., L. I. Lim ve H. Zlotnik (1992), *International Migration Systems: A Global Approach,* Oxford, Oxford University Press.
Kroen, Sheryl (2006), "Negotiations with the American Way: The Consumer and the Social Contract in Post-war Europe", Der. John Brewer ve Frank Trentmann, *Consuming Cultures, Global Perspectives: Historical Trajectories, Transnational Exchanges,*Oxford, Berg.

Kroes, Rob, R. W. Rydell ve D. F. J. Bosscher (1993), *Cultural Transmissions and Receptions: American Mass Culture in Europe,* Amsterdam, VU Press.

Krueger, Anne O. (2000), *The WTO as an International Organization,* Chicago, University of Chicago Press.

Kuisel, Richard F. (1993), *Seducing the French: The Dilemma of Americanization,* Berkeley, CA,University of California Press.

Kuisel, Richard F. (2003), "Debating Americanization: The Case of France", Der. Ulrich Beck, Natan Sznaider ve Rainer Winter, *Global America? The Cultural Consequences of Globalization,* Liverpool, Liverpool University Press.

Kulish, Nicholas (2007), "Europe Fears Meth Foothold Is Expanding", *New York Times,*23 Kasım.

Kuznets, Simon (1940), "Economic Growth and Income Inequality", *American Economic Review* 30.

LaFraniere, Sharon (2008), "Europe Takes Africa's Fish, and Migrants Follow", New *York Times,*14 Ocak.

Laguerre, M. S. (2002), *Virtual Diasporas: A New Frontier of National Security,* The Nautilus Project on Virtual Diasporas, http://www.nautilus.org/archives/virtual-diasporas/paper/Laguerre.html.

Lakoff, Andrew (2008), "Diagnostic Liquidity: Mental Illness and the Global Trade in DNA", Der. Jonathan Xavier Inda ve Renato Rosaldo, *The Anthropology of Globalization: A Reader,* 2. Basım, Maiden, MA, Blackwell.

Landler, Mark. (2007a), "Germany Agonizes Over Brain Drain", *New York Times,* 6 Şubat.

Landler, Mark (2007b), "High-Priced Oil Adds Volatility to Global Scramble for Power", *New York Times,* 7 Kasım.

Landler, Mark (2007c), "Reworking the A-List: Those Invited to Davos Reflect This Year's Theme of a Shift in Power", *New York Times,* 24 Ocak.

Landler, Mark (2007d), "Thousands of Protestors Foil Some German Security Measures and Clash with Police", *New York Times,* 7 Haziran.

Landler, Mark (2008a), "At a Tipping Point", *New York Times,* 1 Ekim.

Landler, Mark (2008b), "Credit Cards Tighten Grip Outside US", *New York Times,* 10 Ağustos.

Landler, Mark (2008c), "Healthy Countries To Receive IMF Loans", *New York Times,*30 Ekim.

Landler, Mark ve John Markoff (2007), "After Computer Siege in Estonia, War Fears Turn to Cyberspace", *New York Times,* 29 Mayıs.

Lapidus, I. M. (1988), *A History of Islamic Societies,* Cambridge, Cambridge University Press [İslam Toplumları Tarihi, Çev. Yasin Aktay, Tayfun Atay, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2002-2010].

Larkin, Brian (2003), "Itineraries of Indian Cinema: African Videos, Bollywood, and Global Media", Der. Ellen Shohat ve Robert Stain, *Multiculturalism, Postcoloniality, and Transnational Media,* New Brunswick, NJ, Rutgers University Press.

Lechner, Frank (2007a), "Imagined Communities in the Global Game: Soccer and the Development of Dutch National Identity", Der. Richard Giulianotti ve Roland Robertson, *Globalization and Sport,* Maiden, MA, Blackwell.

Lechner, Frank (2007b), "Religion", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.

Lechner, Frank ve John Boli (2005), *World Culture: Origins and Consequences,* Oxford,Blackwell.

Lee Myers, Steven ve Thorn Shanker (2008), "Conflicts Throw NATO Expansion, and Bush's Trans-Atlantic Legacy, Into Doubt", *New York Times,* 15 Mart.

Lee, Grace O. M. ve Malcolm Warner (2008), *The Political Economy of the SARS Epidemic: The Impact on Human Resources in East Asia,* New York, Routledge.

Leifer, Michael (1989), *ASEAN and the Security of Southeast Asia,* Londra, Routledge. Leitner, Peter M. (1999), "Japan's Post-War Economic Success: Deming, Quality, and Contextual Realities", *Journal of Management History* 5, 8.

LeLe, Sharachchandra (2007), "Sustainability", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.

Lemert, Charles ve Anthony Elliott (2006), *Deadly Worlds: The Emotional Costs of Globalization,*Lanham, MD, Rowman ve Littlefield.

Lenin, Vladimir (1917/1939), *Imperialism: The Highest Stage of Capitalism,* New York, International Publishers [*Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, Çev. Ferit Burak Aydar, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2009].

Leonhardt, David (2008), "The Politics of Trade in Ohio", *New York Times,* 27 Şubat. Leoussi, Athena S. (2007), "Nationalism", Der. George Ritzer, *The Blackwell Encyclopedia of Sociology,* Maiden, MA, Blackwell.

Lerman, Robert ve Stephanie Schmidt (1999), "An Overview of Economic, Social, and Demographic Trends Affecting the US Labor Market", Washington, DC, The Urban Institute. Levering Lewis, David, Stephen Vertigans ve Philip W. Sutton (2002), "Globalisation Theory and Islamic Practice", *Global Society* 16, 1.

Levy, Daniel ve Natan Sznaider (2006), "Sovereignty Transformed: A Sociology of Human Rights", *British Journal of Sociology* 57, 4.

Lewin, Tamar (2008a), "Oil Money Cultivates a Mideast Ivy League", *New York Times,*11 Şubat.

Lewin, Tamar (2008b), "Universities Rush to Set Up Outposts Abroad", *New York Times,*10 Şubat.

Lewis, Jessa ve David Runsten (2008), "Is Fair Trade-Organic Coffee Sustainable in the Face of Migration? Evidence from an Oaxacan Community", *Globalizations* 5, 2.

Li, Rebecca S. K. (2002), "Alternative Routes to State Breakdown: Toward an Integrated Model of Territorial Disintegration", *Sociological Theory* 20, 1 (Mart).

Lie, John (1995), "From International Migration to Transnational Diaspora", *Contemporary Sociology* 24, 4.

Liftin, Karen T. (2007), "Ozone Depletion", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.

Linton, April (2008), "A Niche for Sustainability? Fair Labor and Environmentally Sound Practices in the Specialty Coffee Industry", *Globalizations* 5, 2.

Linton, April, Cindy Chiayuan ve Kelly Ann Shaw (2004), "A Taste of Trade Justice: Marketing Global Social Responsibility via Fair Trade Coffee", *Globalizations* 1, 2.

Lipschutz, Ronnie D. (2007), "The Historical and Structural Origins of Global Civil Society", *Globalizations* 4, 2.

Lipton, Eric S. ve David Barboza (2007), "As More Toys Are Recalled, the Train Ends in China", *New York Times,* 19 Haziran.

Lowenhaupt Tsing, Anna (2005), *Friction: An Ethnography of Global Connection,* Princeton,Princeton University Press.

Lyall, Sarah (2007), "Sweden's Lightning Rod in a Storm over Assimilation", *New York Ti-*

mes,13 Ocak.
Lyons, David (2004), "Globalizing Surveillance: Comparative and Sociological Perspectives" *International Sociology* 12, 2 (Haziran).
MacFarquhar, Neil (2007), "To Muslim Girls, Scouts Offer a Chance to Fit In", *New York Times* 28 Kasım.
Macpherson, Crawford B. (1962), *The Political Theory of Possessive Individualism*: Oxford,Clarendon Press.
Madan, T. N. (2007), "Hinduism", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Maguire, Joseph ve David Stead (1998), "Border Crossing: Soccer Labour Migration and the European Union", *International Review for the Sociology of Sport* 33.
Malkin, Elisabeth (2007a), "Mexicans Miss Money From Workers Up North", *New York Times*,26 Ekim.
Malkin, Elisabeth (2007b), "Thousands in Mexico City Protest Rising Food Prices", New *York Times,* 1 Şubat .
Manicas, Peter (2007), "Globalization and Higher Education", Der. George Ritzer, *The Blackwell Companion to Globalization,* Maiden, MA, Blackwell.
Mankekar, Purnima (2005), "'India Shopping': Indian Grocery Stores and Transnational Configurations of Belonging", Der. James L. Watson ve Melissa L. Caldwell, *The Cultural Politics of Food and Eating: A Reader,* Maiden, MA, Blackwell.
Mann, Catherine L. ve Katharine Pluck (2007), "Trade", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Mann, Michael (1999), "The Dark Side of Democracy: The Modern Tradition of Ethnic and Political Cleansing", New *Left Review* 235.
Mann, Michael (2007), "Has Globalization Ended the Rise and the Rise of the Nation-state?", *Review of International Political Economy* 4, 3.
Manning, Robert (2001), *Credit Card Nation: The Consequences of America's Addiction to Debt*, New York, Basic Books.
Marcuse, Herbert (2006), *One-Dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society,* Londra, Routledge [*Tek Boyutlu İnsan: İleri İşleyim Toplumunun İdeolojisi Üzerine İncelemeler*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, 2. Basım, İstanbul, 1990].
Marcuse, Peter ve Ronald van Kempen (2000), *Globalizing Cities: A New Spatial Order?*
Maiden, MA, Blackwell.
Markoff, John (2007a), "At Davos, the Squabble Resumes on How to Wire the Third World", *New York Times,* 29 Ocak.
Markoff, John (2007b), "Imperialism", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Markovits, Andrei S. (2007), "The Anti-Americanism Mind-Set" ve "Americanisation and Anti-Americanism", Der. Brendon O'Connor, *Anti-Americanism: History, Causes, and Themes,* Cilt. 1: *Causes and Sources,* Oxford, Greenwood World Publishing.
Marling, William (2006), *How American is Globalization?,* Baltimore, Johns Hopkins University Press.
Martens, Kerstin (2001), "Non-Governmental Organisations as Corporatist Mediator: An Analysis of NGOs in the UNESCO System", *Global Society* 15, 4.
Martin, Andrew (2008), "Mideast Facing Difficult Choice, Crops or Water", *New York Times*,21

Temmuz.
Martin, David (2002), *Pentecostalism: The World Their Parish,* Oxford, Blackwell.
Martin, Dominique, Jean-Luc Metzger ve Philippe Pierre (2006), "The Sociology of Globalization: Theoretical and Methodological Reflections", *International Sociology* 21
Martin, Gus (2007), "Globalization and International Terrorism", Der. George Ritzer,*Blackwell Companion to Globalization,* Maiden, MA, Blackwell.
Marx Ferree, Myra ve Aili Mari Tripp (2006), Derleyen ve önsöz Myra Marx Ferree ve Aili Mari Tripp, *Global Feminism: Transnational Women›s Activism, Organizing, and Human Rights,* New York, New York University Press.
Marx, Karl ve Friedrich Engels (1848/2000), "The Communist Manifesto", Der. David McLellan *Karl Marx: Selected Writings,* 2. basım, Oxford, New York, Oxford University Press, 2000 [*Komünist Manifesto,* Çev. Nail Satlıgan, Olcay Göçmen, Şükrü Alpagut, Tektaş Ağaoğlu, Yordam Kitap, 4. Basım, İstanbul, 2010].
Marx, Karl (1867/1967), *Capital: A Critique of Political Economy,* Cilt. 1, New York, International Publishers [*Kapital: Ekonomi Politiğin Eleştirisi Cilt 1,* Çev. Mehmet Selik, Nail Satlıgan, Yordam Kitap, İstanbul, 2011].
Mathews, Jessica (1997), "Power Shift", *Foreign Affairs* 76, 1.
Maupain, Francis (2007), "Labor Standards", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Mavroudi, Elizabeth (2007), "Learning to Be Palestinian in Athens: Constructing National Identities in Diaspora", *Global Networks* 7, 4.
May, Christopher (2002), "Unacceptable Costs: The Consequences of Making Knowledge Property in a Global Society", *Global Society* 16.
Maynard, Micheline (2008), "At Toyota, A Giant Strives to Show Its Agility", *New York Times,*22 Şubat.
McAleese, Dermot (2007) "Trade Protectionism", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
McAuliffe, Cameron (2007), "A Home Far Away? Religious Identity and Trans National Relations in the Iranian Diaspora", *Global Networks 7,* 3.
McCannell, Dean (1989), *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class,* 2. Baskı, New York: Schocken.
McChesney, Robert (1999), "The New Global Media", *The Nation,* 29 Kasım.
McCreary, Edward A. (1962), *The Americanization of Europe: The Impact of Americans and American Business on the Uncommon Market,* Garden City, NY, Doubleday.
McGeehan, Patrick (2007), "Chain Stores Make a Push Beyond Manhattan", *New York Times,*14 Ocak.
McGrew, Anthony (2007), "Globalization in Hard Times: Contention in the Academy and Beyond", Der. George Ritzer, *Blackwell Companion to Globalization,* Maiden, MA,Blackwell.
McKinley, Jr. James C. (2007a), "Cost of Corn Soars, Mexico to Set Price Limits", *New York Times,* 19 Ocak.
McKinley, Jr., James C. (2007b), "Despite Crackdown, Migrants Stream Into South Mexico", *New York Times,* 28 Ocak.
McKinley, Jr., James C. (2008), "Cyber-Rebels In Cuba Defy State's Limits", *New York Times,* 6 Mart.
McLuhan, Marshall ve Quentin Fiore (2005), *The Medium is the Massage,* Corte Madera, CA,

Gingko Press.
McMichael, Philip (2007a), "Alternative Trade Schemes", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
McMichael, Philip (2007b), "Globalization and the Agrarian World", Der. George Ritzer, *Blackwell Companion to Globalization,* Maiden, MA, Blackwell.
McMichael, Philip (2008), *Development and Social Change: A Global Perspective,* 4. Basım, Thousand Oaks, CA, Pine Forge Press.
McNeil, Donald G. (2008a),"A Pandemic That Wasn't but Might Be", *New York Times,* 22 Ocak.
McNeil, Donald G. (2008b), "2 Billionaires Back a Drive To Cut Smoking", *New York Times,* 24 Temmuz.
McNeil Jr., Donald G. (2008c), "W.H.O. Official Complains of Gates Foundation Dominance in Malaria Research", *New York Times,* 16 Şubat.
Mehta, Suketu (2005), *Maximum City Bombay Lost and Found,* New York, Vintage.
Meyer, Birgit ve Peter Geschiere (2003), *Globalization and Identity: Dialectics of Flow and Closure,* Oxford, Blackwell.
Meyer, Jean-Baptiste (2001), "Network Approach versus Brain Drain: Lessons from the Diaspora", *International Migration* 39, 5, Özel dosya 1.
Meyer, John W. (1980), "The World Polity and the Authority of the Nation-State", Der. A. J. Bergesen, *Studies of the Modern World-System,* New York, Academic Press.
Meyer, John W., John Boli, George M. Thomas ve Francisco O. Ramirez (1997), "World Society and the Nation-State", *American Journal of Sociology* 103.
Miller, Daniel (2005), "Coca-Cola: A Black Sweet Drink from Trinidad", Der. James L. Watson ve Melissa L. Caldwell, *The Cultural Politics of Food and Eating: A Reader,* Maiden, MA, Blackwell.
Miller, Toby, Nitin Govil, John McMurria, Ting Wang ve Richard Maxwell (2005), *Global Hollywood 2,* Londra, British Film Institute.
Mirchandani, Kiran (2004), "Practices of Global Capital: Gaps, Cracks and Ironies in Transnational Call Centres in India", *Global Networks* 4, 4.
Misra, Kavita (2008), "Politico-moral Transactions in Indian AIDS Service: Confidentiality, Rights, and New Modalities of Governance", Der. Jonathan Xavier Inda ve Renato Rosaldo, *The Anthropology of Globalization: A Reader,* 2. Basım, Maiden, MA, Blackwell.
Mittelman, James H. (2002), „Making Globalization Work for the Have Nots", *International Journal on World Peace* 19, 2.
Mittelman, James H. (2004), "Globalization Debates: Bringing in Microencounters", *Globalizations* 1, 1 (Eylül).
Moghadam, Valentine (1999), "Gender and Globalization: Female Labor and Women's Mobilization", *Journal of World-Systems Research* 5, 2.
Moghadam, Valentine (2007), "Gender and the Global Economy", Der. J. Timmons Roberts ve Amy Bellone Hite, *The Globalization and Development Reader,* Maiden, MA,Blackwell.
Mohammadi, Ali (2003), *Iran Encountering Globalization: Problems and Prospects,* New York, Routledge Curzon.
Mooallem, Jon (2008), "The Afterlife of Cellphones", *New York Times Magazine,* 13 Ocak. Morawska, Eva (2007), "Transnationalism", Der. Mary C. Waters ve Reed LJeda, *The New Americans: A Guide to Immigration Since 1965,* Cambridge, MA, Harvard University Press.
Morgan, Iwan (2007), "The Washington Consensus and Anti-Americanism", Der. Bren-

don O'Connor, *Anti-Americanism: History, Causes, and Themes,* Cilt. 1: *Causes and Sources*,Oxford, Greenwood World Publishing.
Morin, Richard (2008), "Do Blacks and Hispanics Get Along?", Pew Research Center. Morse, David (2002), "Striking the Golden Arches: French Farmers Protest McD's Globalization", Der. George Ritzer, *McDonaldization: The Reader,* Thousand Oaks, CA, Pine Forge Press.
Moseley, William G. (2008), "Fair Trade Wine: South Africa's Post-Apartheid Vineyards and the Global Economy", *Globalizations* 5, 2.
Moses, Jonathon W. (2006), *International Migration: Globalization's Last Frontier,* Londra,Zed Books.
Mouawad, Jad (2007), "Cuts Urged in China's and India's Energy Growth", *New York Times,*7 Kasım .
Mufson, Steven (2007), "Climate Change Debate Hinges on Economics", *Washington Post,*15 Temmuz.
Mullally, Siobhan (2006), *Gender, Culture and Human Rights: Reclaiming Universalism,* Oxford,Hart Publishing.
Munck, Ronaldo (2002a), "Globalization and Democracy: A New Great Transformation", *Annals* 581 (Mayıs).
Munck, Ronaldo (2002b), *Globalisation and Labour: The New "Great Transformation",* Londra,Zed Books [*Emeğin Yeni Dünyası: Küresel Mücadele, Küresel Dayanışma*, Çev. Mahmut Tekçe, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003].
Munck, Ronaldo (2004), *Labour and Globalisation: Results and Prospects,* Liverpool,Liverpool University Press.
Munck, Ronaldo (2006), "Globalization and Contestation: A Polanyian Problematic", *Globalizations* 3, 2.
Munck, Ronaldo ve Peter Waterman (1999), *Labour Worldwide in the Era of Globalization: Alternative Union Models in the New World Orde,*. New York, St. Martin's Press. Munton, Don ve Ken Wilkening (2007), "Acid Rain", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Murray, Graham (2006), "France: The Riots and the Republic", *Race and Class* 47.
Murray, Rachel (2004), *Human Rights in Africa: From the OAU to the African Union,* Cambridge, Cambridge University Press.
Mydans, Seth (2007), "A Growing Source of Fear for Migrants in Malaysia", *New York Times,*10 Aralık.
Mydans, Seth (2008), "Indonesian Chickens, and People, Hard Hit by Bird Flu", *New York Times,* 1 Şubat.
Myers, Gordon (2004), *Banana Wars: The Price of Free Trade,* Londra, Zed Books.
Nairn, Moises (2002), "Missing Links: Anti-Americanisms", *Foreign Policy* 128.
Najam, Adil (2007), "Earth Summit", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Nancy, Jean-Luc (2007), *The Creation of the World or Globalization,* Albany, State University Press of New York.
Naples, Nancy A. ve Manisha Desai. (2002a), *Women s Activism and Globalization: Linking Local Struggles and Transnational Politics,* New Yor,: Routledge.
Naples, Nancy A. ve Manisha Desai (2002b), "Women's Local and Transnational Responses: An Introduction to the Volume", Der. Nancy A. Naples ve Manisha Desai, *Women's Activism*

and Globalization: Linking Local Struggles and Transnational Politics, New York, Routledge.
Navarro, Mireya (2006a), "For Divided Family, Border is Sorrowful Barrier", *New York Times,*21 Aralık.
Navarro, Mireya (2006b), "Traditional Round Trip for Workers is Becoming a One-Way Migration North", *New York Times,* 21 Aralık.
Nederveen Pieterse, Jan (2004a), *Globalization and Culture: Global Melange,* Lanham, MD,Rowman ve Littlefield.
Nederveen Pieterse, Jan (2004b), "Neoliberal Empire", *Theory, Culture and Society* 21.
Nederveen Pieterse, Jan (2008), *Is There Hope for Uncle Sam: Beyond the American Bubble?,* Londra, Zed Books.
Nell, Philip (2005), "Review Article: Global Inequality Revisited", *Global Society* 19, 3 (Temmuz).
Nesadurai, Helen E. S. (2003), *Globalisation, Domestic Policies and Regionalism: ASEAN Free Trade Area,* Londra, Routledge.
Nesadurai, Helen E. S. (2007), "Association of Southeast Asian Nations", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Nettl, J. P. ve R. Robertson (1966), *International Systems and the Modernization of Societies: The Formation of National Goals and Attitudes,* New York, Basic Books.
Neusner, J. (1992), *A Short History of Judaism: Three Meals, Three Epochs,* Minneapolis, Fortress Press.
Neuwirth, Robert (2006), *Shadow Cities: A Billion Squatters, A New Urban World,* Londra, Routledge.
*New York Times (*2008), 7 Mart, "Britain to Issue Identity Cards For Foreigners in November" *New York Times (*2008), 1 Temmuz, "A Ragtag Insurgency Gains al Qaeda Lifeline" Nicholls, A. ve C. Opal (2005), *Fair Trade: Market-Driven Ethical Consumption,* Londra, Sage.
Niezen, Ronald (2004), *A World Beyond Difference: Cultural Identity in the Age of Globalization,*Maiden, MA, Blackwell.
Nkrumah, Kwame (1965), *Neo-Colonialism: The Last Stage of Imperialism,* Atlantic Islands, New Jersey, Humanities Press International.
Noel, Donald L. (1968), "A Theory of the Origin of Ethnic Stratification", *Social Problems* 16, 2.
Nolen, Stephanie (2006), "The African State: An AIDs Survivor", *The Globe and Mail* (Toronto), 10 Ağustos.
Norberg, Johan (2003), *In Defense of Global Capitalism,* Washington, DC, Cato Institute [*Küresel Kapitalizmi Savunmak*, Çev. Metin Toprak, Mustafa Acar, Liberte Yayınları, İstanbul, 2003].
Nordstrom, Carolyn (2004), *Shadows of War: Violence, Power, and International Profiteering in the Twenty-First Century,* Berkeley, CA, University of California Press.
Nordstrom, Carolyn (2007), *Global Outlaws: Crime, Money, and Power in the Contemporary World,* Berkeley, CA, University of California Press.
Norris, Floyd (2007), "Not Much Market for Worry Beads in the Executive Suites", *New York Times,* 27 Ocak.
Norris, Pippa (2001), "Global Governance and Cosmopolitan Citizens", Der. Joseph S. Nye ve John D. Donahue, *Governance in a Globalizing World,* Washington, Brookings University Press.
Northedge, F. S. (1989), *The League of Nations: Its Life and Times,* Leicester, UK, Leicester Uni-

versity Press.
Nossiter, Jonothan (2005), *Mondovin,*. United States, THINKFilm, 135 dakika.
Nye, Joseph S. (2002), *The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone,* New York, Oxford University Press [*Amerikan Gücünün Paradoksu,* Çev. Gürol Koca, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2003].
Nye, Joseph S. (2005), *Soft Power: The Means to Success in World Politics,* New York, Public Affairs [*Yumuşak Güç*, Elips Kitap, Ankara, 2005].
O'Brien, Robert (2007), "Labor Movements", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
O'Brien, William (1968), "International Crimes", Der. David Sills, *International Encyclopedia of the Social Sciences,* New York, Macmillan.
O'Connell Davidson, Julia (2005), *Children in the Global Sex Trade,* Cambridge, Polity Press.
O'Connor, Brendon (2007a), "Introduction: Causes and Sources of Anti-Americanism", Der. Brendon O'Connor, *Anti-Americanism: History, Causes, and Themes,* Cilt. 1: *Causes and Sources,* Oxford, Greenwood World Publishing.
O'Connor, Brendon (2007b), "What is Anti-Americanism?", Der. Brendon O'Connor, *Anti-Americanism: History, Causes, and Themes,* Cilt. 1: *Causes and Sources,* Oxford,Greenwood World Publishing.
O'Rourke, Kevin H. (2007), "Economic Globalization", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
*Occupational Attainment and Mobility of Hispanics in a Changing Economy (*2005), Pew Hispanic Center, Eylül.
Ohmae, K. (1996), *The End of the Nation-State: The Rise of Regional Economies,* New York,Free Press [*Ulus Devletin Sonu: Bölgesel Ekonomilerin Yükselişi*, Çev. Zülfü Dicleli, Türk Henkel Dergisi Yayınları, İstanbul, 1996].
Ong, Aihwa (1991), "The Gender and Politics of Postmodernity", *Annual Review of Anthropology* 20.
Ong, Aihwa (2003), "Cyberpublics and Diaspora Politics among Transnational Chinese", *Interventions* 5, 1.
Ong, Aihwa (2006a), "Mutations in Citizenship", *Theory, Culture & Society* 23.
Ong, Aihwa (2006b), *Neoliberalism as Exception: Mutations in Citizenship and Sovereignty,*Durham, NC, Duke University Press.
Ong, Paul (2007a), "Bovine Spongiform Encephalopathy", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Ong, Paul (2007b), "Brain Drain", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Onishi, Norimitsu (2008), "In Japan, Buddhism, Long the Religion of Funerals, May Itself Be Dying Out", *New York Times,* 14 Temmuz.
Open Society Institute EU Monitoring and Advocacy Program (2007), *Muslims in the EU, France,* www.eumap/org/topics/minority/reports/eumuslims/background_reports/download/france/france.pdf
Ortiz, Renato (2006), "Mundialization/Globalization", *Theory, Culture & Society* 23. Otterman, Michael (2007), *American Torture: From the Cold War to Abu Ghraib and Beyond,*Ann Arbor, MI, Pluto Press.
Ougaard, Morton (2007), "Organization for Economic Co-operation and Development", Der.

Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York,MTM Publishing.
Ourousoff, Nicolai (2008), "In Changing Face of Beijing, A New Look at the New China", *New York Times,* 13 Temmuz.
Packer, George (2006), "The Megacity: Decoding the Chaos of Lagos", *New Yorker,* 12 Kasım.
Paquin, Jamie (2007), "Global/World Cities", Der. George Ritzer, *Blackwell Encyclopedia of Sociology,* Maiden, MA, Blackwell.
Park, Jacob, Ken Conca ve Matthias Finger (2008), *The Crisis of Global Environmental Governance: Towards a New Political Economy of Sustainability,* New York, Routledge.
Parrenas, Rhacel S. (2001), *Servants of Globalization: Women, Migration, and Domestic Work,* Stanford, CA, Stanford University Press.
Patton, Cindy (2002), *Globalizing AIDS,* Minneapolis, University of Minnesota Press. Pearce, Robert (2007), "Transnational Corporation", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson. *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Pearson, Ruth (1992), "Gender Issues in Industrialisation", Der. T. Hewitt, J. Johnson ve D. Wield, *Industrialisation and Development,* Oxford, Oxford University Press.
Pearson, Ruth (2000), "Moving the Goalposts: Gender and Globalization in the Twenty-First Century", *Gender and Development* 8, 1.
Peet, Richard (2003), *Unholy Trinity: The IMF, World Bank, and the World Trade Organization,* New York, Zed Books.
Pelikan, Jaroslav (1971), *The Christian Tradition, Cilt. 1, The Emergence of the Catholic Tradition (100-600),* Chicago, University of Chicago Press.
Pelikan, Jaroslav (1974), *The Christian Tradition, Cilt. 2, The Spirit of Eastern Christendom (600-1700),* Chicago, University of Chicago Press.
Persaud, Randolph B. (2007), "North-South Relations", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Peters, Jeremy W. (2007), "Trade Deficit Drops for Third Consecutive Month", *New York Times,* 11 Ocak.
Peters, R. (1979), *Islam and Colonialism: The Doctrine of Jihad in Modern History,* Hague, Mouton. Peters, Tom ve Robert Waterman (1988), *In Search of Excellence,* New York, Harper ve Row.
Phillips, Nicola (2007), "Organization of American States", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Pieke, Frank N., Nicholas Van Hear ve Anna Lindley (2007), "Beyond Control? The Mechanics and Dynamics of 'Informal' Remittances between Europe and Africa", *Global Networks* 7, 3.
Pirages, Dennis (2007), "Oil Industry", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Plehwe, Dieter (2007), "A Global Knowledge Bank? The World Bank and Bottom-Up Efforts to Reinforce Neoliberal Development Perspectives in the Post-Washington Consensus Era", *Globalizations* 4, 4.
Pogge, Thomas W. (2001), *Global Justice,* Maiden, MA, Blackwell.
Polanyi, Karl (1944), *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time,* Boston, Beacon Press [*Büyük Dönüşüm: Çağımızın Sosyal ve Ekonomik Kökenleri*, Çev. Ayşe Buğra, İletişim Yayınevi, 9. Basım, İstanbul, 2010].
Polillo, Simone ve Mauro F. Guillen (2005), "Globalization Pressures and the State: The Worl-

dwide Spread of Central Bank Independence", *American Journal of Sociology* 110, 6 (Mayıs).
Portes, Alejandro (2001a), "Introduction: The Debates and Significance of Immigrant Transnationalism", *Global Networks* 1, 3.
Portes, Alejandro (2001b), "New Research and Theory on Immigrant Transnationalism", *Global Networks* 1, 3.
Prebish, C. S. ve M. Baumann (2002), *Westward Dharma: Buddhism Beyond Asia,* Berkeley, CA, University of California Press.
Preston, Julia (2006a), "Low-Wage Workers from Mexico Dominate Latest Great Wave of Immigrants", *New York Times,* 19 Aralık.
Preston, Julia (2006b), "Making a Life in the United States, but Feeling Mexico's Tug", *New York Times,* 19 Aralık.
Preston, Julia (2007), "Tighter Border Delays Re-Entry By US Citizens", *New York Times,*21 Ekim.
Preston, Richard (2007), "A Death in the Forest", *New Yorker,* 10 Aralık.
Prout, Alan (2005), *The Future of Childhood,* Londra, Routledge Falmer.
Pun, Nagi (1995), "Theoretical Discussions on the Impact of Industrial Restructuring in Asia", In *Silk and Steel: Asia Women Workers Confront Challenges of Industrial Restructuring,* CAW,Hong Kong.
Pyle, Jean (2006), "Globalization, Transnational Migration, and Gendered Care Work: Introduction", *Globalizations* 3, 3.
Pyle, Jean L. ve Kathryn B. Ward (2003), "Recasting Our Understanding of Gender and Work During Global Restructuring", *International Sociology* 18.
Ram, Uri (2007), "Liquid Identities: Mecca Cola versus Coca-Cola", *European Journal of Cultural Studies* 10, 4.
Ram, Uri (2008), *The Globalization of Israel,* New York, Routledge.
Ramirez, Francisco O., Yasemin Soysal ve Suzanne Shanahan (1997), "The Changing Logic of Political Citizenship: Cross-National Acquisition of Women's Suffrage Rights, 1890-1990", *American Sociological Review* 62.
Rangnekar, Dwijen (2007), "Trade-Related Intellectual Property Rights", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
RAXEN National Focal Point for Germany: European Forum for Migration Studies (2005),*National Analytical Study on Racist Violence and Crime: Germany,* European Monitoring Center on Racism and Xenophobia, http://eumc.eu.int/eumc/material/pub/RAXEN/4/RV/CS-RV-NR-DE.pdf
RAXEN National Focal Point for United Kingdom (2005), *National Analytical Study on Racist Violence and Crime: United Kingdom,* European Monitoring Center on Racism and Xenophobia, http://eumc.eu.int/eumc /material /pub/RAXEN/4/RV/CS-RV-NR-DE.pdf Raynolds, L., D. Murray ve J. Wilkinson (2007), *Fair Trade: The Challenges of Transforming Globalization,* Routledge, New York.
Reay, Michael (2008), "Economics", Der. George Ritzer, *The Blackwell Encyclopedia of Sociology Online,* Şubat'ta yayınlandı, Oxford,Blackwell.
Reel, Monte (2007), "US Seeks Partnership With Brazil on Ethanol", *Washington Post.* 8 Şubat.
Rehman, Javaid (2007), "Terrorism", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Reuveny, Rafael ve William R. Thompson (2001), "Explaining Protectionism: 17 Perspectives

and One Common Denominator", *Global Society* 15, 3.
Revkin, Andrew C. (2008), "Skeptics on Human Climate Impact Seize on Cold Spell", *New York Times*, 2 Mart .
Ricardo, David (1817/1971), *On the Principles of Political Economy and Taxation*, Harmondsworth, UK, Penguin [*Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri*, Çev. Barış Zeren, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008].
Richmond, Anthony H. (2007), "Asylum Seekers", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization*, New York, MTM Publishing.
Ritzer, George (1972a), *Issues, Debates and Controversies: An Introduction to Sociology*, Boston,Allyn ve Bacon.
Ritzer, George (1972b), *Working: Conflict and Change*, New York, Appleton-Century- Crofts.
Ritzer, George (1975), "Professionalization, Bureaucratization, and Rationalization: The Views of Max Weber", *Social Forces* (Haziran).
Ritzer, George.(1981), *Toward an Integrated Sociological Paradigm: The Search for an Exemplar and an Image of the Subject Matter*, Boston, Allyn ve Bacon.
Ritzer, George (1991), *Metatheorizing in Sociology*, Lexington, MA, Lexington Books.
Ritzer, George (1995), *Expressing America: A Critique of the Global Credit Card Society*, Thousand Oaks, CA, Pine Forge Press.
Ritzer, George (1997a), *Postmodern Social Theory*, New York, McGraw-Hill.
Ritzer, George (1997b), *The McDonaldization Thesis*, Londra, Sage.
Ritzer, George (1999/2005), *Enchanting a Disenchanted World: Revolutionizing the Means of Consumption*, Thousand Oaks, CA, Pine Forge Press [*Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*, Çev. Şen Süer Kaya, Ayrıntı Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2011].
Ritzer, George (2001), "Hyperrationality: An Extension of Weberian and Neo-Weberian Theory", In George Ritzer, *Explorations in Social Theory*, Londra, Sage.
Ritzer, George (2006), *McDonaldization: The Reader*, 2. basım Thousand Oaks, CA, Pine Forge Press.
Ritzer, George (2007), *The Globalization of Nothing*, 2. Basım, Thousand Oaks, CA, Pine Forge Press.
Ritzer, George (2008a), *Classical Sociological Theory*, 5. Basım, New York, McGraw-Hill.
Ritzer,George (2008b), *Modern Sociological Theory*, 7. Basım, New York, McGraw-Hill.
Ritzer, George (2008c), *Sociological Theory*, 7. Basım, New York, McGraw-Hill.
Ritzer, George (2008d), *The McDonaldization of Society*, 5. Basım, Thousand Oaks, CA, Pine Forge Press [*Toplumun McDonaldlaştırılması: Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme*, Çev. Şen Süer Kaya, Ayrıntı Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2011].
Ritzer, George ve Nathan Jurgenson (2008), "Producer, Consumer,Prosumer? Paper Presented "Sociology for the 21st Century: Theoretical and Critical Perspectives." Rethymno, Crete, June.
Ritzer, George ve Craig Lair (2007), "Outsourcing: Globalization and Beyond", Der. George
Ritzer, *Blackwell Companion to Globalization*, Maiden, MA, Blackwell.
Ritzer, George ve Craig Lair (yayınlanacak), *The Outsourcing of Everything*, New York, Oxford University Press.
Ritzer, George ve Allan Liska (1997), "McDisneyization and Post-Tourism: Complementary Perspectives on Contemporary Tourism", Der. Chris Rojek ve John Urry, *Touring Cultures: Transformations in Travel and Theory* Londra, Routledge.

Ritzer, George ve J. Michael Ryan (2007), "Postmodern Social Theory and Sociology: On Symbolic Exchange with a 'Dead' Theory", Der. Jason Powell ve Tim Owen, *Reconstructing Postmodernism: Critical Debates,* New York, Nova Science Publishers.

Ritzer, George, Wendy Weidenhoft ve Douglas Goodman (2001), "Theories of Consumption", Der. George Ritzer ve Barry Smart, *Handbook of Social Theory,* Londra, Sage.

Rivoli, Pietra (2005), *Travels of a T-Shirt in a Global Economy: An Economist Examines the Markets, Power, and Politics of World Trade,* Hoboken, NJ, John Wiley.

Roberts, Sam (2008), "Study Foresees the Fall of an Immigration Record that Has Lasted a Century", *New York Times,*12 Şubat.

Robertson, Roland (1990), "Mapping the Global Condition: Globalization as the Central Concept", Der. Mike Featherstone, *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity,* Londra, Sage.

Robertson, Roland (1992), *Globalization: Social Theory and Global Culture,* Londra, Sage [*Küreselleşme: Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Bilim ve Sanat Yayınevi, İstanbul, 1999].

Robertson, Roland (2001), "Globalization Theory 2000 Plus: Major Problematics", Der. George Ritzer ve Barry Smart, *Handbook of Social Theory,* Londra, Sage.

Robertson, Roland (2003), "Afterword. Rethinking Americanization", Der. Ulrich Beck, Natan Sznaider ve Rainer Winter, *Global America? The Cultural Consequences of Globalization,* Liverpool, Liverpool University Press.

Robertson, Roland ve David Inglis (2004), "The Global Animus: In the Tracks of World Consciousness", *Globalizations* 1,1.

Robinson, Lillian (2007), "Sex Tourism", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.

Robinson, William I. (2007), "Transnationality", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.

Rodrik, Dani (1997), *Has Globalization Gone Too Far?,* Washington, DC, Institute for International Economics [*Küreselleşme Sınırı Aştı mı?*, Çev. Fatma Ünsal, İzzet Akyol, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 1997].

Roett, Riordan (1999), *Mercosur: Regional Integration and World Markets,* Boulder, CO,Lynne Rienner.

Rohter, Larry (2007a), "In the Amazon: Conservation or Colonialism?", *New York Times,* 27 Temmuz.

Rohter, Larry (2007b), "Venezuela Wants Trade Group to Embrace Anti-Imperialism", *New York Times,* 19 Ocak.

Roig-Franzia, Manuel (2007), "Discount Dentistry, South of the Border", *Washington Post,*18 Haziran.

Rojek, Chris (2003), *Stuart Hall,* Cambridge, UK, Polity.

Rojek, Chris ve John Urry (1997), *Touring Cultures: Transformations of Travel and Theory,*Londra, Routledge.

Romero, Simon (2007), "Brazil's Objections Slow Chavez's Plan for Regional Bank", *New York Times,* 22 Temmuz.

Rootes, Christopher (1999), *Environmental Movements: Local, National and Global,*Londra, Routledge.

Rosenau, James (2002), "Governance in a New Global Order", Der. David Held ve Anthony

McGrew, *Governing Globalization: Power, Authority and Global Governance,* Londra, Polity.
Rosenau, James N. ve Ernst-Otto Czempiel (1992), *Governance without Government:Order and Change in World Politics,* Cambridge, Cambridge University Press.
Rosenberg, Julius (2005), "Globalization Theory: A Post Mortem", *International Politics* 42.
Rosenthal, Elisabeth (2007a), "As Earth Warms Up, Virus From Tropics Moves to Italy", *New York Times,* 23 Aralık.
Rosenthal, Elisabeth (2007b), "Once a Dream Fuel, Palm Oil May Be an Eco-Nightmare", *New York Times, 31* Ocak.
Rosenthal, Elisabeth (2007c), "W.H.O. Urges Effort to Fight Fast-Spreading Disease", *New York Times,* 27 Ağustos.
Rosenthal, Elisabeth (2008a), "Fast Food Hits Mediterranean; Diet Succumbs", *New York Times,*24 Eylül.
Rosenthal, Elisabeth (2008b), "In Europe, the Catch of the Day Is Often Illegal", *New York Times,* 15 Ocak.
Rosenthal, Elisabeth (2008c), "Lofty Pledge to Cut Emissions Comes With Caveat in Norway", *New York Times,* 22 Mart.
Rosenthal, Elisabeth (2008d), "Studies Call Biofuels a Greenhouse Threat", *New York Times,*8 Şubat.
Rosenthal, Joel T. (2007), "Voyages of Discovery", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Rothenberg-Aalami, Jessica (2004),"Coming Full Circle? Forging Missing Links Along Nike's Integrated Production Networks", *Global Networks* 4, 4.
Roxborough, Ian (2002), "Globalization, Unreason and the Dilemmas of American Military Strategy", *International Sociology* 17, 3.
Rumford, Chris (2002), *The European Union: A Political Sociology,* Oxford, Blackwell. Rumford, Chris (2007a), "Does Europe Have Cosmopolitan Borders?", *Globalizations* 4, 3. Rumford, Chris (2007b),"European Union", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson,*Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Rumford, Chris (2007c), "More than a Game: Globalization and the Post-Westernization of World Cricket", Der. Richard Giulianotti ve Roland Robertson, *Globalization and Sport,* Maiden, MA, Blackwell.
Rupp, Leila J. (1997), *Worlds of Women: The Making of an International Women's Movement,*Princeton, Princeton University Press.
Ryan, J. Michael (2007), "Grobalization", Der. George Ritzer, *Encyclopedia of Sociology,* Maiden, MA, Blackwell.
Sachs, Jeffrey (1997), "The Limits of Convergence", *Economist,* 14 Haziran.
Safran, William (1991), "Diasporas in Modern Societies", *Diaspora* 1, 1.
Saguier, Marcelo I. (2007), "The Hemispheric Social Alliance and the Free Trade Area of the Americas Process: The Challenges and Opportunities of Transnational Coalitions Against Neo-liberalism", *Globalizations* 4, 2.
Said, Edward W. (1979/1994), *Orientalism,* New York, Vintage Books [*Oryantalizm (Doğu Bilim*), Çev. Nezih Ünel, İrfan Yayımcılık, 4. Basım, İstanbul, 1998].
Said, Edward W. (1993), *Culture and Imperialism,* New York, Knopf [*Kültür ve Emperyalizm*, Çev. Necmiye Alpay, Hil Yayınları, 3. Basım, Adıyaman, 2010].
Sampson, Helen ve Michael Bloor (2007), "When Jack Gets out of the Box: The Problems of

Regulating a Global Industry", *Globalizations* 4, 3.
Sandstorm, Kent L. ve Sherryl Kleinman (2001), "Symbolic Interactionism at the End of the Century", Der. George Ritzer ve Barry Smart, *Handbook of Social Theory,* Londra,Sage.
Sanger, David E. ve Jim Rutenberg (2007), "Bush, Pressing Modest Agenda, Insists US Must Not Fail In Iraq", *New York Times,* 24 Ocak.
Santilli, Paul (2007), "Culture, Evil and Horror",Derleme ve önsöz Steven V. Hicks ve Daniel E. Shannon, *The Challenges of Globalization: Rethinking Nature, Culture, and Freedom,* Maiden, MA, Blackwell.
Sarroub, Loukia K. (2005), *All American Yemeni Girls: Being Muslim in a Public School,*Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
Sassatelli, Roberta (2008), "Consumer Society", Der. George Ritzer, *The Blackwell Encyclopedia of Sociology Online,* Şubat'ta yayınlandı, Oxford, Blackwell.
Sassen, Saskia (1991), *The Global City: New York, London, and Tokyo,* Princeton, Princeton University Press.
Sassen, Saskia (1994), *Cities in a World Economy,* Thousand Oaks, CA, Pine Forge.
Sassen, Saskia (2004), "Local Actors in Global Politics", *Current Sociology* 52, 4.
Sassen, Saskia (2007a), *A Sociology of Globalization,* New York, W.W. Norton and Company.
Sassen, Saskia (2007b),"Migration", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Saxenian, Annalee (2006), *The New Argonauts: Regional Advantage in a Global Economy,*Cambridge, MA, Harvard University Press.
Sayers, Janet ve Margot Edwards (2004), "The Brawn-Drain? Issues for the Professional
Sports Worker", Der. Paul Spoonley, Ann Dupuis ve Anne de Bruin, *Work and Working in Twenty-First Century New Zealand,* Palmerston North, NZ, Dunmore Press.
Scheper Hughes, Nancy (1990), "Theft of Life", *Society* 27, 6.
Schlosser, Eric (2005), *Fast Food Nation,* New York, Harper Perennial [*Hamburger Cumhuriyeti,* Çev. Hayrullah Doğan, Metis Yayınları, İstanbul, 2004].
Schmalzbauer, Leah (2008), "Family Divided: The Class Formation of Honduran Transnational Families", *Global Networks* 8, 3.
Schneider, Gerald.(2007), "War in the Era of Globalization", Der. George Ritzer, *Blackwell Companion to Globalization,* Maiden, MA, Blackwell.
Schoenfeld, Amy (2007), "A Multinational Loaf", *New York Times,* 16 Haziran.
Scholte, Jan Aart (2004), "Globalization Studies: Past and Future: A Dialogue of Diversity", *Globalizations* 1,1.
Scholte, Jan Aart (2005), *Globalization: A Critical Introduction,* 2. Basım, New York, Palgrave.
Schonberger, Richard J. (1982), *Japanese Manufacturing Techniques,* New York, Free Press.
Schuker, Stephen A. (2007), "League of Nations", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Schumpeter, Joseph A. (1976), *Capitalism, Socialism and Democracy,* 5. Basım, Londra George Allen and Unwin [*Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi,* Çev. Hasan İlhan, Alter Yayıncılık, 3. Basım, Ankara, 2010].
Sciolino, Elaine (2007a), "Immigration, Black Sheep and Swiss Rage", *New York Times,*8 Ekim.
Sciolino, Elaine (2007b), "Megastores on March, Paris Takes to Barricades", *New York Times,*31 Ocak.
Sciolino, Elaine (2007c), "Sarkozy Pledges Crackdown on Rioters", *New York Times,* 29 Kasım.

Scott Tyson, Ann (2008), "Standard Warfare May Be Eclipsed By Nation-Building", *Washington Post,* 5 Ekim.
Seabrook, John (2008), "American Scrap: An Old-School Industry Globalizes", *New Yorker,*14 Ocak.
Seckinelgin, Hakan (2002), "Civil Society as a Metaphor for Western Liberalism", *Global Society* 16,4.
Segato, Rita (2007), "Liberation Theology", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Seidman, Steven (1991), "The End of Sociological Theory: The Postmodern Hope", *Sociological Theory* 9.
Sekulic, Dusko (2007), "Ethnic Cleansing", Der. George Ritzer, *The Blackwell Encyclopedia of Sociology,* Maiden, MA.
Sen, Amartya (2002), "How to Judge Globalism", *The American Prospect* 13, 1 (Ocak).
Sen, Jai, Anita Anand, Arturo Escobar ve Peter Waterman (2004), *World Social Forum: Challenging Empires,* New Delhi, Viveka Foundation.
Sengupta, Somini (2008), "Thirsting for Energy in India's Boomtowns and Beyond", *New York Times,* 2 Mart.
Sernau, Scott (2006), *Worlds Apart: Social Inequalities in a Global Economy,* 2. Basım, Thousand Oaks, CA, Pine Forge Press.
Serra, Narcis ve Joseph E. Stiglitz (2008), *The Washington Consensus Reconsidered: Towards a New Global Governance,* New York, Oxford University Press.
Servan-Schreiber, J.-J. (1968), *The American Challenge,* New York, Atheneum.
Severson, Kim (2008), "Slow Food Savors Big Moment", *New York Times,*23 Temmuz. Shamir, Ronen (2005), "Without Borders? Notes on Globalization as a Mobility Regime",
Sociological Theory 23, 2 (Haziran).
Shane, Scott ve Michael Gordon (2008), "Dissident's Tale of Epic Escape from Iran's Vise", New *York Times* 13 Temmuz.
Shelley, Louise (2006), "The Globalization of Crime and Terrorism", *Global Issues* 1,1 (Şubat).
Shorto, Russell (2008), "No Babies?", *New York Times Magazine,* 29 Haziran.
Simmel, Georg (1908/1955), *Conflict and the Web of Group Affiliations,* New York, Free Press. Simonson, Karin (2007), "World Economic Forum", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Singh, Robert (2006), "Are We All Americans Now? Explaining Anti-Americanisms", Der. Brendan O'Connor ve Martin Griffiths, *The Rise of Anti-Americanism,* New York,Routledge.
Singh, Robert (2007), "Guns, Capital Punishment and Anti-Americanism", Der. Brendon O'Connor, *Anti-Americanism: History, Causes, and Themes,* Cilt. 1: *Causes and Sources,* Oxford, Greenwood World Publishing.
Singh Grewal, David (2008) *Network Power: The Social Dynamics of Globalization,* New Haven, Yale University Press.
Sivalingam, G. (1994), *The Economic and Social Impact of Export Processing Zones: The Case of Malaysia,* Geneva, International Labor Organization.
Sklair, Leslie (2002), *Globalization: Capitalism and Its Alternatives,* Oxford, Oxford University Press.
Smart, Barry (2007), "Not Playing Around: Global Capitalism, Modern Sport and Consumer

Culture", Der. Richard Giulianotti ve Roland Robertson, *Globalization and Sport,*Maiden, MA, Blackwell.
Smith, Adam (1776/1977), *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations,*Chicago, University of Chicago Press.
Smith, Adam (1953), *The Wealth of Nations,* Chicago, Henry Regnery [*Milletlerin Zenginliği*, Çev. Haldun Derin, İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Basım, İstanbul, 2011].
Smith, Anthony D. (1990), "Towards a Global Culture?", *Theory Culture and Society 7.* Smith, Jackie (2001), "Globalizing Resistance: The Battle of Seattle and the Future of Social Movements", *Mobilization* 6.
Smith, Jackie (2008), *Social Movements for Global Democracy,* Baltimore, Johns Hopkins University Press.
Smith, Jackie ve Dawn West (2005), "The Uneven Geography of Global Civil Society", *Social Forces* 84 (Aralık).
Smith, Jackie ve Marina Karides (2008), *Global Democracy and the World Social Forums,*Boulder, CO, Paradigm Publishers.
Smith, Peter (2008), "Going Global: The Transnational Politics of the Dalit Movement", *Globalizations* 5, 1.
Snyder, Margaret (2006), "Unlikely Godmother: The UN and the Global Women's Movement",
Der. Myra Marx Ferree ve Aili Mari Tripp, *Global Feminism: Transnational Women's Activism, Organizing, and Human Rights,* New York, New York University Press.
Soderbaum, Fredrik (2007), "African Union", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Soderquist, Don (2005), *The Wal-Mart Way: The Inside Story of the Success of the World's Largest Company,* Nashville, TN, Thomas Nelson.
Soederberg, Susanne (2007), "Taming Corporations or Buttressing Market-Led Development?: A Critical Assessment of the Global Compact", *Globalizations* 4, 4.
Sorensen, Georg (2007), "Sovereignty", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Soros, George (2000), *Open Society: Reforming Global Capitalism,* New York, Public Affairs [*Açık Toplum: Küresel Kapitalizmde Reform*, Çev. Doğan Selçuk Öztürk, Truva Yayınları, İstanbul, 2004].
Sparks, Colin (2007), *Globalization, Development and the Mass Media,* Londra, Sage. Spector, Michael (2007), "Damn Spam: The Losing War on Junk E-mail", *The New Yorker,*6 Ağustos.
Spence Boocock, Sarane ve Kimberly Ann Scott (2005), *Kids in Context: The Sociological*
Study of Children and Childhoods, Lanham, MD, Rowman and Littlefield.
Spivak, Gayatri Chakravory (1987), *In Other Worlds: Essays in Cultural Politics,* New York,Routledge.
Spivak, Gayatri Chakravory (1999), *A Critique of Postcolonial Reason: Toward a History of the Vanishing Present,* Cambridge, MA, Harvard University Press.
Spoonley, Paul (2001), "Transnational Pacific Communities: Transforming the Politics of Place and Identity", Der. Cluney Macpherson, Paul Spoonley ve Melani Anae, *Tangata Te Moana Nui: The Evolving Identities of Pacific Peoples in Aotearoa New Zealand,*Palmerston North, NZ, Dunmore Press.
Standing, Guy (1989), "Global Feminization through Flexible Labor", *World Development* 17.
Standing, Guy (1999), "Global Feminization Through Flexible Labor: A Theme Revisited",

World Development 27, 3.
Statistical Portrait of Hispanics in the United States (2006), Pew Hispanic Center, http://pewhispanic.org/factsheets/factsheet.php?FactsheetID=35
Stearns, Peter N. (2007), "Child Labor", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Steger, Manfred B. (2004a), *Globalism: Market Ideology Meets Terrorism,* Lanham, MD, Rowman and Littlefield.
Steger, Manfred B. (2004b), *Rethinking Globalism,* Lanham, MD, Rowman ve Littlefield. Steger, Manfred B. (2007), "Globalization and Ideology", Der. George Ritzer, *The Blackwell Companion to Globalization,* Maiden, MA, Blackwell.
Stehr, N. (2008), *Moral Markets: How Knowledge and Affluence Change Consumers and Products,* Boulder, CO, Paradigm.
Steingart, Gabor (2008), *The War for Wealth: The True Story of Globalization or Why the Flat World is Broken,* New York, McGraw-Hill.
Stevis, Dimitris (2005), "The Globalizations of the Environment", *Globalizations* 2, 3. Stiglitz, Joseph E (2002), *Globalization and Its Discontents,* New York, W.W. Norton and Co [*Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı,* Çev. Arzu Taşçıoğlu, Deniz Vural, Plan B Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2004].
Stiglitz, Joseph E. (2006), *Making Globalization Work,* New York, W.W. Norton.
Stiglitz, Joseph E. ve Andrew Charlton (2005), *Fair Trade for All: How Trade Can Promote Development,* Oxford, Oxford University Press.
Stolberg, Sheryl Gay (2007), "As Group of 8 Starts Meeting, Bush Rebuffs Germany on Cutting Greenhouse Emissions", *New York Times,* 7 Haziran.
Stone, Brad (2008), "The Empire of Excess", *New York Times,* 4 Temmuz.
Story, Louise (2007), "Seeking Leaders, US Companies Think Globally", *New York Times,* 12 Aralık.
Strange, Susan (1996), *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy,* Cambridge, Cambridge University Press.
Strange, Susan (1999), "The Westfailure System", *Review of International Studies* 25. Strassel, Kimberly A. (2007), "If the Cap Fits", *Wall Street Journal,* 26 Ocak.
Streitfeld, David (2008), "A Global Need for Grain That Farmers Can't Fill", *New York Times,* 19 Mart.
Struck, Doug (2007a), "At the Poles, Melting Occurring at Alarming Rate", *Washington Post,* 22 Ekim.
Struck, Doug (2007b), "Warming will Exacerbate Global Water Conflicts", *Washington Post,* 20 Ağustos.
Suarez-Orozco, Marcelo M. ve Carolyn Smith (2007), "Learning in the Global Era", Der. Marcelo M. Suarez-Orozco, *Learning in the Global Era: International Perspectives on Globalization and Education,* Berkeley, CA, University of California Press.
Sullivan, Kevin (2006), "Internet Extends Reach of Bangladeshi Villagers", *New York Times,* 22 Kasım.
Sullivan, Kevin (2008), "Food Crisis is Depicted as 'Silent Tsunami'", *Washington Post,* 28 Nisan. Sznaider, Natan (2003), "The Americanisation of Memory: The Case of the Holocaust", Der. Ulrich Beck, Natan Sznaider ve Rainer Winter, *Global America? The Cultural Consequences of Globalization,* Liverpool, Liverpool University Press.

Tagliabue, John (2008), "Wine's Global Reach Brings New Buyers to Bordeaux", New *York Times,* 28 Şubat.
Tan, Celine (2007), "Liberalization", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Tapscott, Don ve Anthony D. Williams (2006), *Wikinomics: How Mass Collaboration Changes Everything,* New York, Portfolio [*Vikinomi: Kitlesel İşbirliği Her Şeyi Değiştiriyor*, Çev. Deniz Boyras, MediaCat Kitapları, İstanbul, 2007].
Taylor, Ian (2003), "The United Nations Conference on Trade and Development", *New Political Economy* 8, 3.
Taylor, J. L. (2007), "Buddhism", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Taylor, Peter J., Michael J. Watts ve R. J. Johnston (2002a), "Geography/Globalization", Der. R. J. Johnston, Peter J. Taylor ve Michael J. Watts, *Geographies of Global Change: Remapping the World.* Maiden, MA, Blackwell.
Taylor, Peter J., Michael J. Watts ve R. J. Johnston (2002b), "Remapping the World: What Sort of Map? What Sort of World?", Der. R. J. Johnston, Peter J. Taylor ve Michael J. Watts, *Geographies of Global Change: Remapping the World,* Maiden, MA, Blackwell.
Teivainen, Teivo (2007), "World Social Forum", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Teune, Henry (2002), "Global Democracy", *Annals* 581 (Mayıs).
Therborn, Goran (2000), "Globalizations: Dimensions, Historical Waves, Regional Effects, Normative Governance", *International Sociology* 15.
Thomas, George M. (2007), "Globalization: The Major Players", Der. George Ritzer, *Blackwell Companion to Globalization,* Maiden, MA, Blackwell.
Thomas Jr., Landon (2008), "Cash-Rich, Publicity-Shy", *New York Times,* 28 Şubat. Thomas, W. I. ve Dorothy Thomas (1928), *The Child in America: Behavior Problems and Programs,* New York, Knopf.
Thompson, Clive (2008), "I'm So Totally, Digitally Close To You", *New York Times Magazine,*7 Eylül.
Thompson, Ginger (2008), "Fewer People are Entering US Illegally, Report Says", *New York Times,* 3 Ekim.
Timberlake, Michael ve Xiulian Ma (2007), "Cities and Globalization", Der. George Ritzer, *Blackwell Companion to Globalization,* Maiden, MA, Blackwell.
Tocqueville, Alexis de (1825-1840/1969), *Democracy in America,* Garden City, NY, Doubleday [*Amerika'da Demokrasi*, Çev. İhsan Sezal, Fatoş Dilber, Yetkin Basım ve Yayıncılık, İstanbul, 1994].
Tomlinson, John (1999), *Globalization and Culture,* Chicago, University of Chicago Press [*Küreselleşme ve Kültür*, Çev. Arzu Ekinci, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004].
Tomlinson, John (2000), "Globalization and Cultural Identity", Der. David Held ve Anthony McGrew, *The Global Transformations Reader,* Cambridge, Polity.
Tomlinson, John (2007), "Cultural Globalization", Der. George Ritzer, *The Blackwell Companion to Globalization,* Maiden, MA, Blackwell.
Tooze, Roger (2000), "Susan Strange, Academic International Relations and the Study of International Political Economy", *New Political Economy* 5, 2 (Temmuz).
Toren, Christina (2007), "Children", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia*

of Globalization, New York, MTM Publishing.
Trachtman, Joel P. (2007), "World Trade Organization", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Tsing, Anna (2000), "The Global Situation", *Cultural Anthropology* 15, 3.
Tsingou, Eleni (2007), "Group of Thirty", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Tuathail, Gearoid O, Simon Dalby ve Paul Routledge (1998), *The Geopolitics Reader*. Londra, Routledge.
Tuitt, Patricia (2007), "Refugees", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Tumber, Howard ve Frank Webster (2007), "Globalization and Information and Communications Technologies: The Case of War", Der. George Ritzer, *Blackwell Companion to Globalization,* Maiden, MA, Blackwell.
Tunstall, Jeremy (1977), *The Media Are American: Anglo-American Media in the World,* New York, Columbia University Press.
Tunstall, Jeremy (2008), *The Media Were American: U.S. Mass Media in Decline,* Oxford, Oxford University Press.
Turner, Bryan S. (1993), "Outline of a General Theory of Human Rights", *Sociology* 27, 3. Turner, Bryan S. (2007a), "Human Rights", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Turner, Bryan (2007b), "The Futures of Globalization", Der. George Ritzer, *Blackwell Companion to Globalization,* Maiden, MA, Blackwell.
Turner, Rachel S. ve Andrew Gamble (2007), "Neoliberalism", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Tussie, Diana (2007), "MERCOSUR", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing, *2002 National Survey of Latinos,* Pew Hispanic Center/Kaiser Family Foundation.
Tyrell, Heather (1999), "Bollywood versus Hollywood: Battle of the Dream Factories", Der. Tracey Skelton ve Tim Allen, *Cultural and Global Change,* Londra, Routledge.
United Nations Development Programme (1999),Oxford, Oxford University Press.
Urry, John (2002), *The Tourist Gaze,* 2. Basım, Londra, Sage [*Turist Bakışı*, Çev. Enis Tataroğlu, İbrahim Yıldız, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2009].
Urry, John (2007), "Tourism", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Urry, John (2009), "Mobilities and Social Theory", Der. Bryan Turner, *The New Blackwell Companion to Social Theory,* Maiden, MA, Blackwell.
Vaky, Viran (1993), *The Organization of American States and Multilateralism in the Americas,*New York, Twentieth Century Fund.
Veblen, Thorstein (1899/1994), *The Theory of the Leisure Class,* New York, Penguin [*Aylak Sınıfın Teorisi*, Çev. Cumhur Atay, Zeynep Gültekin, Babil Yayınları, Erzurum, 2005].
Vertovec, Steven (1999), "Conceiving and Researching Transnationalism", *Ethnic and Racial Studies* 22, 2.
Vertovec, Steven (2004), "Cheap Calls: The Social Glue of Migrant Transnationalism", *Global Networks* 4, 2.
Veseth, Michael (2005), *Globaloney: Unraveling the Myths of Globalization,* Lanham,

MD,Rowman and Littlefield.
Vogel, Ann (2006), "Who's Making Global Civil Society? Philanthropy and US Empire in World Society", *British Journal of Sociology* 57.
Walker, Carl (2008), *Depression and Globalization: The Politics of Mental Health in the 21st Century,* New York, Springer.
Wallerstein, Immanuel (1974), *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the 16th Century,* New York, Academic Press [*Modern Dünyanın Sistemi 1. Cilt: Kapitalist Tarım ve 16. Yüzyıl'da Avrupa Dünya Ekonomisinin Kökenleri,* Çev. Latif Boyacı, Yarın Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2010].
Wallerstein, Immanuel (1992), "America and the World: Today, Yesterday and Tomorrow", *Theory and Society* 21.
Wallerstein, Immanuel (2005), "After Developmentalism and Globalization, What?", *Social Forces* 83, 3.
Ward, Kathryn (1990), "Introduction and Overview", Der. Kathryn Ward, *Women Workers and Global Restructuring,* Ithaca, NY, ILR Press.
Warkentin, Craig (2007), "Nongovernmental Organizations", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York,MTM Publishing.
Warner, Carolyn (2007), "Globalization and Corruption", Der. George Ritzer, *Blackwell Companion to Globalization,* Maiden, MA, Blackwell.
Watson, Iain (2001), "Politics, Resistance to Neoliberalism and the Ambiguities of Globalisation", *Global Society* 15.
Watson, James L. (1997), *Golden Arches East: McDonald's in East Asia,* Cambridge, MA,Harvard University Press.
Wax, Emily (2007), "An Ancient Indian Craft Left in Tatters", *Washington Post,*6 Haziran. Weber, Max (1904-5/1958), *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism,* New York,Scribner's [*Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu,* Çev. Zeynep Gürata, Ayraç Yayınevi, 6. Basım, Ankara, 2010].
Weber, Max (1921/1968), *Economy and Society,* 3 cilt, Totowa, NJ, Bedminster Press. Weber, Max (1927/1981), *General Economic History,* New Brunswick, NJ, Transaction Books. Weisman, Steven R. (2007a), "Cracks in the Financial Foundation", *New York Times,* 23 Mayıs.
Weisman, Steven R. (2007b), "I.M.F. Faces A Question of Identity", *New York Times,* 28 Eylül.
Weisman, Steven R. (2007c), "Oil Producers See the World and Buy It Up", *New York Times,* 28 Kasım.
Weisman, Steven R. (2007d), "Some Progress in Global Trade Effort", *New York Times,* 9 Ocak. Weisman, Steven R. (2008), "Foreign Buyer Beware: US Security Concerns Block China's 3Com Deal", *New York Times,* 21 Şubat.
Weiss, Linda (1998), *The Myth of the Powerless State,* Ithaca, NY, Cornell University Press. Weiss, Rick (2007), "Facing a Threat to Farming and Food Supply", *Washington Post,*19 Kasım.
Weiss, Thomas G., David P. Forsythe ve Roger A. Coate (2004), *The United Nations and Changing World Politics,* 4. Basım, Boulder, CO, Westview Press.
Weiss, Thomas G. ve Danielle Zach (2007), "United Nations Organization", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.
Welch, Sara J. (2007a), "US Working on Its Welcome", New *York Times,* 18 Eylül.
Welch, Sara J. (2007b), "When a Visa Becomes a Headache", *New York Times,* 6 Şubat. Werdigier, Julia (2008a), "Debt-Gorged British Start to Worry That the Party is Ending", *New York*

Times, 22 Mart.
Werdigier, Julia (2008b), "Government to Control Struggling British Bank", *New York Times*,18 Şubat.
Westbrook, David A. (2006), "The Globalization of American Law", *Theory, Culture & Society* 23, 20-3.
Wherry, Frederick F. (2008), *Global Markets and Local Crafts: Thailand and Costa Rica Compared*, Baltimore, Johns Hopkins University Press.
White, Russell (2004), "Sign of a Black Planet: Hip-hop and Globalization", Der. Neil Campbell, Jude Davies ve George McKay, *Issues in Americanisation and Culture*, Edinburgh,Edinburgh University Press.
Whitman, Jim (2003), "Global Dynamics and the Limits of Global Governance", *Global Society* 17, 3 (Temmuz).
Wiggershaus, Rolf (1994), *The Frankfurt School: Its History, Theories, and Political Significance*,Cambridge, MA, MIT Press.
Wilk, Richard (2006), "Consumer Culture and Extractive Industry on the Margins of the
World System", Der. John Brewer ve Frank Trentmann, *Consuming Cultures, Global Perspectives: Historical Trajectories, Transnational Exchanges*, Oxford, Berg.
Wilkinson, Ray (2006), "The Biggest Failure: A New Approach to Help the World's Internally Displaced People", *Refugees* 4.
Williams, Francis (1962), *The American Invasion*, New York, Crown.
Williams, Marc (2007), "United Nations Conference on Trade and Development", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization*, New York,MTM Publishing.
Williams, Patrick ve Laura Chrisman (1994a), *Colonial Discourse and Post-Colonial Theory: A Reader*, New York, Columbia University Press.
Williams, Patrick ve Laura Chrisman (1994b), "Giriş" Patrick Williams ve Laura Chrisman, *Colonial Discourse and Post-Colonial Theory: A Reader*, New York, Columbia University Press.
Williamson, John (1990a), *The Progress of Policy Reform in Latin America*, Policy Analysis in International Economics, no. 28, Washington, DC, Institute of International Economics.
Williamson, John (1990b), "What Washington Means by Policy Reform", Der. John Williamson,*Latin American Adjustment: How Much Has Happened?*, Washington, DC, Institute for Internal Economics.
Williamson, John (1993), "Democracy and the 'Washington Consensus'", *World Development* 21.
Winant, Howard (2001), *The World is a Ghetto: Race and Democracy Since World War II*,New York:,Basic Books.
Winant, Howard (2004), *The New Politics of Race: Globalism, Difference, Justice*, Minneapolis,University of Minnesota Press.
Wolf, Martin (2005), *Why Globalization Works*, New Haven, Yale University Press.
Wood, Adrian (1991), "North-South Trade and Female Labor in Manufacturing: An Asymmetry", *Journal of Development Studies* 27, 2.
World Commission on Environment and Development (1987), *Our Common Future*, New York, Oxford University Press.
Worth, Robert F. (2007), "Home on Holiday, the Lebanese Say, What Turmoil?", *New York Times*, 24 Aralık.

Wylie, Gillian (2007), "Human Trafficking", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.

Xie, Shaobo (2007), "Postcolonialism", Der. Jan Aart Scholte ve Roland Robertson, *Encyclopedia of Globalization,* New York, MTM Publishing.

Yanacapulos, Helen (2005), "Patterns of Governance: The Rise of Transnational Coalitions of NGOs", *Global Society* 19, 1 (Temmuz).

Yang, M. M.-h. (1996), "Mass Media and Transnational Subjectivity in Shanghai: Notes on (Re) cosmopolitanism in a Chinese Metropolis", Der. A. Ong ve D. Nonini, *Ungrounded Empires: The Cultural Politics of Modern Chinese Transnationalism,* New York, Routledge.

Yardley, Jim (2007), "China Says Rich Countries Should Take Lead in Global Warming", *New York Times, 7* Şubat.

Yearley, Steve (2007), "Globalization and the Environment", Der. George Ritzer, *Blackwell Companion to Globalization,* Maiden, MA, Blackwell.

Yeoh, Brenda S. A. (2006), "Mobility and the City", *Theory, Culture & Society* 23, 2-3. Yergin, Daniel ve Joseph Stanislaw (1998), *The Commanding Heights: The Battle for the World Economy,* New York, Touchstone.

Yetman, Norman R. (1991), *Majority and Minority: The Dynamics of Race and Ethnicity in American Life,* 5. Basım, Boston, Allyn and Bacon.

Yuan, Li (2006), "Big Phone Firms Delve Undersea for Asian Growth", *Wall Street Journal,*18 Aralık.

Yuval-Davis, Nira (2006), "Human/Women's Rights and Feminist Transversal Politics", Der. Myra Marx Ferree ve Aili Mari Tripp, *Global Feminism: Transnational Women's Activism, Organizing, and Human Rights,* New York, New York University Press.

Zaccai, E. (2007), *Sustainable Consumption, Ecology, and Fair Trade,* Londra, New York,Routledge.

Zakaria, Fareed (2008), *The Post-American World,* New York, W.W. Norton.

Zedillo, Ernesto (2007), *The Future of Globalization: Explorations in Light of Recent Turbulence,* New York, Routledge.

Zedillo, Ernesto (2008), *Global Warming: Looking Beyond Kyoto,* Washington, DC, Brookings.

Zinser, Lynn ve Sarah Lyal. (2007). "A Soccer Star Heads to US Heeding Lure of Hollywoo.", *New York Times,* 1. Oca2.

Zubair, Pir ve Jane Perle. (2008). "Pakistan Marble Helps Taliban Stay in Busines.", *New York Times,* 1. Temmu4.

DİZİN

11 Eylül 45, 61, 263, 269, 270, 302, 305, 322, 330, 339, 340, 395, 396, 400, 401, 402, 404, 465, 467, 573

A

Acocella, Joan 524, 534, 573
açlık 352, 364, 422, 431, 573
ADIA 248, 573
Adidas 256, 287, 573
adil ticaret 432, 491, 492, 493, 494, 495, 573
Adil Ticaret Federasyonu 515, 573
Afganistan 16, 27, 30, 71, 88, 121, 134, 153, 178, 244, 263, 265, 327, 394, 400, 402, 403, 404, 406, 407, 424, 465, 467, 501, 512, 573
Afrika 27, 28, 29, 39, 41, 57, 60, 64, 65, 68, 85, 87, 89, 119, 133, 159, 160, 169, 170, 175, 184, 186, 200, 203, 204, 227, 231, 232, 239, 264, 268, 269, 270, 271, 272, 298, 299, 300, 312, 315, 328, 343, 345, 364, 383, 386, 387, 390, 392, 397, 411, 416, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 425, 441, 443, 448, 449, 450, 451, 454, 455, 456, 459, 461, 463, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 472, 477, 494, 505, 573, 578
Afrika Birliği 159, 175, 573
Afrika Birliği Örgütü 175, 573
AFTA 175, 177, 573
ağlar 36, 37, 44, 45, 46, 47, 50, 51, 180, 186, 257, 310, 319, 344, 405, 432, 480, 503, 573, 577
ahlak polisi 573
AIDS 26, 37, 160, 162, 166, 179, 182, 204, 298, 312, 386, 388, 389, 390, 411, 413, 422, 427, 439, 474, 476, 480, 485, 488, 546, 558, 561, 573, 578
AIG 134, 247, 573
Airbus 489, 573
akıntılar 16, 17, 20, 25, 27, 28, 29, 33, 37, 38, 39, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 64, 96, 98, 120, 142, 154, 160, 162, 169, 187, 188, 252, 257, 258, 259, 262, 274, 276, 292, 299, 310, 314, 336, 337, 341, 348, 352, 354, 379, 382, 410, 411, 442, 445, 450, 456, 476, 479, 484, 485, 528, 529, 532, 573, 575, 576
Alcoa 250, 573
Alexander, Jeffrey 180, 181, 189, 534, 545, 573
alışveriş 26, 107, 252, 254, 278, 285, 286, 365, 410, 465, 501, 528, 573
alışveriş merkezleri 26, 254, 278, 285, 286, 365, 573
Allende, Salvador 131, 573
Almanya 22, 30, 55, 61, 62, 85, 89, 101, 109, 148, 165, 168, 173, 174, 177, 189, 193, 212, 233, 249, 253, 316, 341, 342, 349, 370, 377, 384, 420, 453, 459, 460, 461, 465, 466, 467, 494, 573
alternatif küreselleşme hareketi 71, 182, 304, 573
altın standardı 224, 573
Altman, Daniel 26, 37, 68, 475, 479, 486, 534, 573
Altria Grubu 250, 573
alüminyum 92, 229, 230, 236, 238, 573
Alvarez, Lizette 321, 534, 573
Amazon.com 21, 26, 30, 254, 573
Amazon yağmur ormanı 573
America First Party 573
Amerika Birleşik Devletleri/ABD 573
Amerika Chung Nam 230, 573
Amerika Devletleri Örgütü (OAS) 573
Amerikalılaş(tır)ma 17, 84, 94, 98, 99, 100, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 117, 120, 121, 123, 124, 125, 126, 127, 285, 288, 289, 509, 528, 529, 530, 531, 533, 573
Amerikancılık karşıtlığı 573
Amerikan Devletler Örgütü 573
Amerikasızlaştırma 573
Amungme halkı 502, 573
Anderson, Benedict 166, 167, 187, 188, 215, 250, 253, 456, 534, 573
Andreas, Peter 111, 127, 392, 393, 394, 395, 396, 413, 515, 534, 537, 553, 573
Angola 240, 241, 465, 573
Annan, Kofi 176, 398, 573
annelik 244, 573
Antonio, Robert 87, 136, 139, 152, 157, 158, 179, 322, 353, 501, 515, 534, 536, 549, 574, 577, 578, 581
antropologlar 518, 574
Antropoloji 517, 574
apartheid 449, 456, 461, 505, 574

Appadurai, Arjun 25, 49, 87, 119, 120, 261, 274, 275, 276, 290, 291, 292, 352, 535, 574
Apple 115, 232, 303, 574
APT 175, 574
Arjantin 15, 133, 144, 217, 246, 383, 425, 508, 574
Arnavutluk 392, 406, 457, 462, 465, 574
Arnett, Jeffrey 523, 526, 535, 552, 574
ASEAN 159, 174, 175, 177, 555, 559, 574
Ashcroft, Bill 87, 89, 90, 91, 103, 535, 552, 574
askeriye 108, 125, 244, 408, 494, 574
Asya 15, 29, 35, 57, 59, 60, 74, 89, 96, 100, 107, 132, 133, 145, 146, 159, 162, 170, 174, 175, 177, 201, 207, 208, 210, 217, 220, 223, 227, 236, 239, 244, 246, 250, 256, 264, 265, 269, 270, 271, 273, 287, 299, 303, 308, 327, 328, 329, 332, 338, 342, 347, 367, 383, 423, 427, 431, 436, 443, 449, 454, 463, 465, 467, 468, 470, 475, 477, 497, 507, 574, 578
aşırı borçlanma 574
aşırı tüketim 368, 574
atık kağıt endüstrisi 574
Avrupa 23, 25, 27, 35, 38, 39, 40, 41, 49, 57, 58, 59, 62, 68, 87, 89, 91, 92, 97, 101, 106, 107, 108, 109, 112, 116, 121, 122, 123, 125, 127, 130, 137, 160, 161, 169, 170, 171, 174, 177, 179, 191, 195, 199, 201, 206, 207, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 220, 222, 223, 227, 232, 233, 250, 252, 253, 256, 263, 264, 265, 269, 270, 271, 283, 288, 303, 308, 310, 316, 317, 325, 326, 327, 328, 340, 344, 358, 362, 364, 367, 372, 375, 377, 379, 381, 386, 390, 392, 394, 395, 406, 412, 418, 429, 430, 437, 439, 447, 449, 451, 452, 454, 456, 458, 460, 465, 466, 467, 469, 470, 475, 477, 486, 489, 492, 493, 496, 502, 504, 506, 509, 515, 525, 531, 569, 573, 574, 576
Avrupa Adil Ticaret Birliği 574
Avrupa Atomik Enerji Topluluğu 212, 574
Avrupa Birliği 39, 107, 137, 191, 206, 212, 223, 227, 316, 326, 327, 394, 465, 466, 496, 509, 574
Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü 210, 574
Avrupa Ekonomik Topluluğu 211, 212, 489, 573, 574
Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) 573
Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu 574
Avrupa Merkez Bankası 212, 213, 574
Avrupa Sosyal Forumu 502, 574
Avustralya 166, 211, 234, 238, 264, 269, 308, 316, 358, 360, 383, 462, 469, 475, 574
Avusturya Okulu 131, 155, 574
Azerbaycan 169, 574

B

Babones, Salvatore 426, 445, 535, 574
bağımlılık teorisi 92, 101, 574
Bahamalar 574
Bahreyn 241, 574
bakır 229, 230, 236, 238, 366, 502, 574
balık 27, 355, 356, 385, 397, 574
balinacılık 574
Ball 371, 535, 574
Bangkok 255, 258, 341, 436, 574
Bangladeş 299, 300, 323, 328, 473, 574
bankacılık sistemi 37, 574
Barboza, David 226, 230, 232, 238, 384, 385, 536, 555, 574
barkotlar 114, 574
Barolo şarabı 234, 574
Barselona 358, 436, 574
basketbol 287, 288, 574
Bath and Body Works 283, 574
Batı 17, 22, 25, 27, 36, 39, 68, 90, 91, 94, 95, 96, 97, 98, 101, 102, 113, 119, 120, 121, 149, 150, 162, 168, 169, 174, 179, 189, 201, 208, 211, 212, 213, 227, 233, 254, 263, 264, 265, 266, 269, 270, 277, 278, 281, 291, 302, 311, 323, 325, 337, 338, 340, 362, 366, 393, 394, 402, 403, 406, 412, 423, 449, 450, 458, 465, 470, 475, 477, 500, 504, 524, 525, 528, 529, 531, 574
Batılılaşma 27, 83, 84, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 450, 484, 528, 574
Bauman, Zygmunt 20, 24, 30, 42, 47, 49, 163, 294, 314, 336, 352, 379, 382, 439, 461, 486, 526, 536, 574
Baxter International 384, 574
BBC 64, 87, 302, 574
Bear Stearns 133, 134, 574
Beatles 97, 574
bebek ölüm oranları 574
Beckham, David 287, 289, 574
Beck, Ulrich 28, 127, 432, 479, 536, 537, 542, 554, 563, 567, 574

Beland, Daniel 165, 188, 537, 574
Belçika 85, 212, 221, 326, 327, 347, 574
Bentley, Jerry 526, 537, 574
Berlin Duvarı 22, 31, 141, 574
Bertelsmann Network 165, 574
beyin göçü 42, 288, 338, 341, 347, 422, 574
Beyrut 283, 574
beysbol 287, 288, 367, 574
Bhabha, Homi 103, 527, 537, 574
Bhagwati, Jagdish 74, 81, 521, 537, 574
Bhutto, Benazir 574
Big Boy restoranları 258, 574
Big Mac Endeksi 426, 574
bilgisayarlar 31, 297, 300, 366, 406, 407, 424, 574
bilimsel küreselleşme 574
bilişim 36, 67, 147, 245, 251, 275, 407, 408, 409, 410, 412, 413, 522, 527, 528, 531, 574
bilişim teknolojisi 36, 245, 251, 407, 527, 574
bireyselcilik 411, 574
Birinci Enternasyonal 504, 574
Birleşik Arap Emirlikleri 217, 241, 349, 420, 574
Birleşmiş Milletler (BM) 64, 171, 574
Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı 368, 574
Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü 574
Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) 574
Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) 574
Bisley 165, 574
biyo-çeşitlilik 574
biyo-korsanlık 197, 574
biyo-yakıtlar 574
Blockbuster 283, 294, 574
Bloomberg Philanthropies 498, 574
Bobbin, Philip 574
Body Shop 283, 574
Boli, John 44, 271, 280, 294, 538, 555, 557, 574
Bolivya 174, 217, 418, 508, 574
Bollywood 64, 302, 311, 554, 569, 574
Bombay 276, 436, 438, 440, 557, 574
boomerang etkisi 574
borç 62, 113, 155, 194, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 207, 209, 223, 247, 253, 466, 533, 575
Bosna 461, 575
Botsvana 421, 575
Boughton, James 194, 538, 575
Bourdieu, Pierre 43, 454, 538, 575
Bove, Jose 500, 508, 575
böcekler 367, 575
Bradlow, Daniel D. 202, 538, 575
Brand, Stewart 254, 259, 442, 553, 575
Bretton Woods anlaşması ve sistemi 575
Brezilya 69, 92, 113, 125, 170, 200, 202, 217, 221, 238, 283, 303, 306, 308, 324, 355, 368, 373, 374, 377, 383, 422, 450, 456, 465, 492, 497, 506, 508, 575
Broad, Robin 132, 158, 539, 540, 575
Bronfenbrenner, Kate 40, 505, 515, 539, 575
Brothers, Caroline 134, 327, 539, 575, 580
Brown, Gordon 21, 325, 364, 539, 575
Bryant, William Jennings 224, 575
Bryman, Alan 107, 255, 256, 259, 539, 575
Budizm 268, 269, 270, 292, 575
Burkina Faso 425, 575
Burundi 449, 459, 575
Buse, Kent 497, 539, 575
Bush, George W. 72, 73, 174, 203, 215, 245, 270, 306, 307, 371, 508, 534, 537, 546, 552, 555, 564, 567, 575
büyük anlatılar 575
Büyük Bunalım 15, 130, 155, 193, 194, 222, 489, 511, 575
Büyük Çöküntü 51, 107, 108, 115, 123, 127, 128, 134, 139, 142, 144, 157, 162, 169, 202, 204, 207, 209, 218, 224, 238, 253, 324, 330, 334, 376, 420, 432, 445, 489, 491, 510, 511, 513, 527, 575
Büyük Konstantin 575
büyüme üçgenleri 575

C-Ç

Cadbury Schweppes 493, 575
Calderon, Felipe 216, 575
Caldwell, Melissa 119, 294, 518, 537, 539, 548, 556, 558, 575
Cameron, David 18, 325, 557, 575
Campbell, Colin 96, 103, 109, 127, 132, 269, 538, 539, 540, 542, 549, 570, 575
Canclini, Nestor Garcia 273, 273, 293, 293, 526, 526, 540, 540, 575, 575
Capital One 253, 575
Cardoso, Fernando Henrique 92, 103, 120, 128, 540, 575
Carducci, Vince 493, 540, 575
Castells, Manuel 26, 49, 51, 158, 249, 437, 444, 522, 540, 575

Castro, Fidel 72, 174, 508, 575
Castro, Raul 72, 174, 508, 575
Cavanagh, John 132, 540, 575
Ceaser, James 122, 123, 128, 540, 575
Cemiyeti Akvam 575
Center for Public Integrity 182, 399, 575
cep telefonları 31, 39, 168, 319, 337, 366, 397, 575
Cerny, Philip G. 161, 162, 486, 520, 540, 575
ceza yargı sistemleri 575
Cezayir 169, 217, 239, 401, 467, 575
Chanda, Nayan 49, 50, 51, 57, 68, 231, 296, 297, 309, 312, 492, 540, 575
Chavez, Hugo 44, 72, 73, 133, 174, 215, 217, 240, 374, 487, 507, 508, 536, 563, 575
CHIPS 61, 575
Chiang Mai Girişimi 175, 575
Chicago Çocukları 131, 132, 575
Chilcote 103, 540, 541, 575
China Mobile 232, 575
Chios 575
Chomsky, Noam 71, 72, 73, 81, 508, 541, 575
Chrysler 62, 63, 219, 575, 576
cinsel eşitsizlik 575
cinsel yoldan bulaşan hastalıklar 386, 474, 575
Citibank 134, 575
Citicorp 240, 247, 248, 575
Clave 255, 541, 575
Clean Clothes Campaign 182, 575
Clearing House Interbank Payment System 61, 575
CNN 26, 275, 302, 303, 306, 575
Coca-Cola 107, 108, 113, 116, 126, 234, 508, 518, 558, 562, 575
CodeRed virüsü 575
coğrafya 522, 523, 575
coğrafyacılar 360, 522, 523, 575
Cohen, Daniel 273, 314, 336, 349, 499, 515, 541, 575
Collapse (Diamond) 575
Collier, Paul 92, 418, 419, 421, 422, 443, 445, 494, 495, 541, 575
Collins, Jane 41, 361, 448, 449, 471, 486, 541, 550, 575, 578
Comte, Auguste 43, 510, 575
Conca, Ken 357, 368, 379, 541, 560, 575
Connor, Walker 121, 122, 123, 124, 456, 537, 541, 551, 552, 556, 558, 560, 566, 575, 581
Corbett, Sara 299, 300, 541, 575
creolization 120, 273, 529, 575
çağrı merkezleri 245, 451, 575
çatışma 76, 137, 177, 178, 203, 217, 263, 265, 266, 275, 291, 358, 409, 419, 443, 449, 450, 458, 459, 460, 463, 484, 495, 498, 503, 512, 520, 575
Çekoslovakya 394, 575
çelik endüstrisi 233, 575
çevre 59, 93, 120, 133, 151, 160, 172, 182, 183, 202, 211, 212, 220, 233, 234, 318, 344, 352, 353, 354, 355, 359, 363, 368, 369, 371, 372, 373, 375, 377, 378, 379, 416, 418, 436, 438, 445, 450, 471, 472, 476, 478, 479, 483, 499, 502, 522, 529, 575
çevre hareketi 575
çevre kirliliği 133, 172, 182, 233, 372, 373, 438, 575
Çevresel Bakımdan Sorumluluk 575
çiftçilik 445, 575
çikolata 493, 575
Çin 17, 18, 22, 27, 32, 35, 36, 55, 59, 63, 88, 95, 96, 97, 98, 100, 107, 108, 113, 118, 119, 124, 125, 134, 144, 145, 146, 148, 169, 170, 175, 176, 187, 199, 206, 207, 210, 212, 215, 222, 225, 226, 227, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 238, 240, 241, 242, 243, 247, 248, 253, 257, 258, 259, 265, 267, 269, 273, 277, 287, 291, 293, 295, 298, 303, 308, 309, 310, 311, 312, 320, 332, 335, 342, 346, 353, 354, 362, 365, 367, 369, 371, 372, 376, 383, 384, 385, 386, 388, 391, 394, 398, 410, 414, 421, 423, 427, 437, 464, 471, 473, 489, 507, 510, 546, 575
Çin Yatırım Şirketi 248, 575
Çocuk Hakları Sözleşmesi 476, 575
çocuklar 324, 334, 357, 364, 387, 423, 430, 452, 455, 457, 476, 477, 479, 485, 492, 575
çoğulculuk 456, 575
çoğunluk-azınlık ilişkileri 448, 449, 450, 575
çokkültürlülük 266, 575
çokluk 153, 154, 155, 501, 576
çokuluslu şirketler 575
çokyönlü akıntılar 575
ÇUŞ 55, 62, 63, 67, 69, 70, 78, 79, 144, 145, 146, 156, 160, 175, 191, 195, 206, 218, 219, 220, 221, 223, 228, 242, 306, 319, 338, 348, 434, 473, 499, 500, 505, 510, 520, 521, 529, 575

D

dadılar 467, 576
Daimler-Chrysler 62, 576
Danimarka 212, 213, 255, 266, 308, 326, 370, 467, 505, 511, 576
Davis, Mike 286, 332, 432, 438, 439, 440, 442, 445, 480, 542, 571, 576
Dean, Cornelia 348, 376, 542, 557, 576
DeBord, Guy 305, 306, 542, 576
de Grazia, Victoria 116, 117, 126, 127, 542, 576
de la Dehesa, Guillermo 70, 74, 75, 81, 82, 218, 224, 510, 521, 526, 527, 542, 576
deli dana hastalığı 576
della Porta, Donatella 502, 503, 515, 542, 576
Deming, W. Edwards 127, 555, 576
demokrasi 78, 94, 136, 143, 179, 181, 185, 265, 331, 413, 500, 506, 514, 576
Deng Xiaoping 421, 576
denizler 360, 576
devlet 22, 23, 45, 47, 50, 54, 55, 56, 63, 67, 69, 70, 73, 88, 91, 94, 95, 98, 100, 101, 120, 124, 125, 130, 131, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 156, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 172, 176, 179, 180, 181, 184, 186, 187, 188, 189, 194, 197, 199, 200, 203, 211, 218, 220, 221, 227, 231, 240, 248, 249, 253, 264, 279, 280, 312, 317, 337, 349, 375, 399, 400, 407, 412, 413, 417, 419, 421, 431, 438, 439, 442, 450, 451, 456, 457, 458, 468, 470, 484, 496, 507, 508, 509, 512, 519, 520, 529, 531, 533, 576
devletlerler 576
Devrimci Savaş 85, 576
Dezalay, Yves 108, 543, 576
dış yardım 101, 332, 576
Diamond, Jared 354, 355, 356, 357, 359, 360, 365, 379, 543, 575, 576
diaspora 319, 336, 337, 347, 348, 451, 459, 576
dibe doğru yarış 242, 243, 259, 431, 576
Dicken, Peter 218, 219, 220, 222, 224, 543, 576
dijital bölünme 32, 41, 47, 51, 262, 307, 443, 576
diller 167, 576
din 37, 47, 57, 65, 79, 163, 181, 264, 265, 267, 268, 269, 270, 279, 453, 486, 510, 518, 576
direniş 78, 81, 256, 258, 267, 432, 444, 456, 484, 488, 491, 499, 500, 501, 507, 509, 510, 513, 514, 576, 580
Disney 240, 254, 255, 256, 258, 259, 294, 346, 508, 576
dişçilik 576
Dobbs, Lou 26, 71, 72, 73, 543, 576
doğal kaynaklar tuzağı 443, 576
doğrudan yabancı yatırım 206, 576
Doğu Avrupa 59, 160, 170, 179, 308, 325, 429, 456, 465, 470, 475, 477, 492, 515, 576
Doğu Hindistan Ticaret Şirketi 218, 576
Doğululaştırma 576
Dominik Cumhuriyeti 21, 425, 426, 464, 576
domuz gribi 390, 451, 576
dövizler 20, 206, 576
döviz oranları 426, 576
Drane, John 269, 284, 293, 543, 576
Dubai 36, 39, 259, 394, 420, 576
Du Bois, W. E. B. 486, 576
Dufoix, Stephane 337, 543, 576
Duhamel, Georges 107, 127, 543, 576
Dunkin' Donuts 492, 576
Durkheim, Emile 519, 576
Dünya Bankası 42, 75, 78, 92, 121, 132, 133, 134, 155, 165, 178, 182, 183, 186, 191, 194, 195, 196, 200, 202, 205, 207, 208, 209, 217, 223, 224, 300, 332, 382, 425, 428, 442, 469, 490, 497, 500, 505, 508, 533, 576
Dünya Ekonomik Forumu 69, 71, 183, 191, 221, 506, 576
Dünya Huaren Federasyonu 507, 576
dünya kültürü 279, 576
Dünya Sağlık Örgütü 387, 388, 423, 497, 513, 576
dünya sistem teorisi 93, 576
Dünya Sosyal Forumu 69, 72, 221, 382, 487, 499, 506, 512, 514, 515, 576
Dünya Ticaret Örgütü 36, 42, 69, 177, 183, 191, 196, 207, 223, 227, 576
Dünya Vahşi Hayat Vakfı 576
Dünya Zirvesi 368, 576
DVD 31, 294, 307, 576
DYY 206, 219, 221, 248, 529, 576

E

Easterly, William 135, 158, 544, 576
Ebola virüsü 386, 576
Ebu Gureyb 307, 404, 408, 576
edebiyat 90, 518, 524, 525, 576
eğitim 42, 87, 89, 90, 138, 169, 173, 183, 202, 210, 211, 224, 233, 240, 251, 254, 279, 280,

314, 330, 332, 333, 338, 341, 342, 343, 344, 347, 348, 422, 426, 427, 452, 464, 465, 466, 468, 510, 576
Ehrenreich, Barbara 473, 486, 539, 540, 545, 576
Eigen, Peter 497, 576
ekolojik modernleşme teorisi 353, 378, 576
ekonomi 35, 55, 72, 73, 79, 88, 95, 107, 108, 131, 132, 140, 147, 149, 162, 166, 179, 180, 193, 201, 207, 214, 222, 227, 244, 245, 246, 247, 248, 250, 258, 262, 279, 282, 340, 342, 421, 434, 444, 454, 463, 468, 471, 473, 488, 489, 490, 510, 511, 512, 520, 521, 576, 580
ekonomik akıntılar 187, 257, 258, 259, 476, 479, 576
ekonomik bölgeler 156, 576
Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü 191, 576
ekonomik küreselleşme 32, 79, 165, 208, 416, 417, 500, 521, 576
ekonomik teoriler 576
eko-turizm 576
Ekvator 344, 576
ElBaradei, Mohammed 173, 576
el Cezire 311, 576
elektronik atık 576
Elf Aquitaine 399, 576
Elgin Marbles 576
Elias, Norbert 43, 545, 576
Elisabeth Rostow, Walt 576
el-Kaide 27, 28, 30, 51, 64, 94, 165, 186, 382, 400, 401, 402, 403, 406, 412, 458, 576
Elliott, Anthony 163, 411, 523, 536, 545, 555, 576
El Salvador 320, 332, 333, 576
e-mail 31, 45, 60, 65, 168, 262, 275, 300, 304, 308, 309, 319, 334, 410, 576
emeğin feministleşmesi 471, 473, 576
emek 20, 72, 144, 146, 147, 195, 208, 220, 224, 226, 227, 231, 242, 316, 319, 338, 342, 347, 427, 463, 465, 470, 471, 472, 473, 474, 476, 504, 510, 514, 521, 576
emek hareketleri 576
emperyalizm 17, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 152, 154, 156, 265, 422, 450, 500, 530, 576, 579
Endonezya 146, 217, 241, 328, 375, 411, 425, 471, 473, 502, 507, 576
endüstri mega-şehirleri 576
enerji 236, 238, 241, 299, 359, 364, 365, 366, 368, 370, 372, 374, 375, 377, 430, 576
enfeksiyonlar 576
engeller 16, 17, 20, 22, 29, 32, 37, 39, 40, 46, 47, 48, 49, 54, 63, 141, 154, 169, 227, 232, 262, 266, 289, 301, 310, 311, 314, 317, 328, 334, 340, 348, 378, 403, 418, 419, 420, 424, 437, 451, 452, 455, 456, 464, 477, 479, 484, 485, 497, 511, 513, 576
Engels, Friedrich 62, 179, 504, 557, 576
enterkonnekte akıntılar 576
Eriksen, Thomas Hylland 287, 290, 545, 577
Eritre 327, 577
Espinas, Donar Antonio Ramirez 322, 577
Estonya 213, 409, 410, 577
eşcinsellik 577
eşitlik 74, 132, 148, 154, 368, 417, 424, 432, 577
eşitsizlik 17, 51, 120, 125, 132, 167, 181, 197, 216, 416, 417, 418, 420, 424, 428, 431, 437, 443, 445, 448, 475, 511, 522, 575, 577
Etanol 373, 374, 577
Etiyopya 171, 404, 577
etnisite 41, 48, 416, 422, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 484, 485, 577
etno-turizm 348, 577
Europol 395, 577
Evrensel Kültürel Farklılık Bildirgesi 577
Evrensel Ürün Kodu 296, 577
Extractive Industries Transparency Initiative 399, 577

F

Facebook 25, 113, 249, 297, 303, 304, 307, 308, 311, 550, 577
fahişelik 577
Fairtrade Labeling Organization 493, 577
Fannie Mae 134, 247, 577
Fanon, Frantz 91, 546, 577
Fas 250, 333, 343, 465, 467, 577
fast food 50, 65, 70, 95, 107, 111, 113, 114, 116, 121, 254, 278, 281, 282, 283, 284, 292, 325, 346, 430, 499, 518, 577
Featherstone, Mike 278, 543, 546, 563, 577
Federal Express 296, 577
Federation Internationale de Football Association 577
FedEx 31, 296, 577
Felsefe 549, 577
felsefeciler 577

Ferguson, James 28, 29, 104, 117, 118, 126, 127, 133, 158, 172, 518, 546, 577
Ferguson, Niall 28, 29, 104, 117, 118, 126, 127, 133, 158, 172, 518, 546, 577
FIFA 21, 287, 577
fiber-optik ağlar 577
Fiji Suyu 577
fikri mülkiyet hakları 577
Fildişi Sahili 425, 577
Filipinler 144, 146, 174, 300, 320, 332, 335, 339, 343, 464, 471, 473, 475, 577
Filistin 113, 271, 327, 467, 577
finans 16, 24, 25, 37, 56, 75, 108, 130, 169, 175, 206, 207, 210, 211, 248, 249, 275, 311, 316, 508, 511, 577
Finlandiya 353, 577
Firebaugh 422, 426, 427, 443, 445, 546, 577
Ford Motor Company 577
fosil yakıtlar 184, 577
Foucault, Michel 128, 158, 525, 546, 577
Frank, Andre Gunder 93, 103, 120, 128, 168, 479, 534, 535, 538, 539, 546, 547, 554, 555, 561, 569, 570, 577
Frankfurt Okulu 305, 306, 311, 312, 577
Fransa 38, 61, 65, 85, 87, 89, 101, 108, 109, 110, 130, 168, 173, 201, 202, 206, 212, 213, 234, 235, 249, 253, 265, 267, 273, 308, 316, 343, 353, 383, 392, 399, 420, 465, 467, 468, 494, 500, 508, 509, 526, 577
Freddie Mac 134, 247, 577
Freeport McMoRan Copper & Gold 502, 577
frengi 386, 496, 577
Freud, Sigmund 293, 577
Frieden, Jeffry A. 192, 193, 195, 206, 212, 224, 511, 547, 577
Friedman, Jonathan 16, 31, 50, 68, 71, 73, 81, 129, 131, 134, 135, 139, 140, 141, 142, 155, 156, 157, 197, 232, 249, 273, 310, 405, 416, 434, 436, 437, 444, 518, 547, 577
Friedman, Milton 16, 31, 50, 68, 71, 73, 81, 129, 131, 134, 135, 139, 140, 141, 142, 155, 156, 157, 197, 232, 249, 273, 310, 405, 416, 434, 436, 437, 444, 518, 547, 577
Friedman, Thomas 16, 31, 50, 68, 71, 73, 81, 129, 131, 134, 135, 139, 140, 141, 142, 155, 156, 157, 197, 232, 249, 273, 310, 405, 416, 434, 436, 437, 444, 518, 547, 577
Frontex 327, 577
Fukuyama, Francis 148, 149, 150, 152, 156, 157, 158, 293, 547, 577
futbol 87, 168, 287, 289, 374, 385, 577

G

G8 159, 173, 174, 177, 187, 494, 495, 502, 577
G21 577
G30 199, 577
G77 577
Galapagos Adaları 577
Gana 493, 577
Garrett, William R. 270, 547, 577
Gates Vakfı 498, 513, 577
Gazprom 189, 577
Gazze Şeridi 400, 577
General Motors 40, 55, 62, 97, 107, 577
Gereffi, Gary 228, 229, 242, 243, 259, 535, 547, 577
geri dönüşüm 229, 230, 577
Geschiere, Peter 51, 557, 577
Gıda işçileri sendikası Foodworkers 577
Gıda Teknolojisi Enstitüsü 414, 577
Gıda ve İlaç İdaresi 384, 385, 577
Giddens, Anthony 43, 68, 279, 294, 403, 515, 522, 547, 551, 577
Gilroy, Paul 50, 337, 347, 348, 451, 485, 486, 548, 577
Girit 430, 577
Giulianotti, Richard 20, 272, 286, 289, 534, 545, 548, 553, 555, 564, 566, 577
Gladwell, Malcolm 399, 548, 577
Glenny, Misha 393, 548, 577
globafili 70, 71, 73, 577
globafobi 70, 71, 577
Global Huaren 507, 514, 577
Global Witness 182, 399, 577
Goesling, Brian 422, 426, 427, 443, 546, 577
Goffman, Erving 81, 548, 577
Gogh, Theo van 269, 577
Golden Krust Caribbean Bakery 339, 577
Goodman, Peter S. 107, 131, 134, 247, 248, 252, 548, 563, 577
Google 298, 303, 304, 310, 312, 550, 577
Gordon, Philip H. 96, 319, 325, 508, 509, 536, 545, 548, 559, 566, 575, 577
Gore, Al 67, 68, 577
Gorman, Lyn 308, 548, 577
göç 26, 42, 63, 85, 118, 155, 165, 192, 269, 271,

288, 314, 316, 319, 320, 322, 324, 325, 326, 327, 328, 330, 331, 333, 334, 338, 341, 342, 343, 344, 347, 349, 363, 378, 388, 391, 392, 425, 426, 450, 457, 463, 464, 465, 466, 467, 473, 474, 477, 512, 530, 577
göçmen emeği 577
göçmenler 26, 36, 39, 42, 50, 162, 174, 244, 265, 269, 314, 316, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 335, 338, 339, 340, 347, 395, 424, 425, 443, 463, 464, 465, 466, 467, 473, 523, 577
gölgeler savaşı 577
Gönüllü İhracat Kısıtlamaları 206, 577
gözetim 134, 382, 395, 399, 472, 493, 498, 578
GPS 24, 298, 578
Grainger, Andrew David 66, 109, 288, 289, 337, 534, 549, 578
Gramsci, Antonio 179, 187, 501, 549, 578
Greenpeace 71, 78, 182, 369, 500, 578
Griffiths, Gareth 87, 89, 90, 91, 103, 535, 552, 566, 578
Grimwade, Nigel Stewart 197, 549, 578
grip salgınları 578
Grönland 59, 360, 361, 578
Guantanamo Körfezi 404, 578
Guatemala 111, 283, 322, 394, 492, 578
Guibernau, Montserrat 161, 549, 578
Gümrük Tarifeleri 137, 177, 191, 195, 222, 578
Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 137, 191, 195, 222, 578
güneş enerjisi 375, 377, 578
Güney Afrika 39, 68, 200, 300, 343, 345, 421, 425, 449, 450, 456, 461, 505, 578
Güney Bankası 217, 508, 578
Güney California Üniversitesi 114, 250, 251, 578
Güneydoğu Asya Ülkeri Birliği 578
Güney Kore 113, 175, 202, 248, 308, 578

H

hacılar 578
Hacktivist'ler 578
Haçlılar 269, 270, 578
Haiti 332, 384, 418, 424, 425, 578
Hamas 400, 578
Hansen Transmissions International 221, 578
Hardt, Michael 73, 87, 88, 95, 101, 119, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 501, 549, 578
Hartwig, M. C. 462, 550, 578
Harvey, David 88, 89, 101, 103, 130, 131, 132, 134, 135, 137, 138, 143, 150, 157, 184, 353, 403, 522, 539, 548, 550, 578
hastalıklar 45, 70, 160, 357, 363, 364, 382, 386, 390, 411, 412, 413, 450, 474, 480, 575, 578
hayali cemaatler 166, 168, 456, 578
Hayek, Friedrich von 131, 155, 578
hayvancılık 578
Hebdige, Dick 127, 550, 578
Hegel, G. W. F. 67, 148, 149, 179, 187, 578
Hekmati, Abdul Razzaq 578
heparin 384, 578
Her Çocuğa Bir Laptop 424, 578
hesap verebilirlik 578
Hıristiyanlık 57, 65, 267, 268, 270, 271, 292, 578
Hırvatistan 406, 461, 578
HIV 179, 352, 386, 388, 389, 422, 427, 439, 474, 476, 480, 485, 578
Hill Collins, Patricia 41, 448, 550, 578
Hindistan 26, 37, 64, 72, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 100, 113, 125, 167, 169, 199, 200, 218, 220, 221, 222, 235, 236, 241, 244, 245, 247, 248, 250, 253, 254, 255, 258, 265, 267, 268, 269, 277, 278, 283, 290, 291, 295, 299, 301, 302, 308, 309, 323, 328, 332, 333, 343, 354, 363, 365, 366, 369, 370, 371, 372, 376, 383, 387, 392, 423, 425, 427, 428, 450, 473, 506, 510, 512, 525, 576, 578
Hinduizm 267, 268, 269, 292, 578
Hirst, Paul 21, 177, 192, 222, 550, 578
Hizbullah 337, 400, 578
hizmet sektörü 578
Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS) 223, 476, 578
H&M 578
Hobsbawm, Eric 106, 551, 578
Hobson, J. A. 86, 88, 103, 551, 578
Hochschild, Arlie 473, 474, 486, 539, 540, 545, 551, 578
Hollanda 85, 168, 212, 213, 266, 269, 370, 374, 375, 383, 421, 465, 467, 578
Hollander, Paul 122, 551, 578
Holocaust 109, 110, 163, 177, 271, 453, 460, 461, 486, 536, 567, 578
Holzner, Burkart 496, 514, 551, 578
Holzner, Leslie 496, 514, 551, 578
Honduras 322, 578

Hong Kong 34, 243, 250, 293, 303, 391, 394, 436, 437, 471, 561, 578
hortumlar 578
Hudson Körfezi Şirketi 86, 218, 578
hukuk sistemleri 578
Huntington, Samuel 107, 119, 189, 263, 264, 265, 266, 291, 293, 449, 486, 499, 551, 578
hurda metal endüstrisi 578
Hutu 177, 463, 578
hükümet 33, 37, 71, 78, 80, 111, 131, 138, 144, 146, 156, 176, 180, 199, 200, 202, 216, 221, 223, 255, 310, 311, 321, 326, 335, 346, 353, 369, 384, 386, 397, 398, 405, 410, 419, 460, 470, 480, 489, 496, 497, 500, 505, 513, 528, 529, 530, 531, 532, 578, 584
hükümet dışı örgütlenmeler 311, 369, 480, 578

I-İ

Inda, Jonathan Xavier 33, 37, 38, 49, 50, 95, 518, 526, 546, 551, 552, 554, 558, 578
Indymedia 295, 304, 306, 311, 312, 409, 501, 578
Inkeles, Alex 119, 427, 552, 578
Intel 424, 578
Inter-American Development Bank 578
Internet Corporation for Assigned Names and Numbers 578
Irak 27, 51, 64, 71, 88, 121, 123, 132, 134, 153, 166, 172, 173, 182, 217, 241, 245, 259, 263, 265, 283, 306, 307, 327, 398, 400, 402, 403, 405, 406, 407, 408, 409, 457, 465, 467, 501, 509, 512, 578
ırk 41, 48, 163, 264, 416, 422, 449, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 458, 461, 463, 465, 484, 485, 578
iç kaynak kullanımı 245, 578
ideoloji 50, 67, 123, 126, 135, 149, 151, 155, 166, 486, 531, 578
ihracat 46, 230, 233, 258, 302, 398, 420, 443, 490, 578
İhraç Ürünleri İşleme Bölgesi 144, 472, 530, 578
İkinci Enternasyonal 504, 578
iklim değişikliği 67, 173, 174, 179, 352, 358, 362, 363, 371, 377, 578
iktidar 144, 156, 165, 207, 278, 304, 484, 524, 578
ilaç endüstrisi 578
iletişim 23, 36, 37, 46, 47, 50, 85, 141, 147, 152, 155, 160, 179, 192, 224, 303, 304, 305, 307, 308, 337, 347, 369, 395, 400, 401, 407, 408, 475, 522, 578
imalat 97, 243, 245, 353, 431, 434, 436, 464, 470, 494, 513, 578
İmparatorluk 73, 85, 87, 95, 129, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 530, 549, 578
İngilizce 32, 36, 95, 96, 176, 193, 301, 323, 424, 437, 443, 458, 578
İngiltere 21, 27, 61, 62, 85, 86, 87, 88, 89, 94, 98, 100, 101, 108, 117, 132, 155, 168, 173, 189, 193, 212, 213, 243, 245, 247, 253, 269, 286, 287, 288, 290, 291, 316, 317, 325, 328, 342, 343, 347, 370, 386, 394, 396, 401, 430, 437, 452, 465, 466, 467, 492, 493, 494, 505, 509, 524, 578
insan hakları 151, 163, 164, 172, 173, 179, 182, 183, 404, 412, 432, 480, 578
İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 163, 578
insan kaçakçılığı 480, 578
internet 20, 21, 23, 25, 26, 31, 32, 36, 38, 56, 65, 113, 114, 141, 168, 176, 192, 244, 254, 262, 269, 286, 296, 297, 300, 302, 304, 307, 308, 309, 310, 311, 319, 334, 337, 340, 343, 347, 393, 394, 401, 403, 408, 409, 410, 412, 423, 424, 442, 475, 479, 480, 499, 500, 501, 503, 507, 578
iPhone 27, 113, 115, 232, 530, 578
İran 170, 173, 217, 218, 241, 265, 267, 283, 327, 338, 457, 496, 512, 579
İrlanda 15, 212, 273, 290, 329, 579
İslamiyet 57, 58, 65, 149, 266, 267, 269, 270, 271, 292, 525, 579
İspanya 65, 85, 89, 101, 267, 269, 284, 327, 370, 464, 465, 501, 579
İsrail 17, 22, 25, 39, 114, 129, 147, 218, 244, 271, 323, 336, 337, 342, 391, 397, 400, 401, 406, 467, 496, 512, 579
istihdam 111, 137, 138, 201, 233, 346, 347, 465, 470, 471, 472, 473, 579
İsveç 20, 213, 256, 308, 326, 347, 353, 466, 496, 497, 579
İsviçre 31, 69, 183, 198, 221, 316, 326, 342, 347, 353, 354, 383, 392, 420, 465, 467, 579
işkence 163, 404, 414, 502, 579
işletmecilik 203, 251, 579
İtalya 65, 69, 85, 116, 148, 168, 171, 173, 193, 212, 213, 234, 235, 269, 287, 327, 370, 392, 420, 457, 465, 466, 494, 579
ithalat 18, 92, 108, 137, 383, 385, 579

ithal ikamesi 217, 489, 579
İzlanda 59, 202, 406, 579

J

Jackson, Peter 109, 448, 522, 549, 552, 579
Jaguar 221, 579
Jamaika 332, 343, 579
Japonya 21, 25, 55, 61, 89, 95, 96, 97, 101, 106, 107, 112, 119, 127, 148, 168, 171, 173, 174, 175, 177, 206, 211, 212, 222, 227, 233, 236, 243, 247, 248, 253, 256, 269, 270, 273, 287, 288, 297, 308, 342, 356, 370, 372, 436, 437, 469, 475, 489, 494, 496, 579
jeo-mühendislik 376, 379, 579
jeopilitik 579
Johnston, R. J. 522, 523, 526, 552, 553, 568, 579
Johnston, Ron 522, 523, 526, 552, 553, 568, 579
Jordan, Michael 272, 287, 552, 579
Juicy Burger 283, 579
Juris, Jeffrey 37, 304, 507, 552, 579

K

kaçakçılık 579
kadın 42, 183, 229, 269, 321, 448, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 480, 483, 485, 529, 579
kadınlar 27, 41, 42, 244, 300, 326, 357, 364, 448, 449, 452, 454, 467, 468, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 477, 479, 480, 481, 483, 528, 532, 579
Kahire 438, 579
Kaldor, Mary 71, 179, 180, 182, 188, 552, 579
kalıcı organik kirletenler (KOK) 359, 579
kalkınma 17, 84, 91, 92, 93, 94, 98, 100, 101, 102, 103, 139, 182, 202, 204, 211, 217, 236, 280, 333, 368, 369, 372, 427, 450, 468, 470, 484, 508, 512, 528, 532, 579, 583
Kamboçya 172, 174, 346, 460, 579
Kamoro 502, 534, 579
Kanada 21, 86, 106, 173, 174, 211, 215, 241, 250, 259, 283, 286, 288, 308, 317, 324, 325, 339, 347, 383, 385, 390, 391, 394, 395, 406, 507, 515, 579
kapitalist emperyalizm 88, 101, 154, 579
kapitalizm 24, 51, 73, 78, 80, 103, 136, 154, 224, 249, 285, 305, 311, 416, 475, 499, 500, 504, 521, 579
kara mayınları 182, 579
Kara Mayınlarının Yasaklanması İçin Uluslararası Kampanya 183, 579
karbon emisyonları 579
karbonsuz 579
karbon vergisi 372, 379, 579
karmaşık karşılıklı bağımlılık 520, 579
Katar 198, 217, 241, 302, 338, 579
Katoliklik 65, 271, 579
Katrina Tayfunu 579
Kazakistan 170, 329, 579
Keane, John 71, 179, 180, 181, 182, 188, 267, 269, 553, 579
Kelly, William W. 21, 287, 288, 553, 555, 579
kemirgenler 363, 579
Kenya 253, 300, 301, 365, 420, 579
kesişimsellik 448, 484, 485, 579
Keynes, John Maynard 445, 553, 579
Khanna, Parag 169, 170, 171, 188, 189, 553, 579
Kırgızistan 579
Kızıl Haç 183, 579
kibutz 147, 579
Killick, Tony 200, 224, 553, 579
Kimberly Process 579
kimlik 20, 51, 90, 139, 161, 279, 280, 317, 411, 458, 459, 523, 524, 527, 532, 533, 579, 584
kimyasallar 359, 579
Kissinger, Henry 106, 542, 553, 579
Klein, Naomi 131, 132, 133, 144, 145, 157, 254, 259, 287, 553, 579
Knorr Cetina, Karin 30, 402, 403, 553, 579
Kolombiya 217, 274, 353, 492, 508, 579
komünizm 142, 148, 149, 154, 402, 504, 579
Kongo 64, 392, 419, 420, 459, 579
konut kredileri 240, 246, 247, 579
Koolhaas 442, 579
Kore 61, 63, 97, 113, 170, 175, 202, 248, 287, 308, 333, 418, 578, 579
Korzeniewicz, Roberto Patricio 228, 259, 416, 426, 427, 428, 432, 443, 445, 547, 554, 579
Kosova 177, 406, 462, 579
kölelik 395, 579
kötü beslenme 92, 352, 430, 579
kredi kartları 115, 126, 253, 259, 470, 579
Kriket 290, 579
Ksenefobi 579
Kuisel 106, 107, 110, 127, 508, 554, 579
kurşun 323, 385, 579
kurtuluş teolojisi 270, 579
kuşatılmış ülkeler 29, 579

kuş gribi 67, 386, 390, 498, 579
kuşkucular 54, 55, 56, 79, 579
kuşlar 277, 363, 388, 579
kutup ayıları 363, 579
Kuveyt 172, 217, 241, 248, 405, 406, 579
Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması 579
Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü 406, 579
Kuzey-Güney bölünmesi 51, 416, 579
Kuzey Kore 63, 170, 333, 418, 579
Kuznets, Simon 427, 428, 554, 579
Küba 21, 36, 63, 72, 174, 215, 274, 287, 310, 380, 464, 471, 579
kültür 56, 85, 89, 90, 95, 101, 108, 125, 139, 151, 154, 156, 161, 173, 182, 202, 251, 262, 264, 265, 266, 272, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 288, 291, 292, 302, 305, 306, 311, 312, 319, 337, 347, 459, 518, 519, 523, 531, 532, 579
küresel bakım zincirleri 580
küreselciler 54, 55, 56, 79, 580
küresel değer zincirleri 229, 257, 580
küresel eklemlenmeler 436, 580
küresel ısınma 162, 182, 252, 360, 363, 367, 371, 375, 378, 412, 451, 499, 502, 580
küresel konumlanma sistemleri 580
küreselleşme 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 36, 37, 43, 44, 45, 48, 49, 50, 54, 55, 56, 57, 58, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 84, 85, 87, 88, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 110, 119, 120, 125, 130, 133, 134, 139, 140, 142, 145, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 156, 161, 165, 166, 169, 170, 171, 176, 180, 181, 182, 186, 189, 193, 199, 207, 208, 211, 221, 224, 229, 235, 243, 245, 246, 249, 251, 252, 253, 262, 263, 266, 267, 270, 272, 273, 276, 278, 280, 282, 284, 285, 290, 292, 294, 297, 298, 304, 305, 306, 307, 310, 311, 312, 337, 347, 352, 353, 354, 368, 382, 390, 392, 396, 398, 399, 402, 405, 409, 411, 414, 416, 417, 422, 426, 428, 434, 435, 442, 450, 451, 456, 457, 459, 460, 465, 468, 471, 476, 477, 479, 484, 488, 489, 499, 500, 501, 502, 503, 505, 506, 508, 509, 510, 511, 513, 514, 518, 519, 521, 522, 523, 524, 526, 528, 529, 530, 532, 573, 574, 576, 580, 582
küreselleşme karşıtı hareket 580
küreselleşmeye direniş 499, 513, 580
küresel meta zincirleri 257, 580
küresel sivil toplum 180, 181, 182, 184, 188, 580
Küresel Yönetişim Komisyonu 176, 580
küresel yönlendirme sistemleri 580
küreyelleşme 285, 286, 289, 290, 292, 294, 500, 526, 580
Kürtler 580
küyerelleşme 255, 256, 258, 259, 285, 286, 289, 291, 292, 294, 580
Kyoto Protokolü 371, 379, 580

L

Lagos 272, 417, 438, 439, 440, 441, 442, 445, 560, 580
Landler, Mark 25, 42, 113, 174, 199, 202, 222, 233, 240, 342, 349, 409, 540, 552, 554, 580
Laos 174, 418, 475, 580
Latin Amerika 82, 110, 111, 119, 133, 134, 135, 158, 170, 174, 179, 201, 208, 217, 233, 240, 256, 264, 265, 270, 271, 274, 283, 303, 340, 363, 374, 416, 437, 463, 465, 508, 580
Lechner, Prank 168, 267, 271, 294, 538, 555, 580
Lehman Brothers 134, 580
Lele, Sharachchandra 580
Lemert, Charles 411, 523, 555, 580
Lenin, Vladimir 86, 87, 88, 89, 101, 103, 555, 580
Le Pen, Jean-Marie 26, 468, 580
Letonya 353, 580
Levi-Strauss, Claude 293, 580
Lewin, Tamar 61, 66, 338, 555, 580
liberalizm 17, 81, 121, 130, 132, 133, 134, 136, 138, 140, 142, 143, 144, 146, 148, 150, 155, 156, 157, 173, 182, 186, 217, 231, 382, 468, 477, 484, 503, 531, 580, 581
Libya 169, 217, 327, 328, 580
Linux 41, 141, 304, 580
Locke, John 130, 580
Logos 580
Londra 23, 26, 33, 35, 37, 38, 59, 61, 169, 188, 221, 241, 244, 256, 259, 263, 273, 283, 293, 305, 312, 332, 348, 359, 401, 411, 417, 434, 435, 436, 438, 439, 444, 445, 486, 514, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 555, 556, 558, 559, 561, 562, 563, 564, 565, 567, 568, 569, 571, 580

Los Angeles 35, 230, 250, 271, 287, 289, 302, 339, 359, 436, 580
Lowenhaupt Tsing, Anna 38, 49, 51, 555, 580
Lübnan 327, 337, 338, 400, 580

M

Maastricht Anlaşması (1992) 580
Macaristan 202, 213, 580
Macau 580
Madoff, Bernard 15, 18, 580
Makedonya 406, 580
makine ve teçhizat ticareti 580
makro-ekonomi 580
Malezya 146, 170, 174, 210, 303, 328, 329, 345, 375, 422, 425, 471, 580
Mali 75, 419, 436, 459, 580
mali denetim kültürü 251, 580
mali küreselleşme 580
Malkin, Elisabeth 216, 332, 334, 556, 580
Maoris 580
Mao Zedong 580
maquiladoras 580
Marcuse, Herbert 37, 128, 305, 312, 434, 556, 580
marka 114, 126, 228, 243, 254, 296, 492, 580
markacılık 580
Marling, William 27, 114, 115, 116, 117, 127, 556, 580
Marshall Planı 92, 195, 252, 430, 580
Martin, Dominique 50, 73, 74, 81, 130, 188, 271, 357, 401, 402, 518, 534, 545, 551, 553, 556, 558, 566, 571, 580, 584
Marx Ferree, Myra 454, 480, 550, 556, 566, 571, 580
Marx, Karl 24, 62, 67, 68, 123, 151, 154, 158, 179, 293, 416, 454, 480, 499, 504, 510, 547, 550, 556, 557, 566, 571, 580
matbuat kapitalizmi 167, 580
Matsuzaka, Daisuke 289, 580
Mauritius 472, 580
Ma, Xiulian 432, 434, 438, 568, 580
McAleese, Dermot 489, 557, 580
McDisneyleştirme 256, 580
McDonaldlaştırma 107, 109, 125, 256, 261, 269, 281, 282, 283, 284, 285, 292, 531, 580
McDonald's 69, 70, 107, 108, 111, 112, 114, 115, 116, 126, 254, 256, 259, 282, 283, 284, 294, 335, 393, 476, 535, 539, 570, 580
McLuhan, Marshall 305, 311, 312, 557, 580
McMichael, Philip 91, 92, 103, 158, 217, 428, 492, 493, 542, 557, 580
McNeil, Donald G. 498, 557, 580
McSpotlight 306, 501, 580
medikal küreselleşme 580
medya 26, 50, 58, 63, 66, 85, 87, 89, 151, 152, 155, 179, 181, 271, 273, 275, 276, 286, 287, 290, 296, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 311, 312, 336, 369, 401, 403, 408, 409, 413, 418, 459, 465, 531, 580
megalopolisler 439, 580
Mejia, Misael 322, 580
mekânlar 25, 46, 50, 179, 285, 385, 533, 580
Mekke Cola 113, 114, 126, 580
Meksika 17, 23, 39, 42, 46, 55, 81, 106, 113, 133, 143, 191, 215, 216, 217, 238, 241, 242, 258, 303, 306, 317, 320, 321, 322, 323, 333, 334, 339, 340, 341, 347, 358, 373, 374, 383, 385, 390, 391, 395, 401, 430, 431, 439, 464, 471, 497, 500, 580
melezleşme 17, 120, 262, 272, 273, 276, 286, 291, 292, 531, 580
Memeli Deniz Hayvanları Araştırma Enstitüsü 356, 580
MERCOSUR 191, 217, 569, 580
Merkel, Angela 174, 580
Merrill Lynch 248, 249, 580
metalar 73, 236, 273, 512, 521, 580
metal ticareti 580
metamfetamin 394, 580
metaphorları 580
Metzger, Jean-Luc 50, 518, 556, 580
Meunier, Sophie 508, 509, 548, 580
Meyer, Birgit 51, 250, 279, 341, 557, 580
Meyer, John 51, 250, 279, 341, 557, 580
mısır 215, 216, 236, 373, 374, 379, 430, 580
Mısır 215, 250, 422, 581
Microsoft 41, 303, 304, 581
Midilli 327, 581
Mikro-economi 581
mikro-yapılar 30, 402, 403, 581
Millennium Challenge Corporation 399, 581
Miller, Toby 114, 302, 312, 526, 558, 581
milliyetçilik 149, 161, 457, 499, 504, 581
mineral ticareti 581
Mises, Ludwig von 131, 155, 581
Mittal 221, 581
modernleşme teorisi 353, 378, 529, 576, 581
Moldova 332, 581

mondialization 49, 509, 526, 581
MoneyGram 335, 581
Monnet, Jean 212, 581
Mont Pelerin Society (MPS) 581
Morales, Evo 508, 581
Moran, Timothy Patrick 416, 426, 427, 428, 432, 443, 445, 554, 581
Mormonculuk 581
Mos Burger 283, 581
Moses, Jonathon W. 26, 317, 330, 331, 343, 348, 558, 581
Mugabe, Robert 160, 421, 581
Muhammed, Peygamber 267, 581
mukayeseli üstünlük 192, 581
Mumbai 276, 277, 436, 438, 506, 574, 581
muz savaşları 581
mücevher ticareti 581
mülteciler 167, 275, 319, 465, 467, 532, 581
müzik 31, 64, 97, 108, 114, 196, 262, 300, 302, 310, 311, 581
müzik endüstrisi 581
Myanmar 174, 328, 364, 473, 475, 581
MySpace 249, 304, 307, 308, 310, 581

N

Nadelmann, Ethan 111, 127, 392, 393, 394, 395, 396, 413, 534, 581
Nairn, Moises 122, 123, 559, 581
Nancy, Jean-Luc 49, 294, 486, 526, 559, 565, 581
National Basketball Association (NBA) 581
NATO 16, 170, 177, 244, 402, 406, 407, 508, 555, 579
Nederveen Pieterse, Jan 125, 130, 262, 273, 293, 559, 581
Negri, Antonio 73, 87, 88, 95, 101, 119, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 501, 549, 581
neo-liberalizm 17, 121, 130, 132, 133, 134, 136, 140, 142, 143, 144, 146, 148, 150, 156, 157, 173, 182, 186, 217, 231, 382, 468, 477, 484, 503, 581
Nepal 299, 328, 425, 581
Nesadurai, Helen E. S. 175, 189, 559, 581
Nestle 383, 581
Nettl, J. P. 119, 559, 581
Network of European Worldshops 515, 581
Network of European Worldshops (NEWS) 515, 581
New York 15, 18, 37, 38, 49, 59, 61, 81, 103, 127, 157, 169, 172, 188, 224, 256, 257, 274, 287, 293, 302, 305, 312, 317, 323, 342, 348, 359, 367, 377, 379, 401, 413, 417, 429, 434, 435, 436, 438, 439, 444, 445, 464, 478, 481, 485, 486, 498, 505, 514, 526, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 581
Niezen, Ronald 503, 504, 559, 581
Nijer 581
Nijerya 217, 272, 308, 417, 419, 440, 442, 445, 448, 449, 581
Nikaragua 194, 425, 581
Nike 144, 228, 254, 256, 287, 548, 564, 581
Nixon, Richard 206, 542, 581
Norberg, Johan 136, 137, 138, 157, 559, 581
Nordstrom, Carolyn 39, 40, 93, 164, 165, 188, 396, 397, 413, 518, 526, 559, 581
Northern Rock 247, 581
Norveç 353, 356, 373, 376, 377, 581
nüfus 124, 183, 202, 264, 265, 270, 297, 314, 315, 316, 319, 332, 336, 347, 357, 365, 369, 428, 429, 434, 438, 440, 464, 465, 512, 515, 581
nükleer silahlar 513, 581
Nye 118, 409, 519, 553, 559, 560, 581

O

Obama, Barack 36, 133, 491, 581
obezite 423, 430, 581
O'Connor, Brendon 121, 122, 123, 124, 537, 551, 552, 556, 558, 560, 566, 581
Ohmae, E. 119, 162, 188, 560, 581
Olimpiyat Oyunları 581
Olmert, Ehud 397, 581
Ong, Aiwha 50, 144, 146, 156, 157, 341, 386, 465, 507, 560, 571, 581
ormanlar 354, 355, 367, 581
ormansızlaştırma 355, 497, 581
O'Rourke, Kevin R. 521, 560, 581
Ortadoğu 39, 43, 64, 65, 113, 169, 170, 233, 248, 269, 270, 271, 283, 327, 340, 358, 408, 465, 581
Ortak Pazar 191, 211, 581
Oryantalizm 92, 450, 456, 524, 525, 531, 564, 581
otarşi 193, 581
otomobil endüstrisi 97, 111, 372, 581

Ougaard, Morion 210, 211, 560, 581
Oxfam 182, 492, 581
ozon kirliliği 581
ömür süresi 581
Özbekistan 329, 581

P

Packer, George 440, 442, 560, 581
Pakistan 26, 27, 64, 94, 269, 291, 308, 400, 439, 473, 512, 571, 581
palmiye yağı 374, 375, 581
pamuk 228, 231, 493, 581
Panama 384, 581
Papua 502, 581
para 27, 36, 37, 42, 62, 65, 94, 98, 110, 114, 115, 117, 134, 138, 155, 162, 176, 181, 182, 185, 189, 192, 193, 194, 198, 200, 201, 202, 203, 204, 207, 209, 212, 213, 222, 223, 244, 245, 247, 249, 277, 288, 289, 298, 299, 300, 301, 319, 321, 329, 331, 332, 333, 334, 335, 338, 339, 342, 343, 344, 345, 347, 366, 372, 377, 393, 395, 396, 399, 412, 416, 417, 422, 425, 427, 431, 442, 449, 450, 451, 466, 473, 475, 477, 492, 495, 497, 498, 513, 520, 529, 531, 533, 581
Paraguay 217, 425, 508, 581
para piyasası 114, 581
Paris 85, 171, 173, 211, 256, 257, 283, 343, 345, 436, 438, 459, 467, 468, 507, 508, 565, 581
Parsons, Talcott 43, 51, 119, 581
Paskalya Adası 354, 360, 581
Patagonya 358, 581
patentler 196, 581
Pentekostalizm 271, 272, 582
Pepsico 582
Perez, Carlos Andres 507, 508, 582
Perot, Ross 216, 582
Peru 217, 399, 452, 582
Peters, Tom 226, 251, 267, 561, 582
Petrobras 221, 582
petrol 16, 17, 43, 66, 95, 138, 169, 170, 184, 217, 218, 221, 227, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 248, 257, 259, 293, 299, 329, 338, 357, 372, 373, 374, 404, 405, 419, 420, 442, 505, 508, 512, 582
Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) 582
Petrova, Velina 44, 280, 538, 582
Pierre, Philippe 43, 50, 518, 538, 556, 575, 582
Pinochet, Augusto 131, 582
piyasalar 81, 95, 109, 116, 135, 136, 137, 138, 156, 162, 181, 204, 258, 420, 431, 511, 520, 521, 531, 532, 582
Pizza Hut 283, 523, 582
Polanyi, Karl 129, 135, 142, 143, 156, 157, 158, 501, 561, 582
Polio Campero 111, 283, 582
polis 154, 325, 327, 328, 393, 395, 451, 582
politika 57, 79, 101, 108, 125, 140, 171, 180, 186, 189, 202, 217, 262, 279, 326, 421, 486, 488, 490, 520, 582
politik gerçekçilik 519, 582
politik küreselleşme 64, 79, 582
Polonya 85, 132, 213, 325, 342, 383, 582
Portekiz 85, 89, 101, 269, 465, 582
Portes, Alejandro 21, 36, 50, 561, 582
Portföy yatırımı 582
postmodern toplumsal teori 582
psikoloji 582
Puerto Rico 582
Putin, Vladimir 174, 582

R

Radio Insurgente 306, 582
Rainforest 493, 582
Ram, Uri 113, 147, 342, 348, 562, 582
Reagan, Ronald 132, 155, 208, 582
Reay, Michael 520, 562, 582
Reebok 287, 582
Rehman, Javaid 400, 404, 562, 582
rekabet 87, 97, 111, 140, 149, 169, 175, 177, 195, 206, 210, 215, 230, 231, 232, 235, 242, 243, 258, 302, 303, 304, 316, 325, 330, 373, 398, 408, 431, 437, 460, 490, 495, 529, 582
Ritzer, George 28, 43, 49, 51, 68, 72, 77, 81, 97, 107, 113, 115, 120, 128, 157, 158, 189, 220, 252, 256, 281, 284, 290, 293, 294, 307, 345, 430, 445, 467, 515, 518, 519, 534, 535, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 546, 548, 549, 550, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 560, 562, 563, 564, 565, 567, 568, 569, 570, 571, 582
Rivoli, Pietra 228, 231, 232, 243, 259, 563, 582
Robertson, Roland 20, 44, 49, 58, 59, 81, 119, 127, 128, 272, 273, 289, 534, 535, 536, 538, 539, 540, 541, 543, 545, 546, 547,

548, 549, 551, 552, 553, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 582
Robinson, William I. 20, 345, 563, 582
Rockefeller Vakfı 199, 582
Rodrik, Dani 76, 81, 521, 563, 582
Romanlar 465, 466, 467, 582
Roosevelt, Franklin Delano 125, 131, 172, 582
Rosaldo, Renato 33, 37, 38, 49, 50, 95, 518, 526, 546, 551, 552, 554, 558, 582
Rosenau, James 176, 564, 582
Rosenberg, Julius Rosenthal 519, 526, 535, 564, 582
Rothschild 582
Rover 221, 582
rugby 18, 582
Rumford, Chris 32, 100, 212, 224, 564, 582
Rumsfeld, Donald 134, 582
Russkoye Bistro 283, 582
Rusya 15, 63, 107, 117, 132, 149, 162, 168, 169, 170, 173, 174, 189, 201, 202, 208, 235, 238, 240, 241, 246, 264, 308, 329, 383, 410, 420, 461, 494, 497, 582
rüşvet 328, 397, 398, 495, 497, 582
rüzgâr santralleri 582
Rwanda 582
Ryan, J. Michael 120, 128, 285, 563, 564, 582

S-Ş

saadet zincirleri 582
Sachs, Jeffrey 521, 564, 582
Saddam Hüseyin 64, 132, 166, 173, 306, 398, 408, 582
Safran, William 336, 349, 564, 582
sağlık 39, 79, 125, 202, 204, 210, 240, 244, 245, 258, 297, 298, 332, 341, 343, 359, 364, 382, 389, 390, 391, 394, 411, 412, 422, 423, 424, 426, 427, 430, 437, 439, 443, 450, 451, 452, 463, 465, 466, 467, 472, 474, 476, 480, 488, 492, 497, 498, 506, 513, 582
sahte ve yasadışı mallar 582
Said, Edward 89, 90, 450, 524, 525, 526, 527, 535, 564, 582
salsa 274, 582
Samoa 289, 582
Samos 582
Sam's Club 492, 582
San Francisco 25, 172, 257, 436, 439, 582
Sarkozy, Nicolas 130, 150, 509, 565, 582
SARS 386, 391, 413, 497, 555, 582
Sassen, Saskia 36, 37, 128, 338, 434, 436, 444, 445, 473, 518, 526, 565, 582
savaş 27, 42, 57, 58, 61, 79, 104, 107, 127, 137, 160, 161, 171, 182, 186, 189, 193, 195, 240, 245, 283, 319, 328, 346, 347, 382, 398, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 426, 450, 476, 485, 504, 505, 582, 583
Saxenian, Annalee 343, 348, 565, 582
saydamlık 140, 412, 495, 582
Scholte, Jan Aart 21, 49, 57, 534, 535, 536, 538, 539, 540, 541, 543, 546, 547, 548, 549, 551, 552, 553, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 582
Schulz, George 582
Schumpeter, Joseph 24, 132, 245, 246, 259, 277, 427, 428, 565, 582
Sciolino, Elaine 256, 257, 326, 467, 565, 582
Seabrook, John 229, 230, 565, 582
Seattle DTÖ toplantıları (1999) 582
seks sektörü 476, 582
seks turizmi 388, 479, 582
Sekulic, Dusko 461, 565, 582
sendikalar 20, 40, 138, 180, 504, 505, 582
Senegal 343, 582
Sengupta, Somini 365, 366, 565, 582
sera gazları 582
serbest ticaret bölgeleri 582
Servan-Schreiber, J.-J. 106, 107, 127, 206, 566, 582
Shamir, Ronan 37, 51, 317, 566, 582
Shell 43, 505, 582
sıçrama 74, 113, 299, 300, 311, 583
sıfırdan yatırım 583
sınıf 41, 42, 48, 149, 150, 151, 156, 416, 430, 448, 449, 452, 454, 458, 459, 471, 474, 484, 499, 532, 583
Sırbistan 177, 583
sıtma 67, 160, 298, 352, 364, 386, 387, 423, 451, 498, 583
siber-savaş 409, 583
sigara 396, 423, 498, 583
silah ticareti 477, 583
Silva, Luiz Inacio Lula de 217, 583
sinema endüstrisi 583

Singapur 21, 34, 107, 134, 146, 174, 248, 303, 391, 436, 471, 583
Singapur Hükümeti Yatırım Şirketi 248, 583
sivil toplum 71, 179, 180, 181, 182, 184, 187, 188, 220, 223, 496, 513, 531, 580, 583
siyaset bilimi 526, 583
Sklair, Leslie 119, 150, 151, 156, 157, 566, 583
Skype 31, 262, 300, 319, 337, 583
Slovenya 213, 471, 583
Smart, Barry 286, 287, 289, 563, 564, 566, 583
Smith, Adam 36, 66, 107, 119, 130, 180, 192, 259, 459, 489, 501, 503, 506, 515, 535, 545, 546, 552, 566, 567, 583
Smith, Carolyn 36, 66, 107, 119, 130, 180, 192, 259, 459, 489, 501, 503, 506, 515, 535, 545, 546, 552, 566, 567, 583
Smith, David H. 36, 66, 107, 119, 130, 180, 192, 259, 459, 489, 501, 503, 506, 515, 535, 545, 546, 552, 566, 567, 583
Snyder, Margaret 480, 566, 583
Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications (SWIFT) 583
Soğuk Savaş 22, 36, 57, 58, 63, 91, 141, 162, 168, 173, 187, 189, 245, 263, 291, 395, 406, 583
Somali 64, 162, 172, 178, 301, 327, 403, 404, 407, 420, 421, 465, 512, 583
Soros, George 32, 51, 136, 158, 566, 583
sosyal güvenlik 132, 138, 164, 195, 202, 506, 583
sosyal iş 583
sosyalleşme ağ siteleri 582, 583
sosyoloji 16, 73, 85, 142, 518, 526, 527, 583
Sovyetler Birliği 22, 63, 85, 86, 87, 88, 91, 100, 131, 132, 138, 148, 162, 168, 169, 172, 189, 216, 240, 402, 406, 461, 475, 477, 504, 505, 583
soykırım 420, 460, 461, 583
sömürgecilik 17, 84, 89, 90, 91, 96, 99, 100, 101, 102, 103, 178, 288, 377, 422, 450, 465, 484, 524, 583, 585
sömürgecilik sonrası 84, 90, 91, 100, 102, 178, 524, 583
sömürgesizleştirme 583
spam 301, 308, 410, 583
Spivak, Gayatri Chakravorty 103, 527, 567, 583
spor 21, 37, 47, 66, 87, 109, 114, 280, 286, 287, 288, 289, 290, 302, 470, 510, 583
Sri Lanka 459, 471, 473, 583
Stanislaw, Joseph 50, 55, 571, 583
Starbucks 107, 115, 257, 283, 492, 500, 583
Stiglitz, Joseph E. 132, 157, 207, 208, 209, 210, 223, 224, 491, 514, 521, 566, 567, 583
STK'lar 506, 583
Strange, Susan 119, 162, 188, 520, 567, 568, 583
Strauss-Kahn, Dominique 201, 583
St. Vincent 137, 472, 583
Suarez-Orozco, Marcelo M. 567, 583
suç 25, 146, 317, 326, 331, 382, 392, 393, 395, 396, 397, 400, 412, 442, 450, 459, 488, 583
Sudan 177, 328, 392, 419, 583
Sullivan, Kevin 299, 300, 512, 567, 583
Summers, Lawrence 133, 583
Suudi Arabistan 170, 217, 240, 241, 583
süpermarketler 278, 583
sürdürülebilir kalkınma 368, 583
şarap 234, 235, 457, 493, 583
şehirler 37, 64, 128, 145, 165, 332, 364, 417, 432, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 444, 445, 473, 531, 583
Şili 131, 155, 217, 234, 583
şirketler 40, 43, 44, 55, 62, 63, 75, 79, 80, 86, 97, 107, 108, 131, 136, 140, 141, 144, 145, 146, 152, 155, 156, 181, 189, 197, 212, 218, 219, 228, 234, 240, 243, 244, 248, 250, 254, 290, 298, 307, 311, 344, 347, 371, 372, 379, 384, 398, 399, 428, 489, 493, 505, 514, 521, 529, 530, 532, 575, 583
şok doktrini 131, 133, 155, 583

T

Tacikistan 329, 583
Taliban 94, 400, 404, 406, 458, 514, 571, 583
Tanzanya 231, 421, 583
tarım 70, 196, 204, 206, 224, 299, 314, 315, 322, 324, 353, 357, 363, 374, 375, 376, 378, 385, 421, 428, 430, 431, 432, 444, 445, 473, 492, 583
tarım ilaçları 353, 492, 583
tarih 128, 167, 243, 323, 373, 510, 515, 526, 583
tasarruf oranları 125, 583
taşeronluk 71, 72, 472, 583
Tata Motors 220, 583
tayfunlar 380, 583
Tayland 71, 95, 170, 174, 255, 471, 472, 473, 475, 583
Taylor, J. L. 189, 269, 435, 522, 526, 536, 553, 568, 583

Y

yağmur ormanları 584
Yağmur Ormanları Eylem Ağı 359, 584
Yahoo 304, 584
Yahudiler ve Yahudilik 585
Yao Ming 288, 585
yapısalcılar 585
yapısal düzenleme 201, 209, 223, 224, 422, 470, 585
yaratıcı yıkım 245, 246, 277, 428, 585
yatırım 15, 25, 38, 86, 98, 133, 134, 136, 137, 138, 140, 144, 169, 170, 177, 181, 193, 195, 196, 197, 206, 219, 222, 234, 238, 240, 247, 248, 249, 258, 316, 331, 349, 372, 398, 493, 498, 521, 529, 576, 583, 585
Yavaş Yiyecek Hareketi 432, 585
yazılım 141, 278, 308, 309, 585
Yemen 418, 585
yeni muhafazakarlık 585
yeni sömürgecilik 585
Yeni Zelanda 108, 234, 235, 264, 289, 353, 391, 462, 463, 585
Yergin, Daniel 50, 55, 571, 585
yersizyurtsuzlaştırma 585
Yeşil Burun 465, 585
yiyecek 57, 215, 276, 281, 282, 332, 339, 356, 363, 374, 378, 385, 397, 422, 423, 431, 432, 450, 464, 499, 512, 585
yoksulluk 74, 75, 137, 149, 201, 202, 207, 243, 280, 320, 328, 347, 389, 417, 431, 439, 464, 468, 475, 585
yok-şeyler 286, 585
yok-yerler 346, 585
yolsuzluk 118, 132, 140, 186, 270, 382, 396, 397, 398, 399, 400, 412, 450, 497, 498, 585
Yolsuzluk Algılama Endeksi Kosta Rika 585
yönetişim 173, 176, 177, 187, 188, 209, 376, 421, 585
Yugoslavya 162, 172, 263, 450, 459, 461, 462, 465, 585
Yunanistan 23, 327, 347, 465, 496, 585
Yunus 300, 585

Z

Zach, Danielle 171, 172, 570, 585
Zakaria, Fareed 84, 103, 104, 124, 125, 571, 585
Zapatista Hareketi 585
Zardari, Asif Ali 94, 585
Zhang Yin 230, 585
zıplama metaforu 585
Zidane, Zinedine 287, 585
Zimbabwe 39, 68, 160, 333, 421, 585
Zoellick, Robert B. 202, 585

Ayrıntı Yayınları'nın 600. kitabı olan *Küresel Dünya*, birçok bakımdan ilkleri temsil ediyor: Küresel dünyayı tüm boyutlarıyla ele alıyor olmasıyla bir ilk. Böylesine geniş ve derin bir olguyu akademik disiplinden ödün vermeden ama güncel örneklerle zenginleştirerek, bu denli anlaşılır ve akıcı bir dille anlatması bakımından bir ilk. Gezegenimiz çapındaki akımları, yapıları ve hareketleri bir bütünlük içinde tanımlaması ve kavramasıyla da bir ilk. Böylesi ilklere de ancak sosyal bilimlere Mcdonaldlaştırma teorisi başta olmak üzere birçok katkı sağlayan George Ritzer imza atabilirdi.

Yaşadığımız dünyanın anlaşılmasında anahtar kavramlar olan emperyalizm, imparatorluk, Amerikalılaş(tır)ma, anti-Amerikancılık, neo-liberalizm ve ayrıca neo-Marksist alternatifler çerçevesinde küreselleşme olgusu; kültür teorileri, küreselleşme tarihi, göç, çevre, kirlilik, medya, eşitsizlik, açlık sorunları bu kitabın konuları arasında. *Küresel Dünya* bu anlamda, çoğu kez ekonomik boyutuyla ele alınan küreselleşmenin çokboyutluluğuna vurgu yapan, kapsamlı ve cesaret isteyen bir çalışma.

Belli bir estetik kaygı da gözetilerek eklenen haritalar, özetler, notlar, sorular, alıştırmalar ve sözlükle bizi daha fazla araştırmaya ve okuduklarımızı eleştirel bir bakış açısıyla yorumlamaya yönelten bu kapsamlı çalışma, bize yeryüzünün çözümsüz gibi görünen devasa sorunlarının sandığımız kadar anlaşılmaz olmadığını, üzerine düşünüldüğünde ve gerçekten samimiyetle istendiğinde birtakım pratik çözümler üretilebileceğini gösteriyor. Ayrıca, kavram kargaşasında boğulmamızı engelleyerek son derece rahat bir okuma sağlıyor ve ezber kalıplarından ziyade bol örnekli, kolay anlaşılır bir metin sunuyor.

Sosyal bilimler, ekonomi, politika, iletişim öğrencilerinin yanı sıra küresel dünyamızı anlamak isteyen herkesi, sayfalarını açar açmaz, didaktik olmadan öğretici, hafife almadan keyifli ve ilgi çekici bir dünya yolculuğuna çıkarıyor, *Küresel Dünya*.

AYRINTI YAYINLARI • "AĞIR" KİTAP
ISBN: 978-975-539-626-2
9 789755 396262

50 TL